ЯВОРІВСЬКА ЗЕМЛЯ

diasporiana.org.ua

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА
SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN

Ukrainian Archives
Vol. XXXVII

YAVORIV AND KRAKOVETS

THE REGIONAL TERRITORY OF THE TOWNS OF YAVORIV AND KRAKOVETS IN WESTERN UKRAINE

A COLLECTION OF GEOGRAPHICAL, HISTORICAL, ETHNOGRAPHICAL MATERIALS AND MEMOIRS

Editors:
Wasyl Lew, Ph.D.
Volodymyr Barahura
Associates Editors:
Zenon Kochanowsky
Maria Masiuk
Myron Masiuk

NEW YORK — PARIS — SYDNEY — TORONTO
1984

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Український Архів
Т. XXXVII

ЯВОРІВЩИНА І КРАКОВЕЧЧИНА

РЕҐІОНАЛЬНИЙ ІСТОРИЧНО-МЕМУАРНИЙ ЗБІРНИК

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕҐІЯ:
Редактори:
Василь Лев і Володимир Барагура
Члени:
Зиновій Кохановський
Марія Масюк
Мирон Масюк

НЮ ЙОРК — ПАРИЖ — СИДНЕЙ — ТОРОНТО
1984

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

Поручили до друку:
Василь Лев
Леонід Рудницький

Обкладинка: *Роман Бриттан*
Мапа: *Роман Бриттан*

Library of Congress Catalog Card Number: 84-050532
ISBNO: 88054-110-5

Видано коштом Регіонального Комітету Яворівщини і Краковеччини

Printed in USA by Computoprint Corp., 335 Clifton Ave., Clifton, N.J. 07011

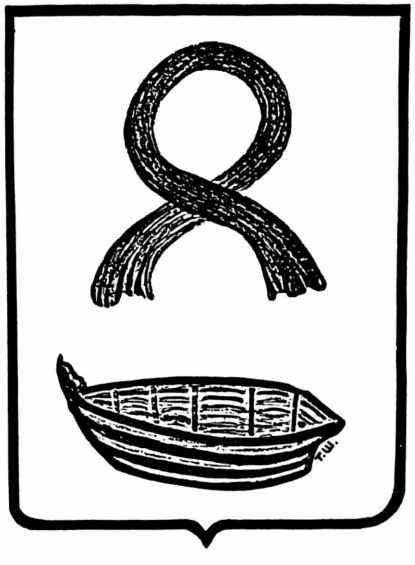

Герб міста Яворова "Лодія"
Золотий човен на червоному тлі з золотою обвідкою
(*Графічне виконання Тараса Шумиловича*)

ВСТУПНЕ СЛОВО

Обласний збірник матеріялів про Яворів і Краковець та їх околоці має свою історію. Думка видати цей збірник постала в 1964 році за ініціятивою деяких вихідців із Яворова. Були це: інж. Степан Кульчицький, мґр. Маріян Маренін, проф. Володимир Барагура, інж. Іван Харамбура, інж. Зиновій Кохановський, мґ-ри Марія і Мирон Масюки, Степан Масюк, Ірина Ванчицька, Микола Хархаліс, Роман Бриттан. Після першої наради згадані особи утворили реґіональний комітет, який покликав до життя редакційну колеґію.

Працю почала редакційна колеґія під проводом інж. Степана Кульчицького. Вона збирала матеріяли до Яворівщини. Проф. Микола Андрусяк є автором історії Яворова й околиці. Свою працю написав на підставі джерельних матеріялів, а саме: "Akta Grodzkie i Ziemskie w Archiwum Bernardynów we Lwowie", "Історія Руси-України" Михайла Грушевського, "Люстрації міст і сіл" списані й опубліковані в виданнях НТШ, "Історія міст і сіл УРСР", публікації про події на терені Яворова і Яворівщини між двома світовими війнами. Матеріяли про Краковець в Краковеччину опрацював інж. З. Кохановський на підставі родинних спогадів, спогадів очевидців та статтей у "Ділі" з рр. 1885-1938. Для опису сіл використано "Słownik Geograficzny ziem Królewstwa Polskiego" і "Шематизми" з рр. 1859, 1879, 1930 і 1937, а також особисті спогади уродженців різних сіл.

Границі Яворівського адміністраційно-судового повіту і Краковецької судової округи взято за поділом Австро-угорської монархії та версальської Польщі між двома війнами. Згадано тільки границі Яворівського району на підставі змін після Другої світової війни. До опису Яворівщини включено дані про містечка Немирів і Янів, тісно зв'язані з Яворовом, головно під час Визвольних змагань 1818-1919 рр.

Збірник зредаґували д-р Василь Лев і мґр. Володимир Барагура. Мапи виготовив Роман Бриттан на підставі спеціяльної мапи Австрії. Індекс назов місцевин і осіб опрацювали Мирон і Марія Масюки.

Реґіональний комітет Яворівщини і Краковеччини дякує своїм членам та редакційній колегії за успішну співпрацю над виданням збірника. Окрема щира подяка належиться щедрим жертводавцям, які

своїми датками вможливили видання цієї книги. З особливим признанням комітет згадує працю інж. С. Кульчицького над збиранням матеріялів для книги і контактом із земляками в рідному краю; як теж і віддану працю пок. інж. І. Харамбури, довголітнього голови реґіонального комітету. На жаль, обидва ці незабутні Яворівці не діждалися появи книги — збірника. Їх заслуги збережуться назавжди у вдячній пам'яті земляків.

Президія Реґіонального Комітету
Яворівщини і Краковеччини

Інж. Степан Кульчицький

Інж. Іван Харамбура

В ТРИВАЛУ ПАМ'ЯТЬ ПОДВИЖНИКІВ ОБЛАСНОГО ЗБІРНИКА "ЯВОРІВЩИНА"

Яворівська Земля збереже вдячну пам'ять про двох Подвижників обласного збірника "Яворівщина", видання якого завдячує їх запалові, невсипущості, кропіткій наполегливій праці, одержимості, хоч самі Вони з волі Всевишнього, не діждалися появи започаткованого Ними діла.

Ці громадяни, це інж. Степан Тулюк-Кульчицький та інж. Іван Харамбура.

ІНЖ. СТЕПАН ТУЛЮК-КУЛЬЧИЦЬКИЙ

Степан Тулюк-Кульчицький, хорунжий УГА, нар. 25-го вересня 1900 р. в учительській сім'ї в Яворові. Вчився в українській гімназії УПТ в Яворові і закінчив її у Перемишлі іспитом зрілости з відзначенням.

Першого листопада 1918 р. вступив добровільцем до рідного війська. Брав участь у наступі на залізничу станцію в Судовій Вишні. Потім був приділений до застави причілка групи "Північ" в селі Віжомля. 27-го листопада 1918 р. ця застава в силі пів чоти скорострілом під командою поручника австрійської армії Івана Байґерта і чотаря Новаківського перейшла під селом Родатичі залізничний шлях Перемишль — Львів (зайнятий поляками) і нічним скорим походом прибула до Рудок, до групи "Південь".

В цій групі, під командою сотника Карла Гофмана, брав участь у боях під Городком, згодом в рядах 8-ої Самбірської бриґади, а вкінці, в часі Чортківської офензиви в рядах 2-гої Коломийської бриґади в сотні поручника Іллі Поповича.

В ступені однорічного десятника був відряджений в липні 1919 р. до Старшинської Школи Піхоти, яка в тому часі перебувала в селі Цигани, повіт Борщів. Під час відвороту УГА за Збруч, ця Школа перейшла до села Гута Чугорська, повіт Нова Ушиця. Цю Школу закінчив С. Кульчицький 8-го жовтня 1919 р. ступенем підхорунжого. Приділений до Армійського Вишколу в селі Грушка в сотні новобранців під командою поручника Людвика Ґури, одержав ступінь хорунжого. В "Чотирикутнику Смерти" перебув кількакратно пошесть тифу.

Під час реорганізації УГА на весні 1920 р. служив ц 2-му полку 3-ої бриґади. Комендантом куреня був поручник Ілля Сем'янчук. Після підступного роззброєння поляками 26-го квітня 1920 р. в Ялтушкові на Поділлі, попав у польський полон і в таборі полонених в Тухолі на Помор'ї перебув до Різдва 1921 р. В. 1921—1922 рр. закінчив однорічну торговельну школу для гімназійних абсольвентів у Львові. В 1923—1929 рр. студіював у Гірничій Високій Школі в Леобені, Австрія. Згодом працював інженером у Горішній Сілезії (Шльонську).

Інженер Степан Кульчицький прибув до ЗСА в 1952 р. й оселився у Філядельфії та працював креслярем до переходу на емеритуру в 1965

р. В 1954 р. одружився з Оленою Кульчицькою, донькою о. М. Гайдукевича й Емілії з дому Сатурських.

Був активним членом громади. Був членом Українських Комбатантів, членом Товариства Українських Інженерів, членом і заступником голови Комітету "Бойківщина", був членом редакційної колеґії "Літопису Бойківщина". Опрацював для "Літопису Бойківщина" іконографію гетьмана Петра Сагайдачного.

До праці про Українську Галицьку Армію у 50-ліття її участи в Визвольних Змаганнях, яку видавав Дмитро Микитюк у Канаді, Вінніпеґ 1968 р. Покійний інженер С. Кульчицький опрацював нарис про Старшинські школи УГА.

Був ініціятором влаштування вистави Лемківщини та її мистецтва в Домі Української Мистецької Студії у Філядельфії від 27-го квітня до 12-го травня 1968 р. Цю виставу відвідав архітект і мистецтвознавець Олекса Повстенко з Вашінґтону і написав про неї вартісну рецензію в українській пресі. Англійською мовою про згадану виставу написав проф. Л. Шанковський.

С. Кульчицький опрацьовував генеральний родовід родини Кульчицьких і споріднених родів, але через смерть його не докінчив.

Інж. Степан Кульчицький був ініціятором і організатором першого з'їзду яворівців, який відбувся на оселі УНС "Союзівка" 14-го і 15-го червня 1969 р. У з'їзді взяло участь біля 200 осіб. На нарадах з'їзду вибрано Реґіональний Комітет "Яворівщина", який очолив інж. Степан Кульчицький. Як голова Комітету Степан Кульчицький кілька років пильно працював над збиранням матеріялів для збірника "Яворівщина". Працю його перервала важка і довга недуга. Через недугу він не міг взяти участи у другому з'їзді яворівців, який відбувся на Оселі Українського Братського Союзу 14-го і 15-го червня 1975 р. На другому з'їзді яворівців іменували інж. Степана Кульчицького почесним головою Реґіонального Комітету "Яворівщина" за його працю і заслуги.

Помер С. Кульчицький 6-го жовтня 1980 р. в Філядельфії.

ІНЖ. ІВАН ХАРАМБУРА

Інж. Іван Харамбура народився 30-го вересня 1908 р. в Джерзі Сити, Н. Дж. Малим хлопцем приїхав з мамою Оленою до Яворова, а за якийсь час вернувся з Ню Йорку до Яворова і його батько Олекса. Батько займався господарством і кушнірством. Іван ходив до народної школи і до ґімназії в Яворові. Матуру склав у Львові.

В 1932 р. на вимогу польського уряду Іван мусів виїхати з Яворова до ЗСА, бувши американським громадянином. У ЗСА поселився спочатку в Ню Йорку, опісля перенісся до Філядельфії. В перших роках свого перебування в Ню Йорку важко працював фізично, щоб заробити на прожиток. В 1937 р. записався в університет у Дубюк, Айова (Dubuque, Iowa), де здобув дипльом бакалявра (B.A. & B.S.) в 1942 р. Отримав працю інженера-хеміка в Бюрі Постачання для Летунства Департаменту Військової Маринарки. (Navy Dept. — Aviation Supply Office). Згодом був перенесений на працю до військового арсеналу на Френкфорд — Філядельфія. Там працював до відходу на емеритуру в 1972 р. Під час праці доповняв своє професійне знання вечірніми курсами інженерії в університеті Темпле і в Дрексел Інституті.

20-го серпня 1941 р. одружився з Марією Генрі. Подружжя мало двох синів і доньку.

В шкільних роках І. Харамбура був активний у молодечих організаціях. По приїзді до ЗСА включився в працю різних українських громадських інституцій і організацій.

Був секретарем Центральної Управи Організації Державного Відродження України (ОДВУ), очолював відділ ОДВУ в Філядельфії, кількаразово був головою і адміністратором Оселі ОДВУ ім. О. Ольжича в Лігайтоні. Очолював і виконував працю в відділах Українського Народного Союзу й Українського Братського Союзу. Був заступником голови Української Народної Помочі в Пітсбурґу. В 1950-их роках був заступником голови Українського Конґресового Комітету Америки, а в 1954 р. був головою Товариства Українських Інженерів у Філядельфії. Дуже активно працював і кількаразово очолював українські клюби в Беркс, Френкфорд та Клюб Українсько-американських Горожан у Френкліні.

І. Харамбура був доброю товариською людиною, завжди готовий помогти другому. Під час переселення біженців із таборів переміщених осіб у Німеччині до ЗСА Іван спровадив коло 50 родин, допомагаючи їм влаштуватися на працю. Деякі сім'ї з малими дітьми діставали притулок у його домі, доки не знайшли праці і помешкання. Для новоприбулих зорганізував при Клюбі Українсько-американських Горожан у Френкліні курси англійської мови і провадив їх безкорисно кілька років. Приготовляв новоприбулих до громадянських іспитів.

В 1969 р. колишні мешканці Яворова і Яворівщини на своєму з'їзді на "Союзівці" вибрали комітет для видання реґіонального збірника "Яворівщина". Харамбура став заступником голови комітету.

В 1975 р. на другому з'їзді яворівців на оселі Українського Братського Союзу вибрано Івана головою Комітету. Як заступник і як голова комітету "Яворівщина" Іван працював віддано, щоб видати збірник. Не жалів на це труду, часу і власних фінансових засобів. Старався роз-

добути матеріяли до збірника і здобував фонди на його видання завдяки своїм дружнім зв'язкам з яворівцями. Сам з родиною також щедро жертвував на видавничий фонд.

Передчасна смерть не дозволила Іванові побачити завершеного збірника (помер 14-го травня 1981 р.). Всетаки поява "Яворівщини" здебільша його заслуга.

ЖАЛІБНЕ СЛОВО ІВАННИ ГЕНТІШ НА ОСТАННЮ ДОРОГУ СВ. П. ІВАНА ХАРАМБУРИ

Прощаємо на вічну дорогу голову комітету "Яворівщина" св. п. Івана Харамбуру. Відійшла людина праці, добрих діл і безперервної помочі ближнім. Людина, яка ніколи не чекала на подяку, на похвалу, яка з усмішкою казала: "Треба зробити". Скільки людей завдячує покійному приїзд до Америки і влаштування на працю. Скільки труду вклав він із дружиною Марією й дітьми в розбудову оселі ім. Ольжича в Лігайтоні. Цілою душею працював над виданням збірника "Яворівщина". Та не довелось дочекатися його появи. Смерть перетяла нитку його трудолюбного життя, але задум, праця, бажання покійного лишаться живими і будуть далі поштовхом до завершення його планів.

Далеко в Україні, в рідному Яворові поникли дві чудові липи, т. зв. "Чернилявська брама". Під ними просиджував покійний і роздумував, котру країну вибрати собі за нову батьківщину, бо польська влада змусила його покинути Яворів. З болем серця опускав улюблене місто, в якому провів юні роки, ходив до гімназії, в якому залишив рідню і друзів. Більшу частину свого життя провів в Америці. Тут і закінчив його. Одначе ніколи не забував батьківщини, для якої жив і працював.

Краплі роси-сльозини спадають з цвіту лип, а бджоли гудуть "Вічну пам'ять" покійному.

Прощаємо дорогого земляка, а добрі його діла і наші молитви підуть із його душею і стануть перед престолом Всевишнього.

ПОНИКЛИ ЖАЛОЩАМИ ЯВОРІВСЬКІ ЛИПИ

Після смерти інж. Івана Харамбури появилася в "Свободі" (29.7.1981) посмертна згадка, яку подаємо в скороченні:

Яворівське земляцтво зазнало болючої втрати. 14-го травня ц. р. На 73-му році життя помер один із заслужених і відданих синів Яворівщини сл. п. інж. Іван Харамбура.

На вістку про його смерть поникли жалощами розлогі липи, що ростуть на майдані колишньої яворівської гімназії та обабіч

т. зв. "Чернилявської брами", під якими Покійний малим хлопцем залюбки просиджував у задумі.

Раннього травня, коли клали його на вічний спочинок, ці липи розцвіли пишним, запашним квітом...

Хоч через переслідування польською окупаційною владою прибув він до ЗСА юнаком, не поривав зв'язків із батьківщиною. Після Другої світової війни св. п. Іван допомагав багатьом землякам-вигнанцям прибути до Америки і влаштувати собі нове життя. Коли наступила нормалізація повоєнного хаосу, він часто відвідував Яворів, поки совєтська влада не відмовила йому в'їзду в Україну і він міг тільки з Польщі контактуватися з рідними.

Це прив'язання й любов до Яворова, де народився і ходив до гімназії, спонукали його стати в проводі обласного т-ва "Яворівщина", а метою останніх років свого трудолюбного життя поставив собі реалізувати видання реґіонального збірника "Яворівщина", щоб зберегти й закріпити для майбутнього матеріяли й відомості, що стосуються цього патріотичного клаптика північно-західніх українських земель.

Його лагідна, привітна вдача, віра в успіх та велика доза вирозуміння, вироблення і толерантности в суспільно-громадському і політичному житті були цими прикметами духа й характеру, які збуджували в людей довір'я до нього, з'єднували йому людську приязнь і допомагали успішно виконувати організаційну працю.

Невиліковна недуга і передчасна смерть не дали йому побачити завершеним своє гаряче бажання — книгу-збірник про Яворів і Яворівщину.

Володимир Барагура

Д-р Микола АНДРУСЯК

ТОПОГРАФІЯ ЯВОРОВА, КРАКІВЦЯ ТА ОКОЛИЦЬ

Місто Яворів лежить між 40°56' і 41°6' східньої довжини від Ґрінич і 49°50' та 49°54' північної ширини. Лежить у сточищі Балтійського моря. Найважливіші ріки, радше річки, це Скло, що з Вишнею і Годвишнею впадають до Сяну, Любачівка й Ретичин, теж допливи Сяну. У східній стороні, на границі Залужа й Вільшаниці був створений рікою Склом яворівський став. На території Яворівщини і Краковеччини знаходяться крім тепер не існуючих ставів у Яворові та Вільшаниці, штучно колись утворених, малі озерця, за твердженням географів залишки ледникових жолобин. З яворівського ставу випливав потік, що плив на захід через південний простір міста легко вигнутим на південь луком і в межах міста долучувалися до нього з обох сторін інші потоки, з яких найзначніші були лівобічні притоки-потоки: Рулів і Попівський, який в долішній течві названий Скленаркою. Води з північної грані міського простору забирав потік, який плив з південного сходу на північний захід до Ретичина, притоки Скла. Саме місто лежало над західнім берегом ставу; над південно-східнім берегом лежало Передмістя, а на захід від міста тягнулося вздовж правого берега ріки Скла Велике Передмістя, а відтак Наконечне на просторі 7 км. Під гіпсографічним оглядом Яворівщина і Краковеччина це низинна країна: Висота понад рівнем моря доходить до 400 метрів. На цілій території невеликі горбовини, горбки, що теж не виходять понад 300 метрів. Подекуди кургани в околиці Тростянця, мабуть могильні погребання. Деякі території мочароваті, мішані з торфовиськами, залізною рудою і останньо відкритими сірковими зложиськами. Ґрунти в загальному маловрожайні, піскуваті, глинковаті.

Великий процент території покритий лісами (близько 40%) шпильковими (в більшості сосни, смереки, ялиці), та листястими (верба, вільха, тополя-папля, ясень, рідше дуб; кущі: лозина, ялівець. Збіжжя: жито, ячмінь, пшениця, овес, просо, гречка, буряки, капуста, горох, біб. Кормові рослини: конюшина, сараделя, трави солодкі; навозові: люпін, вика. На мочароватих землях при річках і потоках — тростина, шувар, сітник.

За описом з другої половини XIX ст. був Яворів віддалений від Львова 48 км. та 16 км. від залізничої станції в Судовій Вишні. В середині міста був обширний ринок, забудований з усіх чотирьох сторін. Вулиць було 17: Львівська, Королівська, Ярославська, Фарна, Ставова, Шпитальна, Млинська, Греблянська, Вища та Нижча жидівська, Жидівської лазні й синаґоґи, Крива, Гончарська, Завальна й Валова. В самому місті були доми мурованi, поміж ними кілька поверхових. У південно-східній стороні від міста над лівим берегом Скла було пасовище, в більшості покрите піском, що притикало до ліса, званого Борком, який належав до римо-католицької парохії та до двора. Найвищий вершок цього лісу доходить до 273 м. Північну частину простору займали ріллі, як Копачка, Закадками й інші, яких вищі горби доходили до 248 і 268 м., найвищий близько північної границі до 281 м., а відтак спадали до 239 м. Долина Скла спадає в половині течії до 217 м. Цей простір займав 9002 морґи. З них до двора належали: 328 морґів ріллі, 380 м. лугів і городів, 21 морґ пасовищ і 546 м. ліса; до населення яворівської громади належали: 4765 м. ріллі, 1216 м. лугів і городів, 1254 м. пасовищ і 502 морґи лісу. Піщана почва, глинковата на горбках, сприяла найкраще управі жита й гречки, а також бараболі, проса й льону, менше управі пшениці й ячменю. За переписом у 1880 р. були 9072 мешканці в громаді та 87 в дворі. За обрахунком з 1857 р. було 8585 мешканців, з яких були: 5856 греко-католиків, 844 римо-католики, 12 євангеликів й 1873 жиди. За шематизмами з 1881 р. було 5211 греко-католиків та 1047 римо-католиків. На північ від Яворова були села: Чернилява і Старий Яжів, на схід — Залуже й Вільшаниця, на південний схід: Чолгині й Прилбичі, на південь — Черчик і Рогізно, на південний захід — Поруденко, на захід — Вілька Роснівська й Гуки.

Яворівський повіт лежав на північний захід від Львова й межував на північному заході з чесанівським повітом, на півночі — з равським, на сході — з городецьким, на півдні — з городецьким і мостиським, на південному заході й заході — з мостиським та на заході на короткому просторі — з ярославським. Простір повіту обхоплював 1,012.20 квадр. км. (18.38 кв. миль). Було в повіті 67 громад, 53 дідичівських дворів та 28 двірських зарядів, отже 95 адміністраційних одиниць. Серед громад були 3 міські: місто Яворів з двором та містечка: Краковець з двором і Великі Очі з двором і 64 сільські громади: Бердихів з двором, Божа Воля з двором, Брухналь з двором, Будзинів, Будомир з двором, Бунів з двором, Вербляни з двором, Віжомля з двором, Вілька Змиївська, Вілька Роснівська з двором, Вільшаниця з двором, Вовча Гора, Воля Гнійницька з двором, Воля Стариська з двором, Гнійниці з двором, Грушів з двором, Грушовичі з двором, Гуки з двором, Дрогомишль з двором, Жбадин, Завадів з Порубами й двором, Залуже, Змиєвиська, Колоничі (Клониці) з двором, Коханівка з двором, Курники з двором, Любині з

двором, двір Людвинів, Ляшки з двором, Млини з двором, Молошковичі з двором, Моранці з двором, Мосберґ, Мужиловичі з двором, Музи колонія, Нагачів з двором, Новосілки, Передвір'я з двором, Підлуби Великі й Малі, Поруденко з двором, Порудно з двором, Прилбичі з двором, Регберґ, Рогізно з двором, Руда Коханівська, Руда Краковецька, Свидниця з двором, Селиська з двором, Семирівка з двором, Серни з двором, Сколин з двором, Стариська з двором, Тростянець з двором, Тучапи, Хотинець, Цетуля, Чапляки з двором, Чернилява з двором, Черчик з двором, Чолгині з двором, Скло з двором, Шумляв, Щеплоти з двором, Яжів Новий з двором і Яжів Старий з двором. Віддалення найдальше висуненого на північ кінця повіту в Будомирі від найдальшого південного кінця на горі Милотин у Ляшках чинило в простій лінії 37 км., а віддалення західнього кінця в Хотинці від східнього на Камінній Горі в Старичах — 50 км. Повітове місто було віддалене від північного кінця 22 км., від південного — 15, від західнього — 32 та від східнього — 18 км.

Гранична лінія поміж яворівським та равським повітами починалася в селі Тростянці над потоком Білим недалеко гори Гарай і йшла на північний захід через Лису Гору і Бухенгайн, входила на потік Смердех і прямуючи на захід залишала його, скручувала на південь і знов на захід відділюючи Вербляни і Завадів від Немирова в равському повіті й опісля верталася на Потік Смердех і залишаючи його вдруге скручувала на північ, відділювала Щеплоти від Немирова, перетинала повіт Рибну, зверталася в північно-західний напрям, відділяла Грушів від с. Голодівки й Коровиці. Дальша гранична лінія поміж яворівськими та чесанівським повітами йшла на захід, відділюючи Грушів і Будомир від Сінявки, опісля скручувала на південь і перетинала потоки: Завадівку й Замило та ліс Гарай, відділювала села Будомир і Дрогомишль від Коровиці Самої, Коровиці Голодівської і Липівця, скручувала на захід, перетинала потік Липовець, зверталася на північний захід, входила над потік Луг, відділювала Змиєвська і Вільну Змиївську від Липівця, залишала потік, ішла на захід, а відтак на південь через гори Миляну, Свидницю (263 м.), Княжу і Васьову (245 м.) та відділювала Великі Очі й Чапляки від Коровиці Лісової, Лукавця і Кобильниці Волоської. Далі скручувала гранична лінія знов на захід на долину потоку Шкла й відділювала Будзинь і Млини від Кобильниці Волоської і Руської. Відтак звертаючись на південний захід й опісля на південь творила границю від ярославського повіту й відділювала Хотинець і Грушовичі, які належали спершу до ярославського, а відтак до яворівського повіту, від Заліської Волі та Ниновичів. Тут скручувала гранична лінія на схід і відділювала яворівський повіт від мостиського, а саме Грушовичі і Волю Гнійницьку від Кальникова, Малнова і Волі Малнівської, відтак на півдні відділювала Серни від Волі Малнівської та

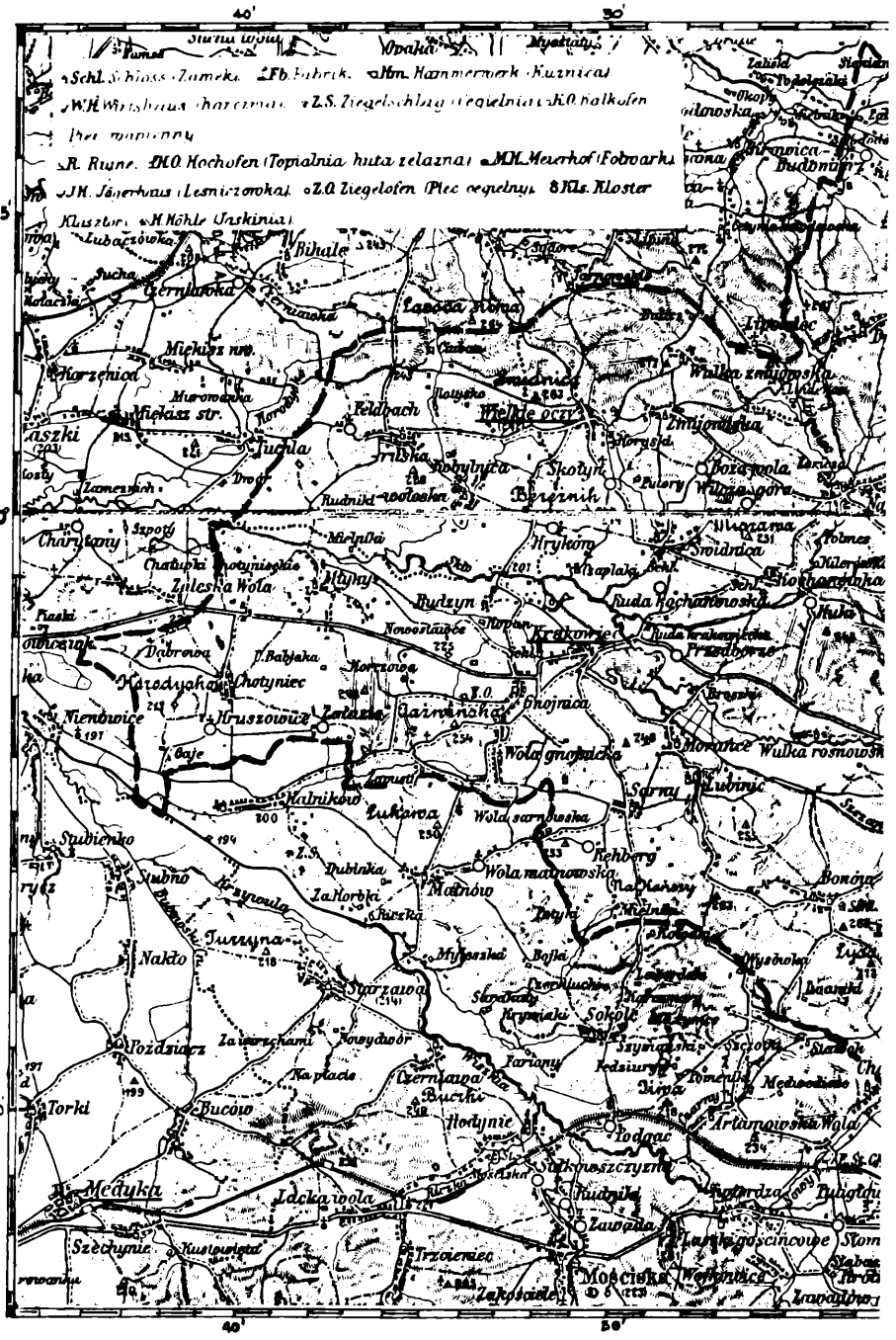
40'
30'
5'
50'
Schl. Schloss (Zamek)
Fb. Fabrik
Hm. Hammerwerk (Kuźnica)
W.H. Wirtshaus (Karczma)
Z.S. Ziegelschlag (Cegielnia)
K.O. Kalkofen
R. Ruine
H.O. Hochofen (Topialnia, huta żelazna)
M.H. Meierhof (Folwark)
J.H. Jägerhaus (Leśniczówka)
Z.O. Ziegelofen (Piec cegielny)
Kls. Kloster
Klasztor
H. Höhle (Jaskinia)
Bihale
Czerniawka
Miękisz nw.
Miękisz str.
Karczenica
Feldbach
Tuchla
Wielkie oczy
Skołyń
Berezniak
Boża wola
Wilczagóra
Charytany
Szpoty
Zaleska Wola
Hryków
Świdnica
Budzyn
Ruda Kochanowska
Krakowiec
Przedborze
Chotyniec
Kruszowice
Gnojnica
Wola gnojnicka
Morańce
Wulka rosnowska
Kalników
Sarny
Lubinic
Wola sarnowska
Rehberg
Studienko
Wola matnowska
Matnów
Turzyna
Nakło
Starzawa
Sokole
Poździacz
Torki
Bucow
Hodynie
Podgac
Artamowska Wola
Medyka
Lacka wola
Rudniki
Zawada
Szechynie
Trzcieniec
Mościska
Zakościele
1 : 200,000
Мірило: Км.
5 4 3 2 1 0 5 10

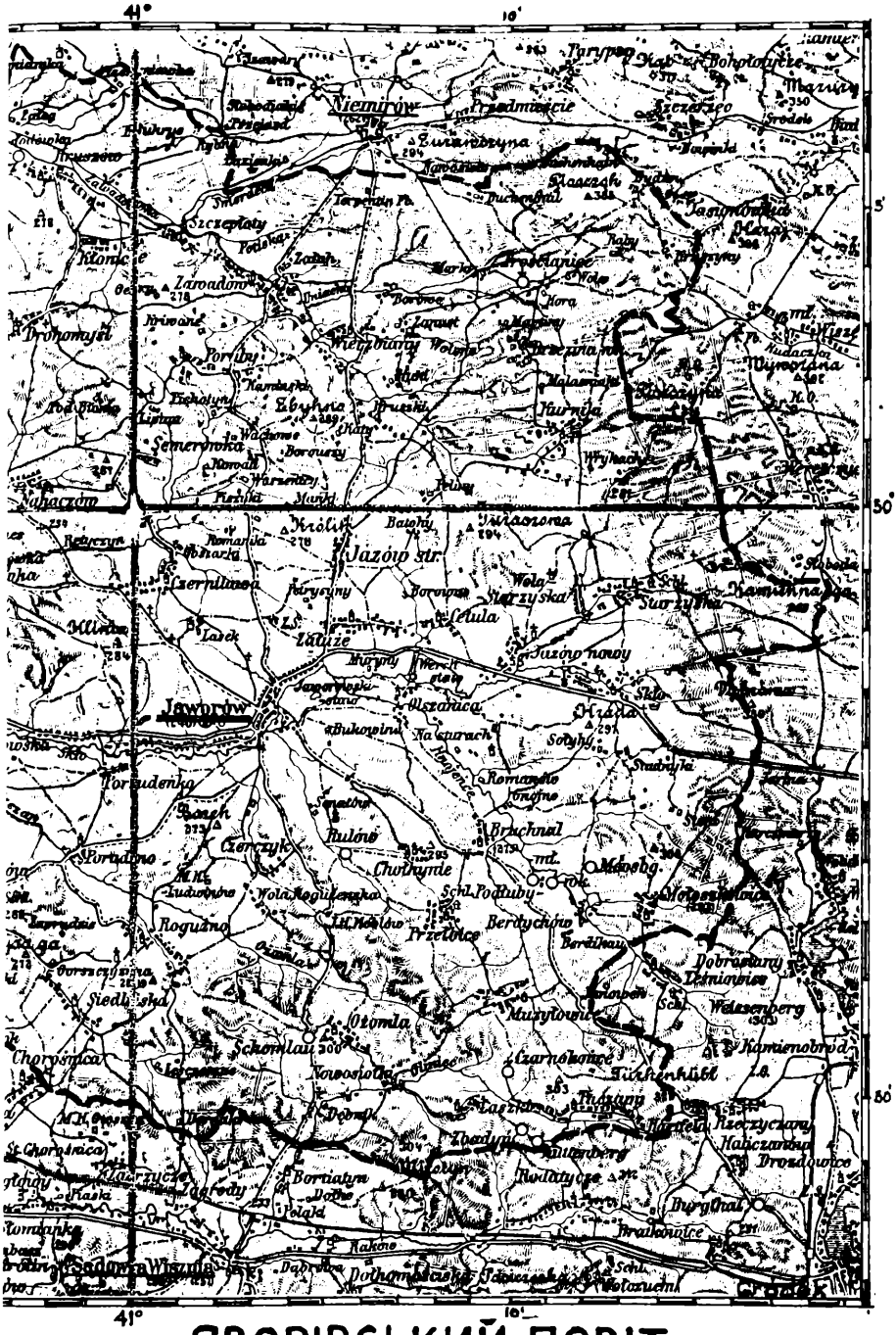

ЯВОРІВСЬКИЙ ПОВІТ

(З АВСТРІЙСЬКОЇ МАПИ ГАЛИЧИНИ 1889 Р.)

вкінці на південному сході відділювала Серни, Бунів, Селиська, Рогізно, Віжомлю, Новосілки й Ляшки від села Соколя, Арламовської Волі, Хоросниці, Заріччя й Бортятина. Йдучи далі на схід творила ця лінія границю від городецького повіту, а саме поміж Ляшками, Жбадином і Тучапами та Родатичами; відтак ішла на північ через узгір'я: Тюркенголь (Турецький Горб), Дуброву й Камінну Гору до Гараю, відділюючи Тучапи, Бердихів, Молошковичі, Скло, Стариська, Курники й Тростянець від Речичан, Лешневич, Добростанів, Добростанської Волі, Лелехівки, Верешиці та Малої Вишеньки.

Весь яворівський повіт був положений у водній області Висли; води з Яворівщини пливуть на південь і захід до приток Сяну: Вишні і Любачівки, а з північно-східної грані до Буга. Через середину Яворівщини пливе річка Скло, яка ділила повіт на дві майже рівні частини. Джерела Скла є в селі Склі на східній границі, звідки пливе через Новий Яжів, Вільшаницю (Верх став), Залуже, Яворів (яворівський став), Вільку Роснівську, Передвір'я, Краковець, а відтак вздовж північної границі повіту та входить до ярославського повіту, де впадає до Вишні. Із значніших приток пливуть до Скла з правого боку Курники (з Терешкою з лівого боку), Якшу, що впадає до Верх ставу, Ретичин (з Липівцем і Гаткою з правого боку); з лівого боку — Гноєнець з потоками Пониклом і Руським з правого боку, Рулів, Попівський потік, Віжомля, звана в долішній течві Щаном (із Звіринцем з лівого боку) та Ставища (Стависька). В північній частині Яворівщини пливе Завадівка від південного сходу на північний захід через Верб'яни, Завадів (став), Щеплоти, Грушів і Будомир та впадає до Любачівки в Любачівщині. З правого боку впадають до Завадівки потоки: Гнила, Соколя, Волена, Унячка, яка впадає до ставу в Завадові, Потиська, Смердех і Рибна. В північно-східньому кінці села Тростянця випливає потік Білий (або Біла) й пливе на північний схід до Рати, притоки Буга. В південній Яворівщині мають джерела такі потоки: Гнилець у Тучапах, звідки пливе спершу на північний захід, а відтак на південний захід і впадає до Вишні в Мостищині; в Селиськах Хоросниця, яка пливе на південний захід і в Мостищині під назвою Нового потоку впадає до Вишні; в Бунові Чорний Потік, який пливе на південь до Арламівської Волі в Мостищині і впадає також до Вишні, до якої впадає ще кілька менших потоків з Яворівщини. Південне граничне пасмо, з якого пливуть води на південь до Вишні, є широке 2 до 4 км., а вододіл поміж притоками Вишні та Скла творять такі узгір'я від заходу до сходу: Городисько (в Хотинці) 213 м., Язвинська в Гнійницькій Волі 254 м., Регберґ 253 м. в Сернах, "На Коньчи" в Любинях 263 м, Бунів 282 м. і Лиса Гора в Бунові 272 м., Рогізно 289 м. в Рогізні, узгір'я високе на 300 м. у Віжомлі, Королівка 203 м. в Новосілках, Лопина 303 м. і Тюркенгюбль (Турецький Горб) 322 м. в Тучапах. Вододіл поміж притоками Скла та Завадівки творять від

заходу до сходу такі узгір'я: Гора Бережники 288 м. в Будомирі, Висока 284 м. і Савчини Гора в Дрогомишлі, Збигно 289 м. у Верблянах та Турашева 294 м. в Новім Яжеві. В північно-східній стороні в Тростянці є Завадка Гора 384 м., Пісочок 385 м. і на південь від нього одно узгір'я високе на 390 м., найвище в Яворівщині. Далі на південь при східних межах Яворівщини є Піскова Гора 351 м., Камінна Гора 369 м і Тристяна Гора 342 м. в Стариських та в продовженні нижчі узгір'я аж до Тюркенгюблю. Від цих східніх узгір хилиться весь простір з течвою потоків до захоу й обнижується щораз більше аж до 205 м. в західньому кінці Хотинця, найнижчого місця в Яворівщині.

У водній області Скла є такі узгір'я: Королик 278 м. на південь від Збигна в Старім Яжеві, Клиня 284 м. в Чернилявi, Мнишава 251 м. на північній границі Коханівки, Суха Коса 247 м. в Нагачеві і Березник 244 м. у Свидниці.

У 80-их рр. XIX ст. не переїздила залізниця через яворівський повіт. Найближча до Яворівщини залізниця була побудована в 1861 р. залізниця Львів — Городок — Перемишль звана в цьому часі залізницею архикнязя Карла-Людвика. Вона вплинула до деякої міри на економічний занепад Яворова, тому що битий шлях зі Львова через Яворів до Перемишля і Ярослава втратив своє колишнє значення.[1] На півночі від Яворівщини була згодом збудована залізнича лінія Ярослав — Рава Руська — Сокаль. Державних доріг було в яворівському повіті 47,900 км. (6.79%), громадських 657, 132 км., разом 705,032 км. На 100 км. простору припадало 5,212 км. державних доріг та 71,504 км. громадських, разом 76,716 км. Гостинець ішов зі Львова через Янів, Новий Яжів, Яворів і Краковець до Радимна в ярославському повіті.

До греко-католицького яворівського деканату належали такі парохії: Бунів, Брухналь, Вербляни, Вільшаниця, Гнійниці, Грушів, Дрогомишль, Завадів, Залуже, Змиєвиська, Коханівка, Краковець, Любині, Млини, Нагачів, Наконечне, Порудно, Прилбичі, Рогізно, Селиська, Скло, Тростянець, Чернилява, Яворів, Яжів Новий і Яжів Старий. Всіх "руських" душ в яворівському деканаті в 1879 р. було 41,731.[31] До римо-католицького яворівського деканату належали такі парохії: Брухналь, Великі Очі, Краковець, Мальчичі (в мостиському повіті), Мужиловичі, Стоянці й Судова Вишня (обі в мостиському повіті) та Яворів.[2]

Як пам'ятка з минулого зберігалася ще в другій половині XIX ст. частина з землі насипаного валу, яким давніше було обведене ціле місто без передмість. Решту валу вже тоді зруйновано і на його місці побудовано доми і влаштовано городи. Зберігся ще тоді мисливський дворець короля Яна III, оточений старими липами на горбі над ставом, звідки можна було оглядати став і дальшу околицю. Він був збудований з дерева і лише ззовні обмурований. Мав вузькі склеплені вікна, входові

двері від заходу, великі сіни, італійську кам'яну підлогу і кілька кімнат. Рисунок цього двірця подали два львівські польські часописи з 1866-68 рр.[3] Карло Шлєґель подав картину й опис нагробного пам'ятника, який там був у 1855 р.: "Пам'ятник представляв лицаря природньої величини, в цілковитій гейби кованій зброї з дуже простими, великими й поважними формами, яких уживали в XV ст. Перевішений через ліве рам'я ланцюг іде попід праве рам'я. В правій руці тримає лицар рукоять меча. Уклад постаті пригадує дуже пам'ятники підземелля кляштору оо. домініканів у Львові. Кого цей пам'ятник представляє, трудно відгадати, тому що не можна доглянути ні викованого напису ні гербу. За переказом було давніше в яворівському городі 6 таких пам'ятників, але пропали без сліду.[4]

1. Zródla dziejowe, t. XVIII, ст. 109.
2. Matricularum Regni Poloniae Summaria, Pars III, Suppl. N. 277.
3. Akta grodzkie i ziemskie, t. XVII, N. 3896.
4. Основні дані про топографію Яворова, Краківця та околиць взяті з публікації: "Słownik geograficzny ziem Krolewstwa Polskiego". т. III. Варшава, 1882.

РАННЯ ІСТОРІЯ

Хоч ще до недавна археологи задивлялися скептично на сліди старинної матеріяльної культури на території Яворівщини і вважали, що в такій лісистій околиці дарма й шукати слідів якогось більшого згущення давніх поселень людей[1], все таки новіші досліди виказують існування людини на сьогочасній Яворівщині в III тисячолітті до Христа. Саме в 1933 р. розкопано близько села Рокитного 6 курганів кам'яної (палеолітичної) доби[2]. Виявлені в околицях Яворова залишки поселення бронзової доби свідчать про пізніші поселення людей на цій території в II тисячолітті до Хр.[3]. Пам'ятки кімерійської культури бронзової доби (III — II тисячоліття до Хр.([4] знайдено також у селі Затоці коло Івано-Франкового (кол. Янова).

Культура надбужанців, у I-ій і II-ій неолітичних добах поширювалася також і на Яворівщину; археологи уважають надбужанців за нащадків носіїв кампінської культури, які обробляли землю вже при помочі мотики й займалися мисливством і рибальством у пізно мезеолітичній добі. Ці нащадки "кампінців" переймали в I-ій неолітичній добі нові форми знаряддя, та в II-ій і III-ій добах західньо-українського неоліту розвинуло населення Надбужжя свою дотогочасну культуру "мікролітичного неоліту" в справжню неолітичну культуру, названу "надбузькою культурою".[5] В останніх століттях до Хр. прийшли на територію Галичини західні слов'яни — венеди, що їх культуру звуть також переворською, з якої нахідки були знайдені в с. Добростанах, а саме меч, держаки від щита, умбру від щита, спис, окуття ременя, пряжку до ременя і ніж[6]. Багато пізніше, в III ст. по Хр. прийшла друга хвиля венедської інвазії, яка залишила по собі тілопальні поховання в

1. Я. Пастернак: Коротка археологія зах. — укр. земель, Львів 1932, с. 49; F. Persowski: Studia nad pograniczem polsko-ruskim w X-XI w., Wrocław 1962.
2. Історія міст і сіл Української РСР, Львівська область, Київ 1968, с. 925.
3. Нариси стародавньої історії Укр. РСР, Київ 1959, карта 5.
4. Я. Пастернак: Археологія України, Торонто 1961, с. 104, 151-52, 155.
5. Як вище, с. 487, 490.
6. Як вище, с 492 і карта XVI.

Добростанах[7]. Не виключене, що й печери в Страдчі були мешканням для праісторичної людини[8].

7. Włodzimierz Demetrykiewicz: Groty wykute w skałach Galicji wschodniej. Materyały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne. t. VI. Kraków 1903, c. 83.

8. Як вище, с. 83, 84.

ПЕРШІ ІСТОРИЧНІ ЗГАДКИ ПРО ЯВОРІВЩИНУ

Староруські літописи не згадують про Яворів та інші оселі Яворівщини, тому що на цьому терені не було боїв у княжій добі нашої історії. Найближчий до Яворівщини город Городок був досить визначною твердинею в XIII ст. на шляху з Перемишля до Галича[1]. В 1220 р. люди боярина Судислава збунтувалися проти князя Мстислава Удатного. Відтак у 1227 р. військо князів Данила й Василька Романовичів злучилися під Городком з військом Мстислава Удатного проти угрів[2].

Щойно з часів польської й угорської окупації Галичини в другій половині XIV ст. збереглися записи про існування окремих сіл у Яворівщині: Князь Володислав Опольський, якого угорський король Людвик назначив адміністратором галицького князівства, надав 12 березня 1376 р. своїм дружинникам братам Рейнолдові і Нинoткові села Новий Сідлець і Порудно, 8.5 км на південний захід від Яворова ленним правом[3]. Тому що села "Новий Сідлець" нема тепер у Яворівщині, дослідники приймають, що це село Селиська, 12 км на південний захід від Яворова[4]. Опісля Гербурт з Фельштина, коло Добромиля в 1376 р. надав у ленно Прилбичі з трьох ґруп забудувань над ставом і Віжомлю[5] та в 1386 р. Чолгині, Підлуби й Мужиловичі[6].

Крім вище згаданого Городка, відомого з Галицько-Волинського Літопису вже в 1213 р. й Вишні, відомої в 1230 р., віддалених від Яворова около 20 км., виявили новіші наукові дослідники археології[7] та аналіза топоніміки Яворова і Яворівщини існування в давнину ланцюга городищ,

---

1. Грушевський: Історія України-Руси, т. II, Ню Йорк 1954, с. 465.
2. Як вище, т. III, 1954, с. 38 і 43.
3. Akta grodzkie i ziemskie, V, с. 13; Słown. geogr., t. VIII, с. 830. t.
4. Słown. geogr., t. X, с. 512.
5. A. Jabłonowski: Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. II, с. 8; Franc. Persowski: Osady na prawie ruskiem, pol., niem., wołoskiem w ziemi lwow., Lw. 1926, с. 34.
6. Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. 54, с. 7-8.
7. Історія сіл і міст УРСР, Львівська область, ст. 892.

а саме Вишня, Віжомля, Яворів та міцно укріплений в старовину Брухналь. Разом з тим низка письмових джерел від XV по кінець XVIII ст. і початок XIX ст. виказують, що Яворівщина була в княжу добу обжита й мала досить густу сітку шляхів, а окремі з них мали неменше льокальне значення. Головний шлях — Городецький — званий також у давнину "брухнальським", сполучував старинний соляний шлях з дрогобицьких жуп із польськими землями і далі з північно-західною Європою. На території сучасного Яворова схрещувався цей шлях з перемиською дорогою, що йшла на Малнів, Любині, Старий Яжів, на стародавній Потилич і далі на Белз і Володимир Волинський. В архівах Ганзи збереглися грамоти про митні точки при шляхах на Русь; звідсіля маємо згадку про напрям "старої дороги" ("вія антіква") на Любачів і Городок, отже впоперек Яворівщини через Любачів, Будимир, Дрогомишль, Прилбичі і далі через Речичани й Галичани до Городка[8].

Місто Яворів до початку XV ст. не було згадане в письмових джерелах[9], але існування городища на яворівській горі "Буковина"[10] вказує, що в околиці цієї гори над річкою Скло була в княжій добі оселя. Городецький шлях ішов через узбіччя "Буковини", а його продовження залишило слід у топоніміці на Малому Передмісті Яворова; очевидно в давнину перетинала ця дорога сучасне становище й ішла прямо на північний захід на Дрогомишль і далі на Любачів. Роля яворівського городища стане ясною, коли згадати, що в самому Яворові сходилися межі трьох політично адміністративних земель, а саме львівської, перемиської і белзької, при чому Яворів з обома передмістями належав до львівської, Порудно й Поруденко по той бік річки Скло — до перемиської та Коханівка, яка за Ретичином межує з Великим Передмістям, — до белзької землі. Отже стародавній Яворів був пограничною місцевістю, можливо в своїх початках оборонно-сторожевого характеру. Ю. Г. Гошко і М. Р. Федоришин уважають, що Яворів виник як хліборобське, торгове й ремісниче поселення на торговельному шляху Львів — Ярослав[11]. Можна здогадуватися, що Яворів існував уже за княжої Руси. Точніше могли б визначити період заселення оселі хіба археологічні розкопки. Очевидно розвиток стародавнього поселення пов'язаний з городищем, яке мало стати зародищем майбутнього міста з розвиненою мережею шляхів, з початками відділення ремесла від

8. Історичні джерела та їх використання, вип. II, Київ 1966, с. 99-109.

9. Гошко і федоришин, відсилаючи до Е. Веберсфельда (Jaworów. Monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna, Przew. Nauk. i Lit., Lw. 1909, с. 370). вважають хибно 1376 р. за першу історичну дату Яворова; в дійсності в грамоті не є Яворів згаданий, лишень у редакційній замітці зазначується, що Порудно положене біля Яворова.

10. Іст. джерела II, с. 10.

11. Іст. міст і сіл УРСР, Львів.обл., с. 892.

сільського господарства. Мабуть не буде помилкою прийняти, що Яворів став уже більше заселеною оселею найпізніше за часів короля Данила, який — за словами Галицько-Волинського Літопису — оснував багато міст.

Традиція в Яворові подає, що над річкою Скло росли колись яворові гаї. Можна уявити собі, що старовинні предки сучасних яворівців, які жили в сиву давнину біля городища, найменували оселю за р. Скло — Явором, так само від південного сходу нову оселю, за вільхами річки Гноєнець — Вільшаницею. Згодом нова оселя на правому березі річки Скло остала центральною частиною, а шлях, що колись ішов з "Буковини" просто на північ, дістав новий напрямок через греблю, висипану штучно для нового великого ставу. Підтвердженням наших здогадів може служити адміністраційний розподіл громади Яворів. З давніх століть по сьогочасну пору належали й належать сьогодні середина міста, далі Гребля і вся оселя "Курівка" вздовж Городецького шляху попід горою "Буковина" разом з частиною "Загородів" до т. зв. Сенатівського потока. Сам центр відносно невеликий, і тут же за "Малим ставком" існувала ще в XIX ст. окрема громада "Мале Передмістя"[12] а від заходу, зараз за "Гірною Церквою" — також окрема громада "Велике Передмістя".

Перша письмова пам'ятка щодо Яворова має дату 1. травня 1408 р. Це грамота видана для шевського цеху міста. Знаємо звідси, що вже в перших роках XV ст. ремесло в Яворові було настільки розвинене, що державець міста Андрій з Шамотул дав йому цеховий статут за прикладом інших міст. У цьому вже посередній доказ, що Яворів існував значно раніше перед 1408 р. Подана також характеристика міста: Місто, що постає "на новому корені" тобто воно було зруйноване і переживає період відбудови та свіжого поселення людей.[12a].

12. Akta Grodzkie i Ziemskie, t. 378; z Archiwum Bernardynskiego, str. 2311.
М. Голубець: З минулого міста Яворова. *Яворівщина*, Яворів, 1931, ст. 5.
12а. Останній війт на Малому Передмісті називався Дмитро Гамела.

ЯВОРІВЩИНА В XV-XVI СТОЛІТТЯХ.

З початків XV ст. появляються на сторінках старих судових книг вістки про різні села Яворівщини. З коротких записів можна собі уявити, яку ролю відігравали окремі частини дальших околиць Яворова в економіці львівської землі. Під Краківцем і в Старичах, а можливо і в Порудні, існували рудники заліза, які використовувано практично ще в XV ст. Їх власники, очевидно українці, Микола та Стецько з Тарнави дають у 1435 р. польському шляхтичеві Фредрові в застав містечко Краківець і село Гнойницю разом з рудниками. Як місто Краківець згаданий ще раніше в 1423 р.[1]. Мартин Телятко чи Колятко одержав від короля Ягайла право використовувати рудники в Старйських (Старичах). Цей гутник побудував навіть у селі тартак, про що з подивом пише старовинний писар у судовій записці[2]. В руки колоністів із заходу переходять у 1437 р. села Порудно (вже вдруге) і Бунів[3]. Про рудники в Порудні згадок немає, але сама назва цього старинного села говорить за себе і долина багниста села Рогізно нагадує закинену територію рудоломів.

Автентичною з 1408 р. залишилася сама грамота Андрія з Шамотул. В ній між іншим говориться: "... бажаємо, щоби тих шевського мистецтва майстрів було 16 і, щоб .... давали чиншу по одному фартононові. В нашому місті ніхто інший з-поза цеху не має права купувати шкіру... вони тільки мають право в добрах наших яворівських заготовляти березову кору й дубину... Дарую цеховим шевцям шевські ятки для продажі їхніх виробів, даємо цехові самоуправу, право кермувати, виручатися згідно зі звичаями міст руського воєвідства. В наших селах довкруги Яворова ніякий швець не може працювати в їх шкоду. Дано в Яворові 1 травня 1408 р.[4].

---

1. Akta grodzkie i ziemskie, т. XIII, ч. 2.
2. Як вище, т. XIV, ч. 1799.
3. Як вище, т. XIII, чч. 496-97 і 987.
4. Гр. і зем. акти з Берн. Арх., т. 378, с. 2311.

Сам Яворів одержав, як вище згадано, вже в 1408 р. цех шевців. До грамоти був приложений статут для його 16-тьох членів і його згадують у давніх актах, але зберігся він до наших днів у пізнішому підтвердженні стародавного диплому королем Стефаном Баторим і при цій нагоді мабуть у старі правила внесено вже новіші поправки з XVI ст. З цієї причини обговорення ремесла в Яворові доцільно перенести на наступні сторінки цього нарису.

В 1436 р. король Казимир Ягайлович віддав Яворів з деякими селами в державу Вінкентієві Шамотульському, старості руської землі[5]. Скоро західні колоністи захоплюють міцніше ряд сіл на власність або в необмежену державу. Вслід за названими вище змінами власників пішли нові переміни: Краковецький Фредро сплачує перед 1440 р. свої довги і викуповує додатково за велику на той час суму війтівство в Краківці. Далі він на рудниках збогачується так, що в 1465 р. переходять в його руки Любині і Передвір від давніх власників —братів Будивой[6].

В Моранцях і в Сернах були в цих роках як державці можновладці Гліб і Михайло з Сієну, у Віжомлі — вельможа Стадницький, а в Яжеві створилася мабуть значно раніше т. зв. волоська колонізація[7]. Про Новий Яжів покищо не чути нічого, але напис, вирізаний на сволоці старовинної церкви цього села (1316 р.) може бути відгуком того, що село існувало ще в княжій добі. Раніше виникнув Яжів, званий пізніше Старим Яжевом; це село розкинулося вздовж шляху на Потилич і, можливо, було якоюсь воєнною бурею напів зруйноване, після чого частина давнього населення побудувалася на новому місці в Новому Яжеві. Відгуком такої можливої події є побудування нової церкви, посвяченої св. Параскевії, так само як у Старому Яжеві. Нова оселя над р. Склом була й більше вигідна для домашнього господарства яжівців.

Парадоксальною є історія Мальчиць над Верешицею в першій половині XV ст. В 1407 р. король Ягайло відступив Васькові Мошенкові в Мальчицях спуст ріки і весь простір, затоплюваний наслідком цього спусту або заливів ріки під умовою, щоб Васько вибрав і запустив своїм коштом став у королівщині Залісся[8]. Васько був русином, і первісний надавчий привілей для нього був написаний руською мовою. Але пізніше перед 1428 р. Ягайло подарував Мошенкові ціле село і той як дідич уфундував і вивінував у названому році парохіяльний костел. А його наслідники Федорко й Федько завели в 1447 р. в селі "німецьке

5. Akta gr. i ziemskie, т. II, ч. 85.

6. Як вище, т. XIII, чч. 26, 27, 1045, 1052, 1274, 1805, 5086, 6049, 6843 і 11785.

7. Як вище, чч. 1497, 1501-02, 3959; т. XIV, чч. 1703-04.

8. Arch. Bernard. C. t. 333, c. 222; t. t. 16, c. 19; Stadnicki: Ziemia Lwowska w XIV i XV w., Bibl. Warsz., 1863, t. III, c. 47 і 61; Słown. geogr., t. V, 1884, c. 960.

право", надали дідичне війтівство в селі Яковові і Станіславові де Золеч Оржеховським, які мали право вдруге осаджувати людей[9] і вони подбали в 1447-1448 рр. про королівський привілей, яким був встановлений один день панщини для війта[10].

В 1450 р. татари зруйнували всю Галичину. З документів наступних років видно, що руйнування не минуло й Яворова. В цьому році цілий ключ земельних маєтностей Яворова перейшов у державу князя Вячеслава (Вацлава) опавського й ратиборського зі шлезьких Пястів[11], з чого слідує, що економічна вартість яворівської землі не була мала. Три роки пізніше були гострі спори поміж сусідами: з Ясвічем із села Мужиловичі — Іваном Бердехівським, Миколаєм Гербуртом з Прилбич, городецьким бурґграфом і державцем Яворова[12].

Наплив чужинців із заходу зростав усе чим раз більше і для них уфундував ратибоський князь 20 лютого 1454 р. в наново відбудованому після татарського руйнування Яворові дерев'яний костел, для якого призначив: десяту мірку збіжжя з млинів на ріці Скло, рибний став на річці Якша між Залужем та Яжевом, два лани поля (54 га.), два городи, десятину з королівського сільського господарства села Збадинь і тисячу гривень "з нашого міста Яворова від соли". Все населення Яворова, яке "сидить на німецькому праві", повинно давати по 4 ґроші, а після 10 років замість грошевої снопову данину, по колоді пшениці та вівса від кожного лану[13]. "Німецьким правом" не було обняте автохтонне православне населення Яворова, тільки зайшлі: поляки і німці. Православні в Яворові, подібно як у селах Яворівщини, мали свою дерев'яну церкву, як це видно з реєстру податків у 1515 р.[14]. Важливою для зрозуміння історії Яворівщини цього давнього періоду є згадка про пожвавлення торгівлі сіллю, наявність млинів у місті і про розвиток сільського господарства.

Внедовзі після цього в 1456 р. король Казимир Ягайлович заставив місто Яворів разом із селами Вільшаницею, Залужем, Яжевом, Молошковичами та додатково з селом Оброшином біля Львова познанському каштелянові Петрові Шамотульському. Польща втягнулася в тому часі у війну з хрестоносцями, що перебували на території Прусів, і Шамотульський позичив королеві на воєнну виправу 1300 гривень

---

9. Akta gr. i ziem., t. II, c. 127; Słown. geogr., V, c. 960.
10. Грушевський: Іст. України-Руси, т. У, Ню Йорк 1955, с. 178.
11. Źródła dziejowe, т. XVII, II, c. 291.
12. Akta gr. i z., т. XIV, ч. 2798.
13. Akta gr. i ziemskie, т. у. с. 175. Колода — 300 літрів зерна. Людвик Дзєдзіцький (Słown. geogr., Warsz. т. III, с. 521) подає:корців жита і стільки ж корців вівса від кожного лану та цитує також "Akta gr. i ziemskie", т. у. с. 175.
14. Źródła dziejowe, т. XVIII, с. 125, 127, 130, 134, 162, 164, 167 і 168.

звичайної монети (тобто польської) та 1650 угорських золотих[15]. Аналогічні трансакції проведено в багатьох селах руського воєвідства. Новий державець дістав загальну повновласть свобідно розпоряджати заставленою землею і людьми, які на ній працювали, міг закладати нові села (мабуть ні одного не заложив), продавати війтівські уряди і т. п.

Особлива вартість документу з 1456 р. в тому, що в ньому є досить точно означені межі володінь пана на Яворові; є в ньому ціла низка назв нив, річок і урочищ. Границя починалась у джерел р. Скла, в лісах "одвижґовиска" (сучасна назва "вириська"), звідусіль до греблі в Підлубах, до "глинних долів" і потока "Рудка", далі до урочища "Тридуби" і до "Коблівської греблі", потім до річки "Висовиця" і "Поруденського Ліса" аж до потока "Студениця". Від цього потока до "Глинної Гори" і до дороги з Яворова до Нагачева, а переступивши цей шлях, далі до річки Ретичина, і через зарослі і ниви до потока Рутка нижче стариського млина "Пила", потім до джерела "Вонячка" і до лісу Скло. Село Молошковичі лежало вже за цими межами, бо воно підлягало городецькому старосту.

Перелік доволі численних географічних назв, з чого більшу частину можна зарахувати до ряду мікротопонімів, доказує, що місцеве населення освоїло господарсько навіть глухі закутини, ближчі та дальші урочища, що мали свої традиційні назви. Багата топонімія Яворівщини від цитованої вище грамоти з 1456 р. знаходить свій відгук у різних письмових історичних пам'ятках з XIV по XX ст.

В документі датованому 1466 роком повторюються назви "Глинна Гора", "Поруденський Ліс", "Нагачівський Шлях", річки Скло (згадана в Длуґоша), Студенець, Ретичин[16], в іншім акті з 1787 р. ліс "Вириська", "Нова Гребля" (давна гребля в Підлубах), "Глиниська" (в 1456 р. "Глинні Доли"), поле "Рудка" в Коблові, "Три дуби", "Студенець", "Глинна Гора" й інші.[17] Зчасом кількість географічних назв збільшилася, але треба мати на увазі, що грамотою з 1456 р. визначено великий круг і в опис попали лишень основні орієнтаційні точки різних сіл. В нутрі описаних границь містилося місто Яворів, два передмістя і декілька сіл. Їх топоніміка дуже багата й барвиста, зокрема в найближчих околицях городищ Яворова й Віжомлі ("За Коблівською греблею") і на границі Великого Передмістя з Порудном, де сходилися львівська й перемиська землі. Про це буде мова на дальших сторінках.

Судові записки щодо Яворівщини з другої половини XV ст. мало чим

---

15. Akta grodzkie i ziemskie, т. II. с. 145, ч. 85; Słownik geogr., Warszawa, 1883, — т. 521.

16. Жерела до історії України-Руси, т. II, с. 168-69.

17. Львів. город.акти в Бернард. Арх. т. 378. с. 1860-69; Історичні джерела, вип. II, с. 101-02, 108 і наст.

відрізняються від змісту інших справ з різних околиць львівської чи перемиської землі. Задомовлені вже на добре колоністи-державці процесуються між собою, лаються, роблять собі дошкульні шкоди, а терпіли на тому найбільше пригноблені хлопи. Власник Порудна віддав ще в 1447 р. за довги у застав трьох кметів.[18] Особливо, де була гаряча боротьба поміж сусідами — власниками Віжомлі (Й. Стадніцький) і Новосілок (п. Пташек), там поривано худобу, часом і підданих. У 1465 р. пірвав Стадніцький кметя Кердея з Новосілок, в'язнив його у Віжомлі, побив і закованого в кайдани нещасного кметя посіпаки Стадніцького поволікли аж до Родинич за Мостиськами.[19] Не могли також погодитися орендарі с. Скла і селяни з Яжева. В 1450 р. "шляхетний" князь Іван ("нобіліс князь Уван"[20]), волох Гречко і кметь Іван, усі з волоської оселі в Яжеві, далі кметь Панас із Залужа й інші позивають до суду державця села Скло; на процесі виступає також повновласник князя Ратиборського з Яворова.[21]

Записки мають здебільша формально-процесовий характер так, що не легко тепер зрозуміти справи. Тут стерлися різні політичні форми громадського життя села "на волоському праві" і тих що "сиділи" на руському або німецькому праві; "волохами" звали на західно-українських землях колоністів з Покуття, серед яких справжніх волохів було небагато, про що свідчить топоніміка "волоських" сіл, наближена здебільша географічними словотворами до гуцульських і східньо-підкарпатських. З середньовічних податкових реєстрів довідуємося, що звичайно вони давали старості данину худобою, двадцяту вівцю або свиню. З цього приводу залишився в Старому Яжеві топонім, записаний під 1787 роком "Свинна гора" від того, бо безроги жирували в лісах жолудь і бучину. Панщини такі села не відробляли, устрій мав радше демократичний характер.

Відгомоном старовинного звичаєвого права є доби Київської Руси можна вважати скаргу в 1437 р. міщанина з городка Сморжа на власника Прилбич і Брухналя Гербурта. На території Брухналя селяни "ловили слід" і вхопили Сморжевого злодія. За старим звичаєм повинні були брухнальці передати цього злодія городецькому міщанинові, але Гурбурт пустив злочинця на волю.[22] Судовий присуд в тій справі невідомий.

В 1470 р. власником Яворова був ще вище згаданий Петро Шамотульський. Після воєн і руйнування місто підносилося, ремесло й

18. Akta gr. i ziem., т. XIII. ч. 3249.

19. Як вище. с. чч. 4722, 5045, 5617-19, 6172-75, 6177-186, і 6189.

20. У селах на "волоському праві" називався "князем" начальник громади.

21. Akta gr. i ziemskie, т. XIV, чч. 2343-47, чч. 2354-55, 2358-360, 2372, 2375 і 2420.

22. Akta gr. i ziem., т. XIV, чч. 1888 і 1903.

торгівля розвинулася настільки, що яворівські ремісники могли вже конкурувати з іншими містами. Мабуть самі яворівці випросили в короля Казимира Ягайловича в 1482 р. привілей на ярмарок на св. Івана Ісповідника. Король дозволяв прибувати на ярмарок людям усіх станів, тобто стороннім ремісникам, купцям і іншим крім тих, яким маґдебурзьке право не позволяло.[23]

До останньої четвертини XV ст. маємо лишень короткі записки про різні юридичні акти в селах Яворівщини. Так у 1473 р. записав король львівському старості Рафаїлові з Ярослава 800 угорських фльоринів на королівських маєтностях у Городку, Добростанах, Стариських і залізних рудниках, Верешиці, Курниках та інших.[24] У 1484 р. продав Андрій Шамотульський війтівство в селі Скло за 100 гривень шляхтичеві Мартинові з Краківця.[25] В 1477 р. відбулося розмежування сіл Порудно та Рогізно.[26] Як бачимо — близько Яворова існували вже в XV ст., а більшість з них зовсім можливо й далеко раніше, майже всі села, навіть у просторих лісових масивах, як Курники й Поруденко. Державцями цих сіл і прибуткових війтівств були різні дрібні шляхтичі, що ради наживи примандрували на руські землі. В 1493 р. дістав війтівський уряд у Новім Яжеві Войтіх Новський; до війтівства тоді належали: водний млин і ставок на річці Стариська 4½ ланів поля (120 га.), коршма і різні данини в натурі. Війт мав право осаджувати на своїх ланах на німецькому праві своїх підданих — кметів.[27] В селі Бердехові в 1498 р. був власником міщанин з Люблина Тряситоболя. В Люблині ще в XVII ст було багато русинів, які мали свої церкви і прізвище "Тряситоболя" вказує на його руське походження. За прикладом шляхти він процесувався з іншими претендентами за це село, рибний став у ньому і т. п. Суперники організували навіть наїзд на село, забирали худобу та врешті погодились.[28]

Про існування замку в Яворові є згадка в 1495 р.[29]; коли і ким збудований — не відомо. Три роки пізніше в 1498 р., в часі походу молдавського господаря Стефана Великого на Галичину, впали на нашу землю також орди татар і турків і мечем та вогнем зруйнували Перемишль, Яворів і Радимно[30] та більшу частину белзької землі. З

23. Słown. geogr. т. III, с. 521.

24. Matricularum Regni Poloniae Summaria, Pars I, N. 1028.

25. Catalogus diplomaticum Bibliothecae Instituti Ossolineano, Lw. 1937. N: 242:

26. L. cit.

27. Cat. dipl. Bibl. Ossol., N. 242.

28. Matr. Regni Poloniae Summaria, P. I, Nn. 549, 752, 754-56, 2764-65, 2853, 2871, 2913.; Akta grodzkie i ziemskie, t. XIV.

29. Matricularum Regni Poloniae Summaria, It, N. 483.

30. M. Dzieduszycki: Żywot Wacława Hier. Sierakowskiego, arcybiskupa lwowskiego, Kraków 1868, c. 123.

цього 1498 р. збереглася також грамота, якою король дарував братам Гербуртам усі податки та звільнив їх на 12 років від мита з причини шкід від турків "у своїх маєтках і людях" міста Брухналя.[31] Це було одно з найбільших зруйнувань Галичини. Селян забрали наїзники в тяжку неволю. Знищена татарами сусідня з Яворівщиною Вишня одержала також у 1499 р. звільнення від податків.[32]

Також хмарно започаткувала Яворівщина XVI століття. В 1502 р. татари спалили Радимно, Ярослав і Белз;[33] Доля Яворівщини в цьому часі невідома. Народ терпів. Коли ж ніж татарина не вкоротив людського життя, коли орда не пігнала людей на арканах в ясир, тоді польські пани затроювали життя нашим людям. Жорстокістю не тільки до своїх підданих, але також до інших посідачів майна відзначався адміністратор Яворова шляхтич Ґинек; на нього жалівся перед королем Олександром власник ґрунтів у Яворові Іван Боратинський і король установив залогу (вадіюм) у висоті 500 гривень та велів Ґинекові більше не переслідувати людей.[34] Останній татарський набіг перекотився через Яворівщину в 1507 р. до Ярослава, який орда тоді зруйнувала.[35] В 1508 р. відмовився платити податок з приводу зруйнування маєтків татарами власник Порудна Станіслав Стадніцький ("д'ябел").[36] Про зруйнування Яворова татарами довідуємося щойно з грамоти його нового посідача познанського каштеляна й великопольського генерала Луки Ґурки в 1512 р. Він пише, "що з причини частих ворожих наїздів наше місто Яворів стало діткнене нащасливими випадками"; тому він дозволяє міщанам відбудувати спільну лазню з умовою, щоб її міг уживати безплатно його управитель із замковими мешканцями. Вільно буде міщанам ловити рибу меншою сіткою "бата" в ближчому до міста ставі, будувати на опустілих місцях доми й броварі, без оплати чиншу на рік, а після року мають платити по пів гривні від броваря. Звільняв міщан і передміщан від будови й направи греблі на "Надольному" передмісті біля млина, якщо вони з давніх часів були звільнені з цього обов'язку; опіка над цією греблею належала до управителя й самого мельника. Сім'ї вбитих або померлих можуть свобідно продавати пусті дворища, а гроші з продажу повинні складати управі міста; ці гроші повернуть їм, якщо вони замешкають у місті. Маєток міщан і передміщан припадає йому — державцеві, якщо власники померли й не залишили спадкоємців. Посторонім купцям

31. Ibid., c. 341.
32. Matr. R. Pol. Summaria, III, Suppl. N. 277.
33. Kronika Polska Marcina Bielskiego, cz. II, Warsz. 1830, c. 71.
34. Akta gr. i ziem., t. XVII, N. 3896.
35. Matr. R. Pol. Summaria, P. IV. N. 146.
36. Źródła dziejowe, t. XVIII, c. 109.

заборонив Ґурка купувати в приналежних йому дооколишніх до міста селах мед, віск, дичину тощо, але його піддані селяни під загрозою кари для непослушних мають зобов'язання привозити продукти свого господарства до Яворова і тільки, коли не буде купців у місті, вільно їх буде продавати по селах. Війти сіл повинні карами змушувати підданих до зусилля над збільшенням панських доходів. Загородники, поселені на міських лугах за ставом, підлягатимуть міській, а не замковій юрисдикції, але це не звільняє їх від примусових робіт та інших повинностей для замку, встановлених здавна. При відмові повинен економ їх примусити. Вкінці Ґурка призначив торгові оплати з двох ярмарків місту, якщо ці прибутки були фактично в давніх часах призначені місту, а торгові тижневі оплати застеріг для себе.[37]

Вже сама стилізація цього "привілею" нагадує радше панщизняні інструктажі з XVI ст., ніж привілей для добра населення. Ціною дуже дрібних користей для міщан і передміщан, державець міста нагадав їм, що силою змусять їх працювати в поті чола на двірських полях, привернув право відумерщини в свою користь та загарбав щотижневі доходи з торгів. Місту залишалися лазня, дохід лишень із ярмарків два рази на цілий рік і право ловити малою сіткою риби, що й без привілею прийнято в багатьох містах і селах львівської землі. Підтверджуючи, мабуть, основні права й обов'язки мешканців Яворова зі стародавнього, невідомого нам, спаленого документу, Ґурка вмів скористати з цього й забезпечити себе дуже вигідно. Проте ця грамота є засвідченням того, що татари перед 1512 р. не один раз бували — бушували в Яворівщині, місто, особливо його центр разом з міською управою, де переховувався архів, погоріло, частина населення побита татарами або забрана в ясир, по ній лишились осиротілі дворища. Ця грамота як основний документ яворівської громади стала підставою для всіх пізніших привілеїв міста.

Лука Ґурка, що став державцем яворівського ключа через свою жінку Катерину, дочку познанського воєводи Андрея Шамотульського,[38] мав забезпечені крім цього значні прибутки з королівського мита в Яворові. За т. зв. "Сенатівською греблею" і ставом біля шляху на Городок починалися вже володіння можновладного роду Гербуртів. У 1509 р. дозволив король трьом братам Гербуртам поновити "гребельне" мито в Брухналі з такими розмірами: від кожного воза 100 "топок соли, від малого воза половину, від воза з товаром 1 ґрош, від пустого

37. Słown. geogr., III, c. 521; J. Chrząszcz: Przywileje miasta Jaworowa, przechowywane w archiwum miejskim, Sprawozdanie Dyrekcji Państwowego gimnazjum w Jaworowie za r. szkolny 1931/32, Jaworów 1932, cz. I, c. 6-7.

38. Matr. R. Pol. Summaria, Pars IV, N. 144 i 10209.

воза 2 денари, від вола також 2 денари.[39] Цікаво, що в цьому документі Брухналь названий уже містом, хоч право на переведення Брухналя в категорію міста одержав Іван Гербурт щойно в 1518 р. Разом з цим дозволено в цьому місті два ярмарки (на Зелені Свята і день св. Матея) та один торговий день на тиждень.[40]

З цього документу видно, що городецький (брухнальський) шлях був на початку XVI ст. важливою артерією для купецьких валок з дрогобицькою сіллю. Ще більші користі мали з нього державці Яворова спершу Шамотульські, а згодом Лука Ґурка. Такі ж великі доходи від солі, як уже було згадано вище, мали державці Яворова в 1450-их роках.

З реєстру податків за 1515 рік довідуємося, що в Яворові разом з двома передмістями були два королівські млини. Існувала вже в місті дерев'яна церква, 5 ланів на передмістях стояли відлогом без господарів. Про стан ремесла ця письмова пам'ятка нічого на згадує. Тут і там по окремих селах відмічено зруйновані господарські споруди й опустілі поля: у Віжомлі, Вільшаниці, Склі, Чорнокінцях, Курниках, Тростянці, Передвір'ю, Любинях, Сернах і Чернилявi.

Сільські церкви не були звільнені від податків і на початку XVII ст. платили річно по 15 ґрошів. В згаданому податковому списку зареєстровані попи в таких селах: Віжомля, Порудно, Поруденко (1), Рогізно, Стариська, Залуже, Старий Яжів, Вербляни, Чолгині, Прилбичі, Гнійниці, Любині, Серни і Чернилява. Подекуди відмітка "попе дезерт" (попа немає), загинув чи просто помер, чи зруйнована церква й ніяких доходів немає (Залуже, Чернилява, Віжомля і Старий Яжів). В Новому Яжеві — вбогий піп, можливо, що татари спалили село разом з церквою з 1316 р.[41]

Матеріяльне забезпечення сільського православного священика було в цьому часі, як видається, недостатнє, але документних свідоцтв з початків XVII ст. щодо дотації церков збереглося дуже мало. В 1528 р. церква в Залужу мала з давнішого надання пів ланок поля (13 га.) над р. Склом у верхів'ях яворівського ставу.[42] Думаємо, що окремі села були забезпечені ґрунтами вже здавна, але церковна громада в нових несприятливих суспільно-політичних умовинах не могла документами доказати своїх прав на землю й приходські землі переходили на державців сіл і війтів.

Села часто переходили в формі аренди королівщини на різні особи, їх власники мінялися один за одним (Рогізно, Ляшки, Віжомля, Бунів і т.

39. MRPS, Pars IV, n. 9311.
40. MRPS. P. IV, n. 2718.
41. Źródła dziejowe, t. XVIII, c. 125, 127, 130, 134, 162, 164, 167 i 168.
42. Рукопис Подолянського в Музею Українського Мистецтва у Львові.

д.)[43] Кожний з них не зацікавився розквітом села, нещадно експлуатував людей і господарські будинки. Вкінці XV і на початку XVI ст. власники яворівських маєтностей для своїх користей накинули нашим селянам незвичайний для них лад німецького права з війтом на чолі.[44] Війт, побіч орендаря, старався й собі нажитися. Йому відрізували 2-4 лани кращої землі, звичайно віддавали значну частину прибутків з коршми й млина, крім цього судові кари, бо війт — це сільський суддя німецького права. Щойно в другій половині XVI і в XVII ст. розвинене фільваркове господарство великої земельної власности і зв'язаний з тим бурхливий соціяльний рух народніх мас витіснили майже всюди віджилу формацію.

В 1524 р. був знову великий набіг татар. Основні їх сили розтаборилися під Мостиськами, звідки випадали загони на всі сторони, руйнували села, вбивали людей та захоплювали великий ясир.[45] Про якінебудь заходи держави, щоб ставити опір, не допускати до страшних руйнувань українських земель — не має історичних згадок. Щойно, коли татарська орда відійшла з живою добиччю: жінками, дітьми, молодими мужчинами, король відозвою скликує шляхту на воєнний збір. Саме в Яворові з 14 і 16 вересня цього трагічного 1524 р. збереглися два документи, писані в Яворові. Одним листом з 14 вересня король звільняє від воєнного походу Станіслава Стадніцького Поруденського з причини знищення його сіл татарами; другим листом з 16 вересня звільняє король від податків мостиських міщан з тієї самої причини. Наступна королівська грамота з 23 вересня була писана вже у Львові.[46] Рік пізніше в 1525 р. звільняє король Яворів від податків на 10 років і від чопового на 6 місяців тому, що місто погоріло.[47] Невідомо, чи ця пожежа міста була спричинена навалою татар. У монографії Яворова Е. Веберсфельда[48] про ці події, як також інші з початків XVI ст. не згадано цілком.

Яворівські володіння Луки Ґурки простягалися в 1530-их роках далеко за межі пізнішого яворівського повіту. На півночі вони сягали поза головний хребет Розточчя й охоплювали там села Крехів і Скваряву. В зв'язку з сусідськими порахунками відмежувала спеціяльна королівська комісія ці села від маєтностей Висоцького, власника цілого ключа сіл: Сопошина, Нисьмениці, Глинська, Волі і Винник (на

43. Matr. R. Poloniae Summaria, P. IV, N. 2217, 6059, 17479, 157, 1686, 15722, 10077 і 10686.
44. Akta gr. i ziemskie, t. X. 2d (?); Matr. R. Pol. Summaria, IV, N. 13728.
45. Kronika polska Marcina Bielskiego, Warszawa 1830, t. II. c. 224.
46. Matr. R. Pol. Summaria, P. IV, N. 4505, 4526, 4536 і 4537.
47. MRPS, P. IV, N. 14288.
48. E. Webersfeld; Jaworów, Lw. 1909.

території цього села було основане на переломі 1600-х рр. місто Жовква.[49]

В 1531 р. в селах Дрогомишлі і Нагачеві були церкви спустошені, невідомо ким.[50]

У цьому десятиріччі зустрічаємо вперше в стародавній Яворівщині надання церкви: Король підтверджує право на посідання церкви ім. Рождества Богородиці в Стариських попові Омелянові і його синові Гнатові.[51] В дальшому церкви переходили здебільша дідично з батька на сина.

Грамотою з 31 травня 1539 р. Яворів був знову звільнений від податків (на 8 років) з приводу мабуть стихійної пожежі, бо татари в цих роках уже не появлялися.[52] Тоді міста будовано переважно з дерева й відбудова спалених вулиць не тривала довго. На Яворів проходила тоді нова дорога з Кракова через Ярослав, Яворів до Львова. Цей найкоротший шлях підривав економіку Перемишля та інших міст і став причиною зменшення королівських прибутків від міста. І тому король Жигмонт II Авґуст видав у 1545 р. обіжник із забороною вживати "нову дорогу" та велів усім купецьким валкам прямувати з Ярослава на Перемишль, а звідсіля через Мостиська й Городок до Львова.[53] Невідомо, з цих чи інших причин, У 1546 р. видав король присуд у процесі між Андрієм Ґуркою та львівським старостою. Ґурка — це тип зростаючої все в силу польської маґнатерії: познанський каштелян і заразом великопольський генерал-староста, а крім того ще й ґнєзнєнський, буський, золочівський і т. д. староста та яворівський державець.[54] Цілком ясно, що він не міг фізично виконувати обов'язків старости на далекому заході в Познані і Ґнєзні і рівночасно в трьохчотирьох віддалених від себе волостях руського воєвідства. Основне, це багатство цих усіх староств: податки, чинші, мостові, торгові і гребельні мита, безкоштовна тяжка праця експлуатованих селян. Урядові обов'язки виконували всюди вірні слуги старости: різні адміністратори, віцестарости, фактори, бурґрафи й інші. Навіть у самім Яворові крім віцестарости мав значний вплив війт німецького права, також старостинський ставленник, пан, який мав свої доходи, лани й підданих.[55]

---

49. MRPS, P. IV, Anno 1530, N. 15769, 15817 i 15882.
50. Źródła dziejowe, t. XVIII, c. 248-49.
51. MRPS, P. IV, N. 19755.
52. MRPS, P. IV, N. 19755.
52. MRPS, P. IV, N. 19812.
53. MRPS, P. IV, N. 7447.
54. Akta gr. i ziemskie t. X, N. 737 i 1192; MRPS, P. IV, N. 20113 i 20232.
55. MRPS, P. IV, N. 21408.

Вже вище згадано про важніші писані згадки з того десятиріччя щодо Стариськ і ключа сіл Гербуртів та про стародавні грамоти щодо посідання сіл Брухналя, Прилбич, Підлубів і Чолгинь, а також села Порудно. Ці села двома різними грамотами (в XIV ст.) і також Віжомля були надані Гербуртам, Порудно — якомусь дружинникові ленним правом. Їх власники були обов'язані на випадок воєнної потреби ставитися на королівський зазив, а саме Гербурти з шістьома лучниками і одним зі списом (за Чолгині), другий варіянт з одним копійником і одним арбалетом (самостріл до викидування каменів при облогах міст), — це за село Прилбичі, власники Порудна — з одним копійником і двома лучниками. Ленний пан прирікав своїм ленникам (васалям) свою опіку на випадок полону, чи відшкодування за згинулих під час бою коней і т. д.[56] В середині XVI ст. супроти зросту значення і впливу на політичні справи шляхти з одного та послаблення королівської влади з другого боку — такі ленні відносини вже прежилися. В 1547 р. ввесь ключ Гербуртів біля Яворова, а саме місто Брухналь із селами: Прилбичі, Чолгині і частинно Підлуби переходять на дідичну власність Валентина Гербурта, а с. Мужиловичі й друга частина Підлубів — на братів Івана й Мартина Гербуртів.[57] Більше-менше подібний зміст має королівська грамота для Станіслава Стадніцького щодо сіл Віжомля й Ляшки в 1545 р.[58]

Згадуваний нами рід Фредрів, посилюючи експлуатацію села, захоплює щораз нові села. В 1562 р. купує частину села Ляшки і в тому ж році насильно захоплює від нащадків Михайла й Гліба Сієнських село Моранці.[59] В 1547 р. підтверджуються старинні права з 1429 р. власників старицьких (стариських) рудників з полями й лісами. В місце первісного власника Колятка (чи Телятка або Челятка) виступає вже Миколай Старицький. З підтвердження догадуємося, що Рудники знаходилися над потоком Брилячка чи Рудачка коло "Великого ліса". Чинш колись сім гривень піднесено до 10 гривень і наказано платити городецькому замкові, тому що Старичі або Стариська належали вже до городецького староства, під час коли с. Скло належало до яворівської тенути (держави ключа маєтностей).[60] В цьому ж році (1547) віддано на доживіття Петрові, Симеонові й Іванові Крупкам стариську коршму й млин.[61] З глибокого середньовіччя і багато віків пізніше

56. Akta gr. i ziem., t. V, c. 13; Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. II, c. 17 i 24; Записки Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові.
57. MRPS, P. IV, N. 7821 i 7822.
58. MRPS,P. IV. N. 22129. LI, c. 7-8.
59. MRPS, P. III, N. 276; Akta gr. i ziemskie, t. XVI, N. 3354.
60. MRPS, P. IV, N. 22715.
61.

вважалася коршма й млин важливими інституціями в ленному ладі Польщі; вони наче символізували стан глибокої і принизливої людину експлуатації з боку пихатої шляхти.

Коршма була панська й підданий мусів купувати горілку лишень у своїй коршмі; тільки в ній міг він купити необхідні йому продукти так, як сьогодні в торговельній крамниці. Млин був також панський і селянин був змушений молоти збіжжя лишень у млині свого пана. Тому не дивно, що окремими привілеями надавали королі коршми костелам, як це було напр. у Старому Селі, давали іноді костелам і кляшторам монопольне право гонити горілку й ситити меди; такий привілей мав між іншими і парох яворівського костела. Млини були переважно дідичні; Звідси прізвище "Мельник" є в багатьох місцевостях.

СПРИЧИННИКИ ДО ІСТОРІЇ КУЛЬТУРИ В ЯВОРІВЩИНІ.

Не дивлячись на віковічне приниження гідности народу, він знайшов силу, часто проти волі поневолювачів, творити інше життя. Ми дивуємося сьогодні, як це сталося, що не маючи вчителів, ні шкіл, була створена так багата "усна словесність", перлини народньої дерев'яної архітектури, образотворче мистецтво, різьба в дереві й камені, вишивки й народні строї в Яворівщині, неначе з чистого, сильного джерела народнього генія, вийшли вже в глибоку старину передвічні веснянки, риндзівки, гаївки тощо. Старинні дерев'яні церковці Залужа, Нового й Старого Яжева, Віжомлі, Вороблячина, Молошкович, Прилбич, Любинь, Букова, Скла, Наконечного, Моранець і Передвір'я, будовані перед сторіччями, належать сьогодні до найкращих зразків старовинної дерев'яної архітектури в Европі. Ставили їх майстри-теслі з народу; батько вчив сина тайни пропорції, розмірів гармонії "конструкції" зрубу і верху та секретів підбору будівельної деревини. Кожна дерев'яна дзвініця — це наче стародавна оборонна башта староруського городища, кожна дерев'яна церква неначе сестричка сусідної, а все таки інша, неначе великодні писанки, крашені різними жіночими руками. В неї і ґотик і барок і ренесанс і теремн княжої Руси, а все таки індивідуальний, реґіональний тип архітектури, один у Бойківщині, інший на Гуцульщині, відмінний знов у Яворівщині. В умовинах польського гніту мистецька душа українського народу могла виявлятися особливо яскраво в прикрашенні свого духового життя: в побудові храму та його прикрашеннях. У музеях знаходимо немало дуже цінних експонатів іконопису й різьби в дереві з церков Яворова і його сіл. Один з перших найдавніших зразків — це ікона "Моління" зі Стариськ з кінця XV або з початку XVI ст. ґамою красок (кольорів) нагадує ця картина фрески з доби Київської Руси. На долині тла з'являються вже цятки квітів і трави. З таких умовних пейсажних спроб

навчилися галицькі мистці XVI ст. відтворювати реальний краєвид.[62] "Моління" є композицією, виконаною в дусі народнього примітиву, в якій помітно чимало спільного в трактуванні образу і кольорових площин з монументальними розписами. Ікона була датована, але на жаль, дату втрачено. Лишень на підставі ікон Львівщини й частинно Лемківщини можна зробити висновок, що виконано її наприкінці XV або на початку XVI ст., бо темна синяво-зелена краска, яка переважає в цьому творі, була одною з найулюбленіших саме в цьому періоді часу.

Архаїчні риси яскраво виявлені в групі ікон кінця XV ст. з Радружа в сусідній Любачівщині, але Віра Свєнціцька влучує це село в Яворівщину, виконаних, очевидно, в одній майстерні, а може й рукою одного майстра. Сюди належать ікони: св. Николая Чудотворця, Нерукотворного образу Ісуса Христа, Богоявлення і (Сошествія) Зіслання Св. Духа. Іконографічні особливості композицій та деякі ознаки стилю і прийоми виконання свідчать про глибоку давнину малярських традицій та старанне наслідування певних стародавніх зразків Трохи скорочені присадкуваті пропорції постатей та масивні архітектурні форми спрощено-умовного, узагальненого типу вносять риси народнього примітиву. Кольорит ікон насичений і напружений, з перевагою темної зеленої та коричневої краски, карнація облич сіруватого відтінку. Товсті дошки ікон грубо тесані, за винятком ікони "Вознесіння", яка відзначається дуже цікавою композицією (без пейсажного тла), сповненою експресії та драматичного виразу. Монументальністю та архаїчністю виділяється житійна ікона з поясним зображенням св. Николая, одягненого в темно-коричневі ризи з білим хрещатим омофором на глибокому насиченому синьо-зеленому тлі. Обличчя землисто-сірої карнації, графічно модельоване тонкими білими штрихами, з великими виразними очима, які ще більше підкреслюють ієратичну суворість образу. В лівій руці тримає він закрите євангеліє в оправі цеглястої краски. Житійні клейма — невеликі за розміром. Сюжетні сцени, як завжди в українській іконі, розташовані з трьох боків. Вони цікаві побутовими рисами, компактно зорганізованою композицією, вирішеною з широких барвистих площинах без зайвої деталізації і підкреслення декоративних елементів. Вохристе тло на клеймах в поєднанні з насиченою зеленню різних відтінків, киноваром, цеглястою, рожевою та білою красками трохи пожвавлюють скупий, напружений кольорит твору. Монументальну ікону св. Николая Чудотворця з двадцятьма житійними сценами, де святого зображено на повний зріст, вирізнено виразно графічно в монохромній, досить ясній вохристо-зеленавій гамі. Вона є своєрідною ланкою, що лучить живопис львівського й перемиського кругів.[62] Сила лінеарної експресії

62. Іларіон Свєнціцький: Галицько-руське церковне малярство, Записки НТШ у Львові 1914, т. 121, с. 69-70.

вражає в іконі "Св. апостоли Петро і Павло" з Малнова, біля Яворова (властиво близько Мостиськ), правдоподібно, кінця XV або початку XVI ст. (Державний музей українського образотворчого мистецтва УРСР). Твір визначається глибоко архаїчними рисами і стоїть трохи відокремлено. В основі композиції — міцний темно-коричневий контур, що сприймається в поєднанні з площинами вохристої та синьої краски. Цей скупий і строгий, разом з тим дуже узагальнений спосіб зображення деякою мірою нагадує монументальні розписки XII ст. в київському Кирилівському манастирі. Розглянені пам'ятки українського малярства XV ст. — це лишень скупі фраґменти, але й вони свідчать про різноманітність виявів дуже інтенсивного творчого процесу. Уважне вивчення кожного твору не лишень у цілому, але й у деталях дає можливість визначити комплекс характерних явищ і хоч частинно розкрити закономірності творчого розвитку.[63]

Трохи подрібно трактує форму майстер розписів церкви Різдва Пресв. Богородиці з 1615 р. в селі Хотинець, біля Краківця в Яворівщині. На жаль, вони вкриті такою кіптявою, що без розчистки важко щобудь певне сказати про них. Лишень у сцені "Страший суд" видно, що окремі постаті та чорти гостро й дотепно намальовані.[64] Для досить великої групи пам'яток цієї живописної манери в другій половині XVI ст. властива сірувато-вохристо-коричнева гама невтральних красок, без живих і звучних контрастів, з темною — сірою або коричневою карнацією облич. Свідченням тому є ікони з Борщович, Віжомлі, Вишеньки, Домажиру, Камінки-Бузької (давніше Струмілової), Макунева, Скварявиї-Старої, Цеперова та інших місцевостей, яких кольорит нагадує лаврівські розписи. Рисунок тут здебільшого сміливий, легкий, з підкресленням лінійного ритму. Широко використовується декоративне трактування драперій. Типові риси малярства цього напрямку в кожному творі виявляються по-різному. Дуже цікаві з іконографічного боку царські врата з Домажиру, завершені наскрізьним декоративним різьбленням. У кожному зі створюваних образів чимало зворушливої щирости, життєвої безпосередности. Один з євангелистів, наприклад, зосереджено струже гусяче перо. Св. Йоан охоплений творчим надхненням. Чудово передав мистець трепет і здивування апостолів, які нагадують простих людей з народу, в двох сценах "Євхаристії", в тому часі дуже рідкісних. Тут немає вже того урочистого стилю, що був притаманний київським мозаїкам. Образи простіші, природніші в рухах,

63. В. І. Свєнціцька: Живопис XIV-XVI століть, Історія українського мистецтва в шести томах, Мистецтво XIV—першої половини XVII ст., т. II, Київ 1967, с. 240-44.

64. Г. Н. Логвин: Монументальний живопис XIV—першої половини XVII ст., Іст. укр. мист., Мистецтво XIV—I-ої пол. XVII ст., т. II, с. 190.

щиріші й безпосередніші в вияві емоцій. Знаменно, що мистець розв'язує ці невеликі композиції просторово, в глибину, головним чином через відповідне розташування меблів та архітектурного стафажу. Обличчя темної карнації дуже виразні.

В монументальному пляні виконано дві дуже великі ікони намісного ряду: "Різдво Марії" та "Зшестя в пекло" з села Вишеньки, очевидно, другої половини XVI ст. Невідомий мистець зумів передати багато подробиць, підмічених у житті. На приклад, жінки в композиції "Різдво Марії", що прийшли в гості до породіллі, — це справжні світські дами з міщанського середовища. В розв'язуванні архітектурних форм яскраво виражені елементи пластичного ренесансового декорування. Ікона "Зшестя в пекло" скомпонована значно динамічніше. Це враження створюється і загостреними скелями і постаттю Христа в енергійному русі з розвіяним плащем і зображенням людей у різних позах, під час коли в іконі на той самий сюжет із Віжомлі, напр., динаміка виявляється головним чином неспокійними формами гір, як і в іконі "В'їзд до Єрусалиму" з Хлівчан у сусідній Жовківщині.

Одночасно інша група майстрів у Львівщині, включаючи Яворівщину, Самбірщину й Дрогобичнину, працювала в світло-прозорому й холодному кольориті з перевагою блактиного, що виступає в поєднанні з білим, цегляно-киноварним, коричневим та зеленим різної насичености. Цю барвисту гаму звичайно об'єднює узористе тиснене срібне тло. Одним з найвидатніших майстрів львівської групи і провідним майстром цього напряму є автор іконостасного комплексу 60-их років XVI ст. з Наконечного (передмістя Яворова). Чорним контуром чудового рисунка цей мистець немов відриває постаті від тла, чітко виділяючи об'ємність форм тіла та складки розвіюваних драперій. При цьому він пластично підкреслює ритм руху. Графічний елемент у нього відіграє дуже важливу ролю, але лінія не оковує форми. Виразна лінія разом з відповідним розташуванням барвистих площин холодної тональности зливається в його творах в одну життєрадісну мелодію. Сріблясте тло густо покрите тисненими орнаментальними мотивами у вигляді сучкуватих довільно розкинених кривульок, які нагадують вибійчасті мотиви. Накладання фарби прозорою тонкою верствою, крізь яку просвічує білий ґрунт, поступове вибілювання основних барвистих площин справляють враження надзвичайної легкости і радісного настрою. Живописна мова збагатилася новою формою ґрадації тонів, освітлення стало важливим елементом кольоритного рішення композиції.

Автор майстерно моделює обличчя, застосовуючи легкі штрихування білилом. Обличчя апостолів світлої золотисто-смуглявої карнації наділені індивідуальними рисами, погляд виразних, гарного рисунку очей сповнений теплого, привітного виразу. Особливо ніжної жіночої чарівности сповнене обличчя Марії. Напрошується думка, що

творець малюнка до ґравюри із зображення св. Луки в "Апостолі" львівського видання з 1574 р. був близький до мистецької манери цього майстра, а можливо навіть, що це був один і той самий мистець. На це вказує, передусім, стиль з виразно графічним підкресленням об'ємних форм тіла та вільним укладанням драперій.

Значний інтерес виказують не лишень великі, Деісусні, але й невеличкі празничні ікони з Наконечного. В них виявляється дар мистця ясно і зрозуміло творити композицію, оживляти оремі сцени, звертаючи увагу на деякі подробиці. Але підкреслена ритміка ліній і форм тут уже не відіграє тієї ролі, що в зображеннях апостолів. Вишукана ґраціозність поступається перед безпосередньою щирістю зображень. Тісно пов'язані з майстерністю цього автора або його послідовників, очевидно, й іконостасні комплекси або їх частини з Потилича, Жовкви, Яворова, Дрогобича, Вовча, Бусовиська, Мельничного, Медвежі, Ясениці-Замкової та багатьох інших місцевостей.

Ікони з Потилича найближчі за манерою виконання до майстерности автора ікон з Наконечного. В іконах церкви ім. св. Духа в Потиличі домінує холодний сріблястий кольорит з перевагою ясно-блакитного і блідо-червоного ("Празнички", "Борис і Гліб", "Розп'яття з пристоячими"), тоді як в іконах іншої потилицької церкви, Троїцької переважає тепліша гама. Ці ікони дечим поступаються перед групою ікон з Наконечного в майстерності виконання. Іконам Троїцької церкви, зокрема монументальній хромовій іконі "Старозавітна Трійця", очевидно кінця 90-их років XVI ст., притаманні риси прехідного періоду, що виявляється, передусім, у підкреслено поємному, але все ще умовному моделюванні обличчя.[65] Церкву св. Духа в Потиличі, збудовану на замовлення цеху потилицьких гончарів, поставили в Урочищі "Гончарі" на високому горбі так, що її з далека було добре видно, а інтер'єр прикрасили розписами. Окремі дослідники, як Володимир Січинський датував церкву 1502 р.[66] А Михайло Драґан — другою половиною XVI ст.[67] Останні дослідження, проведені П. Г. Юрченком і Г. Н. Логвиним, підтвердили датування храму другою половиною XVI ст. Розписи ж виконано напередодні 1620 р., на що вказує напис з датою на західній стіні головного приміщення.

Цикл задуманих розписів з невідомих причин не був здійснений повністю. Так, наприклад, у західній частині — бабинці — намальовано на південній стіні лишень одну сцену "Оплакування Христа" або

---

65. В. Свєнціцька, цит. тв. Мистецтво XIV—I-ої пол. XVII ст., с. 266-270.

66. Будівництво міста Потилича, Львів 1928, с. 1; Г. Н. Логвин, цит. тв., с. 19. Мистецтво XIV—I-ої пол. XVII ст., II, с.

67. Українські деревляні церкви, ч. I, Львів 1937, с. 145; Логвин, як вище, с. 190.

"Пієта". В середньому приміщенні розташовано головні сцени, де поруч із традиційним циклом розписів, у яких зображено життя й страждання Христа, вміщено "Воздвиження", "Печерську Богородицю" з Антонієм і Теодосієм та пророків. Отже в самому розміщенні, а також у сюжетах розписів помітне значне відхилення від традиційної іконографії та системи їхнього розташування. Тому що в українському мистецтві існувала ідея поширення культу Богоматері, заступниці людського роду, в церкві св. Духа в центрі північної стіни є також велика картина "Успіння Богородиці", навколо якої в п'ятьох рядах розміщено двадцять дві сцени з життя Христа з одного боку та композицію "Деісус" з апостолами Петром і Павлом з другого боку. З огляду на те, що південна стіна гірше освітлена, розписи на ній зроблені більші розміром і лишень у два шари. В нижньому — у великих та простих за формою арках — намальовано дванадцять постатей пророків, а у верхньому головне місце посідають величня "Печерська Богородиця" з Антонієм і Теодосієм, "Жертвоприношення Авраама" і "Пророк Ілля в пустині". Східня стіна закрита пізнішим іконостасом, тому не вдалося встановити, чи є там розписи. На західній стіні лишень у її південній частині зображено сцену "Воздвиження". Розписи виконані темперною технікою на ґрунті, що покриває дуже тонкою верствою ретельно стесаний зруб, проклеєний вузенькою смужкою полотна в місці, де не протікала вода, а в місцях зволожених розписи майже повністю загинули. На північній стіні зображено, за традиційною іконографією, двадцять дві сцени "Христових страстей", але композиція окремих сцен, трактування форми, пропорції постатей мають уже цілком життєвий характер. Усі сцени йдуть у п'ять рядів, одна над одною. "Страсний" цикл потилицьких розписів ніби перегукується з ідеями "Протестації" Йова Борецького (1621 рік), де він описує нечувані муки й страждання українського народу і закликає до стійкости в боротьбі: "Стійте твердо, без вагання і страху!"

На відміну від традиційного зображення сцен на умовному тлі в розписах церкви в Потиличі помітно прагнення подати окремі сюжети в конкретних умовинах. Більшість сцен відбувається на тлі міського краєвиду типового для XVI ст. На оборонних баштах і будинках бачимо високі дахи з характерними для того часу вікнами і бійницями у вигляді замочної шпари. Мистці ще не володіють перспективою, але прагнуть передати простір і розміщують постаті одна за одною, так само, як і будинки та різні аксесуари інтер'єру. В цьому помітне бажання перенести леґендарні події в реальне знайоме окруження середньовічного міста. Особливо це відноситься до костюмів і типажу. Під час коли живопис XIII-XVI століть наслідував старі зразки, за якими окремі персонажі були вдягнені в античні туніки й тоґи, то в потилицьких розписах персонажі в типовому міському одязі XVI-XVII століть з

рисами суто західноевропейського костюму.

Яскраво виявився новий підхід у розв'язуванні композиції сцени "Успіння". Замість фронтального розміщення постатей у кілька шарів майстер робить спробу об'єднати їх у мальовничі групи. Й хоч вони ще розставлені по-старому в три ряди, але так, ніби подані з точки зору високого горизонту. Жести й пози правдоподібні, хоч ще без глибокої психологічної характеристики. Помітні прагнення мистців, що, правда, несміливі й дуже схематичні, щоб виявити в обличчі індивідуальні риси кожного персонажа.

Слід відзначити, що в потилицьких розписах чорна лінія контуру відіграє таку саму ролю, як контур у мозаїках і фресках XI-XII ст. Але при всій традиційності малюнка й умовности в трактуванні форми, в потилицьких розписах зображені не символи, а живі люди. Типаж тут цілком український, напр. у пророків коротко підстрижені бороди і довгі, як у запорожців, вуса. Для апостолів потилицького "Успіння" знаходимо аналогії в гравюрах того часу. В сцені "Воздвиження" потилицької церкви звертаються мистці до історичних традицій, до спадщини минулого, шукаючи там опори проти національного й соціяльного гноблення з боку шляхетської Польщі, намагаючись протиставити свою самобутню культуру й мистецтво аґресивним намаганням поляків спольщити український нарід. Цим пояснюється своєрідне трактування і, так би мовити, українізація сцени "Воздвиження" в потилицькій церкві. Тут традиційним зображенням візантійського цісаря Константина і його жінки Олени надано портретам рис князя Володимира Великого, який охрестив Русь, і його "рівноапостольської" бабуні княгині Ольги, яких зображення подібні до ґравірованих портретів Володимира й Ольги у виданому в Києві в 1619 р. "Амфологіоні".

В Потиличі була ще одна дерев'яна церква ім. св. Трійці, збудована в 1593 р. й розібрана в 1934 р. Вона була також розмальована. З недосконалих репродукцій можна припустити, що розписи в обох церквах робила одна і та сама група майстрів. Розписи церкви ім. св. Трійці мали характер повного, закінченого циклу. Для них так само притаманна монументальність, лаконізм композиції, широке декоративне письмо та реалістичні риси, особливо в сценах "страсного" циклу. Можливо, що їх виконали десь на самому початку XVII ст. але, на жаль, не відомо, хто були ті майстри, які малювали обі церкви.[68]

До кола майстрів ікон з Наконечного належав Федусько з Самбора, автор величавого "Благовіщення" з 1579 р., виконаного для однієї з волинських церков. Дуже близькою за кольористичним ладом та

68. Г. Н. Логвин, цит. тв., Мистецтво XIV— І-ої пол. XVII ст., II, с. 190-198:

деякими живописними прийомами до творів майстрів Львівщини й Самбірщини, зокрема до іконопису з Наконечного, є величня ікона св. Миколая з Милецького манастиря на Волині, намальована на дубовій дошці в 1586 р. Григорієм Босиковичем Волошином із Сучави. Українське малярство XV-XVI ст. розвинулось у тісному зв'язку з традицією живопису Київської Руси.[69]

Для історії розвитку українського мистецтва велику цінність мають також зразки іконопису з Яворова, що зберігаються в музеї українського мистецтва Яворова. Багато згадок про вклад населення Яворівщини в розвиток культури західно-українських земель є в працях дослідників українського мистецтва крім вище наведених ще й у Миколи Голубця,[70] Олександра Лушпинського, Богдана Януша (В. Карповича) й інших. В основному дослідники згідні в тому, що народне мистецтво Яворова та його околиць мало стародавні світлі традиції. В цьому нарисі історії політичного, соціяльного й культурного життя Яворівщини пишеться про дії, що були, хоч коротко, записані в стародавніх книгах і документах, але разом з тим ми раз-у-раз бачимо, що на папері списано лишень дрібну частину буйного розквіту народнього таланту, малесеньку сторінку його терпіння та боротьби за національну й соціяльну волю.

Історичні вістки занотовують лишень будову яворівських церков у другій половині XVI ст., які без сумніву побудовано тоді, коли їхні попередниці були знищені старістю або згоріли під час руйнування міста татарами. Отже є згадка про побудування церкви в 1568 р. на Великому Передмісті, а відтак у 1572 р. на Малому Передмісті, врешті була збудована на основі спеціяльної грамоти короля Жигмонта III з 7 листопада 1588 р. дерев'яна церква ім. св. Юрія в місті у виді хреста між 1588 та 1633 рр. До міської церкви перенесено згодом гарну ікону Пречистої Діви Марії з василіянського манастиря в Ліску коло Черниляви після його знесення та відібрання цієї ікони з латинського костела, куди її спершу забрали.[71] Про манастир ім. св. Трійці в Черниляві є вже вістки з XV ст., подібно як про манастир ім. Успення Пресв. Богородиці в Ямниці коло Смолина.[72] Церква на Великому Передмісті, також дерев'яна, була збудована на гарному узгір'ю. Дерев'яною є також церква на Малому Передмісті. Обі церкви на передмістях збереглися до наших днів, взяті під охорону совєтським урядом,

---

69. В. І. Свєнціцька, цит. тв., Мистецтво.../як вище/ с. 270-74.

70. Галицьке малярство, Львів 1927; Мистецтво, Історія укр. культури, Львів 1937, с. 543.

71. Słownik geogr., t. III, c. 520-21; М. Голубець: З минулого міста Яворова, Яворівщина, с. 5.

72. М. Грушевський: Іст. України-Руси, т. У, с. 263.

як кращі зразки народної дерев'яної архітектури давніх віків. На жаль, прекрасна дзвіниця "Гірної церкви", тип оборонної споруди сивої давнини, згоріла під час останньої війни. Старшою від яворівських церков є старенька дерев'яна церква в Віжомлі, побудована ще в 1560 р.[73] Різні "модні" прибудови на поширення з наступних століть порушили невловимі традиційні пропорції будівництва та гармонійну простоту храму. Почуття справжньої, чистої красоти було в народних теслярів велике, але населення з літами прибувало і для вигоди вірних такі поширення були необхідні; такі зміни зазнали старинні храми в Новому Яжеві, Прилбичах, Моранцях, Залужу, Бунові і в інших селах.

Історія культури Яворівщини така барвиста, що вимагає окремої праці, отже на сторінки цього нарису можуть попасти лишень основні, важливіші моменти з різних етапів її формування. Кожне десятиріччя приносило в життя-буття міщан і передміщан Яворова, в села Яворівщини багато політичних і економічних змін та тимто чимраз більше загострювався протипольський національний і соціяльний рух народу. У вирі боротьби пропадали цінні пам'ятки культури, а на згарищах і попелищах родилися нові твори народного генія.

ПОЛІТИЧНЕ Й ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ В XVI СТ.

З 60-их років XVI ст. маємо окремі вістки про життя яворівського міщанства. В ратуші засідань "райці", вибрані згідно з "маґдебурським правом" заможними міщанами; з них один як "бурмистр" очолював міську раду. В 1561 р. вирішила рада заборону варити пиво в п'ятниці, тому що під час варення пива в п'ятницю спалахнула десь у місті пожежа; тимто рада міста вважала, що це нещастя було Божою карою; міщани, "не боячись гніву Божого", варили пиво в п'ятницю, а через два дні, тобто в "святу неділю" зливали і звідси пішли всі нещастя. В постанові підкреслювано, що все в Яворові повинно йти, як в інших, очевидно, великих містах, звідки місто бере права та інші порядки.[74] Хоча маґістрат правив у великій мірі під великим натиском вельмож-посідачів міста, все таки в цій першій відомій нам постанові пробивалися тони самопевности і свідомости значення громади в публічному житті. Забігаючи наперед в історії міста Яворова, побачимо, що риса характеру яворівців домінувала в наступному XVII ст. а навіть і пізніше, коли майже всюди міська знать убожіла і підкорювалася більше шляхті.

Про суть розвитку Яворова в тому часі може свідчити грамота короля Жигмонта II Авґуста в 1568 р. про створення окремого яворів-

73. Шематизм Гр.-кат. Перемиської Епархії за 1932 р.
74. Рукописний фонд Архіву Бернардинів, с. 250.

ського староства. Старостою був призначений згаданий староста багатьох староств — Андрій Ґурка. Простір нового староства межував з перемиським, бельзким, львівським і городецьким староствами, охоплюючи села Крехів, Кунин і Скваряву за головною границею Розточчя.[75] Яворівське староство ділилося на дві дільниці: головну, тобто яворівську й кунинську. Головна дільниця займала північно-західний наріжник львівського повіту в доріччі Сяну, Краківки й Любачівки 4 квадратних милі. На заході й півночі опиралася ця дільниця об границі белзького (первісно любачівського) повіту, на півдні межувала з перемиським повітом і брухнальською землянською волостю, а від сходу мала горішньоверешицьку частку городецького староства, яка сягала від Брухналя, Каменоброду і янівської частки львівського староства аж до маґерівської волости у белзькій землі; по інших двох сторонах мала дільниця яворівського староства яворівську й крехівську волості. В цих границях на просторі 5 квадратних миль було лишень 7 сіл, які обхоплювали більше-менше 90 ланів; супроти цього випадало би тут на 1 квадратну милю 1.4 села, а на село 13 ланів. У головній дільниці яворівського староства було крім міста Яворова 9 сіл, в яких було в 1578 р. під управою 131.5 ланів; з того виходило би при 4.6 квадратних милях на 1 милю 3 села, а на село 14.6 ланів. Друга кунинська дільниця, на схід від головної, була пограничною з Белзчиною від півночі поза горішньою часткою городецького староства і на доріччі приток р. Рати. Від сходу дотикала ця дільниця волости винницької (пізніше жовківської) землі, а від півдня — головно дрібні частки львівського староства. Цей простір обхоплював 2.5 кв. милі і на ньому були 3 королівські села з 45 ланами. Отже випадало би тут на 1 кв. милю 1.4 село, а на 1 село 15 ланів. Крім цього до першої дільниці належало відокремлене серед брухнальської волости село Молошковичі з 3¼ ланами.[76] Отже, компетенція яворівського старости не мала влади над брухнальською волостю Гербуртів; крім цього, як перед віками, в багатьох відтинках межі проходили цілком близько Яворова. Села Віжомля, Черчик, Порудно, Поруденко, вся Краковеччина — належали до перемиського, Коханівка і Нагачів — до белзького, а Стариська — до городецького староств.

Від половини XVI ст. вже не експлуатовано рудників у Стариських. В люстрації королівського села Стариська в 1565 р. зареєстровано 20 кметів, які сиділи на 8 ланах, тобто середньо припадало по 0.4 лану на один двір; крім кметів було 6 загородників. Акт люстрації села Стариська є найстаршим з тих, що збереглися, і свідчить про значне

75. Webersfeld: Jaworów, c. 4; Koronczewskyj: Z dziejów powiatu jaworowskiego, Ziemia Jaworowska, 1932, N. 9.

76. Pisma Aleksandra Jabłonowskiego, t. IV. Wołyń, Podole i Ruś Czerwona, Warszawa 1911, c. 463-64.

соціяльне розшарування селянських мас в Яворівщині. Кметі складали городецькому старості кожний по 20 ґр. чиншу, що було в цьому часі рівновартним з кількістю около 20 курей, загородники — по різному — від 3 до 12 ґрошів, бортники — разом 16 "ручок" меду, при чому 1 ручка мала 6-15 горців, а 1 горнець — 4 кварти; ручка вартувала 24 ґроші. Крім цього вся громада платила "ґроші почесного". Упривілейовані кметі купчата мали королівський привілей на третю міру з млина і коршми; вони давали чиншу два золоті (60 ґр.). Скільки ж давав піп, отже, з церкви і коршми діставав староста 20 золотих річно. В селі Стариськах були три зариблені стави, з яких середньорічний дохід становив 15 зол. Панський фільварок мав середній збір збіжжя такий: 90 кіп озимого і 110 ярого жита, 170 вівса, 30 гречки, 15 гороху, 36 проса, 1.5 колоди (1 колода около 8 кіп або близько 310 літрів зерна) конопляного сім'я. В оборах фільварку було 18 коров, 40 свиней і т. д.[77]

Рік після цього городецький староста поселює на вільних полях у Стариськах нових колоністів, даючи кожному по половині лану ріллі (13 га.) і певну площу сіножатей, але обтяження цих поселенців були на багато важчі від місцевого населення. Річний чинш з половини лану — 2 зол. і 2 каплуни, 6 днів у році панщини: 2 дні орати, 2 дні косити і стільки ж жати. Чотирьох, які осіли на свіжині, звільнено на один рік від усіх тягарів.[78]

В 1565 р. проведено всюди таку "люстрацію". Не маючи можливости описати кожне село Яворівщини так само як Старичі, обмежимося до основних ріжниць в окремих селах. У Серниках, біля Краківця, припадало на один двір чверть лану та побирано по 16 ґрошів річного чиншу від кожного з 31 кметя. Панщина була по 2 дні на тиждень, а 4 загородники робили на фільварку, коли їм наказали, що було треба. Три бортники давали разом 2 півмірки меду (около 80 літрів) вартости 60 гривень (гривна — 48 ґрошів). Уся громада давала за старою традицією ориґінальну дань "стаційне": вівса 8 колод, курей 16, яєць 96, сирів 96, масла "мусіла" дати 8 фасок, і ялівку. На чолі громади стояв тивун, як колись у княжих часах, але в селі був ще крім нього війт, який мав пів лану поля і 4 загородники, які "сиділи на його ріллях". На таке невелике село були три коршми, від яких була дань по 4 гривні. Це високий чинш, очевидно в періоді люстрації. Тудою йшла, як у сиву давнину, дорога з Перемишля на Любачів або через Яворів на Потилич і Белз. В сусідних Моранцях, які шляхом заміни перейшли від короля в руки Фредрів, кількість господарств зменшилася з 20 до 11, один утік, кожний кметь мав ¼ лану. Чинш платили лишень по 12 ґрошів, 1

77. Жерела до історії України-Руси, т. III, Львів 1900, с. 418-421.

78. М. Грушевський: Матеріяли до історії суспільно-політичних і економічних відносин на Західній Україні, Львів 1906, с. 158.

перемиський корець вівса, 12 яєць, 2 курки. Два загородники працювали на фільварку Фредра кожного дня й робили те, що їм казали. Соціяльно сильно розчленоване було село Дрогомишль, в якому були вже "багачі", середняки і сільська біднота; 13 кметів господарили на половинках ланів, 9 — на чвертках, один на півтора чверті і т. д. Натуральні данини були такі як у Серниках, напр. "стаційне", тому що Дрогомишль був розташований також при старинному шляху з Городка на Любачів і Белз — з пів лану по одній курці й хлібові та на Великдень по 5 яєць.[79] Такі й подібні відхилення від стандартних обтяжень селян Яворівщини зустрічаємо також у записах ревізорів інших сіл, але в основному цих кілька прикладів дають нам приблизну картину економічного стану сіл Яворівщини.

Рясна, що дістала "німецьке право" від Ягайла в 1430 р. як маєтність львівського арцибіскупа, яким була основана в 1433 р., мала 8 ланів, Лелехівка 3 лани. У Вороцеві 34 кметі поділили поміж себе ріллю на дворища, 32 людей жили на 7 дворищах у Великополі, в Добростанах було на 22 і ¼ ланах у 1564-65 рр. 8 кметів і 6 загородників та 4 чверток незаселеного лану. В Ясениськах або Яснищах був великий ліс між селом та границею Мервичів і Мокротина; пани Ясниськ осаджували осадників за лісом на пів милі від старого села.[80] Слуги або пани з Яснища й Лозини мали обов'язок крім воєнної служби їздити з старостою на лови, але виломлювалися з цих обов'язків, щоби перейти в категорію упривілейованої шляхти.[81]

Незвичайно цікаві архаїчні форми селянських данин збереглися в деяких селах біля Немирова. Основний чинш від численних бортників медом, а далі громада давала: раз на два роки 13 куниць, крім того "вини" від "неслухняних і зухвалих людей", "вкупу" за пасення худоби в лісах, "куничне", коли дівка йшла замуж в інше село, платив наречений 12 ґрошів, "виходне" від тих, що переселювалися до іншого пана, "поголовщина" — віл або яловиця від удови після смерти чоловіка, через що бувало "більше плачу ніж за померлим господарем", за розводи безбожників, які "тривають там досі" — писав ревізор — 3 гривні, "жирове" за жолуді й бучину — двадцятого вепра, "бикове від розпущених людей" або "тариф за розпусту" — 2 золоті. Врешті натуральна повинність: повинні йти на лови, тобто на "отступ", коли їм велить староста.[82]

---

79. Жерела до іст. України-Руси, т. III, с. 115, 167-171 і 288-89.

80. Akta gr. i ziem., t. II, c. 84 і 227; t. V, c. 171-72; Słown. geogr., t. III, c. 491; t. X, c. 166; Persowski: Osady na prawie rus., pol., niem. i woł. w z. lwow., c. 13, 16-24 і 66.

81. Жер. до іст. України-Руси, т. III, с. 376-77; Грушевський: Іст. України-Руси, т. VI, Ню Йорк 1955, с. 154.

82. Жер. до іст. України-Руси, т. III, с. 169-171 і 277.

Дальші етапи розвитку міста Яворова висвітлені в королівському привілею з 1569 р. Яворівці до цього часу побудували ратуш та обвели довкруги місто парканом і частоколом. Король з вдячністю прийняв таку доброчинність яворівців, затвердив грамоту Ґурки в 1512 р., віддав місту "вічисто" чинш з ратуша і воскобійні, оплати від возів з пивом т. зв. "сротарство" та податки від новобудів у місті під умовою, що місто вживатиме ці доходи на публічні будівлі та їх удержання. Закріпив також за мешканцями пасовище за греблею. Врешті обдарував король Яворів разом з Великим і Малим передмістями "маґдебурським правом", яким досі користувалися лишень зайшлі із заходу польські і німецькі осадники, і звільнив яворівців від компетенції всіх інших сусідів. Влада в місті мала належати до вибраної ради, очолюваної бурмистром та суду лавників під головуванням війта. При цьому встановив король два ярмарки на рік: на Господнє Преображення і на 11,000 дівиць та тижневі торги в понеділки.[83]

Стилізація цього важливого привілею не відбігає від стандартних грамот того роду для міст, які переходили на німецький адміністраційний і судовий лад. У ньому все будь-то би ясне, але треба нагадати, що ці "маґдебурські права" в галицьких містечках не були в практиці такі демократичні, як написано на папері. Звичайно "райці" або "конзулі" належали до католицького патріярхату, так само лавники-судді. Вибори проходили під сильною пресією старостинського уряду, а місцеве населення було майже цілковито відсунене від влади, що відмічують Веберсфельд[84] і Корончевський.[85]

З дальших писаних пам'яток можна висновувати, що яворівське православне населення часто добивалося свого представництва в маґістраті. Обставина розташування Яворова при важливих шляхах сприяла розвиткові торгівлі і ремесла. Можна припускати, що вже в другій половині XVI ст. були досить розвинені ремесла: шевське, столярське, ткацьке, гарбарське і гончарське. Обильність рибних ставів ставила Яворівщину на одне з важливіших місць у постачанні свіжої риби до Львова й інших великих міст.[86]

В 1570 р. при старовинному шляху з Яворова до Потилича й Белза на території села Вороблячина дістав Андрій Фредро королівський дозвіл оснувати містечко Немирів з правом складу руської соли, що в

83. Słown. geogr. t. III. c. 521; J. Chrząszcz: Przywileje m. Jaworowa, przechowywane w archiwum miejskiem, XIII Sprawozdanie Dyr. Państw. Gimnazjum w Jaworowie, za r. szk. 1931/32, Jaw. 1932, c. 7.

84. Jaworów, c. 5-7, 370.

85. Ziemia Jaworowska, 1932, N. 9.

86. Z dziejów powiatu jaworowskiego.

1588 р. було надане Яворові.[87] З 1570-их рр. шляхетські власники великих земельних маєтків з широким розмахом висилюються створити і за всяку ціну поширити фільваркове господарство. Селяни Вороблячина були в дійсності основними фундаторами нового міста Немирова, тому що воно було розбудоване на їхніх прадідівських полях. Долю населення Вороблячина поділило в другій половині XVI ст. майже все селянське населення руського й белзького воєвідств.

Після останньої ревізії королівщин у 1596 р. переведено в 1570/71 рр. нову люстрацію і, хоч промежуток 5-ох літ в історії суспільних формацій незвичайно мізерний, все таки значне погіршення долі селянських мас є дуже помітне. Фільварочне господарство охоплює з кожним роком все більші розміри; селянам відрізували землю, залишаючи їм чверті або восьмі частини лану, а давні чинші грішми і різні натуральні данини замінено на панщизняну роботу. Ось кілька прикладів з Яворівщини: в Липівці біля Нагачева дідич Тарло осадив на полях 9 загородників, які платили річно по 10 ґрошів чиншу й працювали 2 дні на тиждень на фільварку. В Стариськах у 1565 р. сиділо на 8 ланах 20 кметів, а відтак у 1570 р. було їх уже 22 та в 1578 р. 36 кметів і 5 загородників сиділо на 8 ланах. У тому ж таки часі значно збільшилося фільварочне господарство цього села: з 601 копи зернових у 1565 р. — до 1144 кіп зернових у 1570 р. Навіть у Курниках, у селі, що заховалося серед дрімучих лісів, відмітив люстратор у 1570 р. 5 загородників без поля. Бортники давали 11 ручок меду, коршмар 2 зл. і стільки піп із церкви і свого поля.[88] Такі тенденції шляхти до розширення своїх маєтків проявлялися і в містах. Громада Великого Передмістя старалася в 1575 р. про поновне підтвердження старостою Андрієм Ґуркою прав "Гірної церкви" (так вона названа в цьому документі) до лану поля з пасіками й підданими, поселеними на цьому лані. Так забезпечувала себе церква від загарбання землі економами староства. Вслід за "Гірною церквою" забезпечували себе також церкви в Старичах і Залужу.[89]

В 1572 р. після смерти короля Жигмонта II Авґуста намагалася польська маґнатерія вибрати такого короля, який став би манекіном в її руках, що виходило з економічної політики польських вельмож і шляхти. Відповідним для них був француз Генрик Валєзій, який одначе трохи інакше уявляв собі польський королівський престіл і через рік

87. Słow. geogr., t. III, c. 521; t. VII, c. 95; Łoziński: Patrycyat i mieszczaństwo lwowskie w XVI-XVII w., Lwów 1890 (Lwów starożytny, t. II), c. 46.

88. Джерела до історії України-Руси, т. VII, с. 261-62, 265 і 291-92; Franc. Persowski: Osady na prawie rusk., polsk., niem. i woł. w ziemi lwow., c. 2 .

89. Рукопис Подолинського в Музею Укр. Мистецтва.

утік до Франції. Тоді знов у 1574 р. почалися контакти між провідними вельможами Польщі та різними кандидатами на короля із зовні. Один з таких вельмож, пізніший канцлер і перша особа в річипосполитій Ян Замойский переговорював тайно в 1575 р. в нашому місті Яворові з довіреним післанцем римського цісаря німецького народу і австрійського архикнязя Максиміліяна II Габсбурґа, Матеєм де Льоґав. У переговорах видвигали кандидатуру цісарського сина архикнязя Ернеста на польського короля, що мало принести великі користі для Польщі і ради королівської корони мав архикнязь навчитися польської мови.[90] В пізніших віках буде Яворів не раз місцем зустрічей поважних европейських персонажів: королів, дипломатів, тайних аґентів Парижа й Відня, а сам канцлер Замойський простягатиме руку по яворівську землю.

Мабуть розвиток торгівлі й ремесла в Яворові піднесли його ціну. В 1576 р. були вже добре відомі в цілій Річпосполитій лікувальні джерела в селі Склі. В цьому році лікувався тут князь Радивил; можливо, що ці купелі були потрібні також Замойському.[90] В цьому році жиди заплатили в Яворові 60 фльоринів "стаційного" податку; стільки ж дали також жидівська громада Жидачева, а навіть Перемишль. За теоретичними даними підрахунками в місті, але мабуть без передмість, проживало вже окого 670 мешканців.[92]

Переговори Замойського з австрійським цісарем лишилися без наслідків, бо вкінці 1575 сойм вибрав королем семигородського князя Стефана Баторія, а Замойський став канцлером. Мабуть з ініціятиви останнього доручив король у 1578 р. своєму лікареві Войтіхові Очкові дослідити лікувальні джерела в Склі і той описав їх у виданій цього ж року в Кракові книжці.[93]

В цьому році м. Яворів заплатило чиншу від будинків і городів 393 флорени. (Для порівняння: Городок — 621 фл., Бібрка — 220 фл., Щирець — 170 фл., Камінка — 100 фл., і т. д.) Роздроблення селянських ґрунтів в Яворівщині та інші суспільно-економічні показники ілюструє така таблиця:

---

90. Archivum Jana Zamoyskiego, Warszawa 1904, t. III, c. 93-95.
91. Ziemia Jaworowska, 1933, N. 5.
92. Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. II, c. 165. і 199.
93. Słown. geogr., t. XI, c. 921; Ziemia Jaworowska, 1933, N. 5.

Село	Кількість ланів	загородників	комірників	ремісників	церков
1. Брухналь	2		19	10	1
2. Бердихів	13	3	14	1	1
3. Підлуби	13	3	14	1	1
4. Мужиловичі	15	1	13	4	1
5. Ляшки	4★	6			
6. Чорносільці	4	3	3	1	
7. Чоглині	6	2	7		
8. Залуже	13	3	2	1	
9. Яжів Старий	18¾	6		1	
10. Яжів Новий	16¼	3	2	1	
11. Скло	16¼	4		2	1
12. Вільшаниця	4★	15	3	1	
13. Молошковичі	3¾	8	3		
14. Стариська і Рудна Воля	8	5			
15. Чернилява	28★	4	6	2	1
16. Нагачів	30	6	11	4	1
17. Коханівка	4¾	5			
18. Свидниця	7	7	2	3	1
19. Дрогомишль	14¼	13	3	1	1
20. Тростянець	16¼	11	13	1	
21. Завадів	11★	7	2	1	
22. Вербляни	16★	11	3	1	
23. Грушів	13★	7	2	3	1
24. Курники	3	4	8	1	
25. Віжомля	12	4	8	1	
26. Новосілки (з Черчиком)	4	8	3	1	
27. Рогізно	28	31	5	1	
28. Селиська	(	19			
29. Порудно	4	5	4	2	
30. Поруденко	7	5	4	1	
31. Серни	8	?		1	
32. Гнойниця	20¼	25	15		
33. Передвір'я	3			1	
34. Любині	3[	?	?	2	1
35. Моранці	1:				
36. Бунів	11	20	11	8	1

Деякі села належали до кількох посесорів, в окремих з них частина ланів віддана в розпорядження війтів (Старий Яжів, Чернилява і Дрогомишль), в багатьох мали коршми також поле (Старий Яжів, Віжомля, Новосілки, Рогізно, Селиська, Поруденко, Гнійниці, Любині і Бунів), церкви існували в 25 селах, в Нагачеві була церква спалена. В ревізованому періоді лишень дрібну частину парохій наділено ріллею:

Старий і Новий Яжів, Стариська, Вербляни і Завадів. По половині: Скло; Курники і Любині по чвертці лану.

В порівнянні з люстраціями попередніх періодів сильно збільшилося малоземельних родин або безземельних загородників і комірників. Особливо багато їх було у волості Гербуртів: у місті Брухналі і по селах: Бердихів, Підлуби і Чолгині, далі в селах любачівського староства: Дрогомишлі посесора Тарло, який розбудував інтенсивне фільваркове господарство, і в Нагачеві (посесор Зебржидовський), а також в посілостях Фредрів Гнійниці, братів Поруденських Бунові та в Рогізні і Селиськах пана "твердої руки" Мартина Чурила. Замітне, що не враховуючи міста Брухналя офіційно занотовано в селах 30 ремісників, якими були очевидно панські шевці, кравці, теслярі, колодії, ковалі і ткачі. Зчасом континґент сільських цехових ремісників збільшиться ще далі, але вже в останній чверті XVI ст. шляхта, як бачимо, не дуже зважала на строгу цехову реґлямептацію і для своєї вигоди створювала свої ремісничі варстати.[94]

Переглядаючи писані пам'ятки в 1578 р., приходимо до висновку, що саме в цьому році різні групи населення Яворівщини проявляли багато ініціятиви, щоб добитись у влади закріплення їх політичних і соціяльних прав. Яворівська міська рада, шевці, Гірна церква і жидівське населення одержали чотирма королівськими грамотами підтвердження давніх привілеїв, які унормували взаємовідносини громадян м. Яворова. Разом з ними одержали таке ж підтвердження грамоти Ґурки церкви в Залужу і Стариськах.[95] Усі згадані документи видав Стефан Батори у Львові в травні, а для Стариськ і Залужа в липні 1578 р. Не виключене, що король разом із своїм канцлером побували на весні 1578 р. в Склі, яке з його доручення досліджував його лікар, може відвідували обидва і Яворів та при цій нагоді турбували їх яворівці в справі своїх прав.

Торгівля в Яворові була вже настільки розвинена, що жидівські купці створювали вже деяку конкуренцію християнському населенню. За відповідними чиншами дозволено жидівським купцям у декількох домах варити пиво й ситити меди й обмежено купівлю та перепродаж сільських продуктів. Скарга міщан та постанови магістрату з першої половини XVII ст. показали, що обі сторони не дуже строго дотримувались обов'язуючих постанов. Адже в шляхетській Річипосполитій все, хто мав владу або гроші не надто високо цінив закони і розпорядки влади.

---

94. Źródła dziejowe, t. XVIII, cz. I, c. 7, 8, 14, 17, 20, 62-64, 67-68, 75, 203 i 210; Persowski: Osady na prawie rusk., polsk., niem. i woł. w zjemi lwowskiej, c. 13-24.

95. Akta gr. i ziemskie, t. X, No. 1931, 1932, 1933 i 1972.

ШЕВСЬКИЙ ТА ІНШІ ЦЕХИ

Автентичною з 1408 р. залишилася сама грамота Андрія з Шамотул. В ній між іншим говориться: "... бажаємо, щоб тих шевського мистецтва майстрів було 16 і, щоб... давали чиншу по одному фартонові. В нашому місті ніхто інший з поза цеху не має права купувати шкіру... вони тільки мають право в добрах наших яворівських заготовляти березову кору й дубину... Дарую цеховим шевцям шевські ятки для продажі їхніх виробів, даємо цехові самоуправу, право кермувати, виручатися згідно зі звичаями міст руського воєвідства. В наших селах довкруги Яворова ніякий швець не може працювати в їх шкоду. Дано в Яворові 1 травня 1408 р."

Найважливішою для Яворова була грамота короля Баторія для шевського цеху. Від 1408 р. це перша в історії Яворова королівська санкція грамоти тенутарія з початків XV ст. Андрія з Шамотул. У грамоті наведено текст з 1408 р. латинською мовою і додано окремо польською мовою "кондиції" або справи шевського ремесла, яких частина була складена також у XV ст., як це виходить з порівняльно невисокого виміру кар на майстрів за порушення постанов статуту. Наприкінці XVI ст. ці грошеві кари були звичайно вищі. Проте навіть, коли б ці кондиції були частинно в XVI ст. справлені, все ж таки цікаво розкрити їхній основний зміст.

В цеху було об'єднаних 16 шевських майстрів, а цех очолював цехмайстер. Важливі справи ремесла обговорювали й рішали на цехових сходинах. Ці цехові збори скликував цехмайстер, який посилав до одного майстра цехову паличку на знак, що скликується збори, а цей передавав її другому майстрові, а той — третьому, аж поки всі майстри не мали в руках палички. Молодший майстер повинен був прийти першим і відкрити домівку. Участь усіх майстрів була обов'язкова; за спізнення була кара — пів ґроша. Сходини вважалися відкритими після того, коли отворено цехову скриньку — символ цехової громади. Учасники повинні були вести себе пристойно. Не вільно було сідати біля скриньки без дозволу, а під час виступлення з пропозицією треба було тримати руки в рукавах. Постанов сходин не смів цехмайстер ніяк змінити. Такі цехові звичаї прийняли шевські майстри.

Цех і цехові майстри мали монополь на виготовлення і продаж взуття. Тому що не було дуже великого запотребування, майстри дбали про те, щоб їхні вироби носилися довше і виглядали кращими від роботи нецехових ремісників, т. зв. партачів і сільських самоуків. З другого боку виникала необхідність забезпечитися перед взаїмною конкуренцією в усіх галузях шевського ремесла, отже щодо закупних цін, постачання сировини й помічних матеріялів, цін на готові вироби, а дальше також відносно вдержання економічної рівноваги серед цехових майстрів, тобто щодо кількости челядників і прийняття до цеху нових

членів. "Коли б один майстер другому майстрові челядника будь то товариша (визволеного челядника, який ще не був прийнятий на майстра), будь то робітника, будь то хлопця приваблював (до себе), тоді винен (кари) пів ахтля пива і фунт воску". І друга постанова: "Коли би котрий майстер один одного в купівлі шкіри 'підходив', підвищуючи ціну, тоді винен як вище. Коли би хто принимав (до направи) старину і до іншого ніс, мовляв поділимося — винен фунт воску". Коли б якийсь майстер виломався з цехового послуху або крім (важливої) причини виривався до іншого права, винен пів ахтля пива. Ніхто не мав позивати ні до війта, ні до бурмистра за холяви або за шкіри, лишень до цех-майстра. "Коли б хто цехові справи розкривав будь то перед жінкою або перед іншими чужими людьми, тоді винен пів ахтля пива і пів каменя воску" (32 фунти). Таий уступ: "Коли б майстрова одного паплюжила другу ("sromośćiła"), тоді майстра майстрової карати, хай він жінку повздержує, то є двома фунтами воску, а не має він відговорюватися, лишень за неї відповідати".

Вільний переклад з тогочасної польської мови дає нам приблизне уявлення справ, які вирішували цехові сходини. Компетенція цеху поширялася, як бачимо, не лишень на питання монополю ремесла, але також втискалася в родинне життя шевців, їхніх родин і прислуги. Особливо важливим було питання учениництва і визволення челядників. "Коли б челядник до зарахування (тобто до кінця реченця) не доробив, а пристав би до іншого, тоді жодний не має права його посадити (прийняти), але з міста має (челядник) іти". Вина на майстра в цьому випадку — фунт воску. Хлопець, який "пристає" до майстра на науку ремесла, повинен дати пів ахтля пива цеховим майстрам, три фунти воску і три ґроші вступу до скриньки. Для місцевих, які думають колись лишитися майстрами в Яворові, знижка оплати на половину, також для синів і дочок майстрів.

В статуті подано також низку постанов культурного змісту, наскільки цех у цих часах представлявся назовні як церковне братство. В цих справах дисципліна повинна бути не менша, як у професійних питаннях: у відносних точках статуту майстрів називають просто: "брат". Молодший "брат" мав опіку над свічками перед вівтарем цеху в церкві. "Брати" очолювали релігійну процесію, обов'язково були учасниками в похоронах шевців і членів їх родин, як також у заупокійних богослуженнях. Церемоніял цеху вимагав, щоб усі майстри були при тому перепоясані рушниками й тримали руки в рукавах. Кара за порушення цих приписів була пів ґроша. Цех мав свою господу, в якій шевці сходилися неофіційно, але при пиві язики розв'язувалися і мабуть нерідко доходило до бешкетів. Статут втручався і тут у приватне життя шевців та їх челяді.

"Вина" — кара пивом знана в багатьох цехових статутах XV — XVII

ст.; фундаторами напитку були ті, що будь у чому провинилися. "Коли б на господі брат братові дошкульні" ("uszczypliwe") слова говорив або пірвався б на нього або розкривавив, тоді винен ахтель пива і фунт воску". Або "при пиві братське пиво розлив, сварився, сороміцькі слова говорив, має долити цього пива". Всі такі "карні" справи мав судити лишень цех; також коли челядники в господі побилися.

Шевські "кондиції" вимагали вкінці, щоб рада міста побудувала їм 16 яток при ратуші для продажу взуття за чиншом "на справу міста" по 12 ґрошів. У грамоті подані прізвища укладачів ("фундаторів") статуту, але окремі прізвища перекручені писарем і не має певности, чи вони відчитані вірно з рукопису, отже для обережности подаємо їх точно та в дужках їхню українську форму: "Ян (Іван), Шишляк, Іванко Гичка, Матвій Володзімірскі (Володимирський), Сенко (Сенько) Шпончак, Іванко Вільк, Клим Репех, Іванко Тиндик, Миколай Файст, Ілько Дупль, Міско (Мисько) Венґжин (Угрин), Яцко Іванців, зять Тимка, Матвіїв зять, Іванко синовець Гищин". З цих прізвищ відомі сьогодні в Яворові: Тиндик, Вовк і Угрин. З прізвищ слідує, що майже всі тогочасні шевці були українського походження.

Ці "фундатори" ухвалили ще додаток до статуту: Новий майстер і челядник, визволені в Яворові, повинні при вступі в цех платити 8 золотих, сини й зяті майстрів — половину. Ятку дозволено продати іншому майстрові, за що обов'язково для цеху повинен дати 4 золоті, ахтель пива і "обід" справити для майстрів по всіх можливостях.[96]

Вище наведені документи малюють нам багату картину міста Яворова в XV-XVI ст. Яворів був відносно немалою міською оселею з економічно сильною округою, вузол важливих шляхів, вигідно захищений від сходу й півночі просторими лісами В місті велику перевагу мало місцеве українське населення; якщо було б інакше, були б внесені в цеховий статут обмеження для православного населення, як це було введено в статутах деяких інших міст. Сильна організація шевців використала прихожий момент для затвердження своїх найстарших, ще з початків XV ст., прав. Шевці називали себе повноправними господарями над своїми сім'ями і челяддю, вилучували їх у практиці з-під судівництва старости, війта і міської ради.

Майже все місцеве населення мало свої поля та сіножаті. Їх хліборобство було основою прожитку мешканців міста, а особливо тих, що проживали на Греблі, на Загородах, Курівці й обох передмістях.

---

96. Akta gr. i ziem. z arch. Bern., t. 378, str. 2310-2317

ПОПИ

У цьому (1530) десятиріччі зустрічаємо вперше в стародавній Яворівщині надання церкви: Король підтверджує право на посідання церкви ім. Рождества Богородиці в Стариських попові Омелянові і його синові Гнатові. В дальшому церкви переходили здебільша дідично з батька на сина.

В 1580 р. яворівський староста Андрій Ґурка затвердив на попівстві в Молошковичах попа Макарія Молошковського і на майбутнє його сина. Попівство мало з давнього вивінування 1/4 лану ріллі та сіножать.[97] З цього ж року зберігся також документ про затвердження старинного вивінування церкви в Новому Яжеві, а саме половини лану поля з городом перед млином і сіножати.[98]

ЯВОРІВЦІ В ВІЙНІ ПРОТИ МОСКВИ

В протимосковській війні Стефана Баторія брали участь яворівці і в нагороду за їхні заслуги під Псковом цей король своєю грамотою з Городна, 10 червня 1582 р. звільнив Миколу Костевого, Тимка сина Яцкового й інших підданих яворівського староства від роботизн, чиншів і т. п.[99]

ЯВОРІВСЬКИЙ ЗАМОК У XVI СТ.

Після смерти Андрія Ґурки в 1584 р. старався про яворівське староство наймогутнійший сусід Ян Гербурт з Брухналя, але ще ближче короля був канцлер Ян Замойський і йому дісталася Яворівщина. З наданням яворівського староства Замойському дав йому король також право викупити війтівський уряд в Яворові.[100] Канцлер уже давніше звернув свою увагу на багате яворівське староство і ждав лишень нагоди, щоб законним шляхом дістати його в свої руки. Сам він — коронний канцлер і гетьман — не мав можливости займатися чималим яворівським господарством і вже два місяці після одержання королівських грамот виарендовує на 4 роки свому слузі Доброгостові Цєлєцькому "всі доходи держави моєї яворівської зі всіми фільварками, чиншами, лісами, ставами, зі всіми пожитками і т. д.". Сплата за оренду 5 тисяч золотих на рік, а крім того 4 копи яєць, 20 корців житньої

97. Рукописний відділ Оссолінеум, фонд Чоловського, 561/III, с. 213.

98. Ркп. Оссол., фонд Чоловського 561/III, с. 213.т. X, с. 142, поз. 2173, с., т. 344, с. 484-86.

99. Akta gr. i ziemskie.

100. A. Prochaska: Hetman Stan. Żółkiewski, Warszawa 1927, c. 8.

питльованої муки, бочку солених щук і бочку линів, 10 діжок масла та 10 кіп сирів. Крім того має добре відгодувати закуплених за гроші Замойського волів. В суму 5 тисяч золотих входив також чинш від жидівки Самійової за аренду млинів. На жаль, у згаданих документах нема подробиць про розміри ленних тягарів населення. Лишень було застереження, що Цєлєцький не має права змінювати старі повинності.[101]

Яворівський замок був у тому часі укріплений; обов'язком підстарости було піклування про консервацію замкових укріплень та утримування пушкаря. В 1588 р. Жигмонт III дозволив православним міщанам будувати в місті церкву ім. св. Юрія та потвердив Яворівцям склад руської соли, званий народом у скороченні "Солпа".[102] В XVI ст. був уже в Яворові бровар.[103] У списку учнів львівської братської старопигійської школи з 1586-88 рр. є згадка про віддання на науку до цієї школи членом Ставропигії Красовським "Тимка", сироти з Яворова".[104]

Так пройшло на Яворівщині XVI ст., в якому яворівці підготовилися до нового бурхливого періоду завзятої боротьби за національні, соціяльні й культурні права народу. В боротьбі за ці права стояли рядом побіч себе яворівські міщани, передміщани й селяни, надхнені своєю державною традицією, яку зберігали церковні живописи.

---

101. Akta gr. i ziem., t. X, c. 156, poz. 2413; XIII sprawozdanie gimnazjum w Jaworowie, rozdz. V.

102. Słown. geogr., t. III, c. 521: XIII spraw. gimn. w Jaworowie, r. V.

104. Архив Юго-Западной Росіи, ч. I, т. X, Київ 1904, с. 58, ч. XXXIII.

XVII-XVIII СТОЛІТТЯ ДО 1772 РОКУ

На початку XVII ст. став Яворів значним ремісничим і торговельним осередком. У місті проживало тоді понад 2000 мешканців, які ділилися на міщан, що проживали в 195 домах, та загородників у 184 хатах. У 1621 р. в місті було понад 20 шевців, 10 ковалів, 16 різників, 9 кравців, 27 гончарів і 33 гарбарі. Були в Яворові такі підприємства: броварня, олійниця, чотири млини, воскобійня і склад соли. Також на початку того століття була перенесена до Яворова з Добромиля друкарня Шеліги, в якій друковано церковні книги[1] та після першої, зазначеної в тогочасних хроніках театральної вистави в Україні, "Трагедія або картина смерти св. Івана Хрестителя, Божого післанця", написаної вчителем і письменником Яковом Ґаватовичем, 29 серпня 1619 р. в Камінці-Струмиловій (тепер Каменці-Бузькій), Шеліга надрукував її незабаром у своїй друкарні; ця вистава написана польською мовою, але всі інтермедії — театральні вистави — були українською мовою. Кілька примірників цієї п'єси, надрукованих у Яворові, збереглися до наших часів.[2]

Державці міста збільшували кількість панщизняних днів і розміри податків. Ремісники були примушені виконувати в замку повинності за своїм фахом, отже, слюсарі виконували даром всі слюсарські роботи, різники давали щорічно по три камені лою до замку та по два — до ратуша. Тому що в місті був великий рибний став, міщани по черзі в день і в ночі охороняли греблю ставу, виконували її направу та заготовляли дернину і галуззя на випадок повені. Крім того, міщани, що мешкали "На Греблі", мали прибирати міську площу й замок та виконувати всі городні роботи на фільварку. Мешканці Великого Передмістя давали по 17 півмірків вівса та призначували з-поміж себе нічних і

1. E. Webersfeld: Jaworów, 1909 c. 380; Ю. Г. Гошко, М. Р. Федоришин: Яворів Іст. міст. і сіл УРСР, Львівська область, с. 893; Володимира Ценко: Яворів — Твердиня Українства, "Америка", Філядельфія; 24 травня 1969, ч. 100.

2. За київською "Літературною Україною" — "Свобода", Джерзі Ситі, 9 грудня 1969, ч. 167.

денних сторожів до замку й інших приміщень, при чому варта збільшувалася в часі перебування в замку пана. Міщани з Малого Передмістя відробляли такі самі повинності, як і з Великого, лишень замість вівса за кожну корову давали курку або 12 ґрошів та від робочої худоби по 1 золотому, власники бджіл платили по 15 ґрошів від кожного вулика. Таким чином яворівський староста мав приблизно 72,000 золотих річного прибутку.[3]

Вслід за польськими й німецькими осадниками з'явились у 1609 р. в Яворові й Домінікани, які десять літ згодом вибудували в місті мурований костел і кляштор, очевидно не менше вивінований польськими панами й королівськими урядниками, як і місцева латинська парохія.[4] Польські старости, їхні урядники й ксьондзи давалися дошкульно взнаки місцевому населенню, яке було примушене з цього приводу жалітися до короля.[5] З приводу скарги яворівських передміщан візвав король Жигмонт III Ваза з Кракова, 25 травня 1609 р. "райців" міста Яворова, щоб вони перестали непокоїти передміщан.[6] У Варшаві, 2 березня 1612 р. Жигмонт III розсудив спір між львівським каноніком і яворівським пробощем Петром Бродовським та яворівськими передміщанами,[7] а відтак 23 березня повідомив міщан, що він призначив згаданому Бродовському "сеп" або "мешне" з Яворова.[8] Хто ж у короля виграв? Ксьондз, а не міщани.

Яворівські купці жваво торгували з навколишніми містами, особливо зі Львовом, куди вивозили пиво, свіжу рибу, мед, м'ясні вироби й віск.[9]

Неминучий природний розвиток міста завдяки великій працьовитості міщан переривали набіги татар, від яких терпіло населення дуже багато та які протягом цілого попереднього століття спустошували Яворівщину. Багато також дошкулювала яворівцям сваволя шляхти, важкі коронні економічні тягарі, епідемії, що забирали сотні людей, та пожежі. Так у 1636 р. велика пожежа охопила все місто крім Малого Передмістя й замку; тоді згоріли міські доми в більшості й дерев'яний ратуш у середині міста.[10]

Вже в другій половині XVI ст. зорганізувались православні міщани в

---

3. Webersfeld: Jaworów, c. 750-52; Гошко і Федоришин, цит. в-во, с. 892-93.
4. М. Голубець: З минулого м. Яворова, Яворівщина, 1931, с. 5.
5. Гошко й Федоришин, цит. в-во, с. 893.
6. Akta gr. i z., X, Львів, 1884 с. 197, поз. 3116, С. т. 364, с. 1393.
7. Akta gr. i ziem, X, 1884, с. 200, поз. Львів, 1884, 3153, С.т. 366, с. 766-65.
8. Akta gr. i ziem, K, с. 200, С. т. 366, с. 766-777, "сеп" або "мешне" —
9. Нариси історії Львова, с. 43; Гошко й Федоришин, цит. в-во, с. 893; В. Ценко, цит. тв., "Америка", ч. 100, 1969,
10. Гошко й Федоришин, цит. в-во, с. 893; Ценко, цит. тв., "Америка", 1969, ч. 100.

братство, яке в 1568-1670 р. вибудувало церкву на Великому Передмісті, в 1572 р. — на Малому, та в 1588-1633 р. — церкву ім. св. Юрія в середині міста.[11] Всі ті три церкви були дерев'яні подібно, як усі вибудовані в XVII ст. церкви в селах Яворівщини, але всі вони були високої мистецької вартости,[12] а живопис у цих церквах був наслідуванням видатних ікон з іконостасу церкви в селі Наконечному (з 70-их рр. XVI ст.); цей живопис розвивався під впливом зростання національно-культурного й національно-визвольного руху і в ньому посилилися безпосередні діяння реального життя, в зображеннях святих почали з'являтися місцеві риси та в релігійних сюжетах — мотиви українського побуту й рідної природи, як ми це бачимо в іконі жінок-мироносниць з іконостасу церкви в Наконечному.[13] В XVII ст. збудовано й вивінувано в Яворівщині такі церкви й манастирі: в 1621 р. основано василіянський жіночий манастир в Яворові. Спершу мешкали черниці в закуплених двох домах при міській "Гірній" церкві. В 1636 р. яворівська міщанка-дівиця Марґарита Грицьків записала для манастиря свій дідичний ґрунт, на якому побудовано манастир, а сама фундаторка стала черницею й була першою ігуменею побудованого манастиря. При манастирі оснувала фундаторка заведення для виховування дівчат-сиріт, що стало найстаршою українською жіночою школою для дівчат у Галичині. На василіянському соборі ченців і черниць під предсідництвом єпископа Інокентія Винницького в Перемишлі в 1693 р. вирішено, щоб у цьому манастирі під Покровом Пречистої Діви Марії був новіціят для черниць. Вивінування манастиря складалося з 16 морґів ґрунту і наприкінці третьої чверті минулого століття з 8,000 золотих у державних обліґаціях.[14]

Для існуючого вже й у попередніх століттях василіянського манастиря ім. св. Трійці в яворівському Ліску коло Чернилява подарував чернилявський адвокат Шистовський в 1663 р. поле "Обшарок" і цю даровизну підтвердив король Володислав IV своєю грамотою в Кракові 31 березня 1633 р. Священик Старого Яжева Ярмолович подарував у 1688 р. цьому манастиреві кусень лісу "Глубічок" або "Глубока" в Старому Яжеві й цю даровизну підтвердив король Ян III Собєський в Яворові 30 листопада 1688 р.[15] Василіянський манастир в Ямниці коло

---

11. Słown. geogr., III, 1882 с. 520; В. Ценко, цит. тв., "Америка" 1969, ч. 100.

12. Іст. укр. мистецтва, Мистецтво другої половини XVI-XVIII ст. т. III, Київ 1968, с. 39.

13. П. М. Жолтовський: Живопис кінця XVI і першої половини XVII ст., Іст. укр. мистецтва, Мистецтво XIV - першої половини XVII ст., Київ 1967, т. II, с. 275 і 278.

14. Схиматисм всего клира руского-католического епархії перемишльскої на г. 1879, Перемишль 1879, с. 419; Słown. geogr., III, с. 520-21; М. Грушевський: Іст. України-Руси, т. V, Ню Йорк 1955, с. 266; В.Ценко; цит. тв., "Америка" 1969, ч. 100.

15. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 389-390.

Смолина погорів наприкінці XVI ст., але з початком XVII ст. прибули знов ченці, відбудували його й виєднали в короля Жигмонта III в 1614 р. мандат на повернення манастиреві смолинським парохом урочищ "Чернеча Гора" й "Попова Діброва".[16] В 1626 р. уфундував у присілку Щеплотах села Грушева Адам Літинський василіянський манастир і каплицю для ченців та ґрунт під будову церкви ім. Успення Пресвятої Богородиці над гробом о. Христофора Волковецького, протосингела царгородського патріярха. Першим ігуменом був Авраамій (1653 р.), а церкву вибудовано за ігуменства уродженця Дрогомишля Йосифа Вовка (1708 р.). На соборі в Перемишлі в 1698 р. постановлено оснувати в Щеплотах новіціят.[17] В 1634 р. встановлено православну парохію в Руській Кобильниці. В Волоській Кобильниці збудовано церкву в 1666 р.[18] Дерев'яну церкву в Липівці поставлено в 1636 р.,[19] в Гнойниці — в 1689 р., але вона згоріла в початках XIX ст. [20] В Немирові уфундував мурована церкву в 1669 р. белзький полковник Вікторіян Стадницький.[21]

З-посеред ремісників мали впливи на яворівського бурмистра й "райців" шевці завдяки свому цехові, бо 6 грудня 1622 р. вони признали шевському цехові додати ще чотири ятки до попередніх 16, признаних королем Стефаном Баторієм, якого привілей для шевського цеху з травня 1585 р. і призначення бурмистром і райцями чотирьох яток були підтверджені.[22]

Дня 7 липня 1625 р. повідомив король Жигмонт III з Варшави красненського і яворівського старосту Станіслава Казановського, що він вислав комісарів для визначення границь поміж Яворовом, Брухналем та Чолгинями.[23] Крім нього повідомив про це король також яворівських міщан Андрія Чурила й Петра Яциновського.[24] А 6 березня 1626 р. повідомив Жигмонт III з Варшави львівських єзуїтів, як власників Бердехова й частини в Підлубах, про висланння комісарів для відграничення міста Брухналя від Чолгинь і Прилбич,[25] Переводили це 22 квітня 1626 р. руський воєвода і бузький староста Ян Данилович з Журавна та інші комісарі.[26]

---

16. Słown. geogr., X, c. 906.
17. Схим. Перем, Епархії на 1879, с. 382-83; Słown. geogr., XI, 1890 c. 847.
18. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 216-17: Słown. geogr., W. 1883 IV, c. 218.
19. Схим, Перем. Еп. 1879, с. 217: Słown. geogr., W. 1884 V, c. 289.
20. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 382: Słown. geogr., W. 1881 II, c. 640.
21. Схим. Перем. Еп., 1879, с. 219: Słown. geogr., W. 1886, VII, c. 94.
22. Arch. Bernard, C. t. 378, c. 2317; Akta grodzkie i ziemskie, Lw. 1884, t. X, c. 213, poz. 3894.
23. Arch. Bern., C., t. 378, c. 1880; Akta gr. i z., X, c. 215, poz. 3435.
24. Там таки.
25. Arch. Bern., C., t. 378, c. 1870; Akta gr. i z., X, c. 215, poz. 3460.
26. Arch. Bern., C. t. 378, c. 1842; Akta gr. i z., X, c. 3, poz. 8453.

Люстрація в 1627 р. виказувала в Яворові 32 доми в ринку крім радецького, війтівського й орґаніста, на вулиці, що вела до "фари", — 29 домів, в напрямі млина — 15, на перемиській вулиці — 66, на ярославській — 10, на львівській — 40, жидів господарів — 23 та 33 комірники; на Великому Передмісті було 151 загородник.[27] З цього часу маємо уривкові люстрації з таких місцевостей Яворівщини: в Янівському Поріччі виказувала люстрація в 1621 р. що перед татарським спустошенням було на цілих півланках 12 осілих господарів, після татарського спустошення залишилось їх лишень 9 на чвертках; вони давали по 7 і 1/2 ґр., разом — 2 зл. і 7 ґр. Вівса з чверті давали по 2 львівські півмірки, півмірок по 5 ґр., разом — 3 зл. Давали по одному каплунові, якого вартість була 3 ґр., разом 27 ґр. По 3 яйця, разом — 12 ґр. Перед спустошенням були 4 загородники, залишилися лишень два й не платили чиншу. З коршми було 5 зл. аренди та з млина 8 зл. Після спустошення не було ні коршми ні млина. Разом з цього села було 6 зл. і 3 ґр. доходу. На фільварковому лані виростало 120 кіп жита, вартости 70 зл. і 12 ґр., 40 кіп ячменю, вартости 15 зл. і 25 ґр., 12 кіп гороху, вартости 7 зл. і 1 ґр., 40 кіп вівса, вартости 9 зл. і 20 ґр. та 2 стирти сіна; разом з фільварку було 125 зл. і 13 ґр.[28] В Молошковичах було в 1627 р. 10 ланів, на яких було 20 підданих на півланках, "а побори плачено з ланів 3".[29] У Верблянах було 3 і 1/2 півланка в 1627 р. заселених.[30] Люстрація з 1627 р. виказувала у Вороцеві, що перед татарським спустошенням було 29 осілих селян, після спустошення залишилось їх лишень 26. Вони давали по 14 зл. за роботизну та літом косили й жали для пана 20 днів. Крім цього відправляли два повози з возом до Бржеґу. Також на приїзд на "Львівські роки" в день св. Аґнєшки складали до господи по возові дров. Давали панові по два півмішечки вівса, що становило разом 8 зл. і 20 ґр.; — по 12 яєць, при вартості 4 ґр. за копу, отже разом було за яйця 21 ґр. Крім цього чиншу й роботизни повинні осілі піддані давати по дві півбочки меду, рахуючи півбочку по 30 зл., отже за дві було 60 зл. Було 6 загородників, з яких кожний платив по 4 зл. чиншу за роботизну, разом — 24 зл. Вони також мусіли 20 днів косити й жати. Орендар коршми платив по 32 зл. Коляди давали по 1 ґр., отже разом — 26 ґр. З млина було 30 зл. чиншу. Разом мав державець села 520 зл. і 24 ґр.[31]

Вичисляючи заслуги членів роду Жолкевських надав Жигмонт III у Варшаві, 28 липня 1627 р. яворівське староство Янові Жолкевському,[32] але проте королевич Володислав-Жигмонт, "хоробрий з-під Хотина" і

27. Słown. geogr., W. 1887, III, c. 521.
28. Pkп. Ossol. 2834, c. 105; Słown. geogr., Warsz. 1887, VIII, c. 837.
29. Pkп. Ossol. 2834, c. 113; Słown. geogr., 1885 VI, c. 651.
30. Pkп. Ossol. 2834, c. 177; Słown. geogr., 1893, XIII; c. 391.
31. Pkп. Ossol. 2834, c. 105; Słown. geogr., 1895, XIV, c. 49.
32. Arch. Bern., T., t. 54, c. 1219-1221; Akta gr. i z., X, c. 213, poz. 3894.

"великий московський цар", наказав також з Варшави, 3 січня 1628 р. ще таки старості Станіславові Казановському, щоб він не накладав на попів безправних тягарів.[33] Дня 27 лютого 1631 р. запевнив Жигмонт III у Варшаві братам Альбертові і Янові Смоґоржевським доживоття на селі Крехові в яворівському старостві.[34]

Яворівські ярмарки славилися збутом худоби так, що товмацький староста Гербурт велів своїм слугам гнати 362 воли на ярмарок до Яворова.[40]

Пам'ятаючи про козацьку поміч у протимосковських і протитурецьких війнах король Володислав IV позволив яворівським міщанам у 1633 р. вибирати на чотирьох "райців" одного православного і трьох католиків, як також одного православного за "лавника".[41] В Кракові, 20 березня 1633 р. потвердив цей король привілеї села Ляшки.[42] В початках жовтня 1634 р. перебував Володислав IV у Львові і 3 жовтня підтвердив він люстраційний документ села Верешиці, виданий Станіславом Ваповським та іншими в Стариських, 30 березня 1616 р.[43] 4 жовтня визначив король комісарів для полагодження граничного спору поміж королівськими селами Вишенькою і Стариськами та приналежними до львівських Бенедиктинок Лозиною і Дубровицею.[44] Цього самого дня визначив він також комісарів для розмежування Крехова, Лозини й Дубровиці,[45] села Рокітна від Дубровиці й Лозини, розмежування маєтностей Вишеньки, Стариськ і інших у городецькому старостві, позволив Андрієві Ярмуловичеві користати з попівства в Старому Яжеві та підтвердив привілей Жигмонта III для села Вишеньки.[46] Відтак далі у Львові, 14 жовтня Володислав IV надав Миколі, Хомі й Павлові Калитякам чотири чверти поля, званого "Ялчишина" в Старім Яжеві.[47] Дня 16 жовтня 1634 р. у Львові позволив Володислав IV вибудувати церкву ім. св. Параскевії в селі Залужу.[48] Цього ж дня підтвердив король Ваповському документи зі Стариськ, 30 березня 1616 р., щодо млинів у селі Вишеньці.[49] Дня 20 жовтня 1634 р. у Львові підтвердив король доку-

33. Arch. Bern., C., t. 379, c. 56; Akta gr. i z. X, c. 219, poz 3512.
34. Arch. Bern., C., t. 382, c. 1963; Akta gr. i z., X, c. 225, poz 3621.
40. М. Грушевський: Іст. Укр.-Руси, VI, с. 177.
41. Słown. geogr., Warszawa 1887 III, c. 521: В.Ценко; цит. тв. "Америка", 1969, ч. 100.
42. Arch. Bern., C., t. 384, c. 460; Akta gr. i z. X, c. 229, poz. 3649.
43. Arch. Bern., C., t. 385, c. 1014-16, t. 484, c. 882: Akta gr. i z., X, c. 233, poz. 3778.
44. Arch. Bern., T., t. 70, c. 1995; Akta gr. i z., X, c. 233, poz. 3780.
45. Arch. Bern., T., t. 70, c. 1995; Akta gr. i z., X, c. 233, poz. 3784.
46. Arch. Bern., T., t. 70, c. 1995; Akta gr. i z., X, c. 233.
47. Arch. Bern., t. 586, c. 127-131; Akta gr. i z., X, c. 235, poz. 3810.
48. Arch. Bern., C., t. 395, c. 35-38; Akta gr. i z., X, c. 235, poz. 3814.
49. Arch. Bern., C., t. 385, c. 1332-37; Akta gr. i z., X, c. 235.

мент Самуїла Слупецького й інших люстраторів, виданий у Яворові 3 грудня 1628 р., щодо села Тучапи.[50] Врешті в 1634 р. звільнив Володислав IV яворівських міщан від усяких публічних і приватних тягарів.[51]

В Варшаві, 19 березня 1635 р. підтвердив король передачу манастиря ім. св. Трійці в Яворівському Ліску коло Чернилява під управу Йоїла Бросневського.[52] В Красноставі, 24 серпня 1635 р. надав коронний крайчий Яків Собєський Калитякам ґрунти в Вербениці,[53] що підтвердив король у Вильні, 16 березня 1636 р.[54] У Львові 17 (чи 27?) лютого 1637 р., коронний ловчий і яворівський староста Ян Вандалин Мнішек позволив яворівському кагалові записати вівтар у фарному костелі на 5710 зл. з річним доходом 400 зл.[55] В 1640 р. став яворівським старостою Марко Собєський, син Якова й Катерини з Тенчинських, старший брат Яна. В Варшаві, 4 червня 1640 р., підтвердив Володислав IV відступлення уряду солтиса в селі Яжеві яворівського староства та руського воєвідства Броніславом Ґрушецьким Вацлавові Бобовському.[56] В Варшаві, 12 березня 1642 р., підтвердив король привілей познанського воєводи Андрея з Шамотул, виданий у Люблині, 14 березня 1506 р. для Яжева.[57] Дня 25 квітня 1642 р. воєвода руських земель Яків Собєський позволив братству при церкві ім. св. Юрія в Яворові завідувати церквою.[58] У Варшаві, 24 січня 1643 р. позволив Володислав IV Вацлавові Бобовському перенести права до солтиства в Старім Яжеві на Севастіяна й Анну зі Скржинця Дзєржковську Яновських.[59]У Варшаві, 9 березня 1643 р., підтвердив король привілей коронного обозного Миколая Стоґнєва, виданий у Брухналі, 10 березня 1642 р.[60] Львівський ґродський уряд посвідчив 18 квітня 1644 р., що Павло Кліш зрікся тивунства у Верблянах на основі королівського документу, виданого у Варшаві, 12 березня 1642 р.[61] В Кракові, 12 липня 1644 р. видав Володислав IV присуд у справі яворівських міщан.[62]

Заподані урядові документи виказують, гейби життя в Яворівщині

---

50. Arch. Bern., C., t. 386, c. 751; Akta gr. i z., X, c. 236, poz. 3824.
51. Arch. Bern., C., t. 386, c. 1053; Akta gr. i z., X, c. 236, poz. 3826.
52. Arch. Bern., C., t. 388, c. 601; Akta gr. i z., X, c. 238, poz. 3870.
53. Arch. Bern., C., r. 442, c. 2035; Akta gr. i z., X, c. 240, poz. 3902.
54. Arch. Bern., C., t. 442, c. 2699; Akta gr. i z., X, c. 240, poz. 3902.
55. Arch. Bern., T., t. 38, c. 1410; Akta gr. i z., X, c. 242, poz. 3939.
56. Arch. Bern., T., t. 31, c. 1729-730; Akta gr. i z., X, c. 248, poz. 4053.
57. Arch. Bern., C., t. 393, c 652; Akta gr. i z., X, c. 250, poz. 4093.
58. Arch. Bern., C., t. 396, c. 876; Akta gr. i z., X, c. 251, poz. 4103.
59. Arch. Bern., T., t. 70, c. 564-55; Akta gr. i z., X, c. 252, poz. 4114.
60. Arch. Bern., C., t. 396, c. 657 i 603, c. 126; Akta gr. i z., X, c. 252, poz. 4116.
61. Arch. Bern., C., t. 427, c. 58; Akta gr. i z., X, c. 252, poz. 4144.
62. Arch. Bern., t. 395, c. 1276-282; Akta gr. i z., X, c. 258, poz. 4153.

перед повстанням гетьмана Богдана Хмельницького плило спокійним, задовільним для автохтонного місцевого населення руслом. Але ці документи закривають справжню дійсність.

Ось картина із східних окраїн Яворівщини з новоосноваого міста Янова на шляху з Яворова до Львова: В Янові, називаному давніше "Руським"[63] для відрізнення від інших місцевостей з тією самою назвою, була внутрішня автономія і самоуправління з виборним війтом на чолі, а його мешканці були звільнені від податків. У місті дозволено двічі на тиждень проводити базари і кілька разів на рік — великі ярмарки.[64] Завдяки цим привілеям заселявся Янів досить швидко та завдяки торгівлі збогачувалися міщани. Православні янівці, опираючись окатоличенню й ополяченню, оснували в 1630 р. церковне братство, потверджене грамотою львівського православного єпископа Єремії Тисаровського,[65] а відтак у 1644 р. його наступником єпископом Арсенієм Желиборським.[66]

Члени янівського церковного братства солідаризувалися з іншими янівськими міщанами в боротьбі проти свавілля шляхти. Ця боротьба посилилась особливо тоді, коли янівськими старостами були Олександер і Ян Стадніцькі. Оба вони не зважали на привілеї міщан і всякими махінаціями привласнювали собі частину прибутків міщан. Старости не дозволяли міщанам обирати війта, обклали їх податками та забороняли користати з лісів і ставків. Низка судових процесів у 1630-1640 рр. загострила ворожнечу між Стадніцькими та міщанами, а міщанські скарги до короля Володислава IV викликали ще більше дошкулювання Стадніцьких. Врешті в 1644 р. міщани з І. Стельмахом на чолі добилися приїзду до Янова особливої королівської комісії, перед якою вони пожалілися на Стадніцьких за те, що останні присвоїли собі ділянки міщанської землі, заборонили рубати ліс на будову хат і на паливо, ловити риби в янівському ставку, побудувати церкву і навіть вчинили напад на будівничих. Стадніцькі, навпаки, виказували, що міщани претендують на привілеї не передбачені королівськими грамотами, не підкоряються владі та підбурюють населення проти польських панів.[67]

---

63. M. Udziela: Trwanie życia w Janowie, Mat. antrop., archeolog. i etnogr., IV, Kr. 1900, c. 37.

64. M. Udziela: Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, c. 8; В. А. Маланчук: Івано-франкове, Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 907.

65. А. Петрушевич: Сводная Галицко-русская літопись с 1600 по 1700 г., Львів 1874, с. 466; В. А. Маланчук, цит. в-во, с. 907.

66. Я. Ісаєвич: Братства та їх роль в розвитку укр. культури XVI-XVIII ст., Київ 1966; В. А. Маланчук, дит. в-во, с. 907.

67. M. Udziela: Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, c. 16, 18, 19, 21 і 24; В. А. Маланчук, цит. тв. с. 907.

Положення селян навколишніх сіл було значно гірше від положення янівських міщан; селяни відробляли три дні панщини, а селяни передмістя Янова Залісся відробляли шість днів паншини й платили 30 ґр. податку від лану.[68] Тимто при перших вістках про розгром польського війська під Пилявцями і про наближення козацького війська до Львова восени 1648 р. розпочались антикріпосницькі виступи підльвівського населення, а серед нього також янівців. У часі боїв козаків з поляками частина Янова була спалена, а після втечі поляків була встановлена українська міська самоуправа.[69]

Селянське повстання спалахнуло також у Немирівщині й за це велів князь Ярема Вишневєцький вирізати майже всіх українців у Немирові.[70]

Нестерпні відносини панували на східніх окраїнах Яворівщини (Янів), як теж і в недалеких селах. У 1644 р. селяни з Старого Яжева, Вільшаниці, Чернияви, Верблян, Тростянця і Завадова внесли до референдарського суду скаргу на Якова Собєського і його державця Филипа Риковського, якого наганячі "неслушно їх до робіт цілий тиждень як з лану так і з півланка і з чверти потягають, на кожний день поля їм по 30 загонів до орання вимірюють, також і до підвод далеких і важких, як то по вино на Угри, примушують або гроші за вози беруть, а їх жидам і купцям наймають, осип з верхом, не під руку давати приневолюють. Чинш по п'ять золотих і десять ґрошів з лану вибирають, каплуни по десять ґрошів і десяте ягня за чотири ґроші від кожної ягниці беруть; від домових бджіл по вощині меду здовж і вшир по півтори п'яди вибирають, або також по 10 ґрошів за кожну вощину платити кажуть. Власні поля й луги підданим на фільварок забирають, закоси, обкоси, зажатки, обжатки на голову що року робити кажуть. До ставів на шарварки, без числення робоних днів виганяють, риб ловити вудкою і саком не дозволяють", і т. д. Очевидно ця селянська скарга мала мабуть невеликий успіх і за чотири роки кинулися селяни на вістку про розгром Хмельницьким польського війська вимірювати собі самим справедливість.[71]

ЯВОРІВЦІ І ПОВСТАННЯ ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

В самому Яворові, де православні вели також завзяту боротьбу з католиками, ще перед приходом козаків підняли повстання, знищили

---

68. Жерела до іст. України-Руси, т. VII, с. 26-27; Маланчук, цит. тв., с. 908.

69. Жер. до іст. Укр.-Руси, т. IV, с. 249; Маланчук, цит. тв. с. 908.

70. А. С. Петрушевич: Сводная Галицко-русская літопись с 1600 по 1700 г., с. 108; С. А. Макарчук і І. Я. Кожушко: Немирів, Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916.

71. М. Голубець: З минулого м. Яворова, Яворівщина, с. 6.

костел і плебанію, здобули й пограбували замок, де забрали рушниці, шаблі, 62 бочки меду та з фільварків 420 голов великої рогатої худоби. Потім яворівські повстанчі сотні влились у загони Хмельницького й напали на Краківець та панські маєтки в Коханівці, Порудні й Поруденку. В своїй скарзі до королівських властей власник Краківця Андрій Лагодовський писав, що яворівська "чернь" разом з козаками напала на його помістя, спалила двір, знищила сільсько-господарські знаряддя, різні прикраси й дорогоцінності, вбила економа, "скасувала польські і запровадила руські уряди". Коли ж Хмельницький, ніким непримушений відійшов з козацьким військом з Галичини, не забезпечуючи здобутків осягнених місцевим українським живлом, шляхта дуже скоро й жорстоко пімстилася не на повстанцях, які пішли за полками Хмельницького, але на всьому українському населенні Яворівщини, яке, не приймаючи участи в повстанні, залишилося спокійно на місцях.[72]

На провокаторські доноси осілих в Яворівщині західних зайдів шляхта в'язнила найневинніших людей, які мучені на тортурах, примінюваних до них з несамовитою жорстокістю і садизмом, признавалися до всього, що їм закидувано, воліючи смерть ніж тортури. На формально відбутому процесі в Люблині 1650 р. засудив королівський трибунал на смерть на палі з відрубанням голов: Яцка Коцана, Семка Коваля, Семка Смалу, Захара Путая, Федька Литвая, Степана Вовка, Андрія Колпака, Леся Довбата і Степана Біляника. 49 яворівських міщан, 139 передміщан з Великого та 40 з Малого Передмістя засуджено на тюрму й солідарне відшкодування втрат, понесених польською шляхтою під час повстання. Суму відшкодування заокруглено до 20,000 золотих, як на ті часи перерастаючу фінансову спроможність усіх засуджених. Приймаючи до уваги, що крім дев'ятьох яворівців, засуджених на смерть, засуджено на тюрму й відшкодування 228 міщан і передміщан, можна висновувати, — як це робить М. Голубець, — "що засуд діткнув усе без виїмку українське населення тогочасного Яворова",[73] під час коли король Ян Казимир, перебуваючи у Львові, звільнив 4 травня 1649 р. Яворів від усіх данин і оплат на чотири роки.[74]

---

72. М. Грушевський: Іст. Укр.-Руси, VI, с. 262; Жерела до іст. Укр.-Руси, т. IV, ч. 121; т. V, ч. 67; E. Webersfeld: Jaworów, Lw. 1909 с. 380 і 458-59; Голубець, цит. тв., Яворівщина, с. 6-7; Гошко й Федоришин, цит. тв., с. 893-94; с. 380 і 458-59; Ценко, цит. тв., "Америка" 1969, ч. 100.

73. E. Webersfeld: Jaworów, с. 380, 458-594. Голубець, цит. тв., Яворівщина, с. 7; Гошко і Федоришин, цит. тв., с. 894; Ценко, цит. тв., "Америка" 1969, ч. 100.

74. Arch. Bern., C., t. 399, с. 979; Akta gr. i z., X, с. 262, poz. 4318.

СОБЄСКІ В ЯВОРОВІ

В 1649 р. яворівським старостою був Ян Собєський, який підтвердив у Жовкві завіщання ігумена манастиря ім. св. Трійці в Яворівському Ліску коло Черниляви Йоїла, а який назначив своїм наступником попа яворівської церкви Василя Семендича.[75] Перебуваючи в Яворові Собєський зменшив 12 листопада 1649 р. Федькові Макарові й іншим передміщанам данини з тої причини, що їхні ріллі менші ніж інших передміщан.[76] Мабуть у зв'язку з безперестанними обвинуваченнями в протишляхетських діях видав Ян Казимир у Варшаві, 27 вересня 1650 р. лист безпеки для яворівських міщан.[77] В Яворові, 26 березня 1652 р. надав яворівський староста Ян Собєський Адамові Закржевському ґрунт на передмісті Яворова.[78] 27 серпня 1654 р. підтвердив Собєський Іванові Шотовому з Вільшаниці посідання млина на річці (радше потоці) Гноєнці.[79] 26 липня 1658 р. Ян зі Собєшина Собєський, коронний хорунжий і яворівський староста, дав Панькові Лаб'якові млин у Верблянах.[80] Король Як Казимир підтвердив у Варшаві, 22 травня 1660 р. виданий у Яворові, 10 липня 1659 р. коронним хорунжим Яном Собєським документ для Яна Ґрабовського, як також 12 загонів поля на передмісті Яворова для Івана Тимшака, Панька Лаб'яка і Яна Закржевського та Лесовичам у Тростянці.[81] Дня 16 червня 1660 р. прибув до яворівського замку "набожний" Яків, піп з села Вільшаниці, й просив коронного хорунжого Яна Собєського затвердити його та його синів Івана, Федька й Василя на вільшанецькому попівстві і церкві ім. св. Великомученика Юрія зі всіма до нього приналежностями. Яворівський староста признав також попові кусень поля на Буковині під Деберкою, що починався від межі Артушевої з одної та від межі Івана Наума з другої сторони і кінчився по межах мочарів під Деберкою, що була під Ворняком. Собєський поважно заборонював вільшанецькій громаді та стрийним братам попа "вриватися" в цей ґрунт. Це рішення яворівського старости підтвердив Ян Казимир у Варшаві, 9 липня 1660 р.[82]

В 1661 р. люстратори побачили Яворів спустошений війною. В люстраційнім акті є опис тогочасного замку такий: "Замок над ставом, оточений валом", оббитий дошками й отернений. "Над самим ставом

75. Arch. Bern., C., t. 399, c. 1276; Akta gr. i z., X, c. 261, poz. 4297.
76. Arch. Bern., C., t. 557, c. 1313; Akta gr. i z., X, c. 263, poz. 4333.
77. Arch. Bern., C., t. 400, c. 100 i 1023-25; Akta gr. i z., X, c. 266, poz. 4385.
78. Arch. Bern., C., t. 569, c. 354; Akta gr. i z., X, c. 269, poz. 4444.
79. Arch. Bern., C., t. 468, c. 535-36; Akta gr. i z., X, c. 273, poz. 4516.
80. Arch. Bern., C., t. 409, c. 701; Akta gr. i z., X, c. 283, poz. 4707.
81. Arch. Bern., C., t. 413, c. 913-17, 288; Akta gr. i z., X, c. 283, poz. 4779.
82. Ркп. Ossol. 2834, c. 188; Słown. geogr., Warsz. 1886, VII, c. 499.

був гарний дерев'яний будинок, покритий ґонтами, в якому були 4 кімнати з ґданськими вікнами та двері столярської роботи, висаджені золотистими штуками. Підлога в одній кімнаті мармурова, в другій ґданська поливана, їдальна кімната і т. д. — це долішнє мешкання. На горі заля, в якій 8 вікон, на розі мурована скарбниця, лазня на саджавці, кухня на ставі, мешкання для кухмистра, 2 саджавки для риб; італійський город щойно наново фундують". В замку була власна гармата коронного хорунжого, а не яворівського староства, 4 спижеві гармати, 2 залізні, 4 спижеві полеві вужівниці, 4 залізні, 4 гаківниці з замками й орґанами. "До замку є брама на перегородці, над якою мала заля з кімнатою, а далі на розі башта". Це місце було улюбленим для побуту Яна Собєського.[83]

Люстрації з сіл Яворівщини в 50-60 рр. XVII ст. є відомі головно з рукопису бібліотеки Оссолінських у Львові, а саме в люстрації з 1652 р. читаємо про село Молошковичі ось що:"Засіло це село, за люстрацією з 1627 р., на 10 ланах, а побори плачено з ланів 3. Підданих було на півланах 20. Тепер, після неприятельського спустошення не знаходиться лишень осілих 7 чвертей, на яких сидить 14 підданих, що працюють спрягаючись, від тих плугів три виходять, а працювати повинні 3 дні в тиждень від ранку з чверті. Чиншу з чверті по 24 ґроші, разом 5 зл., 12 ґр. Вівса з чверті по півмірки, приходить 7 півмірок по 15 ґр., разом 3 зл., 15 ґр. Пів каплуна з чверті, приходить 3 і 1/2 каплуна по 6 ґр., разом 21 ґр. курка з чверті, приходить 7 по 3 ґр., 21 ґр.; з бджільної десятини приходить 10 зл.; лісної данини дістається на рік від деяких 6 зл.; громада платить за гайдука 4 зл.; піп дає чиншу з півланка 1 зл. 1 ґр., до того за повіз він же дає 7 зл. Піддані цього села повинні прясти з панської пряжі 6 ліктів з півланка та 3 лікті з чверті. Було 18 загородників, які платили по 6 ґр. чиншу і працювали 2 дні в тиждень. Передтим були в цьому селі комірники, які робили день панщини. Тепер нема жадного загородника ні комірника. Коршма є в цьому селі, коршмар дає 6 зл. чиншу з ріллі. Млин є. Мельник постановлений на третій мірі; він належить і з коршмою до генеральної "тучемпської" аренди. Ставу в цьому селі немає. Вибранство або солтиство є в цьому селі на лані ріллі. Повинно відбувати з нього воєнну службу. Сума доходу з цього села, крім млина й коршми, чинить 44 зл. 10 ґр.". Про попівство в цьому селі читаємо: "Набожний Лаврин, піп у селі його милости короля Малочковичах, показав конфірмацію вчинену Володиславом IV, королем Польщі, у Львові, дня 12 місяця жовтня 1634 р. листа колись й. м. п. Андрея з Ґурки, межиріцького каштеляна, яворівського і т. д., старости, наданого набожному Макареві, молочковицькому попові,

83. Ibid., III, 1882, c. 521-22.

батькові теперішнього Лаврина, і цьому ж Лавринові з чвертю ріллі і сіножаттю, з датою в козьмінському замку 28 травня 1580 р., а потім теперішним Й. М. Королем Яном Казимиром, у Варшаві дня 18 вересня 1654 р. милостиво отриману конфірмацію на це попівство. При якім і ми згаданого Лаврина і його дітей, як ця конфірмація означує, цілком залишаємо і нашою люстраторською повагою стверджуємо".[84]

В люстрації Великого (або Городецького чи Любінського) Поріччя з 1661 р. читаємо ось що: "Це село здавна засіло на 5 ланах. Тепер ці лани лежать пусто. Тут є 8 підданих, які платять по 14 ґр. чиншу — 3 зл. 22 ґр. З них чотири, спрягаючись на один плуг, повинні робити в одному тижні два дні, в другому день. Другі чотири роблять по два дні в тиждень пішо. В цьому селі є 11 загородників. Вони повинні давати по 6 ґр. чиншу. Вони повинні робити, коли поле засівали, по два дні в тиждень; тепер лише по одному дні в тиждень. Перед війною давали з півланка по одному каплунові й пів гуски, — тепер з причин убогости після війни не дають. Риболовів було 5, тепер їх лише 3; дають 4 зл. 23 ґр. Коршма, з якої давано 40 зл., тепер спустошіла. Сума доходу з цього села виносить 10 зл. 21 ґр."[85]

В Янівському Поріччі люстрація з 1661-1662 рр. подає: "В цьому селі після спустошення зійшлися два піддані, один піший, другий потяглий. Потяглий робив панщину 3 дні до півдня, а піший день від півдня. Інші податки знесені. В цьому селі є двір, в якім є 4 кімнати й стайня. Цьогорічний фільварковий врожай: 148 кіп жита, 120 кіп пшениці, 30 кіп ячменю, 140 вівса, 8 гороху, 64 татарки, 8 кіп проса; 3 стирти сіна по 6 сяжнів. На цю кресценцію присягнув поріцький війт.[86]

Люстрація села Курник у 1661-1662 рр. містить такі подробиці: "Це село здавен давна засіло на 63 ланових чвертях. Перед війною було в цьому селі 66 підданих, тепер 11, які сидять на 4 чвертях. (Вичисляє данини і повинності). Меду тепер не дають через спустошіння козаками. Є 6 халупників. Є в цьому селі вибранство. Коршма була; тепер коршми нема, а поле, що до коршми належало, позаростало. Млин є в цьому селі з одним колесом на ставку".[87] Натяк про спустошення міста козаками находимо також в люстрації з 1661 р. Янова, що "ціле місто будучи знищене і спустошене козаками, а потім переходячими безперервно жовнірами і в наслідок частого становлення таборів не можучи піднестися, трудно може заселитися".[88] Ці натяки є в зв'язку з боями

84. Ркп. Оссол. 2834, с. 113 і 115; Słown. geogr., Warsz. 1885 VI, с. 651.
85. Ркп. Оссол. 2834, с. 231; Słown. geogr., 1887, VIII, с. 836.
86. Ркп. Оссол. 2934, с. 109; Słown. geogr., VIII, с. 837.
87. Ркп. Оссол. 2834, лист. 236-37; Słown. geogr., 1883 IV, с. 926.
88. Słown. geogr., III, с. 424.

козаків в Яворівщині в 1655 р., коли то козаки наздігнали в околицях Янова останки втікаючого війська Потоцького й розгромили його під Брухналєм.[89] Відгомін повстання яворівців у 1648 р. відбився ще й у 1660 р., коли селяни Бунова під проводом Кубрака розгромили маєток дідича Мацея Ґолоцького. Повстання бунівців придушено в 1662 р. Його керівникові Кубракові стято голову на яворівському ринку. На селян була наложена контрибуція за "збитки", вдіяні дідичеві. Шляхта жорстоко розправилася з бунівцями: грабувала населення, вбивала жінок, старців і дітей.[90]

Про село Тростянець у люстрації з 1661-1662 рр. читаємо: "Засіло це село на 12 ланах, що вчинить 24 півланків. Перед війною було 80 підданих. Тепер є в цьому селі 25 підданих та 8 осілих півланків. Чиншу з півланка дають по 2 зл. 24 ґр., з 8 півланків приходить 20 зл. 24 ґр. Чиншового вівса з півланка по 2 півмірки, приходить 16 півмірок по 15 ґр., це — 8 зл. Простих курок з півланка по 4, приходить 32 курки по 3 ґр., це — 3 зл. 6 ґр. За віз соли по три рази рахуючи з півланка дають по 12 зл., приходить з півланків 8 зл. 90. Ягнячої десятини від десятки ягнят десяте ягня; цього року дісталося 6 ягнят по 1 зл., це — 6 зл. Медової данини або медових плястрів від пня старих бджіл по одному плястрові; цього року дісталося 30 плястрів, за яких 10 зл. Піддані цього села повинні робити з півланка від неділі до неділі по одному дневі від півдня, або спрягаючись або пішо. Прясти з півланка 6 ліктів двірської пряжі. За люстрацією 1527 р. були в цьому селі 4 загородники, які робили по два дні на тиждень; чиншу давали по 6 ґр. Тепер немає жодного загородника. Лісної данини з цілої данини 74 зл.; тепер дісталося 10 зл. Солтис Носуля дає 7 зл. зі Сташківського півланка, який держить за правом. Коршма є в цьому селі; коршмар дає з ріллі на рік за правом 20 зл. Піп дає на рік 7 зл. З млина дають 6 зл. Сума доходу з цього села становить 207 зл. 3 ґр." Про коршмаря там читаємо: "Учтивий Яцко Лесевич показав привілей теперішнього Й. М. Короля, одержаний у Варшаві на соймі дня 30 травня 1660 р. на підтвердження грамоти В. Й. М. пана Яна Собєського, кор. хорунжого, наданої в Яворові, 5 квітня 1661 (? 1660) р. Іванові, Яцкові і Романові Лесевичам з півланком ріллі, названої Лесевичі і зі всіма до нього приналежностями, також із віданням 20 зл. чиншу, каменя лою, 4 каплунів до замку, крім бджільної і ягнячої десятин. Тому й ми теперішнього посесора при згаданому привілею і вольностях, там ширше описаних, залишили й залишаємо нашою люстраторською повагою". Про солиство в цьому селі читаємо: "Учтивий Данило Носулик показав привілей

89. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 908.
90. Як вище, с. 925.

теперішнього Й. М. Короля Яна Казимира, одержаний у Варшаві дня 20 березня 1652 р., яким то привілеєм король конфірмував лист В. Й. М. Пана Яна Собєського, кор. хорунж., яворівського старости, даний згаданому Данилові і його нащадкам на чверть пустого поля, названого Стасківським, приданим до його власного поля Андрейківського зі всіма до нього приналежними нивками, при тім увільняючий від усяких роботизн, повозів і десятин, з чого чиншу на кожний рік до замку на св. Мартина 7 зл., 2 півмірки вівса, 2 прості курки повинен давати, якого й ми цілком залишили при тому ж привілею короля і листі Й. Пана кор. хорунжого нашою люстраторською повагою". Про війтівство в цьому селі читаємо: "Посесором війтівства є Й. Пан Олександер Озарович, за привілеєм Й. М. короля, якого нам не показано. До цього війтівства є 6 потяглих підданих, які дають чиншу по 1 зл. 6 ґр., це чинить 7 зл. 6 ґр. Вівса дають по півмірки, то приходить 6 півмірок по 1 зл. — 6 зл. Повинні робити по 2 дні в тиждень. По одній курці, приходить 6 курок по 3 ґр. — 18 ґр. Ягничої десятини нічого не дісталося. Є 2 загородники, які дають чиншу по 6 ґр., це чинить 12 ґр. Повинні робити пішо по одному дневі в тиждень. Коршма з млином на рік чинить 100 зл. Фільварковий врожай: 40 кіп жита, 30 кіп ячменю, 50 вівса, 35 татарки, 15 гороху. Сіна ледве на свій хов. Сума сум доходу цього війтівства на рік 199 зл. 26 ґр."[91]

В селі Верблянах виказала люстрація в 1661-1662 рр. таке: "В цьому селі за люстрацією з 1627 р. було 3 і 1/2 осілих півланків. Тепер є 5 і 1/2 осілих півланків. У цьому селі є 30 підданих. Чиншу з півланка дають по 1 зл. 2 ґр. Чиншового вівса з півланка дають по 2 півмірки, приходить 11 півмірок по 15 ґр., це чинить 5 зл. 15 ґр. Простих курок з півланка по 4, приходить 22 курки по 3 ґр., чинить 2 зл. 6 ґр. За віз соли, на три рази рахуючи, з півланка дають по 12 зл., приходить з півланків 5 і 1/2 — 66 зл. Ягнячої десятини від десятки ягнят десяте ягня; цього року дісталися 4 ягнята по 1 зл.; медової данини або медових плястрів від 5 старих бджіл по одному плястрові; цього року дісталося 20 плястрів, за них 6 зл. 20 ґр. Піддані цього села повинні робити з півланка від неділі до неділі по одному дневі від півдня, або спрягаючись або пішо; прясти з півланка 6 ліктів з двірської пряжі. В цьому селі було 8 загородників, тепер їх лише 3. Платять по 6 ґр. чиншу. Повинні робити по 2 дні в тиждень від півдня. За лісну данину цього року дісталося 17 зл.; за сіножати 14 зл. Піп дає і з возом 7 зл.; Каличелвини дають з млина віз "винної" 6 зл.; мельник Боровий з млина дає віз 6 зл., Данило козак дає 20 зл. з коршемної ріллі. Сума доходу з цього села чинить 160 зл. 14

91. Ркп. Оссол. 2934, с. 178, 98 і 193; Słown. geogr., Warsz. 1892, XII, с. 507-8.

ґр. 9 ден... Тивунство в селі Верблянах або Скультеція: "Пан Олександер Кліш показав грамоту короля Володислава IV учтивому Павлові Клішеві, який переніс з усім своїм доживотним правом над тивунством у селі Вербляни на особи своїх унуків Олександрів Клішів. При якому то привілею, вольностях і прероґативах і ми залишаємо згаданого пана Олександра Кліша. Мельництво в селі Верблянах: Учтивий Іван Колета, Стах, Павлю, Васько і другий Васько, рідні брати, є посесорами мельництва в с. Вербляни. Вони не показали нам жодного привілею, лише референдарський декрет Й. М. короля у Вильні 1643 р., з підписом В. Пана Вацлава з Лєшна, королівського референдаря, за вирішенням комісарів Й. М. короля спору поміж цим Іваном Калетою та ЯВМ Паном Яковом Собєським, воєводою руських земель, яворівським старостою, щодо підняття піль і ґрунтів, які здавна належали до млина, примушування до неслушних роботизн, так і зроблення інших кривд, яким то декретом наказано назад повернути відняті ґрунти, а саме чверть поля біля верблянського фільварку та ниву, що лежить від Вишні, з сіножаттю над верблянським ставом над рікою, зі всіма приналежностями, як неслушно відняті назад повернути або з огляду на приналежність цієї чверти до фільварку дати заміну. Також наказано віддати дві пари заграблених волів або заплатити 100 п. зл.; отже також, щоб не примушувано до роботизн і повинностей, але так як усі мельники яворівського староства охоронені, які також повинности прикладом інших мельників повинні віддавати й чинити, а саме дві мірки з млина, віз, 6 зл., 15 ґр. Тимто й ми при цьому декреті Й. М. Короля згаданих мельників залишили й утвердили нашою повагою".[92]

В селі Великополі люстрація в 1661-1662 рр. виказала ось що: "В цьому селі бувало 40 осілих на півланках людей. Тепер їх живе на чвертях 28. Платять чиншу по 9 ґр., це чинить 8 зл. 12 ґр. Передтим давали по 2 каплуни, тепер після татарщини, по одній курці, а це чинить 1 зл. 12 ґр. Яєць по 3 копи, рахуючи по 4 ґр. Загородників бувало 18; тепер їх 6. Чиншу платять по 6 ґр. Фільварок села Великополя і врожай: 310 кіп жита, 70 кіп ячменю, 11 кіп гороху, 250 кіп вівса, 3 стирти сіна по 8 сяжнів. Сума з цього села і з фільварковим урожаєм 402 зл. 20 ґр. 15 ден... В цьому селі тих часів є 3 потяглі піддані; вони роблять по 3 дні в тиждень від півдня. Попівство пусте. Фільварок був у цьому селі, але він під час цієї війни цілком спустошів і нічого на ньому не сіють. На це присягнув Дмитро, підданий з Великополя".[93]

Люстрація в селі Стариській Волі в 1662 р. виказувала таке: "Це село засіло здавна на 40 ланових чвертях. Перед війною було в цьому

92. Ркп. Оссол. 2834, с. 177 і 184; Słown. geogr., 1893, XIII, с. 391.
93. Ркп. Оссол. 2834, с. 106; Słown. geogr., XIII, с. 348.

селі 30 підданих; тепер є 20 підданих, які сидять на 7 ланових чвертях. Чиншу дають з чверті по 7 ґр., 9 ден.; це чинить 1 зл. 22 ґр. 9 ден. Вівса, каплунів, гусей, курей, яєць не дають по давному звичаю. Повинні робити по 3 дні в тиждень, або спрягаючись або пішо з чверті лану. З коршми давано 28 зл. аренди, камінь лою і 8 каплунів. Данного меду дісталася 1 ручка, тепер не має, бо спустошіло. Десятини з овець дісталося одно ягня в ціні 1 зл. 15 ґр. З млина дають 2 зл. Піп дає 2 зл. Сума доходу з цього села чинить 7 зл. 7 ґр. 9 ден."[94]

У люстрації села Вороцева з 1662 р. читаємо: "Це село ціле спустошіле. Одначе в ньому є 6 потяглих підданих, які відбувають роботу до Понеча, й вони зійшлися недавнього часу на ім'я теперішнього держáвця як доброго й побожного пана. Погодилися робити тепер по 3 дні в тиждень, а від інших повинностей звільнені. Загородників є 3. Вони роблять по 2 дні в тиждень. Піп є за правом вільний від податків. Пустих ріль не наймають. Млин і коршма пусті. Податки, які є описані в люстрації 1627 р., тепер знесені, а на роботі піддані постановлені".[95] Документом, виданим у 1662 р. звільнив король Ян Казимир греко-католицьке приходство від жовнірських надужить і обтяжень.[96] З цього слідувало б, що в Вороцеві було тоді уніятське населення під юрисдикцією перемиського уніятського єпископа.

В Вільшаниці переведено люстрацію в 1665 р. і виказано, що "це село містить у собі 21 півланок. Перед війною було 15 підданих, тепер є їх 12 та 5 осілих півланків. Чиншу з півланка дають по 5 ґр. — 27 ґр. 9 ден. Чиншового вівса з півланка по 2 півмірки, отже 10 півмірок по 15 ґр. — 5 зл. Простих курей з півланка по 4, отже 20 по 3 ґр. — 2 зл. За віз соли на три рази рахуючи з півланка дають по 12 зл. — 60 зл. Ягничої десятини від десятки ягнят десяте ягня; цього року дісталося 1 ягня по 1 зл. Медової данини або медових пластрів від пня старих бджіл по одному пластрові; цього року дісталися 24 пластри, що чинить 8 зл. Піддані цього села повинні робити з півдня від неділі до неділі по одному дневі від півдня, або спрягаючись або пішо. Прясти з півланка 6 ліктів з двірської пряжі. В цьому селі було 15 загородників. Тепер є лише 2, які платять чиншу по 6 ґр. — 12 ґр. Повинні робити по 2 дні в тиждень від півдня. Лісної данини дісталося 1 зл. 25 ґр. Коршмар один з коршемної ріллі 6 зл., другий Юрко 6 зл., третій Яремко 3 зл. Попи дають чиншу і з возом 7 зл. Мельник дає за віз 6 зл. Ясько коршмар 6 зл. Сума доходу з цього села 65 зл. 4 ґр. 9 ден".[97] У люстрації руського

94. Ркп. Ossol. 2834, c. 159; Słown. geogr., XIII, c. 818.
95. Ркп. Ossol. 2834, c. 109; Słown. geogr., 1895, XIV, c. 49.
96. Rozmaitości, Lw. 1858, Mr. 52; Słown. geogr., XIV, c. 49.
97. Ркп. Ossol. 2834, c. 175; Słown. geogr., 1886, VII, c. 499.

воєвідства з 1665 р. читаємо про село Лозину, що в ньому "перед спустошінням було 5 осілих підданих на чвертях, тепер є їх 3. Платять по 7 ґр. чиншу. 1 загородник. Платить 6 ґр. чиншу. Громада повинна давати пошту".[98]

Конституція варшавського сойму в 1662 р. надала Віжомлю з Бортятином звенигородському старості Володиславові Вільчковському за його відступлення від овруцького староства.[99] Ян Казимир позволив у Львові, 6 лютого 1663 р., коронному хорунжому і яворівському старості Янові Собєському заставити на два роки села Вербляни, Завадів і Тростянець у Мартина й Варвари Ґлембоцьких.[100] У 1670 р. звільнив Собєський підданих Яворова від шарварку, як також Гринька Рожу із Старого Яжева від усяких тягарів.[101] У 1671 р. Собєський дав Іванові Яцковичеві нивку на Малому Передмісті Яворова й позволив збудувати на ній коршму. В цьому ж році підтвердив він привілей для Верешиці.[102]В 1673 р. підтвердив привілеї Яворова король Михайло Вишневецький.[103] В 1674 р. назначив Собєський адміністратором яворівської економії Яна Цитуса, який як яворівський підстароста став у 1676 р. власником чернилявського війтівства.[104] Як коронний гетьман Собєський приготовлявся до воєнних дій проти турків на Яворівщині і в 1673 р. збиралося військо під його командою в таборі під Яновом, звідки він вирушив на відсіч Бучача й Кам'янця на Поділлі.[105] В Янові, подібно як у Яворові, любив Собєський перебувати й поселював в обох цих містах забраних у полон турків.[106]

Коли Собєський став польським королем, Яворів став одним з важливих осередків політичного життя Польщі. Місто обведено земляними валами, а замок укріплено бастіонами й водним ровом. У замку деякий час містився королівський монетний двір. Сюди прибували для переговорів посли різних держав і тут відбувалися урочисті королівські церемонії. Яворівським маєтком управляв згаданий підстароста Цитус чи Цетис, який визискував селян і ремісників, обмінюючи плоди їхньої праці на предмети розкоші й мистецтва для замку, під час коли працююче населення було доведене до цілковитого зубожіння, терпіло злидні, голод та жило в жахливих умовах. У грудні 1676 р. в Яворові

98. Ркп. Ossol. 2834, c. 87; Słown. geogr., 1884, V, c. 764.
99. Vol. Legum Warszawa 1737, IV, c. c. 404; Słown. geogr., VII, c. 797.
100. Archivum Krajowe we Lwowie, C., t. 411, c. 784; Słown. geogr., XII, 1892, c. 507; XIII, 1893, c. 391; XIV, 1895, c. 477.
101. Akta gr. i z., X, c. 312, poz. 5212.
102. Ibid., c. 324, poz. 5415.
103. Ibid., c. 325.
104. Ibid., c. 330 i 335, poz. 5597.
105. W. Kochowski: Roczników Polski Klimakter IV, Lipsk 1853, c. 300; Słown. geogr., III, c. 424.
106. Ibid., III, c. 424, 522 i 524.

виникла епідемія тифу, від якої вмерло багато міщан.[107] Правда, король хотів облегшити недолю населення своєї резиденції і велів своєму економові хелмінському стольникові Ігнатієві Кітновському і Жигмонтові Ґалєцькому оповістити, що яворівські передміщани силою своїх привілеїв є звільнені 12 червня 1676 р. від обов'язку доставляти каміння на якийнебудь будинок.[108]

Для українців важливим є те, що особистим приятелем короля був львівський, спершу православний, відтак уніятський, єпископ Йосиф Шумлянський, який у 1671-1675 рр. був посередником у переговорах між Собєським та українським гетьманом Петром Дорошенком. Шумлянський від початку свого вибору на єпископа в 1667 р. вів боротьбу за львівсько-галицько-кам'янецьке єпископство і щойно Собєський, як король, універсалом з Яворова, 16 вересня 1674 р. до урядників і вірних львівської православної дієцезії закріпив Шумлянського на цьому єпископстві.[109] Воюючи з турками, Собєський уважав висланників царгородського патріярха за турецьких аґентів і на коронаційному соймі в 1676 р. перевів заборону зв'язків православних у польській Річипосполитій з цим патріярхатом.[110] Це був великий удар по ставропигійських братствах в Україні й Білорусі, які були під безпосередньою зверхністю царгородського патріярха й мали від нього право контролі над місцевими єпископами. Львівське Ставропигійське братство при церкві Успення Пресвятої Богородиці було тоді в живих зв'язках з Яворівщиною. З оповіщених книг розходів цього братства довідуємося про продаж книги, напечатаної в Ставропигійській друкарні "Постная тріодь" священикові до Нагачева.[111] До церкви в Рясній Руській дало це братство Трефолой і оправлені євангелія.[112] З Яворова привозило братство для себе крупи й харчі.[113] 12 жовтня 1669 р. подарувало братство до манастиря в Яворівському Ліску "Псалтир".[114] У зв'язку з вище згаданою забороною зв'язків з патріярхом робили братчики заходи, щоб цю заборону скасував польський уряд. І в зв'язку з цими заходами були такі видатки: "хлопові з села Рясної Лядської, що мені віддав листи з Варшави до панів братій" — 15 ґрошів; післанцеві, який

107. E. Webersfeld: Jaworów, Lw. 1909, c. 557; Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 894.

108. Akta gr. i z., X, c. 433.

109. M. Andrusiak: J. Szumlański, pierwszy biskup unicki lwowski (1667-1708), Archiwum Tow. Nauk. we Lwowie, Dz. B, t. XVI, zesz. 1, 1934, c. 26-61.

110. Ibid., c. 72-73.

111. Архив Юго-Западной России, ч. I, т. XI, Київ 1904. с. 568.

112. Як вище, с. 567 і 585.

113. Як вище, с. 491.

114. Як вище, с. 600.

їздив до п. Корендовича, члена Ставропигії, який приїхав до Яворова переговорювати з королем та його близькими службовиками, з листами від панів братій — 3 зл. і 15 гр.[115] В 1678 р. висилало братство молодшого Корендовича "для печати"[116], а в 1682 р. видало братство гроші на яворівську сесію братчиків.[117] Очевидно, заходи Ставропигії були безуспішні.

Іншої тактики в переговорах з королем піднявся єпископ Шумлянський, який в 1677 р. вирікся тайно православ'я і склав на руки уніятського митрополита Кипріяна Жоховського заяву приступлення до унії, але жадав, щоб цю заяву не розголошувати, поки він не приєднає вірних своєї дієцезії до унії; за своє тайне "приступлення" до унії жадав від короля зрівняння прав православного духовенства з римо-католицьким, у чому йшов йому король на руку. Перед православними Шумлянський не чинив ніякої унійної акції, лише навпаки обстоював права православних. Ідучи назустріч жаданням Шумлянського король повідомив державців і адміністраторів своїх дідичних маєтностей і урядників львівської землі, до якої належало й яворівське староство, що він зрівнює права руського духовенства з правами римо-католицького й звільняє православне духовенство від приватних і публічних податків, поборів, подимного, мит, складок, жовнірських данин, десятин, підвод і всяких інших якихнебудь тягарів. За це жадав він від духовенства, щоб воно вважало на духовну науку, яку йому подає єп. Шумлянський.[118] Під "духовною наукою" розумів король наклонювання Шумлянським духовенство до унії, чого львівський єпископ до 1694 р. ніколи не робив.

В Яворові, 15 травня 1678 р. надав король Ян III попові Тимофієві і його синам Стефанові, Іванові і Григорієві лан поля в селі Черниляві і попівство.[119] Коли руське православне духовенство жалілося на жидачівського старосту Франца Дзєдушицького, що він усупереч королівським привілеям гнобить священиків, зневажає їх, в'язнить їх, неслушно збирає від них податки і забирає їх майно, король листом з Яворова, 6 червня 1678 р. заложив залогу у висоті 10,000 п. зл. поміж старостою та духовенством жидачівського староства.[120] В 1678 р. видав король також привілей для Івана й Софії Крушельницьких на три луги й чверть поля в селі Верблянах в яворівському старостві.[121] Грамотою, виданою в Яворові, 8 вересня 1678 р. король підтвердив при "Гірній" церкві в Яворові пресвитерів Атанасія і Якова, диякона Стефана і його брата Івана

115. Як вище, с. 412.
116. Як вище, с. 618.
117. Як вище, с. 615.
118. Andrusiak: J. Szumlański, c. 74-75.
119. Andrusiak: J. Szumlański, c. 75.
120. Andrusiak: J. Szumlański, c. 76.
121. Akta gr. i z., X, c. 337-38, poz. 5636.

Загаєвичів.[122] У Яворові, 26 вересня 1678 р. надав Ян III Евстахієві Завадовському кілька ланів поля в Завадові.[123] Цього самого дня видав король привілей для черниць василіянок у Словіті.[124] В 1679 р. потвердив Ян III яворівським міщанам "мешне".[125]

На прохання львівського православного єпископа Йосифа Шумлянського, уніятського митрополита Кипріяна Жоховського й холмського уніятського єпископа Якова Суші рішив король скликати до Люблина православно-уніятський собор. З цією метою розіслав він з Яворова, 9 жовтня 1679 р. універсали, в яких визначив на день 24 січня 1680 р. з'їзд у Любліні для доведення до обосторонної згоди.[126] Проти цього з'їзду виступила волинська православна шляхта, яка заявила, що без порозуміння зі східними православними патріярхами не буде переговорювати з уніятами. Знову ж папський нунцій, згідно з інструкціями, одержаними з Ватикану, заборонив уніятам догматичні дискусії з православними. Супроти того король відкликав з'їзд, коли вже всі уніятські владики прибули до Люблина та деякі чільні представники православних, яких зумів Шумлянський намовити, щоб вони виявляли принайменше куртуазійну ввічливість до уніятів. Новий королівський розпорядок був на руку Шумлянському, і він просив короля "не наглити так дуже, досить, що ми з'їхалися, за цим разом повітаємося, за другим розмовимося, а за третім згодимося".[127] В середині вересня 1680 р. приїздив Шумлянський до королівської резиденції в Яворові, де вони обидва докладно обговорювали справу унії. Що вони тоді рішили в унійній справі, не відомо, але львівський єпископ був дуже вдоволений із розмови з королем.[128] У Варшаві, 26 березня 1681 р. Шумлянський, перемиський православний єпископ Інокентій Винницький, унівський архимандрит Варлаам Шептицький і овруцький архимандрит Сильвестер Творовський під присягою заявили своє приступлення до унії; листовно прилучився до них мілецький архимандрит Стефан Гораін. Але Шумлянський просив знов задержати це в тайні, поки вони не приєднають до унії більше православних.[129] Після цього прийшло до

122. A. C. Leop. 444, c. 2962-66.
123. Akta gr. i z., X, c. 338.
124. Ibid., c. 339.
125. Ibid., c. 340.
126. C. Żochowski: Colloquium lubelskie, Lw. 1680, c. 9-34; Andrusiak: J. Szumlański, c. 77-78.
127. Ibid., c. 78-82.
128. Архив Юго-Зап. России, ч. I, т. IV, Київ 1871, с. 37, ч. XX, лист Шумлянського зі Львова, 20 вересня 1680 до Жоховського; Andrusiak: J. Szumlański, c. 87.

якогось непорозуміння поміж львівським єпископом та унівським архимандритом, бо король взивав 27 січня 1682 р. Шумлянського перед асесорський суд у Яворові з приводу скарги на нього унівського архимандрита Варлаама Шептицького.[130]

В Яворові, 12 квітня 1682 р. Ян III на прохання пароха грецького обряду о. Стефана Загаєвича і диякона Івана Загаєвича підтвердив привілеї, надані яворівській церкві польськими королями й панами.[131] В Яворові, 1 липня 1682 р. підтвердив Ян III Іванові Вахулі з села Старого Яжева (прізвище "Вахула" було відоме в нашому столітті також і в Черниляві) привілей, виданий Жигмонтом III у Варшаві, 22 грудня 1611 р.[132] Після повороту Яна III з віденського походу, якому товаришив єп. Шумлянський, що в молодих літах був вояком, привітав яворівський війт хлібом, а королева Марія Казимира калачем і вінцем, а крім того даровано королеві від яворівської громади плуг, борону, віз і 6 сивих волів, а під час улаштованих з приводу королівського повороту танців, танцював Ян III з жінкою яворівського коваля. В 1684 р. приймав Собєський в Яворові цісарських, еспанських, венецьких і волоських дипломатів та визначних польських вельмож і приготовляв війська для відібрання Кам'янця Подільського.[133] 4 червня 1684 р. підтвердив Ян III яворівським міщанам різні привілеї, надані їм польськими королями й панами.[134] В цьому ж році надав він ляндвіртові Скла, Павлові Метулехові Косельчине поле в цьому таки селі.[135] 18 січня 1686 р. папа Інокентій XI виделеґував з Риму комісарів для полагодження спору поміж любовецькою старостиною Уршулею з Сєціна, Красіцькою та яворівськими францішканами.[136] В Яворові, 30 травня 1686 р. признав Ян III Ігнатієві Подлуському доходи з церкви ім. Різдва Пресв. Діви Марії в Яворові.[137] Хоч король захвалював своїй жінці лічничі води в Склі,[138] вона таки вибралася 1 червня 1687 р. під іменем київської воєводини з Яворова до шлеських вод. Після відпровадження жінки до Ряшева,[139] мабуть король поїхав до Варшави, бо звідтам він 12 травня 1688 р. надав лан поля верблянським попам, Яковові Ходоровичеві, Стефанові Савчакові, Миколаєві Муцейкові і Василеві Войнарові.[140] Саме коли король

130. Арх. ЮЗ Росс., ч. I, т. X, Київ 1904, с. 354-57.
131. Arch. Bern., C., t. 167, c. 575; Akta gr. i z., X, c. 347, poz. 5800.
132. A. C. Leop. 444, c. 2176; Akta gr. i z., X, c. 347, poz. 5804.
133. Słown. geogr., III, c. 522.
134. Arch. Bern., C., t. 167, c. 215; Akta gr. i z., X, c. 352, poz. 5893.
135. Ibid., c. 355, poz. 5946.
136. A. C. Leop. 466, c. 1293.
137. Arch. Bern., C., t. 598, c. 2190-93; Akta gr. i z., X, c. 356, poz. 5930.
138. Słown. geogr., W. 1890, XI, c. 921.
139. Ibid., III, c. 522.
140. Arch. Bern., C., t. 593, c. 985-998; Akta gr. i z., X, c. 359, poz. 6013.

перебував у Варшаві, підійшли під Яворів татари, спустошили огнем і мечем околиці й забрали багато плодів.[141] Король повернув до Яворова в осени 1688 р. і тут 30 жовтня підтвердив василіянам в Яворівському присілку Ліску коло Чернияви їхні привілеї.[142] Не зважаючи на татарські спустошення Яворівщини Ян III із Жовкви, 18 жовтня 1690 р., поручає мешканцям Яворова, щоб вони складали "мешне" тамошньому плебанові.[143]

Тим часом перемиський єпископ Інокентій Винницький, який — як вище було згадано — в 1681 р. тайно приступив до унії, скликав дня 3 квітня 1691 р. собор священиків і представників церковних братств для обговорення умов з'єднання перемиської єпархії з католицькою церквою. Під цими умовами з'єднання перемиської епархії з католицькою церквою є підпис "Іоан Щы...а "іменем усього яворівського братства"; це прізвище або було в рукописі затерте, або замазане, бо його не міг відчитати збирач матеріялів до історії нашої церкви, оповіщених київською "Временною Комісією для розбору старих актів при Київському, Подільському й Волинському генерал-губернаторі".[144] Нам не трудно догадатися, що це прізвище є "Щирба", бо в наших часах Щирби були власниками хати в середмісті недалеко ринку при вулиці в напрямі на "Греблю".

Щойно в 1692 р. схаменувся король і звільнив мешканців Яворова від податків, міських складок і від ланового жовніра, але наложив обов'язок пильнувати став у день і в ночі та відбувати сторожу в часі спусту.[145] Не знати, чи полегша для міщан була у зв'язку з татарським спустошенням у 1688 р., чи з приводу приступлення православних яворівців до унії, чи щоб краще пильнували яворівці став. У 1692 р. дав король Іванові Кочерчинському в Черниляві і його нащадкам чверть лану.[146] В 1693 р. затвердив король шевський цех у Янові.[147] 1 травня 1694 р. потвердив Ян III Яковові Кохановичеві купно ґрунтів і городів у Яворові.[148] Королева Марія Казимира веліла в 1698 р. адміністраторові яворівського староства Янові Зацєцькому віддати завадівське війтівство сяніцькому скарбникові Мартинові Боратинському.[149]

---

141. Słown. geogr., III, c. 522.
142. Arch. Bern., C., t. 4678 (?), c. 2712-14; Akta gr. i z., X, c. 359, poz. 6019.
143. Arch. Bern., c., 458, c. 2165-66; Akta gr. i z., X, c. 362, poz. 6080.
144. Арх. ЮЗ Росс., ч. I, т. X, с. 368-376, ч. CXXXVII.
145. Słown. geogr., III, c. 522-23.
146. Akta gr. i z., X, c. 365.
147. Słown. geogr., III, c. 424.
148. Arch. Bern., C., t. 467, c. 1906-909.
149. Akta gr. i z., X, c. 376.

ПОБУТОВІ ВІДНОСИНИ В ЯВОРОВІ

З метрики хрищених дітей у яворівській парохіяльній церкві з 1690-1776 рр. виписав Людвик Дзєдзіцький такі цікаві записи:"Року Божого 1693, місяця августа Стефан Дарморос вкрестих Стефана іміяже літ седм і Василія літ два, від родителей Муштафа, секти магометаньской, т. є турецкой і мами Екатерини, віри кафтолической" і т.д. — "Р. Б.1697 Ст. Дарморос, пресвитер парохіяльний, вкрестих два близьнца, єдиному імя Константин, второму Михаїл, від благородних родителей Михаїла Тетерха, купца перемиского і жени єго третои на імя Єлисавети, братанки небощика метрополита сучавского" (Доситея, родом з Галичини, якого забрав Собєський в полон і він проживав у Стрию та в Жовкві, де й помер 13 грудня 1693 р.). — "Р. Б. 1703 Ст. Дарморос вкрестих Анну від родителей Григорія Крутинского на той час дидаскала яворовского і жени єго Марії Брухавни. Восприємник же бисть Іван Василевич Москвитин, на той час будучий в Яворові під час битности єго М. Августа Саса, при резиденті московскім ксьонженцю Долгоруком". — "Р. Б. 1712 вкрестих Ст. Дарморос туркиню на імя Анну, вишлу з Турок, а тепер зостаючую у п. Стефана Білецкого". З цих записок слідує, що в 1693-1712 рр. були в Яворові турки й турчинки поміж службою при королівському дворі і їх охрищувано по греко-католицькому обряді, що перемиський купець Тетерха оженився з братаницею сучавського митрополита Доситея й осів у Яворові, але таке прізвище не збереглося до наших днів.[150] Для нас найважливішим є те, що Григорій Крутинський був яворівським дидаскалом, отже чи при школі василіянок, чи може існувала при парохіяльній церкві школа, втримувана місцевим братством. Хоч формально була унія, але Крутинський попросив за "кума" православного москвитина і цей не відмовився.

В 1701 р. король Август II присудив Іванові Ярмоловичеві і його синові Василеві пресвитерство церкви в Старому Яжеві разом з попівством і його ґрунтами.[151] Саме 16 листопада 1703 р. скликав Агуст II в Яворові польський сенат, якому запропонував вислати хелмінського воєводу Тому Дзялинського до московського царя Петра I для заключення нового союзу проти шведів. Але цій королівській пропозиції спротивилося багато сенаторів, які виказували, що поновленням польсько-московського союзу знівечаться розпочаті переговори з шведським королем Карлом XII в справі заключення мира між Польщею та Швецією. На останньому засіданні заявив Август II, що стримається з посольством 4 тижні, чекаючи вислідів польсько-шведських перего-

150. Słown. geogr., III, c. 524.
151. Akta gr. i z., X, c. 380.

ворів. Але, коли сенатори почали бурчати й на цю королівську пропозицію, ображений король залишив засідання й виїхав 18 грудня до Саксонії.[152] В 1704 р. шведи, яких король перехилив на свій бік, (більшість польської шляхти вибрала королем Станіслава Лєщинського), перейшли через Яворівщину аж до Львова. В осени цього року спалахнула в Яворівщині знов епідемія тифу, страшніша від тієї в 1676 р.[153] Коли ж виявилися московські успіхи у війні проти шведів на території Польщі, Август II вернувся знов до Польщі і був при бою його польських сторонників під проводом коронного гетьмана Сєнявського та москалів під командою Мєньшікова під Калішем 29 жовтня 1706 р.[154] Після погрому шведів під Полтавою в 1709 р. Август II позбувся свого суперника Станіслава Лєщинського і в 1710 р. позволив Казимирові Могільському передати своє право до солтиства Альбертові Томашевському.[155]

Доживотно доходи з яворівського староства побирали вдова по Яні III королева Марія Казимира[156] і цим правом її син королевич Олександер Собєський, якого в Яворові охрищено в 1678 р.,[157] підтвердив в Яворові, 11 липня 1710 р. синів Николая Жеребецького при війтівстві у Верблянах.[158] В 1714-1715 рр. перебували в Яворові якісь королівські достойники, бо львівське Ставропигівське братство, яке в 1708 р приступило до унії під умовою, що воно буде під безпосередньою зверхністю папи, обстоювало це своє право перед львівськими тогочасними єпископами: Варлаамом (1709-1715) і його братаничем Атанасієм (від 1713 р. коадютором єпископа, в 1715-1746 єпископом, 1739-1746 митрополитом). І в зв'язку з цією, обороною вислано свого чільного члена Красовського до Янова в 1714 р. і своїх представників на прощання з "Краківським паном", якому вручено супліку братства, і це коштувало 6 червінців і 108 феників.[159] У березні-червні 1711 р. в Яворові

152. Słown. geogr., III, c. 523.

153. E. Webersfeld: Jaworów, c. 557; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 894.

154. И. Шараневич: І. Шумлянскій, Временник Ставропигійскаго Института на г. 1897, Львів, с. 158. Львівський єп. Йосиф Шумлянський був при боці Августа II під Калішем.

155. Akta gr. i z., X, c. 391.

156. Słown. geogr., III, c. 523.

157. Ibid., c. 522.

158. Arch. Bern., C., t. 495, c. 906; Akta gr. i z. X, c. 392, poz. 6597.

159. Андрусяк: Львівське, Галицьке й Камянець-Подільське Православне /в 1539-1700/ та й Уніятське /в 1700-1808 рр./ Єпископство у Львові, Йорктон, Саск., Кан., 1960, с. 22-23; Арх. ЮЗ Росс., ч. І, т. XII, Київ 1904, с. 332 і 336. Із світських Шептицьких є згадані в документах з 1691 р. буський ловчий Евстахій і теребовельский чашник Теодор (Arch. Bern., C., t. 460, c. 2018-020).

переговорював цар Петро I з французьким послом Валюзом, австрійським послом Шляйніцом і турецькими ленниками: Семигородським князем Ракоцієм та молдавським господарем Кантемиром; з останніми вчинив тайний договір проти Туреччини. За переказами, мав тоді московський цар подарувати яворівським міщанам дзеркало та євангеліє, які тепер зберігаються в місцевому музеї.[160]

У Варшаві, 27 вересня 1710 р. потвердив Август II права Николая й Катерини Клішів до тивунства або війтівства у Верблянах.[161] Вище згадані Жеребецькі жили як священики Верблян. У Тучапах, 20 серпня 1710 р. перевів браславський стольник Юрій Стареховський люстрацію цього села.[162] У Варшаві, 18 квітня 1712 р. Август II позволив підданим в селі Склі у львівській землі рубати дерево для своєї потреби в лісах села Стариська.[163] В Межиріччі, 22 серпня 1712 р. надав Август II доживотне війтівство в селі Старім Яжеві в яворівському старостві брацлавському підстолієві Адамові Тржебаховському.[164] Після смерти королеви Марії Казимири Собєської надав Август II у Варшаві, 26 лютого 1716 р. коронному маршалкові Йосифові Вандалінові Мнішкові і його жінці Констанції з Пазлів яворівське староство.[165] У Варшаві, 11 червня 1720 р. затвердив Август II привілеї міста Яворова.[166] Відтак потвердив король виданий Яном III в Яворові, 30 травня 1686 р., привілей Ігнатієві Подлуському[167] та 15 жовтня 1720 р. привілей Іванові Яцковичеві.[168] У Варшаві, 14 листопада 1720 р. затвердив Август II люстрацію села Тучап, списану в Тучапах, 20 серпня 1710 р. Юрієм Старжеховським.[169]

У листопаді 1735 р. надав Август III Антонієві Ґрацієму війтівство в Черниляві.[170] В королівській канцелярії, 23 квітня 1737 р. підтвердив Август III документи Мнішха, видані у Львові, 7 лютого 1737 р. для костела в Яворові.[171] В Варшаві, 14 листопада 1740 р. поширив Август III право, яке прислуговувало коронному ловчому Янові Вандалінові з Великих Куньчиць, до яворівського староства та до заряду солтиств у Тростянці, Старім Яжеві й Завадові на його жінку Катерину з Замой-

160. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 894.
161. Arch. Bern., C., t. 495, c. 904; Akta gr. i z., X, c. 392, poz. 6600.
162. Arch. Bern., C., t. 594, c. 1666; Akta gr. i z., X, c. 392, poz. 6599.
163. Arch. Bern., C., t. 498, c. 844-45; Akta gr. i z., X, c. 395, poz. 6654.
164. Arch. Bern., C., t. 497, c. 1485; Akta gr. i z., X, c. 396, poz. 6663.
165. Arch. Bern., C., t. 503, c. 663-65; Akta gr. i z., X, c. 399, poz. 6729.
166. Arch. Bern., C., t. 515, c. 2613-619; Akta gr. i z., X, c. 403, poz. 6805.
167. Arch. Bern., C., t. 598, c. 2189-194; Akta gr. i z., X, c. poz. 6807.
168. Ibid., c. 404, poz. 6804.
169. Ibid., c. 416, poz. 70751.
170. Arch. Bern., C., t. 538, c. 1450-51.
171. Arch. Bern., C., t. 557, c. 1509-511; Akta gr. i z., X, c. 435.

ських, литовську підкоморину, яка від того часу стала власницею цього староства.[172] У Варшаві, 30 червня 1750 р. підтвердив Авґуст III яворівським міщанам привілей Авґуста II, виданий у Варшаві, 14 серпня 1713 р.[173] У Варшаві, 17 серпня 1750 р. позволив Авґуст III на річні ярмарки й тижневі торги в містечку Брухналі.[174] У Варшаві, 21 серпня 1750 р. підтвердив Авґуст III Володиславові й Реґіні Кринським посідання півланка поля, названого Гавриловим, у селі Цетулі та півланка в селі Новім Яжеві.[175] У Варшаві, 21 серпня 1750 р., надав Авґуст III селянинові Антонові Ґембіцькому млин, Йосифові й Аґнєшці Шадурським Терещаківський півланок ріллі в селі Верблянах та в 1754 р. — Дидове поле Данкові Романові з Старого Яжева і Калитовським з Крехова млин у Верблянах.[176] У Варшаві, 13 грудня 1754 р. надав Авґуст III Гринькові, Іванкові й Сенькові Петришинам ґрунт званий Пересічним у селі Залужу, яворівського староства.[177] У Варшаві, 13 грудня 1754 р. підтвердив Авґуст III документи Володислава IV, видані в Вильні, 16 березня 1636 р. Калитякам, як також підтвердив куплені ними ґрунти у Верб'янах.[178] У Варшаві, 3 січня 1757 р. затвердив Авґуст III вибранців у Молошковичах, що належали до яворівського староства, Проця, Семка і Василя Труличів на половині вибранецького лану та вибранців зі Скла Сенька Марцевича й Гринька Полюха в посіданні піль і домів.[179] У Варшаві, 28 жовтня 1758 р. затвердив Авґуст III Семена й Варвару Вороняків у посіданні чверти лану в Черниляві.[180] У Варшаві, 21 грудня 1672 р. затвердив Авґуст III Матвія, Андрія, Леська, Шаляка (?) і Василя Леонтовичів у посіданні солтиського лану в Тучапах.[181]

У Варшаві, 30 червня 1769 р. король Станіслав Авґуст Понятовський затвердив Романика Данка і його синів Федора й Івана при їх праві до Дидоського ґрунту в селі Старім Яжеві яворівського староства, наданого їм литовським підкоморієм і яворівським старостою Яном Вандаліном з Великих Куньчиць, Мнішхом.[182] 3 жовтня 1769 р. відбулася люстрація части Крушельниччина в селі Верблянах яворів-

172. Arch. Bern., C., t. 423, c. 7153; Akta gr. i z., X, c. poz. 7093.
173. Arch. Bern., C., t. 560, c. 2339; Akta gr. i z., X, c. 423, poz. 7153.
174. Arch. Bern., C., t. 560, c. 2468-69; Akta gr. i z., X, c. 423, poz. 7156.
175. Arch. Bern., C., t. 566, c. 2650-51; Akta gr. i z., X, poz. 7157.
176. Ibidem, X, c. 426.
177. Ibid., X, c. 426, poz. 7202.
178. Ibid., c. 426, poz. 7203.
179. Ibid., c. 427, poz. 7224 i c.. 429, poz., 7255.
180. Ibid., c. 431, poz. 7304.
181. Arch. Bern., C., t. 594, c. 1669.
182. Ibid., T., t. 129, c. 252; Akta gr. i z., X, c. 437.

ського староства.[183] В 1771 р. обняв яворівське староство коронний гетьман Ксаверій Браніцький.[184]

В зладженому в 1771 р. інвентарі є такий опис Яворова: "Замок і міст з поруччями над ровом з дерева, оточені валами з липами по валі й ровом. На валі брама опала з ґрунту; за нею стайня, шпихлір і офіцина з дерева. Йдучи до замку з подвір'я, брама з двома кордиґардами, за нею площа, на якій була дерев'яна палата, тепер розібрана; мурована скарбниця, економічний будинок, писарська резиденція. Італійський город; липи, смереки, грабина, букшпан й інші овочеві для пожитку, неовочеві декорують для прикраси; альтанки й інші будинки; одні порозбирані, другі задля старости ждуть руїни; канали позалазили; саджавка, на якій були лазнички, заросла тростиною; фіґарня, оранжерія. Дужий став на ріці Шлям (?), млин з 6 каменями, інші млини: Аведиковський, Шумилів, Хархалісів і Чайків. У ринку ратуш з дерева, 10 католицьких домів, 28 жидівських. Вулиці: фарна, брухнальська, краковецька, затильна, ярославська, львівська і замкова мають 150 хат; на підваллі 59 хат разом з греблянами. На Великому Передмісті 332 хати, на Малому 97. Гончарі, слюсарі і шклярі повинні направляти в замку без жадної плати. Гребляни раз до року відбувають амбарас, ходять куди того потреба, до замітання покоїв, миття вікон, ліплення в замку; збирають хміль у підзамецькому городі, обгрібують і підливають капусту, викопують і споряджують ярину, ходять близько з листами, виходять по черзі на сторожу до ставу або наймають рокового сторожа.[185] Щорічний спуст ставу чинив 22, 554 зл. В Янові похоронено матір короля Станіслава Авґуста Понятовського Констанцію, дочку виленського каштеляна Казимира кн. Чорторийського, яка померла в Мальчичах, 27 жовтня 1759 р. Янів був до 1772 р. негородовим староством у львівській землі руського воєвідства. До цього староства належали крім Янова з доходом 10,608 п. зл. і 20 ґр. та з квартою 2,652 п. зл. і 5 ґр., такі села: Залісся з доходом 400 зл. і 16 ґр., Поріччя з доходом 3,020 п. зл. і 89 ґр., Страдче з доходом 2,808 п. зл. і 27 ґр., Ставки з доходом 1,330 п. зл. і 15 ґр., Бірки з доходом 524 п. зл. і 29 ґр., Тична, нова оселя з доходом 376 п. зл. і 28 ґр., Сухоліс з доходом 141 п. зл. і 20 ґр., Великополе з доходом 6,592 п. зл. і 10 ґр., Каранцинів з доходом 2,468 п. зл. і 12 ґр. та Вороців з доходом 5,169 п. зл. і 2 ґр.[186]

В люстрації Янівського Поріча з 1765 р. читаємо: "Село Поріче, в якому є фільварок. На багатьох ланах тепер сидять, подібно ж для нових

183. Arch. Bern., C., t. 608, c. 626-640; Akta gr. i z., X, c. 437, poz. 7401.
184. Słown. geogr., III, c. 523.
185. Słownik geograf. III, стор. 523.
186. Słown. geogr., III, c. 424.

установлених помірів, нема відомостей. Піддані сидять на стаях, як в інвентарі. Церкви в цьому селі нема. Парафія належить до староства. Осілість: 39 ґрунтових підданих, один огородник... Річний дохід. 38 парових днів в тиждень, на рік 1976 по 12 ґр. становить 790 зл., 12 ґр., 3 поєдинчі дні в тиждень, на рік 156 по 8 ґр. — 41 зл., 18 ґр.; 4 піші дні в тиждень, на рік 208 по 6 ґр. — 41 зл., 18 ґр.; ґрунтового чиншу з садиб 13 зл., 7 ґр.; з винаймлення 209 стаїв, залишених від поміру, 10 лісків — 313 зл., 15 ґр.; лучного від підданих 88 п. зл.; за данний дріб і яйця 42 зл., 28 ґр. 2 соль.; 40 штук пряжі по 1 зл.; тижневих шарварків за специфікацією інвентаря 695 днів, з яких половина з літніми днями до ґрунтової репарації, а половина до інтрати — 69 зл., 15 ґр.; лісового від 69 штук тяглої худоби по 1 зл., 15 ґр. — 103 зл., 15 ґр.; з винаймлення лугів посторонніми 201 зл.; коршемної аренди разом з страдецькою 2,000 зл. Спуст ставу, званого страдецьким, в інвентарі села Страдча. Сума доходу 3745 зл. п., 8 ґр., 2 соль. З цієї доходової суми видатки, а саме: плата з ординацією генеральному економові, який резидує в тутешньому фільварку 400 зл.; на репарацію фільваркової будівлі, бровару, аренди й млина в Страдчому до майбутньої люстрації 250 зл.; поділяючи їх на 5 літ крім залишених літних днів щорічно 50 зл.; на репарацію слюзів, упустів на страдецькому ставі, які що другий спуст мусять бути з ґрунту репаровані, за поданням в інвентарі приймається 600 зл., ці на два спусти, тобто поділяючи на 8 літ, по 75 зл.; за нарибок, який після кожного спусту за індагацією і заприсяженням шлях.Цєплінського, ставничого, купується з інших ставів, та після минулого спусту, тому що цей став був зірваний, куплено за 800 п. зл.; поділяючи їх на 4 роки, приймається що рік 200 зл. В. сумі 725 п. зл. Після відіймлення від загальної суми доходу лишається 3020 п. зл., 8 ґр., 2 соль. Кварти належить 755 п. зл., 2 ґр., 1/2 соль."[187]

З люстрації Великого (або Городецького) Поріча в 1765 р. маємо лише загальну суму доходу 2042 п. зл., 22 ґр., з чого на кварту припадає 510 п. зл., 20 ґр.[188] За інвентарем з 1768 р. села Віжомлі було з цього села доходу 4982 п. зл., 16 ґр, з чого на кварту припадало 1245 п. зл., 19 ґр. Тоді держала це село вдова львівського каштелянова Марія з Мнішхів Сємінська.[189]

Ці доривочні числа з доривочних люстрацій виказують, які "гаразди" були в шляхецькій Польщі, що котилася до упадку.

До давнього яворівського староства належали: місто Яворів з великим і малим передмістями з доходом 31,220 п. зл. і 6 ґр. та села:

187. Słown. geogr., VIII, 1887, c. 837.
188. Słown. geogr., Ibid., c. 836.
189. Ibid., VII, 1886, c. 797.

Вільшаниця з великим ставом з доходом 5,171 п. зл. і 12 ґр., Цетуля (передтим Яжівська Вілька), нова оселя з доходом 1,008 п. зл. і пів ґр., Залуже з доходом 3,272 п. зл. і 15 ґр., Старий Яжів з доходом 2,987 п. зл., і 9 ґр., Скло з доходом 7,369 п. зл. 12 ґр; Завадів з доходом 2 585 п. зл., Новини, нова оселя, з доходом, 1,180 п. зл. і 19 ґр.; Чернилява з доходом 4095 п. зл. і 20 ґр., Вербляни з доходом 6303 п. зл. і 28 ґр. і Тростянець з доходом 5,841 п. зл. і 6 ґр. У Цетулі було також пів лану в посіданні Володислава Кринського за привілеєм з 1750 р.; у Верблянах пів лану в посіданні Николая і Станислава Крушельницьких за привілеєм з 1763 р. з доходом 359 п. зл. і 16 ґр., солтиство Івана Кліша за привілеєм з 1749 р. з доходом 207 п. зл., з чого відробляв чинш до двора, та пів лану в посіданні Йосифа Садурського за привілей з 1750 р. з доходом 33 зл. і 9 ґр.

АВСТРІЙСЬКИЙ ПЕРІОД (1772-1918)

В 1772 р. прийшло до першого поділу Польщі поміж Австрією, Росією та Прусами, при чому Австрія зайняла Галичину в тих границях, які були до 1918 р. за винятком Кракова з околицею по лівому березі Вісли, але на сході була прилучена замостейська округа Холмщини (пізніше повіти: Грубешів, Томашів, Білгорай і Замостя). Ціла Галичина була поділена на 19 округів, званих з-німецька "крайсами", а поляки назвали ці округи "циркулами".

Яворівщина в більшості належала до перемиської округи, а саме: місто Яворів, села: Бердихів, Божа Воля, Брухналь, Будзинь, Бунів, Великі Очі, Вербляни, Віжомля, Вілька Змиївська, Вілька Роснівська, Вільшаниця, Вовча Гора, Воля Глиницька (Гнійницька), Глиниці (або Гнійниці), Грушів, Грушовичі, Гуки, Дрогомишль, Завадів, Залуже, Змиєвиська, Колоничі, Кобильниця Волоська і Руська, Фельбах, Коханівка, Краковець, Любині, Ляшки Яворівські, Млини, Молошковичі, Моранці, Мосберґ, Мужиловичі, Нагачів, Новосілки, Передвір'я, Підлуби, Поруденко, Порудно, Прилбичі, Регберґ, Рогізно, Руда Коханівська, Руда Краковецька, Свидниця (стара назва: Східниця), Селиська, Семирівка, Серни, Сколин, Тростянець, Хотинець, Цетуля, Чапляки, Чернилява, Черчик, Чолгині, Скло, Шумляв, Щеплоти, Яжів Новий і Яжів Старий.

До львівської округи належали: містечко Янів і села: Бірки, Великополе, Вороців, Воля Стариська, Добростани, Домажир, Дубровиця, Лозина, Курники, Мальчиці, Поріччя, Рясна Польська, Рясна Руська, Стариська або Старичі, Страдче і Ясениська.

До жовківської округи належали: містечко Немирів і села: Вороблячин, Липовець, Смолин, Улицько і Фельдбах.

Округи ділилися на домінії, а ці на громади. До яворівської домінії належали: громада й місто Яворів, громада й село Вербляни, село й громада Вільшаниця, село й громада Завадів, село й громада Залуже, село й громада Тростянець, село й громада Цетуля, село й громада Чернилява, село й громада Скло та села й громади Яжів Новий і Старий. До брухнальської домінії належали: село й громада Брухналь,

село й громада Прилбичі та село й громада Чолгині. До мужиловицької домінії належали: село й громада Бердихів, село й громада Віжомля, село й громада Ляшки Яворівські, село й громада Підлуби Великі з присілком Підлубами Малими та колонією Мосберґом, село й громада Мужиловичі, село й громада Новосілки та колонія Шумляв, яка належала до громади Віжомлі. До велико-оцької домінії належали: містечко й громада Великі Очі, громада Свидниця (Східниця) з селами Свидницею й Божою Волею, село й громада Вілька Змиївська, село й громада Змиєвиська, село й громада Сколин та село Чапляки, що належало до свидницької громади. До бунівської домінії належали село й громада Бунів та село й громада Любині. До краковецької домінії належали: містечко й громада Краковець, село й громада Будзинь, громада Гуки з селами Гуками й Вількою Роснівською, село й громада Воля Глиницька (Гнійницька), село й громада Глиниці (Гнійниці), село й громада Грушовичі, село й громада Млини, село й громада Моранці (Морянці), село й громада Передвір'я, село й громада Руда Краковецька та село й громада Хотинець. До коханівської домінії належали: село й громада Вовча Гора, село й громада Руда Коханівська та село й громада Коханівка. До дрогомиської домінії належало село й громада Дрогомишль. Село й громада Молошковичі належали до домінії в Тучапах. До нагачівської домінії належали: село й громада Нагачів та село й громада Семирівка. До поруденської домінії належали: село й громада Порудно та село й громада Поруденко. До рогізнянської домінії належали: село й громада Рогізно, село й громада Селиська та село й громада Черчик. До мостиської домінії належала громада Серни з селом Сернами й колонією Регберґом. Села й громади Грушів, Клониці та Щеплоти належали до грушівської домінії.

У львівській окрузі до янівської домінії належали: містечко й громада, Янів, село й громада Бірки Янівські, село й громада Великополе, село й громада Вороців, село й громада Поріччя Янівське та село й громада Страдче. До городецької домінії належали: Громада Стариська (Старичі) з селами Стариськами й Волею Стариською, село й громада Добростани, село й громада Курники та село й громада Поріччя Велике (Городецьке або Любінське). Села й громади: Домажир, Дубровиця, Лозина, Мальчичі Великі й Ясениська були й осідками домінії, а села Мальчичі Малі, Рясна Польська й Руська, перше належало до громади в Сторонній, а обі Рясні творили дві окремі громади та всі три села належали до домінії в Оброшині. В жовківській окрузі до немирівської домінії належало містечко й громада Немирів. До любачівської домінії належали села й громади: Кобильниця Волоська, Кобильниця Руська з колонією Фельдбахом, Липовець і Смолин. Село й громада Вороблячин належали до домінії в Щирці та домінія в Улицьку обхоплювала окремі села й громади: Улицько

Зарубане й Улицько Середкевич.[1]

Яворівське староство зайняв автрійський уряд у 1773 р. Через Яворів переїздив цісар Йосиф II і хотів оглянути історичні пам'ятки. Економічний адміністратор маєтностей повів цісаря до пнів стятих дерев, які були посаджені в часах Себєського, з чого Йосиф II розсердився на нерозсудливого економа та в присутності кн. Адама Чарторийського зганив його. Губерніяльним декретом з 2 квітня 1790 р. вилучено місто Яворів з-поміж маєтностей староства й надано йому назву королівського міста. В цьому ж році місто до крихти погоріло. Декретом у 1797 р. визначено місту ціну викупу в сумі 26,470 зол. ринських і 44 крейцарів у 25 річних ратах і, щоб ці гроші дістати, дістала міська управа право побирати ріні чинші від міщан, передміщан і жидів, одержала ґрунти звані Буківня (190 морґів, 706 квадратних сяжнів ріллі та 17 морґів, 1170 кв. сяжнів лугів) і цегельню, крім двох коршем "на Конечній" і Хархаліса, ще одну коршму й право вільного виробу й продажі горілки. Від ціни викупу відраховано ретенцію за право риболовства, признане громаді присудом львівського шляхецького суду з 1788 р. й апеляційного суду з 1791 р. В урядовій адміністрації залишилося 11 сіл, а саме: Вільшаниця, Цетуля, Залуже, Старий і Новий Яжів, Скло, Завадів, Новини, Чернилява, Вербляни і Тростинець з новими війтівствами в Старім Яжеві, Цетулі й Черниляві, Прилучено село Віжомлю, що до цього часу належала до перемиської землі, державу Тучали з селами: Молошковичі і Жбадин, село Чорнокінці, врешті зайняті після знесення чина езуїтів маєтності едукаційного фонду, а саме Мужиловичі, Бердихів, Речичани, Ляшки, Новосілки й Підлуби. Австрійський уряд населив у Яворівщині німців у новооснованих колоніях: Шумляв, Куттенберґ, Кляйндорф, Мужиловичі, Бердікав, Гартфельд і Мосберґ. Усі ці маєтності творили яворівський ключ, що залишався під адміністрацією уряду. Частина цього ключа перейшла в 1856 р. в адміністрацію австрійського національного банку. Села Черниляву, Вільшаницю, Залуже, Цетулю, Старий Яжів, Новий Яжів, Завадів, Вербляни і Тростянець та яворівські ґрунти закупив при ліцитації у Відні, 13 травня 1861 р. граф Лянцкоронський за 462,000 австр. золотих ринських. Решту сіл повернув банк урядові в 1862 р.; їх прилучено до янівського ключа і продано размо з Яновом у 1868 р. спілці Сімундта і Кірхмаєра, від якої вони перейшли на власність графа Аґенора Ґолуховського, а зглядно Маврикія Колішера.[2] Янівські маєтності зайняв австрійський уряд після смерти доживотного від 1765 р. державця

1. Йосифінська /1785-1788/ і францісканська /1819-1820/ метрики, Київ 1965, с. 24-343.

2. Słown. geogr., III, c. 523-24.

Андрія Мокроновського в 1784 р. Займався ними встановлений господарський уряд в Янові. В 1820 р. продано лісок Нойвальд (29 морґів, 1336 квадр. сяжнів ліса і 15 морґів, 1107 квадр. сяжнів вирубаної площі) ліцитацією Михайлові Ґраффові за 2600 зол. кр. мон. Маєтності були під урядовою адміністрацією до 1868 р., коли їх продано з останками яворівського ключа спілці Сімундта і Кірхмаєра, від якої відкупив Ґолуховський янівські маєтності.[3]

Австрійський уряд заходився від початків прилучення Галичини витиснути від населення податки і вже 16 квітня 1772 р. зарядив виготовити інвентарі всіх королівських маєтків. Але державці маєтків або не виконали цілком цього розпорядку, або надіслали інформації непридатні для оподаткування. Новим патентом з 25 лютого 1774 р. наположено обов'язок на домінії зладити податкові фасії зі світських і духовних землеволодінь. На основі цих фасій був уведений доміняльний податок, який повинні були сплачувати шляхта, духовенство й міста, що володіли селами й підданими. Через рік патентом 18 квітня 1775 р. був заведений так званий рустикальський податок з усіх селян і міщан, що управляли підданчі землі, з яких доходи не виказувано в панських фасіях. Ці доміняльні й рустикальні податки стягано з населення в 1789-1820 рр. В 1819-1823 рр. виготовлювано нові замлеволоділні катастри з огляду на зміни, що зайшли продовж 30 років.[4]

Доривочні статистичні дані виказують, що в 1810/11 рр. Яворів мав 6198 осіб населення, в 1817 — 7218 осіб, у 1843 — 7947 осіб та в 1851 — 8127 осіб. Краковець мав у 1810/11 1523 особи населення, Немирів — 1152 особи.[5]

Краще є зі статистикою містечка Янова завдяки праці Маріяна Удзєлі про тривання життя в Янові на підставі виказу померлих продовж 110 років від 1785 по 1894 р. Удзєля користав з виказів римо-католицького й греко-католицького парохіяльних урядів в Янові, при чому до римо-католицької парохії належало кількандцять сіл в яворівському, городецькому і львівському повітах, до греко-католицької — лишень Янів та села Лелехівка й Залісся в городецькому повіті. В 1785-1794 рр. померло 81 римо-кат. (46 чоловіків і 35 жінок) та 196 греко-кат. (86 чол., 10 жін.); в 1795-1804 — 83 р.-к. (45 ч., 38 ж.), 236 гр.-к. (132 ч., 104 ж.); в 1805-814 — 93 р.-к. (51 ч., 42 ж.), 280 гр.-к. (148 ч., 132 ж.); 1815-

3. Słown. geogr., III, с. 424-25.

4. Йос. і Франц. метрики, с. 6-13.

5. Фасцикул актів б. галицької ґубернії в держ. архіві у Львові, зладжений, в 1810-12 рр. "Statistisch-topographische Beschreibung von Galizien 1811" "Rozmaitości", Lw. 1817, і "Tafeln zur Statistik" 1843; /Іван Карпинець/. Jan Karpiniec: Ilość osad miejskich b. Galicji i podział ich na miasta i miasteczka. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, t. II, 1932-33, Lw. 1932, c. 31-33.

1824 — 70 р.-к.(37 ч.,33 ж.),162 гр-к. (60 ч., 102 ж.); 1825-834 — 131 р.-к. (74 ч., 57 ж.), 292 гр.-к. (141 ч., 151 ж.); 1835-844 — 142 р.-к. (81 ч., 61 ж.), 215 гр.-к. (108 ч., 107 ж.); 1845-854 — 216 р.-к. (109 ч., 107 ж.), 353 гр.-к. (203 ч., 150 ж.); 1855-864 — 137 р.-к. (71 ч., 66 ж.), 307 гр.-к. (148- ч., 159 ж.); 1865-874 — 142 р.-к. (72 ч., 70 ж.), 281 гр.-к. (147 ч., 134 ж.); 1875-884 — 105 р.-к. (54 ч., 51 ж.),241 гр.-к.(125 ч., 116ж.);1885-894 — 131 р.-к. (59 ч., 72 ж.), 191 гр.-к. (115 ч., 76 ж.). За підсумком у 110 роках умерло 1131 римо-католик, тобто в більшості поляків (699 чол. 632 ж.), та 2754 греко-католики (1413 чол., 1341 ж.), тобто русинів українців. Річна середня в римо-католиків була: 12, 6.35, 5.74; у греко-католиків: 25.03, 12.84, 12.19. Найбільша смертність була в 1845-854 рр., найменша — в 1815-824 рр. Холєра була в Янові в 1831, 1848, 1855 і 1872 рр.

На 1331 римо-католиків умерло в першому році життя 368 дітей, на 2754 греко-католиків — 808 д. (29.36%). Після 21 р. ж. смертність (27.64%) греко-католиків була менша як римо-католиків — думає Удзєля, який римо-католиків утотожнює з поляками, а греко-католиків з русинами-українцями.[6] Таке утотожнювання не покривається з статистичними даними з тих сіл, які належали до янівської римо-католицької парохії і в яких є зазначена кількість населення по віроісповіданні і національності, як на приклад у Воронцові було в 1890 р. 1008 греко-католиків, 81 римо-кат., 22 жидів і 12 з інших віровизнань, а по національности були 1042 русини-українці, 65 поляків і 16 німців.[7] Хоч до янівської римо-католицької парохії крім сіл Лелехівки й Залісся, які належали також до греко-католицької янівської парохії, належало ще 19 інших сіл,[8] проте в самому Янові і в цих селах греко-католики були в більшості, тимто кількість померлих греко-католиків була більшою від римо-католиків, отже не можна тут робити порівнянь смертности одних з другими. Проте праця Удзєлі має вартість своїми виказами смертности в десятиліттях і по роках життя.

Ствердження С. А. Макарчука й І. Я. Кожушка в Нарисі історії Немирова, що польська шляхта, коли Галичину захопила в 1772 р. Австрія, "зберегла при цьому в повній недоторканності устрої свого панування" можна примінити до цілої Яворівщини. І зладжена ними картина історії Немирова за архівними матеріялами віддзеркалює подібні відносини в інших місцевостях Яворівщини. Немирів як місто був невід'ємною частиною шляхетського маєтку, не зважаючи на маґдебурзьке право: в ньому проживало чиншове населення, частина якого

6. Maryan Udziela: Trwanie życia w Janowie na zasadzie wykazu zmarłych w ciągu lat 110 (1785-1894). Materyały antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne, t. IV, Kraków 1900, c. 36-54.

7. Słown. geogr., t. XIV, 1895, c. 49.

8. Ibid., III, c. 424.

тримала за чинші всю торгівлю. Частина населення відбувала підданчу повинність. Така половинчастість становища Немирова навіть урядово зазначена в описі привілеїв міст і сіл жовківської округи з 21 травня 1788 р. Там підтверджувалися старі привілеї за маґдебурським правом, що звільняло місто від підданчих повинностей, але поряд з цим правом зберігалося земське право власника, яким був тоді Йосиф Стадніцький.[9] Майнова статистика і перелік повинностей при скасуванні панщини в 1848 р. виказують, що з 162 міщанських господарств 100 мали 0,54 морґа, 59 — від 5 до 14 морґів і 3 — від 17 до 21 морґа землі. Навіть для кріпосницьких відносин ці наділи були дуже малі, хоч до немирівських міщан належало фактично 710 морґів землі. Населення Волі й Передмістя мало 365 морґів. Крім сплати чиншів, відробляли немирівці протягом року 3 тисячі днів тяглої і 2 тисячі днів пішої панщини. Викуп цих повинностей на користь дідича Мощинського в 1848 р. становив 18,400 фльоренів.[10] Австрійське "упоряґкування" відносин поміж дідичами та працюючими виглядало для Немирова так, що за списками з 1869 р. з 2324 га земельних угідь дідичеві залишилося 1176 га, а 436 міщанських і передміщанських дворів з населенням 2551 осіб мусіли задоволитися 1148 га.[11]

Але дідич Ілярій граф Мощинський заслужився тим, що в 1815 р. вибудував лікувальний купелевий заклад у будинку з 8 кімнат серед лісу недалеко 4-ох водяно-сірчаних джерел, яких благородний вплив на нервову систему і лікування шкіряних захворювань знали місцеві мешканці з давніх давен. У цих 9 кімнатах були приміщені 10 лазничок з 20 дерев'яними ваннами. Ще таки в 1815 р. вибудовано другий будинок, у 1816 — третій та в 1817 р. — окремий будинок для жидів з 30 кімнатами і 40 ваннами. В 1870 р. влаштовано залю забав і театр. У літніх місяцях перебував там сам граф та його придвірська капеля і придвірські актори упріємнювали побут гостям. У наступних роках аж до 1834 р. прибуло ще кілька будинків. Цей промежуток часу був найуспішніший для заведення. В 1834 р. перебувало в ньому 200 гостей, хоч тогочасне урядження лазничок не було задовільне. Два джерела постачали воду до купівлі, а одно — до пиття. З метою реклями заведення подбав гр. Мощинський в 1821 р. про урядову хемічну аналізу води, переведену жовківським аптекарем Карлом Штеллєром.[12] У

9. Центральний Державний Історичний Архів УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 88, с. 556, арк. 28; С. А: Макарчук, І. Я. Кожушко; Немирів, Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916.

10. ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 163, оп. 1, спр. 719, арк. 20; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916.

11. Як вище, с. 916.

12. Rozmaitości, Lw. 1825, Nr. 23; Słown. geogr., VII, c. 94;

1829-830 рр. робив досвідчення в самому джерелі Теодор Торосевич зі Львова,[13] але основнішу аналізу знов таки Штеллєр у 1833 р.[14] Після великої пожежі Немирова в 1834 р. це купелеве лікувальне заведення підупало.[15]Його будови тоді згоріли.

В часі прилучення до Австрії були в Яворові такі ремісничі цехи: Шевський (33 майстри й 2 цехмистри), гарбарський (42 майстри), кравецький (для одягів) (11 християнських майстрів і 15 жидівських), з'єднаний цех столярів, стельмахів і т. п. (24 майстри) та гончарський і бондарський (25 майстрів).[16] Завмер яворівський полотняний цех, якого устави переписано в уставах немирівського ткацького цеху.[17] У XVIII ст. виробляли в Яворові швайцарські сири. Після упадку Ленетової фабрики крохмалю в Золочівщині, заснували колоністи Фідлєр і Лянет з початком XIX ст. фабрику крохмалю й цукру в Яворові. Інший німець Воґлєбер оснував гарбарню, що просперувала в XIX ст.[18] Трохи пожвавився розвиток місцевої промисловости; почало розвиватися шкіряне виробництво, розраховане на експорт. У 1811 р. побудовано в Яворові майстерні для дубіння шкіри та для виготовлення сідел і канатів, а також гончарню; існували ще й невеличкі підприємства для виробництва пива, горілки та мила.[19]

Від початків XIX ст. проявився в Яворівщині, подібно як і в інших галицьких округах, гін греко-католицького духовенства до ширення просвіти серед народу. З кінцем 1830 р. крім яворівської тривіяльної школи та дівочої школи черниць василіянок, яких манастир підтвердив цісар Франц I декретом з 13 січня 1821 р.,існували в яворівському деканаті парохіяльні школи числом 19. Великою благодаттю для Яворівщини було те, що в цей досвітній для нашого народу час, були тут більше свідомі священики — патріоти: Григорій Гинилевич, Йосиф Левицький, Тома Полянський, Василь Кічура, Стефан Добрянський і Йосиф Лозинський, відомі піонери галицько-українського національного відродження, яких діяльність зв'язана тісно з Яворівщиною. В

13. T. Torosiewicz: Mnemosyne, Galizisches Abendblatt, Lemberg 1832, Nr. 72; Rozmaitości, 1832, nr. 27; Źródła mineralne w Galicyi i na Bukowinie, Lw. 1879, c. 140.

14. Carl Steller: Das Niemirower Bad, physikalisch-chemisch untersucht, Lemberg 1833; Dr. Seidel: Ueber die salinische Schwefelquelle zu Niemirów, Wien 1837; Słown. geogr., VII, c. 94-95.

15. Ibid., VII, c. 95; В збірці Павліковського у Львові була картина немирівського купелевого джерела Słown. geogr., VII, c. 95; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 919.

16. Słown. geogr., III, c. 520.

17. Słown. geogr., VII, c. 95.

18. Słown. geogr., III, c. 520; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 894.

19. ЦДІА УРСР у м. Львові, ф. 146, оп. 4, спр. 165, арк. 1436; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 894.

1831 р. вибудувано манастир василіянок, якого дерев'яна церква, збудована ще в 1702 р., згоріла в 1846 р., але завдяки дбайливості ігумені Черник і допомозі добродіїв вибудовано нову гарну кам'яну церкву в 1863 р.[20] З початком 1848 р. існували в Яворові школи: головна й дівоча, в Склі — тривіяльна та по селах Яворівщини — 21 парохіяльна школа.[21]

Під час "Весни народів" у 1848 р. не залишилася Яворівщина позаду інших галицько-українських округів. У серпні 1848 р. оснували яворівці окружну "Народну Раду" під предсідництвом о. Василя Кічури, пароха Вишеньки, і почали організувати руську ґвардію. Душею цього українського національного руху Яворівщини був о. д-р Г. Гинилевич, тогочасний парох Скла; він держав зв'язок з львівською "Головною Руською Радою" та привозив зі Львова зброю для ґвардії. Яворівська ґвардія розвивалася дуже гарно й справила собі темносиній прапор із зображенням на ньому золотого лева. Перед святом посвячення цього прапору вислали яворівці свого ґвардійця міщанина Івана Ґмитрасевича до Перемишля привезти надрукований текст присяги. Коли Ґмитрасевич із левом на козацькій шапці і з шаблею при боці прибув улітку 1848 р. до Перемишля, звернув на себе увагу місцевої людности — серед русинів поява нашого ґвардійця викликала велике одушевлення, серед поляків — велике негодування.

Посвячення ґвардійського прапору й відчитання присяги для ґвардії о. Гнилевичем українською мовою було великим святом Яворівщини. Ґвардія, що пишалася гарним односторєм, зросла згодом до числа 300 стрільців і була поділена на дві сотні, але в наслідок проклямації генерала бар. Гаммерштайна, який проголосив у Галичині воєнний стан, вона була змушена розв'язатися.[22] Її прапор зберігався до недавна в яворівській парахіяльній церкві ім. св. Юрія.[23]

Спогад про ґвардію помістив у Львівському "Ділі" в 1895 р. ч. 127 о. Йосиф Лозинський[24]. Про цього заслуженого, хочби тільки для Яворова, культурного діяча — окрема стаття.

ГРАФ ІВАН ШЕПТИЦЬКИЙ

В 1870 р. бажали яворівці вибрати Лозинського знову послом до сойму, але внаслідок жандармських шиканів і підкупств його канди-

20. Słown. geogr., III, с. 520.

21. Яворівщина, З її минулого і сучасного, Яворів 1981, с. 9-10.

22. Іван Кревецький: Проби організовання руських національних ґвардій у Галичині 1848-49, Записки НТШ, Львів 1913, т. 113, с. 77-146; Яворівщина, с. 10; Перемишль, західний бастіон України, Ню Йорк-Філядельфія 1961, с. 53.

23. Słown. geogr., III, с. 520; Яворівщина, с. 7.

24. "Яворівщина", 1931. стор. 10-12, 18-24.

датура перепала, а послом вибрано дідича з Прилбич графа Івана Шептицького зі старого боярського роду, з якого були в XVIII ст. три львівські єпископи: Варлаам, Атанасій і Лев, два останні були також митрополитами уніятської церкви в межах Річпосполитої, а батько Івана Петро помер ще як греко-католик перед 1848 р. Дідич у Дев'ятниках Йосиф Шептицький прибув у 1848 р. на засідання бережанської окружної "Руської Ради" й заявив свій поворот до народности своїх предків, але прилбицький Ян назвав себе Іваном лишень в українській відозві.

Два сини Івана повернули до обряду й народности предків: Олександер-Роман який як чернець-василіянин прибрав ім'я Андрея, та Казимир, який під іменем Климентія став монахом-студитом. Про них окремі статті.

ПОБУТ У ЯВОРОВІ. КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ В 2-ІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Передміщани вбиралися як селяни в сині сукмани й жупани з цією ріжницею, що наряджувалися кашкетами (шапками). Всі міщани і в більшості передміщани займалися ремеслом. Передусім вибивалися яворівські столярі, токарі, різьбарі, гончарі й різники в переважній кількості;[25] Саме Яворів був значним центром виробництва й розписування (малювання) скринь у Галичині в XIX ст. Серед яворівських скринь трапляються скрині з синім, жовтим, а інколи із зеленим тлом. У кінці XIX і в початках XX ст. скрині в Яворові почали багато прикрашувати квітково рослинним орнаментом подібно як на Придніпрянщині. Таку скриню виготовляли майстри найзаможнішим міщанам і селянам. Такою є масивна скриня жовто-мідяної краски у Львівськім Історичнім Музеї. На її передній стінці виписано білими, червоними, синіми й зеленими красками два мотиви вазона і кожний з них обрамовано великим вінком.[26] Яворів був також значним осередком гончарським та вславився великими мисками, вкритими ріжковатим орнаментом.[27] Глину каолін викопували на півн-захід від Малого Передмістя. Були також в Яворові ткачі, які виробляли грубе полотно й середнє льняне, кілька гарбарів, кушнірів, шевців та інших ремісників, які провадили свої вироби на відвідуваних численними купцями яворівських ярмарках і торгах, як також на ярмарках в інших містах. Головно

25. Słown. geogr., Warsz. 1882, III, c. 519.

26. Ф. С. Уманцев: Народні розписи, Іст. укр. мистецтва, Мистецтво II-ої половини XIX і початків XX ст., т. IV, кн. II, Київ 1970, с. 307.

27. Ю. П. Ланук: Кераміка, як вище, т. IV, кн. II, с. 348.

відомі були по всіх галицьких ярмарках яворівські вироби з липового, яворового і вільхового дерева, а саме кухонне начиння, дудки, сопілки, сита, претаки, а також бондарські вироби. Славні були також яворівські плетінки з соломи, виклини й рогіжки, для яких постачали обильні матеріяли обширні стави й мочари в місті й околиці. Зразки досить мистецької роботи, як кошички для жіночих робіт, на овочі, тачки, вазоники й інші плетені речі одержували по кілька разів похвали на публічних виставах.[28]

В Яворові був також американський млин. Місцевою торгівлею займалися переважно жиди; продавано будівельне й сяжневе дерево, збіжжя й вапно. Були на торзі також шинки й інші вепрові вудженини та щетина. Тижневі торги відбувалися в понеділки (більші) і п'ятниці (менші). Річних ярмарків було 5: на св. Юрія, у вівторок після Зелених Свят, на св. Іллі, св. Параскевії і св. Андрія. Через середину міста понад правим берегом Скла проходив гостинець до Краківця. В 1880 р. чинний стан міського майна становив 82,658 зол., пасивний 10,479 зол. У 1881 р. було 3771 зол. доходу.

Яворів був осідком повітового й податкового урядів, повітового суду й нотаріяту, повітової ради, повітової оціночної комісії, оціночної ради, шкільної окружної ради для яворівського й мостиського повітів та поштового й телеграфічного урядів. Але були лише два лікарі, 2 хірурги й одна аптека.[29] Емеритований синдик міста Яворова Людвик Ґаєвський уфундував у 1857 р. кілька добродійних фундацій, підтверджених у 1878 р., а саме: фундацію для роздачі процентів від вложеного капіталу 5408 зол. що п'ятниці і під час великодних свят 3/4 вбогим християнам та 1/4 вбогим жидам; фонд для обділення процентами від 4140 зол. двох бідних замешкалих у Яворові вдів з принайменше двома дітьми до 10 літ без ріжниці щодо віровизнання; фонд вивінування процентами з 5408 зол. двох бідних замешкалих у Яворові дівчат-християнок, кожного року льосуванням 25 серпня; фонд для обділення процентами з 5615 зол. двох убогих яворівських молодців, які після правничих студій приготовляються до іспитів, або двох гімназійних учнів. Яворівська міська управа оснувала в 1867 р. фундацію ім. Аґенора гр. Ґолуховського для обділювання вбогих учнів яворівських шкіл книжками з відсотків фонду 300 зол. та шкільний фонд, оснований у 1872 р. Казимиром Андрушевським для найвизначнішого ученика в Яворові з відсотків від 100 зол. В 1875 р. основано позичковий фонд для промисловців і ремісників з якого могли позичати міщани, а головно промисловці й ремісники до 100 зол. на 6% з уморенням капіталу в тижневих ратах. Закладовий фонд становив у 1880 р. 10,445 зол.[30]

---

28. Słown. geogr., 1882 t. III, c. 519-520.
29. Як вище, с. 520.
30. Як вище, с. 521.

Греко-католицька парохія в Яворові з церквою ім. св. великомученика Юрія обіймала вірних у місті і Греблі; в 1879 р. були 1762 вірні; дочерна церква ім. Успення Пресв. Богородиці на Великому Передмісті мала 1157 вірних; в манастирі василіянок разом зі слугами було 371 вірних; сотрудником о. Лозинського був о. Юліян Низовий, народж. 1843 р., рукоположений 1872 р. жонатий. На Малому Передмісті церква ім. Різдва Пресв. Богородиці була експозитурою з сотрудником Антоном Волосом, народж. 1823 р. рук. 1853, жон., з 987 вірними. Разом було в 1879 р. в Яворові 4037 "руських душ". Вивінування парохії: 105 морґів-1276 сяжнів поля, 20 морґів-32 сяжні лугів, 2 морґи-464 сяжнів пасовища, 9 сяжнів букових і 9 соснових дров та право вільного млина в двірських млинах. 18 а.-у. зол. 90 кр. з громадської каси 50 к. з права епітрахиля 72 а.-у. зол.* 66 кр. Додатку до конґрун 9 а.-у. зол. 70 кр. 12 сяжнів дров для парохіяльного сотрудника, 12 для експонованого сотрудника на Малому Передмісті, з яких дохід є вчислений парохові до інвентарських доходів.

Жіночий манастир у Яворові, вимурований в 1831 р. Церква св. Покрови, поставлена в 1702 р. згоріла в 1846 р. Одначе за стараннем ревної і старанної ігумені Онисими Чарник і поміччю інших черниць стояв уже в 1879 р. новий мурований Божий храм. Черниці цього манастиря втримували міську 4-клясову школу для дівчат і конвікт. Ігуменя Онисима Чарник, народжена 1827 р., пострижена в 1846 р., була вчителькою дівочої школи; крім неї була вчителькою Атанасія Кульматицька, нар. в 1822 р., постр. в 1847 р., Євгенія Качківська, нар. в 1809 р., постр. в 1854 р., була строїтелькою економії. Моніка Скарбек, нар. в 1823 р. постр. в 1854 р., була трапезницею. Ще згадані черниці: Ольга Смержа, нар. в 1839 р., постр. в 1875 р. і Софія Станчак, нар. в 1848 р., постр. в 1876 р. Прокуратором монастиря був яворівський парох і декан о. Йосиф Лозинський; капеляном о. Михайло Мудрак, народж. в 1846 р., безженний, рукоположений в 1876 р.[31]

Середня температура зими чинить 2 до 4° Цельзія, весни 6 до 8°, літо 18 до 20°, осени 8 до 10°. Атмосферичні опади є в зимі 10 до 15 цм., весною 15 до 20, літом 20 до 40, восени 10 до 20 цм. Ріллі в яворівському повіті було 84,315 морґів, тобто 46.83%, городів 1873 морґи (1.04%), лугів 21,553 морґи (11.97%), пасовищ 14,629 морґів (8.13%), ставів і мочарів 1142 морґи (0.63%), лісів 47,141 морґ (26.18%) та інших ґрунтів 9,890 морґів (5.22%). Почва піщана. З ріллі йшло під управу пшениці — 5.9%, жита — 24.9%, ячменю — 10.2%, вівса — 13.7%, кукурудзи — 0.03%, проса — 1,2%, гречки — 10.7%, стручкових рослин — 2.6%, ріпака — 0.11%, лену — 0.83%, конопель — 0.34%, буряків 0.13%,

*а-у зол. = австро-угорських золотих фльоренів.

31. Схиматизм перем. еп. на 1879 р., с. 381-391, 419-420.

бараболь — 11.5%, капусти й інших ярин — 0.6%, конюшини — 0.96% та інших пастивних рослин — 0.49%. Однорічний відліг займав 16.1%. Гектар ріллі вирощував пересічно 10.6 гектолітрів пшениці, 8.3 жита, 10.9 ячменю, 10.6 вівса, 15 кукурудзи, 82.4 бараболь та гектар сіножаті 16. 2 сотнарі сіна. Найобширніші ліси були в південнохсхідній частині Яворівщини. Найвизначніші луги й пасовища були над берегами Завадівки, Ретичина й Скла. Всі ті річки потребували конче реґуляції течви, щоби наводнити корисно луги й пасовища та охоронити від шкід.[32]

За обчисленням з 31 грудня 1880 р. було загально 56,151 голов худоби. З них було 13,589 коней з 5,430 власниками, 28,210 рогатої худоби з 9,178 власниками, 4464 вівці з 1623 власниками, 9866 свиней з 5894 власниками, 6 кіз з одним власником, 16 мулів і ослів з 5 власниками. Худоба була подільської раси. Одна корова давала пересічно в році 331 літру молока. Бджільництво розвивалося дуже гарно; за обрахунком з 1877 р. було 1617 пнів, а за списом з 1880 р. 3648 пнів у 646 власників.[33]

За списом з 1869 р. було 61,007 осіб населення, за переписом у р. 65,465 осіб отже прибуло 4458 осіб. Під оглядом кількости населення займав яворівський повіт 53-є місце в Галичині. За статтю було в 1880 р. 32,391 чоловіків і 33,074 жінки; краєвої людности було 65,276 осіб, позакраєвої 189 осіб. За віровизнанням були: 51,590 гркео-католиків, 51 православний, 6421 римо-католик, 1046 протестантів авґсбурської, 337 гельветської і 57 менонітської секти та 5963 жиди. В "товариських взаєминах" вживали української мови 49,415 особи, отже цей перепис украв українцям 2,240 греко-католиків і православних, коли приймемо, що 16 православних із зайшлої позакраєвої людности могли вживати московської, волоської або сербської мов. Польської мови вживали аж 14,476 мешканців, отже крім 2,210 українців включено туди більшість жидів, з яких лише 368 подали німецьку мову в "товариських взаєминах". Під оглядом образування 4968 мешканців (7.59%) вміли читати й писати (3016 чоловіки й 1952 жінки), 702 вміли читати (1.07% — 384 чоловіки й 318 жінок), а 59,795 (91,34%) не вміли ні читати, ні писати (28,991 чол. 30,804 жінки). Сліпих на очі було 23 чоловіки й 18 жінок, глухонімих 33 чоловіки й 19 жінок, божевільних 8 чоловіків і 1 жінка, умово недорозвинених — 14 чоловіків і 8 жінок.[34]

---

32. Słown. geogr., III, c. 520.

33. Tygodnik ilustrowany, 1866, Nr. 350, c. 268; Strzecha, Lw. 1868, c. 410; Słown. geogr., III, c. 524. Опис Яворова подав Венедикт Площанський в "Науковому Сборнику Галицко-русской Матици" / Львів 1868, с. 184 і наст./. Визначені за Авґуста II в 1723 р. границі яворівського староства є в рукописі Бібл. Оссол. 2571 (Słown. geogr., III, 524.)

34. Słownik geogr., II, 52.

Промисл був незначний. Крім промислових галузей, які розвивалися в Яворові, розвивався промисл ще в таких місцевостях: у Віжомлі — текстильні вироби, деревне вугілля і поташ у Верблянах і Дрогомишлі; мазь і терпентина в Дрогомишлі, Стариських, Верблянах і Завадові; посполита цегельня в Старім Яжеві; вітраки в Рогізні, Прилбичах і Семирівці; водні тартаки в Грушеві, Курниках, Склі, Стариських, Волі Стариській, Верблянах і Завадові; американські млини в Новім Яжеві і Вільшаниці; горальні в Дрогомишлі, Прилбичах, Свидниці і Великих Очах. Купелеве заведення сірчаної води було в Склі; джерело мінеральної води в Стариській волі.[35]

Загал безпосередніх податків становив у 1880 р. 118, 705 зол. 24 центи, отже випадало на одного мешканця 1 зол., 89 ц. а-у-в.[36]

Яворівський і мостиський повіти творили спільну шкільну оругу. Крім вище згаданих яворівських шкіл були одно-клясові школи в селах: Брухналі, Бунові, Великих Очах (окремо дві: хлоп'яча й дівоча), Верблянах, Віжомлі, Гнійницях, Грушеві, Грушовичах, Залужу, Краківці, Курниках, Нагачеві, Наконечному, Прилбичах, Рогізні, Селиських, Сернах, Стариських, Старім Яжеві, Тростянці, Тучапах, Хотинці, Черниляві і Склі; незорганізовані: в Завадові, Мужиловичах і Черчику; євангелицькі: в Куттенберзі, Мосберзі, Регберзі, Старім Яжеві і Шумляві. Були в повіті три доктори медицини, три хірурги і дві аптеки. Були в повіті два повітові суди: в Яворові і Краківці. Громадських позичкових кас було 11.[37] Наприкінці XIX ст. було в Яворові 243 мурованих і 1460 дерев'яні будинки з 10,046 мешканцями. Яворівські передміщани жили у звичайних хатах, критих соломою, з низькими й душними кімнатами, в яких біля димаря містилися вогнища, де готували їжі, і піч для випікання хліба. Лише в деяких хатах були дві кімнати. Передміщани, серед яких переважали українці, обробляли землю і займалися кустарним промислом. Вони одягалися по-селянськи; чоловіки — в сорочках-полотнянках, штанах з грубого полотна, спущених у чоботи, а зимою — голубих вишиваних сукманах та кафтанах; жінки — також у полотняних сорочках, тканих спідницях і в вишитих кабатах.

В Яворові, на Майдані, продовженні "Загород" у родині передміщанина-хлібороба й ремісника народився в 1867 р. талановитий український письменник, поет, літературознавець і педагог Осип Маковей, який змалював у своїх творах тодішнє життя, побут та звичаї яворівських міщан.[38] Його педагогічна, публіцистична й літературознавча діяльність зв'язана з Чернівцями, часописом "Буковиною", в якій

35. Słown. geogr., III, c. 524-26.
36. Ibid., c. 526; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 895.
37. Słown. geogr., III, c. 526-27.
38. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 895.

він оцінював твори провідних буковинських письменників Осипа-Юрія Федьковича, Ісидора Воробкевича й Ольги Кобилянської, редаґував якийсь час "Буковину" і в 1907-1910 рр. був викладачем української мови й літератури в Черновецькім Університеті.[39]

В початках XX ст. був сотрудником пароха Яворова о. Йосифа Петра Левицького, письменник і літературний критик о. Юрій Кміт, який знову порушив справу оснування гімназії в Яворові. Заходом його і свідомих міщан відбулося 29 квітня 1902 р. загальне віче при чисельній участі яворівських громадян. У львівському "Ділі" з дня 21 квітня поміщено петицію, яку також передано графові Іванові Шептицькому, (батькові митрополита Андрея) з Прилбич, який був тоді соймовим послом з Яворівщини, щоб він передав її соймові. Головна частина тексту петиції з поданням надзвичайно добрих арґументів, які характеризують тогочасні відносини, є така: "Високий Сойме! — На засіданні громадської ради міста Яворова дня 24 січня 1902 р., по представленні відповідного внесення маґістратом і по основному виясненні справи п. бурмистром, рада по довшій дискусії ухвалила зробити заходи перед вищою владою, щоб основано в тутешньому місті середню школу, а хотячи прискорити здійснення цієї справи, ухвалила міська рада, що громада міста Яворова зобов'язується дати в жертву на цю ціль приміщення, світло, опал і обслугу. — Віче заявилось якнайгорячіше за гімназією з українською викладовою мовою і зобов'язалося взяти відповідальність навіть за найбільші видатки, щоб лише придбати для себе школу". Далі були подані в петиції мотиви потреби оснування гімназії: "Численного населення яворівського повіту 77,385, з того греко-католиків 61,675, розговірна українська мова 62,907, римо-католиків 8,178, жидів 6,523 не може прогодувати пуста, лиха, піскова земля, а до того ще й такої бракує при збільшеному числі населення; мешканці міста (10,048, з того греко-католиків 6,184, римо-католиків 1,005, вірмен 1, жидів 2,851) неспроможні вижити зі слабого промислу, що тільки в починах, у самому зав'язку, тимто населення мусить конче шукати способів для свого існування в школі, мусить шукати кусника хліба в науці". На жаль і цим разом повітова рада з польською більшістю спротивилася оснуванню державної гімназії. Три рази яворівські патріоти піднімали це питання і три рази їм відмовлено.[40]

Думаючи про оснування гімназії яворівські громадяни почали думати також про організаційну самоосвіту самих себе, й тому рішили зв'язатися з Товариством "Просвітою" у Львові. Дня 25 липня 1903 р.

---

39. Буковина, її минуле і сучасне, Париж - Філядельфія — Дітройт 1956, с. 275, 80, 293, 485, 525, 534, 537, 541, 542, 544, 547-48, 556, 620, 623-25, 633, 37, 643, 691, 695 і 905.

40. В. Ценко, цит. тв., Америка, 28 травня 1969, ч. 101.

передало головне Т-во "Просвіта" до галицького намісництва підписані статути для основи філії "Просвіти" в Яворові. На статутах як основники філії підписалися: о. Юрій Кміт, о. Володимир Венгринович, о. Михайло Лев, Володимир Шавала, Іван Дочило (учитель), Осип Булан, Юлія Щирбівна, дочка Стаха, Бронислав Щирба, Стах Щирба, син Теодора (бондар) Ол. Мартинович, Микола Мартинович (різник), Микола Масюк, Іван Загаєвич (учит.), Павло Придаткевич (учит.), Йосиф Баланда, Стефан Бий (столяр), Володимир Мартинович (швець), Григорій Зелинський, Олекса Кулинич, Самуїл Манґер, Іван Харамбура (різник), Володимир Щирба (столяр) і Іван Когут (судовий урядовець). 30 серпня відбулися Загальні Збори, які отворив о. Юрій Кміт. На Збори прибув делеґат Головного Т-ва, по якого їздив до станції в Судовій Вишні візник Чума. З позамісцевих священиків прибув о. Михайло Кручковський з Нагачева, якого вибрано предсідником Зборів, а секретарями О. Кулинича й В. Шавалу. Делеґатом Гол. Виділу Т-ва "Просвіта" був Володимир Загайкевич. Вписалося ок. 50 членів, які вибрали перший Виділ Філії, а саме головою — о. Мих. Кручковського, заступником — о. Юрія Кміта, контролером — о. Володимира Венгриновича, касієром — Михайла Слюсарчука, секретарем — Володимира Шавалу, господарем — Миколу Масюка, його заступником — Брониславa Щирбу. Заступниками виділових були вибрані: Евстах Бриттан, Сенько Борис і Петро Ґаранджа. Збори закінчив промовою голова й опісля відіграв Аматорський Кружок Міщанської Читальні Т-ва "Просвіта" в Яворові драму Івана Франка "Украдене щастя".[41] Після того Гол. Виділ пересилав до Філії свої грамоти й видання "Просвіти", а члени Філії посилали свої вклади до Головного Виділу "Просвіти".

Замітнішою подією з діяльности яворівської Філії Т-ва "Просвіта" було влаштування просвітно-економічного віча в Яворові в 1905 р., на якому доповідав делеґат Гол. Виділу Гарасевич. Філія зарядила збірку грошей на закупно площі під "Народний Дім", який задумали яворівці побудувати в ринку. Але до 1907 р. включно немає згадок навіть про Загальні Збори Філілії. Щойно в 1908 р. відживає читальня в Наконечному, а яворівський громадський діяч Іван Загаєвич їздить з гуртом свідомих селян з Бунова основувати читальні по селах. 28 березня 1908 р. Головий Виділ "Просвіти" звернувся до о. Мих. Кручковського, начальника суду в Краківці Івана Кохановського, Івана Загаєвича, вчителя Онуфрія Власійчука, о. Петра Гарасимчука і вчителя Івана Вербового в справі віднови філії в Яворові. Вслід за цим появилася в "Руслані", з 17 травня 1908 р. (ч. 101) нотатка про "народнє свято в Яворові, дня 22 травня, а саме: Після богослуження в парохіяльній церкві

41. Діло, Львів, 27 серпня /9 вересня/ 1903, ч. 192, Новинки; Яворівщина, 1931 с. 12-13.

відбудеться благословення угольного каменя під "Народний Дім", який оформився як "руське кредитове товариство". На 2-у годину запрошували в імени Виділу Філії "Просвіти" о. Вол. Венгринович і о. Мих. Кручковський на Загальні Збори Філії в приміщенні Міщанської Читальні т-ва "Просвіта". Ці збори відбулися при 40 членах без делеґата Гол. Виділу. Предсідником зборів був о. Кручковський, секретарем місцевий учитель Денис Кульчицький. В звіті подано, що Філія існувала й вела під своїм зарядом селянську бурсу. Новий Виділ Філії був такий: голова — о. Венгринович, заступник — о. Омелян Крайчик, секретар — Денис Кульчицький, касієр — Іван Вербовий, бібліотекар — Вол. Макарушка та контролер — Іван Загаєвич.

Тимчасом начальник суду в Краківці Іван Кохановський, згодом посол з Яворівщини до галицького сойму, звернувся до Гол. Виділу "Просвіти" у Львові листом з 19 березня 1908 р. в справі існування філії в Краківці. За його почином, краковецького пароха о. Івана Волосянського, лікаря д-ра Ст. Полянського, Василя Білозора, Ст. Купновицького з Бунова й інших основано філію Т-ва "Просвіта" 9 серпня 1908 р. в Краківці. Ця філія розвивалася якийсь час справді гарно, але згодом, коли не стало рухливіших одиниць, вона занепала.[42]

Дня 30 червня 1908 р. скликав яворівський патріот-міщанин Іван Загаєвич збори міщан і інтеліґенції в справі існування приватної української гімназії в Яворові. На збори прибув посол до австрійського парляменту проф. д-р Станислав Дністрянський. На нараді вирішено відкрити з новим шкільним роком гімназію, створюючи з тією метою два комітети, один у Львові, а другий в Яворові. На чолі львівського комітету стали два яворівці: Сидір Бриттан, секретар Т-ва "Дністер", і адвокат д-р Степан Федак, директор "Дністра". Зв'язковими поміж львівським та місцевим комітетом були: І. Загаєвич, С. Дністрянський і Андрій Маренін. До місцевого комітету належали: Іван Загаєвич, Сенько Борис, Іван Вархоляк, Іван Вербовий, Онуфрій Власійчук, Іван Ґрабовський, Володимир Кекіш, Денис Кульчицький, Евстах Лельо, Андрій Маренін, Микола Масюк, Андрій Молчко, Павло Придаткевич, Михайло Скальський, Іван Тиховський, о. Іван Чапельський, Володимир Ярема й інші. Тісно співпрацюючи два комітети придбали фонди, закупили будинок і вже у вересні 1908 р. розпочалося навчання. Управителями гімназії в 1908-1914 рр. були: д-р Антін Борис, Іван Тиховський, Ромуальд Перфецький, Теофіл Грушкевич і Іван Прийма;[43] останній, визначний педагог, учитель спершу в перемиській, відтак у чернівецькій державних гімназіях з українською мовою навчання та редактор буковинського відділу львівського науково-педагогічного журналу

42. Яворівщина, стор. 13-14.

43. В. Ценко, цит. тв., Америка, 1969, чч. 101 і 103.

"Наша Школа".[44] Але оснування української гімназії штовхнуло поляків оснувати також польську приватну гімназію в Яворові в цьому ж таки 1908 р.[45]

Місцевий яворівський комітет звернувся до виділу "Руського Педагогічного Товариства" у Львові з проханням прийняти гімназію під опіку, заявляючи, що все фінансування комітет перебирає на себе. До першої кляси вписалося 45 учнів. Гімназія містилася з початку в домівці міщанської читальні "Просвіти", відтак перенесено її до новозбудованого "Народного Дому", а від травня 1910 р. до власного будинку, спершу старого, а коли цей, мабуть підпалений поляками, погорів у 1916 р., почато викінчувати розпочату перед Першою світовою війною будову нового будинку, в якому покищо в 1916-1918 рр. в партері і першому поверсі примістилися канцелярія дирекції, заля вчителів і кляси. Гімназія була за ввесь час свого існування коедукаційною, лише в перших роках її існування не зазначувано в статистиці осібно дівчат, бо їх трактовано за Австрії як приватисток. Від першого року існування гімназія була заведенням давнього клясичного типу з грецькою мовою від 3-ої кляси.[46] Тимто до яворівської гімназії переносилися учні з державних гімназій клясичного типу з польською мовою навчання в Бродах і Золочеві, в яких польські вчителі шикували учнів-українців, хоч у близькому Бузьку була українська приватна реальна гімназія.

Бурсу для гімназистів утримувала яворівська Філія Т-ва "Просвіта"; в цій бурсі було в 1908/09 шкільному році 26 учнів з Гімназії Руського Педагогічного Т-ва в Яворові. Саме ця Філія "Просвіти" оживилася від Загальних Зборів 22 травня 1908 р. Новий її виділ повів живіше просвітню акцію в цілому повіті. Виділ друкував оповістки до читалень і громадянства окремими відозвами. В кімнатах Міщанської Читальні установив виділ Філії кожного понеділка від 1-ої до 3-ої год. дижур одного виділового по черзі для інформацій, стягання членських вкладок, передплати "Письма з Просвіти", звітів читалень та інших просвітних справ. 20 грудня 1908 р. скликав Виділ Філії в Яворові віче, перед яким відправили богослуження о. декан Петро Левицький, о. Володимир Венгринович і о. Омелян Крайчик та о. Степан Білинський виголосив проповідь у міській церкві ім. св. Юрія. З церкви йшли парохіяни походом до залі "Сокола" з музикою "Забавкарської Школи" на переді і хором, що співав патріотичні пісні. В часі богослуження й походу лунали раз-у-раз вистріли з моздірів. Збори в "Соколі" отворив о. Вол. Венгринович. До президії покликано голову краковецької Філії Івана Кохановського та Сенька Бориса з Яворова. Після виступу хору

44. Перемишль, зах. баст. України, с. 58:, Буковина, її мин. і суч. с. 633.
45. Іст: міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 896.
46. В. Ценко, цит. тв., Америка, 1969, ч. 103.

делеґат з Гол. Виділу "Просвіти" д-р Іван Брик виголосив просвітню доповідь. Відтак слідували привіти від читалень: з Віжомлі, Залужа, Завадова, Порудна, Рогізна, Мужилович, Селиськ, з Яворова-міста, Яворова-Малого Передмістя, Яворова-Великого Передмістя й Наконечного. Директор яворівської народньої школи Андрій Маренін склав привіт іменем "Взаїмної Помочі Учительства", І. Загаєвич іменем "Народного Дому", Онуфрій Власійчук від "Руської Бесіди" та Оля Березинська від жіноцтва. Гімназійний учень Михайло Гарасим деклямував поему "Полубуток" та селянин з Бунова Гр. Бандишко — "Посланіє" Тараса Шевченка. Економічний реферат виголосив о. Ом. Крайчик. Збори закінчилися національним гимном. Після зборів відбулася фантова льотерія. Дня 16 квітня 1909 р. відбулося в Яворові економічно-просвітнє віче в невикінченій ще залі "Народного Дому" з доповіддю Литвиновича зі Львова. 2 липня 1909 р. на чергових Загальних Зборах Філії Т-ва "Просвіта" була згадка в звіті про окремий комітет, який завідував бурсою для учнів яворівської гімназії. На цих зборах вибрано: головою Філії — о. Омеляна Крайчика, секретарем — Дениса Кульчицького. Збори відбулися вже в кімнатах "Народного Дому". Новий Виділ задумав покликати до повіту одного-двох студентів для просвітньо-організаційної праці. В цій справі віднісся до Гол. Виділу "Просвіти" і до "Академічної Громади". Яворівська Філія удержувала зв'язок з краковецькою, люструвала читальні й основувала нові, як напр. у Старім Яжеві. Виділ почав старатися, щоб закупити для Філії скіоптікон.[47]

Згадана забавкарська школа була деревообробною й існувала в Яворові від 1905 р. В ній працював народний різьбар Іван Лісовський, який витворив своєрідну мистецьку манеру. Його скульптурні зображення свійських тварин відзначаються узагальненими формами, згладженою поверхнею та плавними лініями силуету. Довголітний різьбарський досвід передав Лісовський учням яворівської деревообробної школи, в якій він працював від 1905 до 1945 р. Кращими його учнями й послідовниками були: П. Музичка, Осип Гарапа, Осип Станько, Пантельо, Осип Баланда, Микола Борис, П. Тиндик, І. Борис і П. Квас, які працювали в Яворові в 20-30-их рр. XX ст.[48] Ця школа підготовляла мистецьких працівників для промислу народних іграшок в Яворові.[49] Манастир СС Василіянок удержував народну школу для

47. "Яворівщина", 1931, стор. 14-15.

48. А. Ф. Будзан: Різьблення на дереві, Іст. укр. мистецтва Мистецтво II-ої пол. XIX-XX ст. IV, кн. II, с. 368-69.

49. Іст. укр. мистецтва, Радянське мистецтво 1917-941 рр., Київ 1967, т. V, с. 409. Дія Нац. — дем. партії, її Ширшого Комітету, організаторів на Яв. округ. (Діло).

дівчат, дівочу учительську семінарію та дівочий інтернат.

Місцевий яворівський комітет для оснування гімназії перетворився в 1908 р. на Кружок Українського Педагогічного Товариства для фінансової допомоги школі. В 1907 р. основано в Яворові Філію Т-ва "Сільський Господар", але про її діяльність в австрійському періоді немає ніяких відомостей. В 1908 р. основано в Яворові Повітову Торговельну крамницю, як кооперативу з правами повітового союзу кооператив. Основане ще в 1880 р. "Задаткове Товариство" перейшло в 1912 р. до українських рук. В проводі Задаткового Т-ва працювали: Григорій Щирба, Ю. Питлик, Осип Загаєвич, Павло Придаткевич, Микола Осідач, Омелян Назаревич. Для згуртовання вчительства повіту основано в 1905 р. Окружний Відділ "Взаїмної Помочі (Руського, згодом) Українського Вчительства". Також основано Філію Т-ва "Союз Українок" під назвою "Жіноча Громада", яка вела від 1911 р. "Дитячу захоронку" ім. Маркіяна Шашкевича у власному домі.

На чергових Загальних Зборах Філії Т-ва "Просвіта" 21 червня 1910 р. крім звичайних точок були доповіді: проф. Артима Хомика "Про користь з читалень" і дир. Андрія Мареніна "Про садівництво" з рамени "Сільського Господаря". Вибрано на цих зборах такий виділ: голова — о. Омелян Крайчик, заступник — о. Володимир Венгринович, секретар — Денис Кульчицький, члени Виділу: А. Маренін, А. Молчко і А. Голубець; заступники: о. Михайло Телеп і Іван Загаєвич. Делеґат з Гол. Виділу Антін Гап'як зазначив, що читальні в Брухналі, Ляшках, Селиськах, Чолгинях, Склі і Вільшаниці "заснічені москвофільством". Наладнано справу з крамницею, основаною давніше під фірмою Міщанської Читальні "Просвіти" в Яворові. Останніми директорами цієї крамниці були: І. Загаєвич і Василь Хомик. Цю крамницю в березні 1909 р. зліквідовано, а на її місце створено Торговельну Спілку "Народний Дім" в Яворові, з якої згодом створилася Повітова Торговельна Спілка. На Загальних Зборах Філії "Просвіти" в "Народному Домі" 4 липня 1911 р., якими проводив начальник громади Молошковичі Степан Гарасим, вибрано такий виділ: голова — гімн. учитель Дмитро Ліськевич, заступник — Онуфрій Власійчук, касієр — Іван Вербовий, секретар — Микола Загаєвич, виділові: о. Володимир Венгринович, о. Омелян Крайчик і гімн. учитель Іван Тиховський; заступники: гімн. учитель Олександер Стеслович, Денис Кульчицький і Сидір Харамбура. До цих зборів перевела Філія люстрації читалень, зорганізувала публічну бібліотеку, влаштовувала Шевченківські свята, остемпльовувала письма значками "Українського Педагогічного Товариства", придбала масово членів для "Просвіти", (100 членів вирівняло членську вкладку), кольпортувала книжки й видання "Просвіти", роздала 150 календарів "Просвіти" й масово "Руську Письменність", оснувала 8 лютого 1911 р. читальню в Склі, та в квітні влаштувала Шевченківське свято в Яворові. Від 1 жовтня 1911 р. почав

появлятися двотижневик "Яворівський Голос". Філія "Просвіти" зорганізувала для успішнішої акції три секції: читальняну, просвітню й економічну. На бурсу зібрала Філія 1000 корон. По читальнях відбувалися виклади із скіоптіконом. У днях 1-2 грудня 1911 р. зорганізувала Філія з'їзд інтеліґенції, а при кінці грудня ц. р. курс просвітньої праці. Зі звіту люстратора з 2 лютого 1912 р. довідуємося, що Філія мала від 4 липня 1911 р. до 31 травня 1912 у приходах 541 корону і 13 сотиків. Бурсою завідувало вже Українське Педагогічне Т-во. Було 26 читалень. Економічних установ у Яворівщині було 40, з них у Яворові 12. Москвофіли мали 5 економічних і 7 просвітних установ у Яворівщині, де їхніми діячами в цьому часі були: о. Александер Струсевич у Прилбичах і о. Микола Головка в Новім Яжеві, о. Роман Крушинський, парох Бунова, о. Теодор Крушинський, парох Черниляви, згодом Вільшаниці, о. Кордасевич, парох Тучап, М. Максимович, учитель і Н. Вербенець, яворівський міщанини — кушнір. Вони вели підривну роботу, під час різних виборів, активно співпрацювали з поляками для оснування польської гімназії. З вибухом Першої світової війни заарештовано деяких із них і вивезено до Талергофу. Поляки мали лишень одну економічну інституцію та 5 просвітніх у цілому повіті. Найбільші читальні щодо числа членів були в Яворові і Мужиловичах. Загальні Збори Філії 1 лютого 1912 р. вибрали її головою адвоката д-ра Романа Секелу, містоголовою — Дмитра Ліськевича, секретарем — Дениса Кульчицького, касієром — Івана Вербового, контролером — Онуфрія Власійчука, виділовими — І. Тиховського й учителя Антона Дениса, заступниками — вчителів: Івана Літинського і Антона Мудрицького та вчительку Михайлину Гординську. 12 лютого 1912 р. основано читальню в Тростянці та 15 лютого — в Курниках, де головою її став учитель Павло Кирчів. Лише 7 громад у Яворівщині не мало читалень "Просвіти". На Загальних Зборах Філії 27 грудня 1912 р. вибрано головою Дмитра Ліськевича, містоголовою — гімн. учителя Федора Замору, секретарем — Дениса Кульчицького, касієром — Івана Вербового, господарем — гімн. учителя Володимира Питлика, контролером о. Омеляна Крайчика, демонстратором скіоптікону по читальнях — гімназійного учителя Карла Баконія. У Вільшаниці вів читальню о. Федір Чайковський, який невдовзі перейшов на сотрудника при міській церкві ім. св. Юрія. В 1915 р. був вивезений до Росії як заклалник м. Яворова, в якому він виявив великі організаційні здібності й працю. В Прилбичах вів читальню "Просвіти" Василь Грицан. Дня 1 січня 1913 р. виголосив просвітню доповідь на Загальних Зборах Філії д-р Іларіон Боцюрків. Головою Філії вибрано знов Дмитра Ліскевича, секретарем — Д. Кульчицького. Від 25 до 27 грудня 1913 р. відбувся просвітно-організаційний курс у будинку української гімназії в Яворові по 8 годин денно. 1 січня 1914 р. вибрано на Загальних Зборах новий Виділ Філії: головою — д-ра Іларіона Боцюркова, містоголовою — Дм.

Ліськевича, секретарем — Д. Кульчицького, касиром — І. Вербового, виділовими — гімн. вчителя Михайла Керницького, о. Федора Чайковського й Миколу Загаєвича, заступниками — гімн. вчителя Теодосія Ставничого, Вол. Питлика й Андрія Чопика. До контрольної комісії: Он. Власійчука, о. Ом. Крайчика й Миколу Масюка.[50]

14 лютого 1914 р. згодилися поляки на виборчу реформу, яка запевнювала українцям на 228 соймових мандатів 62. Досі українці не мали стільки соймових послів від початків існування австро-угорської монархії й тому вважали таке число за великий осяг і тогочасний провідник української націонал-демократичної партії д-р Кость Левицький і радикальний посол Микола Лагодинський. Але чотири українські націонал-демократичні соймові посли: Володимир Сінґалевич, Теодор Ваньо, Тимотей Старух і Іван Кохановський оповістили "протест руської опозиції", в якому заявили, що "клюбова солідарність не дозволила їм поборювати в соймовій палаті відносний законопроєкт, прийнятий більшістю Українського Клюбу, й тому їм осталася дорога протесту на вічні часи проти обмежень прав нашої нації на нашій споконвічній землі". Цей протест закінчено запевненням, що "наш народ не спічне в боротьбі, поки не виборе собі національно-територіяльної автономії.[51]

В вибухом Першої світової війни в 1914 р. якийсь час завмерло просвітнє життя в Яворівщині. Молоді яворівці пішли або до австрійського війська, або зголосилися добровольцями до Українських Січових Стрільців, як от Микола Загаєвич, який згодом як сотник Київських Січових Стрільців поляг у бою під Мотовилівкою в листопаді 1918 р. в часі боїв з військом гетьмана Павла Скоропадського.[52] Яворівець — поет Осип Маковей склав невмірущу пісню про Січових Стрільців, актуальну і в другій світовій війні, коли діяла Українська Повстанська Армія: "В горах грім гуде...

В горах грім гуде, хоч зима паде,
Землю спороли ґранати.
Гримить війна, дуднить луна,
Дрижать ранені Карпати.

Хто живий, вставай, боронити край
Вкритий вогнем і мерцями.
Не буде тобі сумно в боротьбі
Між Січовими Стрільцями.

50. Яворівщина, 1931, с. 15-16, 25-26 і 28.

51. Д-р Іван Крипякевич і Мик. Голубець: Велика історія України, Львів — Вінніпеґ — 1948, С. 746.

52. Яворівщина, с. 15.

Лютий враг прийшов проливати кров,
Взяти народ у кайдани,
І море сліз у край приніс
Із Січовими Стрільцями.

Та вступився кат із верхів Карпат
Втік, наче вовк манівцями,
Або там упав, як у бій попав
Із Січовими Стрільцями.

Хто ж то там іде, хто перед веде?
Диво, се наші дівчата!
Личко як мак, кругом козак,
Душа стрілецька завзята.

Не цілуйте їх, на війні се гріх,
Лиш уберіть їх вінцями.
Слава тим дочкам, щирим козачкам
Між Січовими Стрільцями.

Уступаючи з Яворова москалі вивезли як закладників поміж іншими громадянами директора української гімназії Івана Прийму, сотрудника парохії о. Федора Чайковського й інших.

Щойно в початках 1916 р. Українське Педагогічне Т-во могло відкрити гімназію, яку згодився провадити учитель української мови з сокальської державної гімназії Ярослав Біленький. Автор цих рядів після трьохрічної перерви в гімназійній науці прибув у вересні 1917 до яворівської гімназії, коли вже навчання в ній відбувалося цілком нормально. Було в 1917/18 шкільному році якраз 8 кляс; у восьмій клясі було лише 8 учнів: Едвард Ґронський, Іван Кінаш, Степан Масюк, Остап Менда, Михайло Флис, Семен Харамбура, Михайло Дуда і Микола Щепанський. Всі вони склали іспит зрілости в червні 1918 р.[53] З учителів учили продовж цього шкільного року Михайло Білик, катехит о. Іван Фенич, Йосиф Лебіщак, Ярослав Танчаковський, Іван Заяць, Тома Цюропайлович, Михайло Пащак,; відійшли: Володимир Лепкий, Степан Мак, Петро Івахів; прибули: Адольф Мусянович Юліян Каменецький. Влітку 1918 р. повернувся дир. Іван Прийма і від вересня почав урядувати; також повернулися з Росії вчителі: Дмитро Ліськевич, Теодосій Ставничий і Михайло Чесак. До червня 1918 р. бурса містилася в "Народному Домі"., від вересня приміщено її в двох партерових кімнатах гімназійного будинку. [54]

53. В. Ценко, цит. тв., Америка, 1969, ч. 101.
54. Яворівщина, с. 17.

З оживленням гімназії оживилася також Філія Т-ва "Просвіта", яка відбула Загальні Збори 29 грудня 1917 р. Зборами проводив о. декан Лев Левицький, а секретарем був Денис Кульчицький. З членів попереднього Виділу вивезено до Росії як закладників: д-ра Ілярія Боцюркова, Дмитра Ліськевича, о. Федора Чайковського й Теодосія Ставничого, а інші опинилися у війську. До нового виділу вибрано: головою — д-ра Романа Секелу, містоголовою — дир. Ярослава Біленького, секретарем — Адольфа Мусяновича, касієром — Дениса Кульчицького, контролером — Михайла Білика, бібліотекарем — Михайла Пащака, виділовими — о. Омеляна Крайчика, о. Василя Сологуба, Олену Молчкову і Степана Хархаліса; до контрольної комісії: Юлія Питлика, Онуфрія Власійчука і Михайлину Гординську.

Із замітніших подій в Яворові в 1918 р. було свято берестейського миру, (18. II. 1918 р.), що сталося величавою українською національною маніфестацією; промовляли: Іван Загаєвич і адвокат Секела. Це свято заповідало краще недалеке майбутнє українського народу. Очі яворівських громадян були звернені на розвиток української держави і тому з великим зацікавленням ловили й ми, молоді гімназисти те, що скажуть колишні закладники, які мали змогу оглядати українську державу: дир. І. Прийма, Ліськевич і Ставничий. Дир. Прийма став речником об'єднання Галичини з Придніпрянщиною на ділі: він зорганізував гімназію в Полтаві і залишився її директором дійсно, залишаючи на два тижні яворівську. Саме перед його останнім виїздом у жовтні до Полтави, прийшло до гімназії повідомлення про відкриття українського державного університету в Кам'янці на Поділлі; він нав'язуючи до цього повідомлення сказав на недільному зібранні всіх гімназійних учителів, учнів і учениць таке: "Ось маємо повідомлення про оснування українського державного університету, на якому був також і промовляв ясновельможний пан гетьман. Я вам кажу, що вже не довго ділитимуть нас кордони від Української Держави; невдовзі ми будемо разом з нею" Мабуть він так само висловлювався й перед старшими яворівськими громадянами, бо ті з-поміж них, які їздили на збори Української Національної Ради у Львові, 18 жовтня 1918 р., були невдоволені проголошенням цією Радою окремої Західньо-Української Народньої Республіки; це — на їх думку — краще було б проголосити приєднання Галичини, Буковини й Закарпаття до існуючої вже Української Держави. Проголошення окремої Західньо-Української Республіки підбадьорювало поляків до війни проти галичан, відокремлених від Великої України.

Але, хоч невдоволені рішенням Української Національної Ради, керманичі українського національно-державного руху в Яворові, все таки приймали її директиви про дальшу працю. Що робили, про те оповідає саме абсольвент яворівської гімназії Семен Харамбура:

"Літом 1918 р. всюди в Галичині давався відчувати якийсь новий дух,

що звичайно попереджує революцію. Цей дух діставався навіть у ряди гімназійної молоді в Яворові й серед неї зродилася гадка, яка знайшла свій вислід у ділі 1 листопада. Пізніше від цієї постала друга боєва організація, більше "фахова", бо складалася з військовиків. Около 9 жовтня приїхав на відпустку з Наддніпрянської України А. Кесла і стрінувся з Степаном Бриттаном, народженим 12 березня 1890 р. в сім'ї яворівського міщанина-різника, брата відомого директора "Дністра" Сидора Бриттана. Гімназію скінчив Степан Бриттан у Перемишлі. Він був свідомим українських національно-державних змагань, ідейним, метким і непосидющим організатором, працював у Т-ві "Січові Стрільці", був живого темпераменту й дуже товариський. Не було жадної громадської праці, не було й забави, на яких бракувало б Стефка. Пішла балачка про відносини в Українській Державі, про стан на фронтах і внутрі Австрії і в наслідок цього Бриттан сказав: треба й тут щось робити! І зробилося. Зійшлися всі п'ять, переговорили з собою і згуртувалися як революційний комітет. Головою став Ст. Бриттан.

Обі згадані організації про себе нічого не знали, а кожна з них складалася з людей, які жили з собою в щирих дружніх взаєминах, знали себе взаїмно й довіряли собі. Т. зв."старих" до цього діла не притягали тому, що від них можна було сподіватися не діла, а пустого критиканства.

Часописи приносили кожного дня щораз гірші для Австрії відомості. Революція "висіла" в повітрі. Створення Польської Ліквідаційної Комісії в Кракові загострило нашу чуйність. Ми вирішили вийти частинно з підпілля й поставити роботу на ширших основах. До того треба було більше інтеліґентних людей і грошей. Дня 27 жовтня після півдня скликано до великої Залі "Народнього Дому" ширшу нараду. Ст. Бриттан доповів про політичне положення і вказав на потребу створення повітового комітету, якого метою було б підготовити повіт до революції проти Австрії.

30 жовтня прочитали ми в часописах, що Польська Ліквідаційна Комісія вибирається до Львова. Це було для нас товчком до поспіху. Хор. Миколі Харахалісові, який був тоді на відпустці, поручено ранком 31 жовтня поїхати до Львова й засягнути відомостей про ситуацію. Йому дано три адреси, куди він мав піти: Народнього Комітету, Радикальної Партії і редакції "Нового Слова". Впрочім хор. Хархаліс, як колишній Усусус, мав сам довідатися про щось певне, де лише буде можна.

Після від'їзду зв'язкового скликано на год. 6 вечором до кімнати на 2-ому поверсі "Народнього Дому" зібрання старших інтеліґентів і передових міщан, щоби спільно нарадитися над вістками, які привезе зв'язковий зі Львова та щоб стягнути до роботи також старших, від яких очікувано головно грошевої підмоги. В тому самому часі наказано "Січовим Стрільцям" зробити в залі "Народнього Дому" збірку й вправлятися на взір військової муштри. Прибуло около 100 міщанських молодців. Це вже була немов мобілізація наших сил. Члени повітового комітету і

взагалі члени боєвих організацій були частинно на залі, де проводили вправами, частинно на зібранні в кімнаті на 2-у поверсі. Притім для осторожности виставлено під "Народним Домом" стійку, при входових дверях також, світла на залі не свічено, військові вправи роблено тихо, без гамору, накази видавано шепотом. При слабому місячному світлі виглядали всі як духи.

Тим часом відбувалася нарада на 2-у поверсі. Розглянено політичні події, повідомлено про виїзд зв'язкового до Львова по відомості, повідомлено про вибір комітету й розклад праці. Хоч усі нові були частинно поінформовані про мету наради, не всі холоднокровно вислухали доповіді до кінця. Деякі таки добре заметушилися по кріслах, поглядаючи тривожно на двері. І нічого дивного. Не один з австрійських горожан уважав за дуже небезпечний крок бути учасником такої наради. З плянованої в доповіді праці майбутнього комітету слідувало, що ця праця повинна бути розложена хоч на кілька місяців, що справа не є наглою, хоч доповідач згадав, що "діло" може початися несподівано навіть найближчого дня. Присутні, які охолонули з перших вражень, почали забирати голос. І тут яскраво виявилася психіка двох поколінь — старого й молодого. Старші громадяни обговорювали справу по лінії "як захопити владу в наші руки після розвалу Австрії", молодь обдумувала організацію сил, "щоб довести до розвалу Австрії".[55]

55. "Яворівщина", ст. 29-31.

ЧАСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТИ

"Зближалася година приїзду поїзду, яким мав повернутися зв'язковий. Всі нетерпеливилися, а члени організації викрадалися що хвилини на вулицю назустріч зв'язковому. Нагло около 9 год. вечером отворилися двері, до кімнати вбіг задиханий зв'язковий хор. Микола Харханіс, обкинув оком зібраних, які за його приходом зірвалися з місць, кинув на стіл чвертку білого паперу й крикнув: "Наказ! В першій годині починається революція! Всю державну владу перебираємо в свої руки. Дмитро Волощак є повітовим комендантом, а я призначений комендантом міста!" Його короткі слова мов громом поразили зібраних. Сильна дрож пройняла кожного. Дух заперло в грудях... Тишу перервав повітовий комендант. Відчитано наказ. Повітовим комендантом став чет. Дмитро Волощак, комендантом міста — хор. Микола Харкаліс.

Коменданти видали перші зарядження: наказано не розходитися молоді, що була на залі. Під "Народний Дім" пішов на стійку Степан Бриттан. Він мав приарештувати кожного підозрілого, який крутився б близько, й відставити його до середини. Уложено списки осіб, в яких могло бути оружжя, і визначено людей, що мали по районах це оружжя зібрати. Около 11 год. зійшов комендант міста до молоді у великій залі, зарядив збірку і наказом обвістив українську державу. Зібрана тут палка, ідейна, вихована в "Січі" міщанська молодь почула це з одушевленням і, коли комендант закінчив свій наказ словами: "Хто хоче йти до дому, хай зараз іде, інші лишаться тут і ждуть дальшого наказу!" Ніхто з місця не рушився. Заряджено півгодинну перерву. Хто мав приховане вдома яке оружжя, дозволено йому піти по нього. Показалось, що дехто прийшов був з самого початку з оружжям до "Народнього Дому". На залю внесено 8 крісів і муніцію з тайного складу комітету. Около півночі зроблено нову збірку, виділено всіх військових в окремий відділ і тим, хто не мав, роздано оружжя. Команду над цим відділом перебрав чот. Дмитро Волощак. Військові поскидали з шапок свої розетки. Коротка спільна нарада, наказ і цей перший відділ українського війська пішов серед темної дощевої ночі розоружувати постерунок жандармерії. Частина зібраних розійшлася після призначення на стійки і стежі в різні сторони міста, а мала частина залишилася як залога в залі. Цій

же залозі довелося пережити тоді кілька веселих хвилин, коли до залі впровадили стежі перших "полонених".

Около 1 год. ночі зворушила нічний спокій густа крісова стрілянина під постерунком жандармерії. Під "Народним Домом" стояв на стійці Степан Бриттан з "Фромером". Попри нього від постерунку в біллі надбіг жандарм. Біг в сторону маґістрату, не слухаючи наказу "стій!" За ним пустився Ст. Бриттан, але йому затявся револьвер і це його погубило. Жандарм добіг до маґістрату, вбіг до приміщення поліції під ліжко, захопивши там кріс. Коли на порозі з'явився Бриттан, жандарм вистрілив до нього двічі й кулі попали в рам'я і груди Бриттана, який впав на місці без життя. Свідком цієї події був другий боєвик, який біг за Бриттаном. Він завернув і приніс цю сумну вістку до "Народнього Дому". Зчинилося замішання. Один побіг до недалекої дзвіниці і вдарив у дзвони на тривогу. Народ по хатах став будитися. По вулицях пішов рух, хоч був дощ і болото. Деякі старші міщани, як Михайло Харханіс, Василь Волощак і інші кинулися на передмістя і в недалекі села стягати народ з оружжям. Поляглого принесли боєвики до залі "Народнього Дому" й поклали на смеречиння.

Коли на дворі сіріло, почали напливати на ринок гурти досить примітивно уоружених людей з передмість, Наконечного й інших ближчих сіл. З постерунку жандармерії в Прилбичах доставлено оружжя. Зформований новий відділ з около 30 крісами під командою Миколи Харханіса пішов розстрільною під постерунок жандармерії; хорунжий разом з о. Ом. Крайчиком увійшов до середини і в імені української влади зажадав здачі оружжя. Звідси відділ, скріплений крісами з постерунку, розділився на дві частини: одна обсадила "Народний Дім", а друга без труду розоружила ополченців у районовій команді. Малі відділи з кількох людей вислано на села розоружувати перебуваючі там відділи австрійських ополченців. Цивільні уряди обсаджено своїми урядовцями. Яворівським повітовим комісарем став гімназійний учитель Михайло Білик, міським комісарем — Іван Загаєвич. "Около півдня випогодилося. В місті нечуваний рух. Пішки й підводами в'їжджають до міста військові, які вже вночі покинули свої частини в Ряшеві й Ярославі. Навіть не заїжджають додому, а просто з воза стають до нового обов'язку. В них на шапках уже українські відзнаки. В ринку й сумежних вулицях маси народу. Обличчя в них сяють незнаним досі щастям".[1]

В неділю, 3 листопада, був величавий похорон борця за волю України Степана Бриттана при величезному здвизі народу. Прощали його промовами обидва комісарі, що були добрими промовцями; Загаєвич прощав Бриттана як "революціонера" від "революціонерів". В початках

1. С.Харамбура: Яворів на 1 листопада 1918 р., Яворівщика, с. 31-32.

наступного тижня поїхали два військовики двома возами по зброю до Перемишля. Привезли її, перемиський часопис "Воля" й відомості, що в Перемишлі склали українці з поляками договір з граничною лінією Сяну. Варти стоять при мості над Сяном; із східнього боку — українська, із західнього — польська. До Яворова щораз прибували із сіл відділи стрільців. В другій половині листопада прибули до яворівського війська три німці барти Бамберґи, Север, Ганс і Валер. Вони включилися до української групи під командою полковника Бізанца. Ганса тяжко поранено під Городком. Валер Б. зголосився в січні до групи Клея, що в той час була в Яворові. Всі три брати були щиро віддані українській справі і брали участь у боях УГА аж до ліквідації її 20 квітня 1920 р. Валер був у полоні в Тухолі, а Серер виїхав до Відня. Але, коли поворотці з України, німецькі вояки виявили бажання вступити до українського війська, дехто годився їх прийняти, деякі яворівці підняли крик з приводу німецької окупаційної політики на Україні і їх відправлено до Німеччини. Появився і в Яворові часопис "Воля". Та радісні хвилини з приводу існування незалежної української республіки почали захмарюватися з приводу запеклих боїв з поляками у Львові та зрадливого зламання поляками договору в Перемишлі. Коли поляки дістали допомогу з Кракова, вдарили несподівано на українське військо на правому березі Сяну і після короткого бою захопили весь Перемишль 12 листопада 1918 р.[2].

Залізничим шляхом Перемишль-Львів дісталася до Львова польська підмога під командою підполк. Токаржевського (140 офіцерів, 1228 стрільців і 8 гармат) 20 листопада так, що поляки мали до наступу 21 листопада 470 офіцерів, 4400 стрільців, 18 гармат і 1 панцирний поїзд, під час коли українці мали лише 120 старшин і 3185 стрільців. Проте українські відділи відбивали польські наступи 21 листопада, але комендант українського війська полк. Гнат Стефанів не видержав і наказав військовим частинам покинути Львів 22 листопада.[3] Друга польська група з двох компаній по 150 стрільців із 6-ма скорострілами, з ударним відділом офіцерської леґії, з 50 шаблями кіннотчиків та з двома піхотними гарматками вирушили 21 листопада з Люблина, щоб через Раву Руську перебитися до Львова. Ця ґрупа під командою майора Вечоркевича зайняла 24 листопада Любичу Королівську, 26 листопада Гребенне та 27 листопада після 22-годинного завзятого бою — Раву Руську.[4]

На вістку про втрату Рави Руської заворушилися старшини в яворівській команді, яка мабуть не цікавилася тим, що діється в сусідньому Любачеві. За польськими спогадами про полковника Станіслава

2. Перемишль, зах. баст. України, с. 64.

3. Мирон Заклинський: Бої у Львові в листопаді 1918 р., Укр. Гал. Армія, Видав хор. УСС Дмитро Микитюк, Вінніпеґ 1958, с. 386-390.

4. Д-р Володимир Калина, Поручник УСС: Українсько-польська війна. Гал. Армія, як вище, с. 398.

Домбека, уродженого в ніському повіті, звідки його батько переселився до колонії Фельзен (тепер "Домбково") коло Любачева, подають, що він у ранзі австрійського капітана підготовляв захоплення Любачева й раз-у-раз жадав допомоги з Ярослава. З нею щойно 2 грудня випер українські відділи з Любачева, що були під командою сотника Клея. Отже любачівці витримували, не зважаючи на втрату Рави Руської, не опускали без бою Любачева. В Яворові не було тоді чот. Дмитра Волощака, який з яворівською сотнею був у Янові. Старшини з яворівської команди рішили, поки ще не зайнята поляками Жовква, від'їхати до неї і ждати на рішення мирової конференції держав Антанти, яка — на їхню думку — мала згідно з 14-ти точками Вілсона вирішити "справедливо" українсько-польські кордони над Сяном. Дехто з цих старшин хотів захопити міську касу, але їм перешкодив Степан Балаким, який як старий австрійський гарматчик і учасник листопадового перевороту з кількома стрільцями відібрав цю касу від цих старшин і передав її загально шанованому гімназійному вчителеві Дмитрові Ліськевичеві; цей, як колишній австрійський старшина надягнув у листопаді також військовий однострій. Комендант жовківського повіту сотник Іван Коссак насварив яворівських старшин, а Балакимові сказав: "Ви, пане, не слухайте таких старшин, що без бою залишають місто".

Ранком 28 листопада місцеві яворівські поляки перебрали владу в свої руки й около півдня польська "поліція" в цивільному вбранні почала ходити по українських хатах за зброєю. Нагло коло півдня почулися в місті стріли. Це Дмитро Волощак, довідавшись про залишення Яворова яворівською командою і залогою прибув зі своєю сотнею відібрати місто від поляків; під час перепалки згинув польський офіцер, син української письменниці Уляни Кравченко зі Шнайдерів Неметовської, якої дочка була жінкою адвоката Романа Секели.

Невеликий яворівський військовий відділ вийшов під командою чот. Щирби на стацію Судова Вишня з метою перервати залізничі тори, не вдався. Згинув він і два підстаршини Баїк і Кунанець. Про це знав Степан Кульчицький. Частина цієї групи вислана для залоги на південь в околицю Судової Вишні, перейшла 28 листопада через залізничий Шлях Мостиська — Городок і подалася на південь у напрямі Самбірщини. Вчителька Анна Балакимівна, яка вчителювала в одному селі в цій околиці, повідомила Дениса Кульчицького, що його син-гімназист 8-ої кляси відпочивав у рядах цього відділу в її школі; старий батько був вдоволений: "син дістанеться до нашої родини в Самбірщині". Михайло Білик "розхорівся на нерви" в Жовкві і вже не вернувся до Яворова, лише поїхав до своєї жінки мабуть у Стрийщину. Повітовим комісарем став старший від нього, але зі здоровими нервами Дмитро Ліськевич, який перетривав дії Української Галицької Армії, а відтак Армії УНР і вернувся щойно в листопаді 1920 р. до Яворова. Комендантом на Яворівщину назначив

сотник Коссак поручника Петра Близнюка і під його командою відперло українське військо в понеділок 2 грудня поляків, які приїхали з Краківця на санях ніби на яворівський понеділковий ярмарок. Старші яворівські громадяни, коли втихла стрілянина, пішли також на тих поляків з вилами і за це мусіли відсиджувати в тюрмі в початках польської окупації. Деякі яворівські старшини, невдоволені з пор. Близнюка, хотіли його "скинути" зі становища коменданта, але самі мусіли забратися з Яворова. Це окрема несвітла історія. Про неї може сказати той, хто в тому часі був у Яворові. (Гім. учні І. Алексевич і К. Неметті).

Вже 6 грудня ген. Роя зі своєю групою рушив з Рави Руської з поміччю для Львова. Маршуючи з боєм відкинув золочівський курінь і інші поменші частини і в січні добився до Львова. Одна сотня Золочівського куреня під командою чотаря Івана Коцура долучилася до групи Клея, яка була розташована на відтинку Немирів — Маґерів. Щоб вийти з цієї ситуації, група рішила пробиватися в районі Добрусин — Жовква, але коли в районі Крехів — Вишенька появилася Яворівська група під командою пор. Близнюка, то тоді коменданти обох груп вирішили пробиватися на полудне. В слід за тим обі групи помашерували до Яворова, який мав бути вихідним пунктом дальших операцій. Саме в той час з яворівською групою їхало багато повітових, а між ними д-р Секела.

В яворівській групі далося зауважити деякі нездорові явища (одного за кримінальні злочини наглий суд покарав карою смерти, яку виконано) і тому сотні групи Клея зайняли в місті такі становища, щоб у часі якоїсь ребелії можна було її скоро зліквідувати. Передбачення частинно сповнилися, найшлися групи, які хотіли бешкетувати, але скора реакція кавалерії під командою чот. Івана Паславського навела належний порядок.

Того ж дня заряджено збірку цілої яворівської групи, зформовано один боєвий курінь, комендантом призначено пор. Миколу Качмара, а сотенними пор. Мирона Чуму, пор. Олексу Харчаліса, чет. Ярослава Мареніна, та чет. Миколу Бумбара. Курінь заприсяжено на сам Новий Рік 14/I/1919 р. на ринку в Яворові при співучасті І. Куреня групи Клея і решти стрілецтва, яке залишиться в Яворові. По належних церковних церемоніях високопатріотичну промову до стрілецтва і присутніх громадян виголосив царський в'язень о.Теодор Чайковський; опісля заприсягнув II Курінь. Коротко по військовому промовив до стрілецтва теж сот. Клєй.

Отець Теодор Чайковський від того дня залишився полевим духовником спершу Групи Клея, а потому VI бриґади, з якою ділив радощі і турботи аж до часу його поранення кавалерією Котовського. Пораненим дістався в большевицький полон, у шпиталі в Жмеранці ампутували йому ногу і в тому шпиталі розюшена большевицька юрба усмертила його на шпитальному ліжку, відрубавши голову.

Так трагічно закінчилося життя шанованого над усе любленого його

дорогими стрільцями полевого духовника о. Т. Чайковського, який до глибини душі любив свій знедолений нарід і за нього наложив головою.

Яворів став важливою випадовою базою під час змагань українців перервати залізничий шлях між Городком та Судовою Вишнею. Успіхи в діях українського війська були змарновані в наслідок українсько-польського перемиря від 27 лютого до 3 березня 1919 р. на жадання антантської військової місії з французьким генералом Бартелємі на чолі, якій Начальна Команда УГА боялася протиставлятися, думаючи, що Антанта піде війною на нас за непослух;утеча французів і греків з Одеси й інших причорноморських пристаней перед повстанцями Григорієва виявила небоєздатність антантських військ в Україні, але про це довідалися галичани щойно тоді, коли, не маючи набоїв, мусіли залишити Галичину під напором добре узброєної французами польської армії ген. Галлєра.

Подібно як до інших повітових міст завітав тоді до Яворова Український Театр і дав дві вистави.[5]

Під час перемир'я поляки під позором довозу харчів для населення Львова перепачковували зброю і набої для обложених, поспішно стягали свої сили і, коли були певні своєї перемоги, зірвали перемир'я. Почалися нові бої. Штаб УГА готовив поважнішу акцію на 10 березня, але підготовані поляки заскочили нас. Сильна група полк. Бекера, підсилена відділами мінометів, вдарила зранку 8 березня на коломийський курінь у Долинянах, вибила їх з окопів і захопила північну частину цього села. Заалярмованому в Добрянах першому куріневі УСС наказано ще того самого дня відібрати втрачені позиції. В розпорядження 1-го куреня УСС віддано гуцульський курінь. Курінний УСС Іванович наказав обом куреням розвинутися на полях Годовишні й під вечір кинув їх у 5-ох пробоєвих хвилях в атаку: УСС-ів на Вовчухи, гуцулів на Долиняни. Вже цілком стемніло, як курені бравурним наступом під знак "На штурм!" відібрали втрачені позиції, зайняли Вовчухи й Долиняни, перейшли залізничий шлях, розгромили ворожу артилєрію, захопили 6 гармат, 30 скорострілів та заатакували поляків у селі Городятичі (або Родатичі). В руки куренів попало більше як 350 полонених.

Ранком 9 березня передали УСС-и свої позиції гуцулам, а самі з наказу рушили "поширити прорив" на Бартковичі. Відкритим полем під важким обстрілом ворожих гармат, заатакували вони передпілля Браткович. Прикривала їх єдина батерія полевих гармат з піль Годовишні. Дев'ять пробоєвих хвиль сотень 1-го куреня УСС зв'язалися на право із зосередженою бриґадою УСС, яка йшла під прикриттям 5-ох своїх батерій на Городок. За першим ударом на уфортифіковані горби впали Братковичі. УСС-и спалили міст на залізничому шляху з Городка на Судову Вишню і знищили рейки на просторі одного кілометра. Бриґада УСС підійшла під Городок і взяла його під гураґанний вогонь своїх

5. Яворівщина, стор. 17.

батерій. "На жаль, бриґаді не дано наказу взяти Городок і це було великою помилкою" — пише поручник УСС Вол. Калина. У зв'язку з цим я ставлю питання, хто мав давати наказ? Той комендант, який вів наступ і бачив можливість заняття Городка, не повинен ждати на ніякий наказ з гори, лише самому дати наказ здобути Городок. На УГА мстився австрійський старшинський вишкіл "слухати все наказу згори";в польському старшинському вишколі вчили самостійного діяння, бо вищій команді можуть бути невідомі умовини діяння.

1-ий курінь УСС передав свої позиції 2-ому куреневі УСС, а сам рушив з місця серед зимового дощу в обхід від заходу на Бурґталь. Штаб полку наказав ще тієї ночі, з 9 на 10 березня, взяти Бурґталь і зв'язатися з янівськогою групою на півночі. Криловий, блискавичний удар в ночі на останню перешкоду мав повний успіх. Сотні "Стрілецького Куреня Смерти" здобули Бурґталь і на рано встановили в Галичанові зв'язок з янівською групою. Наказ виконаний. Завершено прорив польського фронту й замкнено перстень облоги Львова. Поляк Сопотніцький оцінив тодішню ситуацію так: "Польські війська, оточені в просторі Львів — Городок — Любінь Великий, втратили цілком свободу діяння. Брак довозу воєнного матеріялу й поживи ставив залогу й мешканців Львова з дня на день у щораз важче положення, яке створювало дійсно грізну небезпеку виголодження і втрати столиці з усіма її наслідками — політичними, оперативними й моральними". Знов пише Калина: "На жаль, з нашої сторони не дано наказу II-ому Корпусові вдарити на Львів".

Комендант II-го Корпусу полк. Мирон Тарнавський повинен був сам дати наказ до наступу; він потім у репортажі описанім з ним для видавництва "Червоної Калини" виправдував свою нездібність кермувати воєнними операціями боязню, щоби наші стрільці, які ніколи ніде не рабували, не кинулися рабувати Львова. Цей репортаж виказував недостачу якогонебудь оперативного вишколу генерала Тарнавського, чесного як людина, але як генерала-стратега й політика невдалого. Бо, коли напередодні революції він став комендантом польського краківського полку, він замість подбати, щоб українські військові відділи розброїли цей полк у Вінниці, він завіз цей полк озброєний через Ковель до Кракова, де його конфінували, а він утік на наш бік. Краще, щоби він був залишився в Кракові, а Начальна Команда УГА "змобілізувала" генерала Олександра Грекова і полковника Петра Болбочана, які усунені з Армії УНР Петлюрою крутилися без заняття в Станиславові, і першого назначити начальним вождом, другого командантом II-го Корпусу, тоді виграна була би по нашому боці. Отже II-ий Корпус стояв безчинно, а штаб III-го Корпусу зробив фатальну помилку. Замість кинути згруповані курені на Судову Вишню, Перемишль, він перекинув 1-ий курінь УСС до янівської, а 2-ий курінь УСС до яворівської групи, ослаблюючи цим цілком непотрібно ударну вовчухівську групу. Найкраща нагода, яку УГА

випрацювала в кривавих боях, щоб вирішити кампанію за Львів, за Західню Україну, була змарнована. Вина в тому наших команд: Начальної та II-го і III-го корпусів. Особливу відповідальність несе полк. Гриць Коссак, який привів у таке важке положення переможну вовчухівську групу. Він наказав здержати наступ на захід.

Вигляди на перемогу перехилилися виразно в бік поляків. Польський штаб використав цю ситуацію й почав діяти доцільно. Для цього мав він сприятливий момент, бо ослаблена вовчухівська група вже не була здібна до нових завдань. А треба було їй уже змагатися на два фронти. Перш усього поляки ударами своєї львівської групи на заході зв'язали наші сили в перстені довкола Львова. При тому зайняли вони Керницю, Любовичі, Черляни, Любінь і Каменобрід. У Перемишлі з'явилася перекинена з Варшави група ген. Алєксандровича з 4-ма куренями піхоти й двома батеріями. Ударами на схід здобули поляки 12 березня Селиська і Биків, 13 березня — Мостиська та 14 березня наладнали зв'язок з ґрупою Бекера й Судовій Вишні. В дальшій акції проти нашого фронту відібрали від нас Кути, Дубрівку і Довгомостиська. На фронті з'явилася ще одна польська ґрупа — познанська під командою ген. Конаржевського. Вона нараховувала 5 куренів, 76 скорострілів і 14 гармат; разом — 4,248 стрільців. Поляки розбили нашу ударну вовчухівську групу під Милятином і Баром, розділили її на дві частини — північну та південну і 19 березня 1919 р. ввійшли до Городка з заходу. Цим розірвали наш перстень облоги Львова.

У зв'язку з цими невдачами на фронті уступив полк. Коссак, а команду III-го Корпусу перебрав ген. Ґембачів. Поляки продовжували наступ; згідно з наказом ішов ген. Конаржевський на Львів, а ген. Алєксандрович — на північ на Краковець і Яворів. Тимчасом у висліді інтервенції української делеґації дістали начальні команди обох армій — української і польської — 17 березня радіограми Ради Чотирьох (Клємanса, Вилсона, Лльойд Джорджа й Орляна) з зазивом припинити негайно бої, доки справи територіяльного спору не полагодить мирова конференція, але польське "Начальне Довудзтво Всхуд" у наказі ч. 5400/1 до ген. Івашкевича, який 19 березня перебрав команду над усіми польськими військами на сході, дало такі інструкції: "Найвища Рада Мирового Конґресу в Парижі видала наказ, щоби припинити воєнні кроки. Відповідні депеші відходять одночасно. Щоб використати залишений до завішення зброї час, схоче пан генерал перевести акцію з метою зайняти простір Краковець-Яворів-Добростани-Янів-Немирів. Дальше був би бажаний удар у південному напрямі з метою зайняти Рудки. Успіх повинен бути запевнений". 27 березня група Конаржевського відкинула дивізіон Долуда і 10-у бриґаду на лінію Верешиця-Маґерів, а вже передтим поляки випадами зі Львова зайняли Кожичі, Домажир і Страдче.[6] В наслідок того опинилася вся Яворівщина безповоротно під польською окупацією до вересня 1939 р.

6. Вол. Калина, Цит. твір. "Укр. Галицька Армія" я. в. стор. 407-410.

НА РУЇНАХ

До Яворова під польську окупацію не повернулися всі попередні керманичі українського національного руху Яворівщини. Не вернувся директор гімназії Іван Прийма; він згинув замучений большевиками в тюрмі в Полтаві в 1920 р. в 56-му р. життя.[1] Не вернувся також сотрудник міської парохії о. Теодор Чайковський, який був полевим духовником 6-ої равської бриґади, до якої були включені яворівські й любачівські боєві відділи; його замордували большевики в шпиталі в Жмеринці в квітні 1920 р. в 32-ій весні життя.[2] Й багато інших яворівців, які боролися в рядах українських армій, не вернулися додому. За статистикою, переведеною польським урядом 30 вересня 1921 р., під час коли з українського боку був заклик бойкотувати цей статистичний перепис, було в Яворові 9,024 мешканці на площі 56.79 квадр. км. За переписом з 9 грудня 1931 р. було в Яворові 10,690 людей населення; отже в порівнянні з 1921 р. був 18.5% приріст.[3] Простір яворівського повіту поданий в "Яворівщині" з 1931 р. як 1,012 квадр. км.[4], але в польському "Річнику східних земель" з 1936 р. лише — 997 квадр. км. з населенням 86,500 людей за переписом з 1931 р., при чому на 1 кв. км. припадало 89 осіб. Були в повіті 2 міські громади (Яворів і Краковець) та 66 сільських громад (за "Яворівщиною" — місто Яворів і містечка Краковець і Великі Очі та 67 сільських громад), які в 30-их рр. були згуртовані у 8 волостях ("ґмінах"). Усіх місцевостей в Яворівщині було 334, в чому входили окремо в рахубу присілки, та на 100 кв. км. припадало 34.2 місцевости.[5] Українці творили 80% усього населення повіту. Площа простору була так зужиткована: 487 кв. км. ріллі, 122 кв. км. сіножатей, 10 кв. км. городів, 83 кв. км. пасовищ, 272 кв. км. лісів, 6 кв. км. невжитків, 7 кв. км. забудованих площ та 25 кв. км. невжитків, доріг і

1. Перемишль, зах. бастіон України, ст. 58-59.
2. Укр. Гал. Армія, як вище, с. 97 і 317; Яворівщина, с. 16.
3. Rocznik ziem wschodnich i kalendarz na r. 1937, Warszawa 1936, c. 7.
4. Яворівщина, с. 25.
5. Roczn. z. wschodnich, c. 6-7.

т. п. Населення займалося головно рільництвом; але маловрожайна пісковата почва давала слабі прибутки. Тимто населення було вбоге й подекуди помагало собі дрібним домашнім промислом, як виробом забавок і деревного кухонного приладдя на Малому Передмісті Яворова, кошикарських і солом'яних виробів у Наконечному та виробів з шувару в Вільшаниці. Проте, не дивлячись на вбогість населення держалося бодро.[6]

В першу чергу піднявся взяти на себе тягар урухомлення гімназії син народного вчителя з південної Яворівщини по хрищенні римо-католик Адольф Мусянович, який прийшов до яворівської гімназії восени 1917 р. вчити математику й фізику, коли занедужав учитель цих предметів Тома Цюропайлович; коли ж він видужав, Мусянович учив у 3-ій клясі української мови в українському національно-державному дусі. Він як директор при допомозі Теодосія Ставничого урухомив гімназію в 1919 р., а матеріяльно підпоміг її Іван Загаєвич. Восени 1920 р. вернувся до Яворова Дмитро Ліськевич і вони в трійку втримували гімназію при житті.[7] З протоколу Загальних Зборів Філії "Просвіти" в Яворові довідуємося, що Мусяновича вибрано на Загальних Зборах 23 жовтня 1922 р. головою цієї філії.[8] Коли я (М. Андрусяк) звернувся саме восени 1922/23 шк. року до дирекції яворівської гімназії за посвідкою вступного іспиту до 3-ої кляси в 1917 р., потрібної, як документ до матеріялів у справі допущення мене до іспиту зрілости в Академічній гімназії у Львові, я дістав посвідку, підписану Теодосієм Ставничим, як управителем гімназії. З того виходить, що польська влада гляділа кривим оком на римо-католика Мусяновича як на директора української гімназії і голову яворівської філії "Просвіти", й він, хоч задумував у 1917 р. осісти на постійно в Яворові й вибудувати собі власну хату, мусів залишити рідну йому Яворівщину. Як довго управляв гімназією Ставничий, якого жінка Олександра вчила в гімназії від її відновлення в1919 р., мені невідомо, бо вже у вересні 1923 р. став містоголовою Філії д-р Осип Турянський,[9] наступний директор гімназії, автор відомої повісти "Поза межами болю". А міг Турянський здобути до себе довір'я польської влади тим, що він перебув українсько-польську війну в італійському полоні. Але Турянський уже в другій половині 20-их рр. учив у середніх школах "Рідної Школи", яку то назву мусіло прийняти "Українське Педагогічне Т-во" на вимогу польської влади, хоч у половині XIX ст. римо-католицькі еміґранти з Наддніпрянщини, Генрик Яблонський і Павлин Свєнціцький (Павло Свій) популяризували назву "Україна" й українець та прикметник "український" в Галичині.

---

6. Яворівщина, с. 25.
7. В. Ценко, дит. тв., Америка, 1969, ч. 103.
8. Яворівщина, с. 17.
9. Як вище, с. 17.

Наступними управителями гімназії були: д-р Микола Чайковський, син письменника Андрія й автор виданої "Просвітою" книжки "Як чоловік зробив з ночі день?",* який згодом виїхав до СССР, Омелян Назаревич, д-р Маркіян Терлецький, спеціяліст старинної історії, Кирило Годованець, Омелян Назаревич вдруге, й останній д-р Іван Велигорський. В 1933/34 шк. р. основано першу клясу за новим типом польської шкільної програми із 1936/37 шк. р. вийшли перші абсольвенти нового типу; остання ж матура за давнім клясичним типом відбулася в 1938 р. В 1937 р. основано гуманістичний ліцей, а хоч була концесія й на клясичний ліцей з грецькою мовою, то її не використано, тому що ніхто до нього не зголосився.

Керівниками бурси були з-поміж учителів такі визначні педагоги й громадяни: Іван Чмола з дружиною Асею, Ірина Пасічинська, Ірина Левицька, д-р Софія Рабій й інші. В списку гімназистів з 1938 р. зустрічаємо крім Яворова й околиці такі місцевості їхнього походження: Рава Руська, Грубешів, Мостиська, Рівне, Крем'янець, Перемишль, Ярослав, Горлиці, Городок, Львів, Долина, Дрогобич, Зборів, Надвірна, Сокаль, Березів, Добромиль, Дубно, Золочів, Жовква, Камінка Струмилова, Калуш, Косів, Лісько, Лодзь, Любачів, Радехів, Рудки, Перемишляни, Підгайці, Самбір, Сянік, Теребовля, Товмач і Турка. Прибулі здалека гімназисти замешкували в бурсі. Відкриття шкільного року починалося урочистим богослуженням у просторій церкві ім. св. Юрія. Катехитом гімназії був о. Микола Кушпіт.

Самовиховання й підготова до майбутнього громадського життя проходили в численних шкільних організаціях під проводом відданих провідників, педагогів та українських патріотів. Існували клясові громади з війтом на чолі, які лучилися в міжклясову шкільну громаду, що управильнювала шкільне життя молоді й надавала йому напрям. При школі існувала дуже активна Марійська Дружина дівчат і хлопців, в якій в 1937 р. було 69 членів, і вона тоді придбала свій Марійський прапор, вишиваний яворівськими взорами за проєктом викладачки ручних робіт Марії Велигорської. Під цим прапором яворівська Марійська Дружина взяла участь у Конґресі Марійських Дружин у Львові в 1937 р. Найстаршою самоуправною організацією була читальня гімназистів, яка мала свою окрему світлицю зі сценою, де відбувалися всі шкільні імпрези. Останнім опікуном світлиці був учитель Дмитро Козій. При гімназії діяв також гурток Відродження з 89 членами. Цей гурток поширював протиалькогольну й протинікотинну акцію в поблизьких селах, в яких заложив 4 самостійні гуртки.

Окреме місце в громадській заправі й виробленні гімназистів

*"За силу сонця" та співавтор з В. Кучером логаритмічних таблиць.

відіграв Пласт. Перший пластовий гурток оснував ще в лютому 1913 р. учень 5-ої кляси Юліян Оборський. В 1921-30 рр. зорганізовано Пластовий Курінь під опікою вчителя Івана Чмоли. Про спортове виробленя гімназистів дбав спортовий гурток "Явір", якого опікуном у 1938 р. був учитель Роман Левицький, що тепер проживаючи в Нюарку, проводить програмами на Союзівці. При гімназії були Шкільна Каса Ощадности, Шкільна Крамниця й Гурток Дівчат, який об'єднував усіх учениць; його останньою головою була Омеляна Ставнича. Географічним Гуртком проводив Теодосій Ставничий, який учив рисувати й читати мапи, світливцями опікувався вчитель Василь Пронь, протигазовим гуртком — учитель Роман Баран. Математики вчив Осип Кметик. Головою яворівського Кружка "Рідної Школи" був адвокат д-р Михайло Фільц.[10]

Філію Т-ва "Просвіти" відновлено 1 липня 1921 р. Її головою став о. Олексій Білик з Черниляви, містоголовою — учитель Андрій Молчко, секретарем — Степан Масюк, скарбником — Іван Баглай, контролером — дир. Андрій Маренін, бібліотекарем — Андрій Кесла, виділовим — Семен Харамбура, заступниками — Іван Телеп і Ярослав Маренін, до контрольної комісії вибрано: Адольфа Мусяновича, Дмитра Ліськевича, о. Василя Сологуба і Михайла Худу. На чергових Зборах 16 січня 1922 р. головою Філії став Дмитро Ліськевич. Звіт люстратора Костя Єзерського виказав 19 читалень відновлених та 15 не відновлених. Дня 23 жовтня 1922 р. головою вибрано А. Мусяновича та секретарем — учит. Євгена Яворівського, 12 вересня 1923 р. головою — Є. Яворівського, містоголовою —д-ра Осипа Турянського, секретарем — гімназійного вчителя І. Ступницького, виділовими — Романа Харамбуру, Семена Харамбуру й Андрія Чопика; в 1924 р. став головою гімназійний учитель Омелян Назаревич. Дня 16 листопада 1925 р. знов вибрано його головою, а секретарем — Володимира Обуха. В Філії тоді працювали постійно вчителі Іван Вальчик і Петро Лукасевич. На наступних Загальних Зборах 15 листопада 1926 р. вибрали головою гімн. вчителя Дмитра Бурка. 18 листопада 1928 р. вибрано головою знову Назаревича, а 24 січня 1930 р. — Є. Яворівського. На Загальних Зборах 12 січня 1931 р. вибрали той самий виділ, що минулого року. Праця Філії в попередньому році розширилася й обняла майже ввесь повіт. Чимало до піднесення просвітньої організації в повіті причинився яворівський двотижневик "Українське Слово". "Разом із цілим краєм потерпіла й яворівська Філія Т-ва "Просвіта" відомі події — пацифікацію восени 1930 р. Ще не прийшов час говорити чи писати про ці справи точніше".

Філія Т-ва "Просвіта" в Яворові існувала перед Першою Світовою війною на основі рескрипту ч. 98671/903, а після війни відновлено її 1921

10. В. Ценко: Цит. тв. "Америка" 1969, чч. 101, і 103.

р. Статут змінено в 1924 р. Головний Виділ письмом з д. 26 грудня 1924 р., ч. 5004/0 вніс до львівського воєвідського уряду 27 грудня 1924 р. З вище наведеного нарису видно, що Яворівщина мала досить живу й діяльну Філію Т-ва "Просвіта". "Лише темрява все таки була в повіті немалою, а й сьогодні з нею не є ще закінчена боротьба" — так кінчиться огляд діяльности яворівської Філії "Просвіти" до літа 1931 р., коли її голова Є. Яворівський приготовив до друку з нагоди 50-ліття заложення першої української читальні в Яворові збірник "Яворівщина — З її минулого і сучасного", накладом саме тієї Філії,[11] яка мала тоді 40 читалень у повіті.[11]

З інших українських установ і організацій в Яворові згадано в цьому збірнику такі: Кружок "Рідної Школи" з правами повітового союзу вдержував Українську Коедукаційну Гімназію "Рідної Школи" ім. О. Маковея в Яворові, мав власний двоповерховий будинок з площами та вів від 1925 р. власну 12,000-томову бібліотеку. За 9 літ у 1922/23-1930/31 рр. зібрав Кружок жертви в повіті на суму 89,601 зл., 60 гр. "Повітова Торговельна Спілка", кооператива в правами Повітового Союзу Кооператив мала 44 споживчі кооперативи в повіті, в Яворові — 7 крамниць, філію в Краківці й Механічну Пекарню в Яворові. В 1930 р. продала Повітова Торговельна Спілка в Яворові товарів за 500.000 зол., пекарня випекла муки на 1,364 сотнари, а кооперативи продали товарів за мільйон злотих.

Філія Т-ва "Сільський Господар" в Яворові мала 35 кружків, удержувала інженера-аґронома, заосмотрювала рільниче населення штучними навозами, рільничими машинами і знаряддям, насінням і т. п. через окрему крамницю при Повітовій Торговельній Спілці.[12] Саме в серпні 1928 р. спрямувала до Філії Т-ва "Сільський Господар" в Яворові дирекція Краєвого Т-ва "СГ" у Львові абсольвента аґрономічних студій в Українській Господарській Академії в Подєбрадах у Чехії інж. Павла Дубрівного. Він прибув до Яворова на початку вересня 1928 р. і зголосився в старостві з проханням на побут в місті й повіті. Політичний референт староства, переглядаючи його документи, досить підозріло поставився до нього, але позволив йому побувати в Яворівщині впродовж 4-ох місяців. Тоді яворівська Філія Т-ва "СГ" була майже нечинна; в повіті було де-кілька таких же кружків Т-ва "СГ". Головою Філії був директор кредитової кооперативи "Українбанк" Роман Харамбура, колишній старшина УСС. Людина лагідної вдачі, товариський у поведінці і в повіті був він популярний і поважаний селянами. Урядовцем і секретарем Філії був О. Ґрабовський, молода й обов'язкова в праці людина. Аґрономічну працю Філії Т-ва "СГ" фінансували

11. "Яворівщина", ст. 17-18.
12. "Яворівщина," ст. 25-26.

яворівські споживча, кредитова й трохи молочарська кооперативи; остання була тоді в стадії організації. Ці фонди були невеликі, й тому оплата аґронома й урядовця Філії "СГ" були мінімальні.

В початках своєї праці звернув Дубрівний пильну увагу на урухомлення вже існуючих кружків "СГ" та організацію нових. Кожну суботу, неділю й свята використовував він на організацію нових кружків Т-ва "СГ", виїзджаючи на села, де він виголошував господарські доповіді. Селяни радо горнулися до своєї станової хліборобської організації. До кінця року мережа кружків Т-ва "СГ" охопила майже всі села яворівської судової округи. Гірше йшла справа в краковецькій судовій окрузі. Коли він приїхав на основоположні збори Кружка "СГ" до Краківця, то місцевий комендант постерунку поліції розігнав збори, не дивлячись на те, що Дубрівний мав на письмі дозвіл від яворівського староства перевести ці збори. Комендант поліції вилеґітимував Дубрівного й сказав з погрозою: "Нехай пан забирається собі на свої землі до Києва вчити своїх хлопів, а тут ми є на те, щоб учити наших хлопів уму — розуму..." Отже, через поліційні перешкоди не вдалося Дубрівному охопити організаційною сіткою Краковеччини.

Під час тих поїздок Дубрівний пізнавав на місцях ґрунти повіту, нав'язував контакти з окремими господарями й засягав від них інформацій щодо умовин їх господарки. Засадничо населення Яворівщини було національно свідоме і в громадській роботі активне. З-поміж цілої низки сіл повіту на чільне місце вибивались такі громади: Рогізно — завдяки діяльній праці місцевого пароха Михайла Телепа, члена Ради Філії "СГ", господаря Щепанського й активної діячки в громадському житті селянки Олени Грядової; Молошковичі — завдяки праці абсольвента філософії Михайла Гарасима, якого під час відомої польської "пацифікації" в 1930 р. тяжко побито; с. Скло, завдяки невтомній праці о. пароха Андрія Михаліхи; Поруденко — завдяки праці дир. нар. школи Михайла Вальчика та Прилбичі — завдяки парохові о. Котисові. Під господарським оглядом Яворівщина була надзвичайно бідна й населення переважно жило в проголоді, бо крім карловатих господарств ще й ґрунти були маловрожайні й проваджено примітивну господарку. В частині повіту в напрямі на Раву Руську і Янів — ґрунти піскуваті, а в напрямі на Судову Вишню — глинка з непропускальним підґрунтям, т. зв. рудяк. Для поліпшення урожайности ґрунтів треба було широко примінити зелене угноєння, яке вже практикували тут на двірських та лише де-не-де на селянських полях.

Тимто Філія "СГ" повела широку акцію на відчитах, нарадах і курсах, щоб сіяти на піскуватих ґрунтах жовтий люпін і як пожнивну культуру середелю на зелене угноєння й управляти синій люпін на глинкуватих ґрунтах з рівночасним поступовим поглиблюванням непропускального підґрунтя, вживаючи при оранні плуга з поглиблювачем.

Для переконання про збільшення врожайности від зеленого угноєння були заложені демонстраційні дослідні поля на піскуватих ґрунтах у селі Склі та на глинкуватих у селі Рогізно й Молошковичі. Щоб піднести добробут населення Яворівщини, треба було дотогочасну господарку переорганізувати і пляново переходити в годівельно-збіжевий напрям. З домашніх тварин звернено особливу увагу на годівлю молочних коров, а з дробу на м'ясно-яйценосну расу курей Род-Айленд (кармазинів) і місцеву породу "зелененіжок". З цією метою переведено низку короткоречинцевих 2-3 денних курсів у селах: Наконечне, Рогізно, Поруденко, Прилбичі і Скло. Відрадним явищем було те, що до 50% слухачами на курсах були жінки. Крім курсів поширювалося господарське знання серед селян в місцевому часописі "Українське Слово", видаваному Євгеном Яворівським; у кутку для господарських справ у цьому часописі подавав Дубрівний сезонові актуальні поради з господарки.

Була також спроба "пересаджування збіжжя озимини" під впливом брошури інж. аґронома В. Воробця під наголовком: "Сто корців з морґа". Багато хліборобів почали переводити спроби пересаджувати жито й озиминну пшеницю на своїх полях. Цим кличем був захоплений дир. гімназії "Рідної Школи" д-р Маркіян Терлецький і він звернувся до Дубрівного, щоб той із гімназистами попробував жито на полі гімназійного катехита о. Кушпіта, який радо відступив поле для цієї акції. Особисто Дубрівний не вірив в успіх цієї спроби, але постарався виконати бажання д-ра М. Терлецького. Гімназисти старших кляс радо ходили з аґрономом кілька днів підряд на поле, пересаджували жито, пекли бараболі, кукурудзу, бавились і були дуже задоволені з цієї нагоди. А яворівські міщани-господарі, підсміхаючись казали: "тепер уже не буде голоду, бо пани з гімназії взялися разом з аґрономом по новітньому ґаздувати"... Пересаджене жито почало кущитись і вже восени багато краще виглядало в порівнянні до непересадженого. Але через рік спроби ця акція в Галичині взагалі завмерла. Перевести обрахунок урожаю з цієї спроби Дубрівному не було змоги, тому що незабаром староство примусово його виселило з Яворова і заборонило в'їзд до нього. На початку лютого 1929 р. кінчився реченець його побуту в Яворові. Його покликали до староства, наказали негайно збиратись і в супроводі поліцая він від'їхав до Львова. Певно, що його суспільна праця на господарському відтинку не подобалася польській владі й вона хотіла позбутись із повіту зайвого "вивротофца"...[13]

13. Павло Дубрівний: Філія Т-ва "Сільський Господар" у Яворові 1928-29 р., Крайове Господарське Товариство "Сільський Господар" у Львові 1899-1944, Українська Вільна Академія Наук у США, Ред. Колегія: Павло Дубрівний,-редактор. Члени: Макар Каплистий, Михайло Боровський, Василь Дмитренко і Віктор Вакуловський. Ню-Йорк 1970, с. 511-13.

На місце Дубрівного прийшов інж. Я. Цимура який також працював недовго. Аж у 1930 р. до праці прийшов інж. Роман Погорецький, який на терені Яворівщини вложив багато праці над господарською розбудовою цього повіту. Він без перерви з самопосвятою працював тут до своєї передчасної смерти в початках 1938 р. Висліди його праці були видні в різних ділянках господарського піднесення сіл Яворівщини, а головно в раціональній годівлі молочних коров. Працю повітового аґронома у Філії Т-ва "СГ" в Яворові після смерти Погорецького обняв наприкінці вересня 1938 р. уродженець села Дахнова в Любачівщині інж. Степан Симко, який від серпня 1937 р. працював у Філії Т-ва "СГ" в Любачеві. Головою Філії Т-ва "СГ" в Яворові був у вересні 1938 р. о. Євген Ломницький, парох Вільшаниці. Директором Повітового Союзу Кооператив у Яворові був тоді Остап Фірчук, директором кредитової кооперативи "Українбанк" — Роман Харамбура, директором Районової Молочарні — Остап Хархаліс, а її секретарем — Іван Паславський. Друга Районова Молочарня під керівництвом абсольвента львівського університету Михайло Гарасима була в селі Молошковичах. Всі ці господарські установи співпрацювали дружньо з Філією Т-ва "СГ" і спільними силами фінансували аґрономічну роботу Філії Т-ва "СГ" в повіті. Господарська праця Філії і кружків Т-ва "СГ" по селах була належно наладнана і Симко лише продовжував її. Особливо добре працювали секції Хліборобського Вишколу Молоді під керівництвом інструктора Худи. Села Яворівщини були національно свідомі і добре згуртовані в своїх українських установах. В порівнянні з Любачівщиною тут працювати було легше. Одначе перед вибухом німецько-польської війни Симка заарештувала поліція, вивезла його з Яворова до тюрми в Перемишлі й після того він уже не повернувся до праці в Філії Т-ва "СГ" в Яворові.[14]

Український Кооперативний Банк "Народний Дім" з директором Романом Харамбурою у проводі вів касу в місті, зорганізував 12 кредитових кооператив по селах та ощадностеві гурти і мав у 1931 р. власного майна около 150,000 зл. "Задаткове Товариство" вело також касу в місті, мало дві власні реальності, власного майна понад 200,000 зл., його загальний оборот у 1930 р. виносив 5 мільйонів злотих. Від 50-тьох літ приходило це товариство з поміччю повітові дешевим кредитом і видатною жертвенністю.

Філія Т-ва "Союз Українок" під назвою "Жіноча Громада" організувала жіноцтво в кружки й вела у власному домі "Дитячу Захоронку ім. М. Шашкевича".

Окружний Відділ "Взаїмної Помочі Українського Вчительства"

14. Степан Симко: Філія Т-ва "Сільський Господар" у Любачеві та Яворові, Край. Госп. Т-во "С. Г", с. 395 і 402.

гуртував учителів повіту для професійної й загально-громадянської праці, вів крамницю шкільного й канцелярійного приладдя і боронив станових інтересів учительства. Основане в 1925 р. Т-во "Бурса ім. Івана Франка" вдержувало дві бурси для гімназійної молоді.

Основане перед війною й відновлене в 1923 р. Ремісниче Т-во "Гаразд" мало власну реальність, було становою ремісничою організацією, яка дбала про матеріяльне піднесення членів та уділяла членам грошевої допомоги.

Основана в 1921 р. Філія "Учительської Громади" була становою організацією учителів середніх шкіл, дбала про фахову освіту своїх членів і брала участь в культурно-освітній праці в повіті.

Основане в 1927 р. Рахункове Т-во "Сокіл" гуртувало міщанську молодь обох полів, займалося спортом та мало власну дуту оркестру й хор.

Основана в 1925 р. Філія УКТОДІ (Українське Товариство Допомоги Інвалідам) збирала постійні датки серед членів на допомогу немічникам Української Галицької Армії і давала допомоги кільком немічникам УГА в повіті. Філія Т-ва "Охорони Воєнних Могил", основана в 1929 р., піклувалася могилами поляглих у визвольній війні, уладжувала рік-річно процесійні походи на їхні гроби і збирала датки на будову пам'ятника.

Основана в 1928 р. станова селянська організація "Повітова Селянська Спілка" боролася проти визиску наших робітних мас і несла матеріяльну допомогу своїм членам.

Основана в 1928 р. кооператива "Районова Молочарня" під управою директора Остапа Харханіса, мала в 1931 р. 14 відбірень сметани; масло відставляли до "Маслосоюзу" у Львові, а частинно продавала в своєму "Набіловому Склепі" в ринку в Яворові. Спільно з трьома іншими "районовими молочарнями" в повіті, а саме в Молошковичах, Рогізні і Свидниці, удержувала господарського інструктора-аґронома, дбала про раціональну годівлю худоби та поправу раси. Районові молочарні в Молошковичах, Рогізні і Свидниці мали по кільканадцять відбірень по селах своїх районів.

Основана в 1928 р. Видавнича Кооператива "Гарт" видавала повітовий двотижневий часопис "Українське Слово" і книжки. Основана в 1929 р. Кооператива Деревного Промислу "Сила" об'єднувала деревних вирібників Малого Передмістя; через недостачу основних фондів не виявляла в 1931 р. більшої діяльности. Основана в 1929 р. Філія т-ва "Відродження" вела протиалькогольну й протинікотинну пропаґанду і збирала пожертви на цю ціль. Основана в 1929 р. Філія Музичного Т-ва ім. Миколи Лисенка вела Музичну Школу з фортепіяновим і скрипковим відділами фаховими силами. Основана в 1930 р. Секція СУПРУГ-а (Союз Українських Приватних Урядовців і Службовиків) об'єднувала приватних службовців для оборони станових інтересів. Основане в 1931

р. Т-во "Яворівщина" займалося повітовим музеєм, в якому збирало археологічні, історичні, етнографічні, природничі та фолкльорні предмети з повіту. Повітовий Союз Молоді "Каменярі" ім. Михайла Драгоманова, оснований в 1931 р., ставив перші кроки особливо в напрямі спортової організації. Секція Академічної Молоді гуртувала студентську молодь для станових справ і просвітньої праці.

Крім наведених існували в 1931 р. в Яворові ще такі товариства й установи виключно місцевого характеру: в середмісті — Братство при церкві ім. св. Юрія, яке своїми початками сягало XVI ст. і мало власний дім спільний з Міською Читальнею "Просвіти", Братство ім. св. Николая при "Гірній" церкві Успення Пресв. Богородиці. Манастир СС Василіянок, оснований в 1621 р., удержував народну школу, дівочу учительську семінарію та інтернат, Марійське Т-во та Кружок "Сільського Господаря"; на Малому Передмісті — читальня "Просвіти" у власному домі з мандоліновою оркестрою, Кружок "Сільського Господаря" і Кружок "Рідної Школи"; "На Греблі" — читальня "Просвіти" була в 1931 р. в стадії оснування; в Підмісті — читальня "Просвіти" із смичковою оркестрою та споживча кооператива "Любов"; на Великому Передмісті — читальня "Просвіти" збудувала в 1931 р. власний дім та споживча кооператива "Любов"; в Наконечному I — читальня "Просвіти" з власним домом і площею, Кружок "Рідної Школи", Кружок "Союзу Українок", Кружок "Сільського Господаря" з контролею молочности коров, споживча кооператива "Праця", Каса Стефчика і відбірня сметанки для "Районової Молочарні" в Яворові; в Наконечному II — читальня "Просвіти" у власному домі, споживча кооператива "Єдність" з філією, Кружок "Сільського Господаря" і відбірня сметани для "Районової Молочарні" в Яворові. В Краківці існувала окрема Філія Т-ва "Просвіта", яка займалася читальнями "Просвіти" в західній частині яворівського повіту. На загал було в Яворівщині в 1931 р. 300 товариств і установ, що були виразниками культурно-освітнього й економічного стану повіту. Треба ствердити, що найкреще під організаційним оглядом стояли в 1931 р. ті села, які вже перед Першою світовою війною були втягнені в сітку наших повітових організацій, що вже тоді відкрили свої терени для національної роботи. Найслабше стояли ті декілька сіл, які перед війною були опановані москвофільством, але вже і в них були одиниці, головно з молодого покоління, які почали працювати в рядах національних діячів.[15]

З імпрез, які відбулися в Яворові під час польської окупації для злагіднення ворожих українсько-польських взаємин був виступ українського співака шведської королівської опери Модеста Менцінського десь у 1927-28 рр. Припадково славний український співак відвідував

15. Яворівщина. с. 26-29.

свого шваґра о. Теодора Крушинського, пароха Черниляви, і на прохання батька Ірини Саєвич-Ванчицької згодився співати в яворівському "Народньому Домі". Очевидно, на заповіджений його концерт прибули не лишень українці, але й місцева польська й жидівська "сметанка" так, що заля "Народнього Дому" була за мала для тих, що бажали почути Менцінського. Затряслися стіни залі від могутнього "Ой Дніпре мій; Дніпре", улюбленої пісні нашого співака, яку співав він із спеціяльним відчуттям і питоменною йому динамікою. А коли пролунало "ні жида, ні ляха" — українці завмерли зі страху, бо на концерті були присутні: яворівський староста, начальник суду й інші польські шовіністи. Проте бурею оплесків і голосним "слава" дякували співакові, який як Шевченків "Перебендя" після пошкробання "жидів і ляхів", хотів і їх задовольнити та заспівав по польськи слова Асника: "Ґдибим бил млодши, дзєфчино, пілбим натенчас нє віно, лєч нектар твоіх уст" і після цієї пісні хтось із польських достойників встав і крикнув: "Браво, Карузо"! і в слід за ним поляки й жиди вчинили українському співакові овацію, їхнім окликам "браво" не було кінця. Під час прийняття після концерту Менцінський вияснив українцям, чому він за патріотичною українською піснею проспівав по польськи любовну пісню; він сказав: "Ой Дніпре" співав я для вас, а їх мусів я також чимсь захопити, щоби ви не сиділи в криміналі. В наших умовах співак мусить не лише співати, але й грати комедіянта.[16]

В другій картині своїх спогадів описала Ірина Саєвич-Ванчицька те, про що "ще не прийшов час говорити чи писати" Євгенові Яворівському в "Яворівщині",[17] а саме про пацифікацію Яворівщини в 1930 р. львівськими й язловецькими уланами 14-го полку. "Гуляла п'яна солдатеска, нагаями били наших людей, напівмертвих кидали в придорожні рови і кричали "кабана бієш, нє добієш!" Нищили культурні наші надбання: кооперативи, маслосоюзи, читальні, навіть церкви. Потерпіла й Яворівщина. Непритомного знайшли в рові Івана Алексевича і старенька мати, побачивши змасакрованого сина, дістала параліч. Били Михайла Гарасима, Линду й інших. Утік з рук опришків перебраний за селянина о. Дмитро Бариляк, парох Наконечного, якого бандити, зустрівши коло хати, питали, де живе "гайдамацкі ксьондз"... На свято Покрови, 14 жовтня покидала ця дич Яворів. Виїзджали як переможці. Грала оркестра, лопотіли прапори і довгі колони селянських возів мусіли везти награбоване добро, збіжжя й пашу для коней. У відплату за пацифікацію почали горіти польські маєтки. Кожного вечора, як казали тоді яворівці, "піяв червоний когут" і кривава заграва

16. Ірина Саєвич-Ванчицька: Три картини, Свобода, Джерзі Сіті, 10 червня 1969, ч. 107.

17. Яворівщина, с. 17.

підносилася до неба. Польська поліція була безрадна. Невідомий месник з'являвся, як Ґонта, і, вимірявши справедливість, зникав. Тоді польські дідичі загрозили новою пацифікацією. В місті счинилася паніка. Майже всі мужчини повтікали до Львова. Яворів здавалося завмер в очікуванні кари й Божого чуда. — Несподівано в ті сірі листопадові дні рознеслася вістка: "Митрополит Шептицький приїхав! Його авто стоїть на ринку!" Люди поспішали на ринок і, побачивши чорну лімузину з достойною постаттю Митрополита, клякали, не зважаючи на калюжі й болото. А він благословив. — Князь нашої Церкви їхав до свого брата графа Лева Шептицького в Прилбичах, просити, щоб він вплинув на польських дідичів, щоби вдруге не пацифікували населення. Місія Митрополита увінчалася успіхом. Заповіджений 14-ий полк уланів не приїхав і польські маєтки перестали горіти".

До Яворова приїзджав кожного року, а часом і двічі на рік український театр ім. І. Тобілевича під мистецьким керівництвом Миколи Бенцаля; артисти виставляли популярні пєси: "Ой не ходи Грицю", "Наталку Полтавку", "Вій", "Сонце Руїни", "Інваліди", "Шаріку", "Дівча з Маслосоюзу", "Батурин" та інші.[18]

Генеральний страйк, який в 1923 р. охопив усю Польщу, знайшов свій відгук і в Яворові. 23 жовтня 1923 р. застрайкували яворівські залізничники, внаслідок чого рух поїздів на лінії Львів-Яворів був перерваний. До залізничників приєдналися робітники фабрики дерев'яних виробів, вимагаючи підвишки заробітної платні на 100%[19]. Коли ж у 1928 р. був сільсько-господарський страйк у Дебрах або Дубах, то в Гребенному раво-руського повіту й тамошній дідич хотів звербувати робітників в Яворівщині, ніхто на його заклик не пішов. Тоді вже яворівський староста добачував "неспокій" і вважав, "що перебування війська в Яворові є основною ґарантією політичної й публічної безпеки. Загально відомо, що серед тутешніх українців в останніх часах зростали впливи радикальних партій, а особливо комуністичної і, бачучи в Яворові військові відділи вони врахують і те, що в своїх антидержавних виступах і політичних починаннях вони будуть зліквідовані в самому початку.[20] В 1935 р. страйкували робітники дрібних підприємств Яворова й вимагали підвишки заробітної платні й демократизації країни.

Прийшла Друга світова війна, розгром Польщі, а за тим прийшла нова окупація — большевицька.

---

18. І. Саєвич-Ванчицька: Три Картини, Свобода, 1969, ч. 107.

19. Львівський облдержархів, Ф. 1, оп. 57, спр. 421, арк. 2; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 897.

20. Львівський облдержархів, Ф. 1, оп. 52, спр. 14, арк. 191; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 897.

20 вересня 1939 р. був створений в Яворові тимчасовий революційний комітет, який візвав населення повіту створювати по селах органи революційного управління. Ревком організував постачання харчів до міста та зорганізував ґвардію, яка підтримувала безпеку й розброювала відділи польського війська, що волочилися по Яворівщині. 26 вересня ввійшла до Яворова совєтська армія і з її приходом створено тимчасовий повітовий комітет, який зайнявся заведенням порядку в зруйнованій частині міста, головно на Великому Передмісті, знищеному німецьким бомбардуванням. Депутатами до совєтських Народних Зборів вибрали яворівці робітника І. Балушку та гімн. вчителя Йосипа Кметика. 4 грудня 1939 р. став Яворів районовим центром у львівській області. В місті знаціоналізовано торговельні й промислові підприємства й заведено совєтські засади управління промисловими підприємствами. На базі дрібного виробництва створено артілі об'єднаних кустарів (ремісників), а саме кравецьку "26 вересня", для обробки шкіри "Новий промінь", виробництва іграшок (забавок) "Артіль ім. Т. Шевченка", плетіння виробів з лози "Артіль ім. Чапаєва", ім. Івана Франка, "Червоний стяг", виробництва меблів "Артіль ім. Кірова". Відкрито в Яворові медичну амбуляторію й поліклініку та побудовано літній кінотеатр. Дальші совєтські перетворення перервала **німецько-совєтська війна.**[21]

Совєтські окупанти вивозили на Сибір українських національних діячів, німецькі розстрілювали також українців. Яворівської гімназії вже не дозволили отворити нові окупанти. Наприкінці німецької окупації переселився до Яворова з Варшави лікар і письменник Юрій Липа, який в сімох листах до Андрія Жука восени 1943 р. у Відні до 13 липня 1944 р. подав свої помічення про Яворівщину.[22] Липа згинув як лікар УПА.

24 липня 1944 р. зайняли Яворів знов совєтські війська. Під совєтською окупацією стали до праці в 1948 р. такі підприємства, як спиртний завод, артіль ім. Шевченка, райпромкомбінат, м'ясокомбінат, державний млин та інші.

Західню Яворівщину відступив СССР Польщі, в наслідок чого виселено населення з таких сіл: Грушовичі, Хотинець, Млини, Будзинь, Чапляки, Сколин, Кобильниця Волоська, Кобльниця Руська, Фельбах, Великі Очі, Змиєвська й Вілька Змиївська. Прилучено до яворівського району північну частину городецького повіту тобто містечко Янів з околицею та з раво-руського повіту містечко Немирів з околицею.

Колективізація сільського господарства почалася в 1947 р., коли то

21. Як вище, с. 898-99.

22. Юрій Липа: Яворівщина в листах Ю. Липи, Свобода, 1969, ч. 107; Яворівщина, Америка, 7 червня 1969, ч. 107.

мешканців Малого Передмістя та й у 1948 р. Великого Передмістя примушено вступити в сільськогосподарські артілі. Робітники яворівських підприємств допомагали цим артілям ремонтувати сільсько-господарський інвентар. В 1952-54 рр. переведено геологорозвідувальні роботи на території яворівського району і відкрито родовища нафти, ґазу й великі поклади сірки, що передбачує промисловий розвиток Яворова в майбутньому. Розгорнено в місті будівництво найпотужнішого в країні гірничо-хемічного комбінату. Над виконанням проєкту будівництва гірничо-хемічного комбінату. працювало 13 інститутів і проєктних організацій країни. В 1958 р. збудовано в місті овочесушильний комбінат, цегельний завод, реконструйовано хлібозавод, меблеву фабрику, друкарню і маслозавод. У будівництві овочесушильного консервного комбінату помагали яворівцям "братні народи" Совєтського Союзу варстатами й технологічним обладнанням. Московський ремонтмеханічний завод доставляв вакуумні апарати та варильні кітли. "Братні республіки" допомагали в реконструкції підприємств. Ручну працю на підприємствах міста замінили машини так, що в меблевій фабриці змеханізовано 90 проц. виробничого процесу. Колектив овочесушильного консервного комбінату, який рік-у-рік виконує виробничий плян, домігся значних успіхів. На комбінаті освоєно виробництво сорок п'ятьох видів косервованих продуктів, що їх направляють у всі кінці Совєтського Союзу, а яворівцям не лишається нічого. Дев'ять з половиною мільйонів штук цегли виробили в 1965 р. робітники цегельного заводу для будівництва гірничо-хемічного комбінату. Рік-у-рік зростає продукція яворівських підприємств та підвищується продуктивність праці. Порівняно з 1960 р. у 1965 р. вартість загальної продукції яворівських підприємств зросла майже два рази (4,5 міл. крб.). Трудящі міста "перевиконують" пляни виробництва й підвищують продуктивність праці. За першу чверть 1967 р. виконано пляни виробництва на 109.4 проц., по продуктивності праці — на 106.5 проц. В майбутньому Яворів перетвориться у великий промисловий і культурний осередок Львівщини. Будуть реконструйовані й розширені діючі підприємства. Плянується будівництво м'ясокомбінату та фабрики шиття.

В Яворові є три середні школи, одна початкова, школа робітничої молоді та заочна, в яких учиться 1800 учнів. За совєтських часів відкрито музичну семирічну школу, 3 бібліотеки, серед них одну дитячу з 60-тисячним фондом книжок, кінотеатр, клюб і будинок культури, в якому приміщені гуртки: хоровий, танцювальний і драматичний. Чимало тих, хто бажає відвідує балетну студію, бере участь у гуртку бандуристів та симфонічній оркестрі. Особливого розвитку набрало хорове мистецтво. Яворівці люблять народню пісню. Вже в перші післявоєнні роки хоровий колектив будинку культури успішно виступив на республіканським огляді в Києві і на всесоюзнім огляді хорових і

вокальних колективів мистецькогї самодіяльности в Москві. В 1957 р. одержав він диплом 1. ступеня на обласнім огляді, присвяченому 40-річчю Совєтської України. За п'ятирічку збудують новий будинок культури на 700 місць.

Партійні організації міста, райком партії проводить роботу по підвищенню ідейно-теоретичного рівня працівників народнього господарства, поширенню передового досвіду. Велику кількість слухачів охоплюють університети здоров'я, педагогічних знань, "наукового атеїзму", совєтського будівництва, совєтської торгівлі, що працюють на громадських засадах. Крім того, діє комсомольсько-молодіжний семінар по вивченню марксизму-ленінізму, семинар теорії і практики комуністичного будівництва. Велику увагу приділюють місцеві органи влади розвиткові фізкультури та спорту. В місті підготовлено 460 спортсменів-розрядників. Двічі, в 1954 і в 1957 рр., міська футбольна команда "Спартак" стала чемпіоном области, а в 1959 і 1963-65 рр. це звання осягнула юнацька команда. Існує шаховий клюб. Призові місця на обласних спартакіядах не раз осягали яворівські легкоатлети, шахісти, шашісти й тенісисти.

Совєтська влада уможливила безплатно користати з медичного обслуговування. В місті побудовано лікарню і поліклініку, в яких працює 40 лікарів.

До 1939 р. невелика електростанція забезпечувала лишень освітлення осередку міста. В післявоєнному періоді місто повністю електрифіковане — підключене до державної електромережі. Вживання електроенергії для виробничих потреб рік-у-рік зростає: якщо в 1945 р. використано 720 тис. квт. год., то, напр., у 1965 — 2.2 міл. квт. год. 600 мешкань міста ґазифіковано й проводять роботи для суцільної ґазифікації міста. До послуг трудящих побудовано АТС. Зросло житлове будівництво. Більшу частину житлової площі (понад 30 тис. кві. м.) збудували в післявоєнному часі громадські організації. З культурно-побутових підприємств у місті відкрито двоповерховий раймаг, комбінат побутового обслуговування, їдальню і ресторан. У роки п'ятирічки вибудують універмаг і готель на 150 місць. У найближчому часі плянують розширити залізничу станцію та збудувати невеликий аеродром.

Міська Рада депутатів трудящих з 50 представників робітників і інтеліґенції приділює велику вагу впорядкованню міста. Заасфальтовано всі головні вулиці міста і прокладено 20 км асфальтових хідників (тротуарів). Осередок міста, де колись був базар (ринок), перетворено в парк. У парку пам'ятник Леніна. На вулицях і площах (скверах) насаджені декоративні дерева. Невеликий ставок прикрашає Яворів. Методою народної будови, тобто праці без платні, вибудовано стадіон "Спартак", один з кращих районових стадіонів на Львівщині. Біля

стадіону створять невелике озеро. Побудовано широкоекранний кінотеатр. За пляном реконструкції міста передбачується прокладання нових вулиць і розширення існуючих.

В 1957 р. відзначили яворівці широко 90-річчя з дня народження свого земляка письменника Осипа Маковея. На будинку, в якому народився письменник, встановлено меморіяльну таблицю, його іменем названо одну з вулиць міста, його ім'я присвоєно середній школі ч. 1, що міститься в будинку колишньої гімназії ім. Маковея, та біля школи поставлено його пам'ятник роботи Львівського скульптора Д. Крвавича. Культурні традиції минулого не лише зберігаються і продовжуються, але й набувають дальшого розвитку. З давніх часів Яворів відомий своїм багатим самобутнім і глибокоо народнім мистецтвом, що виросло з кустарного промислу. Особливо виявилося воно у різьбленні, вишиванні та виробництві іграшок (забавок)

В минулому славилися твори яворівських різьбарів І. Лісовського та М. Щирби. В школі мистецьких ремесел учився мистецтва різьблення уродженець села Новосілок відомий львівський скульптор І. Севера. В 1946 р. за постановою Ради Міністрів СРСР у Яворові відкрито профшколу майстрів мистецької різьби з дерева з трирічним реченцем навчання. Уже три роки вчилося в ній 105 юнаків. У 1963 р. перенесено її до селища Івано-Франкового (Янова) яворівського району. Поступово з роками складався своєрідний яворівський стиль різьби з характерним розписом та формами орнаменту. Такий стиль характерний для творчости талановитого мистця Й. П. Станька. Не раз яворівські різьбарі демонстрували свої твори на всесоюзній виставі досягнень народнього господарства в Москві. В 1962 р. виставовий комітет відзначив твори Й. Станька великою срібною медалею, а твори С. Манька, К. Кваса, М. Ковалева — малими срібними медалями.[23]

Коли згадуємо яворівських підсовєтських різьбарів, то треба звернути увагу й на еміґранта з села Грушева Андрія Подольчака в Шикаґо, яикй вирізьбив у мініятурі церкву свого рідного села, збудовану за шематизмом перемиської епархії з 1879 р. в 1717 р.[24] але Подольчак вважає, що вона збудована за княжих часів, можливо в селі зберігалася така традиція, а церква з княжих часів могла попереджувати збудовану в 1717 р. Але від талановитого різьбара самоука не можна вимагати історичних докладностей, навіть якщо в подробицях не все вірно він з пам'яти передав у своїй мініятурі церкви з рідного села, в якому не відомо, чи існує вже церква, бо село Грушів під совєтською окупацією стало лише "населеним пунктом підпорядкованим сільраді" в селі Дрогомишлі.[25] Отже можна цілком погодитися з оцінкою цього

23. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 900-904.
24. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 382.
25. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 926.

твору обдарованого народнього мистця Андрія Подольчака, який віддав його на збереження до Українського Національного Музею в Шікаґо. Про це написала Ксеня Чуйкевич.[26]
Як культурну пам'ятку вдалося яворівцям зберігати, під совєтським каравулом у тюрмі, здудовану в 1670 р. церкву на Малому Передмісті та Успенську церкву з 1760 р. За межами Яворівщини відомі дитячі іграшки (забавки) майстра В. Прийми та вироби яворівських вишивальниць.

Очевидно, "економічне й культурне зростання міста" приписують Ю. Г. Гошко і М. Р. Федоришин "зусиллям партійної організації, що очолила та мобілізувала маси на боротьбу за соціялістичні перетворення. В місті 29 партійних організацій, в яких на обліку 326 комуністів. У 28 яворівських комсомольських організаціях 989 юнаків і дівчат, що також беруть участь у розвитку міського господарства", тобто є підганячами наложеної на населення примусової праці. "Комсомольні міста мають постійні зв'язки з комсомольськими організаціями колгоспів району. Вони допомагають своїм друзям-колгоспникам в організації дозвілля, у збиранні врожаю", тобто бідним трудящим не дають у вільних від праці хвилинах відпочивати, лише гонять їх по партійних мітінґах та підганяють збирати врожай. У 20-річчя перемоги СССР над гітлерівською Німеччиною "піонери й комсомольці Яворова" зустрілися "з героєм Совєтського Союзу" Р. М. Вергуном та дружиною вбитого тут у перших днях війни прикордонника-комісаря С. Л. Пассара. "Понад 300 молодих туристів" ходили по "партизанських стежках Яворівщини" й відвідали "легендарну берестейську фортецю". Коштами "комсомольців і молоді яворівського району в місті поставлено пам'ятник закатованій українськими буржуазними націоналістами комсомолці Людмилі Незабитовській". До Верховної Ради УРСР вибирали яворівці в 1951-1965 рр. тричі директора львівського філіялу центрального музею ім. Леніна Богдана К. Дудикевича, мабуть із священичої москвофільської родини, який як студент університету в 20-их рр. був більш москвофілом ніж комуністом.

"В місті зорганізовано товариство совєтсько-польської дружби, яке проводить велику роботу по ще більшому зміцненню дружби між українськими та польськими народами. З ініціятиви товариства в 1965 р. відбулася зустріч яворівських піонерів з польськими гарцержами міста Яворова. На відзначення цієї події на кордоні посаджено парк дружби. Увійшло в традицію трудящих яворівського району та трудящих ярославського і любачівського повітів постійно проводити свята дружби народів на державному кордоні — кордоні дружби".[27] Ця "дружба" з

26. Ксеня Чуйкевич: Твір народного таланту, Свобода, 27 травня 1970, ч. 95.

27. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 904.

наказу Моски, що поневолила Україну й віддала Польщі українські ярославський і любачівський повіти, в яких українське населення, що залишилося на місцях, катували й вимордували польські гарцержи.

Сьогочасні межі яворівського району визначено в 1964 р., коли після виселення частини населення злучувано визначені давніше райони в нові більше простірні. Так подається в "Історії міст і сіл УРСР, Львівська область"[28]; але в адміністративно-територіяльному поділі УРСР на 1 липня 1965 р. подано як приналежні до яворівського району сільради: Мшана, Повітне і Речичани[29], яких не згадує "Історія міст і сіл УРСР". Яворівський район межує на сході зі Львовом, на північному сході і півночі з нестерівським (жовківським) районом, на північному заході з любачівським та на заході з ярославським повітами, окупованими Польщею, та на півдні з мостиським і городецьким районами. Район обхоплює площу 1554 кв. км. з населенням 100.4 тис. людей. В районі є одно місто (Яворів), три селища міського типу: Івано-Франкове (Янів), Краковець і Немирів та 204 поселення сільського типу (сіл і хуторів /присілків/), об'єднаних у 28 сільських радах. До водної области Балтійського моря належать річки-потоки Скло. Завадівка й інші притоки Любачівки й Вишні, до водної области Чорного моря — ріка Верешиця з притоками.

З корисних копалин в районі зустрічається каолін, бентонітові, ґлявконітові і вогнетривкі глини. Найбільшим багатством району є самородна сірка, що залягає в околиці Немирова, Старого (Яру) Яжева і Скла, а також природний ґаз у селах Поруденку і Коханівці. В районі є значні запаси торфу. Найбільші торфородища є в околиці сіл Поруденка й Рясного. На базі каоліну побудований керамзитовий завод у селі Старичах (Стариських). Бентонітові глини знаходяться в північній частині району. В районі є низка мінеральних джерел, які відомі в СССР лікувальними прикметами. На їх базі діють дві санаторії: "Скло" і "Немирів". У 1965 р. біля села Скла розпочато будівництво міста хеміків Янтарного. Тут створюється найбільший в Европі хемічний комбінат.

Основні ділянки промисловости Яворівщини — харчова (діють яворівський овочесушильний комбінат і маслозаводи в Яворові), деревообробна (промкомбінат у Яворові) та меблева, яку представляють: яворівська меблева фабрика, івано-франківське меблеве об'єднання і фанерний комбінат у Рясному. З кожним роком зростає продукція промисловости. У районі є 29 сільсько-господарських артілей, за якими закріплено понад 82.430 за землі; в якій містяться 38.356 га ріллі, понад 12 тис. га сіножатей, біля 11.452 га пасовищ та понад 11.300 га лісу. Основними культурами є жито, пшениця, льон,

28. Як вище, с. 905.
29. Укр. РСР, Київ 1965, с. 142.

люпін і бараболі. Середній урожай зернових культур у районі є такий: жита — 12.5 ц з га, озиминої пшениці — 16.7 ц. з га. Колгоспи "Україна", "Росія", ім. Л. Українки, ім. Ватутіна, "Перемога", ім. Б. Хмельницького збирають у середньому по 17 - 20 цнт. зернових з гектара. Другою важливою ділянкою господарства є тваринництво. На колгоспних фармах є 22. 697 голов великої рогатої худоби, в тому числі понад 7220 коров, понад 9660 свиней, 5116 овець і кіз, а крім цього, понад 31.600 голов великої рогатої худоби є в особистому користуванні службовців і колгоспників. На полях району працюють 343 трактори, 97 зернових, 39 силосних і 5 кукурудзозбиральних комбайнів, 252 вантажні автомашини і багато іншої сільсько-господарської техніки. Всі основні виробничі процеси в колгоспах електрифіковані. Боротьбу за господарські успіхи, перетворення культури й побуту колгоспників очолюють комуністичні наглядачі, що добре заживають, нічого не роблять, лише гонять виснажених напів голих і голодних людей до праці. Є в Яворівщині 1000 членів і 116 кандидатів у члени партії, які об'єднюються у 82 партійних організаціях, та 5316 комсомольців з 147 комсомольських організацій. У Районовій Раді є 107 депутатів, серед них 46 жінок, у сільських, селищах і міських радах є 1265 депутатів, серед них є 510 жінок. До обласної ради вибрано з району 13 депутатів, серед яких більшість творить 7 жінок.

В районі є 106 шкіл, з них 12 середніх, 45 восьмирічних і 49 початкових, в яких учиться 17.911 учнів і учениць. У школах навчають 1592 вчителі. Є 82 клюби, 3 селишні й один районовий будинок культури, 104 бібліотеки з 488.300 томами книжок, що їх читають 50.037 читачів. У клюбах і будинках культури є 92 кіноустановки та діють 58 хорових, 92 драматичні, 49 танцювальних та більше як 20 музичних гуртів мистецької самодіяльности. В районі є 11 лікарень на 585 ліжок, в яких обслугують хворих 65 лікарів і близько 360 медпрацівників середньої кваліфікації. В кожному селі і селищі є обладнані родильні будинки та постійно або сезоново є дитячі ясла й садки.

Під культурно-побутовим оглядом була Яворівщина одним із специфічних районів України. Жіноча одежа характерна спідницями — шорцами, димками, кабатами; головне убрання — бавниці, поверх яких пов'язували полотняні вишивані хустки. Чоловіки носили полотняні сорочки й полотняні кабати і довгі кафтани. Яворівські вишивки відрізнялися мережками, виконуваними сирими льняними воскованими нитками. Новіші вишивки виконують різними красками, що визначують світлим кольором і подібні до інших видів народного мистецтва. В народному мистецтві дуже поширеною тканиною був шорц, спідниця зі смугастої тканини з льняних і бавовняних ниток. В кераміці вміло поєднувано орнаментальні геометричні мотиви з рослинними.

Орнаментальні мотиви примінювано у малюванні по дереві, особливо на скринях (посагових) та в прикрашуванні дитячих іграшок (забавок). Широко відома яворівська різьба на дереві.[30]

30. Історія міст і сіл УРСР, Львівська Область, ст. 905-906. Одначе наші очевидці зі ЗСА, які відвідували Яворів у 1970-их рр. і зустрічалися з тамошніми земляками, не бачили і мало чули про ці осяги під радянською владою.

Микола ГОЛУБЕЦЬ

З МИНУЛОГО МІСТА ЯВОРОВА

Про те, хто й коли заложив місто Яворів, кому чи чому завдячує воно свою назву, не довідаємося, мабуть, ніколи. Традиція, що, як відомо, не завсіди покривається з історичною правдою, приписує назву міста яворовому лісові, що мав колись шуміти на місці нинішнього ставища. Дехто пробує зв'язати назву міста з неозначеним ближче "Явором", паном февдальної доби, який мав би дати початок нашій оселі. Дитяча співанка про "Явора" і "яворових людей", що то "будують мости для пана старости", не позбавлена певного інтересу для нашого питання.

Українські літописи княжої доби не переказали нам ні одного слова про Яворів, хоч, що правда, не є це однозначне з неіснуванням нашого міста вже в ті часи. Без відповіді залишає нас і праісторія, якої сліди найдено досі усього в двох місцях яворівського повіту: в Краківці (три крем'яні знаряди)та Тучапах (більших розмірів могила).

Виходило б, що дату постання нашого міста треба покласти десь на кінцеві роки княжої доби, бо найраніший документ, в якому згадується Яворів, говорить про нього без додатків, які свідчили б про його заснування в добу боротьби за Галицьку Волость, то є після 1340 р. Маємо на думці акт угорського реґента Галичини князя Володислава Опільського, виставлений в Перемишлі дня 24 червня 1376 р. (36 літ по смерті останнього українського князя Юрія II.), в якому сказано, що села Селиська і Порудно межують від південного сходу з Яворовом.[1]

Чергові документи походять уже з часів польського володіння Галицькою Волостю і в більшості випадків відносяться до безустанних змін права власности на Яворів, що з ленна і приватної власности стає кінець кінців королівщиною, яка дуже часто, правом заставу,

1. Є дещо познак, що в Яворівщині змішалися з автохтонним українським населенням тут в певній скількости осілі татари, яких напади зі сходу сягали рік Скла і Сяну.

опинюється в приватних руках. Поминаючи усі ті документи, звернемо увагу тільки на ті з-поміж них, в яких так чи інакше приходить до слова український автохтонний елемент нашого міста.

Вже в перших роках XV в. мусів Яворів користуватися чимсь в роді міської автономії на основі маґдебурґського права, коли в документі з 1-го травня 1408 р., виданим тогочасним власником Яворова Андрієм Шамотульським, говориться про шевський цех. Цікаво було б провірити, яке відношення до благ маґдебурґії мали українські мешканці Яворова. З пізніших привілеїв можна б набрати переконання, що український елемент стояв або поза маґдебурґським правом або користав з нього з обмеженнями.

Слушність наших припущень потверджує не тільки аналогія з умовинами національного життя в інших міських центрах земель, що опинилися під Польщею, але й відносини в самому Яворові. Напр. для неіснуючих в Яворові латинників закладається і щедро вінується латинську парафію вже в половині XV в. тоді, як український загал мешканців діждався формальної леґалізації і сякого-такого вінування своїх церков більш як ціле століття пізніше.

В 1568 р. постає українська церква на Великому Передмісті, 1572 р. постає її філія на Малому Передмісті, а щойно в 1588 р. дає король Жигмонт III дозвіл на збудування української церкви в самому місті. Усі вони були вбогі й дерев'яні, а їх мізерне вінування, в порівнянні з вінуванням польського костела, було справді гірким дотепом на рахунок автохтонних українських мешканців. Що більше, в 1609 р. з'являються в Яворові домінікани, які десять літ згодом будують тут мурований костел і манастир, не менше щедро вивінуваний ніж парохіяльний костел. Відпір, який змогли дати домініканській аґресивності українські василіянки, що в 1621 р. закладають тут свій манастирець, був через їхню вбогість мінімальним.[2]

З 1633 р. маємо документ короля Володислава IV, в якому змальована "рівноправність" українських міщан Яворова як неможе краще. Щойно на просьби українських депутатів Яворова король дозволяє, щоб до трьох райців-поляків міг бути дібраний один українець, а на шістьох лавників міг один бути українського походження. Коли зважимо, як мало робили собі з королівських привілеїв міські оліґархи, то зрозуміємо всю ілюзоричність цього "великодушного" королівського надання, яке мусіло ждати на реалізацію повних два роки.

Щоб при очевидному нехтуванні українського елементу в місті та визискуванні закріпощеного селянства по селах (за Собєського)

---

2. 1636 р. під час великої пожежі Яворова погоріли і василіянки. Тоді обдарила їх ґрунтом М. Грицьківна, де василіянки побудували новий манастир.

Яворівщини зрозуміти страшне роз'ярення, якого жертвою впали польські пани і костьоли під час Хмельниччини, зацитуємо тут одну із сотень скарг до королівського трибуналу, що малюють нам страшні умовини того часу.

Селяни з громад Старого Яжева, Вільшаниці, Чернияви, Верблян, Тростянця і Завадова, вносять 1644 р. перед референдарський суд скаргу на Якова Собєського, а властиво його державця Филипа Риковського, якого наганячі "неслушно їх до робіт точно цілий тиждень як з лану так і з півланка і з чверти потягають, на кожний день поля їм по 30 загонів до орання вимірюють, також і до підвод далеких і важких, як то по вино на Угри, примушують або гроші за фіри беруть, а їх жидам і купцям наймають, осип з верхом, не під руку давати приневолюють. Чинш по золотих п'ять і десять грошів з лану вибирають, каплуни по десять грошів і десяте ягня за чотири гроші від кожної ягниці беруть; від пчіл домових по вощині меду здовж і вшир по півтори п'яди вибирають, або теж по 10 грошів за кожну вощину платити кажуть. Поля і луки власні підданим на фільварок забирають, закоси, обкоси, зажатки, обжатки на голову щороку робити кажуть. До ставів на шарварки, без числення робочих днів виганяють, риб ловити вудкою і саком не позваляють"...

Невеликий, мабуть, успіх мала селянська скарга, коли стан кипіння по селах Яворівщини змагається з дня на день, щоб з хвилиною, як над країною здійметься заграва Хмельниччини, вибухнути полум'ям всенародного гніву. Листопад 1648 р. записався в пам'яті Яворова і околиці кривавими буквами.

Яворівські міщани й передміщани не ждали на прихід до міста правильного війська гетьмана, але на довго перед його приходом зорганізувалися в повстанчі сотні і почали діло жорстокої відплати усім своїм досьогочасним гнобителям. На перший вогонь пішов сам Яворів, де повстанці спалили костел і замок. За Яворовом пішов Краковець, а там панські маєтності в Коханівці, Порудні й Поруденку. Що повстанчий рух мав суто політичний і пляновий характер, свідчить про це пізніша скарга власника Краківця, Андрія Лагодовського, який каже, що повстанці "скасували польські уряди і завели українські"...

Але тактика Хмельницького, який ніким непримушений завернув з Галицької Волости, не забезпечивши здобутків осягнених місцевим українським елементом, дуже скоро і безприкладно жорстоко пімстилася не на повстанцях, що пішли за полками Хмельницького, але на всьому українському населенні Яворівщини, яке, не приймаючи участи в повстанні, залишилося спокійно на місцях.

Почалися масові арештування в яких донощицтво і провокація святкували справжні тріюмфи. Найневинніші люди, мучені на тортурах, що їх примінювано до них з середньовічною жорстокістю і садизмом,

признавалися до всього, що їм тільки закидувано, воліючи смерть ніж тортури. На формально відбутому процесі в Люблині винесено присуд, силою якого післано на шафот цілу низку яворівських міщан та передміщан. Тоді поклали свої голови під катівський топір: Яцко Коцан, Семко Коваль, Семко Смала, Захарій Путай, Федько Летвой (Литвин?), Степан Вовк, Андрій Колпачик (Лопачак?), Лесь Довбатів та Степан Біляник. Решту, то є 49 яворівських міщан, 139 передміщан з Великого і 40 з Малого Передмістя, засуджено на тюрму і солідарне відшкодування втрат, понесених польськими панами під час повстання. Суму відшкодування заокруглено до 20.000 золотих, як на ті часи переростаючу фінансову спроможність усіх засуджених. Коли приймемо на увагу, що кромі десятьох яворівських громадян засуджених на смерть засуджено на тюрму і відшкодування 228 міщан і передміщан, то зрозуміємо, що засуд заторкнув усе без виїмку українське населення тогочасного Яворова.

Жорстока пімста реституованої після Хмельниччини влади та матеріяльне знищення, яке потягла за собою післяповстанча контрибуція, цілковито вичерпала енергію та відпорність яворівських українців. Протягом повних двох століть, бо від Хмельниччини аж до Весни Народів у 1848 р., завмирає культурно-національне життя українського Яворова, обмежуючись виключно до церкви і зв'язаних з релігійним культом справ. Але в пам'ятному 1848 році Яворів станув на чолі галицьких провінційних міст, зорганізував і успішно перевів вибори до першого австрійського парляменту, зорганізував і вишколив Національну Ґвардію, якої прапор з золотим левом на блакитному полі донедавна зберігався в місцевій парохіяльній церкві. З того теж часу не опускає Яворів передових рядів міст галицької провінції. А коли по Галицькій Волості пронісся гомін воскресного дзвону, то Яворів сповнив своє історичне завдання з почуттям повної відповідальности перед історією.

Зиновій І. КОХАНОВСЬКИЙ

Пам'яті батька присвячую

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ КРАКОВЕЧЧИНИ

Написати повністю історію Краківця і Краковеччини в країні вільного світу неможливо. Для цього немає досить джерельних матеріялів і людей з тих сторін відповідного віку, які хоч би з пам'яті могли б подати повні й достовірні відомості про ті сторони. Доводиться користуватись лише тими матеріялами, які нам доступні, а їх дуже мало відомих. Можливо, що по бібліотеках наших Народних домів чи подібних установ знайшов би якісь матеріяли, що подають відомості про Краковеччину, як от брошура про Краковець о. Чарнецького з кінця минулого століття, але за браком бібліографічних списків, таких матеріялів не можна віднайти.

Для цієї розвідки послужили матеріяли українсько-галицькі, українсько-совєтські і польські, що появилися друком, а також довідки письмові й усні, схоплені у формі інтерв'ю від колишніх мешканців Краковеччини, що проживають тепер у діяспорі.

Найстарше джерело, це польське: "Słownik Georgaficzny Ziem Królewstwa Polskiego" (Варшава 1880 — 1902, том 4, ст. 605-606). Воно подає історію Краківця і Краковеччини від давніх часів до другої половини XVIII ст. без перерв.

Відомості подані під гаслом "Krakowiec", але в дужках зазначено "po rusku Krakowec" (Краковец). Автор пише: "Це містечко в яворівському повіті, 18 кілометрів на захід від Яворова, при гостинці, що веде зі Львова через Янів, Яворів до Радимна і Ярослава, 18 км. на північ від залізничої станції в Мостиськах, лежить між 49° 56' і 49° 59' північної ширини і 40° 48' і 40° 52' східньої довжини від Ф.". Села довкруги Краківця: на півночі Чапляки, на північному сході Руда Краковецька, на південному сході Передбір'я і Моранці, на південь сарни, на захід Гнійниці і Будзинь. Очевидно в склад Краковецького судового повіту входило багато більше сіл.

Положення міста й околиці низинне серед пісків і мочарів. З південного сходу на північний захід пливе річка Скло і потік Щан. З північно-східної сторони до Скла вливається потік Ретичин. Над берегами

Скла і потоків розлягаються мочари. На північно-західній стороні того простору творить Скло краковецький став. Найвище положена частина цього простору це піденна (Моранці, узгір'я на границі села цієї самої назви, доходить до 248 м. висоти). Звідсіля площа простору спадає на північ, до долини Скла і Щану (212 м.), на північний захід до 215 м. саме там, де розложились міські будинки, а від них на північ спадає до висоти 208 м.

Поверхня цього простору займає 2182 морґи. З того на двірську власність припадає 28 мрґ. орного поля, 419 мрґ. лук і городів, 1 мрґ. пасовиськ і 46 мрґ., лісу. На дрібні господарства припадає: орного поля 1072 мрґ., лук і городів 235 мрґ., пасовищ 355 мрґ. лісу 26 мрґ.

На основі перепису в 1880 р. в громаді було 1891 мешканець, в тому 610 гр.-католиків, 381 рим.католиків, 1 вірм. католик, 2 протестанти, решта 897 жидівського віровизнання. Римо-кат. парохія належить до Яворівського деканату Перемиської єпархії. До цієї парохії належать 16 сіл, а саме: Будзинь, Гнійниці, Гуки, Кальників, Коханівка, Любині, Млини, Моранці, Нагачів, Передбір'я, Руда Краковецька, Руда Коханівська, Серни, Свидниця, Вілька Гнійницька і Вілька Роснівська. Про першу фундацію парохії брак відомостей. Відомо лише, що в XVI ст.Стан. Фредро, самбірський войський, заложив у містечку кальвінську громаду. Вона зберігалася до 1604 р. Тоді занятий кальвінами костел повернули римо-католикам.

В 1609 р. княжна Анна Острозька відновила фундацію римо-кат. парохії. Вона була власницею Ярослава, Каньчуґи, Краківця і ін. сіл. Прегарний парохіяльний костел з тесаного каменю, з колюмнами і фаціятою, збудовано в 1785 р., а посвячено в 1854 р.

Місцева гр.-кат. парохія належить також до Яворівського деканату, Перемиської єпархії і до неї належать села Передбір'я, Гуки і Будзинь. В тих селах були дочерні церкви, в яких краковецький парох в означені неділі відправляв Богослуження, або люди з тих сіл ходили до краковецької церкви. Цікаво, що поляки мусіли до своєї краковецької парохії включити аж 16 сіл, щоб назбирати 381 вірного. Очевидно, без помочі спольонізованих маґнатів вони не мали б і в Краківці костела, коли українці більшістю власними силами мусіли будувати свою церкву.

В 1880 р. Краковець був осідком повітового суду (для 24859 душ), поштового уряду, мав одноклясову етатову школу, засновану 1783 р., аптеку, лікаря і лікарню, засновану 1 квітня 1813 р. льотаринською княжною Анною, тодішньою власницею Краківця. Галицьке намісництво затвердило цю лікарню в 1856 р. Лікарня була призначена для мешканців тих громад, що колись належали до ключа краковецьких дібр. Основне майно лікарні творили обліґації на суму 43800 зл. В 1882 р. лікарня мала 2069 зл. доходу. Завідувала нею управа громади. Кредитове т-во з обмеженою порукою в 1881 р. мало 171 членів з сумою

уділів 2627 зл., сумою уділених позичок на 19557 зл. і з чистим доходом 140 зл."

"В коронній метриці" записано під 1520 р. потвердження привілею міста Краківця в перемиській землі (Бібліот. Оссол. ч. 2836, фол.50). Це й є найдавніша дата, що її ми стрічаємо про Краковець в "Словніку". Вона свідчить про велику давність Краківця, як селища, коли він уже в 1520 р. одержав міські привілеї.

До 1549 р. власником Краківця був Францішек Фредро. В тому році перейшло місто на власність одного з 4-х його синів, Юрія. Опісля Краковець опинився в руках волинського воєводи, Олександра гр. Острозького, який збудував у 1599 р. замок, що його звали твердинею. Згодом Краковець змінив власників на Белзецьких, а пізніше на Цетнерів. Останнім власником містечка з роду Цетнерів був белзький воєвода, Ігнатій. Його діяльність як власника краковецьких дібр була замітна тим, що він на своєму маєтку в Краківці розвів великий ботанічний город і заложив гарний парк на зразок тодішніх заграничних парків. В самому замку він улаштував музей із збірок образів, книг, монет, табакерок, мармурів, птахів тощо. Той город-парк був тоді славним на цілий край. Він притягав до Краківця багато тодішної знаті. Велич і красу того музею і городу описує Куропатницький у своїй "Географії Галичини" (Перемишль 1786). Про город і замок згадують теж Стенчинські в брошурі "Околиці Галичини" і Вердум у своїх споминах "Чужинці в Польщі".

Із смертю Цетнера перейшов Краковець на власність його дочки Анни, княжни Льотаринської, опісля до Льва Потоцького, а вкінці до родини князів Любомірських. Із смертю Ігната Цетнера ніхто із спадкоємців не опікувався ні городом, ні музеєм. Вони так і занепали зовсім.

Автор гасла "Краковець" в "Словніку" закінчує свою статтю описом гербу міста: на синьому полі три срібні риби, одна над другою. Середня звернена головою на схід, дві крайні на захід. Над щитом золота корона.

Автор подав цікаві відомості про Краковець, але не згадав про національне і соціяльне життя нашого народу в ті часи на тому клаптику української землі. Він сягнув у давнину, коли над нашим народом панувала Польща, і війшов у період, коли Галичину перебрала Австрія.

Загально нам відомі тяжкі гаразди нашого народу за польських панщизняних часів. Не були вони інші і в Краковеччині. Не на багато змінились вони на краще після прилучення Галичини до Австрії 1772 р. не зважаючи на ліберальні зарядження тодішніх австрійських монархів. "Весна Народів", якою стали користуватись інші нації, через мур польської адміністрації дуже повільно доходила до нас. Все таки вона заглянула і в Краковеччину і залишила там свій тривкий слід.

З українсько-совєтських джерел безперервну історію Краківця і околиці подає "Історія міст і сіл УРСР, Львівська Область", (Київ, 1969; ст. 927-928). З уваги на тенденційність цього джерела, відомості з нього обмежені.

Давній Яворівський повіт не покривається з теперішнім. СРСР подарував частину території на захід від Краківця Польщі. Тому Краковець став граничним містом. Немає в тій "Історії" відомостей про такі колись свідомі села, як Будзинь, Великі Очі, Вілька Зміївська, Грушовичі, Змиєвиська, Руська і Волоська Кобильниці, Млини, Сколин, Чапляки, Хотинець та їхні присілки. Багато з них відійшло до Польщі, а село Млини зрівняне з землею, включно з дорогою нам пам'яткою, могили о. М. Вербицького.

Під гаслом "Краковець" написано:

"Краковець вперше згадується в історичних документах за XV ст. В 1425 р. містечку надано маґдебурське право. В XVII—XVIII населення займалося здебільша ремеслом.

"Краковець — селище міського типу, розташоване між річками Склом та Ожомлею, центр селищної ради, за 19 км. на захід від районного центру і за 21 км. на захід від залізничної станції Яворів. Населення 996 душ. Селищній раді підпорядковані населені пункти: Брожки, Глиниці, Мельники, Морянці, Передбір'я, Роснівка, Серни. На території селищної ради находиться колгосп "Прикордонник" який має 1392 га. орної землі. З зернових культур вирощується пшеницю, жито, з технічних — льон. Розвинуте м'ясо-молочне тваринництво, вівчарство. Побудовано молочарню, льоносушилку і льонопереробний пункт.

У селищі середня школа, 2 лікарні. Закладено парк, є стадіон".

Стільки для нас важливого в "Історії" про Краковець і околицю. Немає в списку населених пунктів, немає багатьох сіл давнього краковецького судового повіту на захід і північний захід від містечка.

*

Немає українсько-галицьких джерел про Краковець і Краковеччину, які подавали б історію тих сторін в тяглому порядку. Вправді в однім з давніх чисел "Діла" згадується про брошуру о. Чернецького, декана з Сільця Белзського, в якій він описав історію Краківця, але покищо цієї брошури не вдалось віднайти. Тут як джерела послужили частинні матеріяли, розкинені по журналах і часописах та записані відомості в формі інтерв'ю від живучих в діяспорі людей із Краківця і Краковеччини.

Краковецький судовий повіт охоплював за часів Австро-Угорщини частину яворівського адміністраційного повіту на захід від лінії, проведеної з півночі на південь через села Грушів, Дрогомишль, Нагачів, Бунів і Селиська. В той судовий повіт входили ось такі села, не

вчисляючи присілків: Божа Воля, Будзинь, Бунів, містечко Великі Очі, Вілька Змиївська, Вілька Роснівська, Вовча Гора, Воля Глиницька, Воля Любинська, Глиниці, Грушів, Грушовичі, Гуки, Дрогомишль, Змиєвиська, Кобильниця Волоська, Кобильниця Руська, Коханівка, містечко Краковець, Любині, Млини, Моранці, Нагачів, Передбір'я, Реберґ, Руда Коханівська, Руда Краковецька, Свидниця, Серни, Сколин, Фельбах, Хо́тинець і Чапляки.

Краковецький судовий повіт за часів Австро-Угорщини був частиною Яворівського адміністраційного повіту і разом з Яворівським судовим повітом належав до Перемиського апеляційного суду. З деражавно-політичної сторони з Явором в'язали тоді Краковець тільки справи адміністраційного порядку, що зосереджувались в Яворівському старості. Позатим Краковець мав свої державні інституції та уряди, як повітовий суд, в'язницю, громадський, поштовий, податковий і катастральний уряди, станицю жандармерії, народну школу, міського лікаря-фізика і лікарню. В Краківці були дві парохії, греко-католицька і римо-католицька. Мав свою огневу сторожу. В місті відбувалися періодично ярмарки, які стягали багато людей з довколишніх сіл і навіть з подальших місцевин. Краківцеві додавали блеску два швадрони австрійської кінноти, що вишколювалися в касарнях на окраїнах Краківця, та палата графів Лубєнських з гарним парком.

В нашому мистецькому дорібку Краковеччина займає почесне місце. В журналі "Життя і Школа" (1960 р., ч. 1-2) є життєпис визначного нашого композитора, о. Михайла Вербицького, який написав Ісидор Воробкевич (1830-1903). З нього довідуємось, що о. М. Вербицький (1815-1870), як був парохом села Млини, творив там свої славні композиції і між іншими написав в 1863 р. мелодію на слова пісні П. Чубинського "Ще не вмерла Україна". Та пісня стала національним гимном України.

Один з давніх церковних шематизмів з часів деканату о. Осипа Лозинського в Яворові виказує, що в 1870-х рр. парохом Краківця був о. Іван Ганкевич народжений 1815 р., рукоположений 1840 р. Тоді було парохіян у Краківці і Руді Краковецькій 989, в дочерних церквах сіл Передбір'я і Гуки 455, в селі Будзинь 514, разом 1957 парохіян. Загальне число парохіян греко-католиків в тому часі в Краковеччині було 11.840.

Журнал "Яворівщина" з 1931 р. подає, що 13. 8. 1889 р. виголосив прощальне слово на похороні заслуженого діяча, о. Осипа Лозинського в Яворові, о. Лісковацький з Краківця. Мабуть, він був наслідником о. Івана Ганкевича в Краківці. По о. Ганкевичу парохами Краківця були оо.: Северин Метелля, Іван Волосянський, Твердохліб, Василь Матковський і останній парох Краківця о. Гура, який виїхав на захід у 1944 р.

*

Одну з найстарших згадок про Краковеччину находимо в статті Володимири Ценко "Яворів-твердиня українська" ("Америка", з книжки Е. Веберсфельд "Яворів", Львів 1909, ст. 380, 458,-9). Там наведено: ..."ще до прибуття військ гетьмана Б. Хмельницького в листопаді 1648 р. зорганізовано повстанські сотні, які влилися в військо Б. Хмельницького і напали на панські замки в Краківці, Коханівці і Порубному. Власник Краківця зложив скаргу королівським властям за те, що вони разом з козаками напали і поруйнували його двір, вбили економа і скасували польські, а завели руські уряди. Шляхта жорстоко розправилась з повстанцями. Багато арештовано, тортуровано. Кількох покарано смертю..."

В 1900-х роках вся товариська, культурно-освітня і громадсько-політична діяльність української краковецької громади зосереджувалась у власному домі, який по нинішньому дістав би назву "Народний дім". Був він в ринку. Мав дві обширні кімнати, що їх переділював коридор. Одна кімната служила за касино, яке тоді називали "Руська Бесіда". Другу кімнату називали "Читальнею", бо вона була домівкою Читальні, а згодом і Філії Т-ва "Просвіта".

Майже щовечора сходились на "Бесіді", щоб почитати ґазету і журнали, погуторити, пограти в шахи чи в преферанса. Друга кімната служила за бібліотеку. Там була сцена, там відбувалися всі проби, всі концерти і театральні вистави. Крім того дім служив домівкою місцевим організаціям Т-ва "Сокіл", "Сільський Господар", "Жіноча Громада", Кредитове Т-во "Зоря", "Українська Захоронка", та всім громадсько-політичним зборам. У випадку вечерниць орхестра приміщувалася в коридорі і приграваля для гостей в обох кімнатах.

Хоч тодішня старшого віку гімназійна і академічна молодь не мали своєї питоменної організації, проте вона була незвичайно помічною в культурно-освітній і громадсько-політичній працях. Головно під час ферій вона була активною в хорах, у влаштуванні концертів, вистав, у веденні курсів для неграмотних, виготовлюванні в виголошуванні доповідей, в організації "Просвіти", аматорських гуртків, політичних віч і в містечку і по селах.

Найстаршою організацією в Краківці була Читальня Т-ва "Просвіта". Оснував її тодішний парох Краківця, о. радник Северин Метелля. За його довголітнього головування читальня начислювала 169 членів. Оцінюючи віддану працю о. Метеллі для розвитку Читальні, Загальні збори Читальні обрали його почесним членом в 1899 р. ("Діло" ч. 138 і 163 з 1899 р.). В пізніших роках на просвітянському полі в містечку і повіті відзначилися Василь Білозор, о. парох Іван Волосянський, суддя Іван Кохановський, лікар д-р Степан Полянський, усі з Краківця, і господар Степан Купновицький з Бунева. Їхніми заходами 9 серпня 1908 р. основано в Краківці Філію Т-ва "Просвіта" і ін.("Яворівщина", 1931, ст. 14).

Влітку 1899 р. головство Читальні перебрав о. І. Волосянський. До співпраці з ним стали міщани В. Паранкевич, М. Спринь, Л. Слиж, Д. Шлюсар, М. Хома та Й. Мицьковський як члени управи. В той час почав діяти при Читальні зсип збіжжя. Він розростався з року на рік і на переднівку ставав неодному міщанинові в пригоді.

В 1900-х роках перебував у Краківці враз з родиною талановитий режисер і дириґент, радник Тадей Купчинський (пізніше дириґент хору при церкві Преображення у Львові). За допомогою музикальних д-р С. Полянського і судді О. Шухевича та вчителя І. Вербицького, він зорганізував при Читальні гарний хор і аматорський гурток, які влаштовували кілька разів до року вдалі концерти та вистави. В репертуар входили переважно українські композитори (Лисенко) і народні пісні, а з п'єс "Сватання на Гончарівці", "Наталка Полтавка", "Невольник" і ін. ("Діло" ч. 254 з 1899 р. і ч. 125 з 1900 р.). В жіночих ролях вирізнялись дівчата міщанки С. Дорошівна і Ю. Слівінська. Важливо підкреслити, що 27. 2. 1908 товариство "Руська Бесіда" в Краківці запросила з концертом академічний хор "Бандурист". При виставі оперет допомагали яворівська оркестра і оркестра Забавкарської школи ("Діло" ч. 168 і ч. 182, 1911 р.). Культурне життя Краківця зростало, зацікавлення театральним мистецтвом змагалося. Дохід з вистав ішов на будову нової церкви в Краківці.

В 1909 р. засновано у Львові товариство "Жіноча Громада". Скоро позасновувано філії цього товариства на провінції. Засновано філію і в Краківці за старанням пань Михайлини Буґлевої, Наталії Волосянської, Анастасії Кохановської і Євгенії Шухевичевої. Ця філія об'єднала міщанське жіноцтво, занимаючися передусім викорінюванням неграмотности, згодом показом домашнього господарства, вишивок, малюванням писанок та іншою освідомлюючою працею.

Перші загальні збори "Сільського Господаря" в Краківці відбулися 12. 11. 1909 р. з участю коло 100 присутніх. На цих зборах прочитав доповідь Головного виділу зі Львова, д-р Григорій Величко про раціональну господарку на піскових землях. Суддя І. Кохановський виголосив доповідь про значення і завдання "Сільського Господаря". До філії вписався 61 член. Головою філії обрано о. І. Волосянського, секретарем Василя Волощака. ("Діло", ч. 276, 14. 12. 1909).

*

Урядова статистика Галичини, м. ін., подала, що на 15. 1. 1906 р. в Краківці було 673 гр.-католиків, 798 жидів і 316 римо-католиків.

*

Політично-громадська праця українців в 1900 роках концентрувалася головно на парляментарних і соймових теренах. Йшло про те, що-

би здобути якнайбільше посольських мандатів і через те вибороти для української спільноти якнайбільше їй належних прав і користей. Передусім йшло про виборення справедливої виборчої ординації, опісля про поділ Галичини на дві адміністраційні округи: східну українську і західну польську. В парі з тим про розділ Краєвої шкільної ради на українську і польську. Дальше йшли домагання знесення закону з 1876 р., яким закладання українських гімназій узалежнено від згоди сойму, домагання про креування українського університету у Львові, припинення польщення українських шкіл в Галичині і багато інших справ. Повищі постуляти лежали теж в центрі уваги українських політичних діячів Яворівського повіту. Сильна протиакція поляків, які майже всю адміністраційну владу в Галичині мали в своїх руках і ще подекуди слаба свідомість нашої спільноти, вимагали надзвичайної праці, щоб добитися успіхів. Такий стан був і в Яворівщині і в Краковеччині.

В тому часі існувало в Краківці "Товариство Стражи пожарней", якої членами були самі українці, а лише один поляк комендантом. Огнева сторожа була добре умундурована, мала добре пожежне приладдя і носила лискучі шеломи з польським орлом на чолі. Суддя О. Шухевич, вписався до сторожі, дав себе обрати комендантом і на наступних загальних зборах перевів зміну статуту на пожарничо-руханкове т-во "Сокіл". На місце польського орла прийшла сокільська відзнака. (За Байдовичем, щоденник "Америка" — Філядельфія, ч. 12 і ч. 13, 1951).

В певному періоді часу провідником "Сокола" був судовий урядник Колцьо. На основі розповіді Андрія Кігічака, Колцьо репрезентував краковецький "Сокіл" на Сокільському здвизі в Стрию в 1910-х роках, ведучи на коні, малу кінну, сокільську, краковецьку бандеру.

Серед наших інтеліґентних кругів того часу, головно серед духовенства панувало ще москво- і польоно-фільство. Для ілюстрації відносин може послужити новинка з "Діла" під заголовком "Яворівщина дрімає": "Пишуть нам, аж сумно згадати. Нарід по селах нидіє в темряві, а інтеліґенція в повній несвідомості. Стероризована та засліплена в маршалку гр. Шептицькому, боїться піднести руський голос, щоби лиш стануло на його: "нє мєшаць політикі, нєх бендзє спокуй". Як були в 1901 р. вибори до сойму, не було в нас навіть кому скликати якоїсь наради. Коли на однім соборчику зійшла розмова про надходячі вибори, то деякі священики радили вибрати депутацію і вислати до гр. Шептицького, щоби приняв кандидатуру. Через протест о. І. Волосянського, пароха Краківця, до вислання депутації не дійшло..." ("Діло", ч. 249, 1905 р.).

Зближались вибори до сойму, що і мали відбутися в 1908 р. Вже заздалегідь розпочалась виборча кампанія по селах і містечках. Не оминула вона і Яворова і Краківця.

Дня 10. 2. 1906 р. відбулося в Краківці виборче віче в присутності біля 1000 людей. Виборчу реформу пояснив делеґат Народного комітету, Р. Гуцуляк, до польської меншости промовляв поляк людовець Домбскі. ("Діло", ч. 29, 20. 2. 1907).

По році появилося на сторінках "Діла" в новинках повідомлення, яке знову поміщуємо для ілюстрації відносин того часу: "В Яворові відбудуться 20. 1. 1907 р. в міщанській читальні "Просвіти" довірочні збори в цілі вибрання виборчого комітету для судового повіту Яворів, як також комітетів по селах та обдумання кандидатури на посла і на заступника до Державної Ради. З причин, що в Яворові не маємо відповідної салі, проте обмежимося до запросин лише по кількох селян з кожного села, а не маємо смілости просити священиків до такої цюпки. Коли б однак хто з священиків хотів взяти участь в тих довірочних зборах, то сею дорогою просимо прибути на ті довірочні збори. Іван Загаєвич, повітовий організатор". ("Діло", ч. 8, 1907 р.).

Безпосередньо перед виборами на день 10. 1. 1908 скликано в Яворові збори делеґатів яворівського і краковецького судових повітів для вибору організаторів і мужів довір'я та кандидата на посла. На збори прибуло 100 представників із 36 громад. Зборами проводив о. Іван Волосянський з Краківця. Як кандидата на посла поставлено і принято Івана Загаєвича. ("Діло", ч. 1, 1, 1, 1908 р.).

В міжчасі на Народному з'їзді національно-демократичної партії у Львові до Ширшого комітету з краковецького судового повіту обрано о. І. Волосянського з Краківця, Михайла Крета дяка з Хотинця і господаря з Бунева Михайла Судомору.

Прийшов час виборів. Про їх вислід повідомило "Діло". У рубриці "З виборчого руху" написано: "Вислід загального голосування в окрузі 4 — Яворів послом обраний Ян гр. Шептицький 132 голосами проти Івана Загаєвича, українського кандидата, який одержав всього 26 голосів". ("Діло" ч. 43, 1908 р.).

За тою вісткою наспіла пригноблююча друга. В новинках "Діло" подало: "По виборах". "З Яворова доносять: о. П. Левицький з Яворова справив в честь Яна гр. Шептицького велике приняття, на котрім було багато священиків, з котрих майже усі голосували за гр. Шептицьким. В тому дні в Краківці відбувався концерт львівського "Бандуриста" в тамошній Читальні "Просвіта". Парох Краківця, о. І. Волосянський волів бути на тому концерті, чим на принятті у о. декана Левицького в Яворові". ("Діло", ч. 51, 1908 р.).

В обличчі повищих фактів годі дивуватись, що ми в 1908 р. вибори програли, не дивлячись на зусилля і труди посла С. Дністрянського, І. Загаєвича та багатьох інших людей, учасників передвиборчих зборів і віч.

Тимчасом наспівали тривожні вістки. Подаємо одну: "Діло" подає:

"В краковецькому судовому повіті ростуть польські школи. Недавно отворено або замінено в народніх школах українську викладову мову на польську в таких селах Краковеччини: Божа Воля (лиш кількох мазурів), Липині (польських дітей 15, українських 45), Передбір'я (польських дітей 12, українських 38), Гнійниці (польських дітей 30, українських 170), Любині (подавляюча більшість українських дітей)". ("Діло", ч. 188, 1908 р.).

КРАКОВЕЦЬ ПО СОЙМОВИХ ВИБОРАХ 1908 Р.

Яворів мав завжди свідоме і патріотичне міщанство. Краковецьке міщанство не було гірше, лиш численніше і матеріяльно на багато слабше. Все таки Краковець мав трохи щасливішу ситуацію від Яворова.

На той час не було в Яворові інтеліґентних провідних людей (д-р Секелла прийшов до Яворова аж в 1911 р.) вільних фахів, незалежних від польської адміністрації. До Яворова, більшого центру, напихалися поляки. Краковець, глуха малярична закутина, був місцем "заслання". Туди польська адміністрація "засилала" самих українців. Поляки більше уваги прикладали Яворову, чим Краківцеві. Тому склад краковецьких провідних людей мав більшу свободу діяння. Не диво, що провідні діячі Краковеччини піддержували громадську працю Яворівщини. Парох Краківця, о. І. Волосянський проводив майже кожними важнішими зборами в Яворові. Парох Нагачева, о. М. Кручковський, був головою яворівської Філії Т-ва "Просвіта". Навіть депутацію до віденських властей в справі оснування української гімназії в Яворові очолювали Краковеччани, нотар Петро Буґель з Краківця і о. М. Кручковський з Нагачева. ("Діло", ч. 7253, 1909 р., ч. 1, 192 і 214 з 1908 р.).

Громадсько-політична праця в Краковеччині ще більше скріплюється в другій половині 1908 р., коли то поповнилися краковецькі провідницькі кадри. З містечка Турки на начальника суду до Краківця перенесла влада молодого суддю, колишнього народовця, члена національно-демократичної партії, здібного організатора, Івана Кохановського. Незабаром Краковець ще дістав меткого, активного діяча, суддю Івана Гвоздовича. Громадські працівники Краківця: парох о. І. Волосянський, нотар П. Буґель, суддя О. Шухевич, лікар д-р Станислав Полянський, адв. конціпієнт Ю. Бачинський, діюрністи В. Білозор, М. Спринь і ін. дістали сильне підкріплення. Всі вони створили монолітну групу, що разом із дорослими членами їхніх родин створила твердиню українства в Краківці. Їхнім щастям було те, що серед них не було "інакодумаючих". Цю групу скріплювало місцеве патріотичне міщанство і таке ж довколишне священство й учительство, отці: Кручковський, Гарасимчук, Чичилович, Полдяшецький, Косоноцький, Цепінський, Сєнкевич, Подлуський, Теліховський, Калимон, Попель, Щурко і ін. та вчителі:

Молчко, Вербовий, Власійчук, Будзіцкий, Родович, Кулинич і ін. Такої групи міг тоді позавидувати Краківцеві і більший центр Галичини. Цей період історії Краковеччини можна назвати її "Золотою ерою".

Про той час збереглося більше джерельного матеріялу, як про інші періоди з життя Краковеччини. Серед тих джерел домінуюче місце займає стаття *Семена Байдовича* (псевдонім Омеляна Волосянського) під наголовком *"Краковець, місце народження Т. Чупринки"*. ("Америка" — Філядельфія, Ч. 12 і 13, 1951 р.).

Варто згадати з цеї статті те, чого ще не знаємо. Він пише: "Багато молоді з тих сторін було тоді в школах, переважно в перемиській гімназії. Заможніші селяни теж висилали своїх дітей до шкіл, а саме Середовичі зі Свидниці; Коляси, Маланчаки, Федини з Млинів; а з містечка Фартухи, Клочники, Струси, Паранкевичі, Слижі, Білозори, Михайловичі, Балухи, Хоростілі, Федаші, Слабоки і інші. Гімназійним вишколом молоді особливо опікувалась радникова Анастасія Кохановська. Маючи 4-ро дітей у шкільному віці, вона держала для них цілий шкільний рік інструктора. До гурту брала кількох учнів з містечка, з кінцем кожного півріччя везла їх возами здавати іспити до яворівської гімназії. Тоді жартома міщани казали "Радникової гімназія".

Бурмістрами Краківця бували з давен-давна українці, як Фартух, Крацила і ін.

Місцевий латинський парох не мав ні пошани, ні симпатій серед населення через свій спосіб життя. Навіть місцевий дідич поляк гр. Лубєнський приїжджав лише до церкви. Він, як талановитий маляр, намалював гарний образ св. Йосафата для місцевої церкви.

Окремою категорією були тодішні жиди в містечку. Були вони всі правовірні хусити. Крім жарґону знали вони лише українську мову, польської не знали зовсім (очевидно за винятками). При громадських виборах ішли спільно з українцями, а їх рабін у всіх громадських справах договорювався з місцевим українським парохом.

Супремація українців у Краківці була така велика, що навіть повідомлення про всякі збори товариства, чи Філії "Просвіти", чи про якісь політичні віча розносили по селах місцеві австрійські жандарми, теж переважно українці. Зчаста місцеві селяни говорили "Дістав-єм ферлядунок на "Просвіту".

В цілій Краковеччині зберігалася, може надто урядово-офіційна супремація українства. Поляки дідичі, маючи справи в суді, вживали української мови; скрізь по урядах усі справи ведено переважно українською мовою. В тій офіційно-урядовій атмосфері виховувалася вся молодь Краковеччини, покоління, яке бачило, що так, а не інакше має бути, яке, прийшовши в другі умовини, часто розчаровувалось, бо бачило, що це все було тільки в Краківці можливе, а не деінде".

В такій атмосфері провів свої дитячі роки Роман Шухевич, сл. п.

генерал Т. Чупринка, яка мусіла мати вплив на його національне "Я".

*

Наша програ у виборах 1908 р. стала стимулом для провідних людей до посиленої праці. Тим разом вистачало сил. Судді І. Кохановський і О. Шухевич часто їздили поселах на судові комісії. При тій нагоді вони пізнавали селян. Свідоміших робили організаторами села та своїми мужами довір'я. Суддя І. Кохановський, як спадковий суддя, брав в опіку вдови і сироти. Суддя О. Шухевич, як карний суддя, виліковував наших селян з їхньої хвороби — позовів. Нотар П. Буґель розпарцельовував панські фільварки і дбав, щоб якнайбільше землі дісталось нашим селянам. Таким способом вони приєднували собі селян та здобували їх довір'я.

Для підготови кампанії до нових виборів вже зараня влаштовано віче під голим небом дня 27. 9. 1908 р. У вічу взяло участь понад 800 людей. Були там теж нечисленні поляки і жиди. Після посольського звіту проф. С. Дністрянського промовляв абсольвент права Іван Ждан. Схвалено резолюції з попередньої виборчої кампанії та окремо видвигнено домагання відкриття української гімназії в Яворові. ("Діло", ч. 228, 1908 р.).

В тих часах з українських політичних партій панівною була національно-демократична партія. Вона мала найбільше прихильників серед населення.

В роках 1908-1911 делеґатами до Ширшого народного комітету національно-демократичної партії з Краковеччини були: о. І. Волосянський і суддя І. Кохановський з Краківця, о. П. Гарасимчук з Млинів, о. І. Косоноцький з Будзина, господарі М. Крет з Хотинця і Купновицький з Бунева. ("Діло", ч. 292, 1908 і ч. 15, 1910).

Посол С. Дністрянський відвідав багато сіл в Яворівському повіті. Найшов найкращу організованість в селах Кобильниця Руська і Старий Яжів, завдяки томашнім парохам. ("Діло", ч. 216, 1910 р.).

В неділю, 14 травня 1911 р. відбулося в Краківці велике окружне передвиборче віче з участю понад 1000 осіб зі всіх сіл краковецького судового повіту. Вічем проводив о. декан І. Волосянський. Реферат про виборчу акцію виголосив редактор Михайло Курцеба зі Львова. Рішено одноголосно попирати кандидатуру на посла проф. С. Дністрянського, а на його заступника начальника суду з Краківця І. Кохановського. Те саме схвалено на виборчому вічу в селі Любині. ("Діло", ч. 906, 16. 5. 1911 р.). Згодом на округу ч. 62 (Рава Руська, Угнів, Немирів, Яворів, Краковець, Жовква, Куликів, Белз) Народний комітет затвердив на заступника посла до галицького сойму суддю І. Кохановського). ("Діло", ч. 112, 5. 6. 1911).

Посилена й скріплена праця над виборами увінчалася успіхом. В 62-ій виборчій окрузі впало 39718 голосів, з того на українського кандидата, проф. С. Дністрянського 15922 голоси, на русофіла Лабенського

12829 голосів, на поляка Вислоцького 10599 голосів, решта на старорусина Короля. При остаточному голосуванні Дністрянський дістав 16908 голосів. Лабенський 13946, Вислоцький 12287 голосів. ("Діло", ч. 112, 5. 6. 1911). При доповняльних виборах до сойму ввійшов суддя І. Кохановський. ("Історичні постаті Галичини XIX-XX ст. Бібліотека Українознавства — НТШ, т. 8, Філядельфія, 1961 р. ст. 235).

Праця на політичному полі в тому часі в Галичині для українців не була приємною, зокрема для провідних людей, що були державними урядовцями і через те залежали від польської адміністрації, від якої вони зазнавали багато шикан і переслідувань. Це стрінуло обох краковецьких суддів, І. Кохановського і О. Шухевича. Щоби взяти в оборону особливо суддів, які віддаються громадсько-політичній праці перед переслідуванням адміністраційної влади, провід національно-демократичної партії постановив в тій справі улаштувати велике протестне віче. ("Діло", ч. 226, 12. 10. 1911.).

На відбутому Народному З'їзді у Львові в днях 25 і 26. 12. 1911 р. створено "Народні ради" по провінційних центрах. Основано їх і в Яворові і в Краківці. З'їздом обрано як організаторів на Яворівщину адвоката д-ра Романа Секелу, на Краковеччину суддю І. Кохановського. ("Діло", ч. 283, 1911 р.).

В 1912 р. наново розгорілась виборча діяльність з приводу близьких виборів до сойму. Рівночасно зактивізувалась університетська справа. Колись оснований для українців університет у Львові поляки при помочі своєї адміністрації зовсім спольщили. Коли наші справи політично — організаційні наладналися, тоді кожне віче за головну точку брало боротьбу за український університет у Львові.

Настав час, коли в Галичині національна свідомість і зорганізованість значно зросли. В парі з тим послабло москво- і польонофільство серед наших людей. Це зміркувавши, поляки стали схилятись до переговорів з українцями, щоб ніби то завести нормалізацію відносин в краю.

Доповняльні вибори до Галицького сойму з курії сільських громад розписано на день 30. 1. 1913. ("Діло", ч. 289, 1912 р.).

Для підготови виборчої акції вже 15. 10. 1912 р. відбувся З'їзд ширшої ради Народнього комітету у Львові при 100 учасниках з цілої Галичини. Дискусії велися головно над справедливою виборчою реформою і оснуванням українського університету у Львові. В бігу дальшої акції 25. 12. 1912 р. відбувся у Львові Народний з'їзд. На ньому до ширшого народного комітету з Краковеччини обрано суддів В. Гвоздовича, І. Кохановського, О. Шухевича, нотара П. Буґля усіх із Краківця; о. П. Гарасимчука з Млинів і господаря М. Жука з Малнова.

Каденція сойму не тривала довго. Її замкнено вже в квітні 1913 р. а розв'язано в травні цього ж року. ("Діло", ч. ч. 96 104, 1913 р.).

Дня 21. 5. 1913 р. Зібрався Ширший народний комітет у Львові.

З'їхалися представники повітових організацій й Національно-демократичної партії і вибрали кандидатів на послів до Галицького сойму. З Яворівського адміністраційного повіту вибрали кандидатом І. Кохановського, суддю з Краківця. ("Діло", ч. 112, 1913 р.

З виступів посла І. Кохановського занотовані в нашій пресі його інтервенції і промови в обороні прав і матеріяльного забезпечення народних учителів, матеріяльної піддержки "Сільському Господареві", належних нам прав на полі шкільництва і ін. ("Діло" ч. 48, 1914 р.).

Під час переговорів нашого посольського клюбу з репрезентацією польських послів для "нормалізації відносин" 14. 2. 1914 р., погодилися польські посли на таку виборчу реформу, яка запевняла українцям на 228 соймових мандатів — 62 мандати. Досі українці не мали стільки соймових послів від початків існування австро-угорської монархії. Провідники національно-демократичної партії уважали це за дуже великий успіх. Але 4 українські посли з Націонал-демократичної партії: В. Сінґалевич, Т. Ваньо, І. Кохановський і Т. Старух оповістили "Протест руської опозиції", в якому заявили, що "Клюбова солідарність не дозволяла їм поборювати в соймовій палаті відносний законопроєкт, принятий більшістю українського клюбу і тому їм осталась дорога протесту на вічні часи проти обмежень прав нашої нації на нашій споконвічній землі" (За д-р І. Крип'якевичем і М. Голубцем, "Велика історія України, Львів-Вінніпеґ, 1948, ст. 746).

Очевидно, що не було глузду заключати з поляками угоду на співпрацю за ціну кількох посольських мандатів. Ті мандати і так нам належної переваги в соймі не давали, а поляки надалі мали в соймі домінуючу більшість і переводили все, що хотіли. А ми тоді в Галичині були вже так сильно зорганізовані, що були б і без угоди приблизно ту саму кількість мандатів осягнули. Вкоротці в тому переконався провід нашого посольського клюбу і перестав респектувати угоду з поляками.

І та горстка наших послів, між котрими був і наш посол з Яворівщини, мала рацію. Це внесло лиш фермент у наші ряди, але тільки на короткий час. Воєнні предвісники наказували забути про внутрішні непорозуміння та скупчитися в силі і бути готовим, зустрічати для нас слушний час.

Суддя Осип Шухевич, як резервовий старшина австрійської армії (1900-ті рр.). Батько Романа — Тараса Чупринки

Петро Буґель, нотар у Краківці в рр. 1890 - 1910. Помер 1918 р. Громадський діяч. При парцеляції дідичівських маєтків дбав, щоб землю дістали наші селяни

Д-р Юрій Буґель з дружиною Софією в 1920-их рр. С. Буґель була організаторкою і провідницею жіночого руху в Краковеччині

Іван Кохановський, начальник суду в Краківці, його дружина Анастасія. Їх діти (від ліва): Іванна, службовичка при УГА, Зеновій, вояк УГА 14 бриґ., Володимир, стр. групи сот. Сіяка, згинув під Білою Церквою 11. 9. 1919 р., Мирослава, учасниця Листопадового Зриву 1918 р. Світлина з 1910 р.

Анастазія Кохановська, організаторка й провідниця жіночого руху в Краківці й у Краковеччині в 1910-их рр.

Михайлина з Купчинських Буґлева, дружина нотаря. Одна з засновниць Жіночої Громади в Краківці

Клясична старогалицька родина (сім'я, в якій виріс Роман Шухевич)

Перший ряд (стоять зліва до права): Тарас Шухевич, Осип Зиновій Шухевич — батько Романа, Володимир Старосольський, Уляна Старосольська, Одарка Старосольська, Ірина Шухевич, Володимир Шухевич, Теодор Рожанковський.
Другий ряд (сидять зліва до права): Осипа Рожанковська, Ольга Шухевич, мати Романа — Євгенія Шухевич з Юрком Шухевичем, бабуня Романа — Герміна Шухевич з Ігорем Старосольським, дід Романа — Володимир Шухевич — сеньйор, Ірина Рожанковська з синами Степаном та Ярославом.
Третій ряд (сидять зліва до права): Юрій Старосольський, РОМАН ШУХЕВИЧ, Володимир Рожанковський.

Фотосвітлина з 1912-го року. Власність Дарії Шухевич-Ломницької з Вені, Фла., ЗСА.

Зиновій І. КОХАНОВСЬКИЙ

КРАКОВЕЦЬ МІЖ ДВОМА СВІТОВИМИ ВІЙНАМИ

Визвольні змагання застали Краковеччину осиротілою стороною. З перенесенням судді Осипа Шухевича до Камінки Струмілової в 1912 р. заіснувала в Краковецькому гурті громадських працівників перша щілина. По ній прийшли дальші. З настанням 1-ї Світової війни на доноси ворожих нам людей під наклепницьким замітом москвофільства австрійська влада арештувала і вивезла суддю Гвоздовича, який до Краківця більше не вернувся. В 1916 р. покинув Краковець довголітній і невсипущий в громадській праці його парох о. Іван Волосянський, обнявши парохію в Сокалі. Десь у тому часі перенісся до Володимира Волинського лікар, д-р С. Полянський, а до Радехова перейшов діюрніст Білозор. Заразившись тифом в 1918 р. помер нотар П. Буґель. Українська Національна рада завізвала до Станиславова свого члена, начальника суду і посла, І. Кохановського, який у перших днях листопада 1918 р. туди виїхав і вже більше до Краківця не вернувся. З тими громадськими діячами опустили Краковець і їхні рідні, що були для нього великою поміччю в громадській роботі.

Крім того багато активної молоді та мешканців середнього віку залишили Краковець, побрані до австрійського війська, або як добровольці до української армії; чимало з них не вернулося.

Перший листопад 1918 р. застав Краковець обезсиленим. Визвольний рух на початку піддержав Яворів. Тамошній провід вислав до Краківця відділ стрільців, около двох чот, під командою Василя Кваса, який перебрав владу і держав лад у містечку й околиці кілька днів. Незабаром офомилась т. зв. Сьома сотня зі ста стрільців Краківця й околичних сіл, які перебували на відпустці, і з охотників під командою пор. Мєйського з Малнова. Вона звільнила військовий відділ з Яворова і стала залогою Краківця. В міжчасі зорганізовано в Краківці міську і полеву жандармерію під командою старшого десятника, малнівця, Андрія Шагинського, яка перебрала утримування ладу в містечку й околиці, а Сьома сотня відійшла на фронт, включившися до групи отамана Клея. Цей фронт переходив здовж залізничої лінії Перемишль

М. Бідняк — поштівка у століття композиції "Ще не вмерла..."

Генерал-хорунжий Роман Шухевич — Тарас Чупринка, Головний Командувач Української Повстанської Армії (1907-1950).

— Львів. Там були завзяті бої. Поляки хотіли вдержати лінію, щоб доставляти до Львова військо, амуніцію і живність, а наші їм у тому перешкоджали. На цій лінії в тому часі відбувалась найважливіша воєнна розгра. Позатим у Краковеччині було зглядно спокійно, за винятком перестрілок стеж.

Все таки при кінці листопада трапилась маркантніша воєннна подія. Через Краковець переїздила більша валка саньми; розказували було 300 саней, усі повні польських леґіонерів, в напрямі Яворова на його здобуття. Тоді вже в Краківці не було нашої більшої сили, щоб їм протиставитись. Проте яворівці дали полякам знамениту відсіч. Розбили їх і зліквідували.

Коли ж прийшла полякам на допомогу знаменито випосажена у Франції польська армія ген. Галлера, український фронт захитався і подався на схід. Занимаючи українські землі, польські війська опанували Краковеччину на сам Великдень 1919 р. З собою несли терор. За найменші підозри стріляли і вішали безборонних людей, забирали добро, подекуди палили господарства. Чимало людей ще й сьогодні носять у пам'яті той образ руїни.

Новий окупант зразу придушив усяке українське національно-громадське життя. Неможливо було вести той українсько-національний рух, який проходив у Краковеччині за Австрії. Кожне діло, що чимнебудь зраджувало український національний відрух, було в зародку безпощадно нищене польською жандармерією з жадним пімсти комендантом Бучинським.

В Яворові дозволила влада на віднову "Сільського Господаря". Представник цеї філії, інж. Павло Дубрівний, приїхав був до Краківця, щоб там відновити кружок "Сільського Господаря", який у Краківці існував ще за Австрії. Без огляду на дозвіл вищої влади в Яворові, комендант Бучинські розв'язав збори, а інж. Дубрівному порадив, щоб він їхав закладати "Сільський Господар" на Радянську Україну.

Польське переслідування українського національного руху мусіло привести його до хвилевого застою. Та цей рух не міг стриматись. Він місів переставитися на інші рейки, а це потребувало часу.

Коли всякий національно-культурний прояв серед українців викликував репресії з боку поляків, українці взялися розвивати своє громадське життя на економічному полі, добавляючи до нього з "премедитацією" українського національно-виховного і культурно-освітнього, патріотичного елементу. Цей рух пішов явним шляхом.

Дух, що дав українцям у руки зброю, щоб здобути свою державу, не міг згаснути і він діяв далі, лучив людей в гурти, які працювали для визволення революційним способом у підпіллі.

Відомостей про наш національних рух у Краковеччині з того часу дуже мало. Наша преса не могла поміщувати вісток свобідно, як

давніше. За найменший національний вияв вона підлягала конфіскатам. Це її нищило. А про підпільний рух доходили вістки тільки в зв'язку з арештами і процесами, що звичайно не давало повноти образу. Тому відомості про Краковець і Краковеччину доводилось брати здебільша з усного передання.

По відході о. І. Волосянського парохом Краківця став о. Твердохліб. При співпраці інших краковеччан він оснував кооперативу, що мала свою крамницю в ринку і добре розвивалася. Зчасом стала вона філією яворівського Повітового союзу кооператив, працювала відносно самостійно, обслуговуючи цілий ряд кооператив, які в міжчасі постали по довколишніх селах. Філією заряджували по черзі: довший час Іван Щирба, коротко Антін Маланяк, після нього знову довше Григорій Пришляк. Всі вони брали участь не лише в економічному але й загально громадському житті Краковеччини, а зокрема останній і підпільному русі.

Паралельно до кооперативно-споживчого руху проявлявся в Краковеччині на господарському відтинку теж кооперативно-молочарський, продукційно-споживчий рух. За ініціятивою централі "Маслосоюзу" і місцевих людей по селах Краковеччини постали відбірні молока, які доставляли його до перерібки до Районової механічної молочарні в Свидниці. Молочарнею завідував син діяльного на громадському полі пароха Свидниці, о. Степана Щурка, Богдан.

Коли за Австрії не було в Краківці українських адвокатів, то за Польщі було їх кілька. Першим відчинив там адвокатську канцелярію д-р Качмарський. У нього працював конціпієнтом Андрій Бачинський, родом з Нагачева, єдиний, що залишився з громадських працівників в Краківці ще з часів Австрії. З приходом німців він виїхав до Яворова і там став посадником міста. Д-р Качмарський був активним у громадському і політичному житті Краковеччини. Його канцелярія була пораднею не тільки в правних, але також в громадсько-політичних справах. Перед Другою світовою війною він виїхав з Краківця.

Суддя яворівського повітового суду Володимир Саєвич після спенсіонування відчинив адвокатську канцелярію в Яворові і її філію в Краківці. В короткому часі в філії став працювати і його син, адвокат, який брав живу участь у громадському житті і був у тайному зв'язку з нашим підпіллям. Обидва ці адвокати були в Краківці до 1939 р.

В 1930-х рр. в Краківці вів адвокатську канцелярію д-р Гавришків. Він був активним на громадсько-політичному полі, зокрема був комендантом місцевої огневої сторожі, якій надав український зміст. Помер в 1937 р.

Наймолодшим з українських адвокатів у Краківці був д-р Захарко. Свою практику він почав ще за Польщі, перебув її упадок і окупацію Краківця німцями. В той переломовий час він зробив багато добра

українському населенню Краковеччини, даючи йому не тільки правний захист, але і моральну піддержку. За німців він сповняв тяжке завдання голови Українського допомогового комітету. Рівночасно був головою українського банку в Краківці.

За Польщі і, мабуть, за німців, Краковець не мав ні одного судді українця. Тільки ще з давніх судових урядників українців були залишились: офіціял Ковальчук, секретар Клочник і урядовці Дорош, Ваньо і Паранкевич.

За Польщі посадником міста деякий час був поляк. Прізвище невідоме. За час першої большевицької окупації цей уряд справував 1939-41 р. жид Помпеюс. За німецької займанщини посадником був українець, гімназійний учитель зі Львова, Крушельницький.

По виїзді д-ра С. Полянського довший час не мав Краковець лікаря українця. Ті обов'язки сповнював лікар жид, д-р Берґер. З вибухом Другої світової війни він виїхав з Краківця.

Щойно в 1923 р. відчинив у Краківці лікарську практику лікар українець д-р Юрій Буґель, син колишнього нотара і громадського діяча Краківця, Петра Буґля. Лікар був одружений з колишньою вчителькою села Моранець, дочкою священика, Софією з дому Федаш, яка від молодих літ виростала в Краковеччині і ввесь час брала живу участь у громадському житті Краківця й околиці. Д-р Юрій Буґель помер 24. VII. 1938 р., а його жінка в 1958 р. Обоє похоронені в Краківці.

Безпосередньо по смерті д-ра Буґля став лікарем у Краківці д-р Богдан Даниш, син директора станиславівської дівочої гімназії "Рідної Школи". Він ще за студентських часів був дуже активний у студентському націоналістичному русі. Належав до Корпорації "Запороже" — Краків, що була в ряді тих, які посвячувались визвольній роботі... Не диво, що поляки запроторили його в 1939 р. до Березі Картузької, як тільки почались ще більші переслідування українців. По повороті з Березі Картузької д-р Даниш перебув у Краківці до 1941 р.

Останнім лікарем у Краківці перед другою большевицькою окупацією був уродженець Краківця, абсольвент університету Сорбони, д-р Володимир Клочник. З відступом німців з Краківця в 1944 р. він включився в ряди УПА. На основі усних вісток він загинув в околиці села Хотинця в 1945 р.

Єдину краковецьку аптеку мали то жиди, то поляки. Тільки короткий час працював в тій аптеці українець, мґр. Маріян Маренін.

По відході пароха Краківця о. Твердохліба, в 1930 р. парохію обняв о. Василь Матковський. Був це дбайливий священик не лише для своїх парохіян, але і для мешканців довколишніх сіл. Як розказували, він удержував студента, якого м. ін. був обов'язок їздити з освітними доповідями по селах. Обоє з жінкою були діяльні в громадському житті Краківця. В 1941 р., як німці вели через Краковець полонених совєт-

ських вояків, постала серед них епідемія тифу, що передісталося і до мешканців Краківця. Тоді його жертвою впав о. В. Матковський. По ньому обов'язки пароха в Краківці обняв о. Гура, який з відходом німців переїхав до Нового Торгу й оселився в тамошньому манастирі.

Краковець не мав щастя до вчителів українців. Зчаста влада надавала поляків. В 1900-х рр. учителював там учитель Павло Кочерган, а по ньому учитель Іван Вербовий. В 1910-х рр. посаду вчительки держала полька. За Польщі директором школи був поляк Бохнєвіч, а учителями поляки Бартман і Барткувна. Якийсь час учителював українець Іван Онуфрик. Хоча влада дуже стежила за його працею, учитель І. Онуфрик був громадсько активний і, як пізніше виявилось, стояв у зв'язку з підпіллям. Заарештований большевиками, пропав.

Багато молоді з Краківця тих часів ходило до середніх шкіл, чимало теж пішло до високих шкіл. Поважний відсоток укінчив учительську семінарію і як на глум через настанову польської влади мусів шукати праці поза Краковеччиною, а то й далеко на Мазурах. Таке було з Миколою Струсом, який скінчив гімназію, був при УГА, доповнив семінарійну матуру і мусів враз із жінкою Оксаною, з дому Мальцівною, теж учителькою, вчити в глибокій Польщі. Щойно з приходом німців повернулись вони до рідного Краківця. Учителька краковеччанка Ганя Паранкевич була щасливіша. Вона вийшла замуж за учителя Шаха і обоє вчили в Мостах Великих. Теж учителька Марійка і Люба Дорош учили поза Краківцем в Польщі. Марійка померла в 1938 р. Люба за німців стала вчити в Краківці. Про других учителів з Краківця не залишились відомості.

На переломі XIX і XX ст. чимало учнів і учениць з Краківця було в гімназіях. Четверо з родини Кохановських, троє з родини Волосянських, два сини місцевого дяка Михаловича, Юрко Буґель, Корнель Білозор, Володимир Клочник, Микола Струс, Іван Слиж, і ще більше з цілком молодшої ґенерації. Декому тільки вдалося в той тяжкий бурхливий час закінчити високі студії. Всі вони відіграли важливу ролю в національному підйомі Краковеччини.

Але таки немала частина в національно-громадській будові Краківця походила зі статечного міщанства. Не було між ними багатіїв, але були це люди чесні, доброго серця і щедрої руки. Їхньою мрією було поставити на місце старенької церкви, нову величаву. Жертвенно складали гроші. На ту ціль ішли майже всі гроші з уряджуваних імпрез. І скуповували матеріял. Прийшла большевицька окупація і ворог покористувався тим матеріялом. Ось імена людей, вкорінених в краковецьку землю, які ще в пам'яті остались: Балухи, Барани, Дороші, Грицкевичі, Клочники, Кокоти, Кульматицькі, Міцковські, Михаловичі, Мальці, Малиші, Паранкевичі, Слижі, Слівінські, Слабоки, Струси, Шагинські, Фартухи, Хоростілі, Сеневи і інші.

З бігом часу відносини в Краківці за Польщі трохи наладнались. Віджила читальня "Просвіти", стали відбуватись відчити, імпрези і різні святкування такі, що не входили в конфлікт з польською владою. Стали до Краківця навідуватися люди з довколишніх сіл. Хоч трохи Краковець зажив давним життям. Постали нові товариства, як кружок "Відродження", кружок "Рідної Школи", руханкове товариство "Луг", відновлено відділ "Союзу Українок". Всі вони діяли в обмеженому маштабі, але піддержували національну єдність громади.

Це на яві. А в підпіллю життя ішло своїм порядком, тільки про те ніхто не говорив, ніхто не писав. А члени УВО, опісля ОУН, робили своє. Щойно, як загоріли стирти у поляка шовініста дідича Фанґора в Коханівці, про них заговорили. Не спинила їх і пацифікація, яка найбільше лиха накоїла Свидниці і Нагачеву. Підпілля існувало далі, а вийшло воно знову на верх, як прийшло воєнне пожнив'я УПА. От кілька імен, що залишилися в пам'яті ще живих:

Володимир Струс, псевдо Гайдамака, радіотехнік, згинув у день свята Стрітення в селі Храпи, ярославського повіту в 1945 р.

Славко Михалович згинув в селі Кобильниця Руська в 1945 р.

Славко Малець, псевдо Дніпро, згинув невідомо де і коли.

Мілько Міцковський, згинув невідомо де і коли.

Д-р Павло Клочник згинув в околиці Хотинця в 1945 р.

Петро Буґель, син лікаря з Краківця, згинув невідомо де і коли.

Всі вони з Краківця, а було їх напевно більше.

Імена деяких з поблизьких до Краківця сіл, що згинули в УПА, а їх імена задержались ще в пам'яті живучих у діяспорі людей:

Тимко Базилевич з села Гаїв. Був станичним ОУН. Згинув в 1945 р.

Іван Турко, псевдо Прут, кулеметчик, згинув у Хотинці 1946 р.

Іван Ожібко, псевдо Ґонта, згинув у Хотинці 1946 р.

Петро Крет згинув у Хотинці 1947 р.

Андрій Лицован, псевдо Луг з с. Хотинець, там загинув у 1946 р.

Іван Брода, псевдо Бодак, з села Гнійниці, згинув на засідці в селі Бортне, повіт Горлиці, в літку 1947 р. Там похоронений. (Інформації подала Ірина Слиж-Булат).

Молодь з Краківця боролася теж в рядах Дивізії Галичина. Між іншими Андрій Буґель, Володимир Дорош, Маркіян Шагинський. А з Краковеччини між іншим: Ігор і Нестор Борівців (Боровець) з Серн, Петро Карпа з Соранець, Моранець, Маріян Пасічинський з Нагачева.

Силою повоєнних договорів Краковець став пограничним містечком між Польщею і Совєтською Україною. Здавалося б, що дві комуністичні країни повинні сусідувати між собою по приятельськи. Тимчасом їх розмежувала широка смуга диких піль. Жертвою цієї смуги впали давні прекрасі українські села. Найбільше потерпіло село Млини, яке зрівняно з землею, разом з старовинною церквою, дзвіницею і

пам'ятниками. Серед останніх і пам'ятник, поставлений колишньому парохові Млинів і композиторові о. М. Вербицькому.

З Млинів вийшло кілька інтеліґентів: о. В. Коляса, о. Ковалик, проф. Мончак; учителі: Дмитро Мамин (тепер у Канаді), Петро Малиш, Іван Гадзевич.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ПРЕДМЕТУ:

1. Słownik Geograficzny Ziem Królewstwa Polskiego. Warszawa, 1880-1902.
2. Akta Grodzkie i Ziemskie. Z Archiwum Bernardynów we Lwowie.
3. Історія міст і сіл УРСР, Львівська область, Київ, 1968.
4. Схиматісмъ всего клира руско-католическаго Богомъ спасаемои Епархіи Перемышльскои на годъ отъ рожд. Хр. 1879. Въ Перемышли, 1879.
5. Семен Байдович (псевдо Омеляна Волосянського) стаття: "Краковець, місце народження Т. Чупринки, щоденник "Америка" — Філядельфія, ч. 12 і 13, 1951 р.
6. о. Ізидор Сохоцький: Будівничі новітньої української державности в Галичині. Наукове Товариство ім. Шевченка. Бібліотека Українознавства ч. 8. Ню Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1961.
7. Іван Крип'якевич і Микола Голубець, опрацювали: Велика історія України. Видав Іван Тиктор. Львів — Вінніпеґ, 1948.
8. "Яворівщина. З її минулого і сучасного". З нагоди 50-ліття заложення першої української читальні в Яворові, 1931 р.
9. Інтерв'ю з Андрієм Буґлем. Куксвілле, Онт. Канада.
10. Усні передання багатьох краковеччан, що проживають в Америці і Канаді.

Учні 3-ої кл. народної школи в Краківці. Сидять: Гопкало, Кшися Корнось, А. Буґель, Ірка Гарасимець, НН. (поляк). Стоять навколішках: Славко Малець, Пташник, Гнатяк, Ірка Федина, НН, Міцковська, Маленъ, НН, Бартко, Ірка Слижс (?), Чеся (?) Кокот, Малець.
25-го травня 1935 р.

Арсен Волосянський
(Семен Байдович)

Семен БАЙДОВИЧ

КРАКОВЕЦЬ, МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ЧУПРИНКИ

З приводу геройської смерти сл. п. генерала Тараса Чупринки мов на фільмовій стрічці відновилися у моїй уяві спомини давноминулих літ, спомини з пережитих мною юнацьких років у містечку Краківці, яворівського повіту, в тому містечку, де народився і провів свої дитячі роки сл. п. генерал.

Містечко Краковець було за австрійських ще часів відоме, як місце карного заслання невигідних владі урядовців і надто буйних гуляк-старшин австрійської кінноти. І не диво, що саме цю місцевість вибрано як місце заслання. Бо на ділі Краковець не був ніяким містечком, а Богом і людьми забутою закутиною, далеко від усіх культурних центрів тодішнього життя. Найбільшим лихом була його віддаленість від залізниці, до найближчих залізничих станцій було біля тридцять кілометрів. Мешканців нараховував Краковець біля двох тисяч душ, з чого було яких 800 українців міщан, понад 900 жидів і неповних 300 поляків.

Лежало це містечко в західній частині яворівського повіту над рікою Склом, яка творила там великий, бо понад 500-гектаровий став (1300 акрів). Став був багнистий і цілу околицю затроював малярією.

Лежав Краковець при цісарському "гостинці", що йшов зі Львова через Ярослав до Кракова. Поля в околиці містечка були мало врожайні, самий щирий біленький пісок. Та все ж таки був Краковець, не дивлячись на цілу його мізерність, свого роду адміністраційним і торговельним центром для всієї околиці, а згодом став він теж і культурним центром. Був там повітовий суд, податковий уряд, нотар, геометри, адвокати, лікарі, невеликий крайовий шпиталь, аптека, п'ятирічна школа, поштовий і телеграфічний уряди, станиця жандармерії, українська і

"Америка" ч. 12 (/I/51), 13 (22/I/51) і 14 (23/I/51)

римо-католицька парохії та обширні казарми, де стояли два ескадрони кавалерії, спершу драгунів, опісля гусарів. Було теж там декілька лихварських банків, багато жидівських крамниць, одна-єдина газова ліхтарня посеред піскового ринку та міська поліція з трьох людей зі старосвітськими кривими шаблюками під командою вахмістра Сима. Вичисляю лише тому всі тамошні уряди та інституції, бо якраз у всіх тих урядах служили переважно українці, як найбільш невигідні тодішнім "власть імущим".

Вони згодом розбудували там теж жваве культурно-освітнє життя. Добре розвивалася там читальня "Просвіти" заснована ще 1899 року, ще краще працювала там тоді філія "Просвіти", заснована чи не 1905 року. Була там філія "Союзу Українок", пожарно-руханкове товариство "Сокіл", сильне кредитове т-во "Зоря", прекрасно розвивалося т-во "Бесіда" з доброю бібліотекою з трьох тисяч томів книжок, була пізніше українська дитяча світличка та дуже добрий церковний хор.

Так то воно зложилося, що в Краківці зібрався поважний гурт українців інтеліґентів, які в цій закутині розвинули жваву діяльність на всіх ділянках громадського життя. І для відмічення цієї їхньої праці треба згадати їх всіх поіменно, а саме: українським католицьким парохом був там тоді о. декан Іван Волосянський, тоді ще молодий і активний та відомий, як добрий провідник, сотрудником був о. Матвій Мокрівський, начальником повітового суду був радник Іван Кохановський, відомий громадський діяч, потому посол галицького сойму, секретарем суду були спершу Федорович, а потому В. Гвоздович, ад'юнктами-суддями були — Максим Криницький й Осип Шухевич. Нотарем був там Петро Буґель, відомий з того, що розпарцелював цілий ряд панських фільварків між наших селян, лікарем д-р С. Полянський, дуже добра людина та музика-аматор. Десь від 1898 року жив в Краківці Тадей Купчинський, відомий організатор хорів і аматорських гуртків, який зорганізував при читальні прегарний аматорський гурток і добрий хор.

Начальниками усіх урядів були тоді українці, а декілька поляків займали підрядні місця писарчуків. Військовим комендантом був тоді теж український ротмістр і потому майор Шепарович. Був він відомий в військових кругах цілої Австрії зі своєї суворости. Однак ця його суворість на ділі не була надто страшна, він умів лише щоденно тримати 8 до 10 годин в сідлі підкомандних старшин, які наскандалили надто багато по великих ґарнізонах і за кару попали до Краківця.

Служили там або відбували кару такі відомі аристократи як князь Віндішґрец, князь Ліхтенштайн, граф Льобковіц, граф Чернін, барон Ротшильд, сини найвищої сметанки австрійської аристократії. Їхнє дисциплінарне перебування у Краківці виходило їм лише на здоров'я, бо згодом після довшого, чи коротшого часу набирали вони такої

майстерности в кінній їзді, що здобували перші місця на кавалерійських пописах, чи турнірах.

Ротмістр Шепарович був теж широко відомий як інструктор мистецької їзди на конях за еспанською школою. Згадую ті часи, як він з цілим штабом молодих елеґантних старшин в неділі приходили до місцевої церкви, побожно вислухували Служби Божі та приступали в нашій церкві до св. Тайн Покаяння і Причастя.

Місцевий латинський парох не мав ні пошани, ні симпатій серед населення. Навіть місцевий багатий дідич поляк граф Лубєнскі приїжджав лише до церкви. Він теж як талановитий маляр-аматор намалював образ св. Йосафата до місцевої церкви.

В околиці Краківця жили тоді відомі старші священичі родини, як Чичиловичі, Подляшецькі, Телехівські (учасник Собору Учених з 1848), Подлуські, Сінкевичі, Цепінські, Гарасимчуки. Багато молоді з тих священичих родин було тоді в школах, переважно в перемиській гімназії. Свідомі, заможніші селяни теж висилали своїх синів до шкіл, як Середович з Тарасівки і з других сіл та з містечка, як Фартухи, Михайловичі, Балухи, Хоростілі, Федаші, Маланчаки, Слабоки.

Бурґомістрами Краківця бували здавен-давна міщани-українці, як Фартух, Крацила і інші.

Окремою категорією були тодішні жиди в містечку. Були це справжні українські жиди, яких либонь більше немає на наших рідних землях. Були вони всі правовірні "хусити" та дуже строго придержувалися своїх прастарих звичаїв. Крім жарґону знали вони лише українську мову, польської не знали зовсім. Завжди при громадських виборах ішли спільно з українцями, вибирали бурґомістром українця, а їхній рабін у всіх загально-громадських справах радився і договорювався з місцевим українським парохом.

Перевага українців у Краковеччині була така велика, що навіть повідомлення про всякі збори товариств, чи філії "Просвіти", чи про якісь політичні віча розносили по селах місцеві австрійські жандарми, теж переважно українці.

Ще треба згадати тодішнього повітового маршалка, яким був в той час граф Іван Шептицький з Прилбич, батько покійного Митрополита Андрея. Приїжджав він на всякі сесії з війтами простим селянським возом, але запряженим у добрі коні, хоча другі дідичі, нераз далеко бідніші від нього, їздили розкішними повозками, чи каретами. Приїхавши, до Краківця на сесію, вступав завжди до місцевої церкви, молився, бив поклони та з розмахом завжди тричі хрестився. З селянами та з своєю прислугою завжди балакав він по-українськи, українською мовою вів теж сесії війтів, але з цивільними інтеліґентами українцями балакав по-польськи, хоча вони до нього звертались українською мовою.

Був він дуже добрим господарем на своїх маєтках, особливо ж любив ліс.

Одне слово, у Краковеччині була перевага українства. Навіть поляки дідичі, маючи справи в суді, вживали української мови, так, що скрізь по всіх урядах усі справи велися переважно українською мовою. Підкреслюю це, бо в цій атмосфері жила й виховувалася уся молодь Краковеччини, покоління, яке мало почуття своєї національної повновартости.

Я свідомо широко розписався про ці особливі умовини життя у Краківці, бо в тій атмосфері провів свої дитячі роки сл. п. генерал Т. Чупринка (Роман Шухевич), та, що ця атмосфера теж мусіла мати вплив на формування його національного "я".

Десь коло 1904 року прийшов до Краківця на судового ад'юнкта молодий суддя Осип Шухевич. Вів він при тамошньому суді карний відділ. Уже в перших часах свого урядування став він відомий з того, що гостро картав наших селян, які з усякими дрібними справами тягалися по судах (ті справи звали в суді "писківки"). Одночасно поборював він покутних писарів, які по шинках за добрі гроші виготовляли скарги нашим дядькам.

У цьому він мав успіх.

Звичайно посилав він селян до місцевих парохів, щоб там мирно полагодити свої непорозуміння, кажучи: "Ваш ксьондз так само вчений, як і я, ідіть до нього та погодіться, а мені тут не завертайте голови". І дійсно, люди почали щораз то більше обминати судові розправи, а місцеве духовенство здобувало авторитет, полагоджуючи мирно всякі дрібні непорозуміння.

Молодий суддя зразу теж приєднався до місцевого громадського життя. Увійшов до управ майже всіх товариств і брав у них активну участь. Особливо багато праці віддав він місцевому аматорському гурткові. Виступав сам на сцені і під час неприявности Т. Купчинського режисерував нові вистави. З лікарем д-ром С. Полянським та іншими зорганізували струнну оркестру при аматорському гуртку, в якій суддя грав на басі, а д-р Полянський на піяно.

Сіллю в оці молодого судді стало "Товажиство Стражи Оґньовей" в Краківці. Протипожежна сторожа була добре умундирована, мала добре протипожежне приладдя і носила блискучі шоломи з польським орлом на чолі. Членами сторожі майже в 100 відсотках були міщани українці. Суддя вписався до сторожі, дав себе обрати комендантом і на наступних загальних зборах перевів зміну статуту на пожарно-руханкове товариство *"Сокіл"*. Польський орел зник з шоломів, а на його місце прийшла сокільська відзнака.

Жили Шухевичі в ринку в домі поляка, лікаря д-ра Ґрацки, який перенісся десь на захід. Суддя хотів купити цей дімок, однак д-р

Ґрацка відписав, "же русінові не спшеда". Підставив тоді суддя жида фризієра Зонненталя (який грав теж в оркестрі на флейті), і той купив дім, а згодом відпродав його судді Шухевичеві.

Усією громадською працею в Краковеччині керував радник Кохановський і щосуботи на "Бесіді" висіла карточка, хто й куди має в неділю їхати на села до читалень. Суддя Шухевич зчаста виїжджав на села і там по читальнях інформував і навчав наших селян, як можна і треба правно захищатися в різних справах. Селяни скоро полюбили "сендзього" Шухевича та зчаста приходили до нього приватно за правними порадами у всяких справах.

Дружиною судді Шухевича була пані Євгенія, яка походила з священичого роду Строцьких. Була вона теж активна у філії "Союзу Українок" і була незамінною господинею при буфетах на всяких імпрезах. Пильно зберігала вона у приватному житті всі старі традиції священичих домів, була побожною і глибоко релігійною жінкою.

І в 1907 році в домі цього прикладного та патріотичного подружжя прийшов на світ син, якого охрестили Роман-Тарас. Образ цієї дитини зберігся назавжди. Головка з яснорусявим кучерявим волоссям, великі допитливі очі, тоді блідоголубої краски. Завжди, як пам'ятаю, був він одягнений в дитячий моряцький одяг. Була це мовчалива дитина, яка лише своїми широко розкритими очима цікаво завжди розглядала своє оточення. Мовчалива, либонь, тому, що виростала та виховувалася без товариства дітей-ровесників. Діти других інтеліґентів у Краківці були значно старші віком від нього, так що малий Роман перебував переважно в товаристві старших.

Дуже влучно ставив питання: "А чому"? Завжди уважно прислухався він розмовам і в найбільш неочікуваній хвилині перебивав їх своїм: "А чому"? Коли його батьки виходили куди на відвідини, до "Бесіди" чи на якусь імпрезу, Роман ніколи не хотів залишитися вдома так, що вони мусіли брати його з собою. І там, покрутившися та поставивши кільканадцять запитів "а чому" — Роман засипляв десь у куточку.

На всіх виставах аматорського гуртка його постійне сидяче місце було на рампі сцени з правого боку близько батька, який звичайно грав в оркестрі на басі. Роман завжди уважливо слідкував своїми цікавими великими очима за тим, що діється на сцені та часто вмішувався до діялогів на сцені, ставлячи своє питання: "А чому?"

Бентежилися тоді актори на сцені, голосним сміхом реаґувала авдиторія, а наш Роман далі спокійнесенько розглядав сцену, чи теж приявну публіку, так якби й нічого не сталося.

Мавши 5 чи 6 років, деколи втікав Роман з хати, а його улюбленим місцем перебування була велика шлюза на ставі. Там сидів він на висуненій над водою колоді та годинами приглядався бурхливій воді,

яка з шумом і гуком пропливала шлюзою вниз, розбиваючись у дрібні краплі. Я сам декілька разів, переходячи шлюзою, зустрічав там його та кликав — Ходи, Романе, додому!, на що діставав я завжди рішучу та коротку відповідь — Не піду!

Одного разу, либонь чи не по смерті свого батька проф. Володимира Шухевича, привіз суддя Осип додому якісь старі документи та різні записки про те, що рід Шухевичів це старий боярський рід. У більшому гурті на "Бесіді" розглядали ті документи та накінець суддя Осип звернувся до приявного Романа, кажучи: "Так, так Ромцю, ми походимо з боярського роду". Роман хвилину задумався і відповів: — Який там з тебе боярин, коли ти війська не маєш! — Усі приявні всміхнулись, а Роман, обернувшись, відійшов.

Проживаючи в особливій атмосфері Краківця, Роман не вмів ні одного слова по-польськи та до поляків загалом ставився згорда.

Одного разу забрала його мати з собою до Перемишля. Після полагодження всіх покупок, вона ждала на пероні перемиської залізничної станції на поїзд, а Роман одітий в елеґантний моряцький одяг, з паличкою в руці проходжувався повагом пероном. Якась старша віком пані підійшла до Романа, погладила його по головці та спитала польською мовою "Як сє називаш, хлопчику?" Роман пристанув, гнівно глянув на неї і відійшов. Коли опісля мати картала Романа за нечемну поведінку з старшими людьми, Роман мав на оправдання лише те, що що він не хоче мати нічого спільного з поляками. Десь перед Першою світовою війною суддю Осипа перенесено з Краківця, якщо не помиляюсь, до Камінки Струмілової чи до Радехова. Тоді втратив я з очей Романа. Аж десь у 1927 чи 28 році зустрінув я одного дня в канцелярії адвоката Миколи Шухевича молодого чоловіка, риси обличчя якого здавались мені знайомими. Познайомились ми — передо мною стояв Роман Шухевич. Обличчя його було суворе, голубі колись очі посіріли. Пригадував собі мене навіть по імені. Мені відомо вже тоді було про цю ролю, яку відограє він у підпільно-революційному русі. Я став пригадувати йому його дитячі роки в Краківці. Роман злегка всміхнувшись, відповів, що добре пам'ятає ті часи, що ніколи не забуде тих театральних вистав і що радо посидів би ще над шлюзою та послухав би, що розкажуть йому ці бурхливі води, що котяться лотоками.

Більше не довелось мені стрінутись з Романом. Та з добре поінформованих джерел стало доходили до мене відомості про його діяльність. Я слідкував за його чинами., густо-часто подивляв його енерґію, вмілість і досвід у веденні революційної роботи. Але назавжди залишиться в моїй уяві образ Романа, як малого русявого хлопчини з великими цікавими блідо-голубими очима.

Не стало Романа! Не стало теж і Краківця. Один підстаршина УПА

Шкільні діти з села Нагачів на лекції руханки

розказував мені, що 1948 року довелося йому проходити біля Краківця кордон між УССР і "людовою" Польщею. Кордон цей проходить зараз поза селом Млини, яке колись було селом, бо сьогодні ні сліду з нього не залишилося. Проходить цей кордон у віддалі 7 км. на захід від Краківця. Краковець майже не існує. Краковецьких жидів вигубили до ноги гітлерівці ще 1943 року, нечисленні поляки повтікали до Польщі, а на місці залишилося яких 40-50 родин міщан-українців, які коротають своє життя в "радгоспі".

Ринок, костел і всі доми кругом ринку спалені. Стару дерев'яну церкву прикордонники завалили. Матеріял з неї порозтягали на паливо. У давніх казармах і в дворі примістилася станиця прикордонної сторожі. Усі села на захід від Краківця виселені, а людей вивезли большевики Бог зна куди. Цісарський битий шлях заріс травою, бо ніхто ним не їздить. Великий став з року на рік що раз більше заростає. Лише вода на великій шлюзі шумить і клекоче так, як раніше. І напевно розказала б усім тим, які розуміють її мову, якусь дивну казку-леґенду про малого русявого хлопчину з великими голубими очима, який, годинами просиджуючи на шлюзі, мріяв стати новітнім лицарем-героєм, про хлопчину, який мріяв про світле відновлення свого боярського роду. І який добився цього, бо став вождем Української Повстанської Армії.

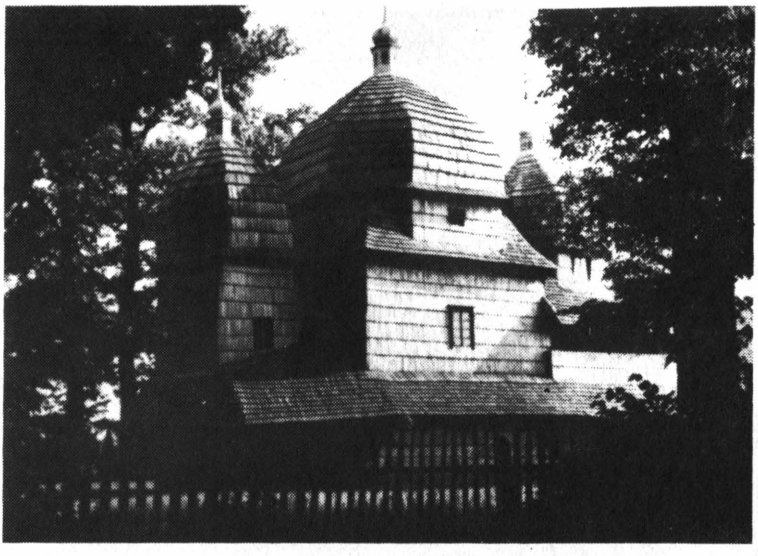

Церква в с. Хотинець у Краковеччині, повіт Яворів

Церква в містечку Краковець, повіт Яворів

Семен БАЙДОВИЧ

СЕЛО МЛИНИ ВЖЕ НЕ ІСНУЄ

Спомин про творця мелодії Національного Гимну

Кожний із нас тягає за собою крізь життя більше, чи менше тяжкий вантаж споминів. Споминів дрібних, з-часта відірваних від себе епізодів, і не завжди можна їх зібрати в якусь цілість і дати якусь повнішу картину. Ніколи й на думку не приходило мені, що колись, на старості літ, прийдеться мені писати щось неначе б то монографію про село Млини, яворівського повіту. Про село забуте Богом і людьми, та при цьому, буцімто, й нічим непомітне.

Очевидно, не буде це ніяка монографія у точному цього слова значенні, бо не маю під рукою ніяких точних матеріялів про це село, а моя пам'ять теж нераз заводить уже. Будуть це лише невеликі й неповні може фраґменти й епізоди, які тягаю я з собою у моєму вантажі споминів і які все ж таки либонь заслуговують на те, щоб вони не пропадали безслідно в безодні забуття.

Села Млинів сьогодні немає, і на ніяких найбільш точних географічних мапах ви його не знайдете. Крізь піскуваті поля і вільшинові гаї колишнього села Млинів розтягнувся тепер широкий, голий пояс кордону між УРСР і комуністичною Польщею. Мешканці колишніх Млинів розбіглися і розбрилися світами. Частину з них насильно переселено в новонабуті польські землі на заході, а другу частину теж насильно виселено десь у глибину СССР. І так стерто зовсім із лиця землі село Млини.

Переглядаю теж уже пожовклий шематизм перемиської єпархії з 1938 року. Старої єпархії, яка своїм початком сягала ще княжих часів, а якої тепер немає. Краковецький деканат був у західній частині яворівського повіту. Містечко Краковець, це місцевість, де народився і провів свої дитячі роки сл. п. генерал Тарас Чупринка, де колись жило так багато нашої інтеліґенції, і де так живо розвивалось наше громадське життя у всіх напрямках. Там діяла колись дуже активна Філія Т-ва "Просвіта", місцева "Читальня Просвіти", Т-во Бесіда, "Кружок Рідної

Школи", Філія Союзу Українок, сильне Кредитове Т-во "Зоря", Т-во "Сокіл", Українська Захоронка та інші установи.

Після Першої світової війни Краковець занепав, Друга світова війна знищила його докраю. За большевицької окупації був ще Краковець якийсь час осідком району, який тепер — як подала наша преса — зліквідовано.

Мені особисто доволі тяжко забути це містечко, де прожив я свої юнацькі роки. Зрештою, коли б я не був у Краківці, то й ніколи не був би знав будьщо про Млини.

Парафія Млини, а в ній церква Покрови Пресвятої Богородиці. У віддалі 11 км. на захід від Краківця, праворуч від т. зв. цісарського гостинця, старого шляху ще з княжих часів, що вів зі Сходу на Захід, до Сяну й далі до Кракова, над річкою Скло, розтяглося дев'ятьма присілками село Млини. Село невелике. Їдучи гостинцем, видно було баню дерев'яної і гарної церкви у віночку старих лип, а біля церкви приходство, школу, читальню і громадський уряд. Село розкинулося широко в долині над річкою, густо підшите вільшиновими гаями. Пам'ятаю ще деякі назви присілків, центр села звали Сеньова, відтак Підбуччина, Підвільшина, Мельники, інших назв присілків уже не пам'ятаю. Всіх господарств у селі було біля триста. Хати скрізь були гарні, дерев'яні, ліплені глиною та гарно побілені, усі з коминами, криті солом'яними стріхами; курних хат у селі не стрічав я тоді. Кожна садиба була обгороджена високим плотом із хворосту, на кожній хаті обов'язково пишався бляшаний знак зі золотим левом Т-ва Обезпечень від вогню "Дністер".

Як подає шематизм з 1938 р., село нараховувало 1263 душ українців, 5 поляків і 5 жидів. Згаданих 5 душ поляків, це була сім'я дорожника при гостинці, латинського обряду, які однак не вміли ні словечка по-польськи, а 5 душ жидів була знову ж сім'я корчмаря в селі. Так то село було на 100 відсотків українське.

Колись, як ще річка Скло в Краківці творила три великі озера-стави, напевно мусіли бути в Млинах і справжні млини, чого доказом назва села і назва присілка Мельники. Згодом два стави заросли і заникли, річка обміліла й справжніх млинів не стало. Село, либонь чи не було колишньою козацькою, або й старшою оселею, і на це є багато доказів.

Перш за все, мешканці Млинів були расово відмінні від інших сіл Краковеччини. В яворівському повіті, зокрема у Краковеччині, переважав доволі чистий монгольський тип населення. Помітно це було в ноші, побуті, а головно у піснях, які співали там аж надто монотонно. На відміну від решти Краковеччини, мешканці Млинів були доволі чистої динарської раси, круглоголові, веселої вдачі, а зокрема дуже співучі. Орнамент вишивок і писанок був відмінний від інших сіл. Він був пере-

важно рослинного характеру та дуже живий у кольорах. На цілу Краковеччину єдина церква у Млинах посвячена була Покрову Пресвятої Богородиці, що теж могло би вказувати на її походження від культу Покрови серед козацтва. Між прізвищами місцевих селян не було ні одного прізвища монгольського походження. Пригадую собі деякі з них, а саме: Маланчаки, Слабаки, Мичаки, Васильці, Миклоші, Штирники, Жидини, Волошини, Бушки, Малиші й інші.

Не було теж ніколи в селі Млинах великого власника дібр, дідича, а колятором парафії була місцева громада. Це був би теж один із доказів, що село Млини було колись вільною оселею, та що не знало ніяких кріпацьких, чи панщизняних тягарів. Можна припускати, що Млини, може ще й з княжих часів були оборонною заставою на старому торговельному шляху зі Сходу на Захід і на вузькому переході між краковецькими озерами й лісами, яких тепер небагато залишилось, боронили доступу до надсянської рівнини, це є і до княжого города Перемишля.

Недалеко від Млинів, у напрямі села Заліська Воля, при шляху, на невисокому горбі, серед ліса стояла стара заїзна корчма, знана Лапаївка, де либонь переловлювали всяких подорожніх на шляху на Захід і збирали там митну оплату за товари від купців. Це були б ось такі неповні дані, які ще сьогодні можу подати з пам'яті про село Млини.

Коли був я ще дитиною, брали мене мої покійні батьки з собою, коли відвідували в Млинах тамошнього пароха, сусіда о. Попеля. У балачках під час відвідин, як у нас, так і на інших приходствах зчаста сходила розмова між тодішнім духовенством про колишнього пароха Млинів о. Михайла Вербицького. Я залюбки прислухувався тим розмовам і вже тоді в моїй дитячій уяві особа о. Михайла прибрала прямо якогось казкового чару. Найкраще й найцікавіше розказував про нього старенький о. Леонтій Желеховський, парох села Глиниць, біля Краківця, який ще за молодих літ знав особисто о. Михайла. "Істинний єрей по чину Мелхисидека, муж "не от міра сего", "святий чоловік", — така бувала звичайно характеристика о. Михайла.

Весною 1852 року о. Михайло перейшов із якоїсь невеликої парафії, либонь у Ярославщині, на пароха Млинів. Селяни з Млинів вислали кільканадцять підвод, щоб перевезти меблі та речі о. Михайла до села. Умеблювання назагал було доволі скромне, крім однієї речі, а саме — великого, нового фортепіяну. Шістнадцять "хлопів" добре напрілося, заки вмістили цю штуку на возі. А при цьому треба було ще найсильніший віз підібрати, щоб не порозліталися колеса. І якось за Божою поміччю фортепіян щасливо заїхав до Млинів.

Звичайно, що в той час селяни ще й ніколи не бачили такої штуки. Пішла чутка по селі про цей дивовижний інструмент, і всі люди збіга-

лися побачити це "чудо". При вношенні фортепіяну до хати — треба було аж три одвірки у дверях розбивати, щоб з тяжким трудом вмістити фортепіян у великій кімнаті, т. званому сальоні. Та зацікавлені люди не розходилися, а стали прохати, щоб "єґомость" щось конечно заграли на цьому струменті. О. Михайло спершу відмовлявся та врешті погодився. Вдарив декілька акордів і став грати й співати своїм гарним теноровим голосом "Под Твою милість прибігаєм". Присутні зпершу зі захопленням слухали, а відтак почали люди припадати на коліна та співати разом із "єґомостем". І понеслася селом ця чудова й стара пісня у честь Богородиці Діви. І хоч пісня скінчилася, люди ще довго навколішках відмовляли "пацір", немов у церкві. Це був, так сказати б перший виступ о. Михайла Вербицького в Млинах. І зразу пішла вістка по селі та по довколишніх селах, як Глиницях, Будзині, Кобильниці Волоській, Заліській Волі, Хотинці про нового "єґомостя", як святого чоловіка, який при тому так гарно й захоплююче співає.

У першу неділю на Службу Божу о. Михайла в Млинах прийшли з села всі, хто лиш міг прийти. Прийшло теж багато сторонніх людей із довколишніх сіл. Людей зібралося там багато немов на празник якийсь. Йшли між людьми живі балачки про нового єґомостя, про його дивовижний струмент, про те, як він гарно співає і врешті про те, що новий єґомость дуже вчені, бо самі найвищі школи покінчили. По старому звичаю, з великою парадою вітали нового пароха війт, радні та старші, церковні брати — хлібом і сіллю та передали ключі від церкви.

Перша "Фала Божа" пройшла дуже врочисто. Єґомость розспівалися немов соловей весною, розспівалися за ним і люди. Якийсь молитовний настрій обгорнув людей, як ніколи раніше. А коли єґомость стали голосити слово Боже, люди аж заніміли. А єґомость промовляли, якось так щиро, сердечно, прямо до сердець, що люди зворушені до глибини серця, посплакувались мов діти. І коли скінчилася "Фала (хвала) Божа", люди обступили тісно нового пароха і цілували з пошаною його руки. Був це великий і незабутній день для Млинів.

Аж до самої смерти в 1870 році, це є повних 18 років прожив о. Михайло у Млинах. Тихий, спокійний, зрівноважений, всеціло відданий службі Богові, став він для села справжнім батьком і опікуном. Щодня у пополудневих годинах відмовляв він єрейський часослов, ходячи весною, літом, осінню довкола церкви. А скінчивши молитви, брав о. Михайло паличку в руки та виходив подивитися на село, на поля, на річку. Не забував теж ніколи набрати повні кишені хліба й кусків цукру для стрічних у селі, чи в полі дітей.

А в полі знову стали творитись такі чудасії, що аж люди в селі дивувалися. Єґомость уміли дуже вдатно наслідувати спів птахів і всякі голоси звірят. Десь високо в повітрі співав жайворонок, єґомость і собі засвистали його пісню. І жайворонки зліталися з усіх сторін і давай

собі виспівувати. Закувала весною десь у гаю зозуля, єґомость відповіли, закувала друга, третя, збігалися збіжжям перепели, плішки та все те птаство перекликувалося із єґомостем.

Над річкою Склом, у вільшиновому гаю, над стрімким берегом річки було улюблене місце єґомостя. Єґомость сідали на березі і годували хлібом рибу. Згодом риба привчилася до цього так, що в глибокій ямі аж кишіло від усякої риби. Обережно підпливали дикі качки, лиски, водні курки, зліталися відкілясь бузьки, чаплі та вся ця розспівана громада дикої пташні зовсім не лякалася о. Михайла й інстинктом відчувала в ньому свого приятеля. Бо безмірною була любов о. Михайла до природи та її відвічного Творця. Із біографій відомих святих подібні прояви стрічаємо у святого Франціска з Асижу, який своєю безмірною любов'ю до Творця вселенної з'єднував собі одночасно довір'я всякої дикої пташні та звірини. Зимою о. Михайло хлібом і зерном годував дику пташню під вікнами приходства. І коли нераз із якої то важної причини припізнив він свою щоденну подачу, то птички дзьобами прямо вистукували до вікон свого опікуна. Люди в селі й околиці вважали це проявом святости о. Михайла.

Пішли в забуття подробиці про особисте життя о. Михайла. Залишився він серед громадянства відомий лише як композитор національного гимну та Заповіту. Згаданий вже мною о. Леонтій багато теж розказував про о. Михайла, як композитора, його характер як людини був зразком особистої духовної гармонії. Музику й спів вважав він молитвою і навпаки — молитву музикою. Пізно в ніч ясніло світло у вікнах приходства; це о. Михайло вигравав щось то на фортепіяні. І тоді збиралися люди гуртками та уважно слухали його гри. Були це вдячні слухачі, які хоч може й не розуміли добре цієї складної музики, але зате своїми почуваннями відчували її красу. Слухали мовчки, щоб не перешкодити творчій праці свого єґомостя.

Я згадав уже, що мешканці Млинів любили спів і непогано співали. Та о. Михаїл бажав, щоб люди якнайкращим співом славили Господа. Почав підбирати між своїми парафіянами кращі голоси і вчив їх співати "Фалу Божу" та пісні релігійного, чи то світського характеру. Не вчив їх ніяких нот, лише при акомпаніяменті гітари переспівував з ними поодинокі партії. Казав він, що віддавати честь Господеві треба "архангельськими гласами". Що п'ятниці увечорі збиралася співуча молодь на приходстві і співала. Праця о. Михайла на пішла намарно; село Млини співало як ніяке інше село в повіті. Я чув, як співали в Млинах "Фалу Божу" десь більше як сорок років після смерти о. Михайла. Співали завжди всі люди в церкві. І хоч було це вже друге покоління, яке небагато знало про о. Михайла, все ж таки спів їх виходив куди краще, як по інших селах Краковеччини.

Раз у тиждень ходив громадський посланець із Млинів по пошту до

Краківця. Були це ще ті благословенні часи, коли люди не спішилися надто і не знали, що це є часопис та й не дуже цікавилися всякими новинами зі світу. Їхній світ був тоді ще невеликий і недалеко виходив пожа межі рідного села. Та коли став парохом у Млинах о. Михайло Вербицький, змінилося дещо, пошта стала з кожним днем все більша. Отець Михайло любив книжку, журнали, часописи та виписував усі нові видання, які появлялися в той час. Мав він, як на ті часи, доволі велику бібліотеку та провадив широке листування із різними людьми. Вечорами, якщо не грав на фортепіяні то зачитувався пізно в ніч у книжки. о. Леонтій любив часто називати о. Михайла книжником.

Але найбільше часу витрачав він на компонування нових творів. До слів поезії О.Ю. Федьковича компонує він "Тост до Руси". У журналі "Зоря" з 1863 р. знаходить він вірш П. Чубинського та компонує гимн "Ще не вмерла Україна". Із розповідей о. Леонтія виходило б, що о. Михайло був, мабуть, свідомий того, що компонує національний гимн, бо розказував про це, в якому то прикрому положенні знайшлася депутація тоді ще галицьких Русинів на всеслов'янському конґресі 1848 р. у Празі. Депутація ця була доволі велика разом із хором Т-ва "Руский Боян". І коли звернулися до них з проханням відспівати національний гимн — усі збентежилися і по нарадах відспівали "Многая літа".

Сам о. Леонтій був "твердого начала" і тому не погоджувався на гимн "Ще не вмерла Україна". Твердив він, що краще надається на гимн пісня, яку він з місця і пізніше пробував співати, та в якій приходив зворот "Руский да живет народ". Незугарний спів о. Леонтія нас, дітей, тоді розсмішував, і ми вибухали голосним реготом. Цієї пісні позатим я ніколи більше й не чув. Може був це й той "Тост до Руси" на слова Федьковича, що його був скомпонував о. Михайло. Мусів теж добре знати о. Михайло "Кобзаря" Шевченка, коли скомпонував його "Заповіт". Не знаю, хай скажуть про це наші музикологи, але мені так здається, що о. Михайло був першим із-поміж наших композиторів, які компонували до слів Шевченка. Та як воно там не було, залишився факт, що обі ці композиції, це є "Ще не вмерла" та "Заповіт", стали нашими національними гимнами і святощами досьогодні. Однак, на жаль, сьогодні забувається про те, що композитором наших гимнів був скромний греко-католицький священник.

Зі своєї композиторської спадщини залишив нам о. Михайло Вербицький крім хорових пісень на мішаний і чоловічий хор ще повних сім симфоній на велику симфонічну оркестру, яких досі ще ні разу не виведено, бо, на жаль, ми не спромоглись зорганізувати таку оркестру. Чи партитури до тих симфоній ще існують, чи може й затратилися зовсім, мені невідомо. Невідомо теж, чи залишилися ще його партитури драматичних творів (співогри), а саме: "Підгоряни", "Верховинці", "Галя", "Панщина" і "Сільські пленіпотенти". Повну Службу Божу,

скомпоновану о. Михайлом, співав ще за моєї пам'яти хор учнів перемиської гімназії. Пригадую собі величне "Слава" та прегарне "Достойно єсть". Композиторська спадщина, як бачимо, немала, та коли візьмемо до уваги, що о. Михайло не мав спроможности вчитися музики в будь-якій консерваторії, що його вчителем музики був впродовж одного лише року німецький композитор Ганке, якого перемиський Владика Кир Іван Снігурський спровадив був до Перемишля вчити богословів четвертого року початків співу, то треба нам тим більше подивляти цю спадщину. Я не є певний цього, але щось пригадується мені, неначе б то о. Михайло Вербицький, будучи ще учнем, мав якесь відношення до Колеґії оо. Єзуїтів у Ярославі та від монаха єзуїта навчився грати на органах.

У розповідях про о. Михайла не пам'ятаю я ні однієї згадки про його дружину, здається, що він, либонь, скоро повдовів. Із світлин, які я бачив у альбомі о. Леонтія і з його розповідей спробую накреслити зовнішній вигляд о. Михайла Вербицького. Був він середнього росту, бльондин, з ясно голубими очима, носив окуляри в металевій оправі. З подробиць про одяг залишився у моїй пам'яті сурдут-папістика, старосвітського крою, шовкова, гаптована камізоля і кольоратка, яку колись носили наші священики, замість ковнірика. Мав він бути ціле життя безсребренником і не вимагав від парафіян оплати за треби та вдоволявся тим, що хто дав. Кожний гріш обертав він на книжки, ноти, журнали тощо.

У житті — більш як скромний і невимогливий. У харчуванні повний веґетаріянин, їв лише городину, набіл і всякі каші та навіть у гостях по сусідах не їв він ніколи м'яса. Не курив і не вживав алькоголю, любив однак нюхати табаку.

Ще один маленький епізод із розповіді о. Леонтія. Після простуди, яку щойно пройшов о. Михайло, кухарка хотіла зарізати півника на росіл, однак о. Михайло не дозволив, кажучи, що шкода різати півника. І так півник оцілів. У виконуванні своїх душпастирських обов'язків він дуже совісний та ніколи не жалів труду ні здоров'я.

У молодому відносно віці, а саме у 55-ому році життя помер о. Михайло Вербицький, простудившись, виконуючи свої душпастирські обов'язки та вмер на запалення легенів. Ціле село справді щиро оплакувало смерть о. Михайла. Поховали його біля церкви та поставили на могилі високий дубовий хрест.

Бувши ще учнем, на феріях інколи відвідував я у Млинах моїх шкільних товаришів Маланчака та Слабака. Особливо мило згадую сім'ю Маланчака, доволі заможного господаря, в сім'ї якого панував справжній патріярхальний лад. При тій нагоді не забували ми ніколи відвідати могилу о. Михайла. Звичайно співали ми на могилі, як уміли, спочатку "Вічную пам'ять", а відтак "Ще не вмерла". Могила о. Михайла,

хоч була занедбана тоді, хоч хрест був уже похилився, робила на нас сильне враження своєю своєрідною романтикою. Повно було на могилі барвінку, цвіли дикі рожі та якісь дикі квіти, так неначе б сама природа намагалася прикрасити могилу цього святця.

Десь, чи не 1938 року, за почином львівського "Бояна", а зокрема дириґента хору проф. Іліярія Гриневецького та радника Дрималика поставлено на могилі о. Михайла мармуровий пам'ятник, на якому була присвята: "Композиторові Українського Національного Гимну". Сьогодні бажаю відмітити, що творчу інвенцію до своїх композицій знаходив о. Михайло якраз у Млинах, у цьому невеликому селі піскуватої Краковеччини, у цьому селі, якого тепер уже немає...

Час не стояв, щораз більше заростала дикими квітами могила о. Михайла. На його місце до Млинів приходили й відходили все нові й нові душпастирі. Як звалися вони, невідомо мені. Певні відомості та матеріяли були лише в єпархіяльному архіві перемиської капітули, де о. крилошанин Мирон Подолинський з великою любов'ю зранку до пізньої ночі збирав усякі матеріяли та порядкував течки поодиноких парафій. Були в цьому архіві неоціненої сьогодні вартости відомості про кожне, найменше село, про кожну церковцю, про душпастирів. Побоююся, що рука комуністичного вандала не пощадила й цього безцінного архіву.

За моєї пам'яти був парохом у Млинах о. Попель, дуже ревний душпастир. Про ревність цього заслуженого священика видало видавництво часопису "Америка" окрему книжечку, під наголовком "За Бога й Україну".

Мої покійні батьки жили з родиною о. Попеля у дуже дружніх, сусідських взаєминах і зчаста взаємно відвідували себе. І я, бувши ще малим хлопчиною, бував декілька разів на приходстві в Млинах і на могилі покійного о. Михайла Вербицького. Пам'ятаю добре, що в той час усі захоплювались прегарним голосом їмості добродійки Попелевої і ніякі сусідські відвідини не пройшли без того, щоб вона не відспівала декілька пісень чи серій. Пані добродійка Попелева, з дому Міхнович, була дочкою відомого лікаря, а з часів до її одруження, широко відомою солісткою у мішаному хорі львівського "Бояна".

Коли у Львові святкували ювілей відомого композитора Миколи Лисенка, приїхав він тоді сам до Львова. І коли Лисенко почув на концерті спів тоді ще панночки Міхновіч, так захопився її прегарним голосом, що з місця запропонував їй виїхати на його кошт до Італії і вчитися там співу. Пропозиція ця, хоч як була принадна, мусіла відпасти, бо був уже визначений реченець її вінчання з укінченим тоді богословом Попелем. Голос пані Попелевої був повний такої краси й чару, що слухачі попадали прямо в якусь екстазу та знову й знову допрошувалися її співу.

Під час свого другого перебування в Галичині М. Лисенко довідався, що о. Попель став парохом у Млинах, мав відвідати їх і знову поновляв свою пропозицію виїзду до Італії. При тій нагоді віддав він поклін прахам о. Михайла Вербицького, якого він, як композитор, дуже високо цінив. Подаю цей, може й не зовсім точно провірений, епізод, бо щось таке пригадується мені. Усі мої спроби провірити правдивість цього епізоду між дітьми пок. о. Попеля, які тепер живуть в Америці, без огляду на мої кількакратні намагання, не мали успіху. З Млинів о. Попель перейшов на парафію в Арламівській Волі, а відтак у Малнові, мостиського повіту, де й помер.

До Млинів на його місце прийшов був новий парох о. П. Гарасимчук, теж дуже ревний душпастир і меломан співак.

Було б це просто товариською невдячністю з моєї сторони, коли б я не насвітлив хоч коротко постаті І. Маланчака, уродженця Млинів. Як гімназійний учень перемиської гімназії, виявив він себе запаленим ентузіястом руханки й спорту. У руханці доходив він прямо до найвищих меж акробатики. На перших запорізьких змаганнях у Львові 1910, чи 1911 року здобуває він мистецтво в тяжкій атлетиці та дужанні. Мріяв про те, щоб після закінчення гімназійних студій виїхати на Захід, а зокрема до Швеції, та щоб там фахово набути знань у ділянці фізичного виховання і щоб відтак всеціло віддати себе тій праці серед нашого народу. Після закінчення гімназії голоситься він до військової служби, вибирає формацію тирольських, цісарських стрільців лиш тому, щоб вправитись у альпіністиці. У Першій світовій війні як старшина здобуває він дуже високі воєнні відзначення за хоробрість і гине як поручник вояцькою смертю на італійському фронті. Хай ця коротка згадка стане китицею квітів на його невідомій могилі.

Та вертаємося до Млинів. Доволі довго побував парохом у Млинах о. Петро Гарасимчук. Хто прийшов там після нього, не знаю. Десь біля 1935-6 року парохом у Млинах був о. Василь Хоростіль. У тому часі знову скрізь-усюди поширювалась вістка, що дуже побожна сільська дівчина з Млинів, Настя Волошин, дістала стигми Христових ран на своєму тілі. Був це перший того роду відомий мені випадок за час мого, не так то вже й короткого життя. Появлялись теж вістки в нашій пресі про цю небуденну подію. До Млинів мандрували тисячі людей з поблизьких околиць, щоб побачити ті знаки. Зацікавлюються тією справою теж і наші церковні круги і Настю Волошин перевезли були до манастиря Сестер Василіянок у Львові.

Останнім парохом у Млинах, як нотує шематизм перемиської Єпархії з 1938 року, був мій шкільний товариш, о. М. Величко, ревний священик із покликання і людина великої побожности. Де він сьогодні, чи живе ще, і яка його доля, невідомо мені. Село й парохія Млини перестали існувати...

І ось так кінчаю я мої спомини про село Млини, якого тепер уже немає більше. Помітним у моїх споминах є тісне поєднання життя-буття нашого села зі своєю святою Церквою і з душпастирями. Найбільше характерним є факт, що скромний гр.-католицький священик невеликого села західніх кордонів нашої національної території стає з волі Провидіння композитором наших національних гимнів до слів братів із далеких, східніх земель нашої батьківщини.

Чи не вказує нам тим способом Боже Провидіння на те, що єдиний правильний шлях до повної нашої самостійности та соборности лежить якраз і в повному релігійному об'єднанні?

СЕЛА ЯВОРІВЩИНИ ТА КРАКОВЕЧЧИНИ І СПОГАДИ ПРО НИХ

БЕРДИХІВ

Село Бердихів належало до яворівського повіту; було віддалене від Яворова на 13 км за "Ґеоґрафічним Словником", а за "Історією міст і сіл УРСР" — 16 км.

В часі походу гетьмана Богдана на Львів бердихівські селяни повстали проти польської шляхти, яка після відходу козацького війська спалила село й жорстоко розправилася з селянами.[1]

В 1773 р. австрійський уряд заснував у околиці села німецькі колонії Бердікав і Моссберґ.

Початкову школу відкрито в 1884 р.

Місцеві греко-католики належали до парохії в Підлубах, (церква ім. св. Николая) яка була дочерною парохії в Брухналі[2], а римо-католики до своєї парохії також в Брухналі.[3]

За совєтської окупації став Бердихів центром сільської ради, якій підпорядковані "населені пункти" Молошковичі і Підлуби, з населенням 835 осіб. Колгосп ім. Шевченка, до якого входить с. Бердихів, має 1322 га ріллі. З технічних культур росте переважно льон. Плекають тваринництво молочне. В селі є восьмирічна школа, бібліотека і клюб та від 1965 р. футбольна команда. В післявоєнному періоді збудовано 138 мешканевих будинків.[4]

1. Słown; geogr., Warsz. 1880, т. I, с. 134;
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл. с. 925.
3. Схиматизм Перем. Еп. 1879, с. 381.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 925.

БОЖА ВОЛЯ

Село Божа Воля в яворівському повіті, лежало на пісках 3 км від містечка Великі Очі. До двора Едварда барона Ґаґена належали 192 морґи ріллі, 28 морґів лугів і городів, 6 морґів пасовищ і 137 морґів лісу. Селяни мали лише 98 морґів ріллі, 49 морґів лугів і городів та 5 морґів

пасовищ. У 1880 р. жили в селі 473 греко-католики, які належали до парохії в Змиєвиських, 19 римо-католиків, що належали до парохії у Великих Очах, та 47 жидів, разом 539 осіб.[1] За совєтської окупації село під назвою "Червона Воля" є "населенним пунктом" підпорядкованим сільраді у Свидниці.[2]

1; Słown. geogr., 1880 т. I, с. 344.
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.

БРУХНАЛЬ (ТЕРНОВИЦЯ)

Село Брухналь (від 1940 р. "Терновиця") відалене за "Ґеоґрафічним Словником" 8 км, за "Історією міст і сіл УРСР" — 9 км на південний схід від Яворова, за "Ґеогр. Словником" над потоком Гноївцем, притокою р. Скло, за "Історією міст і сіл" 1/2 км від цього потоку, званого також Гноянцем.[1] Околиця цього села низька на 132,1 м. понад поверхнею моря, плоска, піщана і багниста з неврожайним ґрунтом і великою кількістю лісів.[2] Перша письмова згадка про село відноситься до 1447 р. За переказами — під час татарських нападів на місці села була твердиня Дукля, з якої збереглися до цього часу фортечні вали.[3] За "Ґеоґр. Словником" — оснували село в 1514 р. Ян, Андрій і Миколай з Фульштина Гербурти, які були дідичами цієї волости. В 1645 р. вимуровано в Брухналі римо-католицький костел ім. св. Трійці. Його уфундував на 2 місіонарів і одного мшального ксьондза великий коронний обозний, хмельницький староста і брухнальський дідич Миколай Стоґнєвський (de Stogniew). Посвячено цей костел у 1710 р.[4] В своїх початках Брухналь був містом. Через нього проходив т. зв. городецько-брухнальський шлях.

До Другої світової війни власником села був граф Ян Шептицький і його наслідники. До двора належало 437 морґів ріллі, 366 морґів лугів і городів, 249 морґів пасовищ і 487 морґів ліса; селяни мали 760 морґів ріллі, 344 морґи лугів і городів та 67 морґів пасовищ.[5] В 1879 р., за шематизмом, до греко-католицької парохії в Брухналі з церквою ім. Пресв. Трійці, збудованою в 1865 р., разом з місцевостями Тарнавицею, Романовом і Внойном належали 732 вірні, в дочерній парохії в Підлубах з Мосберґом з церквою ім. св. о. Миколая було 815 вірних та в місцевостях Бердихів і Жолоб, які належали до дочерної церкви, — 436 вірних — разом 1973 вірні. Парохом був в 1880 р. удовець о. Петро Алексевич, народжений в 1812 р., рукоположений в 1838 р. В 1937 р. парохом був о. Андрій Кочиркевич. Парохія належала до яворівського деканату перемиської дієцезії. Вивінування парохії було таке: В Підлубах — 36 морґів і 1255 сяжнів ріллі та 5 морґів і 1460 сяжнів лугів; в Брухналі — 9 морґів і 825 сяжнів ріллі та 3 морґи й 247 сяжнів лугів, 18

сягів дров з двірського лісу. Додаток до конґруи — 104 зол. австро-угорських.[6]

За переписом у 1880 р. було в самому Брухналі 487 греко-католиків, 488 римо-католиків, яких парохія належала до яворівського деканату, що належав давніше до львівської архидієцезії, але в цьому часі вже до перемиської дієцезії, та 47 жидів, разом — 1022 особи. Загальне число римо-католиків у брухнальській парохії було 598, в греко-католицькій — як вище було подано — 1973, 200 а каталиків та 60 жидів.[7] В селі є етатова школа (1880).

За совєтської окупації с. в Терновиці лише 840 осіб населення. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Вільшаниця, Ліс, Рулеве, Толока і Чолгині. Колгосп "Україна", якого центральна садиба є в Чолгинях, має 883 га ріллі. Ростуть переважно технічні культури: льон, кукурудза, цукрові буряки. Плекають м'ясо-молочне тваринництво та розвивають вівчарство. Під час будови будинків у 1956-1960 рр. відкрито стіни старого укріплення і залишки мосту. В селі є восьмирічна школа, бібліотека і клюб.[8]

1; Słown. geogr., Warsz. 1880 т. I, с. 383-84; Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 930.
2. Słow. geogr., 1880 т. I, с. 384.
3. Іст. міст і сіл УРСР Львів. обл., с. 930.
4. Słow. geogr., 1880 т. I, с. 384.
5. Як вище, с. 384.
6. Схим Перем. Еп. 1879, с. 381.
7. Słown. geogr., 1880 т. I, с. 384.
8. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 930.

БУДЗИНЬ

Село Будзинь лежало 2 км на північ від Краківця та 2 і пів милі на захід від Яворова. До двора належало 138 морґів ріллі, 6 морґів лугів і городів, 4 морґи пасовищ і 76 морґів лісу; селяни мали 333 морґи ріллі, 57 морґів лугів і городів та 121 морґ пасовищ. За переписом у 1880 р. були 332 греко-католики, 80 римо-католиків і 143 жиди. Греко- і римо-католики належали до своїх парохій в Краківці.[1] Шематизм греко-католицької перемиської епархії з 1879 р. виказує в Будзині число 514 "руських" душ.[2] Тепер село не існує.

1. Słown. Geogr., 1880, т. I, с. 449.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.

БУНІВ (Bonów, Sł. Geogr. I, 306)

Село Бунів, віддалене за "Ґеоґр. Словником" на 12 км, за "Історією міст і сіл" — на 16 км від Яворова[1] та 9 км від залізничої станції в

Хоросниці. 3 км від села тече потік Щан. Перша письмова згадка про Бунів є з 1349 р. З XVII ст. зберігаються як архітектурні пам'ятки дерев'яна церква і дзвіниця. Під час походу гетьмана Богдана Хмельницького на Львів у 1648-1655 рр. бунівські селяни виступили проти польської шляхти, а відтак ще й 1660 р. під проводом односельчанина Кубрака розгромили панський маєток Мацея Ґолоцького. Повстання бунівців придушено в 1662 р.; Кубракові на яворівському ринку стято голову, а польське військо грабувало населення в Бунові і вбивало жінок, старців та дітей. На селян накладено контрибуцію за "збитки" завдані дідичеві. В 1830-1831 рр. в наслідок епідемії вимерла більша частина селян; з тих часів за селом збереглося "холерне " кладовище.[2]

За шематизмом з 1879 р. в бунівській греко-католицькій парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської епархії, з церквою ім. св. Параскевії і парохом о. Айталом Фединкевичем, народженим у 1826 р., жонатим і рукоположеним у 1851 р., було 1328 українських душ і 300 в місцевостях Загір'я й Іваники. У вивінуванні парохія мала 62 морґи ріллі з лугами й городами. Як додаток до конґруї діставав парох 179 австро-угор. зол. і 88 крейарів.[3] До двора Йосифа де Роґаля Левицького належало 606 морґів ріллі, 169 морґів лугів і городів, 41 морґ пасовищ і 548 морґів лісу; селяни мали 2190 морґів ріллі, 403 морґи лугів і городів, 245 морґів пасовищ і 67 морґів лісу.

Кількість греко-католиків в 1859 р — 1225, а в 1879 р. як вище наведено з шематизму: 1628, 59 римо-католиків та 100 жидів, разом 1787 осіб. Римо-католики належали до парохії в Яворові.[4] У липні-серпні 1901 р. селяни спалили маєток дідича Левицького за те, що він загарбав громадське пасовище. Він утік із двора, а в 1902 р. під охороною жандармів поселилися на спаленому двірському маєтку польські колоністи.

В 1859 р. була парохіяльна школа. Дяковчитель — Іван Ільчишин. Дітей у шкільному віці 161. Ходило до школи 39. Платня вчителя річна 23.10 зл.

За совєтської окупації Бунів став центром сільської ради, якій підпорядковано "населені пункти": Воля-Любинська, Глухів, Іваники (стара назва "Загір'я", в Шематизмі видруковано "Закіря"), Липник, Лісові Халупки, Любині й Роси. Населення — 1223 особи. На території села є центральна садиба колгоспу "Зоря комунізму" з 1005 га ріллі, на якій ростуть зернові й технічні культури та бараболі. Плекають м'ясо-молочне тваринництво. В селі є восьмирічна школа, бібліотека і клюб; у Любинях — середня школа.[5]

1; Słown. geogr., Warsz. 1880 т. I, 306; Іст. міст і сіл УРСР; Львів. обл., с. 925.
2. Як вище, с. 925.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 381.
4. Słown. geogr., 1880 т. I, с. 306.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 925.

Ярослава з Кулиничів ХАРХАЛІС

СЕЛО БУНІВ ПОВ. ЯВОРІВ

Село віддалене 14 км. від міста Яворова на полудневий захід. Положення села дуже гарне, розміщене на чотирьох горбах, а поміж ними перепливає кілька потічків. Населення понад 2 тисячі — українці. Перед Першою світовою війною було кілька жидівських родин. В році 1903 був ще панський двір, його розпарцельовано і спроваджено там поляків. Наші селяни могли цю землю купити і Земельний Банк Гіпотечний обіцяв дати позичку на закупно ґрунтів, але люди боялися затягати довги і через це вся земля дісталася в чужі руки. Опісля було каяття, та не було вже вороття. Там у скорому часі побудовано школу і костел. До 1918 р. це була лише кольонія села, а пізніше утворено окрему громаду і дали їй назву *Шутова*. Церква в селі дерев'яна з 17 століття, стоїть ще до нині.

З приходом до села о. Накловича й учителя Олекси Кулинича заложено у селі читальню "Просвіта", а згодом інші товариства як: "Сільський Господар", касу "Райфайзенку" й обезпеченеве товариство "Дністер".

Школа була двоклясова, директором був Ол. Кулинич, а допоміжні сили змінялися звичайно українці і то завдяки тодішньому шк. інспекторові Фрайнденберґові, який відносився до українців прихильно, тому що сповняли свої обов'язки дуже добре.

До села належали два присілки — *Макарі* та *Іваники*. Іваники мали свою окрему школу. На присілку Макарі жила заможна родина Дутко, мали двох синів і дві дочки. Усі діти дістали належну освіту, один із синів був управителем нар. школи у Дрогомишлі, опісля в Вільшаниці (пов. Яворів), другий син був різьбарем, а дочка Олена заміжна Грядова — брала активну участь у громадському житті.

Мешканці села, що брали активну участь у громадському житті були: Купновицькі, Стефани, Дутки, Ґринишин Степан, Мельник Михайло, Шулак Андрій, Маренін Степан, Слюзар та Куп'як. Багато було родин Дубанів, Матвіїв, Грицунів, Дорошів, і Білоусів.

Нещастям села був парох о. Роман Крушинський, завзятий москвофіл, який у всьому ішов з адміністрацією проти українських інтересів, навіть своїх дітей посилав до польської гімназії, хоч у Яворові була українська. За своє вислужництво та ж адміністрація з початком війни запроторила його до Талергофу. Ворогом усього що українське залишився аж до своєї трагічної смерти (розстріляли його большевики зараз у вересні 1939 р.). Його вірним соратником був громадський секретар Моцко.

На щастя їхня киринна робота не мала успіхів. В Листопадових днях, село виказало свою громадську зрілість, бо вже першого дня

військовики під проводом дир. О. Кулинича перебрали станицю жандармерії; село дало великий відсоток мужви до своєї Армії.

Лідія з Дутків ПОБІДИНСЬКА (Аргентина)

СЕЛО БУНІВ

Бунів — родинне село мого батька; недалеко від міста Яворова. Село велике, тягнеться вздовж широкої дороги, що пробігає селом. У селі церква, школа й приходство. Парохом села був о. Роман Крушинський, москвофіл, який крім церкви нічим у селі не цікавився, ні не займався. Часто жив у незгоді зі своїми парохіянами.

Управителем школи був п. Дубик, не знаю, хто тепер займає це місце.

Село Бунів має присілки, з яких один зветься Макарі. Тут жили й господарили мої діди, тітки і стрийко — брат мого батька. Діди мої: Іван і Марія з Макарів Дутко. Старша тітка Марія жила при своїх батьках — на Макарах. Друга — Емілія, по чоловікові Мельник, по другому Столяр, ще живе у Львові і має 82 роки. Наймолодша, Олена Грядова померла. Також, на альбанському фронті, помер стрийко Орест, під час Першої світової війни. Наймолодший Мирон був моїм батьком. Помер у Львові. Мої дідусі були багаті, мали 80 морґів поля, велику пасіку, а дідуньо був добрим столярем.

Другою багатою родиною в селі була родина Маренінів, з якої походив священик о. декан Степан Маренін, довголітний парох села Грушова. Також його син Андрій Маренін, директор школи Т. Шевченка в Яворові. Ще пригадую родину Шулаків, які були споріднені з Маренінами і Дутками. Присілок Макарі лежав 3 км. від села Бунова, там жило ще декілька господарів — сусідів Дутків. Під час Першої Світової війни присілок знищили москалі, господарство дідуня підупало, а після його смерти зовсім змаліло. Не знаю, хто там остався в живих і хто господарює.

ВЕЛИКІ ОЧІ

Великі Очі були містечком у яворівському повіті, віддаленим 21 км на північний захід від Яворова, та 8 км на північ від повітового суду в Краківці; поштовий уряд був у місті. До містечка належали присілки: Хутори, Горішна й Мельниця. На схід від Великих Очей були Змиївська Вілька і Змиєвиська, на південь — Свільниця і Сколин, на захід Кобильниця Волоська, на північний захід — Лукавець та на північ — Майдан. Три останні села належали спершу до чесанівського (за австрійських часів), відтак до любачівського (за польських часів) повіту. Велико-очівські потоки спливають на південь до Скла. Міські будинки

лежали в південній стороні, на північний захід від них був домініканський кляштор, а на північний схід — замок на горі високій 242 м. В північній лісистій стороні узгір'я сягають до 281 м.; в західній стороні "Лиса Гора" сягає до 269 м., а на південнім заході — "Княжа Гора" до 244 м. Домініканський костел уфундував у 1667 р. сєрадзький чашник Андрій Модржеєвський. За його військові заслуги позволив йому король Михайло Вишневецький 11 травня 1671 р. перевести Великі Очі на місто з маґдебурським правом, вільним на кілька літ від податків, мит і повинностей; дідич мав право вибирати з-поміж 12 мужів двох бурмистрів, які мали правити по пів року, 4 "райців" і війта, встановити 4 лавників і поручити війтові судити кримінальні справи, а бурмистрові і "райцям" — цивільні справи; в міру побільшення населення могло збільшитися число "райців". Тижневі торги відбувалися в четвер, 3 ярмарки на рік.

Мурований костел побудовано в 1684 р. і посвячено його в 1740 р. в честь Непорочного Зачаття Пресв. Богородиці; при ньому оснували польські сестри милосердя свою філію в 1872 р. В 1670-1672 рр. був у Великих Очах німецький подорожник Ульріх Вердум, який згадує досить укріплений шляхетський двір,оточений земляним валом та з 4-ма баштами.[1] За часів барської конфедерації увільнив Франц князь Пулавський ці маєтки від заосмотрювання війська.[2] Від Модржеєвських перейшли Великі Очі в посідання Лащів, відтак Потоцьких, а коло 1786 р. належали вони до Любомирських. Римо-католики належали спершу до Краківця, але наприкінці XVIII ст. створено окрему парохію, яку поручено домініканам.[3]

Греко-католики мали свою церкву ім. св. о. Николая, але належали до парохії в Змиєвиських; в 1879 р. було їх 379 осіб.[4] В 1880 р. було в містечку 286 домів з 1842 мешканцями та 8 домів у дворі з 94 мешканцями. За віроісповіданням було 1388 греко-католиків, 589 римо-католиків, 996 жидів і 3 іншого віровизнання, але за національністю подано лише 66 "русинів", а 1870 поляків! Не знати, чи така статистика була наслідком її фальшування, чи наслідком польонізації греко-католиків. До римо-католицької парохії належали села: Божа Воля, Дрогомишль,Змиєвиська,Змиївська Вілька і Сколин. Були етатові одноклясові школи: хлоп'яча й жіноча.[5] Великі Очі подарував Совєтський Союз Польщі.

---

1. Słownik geograficzny..., Warsz. 1893, t. XIII, c. 345; Liske: Cudzoziemcy w Polsce, c. 112.
2. Rozmaitości, Lw. 1859, c. 43; Słown. geogr., XIII, c. 345.
3. Ibid., c. 345.
4. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
5. Słown. geogr. XIII, c. 345.

ВЕРБЛЯНИ

Село Вербляни, 12 км на північний схід від Яворова, де за австрійських і польських часів був повітовий староста й суд, та 6 км на південь від Немирова, де був найближчий поштовий уряд. На схід є Тростянець, на південний схід — Курники, на південь — Старий Яжів, на заході — Завадів, на півночі Немирів. Через південну частину перепливає потік Гнила (в "Історії міст і сіл УРСР": річка Біла), притока Любачівки, званий в дальшій течві Завадівкою. Пливе він від південного сходу з Курник на північний захід до Завадова, де на межі обох сіл творить став. На терені села притікає з правого боку до Гнилої кілька потоків, з яких важливіший є Валена. (Нарід називає Олена). До граничного ставу впадає Унячка, що випливає з півночі з верблянського лісу з кількох струмків. Головна частина сільських будинків лежить у долині Валени й Гнилої. Крім того є по цілому просторі порозкидані групи хат, присілків, як: Борові, Юпини, Шипки, Гуки, Кулики, Худики, Дацьки, Дебри, Ґари, Гора, Гораєць, Калитяки, Кути, Пісоцькі, Тістечка, Позиняки і Запуст.[1]

Перша письмова згадка про Вербляни є з 1515 р. В 1649 р. спустошили село татари.[2] За польської Речіпосполитої належали Вербляни до коронних маєтностей яворівського староства. Декретом із 6 лютого 1663 р. у Львові, позволив Ян Казимир коронному хорунжому і яворівському старості Янові з Собєшина Собєському заставити Вербляни й інші села на 2 роки в Мартина і Варвари Ґлембоцьких.[3] Люстрація королівська з 1662 р. подає: "В тім селі було осілих півланків 3 і 1/2, тепер є 2 і 1/2. Підданих є 30. Загородників було 8, а тепер є 3. Кожний піп дає підводу і 7 золотих чиншу річно.

У 1688 р. надав Ян III верблянським попам: Якову Ходоровичеві, Стефанові Савчакові, Миколаєві Муцейкові і Василеві Войнарові лан поля.[4] В 1695 р. надав Ян II Варварі й Андрієві Садурським ґрунти в селі Верблянах.[5] У 1770 р. підтвердив Авґуст II права Миколая й Катерини Клішів до тивунства або війтівства у Верблянах,[6] а в 1749 р. підтвердив це право Авґуст III. В 1750 р. надав Авґуст III Йосифові й Аґнешці Шадурським півланок ріллі, названий Терещаківське, у Верблянах.[7]

За шематизмом перемиської греко-католицької дієцезії з 1879 р. парохіяльна церква ім. Пресвятої Богородиці збудована в 1865 р. В 1859 р. парохом був о. Іван Багринович, а опісля парохом був о. Василій Волошинський, народжений у 1828 р., жонатий і рукоположеий у 1843р. Помер у 1927 р.

Від 1928 р. парохом був о. Йосиф Горчицький, який прийшов туди з Мужилович. Залишився на місці і під час другої большевицької окупації.

В 1859 р. була приходська школа. Учитель Іван Мусейкевич. Дітей у шкільному віці було 86, до школи ходило 15. На початку XX ст. довгі роки був учителем Володимир Волошинський, син місцевого пароха. Коли спенсіонувався, на його місце прийшов Теодор Пелиньо, дуже

добрий педагог. Залишився і під большевиками.

Число українських душ було 2141. Вивінування парохії було таке: 46 морґів і 1200 сяжнів поля і лугів, дров 18 сягів: 9 твердого й м'якого. Додаток до конґруи — 139 зол. і 92 крайцари. В 1876 р. збудована народна школа з українською мовою навчання. Платня вчителя: 300 зол., 4 морґи і 1300 сяжнів поля, 5 сягів дров, 12 зол. на шкільного сторожа і 10 зол. на потреби школи. Парохія належала до яворівського деканату перемиської єпархії.[8]

До двора графа Карла Лянцкоронського належало: 181 морґ ріллі, 147 морґів лугів і городів, 36 морґів пасовищ і 2347 морґів лісу; селяни мали: 2040 морґів ріллі, 732 морґи лугів і городів, 197 морґів пасовищ і 66 морґів лісу. В 1880 р. було 347 хат з 1935 мешканцями в громаді та 18 домів з 98 мешканцями в дворі. За віровизнанням було 1881 греко-католиків, отже менше, як подав шематизм у 1879 р. на 26 осіб 85 римо-католиків і 69 жидів; за національністю 1859 українців, отже менше від шематизмового числа українських душ на 282 особи. З того видно, як поляки вже тоді фальшували перепис населення, бо ж на селі навіть римо-католики не говорили по-польськи й деякі з них навіть соромилися, коли хто називав їх поляками. 170 поляків і 4 німці; коли візьмемо до уваги, що 4 жиди подали себе за німців, а 65 за поляків, дістанемо разом з римо-католиками число 150 поляків, отже виходило б, що лише 20 греко-католиків вкрали поляки. Де ж поділися 262 українці? Виходить, що статистика при переписі населення невірна. В 1937 р. було 2882 гр-католики, 48 римо-католиків, 42 — жиди. Римо-католики належали до парохії в Немирові.

Існувала громадська позичкова каса з капіталом 76 золотих ринських. Був у селі також водний тартак з одним траком й одною пилою.[9]

За совєтської окупації спало населення до 530 осіб. Верблянській сільраді підпорядковані такі "населені пункти": Гораєць, Дацьки, Дебри, Завадів, Калитяки, Коти, Пазинаки, Пісоцьке, Поруби, Хляни й Ціпивки. В Верблянах є центральна садиба колгоспу "Дружба" з 1016 га ріллі. Крім зернових ростуть технічні культури: льон і цукрові буряки. Плекають молочне тваринництво й розвивають вівчарство. На території сільради є ще один колгосп ім. Кірова з центральною садибою в селі Завадові. В Верблянах є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, бібліотека і клюб. Верблянське сільське споживче товариство обслуговує крім сіл верблянської сільради ще й села дрогомиської і залузької сільрад.[10]

---

1. Słown. geogr., Warsz. 1893, т. XIII, с. 390-91; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 925-26.

2. Як вище, с. 926.

3. Кр. арх. у Львові, С., т. 411, с. 784; Słown. geogr., т. XIII, с. 391.

4. Кр. арх. у Львові, С., т. 593, с. 985; Słown. geogr., т. XIII, с. 391.
5. Кр. арх. у Львові, С., т. 522, с. 2197; Słown. geogr. т. XIII, с. 391.
6. Кр. арх. у Львові, С., т. 495, с. 908; Słown. geogr., т. XIII, с. 391
7. Кр. арх. у Львові, С., 599, с. 1290; Słown. geogr., т. XIII, с. 391
8. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 381.
9. Słown. geogr., т. XIII, с. 391
10. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 926.

ВІЖОМЛЯ

Село Віжомля, 11-12 км на південь від Яворова, де були за австрійських і польських часів для села уряди староства, суду й пошти. На захід від Віжомлі є Рогізно, на північ і північний схід — Прилбичі, на схід — Мужиловичі, на південному сході — Новосілки та на південному заході — Бортятин у мостиському повіті. Село положене в водній області Висли. Води з південної сторони села пливуть до потоку Орисько, притоки Вишні; він пливе на південь із середини села, на якого території з правого боку впадає до нього потік Широкий. Води з північної сторони збирає потік Віжомля, притока Скла, що пливе зі сходу на захід і до нього впадає на західній границі села потік Звіринець. Сільські будинки лежали в середині площі піднесеної від 203 до 300 м., а від них на захід будинки німецької колонії Шомляв або Шумляв, із зукраїнізованою формою: Шумлява. Окремі частини села називаються: Дубник або Дубняки, група хат на лівому березі Ориська Конець, Пощини і Ринок. На південному заході є ліс Дубляки, від нього на північ ліс Широкий, на північному заході — ліс Звіринець, а на північ від нього Шепелівка або Чепелівка з лісничівкою таєї самої назви та на північному сході — ліс Високий.[1]

Перша письмова згадка про село відноситься до 1440 р.[2] В 1566 р. повідомив Жигмонт II Авґуст Станіслава Стадніцького, державця королівщини Віжомля, що він вислав окремих комісарів для полагодження спору між ними та власниками Мужилович: барським старостою Мартином, Миколаєм і Єлисаветою Гербуртами, спадкоємцями Валентина Гербурта.[3] Конституція варшавського сойму з 20 лютого 1662 р. винагородила звенигородського старосту Володислава Вільчковського за уступлення ним овруцького староства селами Віжомлею з Бортятином, Жуковим з Жуківком і Каменобродом з Чуйновом.[4] За інвентарем з 1768 р. була Віжомля в посіданні львівської каштелянової Марії з Мнішхів Сємінської. Австрійський уряд прилучив Віжомлю в 1783 р. до яворівських державних маєтностей і на ґрунтах села поселив німецьких колоністів створюючи колонію Шумляв.[5] Schomlau.

За шематизмом перемиської епархії з 1879 р. греко-католицька парохія з церквою ім. Воскресення Ісуса Христа з 1560 р. належала до

судово-вишенського деканату цієї дієцезії. Парохом був о. Йосиф Чичилович, народжений в 1822 р., жонатий, рукоположений в 1847 р. В матірній парохії Віжомлі з присілком Дубняками і колонією Шумлявою було 828 вірних, в дочерній церкві ім. Різдва Пресв. Богородиці в Ляшках з Новосілками було 930 українських душ, разом — 1788 осіб. Парохія була вивінована 58 морґами і 1803 сяжнями ріллі та 15 морґами і 900 сяжнями лугів. Додаток до конґрун був 121 зол., 42 кр.[6] До двора Богумила Стемінського належало 15 морґів ріллі, луги й городи, 3 морґи пасовищ і 2361 морґ лісу; селяни мали 1576 морґів ріллі, 575 морґів лугів і городів, 278 морґів пасовищ та 82 морґи лісу. В 1880 р. було 1111 мешканців у селі та 46 у дворі, разом — 1157 осіб, з яких на римо-католиків відраховує Людвик Дзєдзіцький 360 осіб, отже залишається 797 осіб для греко-католиків, незгідно з числом 828 у шематизмі з попереднього року. За шематизмом 1937 р. присілки: Віжомля Мала, Страшне, Дубина і Бочулі: 2665 гр.-кат., 593 рим.-кат., 16 протест., 21 жид. До того німці в Шумляві були протестантами. Римо-католики належали до парохії в Судовій Вишні. В селі була 1-клясова етатова школа та копальня дарневої руди на просторі 459,600 квадр. метрів.[7]

За совєтської окупації є 1544 мешканці. Віжомля є центром сільської ради, якій є підпорядковані "населені пункти": Глинець, Новосілки, Чорнокінці і Щиглі. Колгосп ім. Леніна, до якого входить Віжомля, має 1396 га ріллі. Багатодільнкове господарство з розвиненим м'ясо-молочним тваринництвом. У колгоспі є цегельня, пилорама й 3 кузні. У Віжомлі є восьмирічна школа, бібліотека і клюб.[8]

---

1. Słow. geogr., Warsz. 1886, т. VII, с. 796; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 926.
2. Як вище, с. 926.
3. Бернард. Архів у Львові, С., т. 332, с. 495 Słown. geogr., т. VII, с. 797.
4. Słown. geogr., Vol. Legum, IV, с. 404; Slown. geogr., VII, с. 797.
5. Як вище, с. 797.
6. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 366.
7. Słown. geogr., VII, с. 796-97.
8. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 926.

ВІЛЬШАНИЦЯ

Село Вільшаниця, 5 км на схід від Яворова; на північ від Вільшаниці є Залуже, Цетуля і Новий Яжів, на сході — Скло, на півдні — Брухналь і Чолгині на заході — Яворів. Через північну частину села пливе річка Скло від Цетулі і творить на границі села розлогий став "Верхстав"[1] На весні 1913 р. зібрані води ставу прорвали греблю. На ставиську лишилися дві саджавки. Решту селяни використали на врожайні поля.

Від нього річка пливе на захід до Яворова, де знов творять Яворівський став. Серединою села пливе притока Скла потік Гноєнець. Він припливає з Брухналя, пливе на північний захід і впадає до Скла перед Яворівським ставом. Сільські будинки положені над Верхставом, в долині Гноєнця і в східній стороні простору і творять такі частини села: Гноєнець, Керничка, Налісє, Мурини, Шоти або На Шотах, Стури, або на Стурах, Околки і Толока. За старої Польщі належала Вільшаниця до коронних маєтностей яворівського староства львівської землі і її заставив Казимир Ягайлович разом з Яворовом у 1456 р. познанському каштелянові Петрові Шамотульському за 1300 гривень звичайної монети та 1650 угорських золотих, які позичив на заплату воєнного походу на хрестоносців у Прусах.[1]

У селі церква ім. св. великомученика Юрія, збудована з дубового дерева в 1540 р. та переставлена на мурований фундамент у 1796 р. Великий Престіл ім. св. Онуфрія перенесений до цієї церкви з василіянської церкви в Яворівському Ліску, недалеко Чернилява, яку розібрано 1795 р. Люстрація королівська 1665 р. подає: Popowstwo we wsi Olszanica nabożny Jakow pop de villa Olszanica pokazał lustratorom przywilej króla die 9 Juli 1660 r., którym consensus of Jana Sobieskiego na to popowstwo i cerkiew Olszanicka pod tytułem św. Jerzego sobie i swoim synom Janowi, Fedkowi i Wasylowi ze wszystkimi do niego przynależnościami w zamku jaworowskim die 16 Junii 1660, otrzymany utwierdzać raczy. Tedy i my ten przywilej "in omnibus punctis clausulis et conditionibus" aprobujemy, i przy nim tego Jakowa popa olszanickiego wcale zachowujemy. W Bukowinie pod dębką sztukę pola za consensum starosty jaworowskiego puszczano poczynającą się od miedzy Artuszowej z jednej, a od miedzy Iwana Nauma z drugiej strony, a kończącą się po końcowi moczar "pod dębką" która pod "Woroniakiem" Tak gromada ze wsi Olszanicy jako i bracia stryjeczni żadnego nie mając prawa obejmują i na grunta wrywają się. Tedy aby ta przeszkoda i preiudicium w prawie jego się działo serio zakazujemy.[2]

1. Słown. geogr., т. VII, с. 498-99.
2. Słown. geogr., т. VII, с. 499.

Ліда ДУТКО-ПОБІДИНСЬКА

СЕЛО ВІЛЬШАНИЦЯ

Маленьке село, лежить у віддалі 3 км від Яворова. Біля села пливе річка Скло, що свої води вливає до Сяну. Село в кітловині — серед лісамолодняку. За лісом малий ставок — радше озерце, що залишилося з колишнього великого ставу. Село бідне, поля піскові не дають урожаїв. На краю села мала церковця з приходством. Серед сільських хат — дерев'яна, невелика школа. Управителем школи був Мирон Дутко —

перенесений "за кару" за свою громадську працю з села Дрогомишля. Учителювала п. Глушкевич. Парохом у Вільшаниці в роках 1932-1940 був о. Ломницький. Він був живчиком села. Населення вбоге — займалося воно кошикарством і виробом з дерева. Селяни виробляли сита, решета, колотівки, дерев'яні ложки, вилки тощо. З лози і шувару плели декоративні кошики, як також великі кошики — кобелі. Товар цей продавали по сусідних містечках а навіть у Львові. Промотором цього промислу був о. Ломницький. Він спроваджував шувар, лозу і так давав працю і заробіток селянам. Він був великий патріот Яворівщини, завжди давав приклад своїм парохіянам. Церква, хоч маленька — завжди чепурна у квітах, про що дбала дружина о. Ломницького, п. Ольга.

Стараннням о. пароха і управителя школи М. Дутка , розвинулася дуже гарно "Кооператива". Вона давала дохід, головно вбогим селянам.

Отець парох мав 5 синів ґімназистів. Вони пішли слідами свого батька. Один згинув у Дивізії "Галичина". Помер о. Ломницький у Брюховичах біля Львова 18 квітня 1965 р. Його дружина ще проживала там до 1969 р.

Володимир ЛОМНИЦЬКИЙ

Село Вільшаниця положене на низовині — мокляках і віддалене 3 км від Яворова в сторону Львова. Приїхати сюди зі Львова можна було від біди т. зв. яворівським "самоваром". Говорилося, що в разі посіху краще було до Яворова йти пішки, не рискуючи їзди поїздом. В тім було трохи правди зважив ши, що поїзд нормально зі Львова до Яворова їхав понад 3 год., себто 15 км на годину. Згодом їзда тривала 2 1/2 години. Часом їхав довше, а це тоді, як машиніст набрав замало розмаху і застряг під Домажирською горою; в тому випадку треба було, "давати назад" і брати більший розмах. Іншим разом корова заступила дорогу поїздові, або знову в Янові "шибування" тривало около пів год. і тоді можна було скочити у місто і напитися в медоситні питного меду "Заґлоба". На Цитулі ви висідали і попри коршму "Якша" греблею за 15 — 20 мінут часу ви були в Вільшаниці. Хочу згадати, що назва коршми "Якша" це татарське слово означення коршми — шинку. Тут колись, за Собєского, стояв табір татар, які по собі залишили назву коршми і назву двох хуторів: Мурини і Муринці, де не побачите ясного волосся ані синіх очей; усі мешканці обох хуторів темноволосі і чорноокі.

Якщо ви гостили у Вільшаниці в 1920 рр., то вона виглядала тоді пригноблюючо. Старі, мохом поросли хати, поламані плоти, бідно вбрані люди, діти літом лиш у сорочках перев'язаних ремінцем або шнурком, в селі аж 3 коршми, земля неврожайна, не могла викормити малоземельного селянина. Хліба на переднівку бракло і третина села

ішла в світ, себто в багатші сторони випросити хліба і бараболь. Молоді дівчата їхали до Львова на "обов'язок". Богато з них уже не верталося, їх доля була різна, а ті що верталися, тратили принаду сільської дівчини; вони здоровили вас не "Слава Ісусу Христу", але "дзінь добри", для фасону закидали польськими словами, їх ноша це какофонія міста і села (на голові обов'язково беретка).

Мій пок. брат о. Євген осів у Вільшаниці парохом при кінці 20 рр. Бачив і розумів бідноту і недолю своїх парохіян і всіма можливими йому засобами забрався до праці над селом. Праця була тяжка, бо як знаємо, кромі злиднів невідступним їх побратимом є темнота. Попередники Брата були священики т. зв. старорусини, які самі собою були запереченням поступу, тож для народу від себе нічого не додали. Перші літа праці Брата не дали великого успіху. Не вдалось заложити ані кооперативи, ані читальні, але... "крапля води і камінь проб'є" і в 1938 р. як ви приїхали до Вільшаниці, то прохід по селі міг бути для вас приємним моментом —переживанням.

В неділю, по Богослуженні, висипався на майдан гурт дівчат святочно вбраних в квітистих строях, мов маком сій, хлопці в вишиваних сорочках і лискучих чоботах. Усюди чути сміхи, жарти, розмови.

Ідемо до читальні "Просвіти". Новий, вправді дерев'яний, поверховий будинок, велика заля зі сценою і фортепяном, усюди повно молоді, бо зараз буде проба, а ввечорі певно якась вистава або концерт. Тут зараз молочарня і кооператива. Мало хто з жінок бігає з кількома яйцями і грудкою масла до Яворова, щоб купити "ґайсу", соли та сірників. Усі ті торговельні трансакції відбуваються на місці. Кооператива сповняє теж ролю певного роду каварні. Дядьки, а їх тут з десяток, потягаючи люльку читають "казету" — дискутують, подають думки, тези, і ви стверджуєте відразу або аж по роках, що той "хлопський розум" був здоровий.

В 1938 р. на вечері я в гостині у солтиса. Тому 10 літ на такій гостині я був би випив келішок "пальонки" (денат. спірт), яким коршмарі труїли наше село, а після "пальонки" на ненакритому столі подали б їсти дриглі з квасним молоком, огірки і черствий хліб. Сьогодні ця гостина виглядала інакше: ми випили медівку, закусили ковбасою, потому був борщ, смажені курята з яриною, щось солодкого, чай і овочі. Страви були так смачні, що треба припускати, що Маруся (дочка господаря) покінчила курс варення "Союзу Українок" певно з відзначенням.

Та найважливішим фактором в економічному розвитку села була кооператива для закупу і збуту шуварових виробів. Навчені досвідом "кооперативи", "Просвіти" і т. п. люди розуміли, що заплата 40-50 ґр. за цілоденну роботу, цебто плетення з шувару тонкої стрічки, не є в ніякому відношенні до вартости праці.

Рішено створити кооперативу і перебрати цілий процес продукції

шувар. виробів у свої руки — усунувши на бік галапаса — посередника. Перші кроки були тяжкі. Закуп шувару вимагав вкладу поважного капіталу, а найважніше ввійти на ринок збуту. Це видавалося зразу як замкнене коло, крізь яке пролізти було майже неможливо, але обі ті проблеми з бідою якось розв'язано — зразу половинно, а відтак вповні — і кооператива рушила (1937 р.) повною парою вперед. В міжчасі, мабуть 1933 р., була велика страта. Чиясь злочинна рука підложила вогонь під маґазин товару раз, а відтак і другий раз. Багато товару згоріло і треба було будувати мурований маґазин. Ці пожежі дали поштовх (на злість) до більш інтензивної праці і в 1936-37 рр. кооператива продавала місячно товару за 15000. зл. п. Люди заробляли за плетення одного метра (спец. міра) замість 0.04 ґр., 0.12, так, що кождого місяця в селі залишалось около 5000 зл.

Кооператива почала купувати товар з першої руки, себто контролювати цілі стави в Краківці, а відтак і в Руднику над Сяном. Спеціялісти тяли той шувар, який виростав понад рівень води на около 2 м., але стинали його не на висоті поверхні води, але 1.5 м.-2 м. в глибину води. Шувар сушено, в'язано і привожено до Вільшаниці. Тут шувар розділювано між працюючих членів кооперативи, які зі своєї сторони були зобов'язані протягом, напр., зими, з одержаного шувару доставити таку-а-таку скількість плетених метрів. Ринок збуту поширився. Продавано шувар, згл. шуварову стрічку, або теж і готові вироби: капці, крісла, лежаки, столи. Того роду меблі виконувано комбіновано, а саме шкелет з дерева, головно лозини, яке обрамовувано шуваровою стрічкою. Товар продавано зразу в сусідстві: Краснік, Львів, згодом знайдено джерела збуту в Познані, Бреславі, і, цікаво, що найкращим клієнтом був Будапешт.

До кількох літ усі три вільшанецькі коршми мали вікна забиті дошками. Їх власники втративши економічну базу свого заробітку (пальонка, метри) добровільно, без зайвих побоїв чи погроз опустили село.

Дальші плянування: меліорація (відводнення) і електрифікація села не дочекалися свого завершення. Прийшов рік 1939, війна, трикратна зміна окупанта і добрі роки села Вільшаниці закінчилися. Мій Брат, яко враг народу, залишив село і помер у Брюховичах коло Львова, чільних громадян у всілякий спосіб поліквідовано, а загал закуто в колгосп.

І сьогодні Вільшаниця є знову Вільшаницею з 1920-их рр. і знову люди вбогі і голодні, бо весь продукт треба "здавати", а заплата за метри шувару гірша за заплату давнього коршмара. І знову молодь кидає село шукати долі в місті, а вертаючися додому калічить москалізмами свою рідну мову.

В лісі "Керничка" була літургічна каплиця ім. св. мучеників Маккавейських.[2] (в 1859 р. число душ 1036). У 1879 р. був парохом о.

Михайло Лятошинський, народжений в 1812 р., жонатий рукоположений в 1836 р. Опісля його син, о. Омелян Л., який помер на холєру в 1915 р. Опісля парохом був о. Теодор Чайківський, потім о. Ілля Ткачук, о. Теодор Крушинський, вкінці о. Євген Ломницький. Парахія належала до яворівського деканату перемиської дієцезії й була вивінована 61 морґами ріллі та 9 морґами сіножатей, 9 сягами дров твердих і 9 сягами дров м'яких. Додаток до конґруи становив 162 зол. а.у. і 33 кр.[3] До двора Генрика Міллєра належало 20 морґів ріллі, 262 морґи лугів і городів, 4 морґи пасовищ і 210 морґів лісу; селяни мали 1474 морґи ріллі, 463 морґи лугів і городів, 353 морґи пасовищ і 36 морґів лісу. В 1880 р. було 1240 мешканців у громаді та 32 в дворі, серед них 9 римо-католиків, які належали до парохії в Яворові.

В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель — Яцко Принь. Дітей у шк. віці було 64, ходило до школи 16. Платня вчителя 20.26 зол. в році.

В селі був американський млин. У 1822 р. виловлено у Верхставі 69 кіп дворічних коропів, 72 копи однорічних, 41 кіп щук і 66 кіп інших риб.[4]

За совєтської окупації є Вільшаниця лише "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Терновиці (Брухналі).[5]

1. Бернард. Арх. у Львові, С., т. 385; Akta grodzkie i ziemskie, II, с. 191; Słown. geogr., VII, с. 498-99.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с 386; Słow. geogr., т. VII, с. 498.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386.
4. Ркп. Оссол. 1829; Słown. geogr., т. VII, с. 498-99.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 930.

ВОВЧА ГОРА

Село Вовча Гора, дочерна Коханівки, 14 км на північний захід від Яворова, 7 км на північний схід від Краківця (повітовий суд) і 6 км на південний схід від поштового уряду у Великих Очах. На північ була Божа Воля, на сході — Нагачів і Коханівка, на півдні — Коханівка та на заході — Свидниця. Простір села обнижується до півдня і в цьому напрямі спливають води до Ретичина, притоки Скла. До двора належало: (в 1937 р. Колятор Антін Ляхович) 13 морґів ріллі, 8 морґів лугів і пасовищ, 11 морґів пасовищ і 118 морґів лісу; селяни мали 101 морґ ріллі, 23 морґи лугів і городів, 3 морґи пасовищ і 19 морґів лісу. В 1880 р. були 33 хати з 188 мешканцями, з яких 172 були греко-католики, 8 римо-католиків і 8 жидів; по національности — 159 українців і 29 поляків, отже до поляків зараховано 13 греко-католиків. Греко-католики належали до парафії в Коханівці, римо-католики — в Краківці.[1]

За совєтської окупації Вовча Гора є "населеним пунктом" підпорядкованим сільраді у Свидниці.[2]

1; Słown. geogr., Warsz. 1893, т. XIII, с. 453-54.
2. Іст. міст і сіл УРСР Львів. обл., с. 929.

ГЛИНИЦІ АБО ГНІЙНИЦІ

Стара назва села була "Гнойниці". Стара дерев'яна церква ім. Зачаття св. Івана Хрестителя, поставлена в 1689 р. згоріла; до наших часів перетривала друга дерев'яна церква, поставлена в 1821 р. При ній збереглися два служебники з XVII ст.: один друкований в київській Печерській Лаврі в 1659 р., а другий — в Ставропигійському Успенському братстві у Львові в 1666 р., які доказують, що парохія була православною до 1691 р., в якому то перемиський єпископ Інокентій Винницький приступив до унії. В 1875 р. був парохом о. Спиридон де Коровіца Алексевич, народжений в 1811 р., жонатий, рукоположений в 1842 р. До місцевої парохії з присілками Новоставами і Дамщинцями належали 902 вірні; до дочерної парохії в *Гнойницькій Волі* з церквою ім. св. Івана належали 594 вірні, разом — 1496 вірних. В 1880 р. парохом був о. Леонтій Желеховський. В 1937 р. в обох селах було 2106 гр.-кат., 1000 рим.-кат, 80 жидів. Парох — о. Йосиф Ліщинський. Колятор — Ядвига Любєнська.

З вивінування мав парох дохід з ріллі 129 зол., 17 кр., з лугів 74 зол., 36 кр., прихід з епітр. 30 зол., 44 кр., дохід з хліба 1 зол., 5 кр., за дерево на паливо — 11 зол., 2 і 1/2 кр. та із скопчини 16 зол., 27 кр. Від того відтягнено на видатки 15 зол. і 37 і 1/2 кр. Чистий дохід становив 216 зол. і 74 кр. Додаток до конґрун 98 зол. і 74 кр.[1]

В початку XVII ст. була в Гнійницях каплиця, в якій мали богослуження католики аж до 1604 р. від часу, коли власник Краківця самбірський войський Станіслав Фредро замінив краковецький костел на протестантську святиню. 343 римо-католики в початках другої половини XIX ст. належали до парохії в Краківці; де був також повітовий суд і поштовий уряд для села. Всіх мешканців було тоді 1322, отже на греко-католиків припадало 979, яких кількість у 1879 р. піднеслася до 1496. Греко-католицька парохія належала до яворівського деканату. В селі була народня школа. До двора наслідників князя Адама Любомірського належали 601 морґ ріллі, 212 морґів лугів і городів, 32 морґи пасовищ і 527 морґів лісу; селяни мали 1598 морґів ріллі, 228 морґів лугів і городів, 250 морґів пасовищ і 17 морґів лісу.[2]

За совєтської окупації Глиниці стали "населенним пунктом", підпорядкованим селищній раді в Краківці.[3]

1. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 382:
2. Słown. geogr., W. 1881 т. II, с. 640.
3. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 927.

ГРУШІВ

Село Грушів лежить на північний захід, 16 км. від Яворова, 19 км. на схід від с. Щеплоти, на північ від Завадова і від Колониць. Повітовий суд у Краківці. Село лежить у допливі річок Завадівки і Смердеха.

В першій половині XVI ст. були власниками Грушева православні шляхтичі Літинські.

В 1521 р. Михайло, Николай, Василь, Данило, Самуїл і Ксенофонт Літинські виділили в грушівському лісі над річкою Чорнявкою 4 стаї ґрунту в округу під умовою, щоб чернець Антоній поклав манастир ім. св. Тройці і монахи жили лише незмінно під константинопільським патріярхом і справувалися по порядку тієї церкви, якій були послушними від прийняття св. хрещення всі руські князівства. Їх нащадок Адам Літинський уфундував у 1626 р. на своєму дідичному ґрунті в присілку Щеплотах села Грушева манастир, який тоді почали будувати. Вибудувано дві келії та каплицю, яку й помальовано, над гробом о. Христофора Волковецького, протосинґела великого константинопільського патріярха, а далі мала бути збудована церква ім. Успення Пресв. Богородиці. Для цього манастиря записав Адам Літинський ґрунт, що починався від долу, над яким почато будувати манастир, так, що зроблено знак перекоп просто поперек через поле аж до другого потоку, званого Глибоким, до огородження Завадовського. Це поле й луги при ньому до річки Годвишні і все залляв став. Той став, що на ньому є млин, і цей став і млин А. Літинський дав на вічні часи на 12 священиків, щоб відправа завжди була по порядку св. східної Церкви. В 1646 р. промовляв у Люблині славний Василь Літинський. Від 1772 р. монахи удержували в манастирі школу реторики, а в 1774 р. заведено в манастирській церкві братство ім. св. Онуфрія, якого старшим братом став тогочасний дідич Грушева Розвадовський, який держався тоді був грецького обряду. Щеплотський манастир знесено в 1788 р., а його історія "Пом'яник Щеплотський" зберігалася в бібліотеці манастиря ім. св. Онуфрія у Львові.

В 1859 р. був дяковчитель Михайло Калічинський. Дітей у шкільному віці 90, ходило до школи 6. Річна платня вчителя 12.60 зол.

Парохіяльну церкву ім. св. Архангела Михаїла в Грушеві, дерев'яну й покриту бляхою збудовано в 1717 р. Парохом у 1859 р. був Анастасій Маляркевич, нар. 1821 р., а в 1879 р. був о. Стефан Маренін, народжений в 1835 р., жонатий, рукоположений в 1860 р. До матірної парохії Грушева з присілками Застав'є, Букрії, Чернявка і Комарівщина належало 647 вірних; до дочерної Щеплоти — 230 вірних; до дочерної Колоничі — 211 вірних; з присілків: Будомир, Мельники і Заліж — 461 вірний; з військового ґарнізону — 250 військових; чужих і службовиків — 21 особа; разом — 1820 греко-католиків. В 1937 р. було 2500 гр-кат., 163 рим.-кат, 130 жидів. Парох о. Григорій Мартинович. Вивінування парохії було таке: в Грушеві— 28 морґів і 645 сяжнів ріллі та 13 морґів і 1365 сяжнів сіножаті; в Будомирі — 24 морґи і 92 сяжні ріллі; в Колоничах — 15 морґів і 132 сяжні ріллі та 1 морґ і 992 сяжні сіножаті; 20 сягів м'яких дров. Власниками двора в Грушеві були наслідники Володислава графа Розвадовського.[1]

За совєтської окупації став Грушів "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Дрогомишлі.[2]

---

1. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 382-83 і 421; М. Косак: Шематизм провінції св. Спасителя чина св. Василія Великого в Галиції, Львів 1867, с. 193; Sł. geogr., XI с. 847.

Марія ГРУШОВЕЦЬКА

ГРУШІВ

Грушів — гарне, велике, гарно положене село яворівського повіту в Галичині, віддалений від містечка Яворів около 20 км., лежить на границі любачівського і равського повіту. Стаціонувало там австрійське військо. Було і трохи жидів, які були військовими ліверантами. Серединою села йшов гостинець до залізничої станції в Любачеві. Перед Першою світовою війною парохом був о. Стефан Маренін. Він був також військовим капеляном. За цю безінтересовну працю, по довгих літах, відзначено його золотим хрестом із титулом "Ріттер фон". Парохія його обіймала крім села Грушів ще Будомир, Колониці та Щеплоти. Парох працював інтенсивно для свого народу, для піднесення культури та добробуту села. Добрі його заміри не все вдавались. Ось, напр., хотів він для села за приступну ціну закупити сіножать, але жидівські аґітатори підбурили селян, так що до купна не дійшло.

За австрійських часів стаціонувало там два швадрони кінниці, як охорона від сусідів. Цісарський конюший граф Розвадовський подарував палату і терен цісареві на будову касарень, за що дістав ще більший реванж. З приходом війська село піднеслося, але заразом наплинуло багато жидів.

Від року 1872 став парохом Грушова мій дідо о. Стефан Маренін, людина незвичайно інтеліґентна і свідома, який в тих часах, де панував москофільський "Галичанин", перший в цілім повіті відважився читати і принумерувати "Діло". Належав до членів основників "Народний Дім" у Львові. Ціле своє життя посвячував для піднесення свідомости і добробуту своїх парохіян. Так, напр., 1907 р. закупив для громади сіножаті над рікою. Військо зобов'язалось тільки від громади брати сіно, та Рада Повітова в Яворові не затвердила того купна. Покійний не зразився тим, лиш віднісся до міністерства у Відні. Завдяки попертю знайомих військових дістав дозвіл, та жиди, що тратили на цій трансакції, збунтували людей, які в неділю під церквою зробили бунт, не згодились на купно і цілий труд пропав. За мого побуту в Грушові коло церкви знаходився кам'яний пам'ятник порослий мохом і плісню. З трудом відчитала я "атаман Сірко". Року годі було відчитати. Думаю, що це часи походу Хмельницького на Замость.

В 1913 році умер о. С. Маренін, а на його місце прийшов внук о. Віктор Жук, який був адміністратором парохії 3 роки. В 1914 р. прийшла російська інвазія. Царські війська при відвороті в 1915 р. спалили село і парохіяльний дім. О. Віктор Жук по 3-ох роках перейшов до іншої місцевости Завадова, також яворівського повіту, де докінчив будову церкви. В 1920 році став він парохом Жужеля під Белзом, сокальського повіту. Тут працював понад 25 літ, до часу виселення. Застав село спалене в наслідок воєнних операцій в українсько-польській війні (рік 1919-20). Займався відбудовою села, побудував Читальню "Просвіти", Захоронку СС Служебниць і парохіяльний дім. При Читальні заложено кооперативу, молочарню; і "Союз Українок" мав там своє приміщення. Парох працював при філіяльній церкві в Цеблові, де застав Читальню, молочарню і манастир СС Йосифіток з захоронкою. У Сестер сповняв функції капеляна. В селі заложив Райфанзенку, кооперативу здоров'я і відновив стару церковцю.

В 1925 р. була в парохії єпископська візитація. Випала дуже гарно. Єпископ Коциловський був дуже вдоволений — пароха назвав світилом деканату й іменував його крилошанином. По кількох літах став деканом. В 1945 р. з виселенням закінчив на тім терені свою працю. Виїхав з родиною до Люблина, де 25 жовтня 1958 року, по тяжкій недузі закінчив своє трудолюбиве життя.

2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 926.

ГРУШОВИЧІ

Село Грушовичі з Гаєм належали спершу до ярославського, відтак до яворівського повіту, 7 км від Рокитниці. В архіві греко-католицької

перемиської капітули зберігалася кирилицею писана у Львові, 8 жовтня 1301 р. грамота князя Льва, який надав Грушовичі перемиському єпископству. Деякі історичні критики, серед яких і о. Антоній Петрушевич, уважають грамоту князя Льва за фальсифікати, які одначе апробували і підтверджували польські королі. Пізніше це село належало до Чацьких. Церква ім. Успення Пресв. Богородиці, збудована в 1720 р. була дочерною парохії в Хотинці, де парохом був о. Ісідор Шопа, нар. 1822, рукоп. 1854, вдовець. В 1879 р. було в Грушовичах з Гаєм 678 греко-католиків. В 1937 був парохом о. Володимир Тарчанин. У селі була етатова школа.[1]

Совєтський Союз подарував Грушовичі Польщі.

1. Галицкій Историческій Сборникъ, Львів 1853; Схим. Перем. Еп. 1879, с. 8 і 399; Słown. geogr., 1882 т. III, с. 191.

ГУКИ

Село Гуки 8 1/2 км. на північ від Краківця мало в 1880 р. 465 осіб населення, з яких були 455 греко-католики і 10 римо-католиків. Греко-католики ходили до церкви ім. Зачаття св. Івана Хрестителя в Передвір'ю, дочерної краковецької парохії, римо-католики належали до парохії в Краківці. До двора князя Адама Любомірського належало 995 морґів, з них 957 морґів творив ліс; селяни мали 219 морґів.[1]

1. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385; Słown. geogr., 1882 т. III, с. 206.

ДРОГОМИШЛЬ

Село Дрогомишль розташоване здовж річки Вільшанки, з Липиною і Підлубками належало до яворівського повіту, 15 км на північний захід від Яворова та 7 км на північний схід від Великих Очей, в піщаній і лісистій околиці.[1]

Греко-католицька парохія, належала до яворівського деканату перемиської епархії і в 1879 р. був парохом о. Йосиф Гладишовський, народжений в 1821 р., рукоположений у 1845 р., вдовець. Церква ім. Преображення Спаса й Господа Ісуса Христа. В Дрогомишлі разом з Липиною було 1129 українських душ. Парохія мала в Дрогомишлі 87 морґів і 1184 сяжнів ріллі, 19 морґів і 322 сяжні лугів та 17 і 1/2 сяга дров. Додаток до конґруи 68 зол. австро-угор. і 53 кр.[2] Перша письмова згадка про Дрогомишль є з 1497 р.[3]

До двора Мацєя Скарбка Боровського належало 729 морґів ріллі, 343 морґи лугів і городів, 144 морґи пасовищ і 1872 морґи лісу. Селяни мали 1491 морґ ріллі, 250 морґів лугів і городів, 227 морґів пасовищ і 116 австр. морґів лісу. Греко-католиків було, як вище подано, — 1129 осіб, 32 римо-католики і 117 жидів, разом — 1278 осіб. Римо-католики належали до парохії у Великих Очах.[4]

В 1859 р. був дяковчитель Олекса Грицько. Дітей у шкільному віці 120, ходило до школи приходської 10. Платня вчителя 17.85 зл. в рік.

В часі "пацифікації" в 1930 р. поліція вбила й закатувала багато селян. У 1933 р. знов закатовано 3 людей. На похорони жертв, не зважаючи на заборону й поліцейські пости, прибула духова орхестка з Немирова й похорони стали маніфестацією протесту проти національного і соціяльного гноблення.

За совєтської окупації Дрогомишль став центром сільської ради, є віддалений на 18 км від районного центру, що є для села також найближчою залізничою станцією, і має 1306 осіб населення. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Грушів, Колоничі, Липовець, Лужки і Щеплоти. На території села є центральна садиба колгоспу ім. Жданова з 1001 га ріллі, на якій ростуть зернові і технічні (цукрові буряки і лен) культури. Плекається молочне тваринництво і є розвинене свинарство та вівчарство. В селі є восьмирічна школа і школа сільської молоді. При восьмирічній школі діє консультативний пункт яворівської заочної середньої школи. Є бібліотека і клюб.

1. Słown. geogr., 1881 т. II, с. 158.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 383.
3. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 927.
4. Słown. geogr., II, с. 158.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 926-27.

Ліда ДУТКО ПОБІДИНСЬКА,
(Аргентина)

СЕЛО ДРОГОМИШЛЬ.

В Дргомишлі я родилась, малою зростала —
В Дрогомишлі, кожнісіньку стежечку я знала.
Як згадаю село рідне, з туги аж заплачу:
Я Дрогомишля моєго — більше не побачу...
Там поля — ліси дрімучі, нарід мій в недолі;
Я з далекої чужини, бажаю їм волі! —

Село Дрогомишль лежить 15 кл. віддалене від повітового міста Яворів. Коли це село постало, годі вгадати, бо ніде не можна найти

хроніки, або других яких записок, хто, як і коли заснував село і назвав його Дрогомишлем.

Старі люди переказували, що колись в давнину були тут великі ліси, у яких населення шукало захисту перед татарським лихоліттям. Побудова села, та розміщення хат — вказує радше на те, що село постало можливо в часі — коли пани власники, великих земель, поселювали людей з околиць Ярослава, бо говірка селян подібна до говірки Ярославщини. — Саме село розкинулось на просторі 4 км. По середині села бігла довга, широка дорога, а поздовж неї двома рядами біліли сільські хатки. За хатами довгими ланами, тяглися поля, сіножаті — аж ген, де на обрії майоріли темні ліси, що наче зеленим вінком обгородили село.

Від сходу Дубрівка з високою горою, вкритою старими соснами та смереками, на південному заході. Буковиця — повна диких звірів, різних грибів, та солодких, лісових ягід. З півдня ліс — молодняк Ясенина, що тулився до сусіднього села Нагачева. Межував Дрогомишль з Нагачевом, Клуницями, Литівцем та Липиною.

Крізь село пробігав малий потічок, що кудись ховався між двірськими ставами. По середині села в тіні старезних лип — стояла старенька дерев'яна церковця з похилою дзвіницею. Проти неї старе приходство. У сусідстві нова, гарна, дерев'яна школа. Колись парохом села був о. Осідач, що його тлінні останки спочивають на старому цвинтарі. Його з пошаною згадують старі господарі. Опісля парохом села став о. Г. Журавецький

У роках 1907-1932 школу провадив директор Мирон Дутко. Школа була 3-клясова, вчителювали — дружина управителя школи Софія Ісайчак Дутко і Галя Ґоліян.

Коло школи управитель виростив гарний, овочевий сад, квітник та запровадив пасіку. На доповняючій науці вчив він старших школярів — щепити овочеві дерева, рожі, крім того вчив хлопців столярства і різьби. Його дружина вчила дівчат вишивати і куховарити.

У селі ще до Першої світової війни була читальня "Просвіти". Крім того була читальня Качковського, яку всіма силами хотів удержати старий парох — москвофіл о. Григорій Журавецький. Рік 1914 — Перша Світова війна принесла великі зміни у селі. Молодого управителя школи покликано до війська. Його дружина з дітьми виїхала в Карпати до своїх батьків. Москофіла священика вивезли до Талярґофу. Само село, в якому переважно остали самі жінки і діти, потерпіло від мадярів та москалів — багато хат згоріло. По відступі москалів покликано знову вчителів до шкільної праці. Управителькою школи стала Софія Дутко. Крім науки в школі помагала вона хворим селянам на тиф і віспу. Стала душею села. Дістала навіть учительські сили, п. Сим і Подолюх, на зміну опісля прийшли О. Викович і О. Напурко. — 1919-20 роки

принесли нове лихо на село. В селі стояло польське військо, грабувало селян. Тоді згоріла старенька церковця. Правильної науки не було. — Одну найбільшу, шкільну залю відступлено на капличку. Священиком став о. Я. Пасічинський, опісля о. Крайчик. Довгі літа у селі був війтом Т. Бучко, при церкві дякував І. Максимів, а правою рукою управителя був сторож І. Лятошинський. В році 1922 повернув з італійської неволі управитель школи М. Дутко. Школа побільшилася, стала 5-клясова. Крім подружжя Дутків вчителювали п. С. Лопушанська і Анєля Гіттер. Управитель Дутко занявся відбудовою села. Побудовано нову, гарну церкву, відновлено школу. Засновано споживчу Кооперативу "Згода", молочарню. Книговодом був управитель школи. Розвинулася читальня "Просвіти" завдяки п. Прокопа з Дрогобича, що був приватним учителем дітей Дутка. Він занявся церковним хором, зібрав студентів — давав театральні вистави "Наталка Полтавка", "Ой, не ходи..". Під час літніх вакацій в усвідомлюючій освітній праці помагали гімназійні учні, що вчилися в Яворові: Іван і Василь Бучко, Павло Химич, Іван Максимів, Ліда і Богдан Дутки і діти лісничого, М. і О. Петрів. Село ожило, відродилось, розцвіло. Та не надовго, бо осінню 1930 р. у саме храмове свято "Покрови", 14 жовтня — ненадійно — як колись татарська орда, налетіла на село польська пацифікація, що залишила по собі тяжкі наслідки. Від побоїв "язловецьких уланів" потерпіло багато селян — головно дяк Максимів, селянин Петро Гарасим, а від ран помер Іван Драґан. Польська поліція нишпорила по селі і пильно приглядалася, що там діється.

Власниця польського фільварку старенька ґрафиня Гелєна Бжеза мала сина майором польського війська, який жив у Варшаві, а за його вказівками почалися переслідування, труси і арешти українців. — Польський інспектор україножер "за кару" переніс управителя школи до 2-клясової школи в селі Вільшаниці. На його місце прийшов директор — поляк, шовініст і на довгі роки спараліжував працю українського села.

Дрогомишль мав свою традицію під час Різдва. Старші господарі ходили зі "Звіздою" колядували на церкву. Школярі щедрували на шкільну бібліотеку. На Великдень хлопці співали дівчатам "риндзівки" — пісні, що змістом нагадували зустріч весни (з часів поганства), згадувалася в них про богиню Ладу. Три дні гомоніли дзвони на дзвініці і хоч молодь не виводила "гагілок", то хлопці обливали водою дівчат. На викуп дівчата давали їм гарні писанки.

Щедрівка в Дрогомишлі:

Ой прийшов до нас той щедрий вечір;
Дозвольте мати — защедрувати.
Вечір щедрий, Вечір добрий.

Син Захарії — сина Марії — веде за руку на
Йордан ріку.. Вечір щедрий — Вечір добрий....
Ми вам співали — щосте слишали,
Тепер прощайте — щедрівку дайте.
Вечір щедрий — вечір добрий!

Ладо — Ладо — Ладо —
Всім на світі радо —
Щедрий вечір на землі. (приспів)
Цілої щедрівки не пам'ятаю (Л. Дутко Побідинська).

Риндзівка

Позацвітали вишні-черешні до сонця.
Ой отвори ми, красна паннунцю, віконце.
Ой чи отвориш, чи не отвориш, не знаю.
По голосочку твого батенька пізнаю.

Бреніли коси коло покосів зраненка,
Бреніли коси коло покосів з легонька...
(Потім співалось ще до матінки й до миленького і переплiталось приспівом
Бреніли коси...)

Ліда ДУТКО ПОБІДИНСЬКА (Аргентина)

ВАКАЦІЙНИЙ СПОГАД З ДРОГОМИШЛЯ.

Якось недавно, під час літньої бурі, нагадалась мені оця дитяча пригода. Моє родинне село, сповите дрімливими смерековими лісами. Кожного року, під час літніх вакацій бігала наша дитяча громадка в ліс, що завжди манив нас багатством солодких ягід та безліччю різних грибів. Отак одного погідного пополудня побігло нас кількоро в ліс по гриби. Сонце щедро сипало своє гаряче проміння, а лісова прохолода манила дітвору. Тут у тіні смерек, що пахли живицею, та серед пахощів квітів і трав радо спочили хвилину, а тоді розбіглися по лісі — шукати грибів. Вбігли на зелену поляну вкриту пухким мохом, у якому то тут то там сидів приманчивий гриб-боровик; онде другий, третій. Ми радо бігали по лісі і перекликувалися: я найшла гриба, а також, і я — і я... гукали діти. Під одним деревом росло громадно кілька грибів різної величини. Вони творили мальовничу картину на тлі зеленого моху. Я покликала товаришок і всі ми подивляли красу лісової природи. Дівчата заглядали цікаво у мій кошичок, що наповнявся пахучими грибками. Їм

було трохи заздрісно і почали числити, скільки їх тут разом росло. Почислили дванадцять і хтось сказав: точно, як 12 св. Апостолів! А ось ще один, і ще, і ще! Тут проти них, ніби для насмішки підніс свою червоно-біло голівку отруйний маримух, а там гордо стояв на тоненькій ніжці бронзовий козар, біля нього нечепурний жовто-зелений підситник. А там скрізь по лісі розсіялися низенькі голубінки у різних своїх мальовничих шапочках: білих, синіх, зелених та червонявих. Сьогодні, як ніколи, безліч та краса грибів манили дитячі оченята. Наші кошики майже наповнилися лісовим добром.

Серед радости й успіхів ніхто з присутніх не завважив, як нагло-потемніло в лісі, а небо вкрили чорні грізні хмари, що виповзли із-за високих смерек. Зашуміли зловісно дерева, вмовкли лісові пташки. Небо нараз перетяла вогненна гадюка — блискавка. Одна... друга... третя! Дітвора злякалася. Куди нам бігти? До дому, у село — далеко. Хіба заховатися на лісничівку! І ми пустилися бігти в напрямі старої лісничівки. Поки туди добігли, вже добре промокли. Лісничівка — стара, без вікон і дверей, тут живуть лісові сови. Вбігли діти і втулилися усі в один куток, де не промокла криша. Усі дрижали з зимна і страху, а дехто почав плакати. Якось вдалося заспокоїти тих менших. Нараз блискавиця засліпила нас, а сила грому зморозила наші серця. Грім розколов сусіднє дерево, сила його стрясла старою лісничівкою. Ми почали крізь сльози молитися "Отче Наш". Але хуртовина не вгавала. Та поволі дощ вщухав. І громи помандрували кудись понад лісом, у свою далеку дорогу, не лякали більше дітей. Крізь відкриті двері заглянула голуба стрічка погідного неба. Ми кинулись до виходу. Недалеко лежало розторощене громом дерево. Жах було глянути туди!.. Але нас уже не манило ніщо, ні жах пройденої громовиці, ні краса надвечірної прохолоди та пахощів лісу. Ми бігли чим дужче додому. На небі появилася мінлива, різнобарвна веселка — віступка погоди. Її райдужна лента провадила нас у рідне село. —

24. 1. 1970 р.

Ліда Побідинська

ДЕЩО ПРО СЕЛО ДРОГОМИШЛЬ.

(Гумористичний спогад)

У нашому селі було досить студентів, які під час вакацій приготовляли часто театральні вистави, як "Наталка Полтавка", "Ой, не ходи Грицю", "Сватання на Гончарівці", а також комедії "Пан майстер Копитко" і інші. Одна місцева "артистка" мала успіх у драматичних ролях, які любила грати. На одній виставі дівчина виряжає козака у

воєнний похід. На сцену, по великих зусиллях, втягають козакові суху конячку, що звісила голову. Біля неї стоїть зажурений козак. "Артистка" виходить на сцену і прощається з козаком та каже йому, дивлячись любовними очима: "Ой коню, мій коню, я тебе прощаю". Горнеться до козака й гірко плаче. Очевидно, у тремі не помічає своєї помилки й продовжує своє дівоче прощання дуже жалібним голосом тоді, коли вся публіка душиться від сміху. Отак деколи гумористично виводили свої ролі дрогомиські "артисти". Якби не було, ми радо бралися за театральні вистави, бо вводили в життя села щось нового, деколи веселого чи сумного й наші глядачі -- селяни охотно приходили та любили наш вакаційний театр. —

ЗАВАДІВ

Село Завадів, 14 км на північ від Яворова. На сході й південному сході від Завадова є Вербляни, на південному заході — Дрогомишль, на північному заході Колоничі і Щеплоти та на півночі Немирів. Через середину села пливе Завадівка, в якої долині лежать сільські будинки. В південній частині лежить присілок Поруби.

В ході століть Завадів зазнав "дивної долі". Письмом із 26 червня 1653 р. наказав король Казимир будівничому Титові Лівієві Боратинському вступитися з держави в Завадові, звідки він прогнав Сузанну Боратинську, й чекати на судовий присуд.[1]

У Львові, 6 лютого 1663 позволив король Ян Казимир коронному хорунжому й яворівському старості Янові Собєському заставити Завадів і інші села на два роки в Мартина і Варвари Ґлембоцьких.[2]

В Яворові, 26 вересня 1678 надав Ян III Евстахієві Завадовському кілька ланів поля в Завадові.[3] 29 травня 1684 надав Ян III парохію в Завадові попам Захарієві і Андрієві, їх братам Семенові й Теодорові і також їх нащадкам.[4] В Жовкві, 29 листопада 1687 надав Ян III Пащатові та його синам Стефанові і Василеві млин у Завадові.[5]

В Яворові 27 вересня 1698 наказала королева Марія Казимира адміністраторові яворівського староства Янові Засєцькому віддати завадівське війтівство сяніцькому скарбникові Мартинові Боратинському.[6] У Варшаві, 5 квітня 1710 позволив Авґуст II Казимирові Моґільському передати своє право до солтиства в Завадові Альбертові Томашевському.[7]

В селі була мурована церква ім. Різдва Пресв. Богородиці, збудована в 1812 р.. В 1879 р. був парохом о. Іван Гинилевич, народжений в 1810 р., жонатий, рукоположений в 1836 р. В матірній

парохії з каплицею було 1360 руських душ, в дочерній Поруби з каплицею ім. Різдва св. Івана Хрестителя — 496 вірних, разом — 1856 вірних. В 1937 р. парохія начисляла, в цілому, 2218 гр.-католиків, 53 рим.-католиків, 62 жиди. Парох о. Василь Ґумовський. Помер у ЗСА в м. Аліпіква, Па.

Парохія належала до яворівського деканату перемиської дієцезії й мала 33 морґи й 872 сяжні ріллі та 5 морґів і 306 і 1/2 сяжня лугів; дохід порахований на 141 австро-угор. зол. і 42 кр.

До двора гр. Карла Лянцкоронського належало 52 морґи ріллі, 193 морґи лугів і городів, 19 морґів пасовищ і 2175 морґів лісу; селяни мали 2003 морґи ріллі, 697 морґів лугів і городів, 174 морґи пасовищ і 60 морґів лісу. В 1890 р. були 324 хати з 1685 мешканцями в громаді та 3 доми з 10 мешканцями в дворі. За віровизнанням було 1614 греко-католиків, 27 римо-католиків і 54 жиди; за національністю — 1626 українців і 69 поляків. Римо-католики належали до парохії в Немирові. В 1859 р. була приходська школа. Учитель Василь Лягно. Дітей у шк. віці 180. Ходило до школи 8. Річна платня вчителя 19.95 зл р. В селі була 1-клясова школа. Був також водний тартак з одним траком й одною пилою, звичайною.[9]

За совєтської окупації є Завадів лише "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді у Верблянах.[10]

1; Słown. geogr. Kr. Pol., Варшава 1895 р, т. XIV, с. 477; Краєвий Архів у Львові, т., т. 73, с. 209

2. Як вище, С., т. 411, с. 784. Słown. geogr., т. XIV, с. 477.

3. Кр. арх. у Львові, С., т, 472, с. 1687.

4. Кр. арх. у Львові, С., т. 451, с. 1569; Słown. geogr., т. XIV, с. 477. т. XIV, с. 477.

5. Кр. арх. у Львові, С., т. 454, с. 1420; Słown. geogr., Sl. g. т. XIV, с. 477.

6. Кр. арх. у Львові, С., т. 477, с. 637; Słown. geogr., т. XIV, с. 477.

7. Кр. арх. у Львові, С., т. 187, с. 628; Słown. geogr., т. XIV, с. 477-78.

8. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 383.

9. Słown. geogr., т. XIV, с. 477.

10. Іст. міст і сіл УРСР, Львів, обл., с. 926.

ЗАЛУЖЕ

Для села Залужа, шнурового типу, були повітові уряди староства й суду та найближча пошта в Яворові, положеному на захід від села; на півночі від Залужа є Старий Яжів, на сході — Цетуля, а на півд-сході — Вільшаниця. Через південну частину села пливе Скло. На південь від центральних сільських будинків є присілок Мурини, на північному заході — група хат Петришини і Пердуни (частина) та на північному

сході — група хат Гнатусі над потоком Якшою, притокою Скла, яка пливе вздовж східньої границі села. Через південну частину села проходить львівсько-перемиський гостинець.[1] На території села знайдено археологічні знахідки кам'яного віку — дві кам'яні сокири й наконечник списа. В письмових джерелах Залуже згадується вперше в 1454 р.[2] Громада збудувала в 1681 р. дерев'яну церкву ім. Преподобної мучениці Параскевії, яку відновлено й помальовано в 1873 р.[3] Залуже належало до яворівського староства і в 1771 р. виказано в ньому 3272 зл. і 15 ґр. доходу.[4] В 1859 р. був капеляном у Залужжі о. Василій Лев, народжений в 1826 р., жонатий, рукоположеий в 1856 р. В 1903-1919 парох о. Михайло Лев, син о. Василя Л. В капелянії були 943 українські душі; парохія належала до яворівського деканату перемиської дієцезії. В 1937 р. було 1450 гр.кат., 7 рим-кат., 3 жиди. Парох о. Олександер Долошицький. Помер 1942 р. Вивінування парохії було таке: 42 морґи й 55 сяжнів ріллі та 18 морґів і 127 сяжнів лугів. З лісу яворівського скарбу побирав парох дров у половині твердих на паливо. Додаток до конґруи виносив 9 австро-угор. зол. і 12 кр.[5] До двора гр. Карла Лянцкоронського належали 14 морґів ріллі та 42 морґи лугів і городів; селяни мали 1167 морґів ріллі, 354 морґи лугів і городів, 58 морґів пасовищ і 3 морґи лісу. В 1890 р. було 166 хат з 967 мешканцями в громаді, з яких 922 були греко-католики українці, отже на 21 особу менше як у 1879 р., 18 римокатоликів і 27 жидів, які всі подали себе за поляків (45). Римо-католики українці і поляки належали до парохії в Яворові. В селі була 1-клясова школа.[6]

В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель Йосиф Мурин. Дітей у шкільному віці було 80, ходило до школи 8. Річна платня вчителя 10.50 злр.

В селі довгі роки (1905-1930) управителем школи був поляк Ромуальд Бєліковіч, знаменитий педагог і виховник. Заснував зразковий сад, розводив щепи, огород і пасіку. В школі навчав ручних робіт, головно щіткарства. Дівчата вчилися працювати в яринному городі. В щіткарні працювали старші хлопці і найняті, вишколені робітники. Щіткарські вироби продавано по цілій Галичині. На присілку Мурини, де була піскова гора, засновано дахівкарню (за ініціятивою вчителя Бєліковича), де вишколені робітники з села виробляли дахівки і бетони, що їх закуповувано по цілому Яворівському повіті і сусідніх.

Під час літніх вакацій вчилися практичних робіт учителі з цілого повіту.

З села вийшов маляр Василь Мурин, учень Антона Манастирського. Він, м. ін., малював місцеву церкву в 1910 році, зорганізував "Січ", що в 1914 році визначилася в сокільському злеті в Яворові. Загинув під час Першої світової війни.

В селі була Читальня "Просвіти", крамниця "Січ" та руханково-

пожарниче товариство.

За вчителювання Бєліковича допоміжними силами були Михайло Чорниш, Василь Пелиньо, згодом у 30-их рр. Куцикова Олена, яку большевики заслали на Сибір.

За совєтської окупації Залуже є центром сільської ради, віддалене 5 км від районного центру та 1,5 км від залізничої станції в Яворові. В селі є 1391 мешканець. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Мурини, Новий Яр, Старий Яр і Цетуля. На території сільради є колгосп "Перше травня" з 1894 га ріллі, який спеціялізується на відгодівлі великої рогатої худоби і свиней. Є цех для перерібки корму для худоби. Є восьмирічна школа, бібліотека і клюб.[7]

1. Słown. geogr., 1895 т. XIV, с. 361.
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 927.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384; Słown. geogr., т. XIV, с. 362.
4. Як вище, с. 362.
5. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
6. Słown. geogr., т. XIV, с. 361-62.
7. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 927.

ЗМИЄВИСЬКА

Змиєвиська було село яворівського повіту, 19 км на північний захід від Яворова та на північний схід 9 км від повітового суду в Краківці і на схід від пошти у Великих Очах. На північний схід від Змиєвиськ був Нагачів, на півдні — Божа Воля і Свидниця, на заході — Великі Очі, на півночі— Змиївська Вілька та на північному сході — Липовець (у чесанівському, відтак любачівському повіті). Вздовж північно-східньої границі села пливе потік Луг.[1] Парохіяльна греко-католицька церква в Змиєвиських ім. Пресв. Богородиці мала дочерну церкву ім. Різдва Пречистої Богородиці в Змиївській Вільці. В 1879 р. був пародом о. Кирило Обушкевич, народжений в 1820 р., жонатий, рукоположений в 1847 р. До парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської дієцезії, належали 473 вірні; до дочерної у містечку Великих Очах з церквою ім. св. о. Николая — 379 вірних; до дочерної в Змиївській Вільці — 341 вірних; в Сколині — 247 вірних і в Божій Волі — 108 вірних, разом 1548 українських душ. Парохія мала в Змиєвиських 45 морґів і 1025 сяжнів ріллі, 4 морґи і 1220 сяжнів лугів та 26 морґів і 453 сяжні пасовищ; у Змиївській Вільці — 10 морґів і 1006 сяжнів ріллі, 3 морґи і 845 сяжнів лугів та 1 морґ і 882 сяжні пасовищ; у Великих Очах — 22 морґи й 1419 сяжнів ріллі та 4 морґи й 579 сяжнів лугів. 29 і пів сяга м'якого палива. В грошах — 54 зол. і 25 кр.[2]

До двора Едварда і Станіслава гр. Гаґена належало 259 морґів ріллі, 30 морґів лугів і городів, 16 морґів пасовищ і 131 морґ лісу; Селяни мали 698 морґів ріллі, 125 морґів лугів і городів, 136 морґів пасовищ і 50 морґів лісу. В 1890 р. було 117 хат з 606 мешканцями в громаді, з яких були: 487 греко-католиків, 103 римо-католики й 16 жидів; по національності: 512 українців і 94 поляки. Римо-католики належали до парохії у Великих Очах. В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель Матвій Леонтович. Дітей у шк. віці 70, ходило до школи 12. У селі була 1-клясова школа.[3] Тепер цього села нема.

1. Słown. geogr., t. XIV, c. 794.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
3. Słown. geogr. т. XIV, с. 794.

ЗМИЇВСЬКА ВІЛЬКА

Змиївська Вілька або Воля, село 18 км на північний захід від Яворова, 11 км від повітового суду в Краківці на північний схід та 4 км на північний схід від пошти у Великих Очах. На півдні від Вільки були Змиєвиська, на південному заході Великі Очі, на півночі — Майдан та на сході — Липовець (у Чесанівському повіті). В середині простору узгір'я до 261 м. До двора належало 5 морґів ріллі; селяни мали 292 морґи ріллі, 50 морґів лугів і городів та 116 морґів пасовищ. У 1890 р. було 60 хат з 310 мешканцями в громаді, з яких були 273 греко-католики, 26 римо-католиків і 11 жидів; по національности — 278 українців і 32 поляки. В селі була греко-католицька церква ім. Рождества Пресв. Богородиці, дочерна змиєвиської. Римо-католики належали до парохії в Великих Очах.[1] Тепер села Змиївської Вільки нема.

1. Słown. geogr., 1893 т. XIII, с. 853.

КОБИЛЬНИЦЯ ВОЛОСЬКА

Кобильниця Волоська або *Мала,* була селом у Чесанівському, відтак Любачівському повіті, згодом у Яворівському 28 км на південь від Чесанова, 18 км на південь від повітового суду в Любачеві та на захід від пошти у Великих Очах. На північ від Кобильниці Малої є Лукавець, на заході — Кобильниця Руська або Велика, на півдні — Будзинь та на

сході — Чапляки, Сколин і Великі Очі, всі останні 4 в Яворівському повіті. В *Малій* Кобильниці були такі присілки й групи хат:Ґереґи, Гамарня. Грицькова або Грицькове, (хибно Гриків) Камінь, Лози, Мельники, Підлізи або Підлози, Романки і Щаблі або Нове Село, та дві коршми: Границя і Видра. Північна частина села піднесена вище, найвища є лісиста "Миляна Гора"; до півдня схиляється простір лагідно. Вздовж південної границі пливе Скло зі сходу на захід. Через північно-західню частину простору, а саме через присілок Підлози й саме село пливе потік Лазанка, притока Скла, спершу з північного заходу на південний схід, а відтак на південь і південний захід. У межах села спливають до Лазанки незначні притоки з лівого боку. За народним переказом — дерев'яну церкву в селі мав збудувати волоський купець, і тому церкву й село, яке оселилося при ній, названо Волоським, для відрізнення від давнішої Кобильниці, яку почали називати Руською.[1] Але обі Кобильниці згадані в привілею Жигмонта II Авґуста з 3 вересня 1557 р. Перемиському хорунжому Миколаєві Тарлові із Щекаровець, дідичеві на Ляшках та Кобильниці Руській і Волоській зволив оснувати нове місто "Тарловець" на ґрунтах обох Кобильниць, якого поселенців обдаровував король маґдебурським правом. Але цього міста Тарло не оснував, тому що оба села стали, мабуть, у наслідок заміни за інші маєтності, королівськими.[2] Дата цього привілею виказує існування Кобильниці Волоської на 109 років перед збудуванням дерев'яної церкви ім. св. великомученика Димитрія в 1666 р., як це виявив напис над головними церковними дверми.[2] Люстрація з 1570 р. зарахувала обі Кобильниці до любачівського староства й згадала, що в Кобильниці Руській були 63 осілі піддані, а в Волоській — 39. Люстрація з 1667 р. подає, що оба ці села належали до держави Липовець у любачівському повіті. В 1818 р. продано обі Кобильниці разом з колонією Фельбах Й. Доерлові за 42,155 зол. ринських краєвої монети. В 1870-х рр. знайдено в піскових полях у Кобильниці Волоській попельниці, бронзові і кремінні предмети, з яких деякі віддано до кабінету краківського університету.[4] В 1879 р. самостійним сотрудником парохії в Кобильниці Волоській, яка належала до любачівського деканату перемиської дієцезії, був о. Іван Лисяк, народжений в 1826 р., жонатий, рукоположений в 1852 р. До парохії, яка обіймала село з присілками: Підлози, Щаблі й Грицькова, належало 1090 вірних. В 1937 р. було 1609 гр.-кат., 42 рим.-кат., 21 жид. населення. Парох о. Константин Подляшецький.

Церква збудована з м'якого дерева. Дотація: 70 морґів піскового ґрунту. До цього душпастир доплачував до ц. к. податкового уряду 88 кр. Діставав 12 сягів м'якого дерева, за яке відтягали йому 8 австро-угор. зол. і 40 кр.[5]

До двора належали 576 морґів ріллі, 84 морґи лугів і городів, 92 морґи пасовищ і 739 морґів лісу; селини мали 1766 морґів ріллі, 180

морґів лугів і городів та 490 морґів пасовищ. В 1880 р. було 1095 мешканців у громаді та 39 в дворі, разом 1134 особи, з яких 1084 були греко-католики, отже на 6 осіб менше, як у 1879 р., та 50 римо-католиків, які належали до парохії в Фельбаху. В селі була одно-клясова етатова школа.[6] Тепер доля села невідома.

1. Зоря Галицкая, або альбом на г. 1860, Львів, с. 548; Słown. geogr., 1883, t. IV, с. 217-18.
2. Як вище, с. 218.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 216-17; Słown., geogr., t. IV, с. 218.
4. Czas, Kraków 1874, Nr. 285; Słown. geogr., IV, с. 218.
5. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 216.
6. Słown. geogr., t. IV, с. 218.

КОБИЛЬНИЦЯ РУСЬКА

Кобильниця Руська або Велика з Фельбахом, Будами, Ротиським і Камениським, село в чесанівському, відтак любачівському повіті, вкінці яворівському, 28 км на південь від Чесанова, 18 км на південь від повітового суду в Любачеві та 7 км на захід від пошти у Великих Очах. На півночі від Великої Кобильниці — Лукавець, на сході — Кобильниця Мала, на півдні Млини в яворівському повіті та на заході — Тухля в ярославському повіті. В середині простору ближче східньої границі були будинки села, на захід від них — німецька колонія Фельбах, а в південно-західній стороні присілки: Каменисько, Теребешня, Буди або Кащ, Рудники, Над Островом; на півночі від Кобильниці: Ротисько (або Рутисько), Набет, Федок, Ломина і Цюбан; на північ від Фельбаху — Ставки. Північна частина простору піднесена й доходить в лісі "Панська Нива" до 242 м. На південь схиляється простір лагідно. Між Ставками та Фельбахом доходить узгіря "Під Гораєм" до 229 м. Також є високе узгір'я Кобильниця на південь від села, а решта південного простору спадає до 208 м. З південної сторони села є гарний вид на рівнину у віддалі, на Ярослав, Перемишль і Пацлавську Кальварію. Води пливуть до Скла, званого також Краківкою, притоки Вишні, що впадає до Сяну. На малому відтинку творить Скло південну границю сільського простору. Через північно-східну частину простору пливе з півночі на південь потік Лазанка (або Лозанка), який входить до Волоської Кобильниці, а відтак скручує на південний захід, перетинає південно-східній наріжник Руської Кобильниці і впадає до Скла. Через Північно-східній простір пливе потік Городисько з "Панської Ниви" на південний захід до Тухлі. Ґрунти переважно глинясті і піскові. Перші досить

урожайні. Найнижчі місця простору є багнисті, а деякі багна не висихають навіть у літі. Тимто і літом злітаються тут стада диких качок.[1] На значному просторі розлягаються в Руській Кобильниці піщані видми, а їх частини називає тамошній нарід млаками. Ця назва має означати торфовище засипане піском. І дійсно на мертвій покриві піску появляються багонні рослини. Досі не досліджено грубости покриви й торфу.[2]

Ерекція греко-католицької парохії походить з 1634 і 1681 рр., а саме стольник перемиської землі Станіслав Плаза із Мстичева надав 24 жовтня 1634 землю для місцевого приходства, а відтак депрський підкоморій Іван Бебновський 9 липня 1647 р.; надання обох підтвердив Володислав IV. 4 жовтня 1679 р. нове надання землі цьому приходству, підтвердив 16 грудня 1681 р. Ян III. Парохіяльна церква ім. св. великомученика Димитрія була дерев'яна. В 1879 р. був парохом о. Антоній Константин Лотушка, народжений в 1828 р., жонатий, рукоположений в 1854 р. В 1937 р. парох о. Семен Чичилович, сотрудник о. Пантелеймон Осьмак, Колятор Франц Павлик. До парохії, яка належала до любачівського деканату перемиської єпархії, належали 1074 руські душі з Руської Кобильниці, Ротиська, Камениська і колонії Фельбах. Дотація по інвентарі: 54 морґи, 177 і 3/6 сяжня ріллі, 20 морґів, 1188 і 3/6 сяжня лугів і 45 морґів, 851 і 5/6 сяжня пасовищ, разом 120 морґів, 617 і 5/6 сяжня. Доходи вичислили на 183 австро-угор. зол. і 24 кр. Додаток до конґруи згідно з рішенням ц.к. намісництва з 29 червня 1872, ч. 28,008 — 131 австро-угор. зол. і 76 кр. Була народна школа з дотацією для заступника вчителя 300 австро-угорських зол.[3] До двора належали 484 морґи ріллі, 177 морґів лугів і городів, 30 морґів пасовищ і 748 морґів лісу; селяни мали 2017 морґів ріллі, 519 морґів лугів і городів, 324 морґи пасовищ і 42 морґи лісу. В 1880 р. було в Кобильниці 1171 мешканців у громаді та 81 — в дворі; в Фельбаху — 136 мешканців, разом — 1388 осіб, з яких 1258 були греко-католики та 130 римо-католики. Мешканці Фельбаху були німецькі колоністи, поселені за часів Йосифа II: вони мали свою громаду з війтом. Римо-католики належали до капелянії в Фельбаху, створеної в 1792 р. Для неї вибудовано дерев'яну каплицю без орґанів, в якій капелян говорив що другу неділю проповіді по-німецьки. Згадана вище школа в Кобильниці була етатова одноклясова.[4] Доля Руської Кобильниці тепер невідома.

---

1. Słownik geogr. Kr. Pol., 1883 t. IV, c. 217.
2. Hołowkiewicz: Torfowiska w Galicyi, Przewodnik Naukowy i Literacki, Lw. 1882; Sł. geogr., IV, c. 218.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 216-17.
4. Słown. geogr., t. IV, c. 217.

КОХАНІВКА

Село Коханівка, 12 км на північний захід від Яворова та 7 км на північний схід від повітового суду й пошти в Краківці. На півночі є Вовча Гора і Заричі (частина Нагачева), на сході — Нагачів, на півдні — Гуки, Передбір'я і Коханівська Руда, на заході — Свидниця. В північно-західній стороні на границі Вовчої Гори підноситься Мишава до 251 м. Звідсіля опадає простір до півдня до долини потока Ретичина (215 м.), що пливе з північного сходу на південний захід. Вздовж східньої границі пливе потік Липовець, притока Ретичина, з півночі з Нагачева на південь.[1] Рішенням ц.к. намісництва з 31 грудня 1844, ч. 80,434 в порозумінні з перемиською єпископською консисторію гр. кат. обряду позволено на перенесення приходства для пароха з матірного села Коханівки до дочерного Свидниці. Там вибудовано нові будинки в 1865 р., в яких замешкав парох від жовтня 1867 р.[2] І парохіяльна церква в Коханівці з 1882 р. і дочерна в Свидниці присвячені Успенню Пречистої Богородиці; в 1879 р. парохом був о. Стефан Балко, народжений в 1833 р., жонатий, рукоположений в 1858 р. В 1937 р. 1178 гр.-кат., 657 рим.-кат., 6 жид. населення. Парох о. Лев Тиховський. В матірній парохії: Коханівці, Коханівській Руді і Вовчій горі було 556 вірних, в дочерній Свидниці — 344 вірних та в селі Чапляках і в присілках Свидницькій Руді і Тарасівці — 260 вірних, разом — 1160 греко-католиків. Парохії належали до яворівського деканату. Вивінування: в Коханівці 1 морґ і 654 сяжні ріллі та 1210 сяжнів городу; в Свидниці — 19 морґів і 1109 сяжнів ріллі та 7 морґів і 925 сяжнів лугів. Доплата з каси 142 зол. і 48 кр. за рішенням ц.к. намісництва з 31 березня 1877, ч. 58, 372.[3] До двора Адама Луцького належали 363 морґи ріллі, 85 морґів лугів і городів, 19 морґів пасовищ і 88 морґів лісу; селяни мали 307 морґів ріллі, 41 морґ лугів і городів та 69 морґів пасовищ. У 1880 р. були 334 мешканці в громаді та 36 в дворі, разом — 370 осіб, з яких 330 були греко-католики та 40 римо-католиків, які належали до парохії в Краківці.[4]

За совєтської окупації є Коханівка "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді у Свидниці.[5]

1. Słow. geogr., 1883 n. IV, c. 225.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384; Słown. geogr., t. IV, c. 225.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
4. Słown. geogr., n. IV, c. 225.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 9.

КОХАНІВСЬКА РУДА

Село Коханівська Руда, 18 км на північний захід від Яворова та 3 км від повітового суду й пошти в Краківці, межувало на півночі з Свид-

ницею, на сході з Городнями (частиною Свидниці), на півдні — з Краковецькою Рудою та на заході з Краківцем. Вздовж північної границі пливе потік Ретичин. До двора в Коханівській і Краковецькій Рудах належали 3 морґи ріллі, і морґ лугу й городу, 6 морґів пасовищ і 73 морґи лісу: селяни мали 311 морґів ріллі, 124 морґів лугів і городів 109 морґів пасовищ і 9 морґів лісу. В 1880 р. були в Коханівській Руді 42 хати з 212 мешканцями; з них були 95 греко-католиків, які належали до парохії в Свидниці, (Свидниця коло Краківця) 113 римо-католиків, які належали до парохії в Краківці, та 4 жиди, але по національності подано лише 85 українців, отже 10 греко-католиків і 4 жидів включено до поляків, яких кількість подано числом 127.[1] Серед "населених пунктів", підпорядкованих сільраді в Свидниці, нема згадки про Коханівську Руду, отже її включено або до Коханівки або до близької Краковецької Руди.

1. Słown. geogr. Krol. Pol., Warsz. 1888, т. IX, с: 893-94.

КРАКОВЕЦЬКА РУДА

Село Краковецька Руда, 16 км на північний захід від Яворова та 2 км від повітового суду й пошти в Краківці, межувала на півночі з Коханівською Рудою, на сході — Передбір'ям та на півдні і заході з Краківцем, в якому були парохії для краковецько-рудських греко-католиків і римо-католиків. Вздовж північної границі пливе Ретичин. Через південну частину села проходить битий шлях зі Львова через Яворів до Радимна. В 1880 р. було в Краковецькій Руді 36 хат з 188 мешканцями, з яких були 84 греко-католики, 99 римо-католиків і 5 жидів, проте лише 70 українців, отже 14 греко-католиків і 5 жидів зараховано до поляків (118).[1]

За совєтської окупації Краковецька Руда є "населенним пунктом", підпорядкованим сільраді в Свидниці.[2]

1; Słown. geogr., 1888 т. IX, с. 894.
2. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 929.

КУРНИКИ

Село Курники, давніше Корники, яворівського повіту, 14 км на північний схід від Яворова, межувало на півночі з Тростянцем, на заході — з Вербляними й Старим Яжевом, на півдні — з Стариськами та на сході з Малою Вишенькою в городецькому повіті. За старих польських часів Курники належали до городецького староства й давали йому 3381

зл. 20 ґр. доходу. В 1832 р. купив Курники на ліцитації Антін Кріґсгабер. У середині село піднесене до 267 м., селянські хати були розпорошені, на півночі від них була частина села Маласняки та на південному сході — група хат "В ріках". В північно-західній стороні простору — ліс Ямиська (274 до 280 м.), в північно-східній стороні — ревір Вірба, на півночі від нього — ревір Вишенька (339 м.), а ще далі на півночі — ліс Березина. На півночі від Березини підноситься один горб до 382 м. В південній стороні простору лежить ліс Рудачка (294 м.), а на східнім окрайці ліс Оболоння. Води пливуть переважно на захід, а саме в Курниках випливає потік Гнила або Годвишня і його протоки, які впадають до нього або в селі, або за її межами, всі разом з ним пливуть на захід; найзначніша з цих приток є потік Соколє. Води зі східнього окрайця пливуть до потока Курники, який творить на малому відтинку границю від Стариськ та лучиться в Стариських з Терешкою і впадає до Скла. До двора в Курниках і Стариських належали 353 морґи ріллі, 185 морґів лугів і городів, 168 морґів пасовищ і 6899 морґів лісу; селяни мали 2953 морґи ріллі, 994 морґи лугів і городів, 380 морґів пасовищ і 346 морґів лісу. В 1880 р. було 1220 мешканців у громаді та 10 в дворі; за винятком кількох римо-католиків усі були греко-католиками, мали в селі парохіяльну церкву ім. Різдва Пресв. Богородиці, яка належала до городецького деканату львівської архидієцезії.

На основі Шематизму Львівської Архиєпархії з 1841 року в Курниках було 1237 мешканців. Парохом був о. Лаврентій Дембицький, нар. 1764, рукоп. 1795 т. зв. стародавнього виховання (antiquae educationis). Тоді була в селі парохіяльна школа. Понад 30 років із початку XX ст. парохом був о. Петро Жолевич, після нього до 1927 р. о. Йосиф Осташевський, нар. 1890, рукп. 1916. Від 1927 о. Антін Заяць, нар. 1882, рукп. 1910, аж до приходу большевиків.

Римо-католики належали до парохії в Янові. В селі був млин і водний тартак з одною звичайною пилою, який річно консумував 600 куб. м. соснового дерева та продукував 380 куб. м. дощок, лат і брусів.[1]

В "Історії міст і сіл УРСР, Львівська область" нема ніякої згадки про Курники.

Під час Другої світової війни большевицькі окупанти виселили частину села, а після війни решту й заснували там поліґон. Селян розкичули по цілій Галичині.

1. Słown. geogr., Warszawa 1883 т. IV, с. 926-27.

ЛЮБИНІ

Село Любині яворівського повіту, 15 км на захід від Яворова, 7 км від повітового суду й пошти в Краківці та 14 км на південний схід від

найближчої залізничої станції в Мостиськах, межує на заході з Сернами, на півночі — з Моранцями і Роснівською Вількою, на сході — з Буновом та на півдні — з Арламівською Волею і Соколею в мостиському повіті. Через північну частину простору пливе потік Щан, який творить розлогі мочари. До нього спливають води з усього простору малими струмками з півдня на північ. У південній частині підноситься узгір'я до 263 м. До півночі простір знижується; в середині підноситься узгір'я Любині до 255 м. Розкинені сільські будинки творять такі частини: Глухів, Конець, Липник, На Болоні і — Любинська Воля. Колятор Йосиф Роґаля Левицький.

В селі була греко-католицька парохіяльна церква ім. св. пророка Іллі з 1812 р. Парохом був о. Іван Сінкевич, народжений в 1815 р., жонатий, рукоположений в 1839 р. Було тоді в парохії 238 вірних. В 1937 р. було 675 гр.-кат., 345 рим.-кат., 65 жид. населення. Парох о. Петро Подлуський.

Парохія належала до яворівського деканату перемиської дієцезії й була вивінувана 39 морґами й 414 сяжнями ріллі вартости 84 зол. 77 кр., 7 морґами й 727 сяжнями городу й лугів вартости 21 зол. 65 кр., 7 морґами 747 сяжнями кущів вартости 1 зол. 60 кр., 24 копами й 38 снопами скіпщини вартости 6 зол. 85 кр., 12 сягами дров вартости 12 зол. 50 кр., канонним хлібом (30 кр.), яйцями (63 кр.), доходом з права епітрахиля 18 зол. 20 кр. Додаток до конґруи 178 зол. 83 кр. за рішенням ц. к. намісництва з 21 серпня 1867, ч. 51,872.[2]

До двора Йосифа Роґалі Левицького належало 292 морґи ріллі, 172 морґи лугів і городів, 48 морґів пасовищ і 491 морґ лісу; селяни мали 1254 морґи ріллі, 290 морґів лугів і городів, 427 морґів пасовищ і 34 морґи лісу. В 1880 р. було 1230 мешканців у громаді та 16 в дворі, разом — 1246 осіб, з яких були 1201 греко-католик та 45 римо-католиків, які належали до парохії в Краківці.[3]

За совєтської окупації Любині є "населенним пунктом", підпорядкованим сільраді в Бунові.[4]

1. Słown. geogr., 1884 т. V, с. 410.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.
3. Słown. geogr., т. V, с. 410.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Льв. обл., с. 92

ЛЯШКИ

Село Ляшки яворівського повіту, віддалене 15 км на південний схід від Яворова, 4 км на південний захід від пошти в Мужиловичах, 4 км на північ від залізничої і телеграфічної станції в Родатичах, межує на

заході з Новосілками, на півночі — з Мужиловичами, а на північному сході — з Чорнокінцями, на сході — зі Жбадинем та на півдні — з Родатичами (в городецькому повіті) і Бортятином (в мостиському повіті). Вздовж північно-східньої границі пливе Глинець, притока Вишні, з південного сходу на північній захід, відтак скручує на захід, перепливає через північний простір села і впливає до Новосілок. У межах Ляшок впадає до нього з лівого боку малий струмок, що пливе з заходу на схід. В південній стороні простору випливає малий потік, пливе на північний захід до Новосілок, де впадає до Глинця з лівого боку. Ліси займають південно-західню частину. Серед них підноситься узгір'я Милотин до 304 м. В північній стороні лежать над Глинцем мочаруваті луги. До двора належало 10 морґів ріллі, 31 морґ лугів і городів та 372 морґи лісу; селяни мали 384 морґи ріллі, 127 морґів лугів і городів, 182 морґи пасовищ і 40 морґів лісу. В 1880 р. було 398 мешканців у громаді та 24 в дворі, разом — 422 особи, які за винятком кількох римо-католиків були греко-католиками[1] й мали в селі церкву ім. Різдва Пресвятої Богородиці з 1807 р., до якої належали й греко-католики з Новосілок, разом з якими було в 1879 р. 930 парохіян. В 1937 р. 622. Парох о. Антін Слоневський.

Парохія в Ляшках була дочерною парохії у Віжомлі, судово-вишенського деканату перемиської дієцезії.[2] Римо-католики в Ляшках належали до парохії в Родатичах.[3]

За совєтської окупації Ляшки під назвою "Глинець" є "населенним пунктом", підпорядкованим сільраді в Віжомлі.[4]

1; Słown. geogr. 1884, т. V, с. 94.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 366.
3. Słown. geogr., т. V, с. 94.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Льв. обл., с. 926.

МЛИНИ

Село Млини, віддалене на 26 км на північний захід від Яворова та 9 км. на північний захід від повітового суду й пошти в Краківці, межувало на заході з Хотинцем, на півночі — з Кобильницями Волоською і Руською, на сході — з Будзинем та на південному сході — з Гнійницями. Через північну частину села пливе Скло, до якого в селі з лівого боку впадає потік Стависько. Найвище піднесення в південній стороні 229 м. Через південну частину села йшов гостинець з Яворова до Радимна.[1] В селі була парохіяльна церква Покрова Преч. Богородиці з 1740 р., при якій зберігалися метрики від 1772 р.

В 1859 р. була приходська школа. Учитель Семен Джуґало. Дітей у шкільному віці 125, ходило до школи 12. Річна платня вчителя 52.20 злр.

Від 1852 р. був парохом Млинів визначний український композитор о. Михайло Вербицький, народжений в 1815 р. в Улючі, спершу добромильського, відтак березівського повіту, рукоположений 1850 р., скомпонував мелодії до численних популярних народних пісень і поезій визначних українських поетів, між іншими до "Заповіту" Тараса Шевченка й українського національного гимну "Ще не вмерла Україна"; помер у 1870 р.

В 1879 р. був парохом Млинів о. Теодор Ганасевич, народжений в 1843 р., жонатий, рукоположений в 1867 р. В 1937 парох о. Олекса Величко. До парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської дієцезії та включувала село Млини й просілки Бучину, Вільшани й Сеньові Мельники, належало 1149 українців. В 1937 р. 1267гр.-кат., 4 рим.-кат., 5 жидів. Перед 1937 р. парохом був о. Петро Гарасимчук.

Парохія була вивінувана 36 морґами поля з лугами. Додаток до конґруи — 190 а.-у. зол., 74 кр., 10 кіп жита.[2] До двора наслідників князя Адама Любомірського належало 169 морґів ріллі, 23 морґи лугів і городів та 4 морґи пасовищ; селяни мали 1078 морґів ріллі, 280 морґів лугів і городів, 309 морґів пасовищ і 7 морґів лісу.

Село складалося з таких частин: Чолаші, Коляси, Малиші на Куті, Мельники, Пани, Павлини, Під Бучиною або Бучина, Під Вільшиною, або Вільшина, Вільшани, Вовчани, Сеньови, Вачки й Вири.

В 1880 р. було 939 мешканців у громаді та 4 в дворі, разом — 943 особи, з яких були 919 греко-католики та 24 римо-католики, отже на 230 осіб менше, як подано в Шематизмі перемиської епархії з 1879 р. Римо-католики належали до парохії в Краківці.

В селі була позичкова каса з капіталом 250 австро-угорських зол.[3]

Під большевицькою окупацією Млини не існують.

1. Słown. geogr., Warszawa 1885 т. VI, с. 551.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.
3. Słown. geogr. Król. Pol., т. VI, с. 551.

МОЛОШКОВИЧІ

Село Молошковичі належить до Яворівського повіту, з Кляйндорфом, 16 км. на півд.-схід від повітового суду й поштового уряду в Яворові, 9 км. на півн. схід від залізничої станції в Каменоброді. На заході лежать Бердихів, Підлуби великі і Мосберґ, на півночі Скло, на сході Воля добростанська і Добростани, на півдні Лісновичі (всі три в Городецькому повіті). Води цілого простору села впадають до ріки Скла за посередництвом річки Гноєнця. До нього впадає один більший потік, що пливе східною границею села, далі пливе на захід і збирає допливи з більшої частини простору. Північною частиною села

пливе доплив Гноєнця, потік Поникло (Пониква?), в напрямі від сходу на захід. Сільські господарства лежать на південній стороні простору (293 м.), на півночі від них німецька колонія Кляйндорф (Мале село), далі на північному заході, близько границі Мосберґу, оселя Фітель, а на північній межі група хат Хомети. Крім того є в селі група хат Гусаки і фільварок Генриківка. На північній стороні простору села лежить узгір'я Молошковичі, що сягає 306 метрів (тріянґуляційний знак). Північно східну частину сільського простору займає ліс "Бучина". До двора належало ріллі 38 морґів, 47 лук та городів, 10 пасовищ, 1527 лісу. Селяни мали 1007 ріллі орної, 206 лук і пасовищ, 88 пастівників, 6 морґів лісу. В 1880 р. було в громаді 857 мешканців і 12 на двірському обшарі, серед них 7 рим.-католиків. В селі є церква ім. Рождества Пресв. Богородиці і місцевий парох. Римо-кат. належали до Брухналю.

За часів Речіпосполитої село належало до коронних дібр, приналежних до Тучап у Львівській землі. В 1456 р. Казимир Ягайлович заставив це село разом із іншими добрами Познанському каштелянові Петрові Шамотульському як довг 1300 гривень звичайної монети і 1650 угорських золотих, що їх позичив у нього (Шамотульського) на кошти воєнної виправи до Прус.[1] В 1702 р. надав Авґуст II Тересі з Осссолінських Друшкевичевій добра Тучапи, Молошковичі і Жбадин в воєвідстві Руськім.[2] В 1710 р. Авґуст II поширив право, що прислуговувало Юліянові Друшкевичеві, до сіл Тучапи, Жбадин і Молошковичі на його дружину[3]: В 1757 р. Авґуст III затвердив для Проця, Семка, і Василя Труличів, як вибранців у Молошковичах, що належали до Яворівського староства, посідання половину вибраницького лану[4]; Після поділу Польщі прилучено Мужиловичі разом із іншими до Яворівського ключа, згодом до Янівського і продано в р. 1868[5]:

В 1859 р. колятором села був Генрих Прус. Парох о. Онуфрій Василькевич, нар. 1792, рукоп. 1825, вдовець. До парохії належали Лісновичі з дерев'яною церквою ім. св. Іллі. В селі з Кляйндорфом і присілками Гусаки, Млинець, Хомети було 904, а в Лісновичах 646 душ, разом 1550. В 1879 р. парохом був Іван Голодинський, нар. 1819, рукоп. 1847, жонатий. Тоді в обох парохіях було 992 і 745, разом 1737 душ. Вінування парохії: орного поля 51 морґ, 1045 сяжнів, сіножатей 21 морґ, 1038 1/2 морґа. Додаток до конґруи 75 зл. і 35 кр. В нашому столітті парохом був о. Йосиф Горчицький, в 1937 р. о. Мирон Присташ. Гр.-кат. було 1280, рим.-кат. 146, 30 жидів. Власниця села Марія Хмура.

За большевицької окупації Молошковичі, як населений пункт, підпорядковано сільраді Бердихова.[6]

В Молошковичах довгі роки війтував дуже енергійний і спосібний, при тому заслужений громадський діяч, селянин і зразковий господар, Степан Гарасим. За його війтування закуплено для громади понад 300 морґів лісу, вибудовано гарний великий Народний Дім, основано

читальню "Просвіти" і споживчу крамницю. Його син, Михайло, абсольвент яворівської гімназії, учасник "Зимового походу", після війни студент прав в Українському Тайному Університеті, згодом директор Районової молочарні в своєму селі. В 1930-ому році тяжко побитий під час пацифікації. Помер на еміґрації в Чікаґо, там і похоронений. Цінну згадку про цього славного громадського діяча написав Панас Феденко, товариш "Зимового походу" та Михайло Хронов'ят, організаційний директор Маслосоюзу у Львові.[7] Авторові цієї згадки Гарасим подав списаний ним перелік військовиків, що повернулися додому після Визвольних змагань, до рідного села Молошковичів: Гринь Сапило, Іван Труліч, Василь Рібий, Іван Климків, Іван Гоцко, Василь Скиба, Степан Гарасим (Лучків), Іван Сагира, Василь Ухач, Михайло Марєвич, Іван Телембій, Михайло Вересюк (згинув у Молошковичах), Гринько Кіш — розстріляний у селі на очах родини і цілої громади.[7]

1. Акта Ґ. З., II, 151 нн..
2. Архів Берн. у Львові, Ц. т. 480, стор. 153.
3. Там таки, Ц. т. 493, стор. 1404.
4. Там таки, Ц. т. 577, стор. 1478,
5. Словнік Ґеоґ. т. VI, 650-51.
6. Історія м. і с. УРСР, Льв. обл., ст. 925.
7. Подав Микола Харханіс (Торонто).

МОРАНЦІ

Село Марянці віддалене ї5 км на захід від Яворова та 4 км на південний схід від повітового суду й пошти в Краківці, межує на півночі з Передбір'ям, на сході — з Роснівською Вількою, на півдні з Любинями й Сернами та на заході — з Краківцем. Через північну частину села пливе Скло зі сходу на захід і творить підмоклу долину. Сільські будинки є в середині територій. На західній границі підноситься узгір'я Моранці до 248 м.[1] В селі була церква ім. Успення Преч. Богородиці, дерев'яна з 1773 р., дочерна парохії в Сернах, Мостиського деканату перемиської дієцезії, з 651 вірними в 1879 р.[2]

До двора належало 257 морґів ріллі, 183 морґи лугів і городів та 10 морґів пасовищ; селяни мали 443 морґи ріллі, 228 морґів лугів і городів та 233 морґів пасовищ.

У 1880 р. було 677 мешканців угромаді та 37 у дворі, разом — 714 особи, з яких 544 були греко-католики, отже на 107 осіб менше від числа, поданого в шематизмі перемиської епархії в 1879 р., 170 римо-католиків належало до парохії в Краківці.[3]

За совєтської окупації Моранці є підпорядковані селищній раді в Краківці.[4]

1; Słown. geogr., т. VI, с. 666.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 256.
3. Słow. geogr., т. VI, с. 666.
4. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 927.

МОСБЕРҐ

Мосберґ, німецька колонія, була віддалена 14 км від староства, повітового суду й пошти в Яворові на південний схід та 11 км на північний захід від залізничої станції в Каменоброді. Мосберґ межував на північному заході з Брухналем, на півночі — зі Склом, на сході — з Молошковичами та на півдні з Бердиховом і Великими Підлубами. Через південно-західній окраєць колонії пливе потік Гноєнець, притока Скла з півдня на північ, а відтак на північний захід, а через північний окраєць — потік Пониква, притока Гноєнця, з північного сходу на південний захід.[1]

Греко-католики належали до парохії в Підлубах, дочерної парохії в Брухналі.[2] Римо-католики — до парохії в Брухналі. В 1880 р. було в Мосберзі 249 мешканців.[3]

Простір колонії включений за совєтської окупації до Підлубів, що є "населенним пунктом" підпорядкованим бердихівській сільраді.[4]

1; Słown. geogr., 1885 т. VI, с. 691.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 381.
3. Słown. geogr., т. VI, с. 691.
4. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 925.

МУЖИЛОВИЧІ

Село і німецька колонія Мужиловичі, віддалене 12 км на південний схід від староства й повітового суду в Яворові та 12 км. на північний захід від залізничої станції в Каменоброді; пошта була в селі. Село межує на півночі з Бердиховом, Великими Підлубами й Прилбичами, на заході — з Віжомлею, на півдні — з Новосілками, Ляшками й Чорнокінцями, на південному сході — з Тучапами та на сході — з Лешнівцем у городецькому повіті. Через східню частину села пливе малий потік, притока Гноєнця, що вливається до Скла. Цей потік випливає з півдня з Тучапів і пливе на південний захід; на його лівому березі в середині простору є сільські будинки. Західня частина лісиста;

на її півдні є ліс Красний Запуст з вершком високим на 272 м., а на півночі є Хлопська Гора. Це село оснувала родина Мужилів, з якої останній був подільським воєводою в XV ст. Після його смерти прилучив король його волость до яворівського староства.[1] В 1604 р. записав Станіслав Стадніцький із Змийгороду свої маєтності Мужиловичі, Підлуби й інші львівським єзуїтам.[2] Після знесення чину єзуїтів забрав австрійський уряд їх маєтки й оснував на мужиловицьких ґрунтах німецьку колонію Мушельовіц (Muschelowitz). Був у Мужиловичах також давній мурований великий замок.[3] Греко-католицька парохія в Мужиловичах належала до судово-вишенського деканату перемиської дієцезії й мала свою церкву ім. св. Архистрат. Михаїла з 1600 р. при якій у 1879 р. був парохом о. Григорій Мазикевич, народжений у 1821 р., вдовець, рукоположеий в 1848 р. Згодом парох о. Йосиф Горчицький. В парохії було 720 руських душ, а в дочерній Чорнокінцях з церквою ім. св. о. Николая з 1827 р. — 80 вірних, разом 800 вірних.

Вивінування було в натураліях 129 а.-у. зол., 32 і 1/2 кр. Додаток до конґруи 185 зол., 67 і 1/2 кр. згідно з декретом намісництва з 13 червня 1860, ч. 26,128.[4]

До двора Йогана Руппа належало 10 морґів ріллі, 24 морґи лугів і городів, 1 морґ пасовищ і 628 морґів лісу; селяни мали 1445 морґів ріллі, 282 морґи лугів і городів та 157 морґів пасовищ. В 1880 р. були 863 мешканці в громаді та 40 у дворі, разом — 903 особи, в яких відрахував Людвик Дзєдзіцький 511 римо-католиків, у наслідок чого залишилися лише 392 греко-католики, отже на 328 осіб менше від числа поданого в шематизмі перемиської епархії в 1879 р. Від 1937 р. було в цілій парохії 1268 гр. кат., 124 рим.-кат., 12 жидів. населення. Парох о. Косма Малик. В Мужиловичах була римо-католицька капелянія, до якої належали села Чорнокінці, Ляшки і Новосілки, а яка належала до яворівського деканату перемиської дієцезії. Місцевий костел ім. Благовіщення Преч. Діви Марії вимуровано в 1749 р. і посвячено в 1854 р. В 1841 р. оснував кс. Дизма Новотни, колишній римо-католицький місцевий капелян, фонд для допомоги вбогим в обліґаціях в сумі 50 зол., затверджений галицькою ґубернією. Школа ще в 1880-их рр. була незорганізована.[5]

За совєтської окупації с. Мужиловичі підпорядковане сільраді в Прилбичах.[6]

---

1. Słown. geogr., 1885 т. VI, с. 822.
2. Бернард. Арх. у Львові, т. I 41, с. 322; Słown. geogr., т. VI, с. 822.
3. Як вище, с. 822.
4. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 365-66.
5. Słown. geogr., т. VI, с. 822.
6. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.

НАГАЧІВ

Село Нагачів, 12 км. на північний захід від староства й пошти в Яворові та 12 км на північний схід від повітового суду в Краківці, межує на сході з Семирівкою, на півдні з Чернилявою й Гуками, на заході — з Коханівкою, Вовчою Горою, Божою Волею і Змиєвиськами та на півночі — Лінденавом, німецькою колонією, і Дрогомишлем. Вздовж цілої границі пливе потік Ретичин, притока Скла, зі сходу на захід. Через середину простору пливе правобічна притока Ретичина потік Липовець, на якого лівому березі є сільські будинки й посеред них церква на піднесеному місці до 227 м; на захід від них був фільварок Ричиві, на південь — група хат Килерівка, в південній стороні нива Суха Коса (247 м.) та на південному сході підноситься один горб до 248 м. На правому березі Липівця лежала частина села Заричі, на південь від неї — частина села Фульмеси або Фольмес, а на південному заході фільварок Вербче. Найвище піднесення сягає 261 м.[1] На території сільського парку зберігаються досі вали зі старої твердині. Вперше згадується Нагачів у документах з 1578 р. В часі походу гетьмана Богдана Хмельницького на Львів загін озброєних селян з Нагачева виступив проти королівського війська, але сили були нерівні й селяни потерпіли поразку. У XVIII ст. нагачівці виступили проти будування в селі костела й вибудували церкву. В 1848 р. спалили маєток дідича. В 1849 р. 15 селян попали до в'язниці за протидержавну пропаґанду напередодні виборів.[2] При парохіяльній церкві ім. св. Симеона Стовпника був парохом у 1879 р. о. Михайло Гавришкевич, народжений в 1807 р., рукоположений в 1837 р. вдовець. В парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської єпархії, було тоді 1300 руських душ, а в дочерній Семирівці з церквою ім. св. Івана Богослова — 370 вірних, разом — 1670 вірних. Парохія мала 61 морґ, 1175 сяжнів ріллі і 16 морґів, 856 сяжнів лугів, що за декретом намісництва з 19 вересня 1867, ч. 57,699, рівнялося 158 а-у. зол., 36 кр.[3] До двора Фердинанда Франка належали 1112 морґів ріллі, 293 морґи лугів і городів, 24 морґи пасовищ і 258 морґів лісу; селяни мали 2070 морґів ріллі, 383 морґи лугів і городів, 73 морґи пасовищ і 2 морґи лісу. В 1880 р. було 1465 мешканців у громаді та 55 у дворі, разом — 1520 осіб, з яких було 1300 греко-католиків і 8 римо-католиків, що належали до парохії в Краківці. В 1859 р. була в селі приходська школа. Дяковчитель Данило Сайко. Дітей у шкільному віці 162, ходило до школи 25. Річна платня вчителя 5.25 зл. р. В рр. 1898-1923 був парохом о. Михайло Кручковський, декан і опісля о. Антонів († 1941 на тиф.), 1937 о. Петро Лазурко. Була в селі 1-клясова етатова школа.[4] За Польщі 1919-1939 рр. нагачівці виступили проти навчання польською мовою в сільській школі. В 1933 р. виступили вони проти намагання назвати село Нагачів-Польський.

За совєтської окупації Нагачів є центром сільської ради, 12 км від

районового центру, що є для села найближчою залізничою станцією. Населення — 2548 людей. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Бориси, Вакули, Липина, Новини й Семирівка. На території Нагачева є центральна садиба колгоспу "Прогрес" з 2577 га ріллі, на якій ростуть зернові й технічні (лен) культури. Плекають м'ясо-молочне тваринництво та підгодовують свині. Діє нагачівське ССТ, дільнича лікарня. Є середня школа, при якій є консультаційний пункт яворівської заочної середньої школи. Є бібліотека і клюб.[5]

1. Słown. geogr., 1885 т. VI, с. 878.
2. Іст: міст і сіл УРСР, Львів обл., с. 928.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.
4. Słown. geogr. т. VI, с. 878.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 928.

Маріян МАРЕНІН

СЕЛО НАГАЧІВ

Лежить около 12 км. від Яворова. Мешканців понад 2,000. До Нагачева належали Липина, Новини і Семирівка. Через Нагачів протікає потічок Линна. За переказом назва цього села постала з часів татарських нападів. Навколо були ліси і населення ховалося перед татарами і часом відбивалося від татарви. І підчас одної битви коли від стріли вбито татарського ватажка — хан почав кричати до своїх воїнів — *"На гачов"* що означало вертайтесь назад. І кажуть що з цього часу залишилася назва села. Село має оборонну будову, хати розкинені кругом гейби в гнізді, ще і досі залишилися *вали* від старої *фортеці*. Вперше згадується село у документах за *1578 р.* під назвою Нагачів. За часів Хмельниччини селяни виступили збройно проти польського війська, але сили були нерівні і їх розбито. У 18 столітті нагачівці виступили проти будови костелу і побудували церкву. У *1848 р.* зробили *бунт* і спалили панський маєток. Рік пізніше около 20 селян арештовано за протиурядову пропаґанду напередодні виборів. Зчасом село підупало. Польські пани віддали коршми в аренду жидам; селяни пропивали свої маєтки. В р. *1898* прийшов на парохію в Нагачеві о *Михайло Кручковський,* молодий, енергійний, громадсько-суспільний діяч. В першу чергу освідомлював селян не лиш словом, але і буком. Вкоротці з розпияченого села, постало свідоме взірцеве село. За його ініціятивою, *побудовано* гарну, велику, *мурована церкву,* мурований парохіяльний дім з господарськими будинками та *мурована школу.* Корчми жидівські пощезали. На яких десять жидівських родин перед Першою світовою війною остало дві. По війні заложив споживчу кооперативу "Єдність", Молочарню, Касу Райфайзенку, кружок "Рідна Школа", "Сільський Господар", т-во "Січ" і т. п. — Перед Першою світовою війною працювала вже

Церква в с. Нагачів, повіт Яворів

Церква в Старому Яжеві, повіт Яворів

у Нагачеві читальня "Просвіти"; З парохом співпрацювала його дружина, Павлина з р. Пап і доні Ольга, зам. Крайчик та Софія, зам. Пасічинська. Коли по війні багато студентів не могли студіювати в польському університеті, вони включилися в просвітну працю, тому національно-освідомлююча праця зростала з кожним роком. Постав аматорський, театральний гурток, який давав 1-2 актові комедії. На Різдво ходила молодь з Вертепом. Гроші зібрані передавано на національні цілі, в більшості на "Рідну Школу". В 1921-24 проживали в селі студенти Антін Жила, Микола Огородник, Маріян Маренін і інші. В цей час праця в читальні ішла дуже інтенсивно; що вечора молодь і старше селянство сходилися на читання часописів і на політичні дискусії. В *1923* р. перед першими виборами до польського Сойму в Галичині поліція арештувала до 20 свідомих селян, а таки Нагачів здержався від голосування. В зв'язку з підпалами польських маєтків оголошено доразні суди і арештовано М. Мареніна й М. Огородника. М. Огородника зараз звільнено, а Мареніна відвезено під жандармським баґнетом до в'язниці в Перемишлі, де він пересидів один місяць. Завдяки судовому радникові дрові Дмоховському його скорше звільнено, бо не мали доказу вини. Під час польської *пацифікації* в 1930 р. в першу чергу потерпіла кооператива, молочарня; польські вояки змішали весь товар і полили нафтою. В читальні "Просвіти" всі книжки та образи повикидали на вулицю. І коли один польський улан на улиці казав (забув я прізвище) старій жінці потоптати тризуб, вона відповіла"Паночку, бийте мене, убийте, а я цього не зроблю". Розлючений улан розмахнувся нагайкою, щоб стару жінку вдарити — в тому моменті зпід моста, де перетікав потічок виплили гуси, зашуміли, зашепотіли, кінь настрашився став дуба так, що скинув і собою притоптав улана, поломав йому кості. Улана забрали до шпиталю, де і він помер. І нагачівці завжди згадували, яка кара стрінула поляка. Під час пацифікації багато укривалося по лісах і полях, а кого зловили, то таки багато селян немилосердно побили.

Нераз нагачівці виступали в обороні рідної мови, коли поляки хотіли провадити навчання в школі лише польською мовою. А коли в 1933 р. польська влада хотіла перезвати Нагачів на Нагачів польський,— бо вже досить мали зайдів Мазурів на розпарцельованім лише для них маєтку польському, то відрух був так гострий, що не помогли переговори. Селяни побили багато мазурів. За це польський уряд багато селян арештував і побив.

Парохом Нагачева був о. М. Кручковський по його смерти один рік був адміністратором о. *Білик,* по нім прийшов о. *Антонів.* Управителем школи був п. *Будзіцький.* По його смерті прийшов поляк, який багато накоїв лиха. Учителями були п. *Будзіцька* Анна, Олена *Безушко* та п. О. *Родович-Возняк.* Вона була щирою українською патріоткою. Всі її шанували і любили. Вона гарно вишивала і навчила вишивати жінок.

Церква в с. Серни на Яворівщині

Приходство в селі Серни

Нагачів пишався вишивками. Жінки вишивали головно очіпки — їх носили заміжні жінки на голові. "Стіб" цеї вишивки називався "Яворівка", краски звичайно чорні, горячо червоні, синя і жовта, рідко коли зелена чи помаранчева. Як у кожному селі так і в Нагачеві був польський фільварок. Власницею була вдова п. Юнґ. В порівнянні до інших власників польських маєтків, вона прихильно ставилася до селян. Під час пацифікації вставлялася за нашими селянами, а навіть переховувала п. Пасічинську у себе, коли польські вояки шукали її. П. Пасічинська мала троє дітей *Ірину,* Маріяна і Теодора. Всі троє працювали на громадському полі успішно. П. Пасічинську у селі всі любили і поважали. До неї приходили селяни з різними справами, а вона давала їм поради чи то родинні, чи то зв'язані з господаркою. Вона була так би сказати лікарем і санітарем у селі, ночами кликали її до хворих. Чи хтось мав гарячку, чи хтось закаження, чи навіть запалення, чи складне скаліченя. Вона успішно лічила домашніми засобами. На приходстві в Нагачеві жив також Микола *Огородник;* вернувся він по війні десь 1922 р. з Мадярщини, де був *військовим атташе* при *посольстві УНР.* Людина дуже інтеліґентна, розумна, лагідної вдачі, услужна та джентельмен, великий патріот та любимець молоді. Багато праці вложив він у своє рідне село Нагачів. Закінчив богословію в Перемишлі і був катехитом у Яворові. Знаний був на цілий повіт із своїх проповідей. Помер на тиф у Ярославі в 1941 р. несучи як добрий душпастир розраду і потіху воєнно-полоненим українцям.

В селі були діяльні: дяк Іван Демків, війт Процько Драбець, Іван Турко і Степан Жила (їх обох вивезли большевики на Сибір, де вони загинули), Данько Сойко, Ілько Мода, Михайло Мірко, Павло Демків, Федь Кобик, (засланий на Сибір, де стратив ногу), Микола Гіщак, Микола та Іван Калиновські, Іван Циприянський, Іван Антонишин, Дмитро Стафник, Іван Шалина, Ілько Дзюпин.

Молодь, що вчилася в середніх і високих школах: Андрій Бачинський (право), Василь Билух (помер по матурі), Антін Жила (вояк УПА, згинув у Вінниці 1919 р.) Степан Дзидз (інженер), Гриць Матчишин (філософія), Маріян Пасічинський (суддя, згинув під Бродами — І Дивізія УПА), Теодор Пасічинський (богословія), Іван Будзіцький (богословія), Ірина Пасічинська (вчителька), Зеня Будзіцька (вчителька), о. Микола Огородник, Максимів і ін.

Софія КРУЧКОВСЬКА ПАСІЧИНСЬКА (Австралія)

НАГАЧІВ

Село Нагачів пов. Яворів дуже свідоме завдяки свому довголітньому парохові о. Михайлові Кручковському, деканові і радникові

Консисторії. Нестружений парох до останньої хвилини свого життя. — Ніколи без його участи не відбулися хоч якісь звичайні зібрання в Яворові — не говорячи про важливі збори, де вирішувано важні справи. З отвореною кишенею і щедрою рукою давав на всякі цілі, і то не абияку суму. Гімназія "Рідної Школи" в Яворові, казав завжди о. М. Кручковський, "Се моя третя донька". На пропам'ятній таблиці гімназії є його прізвище. Народний Дім у Яворові, де о. М. Кручковський мав незвичайну патріотичну промову на заложені угольного каменя. Умів своїх парохіян піднести політично, економічно і матеріяльно.

В 1914 р. в місяці лютім бл. п. о. М. Кручковський з п. Петром Буґлем нотарем в Краківці — і п. Гарасимом, війтом з Молошкович їздив до Відня до Міністерства Освіти в справі надання нашим гімназіям права прилюдности.

Міністер вислухав — і обіцяв на 1914/1915 дати право прилюдности на постійно, на що дав свою руку. А тут війна і по всьому. Пам'ятаю, як мій батько, вертаючися з Відня, вступив до мене до Перемишля, як тішився дуже, що міністер стиснув їм трьом руки, і приобіцяв удержавлення гімназії.

Вже по Першій світовій війні о. Кручковський зачав занепадати на астму. Але ще таки трудився, тимбільше, що не мав сотрудника, бо тоді дуже мало було молодих священиків. Мусів обслуговувати сам 2 церкві — а по війні праці було багато. Тяжко переживав часи польські — не міг з тим погодитися. Дня 13. 3. 1923 р. помер свідомий до останньої хвилини і сказав до мене: "Доки будеш у Нагачеві, провадь нарід і помагай йому все і всюди". І я це сповнила, я ще 10 літ була в Нагачеві, і помагала і заступалася за своїми дорогими нагачівцями. Похорон тата відбувся 16. 3. 1923 р. при великім здвизі людей, священиків з 2 деканатів, був хор із Яворова, делеґації з Яворова всіх установ — і урядові делеґації.

Родина о. Кручковського — уроджені в Нагачеві

о. Микола Огородник, катехит у Яворові та Ярославі, нар. 1899 в Нагачеві, пом. 7. листопада 1941 в Ярославі.

Софія з Кучковських Пасічинська, нар. 24. вересня 1886 в Нагачеві, пом. 1. вересня 1975 в Аделяїді в Австралії. Діяльна в Нагачеві між двома війнами, почесна членка Союзу Українок в Австралії.

Маріян Пасічинський, нар. 1. 8. 1909 в Нагачеві, згинув під Бродами 20. 7. 1944, мґр. прав, прокуратор, поручник І Дивізії УНА.

Теодор Пасічинський, абсольвент богословії, згодом дантистики, суспільний діяч в Австралії. За це нагороджений золотою медалею Королеви Єлисавети II. Нар. 16. 10. 1916. в Нагачеві.

Ірина з Пасічинських Левицька, учителька працює в СУА та Пласті. Нар. 15. 10. 1910 в Нагачеві. Тепер живе в Елізабет, Н. Дж.

НАКОНЕЧНЕ

Село Наконечне є продовженням яворівського Великого Передмістя й тісно зв'язане з культурним і громадським життям міста, але мало свою окрему сільську громаду й парохію з церквою ім. Успення Преч. Богородиці. В 1859 р. був парох Павло Черлюнчакевич, 1797, рукоп. 1820, вдовець. Завідателем у 1879 р. був о. Юліян Плятек, народжений в 1843 р., жонатий, рукоположений в 1869 р. Опісля парохами були: о. Михайло Жеплинський, о. Василь Сологуб, о. Тома Бариляк, о. Іван Томашівський. В 1859 р. було в парохії 1820, а в 1879 1809 вірних. До парохії належала як дочерна Роснівська Вілька з церквою ім. Покрова Преч. Богородиці, в 1859 172, а в 1879 182 вірними, разом в 1859 2002, в 1879 1991 вірний.[1]

В 1859 р. була приходська школа. Учитель Петро Угач. Дітей у шкільному віці 214, ходило до школи 30. Річна платня вчителя 105 злр.

За совєтської окупації є Наконечне "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Черниляві.[2]

1. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385-86.
2. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 930.

Дмитро РОМАНЕЦЬ

КОРОТЕНЬКІ ДАНІ ПРО НАКОНЕЧНЕ

Майже на половині дороги між Львовом і Ярославом лежить повітове, а тепер районове місто Яворів, яке було культурно освітним центром українського життя не тільки на Яворів і яворівський повіт, але сягало далеко за його межі.

Ідучи з Яворова на захід минаємо Велике Передмістя, що тягнеться около 3 км. Відтак починається Наконечне І, якого хати розміщені вздовж дороги між рікою Склом і битим шляхом довжиною около 2 1/2 км. Дальше починається Наконечне ІІ і тягнеться вздовж битого шляху Яворів-Ярослав. Ґрунт-рілля явор. повіту а головно його західня і північно західня частина це щирий пісок, який родив головно жита і картоплю. Неужитки були покриті гарним сосновим лісом. Сосни сягали до 25-30 м. висоти. Що добре і пожиточне мали мешканці Наконечного це чисте-здорове пахуче живицею повітря та надзвичайно здорову воду. Ані в Яворові ані в околиці не було фабрик, де могли б люди дещо заробити, так що все населення жило виключно з убогих плодів землі. Тут мабуть найбільше, як де інде справджується стара мудрість, що "конечність є матір'ю винаходів". Щоб не примирати з голоду в Наконечнім здавен-давна розвинувся хатньо-ручний промисл. Майже в кожній хаті постав ручний варстат, яким мешканці заробляли собі на прожиток своєї сім'ї. Тому що на терені Наконечного було багато соснових лісів, розвинувся деревний промисел, який знаний був не тільки на терені ук-

раїнських етнографічних земель але і на цілу міжвоєнну Польщу. Хто і коли започаткував цей хатньо-ручний промисл, тяжко сказати, бо за дуже малими виїмками майже всі мешканці безпосередньо або посередньо були за працею. В Наконечнім найбільше виробляли практичні речі в господарсько рільничому житті, як претаки (рейтак) решета, решітки, решітця. Луби або каблуки робили з соснового дерева, а дно-полотно з кленового, або дубового лика, що вимагало багато людської праці. Сита робили з соснового дерева каблук, а дно-полотно з кінської волосані або тонкого алюмінового дротика. Мешканці Наконечного II займалися головно розвоженням і продажем тих деревних виробів по всій міжвоєнній Польщі. Около 2 км. на північ, паралельно до Наконечного є дорога, яку називають "Ярославський гостинець", хоч це є польова дорога. Найстарші люди оповідали, що тою дорогою проходив гетьман Богдан Хмельницький зі своїм військом на Люблин і Варшаву. Багато з його ранених при облозі Львова, козаків і татар залишилося в Наконечнім на час реконвалесценції, а відтак остались назавжди. Це є дуже правдоподібне, бо в Наконечнім є два відмінні типи людей і прізвищ. Одні типово козацькі імена та високі ростом як: Козаки, Духничі, Кунанці, Романці, Кузичі, Панчишини, Линди, другі низькі ростом з іменами татарського походження як: Хархаліси, Бездирі, Биї, Биїки. Коли автор цих рядків вибирав свою метрику уродження, то пок. о. Михайло Жеплинський показав йому метрикальну книгу, в якій десь у половині 19 стор. місцевий парох о. Юліян Плятек всі ті татарські імена: Карахан — ліс, Везир — Бей, Беїк, "зукраїнізував", так що тепер всі мешканці Наконечного є українці з "крови і кости". Свою високу релігійно-моральну та національно політичну свідомість Наконечне завдячує ідейним, ревним та побожним душпастирям як: о. Венгринович, о. Василь Сологуб, о. М. Томашівський, о. Дм. Бариляк, о. Жеплинський та учителям, як М. Гординська, яка вчила і виховувала три покоління. Про національну свідомість мешканців Наконечного свідчить хочби цей факт, що коли сотня О. Хархаліса розбила в 1919 р. біля Яворова компанію капітана Перуна, то хлопці з Наконечного самочинно без нічиєго наказу гналися за нею далеко на північний захід. Не знаючи міжнародніх прав, вони підстрілили кількох поляків. Польська крайно ворожа нам пропаґандивна машина зробила з того для себе великий капітал. Преса всієї Польщі довший час писала, як то українці вимордували стоп'ятдесят полонених офіцерів і жовнірів. На місце "злочину" прибула міжнародня лікарська комісія і ексгумація не виказала жадних злочинів, та опінія про "гайдамацьке покоління" серед поляків лишилася до сьогодні. Польська кавалерія, як карна експедиція, стояла в Наконечнім протягом шістьох місяців коштом і так бідного населення, і робила різні бешкети. Наконечне найвище двигнулося за пок. о. Дмитра Бариляка, який був чудовим співаком (тенор), прекрасним

диригентом, проповідником політично-культурним діячем. Працювати в тій ділянці не було тяжко, бо було багато середньо-шкільної молоді, яка дуже радо приходила майже кожного вечора до місцевої читальні "Просвіти", де відбувалися проби хору, театральних вистав, національних танків та доповіді на різні теми. Всі національні річниці, релігійно-національні імпрези були на високому рівні, а забави відбувалися без алькогольних напитків. Клич "Свій до свого по своє" був знаний кожному мешканцеві Наконечного, тому всі деревні вироби продавано до місцевої кооперативи, а відтак купували інші, головно з Другого Наконечного і продавали по всій міжвоєнній Польщі. В Наконечнім було кілька споживчих крамниць-кооператив, де мешканці могли купити все, що було їм потрібне. В 30-тих роках засновано фабрику-гарбарню, яка виробляла всі роди шкіри.Ініціяторами й основниками гарбарні були інженери: Т. Мацула, Ю. Бий, а тех. інж. М. Леськів. По кількох роках швидкого розвитку мала вже два будинки й затруднювала кількадесять робітників, але війна і прихід большевиків припинив усяку діяльність. Але Наконечне не здавалося, іще на початку 50-тих років оперувала УПА, яка завдавала дошкульних втрат москалям, бо понад 1500 енкаведистів поховано на цвинтарі в Наконечнім. Але і по нашій стороні згинуло около триста повстанців з Наконечного, на яких грядучі покоління будуть учитися, як любити і боротися за волю України, а як треба, то й молоде життя зложити на Її жертівнику.

З Наконечного походить о. Іван Кузич, крилошанин і ректор Духовної Семінарії в Перемишлі в 20-30-их рр. XX ст.

Написав ті коротенькі дані про Наконечне його мешканець, який покинув Наконечне в 1934 р. та не користав з ніяких писаних джерел, тому спомини є такі поверховні і загальні.

НОВИЙ ЯЖІВ

Село Новий Яжів, 8 км на схід від повітового староства й суду в Яворові та 4 км на північний захід від пошти в Склі, межує на північному сході з Курниками, на сході — зі Стариськами, на південному сході — зі Склом, на півдні — з Вільшаницею та на заході — з Цетулею і Старим Яжевом. Через південні окраїни простору пливе Скло зі сходу на захід і його притока Терешка; до них допливають інші потоки, що пливуть з півночі на південь. Над Склом і Терешкою лежать сільські будинки, а на південний схід від села на границі зі Склом був військовий шпиталь. На північ від села підноситься узгір'я "На Ліску" (281 м.), далі на північ Малешна з полями, пасовищем і ліском на східній границі з вершком,

високим на 258 м.; а на північній грані Турашова з вершком високим на 294 м. Через південний окраєць села йшов гостинець з Янова до Яворова.

В'Новім Яжеві відкрив італійський лікар Марсілі (Marsigli) в 1762 р. сірчане джерело.

Село належало давніше до яворівського староства з доходом 2987 п. зл. 9 ґр та квартою 746 п. зл. 25 ґр. На ліцитації у Відні у 1861 р. купив двір граф Карло Лянцкоронський.[1]

При греко-католицькій церкві ім. св. Параскевії, збудованій 1316 р., а перебудованій у 1640 р., був парохом 1859 р. о. Іван Трохлінський, а в 1879 р. о. Віктор Волянський, народжений в 1820 р., жонатий, рукоположений в 1845 р. Згодом парохом був о. Микола Головка після нього о. Теодор Зрада.

До парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської епархії, належало 800 вірних та дочерна Цетуля з церквою ім. св. о. Николая з 1749 р. з 381 *вірним* і 55 українських душ із військового купелю, разом — 1186 вірних. В обох селах у 1937 р.1566 гр.-кат., 32 рим-кат., 20 жидів, 9 інших. У вивінуванні парохії були: 20 морґів поля, 16 морґів лугів і 14 морґів кущів та 9 сягів дубових дров і 9 соснових; в Цетулі — 10 морґів поля, з якого 7 морґів були піскові, непридатні до засіву. Додаток до конґруи — 100 а.-у. зол. 45 кр. за рішенням ц. к. намісництва з 18 березня 1870, ч. 10,203.[2] До двора ґр. К. Лянцкоронського належали 6 морґів ріллі, 21 морґ лугів і городів та 79 морґів лісу; селяни мали 1065 морґів ріллі, 351 морґ лугів і городів, 275 морґів пасовищ і 314 морґів лісу. За переписом з 1880 р. були 944 мешканці в громаді та 20 в дворі. За шематизмом з 1881 р. — 800 греко-католиків і 12 римо-католиків, які належали до парохії в Яворові.

В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель Іван Іванович. Дітей у шк. віці 156, ходило до школи 8. Річна платня вчителя 13. 65 злр.

Громадська каса пожичкова мала 162 зол. капіталу.[3]

За совєтської окупації змінено назву села на "Новий Яр", який є "населенним пунктом", підпорядкованим сільраді в Залужу.[4]

1; Słown. geogr., W. 1882 т. III, с. 541.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 391.
3. Słown. geogr., т. III, с. 541.
4. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 927.

НОВОСІЛКИ, (НОВОСІЛЬЦІ, НОВОСІЛКА)

Село Новосілки, 14 км на південний схід від Яворова та на південь від пошти в Мужиловичах, межує на заході з Віжомлею, на півночі — з Віжомлею й Мужиловичами, на сході — з Ляшками та на півдні — з Бортятином у мостиському повіті.

Село лежить у водній області Висли за посередництвом притоки Сянової Вишні потоку Глинця. Цей потік впливає до села зі сходу Ляшок і пливе під назвою Струги на південний захід до Віжомлі. В долині потоку лежать сільські будинки й групи хат: Кучерга, На Волі і Щиглів. На північ від них, на границі Віжомлі, підноситься гора Королівка до 302 м. Південна частина села лісиста; серед неї підноситься Язвинська Гора до 280 м.

До двора налажело 13 морґів ріллі, 20 морґів лугів і городів, 1 морґ пасовищ і 391 морґ лісу; селяни мали 545 морґів ріллі, 178 морґів лугів і городів, 231 морґ пасовищ і 28 морґів лісу. В 1880 р. були 524 мешканці в громаді; з них було 517 греко-католиків , 7 римо-католиків, які належали до парохії у Віжомлі судово-вишенського деканату перемиської епархії.[2] В 1879 р. парохом був о. Еміліян Менцінський, в 1859 о. Ігнат Кустрицький.

За совєтської окупації Новосілки є "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді у Віжомлі.[3]

1; Słown. geogr., Kr. P., Warsz. 1886, т. VII, с. 236-87.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 366.
3. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. Обл., с. 926.

ПЕРЕДВІР'Я

Село Передбір'я або Передвір'я з Брожками, яворівського повіту, 20 км на захід від Яворова та 3 км на схід від повітового суду й пошти в Краківці, межує на півночі зі Свидницею (група хат Городно) і Коханівкою, на сході — з Гуками і Роснівською Вількою, на півдні — з *Моранцями* та на заході — з Краківцем і Краковецькою Рудою. Через південну частину села пливе Скло, а вздовж північної границі Ретичин, притока Скла Від сходу на захід пливуть до Скла. води з усього простору малими струмками. Сільські будинки поставлені на північному заході; на півдні над Склом є частина села Брожки. На північному сході простягається ліс Комарник з вершком 237 м. Через село йде шлях з Яворова до Краківця.

До двора *належали* 33 морґи ріллі, 14 морґів лугів і городів, 11 морґів пасовищ і 441 морґ лісу; селяни мали 531 морґ ріллі, 154 морґи лугів і городів, 144 морґів пасовищ і 136 морґів лісу. В 1880 р. було 66 хат з 352 мешканцями в громаді та 1 дім з 10 мешканцями в дворі, разом — 362 особи, з яких було 310 греко-католиків, 50 - римо-католиків і 2 жиди; по національності: 316 українців і 46 поляків, які належали до парохії в Краківці.[1] Греко-католики мали в селі церкву ім. Зачаття св. Івана Хрестителя, яка була дочерною парохії в Краківці і до якої приходили греко-католики з Гуків. У 1879 р. було в передвірській дочерній парохії

455 вірних.[2]

В Передвір'ї була громадська позичкова каса з капіталом 114 зол. ринських.[3]

За совєтської окупації є Передвір'я і Брожки окремими "населенними пунктами" підпорядковані селищній раді в Краківці.[4]

1; Słown. geogr., Kr. Pol. Warszawa 1888 т. IX, с. 435.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.
3. Słown. geogr. 1888, т. IX, с. 135.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 927.

ПІДЛУБИ

Село Підлуби Великі, яворівського повіту, віддалене 13,3 км на південний схід від повітового староства, суду й пошти в Яворові та 14 км від залізничої станції в Каменоброді. Підлуби Малі або Підлубки є частиною Підлубів Великих, які межують на півночі з Брухналем і Мосберґом, на сході — з Бердиховом, на півдні — з Мужиловичами та на заході — з Прилбичами. Через північну частину села пливе потік Гноєнець, а вздовж західньої границі пливе притока Гноєнця. Сільські будинки положені на північній стороні простору на лівому березі Гноєнця, а саме Підлуби Великі на північному сході, а Підлуби Малі на північному заході. В середині простору підноситься один горб до 295 м.[1]

В 1587 р. підтвердив Жигмонт III продаж міста Брухналя і сіл Прилбичів, Чолгинів та частини в Підлубах хорунжим львівської землі Яном Гербуртом з Фульштина коронному підскарбієві Янові Дульському.[2] В 1604 р записав Станіслав Стадницький із Змийгорода свої маєтності Мужиловичі, Підлуби й інші Львівським єзуїтам.[3] У 1626 р. повідомив Жигмонт III львівських єзуїтів, власників Бердихова й частини Підлуб, що він вислав комісарів для розмежування міста Брухналя від Чолгинів і Прилбичів.[4] Після знесення чину єзуїтів австрійський уряд прилучив Підлуби до яворівського ключа. Щодо двірських маєтностей в другій половині XIX ст. зазначив Людвик Дзєдзіцький, що дані про ці маєтності подано при описі Брухналя. Але при цьому описі не зазначено, що подані там дані відносяться також до Підлубів. Селяни в Підлубах і Мосберзі мали 490 морґів ріллі, 199 морґів лугів і городів та 98 морґів пасовищ. В 1880 р. було в Підлубах 78 хат з 455 мешканцями в громаді, з яких 22 хати з 139 мешканцями були в Підлубах Малих та 56 хат з 316 мешканцями в Підлубах Великих. За віровизнанням були 424 греко-католики, 16 римо-католиків, 6 жидів і інших віровизнань; за національністю — 435 українців, 11 поляків, 9 німців. Римо-католики належали до парохії в Брухналі.[5] Греко-католики мали в селі свою церкву ім. св. о. Николая, дочерну парохії в Брухналі. В цій дочерній

парохії Підлубів і Мосберґа було в 1879 р. 815 вірних.[6]

За совєтської окупації Підлуби є "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Бердихові.[7]

1. Słown. geogr., W. 1887, т. VIII, с. 434.
2. Бернард. Арх. у Львові, С., т. 346, с. 518; Słown. geogr., т. VIII, с. 434.
3. Берн. Арх. у Львові, Т., т. 41, с. 322; т. VIII, с. 434.
4. Берн. Арх. у Львові, С., т. 378, с. 1870; Słown. geogr., т. VIII, с. 434.
5. Як вище, с. 434.
6. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 381.
7. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 925.

ПОРУДЕНКО

Село Поруденко, 5-7 км на південний захід від повітового староства й суду та пошти в Яворові, межує на півночі і північному сході з Наконечним, злученим з Великим Передмістям Яворова та на півдні, південному заході й заході — з Порудном. У південно-східній стороні простору випливає потік, що пливе через середину сільського простору та на заході впадає до Скла. Сільські будинки поставлені в північній стороні простору, а в західній стороні є група хат "Сували" або "На Сувалах". Середня частина простору підноситься до 249 м., а на північ від сільських будинків знижується простір до 228 м.

До двора графині Ядвіґи Стецької належали 81 морґ ріллі, 47 морґів лугів і городів, 7 морґів пасовищ і 244 морґи лісу; селяни мали 466 морґів ріллі, 190 морґів лугів і городів, 89 морґів пасовищ і 7 морґів лісу. В 1880 р. були 63 хати з 346 мешканцями в громаді та 5 домів з 20 мешканцями в дворі, разом — 366 осіб, з яких 333 були греко-католики, 26 римо-католики, 21 жид і 5 інших віровизнань. За національністю — 339 українців і 27 поляків. Греко-католики належали до парохії в Порудні, римо-католики — до парохії в Яворові.[1]

За совєтської окупації Поруденко як "населений пункт" підпорядкований сільраді в Калинівці (до 1960 р.: Порудні).[2]

1; Słown. geogr., 1887 т. VIII, с. 830.
2. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 927

ПОРУДНО (від 1960 р.: КАЛИНІВКА)

Село Порудно, 8.5 км на південний захід від повітового староства й суду та поштового й телеграфічного уряду в Яворові, межує на півночі з Роснівською Вількою, Наконечним і Поруденком, на сході — з Яворовом, на південному сході — з Рогізном, на південному заході й заході — з Буновом та на заході з Любинями. Вздовж границі від

Роснівської Вільки пливе Скло, а через південно-західню частину простору пливе потік Щан. Сільські будинки поставлені на південному сході. На північний схід від них був фільварок Вівчарня (264 м.), а на північний захід — коршма "Під Дубом", а далі група хат "Бірки". В південній частині села є дубовий ліс; на північному заході над Склом є розлогі мочари.[1]

12 березня 1376 р. надав князь Володислав Опольський братам Рейнольдові і Нинотковi села Новий Сідлець і Порудно як ленно.[2] Відтак польські дідичі в Порудні прибрали собі прізвище "Поруденських" з гербом Беліна.[3]

В Порудні була парохіяльна церква ім. св. муч. Параскевії, при якій в 1859 р. був парохом о. Дмитро Ярема, а в 1879 р. о. Андрій Телеп, народжений в 1841 р., рукоположений в 1870 р., вдовець. Після нього був його син о. Михайло. В парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської епархії, були тоді 883 вірні, серед них і греко-католики з Поруденка. Парохія була вивінувана 22 морґами і 1545 сяжнями ріллі, 5 морґами і 1245 сяжнями лугів, 12 сягами соснових дров та 17 і пів копами жита. Додаток із релігійного фонду становив 66 а.-зол. і 14 кр.[4] До двора ґр. Ядвіґи Стецької належало 449 морґів ріллі, 514 морґів лугів і городів, 76 морґів пасовищ і 805 морґів лісу; селяни мали 570 морґів ріллі, 218 мор9ів лугів і городів, 86 морґів пасовищ і 15 морґів лісу. В 1880 р. було 119 хат з 579 мешканцями в громаді та 11 домів з 51 мешканцями в дворі, разом — 630 осіб, з яких були: 539 греко-католиків, 71 римо-католик, 13 жидів і 2 іншого віровизнання; по національності — 556 українців і 74 поляків. Римо-католики належали до парохії в Яворові.[5]

В 1859 р. була приходська школа. Дяковчителем був Сенько Гожа. Дітей у шк. віці 58. Ходило до школи 7. Платня вчителя 19. 95 злр.

За совєтської окупації Порудно (від 1960 р.: Калинівка) є центром сільської ради. Воно розташоване на правому березі Щану, 10 км на південний захід від районового центру і 12 км від залізничої станції Хоросниця на лінії Львів-Мостиська, з населенням — 690 людей. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Поруденко й Шутова. На території села є централя, садиба колгоспу ім. Калініна з 982 га. ріллі, на якій ростуть зернові й технічні (льон) культури. Плекають м'ясо-молочне тваринництво. Є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, бібліотека і клюб.[6]

1. Słown. geogr., 1887 т. VIII, с. 830.
2. Akta gr. i z., Lw. V, с. 13; Słown. geogr., VIII, с. 830.
3. Ркп. Оссол. 1829; Słown. geogr., VIII, с. 830.
4. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386.
5. Słown. geogr., VIII, с. 830.
6. Іст. міст і сіл УРСР, Львівська обл., с. 927.

ПРИЛБИЧІ

Село Прилбичі 11 км на південний схід від повітового староства й суду в Яворові та 2 км від пошти в Мужиловичах, межують на півночі з Яворовом, Чолгинями і Брухналем, на сході — з Підлубами Малими, на півдні — з Мужиловичами й Віжомлею та на заході — з Черчиком. Води з села пливуть до Скла. Вздовж східньої границі пливе з півдня на північ притока Гноєнця. В північно-східній стороні серед забудувань випливає потік Рулів, що пливе на північний захід до Чолгинів, звідки знов повертає до Прилбичі та, перепливаючи північно-західню частину простору, впливає до Скла коло Яворова. На захід від Рулева випливає його мала лівобічна притока, яка пливе також на північний захід. Сільські будинки поставлені на піднесеному до 286 м. південному сході, де одна група хат зветься Новим Світом. На північний схід від них на південній границі була коршма Щодрів або Назорівка, (На Назорівці). 4 км на захід від сільських будинків були лісничівка і коршма Коблів; на півночі група хат і фільварок Рулів або Ролів; на північний захід від Рулева коршма Мурованка, а на північ від неї група хат Сенатів. Ниви на захід від сільських будинків називаються Малковом. Попри західню частину села проходить битий шлях із Судової Вишні до Яворова.[1]

Під час археологічних розкопів знайдено на території села крем'яне знаряддя бронзового віку, а також сліди поселень з часів княжої Руси. Прилбичі вперше згадується в документах із 70-их рр. XIV ст.[2] В 1598 р. підтвердив Жигмонт III продаж міста Брухналя і сіл Прилбичів, Чолгинів і частини в Підлубах львівським хорунжим Яном Гербуртом з Фульштина коронному підскарбієві Янові Дульському.[3] В 1626 р. розмежували королівські комісарі, очолювані руським воєводою Яном Даниловичем із Журова, місто Брухналь від сіл Чолгинів і Прилбич.[4] У XVIII ст. стали власниками Прилбичів Шептицькі, нащадки боярського роду, спершу дідичні власники Шептичів. Саме в Городку, 12 квітня 1469 р. підтвердив король Казимир Ягайлович Федора Шептицького і його внуків Федора, Гліба і Сенька в посіданні маєтностей Шептичів, Канафостів з манастирем ім. св. Оуфрія і Вощанець у перемиській землі на пограниччі перемиського й самбірського повітів. Отож Шептичі і Канафости були в самбірському, а Вощанці в перемиському повіті, а в часах поділу Галичини на повіти під австрійським пануванням у рудецькому повіті. Федір Шептицький виказав своє право до згаданих маєтностей грамотою руського князя Лева. Грамотами князя Лева свідчилися майже всі боярські роди, але мабуть князь Лев цих грамот не видавав. Але польські королі не досліджували автентичности цих грамот так, як сьогочасні історики, серед яких чільне місце в дослідах над автентичністю грамот князя Лева займає Михайло Грушевський, і підтверджували боярські роди в їхніх правах до дідичних маєтностей і до польських шляхетських прав.

Грамоту підтверджену Казимиром Ягайловичем підтвердив на прохання Кузьми і Ясія Шептицьких Станіслав Бронєвський 13 лютого 1552 р. й копія цього підтвердження була в актах Коронної Метрики у Варшаві, кн. ч. 80, листом. Пізніше підтвердив цей документ у Варшаві, в листопаді 1582 р. Стефан Баторій і це підтвердження було внесене до львівських ґродських актів.[5]

У XVIII ст. були три львівські владики Шептицькі: єпископ Варлаам, єпископ і відтак митрополит уніятської церкви Атанасій та також єпископ і митрополит уніятської церкви Лев. За відомостями парохіяльного інвентаря фундатором прилбицької церкви Собору Преч. Богородиці мав бути "Архиєрей Шептицький", який був власником Прилбичів, а церква цього села була його молитвенницею. Ознакою правдивости цього є архиєрейська мітра над царськими дверима й герби по філярах жертвенника. Прилбицька церква мала титул: "Собор Преч. Богородиці", але в жертвеннику є: "Покров Преч. Богородиці", яка покриває своїм омофором самих руських боярів, прибраних в старинні довгі одежі з литими поясами, також і боярині з корнетами. Прилбицька церква з приходством і кількома сусідніми селянськими будинками, які оточували церковний горб, за переказом є на місці давнього кладовища, до якого звозили кілька миль тіла померлих руських боярів як до місця архиєрейської садиби. Наслідники архиєрея Шептицького зберігали греко-католицький обряд. Останній з них був Петро Шептицький, якого, згідно з його останнім завіщанням, похоронено перед 1848 р. в мурованому гробі зараз за головною частиною церкви, де були похоронені також деякі особи з його родини. В своєму леґально потвердженому останньому завіщанні велів Петро Шептицький поставити каплицю й відправляти в ній 25 Служб Божих річно і це рішення передано під опіку перемиської єпископської консисторії. Наслідник і син Петра Іван граф Шептицький з усією родиною був латинського обряду в 1879 р. Він почав тоді будову каплиці на полі як родинного гробівця, а не над гробом свого батька на кладовищі коло церкви.[6]

Прилбицька дерев'яна церква була збудована в 1741 р. й зберігається тепер як архітектурна пам'ятка.[7] Отже її фундатором був митрополит Атанасій Шептицький (1715-1746).

Ян Шептицький, одружений із графинею Софією, дочкою польського драматурга Олександра Фредра (1793-1876), мав 7 синів: Стефана, нар. в 1862 р. й пом. 1864 р.; Юрія, нар. в 1863 р. й пом. в 1880 р.; Роман Олександер Марія, нар. 26. 7. 1965 р. третій син, монах ЧСВВ, галицький митрополит Андрей, помер 1. листопада 1944 р. у Львові. Казимир, нар. 1869 р., який слідував і народженням і ділами за старшим братом, повернувся до віри й національности предків і під іменем Климентія був архимандритом Чина Студитів в Уневі та помер на засланні в больше-

вицькому концентраційному таборі між 1950 та 1952 рр. Олександер, нар. в 1867 р. помер у німецькій в'язниці; Станіслав, генерал в австрійській і польській арміях помер у 1945 р., Лев, нар. в 1876 р., дідич у Прилбичах після смерти батька в 1912 р., вбитий разом з жінкою большевиками у вересні 1939 р. в Замості.[8]

В 1859 р. парохом у Прилбичах був о. Еміліян Паславський, нар. 1818 р., рукоп. 1843 р. В. 1879 р. о. Михайло Насальський, народжений в 1817 р., жонатий, рукоположений в 1846 р., в 1937 р. о. Володимир Микулович.

В парохії, яка належала до перемиської епархії і яворівського деканату, було разом з присілком Кобловом 877 українських душ; у дочерній парохії в Чолгинях з церквою ім. св. Евстахія— 786 вірних та в присілках Рулів і Сенатів з Мурованкою — 148, разом — 1811 парохіян. В 1937 р. 2666 гр.-кат., 54 рим.-кат., 20 жидів. Парохія була вивінувана 32 морґами й 562 сяжнями ріллі та 2 морґами й 1388 сяжнями сіножатей у Прилбичах; 35 морґами й 551 сяжнями ріллі та 1 морґом і 149 сяжнями сіножатей в Чолгинях. У Чолгинях урядово визнано 8 морґів і 1280 сяжнів непридатними до управи, в наслідок чого ця земля для почислення до конґруи "поза управою" залишалася, отже для одержання конґруи приналежало: 28 морґів і 433 сяжні ріллі та 4 морґи й 1637 сяжнів сіножатей. Додаток до конґруи з релігійного фонду був: 142 а.-у. зол. і 65 кр.[9] До двора гр. Яна Шептицького належали 593 морґи ріллі, 246 морґів лугів і городів, 93 морґи пасовищ і 1069 морґів лісу, селяни мали 1230 морґів ріллі, 195 морґів лугів і городів, 101 морґ пасовищ і 3 морґи лісу. В 1880 р. було 207 хат з 950 мешканцями в громаді та 11 домів з 156 мешканцями в дворі, разом — 1106 осіб, з яких були 975 греко-католики, 82 римо-католики і 47 жидів; за національністю — 868 українців, отже 107 греко-католиків включила статистика фальшиво до поляків, яких число піднесла до 238. Зовсім неможливо, щоб 107 прилбицьких греко-католиків уважали себе за поляків в українському сільському середовищі. Римо-католики належали до парохії в Брухналі. В селі була 1-клясова етатова школа, горальня і вітрак.[10]

За совєтської окупації Прилбичі є центром сільської ради, 12 км від районового центру, з населенням 1608 людей. Сільраді підпорядковане с. Мужиловичі. Прилбицький колгосп "Росія" має 1482 га ріллі і є багатоділянковим механізованим господарством. В селі є восьмирічна школа, дільнична лікарня, будинок культури й бібліотека.[11]

1; Słown. geogr. Kr. Pol., W. 1888, т. IX, с. 214-15.
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.
3. Бернард. Арх. у Львові, С., т. 346, с. 518; Słown. geogr., т. IX, с. 215.
4. Берн. Арх. у Львові, С., т. 378, с. 1842; Słown. geogr., т. IX, с. 215.
5. Akta gr. i z., Lw. т. IV, с. 182-87.

6. Як вище, ст. 386-87.
7. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 929.
8. Диакон Василій ЧСВ: Леонид Федоров, Наукні і Літературні Публікації "Студіон" Студитських Монастирів ч. III-у, Рим 1966, с. 11.
9. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386.
10. Słown. geogr., т. IX, с. 215.
11. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 929.

РЕГБЕРҐ

Регберґ була німецька колонія з євангелицькою школою, 2 км на південний захід від села Сернів у яворівському повіті.[1]

1. Słown. geogr. Kr. Pol., Warsz. 1888, т. IX, с. 593.

РОГІЗНО

Село Рогізно в яворівському повіті, 9 км на південь від Яворова, межує на південному заході з Селиськами, на заході — з Буновом, на північному заході — з Порудном, на півночі — з Яворовом, на сході — з Черчиком і Віжомлею та на півдні — з Бортятином у мостиському повіті. Через північно-східній наріжок села пливе потік Віжомля, який творить близько границі коло Димидова ставок. У межах села вливаються до нього з лівого боку дві значніші притоки. Частини села називаються: Бучина, Дернаки, Димидів, Горщина, Каролинів Ліщесне, Людвинів, Тратна й Забродє. Майже в середині простору підноситься узгір'я Рогізно (289 м.). Ліси ростуть на північно-західній і південно-східній границях. У південно-східній частині села випливає малий струмок, що у Віжомлі впадає до потока Глинця або Ориська.[1] Вперше згадується Рогізно в історичних документах з XV ст.[2] Назва села пішла від рогозини, яка показується в селі по найвищих горбах. У селі була хрестообразна церква ім. Різдва Преч. Богородиці, при якій в 1824 р. о. Григорій Літинський був парохом, в 1879 р. був парохом о. Стефан лицар де Демкович Добрянський, народжений в 1819 р., жонатий, рукоположений в 1845 р. Після нього був о. Телеп Михайло і його син Михайло.

В парохії, що належало до яворівського деканату перемиської епархії, й обіймала Рогізно й Рогізенську Волю, належало 1519 українських душ; до дочерної парохії в Черчику з церквою ім. Введення в храм Преч. Богородиці — 236 вірних, разом — 1755 вірних. Парохія була вивінувана 64 морґами ріллі в більшості мокрих пісків, 23 морґами

виключно квасних лугів і 18 морґами лісу. Церква в Черчику вивінувана 20 морґами ріллі й 13 морґами долин. Надвишку 14 зол. і 12 кр. платить до каси.[3] До двора гр. Михайла Карніцького належали 921 морґ ріллі, 359 морґів лугів і городів, 16 морґів пасовищ і 2062 морґів лісу; селяни мали 1492 морґи ріллі, 494 морґи лугів і городів, 198 морґів пасовищ і 21 морґ лісу. В 1880 р. було 238 хат з 1343 мешканцями в громаді та 11 домів з 74 мешканцями в дворі, разом — 1417 осіб, з яких були 1239 греко-католики, 80 римо-католики, 73 жиди і 25 інших віровизнань; за національністю — 1246 українців, 160 поляків і 10 німців. Римо-католики належали до парохії в Яворові.

В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель Михайло Малець. Дітей у шк. віці 117. Ходило до школи 23. Платня вчителя 14.91 зол. р.

В селі була 1-клясова етатова школа й позичкова каса з капіталом 101 а.-у. зол.[4] За нової польської окупації відбувся в селі в 1924 р. перший страйк сільсько-господарських робітників, які вимагали підвищення заробітної платні. Через неорганізованість закінчився страйк поразкою страйкуючих. У червні-липні 1936 р. застрайкували знов сільсько-господарські робітники. На чолі страйкуючих станув комітет, до якого входили селяни Рогізна, а саме: Д. І. Винарчик, І. І. Сасик, Я. Д. Чекан та інші. Вони в імені страйкуючих подали вимоги дідичці Чесновській. Члени страйкового комітету повели пропаґанду в навколишніх селах, щоб селяни з цих сіл не йшли на роботу до Чесновської. Тоді дідичка найняла робітників з турчанського повіту, але останні, довідавшись про страйк, повернулися додому. Після цього дідичка поступилася і страйк закінчився перемогою страйкуючих.

За совєтської окупації село Рогізне є центром сільської ради, 9 км на південний захід від районового центру й 10 км від залізничої станції Хоросниця на лінії Львів-Перемишль.

В межах села пливуть притоки Скла: потоки Віжомля і Щан. Населення — 1893 особи. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Дернаки, Ліщесне, Оселя і Черчик. В Рогізному є центральна садиба колгоспу "Правда" з 2168 га ріллі, на якій ростуть зернові, технічні й кормові культури. В цьому багатодільянковому господарстві плекають м'ясо-молочне тваринництво. В 1950 р. урухомлено в селі цегельний завод яворівського міжколгоспбуду. В селі є дільнична лікарня, середня школа з музейною кімнатою ім. Леніна і картинною ґалерією, бібліотека, клюб, сільський радіовузол і рогізнянське ССТ. В післявоєнному періоді збудовано в селі близько 200 мешканевих будинків.[5]

1; Słown. geogr. Варшава 1888, т. IX, с. 676.
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 387-88.
4. Słown. geogr., т. IX, с. 676.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.

РОСНІВСЬКА ВІЛЬКА або ВОЛЯ (РОСНІВКА)

Село Роснівська Вілька (Воля), 11 км на захід від Яворова та 9 км від повітового суду й пошти в Краківці, межує на півночі з Гуками, на сході — з Наконечним, на півдні — з Порудном і Любинями та на заході — з Морянцями. Через південну частину простору пливе Скло, в якого долині поставлені будинки села.[1]

Сільська церква під Покровом Пресв. Богородиці була дочерною парохії в Наконечному і мала в 1879 р. 182 вірних. До неї належало 8 морґів ріллі й 7 морґів лугів.[2] До двора належали 119 морґів ріллі, 92 морґи лугів і городів, 23 морґи пасовищ і 147 морґів лісу. Селяни мали 216 морґів ріллі, 126 морґів лугів і городів, 86 морґів пасовищ і 10 морґів лісу. В 1890 р. були 52 хати з 310 мешканцями в громаді та 3 доми з 23 мешканцями в дворі, разом — 333 особи, з яких були 235 греко-католики, 34 римо-католики і 14 жидів; за національністю — 229 українців, що не можливе щоб у селі з українською більшістю і церквою 6 греко-католиків подали себе за поляків, яких число подано 104. Римо-католики належали до парохії в Краківці.[3]

За совєтської окупації є Роснівка населеним пунктом, підпорядкована селищній раді в Краківці.

1; Słown. geograficzny... Варшава 1893, т. XIII, с. 853.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386.
3. Słown. geogr., т. XIII, с. 853. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 927.

СВИДНИЦЯ

Свидниця з Городном і Тарасівкою, село яворівського повіту, 18 км на північний захід від Яворова та 5 км на північний схід від повітового суду й пошти в Краківці, межує на півночі зі Сколином, Великими Очима й Божою Волею, на сході — з Вовчою Горою і Коханівкою, на півдні — з Коханівською Рудою і Краківцем та на заході — з Кобильницею Волоською, спершу в чесанівському, опісля у любачівському повіті. Через південно-західню грань села пливе Скло, до якого з лівого боку впадає потік Гатка. Сільські будинки поставлені в середині простору. Найвище піднесення на півночі є до 238 м. Одна частина села зветься Грицьків, друга Тарасівка. До двора належить група домів — Городно.[1] В "Історії міст і сіл УРСР" львівської области зазначено, що давня назва була "Східниця" та, що перша згадка про Свидницю відноситься до 1332 р.[2] На мою думку — автор нашу Свидницю помішав з польською Сьвідніцею та Всховською Копаницею, притокою Одри, яка існувала вже в 1322 р. і виступала в історичному джерелі в 1579 р. як "Східниця"; Свидницею, або хибно Сідницею звалася також група хат в Горинці

чесанівського, відтак любачівського повіту.[3] До 1867 р. греко-католицька парохія в Свидниці з церквою ім. Успення Пресв. Богородиці була дочерною парохії в Коханівці, але вже 31 грудня 1844 р. галицьке ц. к. намісництво в порозумінні з перемиською єпископською консисторією погодилося на перенесення парохіяльного приходства з Коханівки до Свидниці, що виконано щойно в 1865-1867 рр. В 1865 р. вибудовано в Свидниці нові приходські будинки, а від жовтня 1867 р. коханівський парох почав мешкати в Свидниці, де парохія мала більше землі: в Свидниці — 19 морґів і 1109 сяжнів ріллі та 7 морґів і 925 сяжнів лугів; в Коханівці — лишень 1 морґ і 654 сяжні ріллі та 1210 сяжнів городу. Парохом у Свидниці був у 1859 р. о. Гавриїл Прокопович, нар. 1813 року, 1839, вдовець, у 1879 р. о. Стефан Балко, народжений 1833 р., жонатий, рукоположений в 1858 р. в 1937 о. Лев Тиховський. У Свидниці були в 1879 р. 344 греко-католики.[4] До двора в Свидниці належали тоді 579 морґів ріллі, 139 морґів лугів і городів, 43 морґи пасовищ і 254 морґи лісу; селяни мали 1099 морґів ріллі, 266 морґів лугів і городів, 367 морґів пасовищ і 19 морґів лісу. В 1880 р. було 140 хат з 833 мешканцями в громаді та 6 домів з 35 мешканцями в дворі, разом — 868 осіб, з яких були 457 греко-католики, 375 римо-католики і 36 жидів; по національності — 494 українці і 374 поляки. Римо-католики належали до парохії в Краківці. В 1859 р. була приходська школа. Дяковчитель Сенько Ґерус. Дітей у шк. віці 63. Ходило до школи 8. Річна платня вчителя 57-75 злт. В селі була 1-клясова етатова школа.[5] За нової польської окупації в 1930 р. за виступи українського населення проти ополяченнн у Свидниці вчинили 120 польських уланів "пацифікацію"; вони жорстоко побили 150 селян, знищили хату-читальню "Просвіти", забрали 400 кґ масла і 80 цнт вівса. У вечері 22 червня 1941 р. після запеклого бою захопили Свидницю німці; третину будинків тоді зруйновано в наслідок боєвих дій.

За совєтської окупації Свидниця є центром сільської ради в прикордонній смузі, 21 км на північний захід від районового центру, який є для села найближчою залізничою станцією, з населенням — 734 особи. Сільраді підпорядковані "населені пункти": Вовча Гора, Коханівка, Краковецька Руда й Червона Воля. На території села є центральна садиба колгоспу ім. Ілліча з 971 га ріллі, на якій ростуть зернові й технічні (льон і цукрові буряки) культури. Плекають м'ясо-молочне тваринництво та розвивають свинарство й вівчарство. В селі є восьмирічна школа з кімнатою-музеєм Леніна, бібліотека і клюб.

---

1. Słown. geograficzny..., Варшава 1890, т. XI, с. 644.
2. Іст. міст і сіл УРС Львівська обл., с. 929.
3. Słown. geogr., т. XI, с. 644.
4. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
5. Słown. geogr., т. XI, с. 644.
5. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 929.

СЕЛИСЬКА

Село Селиська в яворівському повіті, 12 км на південний захід від Яворова та 10 км на північний захід від залізничої станції й поштового та телеграфічного уряду в Судовій Вишні, межувало на північному заході з Буновим, на півночі і сході — з Рогізном та на півдні з Зарічем і Хоросницею в мостиському повіті. Майже через середину простору в селі пливе потік Хоросниця з Рогізна до Хоросниці. Сільські будинки поставлені в долині Хоросниці, а церква на висоті 248 м. До села належали присілки Дернаки або Дерняки й Каламуняки та групи хат: Гребля і Ліщесне. На півдні був фільварок Гряди, а на південному сході — ліс Лазарове.[1] В Селиських була мурована в 1865 р. парохіяльна церква ім. Різдва Пресв. Богородиці, при якій парохом у 1859 р. був о. Іван Кугаєвич, нар. 1797 року, 1825 — вдовець, у 1879 р. був о. Йосиф Крушинський, народжений в 1840 р., рукоположений в 1865 р., вдовець, член громадської ради, колишній член яворівської повітової ради і її виділу, предсідник місцевої шкільної ради і місцевий шкільний надзиратель. Опісля парохом був о. Іван Скубиш. Парохія належала до яворівського деканату перемиської епархії і мала в Селиських з присілками: Ліщесне, Дернаки і Гребля 1103 вірних та в дочерній Хоросниці з дерев'яною церквою під покровом Преосв. Богородиці з Новоселицею — 562 вірних, разом — 1665 парохіян. У вивінуванні парохія мала: 29 морґів і 298 квадр. сяжнів ріллі, 3 морґи й 91 кв. сяжень сіножатей та 5 морґів і 1241 квадр. сяжень пасовищ, ровів і полевих доріг. На основі рішення львівської краєвої табулі з 24 лютого 1836 р., ч. 1, 654, підтвердженого декретом юстиціярія Новаковського з 13 січня 1836, мала парохія 10 сяжнів твердих і 8 сяжнів м'яких дров на паливо. На основі декрету львівської краєвої табулі з 19 серпня 1847, ч. 23,500, підтвердженого рішенням галицького апеляційного суду з 30 вересня 1848, ч. 21,695, побирала парохія з двірських лісів потрібні коли й хворост для огородження приходства й городу. Обезпеченева обліґація на 100 а.-у. зол з 5%. В інвентарі порахований дохід з хлібів, яєць і муки. Додаток 188 а.-у. зол., 67 і 1/2 кр. В Хоросниці парохіяльний ґрунт не мав інвентаря, було всього лишень около 30 морґів. Матірна церква мала державно-довжний запис на 50 а.-у. зол. з 5%. і 9 морґів та 800 сяжнів ґрунту, призначеного декретом ц. к. галицької прокураторії скарбу 10 березня 1869 ч. 1,390 на покриття церковних потреб. Громада Селиська поставила в 1876 р. на прегарному місці пам'ятник цісареві Фердинандові I з написом: "В память вічную 17 (29) Юлія 1875 почившему Фердинанду I Освободителеви вознесли невольників-отців свободнії сини". Був це перший пам'ятник для великодушного імператора в цілій австро-угорській монархії. В Селиських була одноклясова етатова школа.[2] До двора Євгена Павликовського належали 381 морґ ріллі, 143 морґи лугів і городів, 22 морґи пасовищ і 431 морґ лісу; селяни мали 920 морґів ріллі, 322

морґи лугів і городів, 112 морґів пасовищ і 8 морґів лісу. В 1880 р. було 186 хат з 1143 мешканцями в громаді та 4 доми з 18 мешканцями в дворі, разом — 1161 людей, з яких було 1082 греко-католики, отже на 21 особу менше як у шематизмі з 1879 р., 27 римо-католики, 40 жидів і 12 інших віровизнань; за національністю — 1087 українців, 70 поляків і 4 німці. Римо-католики належали до парохії в Стоянцях.[3]

За совєтської окупації щезла назва "Селиська"; є лише населені пункти: Дернаки, Ліщесне й Оселя, підпорядковані сільряді в Рогізні.[4]

1. Słown. geograficzny..., Варшава 1889, т. X с. 512.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 388.
3. Słown. geogr., т. X, с. 512
4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.

СЕМИРІВКА

Село Семирівка, 10 км на північ від Яворова, межує на півночі з Дрогомишлем, на північному сході — з Липиною (частиною Дрогомишля), на південному сході з Чернилявою та на заході — з Нагачевом. Води із східньої частини простору впадають поза селом до Ретичина, притоки Скла. Будинки поставлені в північній стороні простору, на північ від них група хат Шведи, на заході — група Кандяки, далі коршма Смолянка, фільварок і група хат Болонє (Підболоння), а на самій південній границі — коршма Купина. В середині підноситься простір до 267 м., де є трианґулярний знак.[1] Греко-католицька церква ім. св. Івана Богослова була дочерною нагачівської парохії в 1879 р. з 370 вірними.[2] До двора належали 493 морґи ріллі, 106 морґів лугів і городів, 33 морґи пасовищ і 37 морґів лісу; селяни мали 550 морґів ріллі, 111 морґів лугів і городів та 19 морґів пасовищ. В 1880 р. було 76 хат з 445 мешканцями в громаді та 6 домів з 44 мешканцями в дворі, разом 489 осіб, з яких були 456 греко-католики, 7 римо-католиків і 18 жидів; по національності — 480 українців, 5 поляків і 4 німці. Римо-католики належали до парохії в Яворові.[3]

За совєтської окупації є Семирівка є "населення пунктом", підпорядкованим сільраді в Нагачеві.[4]

1. Słown. geogr., 1889 т. X, с. 429.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 385.
3. Słown. geogr., т. X, с. 429.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Льв. обл., с. 928

СЕРНИ

Село Серни, 17 км на південний захід від Яворова та 5 км від Краківця, межує на північному заході з Гнійницями,(Глиницями) на півночі — з Краківцем і Моранцями, де була на сході — з Любинями, на півдні — з Соколею та на заході — з Малнівською Волею (2 останні села були в мостиському повіті). Село лежить у водній області Висли за посередництвом потоків: Луг і Мельник. Луг випливає в північно-західній стороні села й пливе на схід до села Любинів, Мельник пливе з південного заходу на північний схід до Любинів... Оба прямують до Щану, притоки Скла. На південному заході від села була німецька колонія Регберґ, від якої на захід — частина села Сернівська Воля; на півдні від села — частина Мельники й група хат За Горбиським. Був там ще фільварок Під Вільшиною, лісничівка Під Соснами, група хат В Лузі і коршма Лапаївка або За Броварком. На заході узгір'я Регберґ сягає 253 м. На півдні долина Лугу — до 228 м.[1] При греко-католицькій парохіяльній церкві ім. св. пророка Іллі з 1859 р. був парох о. Іван Головацький, 1805 рукп. 1833, жонатий. У 1879 р. був парохом о. Юліян Мальчинський, жонатий, з холмської дієцезії в 1937 р. парох о. Володимир Боровець. Сернівська парохія належала до мостиського деканату перемиської епархії і було в ній тоді 790 українських душ; в дочерній парохії Моранцях дерев'яною церквою з 1773 р. ім. Успення Пресв, Богородиці були 651 вірний, разом — 1441 вірних. Дотація парохії складалася з 66 морґів і 1329 сяжнів ріллі, 29 морґів і 969 та 1/2 сяжня лугів і пасовищ та 4 морґів і 326 сяжнів ліса. Додаток до конґруи — 53 зол. 84 кр. рішенням намісництва з 19 вересня 1867 ч. 57699.[2] До двора Адама Луцького належало 390 морґів ріллі, 103 морґи лугів і городів, 4 морґи пасовищ і 460 морґів лісу; селяни мали 1427 морґів ріллі, 330 морґів лугів і городів, 237 морґів пасовищ і 49 морґів лісу. В 1880 р. були 164 хати з 963 мешканцями в громаді та 8 домів з 52 мешканцями в дворі, разом — 1015 осіб, з яких були 977 греко-католики, 14 римо-католиків, 16 жидів і 8 інших віровизнань; за національністю — 963 українці, отже 14 греко-католиків, що навіть не вміли говорити по польськи зараховано до поляків, яких число їх коштом та жидів і інших віровизнань підтягнено до 50. У Регберзі було 19 хат з 160 мешканцями, з яких були 142 німці-євангелики та 18 греко-католиків. Сернівські римо-католики належали до парохії в Краківці. В селі була філіяльна школа.

За старої Польщі належали Серни до маєтностей мостиського староства.[3]

За совєтської окупації є Серни "населеним пунктом", підпорядкованим селищній раді в Краківці.[4]

1. Słown. geogr., Warsz. 1889 т. X, с. 325.
2. Схим. Перем. Еп., 1879, с. 256.
3. Słown. geogr., т X, с. 325.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 927.

СКЛО

Село Скло в яворівському повіті, лежить 12 км. на схід від Яворова, де є залізнича станція, повітовий суд та інші повітові установи; 37 км на півн. захід від Львова, 14 км на північ від Каменоброду. На півдні є Молошковичі, Мосберґ і Брухналь, на заході Вільшаниця і Новий Яжів, на півночі Стариська, на сході Воля Добростанська. На північно-східному кутку села є джерело Парашка, з якого випливає ріка Скло, пливучи через північну частину простору в напрямі Нового Яжева. В південній стороні села випливає потік Руський, на південь від нього потік Пониква (Поникла?). Оба потоки пливуть на захід і впадають до Гноєнця, лівої притоки Скла. Про Скло є письмова згадака з 14 ст. Найвищий пункт Гряда, 229 м.

Головна частина села лежить від північної сторони ріки в долині Скла. До двірського обшару належало в 1880 р. 12 морґів орної ріллі, 64 морґи лук та городів, 14 пасовищ, 1087 лісів. Селяни мали 1199 орної ріллі, 671 лук та городів, 397 пасовиськ, 247 лісу. До села належать присілки Бірки, Мельники, Солиги, Стені, Когути, Хомечки і Стадники.

В 1859 р. в цілому селі було 1205 душ,[1] в 1879 р. 1528 душ[2], на основі "Словніка Ґеоґр." в 1880 р. було в громаді 1597 мешканців, 7 домів і 31 мешканець при дворі. В тому часі було в селі 1504 гр.-католиків, 54 римо-католиків, 4 жидів, 28 інших віровизнань; в тому 1465 українців, 161 поляк, 2 німців. Отже українцям забрано 39 душ; всіх жидів та людей інших віровизнань зачислено до поляків, зареєстровано тільки двох німців.[3]

Українська католицька парохія в місці. Церква дерев'яна, ім. преп. Матері Параскевії, збудована в 1732 р.. В 1937 р. в парохії було 2234 греко-кат., 98 рим.-кат., 10 протестантів, 14 жидів.[4]

Парохи: в рр. 1859, 1879 о. Ігнат Кучинський, нар. 1807 р., рукоп. 1832, безженний; в 1878 р. сотрудник о. Корнелій Грушкевич. Після нього сотрудник о. Володимир Ринявець, в XX ст. о. Модест Горницький, жонатий, любитель музики. Сам зорганізував оркестру з сільської молоді, з якою давав концерти не тільки в селі, але також і в сусідніх селах. Згодом о. Андрій Михаліха. Парохія мала 36 мор. 1523 сяжнів орного поля, 18 морґ. 1056 сяжнів лук, 12 морґ. 676 сяжнів пасовиськ, 20 морґ.263 сяжнів заросłого, сосниною піскового поля, непридатного до засіву. Парохія побирала зі скарбових лісів у Склі 9 метрів твердого і 9 м'якого дерева на опал; з релігійного фонду додатку 193 зол. 11 крейцарів австр. валюти. Над церковними дверми зберігся напис: "Созданъ бысть Храм сей преподобной Параскевіи мѣсяца Юнія дня 3. РБ 1732. Блаженнымъ присно поминаемымъ Ктиторомъ святого храма єсть САПИЛО ИВАНЪ. гаинъ Кояченько".[5]

В 1859 р. була школа тривіяльна. Учитель Йосиф Царевич. В 1880 р. була 1-о клясова етатова школа, громадська позичкова каса з 131 злр.,

два водні тартаки. За часів Речіпосполитої село належало до коронних дібр яворівського староства.

В селі є джерело сірчаної води, дуже давнє. В 1578 р. з наказу короля Стефана Баторія досліджував і описав його королівський лікар Войтіх Очко. В цій книжці подає він спосіб уживання цих вод. 39 років пізніше видав опис цих джерел д-р Еразм Сикст, Львовчик в Замостю 1617 р. Також король Ян Собєський цікавився водами в Склі, сподіючися заступити ними купелі у Франції, куди їздила його дружина Марисєнька. Мабуть хотів король спинити розтратність своєї дружини, що за часто їздила до Франції. Описували склівські води дослідники і в наступних століттях..[6] Варто згадати опис цих вод Ульриха Вердума, німецького подорожника по Європі: "Це довге село, що тягнеться в східному напрямі попри узгір'я. Недалеко на схід від озера стоїть дерев'яний костел. В серпні минулого року (1670) великий пісковий горбок, що був недалеко костела, перемінився в озеро в наслідок землетрусу. Коли цей горбок з великим лоскотом запався, вибухнула вода з такою скількістю, що залила довкільні поля. Озеро мало близько 600 кроків обводу, можна було бачити докладно свіжу пропасть із западеного горбка. Вода була прозора й дуже глибока. В ній було чути й можна смакувати сірку. Без сумніву сірчані джерела, що укриваються під землею, викликали землетрус. На віддаль стріли з мушкета від того місця в долині була теж криниця, з якої вибухала чиста сірка з водою, так що здалека вітер доносив її запах".[7]

В Склі була колись фабрика паперу.[8] Австрійський уряд улаштував тут, радше на терені Нового Яжева лазнички для хворих військовиків, а в Склі побудовано приватні лазнички, що в 80-их рр. минулого століття не надзвичайно просперували.[9]

За радянської окупації (влади) влаштовано колгосп, в якому розвинуто льонарство і молочне тваринництво. В 1965 р. розпочато будівництво Яворівського сірчаного комбінату. В селі є середня школа, бібліотека й клюб.[10]

1. Схиматизм гр. кат. Епархії Перемиської. Перемишль, 1859 ст. 32.
2. Схиматизм гр.-кат. Епархії в Перемишлі, Перемишль 1879 ст. 382.
3. Словнік ґеоґр. 1880, т. IX, ст. 921.
4. Схиматизм гр.-кат. Перемиської Епархії, 1937.
5. Схиматизм Перем. Еп. 1879, стор. 389.
6. Słownik geogr. XI, 921-22.
7. Liske: "Cudzoziemcy w Polsce". Lwów, 1876, str. 78-79.
8. Słownik Geogr. XI, 922.
9. Słownik, 922.
10. Історія міст і сіл УРСР, Львівська область, стор. 930-31.

СКОЛИН

Сколин було село в яворівському повіті, 21 км на північний захід від Яворова, 5 км на північ від повітового суду в Краківці та 2 км на південь від пошти у Великих Очах. На півдні межував Сколин з Чапляками, на південному сході — зі Свидницею, на північному сході — з Хуторами, на півночі — з Великими Очима та на заході — з Волоською Кобильницею в Чесанівському, відтак Любачівському повіті. Через східню частину простору пливе малий струмок на південь до потоку Ретичина, притоки Скла. Сільські будинки були на північному сході.[1] До двора належало 5 морґів ріллі, 40 морґів лугів і городів та 2 морґи пасовищ; селяни мали 208 морґів ріллі, 58 морґів лугів і городів та 112 морґів пасовищ.[1] У 1879 р. було в селі 247 греко-католиків, які належали до парохії в Змієвиськах.[2] У 1880 р. були 43 хати з 240 мешканцями в громаді, отже з меншим числом, як у попередньому році за шематизмом було греко-католиків, та 2 доми з 25 мешканцями в дворі, разом — 265 осіб, з яких лише 219, а не 247 з річним чи піврічним приростом, були греко-католики, 27 римо-католиків, 12 інших віровизнань і 7 жидів; по національности — лише 195 українців, отже 25 греко-католиків включено до поляків, до яких зараховано інші віровизнання й жидів до числа 70. Римо-католики належали до парохії у Великих Очах.[3] Тепер село Сколин не існує.

1. Słown. geogr., т. X, с. 689.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.
3. Słown. geogr., т. X, с. 689.

СТАРИЙ ЯЖІВ (ВІД 1960 Р. СТАРИЙ ЯР)

Старий Яжів лежить 5 км. на північ від Яворова. На півночі лежать Вербляни, на північному сході Курники, на сході Цетуля і Новий Яжів, на півдні Залуже, Яворів, на заході Чернилява, на північному заході Семирівка і Дрогомишль. Води з північно східньої грані забирає потік Гнила, що пливе тудою з Курник до Верблян, від сходу на захід і впадає до Ретичина (допливу Скла). Найважливіший тут потік Якша, що пливе з півночі на південь і впадає до Скла. Господарські забудування лежать по обох боках битого шляху (гостинця), що веде з Яворова попри Залуже до Верблян і Немирова. Село має 24 присілки, що оточають село довкруги в різних віддаленнях, від 2 до 7 кілометрів. Починаючи з південного заходу і йдучи за вказівкою годинника, минаємо — проходимо такі присілки: Пердуни (частина цього малого присілка належить до Залужа. Большевицька влада перезвала на Доли, далі Романики,

Батоги, Филі, Білики, Маньки, Новики, Лозина, Варениці, Вахули, Боровуси, Ковалі, Хляни, Ціпивки, Яроші, Заяці, Коти, Базюки, Ґери, Худики, Тишики, Пелині, Батоги. На заході від села між присілками Пердуни, Романики і Маньки є горбовина, Королик або Короликів горб, високий 278 м. На південно східній частині від села є два узгір'я висотою 281 і 282 м. Більше горбовин немає. Північна сторона території спадає до 267 м. і ще нижче.

До двора гр. Лянцкоронського належало 183 орної ріллі, 15 лук та городів, 6 пасовиськ. Селяни мали 3619 морґів орної ріллі, 783 лук та городів, 647 пасовищ, 190 лісів. В 1859 році було в парохії 2080 душ,[1] на основі перепису з 1880 р. було 2280,[2] в 1937 р. було 3364 гр-кат., 42 рим.-кат., 57 жид. населення.[3] В селі дерев'яна церква, збудована в 1639 р. ім. Преподобної Параскевії. Римо-кат. належали до парохії в Яворові. З розпорядку цісаря Йосифа II спроваджено до Яжева німців, де вони осіли, заснували свою громаду й школу. Одначе зчасом вони винародовлювалися, тратили свої маєтки, виїздили з села. Школу купили жиди, де заснували коршму, що й до Другої світової війни мала таку назву, хоч уже й жиди продали її родині Катерини Манько. Школа євангелицька минулася, залишилася етатова.

До присілка Новини належав колись хутір "Глубокий", де ще в XVII ст. засновано манастир оо. Василіян. Цей хутір із лісом подарував василіянам священик із Старого Яжева, Ярмолович. Цю даровизну потвердив король Ян Собєський III. 30 листопада 1688 р. в Яворові. Цей манастирок назвали Глубочок, Глубока або Старий Яжів. Село, що вже раніше належало до Яворівського староства, мало провізії 4382 зл. п. і 5 ґрошів (кварта — 1095 зл. п. 16 ґр.). В 1456 р. Казимир Ягайлович заставив село Яжів (у документах Єжів) разом із Яворовом та іншими селами Петрові Шамотульському, познанському каштелянові.[4] В 1861 році купив ці добра на ліцитації, що відбувалася в Відні, гр. Лянцкоронський.[5]

З давен давна село мало своїх духовників. Король Володислав IV позволяє Андрієві користати з попівства в Старім Яжеві. Авґуст II потверджує Івана Ярмоловича і його внука Василя пресвітером церкви села Старий Яжів, приналежний до яворівського старости, в посіданні попівства в Старім Яжеві і приналежних до нього ґрунтів. (Akta Grodzkie i Ziemskie.) З XIX ст. і XX треба згадати таких: За Шематизмом із 1859 р. був парохом о. Антін Пашкевич, нар. 1805 р., рукоп. 1836 р., жонатий, у 1879 уже вдовець, після нього о. Василь Лев, нар. 1826, рукоп. 1856, жонатий, помер 1902 р. Після нього о. Віктор Крвавич, нар. 1843 р., рукоп. 1871, жонатий, помер 1917 р. Після нього його зять завідатель Амбросій Лотоцький, від 1919 до 1947 о. Михайло Лев, нар. 1872, рукоп. 1898, жонатий, помер 1947. Ввесь час після смерти о. М. Кручковського в 1923 р. о. М. Лев до 1937 був яворівським деканом.

На будованих у зруб стінах яжівської церкви були, спершу, різьблені в дереві короткі ляконічні записки про важливіші події в селі й околиці, як: "Фундуш церкви 1639", "Першії козаки 1648", "Турки 1672", далі про події в XIX і XX століттях, записувані олівцем, навіть про пацифікацію в 1930 р.[6] В селі була Читальня "Просвіти", т-во "Січ" перед Першою світовою війною, "Луг" після неї, споживча кооператива. Комунікація зі Львовом відбувалася т. зв. фірманками поки покладено залізницю до Яворова, а також автобусом, що між двома війнами курсував з Немирова через село до Львова.

Большевицька влада перезвала село на Старий Яр. Коли в 60-их рр. викрито зложжя сірки на просторі від Скла по Яжів з присілками, село прилучено до селища Залужжя (Залуже) і Яжів чи Яр щез із мапи Львівської области.

Вже в 18-ому столітті був у Яжеві учитель, який учив дітей по хатах взимку за провіянти. В шематизмі з 1859 р. записано вчителя парохіяльної школи в Яжеві Лева Романика. Дітей у шкільному віці було 265, ходило до школи 35. Річна платня вчителя 63 злр. В XX ст. перед Першою світ. війною довгі роки вчила п. Зофія Блоцька. Після неї вчив Олександер Лопушанський. Після його спенсіонування вчили Михайло та Ольга Возняки. Мабуть учив він і під час першої большевицької окупації. Допоміжною силою при обох учителях був Зенон Юзичинський.

1. Шематизм Перем. епархії з 1859 р. стор. 30.
2. Словнік Ґеоґр., т. III, 541.
3. Шематизм Перем. Епархії 1937.
4. Словн. Ґеоґр. III, 541.
5. там таки, ст. 542.
6. Василь Лев: "Написи на церкві в Старому Яжеві". *Наша Батьківщина*, Львів 1937, т. I., стор. 106-107.

Відомості про Старий Яжів подав Василь Лев.

СТАРИЧІ (СТАРИСЬКА)

Село Стариська, 14 км. на північний схід від повітового староства й суду в Яворові та 4 км від пошти в Склі, межує на північному заході з Курниками, на заході — з Новим Яжевом, на півдні — із Склом і Добростанською Волею, на сході — з Лелехівкою і Верешицею та на півночі — з Малою Вишенкою (4 останні села належали до городецького повіту). В північній стороні села в лісі Оболоння випливає потік Курницький, правобічна притока Скла, й пливе на південний захід, спершу вздовж західньої границі, а опісля через західню частину простору до Нового Яжева. В межах села допливають до Курницького численні струмки, з яких найзначніший є потік Терешка. В потоках Звинячка і на

ріках живуть пструги. Колись був у Стариських укріплений замок, який в другій половині XIX ст. служив за лісничівку.[1] До двора Антонія Кріґ-габера в Стариських і Курниках належали 353 морґи ріллі, 185 морґів лугів і городів, 168 морґів пасовищ і 6899 морґів лісу; селяни мали 2953 морґи ріллі, 994 морґи лугів і городів, 380 морґів пасовищ і 346 морґів лісу. В 1880 р. було 197 хат з 1006 мешканцями в громаді та 8 домів з 61 мешканцем у дворі, разом — 1067 осіб, з яких були 951 греко-католик, 62 римо-католики, 34 інших віровизнань і 20 жидів; за національністю — 948 українців і 119 поляків. Греко-католики мали свою парохіяльну церкву в селі ім. Різдва Пресв. Богородиці. За Шематизмом Львівської Архиєпархії з 1841 р. парохом був о. Петро Фулисович, нар. 1780, рукоп. 1808, алюмнус "Студіюм Рутенум". Тоді була в селі парохіяльна школа. Мешканців гр.-католиків було 1257. Від 1922 о. Іван Харламнович, нар. 1875, ркп. 1902, вдовець; аж до приходу большевиків. Римо-католики належали до парохії в Янові.[2] В селі була 1-клясова етатова школа. За часів нової польської окупації в грудні 1936 р. був у Стариських страйк робітників деревообрубного промислу, яким кермувала професійна спілка. Спершу страйкувало 130 робітників, але згодом приєдналися до них селяни навколишніх сіл, які займалися вирубуванням і перевозженням дерева в лісі. Селяни Стариськ і Стариської Волі не допустили страйкбрехерів, яких найняв дідич до роботи. Нічого не помогли арешти активістів професійної спілки й 14 січня 1937 р. бачучи стійкість страйкуючих задовольнив дідич вимоги робітників.

За совєтської окупації вживається назва "Старичі" (так називає нарід), які є "населеним пунктом", підпорядкованим сільряді в Склі. Близько Старичів побудовано в 1963 р. керамзитовий завод.[3]

1. Czasopismo Ossolińskich, Львів 1833, зош. VII, с. 28; Słown. geogr., Варшава 1890, т. XI, с. 283.
2. Słown. geogr. т. XI, сю 283.
3. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 930-31.

СТАРИСЬКА (СТАРИЦЬКА) ВОЛЯ

Стариська Воля, село в яворівському повіті, 11 км на північний схід від староства й суду в Яворові та 4 км на північний захід від пошти в Склі, межує на сході з Стариськами, на півдні — із Склом і Новим Яжевом, на заході — з Новим Яжевом та на півночі — з Курниками. Вздовж східньої границі пливе потік Курники з півночі на південь; через південну частину простору пливе потік Терешка[1] зі сходу на захід. У селі лучаться оба ці потоки в Курницький, який пливе далі на захід; на його правому березі поставлені сільські будинки. В 1880 р. була 71 хата з 412

мешканцями в громаді та 2 доми з 9 мешканцями в дворі, разом — 421 особа; за віровизнанням були: 413 греко-католики, 5 римо-католиків і 3 жиди; за національністю — 412 українців і 9 поляків. Греко-католики належали до парохії в Стариських, римо-католики — до парохії в Яновi.[2]

За совєтської окупації Старицька Воля є "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Склі.[3]

1. Йосиф Лозинський: "Про назву Терешка". *Перемишлянин*, календар на р. 1853, стор. 90: Про походження назви потока Терешка розказували такий переказ: Одного разу Ян III Собєський, будучи на ловах в околиці Старич, підійшов до джерела річки і просив дівчину, що стояла при джерелі, подати собі води напитися. Він похвалив здорову воду й запитав дівчину, як називається це джерело. Дівчина відповіла, "не знаю". "А як ти називаєшся?" — запитав король. — "Я, Терешка". — Но, то нехай називається це джерело Терешка" — сказав король.[3]

2. Słown. geogr., B 1893, т. XIII, c. 818.

3. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 930

ТРОСТЯНЕЦЬ

Тростянець було село в яворівському повіті серед лісів, складалося тільки з присілків: Бідун, Велика Березина, Мала Березина, Гора, Кут, Крушини, Марки, Мартини, Нове Село, Раби і Воля, 18 км на північний схід від Яворова, де був для села також повітовий суд, та 2 км на південний схід від пошти в Немирові. На півдні межували з Тростянцем Курники, на заході — Вербляни, на півночі — Немирівська Вілька (передмістя Немирова), Передмістя, Парипси і Щирець, всі 4 в равському повіті, та на сході — Вишенька в городецькому повіті. Вздовж північної границі пливе потік Смердех, притока Завадівки, притоки Любачівки, яка впадає до Сяну; води з середньої частини простору спливають до Унячки, що там має свої джерела, яка пливе на захід і впадає до Завадівки або Гнилої; води з південної грані спливають струмком на захід до Завадівки. На східній грані села випливає Біла, права притока Рати, що пливе на схід. Піднесення простору на півдні є від 275 до 289 м.; на північному сході узгіря "Завадка" підноситься до 384 м., "Пісочок" до 385 м. з тріянґуляційним знаком та одно взгір'я доходить до 390 м. За старої польської Речіпосполитої належав Тростянець до коронних маєтностей яворівського староства у львівській землі.[1] В Яворові, 5 квітня 1661 р. яворівський і стрийський староста, коронний хорунжий і полковник Ян Собєський підтвердив підданим з Тростянця Лесевичам

право на посідання півланка коршемної ріллі в цьому селі.[2] У Львові, 6 лютого 1664 р. позволив Ян Казимир яворівському старості Собєському заставити на два роки Верб'яни, Завадів і Тростянець в Мартина й Варвари Ґлембоцьких.[3] Німецький подорожник Ульрих Вердум, який був у селі десь у 1670-1672 рр., написав про Тростянець так: "Є це досить добре село з українською церквою, положене при піскових засипах, гейби лежало над морським побережжям".[4]

В 1672 р. напали на село татари. Люстрація королівська з 1662 р. подає: Село осіло на 12 ланах. Підданих було перед війною (16. ст.) 80, тепер є 25. Осілих ланів 4. Загородників було 4, тепер нема ніодного. Данило Несулік дістав від короля Яна Казимира привілей на чверть лану пустого поля.

Серед лісів були кургани, сліди поховань із часів татарських нападів. Багато татар залишилося в селі, задомовилися і зденаціоналізувалося, чого доказом є татарські прізвища селян, Харабара, Бей, Бап, Бакуш і ін.

В 1672 р. зреорганізував коронний гетьман Собєський знищені в часі облоги Тростянця відділи війська.[5] У Варшаві, 14 листопада 1740 поширив Авґуст III Янові Вандалінові Мнішкові його право до солтиства в Тростянці на його жінку Катерину з Замойських.[6] При парохіяльній церкві ім. Різдва Пресв. Богородиці був парохом у 1859 р. о. Фавстин Чирнянський, 1802, рукп. 1823, жонатий, займався чорною маґією. В 1879 р. о. Николай Мацюрак, народжений в 1834 р., жонатий, рукоположений в 1861 р. Помер у 1914 р. По нім був о. Михайло Наклович, вдовець, помер 1928 р. Опісля о. Євстахій Михальчук. До парохії яка належала до яворівського деканату перемиської епархії і властиво не мала села, а складалися з одинадцятьох присілків, належали в 1859 — 1590, а в 1880 р. — 1613 вірних. У вивінуванні парохія мала: 29 морґів і 502 сяжні ріллі, 6 морґів і 812 сяжнів лугу, 29 морґів і 806 сяжнів лісу;(властиво кущів), 18 морґів і 1559 сяжнів пасовища, 9 букових та 9 соснових дров і конґруи 188 а.-у. зол. і 23 кр. згідно з рішенням з 1 січня 1876.[7] До двора Якова Руппа належали 51 морґ ріллі, 21 морґ лугів і городів, 28 морґів пасовищ і 3927 морґів лісу; селяни мали 2353 морґи ріллі, 197 морґів лугів і городів, 152 морґи пасовищ і 334 морґи лісу. В 1880 р. було 219 хат з 1171 мешканцем в громаді та 14 домів з 92 мешканцями в дворі, разом — 1263 особи, з яких 1174 були греко-католики, на 439 осіб менше як у шематизмі з 1879 р., 2 римо-католики, 33 інших віровизнань і 54 жиди; за національністю — 1203 українці, 23 поляки і 37 німців. В 1937 р. було 1224 гр.-кат., 148 рим.-кат., 10 жид. населення. Римо-католики належали до парохії в Немирові. В селі була 1-клясова етатова школа й громадська позичкова каса з капіталом 383 зол. ринських.[8] Під час Другої світової війни большевики виселили

частину села в різні околиці східньої Галичини. Німецька окупація виселила решту мешканців, зруйнувала господарства і заклала там поліґон. Подібно знищено теж село Курники. Великі лісові простори стали пусткою.

1. Słown. geogr., Варшава 1892, т. XII, с. 507.
2. Краєвий Архів у Львові, С., т. 425, с. 1231; Słown. geogr., т. XII, с. 507.
3. Кр. Арх. у Львові, С., т. 211, с. 784; Słown. geogr., т. XII, с. 507.
4. Liske: Cudzoziemcy w Polsce, Львів 1876, с. 113; Słown. geogr., т. XII, с. 507.
5. Кр. Арх. у Львові, Т., т. 249, с. 477; Słown. geogr., т. XII, с. 507.
6. Кр. Арх. у Львові, С., т. 584, с. 1660; Słown. geogr., т. XII, с. 507.
7. Схим. Перем. Єп. 1879, с. 389.
8. Słown. geogr., т. XII, с. 507.

ТУЧАПИ

Село Тучали яворівського повіту існувало вже в XVII ст. Люстрація королівська з 1662 р. подає: "Село засіло здавна на 33-х ланах. Підданих було 58, а після ворожого спустошення є тільки 12, які сидять на півчвертках. В селі права дідичів присвоїли собі Лозинський, якому яворівський староста відмовив право дідицтва на це село. (Архів Бернардинський).

17 жовтня 1670 р. король Михайло затвердив тогочасного пароха села Тучалів священика Григора в посіданні лану ріллі, здавна приділеного до парохіяльної церкви. При парохіяльній церкві ім. св. муч. Бориса й Гліба був у 1859 р. о. Тимотей Черкавський, 1794, рукп. 1819, вдовець, а в 1879 р. парохом о. Гавриїл Прокопович, народжений в 1813 р., вдовець, рукоположений в 1839 р., вислужений професор пастирського богословія. В 1937 парох о. Дмитро Ступак. Тоді було 1753 гр.-кат., 234 рим.-кат., 11 протест., 14 іншого населення. До парохії, яка належала до судово-вишенського деканату перемиської епархії, належали 1011 вірних, разом з присілками Жбадин і Куттенберґ 1124, а в 1879 в дочерній парохії Жбадин з колонією Куттенберґ було 130 вірних, разом — 1141 вірних. Парохія була вивінувана 49 морґами й 1244 сяжнями ріллі, 4 морґами й 552 сяжнями сіножатей та додатком до конґруи 154 а.-у. зол. і 8 кр.[1]

Про Тучапи не згадує "Історія міст і сіл УРСР".

1. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 367.

ХОТИНЕЦЬ

Село Хотинець належало спершу до ярославського, відтак до яворівського повіту, з парохіяльною дерев'яною церквою ім. Різдва Пресв. Богородиці, збудованою в 1615 р. при якій в 1879 р. був парохом о. Ісидор Шопа, народжений в 1822 р., рукоположений в 1854 р., вдовець. В 1937 р. парох о. Володимир Тарчанин. В парохії, яка належала до ярославського деканату перемиської епархії та обіймала крім села Хотинця присілки: Халупки, Залізне й Дуброве, було тоді 1280 вірних. У дочерній парохії Грушовичах з дерев'яною церквою ім. Успення Пресв. Богородиці, збудованою 1720 р. і присілком Гаєм було 678 вірних, разом — 1958 осіб. В 1937 р. було 2750 гр. кат., 34 рим.-кат., 50 жидів. населення. Парохія була вивінувана 74 морґами ґрунту в лихій пісковій саповатій почві. Додаток до конґруи становив 88 зол. і 47 кр. Школи в обох місцевостях, в Хотинці і Грушовичах — етатові.[1]

1. Схим. Перем. Єп., 1879, с. 399.

ЦЕТУЛЯ

Село Цетуля в яворівському повіті, 5,7 км на північний схід від Яворова при державному гостинці зі Львова через Новий Яжів до Яворова.[1] В селі була дерев'яна церква ім. св. Миколая, збудована в 1749 р. Дочерна парохії в Новім Яжеві яворівського деканату перемиської епархії в 1859 р. з 346 гр. кат., а в 1879 р. з 381 вірними. В Цетулі було 10 морґів парохіяльного поля, з якого 7 морґів піскового непридатного засіву.[2] До двора гр. Казимира Лянцкоронського належало 11 морґів лугів і городів; селяни мали 493 морґи ріллі, 202 морґи лугів і городів та 69 морґів пасовищ. Крім 381 греко-католиків були 4 римо-католики і 18 жидів. Римо-католики належали до парохії в Яворові.[3] За совєтської окупації Цетуля є населеним пунктом підпорядкованим сільраді в Залужу.[4]

1. Słown. geogr., Warszawa 1880, т. I, с. 536.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 391.
3. Słown. geogr., т. I, с. 536.
4. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 927.

ЧАПЛЯКИ

Село Чапляки в яворівському повіті, 3,8 км від Краківця, належало до греко-католицької парохії в Коханівці.[1] В 1859 р. було 178 гр. кат., а в 1879 р. в Чапляках, Тарасівці і Свидницькій Руді було разом 260 греко-католиків.[2] Про Чапляки не згадує совєтська "Історія міст і сіл УРСР".

1. Słown. geogr., т. I, с. 732.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 384.

ЧЕРНИЛЯВА

Село Чернилява яворівського повіту в піщаній лісній околиці, 7 1/2 км. на північний захід від Яворова,[1] якого Велике Передмістя сполучене з селом Наконечним, що за совєтської окупації підпорядковане сільряді в Чернилявi. Саме близько села Наконечного збереглися сліди поселення з III-IV століть нашої ери. Сама Чернилява відома ще з XIV ст.[2] В присілку Черниляви Яворівському Ліску існував здавна манастир ім. св. Трійці, якому в 1633 р. подарував чернилявський адвокат Шистовський поле назване "Обшарком" і цю даровизну підтвердив король Володислав IV в Кракові, 31 березня 1633 р. В 1643 (мабуть помилка й має бути 1653) підтвердив цю даровизну також король Ян Казимир, надав ігуменство ієромонахові Сіневичеві та признав манастиреві "прастаре вживання плодів з ґрунтів, вільну й прадавню рубку в лісах, вільне й прадавнє мливо в млинах і в часі ярмарків вільне виварювання й продажу напитків". "Десь в 1656 р.", радше перед 1656 р. в 1655 р. спустошили козаки Хмельницького цей манастир і тоді тогочасний яворівський староста Ян Собєський велів відбудувати спустошений манастир і надав йому посілість в "Підзіллі" або "Підсіллі" де пізніше постав манастирський хутір. Священик Старого Яжева Ярмолович дарував манастиреві кусок ліса, названий "Захід" або "Глубочок" у добрах Старого Яжева. Цю даровизну підтвердив король Ян III в Яворові, 30 листопада 1688. В 1671 р. Ян Собєський дає Леськові Гудністому 6 загонів у Чернилявi і звільняє його від усіх тягарів крім чиншу. В 1678 р. Ян III надає Тимотеєві і його синам Григорієві, Іванові та Стефанові попівство і один лан поля в Чернилявi. В 1735 р. в Чернилявi був війт Антоні Ґрацей. Пізніше побудовано там манастир, який називано "Глубочок" і "Глубока", а часто навіть "Старий Яжів". Перед 1757 р. ігумен Гавриїл Арламовський побудував новий манастир і нову церкву. Цей ігумен Гавриїл помер у 1761 р. Чернилявський манастир знесено 21 листопада

1795 р.[3] В Ліску на місці давнішого манастиря Чина св. Василія Великого з церквою вибудовано в 1872 р. літургічну каплицю ім. Положення Пояса Пресв. Богородиці. При парохіяльній церкві пів мурованій, пів дерев'яній (1902) ім. св. о. Миколая в Чернилявi був у 1879 р. парохом о. Яків Лехович, народжений в 1815 р., жонатий, рукоположений в 1847 р. Згодом були парохи о. Низовий, о. Олекса Білик, о. Теодор Крушинський, в 1937 о. Теодосій Гриник. В парохії, яка належала до яворівського деканату перемиської епархії, було в 1879 р. 1419 вірних разом з присілками Ліском, Ковалями й Верховиною. Парохія мала 62 морґи поля, 8 морґів лугів і 4 морґи лісу. На паливо діставала із скарбового лісу 9 сягів твердого й 9 сягів м'якого дерева вартости — 18 а.-у. зол. і 9 кр. Скіпщини 34 кіп по 52 снопів у вартості 34 зол., 13 і 1/2 кр. Канонний хліб — 13 зол.,19 і 1/2 копи яєць — 3 зол. 15 кр. Додаток до конґруи — 55 а.-у. зол., 29 кр. за декретом намісництва з 18 вересня, ч. 56,996 і з церковної обліґації 88 а.-у. кр. річного доходу (Hofkammer, 11 лютого 1810, ч. 10,098 рад. 380).[4] До двора гр. Казимира Лянцкоронського належали 54 морґи ріллі, 34 морґи лугів і городів, 2 морґи пасовищ і 781 морґ лісу; селяни мали 2050 морґів ріллі, 513 морґів лугів і городів, 133 морґів пасовищ і 206 морґів ріллі. Дописувач "Ґеоґрафічного Словника" Б. Р., який користав з шематизму перемиської епархії з 1879 р., зменшив подане в ньому число греко-католиків 1419 на 1319; крім греко-католиків були 32 римо-католики й 32 жиди, разом — 1383, зглядно: 1483 особи. В 1837 р. було 2030 гр.-кат., 25 жидів. Римо-католики належали до парохії в Яворові. В 1859 була приходська школа. Учитель Василь Лехович. Дітей в шк. віці 172. Ходило до школи 34. Ріна платня вчителя 21 злр. В селі була 1-клясова етатова школа.[5]

За совєтської окупації Чернилява є центром сільської ради, якій підпорядковані населені пункти: Ковалі, Лісок, Друге Наконечне й Перше Наконечне. Розташована 7 км від районового центру в Яворові на північний захід Чернилява має 1681 людей населення. Вона входить до колгоспу ім. К. Маркса з 1300 га ріллі, на якій в основному росте люпин і з технічних культур — льон. Плекають м'ясо-молочне тваринництво. В селі є восьмирічна школа, середня школа сільської молоді, бібліотека, клюб та швальня й кравецька робітня.[6]

---

1. Słown. geogr., Warszawa 1880 т. I, с. 830.
2. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 930.
3. Перемышлянин на г. 1853, Перемишль 1854, с. 350; Коссак: Схиматизм монастирів Чина св. Василія Вел. в Галичині, Львів 1867, с. 192; Схим. Перем. Еп. 1879, с. 389-390; Słown. geogr., т. I, с. 830.
4. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 389.
5. Słown. geogr., т. I, с. 830.
6. Іст. міст і сіл УРСР, ЛО, с. 930.

ЧЕРЧИК

Село Черчик яворівського повіту над потоком Скленарчиком, притокою Скла, віддалене 4.5 км на південь від Яворова, 18.5 км. на південний схід від Краківця та 3.75 км. на північний схід від Рогізна.[1] В селі була дерев'яна церква ім. Введення в храм Пресв. Богородиці, збудована в 1712 р. дочерна греко-католицької парохії в Рогізні, із в 1879 р. 236 вірними; церква в Черчику мала в вивінуванні 20 морґів ріллі, і 13 морґів долин.[2] До двора гр. Михайла Карніцького належали 79 морґів ріллі, 22 морґи лугів і городів, 3 морґи пасовищ і 6 морґів лісу; селяни мали 539 морґів ріллі, 204 морґи лугів і городів, 153 морґи пасовищ і 1 морґ лісу. Греко-католиків на 10 осіб менше як у шематизмі перемиської епархії з 1879 р.: подано "226" замість 236, 32 римо-католики і 8 жидів, разом — 276 осіб (подано: 266). Римо-католики належали до парохії в Яворові. В селі була школа незреорганізована.[3]

За совєтської окупації Черчик є "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Рогізні.[4]

1. Słown. geogr., т. I, с. 797.
2. Схим. Перем. I 1879, с. 387-88.
3. Słown. geogr., 1880 т. I, с. 797.
4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 929.

ЧОЛГИНІ

Село Чолгині з присілками Рулевом і Сенатовом у яворівському повіті над потоком Рулевом, притокою Скла, 4 км. на південь від Яворова, 2 км. на захід від Брухналя та 2 км. на північ від Прилбичів, у пісковій і багнистій околиці.[1] В селі була дерев'яна церква ім. св. Евстахія, з 1850 р. дочерна греко-католицької парохії в Прилбичах, яворівського деканату перемиської епархії. До церкви в Чолгинях належало 35 морґів і 551 сяжень ріллі та 1 морґ і 149 сяжнів сіножатей, але урядово признано, що 8 морґів і 1280 сяжнів є неспосібні до управи.[2] В дочерній чолгинській парохії було 786 вірних.[3] До двора належали 93 морґи ріллі, 51 морґ лугів і городів, 20 морґів пасовищ і 253 морґи лісу; селяни мали 937 морґів ріллі, 217 морґів лугів і городів та 127 морґів пасовищ. Б. Р. додав лише 604 греко-католиків, підчас коли в шематизмі перемиської епархії з 1879 р. є подане число: 786, 13 римо-католиків і 23 жиди, разом 822 особи, а не 640, як подав Б. Р. Римо-католики належали до парохії в Брухналі.[4] За нової польської окупації великі податки та неврожаї на території Західньої України спричиняли часто

голод. 10 червня 1925 р. польські соціялістичні посли виступили із заявою, що селяни, щоби врятувати себе від смерти з голоду, випікають хліб із змерзлої картоплі, а в селі Чолгинях яворівського повіту 156 селянських родин із 170 жебракують. Голодувало й населення присілка Рулева. Тяжке становище доводило селян до відчаю: вони проганяли збирачів податків, скошували дідичівське збіжжя й рубали ліс. 10 жовтня 1931 р. для розправи з непокірними селянами прибув у Чолгині каральний загін, який побив богатьох селян ґумовими палицями. 27 лютого 1939 р. відбулася друга "пацифікація" в Чолгинях. Селяни хотіли вибрати солтисом бідняка Ф. Куралевича замість ненависного солтиса Моюка. Поліція арештувала М. Даня, який виступив в імени односельчан проти солтиса, але селяни не дали його вивезти. Під кінець дня, 27 лютого прибув до села каральний загін, який бив ґумовими палицями чоловіків і жінок, а поліція арештувала 8 чоловіків і забрала їх до краковецької тюрми.[5]

За совєтської окупації є Чолгині "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Терновиці (Брухналі).[6]

1. Słown. geogr., 1880 т. I, с. 868.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386.
3. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 386
4. Słown. geogr., т. I, с. 868.
5. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 930.
6. Там таки, ст. 930.

ШУМЛЯВА

Німецька колонія Шумляв або Шомляв на захід від Віжомлі, 12 км на південь від Яворова мала в 1880 р. 37 хат з 277 мешканцями, з яких були 253 євангелики, 11 греко-католиків, 2 римо-католики й 11 жидів; по національности — 266 німців і 11 українців. У колонії була філія євангелицької парохії в Гартфельді з 269 євангеликами в побудованому в 1866 р. домі молитви.[1] Греко-католики належали до парохії у Віжомлі судово-вишенського деканату перемиської епархії.[2]

1. Słown. geogr., W. 1889, т. X, с. 396.
2. Схим. Перем. Еп. 1879, с. 366.

ЩЕПЛОТИ

Село Щеплоти в яворівському повіті, 16 км на північний захід від Яворова, 21 км від повітового суду в Краківці та 4 км від пошти в Грушеві, межують на південному сході і півдні із Завадовом, на Заході — з Колоничами, на північному заході — з Грушевом та на північному сході — з Немировом. Через південну частину села пливе Завадівка, до якої впадає потік Смердех, що надпливає до села з Немирова. Сільські будинки поставлені в долині Завадівки. На півночі підноситься нива Стадничина до 249 м. Частина села зветься Монастир, тому що в селі існував василіянський манастир, оснований в 1626 р. Адамом Літинським.[1]

Першим ігуменом щеплотського манастиря був Авраамій († 1708). На епархіяльному соборі в Перемишлі вирішено заложити новіціят у щеплотському манастирі. Від 1772 р. утримувано в цьому манастирі школу реторики. В 1774 р. основано в манастирі братство ім. св. Онуфрія і старшим братом у ньому був дідич Грушева Розвадовський. В 1788 р. щеплотський манастир знесено. Його церква ім. Успення Преч. Богородиці стала щеплотською парохіяльною, дочерною парохії в Грушеві, а хроніка манастиря "Пом'яник Щеплотський" зберігався в бібліотеці манастиря ім. св. Онуфрія при Жовківській вулиці у Львові. В 1879 р. в дочерній парохії в Щеплотах і Колоничах було 230 вірних.[2] До двора в Щеплотах належали 65 морґів ріллі, 103 морґи лугів і городів, 3 морґи пасовищ і 459 морґів лісу; селяни мали 211 морґів ріллі, 150 морґів лугів і городів, 98 морґів пасовищ і 2 морґи лісу. В 1880 р. було 60 хат з 352 мешканцями в громаді та 3 доми з 16 мешканцями в дворі, разом — 368 осіб, з яких були 343 греко-католики, 12 римо-католиків, 3 інших віровизнань і 10 жидів; по національности — 343 українці, 20 поляків і 5 німців. Римо-католики належали до парохії в Немирові.[3]

За совєтської окупації Щеплоти є "населеним пунктом", підпорядкованим сільраді в Дрогомишлі.[4]

1; Słownik geogr., Warszawa 1890, т. XI, с. 846-47.

2. М. Коссак: Схиматизм провінції св. Спасителя чина св. Василія Великого в Галичині, Львів 1867, с. 193; Схим. Перем. Еп. 1879, с. 382-83;

3. Słown. geogr., т. XI, с. 847.

4. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 926.

НЕМИРІВ

Хоч за австрійського панування й за польської окупації Немирів адміністративно належав до повіту Рава Руська, то національно й культурно він тяготів до Яворова з уваги на український характер цього міста в противенстві до Рави, яка була заселена переважно поляками й жидами. Зокрема тісні вузли єднали ці два українські осередки під час Визвольних Змагань. Через Немирів проходила фронтова лінія, на якій оперувала група майора Клее, в Немирові стояли залогою яворівські з'єднання, в тому містечку знаходили опору українські відділи, коли їм приходилося скрутно на терені Яворівщини, через Немирів маршували яворівці проти поляків, укріплених у Раві Руській, в Немирові знаходили захист, відпочинок і лікарсько-санітарну опіку знеможені й поранені вояки УГА після боїв за Раву. Яворівські школи відкривали двері немирівській молоді, яка бажала здобути загальну середньошкільну чи професійну освіту.

Територія сьогочасного Немирова й його околиць була заселена в XIII ст. там, де лежить незаселене нині урочище Воротня, отже можливо, що саме про це урочище "Ворота" є згадка в описанім у Галицько-Волинському Літописі бою в 1266 р. князів: волинського Василька Романовича й холмського Шварна Даниловича з польським краківським князем Болеславом Стидливим.[1]

За народним переказом — на місці сьогочасного Немирова був окружений татарський загін і, коли татари попросили мира, їм відповіли: "Не мир" та їх розгромили.[2] Але в дійсності король Стефан Батори в нагороду за заслуги Андрея Фредра з Плешовиць в проти московській війні позволив йому заснувати місто Немирів у своїх дідичних маєтностях Вороблячина, що лежали над річками Смердех і Чорна, привілеєм, виданим під Великими Луками на території того-

1. Летопись по Ипатскому списку, Изд. Археографической Комиссии, С.-Петербург 1871, с. 571-72; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл. с. 915.

2. Як вище, с. 915.

часної Московщини, в 1580 р.[3] Король сам назвав це місто Немировом, тому що видавав привілей на його заснування не в часі мира, а в часі війни; очевидно, слово "мир" не польське, лише східньо-слов'янське і король з ним запізнався, коли йому москалі пропонували мир. Погром татарів у 1672 р. Яном Собєським під Немировом дістався до народного переказу, який зв'язав назву міста з татарським погромом, що стався 92 роки після заснування міста.

В цьому таки привілею з 1580 р. звільнив король поселенців на 4 роки від податків, публічних тягарів та торгового й мостового мит й дозволив на склад соли, яку привозили з прикарпатських руських жуп. Король обдарував поселенців маґдебурським правом і запроваджував торги у вівторок та ярмарки на св. Марію Магдалину і св. Ядвигу. Вже засновник міста Фредро підтвердив устави ткацького цеху, переписані з уставів яворівського полотняного цеху, які підтвердив також у 1615 р. новоміський староста Ян зі Змийгороду Стадніцький, який одідичив Немирів "по кужелеві", тобто або батько Яна, або він сам одружився з Фредрівною, відтак у 1624 р. — Олександер Стадніцький, у 1682 — Вікторин Стадніцький та в 1757 — Олександер Стадніцький.[4] В 1758 р. підтвердив ці устави також король.[5] У 1655 чи 1656 р. місто погоріло.[6] Ян Стадніцький уфундував латинську парафію в 1636 р., хоч дерев'яний костьол був уже збудований засновником міста, а в 1640 р. вимуровано костьол св. Трійці, при якому від червня 1642 р. Ева з Лєвця Стадніцька, на Вєховицях дідична та на Немирові доживотня пані, уфундувала й вивінувала братство "шкаплєржа" Пресвятої Діви при фарному костьолі св. Трійці в Немирові.[7] Документом, виданим у Немирові, 16-го червня 1680 р., Вікторин із Змийгорода Стадніцький, перемиський каштелян, дідич у Немирові, Щирці, Ванковицях, Гойську і Підліссі та Тереса з Томиславиць, дідичка на Білобоках і Запалонні, вивінували костьол у Немирові.[8] Шематизм перемиської епархії з 1879 р. подає, що той самий Вікторіян із Змийгорода Стадніцький, белзький полковник, заложив у 1669 р. мурована місцеву церкву Сошествія Св. Духа, але її фундатором був Петро ґраф Мушинський, який аж у 1852 р. її будову докінчив.[9] Проте німецький подорожник Ульріх Вердум, який був у Немирові, 18-го квітня 1672 р., пише так: "Було це колись цілком хороше місто,

---

3. Słown. geogr., Warszawa 1888, t. VII, c. 95.
4. Dodatek do Gazety Lwowskiej, 1853, c. 246 i 248; Słown. geogr., VII, c. 95.
5. Dod. do Gaz. Lwow., Lw. 1853, c. 235-248;
6. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 915. (Литературный Сборник Галицко-русской Матицы, Львів 1874, с. 123); Słown. geogr., VII, c. 95.
7. Бернард. Арх. у Львові, С., т. 134, с. 297-99; Słown. geogr. VII, c. 95.
8. Бернард. Арх. у Львові, С. т. 163, с. 1290-1302; Słown. geogr. VII, c. 95.
9. Схим. Перем. Еп., 1379, с. 219; Słown. geogr., VII, c. 94.

Немирів. Похід на могили поляглих VI-*ої Бригади УГА*

Могили поляглих вояків VI-*ої Бригади УГА на немирівському цвинтарі.*

обведене земляними валами з дерев'яними брамами. З півдня захищає його озеро, на березі якого стоїть прекрасний замок. Папський костел є з каменя, руська церква з дерева, ратуш також з дерева. Місто належить дідично до пана Жабницького (Стадніцького).[10] Отже, в 1672 р. ця основана Вікт. Стадніцьким мурована церква не вийшла мабуть поза камінні фундаменти, а русини, не відомо, чи немирівці були ще православні, чи уніяти, тому що до 1691 р. були в Перемишлі православний і уніятський єпископи, мали для богослужбового вжитку лише дерев'яну церкву. Можливо, що ця церква була при василіянському манастирі в Немирові, про який згадує пам'ятник манастиря в Щеплотах.[11]

Дня 7-го жовтня 1672 р. коронний гетьман Ян Собєський розгромив під Немировом татарів. У пам'ять 200-ліття розгрому орди в Немирові поставлено пам'ятник, який стоїть і сьогодні.[12]

За описом з 1880 р. — Немирів віддалений 21 км. від Рави Руської та 12 км. від залізничої станції в Горинці на лінії Рава-Ярослав. На північ від Немирова є село Вороблячин з Вороблячинською Волею, на схід — Передмістя, на південний схід Тростянець, на південь — Вербляни і Завадів, на захід — Щеплоти. Через південну частину місточка пливе зі сходу на захід потік Смердех, притока Завадівки, до якого в межах Немирова дотікає з правого боку потік Чорнявка. Вздовж північно-західньої границі пливе потік Рибна. В середній частині простору були міські будівлі (262 м.) "Немирівські Лазнички" (245 м.) віддалені на 3 км. на південний захід від ринку. 2 км. на північний захід від Немирова була група домів "Слободяки" або "Слобідка", частина містечка "Немирівська Воля" є на південному сході. Одна частина Немирова називається "Пісок" або "Фемак", інша частина — "Скальське", одна група домів — "Середина", а друга — "Стеці". До двора Олександра ґрафа Крузенштерна належало 125 морґів ріллі, 132 морґи лугів і городів, 28 морґів пасовищ і 1086 морґів ліса; до немирівців — 780 морґів ріллі, 209 морґів лугів і городів, 99 морґів пасовищ і 15 морґів ліса. В немирівських лісах (Середній Горай, Задній Горай, Романщина й Бір) ростуть сосни. В 1880 р. було 2635 мешканців у громаді та 32 в дворі, разом — 2667 мешканців, з яких 449 були римо-католики.[13] За шематизмом з 1879 р. було 1000 греко-католиків. Парохом був тоді о. Володимир Левицький, народжений в 1843 р., жонатий, рукоположений в 1869 р. До парафії належали Передмістя й Немирівська

10. Liske: Cudzoziemcy w Polsce, c. 113; Słown. geogr., VII, c. 95. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916.

11. Шематизм василіянських манастирів, Львів 1867, с. 1879; Słown. geogr., VII, c. 95-96.

12. Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916.

13. Słown. geogr., VII, c. 94.

Воля. Парафія належала до любачівського деканату перемиської дієцезії.[14] Римо-католицька парафія належала до любачівського деканату львівської архидієцезії. До неї належали села: Будомир, Грушів, Кришталева Гута, Ясенівка, Поруби, Смолинські Шувари, Щеплоти, Щирець, Тростянець, Вербляни, Вороблячин і Завадів. У Немирові була також мурована синагога. Немирів належав тоді до раворуського повіту і був осідком повітового суду й поштового уряду, але мав тоді лише дво-клясну етатову школу, аптеку, млин і бровар. Давніше була папірня і скляна гута, але вироблюване в ній скло було недоброякісне. Тоді ще процвітало ткацтво. В 1860 р. уфундував Віктор Стадніцький фонд убогих для втримання трьох убогих з закладовим майном в облігаціях на 1237 зол. краєвої монети; управителем цього фонду був римо-католицький парох.[15]

З кінця XIX ст. спритні спекулянти почали скуповувати за борги землю у збіднілих міщан, селян навколишніх сіл і також у дідичів. Так немирівський багач Левкович накупив до тисячі морґів землі і стільки ж ліса. Майже таку кількість землі придбали сестри Раб. Володіли великими ділянками землі в різних селах й інші багаті немирівські родини. Вся ця земля здавалася в оренду. Серед міщан були й такі, що розбагатіли на виробництві відомої свого часу немирівської ковбаси. М'ясарі Рабкевич і Голіян стали багатими підприємцями.

Становище робітників у немирівських підприємствах було важке: низька заробітна плата, відсутність охорони праці, залишки цехових відносин у промисловості міста та великі резерви "зайвої" сили. Заробітна плата сільсько-господарських робітників була ще меншою, ніж промислових, а робочий їх день значно довший.

Велике дідичівське землеволодіння зберігалося в Немирові до 1939 р. включно. У 30-х роках XX ст. з приписаних до Немирова земельних угідь[16] 1191 га (з них 86 га ріллі, 82 га лугів, 112 га пасовищ, 860 га лісів і 51 га невжитків) належало трьом землевласникам. А на 242 господарства припадало 1301 га: 1045 га ріллі, 7 га городів, 206 га лугів, 5 га пасовищ, 24 га ліса і 14 га інших.[17] При чому, якщо зважити на зростання лихварського землеволодіння, можна твердити, що селянські господарства в основному були карликовими.

Тяжкий соціяльно-економічний стан немирівського населення доповнявся національним гнітом. Немирівська початкова школа, заснована ще в 1794 р., мала перш за все на меті денаціоналізувати

14. Схим. Перем. Еп., 1879, с. 219.

15. Słown. geogr. VII, с. 94.

16. Угіддя — ділянка орної землі або частина природних багатств, придатних для господарського використання.

17. Львівський облдержархів, ф. 1, оп. 10, спр. 324, арк. 7; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 916-17.

українське населення. Навчання в школі велося польською мовою; у 20-30-х рр. XX ст. в місті з понад 3 тис. мешканців училося всього 130-160 дітей, учило 6 учителів, серед яких не було жадного українця. Шовіністична політика польського уряду підтримувала фактичний поділ населення за професією залежно від національної приналежности. Виявлялася вона також у розселенні мешканців міста. Переважна частина населення Немирова — українці (1,500) були змушені поселюватися в спеціяльно відведеній для них північній частині міста: при Раво-руській вулиці і її відгалуженнях. Вони здебільшого працювали візниками на лісорозробках, сільсько-господарськими робітниками на дрібних промислових підприємствах: лісопильному й цегольному заводах. Жиди заселяли центр міста, де був ринок і прилеглі до нього вулиці. В їхніх руках зосереджувалася вся дрібна торгівля, ремесла й серед них було кілька лікарів; жиди були аптекарями й фризієрами. В 1939 р. їх число збільшилося біженцями з окупованої німцями Польщі. В кращій, західній частині міста жили поляки, яких було близько 700 осіб. Польською була адміністрація міста, великі землевласники й промисловці. Серед поляків було більше правників, учителів й інших державних службовиків; вони працювали також переважно ремісниками й робітниками в підприємствах.

Занедбані в 1830-их рр. немирівські мінеральні джерела почали на початку XX ст. знову притягати увагу заможних. Збудовано бальнеологічну лікарню і дерев'яні павільйони, придатні для вжитку лише влітку. У 1905-1906 рр. почалося будівництво пансіонів, а в 1912 р. нового приміщення для ванн. До сірководневих ванн додалося торфогрязеве лікування.

26-го вересня 1939 р. ввійшла совєтська армія до Немирова. Впродовж року приватні підприємства знаціоналізовано.

Початково Немирівщина була включена у район Рави Руської, а в 1963 р. Немирів з околицею включено до яворівського району.

Тепер у Немирові працює електростанція, побудовано простору школу, бібліотеку, лікарню, кінотеатр. Відбудовано лікувальне заведення "Немирів", яким користуються партійці з усієї території СССР. На місці колишнього ринку заведено парк. *

---

* Українські підсовєтські довідники ("Історія міст і сіл УРСР") перебільшено подають ріст соціо-економічного життя Немирова під російсько-большевицькою окупацією. Очевидці, яким потайки вдалося відвідати сьогоднішній Немирів, однозгідно стверджують, що містечко ще більш жалюгідно занедбане як за австрійської, польської й німецької окупацій. Тільки головна в'їздова вулиця засаджена деревами, віття яких творять природну алею.

Зате розкішно відбудовано лікувальну місцевість "Немирів - курорт" для користування всесоюзними партійцями.

ЯНІВ*

Заснований в 1611 р. підкоморієм львівської землі, Яном Свошовським Янів, названий також "Руським", належав до королівських маєтностей і був негородовим староством[1]. Янів отримав маґдебурське право вже при заснуванні в першій половині XVII ст. з внутрішньою самоуправою та з виборним війтом на чолі, а його мешканці були вільні від податків. Тижневі торги відбувалися двічі, так само й річні ярмарки.[2] Ці привілеї сприяли досить швидкому заселенню міста, а торгівля — збагаченню міщан. Проте православні міщани були змушені боротися проти національно-релігійних утисків та проти свавілля польської шляхти. Для успішної боротьби згуртувалися вони в братство в 1630 р.[3] Ця боротьба посилилася в 1630-1644 рр. між міщанами та старостами Олександром і Яном Стадніцкими.[4] Про відрух православного населення в часі походів гетьмана Богдана Хмельницького на Львів згадано раніше. Мародерські грабунки польських військ і турецько-татарські наскоки на Галичину в другій половині XVII ст. давалися в знаки також населенню Янова. Німецький подорожник Ульріхт Вердум бачив в Янові в 1672 р. лише 10-12 хат.[5] В 1673 р. був під Яновом польський табір війська під командою коронного гетьмана Яна Собєского, який збирався тут на відсіч Бучача й Камінця на Поділлі.[6]

Нетривке піднесення міста припадає на кінець XVII ст. Король Ян III підтвердив старі привілеї Янова, а також позволив У 1693 р. заложити в місті шевський цех. Щоб одержати право на вступ до цеху, швець мав внести до цеху 3 фунти воску, 3 ґроші до цехової скриньки й поставити пиво для цехових майстрів. Члени цього цеху дістали право на торгівлю

---

* Совєти перезвали Янів на Івано-Франкове.

1. M. Udziela; Trwanie życia w Janowie, Mater. antropologiczne, archeologiczne i etnograficzne, IV, Kraków 1900, c. 37.

2. M. Udziela: Janów pod względem historycznym i jako latowisko przyszłości, c. 8; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 907.

3. А. Петрушевич: Сводная Галицко-русская літопись с 1600 по 1700 г., Львів 1874, с. 466; Іст. міст і сіл УРСР Львів. обл., с. 907:

4. M. Udziela: Janów pod wzgl. hist. i jako latowisko przyszłości, c. 16, 18, 19, 21, 24. Іст. міст і сіл УРСР; Львів. обл., с. 907.

6. Słown. geogr., 1887, III, c. 424; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 90

шкірою на виробництво і торгівлю взуттям та торгівлю м'ясо-ковбасними виробами. На янівському ринку було 12 крамниць. Великий попит був на янівські токарські вироби на довколишніх ярмарках.[7]

Після короткочасного відносного спокою і піднесення Янів знов почав занепадати. Наскоки турецько-татарських орд і напади шведів під час Північної війни руйнували місто. Покликане для охорони польське військо харчувалося й одягалося шляхом грабування населення. Це військо "розійшовшись відділами по краю, винищувало його гірше, ніж турки й татари".[8] Від 1717 р. стояв у Янові саксонський військовий ґарнізон, який утримувався на рахунок населення, не зважаючи, що воно жило в злиднях, у наслідок чого в одному лише 1710 р. померли 74 мешканці від голоду й пошести. Король Авґуст III ганьбив янівців у 1748 р. за захоплення "чужих земель", хоч у дійсності міщани відібрали назад свої землі, загарбані в них визискувачами в попередні роки. В 1770 р. спалахнула в Янові епідемія чуми.[9]

За австрійських часів у 1789 р. янівський польський парох о. Войцєх Рожейовскі заложив шпиталь для вбогих з фондом 4000 п. зл.[10] В околиці Янова була багата фльора і фавна. Саме в XIX ст. почали цікавитися янівською фльорою і фавною дослідники, які виказали понад 250 порід рослин, таких самих як на карпатських верховинах і на подільських рівнинах. У 1823 р. природник Завадзкі подав відомості про янівську рослину "червєць", на якій живе мушка "польський червяць" — барвник, уживаний в красильній промисловості, що ним здавна торгувала Польща з іншими країнами, а головно з Італією.[11] Про інші рослини згадав Завадзкі в звідомленні в 1860 р.[12], а про шкідників в янівських лісах появився опис у львівському природничому періодику в 1872 р.[13] та відтак Ж. Круля про колеоптерологічну фавну Янова.[14]

За описом з другої половини XIX ст. на північний схід від Янова було село Ставки, на південний схід — село Страдче, на південь Залісє,

---

7. A. Makowiecki: Przemysł i rzemiosła u nas za dawnych czasów, Warszawa 1878, c. 70; Іст. міст і сіл УРСР; Львів. обл., с. 908.

8. Jarochowski: Dzieje panowania Augusta II od śmierci Jana II, Poznań 1856, c. 43; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 908.

Як вище, с. 908.

10. Słown. geogr., III, c. 424.

11. Miscellen, 1823, nr. 21 Słown. geogr., II, c. 425; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 906.

12. Flora der Stadt Lemberg: Bericht uber die geologischen Aufnahmen bei Janow Verhandlungen der k. k. geol. Reichsan., X, 1860, c. 123.

13. Wycieczka ze Lwowa do Szczawnicy, Dziennik Liter., Lw. 1862, c. 459; Szkodniki w lasach janowskich koło Lwowa, Przyrodnik, Lw. 1872, c. 92.

14. Zegota Król: Fauna koleopterologiczna Janowa pod Lwowem, Sprawozdania Komisyi fizyograficznej, t. 11, Kraków 1875, c. 35-63. (Колеоптерологія — наука про твердокрилі комахи).

а на захід — Лелехівка. Через середину Янова пливе з північного заходу з Лелехівки на південний захід Верешиця, що творить у східній частині Янова янівський став. Від півночі впадає до ставу потік Ставки з села тієї самої назви. Сільські будинки лежали на захід від ставку. Частина домів була положена на хвилястих узгір'ях, з яких одно є піднесене на 316 м. понад рівень моря, а частина домів побудована в долині. Досить обширний ринок був забудований у чотирокутнику переважно дерев'яними партеровими домами. Над ставом стирчали скелі, з яких найвища зветься Королівським Носом. На південний захід від міста є Романівка, в якій Порохник підноситься до 357 м. На північний захід від Романівки є Максимівка. На північ і схід від ставу над Верешицею є низина, а на захід — невеликий ліс. Узгір'я — Порохник, Королівський Ніс і інші є з сірого або жовтого, рідше з білого вапняка. Тут і там є грубі поклади піску і легко вітріючого пісковика, як на Королівській Горі; на південь і захід від Янова займає пісок значніші простори і творить сухі, неврожайні поля; від нього має назву передмістя "Пісок". Побіч нього є також більші поклади глини. Низину займають підмоклі луги, на яких місцями є поклади торфу. Підсоння Янова й найближчих околиць гостре. Весна є пізніша й довша, тому що сніги, сховані в дебрах густих лісів, топляться поволі й обнижують температуру довший час, що засівати на весні можна пізніше, як у селах недалеко положених на південь від Яновав напрямі Городка. Але буревії і великі гради, що надходять із заходу, виминають Янів або ледве його досягають. Старі люди не пам'ятають в Янові градобиття.[15]

Як уже вище згадано — Янів є відомий з своєї особливої і багатої фльори і фавни. Є тут комахи й рослини, з яких одні роди є питоменні лише гірським країнам, а другі — подільській височині. В звідомленні краківської фізіографічної комісії — 1874 р. подає Жеґота Круль 258 порід рослин зібраних в околиці разом з народними назвами місцевостей і окремих лісів.[16] В 1880 р. до двора гр. Ґолуховського належало 9 морґів ріллі, 813 морґів лугів і городів, 4 морґи пасовищ і 53 морґи ліса, а до міщан — 551 морґ ріллі, 403 морґи лугів і городів, 102 морґи пасовищ і 169 морґів ліса. За переписом у 1880 р. було 817 мешканців у громаді та 3 в дворі; за шематизмом з 1881 р. було 556 греко-католиків і 264 римо-католики.[17] За переписом з 1890 р. було в Янові 2013 мешканців, з яких по віровизнанню були: 515 греко-католиків, 417

15. Słownik geogr., Warszawa 1887 t. III, c. 423124.

16. Z. Król: Sprawozdanie z wycieczki w okolice Janowa pod Lwowem odbytej w r. 1874, Sprawozd. Kom. fizyogr., Kraków 1875, t. 9, c. 71, c. 3133; Fauna koleopterologiczna Janowa pod Lwowem, ibid., c. 33-63; Słown. geogr., III, c. 424-25. Фізіографія — опис природи.

17. Słown. geogr., III, c. 424.

римо-католиків, 1036 жидів і 45 інших віровизнань.[18] Місцева греко-католицька парафія з церквою, до якої належали села Заліся і Лелехівка, належала до городецького деканату львівської архидієцезії; римо-католицька парафія з костелом, вимурованим з 1614 р. і посвяченим у 1774 р., належала також до свого городецького деканату своєї львівської архидієцезії.[19] Була в місті заложена в 1816 р. двоклясова школа, перетворена на 4-клясову в 1894 р. Був повітовий суд, поштовий уряд і постерунок жандармерії.[20] До 1880 р. промисл у Янові був незнаний. Давніше славилася янівська фабрика вишняків і малиняків, але в наслідок надужиття фабрикантів втратила багато на збуті й занепала. В 1880-их рр. існували лише фабрики мила й вапняна гута. Торговельний оборот був помітний лише під час торгів і ярмарків.[21] У 80-их рр. обмежено вживання лісу селянами. Тоді перетворено Верешицю з боку Заліся в озеро з водною поверхнею 460 гектарів. У 1890-их рр. було засноване сільськогосподарське товариство для пропаґанди нових метод хліборобства, але воно не мало впливу на нужденних малоземельних селян, яким дошкулювали ще й несприятливі ґрунтово-кліматичні умовини. Гористий рельєф спричинював водну й вітрову ерозію. Під час весняного таяння снігів маленькі струмки перетворювалися в бурхливі потоки, які розмивали врожайний ґрунт. Наприкінці XIX ст. розвинулися в Янові нові промисли. Крім м'ясо-ковбасного цеху, млина, деревообробних майстерень влаштовано кілька олійниць і 5 медоварень. У своїх власних майстернях працювали 8 бондарів, 6 шевців і кілька кравців. Пожвавилася торгівля деревом.[22] У 1895 р. прокладено залізничу лінію Львів (Клепарів) — Янів.

Янівці возили до Львова ягоди, гриби й вироби з дерева, що приносило їм сякий-такий прибуток. На початку XX ст. було в Янові 385 домів і 2954 мешканці. Під час прилучення до Австрії в 1772 р. було лише 25% жидівського населення в Янові, але до початку XX ст. зросло жидівське населення до 60% і Янів перетворився на жидівське містечко з торгівлею і дрібним кустарним промислом.

У вересні 1914 р. намагалися австрійські війська затримати тут наступ російської армії, використовуючи для цього озера, стави й болота в долині Верешиці на лінії Городок — Янів. Удруге туди проходила австро-німецька армія під час наступу на Львів у червні 1915

18. M. Udziela: Trwanie życia w Janowie, Materyały antropol., archeol. i etno. t. Iv, Kraków 1900, c. 38.

19. Słown. geogr. t. III, c. 424.

20. Ibid., c. 4:

21. Ibid., c. 424.

22. M. Udziela: Janów pod względem historycznym i jako latawisko przyszłości, c. 33, 53; Іст. міст і сіл УРСР, Львів. обл., с. 909.

р. Сутієвих змін в економіці Янова не було під час окупації Західньої України Польщею. Невеличка фабрика перерібки ягід - малин і вишень на алькогольні напої ледве животіла. В наслідок економічної кризи в 1929-1933 р.. янівські ремісники попали в злидні; частина з них шукала роботи у Львові, частина виїхала до Франції, ЗСА, Арґентини, Бразилії й Канади, але дехто з них вернувся, не знайшовши праці, ще більше знужденілий, а дехто загинув із злиднів на чужині. Населення містечка зменшилось у 1931 р. до 2,600 людей. В 1935 р. оснував гр. Ґолуховський у Янові невелику фабрику меблів, але в ній приймали до праці передусім поляків, а українців лише декого до праці не по спеціяльності на "різні роботи". Було ще в Янові 18 дрібних кустарних підприємств: шевських, кравецьких і деревообробних, а дехто займався дрібною торгівлею. В 1935-1936 рр. янівські робітники страйкували, а вдруге наприкінці польської окупації, коли звільнено частину робітників у меблевій фабриці наслідком установлення нових варстатів.

Після першої совєтської окупації 28-го червня 1941 р. захопили Янів німці. 25-го липня 1944 р. війшли до Янова знову совєтські війська.

Степан БРИТТАН

СПОГАД ЯВОРІВСЬКОГО СІЧОВОГО СТРІЛЬЦЯ ЛИПЕНЬ-СЕРПЕНЬ 1914

Від Редакції: Цей спогад цікавий і вартісний тим, що з нього читач довідається від самовидця й учасника про настрої нашого громадянства перед Першою світовою війною, про його національну свідомість та патріотизм, про українсько-австрійські й українсько-польські взаємини, про наростаючий антагонізм і конфлікт між цими двома національностями, про генезу і постання УСС в Галичині, зокрема в Яворові, про українсько-мадярські взаємини на Угорщині, про мадярських "русинів" і русофілів, про перші бої УСС з москалями в Карпатах.*

По цілорічній умовій праці весело та приємно минали хвилини під час ферій серед рідні та кружка товаришів. Минали дні за днями спокійно, без журби і клопотів. Лише в місцевому т-ві "Січові Стрільці" велася пожвавлена щоденна розмова на тему щораз тривожніших вістей про невідхильну европейську війну. Тільки й бесіди на щоденних сходинах — війна, війна. Яку поставу має зайняти наша організація на випадок її вибуху? Чи прийде до війни між Австро-Угорщиною з одної сторони і Сербією та Росією, тією тюрмою народів, катом українського народу з другої сторони? Члени очікують нетерпеливо тієї хвилини, коли прийдеться зі зброєю в руці розправитися з найбільшим ворогом України. Увечорі громадяться щонайцікавіші біля місцевого магістрату та очікують приїжджаючих із столиці князя Лева гостей, від яких сподівалися почути дещо нового, або дістати часопис. Такі сцени

*Історичний архів УСС. Мову і правопис усучаснено.

відбувалися щоденно і що тривожніші вісті привозили гості чи приносили часописи, то більше людей громадилося. Мешканці раді були почути про свою майбутню долю.

Поліція надаремне старається привести до порядку розбурхану юрбу, яка не хоче слухатися, бажаючи довідатися про долю своїх рідних — синів, чоловіків, свояків. Юрба то розходиться під натиском поліції, то знову громадиться та веде живу, допитливу розмову:

— Чи буде війна? — тільки в них і на устах.

Вже чути тупіт копит... над'їздить перша фура з залізничної станції з гістьми зі Львова.

Всі очікують нетерпеливо. Окружають гостей з усіх сторін, юрбляться один наперед другого. Одні розпитуються про свіжі вісті, другі просять часопису. Крик неймовірний. Поліція надаремне закликає до порядку.

— Є часопис? Є часопис? — відзиваються з усіх сторін голоси.

— Що чувати з війною? — питають другі.

— Є, є, є! — кричить на ціле горло один з товаришів, радий, що зможе прислужитися розбурханій юрбі новими відомостями.

— Читай! Читай! — лунають голоси.

Товариш стає на лавку, щоб краще всі могли почути, читає. Юрба півколом оточила його. Австрія вручила Сербії ультимат і жде відповіді до 48 годин. Якщо відповідь буде незадовільна, Австрія виповідає війну.

— Славно, славно! Урра, урра! Геть з Росією! На гак Миколушку!

Юрба, частинно заспокоєна новими вістками, розходиться додому. Кожний цікавий, яка буде відповідь сербського уряду на австрійську ноту. Занепокоєння, очікування і тривога зростають. Що відповість сербський уряд — погодиться на умови австрійської ноти, чи ні? Одні кажуть, що згодиться, інші твердять, що це неможливе прийняти австрійські домагання, нота абсолютно загостра. На неї Сербія не може погодитися, бо має підтримку російського уряду. Тому буде війна між Австрією і Сербією та Росією. Европейська війна неминуча, бо Німеччина не буде невтральною і на випадок конфлікту Сербії й Росії з Австрією, стане по її боці.

Реченець австрійської ноти минув, сьогодні увечорі буде відомо, чи прийде до війни. Знову очікування, знову подібна сцена, що й попереднього разу, тільки куди інтересніша. Юрба цікавих на рішучу відповідь подвоїлася. Знову запити до приїжджаючих із станції гостей.

— Війна, війна! — мов блискавкою розійшлася по місті вістка. "Геть з Сербією й Росією!" — загула кількатисячна юрба і заворушилася мов колосся від вітру. Товариші формуються в чвірки, приготовляють маніфестацію. Відспівавши найперше австрійський гимн, а потім "Ще не вмерла Україна"..., рушили чвірками під "Народний Дім". Юрба, мов лявіна, сунула за ними, підносила оклики на честь цісаря і співала

патріотичні пісні. Місто виглядало як вулик. Під "Народним Домом" юрба стрінулася з місцевою оркестрою, за якою йшла друга частина мешканців міста. Тут обі групи з'єдналися в одну могутню величаву маніфестацію. Оркестру зорганізувала, чи радше раніше замовила польська інтеліґенція.

— Музика, під"Народний Дім"! — закликають наші хлопці й дорослі.

— Под "Сокул"! — кричать деякі польські підпанки.

Рішуча і численніша українська група заглушила польські домагання і перемогла морально. Тут українська земля, нам належиться першенство звеличити важливу історичну хвилину. Музиканти, більшість яких українці, підступають під "Народний Дім", грають австрійський гимн, а потім "Ще не вмерла"...

— Тераз до пана старости! — кричать поляки.

Українці, вдоволені попередньою перемогою не заперечують і юрба рушила до будинку староства. Оркестра навпереміну грає українські патріотичні пісні, потім польські і навпаки, наче б хотіла бодай так заспокоїти польські бажання.

Маніфестанти окружили будинок староства, оркестра відіграла австрійський гимн, тоді "Єще Польска нє зґінела"... Українці зареаґували співом "Ще не вмерла"... На ґанок вийшов староста. Підкреслив значення хвилини і в короткій промові закликав усіх мешканців без різниці національности до вірности цісареві. Закінчив словами: "Нехай живе цісар Франц Йосиф І!" Юрба відгукнулася з ентузіязмом тричі: "Віват, віват, віват"! Подібна сцена повторилася на подвір'ї казарем при участі вояків. Опісля теж під маґістратом і польським "Соколом".

Часописи приносять чимраз тривожніші вісті — Німеччина вимагає від Росії до 24-ох годин вияснення щодо мобілізації своїх військ. Коли Росія не дасть задовільної відповіді, Німеччина виповідає війну Росії, а відтак Франції, Англії й Бельгії. На цю вістку паніка огорнула мешканців. Цього самого дня "драгун" сповіщає містові сурмою про воєнний стан нашої держави.

Проголошення загальної мобілізації переконало людей про правдивість поголосок. Наступного дня мають виїжджати наші вояки. Вони зобов'язані до 24-ох годин ставитися на місці свого призначення. Куди оком не глянути, всюди то юнак то дорослий із клунком у супроводі батьків, жінок і дітей іде до залізничної станції. Мешканці ждуть на станції, щоб попрощати своїх близьких. За пів години поїзд, навантажений сотнями майбутніх вояків, мав від'їхати до княжого Львова. Одні ополченці співають, другі плачуть, лишаючи без опіки жінок і дітей, треті жваво розмовляють, а на їхніх лицях малюється жаль за ріднею і рідним краєм.

Прощанню не було кінця. Від громадян прощає ополченців місцевий "депендент" адвокатури пан К. У палкій промові до українців

закликає, щоб на першому місці ставили цілість держави та ідею вільної України. Вони мають боротися за кращу долю свого поневоленого народу і за державу, в якій мають свободу культурного і економічного розвитку.

— Ідіть у бій, сини-орли України, і сповніть чесно свій обов'язок перед державою, перед своїм народом — говорив бесідник —. "Борітеся, поборете, вам Бог помагає!" — зацитував промовець слова нашого генія, кінчаючи слово. Народ спокійно і з увагою вислухав його слів та на хвилину втихомирився. Машиніст свище тричі, даючи знак, що поїзд рушає. Востаннє прощаються рідні та товариші з товаришами, між якими були й ці, що так гаряче розмовляли на вечірніх сходинах в домівці т-ва "Січові стрільці" про значення переломової хвилини.

Поїзд рушив. Товариші співають пісні — "Козак від'їжджає"..., "Не пора"..., хоч на станції багато поляків, та інші патріотичні пісні, щоб піднести на дусі своїх друзів. Ще раз залунав гимн "Ще не вмерла"... і під цей могутній спів поїзд помчався в далеку дорогу.

Після від'їзду ополченців вулиці міста наче опустіли. Лише ті, що не обов'язані до військової служби, вештаються мов заблукані сироти. Зійшлося їх більше і рішили зайти на "Ходанівку" — так звався льокаль т-ва "Січові стрільці", що його власником був п. Ходань. Звідси й пішла назва "Ходанівка" або "Запороже". Тому що площа, де відбувалися стрілецькі вправи, різного роду забави тощо і сам будинок був оточений з трьох сторін річкою, товариші назвали це місце "Запорожем". Тут мали нарадитися що робити, бо часописи повідомляли, що у Львові збираються полки Українських Січових Стрільців, ціллю яких є стати до боротьби з найбільшим ворогом України. Блискавкою рознеслася вістка про завтрішню нараду. На цій нараді вирішено з'єднатися з львівськими товаришами та спільно боротися за велику ідею, за поневолену Україну. Я застановився вперше над своєю долею. Що мені робити? До війська я не здібний, ще й до того я — теолог. Але що буду сам робити, коли всі товариші підуть? Піду й я, це ж мій обов'язок. І я рішився...

Іду вулицею, чую звук січової сурми, кличе на нараду. Стрічаю по дорозі тов. Х. — Ходім на "Ходанівку", почуємо дещо цікавого, а може й самі порадимо дещо. За пів години "Ходанівка" аж гула від розмов на тему війни. Ведучий тов. Б. пояснює присутнім вагу хвилини. Надійшов час, коли маємо розправитися із зброєю в руках з велетом на глиняних ногах, який стільки століть гнобить наш народ, який закрив стільки культурних вогнищ в Україні, який заборонив обходити в Україні наше найбільше національне свято — столітній ювілей народин нашого генія Т. Шевченка, борця і страдника за волю України. Це для нашого народу нечувана зневага. Цей факт засудив цілий Захід як безправний, варварський чин російської влади супроти 30-мільйонового українського народу. Невже маємо в таку критичну хвилину мовчки дивитися на

цього ворога України, коли сотні тисяч наших земляків гуртуються в легіоні Українських Січових Стрільців?

На нараді вписалися в добровольці тридцять 16 до 29-літніх товаришів, між ними й я, не зважаючи на те, що прикро буде залишити родину на Божу волю.

— Що ти робиш із собою? — запитав батько.

— Я також іду з ними.

— А я записуюся до "Червоного Хреста", коли ти ідеш до стрільців — відзивається старша сестра.

— Нема іншої ради — відповідаю на те. — Надійшла така хвилина, коли кожний повинен прийти з поміччю своєму народові і краєві. По ділах судитимуть нас.

— Так, так — каже батько — Маєш гинути дармо, краще прислужися своєму народові й вітчизні!

Завтра мають стрільці від'їжджати. Приготування до від'їзду в повному розгарі. Ціле місто знало, що завтра відходить решта хлопців. Дівчата приготовляють несподіванку — позривали всі квіти в городах, щоб гідно попрощати стрільців. Від'їзд назначений на полудне фурами до залізничної станції в Судовій Вишні. Вранці назначена Служба Божа і благословення в місцевій церкві, опісля спільний прощальний обід, про який подбав комітет, зложений з місцевої інтеліґенції. Потім збірка в "Народному Домі" і від'їзд.

Товариші точно зійшлися на умовлене місце, щоб узяти участь у Богослуженні. Мешканці вже зайняли місця в церкві, коли стрільці маршовим кроком увійшли до храму Божого. Неодному присутньому закрутилася сльоза в очах під час благословення.

Відправа скінчилася. В "Народному Домі" збираються визначніші інтеліґенти, щоб приглянутися юним героям та щоб своїми палкими промовами піднести їх на дусі. Стрільці сходяться до великої прикрашеної залі "Народного Дому".

— Позір! — скомандував осаул тов. Ш. — В чоту!

Товариші виконують наказ. Все затихло, та лиш на короткий час. Задні учасники торжества заворушилися, чути вигуки і звуки "клац", "клац" — що сталося? Це фотограф. Стрільці стоять мов з каменя витесані.

— Принесіть крісла і дві-три лавки. Комітетові зайняли місця у кріслах, стрільці уставилися в ряди, два із них поклалися на підлогу і тримають прикрашену квітами рушницю, а в руках чудові букети. Після спільного знімка виступає перед стрільців місцевий кошовий т-ва "Січ" і директор Української Позичкової Каси п. З. У палкій промові вказує на ціль і обов'язки Січових стрільців та кінчить окликом: "Нехай живе цісар Франц Йосиф і держава! Нехай живе вільний український народ!" Зібрані відгукнулися тричі. Одушевлення не мало кінця. З рядів

виступив один стрілець і більш-менш промовив так: "Українська громадо міста Яворова! Перед тобою зібрався великий гурт хлопців-добровільців, які клонять свої буйні голови, щоб в останнє попрощатися з тобою! Покидають тебе ті, що тобі найдорожчі, яких ти своїм теплим почуванням з'єднала з собою. Честь і слава тобі, українська громадо! Їдемо у давню столицю князя Льва, щоб стати в ряди Українських Січових Стрільців та переможним походом вмаршувати в саме серце України — княжий город Київ. Це наше найгарячіше бажання. Ті самі козацькі сурми, які скликали сотні тисяч українського населення на величний ювілейний здвиг у честь найбільшого сина України Т. Шевченка, ті самі сурми кличуть тепер нас хлопців-молодців стати до кривавого бою з тими, що його так тяжко зневажили.

Маємо вести тяжку, нерівну, але завзяту боротьбу з москалем, назадником поступу, культури та запереченням людських ідей. Та ніщо нас не спинить, бо ідемо за кличем нашого ювілята "Вставайте, кайдани порвіте"!... З гаслом "Воля, або смерть!" підемо сміло вперед з непохитною вірою, що встане вільна Україна".

Такими словами стрілець попрощав українську громаду.

— Позір! — скомандував осаул.

Товариші знімають шапки і співають у піднесеному настрої "Ще не вмерла"... Разом з ними заспівали всі учасники торжества.

— Позір! Двійками вправо вбік! На право заходити, походом руш!

Під спів "Вже бубон грає, пора вставати, кошовий каже маршувати"... стрільці залишають залю. Перед "Народним Домом" кількатисячна юрба очікує стрільців. Шість фур, прикрашених синьо-жовтими стрічками, стоять рядом. Попрощавшись із найближчими, стрільці сідають на підводи. Дівчата обкидають кожну фуру квітами. Справжній тріюмф і незвичайне одушевлення.

Підводи котилися попри цвинтар до залізничної станції. По дорозі я пригадав собі, що не попрощався з рідним батьком. Це мене занепокоїло.

— Чому ти такий смутний та над чим задумався? — спитав мене один із товаришів.

— Я з батьком не попрощався.

— Не журися — впевнив мене товариш — батько їде з нами на "Мурованку" (найближча корчма, віддалена 3½ км. від Яворова).

Я повеселішав.

— Ану, хлопці, на те "конто", що батько їде з нами, гукнемо собі нашу улюблену пісню "Кедь ми прийшла карта нарокувать"... Так чомусь хотілося, щоб "Мурованка" була якнайдалі. Це ж в останнє ми прощались з улюбленою околицею. Заїхали всі під корчму і, підкріпившись, пустились у дальшу дорогу. Прикро й тяжко прийшлось прощатися з батьком. Ще раз залунала пісня і я не стямився, коли ми

опинилися на залізничній станції в Судовій Вишні. Товариші уставилися в два ряди на площадці, а товариш осаул повідомив дижурного майора про маршрут стрільців.

— Siend das polnische Legionere?* — спитав майор.

— Nein, das sind Ukrainische Jungschuetzen — відповів осаул.

— So, so, Ukraina, Ukraina, schoen schoen* — і подав осаулові руку.

Товариші отримали наказ скинути клунки на площадці і піти до дожидальні, бо поїзд мав приїхати о 12-ій вночі. Біля клунків поставлено варту, яка змінялася щопів години. Час минав поволі і товариші почали скучати.

— Гей, хлопці, каже один, ану пустім "пошту" в рух!

І понеслися гарячі слова привіту до наших найближчих. Була пізня година і багато товаришів, втомлених їздою та пережитими враженнями, заснули твердим сном.

Вставати! — гукнув вартовий — поїзд надходить!

Товариші зібрались, позабирали свої клунки і рушили в дорогу.

— Львуф, Львуф! — гукає кондуктор.

Неприємно вразило товаришів, коли почули польську мову.

— Гай, гай! — каже один — і це був колись руський город, столиця князя Льва.

О 8-ій годині товариші відмаршували до "Академічного Дому". Вже здалека видно було сотні вправляючих.

— Цей з бородою певно сотник — спитав мене осаул.

— Так, це сотник Устіянович, урядовець т-ва "Дністер". Йому треба скласти звіт.

Осаул виконав завдання. Сотник приказав товаришам приміститися в одній із заль "Академічного Дому" і ждати дальших наказів. Товариш осаул мав зголоситися в "Бойовій Управі" при вул. Коперника з списком стрільців, щоб їх вписали в головну книгу. Осаул повідомив нас, що наша квартира буде при вул. Вірменській ч. 2, другий поверх та що наша тридцятка призначена до сотні Семенюка. Ми зараз відмаршували на призначену квартиру. Всі були цікаві побачити нашого сотника. Від тов. З. ми довідалися, що він строгий. О 3-ій год. відчитано нам сотенний приказ на наступний день. Приказ читав сам сотник і тут мали товариші нагоду добре йому приглянутись.

На другий день нас поділили на чоти і кожній призначено чотаря. По приказі товариші розбрелися по місті. Перед 9-ою вечора всі були в своїх кімнатах, розстелили солому на підлозі, полягали спати. Нашу тридцятку приділено до першої сотні другого куреня, другої чоти і віддано під команду тов. Гн., який добре виконував свій обов'язок. Другого дня о 3-ій год. знову прочитано сотенний наказ, в

* — Чи це польські леґіонери? Ні, це українські юнаки-стрільці. Так, так, Україна, Україна, гарно, гарно.

якому сказано, щоб сотня вже наступного дня в 6-ій годині ранку була готова піти на вправи. Вони відбувалися цілий час нашого перебування у Львові на "Кайзервальді". Вже добре було чути гук ворожих гармат, коли ми останній раз вправляли. Вночі цього дня заалярмовано ціле місто, що ворог під Львовом. Товариші прокинулися з глибокого сну і негайно готовилися до походу, дожидаючи наказу. Наша сотня швидким походом пішла до "Академічного Дому". Тут отримали ми рушниці системи "Верндля" і по двадцять гострих набоїв. Ці кріси через лиху систему викликали в товаришів невдоволення.

Озброєні вернулися ми на Вірменську. Дозволено нам покластися, але бути напоготові. О 3-ій год. заалярмовано нас знову і сотня відмаршувала на головну залізничну станцію. Інші сотні ждали теж на від'їзд. Була вже 5-та чи 6-та год., коли приміщено нас по сорок у вагоні і поїзд рушив в напрямі Стрия. По дорозі бачили ми гурти цікавих, що приглядалися поїздові.

30-го серпня о год. 10-ій перед полуднем всі сотні уставилися в колони біля станції. Здалека було чути звук стрийської оркестри, яка підносила нас на дусі чарівною коломийкою. Оркестра уставилася напереді і заграла "Соколи, Соколи"... Сотник дав наказ. Стрілецький похід перемінився в велику маніфестацію і рушив на "Сокільський майдан". Величаво і заразом страшно виглядала ця маніфестація. З одного боку музика, спів, овації, з другого над головами юнаків гострі блискучі багнети, якими мають добувати кращу долю своїй батьківщині. Мимоволі холодні дрижаки пробігали тілом. Щохвилини напливали з усіх сторін нові групи стрільців. Не було між ними різниці походження і це мило вражало кожного ідеаліста. Всіх єднала ідея боротьби за права рідного народу.

Стрільців зголосилося понад десять тисяч* та не всіх їх прийнято. Уряд погодився тільки на вісім тисяч. Чому — невідомо.

Завтра присяга, а по присязі від'їзд на Угорщину. Вже уставився до присяги 4-ий курінь. Всіх вразило, що стрільців з усіх сторін оточило австрійське військо. Чи для паради, чи може?.. Присяга скінчилася співом австрійського гимну і "Ще не вмерла"... Знову відмаршовують стрільці сотня за сотнею, курінь за куренем на залізничну станцію під звуки музики і співу.

— "Єліян! Єліян! — вітають нас мешканці Угорщини. На їхніх обличчях видно здивування, коли побачили червоні гуцульські "гачі" та синьо-жовті хоругвки.

— Рекрута, рекрута!

— Hi, Ukrainische Jungschuetzen!

---

*Джерела подають, що зголосилося 28 тисяч та що прийнято тільки 2.500.

— Нем тудо! (Не розумію).

— Прошу води!

— Нем тудо! Нем тудо!

Рухами, мімікою показували товариші чого вони хочуть.

— Тешек, тешек! І товариші частинно заспокоїли спрагу.

Цікаві сцени між стрільцями і мадярами викликали взаємний сміх та жарти.

З бідою заїхали ми на місця свого призначення. Ці околиці замешкують ще русини. Мимоволі пригадав я собі "Мармароський процес" угорських русинів, збаламучених московськими посіпаками. Став я застановлятися над тим, що було справжньою причиною "Мармароського процесу".

Радо вітали мешканці села М...с співучих стрільців.

— Катони, катони! — чути голоси — а ще до того руські так гарно співають.

Дивувалися, почувши українську команду:

— То у вас "слободно" по-руськи команду правити? У нас "лем" по-мадярськи.

Була пізня година, коли розділено нас по квартирах.

Сьогодні неділя і ми пішли до церкви. Почуємо, як на Угорщині люди співають та як правиться Богослуження. Увійшли ми в церковцю, слухаємо і вірити не хочеться, що ми далеко від своїх. Стрільці співають на хорах, люди з увагою прислухаються. Лише попа тяжко зрозуміти. Тут і там чути пожвавлену розмову стрільців з місцевим населенням. Увечорі з усіх кінців села чути було спів українських національних і патріотичних пісень. Прислухалося їм місцеве населення. Село виглядало наче яворівське "Запороже". Співом і жартами з'єднали собі стрільці населення.

14-го вересня перенесли нашу сотню до Горонди і там перебували ми до 24-го. Тут була стрілецька кадра і канцелярія. За цей короткий час я пізнав взаємини між угорськими русинами і мадярською владою. Мешканці нарікали передусім, що бракує їм шкіл. Раз на тиждень у суботу вчили по-руськи, а так тільки по-мадярськи. Це було причиною змадяризування села. Якби не те, що батьки вдома розмовляють з дітьми по-руськи і вчать їх по-руськи молитви, слід по русинах загинув би. Боляче вражає факт, що сусіди розмовляють із собою по-мадярськи. З чистою совістю можна сказати, що єдина релігія підтримує національну свідомість угорських русинів. Урядування ведеться виключно по-мадярськи. Тоді зрозумів я "Мармароський процес". Мавши такий податливий ґрунт, не трудно було московським посіпакам засіяти згубне зерно москвофільства. На мою думку не можна в цьому випадку обвинувачувати незрячих селян, що сліпо йшли за вказівками московських чорносотенців, навпаки вина падає на правління.

Пізно вночі зааларомовано нашу станицю до відмаршу на поле битви. Ми зібралися під канцелярією і по короткій палкій промові сотника, піднесені на дусі, від'їхали виконувати свій патріотичний обов'язок у наші любі Карпати. Тут виконували ми патрульну службу. Мене призначено до 16-ки, що мала перевірити терен на просторі шість кілометрів вздовж залізничного шляху, який веде до Бібрки. Наша ціль — довідатися докладно в Соколиках про ворожі патрулі та справдити чутки, звідкіля ворог надходить. Провідником нашої стежі був бистрий десятник Грицько Грицай, учитель з Винник к. Львова. В приписаному порядку з наїженими багнетами ішли товариші вздовж залізничного шляху на призначене місце. Шлях вів проваллями через густий ліс. Ось уже видно Соколики.

Товаришу К., підіть до першої хати скраю і спитайте, чи не було тут москалів. А кріс тримайте "до стрілу готов"!

Бабуся і хлопчик сказали, що вчора увечорі було в селі кількох козаків, які розпитували про австрійських солдатів. Казали, що селом ходила чутка, будьто багато москалів є в Турці. Вже було темно, коли комендант нашої патрулі звітував сотникові.

— Буде завтра "весілля"!

Був погідний день, коли мене вдруге вислали на патрулю. Тим разом товариші розглядалися уважно на всі боки. Не дійшли ми до половини дороги, як почули перші ворожі стріли. Вони ставали щораз густіші. Це певно наша друга патруля зустріла ворога. Легко було розпізнати ворожі стріли від наших.

— Долів! — ледве чутним голосом наказав комендант. — В лісі козаки!

Чути було іржання коней. Товаришів огорнув хвилевий переляк. Всі збилися в купу, що було небезпечне.

— Хлопці — холоднокровно промовив комендант — дивіться смерті в очі з погордою! В розстрільну! — і вказав руками напрям. В одній хвилині наказ був виконаний.

— Відчислити швидко — раз-два, раз-два. Одинки будуть стріляти, двійки набивати рушниці. Навпереміну.

— Одинки — стріляй! Двійки — стріляй!

Почалася густа пальба. За хвилину над нашими головами почали свистіти і лопати московські шрапнелі. Побачивши небезпеку, комендант наказав скритися за сусідній горбок. Шрапнелеві стрільна почали щораз частіше прошивати повітря, яке на правому крилі бойової лінії аж здригалося від розривів куль. До четвертої години по полудні кипіла страшна битва з переважаючим ворогом. Вже вечоріло, коли наші з'єднання мусіли відступити перед московською навалою до Великої Березни.

Розтаборившись над річкою в В. Березній ми вели розмови при

ватрах про першу сутичку з московським наїзником. З жалем прийняли товариші вістку про втрату кількох стрільців.

Цієї ночі я дістав гострі болі в легенях. Військовий лікар ствердив запалення легеневих вершків. За два тижні я був звільнений від військової служби і виїхав до Відня продовжувати студії в університеті. Жаль мені було, як товариші повертались після присяги, а я через підірване здоров'я не міг спільно з ними боротися за велику ідею...

Відень 7-го лютого 1915 р.

Мирон МАРЕНІН

ПЕРЕЖИВАННЯ І ПРИГОДИ ЯВОРІВСЬКОГО УСС*

Мобілізація в Австро-Угорщині застукала мене в Синевідську, де я приготовляв шкільного товариша до "поправки" з математики і латини до 8-ої кляси гімназійної. Це був час літніх вакацій. Хоч убивство архикнязя Фердинанда і його дружини Софії маривом тяжіло на цілій державі, я не думав, що прийде до збройного конфлікту. Щойно мобілізація в Австро-Угорщині і Росії показали, що війна неминуча. Поїзди були переповнені резервістами. На станції Синевідсько відбувалися сумні прощальні сцени. Деякі жінки мліли, наче б передчували, що востаннє бачать своїх чоловіків. Сумні то були сцени і мені ставало жаль людей, хоч з другої сторони будилася надія, що може постане Україна. Я і не думав, що за рік якийсь мадярський лейтенант накаже повісити 13 синевідських господарів і війта на донос корчмаря, що вони зрадники. Я не чув, щоб хтось старався цю справу прослідити. Десь в 1924 р. випадково в Празі в одному крамничному вікні я побачив знімок повішених.

Через мобілізацію життя стало більш напружене. Невідомо було, що принесе найближча година. Коли ж проголошено, що незабаром поїде останній поїзд для цивільних осіб, за порадою батька мого товариша я вирішив повернутися додому, до Яворова. Під час подорожі я спостеріг перші признаки війни, зникли дрібні монети. 1 сот., 2 сот., крейцар мід., 5 сот., 10 сот., 20 сот., шустка, нікель, 1 корона, 2 корони, ґульден (срібні). На станціях резервісти платили банкнотами вартости

*Це уривок з першої частини "Споминів УСС Мирона Мареніна, сотня Семенюка"

10, чи 20 кор. Кельнери не могли їх міняти, бо не мали дрібних. Доходило до сварки, а то і до бійки між кельнерами і публікою. Що ближче Львова, то гостріше йшла сварка.

В Яворові відчувалось поденервованість і непевність, що буде. Ескадрон гусарів, що стояв залогою в Яворові перейшов до села Грушева, де були інші 3 ескадрони. Пізніше мали вони піти під Сокаль і Жовкву.

Про Січових Стрільців я чув ще в гімназії та подивляв їх під час злету у Львові. Ближче з ними я не мав змоги зустрітися, бо жив у бурсі Педагогічного товариства, де була гостріша дисципліна, ніж на приватних мешканнях. Свого роду противагою був заснований проф. Тисовським Пласт, до якого я теж належав, хоч коротко, бо прийшла війна.

В Яворові існувало теж товариство Січових Стрільців під головуванням Загаєвича стар. Військовий вишкіл провадив Шавала, єдиний Січовик, що був у війську. Два дні після повороту пішов я приглядатися щоденним вправам Січовиків. Згодом став брати теж участь. В товаристві С. С. було около 30 членів, рушниць було, мабуть, 3, до вправ уживали ми дерев'яних рушниць. Січовики радо прийняли нас, студентів у свої ряди, так що чота зросла до 50-ти членів. Вправи відбувалися коло домівки товариства, що находилася за "Греблею".

Мені, що відбув військовий передвишкіл ще в гімназії, де ми переходили теж практично стріляння на військовій стрільниці, вправи були знайомі і я не мав ніяких труднощів.

Прийшло проголошення війни з Росією. Увечорі цього дня коло 150 громадян промаршувало з смолоскипами до староства з вірнопідданчою заявою. Я з цікавістю приглядався тій юрбі, що не відчувала далекосяглих змін, які війна приносить.

Після виповідження війни вправи відбувалися частіше, перед- і по полудні. Щораз більше хлопців приголошувалося, щоб стати до боротьби з нашим відвічним ворогом — Росією. З нетерпеливістю очікували ми, коли Бойова Управа покличе нас до Львова. Вістки про творення польського леґіону, до якого поїхало кількох поляків з Яворова, лиш збільшували нашу нетерплячку. Через відсутність офіційних повідомлень про бої з москалями та інші воєнні дії, серед населення кружляли всякі чутки, зокрема про шпіонів. Користаючи з одної такої чутки, Шавала рішив учити нас про стежі і провести стежу до поблизького села. Мало нас іти 5 до 6 стрільців, а саме ті, хто зможе озброїтися. Рушниці взяли старі члени. Я позичив від нашого сусіда учителя Саварина револьвер і так ми в п'ятьох попри кладовище і "холерний" цвинтар пішли в напрямі села Х. За кладовищем розвинулися ми в розстрільну. Шавала йшов дорогою, а ми просувалися полем, засадженим капустою і засіяним збіжжям. Я старався іти

межею, як те робили й інші. Але ми нічого підозрілого не бачили і не найшли.

В селі Шавала пішов до війта, щоб дещо розпитати, а ми оглядали зібрану зброю, що стояла під стіною війтової хати. В кожному селі хтось мав якусь зброю, щоб полювати "на чорно". "Равбшіцерів" знало все село, так, що хоч-не-хоч, треба було зброю віддати. Коли я оглядав ці рушниці, то подивляв винахідливість стрільця, бо виглядало неймовірно, що з цих рушниць можна було стріляти і не бути самому постріленим.

Кілька днів пізніше знову пішла чутка, що москалі в містечку Немирові, 18 км. від Яворова. Січовики вважали, що після відходу гусарів до Грушева, вони є єдиною військовою частиною, яка повинна цю чутку перевірити. Я, Харханіс і Худа мали поїхати на велосипедах (роверах) до Немирова і перевірити справу. На лихо, за Яворовом Харханісів велосипед попсувався і ми рішили, що він і Худа повернуть до Яворова, а я сам поїду до Немирова. Щось 2-3 км перед Немировом зустрів я військову кінну розвідку, яка, мабуть, їхала до Яворова і подумав, що тут близько ніде ворога нема. Одначе наказ наказом — треба їхати до Немирова. Тут розпитав я, де живе бурмістр і зайшов до його хати. Бурмістра вдома не було, але його дружина погостила мене сніданком і поінформувала, що в Немирові все в порядку. Дала мені посвідку, що я був в Немирові і я вернувся до Яворова.

Ворог почав перемагати австрійські війська. Побив їх на Волині і через Броди та Підволочиська відтискав австрійську армію в напрямі Львова. Бойова Управа почала стягати поодинокі стрілецькі громади до Львова. Теж Яворів дістав наказ післати своїх стрільців. На сходинах членів рішено післати негайно одну чоту, коло 30 стрільців в одностроях, пізніше мала поїхати друга чота, яка на жаль, не нав'язала контакту, бо стрільці вже були виїхали до Стрия.

Настала тепер погоня за одностроями. Молодь, головно студенти, успішно переконували старших членів, щоб позичили, чи відпродали стрілецькі однострої. Мені, що цілий рік перебував у Львові, де ходив до академічної гімназії і через те не мав зв'язків зі Січовиками, тяжко було роздобути однострій. В критичній хвилині хтось, мабуть, Матвій Загаєвич або Р. Харамбура, помогли мені роздобути однострій у Тучапського. Він був пекарським помічником, якого потребували в Яворові, і не дозволили йому їхати.

Коли я сказав батькам, що хочу їхати з Стрільцями, мама почала плакати. Батько і сестри погоджувалися з моїм рішенням. Остаточно й мама дала свою згоду, лиш жалувала, що їду сам. Було б краще, коли б їхав разом мій молодший брат, Ярослав. Лиш брак однострою стояв тому на перешкоді. Приготування були прості. Кожний стрілець мав взяти пару білизни і їжу на два дні. Тато купив плоску пляшечку, казав

обшити шкірою і це мала бути традиційна польова пляшка. Мої речі запакував я до коробки з цукру (5 кг), зі шнурків зробив щось в роді наплечника. Взяв теж свою шкільну пелерину і перевісив скісно через плече. Інші стрільці несли речі в клунках. Лиш Шавала мав військовий "торністр" т. зв. "теля". Наплечників майже ніхто не мав.

Тим, що від'їжджали до Львова, приказано зібратися коло полудня в Народному Домі, де мав відбутися спільний обід і прощання Січовиків з яворівською громадою. Я прогавив цю збірку, бо пішов на останній спільний обід з моїми батьками, сестрами і братами та рідною. Справді це було моє останнє спільне родинне прощання, бо пізніше все хтось бракував: то батько, то брати, то мати.

По прощанню мали нас підводи відвезти до Судової Вишні, бо яворівська залізниця вже не їздила. Я дещо спізнився. Наші підводи вже від'їжджали. Я скочив на останню підводу, махнув рукою на прощання дівчатам, що обкидали стрільців квітами. Підвода рушила попри кладовище до Судової Вишні. В Судовій Вишні Шавала вистарався спільний квиток до Львова, але треба було почекати до ночі. Над ранком були ми у Львові. Зі станції помаршували ми до Академічного Дому, де була реєстрація. Звідтіля післано нас на Вірменську вулицю на квартиру, до будинку добре мені знаного, бо в ньому жив я колись бурсаком. Нас заквартировано на 1-му поверсі в кімнаті теж мені знайомій, бо в ній проф. Вітошинський учив нас, бурсаків співати. На другий день ранком зібрались ми в Народному Домі, що стояв через вулицю і нас призначено до сотень. Тому, що ми були в одностроях, приділено нас в цілості до сотні Семенюка, до другої чоти Гнатевича. Розподіл ішов повільно і тривав до полудня. Обід був приготований в нашій камениці, бо там було відповідне кухонне устаткування ще з часів бурси. Жіноча громада у Львові перебрала варення і роздачу їжі.

Звичайно ранком сотня відбувала збірку. Розподілювано новоприбулих стрільців до чот, що мали бути доповнені до 50 стрільців, як то було звичаєм в австрійському війську. Стрільців формовано за ростом, вчились ми відраховувати рої. Часами ішли ми на "Кайзервальд" вправляти. Тут до сотні, до яворівської чоти зголосився Микола Загаєвич, та І. Вербовий ("Дзядзьо"). Приїхав Тихоліс та Роман Левицький.

Ми дещо дивувалися Р. Левицькому, бо знали, що був хворий серцем.

Коли сотні дещо упорядкувались, наказано їм зібратися коло Академічного Дому. Тут розподілено сотні по куреням. Першим куренем командував Вітовський, другим Е. Коник, мені знайомий, бо вчив нас танцювати. 1-ша сотня 1-го куріня була найкраще одягнена. Її творили Січовики зі Львова, майже самі студенти або гімназисти.

24-го серпня відбувся перегляд добровольців на "Кайзервальді".

Скільки нас було вже не знаю, 4 — 6 — 8 куренів. Коли вертались ми до міста, то кінець колони був ще на горі, а передні ряди доходили до камениць. Перегляд відбувався в присутності полк. Маліка та інших вищих військових старшин і проф. Галущинського, що був пропонований на коменданта добровільців. Сотні були мало зайняті муштрою, бо не мали рушниць. Ми чекали на зброю. Одного дня по перегляді на "Кайзервальді" сталася несподіванка, про яку ніхто не думав: нам виплачено "льон" — 2 паперові корони.

Звичайно по казармах велися гутірки на тему нашої участи в боротьбі проти Московщини та віднови української держави.. Одначе, як це станеться, ми не мали ясного уявлення. Хотіли передусім розбити Росію, а потім буде видно, що робити. Шкода, що не було в нас досвідчених у воєнному ділі військовиків, бо робити муштру це не те, що воювати. Щойно Гриць Коссак показав пізніше, що вміє добре вив'язуватися зі своєго завдання.

Російська армія натискала на Львів. Раз під пізній вечір дістали сотні наказ іти до "Цитаделі", щоб отримати зброю. Сотня Семенюка чвірками підтюпцем побігла Театинською вулицею до "Цитаделі". Там видано нам рушниці типу "Верндля". Їх уживали ще за часів Марії Терези. Багнети, настромлені на рушницях без ременів були на пів метра довгі і мали пилку на одному боці.Німці на французькому фронті мали поганий досвід з такими багнетами. Видано нам теж набої, 25 на рушницю, з олов'яними кулями. Набої бути такі тяжкі як 100 набоїв до "Манліхера". Кулі треба було вкладати по одній до набоєвого замку. Тому що пішла чутка, будьто москалі (мабуть козацькі стежі) є під Винниками, сотня Чмоли дістала приказ піти туди, щоб перевірити.

Евакуація Львова кінчалася. Хоч ми дістали зброю, становище Січових Стрільців не було вияснене, бо вони ще не були офіційно визнані. Польський леґіон дістав дозвіл організуватися, а ми такої згоди не отримали.

Два дні після озброєння прийшлось покидати Львів. Одним із останніх поїздів рушили до Стрия, де зібрались ті Січові Стрільці, що не могли приїхати до Львова. Нараховувалось нас тут коло 10 тисяч. Сотні були приміщені по клунях (стодолах). Селяни радо нас вітали. Жіноча громада Стрия взяла на себе обов'язок харчувати нас, з свого завдання вив'язувалися знаменито. Продукти жертвували частинно доколишні селяни, частинно отримували їх від військової інтендантури.

Муштра відбувалася інтенсивніше, треба було звикати до нового типу рушниці без ременя і з довгим багнетом. Ми почали вправляти полеві формації, двічі відбули курінні вправи. Сотні починали остаточно оформлюватися. В сотні Семенюка першу чоту мав Пеленський, другу Б. Гнатевич, третю чоту С. Левицький (пізніше Олексин), четверту Прибильський (?). Коли ми відходили на фронт, скількість стрільців в

роях не була статична, але залежала від сили чоти. Скількість вояків кожний раз відраховувалася. 1-ий рій вів Микола Загаєвич, 2-ий Шавала, 3-ій Маренін, 4-ий Гр. Грицай. Не знаю чому я став ройовим. Може завдяки моєму військовому перевишколові, а може завдяки М. Загаєвичеві, опікою якого я втішався.

Поза тим Бойова Управа старалася про дозвіл створити з Січових Стрільців окреме армійське з'єднання, згадували про корпус. Справа ішла поволі може й тому, що ми не мали командуючого генерала — українця. Нам бракувало добре вишколених старшин і підстаршин українців. Командувати корпусом, а то й сотнею, в бою, це річ не проста, це не організація Січей чи Соколів, або гімназійних учнів.

Львів упав і північна Галичина опинилася в руках московської армії. Може ця обставина помогла одержати дозвіл на творення Січових Стрільців. На наше розчарування дозволено творити військову одиницю в силі 2000 людей плюс 500 вишколу. Це була лиш одна п'ята частина добровільців. Вибрано передусім студентів і гімназистів та сільську молодь, що не могла вертатися додому. Решту звільнено.

Прийшов наказ складати присягу, на яку львівські студенти не хотіли погодитися. Остаточно це полагоджено і 8 сотень зібралося на "Сокільському майдані". Якийсь майор читав ламаною українською мовою присягу, а стрільці повторяли слова присяги. Дехто потім хвалився, що присягав Україні, або не підносив руки. По суті це мало значення, ми стали частиною австрійської армії. З другого боку Австро-Угорщина стала нашим союзником і в боротьбі з Росією. Хоч цілі наші і Австрії були різні, але по суті змагали до повалення Росії. Австрія була слабим союзником через внутрішні роздори, як то буває в різнонаціональних дежавах. Чехи ненавиділи німців і билися проти них, українці спорили з поляками, італійці з тирольцями. В угорській частині монархії теж не було краще: мадяри утискали хорватів, словаків і українців на Закарпатті. Тягар війни падав на ці національності, що в більшості чекали на розвал монархії, як на свою перемогу. Особливо чехи покладали надію на Росію, як слов'янську державу. Один чех сказав мені: "Краще хай з'їсть мене Росія чим Німеччина". Це вкінці і сталося.

З огляду на воєнне становище прийшлось покинути Стрий і поїхати далі в запілля для вишколу. Два дні по приказі сотні відійшли на залізничну станцію, завантажилися до товарних вагонів, про яких казали "40 мужчин або 8 коней". Добровільці, які залишилися і стрийська громада сердечно нас прощали, як ми вперше покидали рідну землю, Галичину. Ми їхали до іншої української землі, мало нам знаної, що стогнала під мадярським ярмом.

Транспорт їхав поволі. На запит хто ми, ми казали "Січовер Шіцен" або "Фрайшіцен Корпс", бо назва не була усталена. Назву "Українішер Леґіон" уживали куди пізніше. Між українським населенням казали

просто "УСС-и". Харчування не було наладнане, бо ми не мали досвіду. Харчі, що ми дістали в Стрию, поволі кінчилися. Коло Лавочного ми знову на довше зупинилися. Шавала, Сулима, Р. Харамбура і я пішли відвідати недалеку хату, щоб роздобути дещо хліба. Та війна лишила гірські околиці без муки і селяни пекли хліб (радше коржі) з вівса. Хоч і Яворівщина не жила в достатках, все ж таки чорний, разовий, яворівський хліб був без порівняння кращий, як цей вівсяний ощіпок, повний остюків, так що трудно було його їсти. Погуторивши з хазяями, поступили ми до корчми, де Шавала мав більше щастя, бо говорив жидівським жарґоном.

Не пригадую собі, як довго ми їхали на місце призначення. По дорозі вбився мені в пам'ять знищений міст під Волівцем. Тимчасово побудовано новий міст через глибокий коло 200 метрів яр на дерев'яних вежах з брусів, кладених у чотирокутник. Треба було їхати через нього дуже поволі, щоб не розхитати веж, що сягали від дна яру аж під рейки. Під ніч ми приїхали до Мезтеребеш. Тут стояли ми лиш два дні і перейшли до Ґоронди, де був осідок коша. Семенюк і чотарі розмістились у коршмі, стрільці в поблизьких стодолах. Шавала і більшість яворівців розмістились в одній клуні. Це були: С. і Матвій Загаєвичі, Р. і І. Харамбури, Хархаліс, Тихоліс, Сулима, Р. Левицький і я та ще може дехто. Бриттан перенісся до хати. Місця багато не було, але ми поволі призвичаювались до невигід військового життя і ніхто не ремстував. Ми були більше зацікавлені іти на фронт.

Муштра йшла звичайним темпом. Ми далі волочились з тяжкими "Верндлями" і з довгими багнетами. Одяг був звичайно цивільний, дехто мав стрілецький однострій або гімназійний одяг. Плащі теж були гімназійні або до них подібні. Я мав пелерину, яка була мені в великій пригоді в слотну погоду.

Не пригадую собі, як довго ми стояли в Ґоронді — 4-6 чи 8 тижнів. Одноманітне вишкільне життя не створювало замітніших подій, якими можна б міряти час. Часом заходили ми до корчми, де старші віком товариші попивали звичайно вино, бо було дешевше, як інші напитки. Нам, стрільцям, що жили на стрілецькому "льоні", такі вибрики були майже неможливі. В околицях Ґоронди були виноградники і коли прийшов час збору, можна було дістати дешево молоде вино. Раз з Хархалісом і Харамбурою купили ми собі одну пляшку. Смакувало нам дуже, але пішло теж скоро в голову.

Російська армія зайняла майже всю Галичину і облягла Перемишль. Австрія, що кинула майже всі муштровані полки проти Сербії, могла москалям протиставити тільки "ляндштурму" і недобитки. Москалі зближались до границі тодішньої Угорщини.

І ось раз пізно ввечорі коло 9-10 год. вдарили на сполох (алярм). Сотні вишикувались на майдані перед корчмою. Нам сказано, що це

візитація нашого вишколу, на основі якого буде рішатися, чи нас можна післати в поле. Збірка сотень тривала коло 10 хв. Після рапорту інспектор дав наказ, який Коссак передав по-українськи: "4-ий рій, 2-ої чоти, 2-ої сотні виступити!" Це рій Грицая. Він виступив, відрахував для певности рій і дав наказ "вправо вбік, ходом руш"! Я стояв як ройовий на правому крилі і автоматично рушив з роєм, хоч мене приказ не стосувався. Пізніше я довідався, що Гнатевич назначив на скору руку ройового для 3 роя на всякий випадок, коли б третій рій був викликаний. Ми, цебто 4-ий рій, стали в лаву перед "оберштом". На притакуючу відповідь, чи Грицай розуміє по-німецьки, "обершт" з'ясував завдання.

Ворог має бути в сусідньому селі і показав рукою напрям. Рій має, завдання перевірити. Грицай дав наказ "На плече кріс! Вправо вбік, ходом руш!" Тут "обершт" перебивав йому "Гальт! — я не сказав, куди маєш іти!" Рій вернувся назад до сотні і не мав ніякого іншого завдання. Гнатевич пригадав мені, що коли б 3-ій рій викликано, то я маю його вести. Подібні завдання мали й інші сотні. По скінченні перевірки сотні вернулися до своїх квартир. На загал було враження, що "обершт" був задоволений. Крім того він бачив наше злиденне обладнання і ми незабаром дістали ремені до рушниць та нахлібники. Ситуація на фронті вимагала негайних підкріплень, тому рішено вислати на фронт дві сотні — Дідушка і Семенюка, хоч бракувало нам обмундирування і модерної зброї. Сотня Дідушка виїхала 10-го вересня до Веречок, сотня Семенюка виїхала тиждень пізніше до Сянока. Команду 3-ої чоти перебрав Олексин, бо С. Левицький перебрав іншу сотню. Ми завантажилися в вагони, а курінний Коссак запопадливо ходив від вагону до вагону. Мабуть, він один здавав собі справу, що значить бій і наш незакінчений вишкіл.

Ми їхали залізницею півтора дня до Сянока, маленької станції на границі Галичини й Угорщини. Там ми вивантажились і розмістились в кількох хатах, що находились недалеко станції при битому шляху, Турка-Сянки-Ужок. Друга чота розташувалась в просторій корчмі коло шляху. Вже на другий день ціла сотня вийшла на стежу в сторону Галичини. Ішли ми яких 25 км. і вернулися назад не стрінувши ворога. Наступними днями стежі ходили навпереміну в силі одної чоти.

Дні спершу були погідні, хоч холодні, згодом ставали дощевими. Ті, що лежали на підлозі, перестуджувались. 26-го вересня одна чота під проводом Пеленського і друга під проводом Гнатевича дістали завдання провірити шлях, що вів до Турки і село Беньову. Ранком вийшла друга чота в сторону Беньови. Коло 11-ої год. ми прийшли в село і збиралися йти далі, коли нараз направо позаду почули постріли. "Це 1-ша чота в бою з ворогом, — сказав Гнатевич. Треба нам туди поспішити, може потребує помочі". Ми збігли стрімким узбіччям до поблизького

глибокого яру, де плив потічок. Яр вів в напрямі, звідкіля падали стріли "Бігом"! — наказав Гнатевич. Ми пустились бігти та дорога в яру вела стрімко під гору. Ми засапались. Дехто пристав, бачу, як Шавала скинув "теля" і викинув коц. Кортіло мене його піднести, але подумав, що не личить та й не знав, чи зможу його нести. Хтось зі стрільців викинув буханець "комісняка", який ми вчора "вифасували". Жаль мені його, але в "хлібнику" маю свій буханець. В бігу настромлюю хліб на багнет і біжу далі. Між тим стріли стали рідшати, а то і перестали. Ми задихані пустилися іти ходою. За кільканадцять хвилин яр кінчився. Гнатевич наказав мені залишити хліб і ми помалу вийшли на шлях Турка-Сянки. Шляхом тягнулася безконечна валка підвод, з дітьми, жінками й майном утікачів, здебільша з Турки.

За хвилину побачили ми Пеленського на коні. По привітанні з Гнатевичом розказав, що сталося. Чота бачила, як кілька російських кавалеристів змішались з валкою підвод і зближались до Сянок. Їдучи поміж возами, брали собі, що їм подобалось, особливо від жидів. Чота Пеленського зробила засідку над шляхом і коли москалі підійшли ближче, почала стріляти. Вбила одного кавалериста, решта повтікали, а кінь остався.

Чота в тріюмфі вернулася до Сянок. Коня передав Пеленський Семанюкові.

На другий день перед полуднем прибіг до нашої квартири Матвій Загаєвич і з радістю зголосив, що має "Манліхера". Він купив собі його за 5 корон від переїжджаючого обозу. На цю вістку ціла чота вибігла і почала шукати продавців рушниць між відступаючими військовими підводами. Дехто мав щастя дістати "Манліхера" за 3 корони, інші менше щасливі платили до 10 корон. Я пристав до одної підводи, та на жаль, погоничі казали по-польськи, що рушниць не мають, але якби були знали, то могли б привезти цілу хуру рушниць, що валялись на побойовиськах. Один хурман подарував мені багнет з підстаршинським "портопе". Остаточно і моє шукання скінчилося успішно. За 5 корон дістав і я "Манліхера". Майже уся чота так узброїлась. "Верндлі" поскладали ми в сінях і там залишили. Донька корчмаря протестувала, бо не хотіла мати в хаті зброї.

Сутички з ворогом вказували, що він незабаром стане атакувати Сянки. 28-го вересня чоти мали знову йти на розвідку. Ще день перед тим я перестудився. Теж Р. Харамбура не почувався добре. Ми стали до сотенного звіту, а Семенюк послав на лікарські оглядини. Лікарем був сотенний санітет. Він признав нас хворими і ми мали залишитися в Сянках. Тому, що було більше хворих, назначив Шавалу нашим комендантом. Він мав теж припильнувати, щоб сотенна польова кухня, вчас покинула Сянки і подалася до Великої Березни, коли б москалі почали наступ.

Було вже пізно з полудня, коли на приказ Шавали ми рушили до Великої Березни. Пустилися шляхом до Ужока. З Ужока всі мешканці повтікали. Над'їхало авто з двома старшинами генерального штабу. На їх запит хто ми Шавала відповів, що вертаємося з патрулі й ідемо до Вел. Березни. "Цурік"!, — закричав капітан, — "Зофорт цурік"! ("Назад, негайно назад!"). Шавала поздоровив і ми пустилися іти в сторону Сянок. Зараз за Ужоком стрінули ми Семенюка з 1-ою і 2-ою чотами. Ми прилучились до них. Я довідався, що Юрій убитий. Він був з Яворівщини, з судової округи Краковець. Його обскочили москалі, а що не хотів піддатися, застрілили.

Ідемо в напрямі Великої Березни. Западає ніч. Іду наосліп. Замикаю очі і соваю автоматично ногами. Ішли ми так майже цілу ніч, понад 30 до 40 км. Над ранком прибули ми на простору долину, повну війська. На нашу радість тут прибули теж підводи з нашим постачанням під проводом Цьокала і наша кухня.

Стоїмо тут день і рушаємо до місця призначення, до Великої Березни. Розкватирувались ми як звичайно по стодолах, 2-га чота розмістилась на горищі, є надія, що остаточно дістанемо військове обладнання. Муштри небагато, зате треба виставляти сторожу при вході до села. Дощ падає безупинно, ще й до того холодний вітер. Бриттан часами нарікає на кольки в грудях. Одного дня і на мене приходить черга вести сторожу. Вечір і дощ ллє. Не дуже маю охоту в такий дощ іти на сторожу. Голошу Гнатевичеві, що не почуваюся добре. Він призначає іншого ройового — Грицая. Грицай бурмотить під носом, що люди не мають почуття обов'язку. Чую це бурмотіння і соромлюся, бо знаю, що це правда і обіцяю собі більш такого не робити. Раз трапилась неприємна пригода. Одна сторожа вернулася і дістала наказ розрядити рушниці. З "Манліхером", процедура була така: набій, що був в дулі треба було придержати палюхом, щоб не вискочив, вийняти решту набоїв із скринькою ("маґазинком") і відтак вийняти набій, придержаний палюхом. Дехто відтягав замок скоро, набій вискакував і треба було його підіймати з землі. Матвій Загаєвич свою рушницю виладував скоро і зігнувся, щоб піднести викинений набій. Коло нього стояв Трусевич. Він не зауважив, що перший набій його рушниці запав назад до дула. Виладував скриньку, засунув замок і потягнув за язичок. Упав стріл. Дуло було звернене скісно до землі, а куля, вдаряючи в землю, випорскнула землю в лице Матвієві, що якраз зігнувся, щоб піднести свій набій. Ця необережність розгнівала Семенюка і він при сотенному звіті покарав Трусевича двогодинними "шпанґами". Може Семенюк мав рацію покарати так строго, а може не долюблював студентів. Трусевичові прийшлося сидіти 2 години під деревом з руками прив'язаними до ніг.

По двох тижнях постою в Вел. Березні прийшов транспорт нашого

обладнання — військовий одяг, непромакальні сиві плащі, наплечники, а головно черевики, бо наші цивільні почали розпадатися. Мундири були пошиті до міри. Тоді прийшов наказ щодо відзнак для підстаршин і старшин. Це було конечне з уваги на дисципліну і співжиття з іншими військовими відділами. Ступені Січових старшин були такі самі як у австрійській армії, лиш в УСС-ів хорунжий уважався старшиною (мав старшинське "портопе"). В австрійській армії "фенріх" уважався підстаршиною найвищого ступеня ("портопе" підстаршинське). Пізніше та різниця затерлася.

Коло15-го жовтня сотня дістала наказ зголоситися в дивізії архикнязя Йосифа. До дивізії треба було їхати залізницею, а до найближчої залізничної станції ішли ми майже два дні. Увечорі першого дня походу Шавала і кількох яворівців заквартирували в поблизькій опущеній хаті. Ми розложились на підлозі і лагодили вечерю. До хати зайшов якийсь мадяр, здивувався, що нас тут знайшов. Він хотів взяти мішок з бараболею, але Шавала не дозволив.За годину прийшла мадярська стежа з оберлейтенантом і почала розпитувати, хто ми, що тут робимо, бо хтось доніс, що грабуємо хату. Шавала розповів йому, що ми дістали наказ тут заквартируватися і не дозволяємо, щоб хата була ограблена. Стежа відійшла, все ж таки забрала мішок з бульбою. Врешті ми добилися до команди дивізії. Було пізно підвечір. Архикнязь Йосиф провів при світлі смолоскипів візитацію сотні і, за словами Семенюка був задоволений. Раннім ранком 19-го жовтня рушили ми на позицію на Лисій горі. Минувши високий, старий ліс, увійшли в молодняк, що ріс обабіч дороги. Тут стрінули коменданта відтинку, австрійського капітана. Він дав наказ сотні розгорнутися в "розстрільну" під горішнім молодняком. Тільки минули ми долішній молодняк і почали виконувати наказ, як ворог став обстрілювати нас з гармат. Настало деяке замішання. 3-тя і 4-та чоти не встигли добре розгорнутися, бо були позаду. Половина 2-ої чоти вернулася кілька кроків назад і залягла на скраю долішнього молодняка. "Бігом під горішній молодняк"! — скомандував капітан. Москалі стріляли цільно на молодняк, де залягла половина другої чоти. Роздалися крики перших ранених. Хтось убитий. Ворог переніс вогонь на ліво, на щастя без страт для нас. 3-тя і 4-та чоти скоро розгорнулись і підсунулися під горбок та зникли з поля зору артилерійського обсерватора. Російська артилерія почала наосліп стріляти сальвами раз на право, раз на ліво. Я опинився на доріжці посередині між горішнім і долішнім молодняком. Бачу передо мною кущ ліщини і прилягаю. Мабуть ворог бачив, що я приліг під кущем і дав сальву по доріжці. Я міркував, що сальва піде на право. Та і наступна сальва пішла по доріжці, а й третя теж. Чую, що щось мене злегка вдарило по голові, шапка полетіла кілька кроків взад, на доріжці щось закурилося. Пізніше я пізнав, що це шрапнелева "шпіца". Не чекаючи

далі, як опарений вибігаю до розстрільної під горішнім молодняком. Розстрільна лежить у плиткому рові з низьким насипом. Хочу втиснутися між Семенюка і Гнатевича, та Семенюк не пускає, каже іти далі. Гнатевич якось поступився і зміг мою голову підіпхати під невеликий насип. Хтось мав в першій чоті лопатку і позичає товаришам, щоб викопали собі малі ямки. Ворог цілий час стріляє, але, не маючи цілі, стріляє наосліп без шкоди для нас. Згодом перестав, бо повечоріло. Приїхала наша кухня. Нашим "рахунковим" був мій професор математики, Янів. Він пильно і запопадливо старався, щоб наші харчі були вчас приготовані і доставлені до бойової лінії. Коли Семенюкова сотня пізніше розлетілася, мій професор відійшов до Відня, до гімназії.

Коло кухні збираються ранені. Бачу товаришів з академічної гімназії Децика і Демидчука, обидва поранені в ногу. Особливо Демидчук журиться, чи не стратить ноги, бо шрапнелева куля застрягла під коліном. Убитий Фірчук з Яворова. Санітари питаються мене, де його похоронити. Пропоную висунутий понад дорогу ріг високого лісу і кажу похоронити його під ялицею. Сотня відійшла вночі знову до дивізії, може комендант відтинку не був вдоволений нашою суматохою, а може теж тому, що ворог знав про підкріплення.

На другий день ранком дістали ми наказ іти на Залярський верх. Ще було темно, коли ми дістали сніданок — каву та резервові порції. Мій професор казав наповнити польову пляшку "екстра" кавою та всипав мені до нахлібника "екстра" старшинського "цвібаку". Треба було іти добре під гору, заки вийшли на рівний плай.

Ішли ми так 20-25 хвилин. Попереду гупали гармати в тому напрямі, куди ми мали йти. Через недугу (запалення суглобів) Семенюк передав команду сотні Гнатевичеві. Сотня рушила далі і ми незабаром прибули до австрійських позицій. Капітан, комендант відтинку, був, мабуть, повідомлений про наш прихід. Він приказав нам обсадити рови, що були викопані на скраю високого лісу. Перед ним тягнувся молодняк.

Ворог почав стріляти з рушниць. Ворог заляг під горою і його стріли ішли високо та вдаряли в верховіття смерек. Стріляв кулями "дум-дум" які вибухали вдаривши в галузку дерева. Ці вибухи спантеличили нас, бо ми досі не чули про "дум-дум" кулі і думали, що хтось стріляє до нас з дерев. Ми почали стріляти по вершках дерев. Прибіг капітан і Гнатевич та наказали негайно здержати вогонь. Капітан наказав іти вперед і зайняти ями, викопані в молодняку. 1-ша чота зайняла позицію на ліво від дороги, біля неї друга чота. 3-тя і 4-та чоти зайняли позицію на право від дороги. Ми почали поправляти ями, дострІл тощо. Коло полудня Гнатевич приказав мені взяти двох стрільців і відпровадити коменданта відтинку до поблизької кінної стежі. Гнатевич говорив по-українськи, а капітан стояв побіч і слухав. Я

покликав Сулиму і ще одного яворівця і приказав настромити багнети на рушницю. Усе зроблено справно. Капітан шкутильгав, бо був ранений. По дорозі капітан розпитував мене про УСС. Я розповідав по-німецьки, як умів. Так зайшли ми до кавалерійської стежі. Капітан сказав нам вернутися до сотні, кавалеристи проведуть його назад. Скорим кроком пройшли ми доріжку, зголосили поворот Гнатевичеві і розійшлися до своїх ям.

Я мав спільну яму з товаришем з моєї кляси. Яма була для нас двох за вузька, а ми не мали лопатки, щоб її поширити. Він мав пелерину і ми прикрили яму, бо почала падати густа мряка. Лягли спати. Їсти ми не мали, лиш той цвібак, що "вифасували" вчора. Вранці мій "співмешканець" перенісся до іншої ями. Він зголосив, що перед ямою лежить убитий москаль. Мусів лежати тут кілька днів. Був це огрядний мужчина. Лице і руки почорніли, тіло спухло і майже вилазило з одежі. Я не зголошував цього Гнатевичеві, бо не знав, що повинен це зробити. Оце я побачив першого вбитого москаля.

На фронті у нас був спокій, бо ми були третьою лінією резерви.

Прийшов вечір. З'явилися кухарі і принесли в цельтах холодне м'ясо. Коні не могли витягнути кухню на стрімку гору, а баняків до ношення ми не мали. Проф. Янів переказував, що другим разом усе буде краще.

На четвертий день по нашому приході нам сказано, що обсада відтинку і ми йдемо в наступ. Наша сотня буде в третій лінії. Було рано, мряка ще покривала горби. Без ніякої гарматньої підготови розстрільні почали посуватися в напрямі ворога. Нараз перед першою і другою чотами з'явився молодняк з густих деревець, що годі було між ними просунутися. Наперед почалася стрілянина. "Вперед"!, — скомандував Гнатевич. "За мною! — кликнув я до роя, що ішов позаду. Стараюся проломити стіну деревець, схиливши голову. По кількох мінутах борикання виходжу на доріжку, за якою є високий ліс. З нашої розстрільної не бачу нікого. Передо мною простягається рівна галявина. Австрійської розстрільної не бачу, бо мряка. Стрілянина кріпшає. Кулі риються передо мною в землю. Багато куль ударяє в верховіття дерев і експльодує. Видно, як стрільна ворожого кулемету запорпуються в землю. Моя позиція видається мені небезпечною, іду два кроки назад і лягаю за дерево. Тріскотня експльозій в верхів'ях дерев зростає і стає невиносимою. Зліва виходить Сулима і ще один стрілець. Вони зголошують, що Гнатевич ранений. Лягають на скраю лісу, де я лежав. Кажу їм відійти, бо там небезпечно.

Як довго тривала тріскотня, не знаю: годину, дві — для мене вічність. Остаточно стрілянина помалу втихла. Наш наступ не вдався і ми заплатили чисельними втратами. Не бачу, щоб хтось з наступаючих ліній вертався. Невже всі полягли? Все ж таки бачу, що доріжкою попри

високий ліс ідуть дві постаті — австрійські вояки. Один з них поранений, товариш його відпроваджує. Вони задержались коло нас. Просить перев'язати пораненого.

Я не вмію, — кажу.

— Ви зробите це краще, як я моїми грубими руками. Має може рацію. Витягаю свій перев'язочний пакунок, помагаю пораненому скинути блюзу і сорочку та беруся перев'язувати. Це постріл через легені. Мало кривавить. Мабуть, кривавить всередині. Дивуюсь, що з такою раною ішов просто і так далеко. З великого лісу іде Смольницький з одним стрільцем. Догадуюся, що 3-тя і 4-та чоти мали легшу дорогу і зайшли дальше, як ми. Смольницький є ройовим третьої чоти. Австрійські вояки ідуть далі шукати Червоного Хреста. Смольницький зголошує, що Грицай тяжко поранений. Коло нього вибухла ґраната і кинула його на пеньок так, що він поломив собі ребра.

Вертаємо назад до нашої лінії. Ідемо гусаком. Переходимо біля місця, де мав лежати поранений Грицай. Доходимо до окопів першої або другої лінії. Мало нас. Підвечір назбиралося нас коло 40-50 стрільців. Капітан, мабуть, убитий, команду над відтинком перебрав австрійський лейтенант. Від наших стрільців зв'язковим був один студент. Зі старших стрільців є тут Микола Загаєвич. Він у контакті з нашим зв'язковим. Микола в порозумінні зі зв'язковим і за дозволом коменданта рішив витягнути молодих гімназистів з лінії. Підвечір казав мені, Семенові і Матвієві, обом Харамбурам, Хархалісові, Тихолісові і Бриттанові зібратися в лісі. Було пізно вночі, коли ми зібралися і Микола почав нас вести в долину. Було темно, в лісі не можна було нічого розпізнати. Згодом ведення перебрав Семен, але і він добре не бачив, хорував на "курячу сліпоту". Почав нас вести Матвій. Ми трималися за наплечники попередника і так сходили помалу в долину. Десь журчить вода: потік. Ідемо в тому напрямі. Сховзуюся по узбіччі в течію. Ідемо потоком в долину до хати. Тут приміщується перша медична допомога. Лікар почав нас обслідувати. Всім здоровим казав вернутися до позицій. Нас мав там відвести один гонвед. Але він підвів нас до воріт, показав куди маємо йти, а сам повернувся до хати. Що нам тепер робити? Іти назад, не знаючи добре дороги, можна заблукати та попасти москалям. Ми вирішили переночувати під ялиною.

Вранці побачили ми, що від наших позицій іде колона війська. Попереду ішов лейтенант, коло нього наш зв'язковий, а за ними коло 100 до 120 вояків. Мабуть і наші стрільці, але ми їх не розпізнали. Ми поздоровили проходячу колону, а мені соромно, що не був з ними.

Хочемо повернутися до Ґоронди. Семен і Матвій Загаєвичі, Харамбури і я рішили іти в одну сторону, Микола Загаєвич з іншими стрільцями в другому напрямі. Незабаром ми попали на залізничний шлях і рішили іти по ньому до найближчої станції. Докучав нам голод.

Ми зайшли до одної хати та попросили зварити нам бараболю. Хазяйка не мала сірників. Матвій вийшов надвір і побачив, що з якоїсь хати іде дим. Пішов і приніс декілька вугликів.

По полудні дісталися ми до якоїсь станції. Начальник призначив нам один особовий ваґон.

Підвечір причіплено ваґон до поїзду і ми на другий день опинилися в Ґоронді. Не знаю, чи були в той час у Ґоронді більші наші частини. Деякі сотні пішли на фронт, інші розділено на двадцятки, яких завданням було робити стежеву службу, або переходити на зади ворога і вести партизанську дію без підготови і без вишколу. Команда забула, що партизанська акція могла спричинити репресії над цивільним населенням. Із суто військового погляду така акція могла мати оправдання, коли б було проведено відповідний вишкіл. УСС-и це були молоді люди, знали мову населення, подекуди орієнтувалися в околиці. Інші частини в корпусі, крайова оборона ("Ляндвер", або "Ляндштурм") були зложені з людей старших віком і не дуже зацікавлених воєнним ділом. Мадярські частини не знали мови населення. Гонведи поводилися з галицьким населенням наче з ворогом. За те ми дивилися на 20-ки, як на спробу неприхильної, а то й ворожої до нас команди ліквідувати український леґіон технічними засобами, коли не можна було цього досягти політичним способом.

По приїзді до Ґоронди ми зголосились у канцелярії коша і пішли на квартири, на яких були перед виїздом у поле. Семенюк був у шпиталі, Пеленський протягом тижня помер на сухоти горла, Гнатевич лежав ранений в шпиталі, Олексин дістав нове призначення, а Прибильський зник. Одним словом сотня Семенюка перестала існувати. Коли хтось пізніше говорив, що він із сотні Семенюка, то справді він був із сотні Чмоли, або Яремовича, хоч сотня Яремовича уважалась офіційно сотнею Семенюка. Щоправда в 1917 р. Семенюк знову дістав сотню, до котрої і я був приділений зі сотнею Цмоця, але вона не мала зв'язку з ґорондівською сотнею.

Що сталося з яворівською групою? Вона теж розбрелася. Шавала став хворіти так, що не міг нею опікуватися. Лиш коло Миколи Загаєвича збиралися яворівці та не довго. Незабаром М. Загаєвич виїхав з обозом організованим Індишевським, бо з уваги на розкиненість 20-ток обоз Цьокана був невистачальний. З Миколою поїхали Семен і Матвій Загаєвичі та я, хоч Індишевський не хотів мене брати. Роман Харамбура остався в Ґоронді і потім із сотнею Чмоли рушив у поле. Харчаліс і Бриттан були суперарбітровані. Тихоліс і решта яворівців були у сотні Чмоли та брали участь у боях на Маківці. Під Лісовичами більшість яворівців попала в полон. Дехто, як Загаєвичі, Харамбури, Тихоліс і я втекли, інші пішли в Україну.

Микола Загаєвич згинув у повстанні проти гетьмана, І. Вербовий і

Будинок "Народного Дому" в Яворові. Внизу вхід до "Народної Ґоргівлі". На першому поверсі (три великі вікна) — театральна заля. На другому поверсі залі засідань, бюра, домівки установ. Під вежею знищений большевиками герб Галицької Землі — Лев і св. Архистратиг Михаїл.

Шавала померли в Україні на тиф. Матвій Загаєвич, як комендант кінної сотні, згинув над Ірпенем у бою з большевиками в обороні штабу дивізії. Р. Левицький приїхав з нами до Ґоронди, але в поле не пішов через хворобу серця. Що сталося з іншими стрільцями ориґінальної сотні, мені невідомо. З живих знаю лише М. Харчаліса.

Семен ХАРАМБУРА

ЯВОРІВ НА 1-го ЛИСТОПАДА 1918 Р.

Вліті 1918 р. всюди в Галичині відчувався якийсь новий дух, що звичайно попереджує революцію. Цей дух дістався навіть у ряди гімназійної молоді в Яворові і між нею зродилася гадка, яка знайшла свій вияв в чині 1-го Листопада.

Пізніше постала друга бойова організація, більше "фахова", бо складалася з військових людей. Початок її надзвичайно простий.

Напочатку жовтня приїхав на відпустку з Наддніпрянської України А. Кесла і зустрівся з Степаном Бриттаном*. Пішла балачка про відносини в Україні, про стан на фронтах і в нутрі Австрії і в наслідок цього Бриттан був тієї думки, що треба й тут щось робити. І зробилося. Зійшлося п'ять охочих, переговорили з собою і уконституювалися в революційний комітет. Головою став Ст. Бриттан.

Обі згадані організації про себе нічого не знали, а кожна з них складалася з людей, які жили зі собою в щирих дружніх взаєминах, знали себе і довір'яли собі.

Часописи приносили кожного дня щораз гірші для Австрії вісті. Революція "висіла" в повітрі. Створення Польської Ліквідаційної Комісії в Кракові загострило нашу чуйність. Ми вирішили вийти частинно з підпілля і роботу поставити на ширших основах. До того треба було більше інтеліґентних людей і грошей. Дня 27-го жовтня по полудні скликано до великої залі "Народнього Дому" ширшу нараду. Ст. Бриттан зреферував політичне становище та вказав на потребу створення Повітового

"Яворівщина в її сучасному й минулому", Яворів 1931, стор. 29-32.

*Бл. п. Степан Бриттан ур. в Яворові 12/III.1890 р. в сім'ї міщанина-різника, братанич відомого дир. "Дністра" Сидора Бриттана. Гімназію скінчив у Перемишлі. Був свідомим, ідейним хлопцем, метким і непосидючим організатором, працював у т-ві "Січові Стрільці", був живого темпераменту і дуже товариський. Не було жадної громадянської праці, не було й забави, на яких бракувало б "Стефка".

Комітету, якого ціллю було б підготовити повіт до революції проти Австрії.

30-го жовтня прочитали ми в часописах, що Польська Ліквідаційна Комісія вибирається до Львова. Це було для нас поштовхом до поспіху. Хор. Миколі Харчалісові, який був тоді на відпустці, доручено ранком 31-го жовтня поїхати до Львова і довідатися про ситуацію. Йому дано три адреси, куди мав зголоситися: Народнього Комітету, Радикальної Партії і редакції "Нового Слова". Хор. Харчаліс, як бувший УСС, сам мав старатися, щось певного розвідати, де тільки буде можна.

По від'їзді зв'язкового скликано на год. 6-ту вечора до льокалю кредитової кооперативи "Народний Дім" зібрання старших інтеліґентів і передових міщан, щоб спільно нарадитися над вістками, які привезе зв'язковий зі Львова і щоб втягнути до роботи також старших, від яких очікувано головно грошевої підмоги.

На той самий час наказано Січовим Стрільцям зробити в залі "Народного Дому" збірку і відбути звичайні вправи, на зразок військової муштри. Прибуло около 100 людей, майже виключно міщанська молодь. Це вже була немов мобілізація наших сил. Члени Повітового Комітету і взагалі члени обох бойових організацій находилися частинно на залі, де проводили вправами, частинно на зібранні в кімнаті на II пов. Для безпеки під "Народнім Домом" виставлено стійку, при входових дверях також, світла на залі не свічено, військові вправи роблено тихо, без гамору, накази видавано шепотом. При слабім місячнім світлі виглядали всі як духи.

Нарада на II пов. відбувалася. Зреферовано політичні події, повідомлено, що зв'язковий поїхав до Львова по відомості і повідомлено про вибір комітету та розподіл праці.

Хоч всі нові були частинно поінформовані про ціль наради, не всі холоднокровно вислухали реферату до кінця. Деякі таки добре заметушилися у кріслах, поглядаючи тривожно на двері. І нічого дивного. Бути учасником "такої" наради — не один із австрійських громадян уважав дуже небезпечним кроком.

З плянованої в рефераті праці будучого комітету виходило, що та праця повинна бути розложена бодай на кілька місяців, що справа не є наглою, хоч референт згадав, що "діло" може початися несподівано навіть найближчого дня. Охолонувши з перших вражінь, присутні стали забирати голос. І тут яскраво виявилася психіка двох поколінь — старого і молодого. Старші громадяни обговорювали справу по лінії "як захопити владу в наші руки по розвалі Австрії", молодь обдумувала організацію сил, "щоб довести до розвалу Австрії".

Зближалася година приходу поїзду, яким мав вернутися зв'язковий. Всі нетерпеливилися, а члени організації викрадалися щохвилини на вулицю, напроти зв'язкового. Нагло около 9-ої год. вечора відкрилися

двері, до кімнати вбіг задиханий зв'язковий — хор. Микола Хархаліс, обкинув оком зібраних, що за його приходом зірвалися з місць, кинув на стіл чвертку білого паперу і крикнув: "Наказ! О першій годині зачинається революція! Всю державну владу перебираємо в свої руки. Дмитро Волощак є повітовим комендантом, а я призначений комендантом міста!"...

Його короткі слова мов громом поразили зібраних. Сильна дрож пройшла кожного. Дух заперло в грудях.

Сон чи дійсність?...

Тишу перервав повітовий комендант.

Відчитано наказ.

Повітовим комендантом став чот. Дмитро Волощак, комендантом міста — хор. Микола Хархаліс.

Коменданти видали перші зарядження: молоді, що була на залі, наказано не розходитися. Під "Народний Дім" пішов на стійку Степан Бриттан. Він мав арештувати кожного підозрілого, що вештався б поблизу і відставити до середини. Укладено списки осіб, у яких сподівалися знайти зброю і визначено людей, що мали по районах її зібрати.

Около 11-ої год. зійшов комендант міста до великої залі до молоді, зарядив збірку і в формі приказу проголосив Велику Хвилину.

Могучого вражіння, яке ця вістка викликала, не беруся описувати. Воно стане хоч трохи зрозумілим кожному, хто усвідомить собі, що там була зібрана палка, ідейна міщанська молодь, вихована в "Січі"...

Свій наказ закінчив комендант словами: "Хто хоче йти додому, нехай зараз іде, інші лишаться тут і ждуть дальшого приказу!" Ніхто з місця не рушився. Заряджено півгодинну перерву.

Хто мав зброю, приховану вдома, одержав дозвіл піти по неї. Показалося, що дехто зі зброєю прийшов був з самого початку до "Народного Дому". На залю внесено 8 рушниць і муніцію комітету. Около півночі зроблено знову збірку, виділено всіх військових в окремий відділ, тим, що не мали, роздано зброю. Команду над цим відділом перебрав чот. Дмитро Волощак. Військові поскидали з шапок свої розетки. Коротка, спільна нарада, приказ і цей перший відділ українського війська висунувся з залі в темну дощову ніч. Він пішов розброювати постерунок. Частина зібраних розійшлася після призначення на стійки і стежі в різні пункти міста, а мала частина залишилася як залога в залі. Цій залозі довелося пережити тоді кілька веселих хвилин, як до залі стежі спровадили перших "полонених".

Около 1-ої год. ночі порушила нічний спокій густа рушнична стрілянина під постерунком жандармерії. Під "Народним Домом" стояв на стійці Степан Бриттан з "Фромером". Попри нього від постерунку в білизні надбіг жандарм. Біг в сторону магістрату, не слухаючи приказу "стій!" За ним пустився Ст. Бриттан. Револьвер йому затявся. Це його

погубило. Жандарм, добігши до магістрату, скочив до помешкання поліцаїв під ліжко і вхопив рушницю. На порозі з'явився Ст. Бриттан і жандарм вистрілив до нього двічі. Кулі попали в рам'я і груди. Бриттан упав на місці без життя. Перша жертва в боротьбі! Свідком тієї трагічної хвилини був другий бойовик, що біг за Бриттаном. Він завернувся і приніс цю сумну вістку до "Народного Дому". Ще більше замішання....

Що робити? Один побіг на недалеку дзвіницю і вдарив у дзвони на тривогу. Народ по хатах став будитися. По вулицях пішов рух, хоч був дощ і болото. Кількох людей, старших міщан (Харханіс Михайло, Волощак Василь і інші) кинулося на передмістя і в поблизькі села стягати народ із зброєю.

Поляглого принесли бойовики до залі "Народного Дому" і поклали на смеречиння. Жаль роздирав кожному серце...

На дворі зачало сіріти. В ринок напливали гурти людей озброєні доволі примітивно. Ціле Наконечне (передмістя Яворова), інші передмістя і ближчі села. Доставлено вже зброю з постерунку у Прилбичах. Зформувався новий відділ, около 30 рушниць під командою Миколи Харханіса. Він розпустив розстрільну під постерунком, а сам з о. Ом. Крайчиком увійшов до середини і іменем української влади зажадав скласти зброю. Звідси відділ, скріплений рушницями з постерунку, розділився на дві частини: одна обсадила "Народний Дім", друга без труду роззброїла ополченців в Районовій Комендантурі. Малі відділи з кількох людей вислано на села роззброювати відділи австрійських ополченців. Цивільні уряди обсаджено своїми урядовцями.

Около полудня випогодилося. В місті нечуваний рух. Пішки і підводами в'їзджають до міста військові, що вже ніччю покинули свої частини в Ряшеві й Ярославі. Навіть не заїзджають додому, а просто з фури стають до нового обов'язку. В них на шапках вже українські відзнаки. В ринку і на сумежних вулицях маси народу. Обличчя в них сяють щастям.

Маріян Клим. МАРЕНІН

ПЕРШИЙ ЛИСТОПАД 1918 РОКУ В ЯВОРОВІ

Яворів — це типове галицьке повітове місто. Лежить воно 53 км. на захід від Львова. Околиця бідна, піски та соснові ліси. Населення міста: половина українців, а друга половина поляки і жиди. Зате села на 95 відсотків українські. Яворівський селянин хоч бідний, але національно свідомий і завзятий.

Від жовтня 1918 р. був великий рух у яворівському Народному Домі. Майже щовечора збиралася тут свідома українська молодь під прикриттям танцювальних вечорів, а на ділі вправлялася володіти зброєю. Вправами проводили старшини і підстаршини УСС, як також військові українці австрійських частин.

У тих військових вправах приймали численну участь і ми, учні приватної української гімназії в Яворові. У той час гімназія була закрита, бо тоді панувала епідемія грипи, т. зв. "еспанка". Серед населення відчувалося напруження: деякі старшини і підстаршини, яким кінчалася відпустка, не верталися до своїх частин. Видно було, що йде до великих змін. 31-го жовтня 1918 р., якраз тоді, коли ми кінчали свої військові вправи, десь коло півночі чотар Волощак та хорунжий Микола Харханіс, приїхавши зі Львова, сказали нам, що цієї ночі маємо роззброїти станицю австрійської жандармерії, яка в більшості складалася з поляків.

Більших військових частин під ту пору в Яворові не було. Наш малий відділ (біля 15 людей) з кількома рушницями та двома револьверами вирушив у сторону маґістрату, де була повітова станиця австрійської жандармерії. У казармах, крім вартових, ніякої залоги не було. Кільком неозброєним учням доручено бити в церковні дзвони на тривогу.

Обсадження військових маґазинів при казармах та на залізничній станції пішло гладко, але коли наша група ввійшла до станиці жандармерії і домагалася видати зброю, то жандарми-поляки зволікали, однак коли інші національності, як чехи і німці, склали свою зброю, то поляки зробили це також. Під час переговорів з жандармами повернувся з

нічної служби один жандарм-поляк. Відчинивши двері, він зорієнтувався, в чому справа, скоро зачинив двері, перебіг подвір'я магістрату до спалень і заховався під ліжко. За ним з револьвером вибіг абсольвент теології Степан Бриттан, колишній УСС, який хотів лише розброїти того жандарма. Коли Бриттан входив до кімнати, скритий під ліжком жандарм пострілом у серце вбив його і, скориставши з замішання, втік через вікно. Це була наша перша неповинна жертва.

Непривітно вітав Яворів ранок першого листопада. Чорними хмарами був окутаний небозвід, мрячив дощик, вулиці чорніли розмішаним болотом. Церковні дзвони невпинно дзвонили. Чулося в них звуки і радости і смутку за нашу першу жертву крови.

На вежі ратуша і на будинку Народного Дому, гімназії та на багатьох приватних домах майоріли синьо-жовті прапори. Час від часу вулицями міста переходили стежі у військових одностроях, а також у цивільних одягах.

Тіло бл. п. Бриттана положили на гарно прибраному катафальку по середині залі Народного Дому. Біля тіла поставили почесну стійку. З дооколишніх сіл напливали селяни. Ішли вони громадно, а їхньою зброєю були грубі дрючки. Простора заля Народного Дому не могла помістити всіх тих, що прийшли віддати свій поклін нашій жертві за волю. Бриттана похоронили з військовими почестями. Похорон був величавий при великому здвизі народу цілого повіту.

Українці Яворова перебрали цивільну владу гладко. На мурах міста появилися відозви до українського населення, які сповіщали про волю, свою державу та творення українського війська.

Остап ХАРХАЛІС

1-ИЙ ЛИСТОПАД 1918 Р. В ЯВОРОВІ

Перша світова війна прискореним темпом добігала свого кінця. Всі фронти Австрії і Німеччини тріщали, а в нутрі головно в Австрії, поодинокі народи приготовлялися до творення своїх держав. Десь під кінець жовтня 1918 р. був я припадковим свідком розмови двох старшин. Поручник Дмитро Волощак нарікав, що вже кінчиться його відпустка і буде мусіти знову вертатися на італійський фронт. "Нікуди ти вже правдоподібно не поїдеш, — сказав йому хорунжий Микола Харчаліс — бо незабаром нам прийдеться перебирати владу в свої руки і кожний військовик, а тимбільше старшина, буде потрібний тут, у Галичині". І дійсно поручник Волощак на фронт більше не поїхав.

Дня 21-го жовтня ми, — учні старших кляс (я був тоді учнем 6-ої кляси) зібралися в 6-ій годині вечора у Х. С. зі зброєю, яка в кого є: револьвер, багнет чи хочби добрий ніж. Поляки щось затівають, нам треба бути приготованими на всякий випадок. Зібралося нас около 20 хлопців, малими гуртками перейшли ми до Народного Дому і там чекали дальших заряджень. В залі Народного Дому були вже Січовики, вони вправляли марш зі співом. У проміжку часу почали сходитися старші громадяни, але вони не задержувалися на залі, тільки йшли вище, до приміщень Українбанку. Присутній на залі поручник Волощак каже поставити у дверях стійку і нікого з залі не випускати. Чекаємо на хорунжого Харчаліса, який рано поїхав до Львова і має привезти інструкції від Військового Комітету, що вже існував і діяв у Львові під проводом сотника Вітовського. Січовики вправляють на залі. Около 10-ої год. приїздить хорунжий Микола Харчаліс і йде прямо до Українбанку, де вже зібралися декілька старших громадян і військовиків, а то: поручники Волощак, Брилинський і Чума та Степан Бриттан від Січовиків. Нарада тривала досить довго, нас молодих туди не пустили. Вже

Вісті Комбатанта, ч. 4, 1965.

десь около 12-ої год. вночі нарада скінчилася і всі зійшли на залю. Хорунжий Харчаліс зарядив збірку військовиків, Січовиків і гімназійної молоді (нас вже в школі підготовляли на "гарматнє м'ясо" і переводили кожної суботи військову муштру старших кляс).

В коротких словах з'ясував він теперішнє становище. Австрія валиться, а поляки висилають з Кракова т. зв. Ліквідаційну Комісію до Львова, яка мала б перебрати в імені Польщі владу. Українська Національна Рада, як найвищий речник українців в Галичині, вирішила перебрати ще цієї ночі владу в свої руки. Військовий Комітет у Львові з сотником Вітовським на чолі має завдання перевести це в життя. До всіх закутин Галичини вислані гінці з відповідними інструкціями. Ми в Яворові також переберемо владу у свої руки цієї ночі. "Ви військовики — сказав хорунжий Харчаліс, — "зніміть з ваших шапок Карла, (розетка на шапці з буквою К), бо від сьогодні він не є нашим цісарем. На своїй землі установимо свою владу. Нашим завданням є роззброїти військову жандармерію. Зі залі, покищо без окремого дозволу, не вільно виходити. Як хто має, або знає де є кріси, треба принести сюди!" Враження цієї короткої промови було величезне. Якби не осторога, що треба поводитися спокійно, щоб не накликати передчасно жандармерію, то вияв ентузіязму був би дуже бурхливий.

Дехто вийшов шукати зброї, а ті що остали на залі обговорювали на всі лади ситуацію. Групою, що мала роззброювати жандармерію, проводив поручник Волощак. Група ця була невелика, около 12 людей, бо хоч людей було досить, але не було зброї. В групі цій було 6-7 військовиків, решта цивілі, або бувші військовики, з різних причин звільнені з війська. До таких належав Степан Бриттан. Звільнений з війська через недугу (як не помиляюся, легенів), Степан Бриттан належав до дуже активних з-поміж студентської молоді в Яворові, якою проводив і мав на неї величезний вплив, Микола Загаєвич, бувший сотник СС, що згинув під Мотовилівкою під час протигетьманського перевороту. Місцева жандармерія начислювала около 40 людей, з того біля 20% українців. Не було нічого простішого, як порозумітися з ними в справі роззброєння решти. Але було надто пізно (біля 1-ої вночі), щоб шукати зв'язку. Зрештою нікому, здається, не прийшло й на гадку, щоб використати в тій справі українців. З групою поручника Волощака, що йшла роззброїти жандармерію, йшов і Степан Бриттан, без рушниці, тільки з револьвером. Настрій на залі, а зокрема тих, що йшли роззброювати жандармів, був піднесений. Нічого дивного, це ж історичний момент — маємо перебрати в свої руки владу. Бо хоч в останніх тижнях ці справи обговорювалися і в австрійському парляменті й у Львові йшли приготування серед українців, а все ж таки в останній момент, коли треба було діяти — кожний відчув вагу хвилини. Почуття гордости, що я є учасником цієї хвилини, а одночасно почуття відповідальности за вміле

виконання наказу хвилини — підносило настрій. Тому й нічого дивного, що при відході групи Ст. Бриттан кинувся в обійми хорунжому Харчалісові (вони оба приятелювали) прощаючися з ним, наче б відчував, що більше живими не побачаться.

Плян роззброєння був добрий, стійкового жандарма мали роззброїти підступом, відтак ввійти до середини, забрати рушниці, що стояли в сінях і робота скінчена. Стріляти тільки в разі наглої потреби. Тимчасом один із групи, коли вона була вже близько будинку, в якому стаціонувала жандармерія, поденервувався (молодий, недосвідчений) вистрілив і тим заалярмував жандармів, які почали відстрілюватися, думаючи що на них напали дезертири (яких тоді було досить). Стрілянина продовжувалася деякий час, але про роззброєння не могло бути мови, бо з дев'ятьми рушницями не можна було змусити скласти зброю 40 добре озроєних і досвідчених жандармів. Рішено залишити справу роззброєння до ранку. Перервано тільки телефонічне получення і виставлено стійки для обсервації будинку. В проміжку часу хтось видряпався на дзвіницю міської церкви і почав дзвонити на сполох (по селах і малих містах у випадку пожару, або якогось іншого нещастя, дзвоненням на сполох попереджувано населення). Нас кількох, що остали на залі в Народному Домі, не знали, що робити — остати на місці, згідно з наказом, який ми одержали чи йти провірити, що діється в терені.

Треба було устійнити що діється, бо стрілянина втихла, а ми не знали висліду. Вийшовши на вулицю, стрінули ми одного з тих, що пішли під жандармерію і він сказав нам, як це все сталося. Надходить другий, з протилежної сторони і каже, що в міській управі лежить хтось з наших убитий. Ідемо туди — і дійсно в коридорі лежить убитий Степан Бриттан. Як устійнено пізніше, він згинув від кулі жандарма-поляка. Це було около 2-ої год. рано першого листопада 1918 р. Принесли ми його до залі і поклали на смеречину, що тоді випадково була на залі.

Досьогодні стоїть мені перед очима батько пок. Стефка, який цілий час був на залі і, як ми принесли Стефка — його сина, довго вдивлявся в обличчя сина, але ні один сильніший стогін не зрадив батька, який страшний біль переносить він на вид вбитого сина. І тоді, коли мати і сестри, що прийшли вже теж на залю, виливали свій жаль плачем, батько вийшов на темний коридор і ходив туди й назад, не відзиваючись до нікого ні словом.

Тимчасом алярмовий клич дзвона поставив на ноги більшість населення міста, яке не було в курсі справ, але досить скоро ці, кому треба було знати, довідались про все. А надворі стояла темна, дощева листопадова ніч. Около 3-ої год. рано пішов я подивитися, що діється в мене вдома. В хаті ніхто не спав, батько поїхав вже на Наконечне, (село біля

Яворова) організувати людей і зброю на рано. Мама і сестра приготовляли сніданок для тих, кому дальше було до хати. До ближчих сіл пішли післанці поінформувати людей і добути дещо зброї.

Ранок першого листопада був дощевий і мрячний-непривітний. Около год. 8-ої рано хорунжий Харханіс і місцевий священик о. Омелян Крайчик в асисті 15 озброєних рушницями військовиків пішли до жандармерії. Перед будинком уставилися в ряд з готовими до стрілу рушницями цих 15 вояків, а хорунжий Харханіс і о. Крайчик пішли до середини — до жандармерії. Комендантом жандармерії був чех Кредоха. По з'ясуванні йому справи, комендант без опору віддав свій револьвер і всю зброю, що була на станиці. Після того перебрано вже без труднощів староство і інші уряди, та обсаджено їх українцями. На Народному Домі і урядових будинках замаяв синьо-жовтий прапор.

Не легко передати враження цієї листопадової ночі і першого листопада. Радість з приводу відродження своєї держави притьмарювала пролита молода кров — першої жертви на вівтарі відродження нашої держави. Бо не так дуже давно — в 1914 році з цього самого Народного Дому, де тепер лежав у квітах поляглий Степан Бриттан, — він сам, Микола Загаєвич, Роман Харамбура, Микола Харханіс і багато інших від'їздили до Львова, як добровольці до Січових Стрільців. Від'їздили з піснею і з твердим переконанням, що йдуть Україні щастя-долі добувати. І цей момент прийшов, що неповноправний власник своєї землі став повноправним господарем і зараз, майже в перших хвилинах свого відродження, заплатив високу ціну — бо життя молодого патріота.

Похорони пок. Бриттана були величезною маніфестацією яворівських українців. Спочив на цвинтарі, куди з часом прибуло багато більше стрілецьких могил. І кожного року в часі Зелених Свят великі маси народу, не тільки з Яворова, але з цілого повіту, приходили віддати поклін героям. Не помагали всі зусилля польської поліції не допускати вінків на могили (а було їх кожного року не менше 100), молодь вміла все знайти спосіб донести свій вінок на могили героїв. А неначе на сторожі упорядкованих стрілецьких могил станув Лицар-сторож, спертий на мечі, лицем звернений на Схід. Це пам'ятник поляглим, на який здобувся Яворів. Головна заслуга в побудові цього пам'ятника пок. Романа Харамбури. Таких пам'яток не багато в Галичині. Виконав його скульптор Сергій Литвиненко.

Не знаємо чи стоїть ще пам'ятник Лицар-сторож коло стрілецьких могил. Напевно ті з українців в Яворові, що остали живі і на місці, не мають змоги свобідно і явно поклонитися тіням героїв і їх могилам — тож нехай цей скромний спомин буде доказом пам'яті і вдячности за Твою, Стефку, жертву життя і всіх тих товаришів зброї, що своє життя віддали за свою батьківщину — Україну.

Микола ХАРХАЛІС
чотар УГА

ПРО ЛИСТОПАДОВІ ПОДІЇ 1918 Р.

Друга половина жовтня 1918 р. була важливою, бо кожний день приносив небуденні вісті. На 18-го і 19-го жовтня Українська Парляментарна Репрезентація скликала ширшу політичну нараду, на яку були запрошені всі посли, члени Палати Панів, українські єпископи і по трьох відпоручників з кожної партії. На нараді ухвалено статут Української Національної Ради, який проголошено 19-го жовтня на з'їзді мужів довір'я, а приїхало їх кілька тисяч. 20-го жовтня проголошено Українську Державність на площі св. Юра. На тому з'їзді була теж делеґація з Яворова й повіту під проводом Андрія Молчка. Після повороту з такого важливого з'їзду, робота посилилася, існуючі таємні гуртки гарячково приготовлялися до виконання завдань, які кожної хвилини могли заіснувати. Чекати не треба було довго, бо вже 30-го жовтня пошта принесла дуже важливі відомості. Часописи "Напшуд" і "Нова Реформа" повідомили, що 1-го листопада до Львова приїде Ліквідаційна Комісія, щоб передати владу в Східній Галичині. А. Молчка запрошено приїхати до Львова на 31-го жовтня.

В домівці товариства "Бесіда", в якій відбувалися наші сходини цього дня зібралося нас більше, як звичайно. З присутніх пригадую собі: пор. Чуму, пор. Дмитра Волощака, десятника Осипа Угрина, Степана Бриттана, Семена Харамбуру, А. Молчка, о. Крайчика, Данила Щирбу, Петра Волощака, Остапа Хархаліса, Михайла Харамбуру. На цих сходинах прочитано часописні відомості і запрошення делеґата до Львова. По короткому обміні думками рішено вислати з делеґатом ще представника зібраних, а саме хор. Миколу Хархаліса. Всі втаємничені мали бути напоготові. Посилено організаційну роботу.

Коли я з А. Молчком прибув 31-го жовтня до Львова, хор. Охрим, мій добрий знайомий, повідомив мене довірочно, що на військових нарадах рішено: дня 1-го листопада о годині 1-ій вночі маємо перебрати владу в Галичині й Буковині. Потрібні інформації подасть хор.

Паліїв, який дав мені наказ з команди, щоб о годині 1-ій вночі з 31-го жовтня на 1-ше листопада, перебрати місцевими силами всю владу в місті й повіті. Про зброю треба було подбати самому, але завдання мусить бути виконане. Другий яворівський делеґат, який приїхав зі мною до Львова, А. Молчко, отримав таку саму інформацію. В поворотній дорозі до Яворова ми обмірковували, як вив'язатися з тяжкого й відповідального завдання.

До Яворова ми приїхали біля 10-ої год. вечора. Ми пішли до Народного Дому, тут зібралися довірені люди, які чекали нашого приїзду. З присутніх пригадую собі таких визначних патріотів: Дм. Ліськеич, Т. Ставничий, Мих. Білик, А. Маренін, Д. Кульчицький, О. Власійчук, о. Крайчик, пор. Брилинський, пор. Дм. Волощак, пор. Мирон Чума, десятник Осип Угрин, урядник скарбовий Лельо, Петро Волощак, Степан Бриттан, Семен Харамбура, Іван Загаєвич, Семен Борис, вістун Антін Тимкевич. Ми зреферували доручені нам українською владою накази. Першим говорив делеґат А. Молчко, а присутні кожне його слово сприймали з якнайбільшою увагою. Після нього другим при слові був я, відчитав наказ коменданта Листопадової дії сотн. Дмитра Вітовського. Зреферовані нами відомості зробили на присутніх велике враження. А. Молчко залишився з провідними громадянами, щоб обговорити й призначити обсаду урядів у місті й повіті. Старостою рішено іменувати д-ра Секелу, його заступником проф. Білика, начальником податкового уряду Леля, головою повітової ради О. Власійчука, головою міської управи Івана Загаєвича, начальником суду, здається, Крвавича.

Ми, військовики залишили провідних людей на горі в горішніх кімнатах, а самі зійшли на головну залю. Очікували нас тут нетерпеливо. Заряджено збірку, щоб вислухати перший приказ української команди у Львові. На команду "позір!" я прочитав короткий, але вагомий змістом приказ, а після команди "спочинь!" я сказав від себе декілька палких слів, що ми вже творимо першу формацію українського війська, від якої батьківщина вимагає безоглядного послуху своїм комендантам. При входових дверях поставлено озброєну стійку. Декого відпущено з залі за зброєю з тим, що до год. 12-ої має повернутися.

З присутніх підстаршин, стрільців і учнів старших кляс гімназії зформовано військові відділи для акції, яка згідно з приказом мала початися о год. 1-ій вночі.

Перші, які приступили до виконання завдання, були: вістун А. Тимкевич і Маґдій, технічний урядник місцевої пошти. Вони мали вимкнути телефонічне сполучення і це виконали зразково до год. 12:30.

Відділ під командою пор. Дм. Волощака мав опанувати станицю повітової жандармерії, пор. Чума із своєю групою мав зайняти станицю міської поліції і вартівню жандармерії (призначену для служби в місті),

які містилися в будинках магістрату. Два відділи по трьох людей мали сторожити мешкання двох булавних десятників жандармерії, які жили приватно. Десятник Осип Угрин із своїм відділом мав зайняти станцію і виконувати порядкову службу, а Степан Бриттан із двома стрільцями були призначені для служби зв'язку біля Народного Дому. З ударом на ратуші 1-ої години усі коменданти з своїми відділами відмаршували, щоб виконати призначене їм завдання.

Ми рішили вислати довірених патріотів до поблизьких сіл, щоб поінформувати місцевих інтеліґентів (священик, учитель) та свідомих громадян про державницький акт, який цієї ночі відбувається в цілому нашому краю. Вони мали теж змобілізувати на скору руку молодь і молодшого віку громадян (навіть із рушницями) у відділи і з ними відмаршувати до міста. Ми зробили це з вірою, що присутність чисельних молодих людей підкріпить на дусі невелику місцеву залогу, поповнить її і допоможе довести нашу акцію до успішного кінця.

З патріотів-міщан, які свою роботу перевели якнайкраще подаю прізвища, які пам'ятаю, а саме: Осип і Гриць Вархоляки, Михайло Хархаліс, Василь Волощак, Гамела, Каламунецький, Сайовський і багато інших. Вислід був дуже добрий, бо до рана народу прибуло дуже багато. Акція почалася, а з нею прийшла й перша невдача під станицею жандармерії. Поденервований молоденький член групи (учень) вистрілом з рушниці зааляpмував присутніх на станиці жандармів і спричинив стрілянину, яка скоро вщухла. Я поспішив на місце інциденту, провірив справу і з пор. Волощаком ми рішили з зайняттям станиці вичекати до рана, а до того часу держати її в облозі стійками. Тоді пролунав на сполох звук дзвону, який все скликав людей в небезпеці (пожежа). З чийого наказу це виконано і хто це зробив, не знаю, але вислід був добрий.

З-під станиці я поспішив до стійки на Великому Передмісті, Ця стійка наглядала дім одного з заступників коменданта жандармерії Шевца. Коли я прийшов на місце, стійка на власну руку перевела ревізію в хаті, а коменданта держала під вартою. Так залишилася стійка на місці аж до рана. Звідси подався я до Народного Дому і по дорозі довідався про смерть Степана Бриттана.

Зближалася година від'їзду поїзду до Львова. Ми розмірковували, чи пустити чи задержати поїзд. Остаточно рішили пустити і зробили помилку, бо поїзд до Яворова вже не вернувся. Перед від'їздом фіякрів виїхала на станцію наша мала група під командою десятника Осипа Угрина. Станцію зайняли без клопотів і виставили стійки для вдержання порядку. За якийсь час приїхали фіякри з людьми, все там відбулося в якнайбільшому порядку і поїзд від'їхав до Львова в означену годину.

У місті метушня — народу із сіл прибуває чим раз більше, а український Яворів увесь у поготівлі. Народний Дім стає місцем прощі,

бо там спочиває у зелені і квітах перша жертва — улюблений стрілець теолог сл. п. Степан Бриттан.

Зближається ранок, треба остаточно наладнати справу з станицею жандармерії. Коло мене все бадьорий і на все готовий о. Крайчик, парох Малого Передмістя і гімназійний катехит. Відходимо оба в напрямі станиці жандармерії, а з нами група озброєних стрільців. Там стрічаємо пор. Дмитра Волощака, який держав в облозі станицю і в трійку без перешкод входимо до канцелярії. Урядуючому поручникові сказав я причину нашого приходу, склав заяву від нашого уряду. Він прийняв це до відома і передав урядування пор. Дм. Волощакові, а заступником залишився військовий чотар Пулик.

Нашим великим недоглядом в плянуванні перед започаткуванням акції було, що ніхто з присутніх не натякнув, що заступником повітового коменданта жандармерії є українець Пулик, ступенем військовий чотар. Ми могли скористати з його фахового знання і при його співпраці перейняти без перешкод станицю жандармерії і були б не мали такої болючої втрати.

Після того наладнано телефонічне сполучення. Урядником був українець. Комендант жандармерії пор. Дм. Волощак в порозумінні з чотарем Пуликом повідомили станиці жандармерії, де комендантами були українці про перебрання влади українцями в Східній Галичині та Буковині і доручили їм виконувати свою владу. Де комендантами були поляки, там вислано доручення місцевим інтеліґентам перебрати станицю з допомогою озброєних стрільців під командою підстаршини.

Станицю жандармерії Бунева, яка містилася на колонії перебрав дир. школи Олекса Кулинич із своїми громадянами-патріотами та вислав невелику групу стрільців, але, на жаль, неозброєних. В повіті перебрано всі станиці жандармерії без перешкод, крім станиці Краківець.

Хтось повідомив її залогу про переворот і вона їхала на підмогу яворівській станиці, але спізнилась, бо яворівська жандармерія була вже в українських руках.

Щоб із приїздом краковецької жандармерії не було ніяких несподіванок, заряджено в нашій станиці жандармерії стан поготівля і додано їй у підмогу два рої під командою десятника Осипа Кваса, який саме прийшов із станції Судова Вишня і негайно зголосився до мене.

На щастя роззброєння краковецької жандармерії відбулося без спротиву.

Не мавши ніяких відомостей від наших із Краківця, ми рішили тими самими хурами, які привезли нам непрошених гостей, вислати десят. О. Кваса з двома роями для обсади краковецької станиці жандармерії, щоб тримати порядок у містечку та помогти місцевим громадянам зорганізувати владу. Вони теж мали подбати про побільшення свого

стану військовиків з-поміж громадян містечка та з сіл судової округи. Полагодивши це важливе завдання, приступлено до наладнування інших пекучих справ, як обсада староства, суду, податкового уряду, повітової ради, управи міста, залізничної станції, пошти та команди двох сотень резервістів, яких люди помагали під час жнив по фільварках. Переведення цієї акції започатковано біля 8-ої год. ранку, а виконавцями були: хор. Микола Хархаліс, о. Омелян Крайчик, проф. Мих. Білик, проф. Андрій Молчко, інвалід Петро Волощак і кількох стрільців із підстаршиною.

Перші наші кроки були спрямовані до мешкання д-ра Секели, якого мали повідомити про призначення його старостою і просити, щоб разом із нами пішов до староства і перебрав урядування від старости-поляка. Д-р Секела призначення не прийняв, оправдуючи себе хворобою. Призначений на заступника старости проф. Михайло Білик заявив, що хоч він не правник, то обов'язки старости тимчасово візьме. Старосту ми застали в канцелярії. Він прийняв нас чемно і після зложеної заяви в імені нашого Уряду спокійно вислухав і нашу заяву від Українського Уряду і передав своє крісло проф. М. Біликові. Провід скарбового уряду перебрав Остап Лельо, довголітній урядник того уряду. Назначили ми теж українця начальником суду, але прізвища не пам'ятаю. У команді етапних сотень вже урядували два поручники — українець Брилинський і поляк Козьорацкі. Ми попросили їх здати зброю і передати урядування нашому представникові Петрові Волощакові. Все відбулося спокійно і в порядку.

Урядування в повітовій раді перебрав учитель Онуфрій Власійчук, а управу міської ради Іван Загаєвич (батько сотника Миколи Загаєвича, який згинув під Мотивилівкою). Поштою вже від півночі заряджували: поштовий урядник Маґдій і вістун Антін Тимкевич. Урядування на станції перебрав десятник Осип Угрин з кількома стрільцями. Від суботи почав урядувати українець залізничник, безрукий інвалід Сенюта. Після обіду ми закінчили одну дуже важливу частину нашої роботи.

У першому засіданні взяли участь староста проф. Михайло Білик, адвокатський конципієнт Іван Крижанівський, пор. Дмитро Волощак, пор. Мирон Чума, заступник коменданта жандармерії старшина Пулик, інвалід підхорунжий Данило Щирба, інвалід підстаршина Петро Волощак та хорунжий Микола Хархаліс, відпоручник Головної Команди у Львові. Головував староста М. Білик. Ці присутні, які займали відповідальне становище звітували, що пророблено, з яким вислідом і на що потрібно звернути найбільшу увагу. Не було відомостей із містечка Великі Очі, скупі відомості з сусідніх повітів, зокрема малощо знали ми що діється у Львові і в Перемишлі.

Рішено проголосити виїмковий стан в місті і повіті. Це рішення виконано негайно і проголошено друкованими афішами. Наш діловод-

інвалід підхорунжий Данило Щирба вив'язався з своїх обов'язків зразково. Він вислав якнайскорше накази команди в означені місця і приготовував відомості з терену та передавав референтам до полагодження.

Перші відомості зі Львова передав нам начальник станції Сенюта. Довідався про них з телефонічної розмови з начальником станції Янів. У Львові машиністи покинули службу при паровозах, тому приїзду нашого поїзду не можемо сподіватися. Львів у наших руках, але треба чекати несподіванок.

Обіцяних кур'єрів з Начальної Команди у Львові ми не дочекалися, хоч була вже година 3-тя по полудні.

На щастя мали ми вже дуже добре зорганізовану Студентську чоту, міщанську молодь і добровільців із сіл, які з посвятою виконували кожне наше доручення.

Станиці жандармерії мали зразкових фахових комендантів, а ними були старшина Пулик, булавний десятник Павлюк і булавний десятник Кузьо. Вони разом з поручником Дмитром Волощаком подбали про швидку і добру обсаду всіх станиць. Зорганізували теж секретну службу для провірки настроїв наших співгромадян поляків і жидів. Хоч жиди проголосили невтральність, то виявляли прихильність до поляків.

1-го листопада зголосився до нашої команди поручник австрійської армії Перун, син української матері, вихованок польської гімназії і почуванням поляк та попросив нас дати йому перепустку до Ярослава, де жила його наречена. Нерозважно ми перепустку йому видали і тогож самого дня він залишив Яворів. За місяць, бо вже другого грудня, поручник Перун на чолі польської групи пішов наступом на Яворів. Його задум не вдався, бо наша залога, в якій поміж іншими вирізнився поручник Іван Худа, дали таку сильну відсіч, що поле вкрилося ворожими трупами і пораненими. Коменданта Перуна і решту його групи забрав у полон десятник Осип Квас, який із своєю студентською чотою несподівано вдарив на праве крило ворога і тим вирішив вислід битви.

Народний Дім став місцем прощі української громади. У великій залі спочивало тіло вбитого Степана Бриттана. Місце було прибране живими квітами і вінками. По боках стояла почесна сторожа, а біля домовини родина. Міщани і селяни заповнили не тільки залю, але і сходи. На дворі вже сутеніло, зближався час на головне моління за душу першої жертви нашого відродження. На залю ввійшли священики в ризах, за ними місцевий хор та товариші зброї, які на той час були вільні від обов'язків. Дальше підходили представники урядів на чолі із старостою проф. Біликом і головою демократичної партії Андрієм Молчком. Відправа панахиди була зворушлива, співав місцевий хор. Створено громадський комітет для проведення похорону сл. п. Ст. Бриттана.

Роман Харамбура і Мирон Маренін в уніформі Січових Стрільців, Проскурів 1918 р.

Неділя, 3-го листопада. В терені і в місті спокійно. Вся увага звернена на переведення похорону якнайвеличавіше. Вже з самого ранку прибувають велелюдні делеґації з сіл із вінками, а з поблизьких сіл цілі процесії з своїми священиками. Година десята. Тіло сл. п. Степана винесено з Народного Дому. Біля сотні делеґацій з вінками стояли упорядковані, за ними процесії, місцевий хор а дальше священики. Труну несли товариші зброї, за труною родина, по боках почесна стійка. За ними йшли делеґати організацій, члени уряду і тисячні маси українського громадянства. Так дійшли ми до церкви, де отці відправили заупокійну Службу Божу та панахиду. З церкви жалобний похід спрямовано через ринок. З балькону Народного Дому попрощав від громадянства міста і повіту староста проф. Мих. Білик. Похід знову рушив в напрямі цвинтаря до місця вічного спочинку першої жертви для добра Батьківщини.

Над гробом почалася збірна велична панахида, яку відправили десятки священиків з о. Телепом на чолі, а хор співом звеличав цей сумний обряд. Над могилою попрощав сл. п. Степана голова політичних угрупувань Андрій Молчко, говорили й інші, а від товаришів Листопадового Чину попрощав свого друга хорунжий М. Харханіс.

Після панахиди відбулася нарада провідних людей, на якій не було представників Краківця і округи. Нарадою проводив голова політичних угрупувань Андрій Молчко. Звітували представники поодиноких урядів про пророблену працю. Виходило, що на місці справи укладалися добре. Присутні виказали велике зрозуміння ситуації і всі як один рішили віддати свої сили і знання на закріплення нашої влади. Нарада закінчилася пізно ввечорі.

Субота, 2-го листопада. В місті та в околиці впродовж ночі не було ніяких несподіванок. Всі уряди почали свою працю. Скріплені патрулі держали порядок у місті, яке наповнялося людьми. Жадних відомостей. З пошти не було ясних відомостей зі Львова. Комендант станиці Краковець повідомив нас, що він перевів зміну в міській управі, настановляючи українця бурмістром. З місцевих громадян ще ніхто не зголосився для скріплення військового відділу. Місцеві інтелеґенти й інтелеґенти з округи не проявили ніякої діяльности. Це повідомлення ми передали до відома голові політичного представництва А. Молчкові для полагодження.

Ми вірили в повний успіх у Львові. Перемишль ще був у руках поляків.

Рішено загострити нагляд над поручниками-поляками: Козьорацкім і Німентовскім. Начальник місцевої станції повідомив, що ситуація у Львові погіршилася, зачалися сутички з поляками, чути стрілянину. Ми не могли поспішити з поміччю, бо не мали достаточного озброєння. Тепер виринуло перед нами питання, куди нам поїхати за

зброєю. У висліді вирішили післати хорунжого Миколу Харчаліса до Перемишля. Їдучи туди, він мав перевірити ситуацію в Краківці і наше Надсяння в напрямі Радимна.

Непевні вістки зі Львова, неясна ситуація в Перемишлі не впливали додатньо на настрій громадянства. Треба було тому всьому протидіяти. Ніч пройшла спокійно.

Відомості зі Львова невеселі. Янів повідомив нас, що у Львові стрілянина не вгаває, є непровірені відомості, що головну і клепарівську залізничні станції та янівський цвинтар з околицями зайняли поляки. Нам ці всі повідомлення не могли поміститися в голові, бо коли невеликі кадрові залоги Львова зайняли ціле місто, то чому тепер, коли на першого листопада (за запевненням хорунжого Палієва) прибули Січові Стрільці, ситуація мала б погіршитися. Під час розважань над ситуацією, стійковий впровадив до команди старшину, поручника Погорецького. Звідки він до нас забрів, не пригадую, але і особливих новостей нам не сказав теж. Він нам пригодився, бо буде кому передати мої обов'язки перед виїздом до Перемишля. З нашою пропозицією він погодився і в понеділок, 4-го листопада я передав йому свої обов'язки. Поінформував його про всі біжучі справи, запізнав з людьми, які сповняли найважливіші функції в місті й повіті, в казармах передав йому команду над залогою, яка там була та над добровільцями, які чекали на озброєння.

В неділю увечорі я попросив команду жандармерії зорганізувати для мене десять хур на понеділок після обіду, а поручника Погорецького просив призначити один рій стрільців з підстаршиною для охорони. В понеділок після обіду були вже хури і залога, з якими я вибрався по зброю до Перемишля, що за найновішими відомостями був вже зайнятий українським військом. Ця вістка всіх нас підбадьорила і ми вирушили в дорогу.

Підвечір ми вже були в Краківці, задержалися біля станиці жандармерії, де переночували. Комендант станиці, Осип Квас поінформував мене, що поповнення залоги не одержав. Чомусь місцева інтеліґенція та інтеліґенція округи сидить спокійно на своїх місцях, не виявляючи заінтересувань до біжучих подій. Моя інтервенція лишилася без успіху. Мене поінформували, що шлях Краковець — Радимно покищо вільний, бо навіть двічі привозили пошту з Радимна до Краківця. Сказали мені теж, що в околиці є старшини українці, але до Краківця не заглядають. Я не хотів вірити, що це можливе, але по дорозі переконався, що говорили мені правду.

Вчасним ранком, 5-го листопада, ми вибралися в дальшу дорогу. Перше село, де ми задержалися, було Заліська Воля. Там я хотів поінформуватися про ситуацію у надсянському районі і думав, що найкращі інформації одержу від місцевого пароха. Я задержав мою валку

біля приходства, а сам пішов до пароха, але потрібних інформацій я не отримав.

Під час цієї поїздки я зауважив, що сільська інтеліґенція та деякі старшини й підстаршини в селах надсянського району байдуже ставилися до листопадових подій. Замість голоситися до українських з'єднань бувші військовики австрійської армії безжурно проводили час на веселих розмовах, співах, забавах і фліртуванні з панянками. Це й було однією з причин невдачі наших Визвольних Змагань.

Дорога вела через свідоме село Черневу. Там біля читальні ми стрінули людей, які нас поінформували, що Мостиська і Перемишль в українських руках. Порадили мені заїхати в Мостиськах до Степана Байдали, відомого в тому повіті політичного провідника.

Підвечір ми вже були в Мостиськах а стрічні люди показали нам приміщення Української Кредитової Спілки. Тут ми знайшли Степана Байдалу. Я коротко розказав йому про хід листопадових подій у Яворові та про те, що знаємо про Раву Руську і про Львів. С. Байдала розказав мені, як українці закріпилися в Мостиськах. Комендантом є поручник Антін Тарнавський. Він тепер в терені і не зможу з ним побачитися до нашого від'їзду. Байдала потвердив, що Перемишль опанували наші, але без Засяння. Порадив дещо перепочити і по півночі вирушити в дальшу дорогу, щоб на світанку прибути до Перемишля. Нас погостили і підкріпили коней, щоб скоро везли нас до нашої цілі.

По півночі вибралися ми в дальшу дорогу. Надворі вже світало, як ми доїздили до передмістя Перемишля. В місті був ще ранковий спокій. Їдучи Львівською вулицею, натрапляли вже на малі патрулі, які по перевірці дозволяли нам їхати дальше і так ми доїхали до перехрестя вулиць (т. зв. Брами). Там стрінула нас патруля, комендант якої перевірив мої документи і порадив залишити хуру та людей на місці, а мене завів до коменданта відтинку біля залізничного мосту. Був ним мій добре знайомий поручник Король з 89-го піхотного полку. Між нами вив'язалась інформативна розмова. Я розказав йому про ситуацію в Яворові, дещо про львівські невідрадні обставини і про те, що знав з району Рави Руської та Мостиськ. Сказав я про ціль мого приїзду: хочу дістати зброю, амуніцію, дещо з одягу та взуття, бандажі, ліки і то в більшій кількості, бо нам треба озброїти принайменше дві сотні, щоб вислати їх якнайскорше до Львова та одну сотню в напрямі Радимна, щоб забезпечити себе від заходу. В тій справі поручник Король порадив мені звернутися до команди залоги Перемишля.

В розмові він розказав мені, що 3-го листопада наші війська зайняли Перемишль, на жаль, без Засяння. Взяли більше число полонених поляків, між ними леґіонерів із полковником Сікорскім на чолі та австрійського генерала-поляка Пухальского. Здобули велику кількість

різної зброї та амуніції. На жаль, це осягнення знівечила вже 4-го листопада наша політична верхівка. Вона заключила з поляками умову, силою якої встановлено границею ріку Сян. В додатку наші делеґати погодилися випустити всіх польських полонених, віддати забрану в них зброю й амуніцію та відставити їх на Засяння, яке ми повинні були б зайняти і там закріпитися.

На наслідки такої умови не треба було довго чекати. Вона здеморалізувала стрілецтво, якого і так не було забагато. Кожного ранку стан бойовиків меншав.

З розповіді поручника Короля треба мені ще згадати про кадри 33-го полку піхоти і кадру артилерії, стаціоновані у Журавиці. Старшини і підстаршини цих кадрів, змобілізувавши українських вояків вже 30-го жовтня, роззброїли чужинців і стали панами ситуації. На жаль, з наказу недозрілого для такої важливої хвилини проводу в Перемишлі, який настрашився погроз генерала Пухальского, що він військами чужинців, які має до свого розпорядження, знищить "бунтівників", приказали поручникові Федюшкові зложити зброю, щоб не допустити до проливу крови. Таким наказом знищено добре зорганізоване військове з'єднання, яке могло б у перших днях вирішити в нашу користь долю Перемишля і Засяння. А так вояки, склавши зброю, розійшлися додому.

Про ці події згадую тому, щоб легше було зрозуміти наше незавидне становище, яке спричинили наші провідні люди, "політики" та необов'язкові старшини, які знали старшинську кухню, а поза тим "моя хата з краю". Який з того був вислід, незабаром показалося.

Оголомшений тими інформаціями я пішов до Начальної Команди, Як колишній учень перемиської гімназії між присутніми я пізнав д-ра Кормоша, д-ра Загайкевича і сотника Гозу. Були й інші, яких прізвищ собі не пригадую. Я підійшов до сотника Гози, представився і зголосив причину мого приїзду та подав на письмі якнайконечніші запотребування. По короткій нараді д-р Загайкевич заявив: "Ми озброїмо ваших людей як приведете їх сюди, інакше дістанете від нас тільки 50 рушниць та дещо амуніції". На це я відповів, що нам треба озброїти принайменше дві сотні, щоб вислати їх під Львів і сотню в напрямі Радимна. Мої слова його не переконали, дав мені письмове доручення до маґазину видати нам 50 рушниць і кілька скриньок амуніції.

Огірчений пішов я до своїх стрільців, сказав їм гірку правду, і поїхав до військового маґазину, щоб одержати призначену нам мізерію.

З тяжким серцем залишав я Перемишль і не припускав, що предсказане поручником Королем нещастя так скоро здійсниться. Вже 11-го листопада по завзятій обороні невеликих бойових з'єднань прийшлося їм залишати Перемишль з маґазинами, повними зброї і різного військового добра. Творці такої ганебної умови враз із недолугими старшинами помандрували до табору полонених в Домб'ї. Так неславно

Перемишль закінчив свою сторінку в новій нашій історії.

Увечорі 6-го листопада ми залишили Перемишль. Вранці 7-го листопада ми були в Краківці і задержалися біля станиці жандармерії. На щастя я застав коменданта станиці Осипа Кваса, якого запитав про новості в них на місці і в Яворові. Розповідь не була весела. Сподіваного поповнення він не дістав, хоч в околиці були старшини, підстаршини і стрільці. Місцевий політичний провід не зактивізував свого терену, а з Яворова теж ніхто не показався. Його відділ перемучений службою, потребує поповнення і коменданта старшого від нього ступенем. Я приобіцяв всі ті справи переказати в Яворові. Йому я розказав коротко про мої зустрічі в дорозі, про новини з Перемишля, вкінці похвалився з яким "добром" вертаюся до Яворова. Новини йому не подобались.

Опісля Квас розказав мені про передлистопадові дні в Ярославі, де були стаціоновані кадри 77-го полку піхоти і 34-го полку т. зв. "ляндвери" з великою більшістю українського вояцтва, підстаршин і старшин. Тут відбувалися законспіровані наради довірених старшин і підстаршин, на яких реферовано біжучі політичні справи, між іншим створення Української Національної Ради, проголошення Української Держави з натяками на конечність організувати по кадрах свідомі вояцькі групи. На цих нарадах велися жваві дискусії, але організаційного пляну не створено. На останніх сходинах майор Котович поставив присутнім таке питання: "Хто буде відповідати за кров?" На приблизно 50 старшин і декілька підстаршин тільки один підстаршина дав майорові гідну відповідь і вийшов. Всі інші без ніякої постанови розійшлися і так неславно закінчилася мобілізація наших сил в Ярославі. Вже 30-го жовтня поляки опанували місто, зайняли касарні повні всякого військового добра, а наші з порожніми руками помандрували у "свояси" спасати свою кров.

По інформаційних розмовах і короткім постою ми попрощали наших господарів і рушили в дорогу. До Яворова приїхали після обіду й заїхали до казарем. Наш приїзд зголосив я службовому старшині, якому передав ту мізерію, що нею нас вивінував Перемишль.

Увечорі того дня відбулася нарада провідних громадян з участю старости М. Білика, старшин та вищих ступенем підстаршин. Ціллю сходин був мій звіт, який нічим не різнився від раніших моїх спостережень. Обговорено теж інші важливі справи.

Мій звіт присутні вислухали уважно. Вони основно передискутували всі порушені питання і рішили: вислати до Краківця підкріплення під командою одного старшини і уповажнити його, щоб у порозумінні з послом І. Кохановським і проводом місцевого громадянства перевести частинну мобілізацію їхнього району для забезпечення

перед несподіванками від сторони Радимна: тримати постійний зв'язок з Мостиськами і Перемишлем, а з півночі з Любачевом. Якнайскоріше з Перемишля отримати зброю. Постійно держати зв'язок із Равою Руською, з Жовквою та Львовом. Вкінці рішено вислати під Львів бодай одну чоту, щоб провірити ситуацію на місці.

Під час нарад я зголосився на коменданта чоти і моє зголошення прийнято. Відхід чоти під Львів призначено на 10-го листопада.

Мені залишилося два дні, щоб запізнатися з членами чоти та перевести польові вправи. Склад чоти: один старшина, п'ятьох підстаршин, сорок стрільців. Гарне мале бойове з'єднання.

Два дні минули дуже скоро, неділя була для нас святочна і пам'ятна, бо відбулася Служба Божа, заприсяження чоти і незабутня проповідь о. Т. Чайківського, як дороговказ для нас і для тих, які прийшли вшанувати від'їзд першої бойової частини.

По святочній церемонії і по обіді точно о год. 2-ій чота зайняла місця на підводах і з окликом "До побачення!" та з піснею на устах ми від'їхали в напрямі Львова.

У пізню вечірню пору ми приїхали до Янова, де очікував нас провід тамошньої української громади, повідомлений з Яворова про наш приїзд. Прийняли нас гарно, погостили вечерею і приготовили вигідний нічліг.

Другого дня несподівано прибіг посланець із залізничної станції із телеграмою від команди в Яворові такого змісту: "Їдьте негайно до Судової Вишні, Перемишль загрожений, ситуація дуже погана". Приказ приказом. Ми змінили напрям та поїхали через Городок до Судової Вишні. По дорозі не зауважили нічого замітнішого. В переїзді через Городок заглянули до казарем. Там не зауважили ніякого оживлення, хоча під боком був воюючий Львів, а з Перемишлем теж було погано.

По короткім постою ми рушили в дальшу дорогу. До Судової Вишні приїхали пізно ввечорі і заїхали до казарем недалеко залізничного шляху. Наш приїзд зголосив я комендантові поручникові Третякові і попросив дальших наказів. На це дістав я відповідь: "Поляки вже здобули Перемишль, ви з своїм відділом нам непотрібні, вертайтеся туди, звідки приїхали". На ці слова я не знайшов відповіді, тільки попросив вечерю для людей, пашу для коней і нічліг.

Від стрільців я довідався, що в їхньому командному складі є ще поручник Заяць, якого на той час в казармі не було. Знаю, що поляки, посуваючися залізничним шляхом на Львів, зайняли Судову Вишню й за свідченням Василя Шота взяли в полон обох поручників. Мені відомо, що поляки перехопили в Судовій Вишні поручника Третяка і після переслухання конфінували його в власному помешканні. Поручник Заяць попав у польський полон у бою в селі Дмитровичі коло Судової Вишні.

По війні оба поручники дістали посаду у фабриці цикорії в Судовій Вишні.

Подякувавши господарям за вечерю і нічліг, ми поїхали назад у призначені нам оперативні терени Львівщини. До Янова приїхали під вечір. Довідавшися, що ситуація біля Янова покищо певна, ми пішли на заслужений відпочинок.

Вранці 12-го листопада телефонічно склав я комендантові Яворова звіт із нашої поїздки до Судової Вишні, включно з одержаною там відповіддю. Повідомив, що Янів не має озброєного навіть малого бойового з'єднання, крім жандармерії. Потрібна тут організаційна робота, а передусім озброєння, а люди будуть. Я отримав наказ просуватися в напрямі Львова і звітувати.

По телефонічній розмові — приємна несподіванка; відвідав нас краянин Сеник (батько Омеляна Сеника-Грибівського), урядник скарбового уряду з старшою донею. Вони подали нам цікаві інформації про рух польських бойових відділів кавалерії за харчами по селах. Зустріч була приємна і корисна, бо ми могли плянувати просування в терені. Час наглив, ми попрощалися і рушили в напрямі села Страдче. Це село ми вибрали як вихідний пункт для нашої розвідної роботи, бо з таким малим числом бойовиків не можна було плянувати більшої акції. Першого дня з поміччю людей, яких нам поручили в Янові, ми перевірили найближчі околиці і ствердили, що польських патруль тут ще не було. На другий день ми вибралися розвідати дальші села поблизче битого шляху і так дійшли до села Козич, а наша передня стежа аж до Рясни Руської, де селяни зорганізували невеликий озброєний відділ для охорони перед грабунками. Так позвітував мені провідник стежі. Ми з розмислом промаршували околицями згаданих сіл, щоб продемонструвати нашу присутність. Увечорі вернулися в околицю села Домажира і там заночували, а в селі Козичах залишили пересувну патрулю, щоб слідкувала за нічними порухами мешканців а передусім двора.

Вчасним ранком 15-го листопада нас зааляpмував рушничний стріл від сторони Козич, де ми залишили патрулю. Ми негайно помаршували туди. Наша передня стежа зауважила рух у селі Домажир і двох кінних-ників. Очевидно, в селі могли бути тільки поляки і тому я дав наказ маршувати приспішено бойовим порядком в напрямі села. Про цю подію подаю уривок із некрологу, який написала пані Слободян з дому Рибчак п. з. "На вічну пам'ять сестрі Ірині Домбчевській", поміщений у газеті "Наша Мета" — Торонто, ч. 725 з 3/XI.1964. Там написано: "Точно пригадую собі 1918 р., як у листопаді на нашу хату напала банда поляків під проводом сина нашого дідича з криком "Збєрай сє попє, пуйдзєш з намі до лясу". Мама непритомна, стояла як статуя, тато шептав молитву із молитвослова і йшов на смерть, тільки ти одна протестувала і сварилася з поляками. Хто знає, що сталося б, якби не

поміч Божа, бо несподівано переїздив відділ українського війська під проводом старшини Миколи Харханіса і поляки, пограбувавши хату, втекли без стрілу".

Із Домажира ми пішли до Козич, перевірили село, спеціяльно двір, властитель якого керував боївкою, що так ганебно пописалася, пограбувавши дім пароха о. Рибчака. Тут залишилися ночувати, забезпечивши себе. Після півночі чота була вже в повному бойовому поготівлі. 16-го листопада вислано сильнішу патрулю до Рясни Руської для зв'язку та провідання ситуації. Я самий вирішив відвідати о. Рибчака, щоб познайомитись з тереном теперішньої моєї дії. Треба було теж зв'язатися зі Львовом, придбати зброю та змобілізувати військовиків сумежних сіл.

Тогож дня приїхав до Козич хорунжий Іван Борис з приказом від команди в Яворові, щоб команду чоти передати йому, а самому поїхати до Львова по зброю. Хури й охорона чекають в Янові.

Згідно з наказом чоту я передав під команду хорунжому, поінформував його про становище, порадив зв'язатися з о. Рибчаком, який добре знає свою округу і може бути дуже помічний. Я попрощав стрільців і їх коменданта, побажав якнайкращих успіхів і від'їхав виконувати нове доручення. Так закінчилася моя роля під Львовом.

В Янові чекали на мене підводи і один рій стрільців з підстаршиною для охорони. Після півночі ми рушили до Жовкви. Їдучи вранці через Крехів, ми побачили як на галявині вправляла чота стрільців під командою о. Василіянина. Гарна поява.

У Жовкві від стрільців ми довідалися про адресу окружної команди. Я зголосився в коменданта сотника Івана Коссака, якому розказав причину свого приїзду, на його прохання розказав про Яворів і про все, що знав з інших місцевостей, куди їздив. Відомості були невеселі, але і тут було не ліпше. Жовква не могла виконати нашого запотребування, бо й сама відчувала поважні браки. У Жовкві сотник Іван Коссак зробив мені несподіванку, іменував мене чотарем згідно з розпорядженням Начальної Команди і написав мені письмове іменування, яке проголосив і передав мені в присутності моїх товаришів подорожі. За всім, що нам потрібно, порадив їхати до Львова і там зголоситися в Начальній Команді. Про перемир'я не згадав ні словом, може і сам про це не знав. Вночі рушили ми до Львова.

Над раном 18-го листопада ми виїхали до Збоїськ. Там довідалися про укладене перемир'я. У Львові тихо, ні одного стрілу. Ми доїхали до станції Підзамче і там задержалися, щоб довідатися про теперішню ситуацію та щоб відшукати Начальну Команду. На станції стрінув я своїх товаришів: хорунжого Чичиловича Івана та чотарів — Калину, Мінчака і Верхомого. Від них довідався про їхні гаразди та розказав їм про наші. В Начальній Команді, яка приміщувалася в Народному Домі,

спрямували мене до полковника Стефанова, до якого я зголосився і на письмі передав наше запотребування. Я розказав про нашу невдачу з одержанням зброї в Перемишлі і тому ми спромоглися вислати тільки одну чоту під Львів в околицю Козичі-Рясна. Як дістанемо зброю, вишлемо до Львова бодай дві повні сотні. На це дістав я несподівану відповідь: "Заберіть своїх стрільців, відмаршуйте до Фердинанд-казарем і там зголосіться у коменданта відтинку. На місце відпровадить вас наш дижурний, а хурами і людьми заопікуємося". Мої прохання і вияснення не помогли, я відійшов до своїх хур, розказав про наше становище, залишив підстаршину для зв'язку, а з стрільцями відійшов з провідником попри костьол св. Анни до казарем. Там зголосився у коменданта відтинку і дістав до обсади місце від вул. Бема. Через перемир'я втрачено дві доби. Вранці 21-го листопада почалася сильна стрілянина. Я дістав приказ з своїми людьми патрулювати відтинок вул. Пекарської і личаківський цвинтар, бо з того боку сподівалися польського наступу. Ми зайняли обсерваційні місця і слідкували за призначеним нам тереном, але за цілий час нашого перебування ми не зауважили нічого підозрілого. На тому відтинку знайшов нас стрілець з Начальної Команди з письмовим наказом вертатися до своїх і негайно їхати до зброївні, де, згідно з наказом, дістанемо зброю. Зброю видав нам поручник Зінюк. Ми одержали: 3 кулемети і стрічки з набоями, понад 300 рушниць, багато рушничних набоїв і кільканадцять скриньок ручних ґранат. Ми поспішно рушили в сторону Жовківської вулиці, щоб якнайскорше виїхати зі Львова. Їдемо в напрямі Збоїськ, а тут для нас несподіванка. Провізорична польова панцирка обстрілювала нас кулеметним вогнем. Швидким темпом ми пробилися через загрожений відтинок на другу сторону вулиці. Підвечір ми вже відпочивали в Збоїських.

Нагло почули ми гуркіт авт. Це наш Уряд залишав Львів. Наші війська теж цієї ночі мали відступати зі Львова на нові становища. З уваги на непевну ситуацію ми теж рушили в дорогу. В селі Дорошів Великий ми станули на відпочинок. Селяни нагодували нас і коней та дали змогу переночувати в хатах. По доброму відпочинку, подякувавши нашим гостинним господарям, ми вибралися до Жовкви.

Я хотів зустрінутися з сотником І. Коссаком, щоб позвітувати йому про ситуацію, яка створилася у Львові в час нашого від'їзду. На жаль, в команді його не застав, тому потрібні відомості переказав його заступникові. Про те, що наші війська залишили Львів, вони вже знали. На майбутнє, я просив втримувати з Яворовом зв'язок. Попросив подякувати сотникові за інформації. Ми вирішили заночувати в селі Крехові. В селі ми знайшли вигідне місце на таборування та відпочинок. Стрільці дбайливо сторожили наш скарб, а ніч пройшла скоро. Подякувавши добрим господарям, ми поїхали додому, до Яворова. По дорозі відпо-

чивали тільки в Янові. І тут довідалися, що хорунжий І. Борис був ранений у сутичці з поляками, а команду перебрав поручник Д. Волощак. Увечорі ми приїхали до Яворова, заїхали до казарем і зголосили дижурному старшині наш приїзд. Таки цієї ночі весь набір вивантажено і замаґазиновано. Після вечері підводи від'їхали, стрільці заночували в казармах, я розказав старшинам про наші пригоди та теперішню незавидну ситуацію у Львові. Змучений пішов я до своєї хати, щоб відпочити і зголосив, що наступного дня прийду пізніше. Коли на другий день я прийшов до казарем, побачив відділи стрільців, що вправляли зі зброєю в руках. Поручник Іван Худа розставив привезені кулемети і призначив обслугу для кожного з них. Озброєні сотні з своїм командним складом представлялися досконало. Стрілецтво було свідоме свого призначення. Вони доказали це в сутичці з ворогом у найближчих днях.

Від дижурного старшини я довідався, що після обіду відбудеться важлива нарада команди з політичним проводом у справі ситуації в Раві Руській та в справі вислання туди військової допомоги.

Нарада відбулася в назначений час, тема була всім відома. Присутніми на нараді були: проф. Білик Михайло, староста; Загаєвич Іван, голова міської ради; учитель Власійчук Онуфрій, голова повітової ради; чотар Худа Іван; чотар Харханіс Микола; чотар Чума Мирон; хорунжий Чопик Микола; хорунжий Маренін Ярослав; старший десятник Волощак Петро, Щирба Данило і Фірчук Іван. Через різниці думок та з уваги на непевне становище в Яворові відкладено відповідь до наступного дня. Врешті вирішено дати поміч Раві Руській. У зв'язку з тим видано такі накази: 1) Вимарш допомоги назначено на 27-го листопада. 2) Чотар Микола Харханіс із своєю частиною вирушить вчасним ранком через Немирів як передня сторожа і перевірить ситуацію в Раві. 3) Поручникові Дмитрові Волощакові телефоном доручено, щоб із своєю янівською групою прибув до Яворова вранці 27-го листопада і залишився в Яворові на час відсутности яворівської групи.

Згідно з наказом я з своєю частиною прибув до Немирова коло 9-ої год. вранці. Тут зголосився в коменданта залоги містечка хорунжого Василя Яртимця, який поінформував нас про затяжні бої вже біля міста. Негайно я відійшов в напрямі Рави, щоб прослідити стан. До Рави ми не доїхали. Перед селом Потиличі нас затримало невеличке українське військове з'єднання і жандармерія з комендантом старшим булавним Козаком. Від них ми довідалися, що поляки вже зайняли Раву Руську. Інші українські частини відступили в східньому напрямі. Зв'язку покищо не мають. Я доручив булавному Козакові тримати зв'язок з Немировом, а ми з свого боку подбаємо про зв'язок із його з'єднанням. Ми обіцяли співпрацювати один з одним.

Я повернувся до Немирова з невеселими новинами. Тут застав уже

"Групу Яворів". Комендантом її, здається, був поручник Іван Худа. Я склав точний звіт із своєї розвідки та з стрічі з Козаком. Після наради вирішено вертатися до Яворова. Мені наказано залишитися і перебрати команду над його залогою, щоб забезпечити просування ворога від Рави.

Події розгорталися швидко. До Яворова вмаршувала "Група Янів" під командою поручника Дмитра Волощака і перешкодила полякам закріпитися. Їхня спроба захопити Яворів закінчилася смертю поручника Німентовского і поручника Козьорацкого. Дальший наступ поляків на Яворів 2-го грудня не вдався — було з їх боку багато убитих і поранених, решта попала в полон.

Майже одночасно поляки повели наступ на Любачів і здобули його, а група Клея-Головінського, яка боронила цей відтинок, відступила до Немирова. З окремих частин, які були в Немирові створено групу під командою чотаря Клея (від його прізвища пішла назва цієї групи) і чотаря Ю. Головінського. У цій групі я командував четвертою сотнею. Від того часу я був учасником усіх боїв групи Клея, а опісля 6-ої бриґади І Корпусу УГА аж до квітня 1920 р. Я попав у польський полон і просидів у Тухолі до травня 1921 р.

На ріст групи Клея, а опісля 6-ої бриґади впливало поповнення стрілецтва з яворівського повіту. Першим поповненням були добровільці з сіл повіту Яворів, положених на його півночі. 20-го грудня 1918 р. до групи прибув як поповнення хорунжий Микола Чопик з одною чотою. Він брав участь у наступі на Любачів, зайняв залізничну станцію, в її обороні був поважно поранений і попав у польський полон. 14-го січня 1919 р. зформовано в Яворові один курінь силою тисяча людей. Після заприсяження його включено як 2-ий курінь у групу Клея. Комендантом куреня призначено поручника Миколу Качмара. Комендантами сотень були: поручник Мирон Чума — 5-та сотня, чотар Олекса Харханіс — 6-та сотня, чотар Ярослав Маренін — 7-ма сотня, чотар Павло Маркусь — 8-ма сотня, хорунжий Буґель — комендант першої допомоги, поручник Валеріян Байґерт — комендант відділу зв'язку (опісля сотні), о. Теодор Чайковський — польовий духовник.

В другій половині березня 1919 р. з сотень, які з боями залишили Яворів створено 3-ій курінь під командою поручника Грінкевича і включено до 6-ої бриґади. Командний склад був такий: поручник Іван Худа, поручник Василь Середович, чотар Іван Волощук, чотар Семен Осідач, санітарний референт Степан Кушнір, хорунжий Осип Квас, хорунжий Євген Дзінґало, хорунжий Ярослав Телеп, хорунжий Іван Чопик, воєнний хорунжий Іван Харханіс, хорунжий Іван Процик, булавний Іван Коструба, воєнний чотар з Кобильниці Руської, прізвища якого не пригадую.

Одна група з села Мужиловичі під проводом поручника Северина

Моління над могилами поляглих за волю України на яворівському цвинтарі. Посередині пам'ятник поляглим роботи скульптора Сергія Литвиненка.

Байґерта і його брата Йогана перейшла залізничний шлях Львів—Перемишль в напрямі Рудок і приєдналася до 7-ої бриґади Альфреда Бізанца.

У корпусі УСС Яворів був заступлений такими старшинами: сотник Микола Загаєвич, сотник Роман Харамбура, сотник Мирон Маренін, Матвій Загаєвич (ступеня не пам'ятаю). Учасником Зимового Походу був Михайло Герасим. Було більше число яворівців у бриґаді, навіть у Гуцульському Курені. Жидівську групу репрезентував десятник Гершко Френкель із села Бунів. Не буде далеким від правди ствердження, що у Визвольних Змаганнях у різних формаціях взяло активну участь около три і пів тисячі старшин, підстаршин і стрільців з Яворівщини.

Маріян Клим МАРЕНІН

ІСТОРІЯ ЯВОРІВСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ЧОТИ

Яворівська Студентська Чота постала Першого Листопада 1918 року. Чота нараховувала 46 вояків. Хоч початково не була офіційно оформлена, вона виконувала важливі завдання: допомогла українцям перебрати владу від австрійської адміністрації; виконувала службу при обсаді й охороні маґазинів; вночі сповняла службу безпеки на вулицях Яворова.

Зараз першого дня учні гімназії отримали рушниці і синьо-жовті відзнаки. Довгий час носили учнівську уніформу, згодом отримали військові плащі.

Листопад 1918 р. був дощовий. Патрулювання вулиць міста не було приємним завданням. Звичайно в трійку патруля місила болото на середині головної вулиці, нераз болото досягало кісток. Добре було тим, хто мав чоботи, хоч і вони промокали. Зате горе було тим, хто мав черевики — місив болото в середині взуття. Найгірше було, коли починав сікти дощ — всі промокали "до нитки". Одначе обов'язок свій виконували солідно в бадьорому настрої.

Перші два тижні робили ми вартову службу при маґазинах і на залізничній станції. Згодом почали прибувати українські добровільці з австрійської армії, які мали військовий вишкіл. Вони перебрали важливіші завдання, а вартову службу дальше виконували учні нижчих кляс гімназії. Нераз такий вартовий волочив свою рушницю по землі, бо вона була більша від стрільця.

Старших учнів гімназії взяли на військовий вишкіл. Початково військового діла вчив старший десятник Т. Шавала. Учні гімназії приходили до казарем на Малому Передмісті між 8 і 9-ою годиною вранці. Ст. десятник Шавала брав старий скоростріл і вчив нас стріляти гострими набоями. Після зайняття Львова поляками дістали ми двох підстаршин УСС, які вчили нас українського впоряду і команди, стріляння і кидання ручних ґранат. Тоді була теж повна військова карність. В казармах ми отримали велику кімнату, кожний мав своє ліжко. В казар-

мах одначе спали лиш хлопці з-поза Яворова, або й яворівці, які мали службу. Звичайно після військових вправ яворівці ішли на нічліг до своїх домів. В наглих випадках затримували нас у казармах. Нас призначували по двох охороняти урядовців, що їздили по довколишніх селах робити віча, на яких закликали українську молодь вступати в ряди рідного війська та, які збирали військове добро, залишене австрійською армією.

В перших днях листопада ми їздили до найдальше висунених на захід місцевостей яворівського повіту, де все ще працювали в жандармерії чехи і німці. Деякі з них залишалися на своїх постах і служили льояльно Українському Урядові. Були й такі, що просили звільнення і верталися додому. У таких віддалених пунктах ми реквізували харчі та живий інвентар, що його залишив австрійський уряд. Звозили ми це добро до Яворова, або робили відповідальними за нього довірених селян, які опісля привозили його до міста. Найважливіше, що ми реквізували в початках, це пальна зброя в посіданні поляків, зокрема по польських маєтках. Не оминули ми і Прилбич, де у поляка, брата Митропол: та Шептицького забрали ми всю мисливську зброю.

Хоч в Яворові ніхто не мав приватного телефону, в наглих випадках вістка передавалася шкидко від хати до хати через вістового і як треба було, то до 20-30 хвилин всі були на збірці в назначеному місці.

Частина Студентської Чоти брала збройну участь в наступі на Судову Вишню. Були там — Степан Масюк, Степан Кульчицький, Володимир Станько, Викович, Остап Грабовський, Осип Квас, Андрій Гукало. Під Судовою Вишнею згинув хорунжий Кунанець і чотар Щирба. Деякі студенти під проводом десятника Шавали двічі з малим успіхом брали участь у висаджуванні рейок залізничої лінії Перемишль-Львів під Підгаттям. В битві між Немировом і Грушевом взято в полон двох польських вояків. Майже ціла Студентська Чота під проводом чотаря Миколи Чопика брала участь у більшій битві під Яворовом 1-го грудня 1918 року. Поляки втратили 33 убитими і 5 полоненими, з нашої сторони був легко ранений вістун. По наступі на Краковець Михайло Флис і Євген Дзінґало та деякі члени Студентської Чоти залишилися залогою в Краківці.

В Студентській Чоті я був до кінця грудня 1918 року. Що далі сталося з її членами, знаю дещо від інших. Багато її членів стрічав я на Східній Україні і в польському полоні. Коли "Група Яворів" 15-го березня 1919 року відступила на Вишеньку і деякий час тримався фронт під Жовквою в Добрусині, Студентська Чота ще існувала. Але по проломі фронту галлерчиками, які взяли в полон хорунжого Степана Левицького, чотаря Миколу Харчаліса і чотаря Ярослава Мареніна та інших, кожний спасав себе на власну руку. Чота розбрелася, а її членів приділено до різних частин УГА.

Йосиф КВАС,
хорунжий УГА

СПОГАД ІЗ ПЕРШОГО ЛИСТОПАДА 1918 Р. В ЯВОРОВІ

Кілька місяців перед розвалом австрійської монархії настрої серед війська змінилися. Почуття австрійського патріотизму заникало. Військова дисципліна послабала, всім було ясно, що війна кінчиться, одначе ніхто не міг собі уявити, як той кінець буде виглядати.

В Ярославі в тому часі були приміщені кадри 34-го полку стрільців та 77-го полку піхоти, в складі яких було багато українців. При кінці жовтня 1918 року старшини і однорічні підстаршини тих полків зійшлися на сходини до домівки читальні "Просвіти" біля церкви. Там ми довідалися, що скоро прийде кінець Австрії і що всі національності будуть мати нагоду творити свої національні держави, а між ними і ми, українці. Було тоді багато балачок і вирішено скликати другі сходини і на них запросити довірених старшин і підстаршин, які були знані як українські патріоти. Імен присутніх, як і числа осіб не пам'ятаю. Знаю тільки, що серед ініціяторів сходин, себто старшин вищих ступенів і старших віком, не було ентузіязму щодо творення власної держави. У їх промовах пробивалася нерішучість і страх перед непевним майбутнім. Пригадую собі, як один старший десятник піднесеним голосом домагався, щоб усі українські вояки зі старшинами організовано, зі зброєю в руках і синьо-жовтими прапорами та співом "Ще не вмерла Україна" перейшли містом Ярославом на східній берег ріки Сяну. Одначе більшість старшин заявилася проти такого пляну.

На других сходинах був присутній священик, який представив себе як член Української Національної Ради. Він нетерпеливо закликав до рішучої акції, але з уваги на нерішуче становище старшин ніщо з цього не вийшло. 31-го жовтня 1918 року нас незорганізованих роззброїли польські боївки, і ми огірчені розбрелися, хто куди, аби тільки дістатися додому, до родини.

Розвал Австрії 31-го жовтня 1918 р. застав мене в Ярославі. Поль-

ські боївки вже перебрали владу і мені довелося майже цілу ніч чекати на поїзд до Львова. В переїзді через Судову Вишню я зійшов з поїзду і пустився пішки до Яворова (18 км.). Був дощовий день, і я, наскрізь перемоклий, доплентався до Яворова. На самім вступі до міста я довідався від Івана Обуха про події, які мали місце минулої ночі, тобто перебрання влади українцями, смерть Степана Бриттана тощо. Забув за втому і, гнаний цікавістю, я поминув рідну хату, маму, родину і пішов просто до Народного Дому.

У великій залі на катафальку, в зелені і квітах, лежала перша жертва Листопадових днів — Степан Бриттан. На залі повно людей, в більшості жінок, але я пішов на сцену, бо там завважив якийсь вийнятковий рух. Тут діючий тоді військовий комендант міста Яворова Микола Хархаліс вручив мені револьвер і сказав: "Бери кілька хлопців для роззброєння краковецької жандармерії". Одначе роззброювати жандармів мені не довелося, бо вони самі добровільно склали зброю в будинку місцевої жандармерії, яка вже була в наших руках.

Я вернувся до Народного Дому і тут хорунжий М. Хархаліс дав мені нове призначення: "Бери 12 хлопців, сідай на віз і їдь знову до Краківця. Там перебери владу і заміни неукраїнських функціонерів українцями. У тій справі порозумійся з суддею Кохановським. Лишися в Краківці і залогою тримай фронт проти польського Радимна".

Мушу згадати, що між моїми бойовиками було трьох колишніх військовиків, а решта молоденькі гімназисти. У Краківці ми перебули майже місяць. Робили роз'їзди по дооколишніх селах, щоб здобути інформації, а то просто для ефекту. Поява гуртка озброєного українського війська робила корисне враження на селян.

При кінці листопада нас відкликано до Яворова і ми разом з яворівською залогою вирушили до Немирова. Хто дав приказ і яка була ціль того маневру мені невідомо. Зараз на другий день прийшов інший приказ повертати до Яворова. Комендантом в Яворові був вже поручник Близнюк, назначений з Жовкви сотником Іваном Коссаком. Якимось чином я опинився в товаристві студентської чоти, яка зайняла більшу кімнату в казармах.

Не встигли ми так сяк розміститись, як з'явився серед нас поручник Близнюк і повідомив нас, що поляки напали на Яворів і посуваються зі сторони Великого Передмістя в сторону міста: "Ваш обов'язок відбити наступ і дати ворогам добру научку, щоб пам'ятали до смерти". Ці слова нас зелектризували. "Ви, — звернувся поручник Близнюк до мене, — переберіть команду чоти напрям Велике Передмістя, а там знаєте що робити. Дотеперішній комендант чоти старший десятник Шавала по приїзді з Немирова захворів". Ми оформилися в чвірки і бігом пустилися через ринок на Велике Перемістя. В половині дороги між народною школою ім. Шевченка і битим шляхом, що провадив до

Судової Вишні, засипали нас поляки градом куль з кулеметів і рушниць. На право від нас, почавши від будинків далеко в поле, розвинулась довга розстрільна яворівської сотні. Заторохкотів кулемет чотаря Івана Худи.

Я дав студентській чоті команду: "Хлопці вперед, не стріляйте Богові в вікна, щадіть набої, бо в нас їх мало!" Дальше команда — "За мною!" Ми кинулися вперед і очайдушним протинаступом примусили ворогів до панічного відвороту. Вони залишили своїх поляглих і поранених та три новенькі кулемети. Який кілометр від місця, де ми почали протинаступ, я побачив таку сцену: під мостом на краковецькім шляху яких 20 до 30 поляків з піднесеними руками, в яких тримали білі хусточки. Було теж трьох старшин, а між ними чотар В. Перун, комендант виправи на Яворів (сам яворівець). Я особисто його добре знав, бо сидів з ним в одній шкільній лавці в "виділовій" школі. Трясучись, як осиковий лист, він звернувся до мене:

— Рятуй, бо мене напевно вб'ють, а може і всіх нас. На колінах благаю тебе, заопікуйся нами.

Говорив доброю українською мовою, бо його мати була українкою.

Моє розуміння воєнної етики було таке, що полонених вбивати не можна і я дався намовити. Призначив 8 боєвиків як охорону полонених і ми рушили в сторону міста. Я склав звіт із бою поручникові Близнюкові. Врадуваний комендант підвищив мене до ступеня хорунжого.

Наша бойова сила в Яворові в тому часі начисляла около 130-140 стрільців і один кулемет. В тому була й студентська чота, в якій було около 30 осіб. В більшості це були гімназисти без військового вишколу, але в той день, вони вив'язалися з свого завдання знаменито. Тиждень пізніше я прочитав звіт польської команди з бою під Яворовом в польському часописі в Радимні: "В крававей потичце под Яворовем реґулярне українське войско вкрочило до Краковца". Продовж 7 місяців мені доводилося брати участь у численних збройних сутичках з ворогами. 9-го травня 1919 р. в бою під Остобужем недалеко Угнова я поранений попав у польську неволю. Сталося це вже після остаточного відвороту з Яворова.

Іван МЕЛЬНИК

СПОГАД ПРО ЛИСТОПАДОВІ ДНІ 1918 Р.

Перший листопад 1918 р. застав мене в родинному селі Буневі, віддаленому 14 кілометрів від Яворова. Я був тоді учнем 2-ої кляси української гімназії "Рідної Школи" в Яворові. Рано коло 9-ої години мій батько прийшов із засідання Громадської Ради і з великою втіхою заявив, що Австрія перестала існувати і, що повстала Україна. Урядування на поліційній станиці перебрав Олекса Кулинич, директор школи в Буневі, а йому до помочі призначено Миколу Купновицького і Андрія Грицуня. В Яворові старостою став проф. Михайло Білик. Появилися оголошення Повітового Комітету про створення Української Держави і заклик до молодих мужчин голоситися негайно в ряди Української Армії. На другий день прийшов пішки з Перемишля мій вуйко Теодор Купяк, учитель по фаху, і розповідав як радо цю вістку прийняли селяни. Він зголосився до Повітової Команди в Яворові. Прийшла сумна вістка з Яворова, що згинув Степан Бриттан. Багато людей з Бунева брали участь у похоронах поляглого.

За кілька днів мене завезли до Яворова в надії, що почнеться навчання в гімназії. Місто зробило на мене незабутнє враження. Всі написи на крамницях українською мовою, на вулицях багато війська, всюди великий рух. За кілька днів відходила проти поляків перша чота під проводом хорунжого Миколи Хархаліса. У тому відділі був також мій вуйко Т. Купяк. На подвір'ї казарм чота складала присягу на вірність Україні, а відбирав присягу капелян о. Теодор Чайківський. При тому молоді Крайчиківні з Малого Передмістя припинали стрільцям червоні маки.

При кінці листопада рознеслася по Яворові вістка, що поляки маршують на Яворів з Рави Руської і Судової Вишні. Цивільна українська влада почала виїздити до Немирова. Поляки готувалися перебрати уряди в місті. Несподівано повернулася до міста чота під проводом чотаря Дмитра Волощака. При тому згинуло двох польських офіцерів, які в військових одностроях і з легкою зброєю почали урядувати в будинку маґістрату.

Василь МАСТИКАШ

СПОГАД ІЗ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ

В жовтні 1918 року, бувши малолітнім учнем гімназії в Яворові, я бачив, що діється щось незвичайне. Ми, бурсаки, ані не думали, що твориться Українська Держава. Пересічний бурсак не цікавився надто тими справами, лише більше цікавився де б то роздобути додаткові харчі поза бурсацькою кухнею. Трирічна війна принесла велике спустошення, життєвий стан нашого народу був загрозливий. В бурсі виникла хвороба т. з. "еспанка", більшість бурсаків почала хворіти, а тим самим і число учнів в гімназії поважно зменшилось. Цей стан примусив директора гімназії порозумітись із управителем бурси, та всіх учнів розпустити на два тижні додому, а науку в школі перервати.

В дорозі з Яворова до мого рідного містечка Потилича мене перевіряли військові і цивільні установи. Щойно вдома першого листопада 1918 року побачив я, що Теодор Старчак, який закінчив теологію, назначив комісарем містечка Потилича колишнього австрійського старшого десятника Івана Старчака, а зібраних людей закликав йому підпорядковуватись. Переконував теж австрійського жандарма, яким був українець Козак, щоб залишив австрійську жандармерію й став йому до помочі в організації Української Держави. Козак залишив австрійську жандармерію та оба спільно покликали теолога, сина композитора Матюка, до праці та призначили його комендантом залізничної станції в Раві Руській, а на посадника міста Рави Руської назначили адвоката Івана Кунцева з хутора Улицько Зарубане, де він мав свою господарку.

Теодор Старчак та Козак віддано працювали для відбудови своєї державности. Притягали до співпраці інших людей, як Івана Кохана, колишнього старшого десятника австрійської жандармерії в Босні. Спільно створили мобілізаційну комісію і проголосили загальну

"Вільне Слово" (без дати)

мобілізацію всіх мужчин, здібних до військової служби, озброюючи та відсилаючи до команди в Раві Руській.

Та довго це не потривало, бо в сам гарячий час мобілізації, наскочив на Потилич польський кінний відділ леґіонів, який розігнав людей, а мобілізаційну комісію арештував. Не обійшлось і без побиття комісії, яка в початках ставила спротив. Так закутих членів між кіньми відпровадили до залізничого двірця Гути Зеленої, посадили в товарові вагони і повезли в напрямку Любачів-Ярослав. Під великою горою в лісі під Любачевом поїзд зменшив свою скорість з браку пального матеріялу. Цю повільну їзду поїзду використали члени комісії, проламали діру в вагоні і втекли. Повернувшись до Потилича, дальше продовжали свою працю та ставили спротив полякам. Та не довго прийшлось їм знову продовжувати свою працю для відбудови державности, бо в короткому часі поляки зайняли Раву Руську, роблячи різні наскоки на наше безборонне населення, грабуючи, що тільки їм попало під руки. Не було сили встоятись нашим борцям, вони з наближенням польського фронту мусіли відступати. Оба теологи Старчак і Матюк в одностроях чотарів від'їхали в напрямі Старого Села (тобто в напрямі на Львів). По війні кружляли чутки, що Старчак був комендантом сотні біля Вінниці. Одначе всякі розшуки по війні не принесли жадної вістки про нього. Мабуть, віддав своє молоде життя за нашу Державу.

Такий великий підйом духа бачив я, коли повернувся по двох тижнях до Яворова. Вже при в'їзді до міста Яворова завважив я, що наші вояки виконують свою службу по-геройськи, як пристало українському воякові. В самому місті в цей день панував день великої жалоби по теологові Степанові Бриттанові, який поляг під час роззброювання австрійської жандармерії. Похорон був неначе великий маніфестаційний похід. В день під засвіченими електричними світлами проходив цей маніфестаційний похорон. За домовиною маршувала почесна сотня Січовиків в одностроях з рушницями, дальше студентський хор, який співав похоронні маршові пісні, а дальше маси народу. Цей маніфестаційний похорон затримався біля Народного Дому, а з його балькону гімназійний учитель Білик, що саме тоді й був посадником міста, виголосив зворушливу прощальну промову. Хоча місто Яворів невелике, то похорон тривав цілий день.

Хоч польська окупаційна влада старалась затерти всі сліди нашого відродження, то все ж таки не вдалось їй всього знищити, чи затерти всі сліди. За приклад візьму, що в Яворові зараз по похороні теолога Степана Бриттана названо одну вулицю його іменем. Польська влада того не змінила й ця вулиця цілий час мала цю назву. Чи й тепер ця вулиця далі носить це ім'я, тяжко сказати, бо новий господар заводить свої нові порядки.

Я свідомий того, що мій спогад неповний, бо що ж я міг більше

бачити чи чути, бувши ще малолітнім учнем та бурсаком. Одначе вважаю за доцільне зберегти те, щоб наше молоде покоління знало, що саме тоді весь наш український нарід піднявся до відбудови своєї Держави.

Степан КАЛАМУНЕЦЬКИЙ

ЯВОРІВ У ДНЯХ 26-го НА 27-го ЛИСТОПАДА 1918 РОКУ

(Очима самовидця)

26-го листопада 1918 р. розійшлася чутка в Яворові, що поляки наступають на Раву Руську від Томашева. Для оборони загроженої Рави вирушила яворівська залога в напрямі Немирова, а Яворів залишився без військової охорони. Поляки використали цю нагоду й почали перебирати владу в місті в свої руки. У маґістраті засіли в військовій уніформі поручники Німентовскі і Козьорацкі. На вулицях міста появилися молоді поляки в "роґатифках". Два емеритовані австрійські жандарми-поляки Бушидло і Сабіняк, озброєні мисливськими рушницями, вирушили возом, щоб зайняти залізничну станцію. В половині дороги на Малому Передмісті вони завернули, побачивши, що до міста бойовим порядком вмаршовує українська янівська група під командою поручників Д. Волощака і І. Рибака. Чота затрималася біля маґістрату і тоді пострілом з рушниці через вікно вбито поручника Німентовского, а на коридорі поручника Козьорацкого. Тих поляків, що засіли в урядових установах і молодь у "роґатифках" арештовано й зібрано на маґістратському подвір'ї. Деяких посаджено до в'язниці, більшість після особистого обшуку випущено на волю. Зроблено теж ревізію по домах польського активу.

Андрій ГУКАЛО

НАСКОК НА ЗАЛІЗНИЧНУ СТАНЦІЮ СУДОВА ВИШНЯ

Команда яворівської округи — булавний Лев Щирба, хорунжий Осип Кунанець і старший десятник Іван Коструба випрацювала плян відбити від поляків станцію Судова Вишня, щоб перервати залізничний зв'язок між Львовом і Перемишлем. Тиждень перед св. Михайлом булавний Л. Щирба запитав мене на подвір'ї казарм, чи маю бажання взяти участь добровільцем у наскоку на судово-вишенську станцію. Я погодився.

За кілька днів під вечір драбинястими возами виїхали ми в напрямі Судової Вишні. На десятому кілометрі від Яворова в селі Віжомля ми затрималися на ніч у місцевій школі. Наскок мав відбутися несподівано. Треба було зберігати обережність, щоб ворог не довідався про наш плян. Спали ми на підлозі з рушницями напоготові. Кругом шкільного будинку розставили ми стійки, яким селяни позичили свої кожухи, бо був мороз і падав сніг.

Зв'язок з Яворовом втримували два кінnотники, а розвідувачами на ворожому терені були дві старші дівчини, з яких одна називалася Балич і мешкала в Яворові коло "Гірної" церкви. Ми отримали нове взуття, бо наші "цивільні" черевики розлізлися в осінніх болотах. Кожний вибирав собі щонайкращі, а мені залишилися два великі черевики на цю саму ногу. Я мусів ними вдоволитися.

20-го листопада ми почали готуватися до наскоку. Було нас усіх 60. Кожний отримав якесь завдання, що його мав виконати під проводом свого коменданта. Мали ми лише 30 рушниць. Решта вояків мали різні прилади для нищення залізничного шляху, телефонів і телеграфів, ножиці перетинати дроти, ключі розмонтовувати рейки, лопати, кайла розкопувати дорогу, молоти, пилки. Я мав стародавню російську рушницю, замок якої треба було відмикати ногою, бо затинався.

Нас розділено на чотири чоти. Пізно ввечорі вибралися ми в дорогу. Ідемо замерзлим, вкритим снігом полем, тільки де-не-де чорні-

ють свіжо виорані скиби. Наближаємося до станції розстрільною або "гусаком", скриваючися за дерева й кущі, щоб ворог нас не помітив.

Найважливіше завдання мала чота Л. Щирби. Вона рушила прямо битим шляхом до залізничного перехрестя, щоб унешкідливити польські стійки, зірвати рейки, перерізати телефонічне сполучення з Перемишлем і рейками помаршувати до станції. Моя чота під командою І. Коструби зійшла з битого шляху на ліво і попри потік попрямувала на схід до річки Вишні та її берегом попід міст, а далі сосновим лісом мала підсунутися під будинок станції, зліквідувати польські стійки і ждати на зв'язок з двома другими чотами. Чота О. Кунанця заходила від півночі лавою прямо на станцію. З'єднавшись, всі три чоти мали спільно вдарити на будинок станції, яка була вже відрізана від зовнішнього світу.

Моя чота зайняла свої позиції без пригод, хоч ми маршували ворожим тереном, а ворони, що гніздилися на соснах, зняли великий галас і могли зрадити нашу присутність. У бічному вікні блимало слабе світло. І. Коструба наказав десятникові Подолюхові покрадьки заглянути, що діється всередині Подолюх підкрався під вікно і в той же момент бахнув вистріл.

— Мене зауважили! — крикнув Подолюх.

Коструба дав наказ наступати і старався знайти зв'язок з іншими групами. Стріляємо в вікно, в якому світилося. Гук вистрілів оглушив нас повністю. Залягаємо в заглибину на вигоні, яких 20 кроків від станції.

Раптом стрілянина втихла. Комендант Коструба був певний, що Щирба вже на станції і почав його кликати, але відповіді не було, лиш чути було метушню в будинку. Кілька вистрілів впало в нашу сторону.

Ми перейшли рейки і наслуховуємо, чи чути українську мову. Чуємо тільки галас, але слів не можна зрозуміти. Ми опинилися в сосновому лісі від сторони Яворова, звідки мав наступати Кунанець. Від будинку станції відділювала нас висока дощана огорожа. Заходимо до поблизьких хат, але мешканці нічого не знають.

Коструба ще раз вигукнув — "Щирба, відступаємо!", а ворог сипнув на нас серію вистрілів з кулемета. За нами неслися вигуки: "Стуй! Стуй!" Куль ми не боялися, зате не хотіли попасти в польський полон.

Ми перескочили потік і скрилися в кущах. Стрілянина втихла. В селі Бортятині ми зайшли в хату якогось господаря. Він угостив нас хлібом і молоком, не знаючи нічого, що діялося на судово-вишенській станції. Нарікав, що поляки часто забігають у село, докучають мешканцям, арештували пароха.

По дорозі до Яворова старший десятник Коструба не міг погодитися з думкою, що булавний Лев Щирба не здобув станції. Хотів повернути шляхом через німецьку колонію Шумляв (Віжомля) до Судової

Вишні, але я переконав його про безцільність такого кроку. Ми зайшли до нашої станиці в Віжомлі. Тут застали кількох учасників наскоку, які розказали нам, що невдачу спричинив передчасний вистріл Подолюха. Геройською смертю полягли два коменданти — Щирба й Кунанець і два стрільці. В суматосі невідомо від чиєї кулі чи ґранати — ворожої чи своєї...

Вони й їхня група мали найтяжче завдання — підступити під вікна будинку, обкидати кімнати ручними ґранатами й, викликавши паніку, оволодіти станцією. Можливо, що ворог відкинув ґранати, поки вони вибухли і від них полягли обидва наші коменданти.

Невідомо що ворог зробив з поляглими і де їх поховано. Коли дівчата-розвідниці просили поляків віддати трупів, вони відмовилися з пімсти за смерть їх 28 людей, які згинули від наших куль.

Повернувшись до Яворова, ми застали зміни в команді. Комендантом став сотник Близнюк, кудись відійшов старший десятник Шавала, комендант студентської чоти. В Любачівщині командувачем був сотник Клей.* Я з хорунжим Осипом Квасом мав завдання мобілізувати молодь Краківця й околиці. Наші з'єднання мусіли хвилево відступити з Яворова до Немирова, бо нам загрожувала небезпека, що поляки перетнуть шлях Жовква-Львів. Незабаром повернули ми до Яворова. На другий день після нашого повороту поляки в силі трьох сотень під соломою на санях крадькома хотіли захопити Яворів, але першу відсіч дали їм наші вояки, що повернулися з Немирова і були на відпочинку у своїх родин. До них прилучилися яворівські міщани. Обороною керував чотар Іван Худа, який захопив ворожий кулемет і з катехитом о. Чайковським сипав сальвами по напасниках. З допомогою прийшло населення Великого Передмістя і Наконечного. Поляків вибито дощенту, решту взято в полон. З українського боку не було втрат. Зате після польської окупації Галичини Наконечне заплатило контрибуцію — мусіло довгий час квартирувати й прохарчовувати відділ кавалеристів. Повторилася доля Яворова з часів Хмельниччини...

Тому що новий комендант Яворова Близнюк не долюблював студентської чоти, вона під командою чотаря Алексевича перейшла до сотника Івана Коссака, командувача Жовкви. Він прийняв нас прихильно. Мене приділив до львівської секції телефонів і телеграфів, де я працював під керівництвом поручника Степана Струмінського, в канцелярії якого працювала моя товаришка Гандзя Щирба. В 1920 р. я стрінувся з нею в Одесі, де працювала в станційній команді.

Я отримав відзначення "Лицарів Ордену Залізного Хреста УНР" за участь у повстанні Шепаровича і за участь у приготуваннях у Вадовичах до Другого Зимового Походу.

---

* Галицький німець-колоніст Клее.

Микола Хархаліс

Ярослав Маренін

19-літній учень яворівської гімназії Михайло Зайшлий із Комарна згинув на фронті к. Любіня Великого під Львовом під час українсько-польської війни в лютому 1919 р.

СПИСОК УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

(На підставі Альманаху УСС)

Алексевич Тадей, хорунжий технічної сотні
Бриттан Степан, булавний, згинув 1.11.1918 р. в Яворові
Войціцький Василь, старший стрілець, 8-ма сотня
Голубець Іван, вістун, помер у Канаді
Дзидз Степан, вістун
Допик Олекса, стрілець
Загаєвич Матвій, десятник, чотар, згинув під Мотовилівкою
Загаєвич Микола, хорунжий, згинув під Мотовилівкою
Квас Осип, хорунжий, помер у Канаді
Клос Володимир, стрілець
Костецький Микола, стрілець
Крілик Володимир, вістун, згинув у 1920
Кушик Іван, стрілець
Маланяк Антін, вістун, чотар, булавний, помер у ЗСА
Маренін Мирон, хорунжий, чотар, помер у ЗСА
о. Пшепюрський Андрій, духовник
Світлик Микола, стрілець
Скічнів Іван, хорунжий, помер на тиф в Браїлові
Тихоліс, булавний
Тісточко Дмитро, стрілець
Угрин Володимир, вістун
Харамбура Іван, стрілець
Харамбура Роман, десятник, чотар, помер у ЗСА
Харханіс Микола, стрілець, підхорунжий помер
Чичилович Іван, вістун, чотар, помер на тиф у 1919 р.
Шавала Р., десятник, помер на тиф у 1919 р.
Стрілець Харханіс Микола
Стрілець Хомик Василь
Стрілець Хомик Іван
Стрілець Худа Ілько
Стрілець Чопик Осип
Стрілець Шийка Андрій
Стрілець Шпитак Михайло
Стрілець Щирба Володимир

Обоз і медичні сестри:
Вахула Степан, Лукасевич Антін, Тиндик ....., Ткач Софія, Ткач Микола, Угрин Параскевія, Угрин Степан, Флис Степан, Харамбура Гринько, Харханіс Яким.

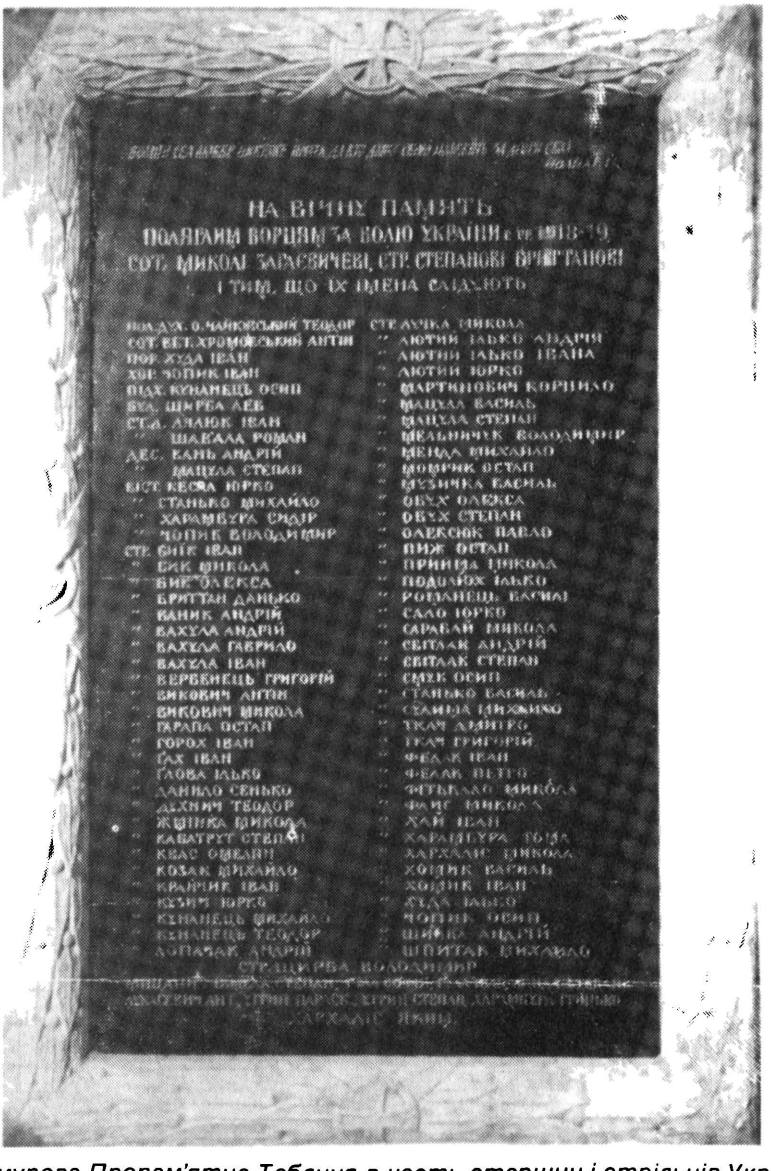

Мармурова Пропам'ятна Таблиця в честь старшин і стрільців Української Галицької Армії, поляглих за волю України в 1918-20 рр. На таблиці 80 прізвищ.

СПИСОК ЧЛЕНІВ ЯВОРІВСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ЧОТИ

Чота складалася з гімназистів 4-ої до 8-ої кляс.
Комендант чоти — чотар Чопик Микола, помер у ЗСА.

Алексевич Іван
Барабах Семен, 7-ма кл.
Бриндас Петро, 8-ма кл.
Вархоляк Осип, 8-ма кл.
Гукало Андрій, 6-та кл.
Ґрабовський Остап, 7-ма кл.
Ґронський Едвард, 7-ма кл.
Дзінґало Евген, 7-ма кл.
Дзінґало (молодший)
Духнич ...
Карбивник Іван
Квас Осип, хорунжий австрійської армії
Кожухівський Володимир
Крайчик Іван, 7-ма кл.
Крайчик Степан, 6-та кл.
Кульчицький Степан, 8-ма кл.
Лев Ілляріон, 7-ма кл.
Лев Олександер, 8-ма кл.
Левицький Маріян, 7-ма кл.
Левицький Юрій, 7-ма кл.
Лелюк ...
Лукасевич Петро, 8-ма кл.
Малець Степан
Маренін Маріян, 7-ма кл.
Масюк Степан, 8-ма кл.
Момрик Андрій
Неметті Карло, 5-та кл.
Обух Володимир, 8-ма кл.
Обух Осип, 4-та кл.
Подолюх Петро ...
Радюк Петро ...
Саварин Володимир, 7-ма кл.
Станько Володимир, 6-та кл.
Тергальський ...
Флис Михайло, по матурі
Харамбура Данило, 8-ма кл.
Харамбура Михайло, 6-та кл.
Харамбура Семен, хорунжий
Хархаліс Остап, 7-ма кл.

Худа Микола ...
Худа Михайло, по матурі
Чопик Володимир ... (згинув за Збручем)
Чопик Іван ... (згинув під Добрусином)
Щирба Ярослав ...
Невідомий ст. стрілець УСС

СПИСОК ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ З ЯВОРОВА Й ЯВОРІВЩИНИ, ПОЛЯГЛИХ У ВИЗВОЛЬНІЙ ВІЙНІ

(На підставі "Сторінки жалібної книги")

Бразій Іван, стрілець, помер 8.9.1919 р. у Вінниці
Вальчура Іван, стрілець, помер 27. 1. 1920 р. у Вінниці
Войтахович Тимко, стрілець, помер 13.12.1919 р. у Вінниці
Галабуд Микола, стрілець, помер 25.8.1919 р. у Бубилоні, Берестя
Гадьо Василь, гарматчик, помер (?)
Ґайовський Олекса, старший стрілець, помер у Вінниці
Ґера Василь, стрілець, помер 26.11.1919 р. у Вітаві к. Гніваня
Дворка Михайло, стрілець, гарматчик, помер 12.1.1920 р. у Вінниці
Дорош Іван, стрілець, помер 2.1.1920 р. у Вінниці
Дутко Роман, стрілець, помер 11.1.1920 р. у Вінниці
Железко Прокоп, стрілець, помер 20.2.1919 р. у Вінниці
Жук Гринь, стрілець, помер 20.11.1919 р. у Вітаві к. Гніваня
Кіт Григорій, стрілець, згинув у 1919 р. в Молошковичах
Козак Гриць, гарматчик, помер (?)
Коляса Іван, стрілець, помер 30.1.1920 р. у Вінниці
Коновалець Евген, хорунжий, загинув біля Мшани
Кохановський Володимир, стрілець, згинув 11.9.1919 р. під Васильківцями
Крайчик Іван, стрілець, помер 8.3.1920 р. у Чорноміні к. Ольгополя
Кучерепа Володимир, стрілець, згинув 1918 р. у Перемишлі
Мазур Василь, стрілець, помер 3.7.1919 р. у Кракові — Домбє
Маковецький Петро, стрілець, помер 3.7.1919 р. у Буґтоні
Маланчук Дмитро, чотар, помер у Вінниці
Маренін Ярослав, чотар, помер у Львові
Мудрик Василь, стрілець, помер 11.1.1920 р. у Вінниці
Музика Іван, стрілець, помер 11.1.1920 р. у Вінниці
Одинак Олекса, стрілець, помер у серпні 1919 р. у Буґтоні
Олійник Олекса, стрілець, помер 10.8.1919 р. у Буґтоні
Пашко Іван, стрілець, помер 9.1.1920 р. у Вінниці
Писарівський Петро, вістун, помер б. Вінниці

Поташник Федір, вістун, помер восени 1919 р. у Вінниці
Прокопович Антін Богдан, поручник, помер 8.11.1919 р. у Барі
Рись Демко, стрілець, помер 9.1.1920 р. у Вінниці
Роман Іван, вістун, помер навесні 1919 р. у Вадовицях
Ряса Максим, стрілець, помер 20.2.1920 р. у Вінниці
Савчук Тома, стрілець, помер 21.11.1919 р. у Вінниці
Сапушин Василь, стрілець, помер 3.1.1920 р. у Нім. Яблонному
Сидорович Василь, поручник, помер 22.2.1920 р. у Чорнобілі
Скічнів Іван, хорунжий, помер 11.1919 р. у Браїлові
Скоморівський Гриць, стрілець, помер 11.1918 р.
Сорока Іван, стрілець, згинув 18.11.1918 р.
Сеник Макар, стрілець згинув 18.11.1918 р.
Станько Іван, стрілець, помер ... (?)
Тима Василь, стрілець, помер 2.7.1922 р. у Штернберґу
Тимкевич Антін, стрілець, помер ... (?)
Худа Іван, поручник, помер у Яворові
о. Чайківський Теодор, польовий духовник, помер 4.1920 р. у Дубовій
Чопик Ярослав, стрілець, згинув 2.11.1919 р. у Васильківцях
Шавала Теофіль, булавний, старший десятник, помер 15.6.1920 р. у Жмеринці
Шафран Михайло, стрілець, помер 17.12.1919 р. у Вінниці
Шитка Василь, стрілець, помер 9.10.1919 р. у Вінниці
Щирба Ефрозина, медична сестра, померла ... (?)
Яцик Дмитро, стрілець, помер 16.12.1919 р.

НЕПОВНИЙ СПИСОК ПОЛЯГЛИХ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ В 1918—1919 РР.

Польовий духовник о. Чайківський Теодор
Сотник Загаєвич Микола
Сотник Хромовський Антін
Поручник Худа Іван
Хорунжий Чопик Іван
Підхорунжий Кунанець Осип
Булавний Щирба Лев
Старший дес. Лелюк Іван
Старший дес. Шавала Роман
Десятник Вань Андрій
Десятник Мацула Степан
Вістун Кесла Юрко
Вістун Станько Михайло
Вістун Харамбура Сидір

Вістун Чопик Володимир
Стрілець Биїк Іван
Стрілець Бик Микола
Стрілець Бик Олекса
Стрілець Бриттан Данько
Стрілець Бриттан Степан
Стрілець Ваник Андрій
Стрілець Вахула Андрій
Стрілець Вахула Гаврило
Стрілець Вахула Іван
Стрілець Вербенець Григорій
Стрілець Викович Антін
Стрілець Викович Микола
Стрілець Гарапа Остап
Стрілець Горох Іван
Стрілець Ґах Іван
Стрілець Ґлова Ілько
Стрілець Данило Сенько
Стрілець Духнич Теодор
Стрілець Жмінка Микола
Стрілець Каватрут Степан
Стрілець Квас Омелян
Стрілець Козак Михайло
Стрілець Крайчик Іван
Стрілець Кузич Юрко
Стрілець Кунанець Михайло
Стрілець Кунанець Теодор
Стрілець Лопачак Андрій
Стрілець Лучка Микола
Стрілець Лютий Ілько с. Андрія
Стрілець Лютий Ілько с. Івана
Стрілець Лютий Юрко
Стрілець Мартинович Корнило
Стрілець Мацула Василь
Стрілець Мацула Степан
Стрілець Мельничук Володимир
Стрілець Менда Михайло
Стрілець Момрик Остап
Стрілець Музичка Василь
Стрілець Обух Олекса
Стрілець Обух Степан
Стрілець Олексюк Павло
Стрілець Пиж Степан

Стрілець Прийма Микола
Стрілець Подолюх Ілько
Стрілець Романець Василь
Стрілець Сало Юрко
Стрілець Сарабай Микола
Стрілець Світлик Андрій
Стрілець Світлик Степан
Стрілець Смук Остап
Стрілець Станько Василь
Стрілець Сулима Михайло
Стрілець Ткач Дмитро
Стрілець Ткач Григорій
Стрілець Федак Іван
Стрілець Федак Петро
Стрілець Фітькало Микола
Стрілець Фірчук ...
Стрілець Флис Микола
Стрілець Хай Іван
Стрілець Харамбура Тома

Степан КАЛАМУНЕЦЬКИЙ

ЯВОРІВ У 1939—1944 РР.

З кінцем серпня 1939 р. в Яворові й Яворівщині, як і по всіх землях Західньої України почався історичний період. В тому часі Німеччина пішла війною на Польщу. Це був початок Другої світової війни. Неприготована до війни Польща проголосила мобілізацію мужчин до 45 року життя, одначе не було часу вислати їх до місць призначення. Вже в перших днях війни німецькі літаки скинули на місто кілька бомб і одна з них ушкодила західню частину Українського Народнього Дому. Воєнний фронт наближався скоро. Між Яворовом і Краківцем поляки приготовляли протинаступ, а це спричинило посилення бомбових нальотів німецьких літаків на міста і села. Тоді знищено багато домів в Яворові, а передусім при ринку, при вул. О. Маковея і вул. Шашкевича. В днях 10-го і 11-го вересня 1939 р. німецькі війська зайняли повіт і подалися на схід у сторону Львова.

З приходом німців польська адміністрація перестала існувати, тож українське населення почало нашвидкуруч організувати міські і сільські управи. В Яворові почав урядувати Комітет з д-ром Галущаком, як головою. На селах продовжували працю місцеві самоуправи з українськими солтисами на чолі. Загал населення очікував непевного майбутнього. Вже з початком війни кружляли вістки, що Німеччина і Москва договорилися поділити Польщу. З приходом німців до Яворова ці поголоски почали потверджуватися, що викликало неабияку тривогу серед населення. Виникнуло питання що робити, чи оставати на місцях, чи виїжджати на Захід? Не було часу довго застановлятися і рішено — хто активно протидіяв комуністам той, нехай виїздить на Захід, а інші хай остають на місцях для оборони населення перед винищенням. По 20-ім вересня німецькі частини почали опускати терени між Львовом і Сяном, а 26-го вересня до Яворова ввійшли російсько-большевицькі війська.

Армія, що займала галицькі землі, це були сини східніх земель України, що виглядали немов каторжники — сумні, худі, голодні. При вході до міста вітала їх жмінька членів Комуністичної Партії Західньої

України, переважно жидівського походження. За першими загонами війська на конях прибули енкаведисти, які 26-го вересня вбили на приходстві в селі Рогізні о. Михайла Телепа, а в селі Прилбичі вбили брата митрополита Андрея Шептицького. Один з убивців називався Столітий (мабуть прибране прізвище). В перших початках по приході большевиків правління було в руках війська, а комендантом був капітан Кучеренко — жид зі східніх земель України. Його помічником став комісар Кудеяр, що підбирав людей до місцевих міських і сільських Рад. Він дав наказ урухомити навчання по всіх школах, щоб виглядало, будьто життя йде нормально. Шкільним інспектором призначено А. Вуніцку, що ніколи не була вчителькою. Вона була дуже коротко, а на її місце прийшла людина з східних земель, Нижник, а по ньому Судець. В місті почали навчання — б. гімназія "Рідної Школи", де директором був д-р Іван Велигорський, торговельна школа, де управителем був С. Каламунецький, народна школа (під ратушем) під управою К. Ясельського, народна школа в приміщеннях манастиря СС Василіянок під управою Бовсунівської, вчительки з Києва, жидівська народна школа (над ставком), якою управляв Померанц. Польська гімназія і польська вчительська семінарія перестали існувати, а їх приміщення зайнято під уряди. В короткому часі реорганізовано всі школи на совєтський лад, перетворюючи народні школи на чотирирічки, сьомирічки, а гімназію на десятирічку. У кожній школі впроваджено як предмет навчання російську мову, а усунено релігію. Попри управителя в кожній школі назначено "завпеда", якого обов'язком було перевіряти, чи вчителі приготовлені до лекцій. Учителів притягано до культурно-освітньої праці. Вечорами вони мусіли сходитися вивчати історію комуністичної партії, або пояснювати населенню сталінську конституцію, духа якої самі не знали.

В кілька тижнів після зайняття Галичини проголошено вибори до Ради у Львові. Кандидатами були неграмотні бідняки з місцевого населення і нікому невідомі члени комуністичної партії зі Сходу, яких ніхто ніколи не бачив. Вибраних делеґатів візвали до Львова і там доручено їм ухвалити акт приєднання Галичини до Української Радянської Соціялістичної Республіки. Після цього "добровільного воз'єднання" почали заводити совєтський лад. По селах організовано колгоспи. Почали вивозити кудись чільних провідників і польських осадників. Спеціяльна нагінка була за розконспірованими членами Української Націоналістичної Організації. Пропали тоді: Кузич І., Кулинич М., Тиндик І. і другі. Арештовано Семена Харамбуру, а над д-ром Михайлом Фільцом зааранжували народний суд, який, мов на глум, відбувався в залі Українського Народнього Дому в Яворові. Закидали оскарженому протинародню діяльність. За те засудили його до кари смерти з правом відклику до обласного суду у Львові, який змінив присуд на 10 літ

примусових робіт на Сибірі. Майно сконфісковано і родину вивезено до Казакстану. В тому часі вивезено кудись родину Крвавичів, а по селах вибирали по кілька родин т. зв. куркулів і їх також запроторювали у Казакстан. Робили це, щоб стероризувати населення і, щоб легше було заводити совєтську систему. Бувші члени КПЗУ (Комуністична Партія Західної України) у скорому часі переконалися, що їх обдурили, бо поступають інакше як говорили раніше, що влада не йде до рук робітників і селян, але до зайдів, що не знали потреб місцевих людей. Одного дня скликали таких незадоволених на НКВД, де їм загрожено висилкою на "білі ведмеді", якщо будуть виявляти якенебудь незадоволення з заряджень совєтської влади. Уряди обсаджено людьми, привезеними зі східніх теренів України і Московії і для них та їх родин відкрито окремі крамниці споживчих товарів, куди місцеве населення не мало доступу. Брак харчів, а передусім товщів, цукру, мила, шкіри, одежі спричинив торгівлю на "чорному ринку". На рільників, що не вступили до колгоспів наложено данини зерна, м'яса, молока, яєць і гроша, а хто не виконав призначеної норми, тому грозив вивіз. До кожного села був приділений з району член партії, член комсомолу, член червоної армії, член НКВД і всі вони враз з наставленими місцевими урядниками сільрад, міліції мали пильнувати виконання всіх заряджень комуністичного уряду. Все це викликувало незадоволення і народ чекав якоїсь зміни. Потайки слухали заграничних радіопередач, що в більшості були заглушувані большевиками. Для більшої контролі населення видано кожній дорослій особі паспорт, без якого не можна було виходити поза межу місцевости. По всіх місцевостях організовано культ-освітні клюби (це бувші читальні "Просвіти"), куди щораз заганяли людей на сходини (мітинґи), на яких одноголосно і з радістю були ухвалювані постанови "власть імущих". На весні 1941 р. на мітинґах почали пояснювати способи самооборони на випадок війни. А коли почали висилати людей під західні границі копати протитанкові рови і будувати бункери, то кожному було ясно, що війна висить у повітрі. 21-го червня 1941 р. до схід сонця шум літаків розбудив усіх. В Яворові, 1 км. на північ від міста, були приземлені совєтські літаки, а в бараках побіч спали їх залоги. Німці їх збомбили і запалили. Ніхто не міг сказати що діється, а деякі большевики пояснювали, що це маневри. Доперва о год. 8-ій ранку того дня радіо Москва подало, що німці напали на Совєтський Союз. Паніка охопила всіх совєтських зайдів і більшість з них почала втікати на Схід. НКВД почало зганяти на подвір'я бувшої польської гімназії чоловіків з наміром вивезти чи розстріляти, та не мали часу виконати пляну, бо вже наближалася німецька армія. Відділи червоної армії, що мали обороняти місто, не мали охоти воювати і кидали зброю. Німецька армія закривала округи — яворівську, городецьку, любачівську від Рави Руської і Самбора в напрямі на Львів, тому

рештки совєтських військ поспішно вибиралися на Схід. 24-го червня 1941 р. німецька армія зайняла повіт, а ввечорі цього дня через Яворів переїздили відділи українського леґіону "Жайворонок", щоб першими вступити до Львова. Українська пісня переїзджаючих вояків у німецькій уніформі підбадьорила пригнічене населення. Одначе сподівання на кращу долю завели. Військова команда заборонила виставляти українські прапори на домах, а вітальні брами з іменем провідника ОУН С. Бандери казала розібрати. До помочі так званій "Ортскомандо" створено повітову і міську "Управу Повітову". Управу очолив Іван Паславський, а міську проф. Осип Кметик. Ст. Каламунецькому і П. Волощакові доручено зайнятися апровізацією населення в місті, а крамницями на селах зайнявся Іван Фірчук. Залишені совєтами крамниці були розграблені, більші склади залишені червоною армією зайняла німецька команда, яка згодилася продавати нам муку на випік хліба для населення. Хліб розділювано, а радше продавано на картки, які видавав харчовий відділ при міській управі, очолений Т. Водяним. Німецька влада не сприяла українській кооперації і тому радо передавала поодинокі склепи приватним особам. У скорому часі німці почали стягати з населення так звані "континґенти" сільськогосподарських продуктів і платили за них державну ціну. Почали також забирати людей на роботи до Німеччини і то спочатку ніби добровільно, а відтак ловили, як колись татари і вивозили на Захід. Жидівське населення звезли з повіту до міста і умістили в "ґетті" в околиці синагоги. Ґеттом завідувала Жидівська Рада (Юденрат), яка мала обов'язок стягати з жидів тяжкі данини передусім у золоті, або в заграничних грошах і передавати німцям. Що якийсь час вивозили працездатних жидів кудись залізницею. Часто німецькі жандарми стріляли на вулицях міста перехожого жида, а найбільше робив собі такий "спорт" жандарм Вольф. На весні 1942 р. решту жидів вивезли на край міста під ліс, де всіх перестріляли і закопали в велику яму. Хати, де мешкали жиди, підпалювали, щоб ніхто не залишився захований. До такої акції, мов на глум, привезли німці собі до помочі жидівську міліцію зі Львова.

В літі 1942 р. в повіті появилися совєтські партизани, що мали свій осідок в лісах між Немировим і Яновом. Їхній рейд проходив селами Вербляни, Завадів, Наконечне, Порудно, Селиська і через Хоросницю на полудне до Словаччини. В тому часі почали організувати в Яворові для оборони населення перед німецькими особливими відділами ("Зондердінст") і большевицькими партизанами "Самооборону", провідником якої обрано "Горбаля" (псевдо І. А.). Представники тієї організації переводили вишкіл молоді в орудуванні зброєю, в несенні помочі раненим і в інших знаннях підпільного руху. Населення повіту з самовідреченням співпрацювало з організацією, яка під кінець 1942 р. включилася в УПА. Немалу поміч в часі німецької окупації давав лю-

дям відділ Українського Допомогового Комітету, який очолював о. М. Мокрівський. Комітет часто мусів інтервеніювати перед німецькою владою з "Ґештапом" включно в справах вивозу до Німеччини на роботи, накладання надмірного налогу на сільськогосподарські продукти, арештувань політично запідозрених, підшукування приміщень для втікачів тощо. Медичну поміч з посвятою давав д-р Ю. Липа, який згинув від кулі НКВД в селі Шутова (тепер Козаківка) і є похований в с. Бунів і д-р С. Кушнір, який помер зараз по повороті з заслання на Сибір.

Під час німецької окупації шкільництво змінилося. За німецьким пляном населення могло бути тільки допоміжною силою, тому існувати могли тільки початкові й деякі фахові школи. Через те не дозволили на ведення гімназії чи пак десятирічки, а за те згодилися на вчительську семінарію, торговельну і ремісничу школи, які були переповнені учнями.

В 1943 р., коли німці почали програвати на східньому фронті, вони звернулися до Українського Допомогового Комітету з централею в Кракові з ініціятивою творити українські військові відділи. По довгих нарадах рішено організувати військову формацію під назвою "Галицька Дивізія", маючи на меті, що це буде зав'язок Української Армії, яка виборе самостійність Україні. В Яворові на площі гімназії відбулося віче в справі творення Дивізії. Незначна більшість була за створенням Дивізії, а меншість мала сумнів у доцільності творення військових з'єднань при помочі німців. Все таки почався набір до Дивізії і кількасот хлопців і мужчин виїхали на військовий перевишкіл. Ті, що не пішли до Дивізії, опинилися в рядах Української Повстанської Армії, яка готувалася до боротьби з усіма ворогами України.

На весні 1944 р. фронт зближався до границь б. Галичини і стало певним, що большевики займуть і наш повіт. Ті з яворівців, що сподівалися переслідування, почали виїздити на Захід. Одні з них залишилися на теренах Польщі, інші опинилися в Австрії, Німеччині, Франції.

В липні 1944 р. совєтська армія зайняла вдруге яворівський повіт і з того часу почався новий період нашої історії.

Д-р М. Саломія ЦЬОРОХ,
Монахиня-василіянка

ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МОНАХИНЬ ВАСИЛІЯНОК В ЯВОРОВІ

Існування і розвиток українських дівочих приватних шкіл в Яворові тісно пов'язані з манастирем СС Василіянок, бо цей чернечий Чин поруч релігійно-монашого покликання найважливішим своїм завданням вважав виховно-навчальну дію в її різновидах (сиротинці, передшкілля, початкові, середні загально-освітні і фахові школи).

Це й було згідне з поглядами і принципами засновника Чину св. Василія Великого. Виховання молоді було одним із основних завдань, які св. Василій Великий доручив своїм послідовникам. Тому монахині, духовні діти св. Василія В., присвятилися одній із найважливіших ділянок праці — вихованню й навчанню дітей і юнацтва.

Деякі згадки про яворівський манастир СС Василіянок є в василіянських архівах і в друкованих виданнях, нпр. "Книга місійна" з 1894 р., видавана щомісячно о. Л. Джулинським, у довіднику "Słownik geograficzny ziem Królewstwa Polskiego" т. III, Варшава 1887 р. та принагідно в пізніших загальних оглядах василіянських манастирів, але джерельну працю про жіночі василіянські манастирі в історичному аспекті з окремим зверненням уваги на їх педагогічну діяльність дала Сестра д-р М. Саломія Цьорох у студії "Погляд на історію та виховну діяльність монахинь Василіянок", Рим 1964 р. Тема цієї праці вийшла з її докторської дисертації у Львівському університеті.

З цієї студії даємо в нашому збірнику розділи, які стосуються яворівського манастиря і ведених ним шкіл. - *Редакція.*

Святопокровський манастир в Яворові існує від початку XVII ст., а його початок був такий: У 1621 р. прибули до Яворова монахині-василіянки й замешкали у двох домах при горішній церкві. У 1636 р. Маргарита Жугаєвич, по мужеві Дишкевичева, яворівська міщанка, записала

сестрам город коло церкви . Коли ж до цього манастиря вступила сама фундаторка, то дальшим записом і купівлею розширила манастирську посілість, що обіймала 8 городів, побудувала на ній манастир і стала першою його ігуменею[1]. Крім того долучила до манастирських городів ще й свій маєток по мужеві, званий "Ставчиська"[2]. Всі ті свої записи потверджує Дишкевичева (в манастирі м. Макрина) у своєму завіщанні з 1644 р. та в рік пізніше вмирає[3].

Та остання воля фундаторки не була пошанована. Вже незабаром по її смерті, бо в 1646 р., простягає по записи на манастир свою руку братанич Жугаєвичевої (Жугаєвичі, це стара священича родина, якою все була обсаджена яворівська парафія) та відбирає город, який колись продав був Жугаєвичевій її брат о. Андрій, а вмираючи записує його свому синові, о. Яковові. Монахині жалуються на свою кривду перед тодішнім яворівським старостою Яном Собєским, який 1-го вересня 1661 р. строго наказує повернути монахиням неправно загарбані в них городи та звільняє підданих монахинь від усяких данин і податків. Але цей наказ нічого не помагає. Монахині не тільки що не дістають загарбаного, але й ще дальше тратять, бо наслідники о. Якова займають дальші частки городів та будують на них свої доми. Внаслідок того почався у 1680 р. процес, що тривав 92 роки, але й тим способом не могли монахині прийти в посідання свого майна.

З дальшої історії манастиря слід відмітити, що в 1691 р. приймають монахині разом з перемиською епархією унію, у 1693 р. (23.II) на соборі монахів у Перемишлі рішено відкрити новіціят у Яворові і Смільниці, у 1702 р. збудовано нову манастирську церкву, але її знищила пожежа 24.XII.1848 р.

Від часів м. Макрини Дишкевич до 1680 р. було в манастирі 40 монахинь. Після цього їх число зменшується до 5-6 осіб (пом'яник яворівського манастиря). У 1764 є їх лише 5.

Після переходу краю під австрійську владу саме існування манастиря було поважно загрожене. У звіті з 10.III.1782 р. гр. Бріґідо радив дуже бідний, яворівський манастир получити з львівським. Цю справу реферувала цісарська двірська комісія 13 червня того ж року, а вирішив її цісарський декрет із 24.VI. 1782, що, касуючи 12 інших манастирів, приказував злучити манастирі Василіянок у Смільниці, Розгірцях, Яворові і Загвіздю з львівським манастирем. Для поміщення більшої кількости монахинь віддано львівським Василіянкам манастир, опу-

1. Акти яворівського манастиря (пор. Й. Лозинський, 48, Коссак, 31).

2. Хроніка яворівського манастиря (пор. Скрутень, Під хвилю пропам'ятних роковин)..

3. Фундаційний акт Дишкевичевої.

Вчителі й абітурієнтки учительської семінарії СС Василіянок в Яворові
(рік невідомий).
Середній ряд, сидять зліва: ? Цегельська, дир. о. Олександер Залітач, Мати Евстахія Крижанівська, Мати Зеновія Безушко, Мати Емілія Тимочко, Ярослава Рудницька-Фільц, Олена Яцишин
Сидять наперед і стоять абітурієнтки.

Вчителі й абітурієнтки учительської семінарії СС Василіянок в Яворові, 1919 р.
Середній ряд, сидять зліва: Сестра Ангелина Яценьо, Мати Евстахія Крижанівська, дир. о. Олександер Залітач, Елеонора Залеська, Ярослава Рудницька-Фільц, ? Рудницька-Крвавич.
Сидять на землі: Антоніна Корончевська, Володимира Мельничук.
Стоять у першому ряді: Юлія Пеленська, Софія Колянковська, Н.Н., директор Народної Школи ім. Т. Шевченка — Андрій Маренін, Ольга Щирба, Розалія Турчиновська, Олена Масюк

щений клярисками (декр. із 31.VII.1783). Та виконання цього декрету натрапило на труднощі, бо не було відповідного фонду для удержання такої кількости монахинь у Львові. Коли ж до того почав старатися єп. Білянський, щоб манастир таки залишено, стримано виконання декрету, але новим декретом (29.VI.1784) заборонено приймати новичок та в той спосіб засуджено їх на вимертя[1].

Справа новіціяту була дуже пекуча, бо без позитивного її вирішення мусіли зчасом усі манастирі перестати існувати й тому владики роблять старання в державної влади в тому напрямі, але вони були безуспішні. Та факт, що не зважаючи на тяганину по державних урядах, перемиський єпископ Іван Снігурський збирає фонди на будову манастиря в Яворові, що в 1825 р. закладає фундаменти під нову будову, а митрополит Левицький у 1829 році радить йому не відкладати будови, дає дуже гарне свідоцтво про віру в справу та про духа цих двох владик. Не диво, що при такій вірі єп. Снігурського здвигнено в рр. 1828-1831 новий манастир. І то здвигнено його для одної тільки монахині, с. Антоніни Ямінської, бо більше в Яворові монахинь не було. А коли ще до того додамо, що по смерті цієї єдиної зберігачки манастирського добра та єдиної представниці манастиря не залишився ніхто, так що треба було спроваджувати монахинь із словітського манастиря, то вчинки й віра владик виступлять перед нами у ще яркішому світлі.

Як було згадано раніше, в 1847 р. приходять на постійно до Яворова монахині зі Словіти й від того часу манастир живе нормальним життям[2].

Манастир має три дочерні доми: в Дрогобичі (вул. Конарського 11, від 1921 р.) з 8-ма сестрами, в Перемишлі (вул. Каспровича 5, від 1902 р.), з 8-ма сестрами та в Висоцьку Нижнім (турчанський повіт, лічничий дім) з 4-ма сестрами, отже до яворівського матірного дому належало 46 монахинь.

Про виховну діяльність яворівського манастиря приходиться говорити щойно з роком 1847, з роком реактивування манастиря. Того року в яворівському манастирі поселюються сс. Онисима Чарнік, Євгенія Качковська, Тедосія Барнікель, Моніка Скарбек й Атанасія Кульматицька, що й стала ігуменею.

Дівочу школу заложено при яворівському манастирі таки в 1847 р. Школа, як звичайно тоді в Австрії, складалася з трьох кляс: елементарної та І і ІІ тривіяльної. Елементарна ділилася на два відділи: вищий і нижчий. Наука відбувалася німецькою мовою, а предметами навчання були — в "штубі" (елементарній клясі): пізнання букв, силябізація, правила силябізування, наука про звуки (граматика), українське, поль-

1. Хотковський. Історія жіночих манастирів, ст. 40, 102, 141.

2. Петрушевич, Словітський манастир; Руський Сіон 1872, ч.7.

ське й німецьке читання, переклади й ручні роботи, — в тривіяльній І-ій клясі: катехизм, читання українською, польською і німецькою мовами, каліграфія, рахунки, граматика всіх трьох мов разом з диктатом і перекладом Коменія. В другій тривіяльній клясі вчили тих самих предметів, що і в першій, з додатком домашніх задач. Такий поділ кляс дотримався до 1854 р., коли то відкрито III клясу, а в 1855 р. відкрито IV клясу, касуючи оба елементарні відділи. Чотириклясовою залишилася школа до 1880 р., коли то відкрито клясу V, а три роки пізніше відкрито ще й VI клясу. З моментом заснування дівочої учительської семінарії при яворівському манастирі в 1906 р., дівоча школа стає школою вправ, побільшуючись у воєнних роках ще на одну клясу — VII.

Раніше було згадано про предмети навчання у школі в перших роках її існування. В пізніших роках учили в цій школі в поодиноких клясах тих самих предметів, що вчили їх і в міських т. зв. виділових школах, а вже 1870 р. згадуються ще й надобов'язкові предмети: французька мова, рисунки, спів, гра на фортепіяні. Вчили спершу німецькою мовою, пізніше перейшли на українську, за виїмком географії, якої деякий час учили німецькою мовою, а щойно пізніше викладали і цей предмет по-українськи. Шкільне діловодство велося теж спершу німецькою мовою, пізніше перейдено на мову українську.

Фреквенція школи, як на ті часи й на малу кількість відділів, була досить значна: у 1849 р. — 25, 1852 — 37, 1853 — 40, а в 1854 — навіть 60 (відкрито тоді III тривіяльну клясу). Це число мало зміняється в наступному році, в якому знесено елементарні відділи, але відкрито IV, а в 1880 р. V клясу. В 1863 р. кількість учениць зменшується до 55 і в тому році не відкрито IV кляси, бо бракувало учениць. В пізніших роках кількість учениць вагається між 60-ма (1878 р.) й 88-ма (1888 р.), а в 1897 р. доходить навіть до 100. З браку відповідного приміщення в повоєнних часах не можна було відкрити в деяких роках поодиноких кляс (напр. у 1924/25 кл. III і IV, 1925/26 кл. IV і V), а це теж впливало від'ємно на кількість дітей у школі. Для кращої орієнтації подаємо ось тут табельку з фреквенції школи на переломі XIX—XX ст. та в повоєнних часах.

У перших роках школу вели виключно самі монахині під доглядом священика, що вчив релігії. Школа була залежна від єпископської консисторії, про що свідчили патенти на вчительок для сестер Атанасії Кульматицької й Онисими Чарнік, які надала їм консисторія в вересні 1851 р. за гарні успіхи в науці їх учениць. У пізніших часах притягано до вчительської служби світські особи та управителем у 1887 р. є вже світська людина. Всіх учительок було звичайно (від шк. р. 1898/9 до 1906/7, з якого то часу перед нами є дані) 7—11 осіб, в тому 3-5 світських, без управителя. Управителями школи є наперемінку то священики то монахині, поки в 1894 р. окружна шкільна рада не іменувала управителем

Шк. р.		кількість кляс чинних	учениць	інституток	доход.
1898/9	VIII-кл.	6[1]	80	74	6
1899/00		6	79	70	9
1900/01		6	79	62	17
1901/02		7	73	54	19
1902/03		7	94	68	26
1903/04		8	84	58	26
1904/05	IX-клясова	8	102	78	24
1905/06		7	116	87	29
1906/07		6	107	82	25
1907/08		6	94	70	24
1908/09		6	91	62	29
1909/10		6	91	61	30
1910/11		6	84	59	25
1911/12	III-кл. вид.	5	86	73	13
1912/13		4	58	43	15
1913/14		4	62	52	10
1914/15			війна.		

Шк. р.		кількість кляс чин. них	учениць	інституток	доход.
1915/16	III-кл. вид.	4	57	38	19
1916/17		4	43	33	10
1917/18		3	52	25	27
1918/19		3	73	37	35
1919/20		5	110	22	88
1920/21	VII-кл. вселюдна	4	50	23	27
1921/22		4	62	18	44
1922/23		4	61	11	50
1923/24		5	65	8	57
1924/25		5	73	26	47
1925/26		5	52	13	39
1926/27		5	53	10	43
1927/28		6	79	14	65
1928/29		7	99	—	99
1929/30		7	109	—	109
1930/31		7	107	—	107
1931/32		7	73	4	69
1932/33		6	93	—	93
1933/34		6	103	—	103

Івана Дякова. В пізніших роках, як вселюдна школа стала школою вправ при вчительській семінарії, управителем школи був кожночасний директор семінарії. Із монахинь, що вчили в тій школі, слід згадати такі: Атанасія Кульматицька, Онисима Чарнік, Теодосія Барнікель, Ольга Смржа, Софія Станьчак, Евдокія Баранська, Макрина Ясеницька, Юлія Качоровська, а з новіших: Емануїла Полошинович, Серафина Мисловська, Евстахія Крижановська, Емілія Тимочко, Амвросія й Василія Сивч, Олександра Молчко, Олена Дзяма, Йосафата Татух, Онисима Саєвич, Ольга Усцка, Ірина Созанська, Марія Ізничак, Віра Питлик, Юлія Лопушанська, Альойзія Бойко, Магдалина Гуменюк, Стефанія Качоровська, Антонія Лесняк, Макрина Мельничук, Олена Лянгевич, Надія Твердохліб та інші.

Школа яворівських Василіянок не була, що так скажемо, школою конфесійною, обмеженою до дівчат греко-католичок. Була в школі досить значна кількість дівчат латинського обряду, ба навіть ходили до неї діти мойсеєвого віровизнання. Видно, школа мусіла мати дуже добру опінію серед різнонаціонального дооколишнього суспільства, коли змогла притягати на виховання чужих.

Нам треба б було ще поговорити про засоби удержання школи, її

1. Чинні лише вищі кляси.

Діти світлички під час забави на подвір'ї під проводом Сестри-вихованиці ЧСВЙ, червень 1932 р.

Діти світлички в Яворові з нагоди візитації о. Йосифа Схрейверса, Редемптористa й опікуна Чину СС св. Йосифа та з нагоди з'їзду цього Чину в Яворові в 1933 р. Сидять від ліва: о. Й. Схрейверс, о. М. Мокрівський. Сестра Варвара ЧСВЙ, засновниця і генеральна настоятелька українських СС Йосифіток. Сидять і стоять шість Сестер ЧСВЙ.

о. Й. Свейхерс, бельгієць працював на Західніх Українських Землях в монашому Чині оо. Редемптористів. Написав по-французьки книжку про початок Чину СССВЙ і про його першу Сестру. Переклад цієї праці українською мовою зробив о. Богдан Курилас ЧНІ п.з. "Чудесне життя Сестри Варвари". В книжці є згадка про Філію Союзу Українок в Яворові й про хвору каліку Колик, яворівську міщанку.

приміщення та про її опінію серед громадянства. Але, тому що всі ці речі стосуються цілости виховної діяльности яворівського манастиря, то й наперед подаємо відомості про вчительську семінарію та інтернат, а щойно тоді обговоримо спільні справи.

Учительська семінарія. Її відкрито в шк. р. 1906/07 з дозволу австрійського міністерства освіти з дня 13-го вересня 1906 р., а 10-го грудня цього ж року Галицька Краєва Шкільна Рада затвердила організаційний її статут. Заснування семінарії слід поставити в зв'язок із тодішнім гоном-змаганням українців до заснування середніх шкіл. Не найшовши зрозуміння для своїх вимог в урядових чинників, українці взялися закладати своїм власним коштом приватні середні школи. Гарний розвиток виділової школи при яворівськім манастирі, а дальше і спромога манастиря дати приміщення ученицям у своїх мурах у малому провінційному містечку (в 1905/06 в шк. р. було в інтернаті в Яворові 87 дітей) були спонукою для манастиря заснувати в себе середню школу. Розрахунки й надії яворівських монахинь показались правдивими. Семінарія розвивалася постійно перед війною, а в повоєнних часах осягнула вона таки дуже поважне число учениць. Найкраще зобразить нам це табеля:

Шк. р.	курсів	учениць	шк. р.	курсів	учениць
1906/07	I	25	1919/20	I—IV	70
1907/08	I—II	46	1920/21	I—IV	72
1908/09	I—II	43	1921/22	I—IV	113
1909/10	I—III	61	1922/23	I—IV	139
1910/11	I—III	53	1923/24	I—IV	154
1911/12	I—III	45	1924/25	I—V	180
1912/13	I—IV	59	1925/26	I—V	143
1913/14	I—IV	60	1926/27	I—V	111
1914/15	в і й н а		1927/28	I—V	109
1915/16	I—III	38	1928/29	I—V	96
1916/17	I—IV	69	1929/30	I—V	133
1917/18	I—IV	73	1930/31	I—V	111
1918/19	I—IV	92	1931/32	I—V	81
			1932/33	II—V	47

Яворівська семінарія функціонувала ввесь час правильно, за виїмком воєнних років. І так під час окупації Галичини російським військом у 1914/15 шк. р. заклад був цілком нечинний, в 1915/16 шк. р. бракувало IV курсу, 1918/19 шк. р. перервано навчання з причини заразливих недуг (т. зв. еспанки), в 1919 р. перервано при кінці березня навчання через воєнні дії в Яворівщині та щойно в серпні почався курс для матуристок, яких тоді зібралося 27.

Як видно з табельки, семінарія розвивалась щорік, не рахуючи деякого заломання в воєнний рік 1915/16, але це самозрозуміле. По війні фреквенція учениць таки дуже побільшується, не зважаючи на те, що скінчення цього роду школи давало абсольвенткам малу надію на практичну користь. Ба навіть у тяжких роках господарської скрути фреквенція була показана. Великий спадок фреквенції учениць показується щойно в 1932/33 шк. році в зв'язку зі скасуванням І курсу та загалом із тим усім, що стало причиною закриття семінарії з кінцем 1932/33 шк. року.

Коли вже вселюдна, чи як тоді називано — виділова, школа при яворівському манастирі, отже школа нижчого типу, підлягала шкільній владі (в 1894 р. шкільний яворівський інспектор іменував управителем школи Ів. Дякова), то тим більше підлягала владі школа середнього типу, якою була семінарія. Вона по своїй формі нічим не різнилася від інших того роду державних чи приватних прилюдних шкіл. Як прилюдна школа, вона підлягала за австрійських часів Краєвій Шкільній Раді, за польських — Кураторії Львівської Шкільної Округи, і з рамени цієї влади візитували її краєві шкільні інспектори чи пак візитатори. Від вислідів візитації залежало те, як шкільна влада ставилася до семінарії, себто які прилюдні права набував заклад. Перша візитація яворівської семінарії відбулася в 1911/12 шк. році і від того часу відбувалася вона щороку. При своїм заснуванні була вона подумана як школа українська, для українських дітей, обряду греко-католицького. Розуміється, що від користування нею не виключалося дівчат римо-католичок, як це вже було здавна доброю традицією яворівської школи й інституту. Але вже в 1909/10 шк. р. розпорядком Краєвої Шкільної Ради в усіх учительських семінаріях Східньої Галичини введено утраквізм у навчанні. Утраквістичне навчання тривало ввесь час за австрійської влади. За української влади його знесено, але й тоді з причини воєнних подій заклад малощо діяв. За польської влади, хоч семінарія офіціяльно не називалася утраквістичною, всетаки на ділі була вона утраквістичною, бо згідно з розпорядком шкільної влади головніші предмети, як історія, географія й педагогічні предмети навчали від 1923 р. тільки польською мовою.

Яворівська семінарія була зорганізована так, як і інші учительські державні чи приватні прилюдні семінарії. На її чолі стояв директор, що управляв та відповідав за заклад. Був ним спершу Тит Слоневський, пізніше (аж до її закриття) о. Олександер Залітач. Директор був водночас і управителем школи вправ, що існувала при семінарії.

Учительський збір складався найперше з двох катехитів до навчання релігії в грецькому й латинському обрядах та з кваліфікованих учителів та вчительок, відповідно до кількости учениць та програм і вимог шкільної влади. Як довго директором семінарії був о. Залітач, так

довго виконував він обов'язки катехита для греко-католичок. Решту учительського складу становили платні світські учителі та вчительки, а лише частинно монахині.

Гімназія. Це наймолодша вітка виховної діяльности яворівського манастиря. Постала вона тому, щоб заповнити ту прогалину, що заіснувала після розв'язання учительської семінарії. Це була школа нового, IV-клясного типу. У шк. р. 1953/4 мала вона 1 кл. і 14 учениць. Управителем школи був проф. Михайло Навроцький, а вчили у ній кваліфіковані учительські сили, головно з місцевої приватної української гімназії ім. Осипа Маковея.

Інтернат. Представлення виховної праці в прилюдній вселюдній школі, в семінарії та в гімназії, як у закладах, що стояли під наглядом шкільної влади та на які та влада мала вирішальний вплив, до того у закладах, у яких монахині мусіли користуватися поміччю світських фахових сил — не вичерпувало б нашої теми. Бо коли ідеться про повне виховання молоді, виховання в релігійному дусі, то давали його виключно самі монахині тим дітям, що були приміщені в інтернаті. Інтернат у виховній праці яворівських монахинь, це велика позиція. Подана раніше табелька показує нам загальну кількість інституток та відношення її до кількости дітей доходячих до школи з-поза інституту. Розуміється, табелька взяла до уваги тільки інститутки, що ходили до виділової чи вселюдної школи, а щонайменше таке саме відношення мусіло бути між семінаристками-інститутками й семінаристками-доходячими. В повоєнних часах це відношення між інститутками й доходячими пересунулося сильно в бік цих останніх і тим самим вселюдна школа стала ступнево перемінятися в льокальну школу для дітей яворівських міщан і дооколишніх селян. Це дається пояснити матеріяльною скрутою, а ще більше тим, що батьки, які раніше не мали того роду шкіл у своїй околиці й тому мусіли посилати своїх дочок у школи в дальших околицях, тепер мали ближче більшеклясові, хоч і чужі школи та до них посилали своїх дітей. Розуміється, скріплена фреквенція учительської семінарії в повоєнних роках не могла не мати впливу на кількість семінаристок в інституті, а тим самим безпосередній виховний вплив монахинь поширився ще більше, як перед війною, на доростаючу дівочу молодь, якій доброго проводу і впливу потрібно багато більше, ніж малим дітям.

Школа та й усі виховні заклади манастиря (інтернат, учительська семінарія) удержувалися з невеликого манастирського майна, записів, субвенцій, оплат самих вихованиць та квест. І так у 1855 р. приходить манастир у посідання леґату Яворського в сумі 2000 злр. із зобов'язанням вчити в школі польської мови і утримувати кваліфіковану силу та не виключати від навчання в школі дівчат латинського обряду[1]. У

1. Монахині користали з леґату до 1916 р. В тому році перестали з нього користати й тим самим звільнились із прийнятих зобов'язань.

1879 р. дістає манастир 300 злр. субвенції на школу. А що відсотків від манастирського капіталу (400 злр. 1876 р.) й оплат дітей не вистачало на утримання всіх інститутів, мусіли монахині помагати собі квестами. Пізніше до джерел утримання долучились ще шкільні оплати за навчання в семінарії.

Школа й інтернат містились спершу у старих манастирських будинках, але зчасом зайшла потреба будинки перероблятн, бо заклади розростались. Також і церкву треба було будувати. Підготовчі роботи почались у 1859 р. і в тім році дістав манастир 600 злр. підмоги від цісаря Франца Йосифа і на будову церкви і школи, а в 1864 р. діло завершено: вибудовано нову мурованy церкву й перероблено старий манастирський будинок, відповідно до тодішніх вимог, усе на загальну суму 13.390 злр., з чого 11.390 злр. дала квеста[1]. У 1888 р., коли школа розрослася у 6-клясову і не було де розмістити дітвори, приступлено до будови шкільного будинку, який у рік пізніше вибудовано.

Школа за весь час свого існування втішалася доброю опінією. Про це свідчить письмо перемиської єпископської консисторії з 5-го серпня 1848 р.

Також гарні успіхи дітей у науці були причиною того, що 1851 р. консисторія надала сестрам А. Кульматицькій і Он. Чарнік патенти на учительки, а в 1852 р. єпископ Гр. Яхимович висловив своє признання м. Кульматицькій за поступи дітей у ручних роботах і в науці. Між манастирськими актами не збереглися ніякі похвальні документи для школи Василіянок, але в кореспонденціях із пізніших літ, оголошуваних то в "Руськім Сіоні" то в "Ділі", видно, якою популярністю вона тішилась та як високо її ставили. І так, кореспондент "Руського Сіону" каже, що вона перевищувала державні школи, знову ж автор кореспонденції в "Учителі"[2] описує з одушевленням положення школи, домашній порядок і загалом виховання та спеціяльно підкреслює, що в вихованні звернено увагу на товариський такт. Розуміється, кореспондент пише тільки про те, що бачив, що зовнішнє, та що могло мати інтерес для читачів "Учителя" як фахових виховників, а цілком не згадує про те, що було причиною таких гарних успіхів — не згадує про інтернат. Про семінарію не находимо в пресі ніяких таких одушевлених описів, як про школу. Це не дивота, бо про школу писали вони як про унікат у нас, тоді, коли семінарія не була вже унікатом свого часу — тоді у нас було вже більше того роду шкіл, про які теж треба б писати, а яворівська семінарія нічим таким надзвичайно не вирізнялася. Про її вартість свід-

1. Постійною квестаркою була м. Моніка Скарбек, що проквестувала 28 років.

2. 1871 р., ч. 37.

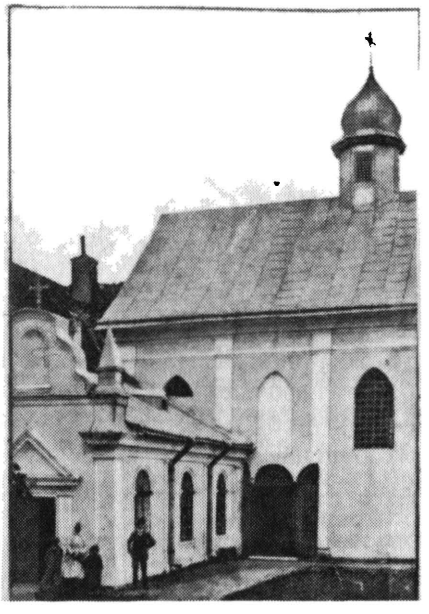

Фраґмент церкви й манастиря СС Василіянок в Яворові

чило б хіба те, що ввесь час вона мала право прилюдних шкіл, за польських часів спершу необмежене (т. зв. "а"), а від 1929 р. — обмежене (т. зв. "б").

Семен ХАРАМБУРА

НАРИС ІСТОРІЇ РІДНОШКІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ В ЯВОРОВІ

ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНИХ КОМІТЕТІВ

Організацією, яка утримувала яворівську гімназію "Рідної Школи", був Кружок "Рідної Школи". Та не йому припала честь бути творцем гімназії. Творець її хто інший і тому не зайвим буде й про нього згадати, а тому мусимо в своєму нарисі сягнути думкою до часів і обставин, що попередили заснування Кружка.

У другій половині XIX ст. Яворів мав щастя: тут жив як парох — учений і народній діяч о. Осип Лозинський. Він то перший зрушив плугом запущену народню ниву й перший кинув у неї здорове зерно освіти й національної свідомости. Учений граматик, плідний публіцист, економіст, популяризатор знання, сміливий борець за політичні права українського народу, був одночасно й найкращим національно-освітнім провідником Яворівщини. Він перший узявся до праці, що її згодом перейняла на себе "Рідна Школа", а саме — оборони прав української мови в шкільництві. Як член громадської ради в Яворові добивався він 1867 р., щоб українську мову впроваджено до яворівських шкіл як викладову. В початках вісімдесятих років домагався від уряду заснування української гімназії в Яворові, а в 1885 р. на сторінках "Слова" поновив це домагання.

о. Лозинський помер 1889 р. та подана ним ідея заснування української гімназії в Яворові не загинула, а дальше ворушила уми чільніших громадян.

Організацією, що в ній розвивалося тоді національне життя Яворова, була "Міщанська Читальня". Тут продумувано теж над справою заснування гімназії. Мотором цеї справи був яворівський сотрудник о. Ю. Кміт.

В "Ділі" ч. 153/4 з 1903 р. поміщено в дописі з Яворова ось що: ... "Виділ (— "Міщанської Читальні" — С. Х.) у злуці з іншими чинниками робив свого часу всякі можливі заходи, щоб правительство оснувало

українсько-руську гімназію в Яворові; опісля пильно заходився, щоб основано приватну гімназію, але ті старання не здійснилися. Та члени не зражуються сими невдачами й забираються до оснування бурси, що стоятиме в тісній зв'язи з оснуванням українсько-руської гімназії... Най покищо ся бурса заступить нам гімназію в Яворові".

Черговим "предтечею" Кружка "Рідної Школи" в Яворові треба вважати Комітет, що його вибрано на довірочних зборах міщан й інтеліґенції дня 30 червня 1908 р. Ці збори скликав повітовий організатор-міщанин Іван Загаєвич. В зборах узяв участь теж посол яворівської округи — д-р Станислав Дністрянський і тоді то рішено заснувати в Яворові приватну українську гімназію та вибрано в тій цілі "Гімназійний Комітет". Головою вибрано Івана Загаєвича. Поруч цього комітету засновано другий у Львові. Заснували його й вели в ньому провід Сидір Бриттан, секретар "Дністра" й д-р Степан Федак, директор "Дністра" — оба уроженці Яворова. Цей львівський комітет мав назву "Львівський Комітет для удержання руської гімназії в Яворові". Його ціллю було — спершу помогти яворівцям заснувати гімназію, інтервеніювати в тій справі в урядових чинників та прихилити до цеї справи громадську думку української суспільности в Галичині й слідом за тим старатися видобути від громадянства датки на заснування й удержаня гімназії в Яворові.

Зчасом цей Львівський Комітет поширив своє завдання, пристосовуючись до потреб гімназії. На одному документі з 10/XI 1913 р. бачимо печатку: "Львівський комітет будови і удержання руської гімназії і бурси в Яворові". Цей документ підписав, як голова, Сидір Бриттан.

Зв'язковими між яворівським і львівським "Гімназійним Комітетом" були в самих початках делеґовані до цього члени яворівського комітету — І. Загаєвич, посол д-р С. Дністрянський і А. Маренін. Львівський комітет (званий інколи в скороченні теж Центральним або Краєвим Комітетом) вив'язувався зо своїх завдань якнайкраще. Про його працю буде згодом.

Вся безпосередня праця при заснуванні гімназії спочивала на плечах яворівського Комітету.

Праця була важка й денервуюча, бо комітет мусів зводити важку боротьбу з чужими й деякими "своїми", що з них одні явно, другі потайки не хотіли допустити до заснування української гімназії.

Та комітет мав по своєму боці свідоме вчительство міста й повіту, кількох священиків із повіту й головно всю міщанську масу,що за всяку ціну постановила добитися заснування гімназії. Про ці справи багато говорилося в моїй родинній хаті, куди до мого батька приходили інші міщани. Я був тоді малим хлопцем, але пильно наставляв уха до тих балачок. Пригадую собі, як говорено, хто має їхати в делеґації до

краєвих властей у Львові, щоб старатися про заснування "маґістратської" гімназії й не допустити до заснування української.

У такій метушні справа заснування гімназії, не дивлячись ні на що, посувалась вперед і з новим шк. р. 1908-9 відкрито в Яворові першу клясу приватної гімназії з 45 учнями.

Яворівський Комітет, приступаючи до заснування гімназії, мусів числитися теж з матеріяльними засобами. Перші видатки покривали члени Комітету частинно з власної мошонки, частинно з запомог міщанської читальні "Просвіти" й кредитового т-ва "Народній Дім". Але новозасновану гімназію треба було тісніше зв'язати з повітом, що повинен був дати школі повну моральну й матеріяльну піддержку. В тій цілі на довірочних зборах представників громад вибрано "Ширший Гімназійний Комітет", що, бувши представництвом цілого повіту, мав за завдання санкціонувати зарядження іменем повіту працю яворівського Комітету. "Ширший Комітет" мав кількадесять членів і був надрядним у відношенні до яворівського Комітету, що одночасно був президією "Ширшого Комітету". Рівнобіжно з тим творяться по селах т. зв. місцеві громадські Комітети.

Ціллю тих усіх комітетів, що густою сіткою вкрили повіт, було аґітувати за записом здібних учнів до гімназії та збирати датки на її вдержання.

Не можемо твердити, що всі місцеві громадські комітети функціонували справно, що мали свої президії, відбували засідання й вели якесь діловодство. Такої формалістики тоді не було. Місцевий громадський комітет складався звичайно з 3-ох до 5-ох свідоміших одиниць села. Вони були передовиками в кожній громадській праці, були особисто знайомі з Іваном Загаєвичем і чи то на письмовий поклик яворівського комітету за підписом І. Загаєвича, чи на його усне доручення — виконували те, чого від них вимагалося. То були взагалі добрі "патріярхальні" часи, коли шанувалося авторитет своїх народніх провідників, коли охота, добра воля й запал були твердою підставою народньої праці.

У творенні комітетів усталився такий порядок, що місцеві громадські комітети вибирано на довірочних зборах даного села, а на повітових довірочних зборах вибирано "Ширший Повітовий Комітет" і "Яворівський", як президію цього "Ширшого Комітету". Довірочні збори в селі заряджував "Яворівський Комітет" і висилав звичайно до їх переведення свого представника. Він теж раз у рік скликав збори "Ширшого Комітету", звичайно восени, з початком шкільного року, бо тоді наглила потреба фондів на ведення гімназії. На тих зборах складав "Яворівський Комітет" теж звіт із своєї праці.

Ця організаційна схема задержалася в засаді довгі роки й, як бачимо, була справді як на тодішні відносини доброю, бо створила

міцні моральні й матеріяльні основи під розвиток гімназії.

Небагато писаного матеріялу збереглося з тих часів, щоб ми могли подати докладну картину праці тих комітетів. Осталося всього 25 протоколів засідань яворівського гімназійного комітету й 2 протоколи з довірочних зборів "Ширшого Повітового Комітету" за час від 30 серпня 1911 р. до 12 жовтня 1913 р.

Останній раз стрічаємося з назвою "Ширший Ґімназіяльний Комітет" дня 22 серпня 1918 р. на письмі, що його цей комітет вислав тоді до У. П. Т. у Львові, прохаючи Голову Управи У. П. Т. прийняти на директора яворівської гімназії І. Прийму, що саме тоді вернувся з Полтави.

ДІЯЛЬНІСТЬ "ЯВОРІВСЬКОГО ГІМНАЗІЙНОГО КОМІТЕТУ"

Всю працю над заснуванням і вдержанням українських приватних шкіл фірмувало тоді в Галичині "Руске Товариство Педаґоґічне" — пізніша "Рідна Школа". Згідно з статутом Р. Т. П. мало право організувати в повітових містах свої філії. В 1908 р. засновано філію Р.Т.П. і в Яворові.*) Цю філію, опісля змінено при зміні цілого статуту на Кружок "Українського Товариства Педаґоґічного".

Отже яворівська філія була установою статутовою, мала свої управління, дала фірму гімназії, виступала перед владою як власниця тої гімназії, вносила до влади всякі подання на імпрези, збірки й т. п., але всю дійсну працю над організацією і вдержанням гімназії виконував Яворівський Гімназійний Комітет. Він теж виконував фактичний нагляд над школою, за поміччю Р. Т. П. у Львові, підшукував, приймав і затверджував учителів, точніше — мав у тих справах рішальний голос, назначував їм платню, стягав з учнів шкільні оплати, отже виконував у найширшому розумінні адміністрацію гімназії, залишивши вчительському зборові тільки педагогічні справи.

Формально повинен був комітет з гімназією підлягати Філії Р. Т. П., а через неї Централі у Львові. Так було до дня 9 лютого 1910 р.*). З тим днем почав комітет у всіх справах зв'язаних з веденням гімназії, підлягати "Краєвому Шкільному Союзові" у Львові, що в порозумінні з "Учительською Громадою" старався про приділ учителів для яворівської гімназії і грошевими датками помагав її вдержати. Матеріяльна поміч Кр. Шк. С. була досить значна, від п'ять до сім і десять тисяч корон кожного року. Кр. Шк. С. проіснував шість літ і цілий той час був

---

*Гл. Лев Ясінчук: "50 літ Рідної Школи, 1881-1931" ст. 97.

*Тоді створено у Львові Краєвий Шкільний Союз, організацію нестатутову, що мала завдання дбати "про матеріяльну забезпеку".

для українських приватних гімназій, а тим самим і для яворівської, найвищою українською шкільною владою.

В 1912 р. Р. Т. П. змінило свій статут і назву на "Українське Педаґоґічне Товариство", а Філії Р. Т. П. згідно з 55 § мали перетворитися в Кружки "Українського Педаґоґічного Товариства". Пристосовуючись до цеї постанови, яворівська Філія внесла 22. XI. 1913 р. подання до ц. к. Намісництва у Львові про зміну назви на Кружок У. П. Т. Це подання підписали: суддя Володимир Ярема, тодішній голова Філії та Теодосій Ставничий — секретар Філії. На день 19 січня 1914 р. були призначені перші загальні збори Кружка й тоді, мабуть, відбулися, хоч певности не маємо. В кожному разі відбулися вони перед 14 лютого 1914 р., бо з тої дати маємо одно письмо, з якого виходить, що головою Кружка був дир. Іван Прийма, заступником голови — адвокат д-р Ілярій Боцюрків. У тому часі покинув Яворів по кількалітньому перебуванні суддя Володомир Ярема з жінкою Славою. Обоє енерґічні, працьовиті й вельми товариські, вложили багато праці в розвиток національного життя Яворова й повіту, зокрема суддя Ярема — як скарбник гімназійного комітету й його жінка як настоятелька бурси*). Бурсу заснувала Філія "Просвіти" 9/9. 1909 р. В 1912-3 шк. р. перейшла бурса під фірму Філії У. П. Т. (опісля Кружка У. П. Т.), а від осени 1922 р. була під фірмою статутового Т-ва "Бурса ім. І. Франка".

В часі російської інвазії Кружок припинив свою діяльність, а члени, що остались на місці, захищали майно гімназії перед грабунком москалів. З поворотом австрійської влади почав відновляти свою діяльність і Кружок У. П. Т., поробивши заходи щодо реактивування гімназії, що її дійсно вдалося Кружкові відкрити в лютім 1916 р. під управою нового директора Ярослава Біленького. Одначе перші по тій перерві загальні збори Кружка відбулися аж дня 1 жовтня 1916 р. Тоді до старшини були вибрані: Яр. Біленький, як голова, о. Василь — Сологуб — парох Наконечного, як заступник голови, гімн. учит. — Михайло Лаврів, як секретар і члени: Юрій Питлик — дир. Задаткового Товариства, Микола Масюк — міщанин, Денис Кульчицький — нар. учитель і Іван Заяць, гімн. учитель.

Про дальші особові зміни в старшині Кружка брак даних, бо в роках війни 1918-9 загинуло багато документів і книг. Маємо щойно протокол засідання старшини Кружка з дня 14 квітня 1920 р. Тоді в засіданні взяли участь: Юрій Питлик, дир. гімназії Адольф Мусянович, о. Василь Сологуб, Григорій Щирба, Олекса Харамбура, Антін Саварин, Денис

*В. Ярему в січні 1914 р. перенесено до суду в Бібрці. Помер в Кам'янці Под. в часі визвольної війни на тиф. Його жінка була опісля вчителькою вселюдної школи в Галичині.

Кульчицький, д-р Михайло Фільц і гімн. вчителі: Туна, о. Фенич і Мельничук. Мається враження, що не всі ті особи входили в склад старшини. На цьому засіданні вибрано президію Кружка з головою о. В. Сологубом і секретарем — проф. Мельничуком.

Перші під новою владою загальні збори Кружка відбулися аж 11 грудня 1920 р. Тоді головою вибрано о. В. Сологуба, а на надзвичайних заг. зборах 27 грудня 1920 р. вибрано заступником Ю. Питлика й секретарем Д. Кульчицького.

Від того часу діяльність Кружка розвивалася нормально, загальні збори відбувалися щорічно*), а управа часто творила на довший або коротший час різні секції й комітети, що їм призначувала якусь спеціяльну ділянку праці, напр.: організацію повіту, уладжування імпрез, адміністрацію дому, фінанси, допомогу вбогим учням тощо.

ПРАЦЯ НАД МАТЕРІЯЛЬНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ГІМНАЗІЇ

Заснувати гімназію, вдержувати її, купити простору реальність та ще й вибудувати величавий двоповерховий дім — коштувало немало гроша, що його треба було здобувати дійсно в поті чола. Взявши до уваги ще й убогість повіту, мусимо всі склонити голову не тільки перед жертводавцями за те, що давали датки, але й перед тими що мали настільки сили волі, підприємчивости й енергії ті грубі тисячі зібрати. Цей великий матеріяльний успіх можемо завдячити хіба тільки високорозвиненій національній свідомості нашого повіту ще з передвоєнних часів та невсипучій праці одиниць таких, як Іван Загаєвич, Вол. Ярема — в Яворові й Сидір Бриттан та д-р Степан Федак у Львові.

Про те, як засадничо виглядало здобування фондів, говорять нам протоколи засідань Явор. Комітету з дня 30. VIII. 1911 р. (давніших нема), 11. IX. 1911 і наступні. Отже на повітовій довірочній нараді дня 9. IX. 1911 ухвалено оподаткувати на потреби гімназії всю інтеліґенцію, міщан, селян, громадські управи й т. п. Комітет вибрав з-поміж себе податкову комісію з головою — Евстахієм Лельом, урядником ц. к. податкового уряду в Яворові, що постарався про маєтковий цензус поодиноких громадян. Від них Комітет узяв письмові декларації, що будуть точно вплачували свою пайку.Крім цього роздано коробки до читалень і інших установ, виєднано в старостві збіркові бльочки на повіт і в намісництві — на сумежні повіти, основано по селах громадські комітети до збирання датків, влаштовувано всякі імпрези, фестини, театральні вистави, концерти і т. п., установлено "десятників"

*Кружок "Рідної Школи" в Яворові-місті затверджений рескриптом Львівського воєв. з дня 28. IX. 1926 р. ч. 13.717 і на підставі ухвали Головної Управи "Р. Шк." виконував завдання повітового рідношкільного осередку.

до стягання податку — в школах від учителів, в суді від урядовців, до міщан висилано курсора, а на села часто їздили члени Комітету, або делеґовані студенти університету. Вчителі гімназії давали в місті й по селах виклади, часто зо скіоптиконом — і з того був теж деякий дохід. Не поминено й Повітової Ради та магістрату, що від них інколи вдавалося "видерти" кілька сот корон субвенції.

Це були датки громадянства явор. повіту. Другим джерелом доходів мали бути шкільні оплати, що їх установляв Комітет і стягав до часу приходу на директора Івана Прийми. Відбувалося це так, що при записах учнів урядував теж делеґат Комітету (спершу І. Загаєвич, опісля І. Блавацький) і він переговорював з батьками щодо шкільної оплати, що засадничо виносила 5 корон місячно від одного учня. Від певних — брав письмові заяви, що будуть точно вплачувати оплати, від інших брав векслеву запоруку, вбогим знижував, або пред'являв Комітетові до повного звільнення від оплати. Делеґат Комітету стягав теж оплати в часі шк. року, висилав батькам пригадки й давав доручення управі гімназії, щоб упоминала учнів.

Третє джерело доходів — це були датки, що їх збирав "Львівський Комітет" під проводом Сид. Бриттана й д-ра Ст. Федака. Завдяки особистим широким знайомствам і значенню, що його мали ті два громадяни в цілому краю, давав "Львівський Комітет" нашій гімназії значну грошеву допомогу. Вони постійно про це дбали, містили відозви в пресі, писали листи до різних знайомих, використовували до того збори різних установ і всяку іншу нагоду.

Врешті Комітет одержував теж субвенцію від "Краєвого Шкільного Союзу" у Львові з фондів, що їх "Союз" мав головно з державної субвенції на українські приватні гімназії.

Як більш-менш виглядав передвоєнний бюджет гімназії та як його покривали, показує нам оцей рахунок:

У шк. р. 1911/2 видатки Комітету на гімназію виносили 24.162.37 корон, а приходи 23.774.05 к., отже рік замкнено розмірно невеликим недобором 400 к. На цей прихід зложилися: шкільні оплати учнів — 3.641.27 к., субвенція "Кр. Шк. Союзу" — 10.000 к. і всякі пожертви 10.132.79 к. Скільки отже праці й енерґії мусів Комітет вложити, щоб зібрати так поважну суму жертов!... А гімназія росла, розвивалася й тим самим збільшувалися видатки. З звіту скарбника — В. Яреми на довірочних зборах "Ширшого Повітового Комітету" довідуємося, що видатки на гімназію в 1912/3 шк. р. виносили вже 37.092.94 к.

Тому й не диво, що при таких великих видатках не все можна було кінці звести до купи й "Комітет" зарезервував собі в касі "Народнього Дому" кредит до висоти 4.000 к., щоб ним у міру потреби покривати недобори учительської платні. Бувало й таке, що в 1913/14 р. дир. Прийма своїми грішми "латав" платню учительському зборові й на

засіданнях "Комітету" кидав терпкі слова, що "таке не повинно діятися"...

Старався "Комітет" теж вести акцію т. зв. "сотикового фонду" при помочі коробок у місті й на селах, шукав усяких можливостей і мав охоту взятися навіть до видання збірки історичних пісень*), що їх запропонував "Комітетові" учитель Приймак в сяніцькім повіті під умовою, що перші два наклади підуть на дохід гімназії, а третій для нього.

Але бувало й таке, що "Комітет" ніяк не був усилі вив'язатися зо своїх грошевих зобов'язань і тоді виносив напр. таку ухвалу, як у справі Миколи Масюка, що йому треба було заплатити за ремонт старого дому 2.000 к.**) — щоб "заждав ще один рік... а опісля знайдеться якесь джерело, з котрого виплатиться решту довгу". Але М. Масюк потребував грошей, урґував і — хоч сам був членом Комітету — добився знов 13/XI. 1912 р. мало потішаючої ухвали, що "як тільки перші гроші покажуться, так сейчас п. Масюк зістане заспокоєний".

Великою поміччю в збиранні пожертв був для Комітету повітовий часопис "Яворівський Голос", що його видавав у Яворові адвокат д-р Роман Секела, голова "Повітового Народнього Комітету", що був теж у 1912 р. головою "Яворівського Гімназійного Комітету".

Деколи було Комітетові дуже важко й здавалося, що не дасть ради, але тоді "Львів" казав "триматися", а навіть дорікав, що "панове в Яворові нічого не роблять"...

Про те, як впливали жертви на гімназію, можемо бачити з рахункового зіставлення тих жертов за шк. рік 1910/11.

На загальну суму 15.411.23 к. жертов того року зібрав "Яворівський Комітет" округло 2/3, а решту, около 5 тисяч зібрав "Львівський Комітет" до рук Сид. Бриттана. Між жертводавцями є навіть квота 25.35 к. від харківського адвоката Миколи Міхновського***). Як бачимо, "Львівський Комітет" давав значну допомогу.

Старанням С. Бриттана й д-р Ст. Федака набуто велику реальність, де станув гімназійний будинок і заінтабульовано на Філію Р. Т. П. (частину у 1912 р., решту по війні). Реальність мала великий город і партеровий дім, що до нього Комітет переніс у травні 1910 р. гімназію. Але цей дім не міг довго вистачити, бо гімназія розросталася, тому вже на засіданні Комітету 28/XII. 1911 р. піднесено гадку будувати новий дім. Остаточно вибрано 22/7. 1912 будівельну Комісію (В. Ярема, Гр. Щирба, І. Блавацький, М. Масюк, згодом і дир. І. Прийма) й приступлено до діла: випрацьовано плян двоповерхового будинку й

*Протокол засідання з 25/II. 1913 р.

**Протокол засід. з 29/I 1912 р.

***Відомий національний діяч за часів Центральної Ради в Києві.

згоджено архітекта Т. Мельничука з Ярослава, що за 134.000 к. обіцяв вибудувати за пляном двоповерховий дім і віддати його до вжитку з кінцем серпня 1913 р.

Ця будова придала Комітетові нових турбот: треба грошей!

Комітет кидався за позичками на всі сторони, не міг правильно виплачувати архітектові, тому цей не віддав на час будови, дотягнувши її під дах тількищо вліті 1914 р. На цю будову Комітет затягнув около 140.000 к. довгу, а це: в Задатковім Т-ві в Яворові 60.000 к. (в тім за його порукою — 50.000 в "Дністрі"), в Акц. Банку Гіпот. у Львові 10.000 к., у Фактуровій Касі в Кракові 50.000 к. і меншу квоту в Зем. Банку Гіпот. у Львові.

Дальшу будову перервала війна. Коли ж у травні 1916 р. згорів старий будинок, громадянство під проводом дир. гімн. Яр. Біленького мусіло на приміщення школи частинно викінчити кілька кімнат в новім будинку. В цьому часі затирається існування "Гімназійного Комітету", а до голосу приходить "Кружок У. П: Т." Треба одначе зазначити, що ввесь тягар не тільки ведення гімназії, а й викінчення частини будинку спочивав переважно на плечах дир. Я. Біленького, що в різний спосіб — то жертвами громадянства то виєднаними субвенціями довів до викінчення кімнат у партері й на І. пов.

В цьому часі скарбником "Кружка" був Ю. Питлик — дир. "Задаткового Т-ва" й він чимало причинився до того, що перша матура відбулася вже в новім будинку.

Воєнні події 1918-9 р. знову припинили науку в гімназії, знищили багаті шкільні кабінети, бібліотеку, каталоги, документи й будинок, що його частину зайняла військова лічниця. З тяжким трудом удалося відновити навчання в гімназії, чим зайнявся головно Адольф Мусянович, що став управителем. Тепер на вдержання гімназії складалися шкільні оплати, жертви громадянства й допомога "Краєвого Горожанського Комітету" у Львові й "Окружного" — в Яворові. В тих важких часах виявило велику силу волі й саможертви патріотичне яворівське жіноцтво (Е. Куманецька, Ст. Чайківська, І. Ліськевичева, Ставнича й ін.) збиранням жертов на гімназію й на допомогу вбогим учням. Та незабаром нова загроза стала перед "Кружком": це була девалюація польської марки. Цей факт так розстроїв — а втім ще й не зовсім наладнані — матеріяльні підстави гімназії, що її існуванню грозила катастрофа. Як важко було в роках 1921 — 4 господарювати, вкажуть нам хоч би оці цифри: На 1. IX. 1922 р. листа платень учительського збору й служби (разом 13 осіб) виносила 869.536 пол. марок, а 1. VIII. 1923 вже аж 11,680.419 марок, а про вартість тих мільйонів нехай свідчить те, що 12. VI. 1923 р. за 50 штук коверт заплачено 3.000 мп., а 24. VII. за 1 л. нафти 4.400 мп... Марка падала з години на годину. Збірка датків, переведена на селі в неділю, доставлена до "Кружка" в середині

тижня, не представляла майже жадної вартости. Автор цих рядків був тоді урядовцем "Кружка" й пережив не одну важку хвилину в боротьбі за фонди на ведення гімназії. Список платень учительському зборові блискавкою ріс до астрономічних цифр, проте вчителям усе діялася кривда, бо треба б хіба було виплатити платню тої самої години, як уложилося список. Одначе це було немислиме з браку грошей, а сплата впродовж місяця наражувала вчителів на колосальні втрати. Заміна на тверду валюту (на доляри) не багато помагала. "Кружок" витримав ті часи, — та й не тільки ті — головно завдяки патріотизмові вчителів. У шуканні джерел доходу виказав "Кружок", а передусім голова — Іван Загаєвич — багато підприємчивости. Між іншим зачали творити "Залізний Фонд" з паїв вартости твердої валюти по 5.75 швайцарських франків, з якого відсотки мали йти на гімназію. Впливи на "Зал. Фонд" льоковано в "Повіт. Союзі Кооп.". Дня 28. VII. 1924 було вже зібраних і зложених у П. С. К. по заміні на злоті 3.020.58 зл., одначе майже всі ті гроші зужито за згодою "акціонерів" на біжучі потреби гімназії. На докінчення дому видано 1924 р. цеголки на суму 700 зл., а все підприємчивий Загаєвич, хоч у тих часах підупав на здоров'ї, почав виріб ґонтів, що теж давало невеличкий дохід. При цьому "Кружок" не забув і про банкові довги. Щоправда девалюація обнизила вартість гроша, одначе сплата такого великого довгу була таки досить тяжка для всього громадянства. "Кружок" справляв теж конечний шкільний інвентар, творив нову бібліотеку й розібрав руїни старого спаленого дому, що стирчали до 1921 р. При розбірці й плянтуванні площі працювали фізично дармо всі — реміснича молодь, студенти, старші міщани й інтеліґенти.

Фінансова господарка "Кружка" почала наладнуватися щойно з припиненням девалюації та установленням злотого. Тепер принаймні можна було сподіватися, що труди вложені в здобуванні фондів, принесуть успіх. Журбу про матеріяльні основи гімназії тепер розділено: дирекція гімназії стягала шкільні оплати й ними старалася покрити видатки школи, а "Кружок" мав дбати про будинок (викінчення, чищення і т. п.). Одначе спадаюча аж до шк. р. 1934-5 фреквенція учнів нарушила цю засаду самовистачальности школи й "Кружок" мусів покривати й недобори школи, а часто мусів затягати банкові позички, або здержувався з виплатою деяких належностей (напр. пенсійне обезпечення і т. п.). В результаті вся довжна сума осягнула цифру кругло 40.000 зл., але завдяки невтомній праці старшини "Кружка" й головно довголітнього голови — д-ра Михайла Фільца, здержано дальше задовжування, покривано всі біжучі видатки та ще й сплачено понад половину цього довгу. Треба признати теж громадянське наставлення учительського збору, за його уступки при виплаті платень.

Мірою всякої праці є звичайно матеріяльний успіх, тому й працю

"Кружка" насвітлимо такими цифрами: за 15 літ (1922-3 — 1936-7) зібрав "Кружок" різних пожертв на суму 138.835.29 зл., видавши в тих роках на докінчення дому кругло 30.000 зл., решту на вдержання гімназії та на організаційні потреби. Але сума сто тридцять вісім тисяч свідчить не тільки про ревну працю "Кружка", а й про національну свідомість і жертвенність убогого яворівського повіту, що мав ще й інші видатки на національні потреби.

У ювілейному році, що його гімназія обходила в 1938 р. матеріяльні досягнення виглядали видатно: це величавий двоповерховий дім, город і площа простору понад 5.000 м², шкільний інвентар, научні засоби (кабінети, бібліотеки) й велика — 15-тисячтомова бібліотека "Кружка".*

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПРАЦЯ

Повітовий рідношкільний осередок уже перед війною вів організаційну працю в повіті. Головною спонукою до цеї праці була потреба придбання фондів на гімназію й тому рідношкільні клітини на селах** мали радніше характер фінансовий, як освітній. Терен діяльности повітового осередку виходив часто поза повіт. Так напр. Кр. Шк. Союз у Львові письмом з 19/IX. 1913 доручив Яворові організувати й збирати датки в повітах — мостиському, городецькім, любачівському і чесанівському. В 1924 р. У. П. Т. у Львові поручило яворівському Кружкові в тих самих цілях зайнятися Немирівщиною. З причини далекої віддалі тих місцевостей від Яворова — вклад праці в терен був малий і тому успіхи були мало видатні.

Обставини змінилися в 1924 р. Кружок звернув більшу увагу на організацію повіту в статутових рамках. Опісля ту працю посилено й ведено її головно при помочі платних організаторів. У працю впроваджено засаду: не тільки збирати з повіту фонди на вдержання гімназії, але й давати повітові безпосередні освітньовиховні користі. В яворівському повіті були Кружки "Рідної Школи" в таких місцевостях: Яворів, Бердихів, Будзинь, Бунів, Віжомля, Вілька Роснівська, Вільшаниця, Колильниця, Волоська, Любині, Мале Передмістя в Яворові, Млини, Молошковичі, Морянці, Наконечне, Новосілки, Поруби, Поруд-

*Засновано її завдяки жертві бл. п. Вас. Волошинського, емер. учит. в Верблянах, явор. повіту, що в 1925 р. подарував Кружкові свою велику й різнородну змістом бібліотеку з около 11 тисяч томів.

** Т.зв. місцеві громадські комітети, опісля в 1912 р. перемінені на "Кружки Рідної Школи", що були секціями Краєвого Шк. Союзу у Львові.

но, Прилбичі, Рогізно, Семирівка, Свидниця, Серни, Старичі, Чернилява, Щеплоти, Яжів Старий, Курники, Ст. Яжів, Дрогомишль.

Пильну увагу звернено на оборону прав української мови в школах і на дошкільне виховання, що його ведено в дитячих садках. В Яворівщині були дитячі садки в оцих місцевостях: Будзинь (1937 р.), Бунів (1935, 1936 і 1938), Віжомля (1936, 1937 і 1938), Вілька Роснівська (1938), Вільшаниця (1935 і 1936), Залуже (1934 і 1935), Кобильниця Руська (1938), Любині (1937), Мале Передмістя в Яворові (1933, 1934, 1935 і 1936), Молошковичі (1933, 1934, 1935 і 1936), Нагачів (1935 і 1936), Наконечне І (1934, 1935, 1936, 1937 і 1938), Наконечне ІІ (в тих самих роках), Новосілки (1937 і 1938), Порудно (1938), Прилбичі (1938), Рогізно (1934 і 1935), Свидниця (1935), Чернилява (1935, 1936 і 1938).

З ініціятиви Кружка засновано повітовий музей "Яворівщина".

ШКОЛИ КРУЖКА "РІДНОЇ ШКОЛИ"

Від 1908/9 шк. р. вдержував Кружок "Рідної Школи" в Яворові коедукаційну гімназію. Одначе на цьому Кружок не зупинився. В літі 1921 р. деякі колишні учні гімназії, що повернулися з війни й не мали змоги кінчити гімназію, задумали приготовитися до семінарійної матури. Їм зачав давати лекції Семен Харамбура, а згодом, коли зголосилося більше учнів, поставив цю справу ширше, заанґажував до помочі деяких учителів гімназії й вселюдної школи, а патронат перебрав Кружок У. П. Т. Таким чином зорганізовано однорічний курс підготови до семінарійної матури. Одначе шкільна й адміністраційна влади не дозволили на леґалізацію того курсу й він проіснував тільки один рік. Курс скінчило 16 слухачів і вони здавали матуру в державних семінаріях у Львові.

Взимі на 1924 р. старався Кружок відкрити приватну вселюдну школу в Краківці, знайдено вже відповідне приміщення, одначе тамошнє громадянство замало підтримало цю акцію й тому школи не засновано. В роках 1928-1930 провадив Кружок кілька курсів неграмотних у Яворові.

В 1935/36 шк. р. заснував Кружок у Яворові Однорічну Торговельну Школу, а в 1936/7 відкрив ще й Однорічну Торговельну Школу Купецького Підготування 1-го ступня.

Обидві школи гарно розвивалися. Гадка заснувати Торговельну Школу зродилася в Кружку ще в 1925 р.

СПИС ГОЛІВ І УРЯДОВЦІВ КРУЖКА "РІДНОЇ ШКОЛИ" В ЯВОРОВІ

Голови: 1908—1911 р. Іван Загаєвич, 1912 — д-р Роман Секела, 1913 — Іван Загаєвич, опісля Володимир Ярема, 1914—5 Іван Прийма,

1916—7 Ярослав Біленький, 1918 —1920 голова І. Загаєвич, але в рр. 1919-20 виїхав з У. Г. А. за Збруч і тоді заступав його о. Василь Сологуб, парох у Наконечнім, 1920-21 — о. В. Сологуб, у другій половині 1921 р. урядував заступник голови Юрій Питлик (перед тим кількалітній скарбник Кружка), 1922 — д-р Михайло Фільц, 1923 — Іван Загаєвич, 1924 — Іван Загаєвич, а від половини року Микола Осідач, 1925 — Роман Харамбура, опісля Микола Осідач, 1926 (2/2—3/10) — д-р Микола Чайковський, від 3 жовтня 1926 р. щорічно д-р Михайло Фільц.

Урядовці: для ведення канцелярійної та організаційної праці затруднював Кружок у повоєнних часах канцелярійних, бібліотечних і організаційних урядовців. Від їхньої праці здебільша залежали матеріяльні підстави існування гімназії. Першою такою силою була Галя Крайчиківна — урядничка "Горожанського Комітету" й "Р. Школи" від 20/4. 1921 р. до 15/7 1922 р. По ній був Харчаліс Микола від 15/7 1922 р. до 27/4 1923 р., опісля Худа Іван 1 місяць і від 1/6 1923 до 30/6 1926 р. Семен Харамбура. Від 1/7 1926 — 17/XI 1926 р. Кость Кунанець, від 1/XII—1926 — 30/9 1928 р. Володимир Обух. Опісля 3 місяці був урядовцем Василь Балич, а від I/XII 1928 до половини 1933 р. — Пилип Пулик. По ньому були 2 урядовці: Т. Мацьків і Яр. Шумилович, а від березня 1934 р. — Іван Алексевич. Від 1925 р. затруднює Кружок "Р. Шк." стало одного урядовця як бібліотекаря. В початках був ним Корнило Яворівський, що скаталогував велику бібліотеку. До організації повіту послугувався Кружок теж окремими організаторами, між якими були: Іван Вальчик, Омелян Сологуб і ін. Від 1929-1932 р. рідношкільним організатором був проф. Евген Яворівський, попередньо вчитель гімназії Р. Шк. в Яворові. Він теж був від 1925 р. управителем бібліотеки.

ЗАКІНЧЕННЯ

Кінчимо цей перегляд діяльности рідношкільної організації Для повноти картини треба додати, що наша заморська еміґрація докладала теж і свою лепту до будови цього культурного діла, а часом допомога наших братів з Америки рятувала гімназію від катастрофи. Так напр. 20 жовтня 1921 р. телеграфічно прислали 200 долярів, саме в час, коли дальше існування гімназії було з браку фондів на краю пропасти. І в пізніших роках надсилано жертви.

Киньмо ще оком на поодинокі етапи розвою цеї установи та її важніших провідників.

Чільний рідношкільний діяч перед війною, Іван Загаєвич, зорганізував місто й повіт, дир. Іван Прийма "поставив на ноги" гімназію. По московській інвазії дир. Ярослав Біленький немов удруге заснував гімназію, а в фінансових справах знову став йому помічним Іван Загаєвич.

Події 1919/20 р. нанесли рідношкільній організації важкий удар. Перший почин до обнови дали: Адольф Мусянович, Теодосій Ставничий і Дмитро Ліськевич — тодішні вчителі чи пак директори гімназії, а з ними й І. Загаєвич. Вони вдержали гімназію при житті, у найважчому часі. Пізніший свій розвиток завдячувала ця рідношкільна установа довголітній праці голови Кружка д-ра Михайла Фільца, а гімназія витривалій праці й організаційному хистові директора гімназії — д-ра Івана Велигорського, що в дісності перший у повоєнних часах зорганізував гімназію на міцних основах.

Ті всі труди й жертвенність були виявом глибокого почуття національного обов'язку й зрозуміння культурних потреб українського народу.

о. Юрій КМІТ·

ПЕРШІ СТУПЕНІ...

(Вийняток із спогадів).

Йдучи назустріч порушуваним часто при кінці дев'ятнадцятого й на початку двадцятого століття справам нашого шкільництва, почав і я з визначними громадянами, як от Іваном Загаєвичем, Іваном і Миколою Масюком, Бронславом Щирбою, Сеньком Борисом та іншими, робити ти підготування в цьому напрямі щодо Яворова... Підмогу з боку патріотичного тодішнього міщанства мав я якнайкращу... Працювати серед об'єднаного та здисциплінованого й окриленого величним запалом місцевого громадянства таки мусів я, хоча супротивні течії теж нагально наступали... Ця однозгідність і однодумність виявилася на вічу в справі української гімназії в Яворові та на засіданнях громадської ради.

В 92 ч. "Діла" з 6. V. 1902 р. був поміщений оцей мій допис:

Дня 29 квітня ц. р. о 5 год. по полудні відбулося в Яворові при вельми численній участі міщан і передміщан віче, скликане маґістратом на основі постанови громадської ради з 8. IV. 1902 р., щоб познайомити тутешніх громадян про заходи маґістрату й громадської ради щодо заснування в тутешньому місті середньої школи: гімназії або реальної. Віче відкрив д-р О. Гібль, бурмістр міста Яворова. Головою віча вибрано п. Сенька Бориса, а його заступником п. Андрія Чуму; на секретаря покликано п. Володимира Шавалу, а на його заступника п. Фердинанда Дорожинського. По виборі президії забрав слово д-р Гібль і на основі актів подав докладний звіт — найперше по-польськи, потім по-українськи — з дотеперішньої роботи маґістрату й ради в справі придбання середньої школи для Яворова, головно представив докладно кошти реальної школи, що подала Рада Шкільна Краєва на внесений у тій справі меморіял. Учасники віча заявилися відразу проти реальної школи через високі кошти та що з реальної школи обмежений вступ на університетські факультети. Незвичайно оживлена дискусія вив'язалася над гімназією. Обговорено домагання влади щодо видатків,

при заснуванні гімназії, обговорено способи покриття видатків, обговорено ступінь теперішніх податків і матеріяльне положення міста, змальовано користі, що їх для міста принесе гімназія з матеріяльного й культурного боку, а вкінці заявили учасники віча, що міщанство, не дивлячися не теперішні величезні данини, не пожалує нічого для освітньо-культурних закладів та що дасть у жертву останній гріш, щоб тільки придбати гімназію, бо число українських гімназій дуже мізерне, як це з притиском зазначено на вічу. Серед великого напруження й захоплення проголошено оці резолюції.:

1) Віче уважає за річ конче потрібну заснування гімназії в місті Яворові з викладовою українською мовою й уповажнює громадську раду поробити відповідні старання в цьому напрямі.

2) Віче ухвалює вибрати з-поза ради комітет з 8 членів, що має допомагати громадській раді в її заходах і стараннях щодо заснування гімназії.

Коли вибрано комітет, голова закрив віче.

Так проломано перші льоди. Тепер провадились пильні сходини й наради, що завершились дорученням мені виготовити відповідний меморіял.

"Діло" з 21. VI. 1902 р. помістило під заголовком:

ЖАДАЄМО УКРАЇНСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ В ЯВОРОВІ

Від о. Юрія Кміта, священика в Яворові, дістали ми оце письмо, щоб оголосити його в нашому часописі:

Як член вічевого комітету, вибраного для підмоги громадській раді в заходах коло оснування української гімназії *в Яворові,* почуваюся до обов'язку подати до публичного відома, що зроблено в цій справі.

По залагодженні формальностей була дня 19. VI. ц. р. депутація з міста Яворова (Масюк, заступник бурмістра, бо бурмістр п. Гібль неприявний, радні: Анґельський, Борис і Сим, а з вічевого комітету о. Кміт) у графа Івана Шептицького*); депутація вручила п. Шептицькому, як послові з Яворова, таку петицію до Сойму:

Високий Сойме!

На засіданні громадської ради міста Яворова дня 24. І. 1902 р. по представленні відповідного внесення маґістратом і по основному виясненні справи п. бурмістром рада по довшій дискусії ухвалила одноголосно зробити заходи перед вищою владою, щоб основано в тутешньому місті середню школу, а хотячи прискорити здійснення цієї справи, ухвалила міська рада, що громада міста Яворова зобов'язується дати в жертву на цю ціль льокаль, світло, опал і обслугу, а

* У Прилбичах, явор. повіту

заразом ухвалила міська рада прохати Повітовий Виділ і Повітову Раду якнайприхильніше поперти цю справу і зо свойого боку причинитись якимсь датком на цю школу. Ухвалу громадської ради вповні одобрило віче, скликане магістратом дня 29. IV. 1902. Віче заявилося якнайгарячіше за гімназією з українською мовою викладовою і зобов'язалося взяти відповідальність навіть за найбільші видатки, щоб тільки придбати для себе гімназію.

Відповідно, отже, до цієї ухвали ради і до резолюцій віча громада подає Високому Соймові свою просьбу якнайскоріше полагодити і предложити прихильну ухвалу Високому ц. к. Урядові, оснувати українську гімназію в місті Яворові з початком нового шкільного року.

На умотивування свойого жадання наводить громада оце:

1) Численного населення яворівського повіту (загальне число душ: 77,385, з того греко-католиків 61,675, римо-кат. 8.178, жидів 6.523; з того таких, що мають вписану в конскрипції говірну, домашньо-українську мову, є: 62.907, польську 8.787, німецьку 5.657) не може прогодувати пуста, лиха, піскова рілля, а до того в нас іще й такої бракує при збільшеному числі населення, мешканці ж міста (загальне число: 10.048; з того греко-кат. 6.184, римо-кат. 1.005, вірмен 1,авґсбурського віроісповідання 7, жидів 2.851) неспроможні вижити зо слабкого промислу, що тільки в починах, у самому зав'язку, тимто населення мусить конче шукати способів для свойого існування в школі, мусить шукати кусника хліба в науці. Місто сподівалося підмоги з війська (кінноти); поробило значні видатки, одначе з того не має ніякої користи. Не дивниця отже, що місто Яворів і яворівський повіт з останнього тягнуться й посилають значне число учнів до гімназій по чужих містах, як от до Львова, Перемишля, Ярослава й інших. А треба знати, що це зв'язане з величезними коштами через утруднену комунікацію. Яворів у дуже великому віддаленні від міст, що мають гімназії. Давати діти до школи в таку далечину можуть тільки засібніші батьки. Коли школа стане на місці, тоді кожний, навіть найбідніший, зможе посилати туди сина, щоб тільки хлопець показував які-такі таланти. Гімназія створить нове поле до прожитку й до заробітку. Віче добре зрозуміло вагу оснування гімназії, коли зважилося на вище зазначені видатки, бо це буде немов би вивінування багатьох і багатьох дітей. Фреквенція учнів буде незвичайно велика. Самий Яворів достачить вельми значну скількість учнів, як це видко зо шкільного покажчика тутешнього міста за цей рік: (Див. табеля).

2) В новооснованій українській мішаній чотироклясовій школі, що ведеться ще тільки перший рік, є учнів-українців 70; в мішаній одно- і двоклясній є понад 152 учнів, між тими 3 поляки і 1 жид. — Уже ця скількість учнів у самому Яворові достаточний, оправданий доказ на потребу оснування української гімназії, а що ж говорити про цілий

1) Хлоп'яча виділова школа:

Кляса	греко-кат. (українців)	римо-кат. (поляків)	жидів
I. народ.	15	18	83
II. народ.	24	9	41
III. народ.	66	17	34
IV. народ.	63	18	34
I. вид.	23	13	9
II. вид.	21	10	5
III. вид.	18	7	5
Разом	230	92	211

яворівський повіт і сусідні повіти? Далі Яворів почислений постановою з дня 13. III. 1889 р. до тридцятьох великих міст у Галичині, що з малими винятками мають уже в себе вищі наукові заклади, а майже всі вони в корисніших умовинах, ніж Яворів, бодай з комунікаційного і матеріяльного боку. Оснування української гімназії в Яворові буде важним чинником у культурно-освітнім та матеріяльнім розвитку для самого міста, для цілої, дуже численної округи і для інших сусідніх повітів, що заселені скупченою масою українського народу. Рішальні чинники повинні прийти з підмогою величним змаганням міста Яворова, повинні здійснити якнайскоріше все те, що може поліпшити нужденне його існування, повинні сповнити все те, що може допровадити наше місто до культурних вершин. А до того завважуємо, що рішальні чинники повинні ще й тому це вчинити якнайскоріше, що півчетверта мільйона українців має тільки чотири гімназії, а таке маленьке число чейже не може заспокоїти, навіть у частині, національно-культурних потреб українського народу, що двигає на своїх плечах величезні державні данини й повинності. Заснуванням української гімназії в Яворові буде сповнене здавна безуспішно повторюване домагання українців, щоб засновувано українські гімназії не тільки там, де вже є польські, але й там, де ще немає польської гімназії, а де цьому відповідає переважна більшина населення одного народу, як от у Яворові; таким робом припинилася б ця разяча неправильність і притихли б справедливі нарікання українського народу.

З тих усіх причин іще раз зазначуємо наше жадання оснування української гімназії в Яворові, — що є освітньо-культурним постулятом цілого яворівського громадянства, а головно міста Яворова, що зобов'язалося до великих пожертв, щоб тільки придбати гімназію. Громада отже вносить: Сойм зволить ухвалити: Взивається ц. к. уряд, щоб якнайскоріше, вже з початком нового шкільного року, оснував українську гімназію в Яворові. Яворів, 13 червня 1902 р. — Підписи.

Хоча кинено поклик у громадянство: пильнувати цієї справи, ми

Доріжка з вулиці до вхідної брами гімназії "Рідної Школи". Обабіч огорожі квітники й городовина.

були переконані, що воно при відомих способах поведінки не так швидко вирішиться... Ми владжували часто сходини, щоб поки-що заснувати приватну українську гімназію. На одних таких сходинах був емеритований директор гімназії, що дав нам відповідні інформації та вказівки... Не позабували й за бурсу для позамісцевих дітей. Ці живі й складно-суцільні в організаційному напрямі сценки, як теж і моменти посвяти жертвенности, не затерлися й досі в пам'яті. Кожний своє робив радо, від серця давав і декларував... Розписано листи до визначніших уроженців-інтелігентів і вони відгукнулися зо своїми заявами... Засіяне зеренце за євангельським зразком приймалося, зберігалося й виростало...

Євген ЯВОРІВСЬКИЙ

20-ЛІТТЯ ОДНОЇ ШКОЛИ

(Нарис історії гімназії "Рідної Школи" УПТ в Яворові.)*

Ще 1900 року носилися яворівські громадяни з думкою заснувати в Яворові українську гімназію. Думав про це тоді о. Юрій Кміт, який зачав був уже здійснювати ті пляни, такі важливі для Яворівщини в її дальшому розвою, і немаловажні для всього нашого громадянства на полі виховання. Тодішня яворівська громадська рада була прихильна заснуванню української гімназії на кошт міста — і справа була б уже й набрала реальної форми. Одначе рішити мала тут щойно Повітова Рада, а ця спротивилася заснуванню української гімназії на кошт міста — і декілька років справа лежала мертвою.

Аж у 1908 р. виринула вона знов на денний порядок і цей раз уже не зійшла з нього і не стратила своєї актуальности, тільки прийняла реальні форми. 30 червня 1908 р. скликав пок. організатор яворівського повіту і визначний патріот та міщанин Яворова Іван Загаєвич збори міщан та інтеліґенції, де в присутності посла проф. д-ра Станислава Дністрянського вирішили після палких промов відкрити з новим шкільним роком 1908-9 р. українську гімназію. Вже попереду приготовили ґрунт під цю справу і взяли весь її тягар на себе Михайло Скальський і Володимир Кекиш, податкові урядовці та Онуфрій Власійчук, учитель народньої школи ім. Т. Шевченка. Вони й їздили до Львова і з'єднали прихильність тодішніх політичних провідників для ідеї української гімназії в Яворові.

Тимчасом Міська Рада в Яворові змінилася на нашу некористь. Навіть рішила вона приступити чимскорше до заснування польської приватної гімназії коштом Яворова. Досі чисто-українському містові загрозила поважна небезпека польонізації. Отже, казали, настав крайній час взятись до діла і не сидіти довше з заложеними руками.

Маґістрат Яворова спровадив проф. Кржижановского, який ста-

*"Діло" 1928, ч. 217, 218, 219.

Учительський збір і учні української гімназії в Яворові на тлі старого будинку в 1911/1912 рр. Учні вдягнені в уніформи з стоячими комірами й нашитими на них пасками — срібними для нижчих кляс (1-4) або золотими для вищих кляс (5-8). Скількість пасків означала ступінь кляси

рався перевести вступні іспити до польської приватної гімназії і поробити перші організаційні заходи. Розуміється, йому на руку йшли всі більше або менше міродатні офіційні кола і влада. Одначе, не вважаючи на всі його зусилля, вписалося до польської школи всього около 20 учнів, тоді як до свіжо заснованої української вписалося відразу 45 учнів.

Українське громадянство вибрало для ведення цілої акції два комітети: один центральний у Львові для поширення справи в цілому краю, другий, місцевий в Яворові для переведення діла на місці і для проводу. На чолі львівського центрального комітету станули два яворівські уроженці: Сидір Бриттан, секретар "Дністра" і адвокат д-р Степан Федак, директор "Дністра". Їхні заслуги для яворівської гімназії величезні. Вони придбали фонди і закупили гарний дім з городом під українську гімназію. "Власна хата поклала тверду основу під дальший розвій гімназії"*. Від місцевого яворівського комітету делеґовано до львівського І. Загаєвича, посла д-ра Стан. Дністрянського і дир. Андр. Мареніна.

До місцевого комітету входили: І. Загаєвич, голова, Мих. Скальський, міщанин Іван Борис, податковий урядовець Волод. Кекиш, міщанин І. Грабовський, І. Вархоляк, Мик. Масюк, учит. Павло Придаткевич, учитель виділової школи І. Вербовий, учитель Денис Кульчицький, дир. школи ім. Т. Шевченка Андр. Маренін, учитель школи ім. Т. Шевченка Онуфрій Власійчук, учитель тої-ж школи Андр. Молчко і гімназійний учитель Іван Тиховський.

Виділ Р.Т.П. (пізніше: УТП) у Львові прийняв новозасновану школу під свою опіку і в половині вересня 1908 р. почалася наука в новозасноваій гімназії давнього клясичного типу. Першим управителем був д-р Антін Борис. Після його відходу Іван Тиховський; від другого курсу дир. Ромуальд Перфецький. В рр. 1909-10 до 31 січня 1912 управителем був Теофіль Грушкевич. Від 1912 р. до 1913-14 багатозаслужений педагог і громадянин Іван Прийма.

Першу науку вели: д-р А. Борис, о. Омелян Крайчик, Вол. Макарушка, І. Вербовий і Вол. Кекиш. На другий піврік перемінили гімназійний курс на основі міністерського розпорядження на "Наукове гімназійне заведення". Управителем був, як згадано, Р. Перфецький, а вчили крім нього: о. О. Крайчик, І. Тиховський, І. Вербовий і Вол. Кекиш.

З кінцем шк. року 1908-9 здібними признали 38 учеників, з того 12 з відзначенням.

Гімназія містилася спершу в льокалі яворівської "Просвіти" (в домі гром. Мартиновича), опісля в будинку новозбудованого "Народнього Дому", а від початку травня 1910 р. у власному будинку, що стояв при

*Гляди: "Заснування й удержання гімназії", написав Артим Хомик у "Звіті Дир. прив. Наук. Закладу гімн. з руською мовою викл." Філії Руського Товариства Педаґоґічного в Яворові за шк. рік 1910-11.

20-літній ювілей гімназії "Рідної Школи" в Яворові 7-го жовтня. 1928 р. До зібраних промовляє дир. д-р Маркіян Терлецький

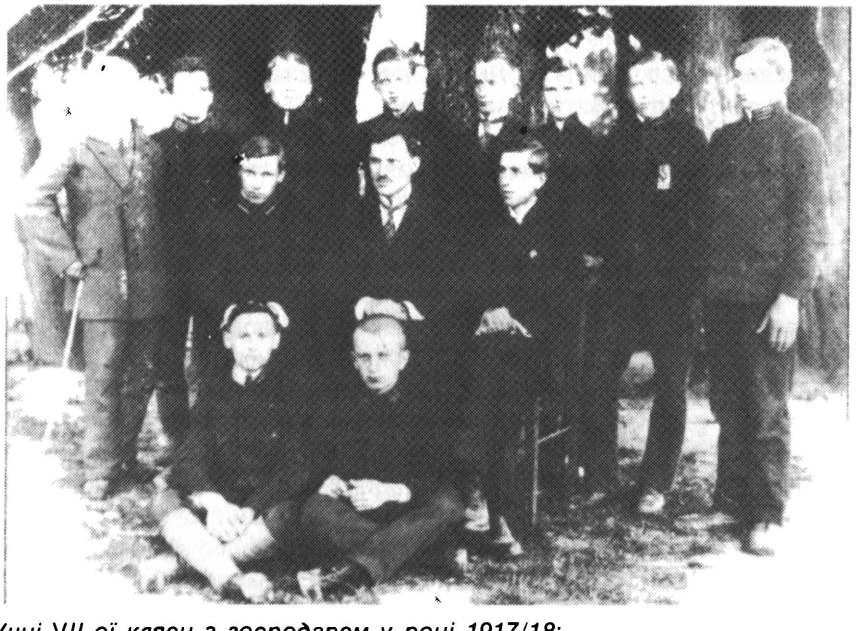

Учні VII-ої кляси з господарем у році 1917/18:
Від ліва стоять: — Петро Лукасевич, 2. Н.Н. 3. Н.Н. 4. Олександер Лев, 5. Остап Утриско, 6. М. Щепанський, 7. Н.Н. 8. Н.Н.
Сидять: Іван Кузич, проф. Михайло Білик, Степан Кульчицький.
Сидять на землі: Микола Добрянський, Н.Н.

головній вулиці на площі, що є перед теперішнім будинком.

У шк. році 1909-10 фреквенція гімназії зросла. До першої кляси вписалося 58 учнів, до другої 27. Громадяни стали робити заходи, щоб придбати гімназії "право прилюдности". Ц. к. "Рада Шкільна Краєва" вислала свого делеґата в особі д-ра Майхровича, який візитував школу, двічі, восени і на весні. Дарма, що школа відповіла всім вимогам і хоча "Рада Шкільна Краєва" рішила на своєму засіданні одноголосно признати українській гімназії в Яворові право прилюдности, його гімназії не признали; причиною тут були протизаходи яворівської і львівської польонії, яка не мала разом з місцевими польськими жидами сили вдержати фреквенцію своєї школи.

Українську гімназію утримувало весь час саме українське громадянство. В 1909/10 р. нпр. удержання коштувало яких 10.000 корон.

Учительський збір тогож року складали: дир. Т. Грушкевич, І. Тисовський, Дмитро Ліськевич, Андр. Маренін, І. Вербовий і Андр. Молчко. До місцевого комітету належали крім вище згаданих з попереднього року ще Евстах Лельо, Сенько Борис і Мих. Грабовський.

1909 р. на феріях заложено бурсу під фірмою "Просвіти". Настоятелями її були І. Блавацький, Марія Кручковська і Слава Яремова. Вже 1910/11 число бурсаків подвоїлося.

Восени 1909 р. їздила до Львова у справах гімназії масова (зложена з 80 людей) депутація під проводом о. Мих. Кручковського, пароха Нагачева, Петра Буґля, нотаря з Краківця й І. Загаєвича. Були вони під проводом посла Е. Олесницького в соймі та в намісництві. Того самого року їздила делеґація зложена з о. М. Кручковського, П. Буґля, І. Загаєвича, Мик. Масюка і Степана Герасима, війта Молошковича, до Відня до міністерства освіти.

З початком шк. р. 1910/11 фреквенція учнів подвоїлася; до трьох кляс вписалося 170 учнів. Під час ферій відновили весь гімназійний будинок. Крім згаданих учителів прийшли ще нові: Евстах Шпитковський, Юліян Садовський, Олекс. Стеслович і Павло Придаткевич.

Гімназія розвивалася незвичайно гарно, чимраз краще. Вже перед всесвітньою війною її фреквенція осягла число около 400 учнів. Гімназійний будинок став незабаром замалий і 14-го жовтня 1912 р. покладено наріжний камінь під величавий, двоповерховий будинок. Заклад дістав вкінці право прилюдности, а навіть на основі соймового рішення з 1914 р. з новим шк. роком 1914/15 гімназія в Яворові переходила на державний етат. Та настала війна.

В 1914/15 р. за російської інвазії в гімназії не було навчання. Останнього передвоєнного директора І. Прийму вивезли москалі з краю. Гімназію відкрито щойно 1915/16. Управителем тоді став дир. Ярослав Біленький (в рр. 1915/16—1917/18).

У червні 1916 р. згорів старий будинок і гімназія перенеслася до школи ім. Т. Шевченка, опісля до нескінченого ще свого нового. 1917/18 р. відбулася в гімназії перша матура.

Під час ферій 1918 р. повернув з московського полону дир. І. Прийма і обняв знову — на короткий час — ведення закладу.

Українсько-польська війна в 1918 р. спинила знову навчання. Тоді й потерпіла гімназія найбільш. Багаті кабінети гімназії пограбовано, бібліотеку її знищено і спустошено, запроторено і позакидувано документи і акти гімназії, поруйновано новий гімназійний будинок — і вкінці спроваджено до гімназії військовий шпиталь. Щойно в липні 1920 р. можна було видістати назад будинок для шкільного вжитку. Чимало учнів гімназії принесло свої голови у жертву в боях за волю України.

21-го лютого 1920 р. зійшлася знову учительська конференція, що призадумалася над відновленням праці. Зійшлися: Адольф Мусянович, Олександра Ставнича, О. Мельничук, О. Туна і о. І. Фенич. Записалося 55 учнів. Зорганізовано чотири кляси. Директором став Адольф Мусянович. Від 19-го лютого 1922 р. обняв управу Теодозій Ставничий. Був директором до 1-го вересня 1923 р. У шк. році 1923/24 управителем був д-р Осип Турянський. В шк. році 1924/25 і 1925/6 управа спочивала в руках д-ра Миколи Чайківського. В 1926/27 р. управителем став д-р Маркіян Терлецький.

Учителями (крім раніше названих) були: в р. 1912/13 — Баконій Іван Карло, Водяний Тома, Дорундяк Семен, Замора Теодор, Керницький Михайло, Левицький Северин, о. Крайчик Омелян, Ліськевич Дмитро, Павлусевич Володимир, Питлик Володимир, Ставничий Теодозій, Ціховський Зенон Микола. В шк. р. 1913/14: Баконій Іван Карло, Бардин Роман, Водяний Тома, Джуґан Омелян, Дорундяк Семен, Замора Теодор, Керницький Михайло, о. Крайчик Омелян, о. Кушлик Евген, Ліськевич Дмитро, Павлусевич Володимир, Питлик Володимир, Ставничий Теодозій, Ціховський Зенон Мик., Чесак Іван, Теліховський Осип, Лебіщак Осип. Протягом літ 1915-1920 вчителювали (неповно): дир. Ярослав Біленький, дир. І. Прийма, Пащак Михайло, Дольницький Мирон, Бриттан Степан, Волощак Семен, Танчаковський Ярослав, Білик Михайло, Лепкий Володимир, Ліськевич Дмитро, Лебіщак Осип, о. Івахів Петро, Мак Степан, Цюропайлович Тома, Заяць Іван, Грабовенський Маркіян, Княжинський Антін, о. Ткачук, Лаврів Михайло, Каменецький Юліян.

Від 1919/20 р.: д-р Бас Василь, Бурко Дмитро, о. Демко Стан, Гуцуляк Іван, Завідовський Дмитро, о. Кушпіт Мик., Кебуз Степан, Ліськевич Дмитро, Логінський Остап, Мусянович Адольф, Мельничук Олекса, Назаревич Омелян, Напурко Володимир, д-р Пушкар Микола, Рудницька-Крвавич Іванна, Солтис Богдан, Ставнича Олександра, Ступницький Іван, Туна Осип, о. Фенич Іван, Чмола Іван, Цепінський

Остап, Цінцірук Ілля, Яворівський Євген, о. Яремко Іван, Бойко Володимир, Зандель Яків, Придаткевич Павло, д-р Кушнір Степан, Масевич Володимир, Пасіка Микола, Рачунь Адольф, Хомицький Василь.

Предсідниками "Кружка У.П.Т." були: І. Загаєвич, маґістер фармації Микола Осідач, дир. Роман Харамбура і адвокат д-р Михайло Фільц.

Заслужився біля гімназії — чито своєю організаційною працею, чи то наладнуванням фінансової підстави гімназії — Гаврило Харамбура, суддя В. Ярема, Василь Хомик, Дусько Микола, Харамбура Ол.

Гімназія сповняла ту всю працю, що її виконує кожний середній виховний заклад, ведений у національному дусі. Звідомлень про всі ділянки тієї праці годі тут подавати. Треба тільки зазначити, що крім високо поставленого навчання, гімназія плекала ще й спів, музику, сценічне мистецтво — у мистецьких й аматорських гуртках; дальше учні працювали над рефератами з різних ділянок знання у своїх літературних, філософічних чи природничих кружках. Також святкувала гімназія різні національні українські свята прилюдними виставами, концертами, фестинами і забавами. Прогулянками займалася і гімназія і її добре зорганізований Пласт. Учні користали заєдно з ученицької бібліотеки, а була ще в гімназії й вчительська бібліотека і велика бібліотека У.П.Т. від 1925 р. (над 10.000 томів) — головно дар проф. Василя Волошинського — для вжитку й учнів і вчителів. Кабінети також згодом наладналися і незабаром вони дорівняли своїм багатством передвоєнним. Вклад гімназії в загально національну працю нашого краю чималий.

Все ж від самого початку свого існування прийшлося яворівській гімназії "Рідної Школи" боротися з двома лихами: з неохотою і навіть ворожою поставою до неї офіційних кіл, головно з ненавистю яворівської і позаяворівської польонії, що бажала за всяку ціну знести з лиця землі українську гімназію, загарбати її величавий будинок і прегарні площі та все її майно; з другого боку — довелось яворівській гімназії боротись з постійними фінансовими недоборами і недомаганнями, що й було заєдно причиною, що заклад покидали нераз визначні кваліфіковані сили.

Д-р Іван ВЕЛИГОРСЬКИЙ

ІСТОРІЯ ГІМНАЗІЇ РІДНОЇ ШКОЛИ В ЯВОРОВІ

НА ДОБРІЙ ДОРОЗІ...

Приватна коедукаційна гімназія Рідної Школи Українського Педагогічного Товариства ім. О. Маковея в Яворові — це найстарша рідношкільна гімназія в краю. Але думка заснувати гімназію в Яворові далеко вибігає поза всі теперішні державні й приватні гімназії, з винятком Академічної гімназії у Львові. Думку заснувати гімназію в Яворові підніс ще о. Осип Лозинський (1807—1889[1]) в р. 1871, коли то він, як єдиний українець у виділі яворівської Повітової Ради домагався від уряду заснувати гімназію в Яворові, чим настроїв проти себе тодішнього намісника гр. Ґолуховського, що не любив о. О. Лозинського за його народню працю[2]. Річ це немаловажна, якщо пригадаємо собі, що ще тільки у Львові існувала т. зв. Академічна гімназія й то тільки нижчі кляси. Думка була ще надто революційна на ті часи, щоб могла перемінитися в діло. Але о. Лозинський не кидає цієї спасенної думки й на сторінках "Слова" ч. 2 з р. 1885 виказує пекучу потребу заснувати гімназію в Яворові[3]. Був це ще також голос у пустині, бо аж у 1887 р. по-

1. Від р. 1849—1889 яворівський парох і декан.

2. Яворівщина, стор. 24.

3. Допис такий цікавий, що його містимо тут у цілості без змін: "Отъ Яворова. (Гимназія въ Ярославлѣ). Счастливий Ярославль, что при концѣ сего года будетъ уже имѣти гимназію, но якая заходитъ потреба гимназіи въ томъ городѣ, который двѣ мили въ Перемышли съ одной стороны, а двѣ мили съ другой въ Решовѣ имѣетъ гимназіи, не возможно отгадати, когда противно Яворовъ, отдаленный больше чѣмъ 7 миль отъ всѣхъ окрестныхъ гимназій: во Львовѣ, Самборѣ и Перемішли, якъ и отъ той, которая въ Ярославлѣ будетъ, а въ сторонѣ сѣверной даже до русской границы почти 10 миль, нигдѣ не имѣетъ ніякой гимназіи. А однако въ той сторонѣ находятся городы Любачевъ, Немировъ, Рава, Жолтковъ, тожь дѣйствительно Яворовъ єсть средоточіемъ, гдѣ безсторонно судя, гимназія бить должна. И истинно, передъ недавными лѣтами старалъся сей городъ всѣми силами о учрежденіе гимназіи въ Яворовѣ. Дивное дѣло: когда въ цѣлой Галичинѣ находятся гимназіи густо, одно отъ другой едва

стала українська гімназія в Перемишлі, то щож можна було думати про Яворів? Опісня нічого не знаємо, чи були які старання заснувати гімназію в Яворові. Знову роблять заходи заснувати українську гімназію в Яворові за часів о. Юрія Кміта, знаного українського письменника й літературного критика, що тоді був священиком в Яворові. Одначе ще й цього разу старання не увінчалися успіхом, бо хоча Громадська Рада була згідна заснувати українську гімназію коштом міста, то Повітова Рада й тепер стала на перешкоді й справа української гімназії в Яворові вернулася знову у сферу прямувань кращих громадян Яворова. Що трикратні проби заснувати українську гімназію в Яворові не повелися, не можна кидати каменем на громадянство за брак підготування до цієї праці та брак довір'я в свої сили, бо це не були відносини питомі одному повітові, тільки це були загальні умовини культурного життя українського народу під Австрією. Це були наслідки краєвого закону з 22/6 1867 про мову навчання в школах, що справу зміни мови навчання або заснування окремої середньої школи зробив залежною від згоди львівського сойму, а сойм опирався на опінії Повітових Рад, що звичайно робили перешкоди в поширенні або здобутті прав українського шкільництва. І яворівська Повітова Рада не була — очевидно — тут винятком. Якщо зважимо, що від першої хвилини національного відродження в XIX ст. боротьба за здобуття національної школи й освіти утотожнюється з боротьбою за національне існування взагалі та якщо одночасно кинемо оком на етапи цієї боротьби, на ці надлюдські змагання за здобуття якоїнебудь державної школи, що за її існування треба було боротися у Відні й у Львові десятки літ, то тепер зрозуміємо, чому якраз на кілька літ перед світовою війною[4] постають українські приватні школи. Ця безвиглядність боротьби чи пак неспівмірний вислід тієї витраченої енергії українського народу на здобуття кількох державних середніх шкіл — створила ідею приватного шкільництва. Українське громадянство переконалося, що замість тратити сили на боротьбу за існування державних середніх шкіл — краще заснувати приватні середні школи й

двѣ или три мили отдалены, бѣдныи Русины изъ яворовской окресности не могутъ такимъ увзглядненіемъ радоватись, — може для того, что оны Русинами? Намъ кажется, что также политическіи и финансовыи взгляди промовляютъ за тѣмъ, дабы в большихъ городахъ не скупляти великихъ масъ молодежи взрослой и легко воспламеняющейся, а лучше основывати гимназіи въ меншихъ городахъ на провінціи, гдѣ такъ для учителей якъ и учениковъ жизнь дешевша и гдѣ для послѣднихъ менше случайностей деморализаціи. На послѣдокь за тѣ гроши, что стоитъ одна гимназія во Львовѣ, можно бы на провинціи двѣ гимназіи содержати. Ъ. Й.

4. Передтим постали: дівоча виділова школа у Львові 1898/99, дів. ліцей у Перемишлі 1903/4, дів. учит. сем. у Львові 1903/4, прив. нар. шк. в Зарваниці 1906, дів. шк. вправ 1907/8 у Львові.

Ярослав Біленький: Українські прив. школи в Галичині, Львів 1922, стор.5.

Фронт нового будинку гімназії "Рідної Школи" в Яворові (тепер тут приміщується середня школа економічного типу). Спереду погруддя патрона школи педагога і письменника Осипа Маковея.

старатися їх відповідно вивінувати. Безперечно, що багато заважила тут зміна психіки українського громадянства, зміна його способу думання, буцім-то тільки державна школа є вартісна та, що школа без волі й помочі держави не може існувати. Здається, що зміна поглядів на приватну школу відбулася підо впливом буйного розросту вартісного шкільництва поляків під московською займанщиною.

ЗАСНУВАННЯ ГІМНАЗІЇ

Раз кинена думка не пропадає безслідно, тільки неначе це привалене каменюкою джерело вибухає ще з більшою силою в другому місці й свіжий струм показується на денне світло. Так було і з ідеєю заснувати українську гімназію в Яворові. Не вдалося три рази, то чому ж не спробувати ще й четвертий раз? Не вдалося заснувати державної гімназії, то згідно з загальним прямуванням тодішнього громадянства, що починало переставати ждати чужої ласки, чому ж не спробувати заснувати приватної гімназії[5]. І дійсно в р. 1908 знові виринула на денний порядок справа гімназії в Яворові. Але цей раз судилося цій думці прибрати дійсні форми й перемінитися в діло. Дня 30 червня 1908 скликав організатор повіту, визначний патріот і міщанин Іван Загаєвич збори міщан і інтеліґенції в справі гімназії. На збори прибув і посол професор д-р Станислав Дністрянський. На нараді рішено з новим шкільним роком 1908/09 відкрити в Яворові українську приватну гімназію. З-поміж інтеліґенції дуже ревно справою гімназії заінтересувалося місцеве вчительство. Онуфрій Власійчук, учитель народньої школи ім. Т. Шевченка в Яворові, виїхав навіть до Львова, щоб для справи української гімназії прихилити наших політичних провідників. І ця поїздка принесла успіх. Разом з Власійчуком їздив до Львова й Михайло Скальський, податковий урядник у Яворові, що спільно з Володимиром Кекишем, податковим урядником з Яворова, вже перед тим приготовили ґрунт і взяли на себе ввесь тягар організації.

На приспішення[6] заснування української гімназії в Яворові мала вплив і ухвала з 10/3 1908 Повітової Ради утримувати польську приватну гімназію, що мала б постати з днем 1/9 1908. Міська Рада вибрала комітет, вислала прохання до Шкільної Краєвої Ради й відпоручників до віцепрезидента Шк. Кр. Р. І. Дембовського, а 6/8 1908 ухвалила прийняти на себе титул засновниці приватної міської гімназії, помістити її в магістраті й удержувати її спільно з Повітовим Виділом. Дня 26/8 1908

---

5. У р. 1900 відстрашив заснувати гімназію дир. Борковський в "Ділі", бо подав величезні кошти удержання (протокол засідань Гімназ. Комітету з 9/9 1911).

6. Пор. протокол засідання гімназійного Комітету з дня 9/9 1911 р. "Неділя" ч. 16—17 з 1911 стаття Viator-a "Враження з української гімназії в Яворові".

Складають квіти перед пам'ятником Осипові Маковеєві на фронті будинку гімназії.

іменував маґістрат у порозумінні з Шк. Кр. Р. директора, 4/9 заснував "Шкільний Виділ"[7], щоб опікувався гімназією, що почала свою працю 16/9 1908 як гімназія клясичного типу. У шк. р. 1913/14 почала гімназія перемінюватися на реальну. Викладовою мовою була мова польська, а українська мова була обов'язкова. По першому році існування увів Шкільний Виділ польську й українську мови — як викладові.[8] У шк. р. 1913-14 викладовою мовою була тільки польська мова. Дня 1.1. 1921 цю гімназію удержавнено[9]. Заснування гімназії коштом міста Яворова підігнало українців до праці. Щоб нашій школі забезпечити певну майбутність, вибрано два комітети: один центральний у Львові для поширення справи в цілому краю, другий місцевий у Яворові для ведення праці на місці. На чолі львівського комітету стали два яворівські уроженці: Сидір Бриттан, секретар "Дністра" і адвокат д-р Степан Федак, директор "Дністра".

Заслуги Сидора Бриттана й д-ра Степана Федака для яворівської гімназії величезні, бо вони придбали фонди й купили гарний дім з городом, чим поклали тверду основу під дальший розвій гімназії, тому їх пам'ять буде вічно жити в серцях молоді. Від Місцевого Комітету вислано як зв'язкових до Львівського Комітету Івана Загаєвича, д-ра С. Дністрянського й дир. Андрія Мареніна, директора всел. школи ім. Т. Шевченка. До Місцевого Комітету належали: Загаєвич Іван — голова, і члени: Борис Сенько, Вархоляк Іван, Вербовий Іван, Власійчук Онуфрій, Ґрабовський Іван, Кекиш Володимир, Кульчицький Денис, Лельо Евстах, Маренін Андрій, Масюк Микола, Молчко Андрій, Придаткевич Павло, Скальський Михайло, Тиховський Іван, о. Чапельський Іван, Ярема Володимир і ін.

Фонди на місці збирав Михайло Скальський так енерґійно, що в першому році існування гімназія була вільна від фінансових клопотів, а Львівський Комітет міг робити ощадності на майбутнє. Місцевий Комітет звернувся до Виділу "Руского Товариства Педаґоґічного" у Львові, щоб Виділ прийняв новозасновану школу під свою опіку й одночасно заявив, що про фонди буде журитися сам. По таких старанних приготу-

---

7. Wydział szkolny.

8. Отже перемінено її на утраквістичну. Одначе українська гімназія росла мов на дріжджах завдяки жертвенності українського громадянства, тоді, коли на польську гімназію Громадська Рада ухвалила й виплатила 18 тисяч к. (пор. протокол засідань Комітету з 12.X.1913 — звідомлення дир. І. Прийми). На засіданні Комітету з дня 27.V.1913 повідомляє дир. Прийма, що д-р Мішевський в заступстві міського лікаря відкрив був 40 випадків трахоми в гімназії. Спроваджено д-ра Коса з Перемишля, а одночасно приїхав і санітарний лікар з Намісництва й ствердили обидва, що не було ані одного випадку трахоми в нашій гімназії!

9. Sprawozdanie z r; 1920-21: Historja zakładu.

ваннях у половині вересня 1908 могла почати свою працю найстарша гімназія Р. Ш. в Яворові. До І кл. новозаснованої гімназії записалося 45 учнів, коли тим часом до міської гімназії записалося тільки около 16, хоча під час ферій вже працював тут проф. Кржижановскі й переводив вступні іспити. Нововідкрита гімназія була школою давнього клясичного типу[10].

ПРИМІЩЕННЯ ШКОЛИ

Гімназія містилася спочатку в льокалі читальні "Просвіти" (дім Мартиновича), опісля перенесено її до новозбудованого будинку "Народнього Дому", а від травня 1910 року до власного будинку, що стояв при головній вулиці на площі, що лежить перед теперішнім будинком. Тому, що фреквенція зростала й було видно, що старий будинок у короткому часі не помістить всієї молоді, рішено будувати новий будинок гімназії.

На довірочних зборах членів Ширшого Повітового Гімназійного Комітету й мужів довір'я з усіх громад у дні 9/9 1911 року в приявності відпоручника Кр. Шк. Союза о. Омеляна Ваня з Заланова на внесення судді В. Яреми ввійшли до Ш.П.Г.К.: Блавацький Іван, Борис Сенько, Буґель Петро з Краківця, Вальчик Іван, о. Венгринович Володимир, Вербовий Іван, Власійчук Онуфрій, о. Волосянський Іван, Герасим Степан з Молошкович, о. Гарасимчук Петро, Гоза Семен з Порудна, Гординська Михайлина, Гриник Іван, Денис Антін, д-р Дністрянський Станислав, Дочило Іван, Загаєвич Іван, Кулинич Олекса, о. Кипріян Іван з Немирова, Кирчів Павло, о. Кишакевич Микола з Бортятина, Кохановський Іван з Краківця, о. Крайчик Омелян, о. Кручковський Михайло, Кульчицький Денис, о. Левицький Лев, Лельо Евстах, о. Літинський Мирон, Літинський Іван, Лопушанський Олекса, Маренін Андрій, Масюк Микола, Молчко Андрій, Ометюх Олекса з Підлуб, Придаткевич Павло, Пристайко Федь з Яжева Старого, д-р Секела Роман, о. Скубиш Іван, Струсевич Володимир з Судової Вишні, о. Телеп Михайло, о. Телеп Андрій, Хомик Василь, Шалавило Іван з Віжомлі, Шкреметко Дмитро з Тучап, Ядлось Іван з Чернилява, Ярема Володимир. До тіснішого Комітету ввійшли: д-р Р. Секела — голова; члени: Блавацький І., Власійчук О., Грушкевич Теофіль, Загаєвич Іван — скарбник, Кульчицький Д., о. Левицький Л. Маренін А., Масюк М., Ярема В.; заступники: о. Вен-

10. Про заснування гімназії згадує Едвард Веберсфельд у своїй монографії "Jaworów", що "w r; 1908 otworzono pierwszą klasę ruskiego gimnazyum, umieszczonego w tamtejszym Domu Narodnym".

Edward Webersfeld: Jaworów, monografia historyczna, etnograficzna i statystyczna, Lwów 1909, str. 68.

гринович В., Молчко А., Хомик В.; Контрольна Комісія: Буґель П., Лельо Е., Стеслович Ол.

З фреквенцією в гімназії росла й фреквенція в бурсі, а що не могли бурсаки поміститися в старому будинку, Масюк М. на засіданні Комітету 28/2 1911 піддав думку, щоб принагідно закупити стодолу й поставити дерев'яний будинок для бурси в подвір'ї. Над цією справою розвинулася дискусія, а вислідом її була ухвала, що "належало б конче поставити на городі шкільнім будинок мурований на гімназию". Тоді також вибрано комісію в складі: д-ра Секели, Загаєвича, Масюка, Щирби Гр. й Яреми, що мали на найближче засідання прийти з відповідною пропозицією. Але аж на засіданні з дня 31/5 1912 рішено вислати Прийму, Масюка й Блавацького до д-ра Федака й С. Бриттана, щоб виєднали позичку в сумі 40 тисяч к. і якщо її дістануть, приступити до будови гімназії ще в цьому році, хоча передше д-р Федак радив почекати з будовою, аж гімназія дістане право прилюдности. На засіданні з 28/6 1912 повідомляє д-р Секела, що д-р С. Федак обіцяв вистаратися в Краєвому Банку позичку в сумі 52 тисяч к., цебто в висоті 42% кошторису. Дня 5/7 1912 у приявності д-ра Секели, о. Левицького, Прийми, Блавацького, Яреми, Мареніна, Масюка, Власійчука, Загаєвича, Кульчицького й Щирби Гр. рішено приступити до будови й вибрано Будівельну Комісію в складі: Блавацького, Масюка, Щирби й Яреми. На конкурс надіслано кілька зголошень, а по їх розгляненні віддано будову арх. Мельничукові з Ярослава за суму 138 тисяч к. Робота йшла жваво, бо вже дня 14/10 1912 о год. 12 відбулося посвячення наріжного каменя в асисті духовенства з повіту, читалень і Січей. Дня 13/11 1912 до Будівельної Комісії додано ще Загаєвича, Прийму й д-ра Секелу. З протоколів у днях 3/10 і 13/11 1912, 25/2 і 27/5 1913 видно, що будова йшла "дуже пиняво" й неконечно солідно, так що грозило зірвання умови й прошено Кашубинського, щоб оглянув будову, а один член Б. Комісії постійно мав доглядати будови, бо до 1/9 1913 будова мала бути скінчена й віддана до вжитку. Всежтаки на довірочних зборах Ш.П.Г.К. в дні 12/10 1913 міг Ярема зложити приємне звідомлення, що по році будинок став під дахом, а ще хотіли викінчити кілька заль на кляси, щоб зробити місце для бурси в старому будинку й приймити якнайбільше учнів, бо, як нарікає дир. І. Прийма дня 12/10 1913, станції дуже дорогі, і "яворівці впрост використовують учеників". Площу і будинок заінтабульовано на Філію Р.Т.П. в Яворові. На будову позичив "Дністер" 50 тисяч к. завдяки д-рові Федакові. Жалувалися члени Комітету на Кр. Шкільний Союз, що занедбував Яворів, бо дав тільки 5 т. к. запомоги з державної субвенції, а Рогатин дістав аж 15 тисяч к.! Піддавано різні проєкти розшукування грошей і посилано прохання аж до міністерства, а навіть до Корони й прошено послів, щоб інтервенували. Векселі жирувала Філія Р.Т.П., есконтувало Задаткове

Учні 6-ої кляси гімназії "Рідної Школи" (1926 р.) Сидять: (?) Угрин, Володимир Козбур, Ярослав Баглай. Сидять у першому ряді: (?), Володимир Сидорак, Богдан Романенчук, (?), Софія Бардин, Стефанія Малиновська, проф. Євген Яворівський, опікун кляси, Богдан Білинський, (?) Вільчинський. Другий ряд: Степан Вархоляк, Семен Романець, (?) Тиховський, Василь Середович, (?) Малець, Володимир Барагура, (?) Юрчишин, Мирослав Котис. Третій ряд: Степан Ференц, Михайло Сеймівський, Сидір Ференц, (?), Фемич, Петро Савчин, Іван Бардин, (?). Четвертий ряд: Ярослав Кузич, (?), Богдан Онишкевич, Іван Щирба.

7-ма кл. гімназії 1928 р. з учителями. Сидять від ліва: Іван Чмола, Василь Бас, Дмитро Гурко, Олександра Ставнича, дир. д-р Маркіян Терлецький, катехит о. Микола Кушпіт, Омелян Назаревич, Якуб Зандель, Іван Гуцуляк, д-р Степан Кушнір (шкільний лікар).

Товариство в Яворові, а підписували: Блавацький Іван, Борис Сенько, Буґель Петро, Бурбеля Іван, о. Гарасимчук Петро, Загаєвич Іван, о. Крайчик Омелян, Кульчицький Денис, о. Левицький Лев, Масюк Микола, Масюк Іван, Маковей Іван, Паар Володимир, Пшеплюрський Антін, Харамбура Гавриїл, Хомик Василь, Щепанська Марія з Рогізна (протокол з дня 13/10 1913).

Деклярували або зложили готівкою такі громадяни, як записано дня 12/10 1913 в протоколі довірочних зборів Ш.П.Г.К.: Масюк Микола 500 к., Щирба Григорій 500 к., о. Левицький Лев 200 к. (деклярував 300 к.), Питлик Юрій 100 к., о. А. Залітач 100 к.

Хоча будова вже була готова дня 12/10 1913 року, то одначе викінчення тягнулося дальше так, що коли в червні 1916 р. згорів старий будинок, то ще гімназія мусіла міститися кілька тижнів у будинку всел. школи ім. Т. Шевченка за згодою дир. А. Саварина. Потім перенеслася гімназія до свого будинку[11].

Цей, двоповерховий будинок складається з 28 шкільних заль і кілька менших побічних приміщень. Будинок положений при головній вулиці, але віддалений від вулиці 36 метрів. Перед будинком находиться шкільний город, а за будинком площа, що займає 3 тисячі квадр. метрів[12].

Коло викінчення будинку, а також в Старшині Кружка Р.Ш. в Яворові видатно працювали такі громадяни в роках 1916-1938 (подається в поазбучному порядку):

Біленький Ярослав, Білик Михайло, Бурко Дмитро, Дусько Микола, Загаєвич Іван (4 роки головував), д-р Кушнір Степан (шк. лікар), Назаревич Омелян, Осідач Микола (3 р. головував), Паарова Іванна, Питлик Юрій, д-р Пушкар Микола, д-р Секела Роман (2 р. головував), о. Сологуб Василь (1 р. головував), д-р Станько Іван, д-р Фільц Михайло (14 літ головував), Харамбура Роман (1 рік головував), Харамбура Семен, Харамбура Олекса, о. Чайковський Теофіль, д-р Чайковський Микола (1 р. головував), Щирба Остап, Щирба Антін, Яворівський Евген, о. Яремко Іван й інші.

Найбільше потерпів будинок під час українсько-польської війни, а

---

11. Під час огню старого будинку згоріла й частина даху нового будинку й риштування коло нього. Новий будинок, що в ньому тепер міститься гімназія, викінчувано етапами. І так у шк. р. 1927/28 викінчено фасаду будинку, а в шк. р. 1936/37 під час ферій виправлено його від подвір'я й з обидвох сторін і вставлено першорядні терацові тривалі сходи під управою кооперативи "Кір".

12. Будинок виглядав так гарно, що Кураторія ЛШО у Львові розпор. з дня 15/10 1932 Ч. II — 15.342/32 звільнила власника будинку від обов'язку предкладати виказ придатности приміщення для шкільного вжитку.

до цього ще в будинку в шк. р. 1918/19 аж до 30/6 1920 містилася військова лічниця. Дня 18.6.1924 р. ураган наробив шкоди, що її оцінено на 4 мільярди польських марок, а саме зірвала буря 3/5 даху, знищила черепковий дах старого будинку, звалила цегляну стіну й поламала овочеві дерева в городі.

НАЗВА ШКОЛИ

У першому півріччі шк. р. 1908/9 називалася школа: "Ґімназияльний курс", а в II півр.: "Науковий заклад ґімназияльний". Від 5/7 1909 на основі розпорядження Міністерства Освіти у Відні звучала назва так: "Науковий Заклад Ґімназияльний в Яворові". У році 1911 звучить назва школи: "Приватний науковий заклад Ґімназияльний в Яворові". У році 1912 прибирає школа назву: "Приватна Ґімназия з рускою викладовою мовою в Яворові". У рр. 1913 і 1914: "Приватна Ґімназия з руською викладовою мовою в Яворові", а від року 1916: "Приватна Ґімназия з українською викладовою мовою в Яворові". У році 1918 вживала школа й німецької печатки: "Direktion des priv. ukrainischen Gymnasiums mit Offentlichkeitsrecht in Jaworow". У році 1921/22 звучала назва: "Українська приватна ґімназія в Яворові". У шк. р. 1923/24 вже звучить: "Приватна ґімназия У.П.Т. в Яворові". У р. 1928: "Коадукаційна приватна ґімназия Рідної Школи У.П.Т. в Яворові", вкінці від часу 20-літнього ювілею: "Приватна коедукаційна ґімназія У.П.Т. 'Рідна Школа' ім. Осипа Маковея в Яворові".

УСТРІЙ ШКОЛИ

Ґімназія була цілий час свого існування коедукаційним закладом, тільки що в перших роках існування школи не зазначувано в статистиці осібно дівчат, бо їх трактовано за Австрії, як приватистки. Число дівчат у ґімназії було назагал невисоке, що зрештою рівнялося такому самому відсоткові й по інших приватних закладах.

Від першого року існування була ґімназія закладом, що провадив навчання на основі програм ґімназій давнього клясичного типу з грецькою мовою від III, опісля від IV кляси[13]. У шк. р. 1937/38 скінчила своє існування, як давній клясичний тип і в ювілейному році 1937/38

13. На засіданні Старшини Кружка РШ в Яворові пропонував д-р М. Чайковський перемінити клясичний тип на гуманістичний або математино-природничий з біфуркацією в вищих клясах, одначе вже 20/6 1925 свій проєкт відкликав. Також ГУРШ у Львові дня 23/4 1929 запитувала Кружок РШ, чи не змінити б клясичного типу на гуманістичний, одначе ухвалено задержати дотеперішній тип.

відбулася остання матура для VIII кл. на основі давнього клясичного типу. На основі закону про переустрій шкільництва в Польщі з 11/3 1932 і наша гімназія в приписаному часі зорганізувала в себе в шк. р. 1933-34 першу клясу нового типу з латинською мовою[14]. У шк. р. 1936-37 вийшли перші абсольвенти нового типу, покінчивши чотирилітню гімназію. З абсольвентів нової гімназії одна учениця не зголосилася до жадного ліцею, а 14 приступило до вступного іспиту до ліцею при нашій гімназії, з чого 3 не здало перед феріями, але з них тільки 2 здало іспит на феріях, разом отже зголосилося до ліцею 13 учнів.

Кружок Р.Ш. в Яворові отримав концесію на гуманістичний і клясичний ліцей, але до клясичного ліцею, хоча це єдиний приватний ліцей з українською мовою навчання, не зголосився буквально ніхто, тому зорганізовано тільки гуманістичний ліцей, а концесії на клясичний ліцей в шк. р. 1937-38 не використано[15].

УПРАВИТЕЛІ

Першим управителем був д-р Борис Антін, але він управляв коротко заведенням, бо вже в І півр. шк. року 1908-9 заступив його Тиховський Іван, а в II півр. 1908-9 обняв управу Перфецький Ромуальд. У шк. р. 1909-10 до 31. І. 1912 управителем був Грушкевич Теофіль. Від 1. II. 1912 до 1. II. 1914 був управителем Прийма Іван (2 роки). У II півр. шк. р. 1913-14 заступав дир. Прийму, що виїхав у наукову подорож, проф. Ліськевич. У шк. р. 1914-15 гімназія була нечинна[16]. У березні 1916 реактивовано гімназію в Яворові[17].У шк. роках 1915-6—1917-18 управляв гімназією Біленький Ярослав (2½ року). У шк. р. 1918-19 гімназія була нечинна з причини українсько-польської війни. У липні 1920 р. опорожнила гімназію військова лічниця, але на основі конференції з 21. II. 1920 відновлено навчання, а управителем став Мусянович Адольф (2 р.), що вів управу до 19. II. 1922, бо того дня перебрав управу гімназії Ставничий Теодосій (1½ р.) і вів її до 1. IX. 1923 р. У шк. р. 1923-24 управителем був д-р Турянський Осип (1 р.). У рр. 1924-25—1925-26 управляв гімназією д-р Чайковський Микола (2 р.). У І півр. шк. р. 1926-27 управителем був Назаревич Омелян, а від 1. II. 1927 до 1. II. 1929 був управителем д-р Терлецький Маркіян (2 р.). Від 1. II. 1929 до 1. VII. 1932

---

14. Концесію на ведення аж до вигаснення давнього клясичного типу й 4-літньої гімназії нового типу надала Кураторія розпорядком з дня 16/8 1935 Ч. II — 16 378/24.

15. Концесію на ведення загально-освітнього коедукаційного ліцею надала Кураторія Л. О. Ш. розпорядком з дня 26/4 1937 ч. II — 6111/37.

16. Московська інвазія...

17. Біленький Я. Українська прив. шк. стор. 7., Ясінчук Л. 145.

"Спортове Свято" у гімназії "Рідної Школи" в Яворові в 1928 р. Від ліва, перший ряд згори: М. Котис, М. Кулинич. Другий ряд: І. Черник, Я. Гайвас. Третій ряд: І. Дзюрко, М. Голик, Р. Скубиш, Я. Олексин, І. Паук, Юрчишин, О. Балицький, Я. Кревецький. Четвертий ряд: М. Ґоліян, О. Линда, В. Гриник, М. Плахтій, Р. Солтикевич, Я. Дуткевич, Гадупяк, В. Москалюк, П. Савчин, П. Радюк. П'ятий ряд: І. Аптульська, М. Лиса, Л. Ружицька, В. Томашівська, М. Савка, А. Щирба, Б. Ставнича, О. Нєдзьвєцька, Я. Путикевич. Шостий ряд, сидять: Ю. Котис, О. Кулинич, М. Харамбура, І. Саєвич, Е. Йосип, Я. Бенцаль.

6-та кляса гімназії "Рідної Школи" 18-го червня 1929 р. Сидять зліва: дир. Кирило Годованець і професори: Олександра Ставнича, о. Микола Кушпіт, катехит, Омелян Назаревич, Іван Гуцуляк, Грицишин, Масевич, Іван Чмола. Перший ряд, стоять: Б. Ставнича, С. Ханас, Я. Крив'як, І. Бутурин, В. Смольський, Б. Стецишин, М. Лиса, Другий ряд: Я. Дудкевич, Я. Кіцай, С. Радович, В. Салабан, Б. Крукеницький, С. Кміт, М. Ґоліян. Третій ряд: М. Устіянович, Т. Мацьків, Оробчук, О. Борис, Р. Саєвич, М. Кулинич, В. Москалюк.

був управителем Годованець Кирило (3½ року). Від 1. VII. 1932 до 13. IX. 1933 був управителем Назаревич Омелян (1 р.), а від 13. IX. 1933 управу вів д-р Велигорський Іван[18]. З управителів Назаревич Омелян і д-р Велигорський Іван служили тільки в "Рідній Школі":

УЧИТЕЛІ

Спис учителів, що вчили в гімназії від її заснування до кінця шк. р. 1937/38

(Товстим друком подано вихованців яворівської гімназії).

Д-р Айлє Самуель 1929-30, Баб'юк Іван 1932-33, Баконій Карло 1911-12—13-14, Бальвірчак Осип 1928-29, Баран Роман 1936-37—1937-38, Бардин Роман 1913-14, д-р Бас Василь 1925-26—1927-28, Бачинський Омелян 1930-31—1931-32, Бачинський Адам 1931-32, Біленький Ярослав 1915-16—1917-18, Білик Михайло 1915-16—1917-18, д-р Богачевський Юліян 1935-36, Бойко Володимир 1927-28, д-р Борис Антін 1908-09, Боярська Ольга 1935-36, Бриттан Степан, Будурович Іван 1930-31, Бурко Дмитро 1922-23—1927-28, д-р Велигорський Іван 1933-34—1937-38, Велигорська Марія 1934-35—1937-38, Вербовий Іван 1908-09—1910-11, Винярчук Ярослава Осипа в лютому й березні 1937 р. вчила польської мови, Водяний Тома 1912-13—1913-14, Волощак Семен, д-р Габер Йосиф 1930-31, Ганус Едвард 1928-29, Грабовенський Маркіян 1915-16, Грабар Олександер 1928-29, Годованець Кирило 1928-29 (від 1.II)—1932-33, Грицай Володимир 1930-31— 1933-34 (до 21.1 1934), Грицишин Олекса 1928-29, 1933-34—1934-35, Грушкевич Теофіль 1909-100—1911-1912 (до 1. II), Гублювна Ромуальда 1928-29, Гуцуляк Іван 1921-22—1937-38, о. Демко Степан 1921-22 (до 1. VII. 1922), Дзєдзіц Блажей 1928-29, 1930-31, 1931-32, **Дзінґало Евген 1936-37—1937-38,** Дольницький Мирон 1915-16, Дорундяк Семен 1912-13—1913-14, Джуґан Омелян 1913-14, Завідовський Дмитро 1921-22, Замора Теодор 1912-13—1913-14, Зандель Яків 1925-26—1927-28, Заяць Іван 1915-16—1917-18, о. Івахів Петро 1915-16—1916-17, Кебуз Степан 1923-24, Кекиш Володимир 1908-09, Керницький Михайло 1912-13—1913-14, Кіналь Ілярій 1931-32—1934-35, Кметик Осип 1936-37—1937-38, д-р Княжинський Антін 1915-1916, Козій Дмитро 1935-36—1937-38, о. Крайчик Омелян 1908-09, 1911-12, 1913-14, Красник Іван 1933-34 (від 1. XII), д-р Кульчицький Тадей 1931-32—1932-33, о. Кушлик Евген 1913-14, д-р Кушнір Степан 1927-28 (від 15. XI)—1937-38, о. Кушпіт Микола 1926-

18. Розпорядком Кураторії Л. Ш. О. з дня 3/11 1933 Ч. Б. П. 33130/33 затверджений як директор безрічниенцево.

27—1937-38, Лаврів Михайло 1915-16—1917-18, Лебіщак Осип 1913-14, 1915-16, 1917-18, Левицький Северин 1912-13, **Левицький Іван 1932-33,** мґр. Левицький Роман 1934-35— 1936-37, Лепкий Володимир 1915-16—1917-18, Лисогір Михайло 1937-38, Ліськевич Дмитро 1909-10—1913-14, 1917-18, 1918, 1920-21, Логінський Осип 1922-23—1926-27 (1. IX), Макарушка Володимир 1908-09—1910-11, Мак Степан 1915-16—1916-17, **Малиновська Степанія** 1932-33—1934-35, Маренін Андрій 1909-10—1910-11, Масевич Володимир 1928 29-1929 30, Мельничук Олекса 1920-21, Молчко Андрій 1909-100—1910-11, Мороз Петро 1930-31—1931-32. Мусянович Адольф 1917-18, 1920-21—1922-23, Навроцький Михайло 1930-31—1933-34, Назаревич Омелян 1923-24— 1933-34 (— 1. III.), Напурко Володимир 1921-22—1922-23, Олійник Данило 1928-29—1930-31, 1931-32, Павлусевич Володимир 1912-13—1913-14. Пасіка Микола 1928-29 (— 1. XII.), Пачовський Костянтин 1915-16—1917-18, Пачовська Олександра 1935-36— І. півр. 1936-37, Пащак Михайло 1917-18, Перфецький Ромуальд 1908-09, Питлик Володимир 1912-13—1913-14, Піджарко Евген 1929-30, Придаткевич Павло 1910-11, 1911-12, 1927-28. Прийма Іван 1911-12—1913-14, Пронь Василь 1934-35—1937-38, д-р Пушкар Микола 1925-26, 1926-27 (І. п.). 1927-28, Ручань Адольф 1928-29 (— 1. III.), Рудницька-Крвавич Іванна 1920-21, 1921-22, 1931-32. Садовський Віктор Юліян 1910-11, о. Самолевич Іван 1916 17—1917-18, Сітницька Уляна 1936-37—1937-38,Собчишин Кость 1928-29—1930-31, мґр Собчук Олена 1933-34— 1934-35, Солтис Богдан 1922-23, Ставничий Теодосій 1911-12, 1912-13, 1921-22, 1922-23, 1935-36, 1936-37, Ставнича Олександра 1920-21—1924-25, 1929-30, Ставничий Роман 1912-13—1913-14, Стефанишин Іван 1929-30, Стеслович Олександер 1910-11, 1911-12, Ступницький Іван 1923-24 (І. п.), Танчаковський Ярослав 1916-17—1917-18, Твердохліб Марія 1924-25 (І. XII—31. І.), Теліховський Осип 1912-13—1913-14, д-р Терлецький Маркіян 1926-27—1928-29 (до 1. II), 1932-33, о. Ткачук Ілля 1915-16, Тиховський Іван 1908-09—1911-12, Туна Осип, д-р Турянський Осип 1923-24, Тучапський Касіян 1920-30, Тишковський Бронислав 1928-29, Урбанська-Пацакова Уршуля Марія від 1. IV. 1937-1937-38, Фарина Степан 1933-34— 1937-38, д-р Фель Лев 1929-30, о. Фенич Іван 1917-18, 1920-21, Франко Петро 1937-38, Фукс Хая 1932-33, Харків Олександер 1928-29—1933-34. Хичій Остап 1933-34 (від 1. III.) — 1934-35, Хомик Артим 1910-11—1911-12, Хомицький Василь 1927-38 (до 1. XII.), 1929-30 (V, VI), 1933-34 (від 21. І.), 1934-35—1937-38, Цепинський Остап 1920-21, Цінцірук Ілля 1922-23—1927-28, Ціховський Зенон Микола 1912 13—1913-14, Цукер 1911-12, Цюропайлович Тома 1915-16—1917-18, д-р Чайковський Микола 1924-25—1925-26, Чесак Іван 1913-14, 1917-18, Чмола Іван 1921-22—1929-30, Шпитковський Евстах 1910-11, Яворівський Евген 1922-23—1927-28, о. Яремко Іван 1921-22—1925-26.

ФРЕКВЕНЦІЯ МОЛОДІ

Фреквенцію молоді й число кляс унаочнює додана таблиця. Подано число молоді записаної на початку шк. року й тієї, що скінчила шк. рік. Число дівчат подано від шк. р. 1917/18. Це не має означати, що в попередніх роках дівчат не було. Вони були, тільки в статистиці їх не взято до уваги, а деколи подавано в виложнику як приватистки.

Гімназія починала свою працю з однією клясою при числі 45 учнів. У другому році вже було 2 кляси, учнів 85. Опісля аж до війни число

Статистична табеля.

Шк. рік	Ч. кляс	Вписаних на поч. шк. року:		Разом	Клясифіковано при кінці шк. р.		Разом
		хл.:	д.:		хл.:	д.:	
1908-9	1			45			38
1909-10	2			85			80
1910-11	3			172			160
1911-12	4			223			208
1912-13	6			344			341
1913-14	7			397			373
1914-15	*Московська інвазія*						
1915-16	6			213			210
1916-17	7			219			207
1917-18	8	203	32	235	193	32	225
1918-19	*Українсько-польська війна*						
1919-20	4	57	7	64	53	7	60
1920-21	5	77	12	89	67	12	79
1921-22	6	121	20	141	116	20	136
1922-23	7	170	41	211	153	38	191
1923-24	7	148	26	174	119	23	142
1924-25	7	178	28	206	157	23	180
1925-26	8	215	32	247	192	29	221
1926-27	8	187	18	205	172	18	190
1927-28	8	170	22	192	155	21	176
1928-29	8	183	22	205	171	21	192
1929-30	8	179	26	205	164	26	190
1930-31	8	180	31	211	153	29	182
1931-32	8	144	37	181	132	34	166
1932-33	8	123	42	165	117	40	157
1933-34	7	98	22	120	89	21	110
1934-35	5	80	28	108	72	25	97
1935-36	6	106	30	136	104	29	133
1936-37	6	140	32	172	137	31	168
1937-38	6	187	44	231	183	44	227
				5.196			4.839

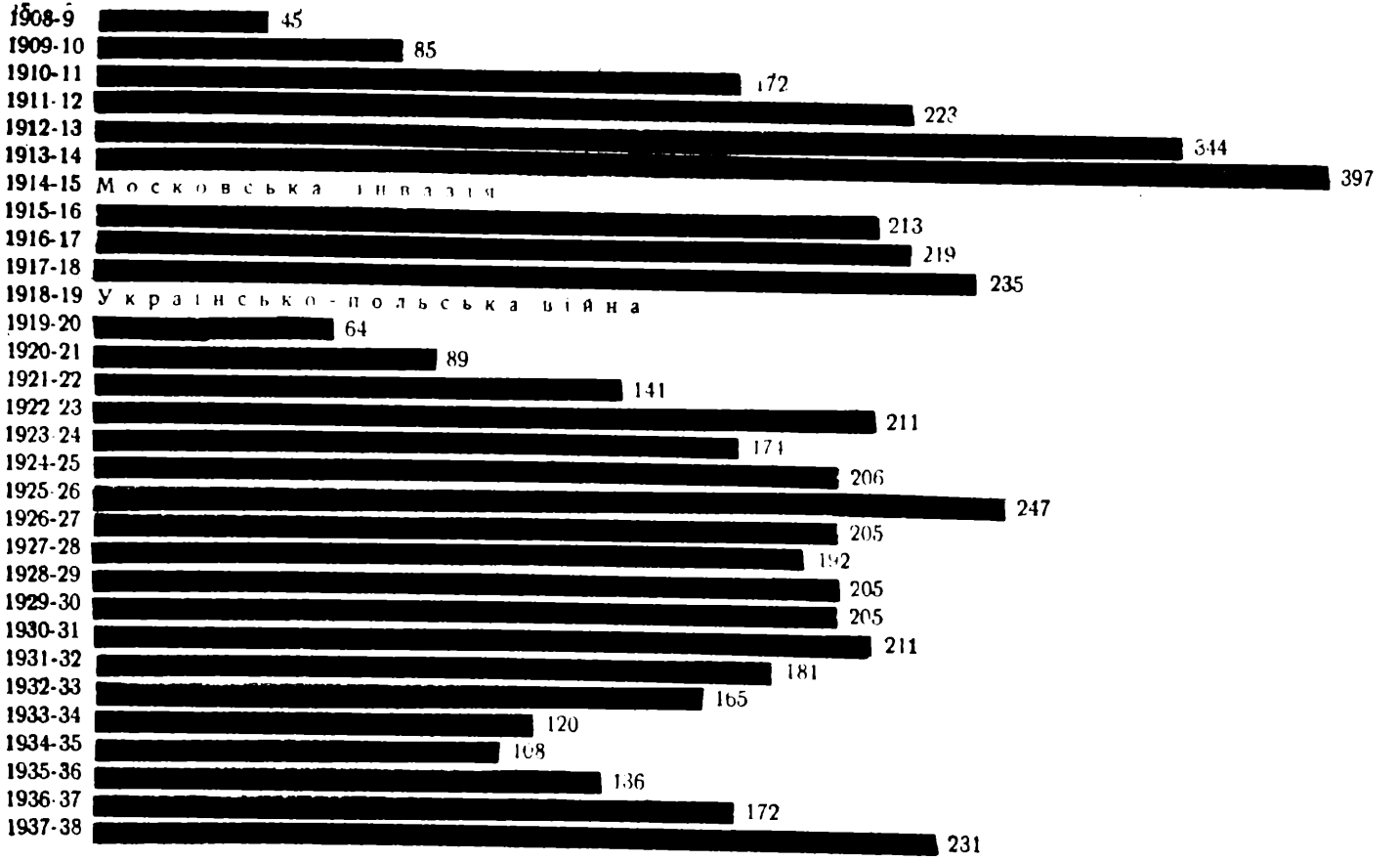

Діаграма фреквенції

кляс і учнів росте так, що в шк. р. 1913-14 осягає число 397, з приватистами навіть 412. Це був вершок розвою, бо такої цифри не осягнув крім Рогатина[19] жаден український, приватний, середній заклад!

По московській інвазії число молоді зросло до 213 й три роки зростає, щоб по українсько-польській війні впасти до 64 у 4 клясах. Від того часу число молоді росте. У шк. р. 1925-26 осягає навіть цифру 247, але від того року постійно паде так, що в шк. р. 1934-35 осягає цифру 108, щоб від цієї хвилини знову зрости аж до цифри 231 в ювілейному році 1937-38.

На фреквенцію в гімназії мають вплив місто Яворів з передмістями й Наконечним, яворівський повіт й інші повіти. І якщо порівнювати з собою ці три чинники, то приходимо до висновку, що найбільший вплив на фреквенцію мають інші повіти. Число молоді з Яворова хитається поміж найнижчою цифрою 42 (шк. р. 1927-28) і найвищою цифрою 94 (шк. р. 1937-38). Число молоді з яворівського повіту хитається поміж найнижчою цифрою 19 (1920-21) і найвищою 84 (1912-13), але цифру понад 50 переходить тільки 3 рази (51, 56, 72). Зате число молоді з інших повітів виказує найбільшу розхильність, бо в шк. р. 1913-14 зросло воно до 237, зате в шк. р. 1920-21 було тільки 6.

Наглядний образ складових частин фреквенції в нашій гімназії дасть нам зіставлення походження[20] батьків молоді в шк. р. 1937-38. І так: в Яворові з Наконечним мешкають батьки 94 (64 хлопців і 30 дівчат), в повіті 46 (40 хлопців і 6 дівчат), а це з Рогізна 6 (4^2), з Краківця, Чернияви й Яжева Старого по 4, з Будзиня, Вільки Роснівської й Вільшаниці по 3, з Мужилович, Поруденка, Прилбич і Черчика по 2, з Бунева, Верблян, Віжомлі, Вовчої Гори, Гнійниць, Кобильниці Волоської й Руської, Морянець, Селиськ, Сернів й Яжева Нового по 1. Тільки 22 місцевості, а повіт Яворів числить 67 місцевостей. З деяких сіл ще досі не було в гімназії ані одного учня! В інших 34 повітах мешкають батьки 114 учнів. І так: у Раві Руській 20 (19^1); у Грубешові, Мостиськах і Рівному по 6; у Крем'янці 5; у Перемишлі й Ярославі по 4; у Горлицях, Городку Ягайл., Львові по 3; у Долині, Дрогобичі, Зборові, Надвірній і Сокалі по 2, а по 1 учневі в повітах: Березів (Brzozow), Добромиль, Дубно, Золочів, Жовква, Камінка Струмилова, Калуш, Ліська, Лодзь

19 пор. "Українська гімн. Р. Ш. в Рогатині" М. Угрина-Безгрішного, Р. 1934, стор. 24.

20. Підкреслюю походження, бо місце уродження молоді дасть нам інший образ, бо уроджених у Яворові з передмістями й Наконечним було тільки 70 (хлопців 47 і дівчат 23, в тому з Наконечного 11 хлопців), з повіту було 47 (40 хлопців і 7 дівчат), а з 42 інших повітів було 114 (100 хлопців і 14 дівчат).

Гурток учениць гімназії "Рідної Школи" в Яворові з опікункою проф. А. Ставничою, 25-го березня 1929 р.
Горішній ряд, стоять: О. Костишин, О. Тимочко, Я. Тис, І. Саєвич, Б. Ставнича, О. Нєдзьвєцька, М. Лиса, І. Тис, О. Кліш, С. Захарко, О. Харамбура.
Другий ряд, сидять: А. Щирба, В. Томашівська, проф. А. Ставнича, Я. Путикевич, Л. Ружицька
Третій ряд, згори: З. Ґрабовська, О. Бриттан, О. Кулинич, С. Аптульська, Я. Мартинович.
Четвертий ряд, згори: М. Харамбура, Якубович, І. Аптульська

Ковзанка на гімназійному майдані, яку зробили учні. Січень 1930 р.

(Lȯdz), Любачів, Радехів, Рудки, Перемишляни, Підгайці, Самбір, Сянік, Теребовля, Товмач і Турка.

УПРАВНЕННЯ ГІМНАЗІЇ

Уже в другому році існування гімназії Виділ Р. Т. П. почав робити заходи, щоб для школи здобути право прилюдности, цебто права державних шкіл. З тією метою їздила до Львова восени 1909 року масова делеґація (зложена з 80 людей) під проводом о. Михайла Кручковського, пароха з Нагачева, Петра Буґля, нотаря з Краківця й Івана Загаєвича з Яворова. Делеґацію у Львові попровадив до сойму й намісництва посол д-р Евген Олесницький. У цій самій справі того самого року їздила делеґація, зложена з о. М. Кручковського, Петра Буґля, Івана Загаєвича, Миколи Масюка й Степана Гарасима до Відня. У Відні зайнявся делеґацією посол д-р С. Дністрянський, водив її до міністерства освіти й скарбу, де вона подала свої побажання.

У зв'язку з управненнями школи вислала Кр. Шк. Рада у Львові свого представника в особі д-ра Франца Майхровича, що візитував гімназію восени й на весні. І хоча візитація випала додатньо, в наслідок чого К. Ш. Р. рішила на свому засіданні[21] признати державні управнення гімназії, одначе гімназія прав не одержала. Але й без прав фреквенція молоді росла, гімназія розвивалася чудово, тому в шк. р. 1911-12 одержала гімназія повні права на основі рескрипту Мін. Освіти з дня 4. VI. 1912 ч. 23.590, в. шк. р. 1912-13 на основі рескр. з 30. V.1913 ч. 19.436, а в шк. р. 1913-14 на основі рескр. з дня 16. V. 1914 ч. 20,419. На основі соймового рішення з 1914 р. у шк. р. 1914-15 переходила гімназія Р. Ш. в Яворові на державний етат, але війна стала на перешкоді й у цьому році навчання не відбувалося. У шк. р. 1915-16 одержала гімназія права на основі рескр. Мін. Освіти з дня 9. VIII.1916 ч. 24.377,у шк. р.1916-17 з дня 14; V. 1917 ч. 12.557, а в шк. р. 1917-18 з 27. VI. 1918 ч. 21.859. У шк. р. 1918-19 навчання відбувалося тільки два перші місяці, а по перевороті 1918 року письмом з 17. XI. 1918 радить Державний Повітовий Комісар У. Н. Р. проф. М. Білик, що "зі взгляду на надзвичайні відносини в місті і повіті, є вказаним, щоб від 18. XI. с. р. отворити поки що лиш три найнижчі кляси гімназії, а кляси IV—VIII доперва 25. XI. с. р." І дійсно відкривано школу кілька разів на кілька днів, бо 16.I. 1919 пише

21. Які містерії діялися з правом прилюдности — нехай послужить факт, що його наводить Viator у "Неділі" ч. 16-17 з 22/4 1911 р.: "В урядовім звіті ц. к. Ради Шк. Кр. про стан публичного виховання в Галичині фіґурує укр. ґімназія в Яворові, як школа з правом прилюдности, хоч Дирекція тої гімназії не має ще про се офіцияльного повідомлення. Як приватно довідуємося, справа зовсім готова до експедиції лежить єще в бюрі Міністерства просьвіти і там застрягла".

Державний Повітовий Комісар проф. Ліськевич, що "з уваги на се, що ситуація в повіті ще не вияснена та що про програму науки треба буде поінформуватися в Секретаріяті Осьвіти, прошу з отворенєм гімназії здержатися до кінця січня б. р.". Видно, що положення покращало в повіті, бо дня 22. II. 1919 кмдт пор. Пилипівський позволяє дир. Приймі "скликати інтересованих на нараду в справі отворення гімназії". Нарада — мабуть — не дала добрих вислідів, бо гімназію відновлено щойно 21. II. 1920 року. Але яворівська гімназія — видно — звертала на себе увагу, коли Державний Повітовий Комісар проф. Ліськевич пише дня 18. I. 1919 до Виділу Кружка У. П. Т. на руки місто-голови Юрія Питлика, щоб до 21. I. 1919 внести подання до Державного Секретаріяту Освіти в справі удержавнення української гімназії в Яворові. І дійсно одним з перших законів Національної Ради з дня 10. II. 1919 року удержавнено гімназію в Яворові[22].

У шк. р. 1919-20 і 1920-21 одержала школа права на основі рескр. Мін. Р. В. і П. О. у Варшаві з дня 7. VI. 1921 ч. II.547/Д/II для всіх кляс. У шк. р. 1921-22 мала школа права на основі рескрипту з дня 19. IV. 1922 ч. 7.429/Д/II, а в шк. р. 1922-23 на основі рескрипту з дня 24. XI. 1922 ч. 15 183/Д/II. У шк. р. 1923-24 не мала школа прав. У шк. р. 1924-25 і 1925-26 знов мала школа повні права на основі рескр. Мін. Р. В. і П. О. з дня 27. XI. 1924 ч. 13.537/Д/II і з дня 5. XII. 1925 ч. 16.459/Д/II. У шк. р. 1926-27 і 1927-28 мала школа права, але з засторогою на основі рескр. з 24. XI. 1926 ч.14.405/II і з дня 16. V. 1927 ч. 4.952/II. У двох дальших роках не мала школа державних прав, а в шк. р.1930-31 одержала права на основі рескрипту з дня 13. VI. 1930 ч. II — 6912/30, але вже дня 10. XI. 1930 ч. II — 16.588/30 відкликано ці права. І аж у шк. р. 1936-37 одержала школа неповні права на основі розпорядку Мін. Р. В. і П. О. у Варшаві з дня 4. VII. 1936 ч. II — С — 1.736/36, а в шк. р. 1937-38 повні права аж до відкликання для гімназії на основі розпорядку Міністерства Р. В. і П. О. з дня 28. V. 1937 ч. II — С — 1840/37, а неповні для І кл. гуманістичного ліцею й VIII кл. давнього клясичного типу на основі розпорядку з дня 13. VII. 1937 ч. II — С. 5954/37. На звідомленні з р. 1920-21 находимо записку рукою дир. Ставничого, що "Р. Ш. Кр. з 30. XII. 1919 ч. 15.725/IV повідомляє У. П. Т., що буде уділяти безплатних відпусток для гімназії в Яворові, Чорткові і Рогатині як гімназиям предложеним через сойм до удержавненя в р. 1914".

ЖИТТЯ МОЛОДІ

Школа не тільки вчить, але й виховує. Життя молоді кипить в її організаціях, що приготовляють молодь до дійсного життя. У своїх

22. Я. Біленький: Українське прив. шк. стор. 7.

шкільних організаціях молодь учиться й самовиховується, при чому їх виховники тільки помагають їм зростати під їх дбайливою опікою.

1. Клясні громади

У гімназії Р. Ш. в Яворові існували т. зв. клясні громади ще в р. 1921-22. Можливо, що були вони вже й раніше тільки брак вісток у актах про їх існування. Від того часу існування кл. громад не переривалося, тільки залежно від складу кляси й виховника-опікуна кожна з цих громад проявляла більшу чи меншу діяльність. Але в кожній клясній громаді проявлялася бодай така праця: вибір ради з війтом на чолі, укладення правильника або статуту, поділ на секції, як прикрашення кляси, ощадностева, бібліотечна, чергова (порядкова), скликування сходин; деколи існував і товариський суд, що його засуди часто треба було злагіднювати[23].

2. Міжклясна Шкілька Громада (М. Ш. Г.)

Клясні громади лучилися в надрядну одиницю, що в шк. р. 1924-25 носила назву: Спілка клясних громад, а нею проводила Спілкова Рада. Від шк. р. 1934-35 ця вища організаційна одиниця зветься Міжклясова Шкільна Громада (М. Ш. Г.), а нею управляє: старшина М. Ш. Г. М. Ш. Г. управильнювала шкільне життя молоді й надавала йому тон і напрям. До М. Ш. Г. належали війти клясних громад і голови всіх шкільних організацій, що складали на засіданнях звідомлення зо своєї праці й подавали пляни праці на майбутнє. Головами М. Ш. Г. були: Бриттан Роман і Грицкевич Осип Зіновій. Опікуном М. Ш. Г. був д-р Велигорський Іван.

3. Марійська Дружина

Кружок Марійського Т-ва Молоді засновано в тутешньому закладі 1.1.1930 р. Багато старань коло розвою Кружка положив о. Микола Кушпіт, катехит гімназії. Патроном Кружка вибрано свято Благовіщення. Першим сеньйором Кружка був уч. VII кл. Ст. Щепанський. У другому році існування Кружок проявив живу діяльність. Сеньйором була уч. VII кл. Ірина Тисівна. Заложено тоді бібліотеку, виголошено 6 рефератів і влаштовано вечір св. Миколая. Членів числив Кружок 85. У шк. р. 1931-32 поширено працю Кружка. Каса мала тоді понад 200 зл. майна. У шк. р. 1932-33 влаштовано окрім вечора св. Миколая ще виставу "Неон" та закуплено велику скількість книжок. Шк. р. 1933-34 був нещасливий для Кружка, бо треба було виключити деяких членів, що виступили проти свята У.М.Х. Члени М. Дружини приступали в році кілька разів до св. сповіді й св. Причастя. За цілий час свого існування

23. Передбачувано 5 родів кар з бойкотом включно (1923/24).

передплачував Кружок часописи й журнали, щоб поглибити християнсько-католицький світогляд.

У шк. р. 1934-35 сеньйором був Карвацький Василь, VII кл. Виділ відбув 7 засідань; звичайних сходин було 14. Виголощено 7 рефератів. Марійська Дружина влаштувала 3 концерти, а саме в честь Ц. Христа, 350-ліття існування Мар. Т-ва й Пр. Діви Марії. Програма концертів була дуже багата. Дружина передплачувала такі журнали й часописи: "Дзвони", "Місіонер", "Український Бескид", "Бібліотека релігійної освіти".

У шк. році 1935-36 М.Д. розвинула досить широку діяльність. Сеньйором був уч. VIII кл. Карвацький Василь.Управа відбула 7 засідань, сходин було 15. На сходинах виголосив о. опікун 6 наук. Члени виголосили 10 доповідей. М. Д. влаштувала два концерти: дня 1.XII. в честь св. Йосафата Кунцевича, а 21.V. в честь Пречистої Діви Марії — Цариці Травня. У навечеря св. Миколи члени М.Д. відіграли виставу п. з.: "В ніч св. Миколая". Усіх членів числила М.Д. 60: 46 дійсних, 14 новиків. У шк. р. 1935-36 М. Д. придбала статую Пр. М.Д. та зробила Їй в одній з кляс гарний престіл.

У шк. р. 1936-37 сеньйором був уч. VII кл. Тимкевич Роман. Сходини членів М.Д. відбувалися два рази кожного місяця. На сходинах виголошено 7 доповідей. М. Др. уладила виставку з нагоди св. Миколая й два концерти: один 25.X. в честь Царя-Христа, а другий дня 30.V. в честь Пр. Д. М. й Митроп. Рутського. Членів числила М. Д. 69, з того 47 дійсних, 22 новиків. Бібліотека М. Д. мала 170 книжок. У цьому році М. Д. придбала собі прапор, що під ним виступила в конґресі М. Д. середньошкільників у Львові. Прапор вишиваний яворівськими взорами за проєктом М. Велигорської.

4. Читальня учнів

Читальня учнів — це найстарша самоуправна організація закладу. Перші загальні збори Читальні відбулися дня 3 жовтня 1912 р. При Читальні утворено 3 секції: історично-літературну, картографічну й драматичну. Крім цього ведено чайню та антикварню. Головою вибрано уч. VI кл. Володимира Снака. Опікунами секцій були: проф. Ліськевич, Ставничий, Питлик і Ціховський. Учні сходилися в суботу й читали українські, польські і німецькі часописи, що їх передплачувано в числі 11. Крім того виголошувано реферати. Драматична секція дала дві вистави: Осипа Барвінського: "Павло Полуботок" і І. Тогобочного "Борці за мрії". Членів мала Читальня 156. У шк. р. 1913-14 опікуном Читальні був проф. В. Павлусевич. Головою був уч. VII кл. Іван Маґрель. Членів числила Читальня 148. Читальня утворила власну бібліотеку, що тоді числила 136 томів наукового змісту. На реферати приходило около 80 учнів, до Читальні около 120. Драматична Секція дала виставу "Бурлака" Карпенка-Карого. У рр. 1914—1920 Читальня була

нечинна. У шк. р. 1920/21 засновано "Научний Кружок", що поставив собі ціллю навчити своїх членів самостійно працювати. До р. 1926 провадив Кружок крамницю шкільного приладдя. Дня 14.III.1926 ухвалено статут для "Літературно-научного Кружка". Бібліотека в цьому році зросла до 969 творів української, польської і німецької літератур. У р. 1927 заходом Кружка видано учнівський журнал "Молодеча сила". У р. 1930 перейменовано Л. Н. Кружок знову на Читальню. У шк. р. 1934-35 головою Читальні був Каліцінський Омелян VII. Управа відбула 8 засідань. Читальня уладила спільно з гуртком дівчат фестин, академії в честь Ю. Федьковича, Т. Шевченка й борців під Крутами враз з панахидою. При Читальні існували три секції: історична, плекання рідної мови й драматична. Усіх відчитів було 8. На сходинах членів драматичної секції пояснив проф. Хичій теорію драматичного мистецтва. Читальня була відкрита щосереди від 3—4 й щосуботи від 3—5. Взимі щосуботи від 5—7 відбувалися товариські забави. У Читальні були такі часописи й журнали: "Наш Прапор", "Комар", "Українське Слово", "Вістник", "Життя й Знання", "Літопис Червоної Калини", "Рідна Мова", "Кооперативна Родина", "Кооперативна Республика" й ін. Опікуном був проф. Василь Хомицький.

У шк. р. 1935/36 головою Читальні був Бриттан Роман, уч. VII кл. Заходом Читальні влаштовано три Академії, а саме: 29.I. в честь героїв, що полягли під Крутами, дня 10.III. з нагоди 75 річниці смерти Т. Шевченка, а 25.V. з нагоди 10 річниці смерти С. Петлюри. На сходинах Читальні виголосили члени 14 доповідей з українознавства. Заходом Читальні устроєно кілька вечорів "Живого Часопису", а також видано кілька чисел "Стінного Часопису". З журналів прибули: "Наша Культура" й "Шлях Молоді". Вкладка виносила 10 гр.

У шк. р. 1936-37 головою Читальні був Грицунь Олекса, уч. VII кл. Дня 12.XII. члени Читальні відбули жалобні сходини з приводу смерти Василя Стефаника, дня 5.XII. відбулася Академія в честь Ольги Кобилянської, 20.XII. в честь Івана Франка, 10.III. в честь Шевченка, а 29.I. в честь Крутянських Героїв. Доповідей виголошено 11, в цьому дві п. з.: "Билини" д-ра І. Велигорського. Читальня влаштувала конкурс на п'єсу з життя Шевченка. Вплинуло 15 п'єс, а з них найкращу виставлено на академії в честь Шевченка. Читальня закупила пінґ-понґовий стіл і дві пари шахів. У шк. р. 1936-37 дуже ревним опікуном Читальні був проф. Д. Козій.

Від шк. р. 1934-35 Читальня має осібну світлицю, що в ній відбуваються всі шкільні імпрези. У Читальні вміщена теж і шкільна сценка, що її вивінував Гурток дівчат.

5. "Відродження"

На початку шк. р. 1928-29 засновано гігієнічний гурток "Відродження". Засновником був д-р М. Терлецький. У II півр. перебрав опіку

проф. І. Чмола. Праця гуртка обмежувалася до поширення протиалькогольної й протинікотинної ідеї. Членів було 116. У шк. р. 1929-30 опікуном був дальше проф. Чмола. У цьому році змінено статут і гурток поділено на 3 секції: протиалькогольну, протинікотинну й спортову. Цього року закуплено дещо спортового приладдя. У шк. р. 1930-31 опікуном був проф. К. Тучапський. Цього року зробив гурток ковзанку на подвір'ї гімназії. Гурток перебрав спортове приладдя по розв'язанні "Пласту". Гурток дав прилюдну виставу п. з.: "За Батька". У шк. р. 1931-32 опікуном був проф. А. Бачинський. Гурток дав виставу п. з.: "Чорноморці". У шк. р. 1932-33 за опікунства проф. Д. Олійника доповнено бібліотеку до числа 119 книжок. Гурток передплачував тоді: "Відродження", "Спортові вісті", "Вісті з Лугу", "Вогні". У шк. р. 1933-34 опікуном був проф. Іван Красник. Гурток уладив 7 рефератів і 1 репортаж. На весні вправляли члени водний спорт. У шк. р. 1934-35 опікуном був проф. С. Фарина. Стараннням гуртка відбулися 4 реферати, а саме: 1) Спорт і нація, 2) Вплив алькоголю на організм людини, 3) Вплив алькоголю на душу людини, 4) Алькоголізм і школа. З нагоди 25-ліття існування "Відродження" виголосив уч. VI кл. Я. Масюк відчит п. з.: "Історія Відродження" та його завдання". Гурток відбув 6 засідань управи. На загальному зібранні в дні 16. IX.1934 р. вибрано головою Карвацького Василя, уч. VII кл. Гурток організував прогулянки. Щотижня відбувалися гри й забави. Гурток передплачував такі журнали: "Відродження", "Готові", "Вогні". Усіх членів поділено на 3 спортові гуртки. Заходом гуртка "Відродження" відбувся курс танків під проводом проф. О. Хичія. У дні 12. II. 1935 р. відбуто друге загальне зібрання, що на ньому вибрано головою Масюка Ярослава, IV кл. Майно гуртка: 4 човни, візочок до човнів, сирена, 13 пар ковзанів, 9 пар лещет, 2 диски, куля 5 кг, 6 топірців, 2 пари саночок, сітка до відбиванки, м'ячики до палянта, 2 м'ячі до відбиванки. Бібліотека числила 134 книжки. Місячна вкладка 10 гр. Членів 73, з того 15 учениць.

У шк. р. 1935-36 гурток числив також 73 членів. Головою був уч. VI кл. Пулик Роман. Засідань управи було 13. Виголошено 3 доповіді: 1) Лещетарство; 2) Боротьба з алькоголем; 3)Алькоголь. Бібліотека числила 140 книжок. Члени прочитали 336 книжок. Дня 24.XI.1935 в залі Народнього Дому відбулося спортове свято молоді з такою програмою: 1) Дефілювання; 2) Вступне слово; 3) Лекція руханки в кл. II; 4) Вільноручні вправи учениць; 5) "Світовий рекорд" — новеля; 6) Рухові гри I кл.; 7) Національний танок; 8) Вежі VI кл.; 9) Вільноручні вправи вищих кляс; 10) Мармурові статуї; 11) Гуцульський танок; 12) Вежі; 13) Живий образ; 14) Дефілювання. Спортові дружини змагалися з "Лугом" і дружинами польської гімназії. На святі Р.Ш. у Львові виграла наша дружина 3 матчі.

У шк. р. 1936-37 головою гуртка був уч. VII кл. Пулик Роман. Членів

було 89. Члени "Відродження" дали виставу п'єси Л. Українки п. з.: "Бояриня" в залі Народнього Дому. Доповідей виголошено 4.

Члени "Відродження" ширили його ідею й по селах, звідки походили і заложили ще в р. 1928-29 чотири гуртки "Відродження", а це: в Наконечному I і II, Рогізні й Чернилявi.

6. Спортовий гурток "Явір"

Дня 3.XI.1936 р. відбулося загальне зібрання членів спортового гуртка "Явір". Головою вибрано Грицкевича Осипа, уч. VII кл. Дня 15.XI.1936 влаштував гурток спортовий попис з дуже різнородною програмою. Крім цього зорганізував гурток трійкові змагання в відбиванці та змагання в "стук-пук" за мистецтво гімназії. Репрезентація гуртка виграла матч з репрезентацією державної гімназії в Яворові. Члени гуртка брали участь у відбиванці на святі молоді Р.Ш. у Львові. Опікуном гуртка був проф. Р. Левицький.

7. Шкільна Каса Ощадности

Уже перед війною в 1913 р. поодинокі кляси нашого закладу засновували позичкові каси для власної потреби. Але аж у р. 1927-28 почав проф. Ом. Назаревич збирати від учнів ощадності, а гроші віддавав до Задаткового Тов-а в Яворові. У цьому році ощадності учнів виказували 408.96 зл., а в р. 1928-29 345.09 зл. У р. 1929-30 ощадності вже збирали учні й ощадності виказували квоту 149.52 зл. У р. 1930-31 засновано Шкільну Касу Ощадности. У цьому році зложила молодь 103.45 зл. на ощадність. У шк. р. 1933-34 мали ощадності 144.10 зл. При кінці цього року розділено між 3 найліпших вкладчиків і двох працівників суму 10 зл. як премії. Суми дописано їм до книжечок. У шк. р. 1934-35 опікуном Каси був проф. С. Фарина. У шк. р. 1934-35 зложено ощадностей на суму 45.64 зл. Усі ощадності зложено в Задатковому Товаристві в Яворові на книжечку ч. 6028.

У шк. р. 1935-36 Ш.К.О. мала 43 членів. Стан ощадностей був 292.06 зл. У шк. р. 1935-36 зложено на ощадність: 80.45 зл.

У шк. р. 1936-37 зложило 75 членів 30.60 зл. на ощадність.

8. Крамниця

Крамниця при гімназії існувала ще в шк. р. 1913-14. Продавала шкільне приладдя й виказала 738.24 к. обороту. Опісля нічого не чути про існування крамниці. Аж у шк. р. 1922-23—1924-25 і 1932-33 є згадка про крамниці в звідомленнях дирекції, але ближчих даних брак. У шк. р. 1935-36 і 1936-37 існує крамниця й торгує шкільним приладдям. Оборот за обидва роки був 480 зл., чистий зиск: 33.40 зл., майно: 44.96 зл. Крамниця була відкрита під час перерв. Товари купувала крамниця тільки в українських кооперативних установах.

9. Гурток дівчат

У шк. р. 1930-31 засновано в нашій гімназії "Гурток дівчат". Опікункою була проф. Олександра Ставнича. Першою головою вибрано М. Лису. У цьому році уладжено перший Андріївський Вечір, а прибуток в сумі 200 зл. обернено на оправу портретів письменників, що прикрашували коридори гімназії. Також заложено тоді крамницю з другими сніданнями, а прибутки призначувано для бідних учениць. У шк. р. 1931-32 опікункою була проф. Кравичева, а головою Кулинич Олена. Виголошено тоді багато рефератів про добру поведінку й гігієну учениці. У шк. р. 1932-33 опікункою була С. Малиновська, а головою Ярослава Тис. У шк. р. 1933-34 опікункою була проф. Олена Собчук, головою Винницька Люба, а від II півр. Тимкевич Ірина. Гурток уладив дві Академії в честь Лесі Українки й Кобилянської Ольги та Андріївські вечерниці. З прибутків купив занавісу для шкільної сценки. Натомість крамницю зліквідовано, бо не оплачувалася. У шк. р. 1934-35 опікункою була проф. Собчук Олена, а від 8.V.1935 проф. Велигорська Марія. Головою гуртка була й далі Тимкевич Ірина. Гурток улаштував Андріївський Вечір.

У шк. р. 1935-36 зазнав гурток болючої втрати, бо померла його голова бл. п. Ірина Тимкевич. Гурток займився її похороном і зробив 18 вінків, а Ставнича Омеляна виголосила прощальну промову над гробом. Заходом гуртка відправлялася від того часу панахида над гробом бл. п. Ірини в день св. Дмитра, як це є звичай від дуже давніх часів у Яворові.

Дня 12.XII.1935 влаштував гурток Андріївський Вечір, як у день опікуна гімназії, що на ньому виставлено скечі пера учениць. У шк. р. 1936-37 опікункою гуртка була проф. Ол. Пачовська, а від II півріччя проф. М. Велигорська. Головою була Ом. Ставнича, уч. VII кл. Власними силами влаштував гурток осінній фестин і академію в честь Лесі Українки. Гурток закупив полотно й нитки на 6 декораційних рушників для шкільних заль і докупив полотна на куртину за квоту 43.60 зл.

До Гуртка належали обов'язково всі учениці. Гурток опікувався квітниками, прикрашував шкільні залі й коридори. На сходинах Гуртка були гутірки на теми життя дівчат.

10. Географічний гурток

У шк. р. 1935-36 зорганізував дир. Ставничий Теодосій географічний гурток. Головою вибрано Ом. Ставничу, уч. VI. кл. У шк. р. 1936-37 головою був Юрій Шпак, уч. III кл. Сходини відбувалися щосуботи. На сходинах оглядано ілюстровані книжки, рисовано мапи. Бібліотека числила в шк. р. 1936-37 159 творів. Пересічне число приявних на сходинах 40. Прочитано 1.228 книжок. Для географічного кабінету нарисовано 9 мап, 3 індукційні мапи, 2 історичні, 2 картограми, 4 діяграми й

зроблено 3 моделі. У зимових місяцях при помочі мегаскопу висвітлювано актуальні ілюстрації.

11. Гурток фотографів

Дня 18.XII.1936 зорганізовано в гімназії гурток фотографів. Засновником був проф. Пронь Василь. Членами гуртка були учні III і IV кл. На сходинах членів проф. Пронь викладав про апарати й штуку висвітлювання. Члени зробили собі 14 фотографічних апаратів. На різних забавах і шкільних імпрезах робив гурток знімки для гімназійного альбому. Гурток заложив собі бібліотеку й передплачував журнал: "Світло й тінь".

12. Протигазовий гурток

Дня 31.III.1937 р. відбувся відчит Батюка Юрія III кл. б. п. з. "Бойові гази". Цей відчит дав початок "Протигазовому Гурткові". Зараз по відчиті записувалися учні поодиноких кляс у члени Гуртка. Всіх членів зголосилося 65. По записах відбулися загальні збори. Нововибрана управа обговорювала з проф. Бараном Романом — опікуном — плян праці та виясняла ціль і завдання "Протигазового Гуртка".

ПРОГРАМИ НАВЧАННЯ

Навчання в гімназії опиралося завсіди на програмах аналогічних державних шкіл без жадних індивідуальних відхилень. Повних 30 літ була гімназія давнім клясичним типом.Від шк. р. 1933-34 зорганізовано новий тип гімназії, а від шк. р. 1937-38 гуманістичний ліцей. Крім обов'язкових лекцій навчано в школі в різних шкільних роках французької мови, рисунків, кооперації, хорального співу й музики.

НАВЧАЛЬНІ ЗАСОБИ

Перед війною в шк. р. 1913-14 мала гімназія вже дуже показні збори навчальних засобів до всіх ділянок навчання. Під час світової війни цілковито знищено не тільки внутрішнє устаткування школи, але й навчальні засоби, за що як відшкодування признала Оціночна Комісія 45.000 к. а. в. в золоті. Ця сума дає поняття не тільки про знищення, але й багатства школи, тоді коли місцевій польській гімназії признано тільки около 13.318 к. а.[24] Другий раз потерпів не тільки будинок й устаткування школи, але й навчальні засоби в часі українсько-польської війни так, що в шк. р. 1919-20 треба було справляти навчальні засоби майже в цілості[25]. Дня 2.IX.1922 військо зареквірувало дві кім-

24. Sprawozdanie 1927-28, стор. 3.

25. Звідомлення Управи зо шк. р. 1921-22 і протокол засідання з 8.XII.1921: "давні шк. збори научних засобів не існують".

нати в шк. будинку. У р. 1923 від 20-24. І. зайняло військо будинок на 5 днів. У шк. р. 1932-33 вкрадено з фізикального кабінету на квоту 800 зл. засобів до навчання фізики. Але заклад старався про засоби до навчання, щоб поставити навчання на відповідному рівні й запевнити школі ступневий розвій. Стан навчальних засобів з кінцем шк. р. 1936-37 представлявся так: до навчання фізики й хемії мала школа 1022 прилади, до історії-географії 474; до біології 281; до практичних зайнять 141 (тільки важливіших знарядів); до руханки 77; до співу 67 музичних творів, до рисунків 17 моделів і до музики 16 інструментів. У школі зорганізовано три робітні: фізично-хемічну, біологічну й практичних зайнять.

У шкільному городі ще в р. 1920-21 навчано практично городництва й садівництва.

Учнівська бібліотека в шк. р. 1936-37 мала 1876 томів, а вчительська 1264. А до того ще й деякі кляси мали й свої бібліотечки, а при робітнях існували окремі фахові бібліотечки. Молодь користала ще й з бібліотеки Кружка Р.Ш., що числила 15 тисяч томів.

ІСПИТИ ЗРІЛОСТИ

Перший іспит зрілости відбувся в шк. р. 1917-18[26]. Хоча заклад існував уже десятий рік, але в шк. р. 1914-15 гімназія була нечинна, а в шк. р. 1915-16 відкрито тільки 6, в дальшому році 7 кляс так, що 8 кляс мав заклад у шк. р. 1917-18. Досі відбулися іспити зрілости в 13 шкільних роках, а якщо числити й зимові речинці, то іспитів зрілости досі відбулося 18. При іспитах питали переважно вчителі власного закладу, що вчили в клясі VIII. Предсідників визначувала Кураторія Л.О.Ш.

ІСПИТ ЗРІЛОСТИ ЗЛОЖИЛИ:

1917-18

Гронський Едвард, Кінаш Іван, Масюк Степан, Менда Остап, Флис Михайло, Харамбура Семен, Худа Михайло, Щепанський Микола.

Предсідник: д-р Франц Майхрович.

1925-26

Айхлер Мартин, Баглай Володимир Евген, Горницька Марія Мирослава Надія, Горницька Степанія Любов Іванна, Горошко Степан, Гридовий Осип, Гуміняк Ярослав, Ґросфельд Бернард, Дзіковський Олександер, Кунанець Кость, Левицький Богдан Іван, Мацула Гаврило, Нєдзвєцький Олекса, Пауль Володимир, Прийма Михайло, Прийма

26. Яворівська гімназія належала до перших прив. заведень, що 1918 р. випустила перших матуристів у світ. Пор. Я. Біленький, стор. 7.

Володимир, Тиндик Петро, Турянський де Каганович Осип, Худик Лев, Чуйко Іван Евген.

Предсідник: Людвік Тулєя.

1926-27

а) зимовий реченець: Івашко Роман, Кульба Володимир, Микитюк Осип, Олексин Ярослав Петро, Флис Осип, Чопик Михайло, Цепинський Роман.

Предсідник: д-р Янеллі Маріян.

б) весняний реченець: Бик Юліян, Борис Володимир, Бучко Василь, Вербенець Лев, Давидович Нестор Данило, Давидович Богдан Теодор, Кон Марко, Кульчицький Роман Володимир, Купновицький Гриць, Маренін Ольга Оксана, Новицький Степан, Оленський Осип, Паньчишин Михайло, Пулик Олександер, Скальський Євген, Тайхер Хаїм, Чайковський Микола, Шляйдер Хая Естера, Шумилович Ярослав.

Предсідник: д-р Володимир Левицький.

1927-28

а) зимовий реченець: Кулинич Ольга.

б) весняний реченець: Барагура Володимир Богдан Дмитро, Вархоляк Степан, Ковальчук Володимир Іван, Котис Мирослав Яків, Малиновська Степанія, Романець Семен, Савчин Петро Богдан, Сенета Мирослав, Ференц Сидір, Штахель Мойсей.

Предсідник: а) б): Станіслав Пайонк.

1928-29

а) зимовий реченець: Козбур Володимир, Кожуховський Володимир, Сеймівський Антін, Середович Василь, Цепинський Северин.

Предсідник: Людвік Тулєя.

б) весняний реченець: Балицький Осип, Бенях Іван, Геврич Богдан, Гриник Василь, Манько Володимир, Ружицька Любов Софія, Томашівська Варвара, Хомутник Микола, Чайковський Нестор Ігор, Юрчак Казимир.

Предсідник: д-р Юлій Балицький.

1929-30

Боднар Антін Ярослав, Будзіцький Іван, Бучкевич Михайло, Голик Маріян Микола, Голойда Степан, Дрималик Лев, Кузич Ярослав Петро, Ліщинський Степан Олександер Евген, Луців Мирослав Андроник, Нєдзвєцька Олена, Ольховий Теодор, Ортинський Єронім, Паньків Антін, Паук Іван, Пеленський Роман, Путикевич Ярослава, Рихлинський Степан, Солтикевич Роман Корнило, Турянський де Каганович Іван, Щирба Анна, Щирба Іван.

Предсідник: Людвік Тулєя.

1930-31

а) зимовий реченець: Ґолда Василь, Дзюрка Іван, Чичула Володимир Ярослав.

б) веснясий реченець: Богуш Гриць, Бутурин Степан, Гасюк Микола, Ґоліян Мирослав Олександер, Іваницький Михайло Ілля, Клебан Володимир, Кміть Сидір, Крив'як Ярослав, Лиса Марія, Оріховський Дмитро, Саєвич Роман.

Предсідник: а) б): Людвік Тулєя.

1931-32

а) зимовий реченець: Крукеницький Богдан, Лопушанський Юрій Роман, Мацьків Теодор, Рожак Андрій, Шкреметко Лев.

б) весняний реченець: Бриндас Роман Остап, Дида Василь, Кіцай Ярослав, Круцько Євген Богдан, Крукеницький Нестор, Кулинич Мирон, Масюк Мирон Тарас, Мороз Євген Юрій, Патоля Зенон Кость, Тис Ірина Володимира, Шумило Роман, Щепанський Степан.

Предсідник: а) б): Людвік Тулєя.

1932-33

Захарко Софія, Заяць Юлій, Кучмак Мирон, Мартинович Ярослава, Рак Олекса.

Предсідник: д-р Ізидор Едмунд Хшонщ.

1933-34

Вавринчук Євген, Кулинич Олена, Ломницький Богдан Іван, Мороз Степан, Саєвич Іванна, Смук Євген.

Предсідник: д-р І. Е. Хшонщ.

1934-35

Ардан Юрій, Бриттан Олена, Загаєвич Тарас Петро, Кобилинець Іван, Котис Юрій.

Предсідник: Генрик Голєндер.

1935-36

Винницька Любомира Ольга, Вовк Михайло, Каліцінський Омелян, Карвацький Василь, Ломницький Костянтин Володимир, Михаліха Олена Евгенія, Олійник Мирослав.

Предсідник: Манастирський Ярослав.

1936-37

Бриттан Роман, Козак Володимир, Лис Павло, Малик Степанія Ярослава, Масюк Ярослав, Пиж Володимир, Саєвич Олекса.

Предсідник: Манастирський Ярослав.

Статистика іспитів зрілости:

Шк. ріл	Покінчло VIII кл.:			Здало іспит зрілости		
	хл.:	д.:	**Разом**	хл.:	д.:	**Разом**
1917-18	8	3	11	8	—	8
1925-26	21	2	23	18	2	20
1926-27	23	3	26	24	2	26
1927-28	17	1	18	9	2	11
1928-29	22	2	24	13	2	15
1929-30	21	4	25	19	3	22
1930-31	18	1	19	13	1	14
1931-32	12	1	13	16	1	17
1932-33	13	3	16	3	2	5
1933-34	10	4	14	4	2	6
1934-35	—	—	—	4	1	5
1935-36	4	2	6	5	2	7
1936-37	9	2	11	6	1	7
Разом:	178	28	206	142	21	163

ШКОЛА Й ДІМ

Можна сміло твердити, що гімназія Р.Ш. в Яворові вже від початку свого існування дбала про опіку над молоддю й то не тільки матеріяльну, але й моральну. Гімназійну бурсу Філії "Просвіти" засновано вже з днем 1.IX.1909, цебто в другому році існування школи. Вправді про конференції для батьків у справі інформацій про поступ у науці й поведінці молоді читаємо аж у звідомленні зо шк. р. 1912-13, але це хіба тільки тому, що старших вісток не маємо про цю співпрацю школи й дому, а не тому, щоб її не було.

Видимим знаком цієї співпраці школи й дому на терені яворівської гімназії були оці установи: "Шкільна Поміч", "Батьківський Кружок" і "Товариство Опіки над молоддю (Т.О.М.)".

Товариство **"Шкільна Поміч"** засновано в січні 1913 р. заходом О. Приймової, дружини дир. І. Прийми. Метою цього товариства була підмога вбогим учням. Це товариство під проводом О. Приймової дуже скоро розвивалося й при кінці шк. р. 1912-13 числило вже 94 члени, а в шк. р. 1913-14 числило вже 102 члени. Члени вплачували місячний внесок у висоті 20 сот. З членів тільки 12 було замісцевих. У першому році існування Ш. П. каса мала 166.68 к., а в другому році вже 312.08 к.

На прибутки цього товариства складалися ще й добровільні пожертви, що в р. 1912-13 виносили: 63.58 к., а в р. 1913-14 виносили 110.38 к. Добровільні датки впливали головно з доповідей, що їх давали вчителі гімназії. З фондів Шкільної Помочі куповано одежу, білля й взуття або давано учням грошеві запомоги. Крім цього п. Приймова скуповувала старі вбрання й переробляла їх на учнівські однострої. При "Шкільній Помочі" існувала ще й "Позичкова Каса", що зичила гроші на короткі реченці на купівлю або направу одежі, книжки, зшитки і т. д. Приємно вражає у звідомленні нотатка, що довжники сплатили всі позички!

Про дальшу долю "Шкільної Помочі" — на жаль — бракує вісток. По війні не відновлено цього товариства.

Перші вістки про **"Батьківський Кружок"** маємо зо шк. р. 1921-22. Ініціятива заложити Б. К. вийшла від управи школи. Члени Б. Кр. сходилися — переважно — раз у місяць і радили спільно з управою й учителями над вихованням молоді. Крім цього виконував Б. Кр. власними силами деякі роботи для гімназії та організував поміч для бідних учнів.[27] Це перше звідомлення про працю Б. Кр. можна — з малими змінами — повторяти й за дальші роки аж до шк. р. 1932-33, коли то оживляється праця Б. К. і для кожної кляси вибирається патронів. Але праця Клясних Патронатів розвинулася жвавіше в шк. р. 1933-34, бо директор закладу випрацював правильник для них, тому Кл. П. знали, що вони можуть зробити, щоб помогти школі осягнути намічену виховну й навчальну мету. Від того часу кожного року вибирається вже Кл. П., що спільно з виховником кляси відбувають наради й опікуються своєю клясою, а на засіданні Б. Кр. складають звідомлення зо своєї праці й представляють майбутні пляни своєї діяльности. По думці правильника Кл. П. опікуються своєю клясою в цей спосіб, що цікавляться поведінкою і наукою своєї кляси в школі й поза школою. Члени Кл. П. з опікуном відвідують учнів на їх станціях, у батьківських домах і бурсі, щоб переконатися, серед яких умовин живе й працює молодь. Кл. П. цікавляться теж і лектурою молоді, щоб охоронити її перед злою книжкою, що її різними способами непрошені опікуни стараються впхати в руки молоді. Кл. П. часто скликали сходини з учнями, щоб їх краще пізнати та призвичаювати молодь до товариських форм. Бідним учням своєї кляси стараються Кл. П. прийти й з матеріяльною допомогою. Управа школи часто назначувала інформаційні конференції, а "Батьківський Кружок" скликував ширші сходини, щоб взаємно себе поінформувати про спільне їх добро — молодь. На сходинах батьків учителі виголошували доповіді на виховні теми, щоб батьки знали, як школа вчить і виховує їх дітей.

---

27. Звідомлення зо шк. р. 1922-23: головою був Степан Ґуралевич. Виділ складався з 18 членів (протокол з 27.IX.1922).

Старанням батьків часто відбувалися в школі лекції танків, про що читаємо в звідомленні вже з р. 1920-21. Почавши від 1935 року влаштовує Батьківський Кружок для молоді закладу ялинку й свячене. Виховники, батьки й молодь засідають до спільних столів і складають собі обопільні побажання. Зате навечеря св. Миколая дає нагоду "Батьківському Кружкові" обдаровувати всю молодь закладу.

Головами Б. Кр. були: Осідач Микола, Паарова Іванна.

Товариство Опіки над молоддю

У шк. р. 1926-27 постало на терені школи ще одне товариство, що його метою було опікуватися вбогою молоддю. Товариство збирало пожертви, з яких удержувало бідних учнів, купувало їм книжки й з тих книжок постала бібліотека шкільних підручників, що постачає вбогій молоді шкільні книжки. Крім цього товариство давало й грошеві запомоги, як це колись робила "Шкільна Поміч". Багато датків впливало з карних справ, від б. судді В. Саєвича. Організатором і головою Т. О. був о. М. Кушпіт.

Товариство проіснувало тільки три роки й злилося з "Батьківським Кружком".

Доживлювання

"У здоровому тілі — здорова душа".

Школа дбала й дбає про фізичний стан молоді, тому при кожній нагоді організувала доживлювання, щоб і фізично молодь добре розвивалася й могла щиро співати "ніщо нам лихо і пригоди".

Чи організовано доживлювання в передвоєнній добі — тяжко сказати. У роках 1920-21, 1921-22 і 1922-23 доживлювано всю молодь з фондів "Американського Комітету", що працював під кличем: "Поміч дітям". З Комітету отримувано харчі, варено їх у школі й роздавано дітям під час павзи. Американську кухню вели п. п. Ліськевичева й Чмолова.

Пізніше доживлюванням займався Б. Кр., що призбирував на цю ціль фонди. Жертви впливали з членських вкладок і добровільних місячних датків місцевих господарських і культурно-освітніх установ і поодиноких громадян. Від шк. р. 1929-30 організує Б. К. доживлювання кожного року, поширюючи його майже на цілий шкільний рік, а передусім на передновок, що в убогому яворівському повіті дається відчувати. Доживлювання охоплювало передусім убогу молодь, опісля всіх тих учнів, що доходять або доїздять до школи, а опісля й решту молоді, "Батьківський Кружок" видавав пересічно 40 порцій денно безплатно.

У чотирьох останніх роках "Батьківський Кружок" давав досить поважні квоти на навчальні засоби, як також старався й про опал для школи.

ЗАКІНЧЕННЯ

У всякого своя доля і свій шлях широкий... Не минула вона й яворівської гімназії "Рідної Школи", бо мов люта мачуха вбивала її в зародку. А шлях її стелився не рожами, а колючим терням. Ніщо її не минуло... Усього мусіла спробувати, усього закуштувати... Коли ще думка про її заснування ширяла в сфері ідей, вже мусіла вона відчути на собі наслідки закону з 22. VI. 1867 про викладову мову в народніх і середніх школах і створення Краєвої Шкільної Ради, що при ревній співпраці Повітових Рад і галицького сойму рішала про долю українських шкіл.

А коли ж не вдалося заснувати української міської гімназії в Яворові, постає приватна, бо школа — це символ стримління до ясного світла, до свободи, до волі. І цілком певно, що тільки ця, а не інша думка була провідною зіркою, була тим вогняним стовпом, що вів цих світлих громадян, щоб заснувати в Яворові українську гімназію. Не було це наслідування своїх готових взірців, бо таких ще не було, а був це гін до знання, до просвіти.

По заснуванні гімназії сипалися на неї напади з усіх сторін, але гімназія Р. Ш. вийшла переможцем.

Упродовж 30 літ 5.196 українських хлопців і дівчат закуштували тут основ знання й цього знання, світла правди й науки не заховали тільки для себе, а понесли здобуті знання своїм браттям і сестрам, що не мали щастя вчитися в українській гімназії "Р. Ш." в Яворові. І хоча тільки 206 членів покінчило вісім кляс, то це не лиха сторінка школи, тільки навпаки добра, бо інші розбрелися по повіті, вернулися в свої рідні села й стали свідомими провідниками своїх малозрячих братів і сестер!

У скарбницю національного усвідомлення вложила й яворівська гімназія свою лепту й то не найменшу!

Після 30-літнього ювілею українська гімназія "Рідної Школи"* проіснувала ще тільки один шкільний рік 1938/39. Вибух Другої світової війни поклав кінець існуванню цього заслуженого навчального закладу. В цьому останньому році свого існування гімназія стала на вершку щодо кількости учнів. Це була справді "соборна" школа, бо крім дітей з Яворівщини й інших повітів Галичини учнями її були діти з Холмщини, Волині, Лемківщини, з земель "корінної" Польщі та родин т. зв. "еміґрації" з Східньої України. Число учнів доходило до трьох сотень.

Частина замісцевих учнів жила по приватних "станціях", більшість у двох гуртожитках-дівочому, що приміщувався на другому поверсі будинку школи і хлоп'ячому, що мав приміщення у просторому будинку

* Тому що дир. І. Велиговський закінчив свою "Історію"... на 1937/38 шкільному році, останній розділ дописала редакція збірника.

поза тереном гімназії. Опікункою дівочого інтернату була вчителька української мови д-р Софія Рабій, управителем хлоп'ячої бурси був проф. Василь Хомицький, опікунами проф. Володимир Барагура і проф. Сербенський. Кожного шкільного дня бурсаки під наглядом опікунів ішли парами до школи, вступаючи по дорозі на коротку молитву до церкви св. Юра.

Гімназія стояла на високому рівні щодо учительського складу та з науково-педагогічного погляду. Зате політика Шкільної Кураторії пішла по лінії такої тактики, що підрізувала існування школи при самому її корені — обмежила континґент учнів до яворівського і суміжних повітів. Це було однозначне з присудом смерти гімназії. Такий присуд дав візитатор (ім'я?) Залескі. Цей драконський закон не ввійшов у силу тільки тому, що в вересні 1939 р. у переддень відкриття нового шк. року спалахнула Друга світова війна, що поклала край існуванню гімназії. За німців тут діяла вчительська семінарія, большевики перемінили її на середнє "училище".

Учителі в шк. році 1938/39: (за абеткою):

д-р Велигорський Іван — директор; Барагура Володимир, Баран Роман, Велигорська Марія, Гуцуляк Іван, Дзінґало Євген, Кметик Осип, Козій Дмитро, д-р Кушнір Степан, о. Кушпіт Микола, Лисогір Михайло, Пронь Василь, д-р Рабій Софія, Сербенський, Тучапський Касіян, Урбанська-Пацакова Уршуля Марія, Фарина Степан, Франко Петро, Хомицький Василь.

Василь ПРОНЬ

РОБІТНЯ ТЕХНІЧНИХ НАУК

Перший почин увести технічні науки до шкіл дала Скандинавія, закладаючи семінарію в Неес. З неї виходили вчителі технічно приготовані до навчання технічних предметів. До семінарії приймали кандидатів із усіх держав і народів. Звідти понеслась ідея ручної праці в школах по всіх країнах Америки й Европи. По світовій війні, мабуть, нема ні одної країни, де не впроваджено б навчання технічних наук. Перед робітень веде Америка. Потім ідуть скандинавські народи і Німеччина.* Таким чином у цілому світі молодь виховується тепер усебічно, тобто теоретично й практично, йдучи за розвоєм духової й матеріяльної культур.

Ідучи за прикладом народів Америки та Скандинавії, яворівська гімназія "Р. Ш". заложила теж малу робітню столярства, що спершу містилась у підвалі. Там під проводом проф. Чмоли, тодішнього опікуна пластового гуртка, виконували по полудні учні-пластуни спортове спорядження, як палиці, човни, весла й інші потрібні їм речі. Завзяття та посвяту видно було в тодішній праці в робітні. Тоді то куплено інтроліґаторську прасу й учні оправляли свої книжки та з бібліотеки "Рідної Школи".

Такий був зав'язок теперішньої робітні. Потім прийшли часи застою пластового життя й з тим притихла праця в варстаті. По короткім часі застою проф. Харків обновив життя в робітні, що її перенесено до одної залі другого поверху. Загуркотіло в варстаті знаряддя, але розвинути працю було тяжко, через брак приладдя.

У цю пору наступила реорганізація шкільництва в Польщі. Ручні роботи здобувають право громадянства поміж іншими предметами, стають обов'язковим предметом навчання в усіх гімназіях. У цю пригожу для розвитку навчання ручних робіт хвилину приходить до гімназії на кілька годин тижнево проф. Пронь. Він якраз повернув з Державного Інституту Ручних Робіт у Варшаві, де докладно пізнав методи праці та організацію робітень. Почав робити заходи, щоб скомплетувати знаряддя в робітні. При фінансовій помочі "Батьків-

*Автор пише про стан до 1939 р.

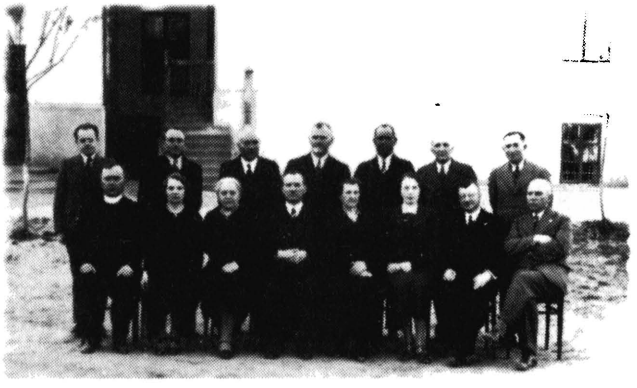

Членки "Батьківського Кружска" гімназії "Рідної Школи" в Яворові в 1938 р. Сидять: Уляна Галущак, Марія Мокрівська, Іванна Паар, Марія Велигорська.

Українська гімназія ім. Осипа Маковея в 1935 р. Сидить посередині дир. Омелян Назаревич

ського Кружка" куплено в 1935-36 роках за кількасот злотих знаряддя, потрібне до праці в дереві, металі й склі. Всі учні на годинах могли одночасно працювати. В 1937 р. куплено за кількасот злотих велику столову механічну свердлярку, ґвинтальню, великі столові стиски, ковадло, станки й інші речі. Тепер можна було в робітні виконувати навіть трудніші роботи з обсягу столярства, слюсарства, склярства й інших звань.

Хоч офіційно в програми навчання введено практичні зайняття в шк. р.1933-34 — то ще в цьому році не зорганізовано практичних зайнять для дівчат, бо в І кл. нового типу не було учениць. Аж у шк. р. 1934-35 введено практичні зайняття для дівчат у кл. І і ІІ. Закуплено машину до шиття, манекен і інші засоби для цієї ділянки. Цілий час учила практичних зайнять для дівчат М. Велигорська. Дівчата дуже пильно прикладалися до навчання крою й шиття, бо бачили користі, що їм дає ця наука. На лекціях практичних зайнять ученици самі брали міри, краяли і шили блюзки, шаравари, фартушки і робочі фартухи для хлопців і вишивали декораційні рушники для прикраси шкільних заль і шкільної сценки.

Шкільна молодь дуже любить технічну працю. Радо працює, забуваючи про дзвінок на перерву. Нераз зо шкодою для інших предметів навчання присвячує свій час технічним зайняттям у робітні. Є учні, що цілий час придумують різні технічні конструкції та проблеми. Це технічно здібні учні й вони повинні присвятитися технічним студіям.

Громадянство проявляє дезорієнтацію щодо навчання в гімназії технічних предметів. Одні відкидають потребу цієї науки для деяких учнів, що мали б у майбутньому присвятитися теоретичном студіям на теології чи філософії. Їм буцімто цього не треба. Другі покладають ще більші надії на молодь технічно приготовану до життя. Одні й другі це прихильники однобічного плекання здібностей своїх дітей. Рідко трапляються типи, що проявляють чисто теоретичні або чисто практичні здібності. Більшість — це мішанці, що проявляють більшу або меншу здібність у техніці. А практичні зайняття в гімназіях мають дати молоді початки технічних наук, мають виробити в усіх учнів дещо технічної справности та життєвої порадности, щоб інтеліґентна людина з теоретичними здібностями не була невільником життя, залежна від усіх ремісничих звань. Сьогодні в часах машин, скорого темпа життя, механізації праці, кожна людина мусить здобути бодай елементи технічного знання. У часах спокою чи війни, вдома чи поза домом технічно приготована людина всюди дасть собі сама раду. Людина з теоретичним приготуванням буде здана на ласку других. Тому на технічні науки ми повинні дивитися не так з естетичного становища, як радніше з практичного.

Добачувати красу в практичності — це вміння теперішнього життя.

Іван ГУЦУЛЯК

СПІВ І МУЗИКА В ЯВОРІВСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ Р. Ш.

Музика має велике значення в вихованні. Це добре зрозуміли вже греки, коли в основу виховання своїх дітей, побіч інших предметів, поставили й музику, що оформлює душу й будить у ній почуття гармонії, ритму й краси, розвиває слух і вправляє мовні органи. Школа має завдання дбайливо опікуватися цією виховною ділянкою та плекати вокальну, передусім хорову музику. Отже не диво, що управа гімназії Р. Ш. в Яворові подумала та подбала й про цю ділянку виховання й тому зараз після заснування гімназії заанґажувала до навчання співу в гімназії Івана Вербового, вчителя хлоп'ячої "виділової" школи в Яворові.

Наука співу відбувалася 3 години тижнево. Одначе хору в тому часі ще не було. Аж у шк. р. 1911/12 науку співу в гімназії почав вести Роман Ставничий, вправний дириґент, що зорганізував хор і в короткому часі поставив його на висоті. З репертуару (Псальми Бортнянського) можна догадуватися, що хор мусів бути досить сильний і диспонував добрими голосами. Наука співу відбувалася 5 годин тижнево. Хор співав кожної неділі й свята під час шкільного Богослуження в церкві, а крім цього виступав на Шевченківських концертах і двічі на концерті в річницю смерти М. Лисенка. В шк. р. 1912/13 засновано гімназійну тамбурову оркестру, а зорганізував її і вів нотаріяльний субститут Осип Теліховський. У навчанні гри на інструментах допомагав йому учень Макаруха родом із Судової Вишні. Він теж учив і музики 3 години тижнево. Всіх інструментів було 18, а проби відбувалися 4 рази тижнево. Оркестра виступала на концерті в честь Шевченка і принагідно на шкільних імпрезах. У шк. р. 1913/14 по відході Романа Ставничого перейняв учень сьомої кляси Іван Коченаш, а потім Теліховський науку співу й ведення гімназійного хору.

У шк. р. 1915/16 співу й музики вчив о. Горницький, парох Скла, а по ньому о. Івахів. Одначе навчання співу й проби хору відбувалися з технічних причин тільки доривочно.

У шк. р. 1920/21 співу вчив проф. Цепинський 3 години тижнево, одначе хору тоді ще не було. Щоправда, оркестра існувала, а навіть виступала на громадянському концерті в честь Шевченка в "Народньому Домі", але вели її самі учні.

Коли я в вересні 1921 р. прийшов до Яворова, доручила мені управа гімназії вести науку співу в трьох перших клясах, як також зорганізувати церковний хор, щоб усунути монотонність на шкільних Богослуженнях. Хор удалося мені зорганізувати без більших зусиль, бо в гімназії було тоді багато музикальних і співучих учнів, з добрими голосами. Спочатку зорганізував чоловічий хор, а згодом і мішаний. Хор співав щонеділі й свята на малій Службі Божій у міській церкві. У тому шкільному році гімназійна молодь святкувала перший раз по довгій воєнній перерві свято Т. Шевченка й І. Франка. В програму обох свят увійшли самостійні продукції гімназійного хору й тамбури. Крім цього гімназійна тамбура виступала ще з окремими точками на громадянському святі "Просвіти".

У шк. р. 1922/23 молодь гімназії відсвяткувала 62 роковини смерти Т. Шевченка концертом у Народному Домі з продукціями гімназійного хору й гімназійної оркестри. Крім цього оркестра приграваля в антрактах під час вистав, що їх давав гімназійний "Драматичний Гурток". У церкві співали наперемін мішаний і чоловічий хори. У наступному шк. році 1923/24 хор значно ослабився, тому що відпала восьма кляса з добрими співаками. У церкві співав тільки мішаний хор. Натомість у шкільнім році 1924/25 хор значно скріпився через наплив нових учнів до гімназії. З важливіших моментів національного виховання в тому році треба згадати про Шевченківське свято, що відбулося 9 березня для учнів і 22 березня для громадянства в залі "Народнього Дому". Обидва рази хор виступав під моєю орудою. Мішаний хор під проводом дир. Чайковського Миколи брав теж участь у популярній академії, влаштованій заходом усіх товариств. Відсвятковано в тому році також пам'ять смерти Івана Франка шкільним концертом, що на ньому виступали обидва хори — чоловічий і мішаний під моєю орудою. Крім цього мішаний хор під орудою дир. Чайковського дав два концерти: концерт народньої пісні і концерт колядок та щедрівок. Шкільна оркестра — тамбура брала участь у концертах і шкільних забавах, грала в антрактах шкільних вистав, при виступах балету й під час спортового свята.

У шк. р. 1926/27 святкувала молодь роковини заснування Т-ва "Просвіта" концертом з продукціями гімназійного хору. Крім цього відбувся ще традиційний концерт у честь Тараса Шевченка й Івана Франка. У наступному році навчання співу й ведення хору бере на себе проф. Володимир Бойко. У тому році відбувся тільки один концерт Т. Шевченка. У шк. роках 1928/29 — 1929/30 науку співу й ведення хору

Гімназійний драматичний гурток і струнна оркестра

перейняв проф. Масевич Володимир. У 1928 році відбувся ювілей нашої гімназії. На влаштованій з цього приводу Академії виступав чоловічий хор з двома точками. Згадати треба ще про виступ хору на Святі Матері, що на ньому молодь наша виповнила майже цілу програму. У шк. році 1929/30 музикально-вокальна секція проявляла трохи живішу діяльність. У шк. р. 1931/32 гімназійний хор провадив проф. Грицай Володимир. У шк. р. 1932/3 відбулися такі концерти й академії: концерт у честь Т. Шевченка в гімназії для молоді і в залі Народного Дому для публіки. Академія в честь поляглих під Крутами, академія в 300-ліття народження гетьмана Мазепи, академія в честь Б. Лепкого, академія в честь Лесі Українки, академія "Українська Молодь Христові" і ювілейний концерт у честь М. Лисенка. На всіх академіях і концертах співав гімназійний хор і грала гімназійна оркестра. У шк. р. 1933/34 по відході проф. Грицая Володимира перейняв я знову ведення хору.

Взагалі від 1921 р. аж до 1938 р. відбулося 60 концертів, академій та дві музичні авдиції (для місцевих середніх шкіл): одна в шк. р. 1935/36, присвячена українській інструментальній музиці, друга в 1938 р. присвячена Моцартовим творам. Годиться зазначити, що в тих авдиціях брав участь також повний смичковий квінтет (смичкова оркестра з 15 членів). Музичну освіту побирають учні від 1929 р. в Вищім Муз. Інституті ім. М. Лисенка в Яворові. Концерти ці були одним з важливіших моментів національного та релігійного виховання. Крім цього хор співав кожної неділі й свята в церкві, чим дуже причинявся до урочистого настрою вірних і збільшав фреквенцію в церкві.

Степан БУТУРИН

НАША КЛЯСНА ГРОМАДА

(Спогад учня зо шк. рр. 1923-24—1930-31)

Наша клясна громада розпочала свою працю в 1923-24 шк. році, незабаром по нашім приході до гімназії.

Головне її завдання було вдержувати лад і порядок у клясній кімнаті, робити дижури в часі перерв та прикрашувати клясну кімнату.

На другий рік, коли опікуном кляси став проф. Іван Чмола, за спонукою нашого виховника, що не покидав нас аж до 8-ої кляси, наша клясна громада поширила свою працю.

З уваги на те, що у внутрішньому влаштуванні клясної кімнати було багато недомагань, наша клясна громада рішила на загальних зборах придбати відповідну обстановку для своєї шкільної кімнати.

Щоб перевести це рішення в життя, наложено на кожного члена клясної громади обов'язок вплачувати до клясної каси по 50 сот. місячно. Таку ухвалу поновлювано щорічно на загальних зборах.

За придбані таким способом гроші клясна громада придбала в першому році, тобто в другій клясі, 2 ступені, "катедру" та вішалку. У наступних роках клясна громада придбала подвійну таблицю на бльоках, скриньки на квіти, квіти, хрест, кілька образів та вкінці з початком 8-ої кляси модерні шкільні лавки для 20 учнів.

За ціле це урядження заплачено коло 800 зол.

У перших роках існування клясної громади були спроби заснувати власну бібліотеку, але її довелося зліквідувати через брак відповідних фондів, а також тому, що загал членів клясної громади користав з бібліотеки "Літературно-Научного Кружка" (потім читальні) та з великої бібліотеки У.П.Т.

Клясний суд, що розглядав менші провини товаришів, складався з вибраних на загальних зборах клясної громади суддів.

Розправа відбувалася перед цілою клясною громадою. Обвинувач, або сам пошкодований вибирав собі з-поміж товаришів заступника, а

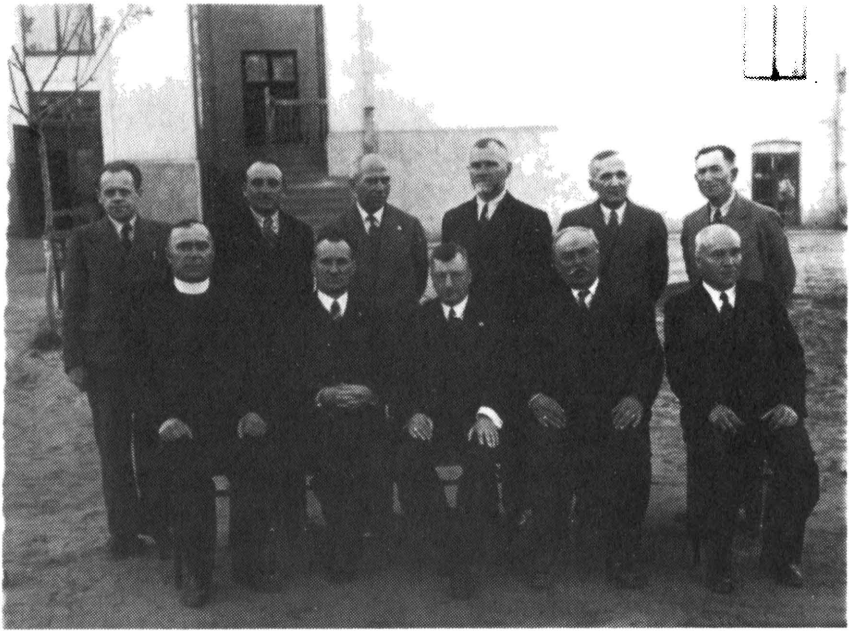

Старшина Кружка "Рідної Школи" в Яворові в 1938 р.
Сидять: о. Матвій Мокрівський, дир. Іван Велигорський, д-р Михайло Фільц, дир. Андрій Молчко, дир. Олекса Кулинич. Стоять: проф. Осип Кметик, Роман Харамбура, проф. Омелян Назаревич, д-р Степан Кушнір, (?) Меркун, Микола Дусько

обвинувачений оборонця. Таких розправ у різних справах було кілька. Правильник передбачував 5 родів кар, від упімнення до товариського бойкоту включно. Під загрозою кари ніхто з товаришів не смів говорити про справи нашої клясної громади з нечленами клясної громади.

Провід кляси був у руках клясного громадського управління: він складався з війта, заступника війта, що був водночас секретарем, господаря, бібліотекаря та скарбника.

Наша клясна громада входила в склад спілки клясних громад, що була під проводом спілкової ради.

РЕПОРТАЖ ЧАСОПИСУ "РІДНА ШКОЛА" ПРО 30-ЛІТНІЙ ЮВІЛЕЙ ЯВОРІВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ

Часопис "Рідна Школа", Львів, 15-го липня 1938 р. ч.13-14 подає такий допис-репортаж про відзначення ювілею 30-ліття існування гімназії "Рідної Школи" ім. Осипа Маковея в Яворові:

Тридцять літ існування рідношкільної гімназії в Яворові, що постала в часі великого розмаху нашого національно-культурного життя напередодні світової війни, зазнала важких ударів у часі воєнного й повоєнного лихоліття та переможно бореться з усякими труднощами, — це такий важливий етап нашого збірного життя, що його треба було, як слід, відзначити. Це й була ціль ювілейного свята гімназії, що відбулося в днях 4-го і 5-го червня 1938 р. Діловий Комітет під проводом директора д-ра І. Велигорського доклав усіх зусиль, щоб те свято випало гідно. Підготовляли і переводили його інтенсивно секції: пропаґандивна, редакційна (для видання альманаху), імпрезова, фінансова, декоративно-виставова, квартирункова та харчова. Багато справжньої посвяти виявили пані, що несли тягар прохарчування гостей.

Свято розпочалося в суботу (4.VI) о год. 8.45 походом молоді й учительського збору та колишніх учителів і учнів з гімназійного подвір'я до церкви св. Юра, де відправилось поминальне богослуження й панахида за пок. директорів, учителів, учениць, учнів і добродіїв гімназії. Відправили богослуження й панахиду: катехит о. М. Кушпіт та вихованці яворівської гімназії: о. Ілля Лопачак, канцлер єписк. капітули в Перемишлі, та о. М. Худа, парох Малнівської Волі. По богослуженні відвідано могили покійників на місцевому цвинтарі, а опісля матуристи в числі понад 70 (перша матура була в 1918 р.) зібралися в залях гімназії під проводом кол. директорів Т. Ставничого й Ом. Назаревича, де відбулося читання каталогів. Приявні кол. учні оповідали про своє життя від тієї хвилини, як покинули гімназію. Скільки болючих спогадів проривалося крізь сміх і жарти? Справжній хресний шлях української молоді! Спільний знімок учасників утривалив незабутній момент зустрічі на терені школи. Увечорі відбувся комерс у театральній залі

Учні кляси 1-ої А нового типу гімназії "Рідної Школи", червень 1939 р. Посередині опікун кляси проф. Володимир Барагура

Група випускників і вчителів гімназії "Рідної Школи" з нагоди 30-літнього ювілею школи 4-5-го червня 1938. Фото на тлі старезних лип на гімназійному майдані

гімназії при участі вчителів, кол. учнів-матуристів та представників громадянства. Численні промовці обмінювалися рефлексіями й спогадами....

Коли суботнє свято мало більш інтимний характер, то, натомість, у неділю мало воно заманіфестуватися перед ширшим загалом. На неділю завітав на свято з Чайкович рудецького повіту старенький уже віком, та душею молодий о. Юрій Кміт, один з духових батьків нашої гімназії. О год. 9.15 рушив похід до церкви з прапорами гімназії та гімназійної Марійської Дружини. Струнко йшли довгі ряди молоді, замикали похід гості й виховники, радісно били серця в такт гучних кроків... У церкві відправилось торжественне богослуження на інтенцію розвитку школи, а відправили його знову ж вихованці нашої гімназії: о. канц. І. Лопачак, о. Вас. Бучко, о. Остап Харчаліс, о. Мих. Худа та о. Яр. Щирба. Незабутньою залишиться в душах високопатріотична проповідь о. Ю. Кміта, що зворушила слухачів щирістю чуття та глибиною думки. Після богослуження молодь і гості вернулися зорганізованим походом до гімназії, де о год. 12-ій відбулося відкриття пропам'ятної таблиці патрона школи Осипа Маковея — в вестибулі гімназійного будинку. Таблицю виконав арт. різьбар Євген Прокопович зі Львова (родом яворівець). Перед відкриттям таблиці промовив дир. д-р І. Велигорський та о. Ю. Кміт, що й довершив відкриття таблиці. Закінчився цей момент відспіванням національного гимну.

Після того на просторій гімназійній площі в тіні старезних лип відбулась академія з ось такою програмою: 1) Рідношкільний гимн; 2) Інавґураційна промова голови Кружка РШ. д-ра М. Фільца; 3) Хор учнів: а) Про руйнування Січі — муз. О. Кошиця, б) Курилася доріженька — муз. В. Барвінського; 4) Усні привіти; 5) Хор учнів: Ой, ізза гори — муз. М. Лисенка; 6) Відчитання письмових привітів; 7) Смичкова оркестра під проводом проф. Муз. Інст. Б. Левицького: а) Увертюра до "Наталки Полтавки" М. Лисенка, б) Думка — В. Барвінського, в) Козачок — Р. Придаткевича, г) Коломийка — О. Нижанковського; 8) Закінчення.

Визначніші гості зайняли місця в спеціяльно побудованому павільйоні. Усні привіти склали: ред. Мих. Таранько від Гол. Виділу "Просвіти" та культ-освітніх установ Львова; о. Ю. Кміт від перших організаторів та засновників явор. гімназії; д-р Р. Секела від львівських економічних установ; Іванна Паарова від Батьківського Кружка при гімназії; проф. Т. Водяний від гімназії СС Василіянок у Яворові; дир. О. Назаревич від місцевої філії "Просвіти"; о. Євген Ломницький від філії "Сільського Господаря"; дир. Микола Чопик від повітової кооперації; д-р Ст. Матвісів від філії "Гігієнічного Т-ва"; Мих. Гарасим від перших учнів.

Письменні привіти надіслали: Ексцеленція Митрополит Шеп-

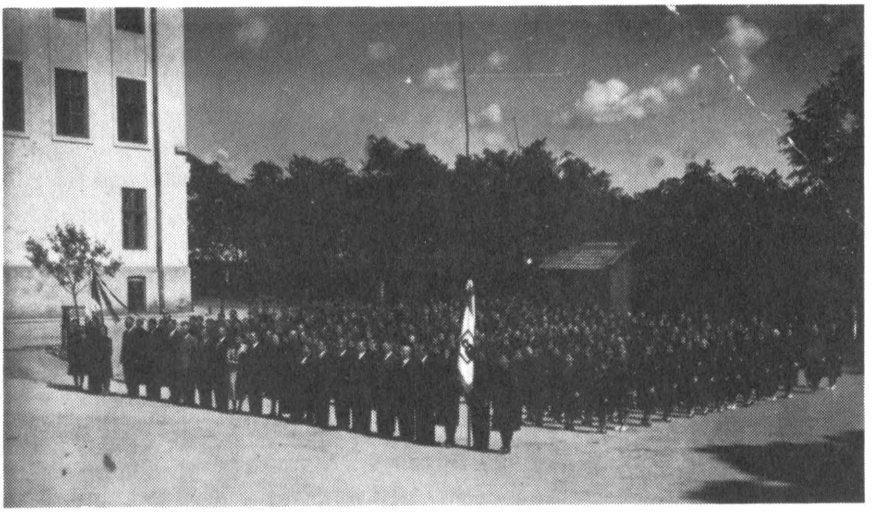

Гімназія "Рідної Школи" готова до парадного походу на Богослуження з нагоди закінчення навчального року, червень 1939 р.

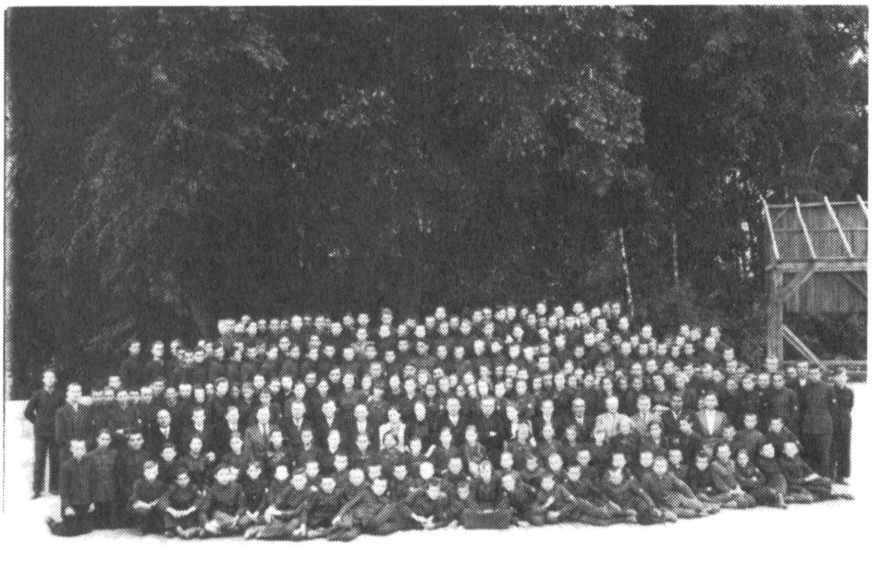

Учительський збір і учні гімназії "Рідної Школи" на тлі старезних лип на гімназійному майдані. Посередині сидить директор гімназії д-р Іван Велигорський. Фото на закінчення навчального 1939 р. в переддень спалаху Другої світової війни.

тицький; Преосв. єпископ Григорій Лакота з пастирським благословенням; Гол. Управа РШ; Наук. Т-во ім. Т. Шевченка; Гол. Виділ "Просвіти'; д-р З. Кузеля від Українського Наук. Інституту в Берліні; Народня Торгівля; Сокіл-Батько; Т-во "Сільський Господар", Червона Калина, Маслосоюз, Ревіз. Союз Українських Кооператив, Відродження, Союз Українських Купців — всі зі Львова; Українська гімназія в Луцьку, Українська гімназія в Рівному, гімназії РШ: в Стрию, Тернополі, Дрогобичі, Самборі, Рогатині, Дівоча гімназія РШ ім. Кокорудзів у Львові, Купецька гімн. РШ, Львів; Педаг. Рада Філії Української держ. гімназії у Львові; гімн. СС. Василіянок, Станиславів; Дирекція й учит. збір. жін. гімназії Українського Інст. для дівчат, Перемишль; Господарська школа в Шибалині; Управа нар. школи РШ, Самбір; Прив. всел. школа ім. кн. Льва РШ, Львів; Всел. школа РШ, Чортків; Дівоча школа ім. Б. Грінченка, Львів; Повіт. Союз Кружків РШ у Дрогобичі; Рада Повіт. Союзу Кружків РШ, Сокаль; Кружок РШ та Управа всел. школи РШ в Березові Нижнім пов. Коломия; Відділ "Вз. Помочі Українського Вчительства", Яворів; Філія "Учит. Громади", Рогатин; Філія Муз. Т-ва ім. Лисенка, Музей "Яворівщина", Повіт. Союз "Каменярі" — всі в Яворові; Чит. "Просвіти", госп.-спож. кооп. "Єдність", місцевий союз "Каменярі", кружок "Сіль. Господаря", кредитова кооп. "Селянська Поміч", місцева "Жіноча Громада" — всі з Чернилява пов. Яворів; Кружок РШ, Віжомля; Кружок РШ, Старий Яжів; о. ректор д-р Й. Сліпий, Львів; о. Вол. Венгринович з Ваньович, пов. Самбір, член 1-го Повіт. Гімназ. Комітету в Яворові; Вол. Кекиш з Ломжі, член того ж Кмту; проф. Д. Ліськевич, Станиславів; проф. Сев. Левицький, Львів; проф. Ів. Цінцірук, Броди; проф. Дм. Бурко й проф. Ів. Чмола, Дрогобич; проф. Кас. Тучапський, Львів; о. Мик. Щепанський, парох Звертова; Евген Вавринчук, Вільня; Ом. Цьок, П. Демус, В. Гривна, Ю. Войтович — студенти Богосл. Академії; Т. Мацьків, Р. Бий, В. Пиж, П. Лис, О. Каліцінський, Р. Кузич, М. Вовк, М. Линда, В. Романець, В. Карвацький — студенти Дух. Семінарії в Перемишлі; С. Винницька, Стрий; Зен. Патоля, Загреб; В. Каліцінський та група кол. учнів з Немирівщини; проф. Ол. Харків, Стрий; мґр. Ів. Скрипчук, Угнів; проф. Яр. Манастирський, д-р М. Терлецький, проф. Я. Біленький, Іван Нестор, кол. учень явор. гімн. — всі зі Львова.

Після Академії відбувся на гімназійній площі фестин, поєднаний із спортовим пописом гімназ. молоді з забавово-руханковою програмою. Закінчився ювілей виставою драми "Нахмарило" Б. Грінченка в виконанні учениць і учнів гімназії.

Ювілейний Комітет видав завдяки ініціятиві й заходам дир. д-ра І. Велигорського альманах "Тридцятьліття Гімназії Рідної Школи в Яворові". Зміст його різнорідний: "Історія гімназії РШ в Яворові" д-ра І. Велигорського, "Нарис історії рідношкільної організації в Яворові"

Бурса вчительської семінарії в Яворові в 1943 р. Сидять від ліва: о. Микола Кушпіт, катехит, проф. Софія Андрушків, Іванна Паар, о. Матвій Мокрівський, дир. семінарії Володимир Безушко, проф. Осип Андрушків, управитель бурси.

Дівоча бурса гімназії "Рідної Школи", червень 1939 р. Посередині другого ряду опікунка бурси д-р Софія Рабій

С. Харамбури, стаття о. Ю. Кміта "Перші ступні" (про передісторію гімназії), низка споминів кол. учителів та учнів: Т. Ставничого, Д. Ліськевича й Т. Водяного про дир. Івана Прийму, Т. Ставничого — перші враження з Яворова з 1911 р.; "Сім літ у явор. гімназії" мґр. В. Барагури; "Вісім літ науки й перша матура в яворів. гімназії РШ" С. Харамбури; "Наша клясова Громада" мґр. Ст. Бутурина; Р. К. пише про "Яворівський пластовий курінь"; д-р І. Німчук присвятив статтю Артимові Хомикові, кол. вчителеві гімназії РШ в Яворові; доповнюють збірку статті В. Проня: "Робітня технічних наук" та І. Гуцуляка: "Спів і музика в явор. гімназії РШ". Книжка ця приносить цінний матеріял для майбутніх істориків шкіл "Рідної Школи". Стане вона також тривалою пам'яткою для всіх тих, кому дорога яворівська рідношкільна станиця.

Степан КАЛАМУНЕЦЬКИЙ,
управитель Торговельної Школи

ТОРГОВЕЛЬНА ШКОЛА УПТ "РІДНА ШКОЛА" В ЯВОРОВІ

Українське Педагогічне Товариство "Рідна Школа", філія в Яворові від початку свого заснування повело наполегливу працю за поширення й поглиблення освіти серед українського населення повіту. Його старанням вибудовано в місті окремий будинок для української народної школи (на розі вулиць Осипа Маковея і Маркіяна Шашкевича) і названо її іменем Тараса Шевченка.

В 1907 р. УПТ започаткувало українську клясичну гімназію, якої першим управителем був д-р Борис Антін. До гімназії прийшли діти міста і з сіл яворівського і сусідніх повітів.

В короткому часі виявилося, що загально-освітні школи не вистачають і що треба організувати фахове шкільництво. Конечність фахової освіти для українського населення проявилася гостро в час господарського застою 30-их років. Молодь зубожілих сіл була змушена шукати інших зайнять поза рільництвом, яке перестало бути поплатним. Меткіші хлопці й дівчата шукали праці в торгівлі й ремеслі. Випускники середніх шкіл знайшлися також у тяжкому становищі. На вищу освіту в великих містах не було фондів, а про якенебудь зайняття годі було і мріяти. Настала конечність шукати якоїсь розв'язки. Для цього головна управа УПТ у Львові вирішила закладати де тільки можливо фахові школи для української молоді. Доручено всім філіям працювати в тому напрямі. Обіжник у цій справі одержала і філія УПТ в Яворові, головою якої був д-р Михайло Фільц, місцевий адвокат. Він на найближчому засіданні управи УПТ поставив до вирішення питання фахових шкіл в Яворові. Члени управи проєктували різні фахові школи — рільничу, кравецьку, слюсарську і торговельну. Найменше коштовною виявилася торговельна школа і тому рішено таку організувати. На ведення школи мусів бути дозвіл державної влади — шкільної кураторії. Заходи у цьому зробив д-р М. Фільц і на весні 1934 р. одержано дозвіл на

ведення Однорічної Торговельної Школи для випускників середніх шкіл. До школи зголосилися 22 кандидати й у вересні 1934 р. розпочато навчання. Школу приміщено в будинку "Рідної Школи", а управителем став тодішній директор гімназії д-р Іван Велигорський. До навчання торговельних предметів прийнято Орисю Шипайло і Степана Каламунецького, а загально-освітні предмети вчили вчителі гімназії о. М. Кушпіт, Р. Баран, С. Фарина, Р. Левицький, В. Хомицький і інші. Програми навчання були укладені так, щоб учнів приспособити до ведення власних підприємств і до праці в кооперації. Спільними зусиллями вчителів і учнів заплянований матеріял був вичерпаний і засвоєний учнями.

Наступного шкільного року 1935/36 урухомлено другий тип торговельної школи для випускників народніх шкіл. Цей другий тип мав назву "Однорічна Школа Торговельного Приспосіблення* УПТ "Рідна Школа" в Яворові. До обидвох шкіл вписалося того року понад 50 учнів, що походили і з дальших повітів Галичини і Волині. Учні з Волині одержували грошеву підмогу від українсько-католицької Митрополичої Канцелярії у Львові. Того року на місце О. Шипайло прийшов Михайло Длябога. Учні шкіл з запалом засвоювали собі трудне фахове знання і задоволені здобутими знаннями покидали при кінці року шкільні приміщення. Ріст шкіл вимагав більшого приміщення і тому управа УПТ була змушена купити для потреб шкіл окремий будинок у Малому Передмісті. З початком шк. року 1936/37 перенесено школи до нового приміщення. Управителем шкіл призначено С. Каламунецького. Школи могли прийняти більше учнів (понад 80) і обладнати робітні для реклями і товарознавства. Управа шкіл нав'язала співпрацю з кооперативними установами в краю, від яких одержувано моральну і матеріяльну поміч. Спеціяльну увагу на школи звернув Ревізійний Союз Українських Кооператив у Львові і в його представникові Карлові Коберському школи мали корисного дорадника. Під кінець шкільного року школи одержували запотребування на абсольвентів і то переважно від кооператив. Це було найкращим доказом потреби таких шкіл. Навчальні посібники, зразки товарів, торговельні друки одержувано даром від торговельно-промислових підприємств українських, польських і жидівських. Попри теоретичне навчання в школах відбувалися практичні зайняття. Учні відвідували існуючі підприємства, оглядали фабрики, робили інвентури товарів по кооперативах а під час літніх ферій відбували практику в місцевостях їх замешкання.

В шк. році 1938/39 наплив учнів до шкіл був великий. На вищий тип зголосилося 45, а на нижчий 60 учнів. Праця в школах йшла повною ходою і заповідалося велике майбутнє шкіл. Під час літніх ферій 1939

*) Приготування.

р. зголосилося до шкіл на наступний шк. рік 1939/40 понад 120 кандидатів, та не довелося їм прибути до шкіл. З кінцем серпня 1939 р. почалася Друга світова війна. Німецька армія перейшла границі Польщі і вже 9-го вересня зайняла яворівський повіт. Будинок шкіл заповнило німецьке військо і знищило весь шкільний набуток. З кінцем вересня 1939 р. яворівський повіт окупувала совєтська армія. В три дні по її приході комісар В. Кудеяр викликав управителів шкіл яворівського району на мітинґ і на ньому наказав, якнайскоріше розпочати навчання по школах і вчити все, як досі, крім релігії й історії. По проголошенні вписів до Торговельних Шкіл зголосилося понад 150 учнів тим разом української, польської і жидівської національностей. Тому що будинок для такого числа був замалий, приміщено дві кляси в новоствореній жидівській школі (в бувшій польській народній школі), де управителем був Н. Померанц, колишній учитель жидівської релігії в Яворові. Одначе в лютому 1940 р. наказом Обласного Відділу Народньої Освіти у Львові Торговельні Школи розв'язано, а вчителів і учнів призначено до інших місцевих шкіл. Будинок шкіл призначено новоствореній російській народній школі.

З вибухом німецько-совєтської війни (21-го вересня 1941 р.) вже до трьох днів німецька армія зайняла яворівський повіт. Німці не сприяли українському шкільництву, а молодь різними способами висилали на роботи в Німеччину. По тяжких заходах місцевого Українського Допомогового Комітету, головою якого був о. М. Мокрівський згодилася німецька адміністративна влада відкрити в Яворові Вчительську Семінарію, Ремісничу і Торговельну Школи. Для Торговельної Школи призначено будинок бувшої польської семінарії, але в скорому часі, бо вже по трьох місяцях перенесено школу до будинку при вул О. Маковея напроти школи ім. Т. Шевченка. Торговельна Школа почала навчання за програмами чотирирічної торговельної гімназії і дворічного торговельного ліцею. До школи зголосилося понад 200 учнів, на що кривим оком дивився німецький уряд праці. Та не довго могла школа сповняти свої завдання. Навчання в школі закінчено 20-го травня 1944 р., бо наближалися бойові дії. У липні 1944 р. совєтські війська зайняли Яворів і так закінчилася діяльність Торговельної Школи.

Учительський збір і учні "Кооперативної Школи" в Яворові. Зліва до права (сидять): Михайло Длябога, учителька руханки для дівчат, Іван Костюк, о. Михайло Желинський, дир. Степан Каламунецький, Степан Фарина, Петро Франко, син Івана Франка, вчитель Василь Пронь.

Учасники Шевченківської академії, що відбулася в березні 1939 р. заходом "Торговельної і Кооперативної Школи" в Яворові

Мгр. Іван КОСТЮК

ТОРГОВЕЛЬНА І КООПЕРАТИВНА ШКОЛИ В ЯВОРОВІ

В Торговельній і Кооперативній Школах в Яворові я вчителював у шк. році 1938/39 за управительства Степана Каламунецького, який був душею цієї школи.

Українська кооперація в Західній Україні під Польщею розвивалася дуже гарно. Споживчі кооперативи першого ступеня, розсіяні по всіх майже селах, були зорганізовані в "Кооперативних Союзах", як другий ступінь організаційної схеми українських споживчих кооператив. Вершком їх був "Центросоюз", як торговельна централя наших споживчих кооператив. Організаційною надбудовою української кооперації був "Ревізійний Союз", якому підлягали всі види нашої кооперації. Крім споживчих кооператив існували молочарські кооперативи, які мали два організаційні ступені. По селах працювали молочарські станиці, в повітах були повітові молочарні, які мали свою торговельну централю під назвою "Маслосоюз". Осідок цих всіх кооперативних централь був у Львові. Були споживчі кооперативи по містах, але вони не мали торговельних надбудов. Вони були самостійними одиницями. Існували вже на наших землях кооперативні підприємства, кооперативні фабрики, а також кооперативи здоров'я. Всі види кооператив були об'єднані в організаційній схемі "Українського Ревізійного Союзу". При "Ревізійному Союзі" у Львові існував видавничий відділ, яким керував д-р Карло Коберський. Він був редактором кооперативного журналу "Кооперативна Республіка". У цьому відділі співробітничив ред. Василь Софронів-Левицький, що редаґував кооперативний періодик п. з. "Господарсько-Кооперативний Часопис".

Д-р Карло Коберський висунув гадку зорганізувати кооперативну школу. Ціллю цієї школи було виховати кадри фахових кооперативних працівників у різних ділянках нашої кооперації. Не всі наші кооперативні працівники мали фахову освіту. Вони здобували кооперативне знання з практики. Щоб цей недолік усунути, було неминуче мати свою

фахову школу. "Ревізійний Союз" міг зорганізувати таку школу, але він не мав організаційного апарату в ділянці шкільництва.

В ініціятора "Кооперативної Школи" виринула думка зорганізувати цю школу при Товаристві "Рідна Школа", що в тих часах опікувалося мережею приватного українського шкільництва. Він вибрав місто Яворів, як осідок кооперативної школи.

В Яворові існувала "Торговельна Школа" II ступеня при "Рідній Школі". Ця школа, як кожна приватна школа, підлягала львівській шкільній Кураторії, що керувала державними польськими школами в львівському воєвідстві. Інспектором рідношкільних шкіл був, якщо не помиляюся, д-р Терлецький. Його заходи в львівській Кураторії увінчалися успіхом. Львівська Кураторія дала дозвіл заснувати "Кооперативну Школу" в Яворові при "Рідній Школі".

Д-р К. Коберський запропонував мені бути вчителем "Кооперативної Школи". Він знав мене, як кооперативного працівника, а також як кореспондента "Господарсько-Кооперативного Часопису". Я охоче прийняв пропозицію д-ра Коберського.

Право навчання в цій школі підписав мені інж. В. Сарад, що був виконуючим обов'язки шефа відділу фахового шкільництва при львівській Кураторії. Оригінал цього документу зберігся у мене. В дозволі написано, що маю право навчати в кооперативній школі кооперації, польської й української мов до 31-го серпня 1939 року.

Офіційна назва цієї школи була така: "Приватна Коедукаційна Школа для Купецької Підготовки II Ступеня", при Відділі Українського Товариства "Рідна Школа" в Яворові. При цій школі існувала "Кооперативна Школа". Офіційна назва її була: "Приватна Коедукаційна Школа Кооперативної Підготовки I ступеня У.П.Т. "Рідна Школа" в Яворові. У мене зберігся документ — посвідка директора цієї школи, яка стверджує, що я виконував обов'язки вчителя в цій школі в році шкільному 1938/39.

Головою Відділу чи Кружка Товариства "Рідна Школа" в Яворові в той час був відомий громадський діяч і політик д-р Михайло Фільц, що вів адвокатську канцелярію в Яворові. Він був дуже добрим господарем в "Рідній Школі". Він придбав для цих двох шкіл власний дім. Купив його від вдови, що її чоловік був німецького походження. Положений він був на Малому Передмісті міста Яворова, за військовими касарнями, при дорозі до залізничної станції. Був це мурований, просторий будинок, що його перебудовано на дві шкільні залі, кабінет директора та бібліотеку з різними приладдями до навчання. Будинок цей лежав на горі, мав високі сходи і просторе подвір'я, з залізною огорожею. На фронті цього дому росли в літі чудові далії. Зовнішній вигляд будинку робив на глядача дуже корисне враження. На жаль, у мене переховалася один фотознімок, на якім видно тільки частину

шкільного будинку з сходами.

Директором "Торговельної і Кооперативної Школи" був Степан Каламунецький. Він закінчив Високу Школу Заграничної Торгівлі і був адміністратором непересічної мірки. Звичайно приватні наші школи витрачали свою енергію на здобуття фондів, щоб продовжувати існування цих шкіл. Він ніколи не мав турбот з фінансами. Були випадки в рідношкільному шкільництві, що школи не були спроможні виплатити місячну платню своїм учителям і запізнювалися з платнями на кілька місяців. Цей стан не існував в "Торговельній Школі" в Яворові під кермою Степана Каламунецького. Як він роздобував готівку на виплату платень учителям та інші видатки — це був його секрет. Він учив в обох школах книговедення. Був дуже вимагаючий, але мав велику пошану серед учнів та приятелів серед учителів. В приватній розмові називали ми його поза очима "колотушником" тому що ця назва прив'язана майже до кожного яворівця у зв'язку з тим, що в Яворові і в Яворівщині існував кустарний промисл і ці кустарні промисловці виробляли між іншим дерев'яні колотілки... Звідти пішла назва для всіх майже яворівців, дарма, що вони не мали жадного зв'язку з колотілками.

До вчительського збору належали такі вчителі: Михайло Длябога, Іван Костюк, Петро Франко, В. Пронь, що вчив рисунків в обох школах. Катехитом був о. Михайло Жеплинський, який був парохом на передмісті Яворова, що звалося Наконечне і доїздив до школи своїми кіньми на навчання релігії. Було ще двох учителів і одна вчителька, прізвищ яких не пригадую. Один учив німецької мови, другий історії.* Вчителька вчила руханки дівчат. Всі вони, за виїмком нас трьох, вчили в українській гімназії в Яворові і до нашої школи доходили.

Опікуном "Торговельної Школи" був Михайло Длябога. Він мав фахову освіту і вчив товарознавства і купецьких рахунків. Він був також опікуном бурси для хлопців, що містилася в домі Кулиничів, недалеко нашої школи. Дружина його вчителювала в одному селі яворівського повіту. В торговельній школі я вчив кооперації.

Учнями "Торговельної Школи" були абсольвенти ліцеїв, що їх польська влада впровадила по реформі шкільництва. Це був шестилітній ліцей. Були це підростки з дипломами, і нагадують мені американських "тінейджерс" що вступають на перший рік університету. Їм я мусів пригадувати часто їхній вік і говорив їм "ви"... Разом хлопців і дівчат — два десятки. Між ними одна жидівка Файґа Маєр була в тій клясі найкращою ученицею.

Опікуном в "Кооперативній Школі" був я. Крім науки про кооперацію вчив я польської і української мов. Учні мої були переважно діти

---

* Мабуть, Василь Хомицький і Степан Фарина.

села, що покінчили народню школу. Було їх в моїй клясі 7 дівчат і 19 хлопців. Один учень був з Волині, що в польських стосунках було рідким випадком. Були це діти, що з них мали вирости будучі кооперативні працівники.

Найкращим учнем у моїй клясі був учень П. Равлик. Це був розумний хлопець та вже на шкільній лавці виявляв письменницький хист. Його шкільні вправи були малими оповіданнями чи новелями, які я читав з великою насолодою. Додавав я часто свою замітку: вправа написана прекрасно! Моє відношення до вихованців було основане на почуванні любови до тих малих юначок і юнаків, що мали бути першими випускниками першої української кооперативної школи в Західній Україні. Мені здається, що всі мої учні відплачувалися мені такими самими почуваннями. З перспективи кількох десятків літ пригадую собі останній день науки в школі. По роздачі свідоцтв учням я мав слово до випускників. Я згадав про їх ролю і завдання в житті нашої поневоленої батьківщини та в житті кооперативного руху.

На політичному горизонті нависали хмари воєнного конфлікту гітлерівської Німеччини з Польщею. Ніхто не знав, що за кілька місяців уже сліду не буде з "моцарствової" Польщі наслідком воєнної хуртовини Другої світової війни.

В шкільному році учні цих двох шкіл улаштували восени 1938 р. успішне свято "День української кооперації". На весні 1939 р. учні цих двох шкіл улаштували величавий Шевченківський концерт з гарною мистецькою програмою в залі Народнього Дому. На цьому концерті виступав молодий скрипаль Бриттан в приявності численного громадянства міста Яворова.

Я співпрацював в редакції місцевого бюлетеню в Яворові, який редаґував Данило Харамбура, що працював як член управи "Кооперативного Банку". Нераз сиділи ми до пізньої ночі і складали матеріяли до нового числа цього льокального періодичного видання.

Своє перебування в Яворові згадую з великим сантиментом до яворівської землі, з якої вийшов наш Великий Митрополит Слуга Божий Андрей Шептицький, славний письменник Осип Маковей, славний скрипаль і композитор Роман Придаткевич.

ЧАСОПИС "РІДНА ШКОЛА" ПРО КООПЕРАТИВНУ ШКОЛУ В ЯВОРОВІ

З нагоди переміни Торговельної школи в Яворові в Кооперативну школу в часописі "Рідна Школа" з датою 1-го вересня 1938 р. ч. 17 появилася інформаційна стаття п. з. "Нові школи з початком шкільного року" й під заголовком "Кооперативна школа в Яворові":

Останній з'їзд Окружних Союзів, що відбувся 16-го червня 1938 р., заявився за заснуванням кооперативних шкіл. Навчання на одно-, чи двомісячних кооперативних курсах не дає учням змоги охопити цілість подаваних предметів та присвоїти вповні потрібне знання. Кооперативний рух потребує кооперативних працівників, належно підготованих до праці в кооперативних установах всіх ступенів.

Якщо кооперативний працівник присвоїть собі заздалегідь методу праці, тоді кооперативний рух буде поступати та розвиватися пляново.

Брак підготованих кооперативних працівників відчувають головно наші низові кооперативи.

Щоб цю прогалину заповнити, порадив ВСУК Кружкові "Рідної Школи", перемінити торговельну школу в Яворові на кооперативну, яка давала б кооперативам в першій мірі фахово вишколених крамарів і книговодів.

Ця школа існує вже три роки, як однорічна торговельна коедукаційна школа "Рідної Школи" в Яворові. Фреквенція в тій школі постійно зростала. І так, як у першому році існування школи було заледве 28 учнів, то в третьому році це число зросло потрійно. Віримо, що фреквенція в цій школі буде в цьому ж шкільному році велика з огляду на її кооперативний характер навчання.

Звичайно батьки, не знаючи докладно стану нашого кооперативного шкільництва, посилають своїх дітей до чужих шкіл.

Ми кидаємо гасло: діти кооператорів до кооперативних шкіл. Це гасло мусить захопити головно кооператорів на селі, що думають посилати своїх дітей на початку цього року до фахових шкіл.

Завданням нашим є познайомити загал кооператорів з цією школою, щоб усі охочі могли нею зацікавитися і вписати своїх дітей до неї.

У цьому шкільному році будуть в Яворові дві однорічні коедукаційні школи. Одна, кооперативна типу нижчого, для тих учнів, що покінчили вселюдну школу сільську чи міську, і вища — купецька, для абсольвентів гімназії нового типу. До школи може вписуватися молодь до 18-го року життя. Для учнів цієї школи урухомлено бурсу. Бідніші учні можуть користати зі знижкових оплат за науку і приміщення в бурсі.

Програма навчання у кооперативній школі є достосована до вимог нашого кооперативного життя. Попри фахові предмети, що їх обов'язані вчитися учні в ранішніх годинах — управа школи проєктує урухомити правильні пополудневі вправи в ділянці кооперативної торговельної практики.

"НА ВЛАСНИХ СИЛАХ" ПРО 30-ЛІТТЯ ЯВОРІВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ І ПРО ШКОЛИ КУПЕЦЬКОЇ ПІДГОТОВИ

Звідомлення Головної Управи "Рідної Школи" про стан і працю Т-ва "Рідна Школа" за час від 1-го вересня 1937 р. до серпня 1938 р. (Львів 1939) "На власних силах" помістило на стор. 106 інформаційну нотатку про історію гімназії "Рідної Школи" ім. О. Маковея в Яворові і про відзначення її 30-ліття:

ТРИДЦЯТИЛІТТЯ ГІМНАЗІЇ "Р. Ш." В ЯВОРОВІ.

У звітовому році обходила гімназія "Р. Ш." в Яворові свій 30-літній ювілей.

Думка заснувати гімназію в Яворові вибігає далеко поза всі теперішні державні й приватні гімназії, з вийнятком Академічної у Львові. Заснування гімназії в Яворові домагався о. Осип Лозинський вже в 1871 р. на засіданні Повітової Ради в Яворові. о. Лозинський, що до 1884 р. був парохом Яворова, не покидав своєї думки і далі; в часописі "Слово" ч. 2 з 1885 року, виказує пекучу потребу заснувати українську гімназію в Яворові. Цю спасенну ідею піддержує о. Ю. Кміт, що на початку XX ст. був катехитом в Яворові. Вкінці в 1908 р. вдалося тодішньому повітовому організаторові, Іванові Загаєвичеві, приєднати цілий гурт людей, а передусім учительство і з днем 15.IX.1908, постає в Яворові українська гімназія. Новозаснованою гімназією заопікувалися громадяни тієї міри, як д-р Ст. Дністрянський, Сидір Британ і д-р С. Федак і вони при ревній співпраці "Місцевого Гімназійного Комітету" забезпечили їй майбутність. В 1911 р. піднесено думку вибудувати будинок і в 1913 р. теперішній будинок був вже під дахом.

Гімназія розвивалася гарно і впродовж 30 літ понад 5 тисяч української молоді переступило її пороги. Перед війною фреквенція виносила 400 молоді, у цьому році дійшло вже до 304.

Цьогорічній ювілей відбувся в днях 4-го і 5-го червня. Крім б. учнів і

учителів взяло в ньому участь і чисельне громадянство, між іншими й ініціятор школи, о. Юрій Кміт, що прибув до Яворова з Чайкович. На свято зложилися богослуження в суботу і неділю, академія, фестин із спортовим пописом молоді і вистава Грінченкової драми "Нахмарило".

Ювілейний Комітет видав альманах "Тридцятиліття Гімназії Рідної Школи" під редакцією д-ра І. Велигорського, книжка, що буде гарним спомином для всіх учасників свята.

У цьому самому звідомленні згадано теж про українські яворівські купецькі школи:

В Яворові були дві школи "Р. Ш.", що мали на меті купецьку підготову. Обі вони були однорічні. Одна з них 1-го ступня (нижча), друга вищого ступня.

В часі шкільних ферій переведено зміну організаційної системи цієї школи. Йдучи назустріч потребам низової кооперації — мати фахових робітників — перемінено від цього року 1938-39 цю школу на однорічну кооперативну школу.

Є це єдина українська школа цього роду.

а) Школа купецька 1-го ступня (нижча)

Ця школа приймає учнів по скінченні народньої школи. Вписалося до неї 22 учні (-иці). Клясифіковано 20, а покінчило 17. Управляв школою директор гімназії "Р. Ш." (д-р Іван Велигорський), а крім одного власного вчителя вчили з гімназії "Р. Ш." ще 3 спеціяльні сили.

б) Школа купецька вищого ступня

До цієї школи могли вписуватися абсольвенти гімназії нового типу. Школа мала 14 учнів (-иць). Директором школи "Р. Ш." був і тут директор гімназії "Р. Ш.", вчили ті самі учителі, що в школі нижчого типу. Школу скінчило 14 учнів (иць), які здебільша знайшли приміщення в кооперації і приватних установах.

Обі школи були примішені в будинку гімназії "Р. Ш.". Щоб дати школам спромогу краще розвинутися, Кружок "Р. Ш." в Яворові купив за 17.500 зол. окремий будинок з великим городом, де вже в цьому шк. році приміщені обі школи. На цю закупівлю дала Кружкові Головна Управа "Р. Ш." 3.000 зол. допомоги. Обі школи вже усамостійнені та мають окремого директора (Степан Каламунецький).

Д-р Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

ШКОЛА ДЕРЕВНОГО ПРОМИСЛУ В ЯВОРОВІ І ДЕЩО З ІСТОРІЇ ДЕРЕВНИХ ПРОМИСЛІВ ЯВОРІВЩИНИ

В кореспонденції з Андрієм Жуком у Відні* писав Юрій Липа з Яворова в 1944 році ряд листів. В одному з них він каже: "Багато тут гарбарів, кушнірів, а саме містечко, де я є, славне від триста літ із забавкарства. Не бракує тут мітлярів, боднарів і спеціялістів від плетення 'метрів' з рогожі".

Спостереження очевидця для нас важливі, бо насувається питання, чи деревні промисли розвинулися на Яворівщині під впливом існуючої там "Школи деревного промислу", або "Забавкарської школи" як її називали в Яворові, чи постала там школа тому, щоб сприяти розвиткові деревних промислів, які існували, як каже Юрій Липа, "від тому триста літ". Радше треба прихилитися до погляду, що яворівці самостійно розвинули свої деревні промисли, як теж і з інших матеріялів; що промисли самодіяльних майстрів охоплюють ширше коло ділянок виробництва, ніж їх плекала "Школа деревного промислу". Найважливішим арґументом про місцеве походження цих промислів є самобутність орнаментів та кольористичні прикладення в дерев'яному виробництві, що є особливим і неповторним у інших етнографічних районах України, ані не є запозиченням з будь-якої території іншого народу. Яворівщина має свою оригінальну щодо орнаментів і кольористичної гами вишивку на полотні, відповідником якої на дереві є гаряча гама кольорів жовтих, зелених і червоних.

На яворівське народне мистецтво і промисли звернули увагу прихильні чинники, які прагнули розвинути економіку цього району та удосконалити технічно існуючі промисли та мистецтво. Великий вплив на створення "Державної школи деревного промислу" мав граф Іван

*"Розбудова держави", ч. 21, березень-квітень 1957.

Шептицький із Прилбич яворівського повіту. За його стараннями крайовий маршалок Галичини підписав у Львові розпорядження, силою якого Крайовий Виділ покликав на працю керівника та інструктора Павла Придаткевича, що в тому часі був інструктором "Промислової школи" в Живці (Західня Галичина). На адміністратора школи уряд запросив тим же декретом місцевого учителя Андрія Мареніна. Інсталяція варстатів та початок навчання відбулися 1-го вересня 1897 року. І цю дату треба вважати початком "Державної школи деревного промислу", яка свою назву одержала щойно в 1905 році, коли були збудовані нові власні будинки з тартаком при дорозі, що веде до Краківця — Перемишля (біля українського цвинтаря). До того часу завданням школи було розвивати забавкарство на базі деревного промислу, що вона й робила. Здається, тому її і називали "забавкарською".

Вибір першого керівника та інструктора школи не був припадковий. Придаткевич мав не лише фахову освіту (закінчив "Державну школу прикладного мистецтва" при "Технологічному музеї" у Львові та "Вищу фахову школу меблярства і столярства" "Технологічно-промислового музею" у Відні), а за його мистецькі праці на австро-угорській виставці Придаткевича нагороджено бронзовою медалею, що в великій мірі вирішило його призначення на керівника виробничих верстатів дитячих забавок, а згодом і школи.

Першими інструкторами ще "Забавкарської школи", поруч Придаткевича, були місцеві майстри, що знали характер яворівського виробництва, зокрема дерев'яних мальованих іграшок — різьбар Лісовський і маляр Пантеля.

Про початки і розвиток школи Миколі Станькові розказував Микола Кобиця (1888-1972), який від самого початку створення "Забавкарської школи" був її учнем, а також завершував науку в "Державній школі деревного промислу" після її відкриття в 1905 році. Учнем тієї ж школи був і Микола Станько (з 1931 р.), що поширив інформації про школу на пізніші роки її існування. З його записок читаємо:

"Коли в 1905 році закінчено будову нової школи, до неї перенеслася "Забавкарська школа" і ще якийсь час продовжувала свою програму виготовляти іграшки (від того і задержалася назва аж до часу, коли школа одержала відповідне устаткування і повний збір учителів. Тоді пристосовано програму навчання, що обов'язувала в подібного роду школах).

Школа стала триклясовою (трирічне навчання). Мала вона три відділи: столярський, різьбарський і токарський, метою яких було вишколити фахівців деревного промислу. Всі ці три відділи закінчив Микола Кобиця.

Ще за австрійської влади, під впливом старань місцевих поляків, місце директора посів поляк Станіслав Ґноїньскі, а Павло Придаткевич

продовжував ролю керівника відділу різьби. На тому пості залишився до 1933 р., в якому перейшов на емеритуру.

Від початку існування школи діяла духова оркестра (10-12 музикантів). Школив оркестру і дириґував нею тодішній парох Яворова о. Чарнецький, а згодом інструктор Осип Баланда. Оркестра брала участь у місцевих імпрезах, а на Новий Рік ходила по хатах визначніших міщан Яворова з музикою і новорічними побажаннями. Під час польської окупації оркестра вже не існувала".

Стільки збереглося інформацій за оповіданнями Миколи Кобиці з Малого Передмістя, що їх зберіг Микола Станько. Дальше продовжуємо спогади про школу її учня самого Станька:

"Коли в 1931 році я почав ходити до Державної школи деревного промислу в Яворові, застав усе те устаткування, що було за австрійських часів. Будинок одноповерховий, з червоної цегли, виглядав гарно ззовні. В подовгастій будівлі містилися на партері: викладова заля, три робітні (столярська, різьбарська і токарська), а дальше заля машинових варстатів для обробки дерева (лентова пила, циркулярка, гиблярка та інші машини). Кімната, де містився ґенератор (динамоелектрівня) прилягала до машинової залі. Школа мала власний тартак до різання пнів на дошки, який працював силою шкільної електрівні. Тартак приймав теж приватні замовлення. Під одним дахом містилися поруч тартаку сушарня і склад дощок. На подвір'ї була електрикою урухомлювана помпа. На поверсі викладових заль школи були приміщення мешкань директора школи і кілька кімнат, в яких містилася бурса для учнів.

Навчання відбувалося в двох порах дня. В дообідній порі всі три кляси виконували практичні зайняття в своїх майстернях. Після обідньої перерви одна з кляс на викладовій залі мала теоретичні виклади, а дві продовжували у своїх робітнях пополудневі практичні зайняття. Другого дня інша кляса після обіду займалася теоретичними предметами. А третього дня остання кляса слухала по полудні виклади з теорії. Всіх годин навчання було вісім, рано чотири і чотири після обіду.

До теоретичних предметів належали: матеріялознавство (про роди та властивості місцевих і тропічних дерев) — директор С. Ґноїньскі, калькуляція виробництва — Млотковскі (поляк), технічні рисунки — Кравацький (українець), гігієна праці — д-р Орскі (поляк). Одну годину в програмі присвячувано руханці, яку проводжували під час теоретичних зайнять.

При школі існував постійно курс військового вишколу, що відбувався кожної суботи, який переводив підстаршина польської армії, в формі викладів з теорії, або теренових вправ поза містом.

Практичні зайняття відбувалися в робітнях відділів. У різьбарському відділі всі три кляси працювали разом. Кожен учень мав свій

власний варстат, у якому був закріплений кусок дерева для різьблення. Сотні різьб на стінах були взірцями для копіювання. Інструктор Павло Придаткевич розділював узори простіші для виконання початкуючим, а далі, щораз складніші учням вищих кляс. При тому поучував, як нагострити й орудувати долотом. Часто демонстрував — різьбив, щоб показати наочно як різьбити.

Учні молодших кляс могли дечого навчитись від старших, які любили пописуватися набутим знанням. Різьбили лише в липі — дереві м'якому, але тривалому.

В шкільному році 1931/1932 почали навчання на відділі різьби: Роман Білоус (Велике Передмістя), Хомик (Вел. Передмістя), Юрко Козак (Наконечне), Антін Семко (Велике Передмістя), Микола Станько і два поляки з сиротинця в Дроговижі біля Стрия. В другій клясі відділу різьби були: Андрій Сабат (Вел. Передмістя), Володимир Граб (Вел. Передмістя) і Конєчни (поляк). В третій клясі були: Володимир Максимович (Курявка), Іван Музичка (Вел. Передмістя) і Бздир (Наконечне). Останні два закінчили вже були навчання.

В наступному шкільному році до першої кляси різбарського відділу прибула учениця Стефа Лукасевич (Гребля). Була це єдина дівчина, що вчилася в цій школі.

Столярський відділ провадив Осип Станько. Подібно, як різьбарський, столярський відділ мав свою робітню. Початкуючі учні мусіли познайомитися з різними в'язаннями-лученнями дерева; для того були готові моделі — взори. Завданням інструктора було показати, чим і в який спосіб виконати задачу. Для ручної обробітки дерева були знаряддя: пилки, струги, долота тощо. Старші кляси, крім ручної обробітки дерева, мали години науки на машинах і тоді учні переходили до машинної залі і під наглядом та вказівками інструктора працювали на машинах. Варстати для ручної обробітки дерева у столярів були трохи довші як у різьбарів.

В 1931/1932 шкільному році до першої кляси на відділі столярському вчилися: Василь Боднар (Велике Передмістя), Василь Бздир (Наконечне), Іван Полусин (Велике Передмістя), Михайло Калиновський (с. Брухналь). Було теж кілька поляків зі сиротинця в Дроговижі, а лише один з Яворова. В тому році кінчали навчання: Григорій Маковей (родич письменника Осипа Маковея) і Мазур (походив із одного з присілків Яворова).

В наступному році прибули: Володимир Вархоляк і Степан Мартинович.

Токарський відділ провадив інструктор Терха (поляк). Токарні порушувано ніжним педалом і розгоновим колом. Мали 3-4 швидкості. Були практичні і небагато різнилися від механічних.

Склад учнів у більшості був український. Місцевих поляків було

Народний умілець-різьбар Йосип Станько при праці

Зразки кустарних виробів

мало. В 1931/32 прибула група поляків сиріт (около 10) і декілька з дооколишніх місцевостей. Вони мешкали в бурсі. Взаємовідносини були холодні. Викладова мова у школі була польська, але українці між собою говорили виключно по-українськи і так само зверталися до інструкторів-українців Павла Придаткевича, Осипа Станька і Кравацького.

Кожної неділі учні під проводом учителя йшли до церкви на Богослуження, а поляки до костьола. Лиш два рази в році (третього травня та ще якоїсь польської державної річниці) українці були зобов'язані йти до костьола".

Ці інформації про "Державну школу деревного промислу", а зокрема список учнів тієї школи, доповнює Остап Кобиця. Він подає імена випускників: Айхлер — столяр і різьбар, його син Мартин Айхлер (виконав мініятюру корабля, яку виставляли на Крайовій виставі у Познані); Володимир Айхлер (токар, майстер інструментів, скрипок і мандолін); Онуфрій Бриндас (столяр і різьбар); різьбив у дереві коні та інші звірята, птахи та мальовані дитячі забавки; Іван Коструба — столяр і різьбар (різьбив модні тоді палички); Микола Кобиця — столяр, токар і різьбар (після закінчення навчання працював у всіх трьох ремеслах, остаточно залишився при токарстві); сини його Іван, Остап і Петро (продовжували професію батька); Андрій Мончак і його сини Остап, Роман та Нестор (виконували всякі токарські роботи); Гамела та сини Остап і Петро (займалися токарством, а наймолодший Ярослав працював у кооперативі виробів деревного промислу); Олекса Чіп (займався столярством і різьбарством, виїхав на працю до Ґдині, став головним майстром варстатів і залишився до війни в 1939 р.).

Усі названі вище особи — випускники "Державної школи деревного промислу". Бачимо між ними батьків і синів, що продовжували початі професії цілими родами, як це було в звичаї в Західній Европі, а також і в нас в Україні.

Крім майстрів, випущених школою, на Яворівщині появився ряд добрих столярів, різьбарів, що проходили вишкіл у школі, мали свої варстати і потребували додаткових робітників у продукції. З числа майстрів, що набули свої фахи дорогою челядничого вишколу, Остап Кобиця вичисляє такі особи: Григорій Бриндас (різьбар і токар, різьбив ложки і вилки, оздоблені орнаментом листків і ґрон винограду); Микола Бриндас (токар); Іван Бриндас (токар), Остап Прийма (токар), Іван Чіп (токар), Іван Фірчук (токар), Юрко Бриндас (токар), Йосип Бриндас (токар), Остап Корниленко (токар), Степан Процик (токар), Юрко Чіп (токар), Степан Маковей (токар).

Окрему групу ремісників становили майстри, що готовили предмети кухонного вжитку, як дерев'яні ложки, варехи, колотілки тощо. До цієї групи Остап Кобиця зараховує: Василя Сайовського, Івана Ліщина

та його синів Гриця і Остапа, Степана, Івана і Михайла Лопачаків та Семена Каламунецького.

Дитячі забавки: возики, тачки, птахи, мотилі на коліщатках, що в ході махали крилами, виконували: Семен та Ілько Тиндики, Гаврило Корнилейко, Остап, Михайло і Степан Лопачаки, Андрій Ґдуля, Микола Горох, Степан, Остап, Іван та Ілько Ференци і багато інших.

Найстаршим із родини токарів Остап Кобиця згадує Михайла Ґдулю і його синів Василя та Семена. Ця родина продукувала предмети кухонного вжитку, точені частини до меблів, шпулі та човники для ткачів, коловоротки для ниток та масниці для виробу масла. Інша група токарів — Юрко Лопачак, Степан Чіп, Василь Кокорудза, Йосип Лютий та ін. виконували працю на малих примітивних токарнях і виготовляли веретена до прядива ниток. Всі названі походили з Малого Передмістя.

Шкода, що сьогодні, у віддалі часу та простору, не можна зробити аналізи та висновків, які промисли мали свій старий традиційний ґрунт, а котрий завдячувати треба школі і майстрам, що її закінчили.

З інформацій о. диякона Бея про село Наконечне довідуємося, що хатні промисли розвинулися на Яворівщині з двох причин. Яворівщина на теренах піскових, маловрожайних землях, багата сосновими лісами та підприємчивими людьми, мусіла знайти працю для безземельних селян передмість Яворова. Це перша причина. Вона й була найстаршою спонукою розвитку хатніх промислів. І щойно в другу чергу ці промисли фахово розвинулися підо впливом школи, яку тому й створено, що вже існував для цього приготований ґрунт. Були окремі вироби традиційно-яворівські, продукцією яких школа не займалася, це — претаки, решета, решітки, решітця до вичищування зерна, луби, або каблуки виробляли з соснового дерева, а полотно — дно з кленового або дубового лика, що вимагало багато людської праці.

На фото однієї стіни яворівського етнографічного музею, що приміщувався в будинку гімназії "Рідної Школи" можна побачити приблизно всі вироби промислів, що продукували предмети щоденного вжитку на передмістях Яворова і в Наконечному, що адміністраційно входило в склад міста. Між ними, раніше не згадувані, різьблені скриньки для зберігання коштовних речей, розмальовувані орнаментами, скрипки для дітей, возики, меблі з плетеного пруття, різновидні іграшки для дітей, коники, птахи тощо. Увагу звертають вироби з соломи; "солом'янки" — літні капці, "солом'яники" — великі капці на чоботи, що їх взувають зимовою порою. На фото бракують "солом'янки" — бочки на зерно, плетені з соломи, але видно на знімку багато різних щодо форми та грубости солом'яних "витирачок" для витирання взуття. Плетення виконувано прямі, скісні та в "кіску" на переміну для різноманітности форми.

Микола Хархаліс, директор "Союзу кооператив", яворівець за походженням, що добре пам'ятає яворівські народні промисли, розказував про те, в яких місцевостях Яворова й околиць розвивалися галузі виробництва. За його інформаціями в Вільшаниці виробляли плетені меблі, кошики ("кубелі"), бочки на зерно ("солом'янки") та інші предмети хатнього вжитку з таких матеріялів, як осока, очерет, рогоза, лоза, вільшина, солома, лико тощо.

На передмісті Наконечне продукували — сита, решета і претаки. На Малому Передмісті головними продуктами промислів були дитячі іграшки, дерев'яні ложки, вилки, колотілки, варехи, копистки. На Великому Передмісті, крім виробів як у Наконечному і Малому Передмісті, виробляли теж, підо впливом "Державної школи деревного промислу", різьблені касетки і різьбили звірят і птахів, а особливо коней.

Дир. Хархаліс пригадує 1923-ій рік, у якому "Повітовий союз кооператив" в Яворові влаштував успішно виставу яворівських деревних промислів.

При цій нагоді можна відмітити, що в 1972 році у Львові була влаштована у залях "Львівського музею українського мистецтва" вистава під назвою "Народне мистецтво Яворівщини". Рецензію на виставу помістила Раїса Захарчук-Чугай в журналі "Народна творчість та етнографія" (ч. 3 за 1972 р.).

Директор "Торговельної школи" в Яворові, Степан Каламунецький уточнює інформації про деревні промисли Яворівщини, наводячи в своїх свідченнях теж і прізвища родів українських ремісників, які займалися різними видами виробництва.

"На Малому Передмісті виробляли ложки, вилки, варехи майстри родин: Бриндасів, Сайовських і Фірчуків. Веретена виточували: Лопачак, Процик і Ольбин. Цівки (для ткачів), макогони, тачалки, колотівки, яйця, келішки виточували: Маковей, Кобиця, Ґдуля і Тиндик. Дитячі іграшки (возики з коніками, коники): Ференц, Горох та Горбулька.

В Вільшаниці виплітали з рогожі накриття на легкі меблі, крісла, етажерки, підставки на квіти, кошики, ручні кобелі, коші з лози: родини Баранів, Понів, Муринів, Петришиних, Тараньків та інших.

На передмісті Наконечне займалися продукуванням решет, претаків (для пересівання збіжжя), опавок (для кормлення коней) та кошілок (на продукти — масло, сир, яйця, овочі): Кунанець, Бий, Козак і інші. Декоративного характеру предмети виробляли: Станько, Форкавець, Гарапа, Лісовський, Квас і Борис. Столярськими роботами (столи, шафи, скрині) займалися: Подолюх, Радейко, Щирба, Баланда, Масюк, Тимкевич, Айхлер, Боднар-Кархут, Дякун і Щирби".

Яворівська продукція деревних промислів не обмежувалася виключно до потреб власного ринку. Промисли розвинулися понад

місцеві потреби і шукали нових ринків збуту. Тими ринками могли бути ярмарки в дооколишніх містах, куди доставляти вироби могли наділені купецьким хистом самі майстри-яворівці. Одначе, на початках, посередниками стали майстри торгівлі — жиди. Про це у своїх спогадах Остап Кобиця згадує так:

"Всі продукти купували гуртівники-жиди. Таких гуртівень було шість великих і п'ять менших. У тих гуртівнях дуже багато купували люди з Наконечного, яких жиди називали "чипілями". Ці чипілі ладували повні вози товару і продавали у Львові, а навіть заганялися у глибоку Польщу, до Кракова, Варшави, Познаня, Бидґощі та інших міст. На Малому Передмісті таких самостійних продавців було двох. Це були найбагатші родини: перший — Ґлова Юрко з синами Михайлом і Володимиром; другий — Прийма Василь з синами Олексою, Остапом та Іваном. Кожної неділі ввечорі трьома возами кожна родина вирушала в інше місто.

Крім цих двох великих, були ще менші, які збували деревні вироби самі на ярмарках у наших ближчих містах: Перемишль, Ярослав, Любачів, Рава Руська, Городок, Комарно, Жовква. Але постійним місцем їхнього постачання був Львів.

"В 1930-му році поляки організували виставу у Львові під назвою "Таргі всходнє". Мій батько Микола Кобиця і Онуфрій Бриндас зголосилися до участи в тій виставі. Довга і старанна підготова принесла гарний успіх. Різьби Лісовського та Івана Станька (званий Івашко) мали великий попит і признання. Я особисто був зацікавлений запитами різних осіб, чи все це роблять люди в Яворові, де і кому продають? Чи мають свою кооперативу?"

"Після закінчення вистави ми повернулись додому. Батько цілий час з братом Василем говорили про потребу створити кооперативу. Говорили, радили майже два тижні і вкінці договорилися, створили кооперативу деревних виробів. Творцями цієї кооперативи були: Микола Кобиця, Василь Ґдуля, Степан Маковей, Остап Гамела. Вони приєднали дальших членів кооперативи. Згадані основоположники працювали по два місяці кожен на зміну без заплати. Але брак фондів, підкупство і конкуренція гуртівників-жидів спричинили упадок кооперативи, яка проіснувала трохи більше одного року".

Микола Кобиця не міг того стерпіти. Продав два морги поля, поїхав до Кракова і нав'язав контакт з нашими лемками, які продавали наші вироби, купуючи в жидівських гуртівнях. Від них дістав адреси до Познаня і Варшави. Микола Кобиця став першим нашим гуртівником. Почалася повторяти подібна історія, як із кооперативою. Конкуренти застрашували слабодухів, щоб Кобиці не продавали товару, бо не будуть у них купувати. Огірчений на наших слабодухів Кобиця передав ведення гуртівні своєму братові (по другому батькові) Семенові Ґдулі.

Семен Ґдуля спокійно і успішно розвинув свою гуртівню, ворожі спроби завалити його не мали жадного успіху. Він мав загальну підтримку молодих людей, які свої вироби продавали кому хотіли, ворожі чинники не могли дальше шкодити".

"Ідея і бажання створити свою гуртівню-кооперативу з кожним днем наростала. Скликано загальні збори. Це був найчисленніший збір людей, який я пам'ятаю. Всі горді, бадьорі, певні себе очікували моменту, що рішить важну для всіх справу. Всі знали, що треба оминути помилки минулого, починати справу без капіталу. Тому рішено звернутися до "Повітового союзу кооператив", щоб він створив відділ деревних виробів. Збори прийняли це з великим захопленням та рішили не продавати більше виробів чужим гуртівням. На жаль ПСК не прийняв пропозиції зборів. "Центросоюз" у Львові теж відмовився. Люди держались рішень зборів, продовжували бойкот чужих гуртівень, ночами виставляли стежу, щоб ніхто не доставляв товару. Залишилась єдина турбота, щоб дістати фінансову базу для кооперативи".

"У Львові була філія варшавської організації, що мала назву "Заклади пшемислуф халупнічих". Звідти був єдиний прихильний відгук. З уваги на становище, яке заіснувало, не можна було його відкинути, зрештою, іншого не було. Скликано нараду. Рішено стати членами і вплатити по 20 злотих за один уділ від особи. Директором обрали Семена Ґдулю, а він для кращого розвитку кооперативи передав їй свою гуртівню. На початку маґазини містилися в касарнях. Один рік пізніше кооператива закупила власний будинок за 35.000 злотих. Майже п'ять років існувала ця кооперативна гуртівня, аж до 1939 року, до вибуху війни. За большевицької окупації кооператива працювала під назвою "Артілі". За німецької влади була дальше в наших руках, під керівництвом Андрія Кесли, як кооператора".

Державну школу деревного промислу в Яворові відновлено в часі німецької воєнної окупації в шкільному році 1942/43. Вона проіснувала наступний шкільний рік 1943/44 до травня включно.

Для її відновлення існували місцеві традиції, а також потреби, що витворилися в нових умовах після упадку польської займанщини на земнях Західньої України. При "Українському Центральному Комітеті" у Львові, як і при повітових "Українських Допомогових Комітетах" існували шкільні референтури, що були допоміжними чинниками для державних урядів шкільництва.

Німці дуже обмежували шкільництво, яке провадило до університетської освіти. Університет у Львові не працював. В середньому шкільництві розвивалися головно ремісничі школи, промислові та торговельні. Майже в кожному повітовому місті були учительські семінарії. Гімназій майже не відновлювали. В Яворові існувала за польської окупації українська гімназія. Відновити її німці не дозволили. В будинку

гімназії існувала учительська семінарія. Подібно сталося в Самборі. В цьому повітовому місті в часі польської окупації були дві державні польські гімназії, одна державна польська семінарія і одна дівоча семінарія "Рідної Школи". Під час німецької адміністрації не було жадної гімназії, лиш одна українська семінарія була відкрита замість польської та ще торговельна — теж українська.

Згадую про Самбір, бо в цьому місті я жив і працював учителем рисунку в учительській семінарії і торговельній школі перед номінацією на пост директора "Державної школи деревного промислу" в Яворові. Я рішився під впливом моїх приятелів Степанії Чижович і її сестри Марії Хоминової, які разом із Лідією Бурачинською і Іриною Павликовською працювали в ділянці української культури, українського жіноцтва і видавали "Українське мистецтво". Стефанія Чижович мала відношення до шкільної референтури УЦК у Львові, вона дбала, щоб у промислових школах і в дитячих садочках, які в тому часі добре розвивалися завести якнайбільше українського мистецтва. Дитячі садочки не мали ніяких українських іграшок, які відповідали б дошкільному вікові. Треба було б знайти місце виробництва таких іграшок, що не лише викликали б зацікавлення дитини для гри, але розвивали б естетичний смак і пов'язували б дитину з українською духовістю. Моє знайомство зі Стефанією Чижович і її сестрою Марією Хоминовою почалося від співпраці в музеї "Бойківщина" що його основниками були: А. Княжинський, В. Гуркевич, В. Кобільник та І. Филипчак. Під час вакацій, ще як студент Академії мистецтв у Кракові, на доручення д-ра Кобільника, я робив копії старих ікон по церквах Бойківщини, оригінали яких переходили за згодою парохів до музею. При цій нагоді я визбирував що вартісніше із матеріяльної культури бойків, і привозив до Самбора. Тут і почалось моє зацікавлення етнографією, народніми орнаментами в різних матеріялах.

Стефанія Чижович втаємничила мене в свої пляни. В Яворові, казала вона, існувала славна забавкарська школа. Там існують чудові традиції деревних промислів. Цю школу треба відновити. На її основі треба розвинути іграшки для дітей, що їх школа проєктувала б, а існуюча кооператива деревних промислів продукувала б для забезпечення садочків на терені всієї Західньої України, що тоді називалася Галицьким дистриктом Генерального Губернаторства. Щоб розвіяти мої сумніви у власні сили, щоб в умовах війни організувати школу, в якій раніше не працював, вона запевнила мене, що в Яворові живе найкращий ґатунок українців і що вони мені в усьому допоможуть.

Я погодився і в вересні 1942 року з родиною переїхав до Яворова. Будинки, які мені призначено на відділ деревного промислу, містилися на розі вулиць Шашкевича і Маковея, на половину віддалі між новою та старою церквами міста. Там теж був і малий тартачок. Будинок мав

кілька заль для варстатів і канцелярію для директора школи. На поверсі було приміщення, яке займав сторож школи на прізвище Граб.

Хоч школа мала офіційну назву — "Державна школа деревного промислу" — при ній рівнорядно почався відділ кравецький і його приміщено при вул. Краковецькій біля північної частини міського ринку. Це був поверховий будинок, трохи обширніший розмірами, як відділ деревний.

Мені повезло найняти для приватного мешкання близько школи кімнату і кухню, в якій ми жили з дружиною і сином. Один поверх вище жив учитель державної семінарії і шкільний референт УДК, Михайло Лисогір.

В перших днях після мого приїзду до Яворова мене відвідав колишній учитель або інструктор "Державної школи деревного промислу", прізвища не пам'ятаю, бо він згодом виїхав з Яворова. Я спитався, чому він не зайнявся школою або чому не хоче лишитися, якщо не директором, то хоча б інструктором. Він обурено сказав: ви не знаєте, що вас чекає. Школа відповідного дому не має. Наш дім на Краковецькій розбомблений німцями. Варстатів відповідних немає, ані знаряддя для учнів. Тартак, що коло вашої школи, не працює. Дерева не має, ані дощок. Гроші, які ви дістанете, не варті більше як кілограм масла на чорному ринкові. А мусите за них жити і працювати цілий місяць. Інакше було в мирних часах, інакше є тепер.

Це були слова реаліста, що знав довоєнний шкільний комфорт. Моїм щастям було, що я його собі не уявляв і не знав. Пам'ятав худі, голодні роки в Академії мистецтв і польській тюрмі. До голоду і твердої постелі привик. Передо мною стояла перспектива: діти в садочках не мають іграшок, вони їх мусять мати, Яворів їх буде проєктувати.

Яворів має прекрасних людей, казала Стефанія Чижович. Я їх стрінув. Мене познайомили з моїми інструкторами: Осип Станько — різьбар і токар, Масюк — столяр і токар, Пагута — кравець, Ґумовська — кравчиня. Вони, від першого року відновлення школи взяли опіку над своїми відділами. Станько зайнявся відділом різьбарським, Масюк столярсько-токарським, Пагута — хлоп'ячим кравецьким відділом, Ґумовська — дівочим. Відділи мали різне число учнів. Найменше було різьбарів і токарів, більше було столярів, а найбільше на кравецькому відділі. Разом на першому році не було більше як шістдесят учнів. В другому шкільному році число учнів подвоїлося. Гостро стояло питання приміщення і нових варстатів праці, головно бракувало викладових заль для теорії. Особливо зростало число дівчат на кравецькому відділі. Треба було в другому році навчання прийняти ще дві інструкторки: Смук і Стефу Хомик.

Учителів для теоретичних предметів у першому році було трьох: директор (теорія орнаменту), Аріядна Стебельська (рисунок і моде-

лювання у глині), Іван Процан (калькуляція і книговодство). В другому році частково викладав Карло Ясельський.

Більшість учнів походили з дооколишніх сіл Яворова і Краківця, велика частина з міста і передмість Яворова. Позамісцеві винаймали приміщення та харчувалися при родинах у місті. Виникла потреба створення бурси. Для дівчат зорганізовано бурсу біля школи (кравецького відділу). Провадила її Віра Петришин. Бурса для хлопців була приміщена в окремому будинку на кінці вулиці Міцкевича на межі Малого Передмістя. Опікуном її був учитель Іван Процан.

В зимових місяцях важливою проблемою школи був опал. Бракувало відповідних печей для огрівання варстатів та викладових заль. Бракувало вугілля. Щоб розв'язати це питання, вмонтовувано в кожну залю велику залізну бочку з рурами до печей, наповнювано її трачинням, якого було багато на шкільному тартачку і огрівано обидва відділи школи.

Не все сторожеві вдавалося легко розвести вогонь, часто печі курили, поки вогонь розгорівся та й достава трачиння завдавала багато клопоту дуже діловому і працьовитому сторожеві Грабові, зусилля якого для школи є гідні спогаду.

В бюджеті школи не передбачено посту секретаря школи. Працею секретаря ділились ми вдвох з Масюком. Моїм завданням була шкільна адміністрація, його ж обов'язками, які він узяв добровільно, було господарити матеріялами, роздобути дошки для виробництва, знаряддя для праці, дещо через урядові чинники, а дещо через своїх добрих людей.

Щоб втримати школу живою, в постійній праці, треба було мати виробничий матеріял. Ми приймали замовлення через інспекторат у Львові для армії та робітничих відділів "бавдінсту" виготовляти ручки до лопат, рискалів, джаґанів і сокир. На те діставали приділи дерева та дозвіл на закуп столярського і різьбарського знаряддя. Відділ кравецький приймав замовлення виготовляти рукавиці. В той спосіб учні вивчали практично ремесло, а школа засоби до праці не лише теоретичної, але й до практичної.

Я з дружиною, що теж студіювала в Краківській академії мистецтв, особливо звернули увагу на токарський і різьбарський відділи школи, бо тут мали народитися майбутні проєкти іграшок для дитячих садочків. Для найздібніших токарів і різьбарів ми влаштували спеціяльний курс, на якому дружина, крім рисунків, вчила кращих учнів ліпити в глині, копіювати з грецьких різьб, репродукцій яких ми мали доволі. Найкращими учнями були Дмитро Груник і Василь Сокіл. Різьби в глині першого діставали б найкращі оцінки на всіх високих школах мистецтва. Він фанатично віддавався праці в різьбі різних матеріялів. Постійно працював і був за приклад іншим. Інструктор Станько дозволяв йому самостійно виготовити яворівську різьблену скриню.

В традиції школи був виріб таких скринь. Була це імітація мальованих скринь, що їх розмальовували колись жінки столярів для переховування одягів. Вони були дво-або-тридільні в композиції, рослинного орнаменту, пензльової техніки. Дерево розмальовували зеленим, жовтим і бронзовим кольорами, а орнаментальні форми вирізували долотами. Призначення тих скриньок — сховище для біжутерії, коралів тощо.

Як згадано раніше, нашою метою було приготовити учнів до самостійного проєктування іграшок. Моїм завданням було втримати не лише яворівський стиль орнаменту, але теж впровадити нові роди ігор, пристосовані не так для самої розваги, як більше через гру до науки.

Я збирав до шкільного музею всі види народної продукції дитячих іграшок, пропонував учням вивчити рисунок і колір орнаментів, а поступово знайомив їх з конструкцією забавок, що можуть бути будовані з складових елементів до остаточної цілости та, навпаки, розкладані до елементів. Крім того ми проєктували ансамблі предметів за пляном, які можна укладати і вивчати. Майже рік ми працювали над грою, що її назвали "Січ запорізька". Ця гра складалася з обширної дошки, на якій укладалися складані вали, вежі, ворота, козацькі курені і церква посередині. На площі укладалися козаки, рядові старшини і отаман. На валах гармати. Всі предмети "Січі запорізької" були вирізані або виточені в дереві, а згодом розмальовані традиційними яворівськими кольорами, як яворівські коники, птахи чи скрипки. В той спосіб проходила потрібна інновація в темі іграшок та втримана традиція стилю.

Я втримував контакт із кооперативою деревних промислів, що містилася при вул. Міцкевича. Її директором був Андрій Кесла. Адміністрацію вів Іван Алексевич. Їх завданням було експортувати вироби деревних промислів до різних міст збуту, головно до Львова. Школа була в стані розвитку і не було ще мови про наш збут продукції через кооперативу. Та незалежно від того, від працівників її я багато вивчав того, що мені треба було пізнати.

Німецький інспекторат (Кінстлер і Бак) мало провіряв школу. Не було візитацій влади. Тільки з УЦК один раз відвідала школу інспекторка і то тільки кравецький відділ.

Ніяких програм ані інспекторат ані шкільна референтура УЦК нам не присилали. Ми їх виготовлювали самі, пристосовуючись до обставин і часу. Інспекторат виплачував нам платні кожного місяця і ми їх передавали інструкторам та вчителям. Шкільні оплати від учнів ми пересилали до Львова.

Шкільне навчання проводилося в дополудневих годинах із суботами включно. Кожної неділі молодь вислуховувала Службу Божу в церкві. Теоретичні предмети відбувалися в тих таки кімнатах, що й практичні зайняття.

Оце, мабуть і все, що заокруглило б інформації про школу, яка за німецької окупації протривала майже два повні шкільні роки, готуючи молодь до шляхетних професій, зв'язаних із мистецтвом і культурою Яворова.

Песимістичні погляди мого інформатора про безвиглядність існування школи і життя учителів під час війни розвіяли самі яворівчани. Вони дали велику допомогу школі, учителям і молоді. В Яворові, в якому рік жив і лікар Юрій Липа, асимілювались прибулі з інших районів України і ставали відданими його патріотами. Між ними панувала якась дивна солідарність і національна відданість. Вони знали, хто потребував помочі. Мені казали приходити кожного тижня до молочарні і вручали безплатно масло. Знали, що я його на картках не маю і не маю грошей купити. Посадник міста казав давати городовину з городу, Бриттан частував ковбасою, а з УДК приділяли муку і цукор. Діти, учні зі школи приносили, що хто міг, пшоно, гарбузи, а навіть кури.

Така громадська опіка в Яворові давалась відчути на кожному кроці. Людина, що працювала для народу і була з народом, була спокійна за кожен прожитий день і могла віддати свої сили для наступного.

Д-р Володимир БЕЗУШКО

УЧИТЕЛЬСЬКА СЕМІНАРІЯ В ЯВОРОВІ В 1942—1944 РР.

Шкільна адміністрація у Львові пошукувала вчителя з певними кваліфікаціями для навчання педагогічних предметів. І такого найшла в мені. Призначення на тимчасове місце управителя учительської семінарії з українською мовою навчання в Яворові застало мене на іншому учительському місці, де я вчив педагогіки і провадив також матуральний курс для численних кандидатів в часі вакацій в шкільному році 1940-41.

Я врадувався назначенням, думаючи, що ось зможу попровадити школу так, як її слід провадити. Та не так склалося, як думалося. Обставини, умови праці часом змінюють пляни до непізнання. Треба було провадити учительську семінарію, пізніше школу вправ і школу для виховниць дошкілля. Цілістю школа охоплювала більше соток учнів. Треба було самому провадити адміністрацію школи і вчити педагогічних предметів. Згодом прийшла на працю кваліфікована вчителька педагогічних предметів. Адміністрація забирала в мене більше часу. В цьому помічною була працьовита, але без досвіду секретарка. За порядок і чистоту будинку були відповідальні два сторожі. Населення міста відносилося до школи позитивно, ішло назустріч її потребам.

Щойно письмом від 28 листопада 1941 р. шкільна влада уповажнила тимчасового управителя семінарії організувати навчання в Яворові. В дні 5 грудня 1941 р. відбулося засідання в міській управі під проводом посадника Яворова, в приявності голови Українського Комітету в Яворові, о. Мокрівського і представників місцевого громадянства. На цьому засіданні віддано будинок гімназії "Рідної Школи" в користування учительської семінарії. Правний стан між новою школою і властителями будинку та парцелі був невияснений до кінця. У проміжку часу шкільна рада вирішила, що новозаснована школа буде коедукаційною з тим, що число дівчат у школі не може бути більшим як одна третина загального числа учнів школи.

Через тиф в Яворові і Яворівщині вступні іспити могли відбутися щойно в днях 20, 26, 27 лютого 1942 р. Шкільний рік розпочато 28 лютого, організуючи підготовчий курс, два перші курси, по одному другий і третій та матуральний курс. Школа на самому початку мала 286 учнів. Третій курс утворено з найслабших кандидатів матуральних курсів і з учнів, які тільки через невистачальний вік не могли вступити на четвертий курс. В організаційному проєкті влада не передбачувала третього курсу в цьому році, але він був. Те, що початково проголошено семінарію дівочою школою мало ті наслідки, що дівчат в школі знайшлося більше, ніж юнаків. 30 березня 1942 р. відвідав заклад шеф Відділу науки і навчання у Львові. Він потвердив фактичний стан і дорадив відділити дівчат і юнаків на першому курсі в окремі відділи. Шкільний рік 1941-42 покінчено 30 липня 1942.

Вислід кваліфікацій за шкільний рік 1941-42 був такий:

	Підготовний курс	IA	IБ	II	III	Матуральний курс
всіх учнів	44	47	51	48	46	50
поступ дуже добрий	5	1	9	7	4	2
поступ добрий	24	28	29	23	20	31
поступ достаточний	15	16	9	18	21	16
недостаточний	—	2	4	—	1	1

8 червня відбувся іспит однорічного матурального курсу під проводом д-ра Мака, інспектора М. Білика, інспектора Білинкевича.Здавало 48 кандидатів (-ок); іспити здало 38, при чому заввагу при слабім висліді з німецької мови одержало 9 кандидатів (-ок), з української мови 1 кандидат; не здавало 10 кандидатів. В часі від 1 серпня до 30 вересня 1942 р. на зарядження шкільної влади зорганізовано п'ять відділів вакаційного учительського курсу. Учасників було 233. Курс покінчили з вислідом додатнім 222 кандидати, з вислідом від'ємним 9 кандидатів. До матурального іспиту приступило 120 кандидатів, іспит здало 110 кандидатів, при чому заувагу при слабому висліді з німецької мови одержало 17 кандидатів (-ок), з української 4. Іспиту не здавало 10. Матуральний іспит відбувся в днях 29-30 вересня під проводом д-ра Мака, інспектора М. Білика, інспектора В. Полянського.

Новий шкільний рік 1942-43 розпочався дня 1 жовтня 1942 р. Зорганізовано згідно з розпорядженням шкільної влади школу вправ при семінарії. На управителя цієї школи призначено управителя вселюдної хлоп'ячої школи, Карла Ясельського. Вступні іспити на шкільний рік переведено в днях 1, 2 і 3 серпня. Прийнято на курс перший 7, другий — 6, третій — 3 кандидатів (-ок). В цьому шкільному році заклад мав усі курси від 1 до 4 з загальним числом учнів 236. Через пошесні недуги

переривано науку в часі від 15 листопада 1942 р. до 11 січня 1943 р. і від 10 лютого до 8 березня 1943 р. Четвертий курс покінчив науку 3 квітня 1943 р., при чому додатній вислід отримали 46 учнів, від'ємний — 3. Матуральний іспит відбувся в днях 9 і 10 червня 1943 р. під проводом д-ра Мака, інсп. М. Білика і тимчасового управителя семінарії. До іспиту приступили 51 кандидат. Іспит здали 51 кандидат при чому заввагу при слабім висліді з німецької мови отримало 13, з української мови — 1. Шкільний рік покінчено 30 серпня 1943 р. Вислід клясифікації за шкільний рік 1942-43 був такий;

	I	IIA	IIБ	IIi
всіх учнів	50	43	49	50
поступ дуже добрий	5	2	7	5
поступ добрий	17	15	19	28
поступ достаточний	25	26	21	16
поступ недостаточний	3	—	2	1

В шкільному році 1942-43 заклад подав Відділові науки і навчання у Львові програми навчання окремих предметів в учительській семінарії. Управитель семінарії подав проєкт лектур для мов української, німецької і педагогіки. В цьому році відійшло зі закладу 7 учнів. В часі вакацій зорганізовано учительський курс, т. зв. курс Б, для тих, що по курсі не мали ще права здавати матуру. На курсі були 103 кандидати. Курс покінчило з додатнім вислідом 96 кандидатів, з від'ємним — 5.

З новим шкільним роком 1943-44 шкільна адміністрація рішила заснувати при кожній семінарії однорічну школу для виховниць дошкілля. Щоб поінформувати громадянство про цей крок шкільної влади і щоб порадитись щодо місцевих потреб, тимчасовий управитель семінарії запросив на нараду учительський збір семінарії і школи вправ, голову Українського Комітету і місцевих громадян, які цікавилися освітніми справами. Дискусія була жвава й цікава, її вислідами покористувався управитель семінарії, представляючи владі організаційний статут нової школи. Опрацьовано також проєкт програми окремих предметів для семінарії виховниць дошкілля.

Шкільний рік 1943-44 розпочався 1 вересня 1943 р. в учительській семінарії, а в семінарії для виховниць дошкілля 1 жовтня 1943 р. При вступних іспитах, які відбулися 24-25 червня 1943 р. прийнято на перший курс 50 кандидатів, на другий — 4, на четвертий — 6. Вступний іспит в семінарії для виховниць дошкілля відбувся 25 вересня 1943 р. Прийнято 22 кандидатки. Учительська семінарія з 1 жовтня 1943 р. числила всіх учнів 265.

В закладі зайшли зміни: відійшла через хворобу учителька семінарії Ярослава Турко, прибули: д-р Констянтин Матвієнко (10.10.43) і

вчитель семінарії Федір Пошивайло (13.10.43 р.), а також учителька семінарії Галина Липа, що заступила управителя Богдана Стебельського. Шкільний лікар д-р Юрій Липа почав працю в школі раніше.

З 6 січня 1944 р. шкільний будинок так семінарії, як і школи вправ треба було віддати в користування воєнному шпиталеві ч. 920. З цієї причини перерва навчання тривала до 1 лютого 1944 р., коли можна було продовжувати науку в пополудневих годинах в будинку, що ним досі користувалася українська вселюдна дівоча школа.

Наука відбувалася від 20 березня т. р. Тоді через воєнні події перервано навчання. Навчання відновлено 8 травня і ведено згідно з зарядженням шкільної влади до 13 червня 1944 р.

Четвертий курс скінчив свій шкільний рік ще 25 січня 1944 р., з вислідом додатнім усіх кандидатів (-ок). Іспит зрілости для того курсу відбувся 25 лютого ц. р. під проводом д-ра Мака, інспект. М. Білика і управителя семінарії. Крім одної кандидатки, всі інші здали іспит зрілости з додатнім вислідом. Заввагу при слабому висліді з німецької мови отримало 7 кандидатів (-ок).

Вислід кваліфікацій за шкільний рік 1943-44:

	I	II	IIIA	IIIБ	Семінарія для виховниць дошкілля
Всіх учнів	47	48	47	47	22
поступ дуже добрий	3	3	—	3	—
поступ добрий	27	14	7	16	—
поступ задовільний	5	1	3	2	7
поступ достаточний	21	24	30	22	9
поступ недостаточний	—	—	—	—	—
неклясифіковано	3	6	7	4	4
виступили	—	—	—	—	2

До семінарії входили річники від 1920-28. До семінарії виховниць дошкілля прийнято одну кандидатку з 1918 року. Кінцеве свідоцтво в семінарії для виховниць дошкілля отримало 16 кандидаток. Коли брати до уваги зайняття учнівських батьків — більшістю були селяни. Були також діти священиків, учителів, ремісників і робітників. Розглядаючи місце замешкання батьків, то заклад головно обслуговував львівську округу, передусім Яворівщину. Сам Яворів давав одну третину учнів. Одна шоста учнів походила з повіту Рава Руська. Кільканадцять учнів в перших двох роках походило з округи Люблин. Їх число зменшилося тому, що Грубешів отримав власну семінарію.

Молодь в закладі знаходила приміщення в двох шкільних інтернатах — хлоп'ячому і дівочому. В останньому році шкільна молодь могла користуватися власною читальнею.

Згадати треба шкільні врочистості, що їх ціллю було вирізнити важливіші події року і поглибити взаємини між молоддю та створити шкільну атмосферу. Через глибокі переживання в школі молодь мала прямувати до одуховленої спільности. Шкільні імпрези втішалися признанням учасників — запрошених гостей, батьків учнів і шкільної молоді. На програми шкільних імпрез складалися: введення, вокально-музична частина, деклямації і гімнастична частина.

Шкільного року 1941-42 були такі врочистоті: Шевченківське свято, врочистість закінчення шкільного року в семінарії, врочисте закінчення вакаційного курсу концертом в "Народному Домі". В шкільному році 1942-43 відбулися такі врочистості: свято "Ялинки" з забавою, Шевченківське свято, врочисте прощання абсольвентів семінарії, врочисте закінчення шкільного року семінарії і забава учасників вакаційного курсу.

В шкільному році 1943-44 влаштовано такі імпрези: Андріївська забава, вечір св. Миколая, прощання абсольвентів семінарії, Шевченківський концерт, закінчення шкільного року. Підготову музично-вокальну провадив учитель семінарії Богдан Левицький, деклямації — україніст семінарії, а гімнастики вчителька цього предмету. Заклад посідав у значній кількості навчальні засоби, як кабінети, бібліотеки: учительську і учнівську. Між іншим відчувалась недостача гімнастичного приладдя.

Учительський збір семінарії нараховував у шкільному році 13 учителів і вчительок, разом з управителем семінарії і шкільним лікарем.

Учительський збір учительської семінарії: Андрушків Осип, мґр. математики, Андрушків Софія мґр. педагогіки, Баран Роман, учитель семінарії, Фульмес Степанія мґр. гімнастики, Кметик Осип мґр. фізики, Коляса Петро, мґр. німецької мови, о. Кушпіт Микола катехит, Левицький Богдан, учитель семінарії (спів і музика), Липа Галина, учителька семінарії, Лисогір Михайло, мгр. української мови, Матвієнко Константин, д-р біології, Пошивайло Федір, мґр. педагогіки, д-р Юрій Липа, шкільний лікар, Ковальська Анна, секретарка. Два шкільні сторожі — Коваль Степан і Конюховський Іван.

В школі вправ разом з управителем було 9 учителів і учительок. Доходячими в школі вправ були три учителі семінарії і один промислової школи. Учительський збір в школі вправ був такий: Ясельський Карло, управитель школи, Каламуницька Марія, Коляса Мирослава, Кульба Володимир, Залітач Марія, о. Журавецький Петро катехит, Станько Осип і Чопик Михайло.

Учнівський склад школи був добрим матеріялом для студій. Дехто з них пізніше відзначився в національному житті. Учительський збір був добрий, було б ще краще, коли б харчові труднощі можна було полегшити. Дехто з учительського збору відзначився в науці.

Вислід клясифікації в школі вправ за рік 1943-44:

Кл.	Поведінка			Поступ			Разом	%	н. к.	%	п. н.	%
	д.д.	добра	відп.	д.д.	добр.	дост.						
I	34	5	—	10	4	22	36	71	12	23	3	6
II	29	6	—	7	11	13	31	72	8	19	4	9
III	36	15	—	6	15	30	51	88	7	12	—	—
IV	10	23*	5	1	9	24	34	71	10	21	4	8
V	20	15	—	4	11	20	35	72	14	28	—	—
VI	20	21	1	8	9	25	42	98	1	2	—	—
VII	23	13	—	5	11	20	36	86	6	14	—	—
—	172	98	6	41	70	154	265	79	58	17	11	4

н.к. не клясифіковано
п.н. поступ недост.

Померли такі вчителі: д-р Юрій Липа, шкільний лікар, його дружина Галина Липа, Федір Пошивайло, д-р Константин Матвієнко, Карло Ясельський, Богдан Левицький і Петро Коляса. Хто їх знав, той напевно склонить голову в пошані на згадку про їхню смерть.

Школу ведено в християнському дусі. Заохочувано молодь до самодіяльности, до самостійної праці, як ступеня кращого приготування до життя. Воєнний час непридатний для експериментування. Досвід вчить і в дальшій праці школа могла піднятись на вищий щабель. З молоддю клопоту не було, вона горнулась до студій. Любов до батьківщини мала зайняти одне з найповажніших місць в її житті.

При слабих матеріяльних засобах, переобтяжений адміністраційними обов'язками, як також навчанням, управитель закладу не мав змоги зорганізувати курс для старших громадян. Він присвятив ввесь свій час рідній школі.

Софія БУДЗІЦЬКА-ГОРНИЦЬКА

ВИЩИЙ МУЗИЧНИЙ ІНСТИТУТ ІМ. ЛИСЕНКА В ЯВОРОВІ

Вищий Музичний Інститут ім. Лисенка в Яворові постав у 1931* р. Його засновниками були — адвокат д-р Михайло Фільц, зокрема його дружина Ярослава, яка вчила теорії музики. Вона перша вписала до Інституту четверо своїх дітей. Першою вчителькою кляси фортепіяна була Анна Утриско, а першою вчителькою кляси скрипки Галя Іванчук.

Двічі в році відбувалися іспити, на які приїздив д-р Станислав Людкевич. Він теж був візитатором Інституту. Учні отримували свідоцтва.

Другою вчителькою кляси фортепіяна була Марія Вишницька, яка студіювала музику в Перемишлі й у Відні. Вона поставила цю клясу на високий рівень. Учителем кляси скрипки був тоді Богдан Левицький. Його дружина вела клясу ритміки й ритмічних танків.

Музичний Інститут проіснував до кінця 1939 р. Тоді вчилися в ньому 32 учні.

Г. Іванчук вивезли большевики в 1940 р. Така сама доля стрінула цілу родину Фільців. Ярославу Фільц із дітьми большевики вивезли у Казахстан, де вона померла. Д-ра М. Фільца теж арештували й вивезли. Його доля невідома.

---

* Дата заснування непевна, дехто подає 1929 р.

Музичний Інститут ім. Лисенка в Яворові в 1932 р. Сидять від ліва: Михайло Фільц, адвокат, пані Неділко, Станислав Людкевич, композитор, і візитатор, Ярослава Фільц, Володимир Неділка, адвокат. Посередині стоїть вчителька гри на фортепіяні Анна Утриско.

УЧИТЕЛІ УКРАЇНЦІ В МІСТІ ЯВОРОВІ І ПОВІТІ ДО 1914 Р. І МІЖ ВІЙНАМИ ДО 1939 Р.

Балаким Анна — Любині до 1914 р.

Безушко Олена — Яжів Старий, Чолгині до 1914 р.

Білобран Карло — Тросцянець до 1914 р.

Борис Анна — Тучапи до 1939 р.

Будзіцький Петро — управитель школи в Нагачеві до 1914 р. Провадив там також рільничу школу. Помер в 1918 р.

Будзіцька з Безушків Анна — дружина Петра, учителювала в Нагачеві до 1914 р., відтак в Яжеві Новім до 1933 р. Померла в 1967 р. у Філядельфії, Па. ЗСА.

Бурак Михайло — Залуже до 1914 р.

Вальчик Іван — управитель школи в Тучапах до 1914 р. По війні в Ляшках до 1939 р., просвітянський діяч.

Вальчик Параскевія — Тучапи до 1914 р. По війні — Ляшки до 1939 р.

Вальчик Михайло — управитель школи в Поруденку до 1939 р., просвітянський діяч.

Вербовий Іван — Яворів до 1914 р., просвітянський і рідношкільний діяч.

Власійчук Онуфрій — Яворів до 1914 р., громадський діяч.

Возняк Михайло — Поруби до 1914, відтак Яжів Старий до 1939 р.

Возняк з Родовичів Ольга — Тучапи до 1914 р. Відтак Яжів Старий до 1939 р.

Волощак Олена — Тучапи до 1939 р.

Гординська Михайлина — Наконечне до 1914. Відтак до 1934 р. активна в товаристві "Взаїмна Поміч", кооперативна і громадська діячка.

Гринів Юлія — Вербляни-Стені до 1914 р.

Ґоліян Володимир — Вільшаниця до 1914 р.

Ґоліян з Недопадів Олена — Бердихів до 1914 р. По війні до 1939 р.

Ґрех Іван — Поруденко до 1914 р.

Демкович Антін — Рогізно до 1914. Відтак до 1937 р. просвітянський діяч.Демкович з Яворських Павлина — Рогізно до 1914 р., а відтак до 1937 р.

Денис — Підлуби до 1914 р.

Домазар Євгенія — Яжів Новий до 1939 р.

Дорош Юлія — Вербляни до 1939 р.

Дочило Іван — Любині до 1914. Відтак Старичі до 1939 р., рідношкільний діяч.

Дочило Марія — Любині до 1914 р. Відтак Старичі до 1939 р.

Дубик — Бунів до 1939 р.

Прощання відходячого директора всевлюдної школи ім. Т. Шевченка Дениса Кульчицького в 1930 р.
Сидять від ліва: Софія Годованець, Андрій Нуд, о. Олександер Залітач, Марія і Денис Кульчицькі, Тарас К. Ясельський.
Стоять від ліва: о. Микола Огородник, Андрій Молчко, Померанц, Саварин, Чопик, Слівіньскі, Мирослава Івасик, Марія Залітач

Спільне "свячене" членів "Взаїмної Помочі Українських Учителів" в 1938 р.
Від ліва вгору: Турянська Вікторія, Демкович Павлина, Пронь Василь, Юзичинський Зенон, Дубик (?), Демкович Антін, Пелиньо Василь, Возняк Михайло, (за ними стоїть) Марія Залітач, Ясельський (?), Молчко Андрій, (?), Кульчицький Денис, о. Залітач Олександер, Молчко Олена, Нуд Андрій, Куманецька Емілія, Возняк Ольга, Хархаліс Параскевія, Харамбура Марійка, (?), Тишковська Ольга, Куцик Олена, Сливкова, (?), Гординська Михайлина.

Дутко Мирон — управитель школи в Дрогомишлі до 1914 р. По війні до 1931 р. Від 1931 до 1934 р. управитель школи в Вільшаниці, просвітянський і громадський діяч.

Дутко з Ісайчиків Софія — учителька в Дрогомишлі до 1931 р. Від 1931 р. до 1934 р. в Вільшаниці. Померла у Львові в 1936 р.

Дяків — Яворів до 1914 р.

Залітач Марія — вчителька школи ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1939 р.

Залітач Софія зам. Годованець — вчителька школи ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1939 р., дружина Кирила, директора української гімназії в Яворові в 1929-1932 рр.

Заремба — вчителька в с. Тросцянець до 1939 р.

Каламунецька зі Скубишів Дарія — вчителювала в с. Рогізно до 1941 р., дружина Степана, директора "Торговельної Школи" в Яворові.

Кулинич Олекса — управитель школи в с. Бунів до 1914 р. Відтак в с. Бортятині до 1939 р., просвітянсько-громадський діяч.

Кульчицький Денис — учитель школи ім. Тараса Шевченка до 1914 р. По війні до 1934 р. суспільно-громадський діяч в Яворові.

Кульчицька Марія, дружина Дениса — вчителювала в школі ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1914 р. По війні до 1934 р.

Кульчицька Іванна зам. Телеп — вчителювала в с. Рогізно до 1939 р.

Куманецька Емілія — вчителювала в школі ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1914 р. По війні до 1939 р. в Семирівцях, суспільна діячка.

Куцик з Сарабаїв Олена — Залуже до 1939 р.

Кирчовий Павло — Курники до 1914 р.

Лисий Григорій — управитель 8-клясової школи в Рогізні в 1939-1941 рр., довголітній управитель школи в Бобрівниках повіт Бучач в 1914-1939 рр. В 1945-1949 рр. управитель народної школи в таборі Новий Ульм, Німеччина. Помер в Торонто, Канада, в 1972 р.

Лиса з Голубців Мальвіна — вчила в Нагачеві до 1914 р., опісля в Бобрівниках повіт Бучач, померла в Яворові в 1936 р.

Літинський Іван і Марія — вчили в Мужиловичах до 1914 р.

Лопушанський Олександер — Яжів Старий до 1934 р.

Лопушанська Софія, донька Олександра, — Дрогомишль до 1939 р.

Макогін — Млини до 1914 р. Відтак до 1939 р.

Маренін Андрій — управитель народної школи ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1914 р., культурно-освітній працівник.

Масюк Олена — вчила в 1941-1944 рр. в Яворові, 1922-1939 рр. в Середнім і Войнилові калуського повіту, в 1945-1949 рр. в таборовій школі Новий Ульм, Німеччина, живе у Філядельфії, ЗСА.

Михаліха Олена — Стариська Воля, 1941-1944 рр.

Молчко Андрій — в Яворові до 1914 р. По війні в Наконечнім до 1934 р., громадський діяч.

Молчко з Тихолісів Олена — в Черниляві до 1914 р. По війні в Наконечнім до 1934 р.

Мудрицький А. — Черчик до 1914 р.

Нєдзьвєцька з Харамбурів Петронеля — в Підлубах і Склі до 1914 р. По війні в Залужу до 1934 р. Померла в Дітройті, Міч. ЗСА.

Нуд Антін — в Яворові до 1914 р. По війні управитель школи ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1932 р.

Паздрій Василь — Яжів Новий до 1914 р.

Паславські — в Яворові до 1914 р.

Пелиньо Теодор — Вербляни до 1914 р. По війні до 1939 р.

Пелиньо Василь — Стені до 1924 р.

Подолюх Домініка замужня Дзінґало — вчила в Молошковичах до 1914 р. По війні до 1939 р. По Другій світовій війні жила в ЗСА і тут померла.

Пронь Василь — Яворів до 1939 р.

Саварин Антін — вчив у школі ім. Тараса Шевченка в Яворові до 1914 р. По війні до 1930 р.

Скіра Іван і Марія — Селиська до 1914 р.

Скубиш Зиновія — Рогізно 1939-41 р.

Сливка — Бунів до 1939 р.

Тишковська з Виковичів Ольга — Молошковичі до 1939 р.

Тріска Казимир і Марія — Новосілки до 1939 р.

Турко Олекса — довголітній управитель школи в Старичах до 1914 р. По війні в Завадові до 1934 р. Помер в Яворові в 1940 р.

Турко з Голубців Марія — довголітня вчителька в Старичах до 1914 р. По війні у Завадові до 1939 р. Померла в Яворові.

Турянська Вікторія — вчителька в Порудні до 1914 р. По війні до 1930 р. Активна в товаристві "Взаїмна Поміч", просвітянська і кооперативна діячка.

Федевич Володимир — Іваники до 1914 р.

Фітьо М. — в Яворові до 1914 р.

Харамбура Марія — вчила в Новім Яжеві до 1914 р. По війні в Склі була управителькою школи. В квітні 1941 р. арештована большевиками пропала без вісти.

Харханіс Катерина — Хотинець до 1939 р.

Харханіс Параскевія — абітурієнтка приватної української семінарії СС Василіянок в Яворові; матуру здала в державній учительській жіночій семінарії в Перемишлі в 1911 р. Вчителювала до 1914 р. в Стариській Волі. По війні до 1939 р. Тепер живе в Торонто, Канада.

Цепінська Олена — Змієвиська до 1939 р.

Цепінська Софія — Зміївська Воля до 1939 р.

Чопик Катерина — Млини, до 1914 р. По війні до 1939 р.

Чопик Михайло — Любині до 1914 р. По війні — Тучапи до 1939 р.

Юзичинський Зенон — Яжів Старий до 1939 р.

Ясельський Карло — управитель школи ім. Тараса Шевченка в Яворові 1932 до 1939 р.

Яценьо Юлія — Чернилява — до 1914 р.

СПИСОК УЧИТЕЛІВ РОДОМ З ЯВОРОВА, ЯКІ ВЧИЛИ ПОЗА ЯВОРІВЩИНОЮ До 1914 р. І ПО ВІЙНІ ДО 1939 Р.

Борис Евфрозина, заміжня Кісь — до 1914 р.

Викович Марія, заміжня Хархаліс — до 1939 р. Живе в Балтімор, Мд., ЗСА.

Викович Параскевія, заміжня Подолюх — до 1939 р.

Дзюрко Домініка, заміжня Левицька — до 1939 р.

Кархут Марія, заміжня Флис — до 1939 р. Живе в ЗСА.

Кархут Ольга, заміжня Борис — до 1939 р.

Кархут Юлія, заміжня Флис — до 1939 р. Живе у ЗСА.

Левицький Роман — до 1939 р. Помер в Яворові в 1982 р.

Мартинович Юлія, заміжня Каліцінська — до 1914 р. По війні до 1932 р. Тоді й померла в Яворові.

Ружицька Стефанія — до 1914 р. По війні до 1939 р.

Сим Ангелина, заміжня Західна — до 1914 р.

Сим Бальбіна, заміжня Орун — до 1914 р. По війні до 1939 р.

Сим Вікторія, заміжня Кокорудз — до 1914 р. По війні до 1939 р.

Сим Михайло — до 1914 р. По війні до 1939 р.

Флис Михайло — до 1939 р.

Флис Остап — до 1939 р.

Щирба Ольга, заміжня Скасків — до 1939 р. Померла в Кракові, Польща, в 1940 р.

Чопик Олена, зам. Градовська, живе з чоловіком Едвардом в Торонто, Кан.

Чопик Ольга, зам. Рудницька, живе з чоловіком Теофілем в Ню Йорку.

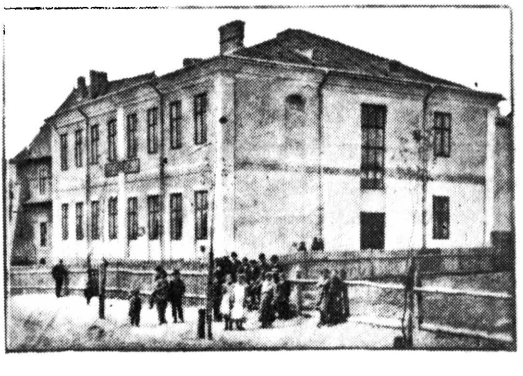

Вселюдна школа ім. Т. Шевченка в Яворові

Д-р Іван ВЕЛИГОРСЬКИЙ

СВІДКИ НАШОЇ КУЛЬТУРИ

ЯВОРІВСЬКЕ МОЛОДЕЦЬКЕ БРАТСТВО XVIII-ГО СТ.

З початком XVI ст. для збереження культурних і національних прав українського народу приходить т. зв. третій стан — українське міщанство, головно те свідоме й заможне, що починає організуватися на взірець давніх ремісничих цехів по більших культурних і політичних осередках. "Не надіймося на князі", сказали собі свідомі громадяни в першій половині XVI ст. бачучи, як маґнатські роди легко покидають свою батьківську віру, як їхні маєтки переходять у чужі руки, як діти шляхетських родів винародовлюються по єзуїтських школах, що густою мережою покривають українські землі. Від початку своєго існування церковні братства стають неначе народньою твердинею, що з неї намагаються братчики всіма своїми силами боронити загрожені позиції української нації. На своєму прапорі виписують братчики, як гасло: **рідна школа**, бо тільки вона може врятувати націю від загибелі.

Але братства пильно дбають також про свою молодь, що вже покінчила школи й приготовляється до громадської праці, щоб заступити старших. Старші братчики стараються виховувати молодь у релігійному дусі. Щоб доростаюча молодь могла заправитися до пізнішої праці на громадській ниві, позволяють старші братчики закладати при своїх братствах т. зв. Молодецькі Братства. Що воно так дійсно було, на це маємо, як доказ, цікавий і цінний Статут Молодецького Братства при храмі Успенія Пр. Діви Марії в Яворові на Наконечнім.[1]

Статут цей має вигляд зшитка формату 19 х 15 см. Оправлений він у телячу шкуру. На середині обкладинки витиснене Розп'яття, а в чотирьох кутах — по 3 квітки з 2 листочками, що творять форму рівнораменного трикутника. На обох обкладинках у обох кінцях знати ще

"Наша Культура", Львів, квітень 1936 р., книжка 4.

1. Статута цього знайшов і подарував музеєві "Яворівщина" вс. о. парох Дмитро Бариляк з Наконечного.

останки грубших ремінців, що ними зав'язувано цю книжку. Папір досить грубий, гладкий, як пергаменовий, краски жовтавої. На папері видно ще поперечні водні лінії в віддалі 2 см від себе. Картки зшиті в дві складки по 8 карток, а при кінці ще дошито одну картку. Картки зшивані звичайною ниткою з повісма, й прикріплені всередині до хребта, що має на це два поперечні ремінці. Картки ненумеровані. По обох боках картки проведено марґінеси, на 2 см завширшки. Статут писано чорнилом і червонилом. Червонилом писано передовсім заголовки, артикули, пункти, одну цитату зо св. Письма, початкові букви всіх нових уступів і букви на марґінесі для нумерації поодиноких постанов Статуту. На першій сторінці нарисований рослинний орнамент, що оточує повний заголовок Статуту. Деякі початкові букви теж представляють рослинний орнамент. напр. між стовпцями букви "П" нарисовані два вазонки на вільному полі. Під присягою нарисовано теж широкі листки, що по обох боках звисають гарно вділ.

Письмо, що ним писано заголовки Статуту, подібне до півуставу, зо скороченнями й надрядковими буквами, зате напис на другій стороні написаний уже іншим письмом, що не виказує гарних буков півуставу; присяга написана письмом, що нагадує XVII вік, а списи членів — це вже різне письмо, що в ньому вже є й латинські букви.

Зшиток має 34 ненумеровані сторінки. На першій сторінці знаходиться заголовок: "Брацтво Наконечное Яворовскоє Молодечоє При Храмѣ Оуспенія Пресвятыя Богородица й Свътла Ієрарха Христова Николая, Коляціи Наясніъшого Короля Єго Милости За Благословеніє Ясневельможнаго Єго Милости Господина Отца Ієронима Оустрицкого, перемискаго, Саноцкого, Самборскаго, Єпископа оуфондованоє. Року 1743 Дня 15 мѣсяца Авгоуста" (при цитатах розв'язую всі титли й надрядкові букви вношу в рядок).

На другій стороні в формі чотирикутника по краях картки вміщено такий напис: "Во рождествѣ дѣвство согранила єси и во оуспеніи мира не остави, Богородице, престави бо ся ко животу, Мати сущих живота, и молитвами Твоими избавляєши от смерти душа наша". А в середині нагорі міститься ще такий напис: "За превелебнаго отца Іона Чапельскаго, Намѣсника Яворовскаго и велебнаго отца Стефана Чеховича, презбитера Наконечнаго и за старшых братий Іоана Хархалѣза і повторного Стефана Кички".

На сторінках від 3—7 поміщений Статут Братства, що складається зо вступу, п'яти артикулів і конклюзії.

Вступ починається такими словами: "Братства молодшого Храму Оуспенія Пресвятси Богородици на Предградію Великомъ Яворовском Наконечном Єго Кролевскои Милости со всею Конґреґацією зобраною", а далі говориться, що молодецький стан задумав щоб помножити й розширити Божу хвалу, просити дозволу в старших братів

заснувати Молодецьке Братство, тому що від давніх часів Союз братства і в інших містах і на передмістях дбає про будову і відновлення церков. А старші брати, йдучи за словами пророка, що говорить: "Се коль добро и коль красно, єже жити братїи вокупѣ" і сповняючи заповіти Христа, що, йдучи на вільную смерть, "якоби и тестамент — миръ и Любовъ — рачилъ нам леґовати", охоче годяться за радою св. Духа заснувати Молодецьке Братство, щоб вони могли вправлятися в боязні й Божому страсі, а старших братів шанувати й їм віддавати честь "и порядокъ всякъ подлугъ артикуловъ описаныхъ провадити и во всемъ справоватися" з тим додатком, щоб це добре діло ще й поблагословив Преосвященний Архієрей.

А як фундатори, дають від себе Молодшому Братству такі артикули. Перший артикул, що складається з 4 точок, говорить про умови прийняття до Молодецького Братства. Хто хоче вступити до нього, мусить найперше виказатися, що достаточно запізнався з повинностями, нижче поданими. Тоді допіру має прийти до панів старших братів. Їм поклонитися, "уконтентовати ведлугъ преможеня" й просити приняти його за церковного брата. А якщо отримає дозвіл, має дати до скринки Молодецького Брацтва 1 зол. і 6 грошів "полскои монити", а тоді в приявності духовного й старших братів перед амвоною або іконою Спасителя на св. Євангеліє зложити братський обіт і виголосити присягу або роту. Тоді тільки вписується в каталог Братства.

Другий артикул складається з 5 точок і говорить про повинності Молодецького Братства. Браття повинні себе любити, дбати про окрасу церкви, працювати на Божу славу, у всіх справах питатися старших братів і все робити тільки за їх дозволом. На Господські й Богородичні свята, "феста оурочистыє" і в неділі мають служити "с походнями своими". Також "своїм конштом" повинні мати 4 літургії на рік за Молодецьке Братство, а саме: на Воздвиження Ч. Хр., св. о. Миколая, Благовіщення й Усіх Святих, як також повинні духовного й дидаскала "уконтентовати". Хто б не явився зо свічкою, понесе кару на основі артикулів Старшого Братства. А якщо хтось схоче в часі погребу "албо и инаго поплѣчного акту" услуги Братства, повинен зголосити по дозвіл до Старшого Братства.

Третій артикул складається з 5 точок і говорить "о схадзцѣ". Молодецьке Братство повинно мати свою ціху (цѣху) й нею послуговуватися для своєї потреби. Сходини повинні відбуватися що 4 неділі. На сходинах повинні бути всі, а неприявних карати. Під час сходин кожний братчик має зложити 3 гроші на віск. На сходини "мают панове братія старшїи двох с посродку себе депутовати", щоб не було галасу й замішання. На річних сходинах, "по празницѣ храму" відбувається вибір двох братів, як провідників. Під час сходин мають всі слухати проводу. Непослушних передавати старшим браттям, щоб їх покарали, якщо не послухають постанов суду Молодецького Братства.

Четвертий артикул складається з 7 точок і говорить про прибутки. Молодші братчики повинні мати свою таблицю, і з нею в неділю й свята збирати датки, а зібрані жертви має паламар віддавати до скарбони. У свято й на відпуст також вільно братчикам перед дзвіницею біля фіртки збирати гроші на окрасу церкви. Можна збирати гроші й під час ярмарку й торгових днів. За участь у погребі платиться 1 зол. і 6 грошів, а Моłодшому Бартству ще осібно за "фатиґу", "а за неимущаго сам Господь Бог нагородитъ". Молодші братчики повинні мати свої мари й "одѣвадло".

П'ятий артикул говорить "о преходахъ". Зібрані гроші мають видавати молодші браття тільки на "свѣщу дорочную пред їконою храму, свѣщи ручніи, образ храмоу, одѣвадло, мари, походнѣ", а крім цього старшим браттям кожного року 2 фунти кадила, на вино 2 зол., на направу церкви й на інші правні й гостинні потреби Старшого Братства. З рахунків мають молодші братчики складати що чверть року звідомлення перед двома старшими братами, а при "валнои сесїи" річне звідомлення в прияві всіх старших братів.

Конклюзія. На випадок спірних питань відсилається до Статуту Старшого Братства. Застерігають браття собі й своїм наслідникам (сукцесорам) також вільну волю, щодо існування цього Молодецького Братства. Вкінці, на доказ своєї одностайної згоди, підписують цей Статут власними руками й витискають печатку свого храму.

Далі в Статуті одна сторінка вільна, а на двох дальших міститься текст присяги. У присязі обіцяє новик всею своєю душею, цілим і чистим своїм умом бути вірним Братству аж до кінця своїх молодечих літ і виступати проти ворогів Братства. А якщо б мав відступити, або зневажити, або гордитися, себе хвалити, інших понижати, їм докоряти або братському судові не повинуватися, їх тайну зраджувати й противитися братському законові, — то нехай прийде на нього й на весь його дім Божий гнів, "отлученіє (викляття), запрѣщеніє" (заборона) і клятьба аж до часу покаяння, а якщо вмре без покаяння, то нехай не має разрішення й по смерті, як проступник Божого закону.

Потім іде знов вільна сторінка, а опісля аж до кінця "Каталіокъ или оупысъ Братства Младенческого".

Як зо спису видно, то до Молодецького Братства належали й дівчата. Хлопець називається: младенецъ, дівчина — дѣвица. Деякі прізвища писані по-польському, або початок по-українськи, а кінець по-польськи, нпр.: Григорій Хотѣкіewicz. Марйа Czechowiczka Iwan Гула, Теодор Cyganko (Циганко). Wасильъ Вuікъ (Буїк) і т. п. Коло деяких прізвищ стоїть: "obuwatil" або навіть коротенька характеристика, на пр. син вдови, тихий і т. п.[1]

1. Література: Проф. І. Огієнко: Українська Культура, 1923. М. Грушевський: Історія України, том VI, 1907.

Євген ЯВОРІВСЬКИЙ

НАРИС ІСТОРІЇ ФІЛІЇ Т-ВА "ПРОСВІТА" В ЯВОРОВІ

Вже в першім "Справозданню" т-ва "Просвіта" з 1874 р., що говорить про діяльність т-ва "Просвіта" від її заснування 1868 р., згадані як члени головного товариства "Просвіта" у Львові такі громадяни з Яворова: Іван Британ, судовий урядник (померлий 1874 р.), Іван Коновалець, директор головної школи, Кирило Селецький, парох Кобильниці і Михайлина Смржа, учителька в Яворові.

Дня 16 жовтня 1881 р. відбулися перші загальні збори т-ва "Читальня" в Яворові. Заховався протокол з цих перших зборів. Збори цеї першої української читальні в Яворові відкрив, як каже протокол, найстарший із присутніх віком, парох м. Яворова та відомий письменник і вчений о. Осип Лозинський. По відчитанні статуту читальні та його поясненні й по дискусії вибрано перший виділ читальні в особах: Онуфрій Якубович — предсідник; Антін Бриттан — заступник голови; Григорій Щирба — касир; Емануїл Сим — секретар; Стефан Харамбура* — член Виділу. Заступниками були вибрані: Евстахій Щирба й Яків Вишенський. Збори рішили запренумерувати "Діло", постаратися про потрібну обстановку читальні й на кінець ще прислухувалися відчитуванню статтей з "Пролому". У 50-ліття заложення цеї читальні як у 50-ліття, сказати б, організованої просвітньої праці в Яворові й Яворівщині відновлено гріб бл. п. о. О. Лозинського та відсвятковано ці роковини просвітнім святом.

Хоч не було ще в Яворові філії т-ва "Просвіта", бо філії стали закладати щойно пізніше, всетаки просвітнє життя в Яворові й Яворівщині вже

"Яворівщина з її минулого і сучасного", Яворів 1931, стор. 11-18.

*Степан Харамбура перший з усього українського міщанства Галичини став 1893 р. членом "Рідної Школи" у Львові.

будилося і поволі проявлялося. Творилися поодинокі, самостійні читальні на зразок яворівської.

Щойно 30 серпня 1903 р. засновано в Яворові Філію Т-ва "Просвіта". Ще 25 липня 1903 р. передало головне т-во "Просвіта" до намісництва підписані статути для заснування яворівської філії. На статутах як засновники філії підписалися: о. Юрій Кміт, о. Володимир Венгринович, о. Михайло Лев, Володимир Шавала, Іван Дочило (учитель), Осип Булан, Юлія Щирбівна, донька Стаха, Бронислав Щирба, Стах Щирба, син Теодора (бондар), Олександер Мартинович, Микола Мартинович (різник), Микола Масюк, Іван Загаєвич, Павло Придаткевич, Йосиф Баланда, Стефан Бий (столяр), Стах Бриттан (різник), Володимир Мартинович (швець), Григорій Зелинський, Олекса Кулинич, Самуель Манґер, Іван Харамбура (різник), Володимир Щирба (столяр), Іван Когут (судовий урядовець). По делеґата головного т-ва їздив до станції в Судовій Вишні фурман Чума. На відкритті було 300 учасників. З позамісцевих священиків явився тільки о. М. Кручковський з Нагачева. Збори відкрив відомий в Яворівщині діяч о. Ю. Кміт. Предсідником загальних зборів вибрано о. Мих. Кручковського, секретарями: О. Кулинича і В. Шавалу. Опісля говорив делеґат гол. виділу т-ва "Просвіта" Володимир Загайкевич. Вписалося около 50 членів. Вибрано перший виділ філії: голова — о. Михайло Кручковський; заступник голови — о. Юрій Кміт; контролер — о. Володимир Венгринович; касир — Михайло Слюсарчук; секретар — Володимир Шавала; господар — Микола Масюк; заступник господаря — Бронислав Щирба. Заступниками були вибрані: Евстах Британ, Сенько Борис і Петро Ґаранджа. Збори закінчив промовою голова зборів. По зборах відіграв Аматорський Кружок Міщанської Читальні т-ва "Просвіта" в Яворові драму І. Франка "Украдене щастя". (Гляди: "Діло", ч. 192 з 27 серпня (9 вересня 1903 у "Новинках").

Перші кроки, здавалося, ставила філія т-ва "Просвіта" в Яворові правильно і міцно. Був зв'язок з гол. виділом, який пересилав до неї свої грамоти та видання "Просвіти". Впливали до головного виділу і перші внески від членів філії.

Замітнішою подією в діяльності новозаснованого т-ва в Яворові це влаштування просвітньо-економічного віча в Яворові 1905 р., що на ньому реферував як делеґат головного виділу п. Гарасевич. Філія зарядила на вічу складку гроша на закупівлю площі під "Народний Дім" в Яворові, що його задумали яворівці побудувати в ринку.

Але ні в р. 1905, ні у наступних роках до 1907 р. філія не робила загальних зборів. Також не можна бачити в той час якогось більшого в неї життя. Аж 1908 р. відживає читальня в Наконечнім, а міщанин-патріот і провідник повіту Іван Загаєвич їздить (звичайно з гуртом свідомих селян з Бунова) на відкриття читалень по селах. 28 березня 1908 р.

Куртина сцени театральної залі "Народного Дому" в Яворові. Куртину малював Микола Івасюк. Фото з 10-го жовтня 1910 р.
Сидять зліва: Учитель гімназії Іван Тиховський, Семен Борис, Іван Загаєвич, маляр М. Івасюк, Онуфрій Власійчук, Іван Вербовий, Евстах Лельо.
Сидять на підлозі: Микола Загаєвич і Вербенець

Аматорський театральний гурток Т-ва "Просвіта" в Яворові в 1922-23 рр.
Лежить: Юрій Левицький. Сидять на землі від ліва: Остап Угрин, Куциківна (?), Марійка Вольбин, Тетяна Куцик, Остап Станько. Другий ряд, сидять від ліва: Параскевія Викович, Галя Масюк, Юстина Пузяк, Микола Дусько, Степан Левицький, проф. Дмитро Ліськевич, Осип Баланда, Іван Баглай, Софія Кульчицька, Галя Крайчик, Ольга Щирба. Третій ряд від ліва: Марія Викович, Марія Пузяк, Володимир Голубець, Володимир Куцик, Іван Худа, Михайло Флис, Володимир Подолюк, Володимир Подолюх — старший, Микола Чопик, Микола Хархаліс, Юля Ґрабовська, Михася Радейко. Задній ряд, стоять від ліва: Роман Харамбура, Петро Бриндас, Іван Борис, Дмитро Волощак, Михайло Худа, Василь Процик, Петро Булан, Володимир Борис, Михайло Гарасим, Ілько Лопачак.

головний виділ пише письма до о. Мих. Кручковського, до Івана Кохановського, начальника суду в Краківці*, І. Загаєвича, учителя Онуфрія Власійчука, о. Петра Гарасимчука та учителя Івана Вербового у справі віднови філії в Яворові. Дня 22 травня 1908 р. появилася в "Руслані" ч. 101 з 17. травня 1908 р. така нотатка: "Народне свято в Яворові. 22 ц. м. відбудеться по богослуженні в парафіяльній церкві благословлення каменя угольного під власну хату, котру будує "Народний Дім, руське Товариство кредитове" в Яворові. Того дня о год. 2 відбудуться заг. збори філії т-ва "Просвіта" в льокалю Міщанської Читальні Т-ва "Просвіта", на котрі виділ всіх членів запрошує. о. Вол. Венгринович. о. Мих. Кручковський".

Загальні збори з 22. травня 1908 р. відбулися з участю 40 осіб і без делеґата головного виділу. Предсідником вибрано о. Мих. Кручковського, секретарем Дениса Кульчицького, місцевого вчителя. Зі звіту видно, що філія заснувала й вела під своїм зарядом селянську бурсу. Вибрано такий виділ: голова — о. Вол. Венгринович; заступник голови — о. Омелян Крайчик; секретар — Денис Кульчицький; касир — Іван Вербовий; бібліотекар — Вол. Макарушка; контролер — Іван Загаєвич.

В той час береться за просвітню роботу начальник суду в Краківці Іван Кохановський (опісля посол до сойму у Львові з Яворівщини). Вже в листі з 19 березня 1908 р. до головного виділу пише І. Кохановський з Краківця, що "в Яворові під той час нема людей до праці. Може би оснувати філію в Краківци". За його почином та за почином бл. п. о. Івана Волосянського, пароха Краківця, лікаря д-ра Ст. Полянського, Василя Білозора, Ст. Купновицького з Бунова й інших засновано вкінці 9 серпня 1908 р. філію т-ва "Просвіта" в Краківці. Ця філія розвивалася якийсь час гарно, але опісля, як нестало рухливіших одиниць, вона занепала.

Вибраний на загальних зборах 22 травня 1908 р. новий виділ яворівської філії повів живіше просвітню акцію в цілім повіті. Виділ друкує оповістки до читалень та до громадянства окремими відозвами. В кімнатах "Міщанської Читальні" установляє виділ кожного понеділка від 1-3 год. дижур одного виділового для інформацій, стягання членських внесків, передплати "Письма з Просвіти", звітів читалень та інших просвітніх справ. 20 грудня 1908 р. улаштував виділ філії в Яворові віче, яке попередило Богослуження (правив о. декан Петро Левицький, о. Вол. Венгринович й о. Ом. Крайчик; проповідь виголосив о. Ст. Білинський). З церкви відбувся похід до залі "Сокола"; на переді йшла музика "Забавкарської школи" і хор, що співав патріотичні пісні. Під час Богослуження і походу лунали раз-у-раз вистріли з моздірів. Збори в "Соколі" відкрив о. Володимир Венгринович. До президії

*Краковець належав до судової округи Яворів.

покликано голову краковецької філії Івана Кохановського та Сенька Бориса з Яворова. Співав хор, а делеґат зі Львова д-р Іван Брик виголосив просвітний реферат. Привіти склали читальні з Віжомлі, Залужа, Завадова, Порудна, Рогізна, Мужилович, Селиськ, з Яворова — міста, Яворова — Малого Передмістя, Яворова — Великого Передмістя і Наконечного. Дир. Андрій Маренін складав привіт від "Взаїмної Помочі Учительства", І. Загаєвич від "Народного Дому", Он. Власійчук від "Руської Бесіди", а Оля Березинська від жіноцтва. Гімназійний учень Михайло Гарасим деклямував "Полуботок", селянин Гр. Бандишко з Бунова виголосив деклямацію "Посланіє" Т. Шевченка. Реферат на економічну тему виголосив о. Ом. Крайчик. Збори закінчилися національним гимном. По зборах відбулася фантова льотерія.

2 липня 1909 р. відбулися чергові загальні збори філії в Яворові. Зі звіту виходить, що в бурсі філії було 26 учнів української гімназії "Руського Т-ва Педаґоґічного" в Яворові (потім "Рідна Школа"). Бурсою завідував осібний комітет. На загальних зборах філії 1909 р. вибрано головою о. Ом. Крайчика, секретарем Дениса Кульчицького. Збори відбулися вже в кімнатах "Народнього Дому". Новий виділ задумав покликати до повіту для просвітньої організації одного-двох студентів університету і в тій справі звернувся до головного виділу і до "Академічної Громади". Виділ мав зв'язок з Краківцем, люстрував читальні й засновував нові (напр. у Ст. Яжеві). Дня 16 квітня 1909 р. відбулося в Яворові економічно-просвітнє віче в неготовій ще залі "Народнього Дому" з рефератом п. Литвиновича зі Львова. Виділ почав заходи закупити скіоптікон для філії.

Наступні загальні збори філії відбулися 21 червня 1910 р. На зборах — крім звичайних точок був виклад проф. Артима Хомика на тему "Про користь з читалень" та виклад дир. А. Мареніна "Про садівництво" від "Сільського Господаря". По зборах була проба чищення збіжжя трієром. Запрошення на збори були друковані. Вибрано такий виділ: голова — о. Ом. Крайчик; заступник голови — о. В. Венгринович; секретар Денис Кульчицький; члени виділу: А. Маренін, А. Молчко, А. Голубець; заступники: о. М. Телеп й І. Загаєвич. В той час говориться, що читальні у Брухналі, Ляшках, Селиськах, Чолгинях, Склі і Вільшаниці заснічені москвофільством (зі звіту п. Гапяка з головного виділу). — Наладнується тепер також справа з торгівлею — крамницею, що її заложено перед роками в Яворові під фірмою Міщанської Читальні "Просвіта". У березні 1909 р. цю крамницю зліквідовано (останніми її директорами були: І. Загаєвич і Василь Хомик), а на її місце створено Торговельну Спілку "Народний Дім" в Яворові, з чого згодом створилася Повітова Торговельна Спілка, кооператива з обмеженою порукою, яка заступала згодом місце ПСК Яворівщини.

Дня 4 липня 1911 р. на загальних зборах філії в "Народньому Домі",

що ними проводив Ст. Гарасим, начальник громади Молошковичі, вибрано виділ: голова — проф. Дмитро Ліськевич, заступник голови — Он. Власійчук, касир — І. Вербовий; секретар — Микола Загаєвич*, виділові — о. В. Венгринович, о. Ом. Крайчик і проф. І. Тиховський. Заступники: проф. Олекс. Стеслович, Денис Кульчицький, Ізидор Харамбура.

Тепер проявляється живіше темпо просвітнього життя у філії. Філія переводить люстрації читалень, підносить думку взаємної люстрації читалень головами читалень, організує публічну бібліотеку, Шевченківські свята, письма остемпльовує значками "Рідної Школи", здобуває масово членів для "Просвіти" (100 членів вирівнює внески!), кольпортує книжки і видання "Просвіти" (розходиться 150 календарів "Просвіти") тощо. Філія влаштовує свято Шашкевича і продає масово "Руську Письменність", влаштовує в днях 1-2 грудня 1911 з'їзд інтеліґенції, а при кінці грудня ц. р. курс просвітньої праці. Від 1 жовтня 1911 р. виходить в Яворові двотижневик "Яворівський Голос". Філія організує у себе для успішної роботи три секції: читальняну, просвітню й економічну. На бурсу збирає філія 1000 корон; по читальнях відбуває доповіді з скіоптіконом. У квітні відбулося свято в честь Т. Шевченка в Яворові. — 8 лютого 1911 р. засновується читальня в Склі.

1-го лютого 1912 р. вибирають загальні збори головою філії д-ра Романа Секелу, адвоката в Яворові; вибрано заступником голови Д. Ліськевича; секретарем — Д. Кульчицького; касиром — І. Вербового; контролером Оп. Власійчука. До виділу належать: І. Тиховський і учитель Антін Денис. Заступники: учитель І. Літинський, учитель А. Мудрицький і учителька Мих. Гординська. — 12 лютого 1912 р. засновано читальню у Тростянці — 15 лютого твориться читальня у Курниках (голова: учитель Павло Кирчів). — Зі звіту люстратора з 2 лютого 1912 р. видно, що філія мала від 4 липня 1911 до 31 травня 1912 у приходах 541 корон і 13 сотиків. Бурсою завідує вже УПТ. Є 26 читалень. Економічних установ в Яворівщині є 26, з того в Яворові 8. Просвітніх установ в Яворівщині є 40, з того в Яворові 12. Поляки мають одну економічну інституцію, а п'ять просвітніх в цілім повіті; москвофіли: п'ять економічних, а сім просвітніх. Москвофільські діячі в той час в Яворівщині: о. Струсевич у Прилбичах і о. Головка в Новім Яжеві. Тільки сім громад не має читалень т-ва "Просвіта". Найбільші читальні (щодо числа членів) є в Яворові і в Мужиловичах. На загальних зборах філії 27 грудня 1912 р. головою вибраний Дм. Ліськевич, заступником голови проф. Федір Замора; секретарем Д. Кульчицький; касиром

*Поляг як сотник СС-ів разом із Ф. Черником у бою проти гетьмана під Мотовилівкою в листопаді 1918 р. Похоронений в Царському Саді в Києві.

Селянська оркестра зі Скла в 1925 р.

Управа філії "Просвіти" в Яворові в 1935 р.
Сидять від ліва: д-р Михайло Фільц, Вікторія Турянська, о. Матвій Мокрівський, проф. Омелян Назаревич, проф. Теодосій Ставничий, д-р Осип Галущак. Стоять: Володимир Щирба, Микола Чопик, Роман Харамбура, Іван Фірчук

І. Вербовий; господарем проф. Вол. Питлик; контролером о. Ом. Крайник; "демонстратором"* був проф. Карло Баконій. — У Вільшаниці веде читальню о. Федір Чайковський; у Прилбичах Василь Грицан.

1 січня 1913 р. на загальних зборах виголосив просвітній реферат д-р Іл. Боцюрків. Головою філії вибрано проф. Дм. Ліськевича, секретарем Д. Кульчицького. — Від 25-27 грудня 1913 р. відбувся просвітньо-організаційний курс у будинку української гімназії в Яворові (8 годин денно).

1 січня 1914 р. вибрано на загальних зборах новий виділ: голова — д-р Ілляріон Боцюрків; заступник голови — Дм. Ліськевич; секретар Д. Кульчицький; касир І. Вербовий. Виділові: проф. Мих. Керницький, о. Федір Чайковський, Мик. Загаєвич; заступниками: проф. Теод. Ставничий, Іван Питлик, Андрій Чопик. Контрольна комісія: Он. Власійчук, о. Ом. Крайчик і Мик. Масюк.

Вибухла всесвітня війна і завмерло просвітнє життя на наших землях, що стали тереном війни.

Аж 29 грудня 1917 р. відбулися нові загальні збори філії т-ва "Просвіта" в Яворові. Зборами проводив о. Лев Левицький, секретарював Денис Кульчицький. З б. членів виділу вивезено до Росії як закладників: д-ра Іл. Боцюркова, проф. Дм. Ліськевича, о. Федора Чайковського, проф. Теод. Ставничого, а інші опинилися в війську. Вибрано новий виділ: голова — д-р Р. Секела; заступник голови — дир. Ярослав Біленький; секретар проф. Адольф Мусянович; касир Д. Кульчицький; контролер проф. Мих. Білик; бібліотекар проф. Михайло Пащак; до виділу ввійшли ще: о. Ом. Крайчик, о. Василь Сологуб, Олена Молчкова і Степан Хархаліс. До Контрольної комісії: Юрій Питлик, Он. Власійчук і Мих. Гординська. Виділ думав над відшкодуванням за шкоди, яких зазнав під час воєнних дій.

Опісля не маємо ніяких вісток з філії т-ва "Просвіта" в Яворові. Часи української влади були воєнними часами, особливо в Яворівщині.*

Щойно 1 липня 1921 р. відновлено філію по війні. Головою вибрано о. Олексу Білика з с. Чернилява. Заступником голови став учитель Андрій Молчко; секретарем Ст. Масюк; скарбником І. Баглай; контролером А. Маренін; бібліотекарем Андрій Кесла; до виділу ввійшов Семен Харамбура. Заступниками стали: І. Телеп й Яр. Маренін. Контрольна комісія: Мих. Худа, А. Мусянович, Дм. Ліськевич і о. В. Сологуб.

Чергові збори відбулися 16 січня 1922 р. Із звіту люстратора Костя Єзерського виходить, що вже по війні філія мала 19 читалень відновле-

*Мимо того відіграно в Яворові дві вистави.

них, а 15 читалень не відновлених. Головою філії став знову проф. Дм. Ліськевич.

Дня 23 жовтня 1922 р. на загальних зборах вибрано головою проф. А. Мусяновича. Секретарем став Е. Яворівський. Дня 12.IX.1923 р. знову загальні збори. Головою вибрано Е. Яворівського, заступником голови д-ра Осипа Турянського, секретарем проф. І. Ступницького. До виділу ввійшли Роман Харамбура, Семен Харамбура і Андрій Чопик. — 1924 р. головою став проф. Омелян Назаревич.— 16.ЧІ.1925 головою проф. Омелян Назаревич, секретарем Вол. Обух. У філії працював постійно учитель Іван Вальчик і Петро Лукасевич. На загальних зборах 15.XI.1926 вибрали головою проф. Дмитра Бурка; 18.XI.1928 вибрано головою проф. Ом. Назаревича. 24.I.1930 вибрано Е. Яворівського. 12.I.1931 останні загальні збори; на них вибрано майже той сам виділ, що попереднього року. Праця розширяється та обіймає майже весь повіт. Чимало до піднесення просвітньої організації в повіті причинився яворівський двотижневик "Українське Слово". Разом з цілим краєм перенесла й яворівська філія т-ва "Просвіта" пацифікацію восени 1930 р.

Філія Т-ва "Просвіта" в Яворові існувала перед війною на основі рескрипту ч. 98671/903, а по війні відновлено її 1921 р. Статут змінено 1924 р. (Внесено до воєв. 27.XII.1924 р. Гляди письмо Гол. Виділу з 26.XII.1924. ч. 5004/0.

В нарисі історії філії т-ва "Просвіта" в Яворові належало б зобразити й історію поодиноких читалень в повіті. Не пишемо тут також про всі просвітні зусилля та пляни й довершені події з життя читалень, а навіть точніше і філії, бо, на жаль, не маємо матеріялів, зокрема з раніших часів, але вже з цього нарису видно, що Яворівщина мала досить живу і діяльну філію т-ва "Просвіта".

Ювілейний концерт в Яворові в 1938 р.з нагоди 70-ліття Матірнього Товариства "Просвіта".

Мішаний хор в Яворові, який під дириґентурою Володимира Неділка (третій ряд посередині) здобув перше місце в категорії маломістечкових хорів на конкурсі у Львові в 1942 р.

Микола ХАРХАЛІС
Осип ВИКОВИЧ

ЧИТАЛЬНІ "ПРОСВІТИ"

Найкраще зорганізованою й найбільш популярною культурно-освітньою установою в Яворові була "Просвіта" й її філії. Заснована 30-го серпня 1903* р. Членами її були старші громадяни й молодь. В Яворові було шість читалень "Просвіти". Одна приміщувалася в "Народному Домі", друга при вулиці Маковея, третя на Малому Передмісті, четверта на Великому Передмісті, п'ята на Наконечному І. Ця читальня мала власний будинок і гарну театральну залю. Наконечне ІІ мало теж читальню, в стадії організації була читальня на передмісті "Гребля".

Читальні "Просвіти" організували бібліотеки, влаштовували доповіді, дискусійні вечори, закладали театральні самодіяльні гуртки, влаштовували вечерниці, чайні зустрічі, фестини з розвагами й виграшами. Читальні займалися "колядою" на потреби гімназії. Деякі читальні мали оркестральні й хорові ансамблі.

Від 1903 р. читальня "Просвіти" піднаймала дві великі кімнати в родини Мартиновичів при вул. Шевченка.

Життя в читальні було дуже жваве, приходили молоді й старші, міщани і місцеві інтеліґенти. Співжиття було гарне.

Попри читання книжок, преси, відбувалися теж товариські забави.

При читальні був зорганізований добрий мішаний хор, душею, й диригентом якого був тоді студент прав Шавала, а пізніше учитель Вербовий та Кекиш. Голосово хор був добрий, а вирізнялися в ньому своїми виїмковими голосами: учитель Денис Кульчицький — контрабас і Дусько Микола — тенор. Хор виступав на концертах у честь Т. Шевченка ще в залі польського "Сокола", та з нагоди інших святкувань.

Дуже діяльний був теж аматорський гурток. Режисери були різні. З акторів-аматорів заслужили на згадку: Дусько Микола, Баланда Осип, Шумилович Василь, Загаєвич Микола, Станько Осип, а з дівчат: Венгри-

*Евген Яворівський у "Нарисі історії філії т-ва "Просвіта" в Яворові" подає дату заснування 16. 10. 1881 р.

нович Оля, Загаєвич Марія, Марійка Вольбин. З побудовою Народного Дому з театральною залею вистави аматорського гуртка відбувалися частіше і втішалися великою фреквенцією любителів рідного театрального мистецтва.

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО І ПРЕСА В ЯВОРОВІ

Перед Першою світовою війною виходив в Яворові повітовий часопис "Яворівський Голос".* Видавав його адвокат д-р Роман Секела, голова Повітового Народного Комітету. В післявоєнних часах почав виходити двотижневик "Українське Слово" під редакцією Семена Харамбури й адвоката д-ра Михайла Фільца. Якийсь час редаґував його проф. Євген Яворівський. Від 1928 р. видавцем "Українського Слова" була видавнича кооператива "Гарт", яка видавала теж книжки і брошури.

Хоч Семен Харамбура був ознайомлений з журналістикою і цікавився подіями і політичною ситуацією, яка заіснувала в 1939 р., проте і він і д-р Фільц залишилися в Яворові, коли Галичину окупували російсько-большевицькі війська. Большевики простудіювали докладно всі випуски газети і зробили обох редакторів відповідальними за вміщені в ній статті. Обох редакторів арештували і вивезли в грудні 1939 року.

---

* "Яворівський Голос" почав виходити 1-го жовтня 1911 р.

ЯВОРІВСЬКІ БІБЛІОТЕКИ

Найбільшою українською бібліотекою була книгозбірня Українського Педагогічного Товариства. Вона приміщувалася на поверсі української кооперативної пекарні. Книжкові фонди цієї бібліотеки збільшилися до 15 тисяч томів завдяки даровизні емеритованого директора школи Василя Волошинського в селі Вербляни та його брата, які подарували книгозбірню, започатковану ще їхнім батьком о. Волошинським. Цю бібліотеку (около 11 тисяч томів) перевезено до Яворова в 1925-26 рр. Була це наукова бібліотека українською, польською й німецькою мовами. Мала вона рідкісні книжки з різних ділянок знання, зокрема літератури, історії, філософії, релігії, педагогіки. Між книгами був комплект "Історії України-Руси" Михайла Грушевського.

Упорядником і бібліотекарем цієї бібліотеки був учитель української гімназії "Рідної Школи" проф. Євген Яворівський. Вона стала зразком для всіх українських бібліотек в Галичині.

Бібліотека згоріла в 1939 р. від запальних бомб німецького летунства.

Молодь читальні "Просвіти" в с. Серни з вертепом

Хор в Яворові. Дириґент Степан Левицький, сидить у другому ряді

Окремі установи, товариства, школи мали свої бібліотеки, нпр. учнівська бібліотека української гімназії нараховувала 1876 томів, учительська бібліотека цієї школи мала 1264 томи.

Цікава й оригінальна бібліотека знаходиласа в дворі графа Дембіцького. Були там оправлені в скіру рукописи й стародруки. Зберігалися також предмети музейної й історичної вартости — турецьке шатро, здобуте на турках після погрому під Віднем, старі скрині, столи й інші старовинні речі. Цю бібліотеку й музейну збірку розікрали люди під час воєнних дій, а решту вивезли москалі.

Поляки мали в "Соколі" бібліотеку "Товаржиства Школи Людовей". Це була здебільша белетристика польською мовою й видавничі новості. Двотижневе випозичення одного тому коштувало десять ґрошів. Вичитані книжки розподілювали по польських колоніях Яворівщини. Цю бібліотеку розкрадено під час воєнних дій.

Марія ПРИДАТКЕВИЧ

МУЗЕЙ "ЯВОРІВЩИНА"

Музей "Яворівщина" постав з ініціятиви "Кружка Рідної Школи" і приміщувався початково на другому поверсі будинку української гімназії. Зорганізовано його в 1927-33 рр. Від 1931 р. опікувалося ним Т-во "Яворівщина". До росту музею причинилася велика виставка яворівського хатнього промислу, яка відбулася в 1938 р. заходами директора Повітового Союзу Українських Кооператив Миколи Чопика.

Директором музею був адвокат д-р Михайло Фільц, кустосом Павло Придаткевич.

Коли з ініціятиви д-ра М. Фільца голови "Українського Народного Банку" ("Задаткового Т-ва") перед Другою світовою війною збудовано нове приміщення для банку, добудовано над поверхом окрему залю, призначену для музею "Яворівщина". Це був репрезентативний будинок. Партер призначено на крамниці, поверх для банку. Восени 1939 р. большевики приєднали до "Українського Народного Банку" всі яворівські фінансові установи й зайняли також партер, який за німецької окупації був призначений на велику крамницю з домашнім приладдям.

Павло Придаткевич одержав у 1933 р. виказку, яка уповноважнювала його безкоштовно відвідувати всі музеї в Польщі. Подбав про цю виказку д-р Павло Свєнціцький.

Музей збирав предмети з археології, історії, природи, етнографії, фолкльору.

В музеї був нумізматичний відділ, який мав римські, українські, австрійські, польські гроші, даровані різними збирачами.

В музеї співпрацювали дві емеритовані вчительки — пані Михайлина Гординська і Вікторія Турянська, які одночасно завідували крамницею "Взаємної Помочі Українських Учителів". Вони помагали організувати музей. В 1931 р. вони придбали багато вишивок до музею. Вони прибрали солом'яний манекен у полотняну одежу яворівської селянки і в вишиваний чіпець. Придаткевич виконав витинанки з паперу в яворів-

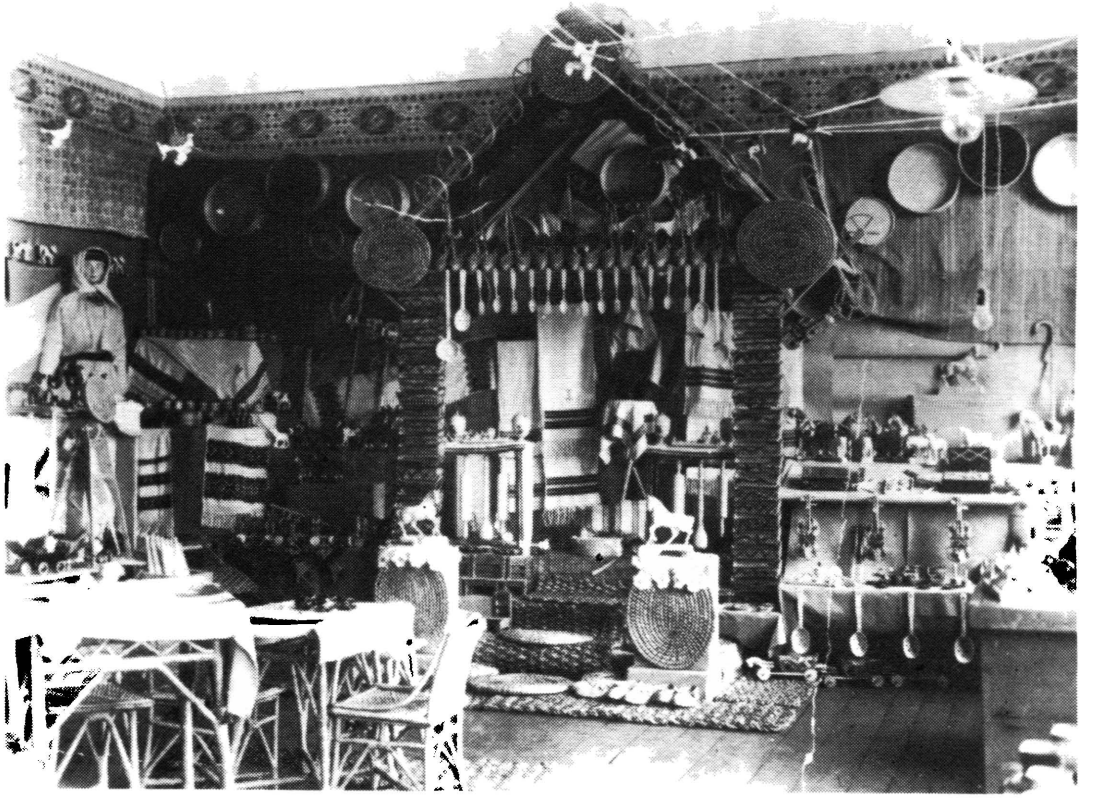

Музей "Яворівщина". Зразки кустарних виробів, вишивок і одягів Яворова й Яворівщини.

ському стилі, збирав глиняні горшки та різного роду кераміку, вироблену в довколишніх яворівських селах, решета, сита, ложки й інші дерев'яні вироби домашнього вжитку, які виконували міщани з Малого Передмістя (Юрко Бриндас, його син Григорій). Ці вироби продавала вдова по Бриндасі довгі роки по більших містах Польщі та заграницею, бо вона багато подорожувала.

Згодом яворівці переставали займатися виконуванням дерев'яних виробів кухонного устаткування і шукали кращих, поплатніших зайнять та заробітків у ремеслі, промислі та торгівлі.

Тому що селяни Яворівщини закидали носити традиційний народний одяг та стали купувати міську мануфактурну дешевизну, музей почав збирати і зберігати зразки народньої ноші і вироби хатнього промислу, щоб захоронити їх від забуття.

Музей мав окреме приміщення для предметів, виконаних Павлом Придаткевичем. Була там "Свята Вечеря" Леонардо Да Вінчі, виконана в ґіпсі — відлив плоскорізьби, була плякета-портрет інженера архітекта Івана Левинського, була плоскорізьба, що зображувала св. Юрія Переможця, був Ісус Христос з відкритим серцем, різьблені рамки, касетки в яворівському стилі, різьблені виделки, ложки, ножі, тарелі на хліб. Була копія бандури чи старовинної ліри з корбою. Такий музичний інструмент мали давно яворівські сліпі ярмаркові діди-прошаки. П. Придаткевич з трудом віднайшов первовзір того інструменту в 1932 р. В музеї було багато ікон із старих церков, дарованих священиками. Був старовинний трираменний хрест, вибиваний кораликами. Велику мистецьку вартість мав портрет 5-річної дівчинки, виконаний російським солдатом у 1915 р. Придаткевич отримав його від свого сусіда. Це була подоба його внучки.

Дуже активним в музеї був д-р Михайло Фільц, передовий суспільно-громадський діяч Яворівщини. Большевики арештували і вивезли його. Згадує про нього Теодор Данилів у своєму спомині "Двадцять років тому" ("Свобода" 1962, ч.144): "На одному пересильному пункті зустрів я д-ра М. Фільца, адвоката з Яворова. Потім ми з ним зустрічалися ще над Аральським морем у місті Нукусі".

Маріян МАРЕНІН

ПЛАСТ В ЯВОРОВІ ВІД ЗАСНУВАННЯ 1911 ДО 1920 Р.

(Спогад присвяную пам'яті Юліяна Оборського, засновника Пласту в Яворові)

Не легко писати спогад з перспективи 50 років. За такий довгий час багато призабулося. У моїй пам'яті залишилися основні обриси образу Пласту в Яворові і тому подробиці не будуть тісно пов'язані з собою. Вони будуть лиш фраґментами.

Яворів, це мале повітове місто, положене 54 км. на захід від Львова. Начисляло около 16 тисяч мешканців. Навколо піски і соснові ліси. Населення бідне. Вже від 1900 р. національне українське життя почало зростати, а в 1910 р. воно йшло вже широким руслом. Був вже Народній Дім, читальня "Просвіти", "Бесіда", "Січ", два українські банки, дівоча учительська семінарія СС Василіянок і українська приватна гімназія "Рідної Школи". Коли в шкільному 1911-12 році пластовий рух почав ширитися серед гімназійної молоді в Галичині, не оминув він і української гімназії в Яворові.

Докладної дати заснування Пласту в Яворові не можу подати, бо тоді я був щойно в першій гімназійній — може це було в лютому 1911 р. Але я певний того, що на весні 1912 р. Пласт працював уже успішно і я був його членом.

Засновником і душею пластового руху в Яворові був учень 5-ої кляси гімназії Юліян Оборський. Про нього можу дещо більше написати, бо з ним провів я два і пів року в одному домі. Він був на "станції" у моїх батьків. Учні вищих кляс тоді в більшості носили вуси, а то й бороди. Оборський одначе все був виголений чистенько. Він був середнього росту, тендітної будови тіла, ясний шатен, зі синіми очима. Був веселої товариської вдачі, завжди стриманий. Говорив спокійним голосом. Любив кожному помогти. Був інтеліґентний, енерґійний і ініціятивний. Учні нижчих кляс за це дуже його любили. При цьому був він елеґантний. Білий, твердий комірець т. з. "гальштук" виставав приписово на 2½ сан. понад комір темно-синьої гімназійної уніформи. І хоч чорні штани цієї уніформи блистіли від старости то все були випрасовані на "кант".

Дрібні, кишеневі гроші, які діставав від свого батька, зуживав на

поїздки до Львова, куди їздив майже що два тижні по пластовим справам, або купував скавтову літературу чужими мовами, здебільша німецькою. Не мав багато часу на науку, бо немало часу присвячував на студіювання Бойден Повела. Через те не раз мав непорозуміння з професорами латинської і грецької мов.

Пластове життя було тоді щойно в пеленках. Оборський починав від основ. Знайомився з засадами скавтінґу, поглиблював своє знання в цій ділянці. Був у контакті з "Сірим Левом" (Северин Левицький), який тоді був професором в яворівській гімназії. Таким чином Юлько став спецом у скавтовому ділі на цілу гімназію і то не тільки в теорії але також у практиці. Пластові зайняття були тоді пливкі, не було програм, правильників тощо. Сходини відбувалися завжди в шкільній залі. Майже кожної суботи або вільного дня від науки ішли ми на прогулянку і вправляли військовий впоряд, або грали в футбол. Деколи ми мали теренові гри зі "січовиками". Про таку одну гру, в якій Оборський переміг січовиків зі своїми пластунами, як і про початки яворівського куреня дуже мило згадує Сірий Лев в числі 11-12 "На Сліді" з 1936 р. ст. 180. На прогулянках учили нас як підходити ворога, орієнтуватися в лісі, шкіцувати наш марш, читати мапи тощо. Були також нічні вправи, але спочатку ми не мали ні шатер, ні непромакальних плахт, і як зловив нас деколи дощ у полі, ми добре перемоклі вертали додому, але все задоволені і в гуморі.

Товариші Оборського з вищих кляс захоплювались пластуванням, входили в контакт з учнями нижчих кляс, запалювали їх цими ідеями, так що незабаром, бо вже при кінці 1912 шкільного року майже 20% учнів належали до Пласту. Яворівська гімназія нараховувала тоді около 350 учнів. Пластовий відділ (курінь) складався з двох чот. Кожна чота з 3 гуртків. Гурток мав від 8-10 членів. В тому році вже 18 пластунів мали приписові пластові однострої. Дня 9-го жовтня 1913 р. відбулася перша курінна Рада. Прийнято статут та вибрано старшину, зложену з 5 членів. Отаманом обрано Юліяна Оборського. Для обговорення біжучих справ щотижня відбувалися засідання курінної старшини. Окремо відбувалися сходини членів. В 1912-13 шкільному році було 12 прогулянок, в тому дві нічні. В тому самому році Пласт вже мав одно шатро, фльоберт, лопатки, сиґналізаційні хоругвки, ліхтарики і малу підручну бібліотеку. Було 5 відчитів на тему пластування. У червні 1913 р. пластуни виступили з вільноручними вправами і вежами на гімназійному фестині. Крім того рік-річно брали участь у стійці при Божому Гробі та у Водосвятті.

До Першої світової війни опікуном пластового куреня був професор Дмитро Ліськевич. Пластовий рух у яворівській гімназії, крім проф. Дм. Ліськевича підтримували такі професори: Северин Левицький, Ставничий, Замора, Питлик, Білик та інші. Професор С. Левицький був

ініціятором заснування Пласту в Яворові. Він був присутній на кожних пластових сходинах і прогулянках. Спортом займалися професори Замора і Питлик. Професори — Ставничий і Ліськевич вели гутірки з історії і географії України. Великими прихильниками пластового руху були директори гімназії Грушкевич, а особливо Прийма. Він був наче батьком учнів.

Що тягнуло нас малих найбільше до Пласту? Гуртовість, товаришкість, мандрівництво, різні нові пластові гри і забави на вільному повітрі, спортові змагання та військова "муштра". Великий, притягальний вплив на нас мав також пластовий однострій. І хоч не відразу кожний з нас мав змогу купити собі повний пластовий виряд і однострій, але пластовий капелюх і пластову палицю, кожний з нас мусів мати. Не одному з нас пластова палиця ставала у пригоді і то не лише на прогулянках, але і в особистій обороні, коли на нас, спеціяльно учнів нижчих кляс, нападало польське шумовиння. Не один напасник утікав панічно з набитим синцем на лиці, чи ґудзом на голові.

Як це не раз буває з новими ідеями та ростом організацій, початки приносять заскорий розвиток, а з часом охолоду і сповільнення. Щось подібне було з початковим ростом Пласту в Яворові. Нова ідея спалахнула як солом'яний вогонь, запалахкотіла і почала гаснути. Причиною цього були строгіші вимоги приналежности до Пласту. Перш усього повна абстиненція від тютюну і алькоголю. Дальше Пласт не був лиш грою і забавою, але працею над собою, над своїм характером. Треба було щось знати і з цим знанням поділитися з другими. За тим прийшла селекція в Пласті і в організації залишилися направду ідейні, сильні духом і тілом одиниці з виробленим світоглядом. До відходу з Пласту в початкових роках причинилися у декого тяжкі матеріяльні умови. Оплати за науку були високі, бо батьки самі мусіли удержувати гімназію. Отже коли треба було батькам додатково видати 20-30 корон на пластовий однострій, кишені батьків не видержували і їх сини відходили з Пласту. Але мимо всього перед вибухом Першої світової війни Пласт у Яворові нараховував 60-70 пластунів, з чого 20 старших членів взяли участь в повних однострояx у поході на здвизі в червні 1914 р.

Дальший розвиток Пласту в Яворові перервала Перша світова війна. Багато яворівських пластунів та учнів вищих кляс зголосилися до УСС, а по розпаді Австрії, коли у Східній Галичині в 1918 владу перебрали українці, за старшими пластунами пішли молодші до Української Галицької Армії та воювали проти поляків, а опісля проти большевиків. Деякі з них полягли на полі бою, або померли на тиф у "Чотирикутнику Смерти". А ті, що їм доля судила вернутися домів, не склали зброї, а боролися проти поляків в інший спосіб і в інших умовинах — в рядах УВО.

Пластовий гурток "Калина" при гімназії "Рідної Школи" в Яворові в 1926 р.
Стоять від ліва: Марія Лиса, Богданна Ставнича, Катря Чайківська, Олена Бриттан. Сидять від ліва: Ольга Кулинич, Олена Нєдзьвєцька, С. Майковська.

По українсько-польській війні, майже по 7-літній перерві Пласт відновив свою діяльність в Галичині. В Яворові відновив Пласт в 1921 р професор яворівської гімназії, сотник УСС Іван Чмола під назвою XVII Пластового Полку ім. Драгоманова. Назву "полк" незабаром змінено на "курінь", який мав дві сотні, а кожна сотня 8-9 гуртків.

Пл. сен. Володимир МАСЮК

ІСТОРІЯ 17-ГО ПЛАСТОВОГО КУРЕНЯ ІМ. М. ДРАГОМАНОВА В ЯВОРОВІ

Історію 17-го Пластового Куреня, що його засновано в 1921 р. при українській гімназії "Рідної Школи" в Яворові, почну від початків Пласту в тій гімназії перед Першою світовою війною, в 1912—1914 рр. Базуюся виключно на недрукованому спомині пл. сен. Маріяна К. Мареніна, тоді учня яворівської гімназії. Пл. сен. М. Маренін присвячує свій спомин організаторові Пласту в Яворові Юліянові Оборському.

Вже в 1912 р., пише автор спомину, Пласт працював успішно. Душею Пласту і його завзятим пропаґатором та організатором був учень 5-ої кл. Юліян Оборський, хлопець середнього росту, тендітної будови, шатен зі синіми очима, стриманий. Всі його любили, зокрема учні нижчих кляс. До них він завжди звертався з пошаною і по-товариському. Дбав про свій зовнішній вигляд. Гроші, що їх одержував на свої особисті потреби, зуживав майже повністю на поїздки в пластових справах до Львова та на закупівлю скавтової літератури чужими мовами, головно німецькою. Немало часу присвятив він на простудіювання книжки, що тоді вже мала славу — Бойден Павела "Скавтінґ фор бойс". Пластове життя щойно ставило свої перші кроки в Галичині і Оборський, студіюючи всі доступні йому джерела, став спеціялістом у пластових справах на цілу гімназію не лише в теорії, але й у практиці, організуючи в Яворові першу пластову частину. Оборський зумів захопити пластовою ідеєю учнів вищих кляс, а далі захопилися нею й учні нижчих кляс, бо Пласт давав їм змогу виявити себе. При кінці 1912 р. Пластовий Полк нараховував вже около 60 членів на всіх 220 учнів гімназії. Стільки зі спомину К. Мареніна.

Перший ідеєю Пласту зацікавив шкільну молодь яворівської гімназії Северин Левицький ("Сірий Лев"), який був професором тієї гімназії в 1912-13 рр.

На основі звітів дирекції гімназії Пласт формально засновано 14-го лютого 1913 р. Його організатором і душею був учень 5-ої кляси Юліян

Оборський. Поруч Ю. Оборського організатором і провідником яворівського Пласту був Іван Паславський, учень 6-ої кляси в шкільному році 1912-13. Оборський очолював молодших пластунів, старшими опікувався Паславський. Тому що в тому часі панували воєнні настрої, старші пластуни цікавилися військовим ділом. Вони спільно з січовиками відбували військові вправи і вчилися стріляти під проводом вишколених підстаршин, брали участь у маневрах. В часі заснування було 33 пластуни, а при кінці шкільного року — 60. В червні 1913 р. пластуни взяли участь у гімназійному фестині, виступаючи з вільноручними вправами, виконаними дуже справно. Опікуном Пластового Полку був люблений учнями проф. Дмитро Ліськевич. Перші загальні збори Пластового Полку відбулися 9-го жовтня 1913 р. Прийнято статут та вибрано старшину, зложену з 5 осіб. Отаманом Полку вибрано Юліяна Оборського. Полк був поділений на 2 чоти, кожна з них мала по 3 гуртки. Щотижня відбувалися сходини членів Полку. Окремо відбувалися сходини полкової старшини для намічання праці Полку і обговорення біжучих справ. Для вироблення витривалости, орієнтації, зручности і інших прикмет пластуна, організовано денні і нічні прогулянки в довколишні ліси, а часто і в дальші околиці. В 1912/13 шкільному році було 12 прогулянок, в тому 2 нічні. Перероблювано впоряд, сиґналізацію й інші пластові вмілості. В 1913/14 р. пластуни мали шатро, фльоберт, сиґналізаційні хоругвки, лопатки, ліхтарики та підручну бібліотеку. Пластуни відбули нічні вправи з новозорганізованими в Яворові Українськими Січовими Стрільцями в червні 1913 р. та брали участь в одностроях в Сокільському Здвизі в липні 1914 р.

Проф. Северин Левицький, який в рр. 1912/14 був учителем в яворівській гімназії, помістив під псевдом "Сірий Лев" в 11-12 числах пластового журналу "На Сліді" з 1936 р. свій спомин про спільні вправи пластунів з січовиками. Згадує про початки яворівського Пластового Полку, а Оборського характеризує як: "ідейного, енергійного, інтеліґентного та охайного юнака". Автор спомину в 1936 р., Верховний Отаман Пласту, широко оповідає про спільні вправи одної гарної червневої ночі (мабуть у 1913 р.), про пластунів, що брали участь під проводом свого провідника Оборського і про Українських Січових Стрільців. Пластуни під вмілим проводом Оборського виконали тоді справно своє тяжке завдання і перемогли стрільців. Спомин кінчиться словами: "А нині дитина дивиться на мої уста (я оповідаю), тулиться і шепче: "Тату, а яке вбрання вони носили? Я мовчу... А яких вони пісень тоді співали? Бадьорих — відповідаю. А по чім їх можна було тоді пізнати? По їх серці і ділах, дитино. Дитина встала. Її очі побігли вікном на сумежні горби. Був сніг і мороз. Та вона виділа літо, збіжжя, великий яворівський став і перший яворівський пластовий гурток Оборського".

У воєнній хуртовині Першої світової війни пішли ті перші молодень-

кі пластуни в лавах Українських Січових Стрільців, щоб показати, чого вони в Пласті навчилися. На поклик Бойової Управи (серпень 1914) творити власне військо, відгукнулися й яворівські пластуни. Між ними Ю. Оборський й І. Паславський. Вони стрінулись у Львові з чотарем Северином Левицьким, а потім стрічалися на різних постоях. Багато з них не вернулося з поля слави. Не вернувся і перший організатор яворівського Пластового Полку Юліян Оборський. Його доля невідома. За свідченням ред. Івана Світа І. Паславський попав у російський полон у січні 1915 р. в Карпатах. В полоні жив на Сибірі, там одружився, а коли Сибір зайняли большевики, він утік до Харбіну, де був активний в українській громаді, був головою т-ва "Просвіта". Після зайняття Харбіну большевиками дальша доля І. Паславського невідома.

По Першій світовій війні відновлено Пласт в Яворові в 1921 р., а пластову частину затвердила Верховна Пластова Команда у Львові в травні або червні 1922 р. Дати беру з пам'яті, бо не залишилися ніякі документи. Тоді постав XVII Пластовий Полк ім. Михайла Драгоманова, а його зв'язковим був іменований проф. Іван Чмола, організатор післявоєнного Пласту в яворівській гімназії.

В липні 1921 р. польська військова влада передала до вжитку власника українську гімназію, що її поляки зареквірували на військовий шпиталь зараз по окупації Яворова. Шкільний рік 1919/20 ми просиділи вдома, бо це були ще воєнні часи, а в 1920/21 рр. лекції відбувались по приватних хатах. Були лише три, а згодом чотири кляси, бо старші учні пішли здобувати волю Україні.

Перший день навчання в просторому будинку, у відчищених залях, був великим святом та радістю для нас, учнів.

Організаційні сходини Пласту відбулися 21-го вересня 1921 р. Прийшло 67 учнів, щоб послухати гутірки проф. Івана Чмоли про Пласт і його завдання. Проф. Чмола щойно з початком року прийшов до гімназії і вчив історії і географії. Гутірка була цікава і ми слухали її півтори години з запертим віддихом. Про помічування з власним прикладом, про фізичну заправу, винахідливість у різних випадках, витривалість і несення помочі. Не поминув прелеґент і труднощів, що треба їх побороти, щоб стати справжнім пластуном. Вписалося тоді 19 відважних і охочих пластувати. До кінця шкільного року Полк нараховував 39 пластунів. З кожним роком число членів побільшувалося, а і форми вияву пластування, як це побачимо пізніше, змінялися з року на рік. Перші зголошені оформилися в два гуртки "Вовки" і "Пугачі". Вели сходини окремо, мали власну програму, а разом, коли приходив до нас на гутірку наш опікун, як ми називали спочатку проф. Чмолу. Нові члени прибували і в грудні 1921 р. ми оформилися вже в Полк та вибрали полкову старшину. Яка ж була наша радість, коли в листопаді одержали ми поштою "Життя в Пласті". Кожний одержав "пластову книжку",

як ми її називали і вона стала джерелом нашого пластування та наших пластових вмілостей. Чого не вичитали ми в книжці, доповнював нам своїми вмілими, цікавими гутірками наш зв'язковий проф. Чмола, а решту дали нам численні прогулянки в довколишні ліси. Пластову романтику витворила серед природи при вечірніх ватрах молодеча, буйна уява. Під час прогулянок ми пізнали докладно околоці Яворова і зацікавилися ними. Ще недавно не знали ми, як і куди зайти в найближче село за Яворовом, хоча знали назви деяких. По двох роках мандрівок, прогулянок, нічлігів у лісі, ми знали напам'ять всі дооколишні села, їх віддалення від міста, як довго треба йти, яка церква, хто священик тощо. Індивідуально кожний з нас став відважний, винахідливий, вмів влаштувати свій нічліг, щоб добре спати, вмів зварити їжу. Наш пластовий однострій давав нам привілей бродити і ночувати по лісах. В селах ставилися до нас з пошаною. У кожного виробилися певність себе і загартованість, бо кожний знав, бо випробував довгими маршами, який простір він може пройти і в якому часі, та скільки нести на своїх плечах. Ця підготовка дала нам відвагу заплянувати пішу прогулянку в Карпати — на Маківку. Заохотив нас до цього на сходинах в лютому 1923 р. наш зв'язковий проф. Чмола: "А що хлопці, якби ми пішли в Карпати?" Та ми випередили події. На весні 1922 р. розгорнув Курінь вже повну діяльність. Кожного дня на великій перерві відбувались короткі сходини Полку, на яких відчитувано доручення, накази та звіти про виконання наказів. Сходини відбувались вліті на подвір'ї гімназії, взимі в домівці. Раз на місяць відбувалися сходини цілого Полку. Прогулянки відбували ми цілим Полком, коли була заплянована гра, або коли ми йшли в дальші околиці. Гуртками, коли ходили в поблизькі ліси. В травні 1922 р. вийшов цілий Полк, около 40 пластунів у ліс на прогулянку і при настроєвій ватрі травневої ночі перші два гуртки зложили пластову присягу та були іменовані пластунами учасниками зв'язковим проф. Чмолою. Між ними був і автор цього спомину.

Перед вакаціями 1922 р. прочитано наказ полкової старшини, що під час вакацій мусимо роздобути фонди, щоб дальше вести успішно пластову роботу. Ці фонди роздобудемо не збіркою грошей, але збиранням лікувальних зел. Кожний одержав писану інструкцію, що і коли збирати та як кожне зілля сушити й переховувати до вересня. Інструкції та цінник на кожне зілля одержали ми від львівської фірми. Наложено також "контингент" на кожного пластуна, на яку суму має зібрати зілля. З початком вересня почали пластуни зносити назбиране добро. Простора пластова домівка була заповнена всяким зіллям, гарно висушеним і посортованим, а запах цього зілля нісся по цілій гімназії: підбіл, біла кропива, лопух, м'ята, любисток з лісу, спориш з поля в скляних слоїках, волошки, придорожник, мішки квіту липи, мальви, рум'янок і ін. Представник фірми два дні пакував це все добро у великі

чисті, білі міхи і хвалив нас, що все зібрано акуратно. Хлопці помагали йому, а він розказував про вжиток кожного зілля в лікуванні. Інший спосіб "пластового заробітку" було пиляння і рубання дров на опал по домах яворівських громадян. За зароблені гроші закупили ми верстати з усім потрібним вирядом і матеріялами: переплетницький, столярський і шевський, а згодом і слюсарський. Найкраще працював у нас переплетницький верстат. Перші лекції дав нам зв'язковий проф. Чмола, з рук якого дві чи три книжки вийшли мов із рук фахового переплетника. Ми захопилися тією вмілісттю. На власних книжках пробували, а далі оправляли книжки з бібліотеки. Цю штуку добре опанував пластун Степан Каламунецький, який був шефом майстерні, інструктором цього фаху і питав при іспитах вмілостей з переплетництва. Іспит, це була лише формальність, бо кожному, що хотів такий іспит мати, казав він у пластовій майстерні так довго працювати, поки з його руки не вийдуть принаймні 3 різної величини книжки. До нашої майстерні заходили й не пластуни на науку. До пластової переплетні приносили книжки до оправи гімназійна бібліотека і бібліотека читальні "Просвіта", що нараховувала около 800 томів. Це була справжня робітня. Столярська робітня мала менші шанси, але і тут охочі дечого навчилися: направляли шкільні лавки, крісла, робили предмети практичного вжитку до пластових проб, а головно вчилися як працювати сокирою, стругом (гембель), пилкою, свердлом тощо. Господарив тут батько нашого пластуна Ціня Айхлера, який працював для бурси і гімназії. Шевський верстат не мав опікуна, але знаряддям користувалися час-від-часу пластуни, або учні, як треба було зашити черевик чи прибити підкову або ґуму.

В 1922 р. гімназійні учениці (в Яворові була коедукаційна гімназія) зорганізували два дівочі гуртки і включилися до нашого Куреня. Полкова старшина зі зв'язковим проф. Чмолою погодилися прийняти їх до Полку. З того часу аж до розв'язання Пласту в 1930 р. наш Полк, а від 1924 р. "Курінь", був коедукаційним Куренем. Крім наших дівчат-пластунок, зголосилося около 20 дівчат з учительської семінарії в Яворові, якими опікувався проф. Андрій Маренін, а проводила енерґійна пластунка Люна Маґдій. Команда Куреня їх прийняла, і Курінь наш розрісся. Семінаристки вели працю в себе, а лиш час-від-часу мали спільні сходини Куреня в нашій домівці. Співпраця була прекрасна, а на спільні сходини пластуни приходили в одностроях. Спільним нашим зусиллям в червні 1924 р. ми влаштували "Пластовий Фестин" на великій гімназійній площі, на якій наші пластунки виводили вправи вільноруч та вінками а пластуни показали в природі сценку з підходження і оборони, при чому використали глибокий замковий рів і частину замкового подвір'я. Замок колись був власністю польського короля Собєского і межував безпосередньо з гімназійною площею. Для

пластунок-семінаристок лише цей рік був пригожим для пластування. Наступного шкільного року СС. Василіянки заборонили дівчатам належати до Пласту, бо, як вихованкам СС Василіянок їм не вільно було брати участи в діяльності позашкільних організацій.

В 1923 р. збільшився стан учнів і дирекція гімназії забрала від нас гарну домівку на другому поверсі, а дала нам одну пивницю під гімназією, в якій роками складали вугляний пил. Весь цей пил та землю, що ми її викопали, щоб поглибити домівку вивезли ми на подвір'я (около 600 тачок) уклали в насип і обложили дерниною. Це була дуже важка праця, але ми її виконали. Вималювали самі домівку, прибрали, знесли туди все наше майно — верстати, шафу з бібліотекою, стіл, крісла, лавки, що їх ми самі робили; було й місце на збірку Куреня.

При кінці січня 1923 р. мали ми гутірку про Українських Січових Стрільців і про славні бої УССтрільців з москалями за гору Маківку в Карпатах. Гутірку мав проф. Чмола. Ми її переживали. Після гутірки кинув нехотя проф. Чмола: "А що, як би ми так зробили пішу прогулянку на Маківку. Подумайте. Часу ще доволі на підготовку". — На найближчих сходинах курінна старшина розглядала справу прогулянки. По мапі виходило, що треба зробити около 400 км, але коли ми дістали запевнення, що прогулянку поведе сам зв'язковий Чмола, всі сумніви відпали. Почалася підготовка. Прогулянка добровільна. Зголосилося 24. Закупили ми гуртом скіру юхтову і додатки, а домовлений швець пошив на міру кожному сильні, ковані черевики. Гроші ми складали у скарбника щотижня потроху і хто виплатив готівку одержував черевики. До травня ми вже мали черевики і почали їх заношувати на поблизьких прогулянках. Прогулянка на Маківку хвилювала всіх пластунів. Ще ніхто з Яворова не ходив пішки в Карпати, а бачили їх лише бувші військовики, що в Карпатах воювали. Але вони поблажливо усміхалися і не вірили, що втнемо цю штуку. Остигав трохи запал, коли зближався назначений речинець вимаршу, бо одні не мали змоги, а інші відваги. Визначено шлях і обраховано, що прогулянка триватиме 16 днів. Харчі — мука, товщ, цукор, фасоля і гречана каша були спільною власністю, а хліба міг взяти собі кожний довільно.

Ціль прогулянки: відвідати цвинтар поляглих в околиці Маківки Українських Січових Стрільців, поправити могили, віддати шану і тим засвідчити пам'ять про них і подив їхньому геройству. Визначена траса бігла: на південь через Судову Вишню польовими дорогами до Дністра. В пляні було: покупатися в Дністрі, в Бориславі, оглянути нафтовий промисл, відвідати село Нагуєвичі, де народився Іван Франко, а звідси піти на Маківку. Поворот: оглянути скелі в Бубнищі і Розгірчі, а там найближчими дорогами додому. Дня 3-го липня 1923 прийшло на місце збірки (міст на ріці Скло) 17 пластунів і зв'язковий Чмола. Погоду ми мали прекрасну, ночували по лісах, рідко в стодолі. Сонце витискало з

нас всю воду; в марші понатирали ми ноги, словом це коштувало нас великих зусиль і сили волі, але плян виконали так, як накреслили та прийшли шістнадцятого дня по полудні додому з порожніми наплечниками але задоволені з перемоги.

З початком шкільного року на гімназійній таблиці оголошень висіла мапа, а на ній червоним олівцем визначена наша траса. Довжина траси 376 км. В гімназійній газетці був поміщений докладний, дотепний опис прогулянки. Ми придбали нових членів. Ця прогулянка відкрила нам двері у "широкий" світ. В 1924 р. з пластунками ми пішли на вишкільний табір у Підлютому, 1925 вибралися човнами на Дністер, 1926 пішки помандрували на Сокіл, 1927 знову на Сокіл.

Професор Чмола перший започаткував паломництво — прогулянки на славні побоєвища У.С.С. — Маківку та інші.

В 1924 Верховна Пластова Команда проголосила, що в Підлютому відбудуться вишкільні табори для пластунів і пластунок. Комендантом табору пластунів мав бути проф. Чмола. На табір зголосилося 10 пластунів і 6 пластунок. Між пластунами був щупленький, смаглявий 13-літній Володимир Барагура, тепер редактор "Веселки", що був останнім на лівому крилі під час збірок Куреня. Був він "пупільком" учасників прогулянки і ми, мимо його протестів, нераз помагали йому дещо нести, а бодай палицю. Він був взором для нас усіх. Все усміхнений, не виказував втоми і не просив помочі, додержував нам кроку у всьому, а рано вставав один із перших. Наш марш до табору заплянували ми на довше з уваги на пластунок, які ще не мали достатньої заправи. Третього дня маршу зайшли ми підвечір на приходство в селі Конюхові попросити нічлігу. Вислані наперед два пластуни-квартиранти повернулися з прихильною відповіддю. Отець парох сказав, що для пластунів завжди є місце на нічліг. Ми вмаршували на подвір'я, станули в два ряди, а проф. Чмола підійшов до священика, що вийшов з хати. Приглянувшися ближче проф. Чмолі священик вигукнив: Іване! Де ти тут взявся? Віталися щиро. Пізніше ми довідалися, що це були шкільні товариші. Хлопців приміщено в стодолі на сіні, а дівчат забрала їмость до хати. Пізніше нам дівчата оповідали, що їмость їх купала, мила волосся, смарувала поранені ноги, годувала та напувала, мов мама. Коли ми причепурилися, нас попросили на вечерю. В саду поставлено столи, а на них повно всякого добра. Були з нами господарі і діти, що нас не відступали. Щезла втома, почалися жарти, а по вечері спів. Незамітно настав в саду присмерк. Проф. Чмола встав, ми подякували за вечерю, зробили збірку. Після молитви зв'язковий пригадав, що завтра вставання о 6-ій год. На це підійшла до зв'язкового їмость і як ми пізніше довідалися говорила за дівчат. Їмость не хотіла їх пустити. Торги закінчилися компромісом, що вийдемо о 8-ій рано. Дівчата якось постягалися і ми біля 9-ої вирушили. Йшли поволі, бо дівчата, що щойно

дістали черевики, не розходили їх якслід і понатирали ноги. Відпочивали частіше. На обід затрималися лиш на зупу. Увечорі лиш поїли хліба і попили водою, зварити щонебудь не було часу. Біля десятої години вечора ми переходили міст у Болехові, а радше поволі посувалися одинцем на двох дошках, прокладених вгорі без поруччя, бо міст був у будові, а до води, що шуміла під ногами було 4-5 метрів. Біля півночі відпочинок. Кожний впав, де йому здавалося вигідніше і за хвилину тиша, все спить. Здавалося, — ми лиш лягли, як торкнув мене зв'язковий — будіть усіх, збірка! Один одного розбудив, зробили збірку, почистили себе. Зв'язковий дав кожному по одному квадратикові чоколяди. Ми спали півтори години, з'їли смачний сніданок з чоколяди і набрали сил. Йдемо до Долини до залізничної станції. Там мусимо спіймати поїзд, що ним вранці поїде все пластове братство до табору. Перед нами 12 км маршу і мусимо його зробити за 2 і 1/4 год. Будемо лише раз відпочивати за 6 км. Підбадьорені, ми зібрали сили і почвалали вперед. Вже стало сіріти, як перед нами зарисувалося місто. В четвертій з мінутами були ми на станції. Може за двадцять хвилин над'їхав поїзд, а через вікна привітав нас ліс рук. Поїздом проїхали ми дві станції і висипалися разом з усіми на площу в Брошневі. Около 200 юнацтва, мов квітом, засипали площу. Гамір, рух, сміх, перекликування, аж хтось з проводу свистком втихомирив муравлище. Наказ: перейти на іншу площу і сісти на відкриті вози вузькоколійної залізниці, що мала від'їхати до Осмолоди по дерево. За хвилину порожні площадки заповнилися пластунами й пластунками. Лиш залізничка рушила, як хтось зачав пісню, і підхопило усе братство і понеслася вона горами. Залізничка вперше везла в гори стільки розсміяного, веселого, молодого люду. Була гарна погода. Залізничка пнеться вгору і вужем в'ється, щоб оббігти гору, а за кожним закрутом відкривається новий краєвид. Всюди зелень лісів, денеде ще висить мряка над лісом, а з долини доповнює цю гармонію природи, шум Лімниці.

Ми відбули з успіхом наші табори. Пластунки жили в кімнатах літниської оселі, що була власністю Митрополита Шептицького, а ми на Кам'янці, 3 км від Підлютого в стайні, яку мусіли вичистити, збудувати "причі" і приспособити її хоч сяк-так придатною на довше перебування. Клопіт був з дахом, бо як падав дощ, то тут і там вода капала на "причі". В стайні помістилося около сотні пластунів. Варили ми самі, а головним кухарем був славний з пісні пластун Кіт. Кухня містилася коло стайні під дашком, який також протікав. Навіть для мене, що знав пластові невигоди і мав добру заправу — табір був тяжкий. Табір закінчили ми прогулянкою, яку сам комендант Чмола назвав "ведмежею турою". На цю прогулянку зголосилося 17 пластунів. Це була добровільна прогулянка. Траса: Висока, Ігровище, Синяк, Хом'як, Надвірна, з Надвірної через Оліїв до Скита Манявського, де мали в

суботу в год. 12-ій полудня стрінутися з рештою учасників нашого табору, які мали вийти два дні пізніше і легкими плаями прийти на означений час до Скита Манявського. Попри тяжку туру, мали ми ще виконати "скок" на чеську сторону Карпат "ламати кордони", які штучно розділюють наш нарід. Скок нам удався. Підійшли близько річки, що ділила Польщу від Чехословаччини. "Око", висланий наперед до річки, оглянув околицю і подав знак. Ми пройшли тихо до річки і в черевиках вбрід перебігли та скрилися на другій стороні. Чехи не пильнували строго кордону. Побули ми на чеському боці, відпочили і натрапили на окопи з Першої світової війни. Окопами ми перейшли знов до "Польщі" і помандрували вже своєю дорогою дальше. Два дні без перерви падав прикрий дощ, але не припинив нашого маршу. З дощем зійшли ми до Надвірної. Їда: чай, що його ледве загріли і шматок хліба з маслом. Наступного дня підвечір прийшли ми до Олієва і за дозволом директорки школи заночували в одній клясі. Вечеря була справжнім пиром. По добрім сніданку на другий день вирушили ми вже до означеної мети — Скиту Манявського. Перед 12-ою замаршували на подвір'я б. манастиря, де нас привітало около півтори сотні пластунів і пластунок. По обіді ми оглянули довкілля, відпочили, запалили ватру, згадали монахів манастиря, відспівали пісень і почали поворотний похід до табору. По розв'язанні табору все пластове братство в Брошневі пересіло на поїзд. Поїхали і наші дівната і 3 пластуни, а нас сімох ще три дні міряли далекий шлях додому. Переміряли 160 км, а третього дня біля шостої були в хаті.

Намандрувалися доволі. В 1924 р. Курінь збудував 4 човни-сандоліни. Ними по черзі плавали ми по ріці Скло. Спочатку було цікаво, як ми ще вправляли, але згодом стало вузько. Поплисти б кудись на ширші води. Заплянували прогулянку на Дністер. Це добре, але як дістатися до Дністра, коли наша річка впадає до Сяну, а з ним до Вісли. Треба нам перетягнути човни дорогою, що веде на Львів около 13 км. попри село Скло, звідки випливає наша річка і дальше битим шляхом, а там вже польовою дорогою 3 км. до Добростан, де вже можна спустити човни на потічок, що впливає до Верешиці. Приспособили ми човни так, що підкладали на переді одно колесо, що ним ми керували, а два колеса, злучені з собою віссю, підставляли під задню частину човна. Потічком ми мали дістатися до ріки Верешиці, нею на великий понад 3 км квадратові став, перетягти човни в Городку через греблю і вже далі вигідно до Дністра. Погуляти по Дністрі і з поворотом додому. На прогулянку вибрали ми Зелені Свята 1925 р., бо мали три дні вільні від науки. Все те ми плянували, приспособлювали, випробовували з проф. Чмолою, що проєктував сам човни, наглядав за їх виконанням, насмоленням, ущільненням тощо. Перед прогулянкою заявив нам проф. Чмола, що не виїде з нами, бо мусить бути в суботу у Львові на

конференції і щойно увечорі доскочить до нас в Городку біля шлюзи.

В суботу о год. 5, як запляновано, виїхали ми чотирма човнами з гімназійного подвір'я. Залізні колеса тарахкотять по гостинці, аж люди крізь вікна заглядають, що воно за чудасія. А ми гордо "пливемо" по битій дорозі. Проїхали біля 10 км., а тут нам одно переднє колесо почало псуватися. Та щастя з нами. Проїхали ще трохи і бачимо здалека кузню. Доїхали туди і просимо коваля: "Направте, пане майстре". Розпитав хто ми, звідки і як почув, що українці, гімназійні учні з Яворова, кинув свою роботу, направив прекрасно колесо та й нічого не хотів взяти за направу, ще й щасливої дороги побажав. Проїхали ще около 3 км. і з'їхали на м'яку дорогу. Тут щойно ми почули, що це значить тягнути по м'якому. Кілометр на битій дорозі проходив нам легше, ніж тут 100 м. Та з нами знов щастя. Загудів гудок на обід на недалекій великій будівлі, де приміщувалися машини, що гонили добру, добростанську воду до Львова. Висипалися робітники, зрівнялися з нами і дивляться, як ми ті човни пхаємо. Звичайні запитання: хто, звідки, куди. Відповідаю: "Ми пластуни, учні яворівської гімназії. Хочемо конче дістатися Верешицею до нашого Дністра і трохи погуляти". Якийсь старший каже: "Видите, що свої, їдуть на маневри на Дністер, приложи кожний руку до човна і поможи". А до нас: "Ануте, керуйте, ми туди йдемо". Ми і не спостереглися, як прямо проскочили решту дороги. "Ось вам і потічок. Дальше давайте собі раду, як можете". Ми хором подякували робітникам і помахали їм пластовими капелюхами. Скоро зняли колеса, зложили їх у наших сховках на човнах, спустили човни на воду. Потік зреґульований між двома плетеними плотами, що забезпечують береги від підмулювання і вода біжить, мов у кориті. Спочатку ми йшли берегом, а потім котрийсь дотепний сів на човна і бачимо — пливе. За ним пішла решта. Пливемо, веслами не працюємо, лиш час-від-часу поштовхнемо. Весело нам і не зчулись, як вплинули в ріку Верешицю, що глибока, мутна і пливе поволі. Тут ми взялися за весла. Їдемо, та повну силу годі розгорнути, бо багато закрутів і завжди треба сповільняти. Пливемо довго, годин дві-три (годинника ніхто з нас не мав) аж нараз ріка поширюється і довкола комиші, а лиш просмик вказує кудою біжить течія. Виїхали на став, для нас це море. З човна не видко берегів, течія згубилася. Сягнули по компас і мапу. Зорієнтували і їдемо вже не "гусаком", а лавою, весело змагаємось у плавбі. Ще далі не видно берега. Побачили недалеко рибалку і поїхали до нього досягнути язика. Так, так, тримайтеся трохи більше вліво і до греблі доб'єтеся. Через пів години ми біля греблі причалили до південного берега, бо там хати міщан. Витягнули човни, післали двох пластунів підшукати квартиру (стодолу). Два інші сіли в човен і поїхали до шлюзи на умовлене зі зв'язковим місце. Побачили дві шлюзи, а не зауважили третьої, що є найближче залізничої станції на млинівці.

Проф. Чмола не приїхав цього дня. Думаємо — щось трапилось. В неділю рано вислали ми на станцію двох пластунів і патруль на став, щоб доїхав якнайближче до станції, не держався шлюз, а кидав оком по березі. Біля 11-ої патруля привезла проф. Чмолу і післанців, що ждали на станції. Проф. Чмола був як умовлено, але ждав при шлюзі, що на млинівці. Звідтам не видно інших шлюз. Думаючи, що щось притрапилось і ми не виїхали, сів до наступного поїзду, поїхав до Судової Вишні, а звідси 18 км. пішки до Яворова. Тут переночував, довідався, що ми поїхали і раненько знов до Судової Вишні пішки, поїздом до Городка і тут зустрів на станції пластунів. Цього дня я був кухарем, наварив борщу з молодих буряків, що дістав від наших господарів, в господиня зварила великий баняк молодої бараболі, яку хлопці почистили і ми мали знаменитий обід. Справи дальше пішли скоро. По обіді навантажили ми човни, перетягнули через греблю справно і помчались до Дністра. Пливеться нам легко з водою і відчуваю, що нас несе течія. Я при веслах, проф. Чмола за кермою. Взяли якийсь закрут, проф. Чмола скомандував: "Праве весло до берега!" Я наляг на весло, а воно трісь — зломилось. Течія підхопила човен, вдарила боком об кладку, що її робітники тут проклали, працюючи при реґуляції ріки. Ми оба з проф. Чмолою вхопилися за кладку руками, човен вода втиснула попід кладку на другий бік і понесла мов іграшку на недалекий водопад в місці, де вода зі старого корита, вливалася в нове, около 1 1/2 м. нижче. Та сама доля стрінула ще і другий човен, що плив зараз за нами. Третій і четвертий причалили до берега. Ми виловили весла, а зломане заступили запасовим. Тоді втратив я мою цінність на прогулянці — коц. Веслуючи двома веслами, я сидів на дні човна, а щоб було м'якше підстелив коц. Новий коц нелегко було набути, а цей, пропалий, був батьків, військовий.

Реґульованою частиною Верешиці добились ми легко до Дністра і спробували своїх сил на його бистрих водах. Вечоріло, як ми повечеряли, витягли човни на берег, поставили варту і лягли спати. Збудив нас дрібний дощ. Було дуже рано. З'їли, хто що мав, попили чаєм і вирушили в поворотну дорогу. Тепер треба гребти проти води. Дрібний дощ падає без упину, холодно, а гребти треба, бо завтра наука. Мусимо ще за дня дістатися зі ставу до ріки Верешиці, бо ніччю цього не втнемо. На обід перекусили лиш дещо сухого з наплечника і попили чаєм, що ми його взяли собі рано до пляшок. Перетягнення човнів з нової до старої течії і на греблі в Городку взяло нам багато часу, бо тепер це все вгору. Одначе ще за дня щасливо потрапили ми в гирло ріки Верешиці, заховане в комишах. Біля десятої в'їхали ми у зреґульований потічок. В долину було легко плисти, але тепер не можна було вжити весел, бо вузько. Ми прив'язали до переду човна шнур, ішли по обох берегах потоку і тягнули човна. Темно, а на березі кропива. Її не видно, а втім

немає її як оминути, бо вона всюди. По полудні показалося сонце і нам прихопило трохи скіру на ногах, а решту зробила кропива. Було під північ, як ми прийшли на пункт, де в суботу щасливі спустили човни на воду. Тут з криком обскочили нас якісь тіні. Придивляємося — пластові капелюхи. А вони в сміх: ми ждемо вас тут вже чотири години. Щастя, що не пішли додому. Як радісно стало на серці! Це молодший від нас гурток, знаючи наші пляни, з власної волі прийшов нам допомогти тягнути човни з поворотом, а при тому зробив собі прогулянку. Скоро ми причепили колеса до човнів. Спільними силами перетягли ми човни через м'яку дорогу і, як вийшли на битий шлях, відітхнули. Всі ми пхали човни. В певному моменті я наткнувся на щось і... дивлюся і нічого не розумію, де я тут узявся. Щойно човен привів мене до свідомости. Ідучи, я спав, не знаю, як довго, але після того втома трохи уступила. Біля 6-ої год. проф. Чмола стягнув допоміжний гурток. Треба було йти поспішним маршем додому, щоб на 8-му годину бути в школі. Прийшлося нам тягнути човни самим. Це вже недалеко. Дещо спізнимося до школи. Ми відпочили, добули цукор, що остався з прогулянки, з'їли по кілька грудок, попили водою. Втома уступила і ми бадьоро Малим Передмістям в'їхали до міста. Була друга перерва, як ми з гуркотом заїхали на гімназійну площу. Ціла гімназія включно з професорами зробила нам овацію, а директор звільнив нас цього дня від науки. Цього дня ми відробили важко 29 годин при веслах, перетягуваннях на шлюзах, без сну і нормальної їжі. Ми перемогли різні труднощі, негоду, дощ, сонячне попарення, але прибули додому цілі і непошкоджені на здоров'ї, виконавши все, що було заплянновано. І коли б не мале непорозуміння в Городку, прогулянка була б нам вдалася так, як її заплянували. За нами ще один досвід.

В липні 1926 р. мав відбутися перший обласний табір на Соколі біля Підлютого. Площу під табір подарував Пластові опікун української молоді Митрополит Андрей Шептицький. Верховна Команда найняла майстрів-гуцулів, щоб поставили в гуцульському стилі два курені для таборовиків, будинок для команди табору і кухню. Коли при кінці квітня побачив наш інспектор, а був ним в тому часі ст. пл. Петро Пясецький, що до закінчення будови далеко і вона не буде до початку таборування викінчена, Верховна Команда звернулася до найсильніших двох куренів — яворівського і стрийського, щоб післали скоро по 15 пластунів допомогти. Одного пластуна Володимира Станька Курінь вирядив негайно, а 14 інших пластунів зараз по закінченні шкільного року спакували наплечники і знаними стежками помандрували на Сокіл разом із зв'язковим проф. Іваном Чмолою, що мав бути комендантом табору. Четвертого дня ми добилися до табору. Стрийців ми вже застали у таборі. Покріпившися трохи, ми стали до праці. Наш майстер, гуцул доручив нам закінчити вставляти підлогу в другому курені, яка була в

1/3 зроблена. Справно взявся за діло наш курінний Ціньо Айхлєр, син столяра. Помірив, розділив роботу і все пішло в рух. Одні вичистили сміття, другі викинули глину, що тут була накопичена і покопали місце під підвалину, два прирізували і прибивали дошки там, де вже підлога була почата. Ціньо відмірив і врізав підвалину, прикріпив її до двох поперечних, набив на середині лиштву і ми почали вже прибивати перші дошки, як прийшов заглянути майстер, що ми робимо. Зі здивуванням оглянув рух, копнув підвалину, стоїть твердо. Глянув на припасовані фахово і прибиті щільно дошки і запитав Ціня: "Ци ви столярі"? "Ні, відповів Ціньо — школярі". "Ви дурите мене, так школєр не потрафит. Ви вчилиси". "Мій батько столяр і від нього я навчився". "Кінчіть хлопці. Добра робота". Ми скінчили підлогу, а в наступних днях побудували одноповерхові "причі". Інші порядкували, подавали на дах майстрам ґонти тощо. Наш Ціньо покінчив нагляд робіт на долині і поліз на дах прибивати ґонти ще останнього дня перед початком табору. В день, коли мав початися табір, курені були готові, площа прибрана, а лишній матеріял зложений оподалік. Щоденно на площі був проф. Чмола, вказував, що треба зробити та пильнував усього. Харчі варили ми для себе, а стрияни для себе.

Проф. Чмола був комендантом першого табору на Соколі. Понад 120 пластунів привезла залізничка, що бігла у підніжжя гори Сокіл. Табор був вишкільний, повний зайнять. Руханку і спорт провадив знаний наш змагун Волинець, який оповідав нам часто ввечорі свої пригоди, що мав їх повно під час дужання ("врестлінґ") на арені і з ким він змагався. Цікаво оповідав. Він і наглядав над нівелюванням площі перед будинком і сотня хлопців увихалася з тачками, носилками, джаґанами і лопатами. Це була важка праця, а зайняттями була виповнена кожна хвилина, від 5-ої год. ранку до 7-ої вечора. Проминув місяць. 1-го серпня починався дівочий табір. Верховна Команда рішила поблагословити нову будову саме тоді, коли наш табір кінчився, а дівочий починався і проголосила зустріч. Вже 31-го липня наїхало багато дівчат. Нас стіснили всіх до одного куреня, а дівчатам відступили ми другий, випрятавши його гарно. Всюди лад, вже ми зробили стежки-хідники, визбирали і вигромадили все, та побудували "вигідки". Увечорі ще проба хору, щоб співати на Службі Божій. Пробні уставки обох таборів під час свята і інші приготування. У день свята наїхало повно гостей, священики і достойники зі Львова, а між ними наш великий приятель о. мітрат Войнаровський. Оба курені відкриті для оглядин. Це не пластові курені, а просто музеї. Вечірнім наказом попереднього дня іменовано хорунжими під час дня зустрічі пл. розв. Мартина Айхлера, Масюка Володимира і пл. розв. з 17-го Пластового Куреня та пл-розв. Рака зі стрийського Куреня. По співаній Службі Божій відчитано святочний наказ, в якому вирізнено оба Курені — яворівський і стрий-

ський за пластову діяльність та за пластову готовість і працю біля викінчення табору. Надано ряд других відзначень та кілька перших, а між ними за працю в 17-му Курені пл. розв. М. Айхлєрові і пл. розв. В. Масюкові. Для яворівців був це найкращий день від часу існування Куреня.

За місяць спільної праці, гутірок, ватер пластуни зжилися і при закритті табору неодна слізка злетіла з очей. Брали адреси, обіцяли писати до себе. Волиняки, що були спрагнені оцих теплих переживань — плакали.

За три дні яворівці були вдома. Мандрували пішки з одержаним в таборі пайком хліба і трохи цукру на дорогу. Їли зате добре рано й увечорі там, де ночували і де їх радо приймали.

Рік річно яворівські пластуни бували на пластових таборах чи прогулянках у Карпатах вліті, а згодом і взимі на лещетах. Умисне навів я описи різних прогулянок, щоб представити поступ, що був запляно-ваний і виконаний незабутнім нашим зв'язковим проф. І. Чмолою. Праця Куреня на тому не припинилась, а поступала вперед, набираючи з кожним роком розмаху. Життя в Пласті було цікаве, гарне, захоплюючe, було нове та виповнювало наші молодечі пориви, несло нас у світ між молодих людей у таборах, що прибували туди з усіх закутин Галичини і Волині. Спільна праця, жарти, безжурність, спільні незабутні ватри в таборах та на стрічах. Але було воно і тверде та вимагало часто великих зусиль, волі і самоопанування. Тому гартувалася в Пласті найкраща гімназійна молодь, що своїм прикладом підтягала решту юнацтва. Тих, що вступили до Пласту, а не виконували своїх обов'язків Курінна Каманда усувала. Пластуни були дібрані і зжиті з собою. Яворівські пластуни мали в своїх рядах 1/5 до 1/3 частини молоді всієї гімназії. В шкільному році 1922/23 Курінь мав 78 членів, а в 1923/24 найвищий стан Куреня був 85 членів. Пізніше було около 50 членів. В 1929/30 перед розв'язанням Пласту було 51 членів, а в тому: 14 прихильників, 28 учасників і 9 розвідників.

Офіційно в 1922 р. нас затвердила Верховна Команда як XVII Пластовий Полк ім. Михайла Драгоманова. Полк ділився на сотні, а ті на чоти і гуртки. Такий чисто військовий поділ не був практичний і ми його фактично ніколи не вживали. Згодом Верховна Команда переіменувала Полки на Курені, а Курені ділилися безпосередньо на гуртки. Це показалося практичним і цей поділ задержався і досі. Назви хлоп'ячих гуртків були: "Вовки", "Пугачі", "Лиси", "Бобри", "Тигри", "Коти", а дівочих: "Калина", "Мальви", "Дзвіночки". Один гурток назвав себе "Бурлаки", але пластував не гірше "Вовків" і "Тигрів". Пластунами ставали ті, що любили прогулянки, веселе гуртове життя, але й були готові нести труди, невигоди і бути дисциплінованими. Пластуни мусіли робити добрі поступи в школі, прикладно поводитися

та не приносити сорому Куреневі. Професори бачили працю Куреня і ставилися до Пласту та пластунів прихильно, зокрема допомагали в виховних справах. XVII Курінь був одним з найкращих Куренів у Пласті і в 1926 р. був вирізнений під час пластової зустрічі на Соколі.

Не диво, бо його оформив,вложив в нього свою душу і керував вихованням його членів один з засновників Пласту, а зокрема пластових таборів, скавтмастер проф. Іван Чмола. Він був зв'язковим XVII Пластового Куреня від початку його заснування аж до 1930 р. з двома короткими перервами в 1923, коли його заступав проф. Дмитро Бурко і на весні 1930 р. коли опікуном Куреня був проф. К. Тучапський.

Проф. І. Чмола, людина незвичайно енергійна і послідовна, умів поривати молодь, підтягати її духово та фізично і скріплювати її волю в поборюванні труднощів у житті, та бути зарадними.Добрий знавець рідної історії, а при тому знаменитий фахівець методики пластового виховання. Старався виховати пластуна певного себе, рішучого, витривалого, не плаксивого. Як великий прихильник прогулянок, уживав їх послідовно у своїй виховній методі. Був ініціятором і незрівняним організатором пластових таборів. Табори під його проводом були взірцевими і залишилися в пам'яті кожного учасника. У них проводив пластун пластові закони в життя, вдень при праці і грах, а вночі на стійці, що вимагала неменше зусиль, ніж праця вдень. Радість і безжурність спліталися там гармонійно з почуттям обов'язку і точним виконуванням наказів. Щорічно кільканадцять пластунів і пластунок їздило до таборів. Яворівці були в булаві таборів, а часто і курінними. Ті, що не могли поїхати до табору із-за браку грошей, ішли вліті на прогулянки. Вів їх часто проф. Чмола. Ось деякі з дальших прогулянок: Яворів — Борислав — Нагуєвичі — Маківка — Бубнище, Розгірче — Яворів, Яворів — Бубнище на першу краєву пластову зустріч і дальше Сколе — Тухля — Маківка — Яворів; Яворів — Нагуєвичі. Бували прогулянки поїздом до Львова і кілька на Розточе. В 1925 р. Курінь закупив кілька роверів. На них вчилися їздити, а потім на своїх пластових роверах робили дальші прогулянки в околиці Яворова. Взимі 1926-30 рр. їздили поїздом в Карпати або на Розточе, а там уже на лещетах.

Як правило відбувалися дуже часто в суботи і неділі ближчі прогулянки в безмежні ліси в околицях Яворова. Ходили поодинокі гуртки або цілий Курінь. На цих прогулянках спали під шатрами та варили самі страву. Виробилися при тому і пластові кухарі-специ. Не раз наблукалися малі волоцюги, не раз добре змокли, але поверталися задоволені, бадьорі. На прогулянках влаштовувано цікаві теренові гри, в яких треба було виявити немало сприту, самостійности, а то й відваги, коли вночі далеко один від другого підкрадалися тихо, мов тіні до табору. А ті, що боронили табору, мусіли перемінюватися в зір і слух, щоб його не здати. Час тоді протягався у вічність, коли стоїш було на "пункті", всюди тиша і

нікого не бачиш, а добре знаєш, що довкола щось діється, хтось є і його треба підслухати, побачити та зловити.

А ватра на прогулянках — це окремий чар. Всі сідають біля неї, гуторять, співають пісень. Аби почати одну, друга і дальші приходять — напрошуються самі без надуми. Пісні бадьорі, оригінальні, пластові, чи настроєві народні. І виглядала ця пластова братія біля ватри мов у казці. На фоні ватри видніли сильветки товаришів, з якими ділиш пригоди молодечого буйного росту. При ватрі, як і взагалі в цілому пластовому житті, обов'язували витворені чи принесені з таборів різні питомі звичаї і церемонії, які пластуни радо плекали, бо вони давали ватрі своєрідного чару.

В 1928 р. Курінь набув чотири великі американські шатра, які збільшили кількість прогулянок, головно нічних, в ближчі околиці Яворова. Прогулянки ввесь час були важливим виховним чинником. Пластуни зживалися, помагали собі взаємно, природа, серед якої пробували, гартувала і скріпляла здоров'я, а праця і марші давали силу м'язам. Впливали вони добре на нервову систему та різьбили духові вартості. Дисципліна гуртового життя і самота та самостійність і відповідальність на стійці, прекрасно себе доповнювали.

Дирекція української гімназії в Яворові видала в 1938 році однодніжку з нагоди 30-ліття існування гімназії і в ній один з пластунів гімназії написав свій спомин, що його використовуємо у цій короткій історії Пласту в Яворові. Автор спомину, що підписався ініціялами Р. К. пише: "Особливо незабутнє було свято приймання нових членів і відбирання від них пластового приречення. Пам'ятаю добре, як травневого вечора вели наш цілий гурток з міста в темний ліс незнаними стежками. Несподівано вийшли ми на малу галявину, а тут з усіх сторін з лісу почали виходити пластуни зі смолоскипами і окружили нас. На наказ чотири пластуни запалили вже перед тим приготовану ватру. Коли перше полум'я охопило вміло укладене галуззя, ми побачили перед собою на одному з близьких до ватри дерев, велику пластову лілею, освічену ватрою. Наказ. Стало тихо, лиш іскри ватри, бачу, летять кудись у небо. Підносимо три пальці і приріkаємо виконувати точно три головні обов'язки пластуна. Я мав тоді тринадцять років,але до сьогодні пам'ятаю цілу настроєву обстановку, що її нам створили наші старші друзі — пластуни, та глибоке значіння повторюваних слів".

Наші пластуни вміли не лише ходити, але Курінь придбав човни і пластуни плавали та вправляли пливацький спорт, перетягали суходолом човни, як колись запорожці, щоб через Верешицю добитись до Дністра. Їздили пластуни роверами, на лещетах, вправляли легку атлетику.

Проф. Чмола запроєктував навіть будову купелево-веслярської пристані на березі ріки Скло на передмісті Яворова і пластуни збирали

вже гроші на ту ціль, але справа не вдалася. Маґістрат, що перше дав дозвіл на будову пристані і виділив площу, відмовився коли прийшло підписати відповідний документ права власности на гімназію.

Вже в 1923 р. майже всі пластуни мали свої пластові однострої зеленого кольору з бордовими хустками. В них виступали вони на курінних сходинах, на святі Йордану, Божого Тіла, Воскресній Утрені, чи коли тримали почесну стійку при Божому Гробі.

Крім прогулянок пластуни займалися дбайливо руханкою та спортом і вправляли легко-атлетику. Курінь мав своє власне приладдя до легко-атлетики та гор. Вже від 1924 р. пластуни вправляли щоденну руханку вліті на площі гімназії перед початком науки, а взимі вдома. На гімазійних спортових святах мали пластуни завжди гарні досягнення. Кільканадцять найсильніших і найвизначніших пластунів вправляли на тяжких німецьких приладах. Щороку відбувалися їхні спортові виступи в залі "Народнього Дому", надзвичайно дбайливо і естетично підготовані. Було їх звичайно 2-3 в році. Мали в Яворові добру славу. Починалися точно і притягали багато глядачів, головно молоді. Звинність і відвага викликали подив публіки.

Дуже пильну увагу звернено в Курені на винахідливість і практичні вмілості пластуна. Тому вимогою було зложити кілька іспитів вмілости та дати доказ опанування основних речей з обсягу якогось ремесла, чи практичного зайняття. Тому сприяли набуті Куренем верстати.

Пластуни виступали також на гімназійних святах, фестинах тощо з вільноручними вправами, вежами та грами.

Іноді влаштовував котрийсь гурток в погоду в лісі, а в негоду чи взимі в домівці своє гурткове свято з рефератом, співами, деклямаціями, на які запрошував інші гуртки. Ці вечірки мали своєрідний характер і характеризували даний гурток., його працю та заінтересування.

На пластових забавах грали пластуни, що належали до гімназійної оркестри, а часом ціла пластова оркестра.

В домівці була невелика власна бібліотека з пластовою тематикою. Обов'язком пластуна було читати якнайбільше. Кожний пластун передплачував гарно редаґований журнал "Молоде Життя". Гроші на пластову газету заробляв майже кожний пластун збиранням бляшаних коробок з пасти до взуття. Ці коробки приносили ми до домівки і що якийсь час відсилали до фабрики.

Неперіодично спочатку, а від 1929 р. щосуботи виходила пластова стінна газетка "Будяк". Її почепляли на дошці в пластовій домівці. "Будяк" був досить обширний, цікавий і ориґінальний змістом. Редаґував його по порядку кожний гурток під наглядом начального редактора. Містили там пластуни свої вірші, оповідання, спомини з таборів і прогулянок, заклики і накази Курінної Команди, загадки, дотепи і дотепні рисунки. Кілька чисел того часопису викликало зацікавлення на виставі української пластової

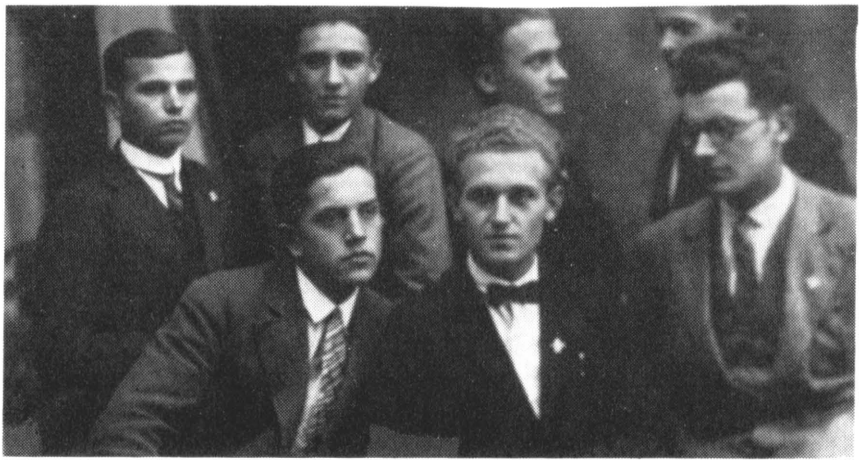

Пластовий гурток "Бурлаки" при гімназії "Рідної Школи" в Яворові 31-го жовтня 1929 р.
Перший ряд, сидять від ліва: Роман Скубиш, Іван Дзюрко, Володимир Салабан. Другий ряд, стоять від ліва: Дмитро Оріховський, Мирон Кулинич, Михайло Плахтій, Ярослав Дуткевич

преси в Чехословаччині в Празі та в 1938 р. на виставі пластових пам'яток в музеї НТШ у Львові.

Добре розвивалася Курінна Каса Ощадности. Обороти були великі, а найбільші були вони в рр. 1928/29 коли то скарбничкою була пл. розв. Богданна Ставнича.

Курінними були: пл. розв. Мартин Айхлер, пл. розв. Володимир Масюк, пл. розв. Степан Новицький, пл. розв. Савка, пл. розв. Плахтій, пл. розв. Дзюрко, пл. розв. Смольський, пл. розв. Дида і пл. розв. Володимир Кунанець. До останньої Курінної Команди перед розв'язанням Пласту входили: пл. розв. Вол. Кунанець, пл. розв. Смольський, пл. розв. Дида і пл. розв. Богданна Ставнича.

І тоді, коли XVII Пластовий Курінь розвивався найкраще, польська влада розв'язала Пласт. Багато провідників Пласту заарештовано і суджено. Був також арештований і наш незабутній зв'язковий проф. Іван Чмола, якому з вдячністю присвячую оцей мій спомин. Автор цієї короткої "Історії XVII Пластового Куреня в Яворові" використав за дозволом автора пл. сен. Маріяна К. Мареніна недрукований ще спомин "Про початки Пласту в українській гімназії в Яворові" і спомин, поміщений в однодневці, виданій українською гімназією в Яворові з нагоди святкування 30-ліття її існування, підписаний ініціялами "Р. К.".

Микола ХАРХАЛІС
Осип ВИКОВИЧ

"СІЧ", "СОКІЛ", Т-ВО "СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ", "ЛУГ"

Т-во "Січ" засновано 28-го грудня 1904 р. Воно було зареєстроване за Австрії.

Січова організація була активна, мала багато членів — чоловіків і жінок. Члени плекали товариське життя, займалися руханкою та спортом, а своїми вмілостями пописувалися на фестинах та на наших прилюдних святкуваннях. Гарно працювала культурно-освітня секція, відбувалися сходини, на яких реферати читали вчителі гімназії чи інші доповідачі, велися дискусії на біжучі теми. Брали участь у всенародніх святкуваннях, демонстраціях і маніфестаціях, по селах організували пожежно-руханкові т-ва і ними опікувалися. Мали дуже гарну домівку з трьох великих кімнат і просторий город — майдан для власного користування. Оселю прозвано "Ходанівка" від прізвища її властителя.

В 1912 році засновано Т-во "Січові Стрільці", ціллю якого було плекання військових умілостей. Членами нового Т-ва були майже всі члени "Січі". Праця в Т-ві була зразкова. Т-во очолювали: Рожок (вищого ступеня підстаршина) — голова, Микола Загаєвич, Бриттан Степан, Волощак Петро, Вербенець Гриць, Кесла Андрій, Коструба Іван, Щирба Данило, Борис Степан — члени проводу.

Вишкіл провадили досвідчені підстаршини; робили нічні теренові вправи з куренем старших пластунів. Вчилися стріляти з рушниць, плекали руханку та спорт, користаючи з власного майдану. Не занедбували товариського життя, щоб час-від-часу розважитися.

Члени Т-ва мали гарні однострої і шапку-мазепинку з левиком.

Надійшов 1914 р., в якому галицька Україна рішила гідно відсвяткувати соті роковини Т. Шевченка і проголосила здвиг "Соколів" і "Січей". На цей здвиг у гарних мундирах виїхало зорганізовано теж яворівське Січове Стрілецтво та багато громадян міста і повіту. У маніфестаційному поході наше стрілецтво брало активну участь. Здвиг був

зразково організований. Було сто тисяч учасників.

Під час закінчення здвигу надійшла вістка про вбивство в Сараєві австрійського наслідника престолу і його дружини. Це стало причиною Першої світової війни.

Першого серпня проголошено мобілізацію кількох річників, яка забрала багато членів Т-ва.

19-го серпня українська громада Яворова вшанувала й попрощала чоту Січових Стрільців, яка під проводом Романа Шавали виїхала до Львова на заклик Бойової Управи.

По війні 1920/21 Т-во "Січ" відновило свою діяльність. Першим головою вибрано Баглая Івана. Приміщення було невелике, а членів було багато — мужчин і жінок-дівчат. Для ширших сходин та інших організаційних потреб Т-во користувалося залею Нар. Дому. Був гарний хор, дириґував ним Степан Левицький.

Про спортово-руханкове Т-во "Сокіл" пише в своїй рукописній праці Осип Викович: "Популярністю втішалося Т-во "Сокіл", яке засновано в 1927 р. Після його ліквідації польською владою постала в Яворові організація молоді "Луг". Вона проіснувала до вибуху Другої світової війни. Засновником "Лугів" в Галичині був д-р Роман Дашкевич.

Яворівський "Луг" займався передусім вихованням молоді в національному дусі. Т-во мало гарну бібліотеку, більшість книжок була даром д-ра Миколи Радейка. Бібліотекою завідував Євген Смук. Сходини членів відбувалися кожного тижня в неділю, а домівка була відкрита для членства кожного дня в вечірніх годинах. Тут відбувалися зайняття різних самодіяльних гуртків — театрального, хорового, народних танців, спортового. Влаштовувано вечерниці, вечірки під ніч Івана Купала, свячене, просфору, прилюдні виступи з вільноручними вправами під звуки власної оркестри. Інструменти цієї оркестри були зареєстровані як добро української громади Яворова, щоб у випадку ліквідації т-ва польська влада їх не зареквірувала, як це сталося з майном "Сокола".

Спортове товариство "Сокіл" в Яворові в 1932 р.

Олена ХАРАМБУРА

УКРАЇНСЬКЕ ЖІНОЦТВО ЯВОРІВЩИНИ

ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Українське жіноцтво Яворова було зорганізоване ще багато літ до Першої світової війни, себто перед 1914 р. Гуртувалось воно для товариського життя і громадської праці у "Жіночій Громаді", Т-ві "Просвіта" і Т-ві "Бесіда". Бракують нам точні дати заснування і опис діяльности. Та з однієї ділянки залишились точніші відомості. Це було — заснування і ведення "Української Захоронки", себто дитячого садку.

Вже в 1912 р. провадили його Сестри Служебниці ПДМ в домі Олекси Харамбури, який тоді перебував в Америці. Ця садиба знаходилася "За будою", себто в місці, положеному між рікою Скло і млинівкою внизу за "Гірною" церквою і забудуваннями манастиря СС Василіянок. Вже тоді я була ученицею цього садку і пам'ятаю, що з нагоди візитації митрополита Андрея Шептицького зроблено групову світлину. Окрім дітей на знімку є членки "Жіночої Громади", що опікувались "Українською Захоронкою".

Перша світова війна перервала це громадське життя. Та не припинилась харитативна дія. Ще під час війни кілька осіб з-поміж яворівського жіноцтва зголосилися до опіки над раненими у воєнному шпиталі. Також коротко по закінченні воєнних дій розпочалась американська акція доживлення дітей. Три українки — Стефанія Чайківська, Емілія Куманецька і Марія Кожухівська провадили цю акцію фондами Червоного Хреста в кухні на приходстві в о. сотрудника.

ДВАДЦЯТІ РОКИ

Дуже поволі оживало наше громадське життя по невдачі наших Визвольних Змагань. Не знаємо, чи була представниця жіноцтва Яворівщини на з'їзді українського жіноцтва в грудні 1921 р. у Львові. Тому що польська поліція його розв'язала, то не збереглося ніяке звідомлення про його хід. Але треба припускати, що хтось із жінок Яворова там був. Бо ж

уже доволі скоро жіноцтво Яворівщини починає громадську роботу.

У 20-их рр. приїхала до Яворова Іванна Рудницька, учителька української мови. Вона вчила в гімназії "Рідної Школи" і в семінарії СС Василіянок. Молода людина, повна енергії й життя, вона — при співпраці давніх членок "Жіночої Громади", представниць місцевої інтеліґенції, свідомих міщанок і старших учениць-абітурієнток зорганізувала "Союз Українок". (Це було одним із завдань раніше згаданого з'їзду — перетворити "Жіночі Громади" по наших повітових центрах на Філії СУ). Першою головою вибрано Іванну Рудницьку, черговою була Е. Назаревич, дружина вчителя "Рідної Школи". Діяльність того часу проявлялася частими сходинами, виголошуванням рефератів, скромними чайними вечорами, вшануванням великих подій минулого та поклоном героям Визвольних змагань.

До того часу належить також відновлення дитячого садку, що носив назву "Українська Захоронка". Точної дати не знаємо, але зберігся в друку епізод, пов'язаний із тим. Отець Йосиф Схрайверс ЧНІ, автор книжки п. з. "Чудесне життя Сестри Варвари" на ст. 97 пише так:

"Союз Українок із Яворова запропонував Сестрам Йосифіткам заложити свій дім у цьому місті. Жила в ньому зовсім спаралізована стара жінка, ще й до того дуже нестерпної вдачі. Сестри двох інших українських Чинів не могли витримати з нею й мусіли покинути її. Тоді хвора записала свій дім і майно на "Єпархіяльну Поміч" у Перемишлі. На прохання "Союзу Українок" доручено сестрам Йосифіткам ужиткування цього запису під умовою, що вони заопікуються бідною калікою пані Корковою. (Її прізвище було Колик, а о. Схрайверс, з походження бельгієць, хотів назвати її Колковою, а в друку вийшло Корковою. Прим. О. Х.) Бо й "Союзові Українок" неможливо було взяти на себе обов'язок доглядати хвору. Тоді управа звернулась до молодого згромадження Сестер Йосифіток у Цеблові".

Сестра Варвара, настоятелька того Чину, приїхала до Яворова, переконалась про ситуацію нещасної жінки і змилосердилася над нею. Поїхала до Перемишля, щоб обговорити з владикою ближчі умовини. Врешті наладнано справу так, що "Союз Українок" зрікся умови, підписаної з "Єпархіяльною Поміччю", а повну опіку над хворою, як і користування садибою перебрали Сестри Йосифітки. Їх духовним опікуном був о. Лев Левицький, а пізніше о. Матвій Мокрівський.

Отже в просторому домі Коликів біля Ради Повітової, майже в середмісті, замешкали Сестри св. Йосифа і заопікувались хворою, як рідні дочки. Там вони одночасно стали провадити дитячий садок у числі 20 дітей. В цьому домі відбувалися засідання "Союзу Українок", бо "Українська Захоронка" дальше перебувала під опікою жіночої організації.

До садиби Коликів належало ще кілька морґів поля. Другий запис на "Українську Захоронку" залишив Сидір Бриттан, уроженець Яворова, б. урядник українського банку "Дністер" у Львові. Це було 5 морґів лісу на

Світличка під опікою Філії Союзу Українок в Яворові.
Фото з нагоди візитації світлички, яку відбув о. декан Матвій Мокрівський, парох Яворова в червні 1932 р. в городі світлички. Сидять від ліва: Уляна Галущак і Іванна Паар, голова СУ та опікунка світлички з уряду, о. М. Мокрівський, духовний опікун дітей, Сестра-вчителька Чину св. Йосифа, о. Микола Кушпіт, катехит гімназії й парох Малого Передмістя, Сестра настоятелька Чину св. Йосифа в Яворові. Стоять дві Сестри виховниці.

Нарада членок Союзу Українок яворівського повіту в переддень Жіночого Конґресу в Станиславові. Нарада відбулася в залі Народного Дому. Промовляла голова Союзу Українок, посол Мілена Рудницька. Фото зроблене перед церквою св. Юра в Яворові в 1934 р.
Перший ряд від ліва: Олена Харамбура, Марія Ясельська, Михайлина Гординська, Ірена Пасічинська, НН, Іванна Паар, голова Філії СУ в Яворові, Мілена Рудницька, голова Централі СУ, Матковська, голова Філії в Краківці, Ярослава Фільц, делеґатка з яворівського повіту, Марія Ребець.

Гуках біля Наконечного. Сестри уживали поле і мали з лісу дрова на опал. Дальші добровільні пожертви частини громадянства були підставою для ведення дитячого садку.

З того бачимо, що хоч Сестри Йосифітки всеціло користувалися записами, проте веденням дитячого садку опікувалась місцева "Філія Союзу Українок.

При цій нагоді слід було б пояснити, чому обстоювано назву "захоронка". Тоді вживали такої назви на окреслення дитячого садку, це раз. А по друге — обидва записи на цю виховну установу чи то Коликової чи Бриттана були зроблені "для захоронки". Тому "Філія СУ" додержувалась цієї назви, а також міщанство Яворова обстоювало її. Коли б не діяв дитячий садок у тому будинку, могла б "Єпархіяльна Поміч" його продати. А шкода було втрачати його через положення у центрі міста. Тому всім залежало на цій виховній станиці.

Опіка "Філії СУ" була моральна і матеріяльна. Щомісяця "Філія" переводила грошову збірку між українським громадянством "на захоронку". Це не була велика, але постійна допомога. Також при добуванні дров і довозі з лісу до захоронки працювали чоловіки голови і членок СУ. Членки "Філії" допомагали Сестрам при влаштуванні дитячих імпрез, що відбувались у залі Українського Народнього Дому для ширшого громадянства. Ці імпрези не тільки давали доказ праці Сестер над малятами, але приносили деякий дохід на захоронку.

Не маємо точної дати заснування "Філії СУ", але зі згаданого опису о. Схрайверса виходить, що в 1926 р. вона вже діяла і то під проводом Іванни Паар. Ця громадська діячка очолювала його довший час і в великій мірі причинилася до охоплення жіноцтва Яворівщини. Їй присвятимо ще окрему згадку.

Робота "Філії Союзу Українок" поділялась на місцеву, що проходила в самій місцевості і таку, що розгорталась у повіті. Одній і другій приділювано однакову увагу. Місцевими завданнями були імпрези, що їх влаштовувано самостійно або спільно з іншими організаціями. Сюди належала також опіка над дитячим садком, як уже сказано. А праця над жіноцтвом у повіті полягала в заснуванні Кружків і опіці над ними.

Імпрезами СУ були — чайні вечори, вечерниці, концерти, фестини. Відбували їх спільно з "Просвітою", "Сільським Господарем", "Союзом Кооператив", "Рідною Школою" чи "Вчительською Громадою". Окрім того у зимовому сезоні читальня "Просвіти" влаштовувала цикл доповідей на доброму рівні, а доповідачами були вчителі "Рідної Школи", як д-р Маркіян Терлецький і проф. Омелян Назаревич. Це відбувалося щочетверга й притягало також багато жінок-слухачів.

Про заснування Кружків і опіку над ними дбала насамперед голова "Філії". Це вимагало постійних поїздок по селах. Майже кожної неділі влітку голова була в дорозі, щоб зустрітись із жінками-селянками в тому

чи іншому селі, та щоб заохотити жінок священиків до співпраці з ними. Звичайно забирала з собою одну членку з управи "Філії" на те, щоб обзнайомлювалась із селом і його потребами. Так заправлялись молодші членки в організаційній праці.

ТРИДЦЯТІ РОКИ

Головна Управа СУ поклала натиск не тільки на приєднання жінки-селянки, але й на піднесення її знання. Тому влаштовано кілька курсів у Львові, що вишколювали організаторок і інструкторок, а ті знов мали переводити об'їздки по селах.

У "Жіночій Долі" ч. 14 з 1930 р. читаємо заклик "Філії СУ" в Яворові, підписаний головою Іванною Паар. Вона повідомляє, що "Філія" приєднала молоду організаторку М. Вигнанську, яка в найближчому часі об'їде повіт. Намічено виступи її в таких селах — Залуже, Чернилява, Яжів Старий і Новий, Стариська, Скло, Бунів, Краковець, Рогізно, Цетуля, Завадів. Але І. Паарова пригадує, що місцеві жінки-інтеліґентки повинні їй допомогти. Коли зав'яжеться Кружок, то йому потрібно ще давати вказівки і підтримати в дальшій праці.

Чергова вістка є з 11-го січня 1931 р. Це день, коли в Яворові відбулися звичайні загальні збори "Філії Союзу Українок". Із звіту голови І. Паар можна усвідомити собі зміст праці товариства. "Філія" начислює 78 членок. Працю свою веде у двох напрямах — організування Кружків і ведення місцевого дошкілля, чи як це тоді називали — захоронки. Ця перша ділянка вимагала великого вкладу праці — впродовж двох місяців. І. Паар і організаторка М. Вигнанська відвідали багато сіл із доповідями і довірочними нарадами. Засновано Філію в Краківці, Кружки в Черниляві, Бунові, гуртки при читальнях "Просвіти" в Залужі і на передмісті в Яворові. Пороблено заходи для заснування Кружків в інших місцевостях. Кожного четверга відбувалися сходини "Філії СУ" спільно з "Просвітою" в залі "Просвіти". У часі тих сходин у програмі була звичайно доповідь на актуальні теми. Теми доповідей узгіднювано з управою "Просвіти". Для жіноцтва промовляли на тему дошкільного виховання, гігієни, завдань жінки в кооперації тощо. Окрім того влаштовано курс крою і шиття в Яворові, в якому взяло участь багато жінок із дооколишніх сіл. Заповіджено новий курс крою і шиття 1-го березня 1931. У травні відбулося величаве "Свято Матері" з багатою програмою.

Відомості про дитячий садок дуже скупі. У звіті є згадка про те, що діти влаштовують вистави, як св. Миколая і Вертеп. Ці виступи мають звичайно багато відвідувачів і приносять садкові дохід.

Та в звіті висловлено жаль до сільських інтеліґенток, що не виявляють охоти хоч чимсь допомогти в праці для жінок-селянок. Ті нечисленні, що працюють, стали великою допомогою для "Філії СУ".

Збори закінчились вибором управи, до якої ввійшли — Іванна Паар — голова, Уляна Галущак — заступниця, Мирослава Горницька — секретарка, Марія Гринчук — касирка. Членами управи і контрольної комісії стали — Анна Подолюх, Марія Волощак, Ярослава Фільц, М. Назаревич, П. Нєдзвєцька, Г. Винницька, М. Залітач, С. Годованець.

Роки 1931 і 1932 проминули напевне в інтенсивній роботі. Прибуло кілька Кружків, відбуто ряд курсів. На жаль, немає звідомлень із тих двох років. Чергові загальні збори, що їх зреферовано в "Жіночій Долі" ч. 8 (1933 р.) не вміщують звіту з праці. Провадила їх знову невтомна голова Іванна Паар, а про освітньо-організаційний курс звітувала Катерина Кожуховська. Жаль, що й про курс немає ніяких деталів. Річний внесок установлено у висоті 50, 25 і 10 сот. У дискусії численні голоси домагались власної домівки, бо без неї дуже трудно "Філії" провадити роботу. З жалем стверджено, що серед 80 присутніх є дуже мало місцевих інтеліґенток. А їх у Яворові доволі. Допис підписала "Одна з членкинь СУ".

Склад нової управи подано дуже докладно. Вже з самого переліку видно, що "Філія" розбудувалась. Поруч екзекутиви, що її звали в нас виділом, заіснували ще секції. Виділ складався з тих самих членок, що й вичислено в попередньому списку. Дальшими членами управи стали — Олена Харамбура, Катерина Сарабай, Ярослава Фільц, Гедвіґ Винницька, а їх заступницями — Стефанія Подолюх, Анна Щирба, Олександра Харамбура. Контрольна комісія — Марія Осідач, Ольга Кушнір, Марія Мокрівська. До секції самоосвітньої — Олена Масюк, Стефанія Хай, до секції ощадностевої — Михайлина Гординська і Марія Маковей, до секції кооперативної — Марія Волощак, Вікторія Турянська, до секції забавової Іванна Крвавич, Юлія Масюк.

Знов настала перерва у звітуванні, але не така довга. Бо вже в ч. 11, 1934 журналу "Жіноча Доля" є звіт із чергових загальних зборів, що відбулися 12-го лютого 1934 р. Допис доволі обширний (без підпису) і вже з осягів "Філії" видно, наскільки праця пішла вперед. Передусім є згадка про власну домівку товариства, в якій приміщена також бібліотека. Це була прийомна кімната захоронки, де відбувались засідання. Для ширших сходин винаймали приміщення в Музичному Інституті. Про організаційну ділянку дбала невтомна голова Іванна Паар при співпраці організаторки Марії Ребець. "Філія СУ" урухомила 14 Кружків і низку жіночих секцій при "Просвіті". Найбільш діяльні були Кружки в Рогізні, Чернилявi, Свидниці, Сернах і Дрогомишлі. Зокрема слід згадати про працю п. Гриник, дружини пароха в Чернилявi. Як гарно було б, коли б і в інших селах дружини священиків так працювали! У мин. році "Філія" влаштувала курс садівничок, що його закінчили 24 учасниці, а в цьому році курс шиття і крою. Намічено перевести курс куховарства та відкрити лікарську порадню для жінок.

До нової управи ввійшли — Іванна Паар, голова, Уляна Галущак,

Правління філії Союзу Українок в Яворові в 1934 р.
Перший ряд зліва: Мирослава Алексевич, Ярослава Мартинович, Іванна Паар, голова філії, Мілена Рудницька, голова Централі Союзу Українок, Уляна Галущак, заступниця голови філії, Ірена Пасічинська. Другий ряд зліва: Вікторія Турянська, Марія Осідач, Михайлина Гординська, Марія Велигорська. Третій ряд зліва: Ярослава Фільц, Олена Харамбура, Гедвіґ Винницька.

"День Союзянки" в Яворові в 1935 р. На фото частина походу в напрямі церкви св. Юра.
Перша чвірка від ліва: Г Витвицька, П. Левицька, М. Маковей, О. Бриттан. Друга чвірка: Марія Мокрівська, дві делеґатки з Перемишля — Олена Кульчицька і Ольга Ціпановська, Марія Велигорська в народній ноші. За ними д-р М. Фільц, голова Філії СУА Уляна Галущак і д-р Галущак.

заступниця, Анна Щирба, секретарка, Марія Гринчук, касирка, Ярослава Мартинович, бібліотекарка, Ярослава Фільц, пресова референтка, Олена Харамбура, господиня. Виділовою стала Марія Мокрівська, а заступницями — Марія Стрільчик, Ірина Пасічинська, Марія Орловська. До контрольної комісії ввійшли — Михайлина Гординська, Ольга Кушнір і Марія Осідач.

Нова управа 25-го лютого 1934 р. влаштувала концерт на пошану Лесі Українки, притягнувши до того найкращі мистецькі сили. Доповідь про поетесу виголосила голова І. Паар.

При тій нагоді згадано також і про загальні збори в деяких Кружках, як у Наконечному і Буневі. Була присутня Іванна Паар, голова "Філії". Видно, що жінки гуртуються, праця йде. Зворушливою була посмертна згадка про кол. голову Кружка у Буневі Олену Грядову. Була ще молодою жінкою, бо як було згадано — осиротила дрібних дітей. Кілька літ була головою Кружка і членкою всіх місцевих і повітових товариств. Кілька разів була головою читальні "Просвіти" і членкою громадської ради. Похорон відбувся при величезному здвизі народу, зложено 18 вінців на її могилі. Такі працівниці вже були по українських селах!

6-го травня 1934 р. відбулися надзвичайні загальні збори в присутності голови головної управи Мілени Рудницької. Вже було недалеко до "Світового Жіночого Конґресу" в Станиславові, отже й зацікавлення зросло і збори були дуже численні. Проводила ними Іванна Паар, голова Філії, а секретарювала Ірина Пасічинська. Голова М. Рудницька зреферувала підготову Конґресу та його величезне значення. Про організацію жіноцтва говорила Іванна Паар, а про жінок у кооперації Михайлина Гординська. Забирали голос численні представниці Кружків. У постановах зборів одобрено діяльність головної управи і заохочено членство до масової участи в Конґресі.

Про 1935 р. немає згадки в жіночій пресі того часу. Була на те своя причина, бо "Філія СУ" пережила тоді деяку кризу. Голова "Філії" Іванна Паар, після майже 10-річного головування, уступила. Причина була зовнішня і непов'язана з працею "Філії". Управа "Філії" старалась її переконати, не скликуючи зборів, одначе це не вдалося. По піврічному урядуванні її заступниці переведено загальні збори й головою стала Уляна Галущак.

Іванна Паар дальше була активною у громадському житті. Вона була членом управи "Просвіти" й інших установ, а дещо пізніше очолювала Жіночу Секцію "Сільського Господаря", отже дальше була пов'язана з сільським жіноцтвом.

І так почався новий етап праці "Філії". Тепер уже діяла постійна організаторка, яку рівночасно затруднював "Союз Кооператив" і "Сільський Господар". Варто згадати ті молоді організаційні сили, що так від-

дано працювали на селах. За час існування "філії" було їх три. Першою на початку працювала коротко Є. Прислопська, вдова по священику. Пізніш у 1933/34 рр. була організаторкою жіноцтва Орися Шипайло з Коломиї. Її затруднював "Союз Кооператив", але вона виконувала також доручення "Філії СУ". Третю організаторку прийняли перед улаштуванням "Дня Селянки". Це була Ірина Кучер, яка вложила багато праці у вивчення різних вправ.

Але не тільки це скріпило організаційну ділянку. При "Філії СУ" згуртувались молоді студентки і десять їх із членкою управи творили молодечу Секцію. Завданням Секції було — об'їздки по селах і допомога в підготові "Дня Селянки".

Треба згадати також літні дитячі садки, що їх улаштовувано по селах. Студентки-семінаристки по закінченні курсів зголошувались до ведення таких садків і це дуже радо в селах приймали. Звичайно такий садок улаштовував Кружок "СУ" спільно з "Просвітою".

Для кращого контакту з селом використано торгові дні — понеділки. Кожного першого понеділка в місяці вполудне заходили селянки до дому "Просвіти", де вислухували короткі практичні доповіді господарської референтки "Філії СУ" на теми городництва, управи городини і споживання її в сирому стані, варення різноманітних страв, виховання дитини і її здоров'я. Це була також нагода для сільської членки дістати пораду, зустріти інших жінок та й просто відпочити. Селянки радо приходили і все було досить учасниць.

І так наблизився "День Селянки" в Яворові, назначений на 28-го червня 1936 р. Цей звичай впровадив у нас "Світовий Жіночий Конґрес". Вперше в його програмі був уведений такий "День", коли тисячі жінок Станиславівщини перемаршували повз трибуну "Конґресу", відбули на площі свої вправи та вислухали промов. Від того часу "День Селянки" влаштовувався по всіх наших повітових осередках. А "Філія СУ" для тієї цілі прийняла організаторку, яка об'їхала села, де були Кружки і приготовляла їх до виступу.

І так 28-го червня при гарній погоді зійшлися в Яворові сотні й тисячі сільських жінок. Загальний привіт зложила і програму уклала Марія Велигорська. "День Селянки" почався врочистою Службою Божою, що її відправив о. парох Матвій Мокрівський у присутності представниць головної управи Марії Біляк і Ірини Гургули зі Львова, гостей із Перемишля О. О. Кульчицьких та представників місцевих установ. Проповідь до селянок виголосив о. Микола Кушпіт, катехит. Після богослуження похід попрямував на гімназійну площу. В поході взяло участь біля 3.000 осіб. Тут була збудована трибуна для представниць головної управи, проводу "Філії" й делеґатів установ. Перед ними перемаршувало 250 чвірок, членок "СУ" з таблицями своїх Кружків. Участь узяли такі Кружки — Бунів, Вільшаниця, Завадів, Залуже, Рогізно, Старий Яжів, Чернилява,

Молошковичі, Наконечне, Мельники і Прилбичі. Учасниці були в убраннях свого села і завдяки тому похід залишив прегарне враження. Картина була зворушлива, особливо, коли можна було зауважити, що у чвірках маршували бабусі з дочками й унучками. Про те все подбали впорядниці під проводом Олени Харамбури. Похід розгорнувся в повному порядку.

По дефіляді "День Селянки" відкрила голова "Філії" Уляна Галущак. Головну промову виголосила Марія Біляк зі Львова. Це була обдарована бесідниця, яка вміла знайти дорогу до своїх сільських посестер. Її вислухали з великим зацікавленням. Потім Марія Велигорська відчитала привіти. По відспіванні гимну "Союзу Українок" під управою О. Шипайлівни, який всі присутні вислухали стоячи, відбулися збірні вправи членок Кружків укладу Ярошик-Левицької, що вивела їх уміло і з фаховим знанням. Потім членки Кружків виконали ще танець "Криве коло", "В'яжіться огірочки", "Ой, зацвіли фіялочки" і "Воротільниця". Це улюблені сільські гагілки, що їх виводять на Яворівщині. Треба пригадати, що виведення цих збірних вправ вимагало великої підготови від учасниць і від впорядниць. На закінчення цієї частини програми Ярослава Фільц промовила до зібраних, підкреслюючи цінність їх народнього вбрання, яке вони так гарно зберегли.

Під час перерви учасниці й гості підкріпилися в буфеті, а потім оглянули виставку рідного промислу, що була розміщена в будинку "Рідної Школи". Там вражали особливо вироби домашнього промислу Яворівщини. Оглянули також Музей "Яворівщина", що підготував спеціяльну виставку на той час.

Увечорі відбулася друга частина програми в залі Народнього Дому. Тут інсценізовано українське весілля з Чернияви. Інсценізацію підготовив режисер М. Вахулович. Цю виставу попередила доповідь Марії Велигорської, що подала вияснення наших звичаїв. Перед кожною дією вистави М. Вахулович подавав точніші вияснення. Відбувся ще показ ноші, що його провадила Марія Велигорська. Показано одяги з різних частин української землі, щоб показати їх красу та й переконати місцевих жінок про вартість їх народнього вбрання.

Наскільки "Свята Селянки" лишали свій слід у ментальності членок, нехай послужить звідомлення з такого свята у с. Наконечнім, що його влаштували Кружки з Бунева, Чернияви й Наконечного. Почалось воно богослуженням, що його відправив о. І. Томашівський. Після богослуження всі перейшли на площу, де розпочалась програма. Її відкрила Ольга Панчишин, голова Кружка в Наконечнім, а потім промовили Анна Купновицька, голова Кружка в Буневі і Наця Ядлось, голова Кружка в Черниляві. Накінець виголосила доповідь Іванна Паар, представниця філії Жіночої Секції "Сільського Господаря". Доповідачка пригадала час, коли засновувались ці Кружки і наскільки вони розвинулись. Після промов

Філія Союзу Українок в Яворові прощає своїх заслужених членок — Олександру Ставничу й Гедвігу Винницьку. Прощання відбулося в домівці Музичного Інституту правдоподібно в 1936 р.
Сидять за столом від ліва: Олена Харамбура, Александра Ставнича, Уляна Галущак, Гедвіґа Винницька, Ірена Пасічинська, Марія Велигорська, Марія Лопачак, Марія Кметик, Павля Левицька. Стоять у першому ряді від ліва: Вікторія Турянська, Марія Мокрівська, за нею Малина Ставнича, Михайлина Гординська, Леокадія Саєвич, Марія Гринчук, Олена Бриттан, Іванна Саєвич. Другий ряд від ліва: Марія Лиса, Стися Винницька, Олена Кулинич, Люба Винницька, Дарія Мокрівська.

Загальні збори Кружка Союзу Українок у с. Молошковичі. 26-го вересня 1936 р. Делеґатками Філії СУ з Яворова були: Олена Харамбура (сидить третя від ліва) і Олена Нєдзвєцька (друга від права). Фото зроблене на тлі нового будинку Районової молочарні в Молошковичах.

виведено вправи і гагілки, а потім відограно весілля з Чернилява. Програму закінчено відспіванням гимну СУ.

З 1936 р. маємо більше звідомлень про працю "Філії". Відомості постачав журнал "Жінка", що його видавала головна управа "СУ" у Львові. Довідуємося, що 4-го жовтня 1936 р. відбулися звичайні загальні збори "Філії" ("Жінка" ч. 21-22, 1936). Відкрила їх і проводила ними Уляна Галущак. Присутніх було 56 осіб, між ними 14 представниць Кружків. Збори виявили зацікавлення працею поодиноких референток. Головою переобрано Уляну Галущак.

Вже 1-го листопада "Філія" влаштувала святочні сходини членів, присвячені роковинам Листопада. У програмі були — доповідь і деклямації, а потім присутні ділилися спогадами. Другого дня відбулись знову ширші сходини, на яких представниця РСУК Ірина Домбчевська виголосила доповідь на кооперативні теми. Сходини відкрила Марія Велигорська. Доповідниця вказала на потребу зорганізування кооперативної секції при "Філії" та на актуальність клича "Свій до свого".

Наостанку ще варто згадати про жінок, які творили чи співпрацювали при тому ділі. Найбільший вклад праці дала Іванна Паар, як голова "Філії". Це була людина великого організаційного хисту, добра бесідниця, яка працювала з посвятою. Вона знала й розуміла жінку-селянку і вміла до неї підійти. Хоч користувалась допомогою інших в організаційній роботі, проте найбільше діяв її власний запал, що заохочував і поривав інших.

Окрім неї можна згадати й інших. Вчительки-пенсіонерки Михайлина Гординська і Вікторія Турянська причинилися до росту не тільки "Філії СУ", але й інших організацій. М. Гординська була діяльна в кооперації, а В. Турянська утримувала бідних студентів у "Рідній Школі", а навіть на університетських студіях.

Запал цієї роботи не погас і під час воєнного лихоліття. За німецької окупації членки "СУ" згуртувалися у жіночій Секції при "Українському Допомоговому Комітеті". Праці було досить, бо через Яворів переходили голодні і хворі полонені. Міська управа старалась за харчі, а членки "Жіночої Секції" вели кухню в середмісті. Там харчувалися полонені, що спинялися в місті. Доносили теплу страву також і для тих полонених, що лежали в шпиталі. Ця допомогова акція також забрала свої жертви. Від зараження тифом померла Марія Лисогір, дружина професора і Мирося Станько, молода дівчина. Померла тоді також Мати Емілія Тимочко, ігуменя манастиря СС Василіянок в Яворові.

Закінчуючи цей огляд праці жіноцтва Яворівщини, подаю список сіл, в яких були зорганізовані й діяли "Кружки Союзу Українок". Це були села — Бунів, Віжомля, Вільшаниця, Дрогомишль, Завадів, Залуже, Мельники, Молошковичі, Мужиловичі, Нагачів, Наконечне, Прилбичі, Рогізно, Цетуля, Чернилява, Скло, Яжів Новий, Яжів Старий, Стариська, всіх 19. У містечку Краковець був спочатку Кружок, потім його перемінено на

Загальні збори Кружка Союзу Українок в с. Чернилява 12-го березня 1939 р. Сидять від ліва: секретарка Кружка НН, голова Кружка НН, Уляна Галущак, голова Філії СУ в Яворові, Наця Ядлось, заслужена голова Кружка, позаду пані Гриник, дружина місцевого пароха й б. голова Кружка, Марія Велигорська й Олена Харамбура, делегатки Філії СУ.

"Філію". Головою "Філії" у Краківці була п. Матковська. Вона мала кілька Кружків і співпрацювала з "Філією" в Яворові.

СТАН КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЬОЇ Й ЕКОНОМІЧНОЇ ПРАЦІ В ЯВОРОВІ Й ЯВОРІВЩИНІ ДО 1931 Р.

Яворівський політичний повіт займає 1.012 км² простору, в тім: рілля — 487 км², сіножать — 122 км², городи — 10 км², пасовиська 83 км², ліси 272 км², болота, стави, озера 6 км², забудовані площі 7 км², невжитки, дороги і т. п. 25 км². В повіті 70 громад, в тім місто Яворів, містечко Краковець і містечко Великі Очі. Населення (около 80.000) на 80% української народности, займається головно рільництвом; маловрожайна і пісковата земля дає слабі прибутки. Населення вбоге. Декуди помагає собі людність дрібним домашнім промислом (виробом забавок і деревного кухонного приладдя в Яворові на Малім Передмісті, кошикарських і солом'яних виробів на Наконечнім, виробів із шувару у Вільшанці). Хоч убоге, населення держиться бодро. Повіт покритий густою сіткою культурно-освітніх й економічних організацій.

Провідне становище займає тут місто Яворів. Тут мають свій осідок такі повітові організації: філія т-ва "Просвіта", заснована 1903 р., має 40 читалень; Кружок "Рідної Школи" з правами Повітового Союзу, засн. 1908 р., має 21 кружків по селах, удержує від 1908 р. українську коедукаційну гімназію "Рідної Школи" ім. О. Маковея в Яворові, має власний двоповерховий будинок з площами, веде від 1925 р. власну 12.000-томову бібліотеку. 9 літ веде (1922/23 — 1930/31) Кружок,' який зібрав як пожертви в повіті 89.601 зол. 60 ґр.; Повітова Торговельна Спілка, кооператива з правами ПСК, осн. 1908 р., має 44 споживчі кооперативи в повіті, в Яворові, 7 крамниць, філію в Краківці і механічну пекарню в Яворові. 1930 р., продала ПТСп. в Яворові товару за 500.000 зол., Пекарня випекла муки на 1.364 сотнарів. Кооперативи продали товару в тім самім році за мільйон золотих; Філія Т-ва "Сільський Господар", заснована перед війною (1907?), має 35 кружків, удержує повітового інженера-аґронома, постачає рільничому населенню

"Яворівщина в її минулому й сучасному", Яворів 1931, стор. 25-29

штучні навози, рільничі машини і знаряддя, насіння тощо (через окрему крамницю при ПТСп.); Філія т-ва "Союз Українок", заснована ще перед війною під назвою "Жіноча Громада", організує жіноцтво в кружки, від 1911 р. веде "Діточу Захоронку" ім. М. Шашкевича у власнім домі; український кооперативний банк "Народний Дім", заснований 1902 р., побудував 1908 р. "Народний Дім" в ринку з театральною залею, веде касу в місті, організує кредитові кооперативи по селах (12), ощадностеві гурти, має власного майна около 150.000 зол.; "Задаткове Товариство", засноване 1880 р., від 1912 р. в українських руках, веде касу в місті, має дві власні реальності, власного майна понад 200.000 зол., загальний оборот 1930 р. виносив 5 мільйонів золотих, від 50-ти літ приходить з поміччю повітові дешевим кредитом та видатною жертвенністю; окружний відділ "Взаїмної Помочі Українського Вчительства", заснований 1905 р., гуртує для професійної і загально-громадської праці учительство повіту, веде крамницю шкільного і канцелярійного приладдя, боронить станових інтересів учительства; "Повітова Селянська Спілка", станова організація селянства, заснована 1928 р., бореться з визиском наших робітничих мас та несе матеріяльну поміч членам; філія т-ва "Відродження", заснована 1929 р., веде протиалкогольну і протинікотинову пропаґанду та збирає пожертви на ту ціль; філія УКТОДІ*, заснована 1925 р., збирає сталі датки між членами на допомогу інвалідам УГА і дає допомоги кільком інвалідам УГА у повіті; філія "Т-ва Охорони Воєнних Могил", заснована 1929 р., піклується могилами поляглих у Визвольній війні, влаштовує рік-річно процесійні походи на їхні гроби і збирає датки на будову пам'ятника; Т-во "Яворівщина", засноване 1931 р., веде повітовий музей, де збирає археологічні, історичні, етнографічні, природничі та фолкльорні предмети з повіту; філія "Музичного Т-ва ім. М. Лисенка", заснована 1929 р., веде "Музичну Школу" фаховими силами (відділи: фортепіяновий і скрипковий); "Районова Молочарня", кооператива, заснована 1928 р., має 14 приймалень сметани; масло відставляє до "Маслосоюзу" у Львові, а частинно продає в своїм "Набіловім склепі" в ринку в Яворові; спільно з трьома іншими Р. М. повіту (Молошковичі, Рогізно, Свидниця) удержує господарського інструктора (аґронома), дбає про раціональну годівлю худоби і поправу раси; т-во "Бурса ім. Івана Франка", засноване 1925 р., удержує дві бурси для гімназійної молоді; руханкове т-во "Сокіл", засноване 1927 р., гуртує міщанську молодь обох статей, займається спортом, має власну духову оркестру і хор; ремісниче т-во "Гаразд", засноване перед війною, відновлене 1923 р., є становою ремісничою організацією, дбає про матеріяльне піднесення членів, уділяє членам грошеві допомоги, має власну реальність; секція СУПРУГ-а, заснована

* Українське Т-во Допомоги Інвалідам.

1930 р., об'єднує приватних службовиків для оборони станових інтересів; філія "Учительської Громади", заснована 1921 р., є становою організацією учительства середніх шкіл, дбає про фахову освіту своїх членів і бере участь в культурно-освітній праці в повіті; видавнича кооператива "Гарт", заснована 1928 р., видає повітовий двотижневий часопис "Українське Слово" і книжки; повітовий союз молоді "Каменярі" ім. Мих. Драгоманова, заснований 1931 р. ставить перші організаційні кроки особливо в спортовій ділянці; секція "Академічної молоді" гуртує студентську молодь для станових справ та просвітньої праці; кооператива деревного промислу "Сила", заснована 1929 р., об'єднує деревних вирібників Малого передмістя; не проявляє більшої діяльности через брак основних фондів.

Крім згаданих існують в Яворові ще такі товариства виключно місцевого характеру: в середмісті — "Міська читальня Просвіти", "Кружок Сільського Господаря", "Марійське Т-во", "Братство при церкві св. Юрія" (своїми початками сягає XVI ст., має власний дім спільний з Міською читальнею "Просвіти"). "Братство св. Миколи" при церкві Успення" ("Гірна церква"); манастир СС Василіянок, заснований 1621 р., удержує народну школу, жіночий учительський семінар і дівочий інтернат; на Малім передмісті — читальня "Просвіти" (власний дім, мандолінова оркестра), кружок "Сільського Господаря", кружок "Рідної Школи"; На Греблі — читальня "Просвіти" у стадії заснування; підмісто — читальня "Просвіти' (має смичкову оркестру), споживча кооператива "Надія"; Велике передмістя — читальня "Просвіти" (будує власний дім), споживча кооператива "Любов"; Наконечне І. — читальня "Просвіти" (власний дім і площа), кружок "Рідної Школи", кружок "Союзу Українок", кружок "Сільського Господаря" (контроля молочности корів), споживча кооперація "Праця", "Каса Стефчика", приймальня сметанки для РМ в Яворові; Наконечне ІІ. — читальня "Просвіти" (власний дім), споживча кооперація "Єдність" з філією, кружок "Сільського Господаря", приймальня сметанки для РМ в Яворові.

До того треба додати, що в Краківці є окрема філія т-ва "Просвіта", яка має район діяння в західній частині повіту. Районові молочарні з Молошкович, Рогізна і Свидниці мають по кільканадцять приймалень по селах своїх районів.

На загал у повіті є кругло 300 товариств й установ, що є виразниками культурно-освітнього та економічного стану повіту.

Треба ствердити, що найкраще організаційно стоять ті села, що вже перед війною були втягнені в сітку наших повітових організацій, що вже тоді відкрили свої терени для національної роботи. Найслабше стоїть тих кілька сіл, що перед війною опановані москвофільством, але вже і в них являються одиниці, особливо з молодшого покоління, які зачинають працювати в рядах національних робітників.

Управа і працівники Повітової Торговельної Спілки в Яворові в 1931 р. Сидять члени управи: дир. Іван Фірчук, аптекар Микола Осідач, дир. Микола Чопик, дир. Іван Павлюк

Управа, надзірна рада і службовики Української Кредитової Кооперативи "Народний Дім", потім "Українбанк".
Перший ряд зліва: Мурин Іван, Щирба (?), Булан Петро, дир. Вальчик (голова надзірної ради), Пікар Іван, проф. Гуцуляк Іван (господар повіту). Стоять: Волощак Петро, Прокопович Остап, Обух Володимир, Харамбура Роман (директор), Хархаліс Остап, Баланда Осип (касир), Лукасевич Петро (книговод), Флис Михайло (господар дому).

Остап ХАРХАЛІС
Михайло ГАРАСИМ

КООПЕРАТИВНІ УСТАНОВИ ЯВОРОВА Й ЯВОРІВЩИНИ

Членом "Українбанку" в Яворові став я* випадково. Мені потрібні були гроші в зв'язку з політичним процесом, в який я був замішаний. Не мавши звідки їх дістати, звернувся я до "Українбанку" за позичкою. Це було в 1926 р. До цього часу був я тільки членом "Повітової Торговельної Спілки" (міська споживча кооператива, виконувала теж обов'язки "Повітового Союзу Кооператив", який припинив свою діяльність у 1925 р.). В 1927 р. вибрано мене в члени управи "Українбанку". Начальним директором "Українбанку" був Харамбура Роман. Не мавши змоги студіювати, я мусів десь отримати працю. Тоді "Маслосоюз" був заінтересований в організації молочарень не по селах, а в містах. З ініціятиви Харамбури Романа створено комітет організації кооперативної молочарні. На одному з засідань запропоновано мені взяти провід організації цеї молочарні. Брак фахового знання мали заступити праця і набування досвіду під час праці. Напрямні праці і інтрукції давав "Маслосоюз", присилаючи свого представника на засідання комітету і на поїздки в терен. Був ним здебільша інж. Хронов'ят. Дуже помічним був Гарасим Михайло, який вже довший час завідував кооперативною молочарнею в Молошковичах. Майже два тижні їздив він зі мною по селах, відбував наради і провадив підготовчу працю серед селян. Це й була моя практична лекція з організаційної ділянки.

У вересні 1928 р. урухомлено "Районову Молочарню" в Яворові, в винаймленій хаті з двома кімнатами. В одній кімнаті був прийом сметани. З тієї кімнати був вхід до погребу, де вироблялося масло. В другій кімнаті були — канцелярія, лябораторія і підручний маґазин.

В 1930 р. ревізор "Ревізійного Союзу" Петро Коцюба по переведенні контролі заявив, що треба застановитися, чи доцільно далі провадити кооперативу.

---

* Остап Хархаліс

На тлі модерного будинку Районової Молочарні в Яворові сидять члени управи і працівники:
Перший ряд внизу: Степан Ґлова, Ярослав Шумилович, Іван Паславський, дир. Остап Хархаліс, дир. Микола Чопик, Роман Харамбура, Марія Ґрабовська, інж. Роман Погорецький

Інсценізація з нагоди Кооперативного Дня під гаслом "Свій до свого"! Дата не подана

Продукція масла замала, кошти виробництва завеликі, власне майно 2000 зл. на паях, що їх зложили декілька сільських кооператив. Наша заборгованість була 20.000 зл. Це був кредит, уділений нам "Маслосоюзом" на покриття коштів влаштування самої молочарні і збірень молока по селах. Вихід з тяжкої ситуації був — збільшити доставу молока. Це й зроблено. В 1932 р. закуплено площу під будову молочарні, а в 1934 і 1935 рр. побудовано й викінчено будинок "Районової Молочарні". В 1926 р. виробництво було вже повністю змеханізоване. Дім і влаштування коштували 45.000 зл. В 1939 р. "Районова Молочарня" об'єднувала понад 3.000 членів. Річна перерібка молока виносила 2,000.000 літрів.

Досягти такого стану було не легко. На терені діяльности "Районової Молочарні" (32 села) було 20 приватних молочарень, з того 19 жидівських і одна польська. Яворівський повіт, один із найбільших повітів в Галичині. Терен пісковий, господарства карликові. Тактика приватників була зробити селян стало залежними від них фінансово, себто давати гроші на майбутню доставу молока. В 90% селяни ніяк не могли розчислитися з своїми "добродіями", бо постійний брак гроша знову вганяв їх у довги в приватників. Кооператива мала перед собою не легке завдання — переконати селян, яку велику шкоду роблять їм оці "добродії" і яку високу лихву правлять вони, виплачуючи за доставлене молоко смішно низькі ціни. При тому польська адміністрація, точніше поліція, всіми можливими засобами допомагала приватникам зі шкодою для кооперативи. Поліційні доноси й судові розправи та різного роду адміністраційні кари були найкращим цього доказом. Молочарська кооперація поставила собі завданням: членам виплачувати можливо найвищі ціни за молоко, спільно з "Сільським Господарем" підносити господарську культуру села всіми доступними засобами. Праця в тому напрямі початково була дуже тяжка через сильний консерватизм нашого селянина і недовір'я до всіх тих, з ким приходилося йому мати торговельні взаємини. Це зрозуміле, бо і державна адміністрація і купецтво (воно в нас було чуже) визискували селянина і щойно роки впертої освідомної праці і кооперативної солідарности переломили упередження і недовір'я. Не від речі буде підкреслити характеристичну рису нашого селянства. Селянин довго обсервує і думає, але якщо набере довір'я до проводу, чи до людини в проводі, яка бажає йому добра, стає беззастережно вірним співпрацівником і другом.

Розвоєві кооперації сприяли не тільки незавидні економічні але й політичні відносини, що в них знайшовся наш народ. Факт визиску села адміністрацією, принижування на кожному кроці поляками українців, майже неможливість дістатися молоді на студії до вищих шкіл, пацифікації тощо переконували кожного, що тільки в організуванні власних господарських підприємств ми зможемо тримати себе при

житті і зможемо творити та дати змогу розвиватись нашій духовій культурі. І з цього боку кооперація себе вповні виправдала. Правдою є теж, що вороже ставлення польського уряду до української інтеліґенції, дало кооперації великий континґент кваліфікованої і високоідейної робочої сили. Адміністраційні присікання до кооперативних установ чи окремих працівників, тільки підбадьорювали до ще більших зусиль.

Серед провідників кооперативного руху в Яворівщині на перше місце вибивався Харамбура Роман, директор "Українбанку" в Яворові, член Ради "Ревізійного Союзу" у Львові, заступник посадника в Яворові. Можна сміло твердити, що він своєю працею, тактом і авторитетом, яким користувався в Яворові і в повіті, заслуговує на назву духового провідника на кооперативному й загальногромадському полі. Не було, здається ділянки в кооперативному чи громадському житті, щоб нею не цікавився Харамбура. Працював у проводі, або як член управи, завжди ініціятивний, завжди готовий служити порадою.

Чопик Микола, директор "Союзу Кооператив" в Яворові і довголітній голова Надзірної Ради "Районової Молочарні" був теж активний. Подібно, як і Р. Харамбура він зумів поставити "Союз Кооператив" на такій висоті, що приватний сектор чув себе поважно загрожений. А не легко було до цього стану дійти по банкрутстві "Союзу Кооператив" у 1925 р. "Союз Кооператив" мав теж добрго торговельного референта в особі Фірчука Івана.

Про "добру опінію", яку мав у польській адміністрації дир. Чопик, свідчить факт його перебування в Березі Картузькій.

Третій працівник, що доповнює двох попередніх, це Гарасим Михайло. Уроженець Молошкович яворівського повіту працював у рідному селі. Заснував одну з перших кооперативних молочарень, споживчу кооперативу й ощадностеву касу. При помочі невеликого гуртка селян, завідував цими установами й одночасно був волосним війтом. В 1930 р. польська військова карна експедиція спіймала його в Яворові і тяжко побила. Від смерти врятував його контрольор "Ревізійного Союзу", що приїхав до Молошкович на ревізію, не застав Гарасима, поїхав за ним до Яворова і відвіз його до Львова. Був останній час, бо вже три дні після побиття лежав Гарасим в Яворові без лікарської опіки. Пропозиції відповідальних постів у кооперації його не манили, волів сидіти на селі. Аж під час війни в 1940 р. став у проводі "Союзу Кооператив" у Радимні.

Волощак Петро був директором "Повітової Торговельної Спілки". Це була міська споживча кооператива з крамницею в ринку і кількома філіями на передмістях Яворова. Малий ростом, але рухливий, всеціло відданий кооперативній ідеї, все радий допомогти кожному, хто до нього звернувся. Як незмінний голова контрольної комісії "Районової

Молочарні", багато присвячував часу "Районовій Молочарні". Під час першої московсько-большевицької інвазії (1939-1941) завідував "Міським Споживчим Товариством" (МСТ офіційна большевицька назва) з поважною кількістю крамниць та "ларків" і двома ресторанами. Умовини праці мав жахливі, доходило до того, що думав про самогубство. Річне замкнення за 1940 р. виказало в МСТ 260.000 карбованців тоді, коли "Райзміщторг" (це державна торгівля) цей самий 1940 р. замкнув зі стратою 46.000 рублів. Але завідуючим "Райзміщторгу" була росіянка, ще й до того жінка прокурора.

Із співробітників "Районової Молочарні" треба відмітити Крайчиківну Олену. Від заснування "Районової Молочарні" працювала книговодом, від 1934 р. була членом дирекції "Районової Молочарні". Велика ідеалістка, всеціло віддана кооперативній ідеї, як працівник дуже солідна. В найтяжчий для кооперації час в 1930 р., коли ревізор поставив під знак запиту дальше ведення "Районової Молочарні", бо продукція масла була дуже мала, в порівнянні до коштів виробництва, вона перша запропонувала обнижку (і так дуже марних) платень, починаючи від себе. Через слабе здоров'я в 1936 р. на власне бажання залишила працю в "Районовій Молочарні".

Паславський Іван, бувший управитель "Районової Молочарні" в Рогізні. По об'єднанні молочарні в Рогізні з молочарнею в Яворові, працював в Яворові, як організаційний референт. Арештований у перший день війни німців з большевиками в 1941 р., чудом спасся від смерти.

Вахулович Степан, селянин з Черниляви біля Яворова. Вибивався вродженою інтеліґенцією, здібний, по партійній приналежності радикал. Мав поважний вплив не тільки в своєму і в дооколишніх селах. Член Надзірної Ради "Союзу Кооператив", "Районової Молочарні"та інших установ. Вмів лікувати худобу так, що "Районова Молочарня" довгий час (до часу затруднення ветеринарного лікаря, а то й пізніше) користала з його послуг при лікуванні корів. Робив це від допомогового фонду, що існував при "Районовій Молочарні". Помер передчасно на туберкульозу. Тяжко назвати окремих селян, що були віддані кооперативній ідеї і праці. Число їх зростало з кожним роком. Вони не жаліли ні часу, ні праці, ні не лякалися переслідувань польської адміністрації, але ширили кооперативну ідею та присвячувалися громадській праці.

Кооперативні установи проводили в терені своєї діяльности виховну роботу серед своїх членів. Були це різного роду доповіді, реферати про ощадність, значення клича "свій до свого", курси книговодства, курси продавців. "Районова Молочарня" влаштовувала т. зв. кущеві господарські і ветеринарні курси, які вели аґрономи і ветеринарні лікарі. Їх ціллю було вказати і допомогти селянам добути більше паші для корів. Через поправу (осушення, угноєння) сіножатей, використання управної ріллі під пожнивні мішанки, плекання буряка

Управа і працівники молочарні в Яворові після посвячення наріжного каменя 27-го вересня 1934 р.
Зліва сидять: о. Тома Бариляк, парох Наконечного І, д-р Михайло Фільц, адвокат, Олена Крайчик, книговод молочарні, о. декан М. Мокрівський, ревізор "Маслосоюзу". Стоять зліва: 1 (?), 2. інж. Жук, 3 (?), 4. Микола Дусько, муляр і громадський діяч. 5. інж. Погорецький, агроном. 6. Ольга Магдій, продавчиня в молочарні. 7. Паславський, кооператор із Рогізна. 8. (?). 9. Мурин, маляр-самоук із с. Залуже. 10. Вахулович, кооператор із с. Ченилява. 11. Мурин, кооперативний працівник із Наконечного І.

Свячене філії т-ва "СУПРУГА" в Яворові 21-го травня 1938 р.
Сидять члени управи й почесні гості. Від ліва: М. Чопик, Р. Харамбура, О. Назаревич, І. Вальчик, М. Гординська, о. М. Мокрівський, А. Молчко, о. Е. Ломницький, д-р М. Фільц, (?) Гриневич.

тощо. Ветеринарні курси мали за ціль познайомити селян з правильним плеканням корів, гігієною стайні і корови, навчити власників корів дати першу поміч, навчити уживати сонди, трокара тощо. Велику увагу присвячувано плеканню сіножатей. В селі Поруденко, що мало дуже мокрі сіножаті і пожильців, яких ніяк не можна було переконати про доцільність їх осушення, треба було аж намовити одного з молодих господарів, щоб він осушив свою сіножать. Спроба вдалася і село побачило, що з осушеної луки можна зібрати вдвоє більше доброго сіна. Молочарня для вигоди членів винаймала сіножаті, (Вербляни, Завадів, Поруденко) і віднаймала по власних цінах членам "Районової Молочарні". Помічним чинником були комітети при збірнях молока, які давали свою опінію про потягнення "Районової Молочарні", а то і були виконавцями деяких заряджень. Молочарня власним коштом переводила різні досвідні поля, які мали показати селянам і помогти в добутті пашних кормів. Досвіди ці переводив аґроном "Сільського Господаря", що в 50% був на етаті "Районової Молочарні".

Ветеринарні курси і пропаґанда гігієни стайні і корів (крім ветеринарного лікаря був ще окремий службовик, що працював в цій ділянці) дали гарні наслідки. Був ще й матеріяльний натиск на доставців, бо за брудне молоко одержував доставець нижчу ціну. Пропаґанда чистоти, поєднана з різницею цін за чисте, чи брудне молоко дала позитивні наслідки. В стайнях появилися вікна, стіни були побілені, одне слово в цій ділянці зроблено великий поступ. Користав на тому доставець, бо молочарня могла виробляти експортове масло, "Маслосоюз", експортуючи його, давав молочарням вищу ціну, а молочарня виплачувала кращу ціну доставцям. Великою допомогою в виховній роботі була кооперативна преса, що її в останніх роках перед війною поширювано по наших селах за дуже низькою оплатою.

Чим була кооперація для нашого села, може характеризувати такий випадок. В 1934 р. мороз знищив в Яворівщині бараболю, а частинно і жито під час цвітіння. Вже в перших місяцях 1935-го р. було ясно, що передновок буде спеціяльно тяжкий. В лютому на одній з нарад, як запобігти йому, створено комітет, до якого ввійшли представники кооперативних установ і "Сільського Господаря". Завданням комітету було нести поміч, найбільше загроженим селам, головно доживляти дітей. Для цього місцеві кооперативні установи створили фонд допомоги, зложивши грішми і товарами поважну суму. Крім того львівські централі, як "Центросоюз", "Центробанк" і "Маслосоюз" поспішили теж з видатною допомогою. З часом виявилося, що замало є вести допомогову акцію, бо селянам бракує насінної бараболі, а ціна на ринку була висока. Вирішено, що треба негайно забезпечити селян у насінну бараболю. В тій цілі, з доручення комітету, підписаний виїхав з початком травня на Поділля для закупу бараболь. Акція вдалася.

Спроваджено 50 вагонів бараболі, в ціні по 4 зл. за 100 кґ. В цей спосіб у порівень до місцевої ціни 15 зл. за 100 кілограмів заощаджено селянам понад 50.000 зл.

Другий приклад, це село Вільшаниця. Село бідне, головний дохід з хатнього промислу — вироби з рогожини. Збут цих виробів, очевидно, в чужих руках. Спроби місцевої кооперативи взяти збут у свої руки довго не вдавалися. З приходом до Вільшаниці о. Євгена Ломницького в короткому часі ситуація змінилася. Отець Ломницький зумів здобути собі симпатію села, як парох, громадянин і добрий господар (майже незмінний голова "Сільського Господаря" в Яворові). Згуртував коло себе активніший елемент села і протягом двох років праці збут виробів з рогожини в 95% був у руках кооперативи. На місці старої хатини, що в ній приміщуваласа кооператива, постав гарний Народній Дім і там зосередилося життя села. Вирібники одержували за свій товар без порівняння кращу плату, люди не тратили часу на хід до міста (4 км.) та не витрачали на дрібниці грошей у місті. Село змінилося на краще.

Майже всі села повіту вкрилися сіткою низових кооператив. В східній частині повіту, кооперативи припинили діяльність з вини завідуючих органів, бо розборгували товарі. В місцевостях Ляшки, Підлуби і Скло яворівська кооператива зорганізувала філії, які просперували аж до Другої світової війни. В Склі наша кооператива закупила на терені курорту дві парцелі, побудувала великий дім, в якому приміщувалися: модерно влаштована крамниця, збірня нашої "Раймолочарні", що складалася з двох кімнат, маґазин на товари і погріб на овочі. Одну велику кімнату займала читальня "Просвіти" села Скло. Наша кооператива висунулася на перше місце в повіті і на одно з перших місць в краю. Мала свій трієр до чищення збіжжя, сівалку і ланцюгову борону, гарне устаткування крамниць, особливо в Склі. Запасний фонд готівкою виносив 28.000 зол. Свій розвиток вона завдячувала головно цьому, що коли впав "Повітовий Союз Кооператив", ми вписалися в члени централі "Народної Торгівлі" у Львові і закуповували товар в маґазинах на головній залізничній станції по гуртових цінах і в складах "Центросоюзу", бо "Повітовий Союз" через брак готівки не міг тримати великих запасів товарів, щоб ними нас забезпечити. За те наша кооператива платила "Союзові" 2% від товарів, закуплених в централях, на організаційний фонд. Достава товарів зі Львова нам легко приходилася, бо хурманка, що доставляла масло нашої "Районової Молочарні" до Львова привозила цей товар за низькою додатковою оплатою. Наша кооператива заснувала на місці недіяльних кооператив свої філії і тим самим рятувала престіж кооперації. Вона доказувала, що при добрій господарці кооперативна крамниця розвивається. Це мусіли оцінити повітові і крайові централі.

В Молошковичах існувала "Районова Молочарня", що охоплювала організаційно 17 сіл (5 з повіту Городок). Заснована в 1925 р. як відділ споживчої кооперативи, а в 1928 як окрема молочарська кооператива. В 1931 засновано кредитову кооперативу, аґенди її поширено на 16 сіл і вона стала до деякої міри молошківським українським банком, а її власні фонди перевищили з початком 1939 р. фонди "Українбанку" в Краківці. Наша кредитівка ніяк не перешкоджала розвиткові райфайзенок у нашому районі, а навпаки ще їм допомагала готівкою. В 1928 р. засновано "Районову Молочарню" в Яворові, а рік пізніше в Рогізні. В 1937 р. розпарцельовано її між Яворів, Судову Вишню і Молошковичі.

Які великі труднощі мусіли поборювати молочарні, хай послужить такий приклад. Польща видала закон, що молочарні мусять мати воду до масла признану бактеріологічним інститутом, інакше молочарню замкнуть. Наша "Районова Молочарня" не мала такої води і в селі її не було. Ми побудували резервуар на 24.000 літрів джерельної води. Джерело було віддалене від молочарні 400 метрів. Підземними рурами спровадили ми воду до будинку, а що джерело було положене сім метрів вище будинку то було природне давлення. Водою можна було забезпечити все село. Частину води днем і ніччю відпроваджували каналами до ріки. Кошти будови криниці виносили 10.400 зол.

Крім матеріяльних успіхів кооперація дала багато моральних здобутків. Селянин пізнав свою вартість, як людина і як продуцент. Відчуваючи матеріяльну незалежність від чужого капіталу, став певнішим себе, мав право плянувати свою працю. Молодь, відвідуючи господарські курси, прикладала здобуте знання в своїм, чи в батьківському господарстві і тим самим підносила культуру управи землі, культуру господарства. Частина молоді почала переходити в місто і включатися в кооперативну працю, або відкривати свої варстати праці, а тим самим збільшувався український стан міста.

Відносини кооперативного сектора до приватного — це тиха але затяжна боротьба. Кооперативний сектор поволі, але ступнево витискав (головно з сіл) приватників, бо переважав їх своєю солідністю, цінами, ну і клич "Свій до свого" не був пустим звуком.

Досі нічого я не згадував про відносини кооперації т. зв. низової до своїх централь. А це справа не маловажна, бо коли йдеться про молочарську кооперацію, то свій розвій і розмах, що вона завдячувала здебільша своїй централі — "Маслосоюзові". Велике вирозуміння, моральна, а в потребі і матеріяльна підтримка дирекції "Маслосоюзу" і організаційного відділу, а при цьому строга дисципліна й вимоги до "Районових Молочарень", це таємниця колосального розмаху і розбудови кооперативного молочарства. Треба підкреслити велику заслугу проводу "Маслосоюзу", а передусім дир. Мудрика в цій великій роботі, частину якої виконала і молочарська кооперація.

Прихід большевиків в 1939 р. унеможливив дальшу працю кооперації в попередньому вигляді. Бо хоч формально вона існувала, фактично це була повністю залежна і контрольована державою, чи компартією торгівля, яка нічого спільного з кооперацією не мала, бо члени не мали там нічого до говорення, все згори було запляноване райтпарткомом, а річні збори членів, це клини з демократії, яка є притаманна кооперації. Говорю це на підставі власного досвіду, бо мені приходилося з доручення "Райспоживспілки" такі збори переводити в Краківці. Секретар місцевого "Райпарткому" приніс мені список людей, які мали бути вибрані і заявив, що ці люди мають бути вибрані до проводу бо "це тобі не якісь буржуазні предрадсудки, а справжня совєтська кооперація". Ці люди дійсно були вибрані, і хоч дехто з членів пробував противитися, це нічого не помогло. Большевики використали кооперацію для стягнення континґентів. Кредитову кооперацію зліквідували цілком, бо вона їм була непотрібна. Не краще було і з другими "визволителями" — німцями. Вони теж використали кооперацію для своїх цілей т. зн. стягнення континґентів. Але все таки кооперація мала змогу в дечому оборонити селян, залежно від місцевих обставин.

Кооператори-жертви польського і других терорів: Чопик Михайло, Харамбура Семен, Худа Микола — в'язні Берези Картузької. Д-р Фільц Михайло, проф. Назаревич Омелян, Харамбура Семен, о. Мокрівський Матвій, Баланда Осип, Борис Степан, Левицький Степан, Британ Антін, Лопушанська з сином (старенька емеритована вчителька) і багато інших вивезені большевиками. Згинули в німецьких кацетах: Подолюх Володимир, Мельник Володимир з дружиною Юлією та 15 інших.

Микола ХАРХАЛІС
Михайло ГАРАСИМ

ПОВІТОВИЙ СОЮЗ КООПЕРАТИВ В ЯВОРОВІ

До мого* приїзду з полону (квітень-травень 1921 р.) мої товариші, які раніше повернули з бойовищ чи з полону, у співпраці зі старшими провідними громадянами за дозволом польської влади відновили діяльність давніх статутових організацій як: "Просвіта", "Рідна Школа", "Січ", кредитову й торговельну спілку, "Народний Дім" та "Сільський Господар". В усіх організаціях проходила пожвавлена праця.

Звернено велику увагу на розбудову кооперації — кредитової, споживчої і сільсько-господарської.

Кредитова кооператива "Народний Дім" працювала під проводом довоєнної дирекції: Загаєвич Іван, Семко Борис, Волощак Дмитро.

Споживча кооператива як і торговельна спілка "Народний Дім" теж успішно працювали під проводом управи: Щирба Антін, Осідач Микола, Баглай Іван. Працювала теж найстарша кредитова установа "Задаткове Т-во" під українською управою.

Тоді були вже відбудовані крайові кооперативні централі з "Ревізійним Союзом Українських Кооператив" на чолі. Вирішено відновити й розбудувати кооперативне життя різних видів. З ініціятиви українського активу в повітових осередках в краю почали виростати по селах споживчі кооперативи, які показалися конечними для заспокоєння потреб села як у закупівлі так і в збуті. Щоб запобігти хаосові, "Ревізійний Союз Українських Кооператив", рішив творити повітові осередки для сільських кооператив. Випрацював статут, який затвердила влада і від того часу (1921 р.) постає теж в Яворові "Повітовий Союз Кооператив" під проводом першої дирекції в складі: Щирба Антін — начальний директор, Паар Володимир — касир, Баглай Іван — книговод, заступник — Харамбура Роман. Управа з посвятою взялася до праці і з року на рік мала гарні успіхи.

В роках 1924/25 управа "Союзу" зобов'язалася доставляти цеглу на

---

* Миколи Хархаліса

будову церкви в Курниках, за яку церковний комітет зобов'язався контрактом заплатити вирубом дерева частини його лісу. В часі укладення контракту умова була добра і корисна для обох сторін, але незабаром ціни на дерево впали, а на цеглу підвищилися. Викликані з "Ревізійного Союзу" ревізори, не розглянули якслід справи і своїм невмісним рішенням довели до того, що "Повітовий Союз" зліквідовано і припинено передчасно діяльність корисної установи, хоч вона давала надію на успішний розвиток.

Потому виявилося, що ціни на дерево підійшли вгору і "Повітовий Союз" був би вив'язався з свого зобов'язання якнайкраще для церковної громади і для "Союзу". Треба жаліти, що нерозважні ревізори вкоротили розвій надійної одиниці, яка мала добру дирекцію, надзірну раду і відданих працівників.

Про цю подію дир. Михайло Гарасим в листі до сестри Миколи Чопика Ольги Рудницької (8-го січня 1968 р.) пише: "Іван Загаєвич, Володимир Паар і Антін Щирба заснували в 1921 р. "Повітовий Союз Кооператив" в Яворові, не мавши підбудови, тобто сільських кооператив, або, як їх називали, кооператив першого ступеня. Їх почали організувати щойно після заснування "Повітового Союзу Кооператив", отже створили надбудову, не мавши фундаменту".

Польською валютою була марка, яку уряд випускав у довільній кількості, хоч не мав на неї покриття. Через те почалася інфляція. Кооперативи росли, але не могли фінансово пов'язати кінців, бо вартість гроша падала. За вторговану готівку з продажу товару не можна було закупити новий товар, бо ціни головокружно росли. Не помагало й посилання щоденно "Союзом" посланців до низових кооператив з інструкціями про флюктуацію цін. Кооперативи ледве клигали, а з ними й "Повітовий Союз". Одне слово організатори "Повітового Союзу" почали працю не в пору та й не мали потрібного досвіду в цій ділянці. Директори "Союзу" позичили доляри від зарібників, що повернулися з Америки, зобов'язавшись повернути їм позичку долярами. Взяли теж на себе зобов'язання доставити комітетові будови церкви в селі Курники цеглу в заміну за право продажу деревостану лісу, який був власністю будівельного комітету. Продаж деревостану мав іти одночасно з доставою цегли. В початках 1925 р. прийшла реформа валюти в відношенні один мільйон вісімсот тисяч марок за один злотий. Прийшов застій у торгівлі, дерева ніхто не купував, готівки не було і "Союз" не міг виплачувати навіть відсотків за позичені від американських заробітчан доляри. Через те люди втратили свій тяжко запрацьований гріш, а "Союз" збанкрутував. Обслугу низових кооператив перебрала міська торгівля, яка заснувала гуртівню в себе. В 1931 р. зорганізовано новий "Повітовий Союз Кооператив", директором якого став Микола Чопик і провадив його до Другої світової війни. "Союз" закупив площу і

збудував "маґазин".

Після створення "Повітового Союзу", Торговельна Спілка "Народний Дім" дальше вела свої торговельні аґенди під проводом новообраної управи в особах: Осідач Микола, Харамбура Олекса і Хархаліс Микола, заступники: Пулик і Кузьо. Хоч інфляція поглиблювалася з року на рік, при уважній господарці кооператива працювала добре і кожнорічно виказувала додатній білянсовий підсумок. В час вальоризації й інфляційної валюти кооператива мала великий запас товарів і ним забезпечила свою будучність.

Після припинення діяльности "Повітового Союзу", не з вини його проводу, торговельна спілка "Народний Дім" перебрала на себе обов'язки "Союзу" і сповняла це завдання декілька років.

Згодом у 1931 р. зайшла потреба створити знову "Повітовий Союз Кооператив". "Торговельна спілка" і сільські кооперативи вивінували його і співпрацювали з ним прикладно й успішно.

"Повітовий Союз Кооператив" крім свого торговельного завдання сповняв теж важливу культурно-освітню і виховну ролю. Як пише в згаданому листі Михайло Гарасим:

"З нагоди святкування тридцятліття заснування української гімназії "Повітовий Союз Кооператив" влаштував в 1938 р. в приміщенні гімназії багату виставку кустарного промислу Яворівщини та продукції товарів українських кооперативних фабрик і виробництв у Західній Україні. Організатором виставки був проф. Павло Придаткевич. Ця виставка дала початок музеєві "Яворівщина".

Посвячення наріжного каменя під будову молочарні в Яворові 27-го вересня 1934 р. Акту посвячення доконує парох церкви св. Юра о. декан Матвій Мокрівський в асисті оо.: Євгена Ломницького (заслонений), о Томи Бариляка і Миколи Огородника. На ліво від о. Мокрівського в ясному одягу, круглолиций — дир. Повітового Союзу Кооператив Іван Фірчук, в чорному одягу — дир. молочарні Остап Хархаліс. У першому ряді крайній — касир "Украін-банку" Баланда (з книгою в руці)

Повітовий Союз Кооператив в Яворові. Анкета крамарів і справників 13-го травня 1934 р.

Інж. Павло ДУБРІВНИЙ

ФІЛІЯ Т-ВА "СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР" В ЯВОРОВІ 1928-29 р.

По закінченні аґрономічних студій в Українській Господарській Академії в Подєбрадах (Чехія) 1928 р., передо мною постало питання — де практично приложити свої теоретичні знання, набуті в Академії протягом 5-ох років. Була можливість виїхати до ЗСА, як це зробили деякі мої колеґи по студіях. Одначе я добре пам'ятав, що при вступі до Академії дав підписку — обіцянку — за кожний рік студій в Академії, як стипендіян відпрацювати півтора року на Рідних Землях.

І мені пощастило. До Праги приїхав зі Львова посол до польського сойму Остап Луцький. Довідавшись, що я закінчив аґрономічні студії і хочу дістатися на працю в Галичині, запропонував мені виїхати до Львова. Його заходами за пару тижнів я дістав візу від польського консульства в Празі на в'їзд до Польщі.

В серпні 1928 р. я приїхав до Львова і зголосився до Крайового господарського т-ва "Сільський Господар". Дирекція т-ва "С. Г." спрямувала мене на працю до філії т-ва "С. Г." в Яворові, куди я прибув на початку вересня 1928 р. Зголосився в старості на перебування в Яворові. Політичний референт староства, переглядаючи мої документи, досить підозріло поставився до мене, але дозвіл дав мені на 4 місяці.

Філія т-ва "С. Г." в Яворові була майже нечинна. В терені було декілька таких кружків т-ва "С. Г." Головою філії був дир. кредитової кооперативи "Українбанк" Роман Харамбура, колишній старшина УСС. Людина лагідної вдачі, товариський в поведінці. В повіті серед селян він був популярний і поважаний. Секретарем філії і урядовцем був О. Грабовський, людина молода, в роботі обов'язкова. Аґрономічну працю філії т-ва "С. Г.". фінансували всі види кооперації — споживча, кредитова і дещо молочарська, що була в стадії організації. Фонди ці були невеликі, то й оплата аґронома і урядовця філії "С. Г." були мінімальні.

В початках своєї праці я звернув пильну увагу на урухомлення вже існуючих кружків "С. Г." та організацію нових. Кожну суботу, неділю і свята я використовував на організацію нових кружків т-ва "С. Г.", виголошуючи при цьому господарські реферати. Селяни радо горнулися до своєї станової хліборобської організації. До кінця року мережа кружків т-ва "С. Г." охопила майже всі села Яворівщини. Гірше йшла справа в судовій окрузі Краковеччини (яворівський повіт). Коли я приїхав на засновуючі збори кружка "С. Г." в Краковець, то місцевий комендант постерунку збори розігнав, не дивлячись на те, що я мав на письмі дозвіл від староства в Яворові на відбуття зборів. Комендант постерунку вилеґітимував мене, а потім із погрозою сказав: "Нехай пан забирається собі на свої землі до Києва вчити своїх хлопів, а тут ми є на те, щоб учити наших хлопів уму-розуму..." Отже, через поліційні перешкоди мені не вдалося судову округу Краковеччини охопити організаційною сіткою.

Під час цих поїздок я одночасно знайомився на місці з ґрунтами повіту, а також старався нав'язати контакт із окремими господарями і засягнути інформації щодо умов їх господарки. Засадничо населення Яворівщини було національно свідоме і в громадській роботі активне. З-поміж цілого ряду сіл повіту на чолове місце вибивались ось такі громади: Рогізно — завдяки діяльній праці місцевого пароха о. Телепа, члена ради філії "С. Г.", госп. Щепанського та активної діячки на громадському полі селянки Олени Грядової; Молошковчі — тут багато працював абсольвент філософії Гарасим, якого під час польської пацифікації тяжко побито; с. Скло, завдяки невтомній праці пароха о. Михайлихи; Поруденко — завдяки праці дир. школи Вальчика і Прилбичі на чолі з парохом о. Котисом (в цьому селі мав свою посілість Лев граф Шептицький, рідний брат митрополита А. Шептицького).

З господарського боку Яворівщина була надзвичайно бідна і населення переважно жило в проголодь, бо крім карлуватих господарств ще й ґрунти були маловрожайні і провадилась примітивна господарка. Частина повіту в напрямку Рави Руської і Янова — ґрунти піскуваті, а в напрямку Судової Вишні — глинка з непропускальним підґрунтям т. зв. рудяк. Для поліпшення урожайности ґрунтів треба було широко застосувати зелене угноєння, що вже практикувалось тут на двірських полях, а на селянських лише де-не-де.

Повелась широка аґітація на відчитах, нарадах і курсах сіяти на піскуватих ґрунтах жовтий люпин і сераделю (як пожнивну культуру) на зелене угноєння, а на глинкуватих ґрунтах — управа синього люпину з одночасним поступовим поглиблюванням непропускального підґрунтя, орючи плугом із поглиблювачем. Для переконання про збільшення урожайности від зеленого угноєння, були заложені демонстраційні

дослідні поля на піскуватих ґрунтах у с. Скло, а на глинкуватих у селах Рогізно і Молошковичі.

Щоб піднести добробут населення Яворівщини треба було дотеперішню господарку переорганізувати та пляново переходити в напрямок годівельно-збіжжевий. З домашніх тварин звернено особливу увагу на годівлю молочних корів, а з дробу на м'ясно-яйценосну расу курей "Род-Айленд" (кармазинів) і місцеву породу "зеленоніжок". З цією метою переведено ряд короткотермінових курсів (2-3 денні) в селах: Наконечне, Рогізно, Поруденко, Прилбичі, Скло. Відрадним явищем було те, що жіноцтво становило 50% слухачів на курсах.

Крім курсів господарське знання серед селян поширювалось ще й друкованим словом. Учитель місцевої гімназії Євген Яворівський — людина енерґійна, працьовита, —, не шкодуючи свого гроша і часу, видавав місцевий часопис "Українське слово", де був куток для господарських справ. В ньому автор цих рядків подавав сезонові актуальні поради з господарки.

Варто ще згадати про спробу "пересаджування збіжжя озимини". Брошура інж. аґронома В. Воробця під наголовком: "Сто корців з морґа" наробила великого шуму в Галичині. Кинуто клич: "Пересаджуймо збіжжя!..." Багато хліборобів почали переводити спроби пересаджувати жито і озиму пшеницю на своїх полях. Цим кличем був захоплений дир. гімназії "Рідної Школи" д-р Маркіян Терлецький, з яким я був добре знайомий зі спільного перебування в Подєбрадах (Чехія). Він звернувся до мене, щоб я з учнями гімназії попробував пересадити жито на полі о. Кушпіта — катехита гімназії, який радо відступив поле для цієї акції. Особисто я не вірив в успіх цієї спроби, але бажання д-ра М. Терлецького я постарався виконати. Учні гімназії старших кляс радо ходили зі мною кілька днів підряд на поле, пересаджували жито, пекли бараболю, кукурудзу, бавились і були дуже задоволені з цієї оказії. А міщани-господарі Яворова, посміхаючись казали: "Тепер уже не буде голоду, бо пани з гімназії взялися разом із аґрономом по-новітньому ґаздувати"... Пересаджене жито почало кущитись і вже восени багато краще виглядало в порівнянні до непересадженого. Але через рік спроби, ця акція в Галичині взагалі завмерла. Перевести обрахунок врожаю мені з цієї спроби не пощастило, бо незабаром староство примусово виселило мене з Яворова і заборонило в'їзд до нього. На початку лютого 1929 р. кінчався термін мого перебування в Яворові. Викликали мене до староства і наказали негайно збиратись, і в супроводі поліцая я від'їхав до Львова. Певно, що моя суспільна праця на господарському відтинку польській адміністрації не подобалась і вони хотіли позбутись із повіту зайвого "вивротофца"...

Степан КАЛАМУНЕЦЬКИЙ

ТОРГОВЕЛЬНИЙ СТАН ЯВОРІВЩИНИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Німецько-большевицька війна в червні 1941 р. зруйнувала заготівлю харчів і домашніх товарів цивільного населення. Німці і місцеве шумовиння розбили і пограбували крамниці та маґазини, які діяли за большевиків. Щоб рятувати залишки товарів, таки другого дня після приходу німців зібрався гурт бувших господарських і освітніх працівників та рішив звернутися до німецької військової комендантури за дозволом спасати рештки добра та організувати торговельні підприємства в Яворові та по селах. До ініціятивного комітету ввійшли: О. Кметик, Т. Водяний, С. Каламунецький, І. Фірчук, П. Волощак, І. Павлюк. Місцева німецька комендантура тимчасово дозволила на таку акцію, але затвердити її мав господарський відділ окружної команди у Львові. Торгівлю в місті й околиці організовано на кооперативний лад. Направлено крамничні приміщення, залишки товарів звезено до приміщення Союзу Кооператив, який очолив Іван Фірчук і до приміщень крамниці Народного Дому. Урухомлено діяльність банку в будинку Задаткового Т-ва на розі вулиць Маковея і Гребельної, а завідував С. Левицький і Д. Харамбура. Діяло сім крамниць, два ресторани, пекарня. Всі продавці мусіли отримати дозвіл від місцевої німецької жандармерії, але прохання про дозволи жандармерія відкинула. С. Каламунецький поїхав до Львова і там виклопотав дозволи від окружного господарського відділу, хоч не обійшлося без хабара. Торгівля розгорталася повільно, бо не було товарів у крамницях. Прийшлося шукати їх по інших містах. За цукром треба було їхати до Ходорова, залізно-господарське знаряддя привожено з Ярослава, книжки з Перемишля (Засяння), ґалянтерійні товари треба було роздобувати у Львові й у Кракові, куди їздив М. Хархаліс. Муку куповано в німецькій комендантурі з колишніх совєтських маґазинів на залізничній станції.

В обігу були рублі-карбованці. Хліб продавано на картки, які

Управа і службовики Повітового Союзу Кооператив в Яворові, серпень 1942 р.
Сидять: Роман Харамбура, Іван Фірчук, Мирон Масюк

видавало міське управління. Харчовий відділ був під керівництвом гімназійного вчителя Т. Водяного. Для жидівського населення були відкриті дві крамниці в ринку, куди доставляли хліб. Одначе по кількох тижнях функцію доставця харчових продуктів для жидівських крамниць перебрав "Юденрат".

Німецька влада не сприяла кооперативному способові ведення економічного життя, тому віддавала підприємства в руки приватних осіб. Ресторан перебрав Тригубенко, книгарню Плакса.

Восени С. Каламунецькому доручено зорганізувати торговельну школу і з тим моментом він перестав працювати з міською споживчою Спілкою.

Юрій ЛИПА

ЯВОРІВ І ЯВОРІВЩИНА

(Перший і третій листи із циклу "Провінція")

ЛИСТ І

Працюючи лікарем в Яворові, д-р Юрій Липа написав у 1944 році сім листів до Андрія Жука в Відні. Цим листам Ю. Липа дав спільний заголовок "Провінція". Базуючися на спостереженнях українського, зокрема селянського життя в Яворівщині, Ю. Липа дав у цих листах філософічно-соціологічну студію. Яворова і Яворівщини стосуються безпосередньо перший і третій листи.

Місцевість, що в ній перебуваю (Яворівщина — Ред.) знаходиться якихсь 140-220 метрів над поземом моря. Ґрунти переважно піскові. Процент одних ґрунтів вагається між 22-24% загальної площі, отже майже 2, а то й 2 1/2 рази менший, як на врожайній Тернопільщині чи Херсонщині.

Лісів тут є багато, не менший відсоток, як в лісистій Станиславівщині: до 60%. Ліси ці для психології населення значать багато, вони сполучують їх з Волинню і "аж із самим Києвом". Певне лісистість і сприяє великій кількості опадів та задержує не малу кількість озер і ставів.

Густість населення вагається між 70 до 100 на кв. клм. Селяни, як стан переважають — їх є понад 80% населення. Це хіба одна з найбільших селянських закутин України.

Селянство тут дуже добре, і то не тільки з огляду на піскові ґрунти, — дві п'яті сільських господарств, це 1 до 5 гектарові господарства. Здавалося б, тут найбільше убожество і найбільше пригноблені люди. Тимчасом ви цього в них не відчуєте. На пісках виросло загартоване плем'я, з багатьох оглядів духовно сильніше від тих племен, які посіли найплодючіші чорноземи України.

Це видно з їх зайнять. Вони — самодіяльні. Плекання курей і птахівництво тут більше розвинене, як у всіх інших багатших західніх ділянках. Так само перед війною було розвинене й плекання свиней.

З другого боку, це околиці, які живуть із кустарництва (халупництва). Дорослі купці носять свої вироби по цілім світі на продаж.

Не дарма міг я з одною бабою говорити по-французьки, а з сільським війтом з Наконечного і по-німецьки, і по-англійськи. Таких тут більше.

Багато тут гарбарів, кушнірів, а саме містечко, де я є (Яворів) славне від триста літ із забавкарства. Не брак тут бондарів, мітлярів і спеціялістів від плетення "метрів" з рогожі.

В моєму повіті (Яворівщина) є коло 60-70 тисяч населення. Я їздив по селах наразі лише кількадесять разів, але за кожним разом не одне відчув, і не одне дійшло до мого зрозуміння.

Часами, дивлячися на лиця, згадував я кров і походження. Та й то дуже нелегка річ була і ще буде. Перемішання крови українського народу за часів його історії, ще Грушевський уважав за чудодійне і вартісне для будуччини. Особисто вважаю теж за річ вартісну. Адже мій так званий "расизм", чи властиво прихильність до роду, то передовсім — прагнення очистити його душу, дати духовий тип для себе й для світу. Упорядкувати й очистити! — Як занечищену ріку в притчі Івана Липи.

Тут "мій" повіт має багате минуле. Був він на торговельнім тракті Київ-Львів-Краків. Саме місто, Яворів, засноване, як каже традиція, княжим дружинником Явором в XIII-XIV ст. У виразніших історичних поданнях знаходимо Яворів в руках староукраїнського боярського роду Даниловичів. Мати Яна Собєского (1627-1696) походила власне з того роду. Цею дорогою Яворів з Вільшаницею (тоді ще Вільшаною) дістався в руки Собєского, спочатку яворівського старости, а потім пільного гетьмана. Собєский оперував військами козацькими й чужинними. Сам він був, здається, радше антипатик поляків і козакофіл. Традиція приписує Собєскому осадження в Яворові — турецьких воєннополонених по віденській відсічі.

Та ж традиція приписує місцевості Керничка коло Вільшаниці — леґенду. Там при джерелі з'явилася Мати Божа козакові і сказала, що Собєский стане царем руської землі і прожене всіх турків і татарів. Відбиття цієї леґенди є в старих яворівських колядках.

Мене дивують прізвища й назви сіл.

Ось осади з традицією козацьких хуторів: Сюньки, Тараньки, Баджеги, Окілки.

Ось — з традицією шотляндців — Шоти, де стояла важка наємна піхота.

Ось — Вільшина — Вільшаниця, де стояла легка піхота козацька, та ще й перевезла в 1620 — церкву з козацької України.

Як вам сподабаються такі прізвища? Чисто тюркські з кінцівкою "бей": Маковей, Харамбура, — Коабей, або попросту Бий (Бей). Но, а — Серкіс, Гін, Гінджак, Ілик, Кархут, Малик — чи не з Малої Азії? А ось і "Далекий Захід" — Бриттан, Фульмес, або німецькі — Фітель, Келєр, Серафин, Линда.

Що скажете на грецькі імена, як Ольбин, Нікода може Каламунецький, або на віленського — татарського Булатовича, чи сербського Миклоша, чи от перського — Хархаліса, це останнє найславніше тут прізвище!

Ба, не бракує тут і козацьких, як Піка, Булавка, Знак, Біжок, Атаманчук, чи взагалі Рубан. Є щось із боярщини в Духничах, Оленичах, Кулиничах чи Кунанцях. Є і прізвища вищої аристократії, як Сулима.

І що скажете на те все, — яка мішанина! За те дух твердіший, як у найчистіших кровно околицях Покуття. Може свідомість одности духа приходить із свідомости різноманітности походження?...

Та зоставмо сферу духа і вернімося до фізичної ділянки. В їдженні переважає цілковито віджива веґетативна, а майже бракує анімальної (м'яса). Тим самим побудливість характерів є незначна. Але яка витривалість! Степова трава так у сонці і в снігу не заховається, як ці люди під час світової бурі!

Під час польської пацифікації — Линда, Алексевич, Герасим — стали славними з тої витривалости, а їх матері, що їх виховали, я думаю, мають ще більше право до заслуг, як вони самі.

Сильних і здібних людей тут не брак — згадайте, що звідси вийшов Осип Маковей, педагог, романіст, сатирик (люблю його сатири), звідси Ізидор Бриттан, фундатор і діяч церковний, а за ним і інші фундатори промислів, установ просвітних і для молоді, ремісницьких цехів і т. д. Коли думаю про них, то жаль мені, що Яворів, не має герба. Властиво ніби має: колись була — лодка.

То міцна лодка. Яворівців знають добре і дні великого Листопада і історія Українських Армій.

Яке ж враження загальне по сто днях побуту тут? Таке, як в гамарні, там де тужавіє металь. Ми тужавіємо поволі, ми — то значить не тимчасові здобутки, декорація, подробиці, — ми — це значить тип людини. Не боротьба одиниць іде й буде йти, а боротьба людських типів.

Що ж є одно, що відразу вразило б тут чужинця? Те одно звучить скрізь, як гасло і як зв'язок з минулим, а часом як і заповідь будуччини.

Селянин дивиться вам в очі, говорячи це гасло, якби питаючися, чи ви зумієте йому відповісти, як слід? Це: — Слава Ісусу Христу!...
— Слава Богу навіки.

Це — християнська земля.

ЛИСТ III.

Провінція, що я перебуваю — дуже вбога. По хатах та селах не видно на ліжках високих подушок, замість них дерев'яні лавки, не завжди ледве прикриті сінником, чи соломою.

Не скрізь є й ідеал і опора сім'ї — корова. Досліджую і питаюсь виснажену жінку:

— А ви кормите дитину?

— Кормлю.

— А довго?

— Вже два роки.

— Та чого так довго? Це ж вас мучить.

— Та мучить... Але корови нема!

Земля тут надзвичайно вбога, піщана. Роботи коло неї багато.

Часом пробуєш потішити мужчину.

— Не журіться, ви ще молоді.

— Я молодий, — відповість вам — коли біда стара.

Або спитаєшся:

— А як ваше господарство?

— Оттаке господарство — скаже — ні впрів, ні змерз.

Не в кожній хаті і хліб є. Недармо про мізерну дитину тут кажуть: "Таке худе, якби хліба ніколи не їло".

Смутку з цього життя люди не мають. Злостить тільки хтось, хто захворіє, особливо як то жінка. Тоді буває (хоч рідше) й такий, що її попрікне хворобою, а ще додасть спокійно: "Хробаки вже тя давно визирають". Розчулювання і сантименталізму нема в щоденнім житті селянства.

Справжнє горе переноситься мовчки, за те "до печінок доходить". Каже невістка про стару матір, що схне і чорніє.

"То вони з корови дістали. Корова їм згинула, а вони з того хвороби дістали".

На тлі того убожества і недоїдання — перше, що падає в очі, це праця селянки.

Невсипуща енергія української жінки. Від удосвіта, або то йще від ранішніх годин вона на ногах. Всім кермує слово "треба". Треба води принести, треба хату позамітати, треба в печі напалити, треба дітей нагодувати, треба прясти, треба бульбу копати, треба, треба, треба.

На мою думку, в цьому біганні, тупцюванні, саханні, ношенні робить пересічна жінка десять до п'ятнадцять кілометрів денно в самій хаті і подвір'ї. Кількість годин праці випадає, мабуть, до 16-18 на добу. Коли є справи поза подвір'ям, то це вже не тільки ходити, "треба побігти". Біжить без пам'яті, біжить баба, біжить дівка — до священика, до ветеринара, до кооперативи. Та вкінці падає десь на лаву й спить без снів. Часом у сні зривається на крик дитини, на гомін на дворі — десь коло комори, коло стодоли...

Як селянка працює? Порушування її не має системи, вона робить одну справу й згадує про другу, третя пригадується їй сама. Дитина замочилася, відіпріла її шкіра, треба перевинути, бо крик, бо молоко в

печі збігає, треба відсунути, а тимчасом треба оббирати бульбу на вечерю. Багато речей вона відчуває, не як формальне поняття, тільки як шось живе. Вже не кажу про корову, чи взагалі звірята. Живе для неї все що кисне, що ферментує, що вариться, пражиться, печеться. Квас і квасна капуста, мають життя в її очах, передовсім живе кваша і тісто, наставлене на хліб.

Спосіб відношення її до речей, то, як відношення до чогось рідного і частини себе. Щось і живого міту є в тім. Одночасно це випливає з найбільшого її прагнення, прагнення кожної жінки, прагнення казки.

Коли б не це чуттєве відношення жінки до своєї праці, то та праця була б пеклом для неї.

Хто цілий час підносить напруження почуття жінки.

Придивімся, як вона метушиться, працює — коли засвітяться її очі під час найбільшого поспіху? Тоді, як мельком завважить щось у своїй дитині. Дитина то особливо до 2-3 років коли ставляє перші кроки, коли відкриває світ у своєму наївному здивуванні — то чудове з'явище. Наївність її, її безпомічність і своєрідний чар, це те, що побуджує матір до постійного захоплення. У себе в серці хіба несвідомо ставить кожна жінка вівтар своїй дитині і молиться до неї. У селян (тутешніх інтеліґентів ще частіше) дитина є боготворена. Подивляння жінки переходить на чоловіка. Часто тут я завважив погляди батьків, повні німого захвату, коли вони дивляться на свою дитину.

То є властивий символ життя тих людей, а навіть певна вість для віри — мале дитя з його прикметами. То є найбільше "треба" з життя жінки. Жертва для дитини є кожна добра. Замучливе вставання по ночах до немовлят, приймається як річ самозрозуміла. Жінки тут поволі висихають коло дітей. Рідко буває, щоб по 6-8 дітях мати вже не була постаріла.

Нема сумнівів, що то велика річ таке прив'язання до дітей. Поки так є, то все гаразд з будуччиною народу.

Дитина є основою характеру цілої родини. Дитини в перших роках взагалі тут не виховують, а слідкують за нею за всіми її бажаннями.

"Дей, дей..." — белькоче дитина. — "А що дати донцю (синку), що?" — відповідає ущасливлена мати, відповідає бабця, відповідає і тато, що також покорений чудом нового життя з власної крови белькотінню дитини.

Обсервуючи відрухи дитини й матері — знайдете зародки багатьох, а може й усіх почувань, що ростуть на дні психології дорослого українця. Гнів і віддання, підступ і радість все там є. Немає ніяких обмежень, не відчувається часу. Недармо вічність цих мінливостей "лялі в льолі білій" відчув так сильно Тарас Шевченко.

Його "Марія" — це, властиво, утотожнення євангельського христи-

янства з чудом української матері з дитятком.

Воно є центром народного життя. Дитина є на споді всього, і забаганки, і радість дитини, то найчастіше, що має селянська хата. "Воно ж таке, як святе! Воно — ангелик!" — повторяє неодна мати.

І так є не тільки тут, в убогій Яворівщині, над Склом, Гноєнцем, так є скрізь, де є незіпсуті українські родини, чи то над Тисою, чи над Дніпром, над Озівським, чи над Чорним морем.

Скрізь головний тягар праці лежить на українських селянках. Скрізь працюють вони охочі і невсипущі, як саме життя.

І скрізь головним змістом їх праці, як праці цілої сім'ї — є успіх їхніх дітей.

"Гірна" церква в Яворові

Д-р Василь ЛЕВ

ФОЛКЛЬОР ЯВОРІВЩИНИ

Усна словесність Яворівщини різноманітна. Вона поділяється на обрядову і світську, пісенну і прозову. Мотиви обрядових пісень виявлені в колядках, щедрівках та ранцівках. Це леґендарні мотиви, нпр.: про втечу Матері Божої до Єгипту, мотиви побутові, також вертепного характеру, що їх склали спудеї в XVII-XVIII ст. Близькі змістом і формою є також щедрівки. А деякі колядки і деякі щедрівки призначені для господаря, господині, парубка, дівчини і дітей. Колядки для господаря і господині більш леґендарного характеру, інші більш світського. Такі колядки давнього походження з часів передхристиянських та перших століть християнства згодом переробляли спудеї в пізніших століттях. Бувають теж і жартівливого характеру, парафрази побожних коляд.[1]

До пісенної словесности належать короткі однострофічні пісні світського змісту, з коломийковим ритмом, часто сороміцького характеру. Співають їх пастухи за худобою в полі чи за кіньми. Деколи співають і робітники. Співають і на весіллі, але поважного змісту, коли молодий з дружбами і молода з дружками ходять по селу, запрошуючи рідних або знайомих на весілля. І ці пісні бувають жартівливого змісту, часто з притиками до знайомих осіб. За те при печенні короваю, при вінкоплетинах, вбиранні молодої до шлюбу, благословенні молодят, в поході й повороті від шлюбу, виїзді з приданами пісні бувають довші, поважні, врочисті, навіть деколи сумні, коли одне з молодят є сиротою.

Прозова словесність є побутового або історичного характеру. Побутові, це оповідання про недавнє минуле, про війну, про панщину, про соціяльні відносини в селі та околиці. В новіших часах багато говорилося про політику, світову й українську. З давніх часів оповідали люди про татарські й турецькі напади. З того часу залишилися назви місцевостей. В селі Тростянець серед лісів були кургани, що свідчили про бої з турецько-татарськими наїзниками.

---

1. Див. Василь Лев — Коляди й колядки в селі Старий Яжів, яворівського повіту. Записки НТШ, т. 169, Мюнхен 1962, 169-207.

Особливі великодні пісні в Яворівщині — це риндзівки. Володимир Гнатюк записав їх у селі Наконечне. Пов'язують їх із колядками різдвяного циклу, хоч це тільки великодні пісні, з великоднім звичаєм "волочіння" — ходження з хати до хати з свяченим, із привітанням і поздоровленням, звичайно в великодній понеділок. Парубки обділяються з дівчатами крашанками. Риндзівка, це співання пісні немов щедрівки, в якій прославляється дівчину. В цих піснях видний мотив весни і додатки великоднього рефрену "Же й Христос, же й воскрес..." В. Гнатюк пояснює, що "ці пісні співають хлопці і парубки другого і третього дня великодніх свят дівчатам і молодицям, що повіддавалися в останній сезон, в "зимне пущання". Вони приходять у ночі громадою 20 — 30 хлопців, з одним музикою, звичайно скрипалем, часами беруть і басиста, стають під вікнами і співають всі в один голос. Як скінчать, дівчина виносить їм за поріг кільканадцять або й більше писанок і звичайно додає ще зо три "дутки" (2 крайцарі, ґрейцарі) на "почастування", по чім усі відходять тихо і під вікном другої дівчини співають ту саму або іншу риндзівку.[2]

Філярет Колесса вияснює зближення риндзівок до різдвяних щедрівок так: "Замітна річ, що в колядках і щедрівках часом дії є не зима, а початок весни, не ніч, а розсвіт. Дуже часто колядки згадують про оранку й сійбу та інші весняні праці в полі, про стереження саду-винограду, про бурі й дощі, що бувають на весні. До того ж колядки своїм змістом, формою й характером величання близько споріднені з білоруськими т. зв. волочебними піснями, які співають у часі Великодня дружини "волочебників", зорганізовані так само, як українські колядники. Волочебні обряди й пісні були давніше поширені й на українських землях, як на це вказують звернені проти них гострі слова Ів. Вишенського: "Волочѣлное по Воскресеніи зъ мѣстъ и зъ селъ выволокши, утопѣте!" Тепер залишилися в нас ще останки волочебних пісень у Яворівщині під назвою "риндзівок". Вони оспівують такі самі теми, як колядки, даючи перевагу любовному змістові і кінчаються такими самими бажаннями як колядки, від яких відрізняються тільки воскресним рефреном:

Же Христос, же воскрес,
Же воїстину, же воскрес.

Це пізніший додаток, що зв'язує старовинну пісню з християнським святом Воскресення."[3] Далі Ф. Колесса вияснює, що колись колядки і щедрівки в'язалися з весняним новоріччям. Щойно християнство покла-

2. Див.: Матеріяли до української етнографії та етнології, т. XII. 228.
3. Філярет Колесса: Українська усна словесність, Львів, 1938, стор. 37-38.

ло їх на початок року. Риндзівки, або волочіння були також у білорусів, росіян і поляків.[4]

Назва риндзівки близька до ранцівки. В Тросцянці ходили на Великдень ранцювати, а що ходили цілу ніч аж до ранку, тому й називали ці пісні ранцівками.

Подаю три ранцівки видруковані в праці Філярета Колесси п.з.: "Українська усна словесність". Львів, 1938. Накладом Фонду "Учітеся, брати мої", ч. 1-4 (22), стор. 205-208.

Подаю також і деякі гагілки зі Старого Яжева, записані Степаном Пісоцьким.

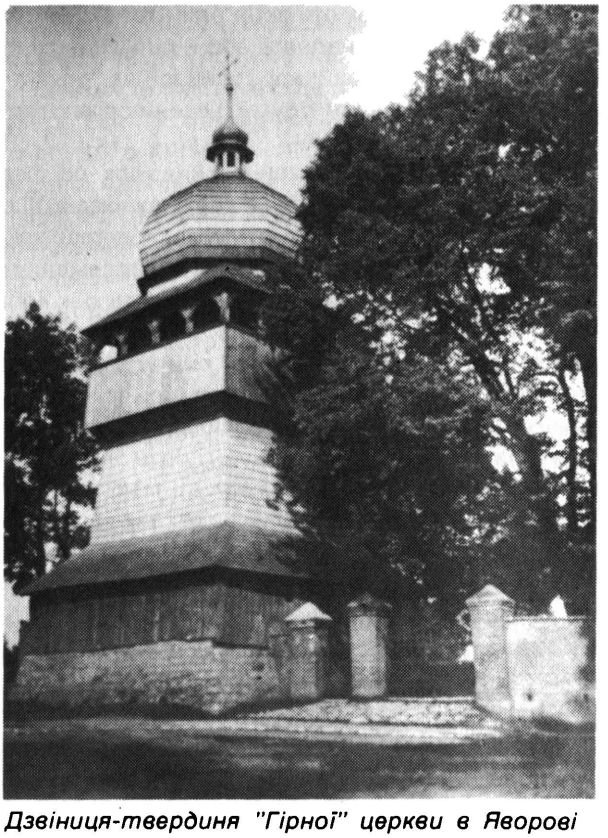

Дзвіниця-твердиня "Гірної" церкви в Яворові

4. Михайло Грушевський: Історія української літератури, том І. Ню Йорк, 1959, стор. 177-179. Володимир Гнатюк "Гаївки". Записки НТШ т. 201. Ню Йорк, 1981, стор. 91-95.

Д-р Василь ЛЕВ

НАРОДНА ОДЕЖА В ЯВОРІВЩИНІ З-ПЕРЕД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

До Першої світової війни народна одежа селян цілої України зберігала всі признаки давньої традиції з-перед століть. Та вже Перша світова війна принесла зміни, що відбилися й на народній одежі. Селяни, що побували в різних країнах, бачили різниці на кожному полі духового й матеріяльного життя, бачили в інших країнах "вищість культури", це їм імпонувало. Ця "вища" культура зближувала західньоевропейського селянина до міста і його способу та стилю життя. Це імпонувало нашим людям, вони старалися вносити новини, передусім у наш побут. Зміни з користю, а також із шкодою для села принесла тоді нова мода в одежі. "Нова" мода зайшла в найглухіші закутки Галичини, і нова "панська" одежа стала витискати давню сільську, традиційну. Селяни почали "культуризуватися" в ділянці одежі й поступати на цьому полі так, що перед Другою світовою війною в деяких околицях важко було знайти чисті зразки давньої традиційної народної одежі. Сталося це передусім в околицях Львова і ближче більших міст. Найменше піддалися новій моді південне Поділля, Карпати і Полісся (під Польщею). Про зміни під большевиками годі говорити

Наші, передусім жіночі організації у вільному світі, як між двома війнами в Галичині старалися, так і тепер тут стараються зберегти зразки давньої гарної одежі наших сіл. Опис одежі з-перед Першої світової війни, що його тут подаю, це теоретичний додаток до музейних збірок у вільному світі. Цей опис відноситься до двох сіл Яворівщини, Залужа, 2 км. віддаленого від Яворова на північний схід і Яжева Старого, 4 км. на північ від Яворова. Одначе майже цілий яворівський повіт визначався одностайністю народного саморобного одягу з деякими різницями в одягових деталях, що характеризували окремішні риси кожного села.

"Наше Життя", вересень 1975.

Галина Захаріясевич-Липа. Яворівські типи. Рис. По дорозі з ярмарку: "Продали корову"

Галина Захаріясевич-Липа: Яворівські типи. Рис. В неділю по полудні: "Сусідки"

Вони звичайно були невеликі, але надавали кожному селу своєрідний характер. Тому що одежа їх була з білого доморобного полотна, називали їх, напр., у манастирі в Крехові коло Жовкви: білі гуси ("Прийшли на відпуст білі гуси"). Коли влітку в неділю селяни, вийшли з церкви, забіліло на церковному подвір'ї, тільки відрізнялися темні голови мужчин і кольорові, звичайно червоні, вишивки жіночих хусток на голові.

Коли після Першої світової війни стали, головно молоді, вдягатися "по панцки" в вовняні або цайґові матеріяли, то згодом почали шити для мужчин "панцку" одежу з доморобного полотна. Такий одяг можна було випрати й мати його свіжим, про що дуже дбали. Тільки старші придержувалися старої моди полотняного одягу. Що сталося з тими родами одягу з настанням большевицького режиму, можна легко догадатися.

Давня народна одежа, роблена з доморобного полотна, льняного, чиноватного (мішані нитки льняні й конопляні) і валового (валовини — коніпного). Жіночий одяг складається з сорочки, мальованки (спідниці), запаски (фартушка), кабата, хустки, бавниці у заміжніх жінок, кафтана; чоловічий одяг — з сорочки, штанів (нагавиць), кабата, кафтана, свити (у жінок і мужчин — з вовняного сукна), капелюха, чобіт.

Сорочку шили звичайно з льняного полотна, на неділю і свято, деколи на робочий день з чиноватини. Вона зроблена з суцільного куска полотна названого "стан". Це немов мішок, що сягає боків, так що лишаються отвори, широкі на 13 цм., до яких пришивають рукави. Вони вгорі мають "вуставки", клинці під пахами, у мужеській сорочці вдолі "дуди", а в жіночій "маншети", що їх нашивають на збиранки (пліс). З переду сорочки протинають отвір, що сполучується з поперечним отвором угорі, до якого пришивають комірець, званий "вопшивка". Замість вишивати комірець, стебнують, т. з. темною, невибіленою вивоскованою ниткою шиють рідкі геометричні взори. Їх вишивають на комірі (вопшивці), дудах і рідше на вуставках. Вже перед Другою світовою війною стали вишивати жіночі сорочки на комірах і дудах (маншетах), рідше пазухах, квітистими кольоровими взорами — чорним, червоним, синім, зеленим. Ця мода стала поширюватися щораз інтенсивніше підо впливом "Нової Хати", її таблиць узорів із народними вишивками без огляду, з якої околиці вони походили.

Нитки для вишивання називають "лучка". Вишивали дівчата й молодиці, старші жінки стебнували.

Вишивка на грудях розміщена по обох боках пазухи, а вона сама викінчена вишивкою або стібом.

Мужчини носять сорочки такого самого крою і довжини, як жінки, не вишивані, тільки стебновані на комірі. В Яжеві та Залужі впускають їх у штани. Те саме роблять і в більшості яворівських сіл. Тільки в деяких

Літній одяг жінки з села Старичі

Дівчата з с. Серни в народній ноші

Сільська дівчина з коромислом біля колодязя

селах носили сорочки поверх штанів, довгі майже по коліна. Коли хто в Яжеві чи Залужі випустив сорочку поверх штанів, сміялися з нього, мовляв — "висіпалася йому сорочка з нагавиць".

Спідниці, звані мальованками, носили жінки й дівчата ще до Другої світової війни. Шили їх із домашнього полотна, льняного або чиноватного, вибиваного геометричними поздовжніми паралельними пружками; між ними зірки або хрестики. Вживали до того чорної фарби, що довгі роки не тратила кольору, хіба злиняла трохи. Звичайно на весні або восени приходив у село жид "мальованик", викрикуючи: "Малюй дошку, малюй!" Тоді закликали його жінки до хати. Жид пропонував: "Вибери собі дошку!", показуючи зразки орнаментів. Та звичайно мав він один-два зразки і вмовляв у жінок, що він малює ту дошку, яку вибрала собі жінка. Мальованка складалася з двох кусників мальованого полотна, званих півками (півка — половина). Вона морщена (рясована) в складки, звані збиранками. Ці дрібні складки роблять мальованку широкою та вигідною в ході. Довжина мальованки понижче колін до половини литок, однакова у замужніх жінок і дівчат.

До шлюбу вдягали "шорц", замість мальованки. Це спідниця такої самої довжини й форми, як мальованка, вшита з доморобної, вовняної, різнокольорової, взористої тканини. Такий шорц носили заміжні жінки тільки на великі свята, а вкінці вдягали їх "на смерть" — до домовини.

Всі жінки вдягали фартушок — "запаску", трошки коротшу від мальованки, вшиту також із полотна льняного, тоненького, вишивану внизу і по краях, або стебновану. Шили теж запаску з купної квітистої матерії, на яку деколи нашивали внизу стьожку.

Заміжні жінки носили на голові бавницю. Це вишивана низинкою (сьогодні популярно "яворівкою") прегарно згармонізованими кольорами, звичайно жовто-червоними, смуга завширшки 6-7 цм. Горішній рубець цієї смуги творить щіточку з таких самих кольорових ниток. Цей пасок натягали на тектурову обручку, яку закладали на очіпок. Очіпок, "чіпець", зв'язували ззаду на потилиці на розпущене волосся, не заплетене в коси.

На голові носили жінки й дівчата хустки, купні або домашнього виробу. Домашню хустку робили з тонкого льняного або фабричного, т. зв. картанового полотна в формі квадрата, складаного так, що творить рівнораменний трикутник. Два рівнораменні боки вишивали на берегах червоною волічкою, немов зарублювали. На кінцях рогів робили китички з такої самої волічки. При вершку цього трикутника в кутку вишивали такою самою волічкою взір геометричний або рослинний, часто в формі смерічки. Ця вишивка спадала на плечі. Два гострі кінці також закінчені китичками, зав'язували під бородою, рідше, головно влітку, ззаду щоб не було гарячо. Середину підстави трикутника (протипрямки) загинали над чолом у два маленькі ріжки.

Зразки жіночої народної ноші з села Мужиловичі

Зачіска. У дівчат звисали на плечах дві коси з-під хустки, зв'язані кінцями вплетених у них кольорових вузьких стьожок. Заміжні жінки розпускали деколи розплетене волосся під хустку на плечах. Волосся розчісували, роблячи довгий проділ по середині голови. На чоло спадає "гривка". Часто дівчата й молодиці закручували гривку в дрібні кучері, т. зв. "їцики". Колись закручували їх наслиненим пальцем, або загрітим цвяхом, пізніше вже купленим залізком.

Поверх сорочки вдягали "кабат" — полотняну блюзку, коротку немов камізельку, зовсім простого мішкуватого крою. Деколи у жінок кабат був трошки довший, вшитий до стану, з клинцями внизу по боках. Кабат шили так: цілий кусник полотна складений удвоє, немов мішок (прямокутно), витинають із боків так, що вгорі лишаються коротенькі рукави. До них пришивають решту рукавів. Спереду кабат застібається на один ряд ґудзиків, звичайно малих, скляних. Комірець вузький, стоячий. Чоловічий кабат нічим не різнився від жіночого, простого, не припасованого до стану, не мав тільки стебнованих пазух.

Поверх кабата вдягали кафтан, довгу полотняну нагортку, скроєну до стану. Від пояса розходиться кафтан вниз кльошовато, тому що по боках вшиті клини від пояса вниз. Горішня частина кафтана шита на подобу кабата, тільки не стебнована. Кафтан не застібали, не мав він навіть ґудзиків. Носили його розгорнутим, або закладали полу на полу і підперезували: жінки вузьким, тканим з вовни поясом. Мужчини підперезували штани ремінним вузьким поясом — "ременем".

Мужчини носили штани "нагавиці" з полотна, досить вузькі, головно внизу, бо так легко входили до чобіт. В стані матня трохи ширша входить збиранками у полотняну обшивку, припасовану до стану, так що можна було не підперезувати штанів, щоб не спадали. Але ремінь був невід'ємною частиною одягу, вживаною здавен-давна. Обшивку в штанах запинали ґудзиком, звичайно мосяжним, часто з військового австрійського мундира або плаща, з "ворлом". Хлопці нераз запинали штани дерев'яним ґудзиком з грубшого патичка. Інших ґудзиків при штанах не було. В штанах була тільки одна кишеня, з правого або лівого боку, залежно від села.

Носили колись і свити, шиті з доморобного сукна, тканого з вовняних овечих ниток. Жіноча свита темнобрунатного кольору, крою подібного до кафтана, не застібнута на ґудзик. Тільки низький комір та краї спереду обшиті червоною волічкою. Чоловіча свита роблена з попелястого сукна, скроєна до стану, як жіноча, з викладаним коміром, застібається на ґудзики й петлиці. Комір і кишені обшиті червоною волічкою.

Взимку носили кожух із овечих шкір, біло виправлених, не покритих ніяким сукном. Крій кожуха такий самий як свити, до стану. Комір у Новім Яжеві, Залужі, Вільшаниці і деяких інших селах, великий з овечої

шкіри, заслонює цілі плечі. З-під коміра звисає на плечах мала шкіряна китичка. Комір не застібається під шиєю. Тому часто в мороз у дорозі підв'язували попід комір хустку і заслоняли шию. В деяких селах, в напрямі сходу й півночі, Верблянах, Курниках, Тросцянці, комір малий і вузький, але звичайно застібнутий на ґудзик. Кожух запинається на круглі в формі вузлів ґудзики зі шкіри та маленькі шкіряні петельки.

Часто натягали на кожух свиту або кафтан, щоб зберегти нову виправу й охоронити від дощу або снігу. Поверху підперезували ременем, жінки поясом.

Взимку носили мужчини баранячу шапку, доморобну, з простим волосом. Для хлопців купували в місті т. зв. натяганку ніби кримку. Носили її і старші.

Влітку носили капелюх, куплений у місті (Яворові), попелястий з широкими крисами. Такий капелюх на дощі скоро тратив форму. Одначе були капелюхи ліпшої якости, т. зв. дубельтові. Їх не носили на дощ. Носили теж капелюхи доморобні, шиті з плетінки, "крисачки". Виплітали її хлопці, звичайно пастухи "за худобою", із стебел доспілого жита. Плетінка була почвірна, не потрійна, зубчаста по боках. Із неї шили капелюх досвідчені "майстри". Голівка в капелюсі низька, криси широкі. Довкруги голівки вузька червона стяжка. Кожне село в Яворівщині мало якусь спеціяльну прикмету солом'яного капелюха, що відрізняла його від іншого. Міський капелюх купували звичайно у Велику П'ятницю після вечірні з плащаницею. Тоді багато мужчин мандрувало до Яворова.

Давня ноша Залужа та Яжева Старого, як і цілої Яворівщини, проста, скромна, невибаглива, але зроблена з своєрідним смаком, викликувала естетичне враження. Вона достосована до небагатої землі та досить одностайного краєвиду. А все таки зберігала вона в собі ознаки українського народного стилю й форми. Вишивки Яворівщини вже перед Другою світовою війною спопуляризувало "Українське Народне Мистецтво" як прегарні українські зразки. Шкода, що зараз після Першої світової війни селяни, головно молодші, почали закидати свою традиційну ношу і вдягати модну, "панцку", немов би передбачаючи, що після Другої війни доведеться насильно змінити одежу. Не один чи не одна з селян жаліють тієї традиційної, так дорогої серцю одежі.

Лідія БУРАЧИНСЬКА

ВИШИВКА Й ВИБІЙКА

Народне мистецтво Яворівшини має особливе значення серед інших подібних груп. Воно має свій окремішній стиль завдяки тому, що походить із замкневої групи поселенців. Тут перетопились різні елементи в один стиль, що його засадничі форми не відрізняються від інших, сусідніх. Одначе мають окремі притаманності, що їх ніде в Україні не можна знайти.

У цій статті розглянемо вишивку й вибійку Яворівщини, як найкраще прослідженні галузі народного мистецтва. Недавно появилась книжка Р. В. Чугай "Народне декоративне мистецтво Яворівщини"*. Авторка переглянула й насвітлила різні його ділянки. Вдалося їй також подати розвиток кожної галузі народного мистецтва. Це зустрічаємо вперше, бо раніш видана монографія народного мистецтва Сокальщини "Квітуче мистецтво України" — хоч дуже дбайливо виконана — застановляється тільки над сучасним його станом.

Р. В. Чугай у вступному слові подає загальний погляд на українське поселення Яворівщини. Вона звертає увагу на положення Яворова на шляху Львів-Ярослав. При зростові міст в часі галицько-волинської княжої держави Яворову припала важлива функція. У XV ст. вже є згадка про важливі ярмарки, що тут відбувалися, а в 1569 р. місто отримало маґдебурзьке право. У 1772 р. Яворів отримав статус вільного королівського міста.

Яворів був окружений лісами, отже був сирівець для деревного виробництва. До того ґрунт не був родючий, переважали піски. Це й дало неселенню поштовх до виробництва, що тут гарно розвинулось. Правда, вишивка й вибійка не виконувались для торгівлі. Але живе почування естетики вже дуже скоро спонукало жінок і дівчат вишивати.

Вишивка була призначена для одягу. Вишивали сорочки, запаски,

*Р. В. Чугай. "Народне декоративне мистецтво Яворівщини". Київ, "Наукова Думка", 1979.

хустини й кабати. У половині XIX ст. вживали до вишивання тільки білої і сірої лляної нитки. Їх часто натирали воском за спеціяльним приписом. Кількість стібів була невелика — проста й коса стебнівка для вишивки, а проста мережка і цирка для мережання. Зчасом почали вживати вовняних ниток ручного прядіння — чорних і червоних. А коли показались фабричні нитки, то кольорова скаля побільшилась. Побільшилась також техніка вишивання — стали вживати ланцюжків, прямого і косого настилування, гапту й хрестика. З різнорідністю кольорів також побільшилась орнаментика. Первісні мотиви, це були — "сонечка" (кружечки), "віконця" (ромби), "звізди" (розетки), "ружі" (квіти). Пізніші мотиви, це були — "дорога" (хвиляста лінія), "гільця" (гілочки), "китиці" (букет).

Найбільше уваги приділюють вишиттю сорочки. Крій сорочки "до вуставки", себто з двох пілок — довгі "додільні" і короткі "до підточки". Сорочка мала станок із невеликим розрізом на грудях. Верх сорочки збирали на одну нитку у дрібненькі складки. Комір був викладний і спереду відкритий, щоб було видно стрічку, якою зв'язувався.

Вишивка сорочки в половині XIX ст. була виконана небіленими нитками. Пізніш на переломі століття вуставки були чорно-червоні, вишиті настилуванням і стебнівкою. А в 20-их рр. вишивали вуставку з трьох рядів квітів, переділених кривулькою. Бувало, що й на полі рукава були покидані квіти. Подібно були вишиті комір одним рядом квітів і дуди.

Другою найбільш вишитою частиною одягу була запаска. Її виконували з двох ширин полотна, злучених посередині лучним швом, що покритий невеликим узором. Вишивка запаски доволі широка, складається з трьох або й більше горизонтальних смуг, що обмежені кривульками. Взір на запасці легкий, перевиваний білими смугами полотна. Запаску складали у складки і прив'язували до стану "учіпками", себто шнурами, плетеними з льняних ниток.

Третім вишитим предметом був кабат. На ньому найбільш проявилося змін. До початку XX ст. кабат був виконаний із полотна, як для жінок так і для чоловіків. Вишитий був спереду в чотири або шість рядів вишиваної смуги. У давніх кабатах це були тонкі кружальця або сосонки, обведені стебнівкою і кривульками. Комір був вузький, стоячий і не доходив до переду. У XX столітті кабат змінився. Його шили з купного матеріялу, темносинього, чорного або вишневого. Відповідно до того змінилася вишивка. У тому часі не вишивали гаптом, бо були в продажу купні, різнокольорові нитки. Отже спереду на полах кабата ішла дворядова вишита смуга з квітів, яка на краях заверталась на боки. Ця квітчаста смуга складалась із квітів, гілок і пуп'янів, що йшли двома рядами, а коли одним рядом, тоді були обведені стебнівкою й зубчиками. Ззаду ця смуга зводилась до малого ряду квітчастої вишивки. Такою самою смугою був унизу обведений рукав.

Ще треба згадати головний убір жінки, як підставу до вишивки. У 19 ст. жінки носили намітки "обруси". Це був великий прямокутний шматок тонкого льняного полотна, вишитий по середині одного краю і на кінцях вузькими смугами. Такий обрус складали в п'ять складок і пов'язували навколо голови, закриваючи все волосся. Вишивка припадала на чоло, а вишиті кінці спадали ззаду. Це нагадувало вінок. Пізніш стали пов'язуватись бавницею. Це є прямокутний шматок полотна, якого одна або дві повздовжні сторони переткані або вишиті стрічковим узором. Виткана чи вишита смуга досягає 10-12 см. ширини. Невишита частина загнута до середини під декоровану смугу і зшита або зав'язана стрічками. Цією бавницею обвивається голову над чолом і зав'язується ззаду. Бавниця творить вінкоподібний круг для пов'язання обруса або хустки. Вишиття бавниці спеціяльне — бавничковим швом на переміну з мотаним (настилуванням) виключно червоною краскою.

Обрус і бавниця — це спеціяльний убір голови, поширений тільки на Яворівщині. Так само бавничковий шов відомий тільки для того головного убору.

Ще слід обговорити хустину, як предмет вишивки. Хустина є квадратного розміру з однієї пілки полотна. Її обкидували довкруги, а потім вишивали. Коли хустина була з домашнього полотна, тоді її вишивали хрестиками або настилуванням. А коли на хустку купували фабричне полотно, тоді її вишивали гаптом. Вишивка покривала лиш задню частину хустки, бо спереду була видна бавниця. Ще були хустки вибивані, але про те скажемо при вибійках.

Вишивку зустрічаємо ще й на зимовому одязі, кожухах. Її виконував кушнір але тримався місцевого зразку вишивки. Підкреслював червоною і чорною волічкою шви, обводив кишені, а спереду вміщував довгу смугу гаптованих квітів. У новішому часі виробляли в Яворові короткі кожухи з темночервоної шкури, невишивані.

Отже як бачимо, вишивка знайшла багате прикладення до народного вбрання Яворівщини. У XIX ст. одяг був "білий", себто виконаний з полотна і вишивка на ньому делікатно вирізнювалась. Потім прийшов чорний одяг з чорним кабатом і "шорцою". А тепер носять третій тип убрання, що складається з шалінової спідниці й запаски, оксамитного кабата і сорочки з фабричної тканини. Так перемінилось народне вбрання Яворівщини впродовж одного століття.

Переглянемо за останній час також тканину. Ткання в Яворівщині було давнє, а тому полотно досягало великої тонкости. Таке полотно збивали рідше і сушили довше. Воно служило на сорочки й обруси. З чиноватого полотна робили кабати, скатерті і покривала. У нитці на чиновате полотно був змішаний льон із коноплями.

На Яворівщині не було добрих умовин для хову овець. Тому тут не вживалось надто багато вовни при тканні. Все ж таки виконували

піввовняну тканину, що служила на плечовий і поясний чоловічий одяг. Це сполучували з чиноватим тканням, коли основа була льняна а поробок з білої або сірої вовни.

Дальшою тканиною Яворівщини були шорци, себто вовняні спідниці. Шорц ткали на льняній основі чиноватим тканням у кольорові смуги. Ці смуги ширини 1 см. чергувалися в певному порядку. Кольори червоний, помаранчевий, жовтий, фіолетний і зелений були переривані час-від-часу чорним. В загальному це лишало враження живого, червоного кольору. Шили їх із чотирьох пілок, довгі на 2,5 до 3-ох метрів. До талії збирали їх у густі складочки, які закріплювали спеціяльним швом "через складку" і вшивали їх у нижню частину пояса. Складочки розлягались ззаду і збоків, спереду їх не було. Тут пілка була гладка і закривалась запаскою. Рівні складочки лягали біля пояса і злегка розширювались до низу.

Давні спідниці Яворівщини були з білого полотна, внизу декоровані вишивкою льняними небіленими нитками. У другій половині XIX ст. почали вживати спідниць-мальованок. Для тієї цілі полотно "вибивали", себто покривали його певним орнаментом. Цю роботу виконували ремісники в Яворові і в селах Вільшаниця або Біла Гора. Полотно приносили замовці, вибирали собі взір і майстер приступав до роботи. Поливав полотно водою, розгладжував на столі. А тоді почав стосувати вибивні дошки різної величини.

Взори вибійок були дуже різнорідні. Найчастіші були "цяточки", "кружальця", "звізди", "сосонки", "грибочки", "сливки". Майстер накладав на дошку фарбу, розтирав її дуже докладно, а потім розстилав на дошку намочене полотно і зверху валиком котив з одного кінця в інший. Тоді здіймав його з дошки і вішав, щоб його просушити. Звичайно уживав до того чорного або темносинього кольору.

Фарбу для вибійок видобував із природи. Чорний колір із сажі хвойних дерев, червоний із комашок червцю, синій із суміші індиґо і свинцевого білила, брунатний із суміші охри і свинцю. Фарби розтирали на олії, зробленій із насіння льону, а потім варили у великому кітлі на вогні.

Бувало, що виконували вибійку в кількох кольорах, наприклад на хустину. Тоді вибивали полотно кілька разів, просушуючи кожного разу вибиту одну фарбу. Були дві композиції: одна сітчаста на центральному полі, а друга стрічкова на краю хустини. На центральному полі розміщувались дрібні квіточки, ягідки, листочки, а на краю хустини великі квіти і листя. Рисунок наносився двома або трьома дошками в гармонійній формі.

Вибійки теж перейшли свій шлях розвитку. Зчасом дрібні взори знудилися і мешканці Яворівщини стали шукати більш виразистого рисунку. І так постали великі квітчасті мотиви, вбрані в сполуку гілок і

листків. Їх виконували у вишневому або синьому кольорі на спідниці чи іншому вбранні. У вибійках теж відбилась мода новішого часу, як і в вишивках.

Народне мистецтво Яворівщини скоро здобуло собі признання нашого суспільства. Коли по Першій світовій війні постала кооператива "Українське Народне Мистецтво" у Львові — вона скоро знайшла зв'язок із вишивальницями. І так постали на Яворівщині вишивальні гуртки. Жінки почали вишивати серветки, рушники, обруси на продаж. Цими вишивальними гуртами завідувала здібна вишивальниця Олена Крайчик з Яворова, яка померла на еміґрації в Америці.

В Яворові на ринку можна було дістати вибійку, що її продавали купці. В останніх роках перед війною вибійка була дуже популярна і її вживали на завіски або сукні.

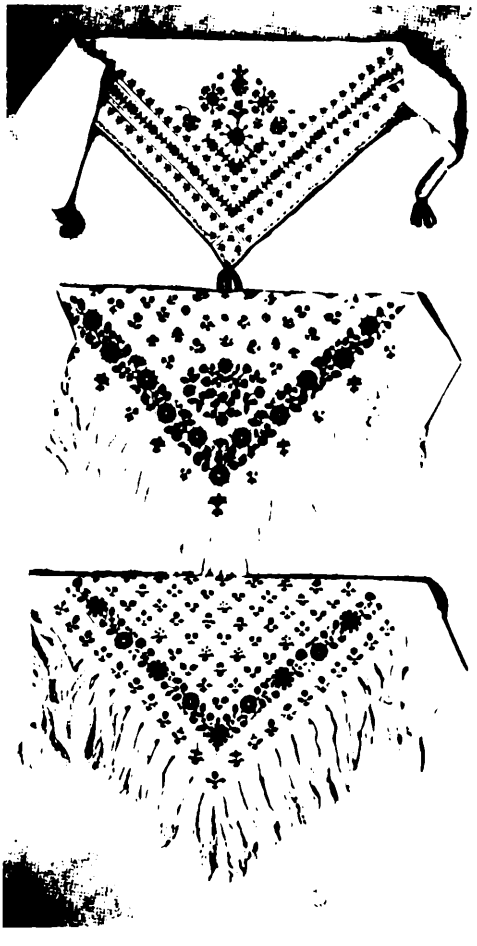

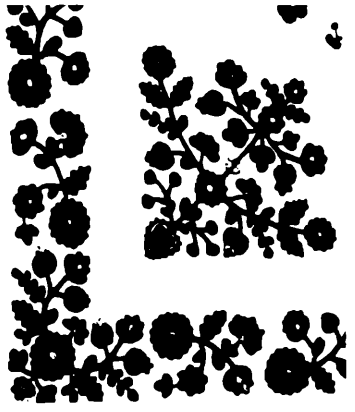

Хустини

Лляне полотно. Вишивка кладенням, мережка. Село Вільшаниця. Кінець XIX ст.

Фабрична тканина. Вишивка гаптом. Село Бунів. Кінець XIX ст.

Фабрична тканина. Вишивка гаптом. Село Дубровиця. Кінець XIX ст.

Хустина (фраґмент). Фабрична тканина. Вишивка гаптом. Село Дубровиця. Кінець XIX ст.

Ірина ЛЕВИЦЬКА

ВЕЧІР НАРОДНОЇ НОШІ В ЯВОРОВІ

У рамках "Свята Селянки", що відбулося 28-го червня 1936 р. влаштовано також вечір народної ноші. Заходами місцевої Філії "Союзу Українок" зібрано багато цікавих одягів.

Вечір відкрила доповіддю Марія Велигорська, яка пояснила програму свята та зупинилася над значенням наших народних обрядів. Цим відчитом доповідниця підготувала виставу весілля в Черниляві.

Весілля випровадили члени Кружка "Союзу Українок" з Черниляви під управою М. Вахуловича, що подавав також пояснення до поодиноких відслон. Виконавці відограли свої ролі свобідно.

Показ народної ноші перевела Марія Велигорська. Глядачі побачили вбрання з Східніх земель України, Сокальщини, Бойківщини, Гуцульщини, Яворівщини, Буковини й Покуття. Доповідачка пояснила різниці поміж ними й підкреслила їх притаманність.

Вечір зробив на присутніх незабутнє враження. Яворівське народне вбрання своєрідне своїм білим кольором та яркими кольоровими гаптами.

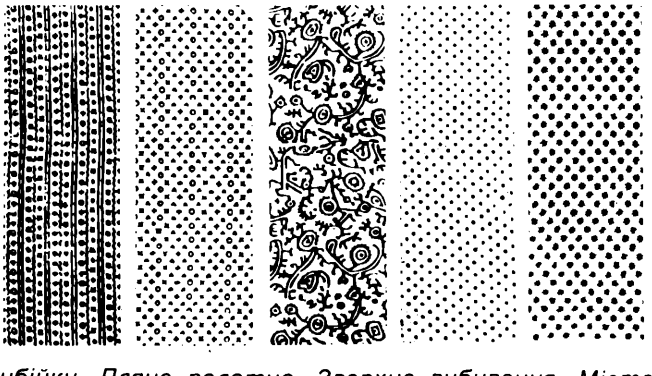

Зразки вибійки. Лляне полотно. Зверхнє вибивання. Місто Яворів. 1920-ті роки.

"Нова Хата", Львів 1936, ч. 17.

Д-р Василь ЛЕВ

МОВА ЯВОРІВЩИНИ

Це властиво тільки найважливіші признаки мови т. зв. батюків (назва проф. Івана Верхратського, що характеризує мешканців околиць Жовкви, Рави Руської, східньої частини Любачівщини, Городка, Яворівщини). Вибрано тільки з сіл Залужа, Старого і Нового Яжева, Курник, Тростянця, Цетулі, Чернияви. Найбільше прикладів узято з Залужа та Старого Яжева. Окремо обговорюю деякі особливості мови яворівських і краковецьких міщан, робітників, ремісників, хліборобів, які говорили трохи "з-панська". В їхній мові більше польонізмів ніж у селян, хоч і ті, як у надсянській говірці, підлягають впливам польської мови.

В ділянці фонетики (звучні) деякі зміни різні від літературної мови відбуваються підо впливом наголосу.

1. Ненаголошене *о* перед і після наголошеного складу переходить в *у*, напр. *су*кира, *ду*дом (додому), *ст*удола, *м*улуток, *ву*лувок (олівець), *ву*ріх, *ку*жух. Підвищує артикуляцію *о* до *у*.

2. Ненаголошене *є* після пом'якшених і шиплячих підвищує артикуляцію, звідси *ї*, напр.: кавал*ї*р, *ї*го, *ї*ден; під наголосом *є:* жит*є*, знат*є*.

3. Ненаголошене *е* переходить в *и:* п*ши*ниця, буд*и*, пол*и*, *в* П*ири*мишли, т*и*пер, т*и*ля (тилє).

4. Після *к, г, х, и* нечасто переходить в *і;* к*і*шеня, х*і*рний.

5. Після губних перед йотованим голосним появляється вставне *н* та *л:* мнясо, м*н*явкати; дерев*л*яний, Верб*л*яни, граб*л*я (польс. "грабя" — граф).

6. В назвуку перед голосним появляється приголосний як придих: Гамерика, *в*улувок, *в*оробец, *ї*скра.

7. Вставний приголосний: до*рщ*, бу*рд*жет, ме*нт*аль, ма*рш*ина.

8. Перейотоване *а* (йа — я) під наголосом перейшло в *йи: йи*йця, ненаголошене в ї: *ї*це, водинайц*ї*, дванайці, дивіть, дис*ї*ть.

9. Деколи неправильне повноголосся (т. зв. друге): жерети, мерети, перети (прати), дирети.

10. Свистові і шиплячі приголосні у визвуку слова чи складу є звичайно тверді: хлопе*ц*, пали*ц*, поль*с*кий, сусі*ц*кий, залу*с*кий, цар*с*кий.

11. Стягнення приголосних: кстини (крстини — христини), люцкий (людський лютский — люцкий), пуйдяє (повідає), сцінка (польс. тржцінка).

12. Ті самі приголосні в складі з переднім або прейотованим заднім голосним вимовляється, як у цілому говорі батюків і надсянському, дуже м'яко: *сь*півати, *сь*міх, *сь*ватий, *сь*ват! (оклик); *сї*ни, *сї*мя, *сь*вітло, *ції*дити, *ції*лувати.

13. В здрібнілих словах наростки -оньк-, -еньк- вимовляють: -ойк-, -ейк-: мамун*ейк*а, полег*ойк*о, голов*ойк*а, бід*ойк*а, руч*ейк*а, зазул*ейк*а, сив*ейк*ий.

І навпаки, дівчина школярка, вивчаючи напам'ять вірш, завжди змінняла звуки в слові соловейко на соловенько.

14. Змагання до поправности мови, у молодих передусім селян, читальняників, проявлялося в тому, що старалися вимовляти точно, як написано за новим правописом: т*і*ло не т*ьі*ло, сіно не с*ьі*но, *леґ*ітимація не *льеґ*ітимація, *прилеґ*ент не прельеґент тощо. Чуже слово *інф*антерія завжди вимовляли *фан*терія. Тому в 30-их рр. на нагробних хрестах писали *ін*фундатор замість *фу*ндатор.

15. Назвукове *в* деколи випадало в вимові, як напр.: Ладик зам. *В*ладик, кладку дав зам. *в*кладку; Ладика зам. Владика, мої тато *м*ерли (вмерли).

МОРФОЛОГІЯ

1. В називному однини жіночого роду закінчення *-я* зберігається правильно: пшениця, молодиця, пивниця. Передміщани Яворова та Краківця замість *я* вимовляють *є:* пацє, пурусє, мнєсо, мєхкий, пєтницє, студнє, кузьнє.

2. Іменники середнього роду зберігають давню форму з одним приголосним перед закінченням: житє, знанє, волосє, збіже, повітрє, ворожінє, заложінє (доля), колосє. Це закінчення під наголосом. Ненаголошене часто закінчується на -я, -а: збіжа, на цале житя, посїданя (засідання), подзінкованє побіч подзінькованя (побажання, промова), їдїня (пожива, харчі), позволіня.

3. Літературне закінчення давального однини чоловічого роду *-ові, -еві* і жін. і (ї), також і місцевого однини зберігає давніший стан *-ови, -еви, -и:* татови, ковалеви, дякови, чоловікови, Іванови, в нові скрини, господини, в кухни, на поли, на місци, в кишени, ягняти, теляти, лошати, поросяти.

4. Орудний однини жіночого роду замість літературного *-ою* має *-ом:* руком, ногом, бабом, жінком, церквом, долином. Прикметник перед такою формою іменника має форму чоловічого роду: з таким ногом, з тим господиньом, за великим студолом. Це закінчення орудного жіно-

чого роду є не виключно підо впливом польської мови, як це твердять деякі мовознавці, а більше підтримуване впливом чоловічого роду.

5. Орудний однини чоловічого роду м'якої відміни замість закінчення *-ем* має *-ьом:* коньом, ковальом, хлопцьом, польом, гостинцьом. Також: житьом, дньом. Подібно і в давальному відмінку тих самих іменників: коньови, ковальови, хлопцьови, по дньови.

6. Знахідний множини жіночого і чоловічого роду зберігає архаїчні форми, як називний множини: виправив женці в поли; закликав баби до роботи; закликав свахи до хати; вигнав корови на поли; попутав коні; дружба запросив буяри до стола; брат мав два сини; всі буяри поділили (весільна пісня).

7. Родовий множини чоловічого і жіночого роду зберіг старе закінчення *-ий,* людий, гостий, коний, курий, гусий, костий.

8. В родовому множини жіночого роду буває також закінчення чоловічого роду: бабів, сестрів, бульбів, куровів; також у іменників середнього роду — селів, костів, ведрів і ведер.

9. Орудний множини всіх родів: пальцима, вилима, граблима, мишима, горцьима, ножицьима.

10. В місцевому множини іменники з м'якими пнями дістають закінчення -ьох: на коньох, в людьох, на польох, на дітьох, в спідницьох, в грудьох, в конопльох, в женцьох. Також у мішаній і твердій відміні бувають закінчення -ох, напр.: по вочох, на межох, в куморох, на дверох, на воблогох.

11. Рідкі форми двоїни: маю сказати дві слові, взяв три япці (яблука), дві бочці, штири баби, дві селі, дві їци (яйця).

12. В відміні прикметників замітне те, що при орудному однина жіночого роду з закінченням -ом (зам. -ою, -ов) прикметник відміняється за чоловічим родом: таким руком, нашими невістком, красим коровом.

13. В відміні займенників найчастіше трапляються скорочені архаїчні форми особового і зворотного займенників: ми, ти, си, му, го, ня, тя, — дай ми тїтюну, я ти дам поза вуха, с::: го здибав у місці, вона му накивала кулаком, ни рушай ня, я тя ше вздрю.

14. В орудному однини закінчення жіночого роду таке, як чоловічого роду: з тобом зам. з тобою, з нашом свикрухом, навіть з нашим свекрухом, я з собом (собою) того не забиру.

15. В займенниках він, вона, воно є форми: їго, їму, (його — єго) її, але до него.

16. Вказівний займенник: той — тамтой зам. цей — той. Означальний займенник ввесь у чоловічому роді всьой, у жіночому вся, середньому всьо.

17. Говіркові форми числівників: їден (один), їдна, їдно, дивіть, дисіть; водинайці, дванайці, тринайці, штирнайці, пятнайці (міщани Яворо-

ва і Краківця: пєтнийці) шіснайці сімнайці, дивітнайці, двайці, трийці сорок, п'ядисят, див'ядисят, сто, дваcто, тристо штиристо, п'ятьсто, шістьсто, 1000 — "ей, тисячу див'ятсот дивятого року".

Серед порядкових числівників замітна тверда основа числівників 3 — третий.

18. Серед дієслів стало є форма *бити* (бути), бив, било, била, билисмо. Літературна форма дієйменника на *-гти* є стало *-чи:* мочи, печи, бічи, січи.

Форми минулого часу мають давнє закінчення: ходивім (я ходив), ходилам, ходилисмо, ходилисте, вчера бивім на ярмарку. Рідше: бивєм, ходивєм.

19. Форми майбутнього часу описані в окремій статті п. з. "Майбутній час у говірці батюків у Яворівщині". Наукові Записки Українського Вільного Університету, ч. 1. Мюнхен 1957, стор. 59-62.

20. Незмінні частини мови подані в розділі про словництво Яворівщини.

Словництво. Тут подаю тільки притаманні Яворівщині слова, що їх в інших західньоукраїнських говірках або не зустрічається або мають трохи іншу вимову чи інше значення. Такі слова знані в Любачівщині, Надсянщині, Угнівщині, навіть у Бережанщині. Це: акуратні — якраз, правильно, баламут — широка полотняна торба з двома паличками при верху; в баламуті носиться сіно для коней або обрік, припинається його до дишля воза, баюра — болотяна яма, бебехи — кишки, жидівська постіль, бич — батіг, борзо, борше — скоро, скорше, брательник — член церковного братства, брус — груба негибльована дошка, валашати — каструвати, вйинци — більше (поль.), вишка — стрих, під, вісьта — клич на коні завертати вліво, вонорний — гонористий, вонькір — гонор, зарозумілість, вухналь — грубий цвях, гадати — говорити (поль.), гнилиця — гнила грушка, гарувати — тяжко працювати, ґайс, ґейс — нафта, ґара — скриня на возі для перевозу бараболі, дівниця — макітра, дуля — овоч зі щепленої груші, дриглі — студенець, дідня — досвіта, дзиґар, дзиґарок — годинник, дзиґар — папірос, дзюра — діра (поль), ґуздратися — гаятися, живируха — заверуха, згрібний, згрібне полотно — грубе полотно з коніпної пряжі, зіправді — справді, зола — гаряча вода перепущена крізь деревний попіл, зрихтувати — направити, виконати, кафтан — чоловіча або жіноча полотняна нагортка, літня, кабат — полотняна блюза, казанє, казаня — проповідь, кладка — вкладка, кулястра — перше молоко після народження теляти, капцан — бідолаха, скапцаніти — збідніти, кадук — чорт, дітько, кибіска — чайка, кобеля — виплетена з сітнику торбина, колоти — різати свиню, колотушка — колотівка, кімак — патик, кунірувати — коверзувати, ганьбити, дошкулювати, куча — хлівець для свиней, ладнї — багато, ломака — всохла галузка дерева, люстро — дзеркало, люра — поганий напиток (про каву),

малопроцентова горілка, манколія — мелянхолія, нудьга, мальованка — спідниця з полотна мальована геометричними взорами, менталик — медалик, митка — кусень полотна до миття горшків, мерва — стерта, зужита солома, моцуватися — дужатися, силуватися, нагавиці — штани, мовити — говорити (поль.), найдух — безбатченко, натура — вдача, німина — худоба, нипати — шукати, ніц — ніщо, ніґди — ніколи (поль.), обворудувати — залагодити, ослін — лавка з поруччям, що її можна переносити, павуз — рубель, павузити — прив'язувати павузом сіно на возі, паскудний — поганий, пазур — ніготь, паляруш — калитка, пащекувати — сваритися, різко відповідати, писок — рот, лице, питучка — горщок, підполуденок — передобідня перекуска, пйиц — піч, подібний — такий що подобається (подібний кінь), полуденок — обід, перепічка — малий хліб, спечений з великоднього печива, полукіпок/колупіток — півкопок, пакіс — покіс, пласт скошеного сіна, подзінкування — побажання писане або говорене, публіка — ганьба, публічити — ганьбити, посідання — засідання ради громадської або установи, плахта — верета, притак — велике решето до висівання зерна з колосків, сикирація — асекурація, стріп — горішня частина солом'яного даху, де звичайно є малий отвір, студня — криниця, свита — чоловіча або жіноча нагортка з вовняного сукна, трам — колода, сила? — скільки?, трини — відпадки короткої пашної соломи при молоченні, дрібне сіно, стрібувати — спробувати, уцтивий — чесний, добряга, файні, — добре, фуренґва — хоругва (поль.), халупа — хата, халупник — що мешкає в піднаймленій хаті, харлак — бідолаха, нужденний, хамуньо — згірдливе слово на безхарактерну людину, ходак — старий чобіт, хутко — скоро, чіпец — очіпок, чіхатися — чухратися, шалата — салата, шубер — затичка кагли в печі, япко (поль.) — яблуко.

Дитячі слова: Бозя — Бог, буля — булка, папа — хліб, цюцьо — цукор, моньо — молоко, гаму — їсти, їці — їсти, нозя — нога, руця — рука, носьо — ніс, оцко — око, головця — голова, буба — біль, рана, болить, спайкати — спати, гайту — йти на двір, на прохід, кука — страх, воша, хойці — ходи, цит-цит — тихо, успокійся! песьо, цюця — пес, тилиня — корова, цьоня — кінь, кіця — кіт, тютя — курка, хуця — хустка, цьомати — цілувати.

СЛОВА ВЖИВАНІ ЯВОРІВСЬКИМИ МІЩАНАМИ

Акуратні, баламут, бич, борзо, борше, брус, вйинци, вінчувати, вісьта, всьцібити, всьцібский, вулиці, вухналь — цвях до прибивання кінської підкови, вцьонж — постійно, гадати, гатьта — клич на коні завертати вправо, ґайс, ґейс, ґдуля — грушка, дзиґар, дзиґарок, діднї, дриглі — а також студенина, дзісь, кадук, камізелька, кашкет, кибіска, колотушка, кресло, кунірувати, лошє, люстро, люра, манколія, маркот-

ний — невдоволений, натура, нипати, ніґди, ніц, обворудувати, пань-матка — господиня, паскудний, пацє, писок, претак, пйиц, пйонтра — стрих над стайнею, публіка, публічити, стрик, стрина, сила, твар — лице, телє, теперка, тера, уцтивий, файні, фуренґва, фурт — часто, халупа, хирляк — людина слабого здоров'я, шєпка, шефа, юж, ятка.

Імена: Андруньо, Андрух, Владик, Сидорко, Миханьо, Михась, Стасьо, Сташко, Янко, Галька, Гандзуні, Гелька, Зосі, Марині, Мариньці, Стефа, Стефці, Янка.[1]

---

1. Використана література (порівняльна):

а) Марія Пшепюрська-Овчаренко: На пограниччях надсянського говору. Записки НТШ, т. 162, стор. 53-54.

б) Василь Грабець: З бувальщини Нового Села коло Чесанова в Галичині. Український Архів НТШ, т. 18, стор. 11-16 (Мова, Словник важливіших слів, уживаних у селі).

в) Іван Мартинюк: Моє рідне село Ценів у Бережанщині. Етнографічний збірник НТШ, т. 46, стор. 45-50 (Місцева говірка, Словник).

г) Олекса Горбач: Північно-наддністрянська говірка й діялектний словник с. Романів Львівської области, Мюнхен 1965.

ґ) Мирон Масюк подав слова яворівських міщан.

Микола ХАРХАЛІС

ПРІЗВИЩА МЕШКАНЦІВ ЯВОРОВА Й ОКОЛИЦІ

Мале Передмістя: Чіп, Тиндик, Кічура, Маковей, Сайовський, Бриндас, Каламунецький, Ґлова, Ґдуля, Лопачак, Вольбин, Горбулька, Кокорудз, Фірчук, Прийма, Корнилейко, Лютий, Дякун, Тимкевич, Коструба, Кожуховський, Айхлєр, Кульба, Когут, Сапрун, Момрик, Кобиця, Куцик, Була, Угрин, Мончак, Барабаш, Ліщина, Процик, Царик, Ференц, Горох, Запалило, Дучак, Заньчак, Шимків, Хлян, Британ, Самборак, Горняк, Кулинич.

Загороди: Барабаш, Балаким, Британ, Гукало, Викович, Горох, Кенцало, Ткач, Муха, Росьо, Ядлось, Дудар, Квас, Чопик, Пікар, Коструба, Масюк, Харханіс.

Майдан: Маковей, Менда, Баланда, Масюк, Обух, Скубельський.

Гребля: Борис, Волощак, Вишенський, Вербенець, Викович, Вархоляк, Блавацький, Ґуралєвич, Дусько, Зубач, Маковей, Муха, Жмінка, Лукасевич, Прокопович, Сенюта, Флис, Хрущіль, Харханіс, Харамбура, Хай, Пузяк, Пиж, Ходань, Худа, Станько, Сарабай, Якубович, Обух, Тучапський, Цепінський, Щирба.

За валом: Загаєвич, о. Залітач, Федак, Мельнічик, Напурко, Дусько, Масюк М., Шпилька, Щирба, Осідач, Тимкевич,д-р Кушнір,Нєдзьвецький, Харамбура, Чума.

Вулиця Краковецька: Аптульський, Голубець, Зацерковний, Підлісний, Сарабай, Харамбура (Перчик), Щирба, Якубович, Бздель.

Нагачівська дорога: Алексевич, Подолюх.

За біжницею: Ґуралєвич, Дякун, Мелянович, Момрик, Подолюх, Придаткевич, Ставничий, Станько, Чопик, Бздир.

Вул. Шашкевича: Балич, Викович, Власійчук, Кожуховський, Лісковацький, Масюк, Масюк (Санатівський), Мартинович, Плешкевич, Саварин, Станько, Харамбура, Чума.

За будою: Радейко, Харамбура.

Вул. Шевченка: Корончевський, Скальський, Ярема, Тучапський, Харамбура, Мартинович, Волощак, Викович, Прокопович, Шумилович, Блавацький, Мартинович, Ґілєвич, Сим, Лопачак, Булан, Самборак, Харамбура, Маковей, Білик, Станько, Кульчицький, Дзіковський, Кархут.

Курявка: Кріпик, Бориси — 5 родин, Британи — 3 родини, Виковичі — 2 родини, Яценьо — 2 родини, Береза, Волощак, Чопик, Квас, Максимович, Тиндик, Лісовський — 2 родини.

Загороди: Кенцало — 3 родини, Ткач, Муха, Барабаш, Росьо — 2 родини, Ядлось, Дудар, Балаким, Квас, Чопик — 2 родини, Британ — 2 родини, Пікар — 2 родини, Гукало, Коструба, Хархаліс — 2 родини, Масюк, Викович, Горох.

Майдан: Маковей, Менда, Обух, Масюк, Скобєльський, Балаким.

Витичка — Млин: Бикалович, Ґрабовський, Гладкий, Сулима, Вербенець, Макарушка, Вархоляк, Вишенський, Лукасевич, Антоняк, Харамбура.

Вул. Львівська — Завадівська: Молчко, Гуцуляк, Волосянський, Бриттан, Левицький, Фільц, Крвавич, Питлик, Секела, Місторович, Малиновський.

Отці, парохи і сотрудники:

Яворів — місто: о. Йосиф Лозинський, о. Петрик, о. Петро Левицький, о. Миколаєвич, о. Юрій Кміт, о. Микола Головка, о. Білинський, о. Лев Левицький о. Теодор Чайківський, о. Матвій Мокрівський, о. Микола Огородник, о. Фенич.

Мале Передмістя: о. Володимир Насальський, о. Омелян Крайчик, о. Ференц, о. Іван Яремко, о. Микола Кушпіт.

Наконечне: о. Іван Венгринович, о. Василь Сологуб, о. Тома Бариляк.

Велике Передмістя: Даровський, Дзюрка, Радейко, Подолюх, Козак, Станько, Хомик, Худа, Хархаліс, Лютий, Горох, Масюк, Коструба, Харамбура, Пантельо, Яценьо, Куцик, Чопик, Смук, Маковей, Ваврик, Балич, Британ, Баланда, Щирба, Тихоліс, Дзюрка, Викович, Флис, Мицик, Квас, Бурбела, Гарапа, Паар, Музичка, Маґдій, Викович, Баглай, Маренин, Духнич, Пулик, Білоус.

ГАГІЛКИ Й РИНДЗІВКИ

(За Філяретом Колессою)

ВЕЛИКОДНІ ГАГІЛКИ

НА ПОПОВІЙ ДОЛИНОНЬЦІ

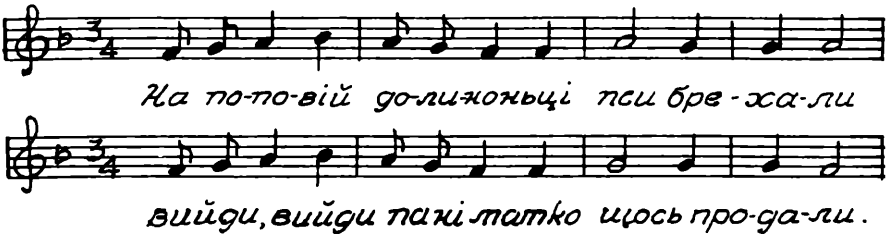

На поповій долиноньці пси брехали
Вийди, вийди, пані матко, щось продали.

Запродала (Щирбиха) доню свою
Перебігла (Масючиха) купіть мою.

Ми вашої не хочемо, бо лінива,
Штири ночи горшки мочить, п'яту мила.

Ой, ходила ґречна панна по толоці
І носила біле дитя на руці.

І пішлася до батенька радити
Де би теє біле дитя подіти.

Ой, утопи моя доню, утопи,
А самася молоденька повіси.

Ой, ходила ґречна панна по толоці
І носила біле дитя на руці.

І пішлася до матінки радити,
Де би теє біле дитя подіти.

Ой, утопи моя доню, утопи,
А самася молоденька повіси.

ОЙ, НІХТО ТАМ НЕ БУВАВ

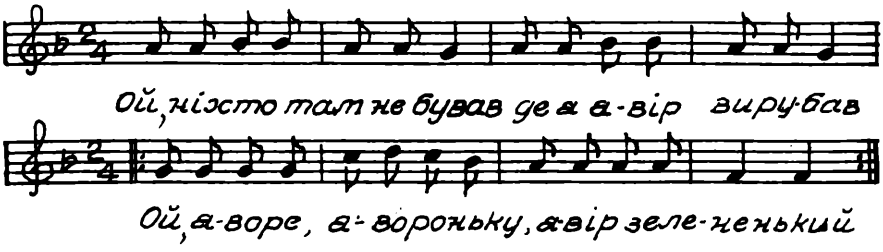

Ой ніхто там не бував,
Де я явір вирубав
Ой, яворе, яворонько,
Явір зелененький.

Ой, було там було
Два місяці ясні,
А на нашім передмісті
Два парубки красні.

Перший парубочок
(Харамбури) синочок
Ой, яворе, яворонько,
Явір зелененький.

Другий парубочок
(Британів) синочок.
Ой, яворе, яворонько,
Явір зелененький.

А на (Харамбури) синочку
Вишита сорочка
А хто ж йому вишивав
(Левицького) дочка.

А на (Левицького) дочці
Зі Львова віночок,
А хто ж її купував
(Харамбурів) синочок.

А на (Британа) синочку
Вишита сорочка.
А хто ж йому вишивав
(Харамбури) дочка.

А на (Харамбури) дочці
Зі Львова віночок
А хто ж її купував,
(Британів) синочок.

ОЙ, ЧОМУ Ж ТИ НЕ ТАНЦЮЄШ

(На мелодію гагілки "На поповій долиноньці")

Ой, чому ж ти не танцюєш
Галю, Галю,
Бо не маю черевичків
Кавалєру.

А деж тоті черевички,
Що я ти дав?
Повісилам на кілочок
Тай злодій вкрав.

Я ти куплю черевички,
Галю, Галю,
Я вам за то подякую,
Сама собі потанцюю,
Кавалєру.

Я ти куплю суконочку
Галю, Галю,
Я вам за то подякую,
Сама собі потанцюю,
Кавалєру.

Я ти куплю панчошеньки,
Галю, Галю,
Я вам за то подякую,
Сама собі потанцюю,
Кавалєру.

ВІД МАРІЙКИ ДО ІВАНА

(Гумористична гагілка)

Від Марійки до Івана
Видоптана роса (2)
Ой, побігла Марусенька
До Івана боса (2)

Ой, прибігла під віконце
Ніженькою туп-туп (2)
Вийди, вийди Івасеньку
Бо я є вже тут-тут. (2)

Ой, не вийшов Іваненько,
Іно його мати (2)
Чогос хтіла, Марусенько,
Прошу тя до хати (2).

А я прийшла до матусі,
Позичити ножа (2)
Сидить Іван коло стола,
Як червона рожа (2

А я прийшла до матусі,
Позичити нецок (2)
Лежить Іван коло печі,
Як дубовий клецок (2)

ВЕЛИКОДНІЙ ХОРОВІД.

(Кривий танець)

Ми кривого танцю йдемо,
Ми в нім кінця не знайдемо.
Ані кінця, ані ладу,
Не пізнаєм, котра ззаду.

Ти сивая зазуленько,
Закуй же нам веселенько,
Ти тоді нам не кувала,
Як паньщина панувала.

Наші діди біду знали,
Бо паньщину відробляли,
А ми собі паняночки,
Не знаємо паньщиночки.

ЧОМ НА ТОБІ МИХАСЕНЬКУ

(Любовна гагілка)

Чом на тобі Михасеньку
Сорочка гребінна* (2)

Хоч гребінна, хоч гребінна
Але за те гарна (2)

Вишивала, гафтувала,
Климакова панна (2)

Вишивала, гафтувала,
Сирими нитками (2)

Щоб пізнала Михасенька,
Межи парубками (2)

Вишивала, гафтувала,
Три ночі не спала (2)

Таки свого Михасенька,
На Великдень вбрала (2)

Замітка: У всіх гагілках, вживається ім'я чи прізвище тієї дівчини, чи хлопця, кому цю гагілку співається. Також у всіх гагілках і піснях зберєжена мова села.

*Гребінна сорочка — це сорочка вироблена з полотна тканого з конопляної пряжі.

ГАГІЛКА — КОЗАК У НЕВОЛІ

Ой, зза гори високої зза гори,
Загибає син козацький в неволі.

А ви, браття, а ви сестри ви мої,
Перекажіть до матінки моєї.

Хай матінка сиві воли продає,
Нехай мене з неволеньки викупляє.

Волів би ти мій синочку загибати,
Ніж яб мала сиві воли продавати.

А ви браття, ви сестри, ви мої,
Перекажіть до батенька мойого.

Хай батенько сиві воли продає,
Нехай мене з неволеньки викупляє.

Волів би ти мій синочку загибати,
Ніж я би мав свої воли продавати.

А ви браття, а ви сестри, ви мої,
Перекажіть до милої моєї.

Най миленька сиві воли продає,
Нехай мене з неволеньки викупляє.

Продам милий я намисто і дукати,
Не дам тобі в неволенці загибати.

ЛЮБОВНА ГАГІЛКА

Ой, ніхто там не бував.
Де ся явір розвивав,
Ой яворе, явороньку,
Зелений.

Зійшли ж бо нам зішли
Два місяці ясних,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

Два місяці ясних.
Два парубки красних,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

Перший парубочок,
Хімків синочок...
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

Другий парубочок,
Климаків синочок,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

Зійшли бо нам зійшли,
Дві зіроньки ясних,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

Дві зіроньки ясних,
Дві дівойці красних,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

А перша дівонька,
Гусірева донька,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

А друга дівонька,
Когутова донька,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

А на Василеньку,
Вишита сорочка,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

А хто ж то її вишивав?
Гусірева дочка.
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

А на Марусенці,
Вінок з фіялочок,
Ой, Яворе, явороньку
Зелений.

А хтож то її дарував?
А Хімків синочок,
Ой, яворе, явороньку
Зелений.

1. ДІВЧИНА САДИТЬ ВИНОГРАД

(Співають дівчині)

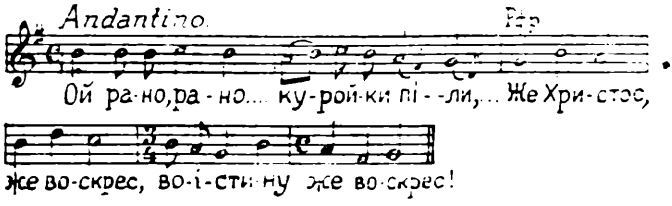

Ой, рано, рано куройки піли, —
*Же Христос, же воскрес, же воістину, же воскрес!
Єще ми раньше Ганунейка встала.
Ранейко встала, сад замітала,
Сад замітала, грідки[1] копала,
Грідки копала, вино садила,
Вино садила, стиха говорила:
"Рости ж ми (мені), вино, тонко, високо,
Тонко, високо, корінє глибоко,
Корінє глибоко, листє широко,
Листє широко, гилє високо".
Тоє ми вино сино заквило,
Сино заквило, мало зродило.
Не зродило ж ми, но три ягодойці:
Єдна ягодойка — єї батейко,
Друга ягодойка — єї матінойка,
Третя ягодойка — сама молодейка.
Сама молодейка заручена,
Заручена аж до Любима (Люблина),
Аж до Любима, за попова сина[1].
За поповим сином легко робити,
Легко робити, мід-вино пити,

1. грядки.
1 За попового сина.

Мід-вино пити, ключі носити.
Бувай здорова, ґречная панна,
Ґречная панна, красна Ганунейка,
Не сама з собою, з вітцем, з матінкою.
Тобі, Ганунейко, риндзівка[2] —
а нам писанок кобівка[3].
Тобі, Ганунейко, виґрадзанє[4] —
а нам писанок ціле дзбанє.
Тобі, Ганунейко, красная пісь —
а нам писанок сорок і шість.
Й а в коморі на кілочку
висят писанки в ріжочку:
Нема кому встати, писанок дати.

Наконечне, пов. Яворів.
Гнатюк, Матер. до етнол., XII, 228, ч. 172
Мельодія: Ф. Колесса, там таки 26, ч. 73.

2. ДІВЧИНА СТЕРЕЖЕ ГОРОДІВ

(Співають дівчині. Під мельодію ч. 1)

Мала Ганунейка три городейка —
*Же Христос, же воскрес, же воїстину же воскрес!
В єднім городейку виноградейко,
В другім городейку розман-зілейко,
В третім городейку — соловлєтойко.
Ґречная панна того стерегла,
Того стерегла, твердо заснула.
Пробудиласі, засмутиласі:
Десь їй сі взєли буйні вітрове,
Буйні вітрове, райскі пташейки;
Розман-зілейко гет виломали,
Соловлєтойко виполохали.
Ой, чув же тоє єї батейко:
"Цить, не журисі, моє дитєтойко!
Виноградойко ми розмножимо,
Розман-зілейко ми посадимо,
Соловлєтойко гей завабимо".
Бувай здорова, ґречная панна,
Ґречная панна, красна Ганунейка,

2. Цього закінчення, мабуть, не співають, тільки рецитують, бо воно не підходить під розмір риндзівки (+5).
3. кобілка.
4. подяка словами, винагорода словами (попсоване польське слово).

Не сама з собою, з вітцем, з матінкою.
Тобі, Ганунейку, риндзівка і т. д., як у ч. 1.

Наконечне, п. Яворів.
Гнатюк, Матеріяли до етнол., XII, 232, ч. 175.

3. ЖУРБА ПРО ДОМАШНЄ ГНІЗДО

(Співають молодицям)

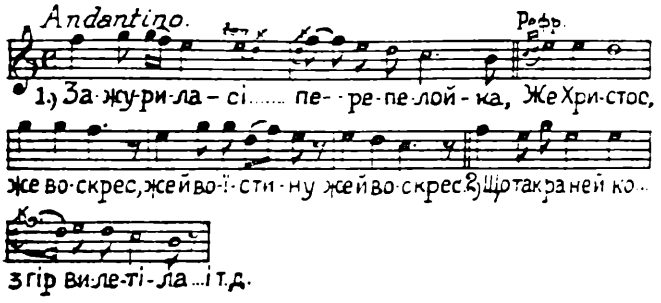

Зажуриласі перепелойка, —
*Же Христос, же воскрес, же воїстину же
воскрес!
Що так ранейко з гір вилетіла.
З гір вилетіла, трав не виділа,
Іно виділа сніги-морози,
Сніги-морози, води як лози.
"Ой, де ж я буду гніздойко вити,
Гніздойко вити, діти виводити?"
Ой, чув же тоє сив соколойко:
— "Цить, не журисі, перепелойко!
Ой, знаю я там долину, луку,
Долину, луку, траву велику:
Там то ми будем гніздойко вити,
Гніздойко вити, діти виводити".
Зажуриласі красна Марисейка,
Що молодейка та замуж пішла,
Та замуж пішла, не вміла робити.
А чув же тоє її миленький:
— "Цить, не журисі, моя милейка,
Обоє ми си (собі) молодейкії,
Навчимося ми сі в поли робити,
В поли робити, дома сподарити".

Наконечне, п. Яворів.
Гнатюк, Матеріяли до етнол., XII, 240, ч. 180.

ОЙ, ДИМ, ДИМ...

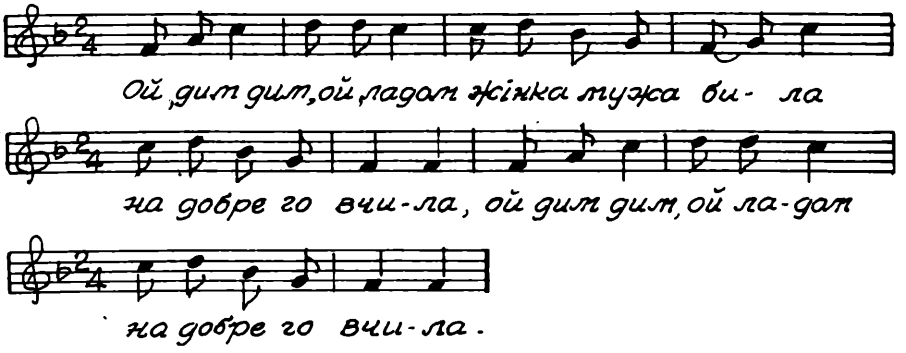

Ой, дим, дим, ой, ладом
Жінка мужа била
На добре го вчила
Ой, дим, дим, ой, ладом
На добре го вчила.

Ой, дим, дим, ой, ладом
Їдь, муже, до ліса
Рубай, муже, дрова.
Ой, дим, дим, ой, ладом
Рубай муже дрова.

Ой, дим, дим, ой, ладом
Вари муже кашу,
Годуй муже діти.
Ой, дим, дим, ой, ладом
Буж мав з ким сидіти.

А, Я ТОБІ, ГАЛЮ...

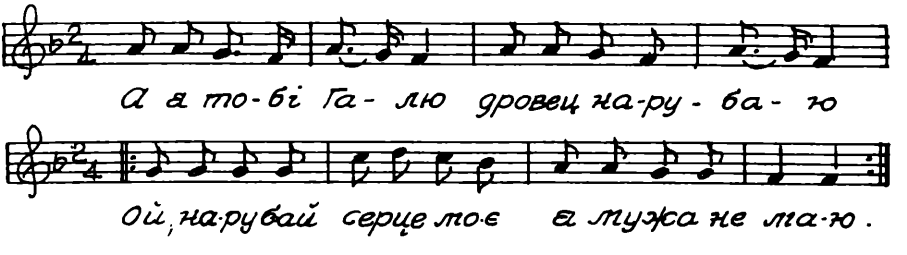

А я тобі Галю
Дровець нарубаю.
Ой, нарубай, серце моє
Я мужа не маю.

А я тобі Галю
Дітей нагодую.
Ой, нагодуй, серце моє,
Я мужа не маю.

А я тобі Галю
Постіль постелю.
Ой, постели, серце моє
Я мужа не маю.

СИДИТЬ КАЧУР...

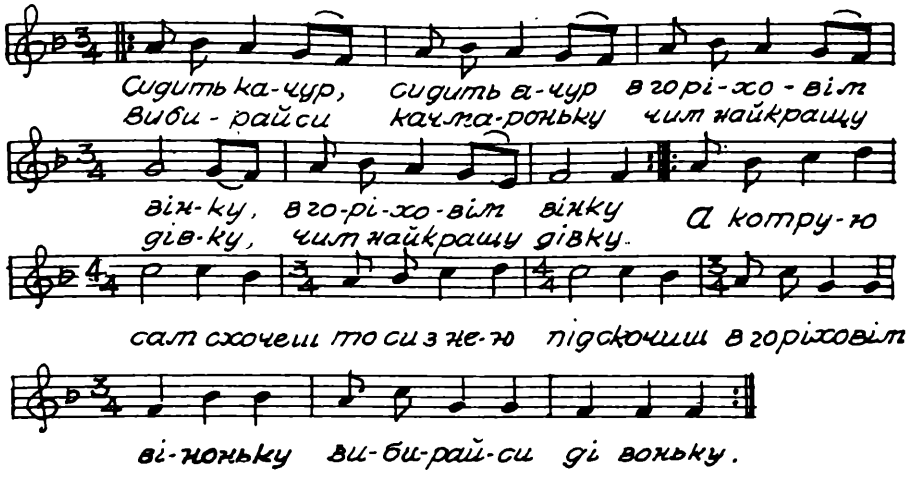

Сидить качур, сидить ячур
В горіховім вінку,
В горіховім вінку.

Вибирайси качуроньку
Чим найкращу дівку,
Чим найкращу дівку.

А котрую сам схочеш,
То си з нею підскочеш
В горіховім віноньку
Вибирайси дівоньку.

(Гагілку повторяють більше разів. На початку садять в колі хлопця, який вибирає собі дівчину і з нею підскакує — танцює).

ОЙ, ЯК ЗАЧАВСЯ...

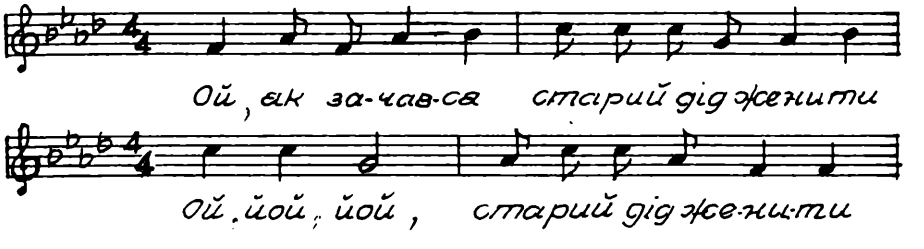

Ой, як зачався
Старий дід женити.
Ой, йой, йой,
Старий дід женити.

Старої не хоче,
Молода не піде.
Ой, йой, йой,
Молода не піде.

А як навіть піде,
То не поцілує.
Ой, йой, йой,
То не поцілує.

А як поцілує,
То на землю плює.
Ой, йой, йой,
То на землю плює.

А як ляже спати,
То не приголубить.
Ой, йой, йой,
То не приголубить.

Мене молодую
Завше рано будить.
Ой, йой, йой,
Завше рано будить.

НА ТОЙ СИҐДЕНЬ ВЕЛИКДЕНЬ

(Співають хлопці дівчатам другого дня свят увечорі)

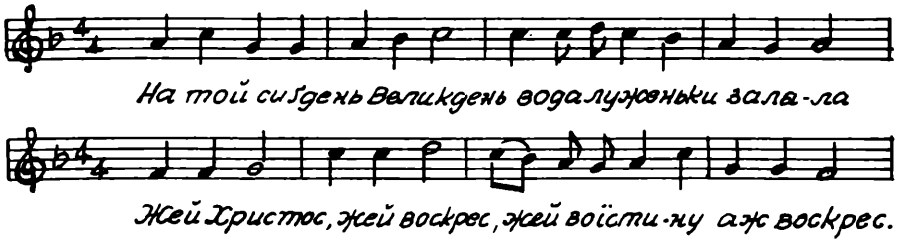

На той сиґдень Великдень
Вода луженьки забрала.
Жей Христос, жей воскрес,
Жей воістину аж воскрес!

Вийди до нас, (Марусенько),
Покажи нам своє личенько.
Жей Христос ...

А я до вас не вийду,
Свого личенька не покажу.
Жей Христос ...

Бо на дворі дрібний дощ паде,
Моє личенько мені обсіче.
Жей Христос ...

Тобі, Марусенько, риндзівка
А нам писаночок кобілка.
Жей Христос ...

Тобі Марусенько, красная пісня,
Нам писаночок сто трийцять шість.
Жей Христос ...

Поза дебри, поза студенець,
Нам писаночок повний горнець.
Жей Христос ...

Як не з горцем, то з кобілков,
Щобись не сиділа довго дівков.
Жей Христос ...

ТАМ НАД ДУНАЄМ

(Співають хлопці дівчатам на другий день свят)

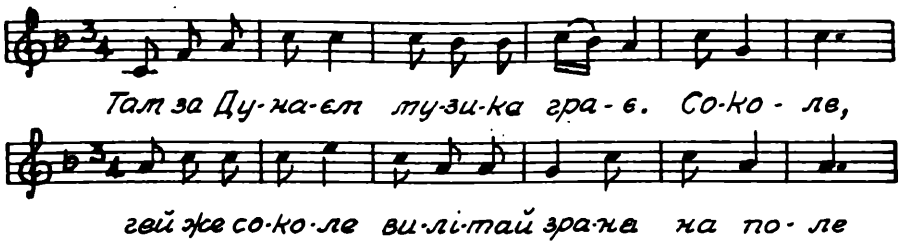

Там за Дунаєм
Музики грають.
Соколе, гей же, соколе,
Вилітай зраня на поле.

Там (Іванка)
Танці виводить,
Соколе ...

Танці виводить
Все перед водить.
Соколе ...

По святім Різдві
Роженька цвіла.
Соколе ...

Рожу зірвати
Вінець сплітати.
Соколе ...

(Риндзівка кінчиться співом "Многая Літа"... на цю ж мелодію)

Петро ІСАЇВ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

ЙОГО ДІЯЛЬНІСТЬ І ЗАСЛУГИ

Говорити про діяльність такої визначної людини, якою був серед нас покійний Митрополит, це завдання не легке. Бо ж серед тепершніх наших обставин збереглося на чужині дуже мало матеріялів про нього; тяжко дістати якунебудь вартіснішу літературу. В багатьох випадках доводиться тільки з пам'яті пригадувати собі ще не так і давні події і факти. З другого боку, як особа Митрополита так і час, у якому він невпинно діяв, ще надто близькі до нас, ще не можна схопити всього з дальшої віддалі, подивитися на недавноминуле з історичної перспективи. Щодо цього я вжию порівняння таки самого ж Митрополита. Промовляючи одного разу до студентської молоді, Митрополит Андрей сказав, що учасникам, при зустрічі день-у-день з добродійним діянням християнської Церкви, годі збагнути все її значення для розвитку народу з тієї причини, що їм недостає відповідної перспективи. Пояснюючи свою думку, Митрополит ужив порівняння з високою горою. Так як хтось, стоячи безпосередньо перед горою, не може охопити своїм зором її справжньої величини і бачить перед собою тільки стрімку скельну стіну, так і ті, що бачать поодинокі прояви діяльности Церкви, не мають її повної картини. До цього потрібна відповідна перспектива, тобто змога бачити з відповідної віддалі і висоти.

Це порівняння з горою віднесу я і до значення самого Митрополита Андрея.

Коли маємо говорити про Митрополита, то справді немов стаємо перед великим верхом, гірським шпилем, що високо підноситься понад рівень довкільного терену, який можемо в цілості побачити, аж коли відповідно віддалимось і піднесемося на деяку висоту.

Митрополит Андрей своїм широким світоглядом і далекосяжними задумами, плянами, чинами й відвагою дійсно виростав понад рівень

загалу нашого громадянства і нагадує такі визначні постаті з нашої історії, як великий патріот Руської Землі Митрополит Іларіон у княжих часах, видатний подвижник української Церкви і всієї культури Петро Могила в козацькій добі, чи такі постаті з історії інших народів, як Тома Морус в Англії у XVI. стол., що волів згинути, ніж підкорити Церкву, що була під його управою неправним домаганням короля, — чи з сучасних Митрополитів Андреєві як бельгійський знатний учений і організатор науки, кардинал Мерсіє, або князь Церкви в Баварії, кардинал Фавльгабер, що мав відвагу палкими й вогненними пастирськими листами громити всі противні християнській Церкві течії, не зважаючи на те, що ті течії були при владі і йому грозили різні переслідування.

Та все ж, не зважаючи на всі труднощі, буду намагатися бодай схопити провідні ідеї, що керували ділами Митрополита, та перечислити важливіші факти з його діяльности.

КОРОТКИЙ ЖИТТЄПИС

Спершу кілька біографічних даних про Митрополита.

Митрополит походив з давнього українського боярсько-шляхетського роду, що виводиться ще з княжих часів. Рід Шептицьких видав з себе вже у XVIII. ст. трьох митрополитів, а саме Варлаама, Атанасія і Льва, що, засідаючи на митрополичому престолі у Києві, теж записалися дуже гарно на сторінках історії нашої Церкви і нашого народу.

Одначе згодом рід Шептицьких не встоявся перед польонізацією, якій підпала вже в попередніх століттях переважна частина української, вищої провідної верстви. Та хоч рід Шептицьких спольонізувався, проте, в ньому жила дуже жива і не така ще давня традиція про його українське походження та про предків, які були видатними українськими діячами і яких портрети висіли в домі Шептицьких. Батько Митрополита Андрея, граф Іван, та його мати, графиня Софія, з роду Фредро, не заперечували ніколи українського походження Шептицьких, а навпаки, згадували це нераз при дітях.

Митрополит Андрей народився 29-го липня 1865 р. в селі Прилбичі коло Яворова в Галичині, у селі, що було власною посілістю його батьків. При хрищенні дістав Митрополит три імена: Роман Маріян Олександер.

В домі Шептицьких панувала атмосфера правдивої християнської побожности, зокрема великою побожністю відзначалася мати Митрополита. Вся сім'я щодня спільно відмовляла щоденні молитви і часто всі приступали до св. Причастя. Це виробило у малого Романа вже змалку побожність і вразливу душу.

Вдома вчили Романа домашні педагоги, а кілька предметів, зокрема

Митрополит Андрей Шептицький

релігії, вчила його таки сама мати, що була дуже освіченою жінкою і мала великий вплив на формування духа й серця своїх дітей. Нічого дивного, що серед такої атмосфери зродився в молодого хлопця нахил і замилування до духовного стану. Вже дев'ятилітнім хлопцем на запитання чим він буде, відповідав: "Буду священиком!"

Хоч малим багато хорував, проте, розвивався дуже добре фізично і духово, бо вже як шестилітній хлопець писав листи по-французьки. Нижчі гімназійні кляси вчився вдома і здавав їх як екстерніст у Львові. Вищі ж кляси гімназії скінчив як звичайний учень у Кракові і здав з відзначенням іспит зрілости 1883 р. (11. VI), тобто мавши 18 років.

По іспиті зрілости їде на один місяць до Венеції, а потім служить у війську при кавалерії як однорічний доброволець, при чому майже кожного дня слухає Служби Божої. У війську захворів на шкарлятину, що водночас викликала у нього запалення суглобів, яке відновлялося в нього до кінця життя. Коли він видужав, звільнили його з війська.

Вже під час військової служби вписався на природничий факультет у Кракові, а після звільнення з війська перенісся до Вроцлаву (Бреславу), де продовжував студії права, але водночас уже й тоді слухав деяких теологічних викладів, особливо у проф. д-ра Леммера. По двох семестрах повернувся до Кракова, де промувався на доктора права 1888 р. (19. V.), тобто у 23-му році життя.

Під час правничих студій дозріли остаточно в душі юнака Романа два важливі рішення, дві постанови, що були переломові в його житті і зробили його тим, чим він став — Митрополитом Андреєм Шептицьким.

Перше рішення — повернутися до нації і віри своїх предків, тобто до української народности і до східнього унійного обряду, а друге рішення — вступити до манастиря, але манастиря не латинського, а греко-католицького, до Чину св. Василія, який саме тоді реорганізували Ісусовці.

Ґрунт під перше рішення підготовила домашня традиція, родоводи, в яких розчитувався Роман та відкривав своє походження і своїх предків, як теж деякі оповідання батька. Взагалі для цього була відповідна атмосфера в домі Шептицьких у цілій низці портретів на стінах визначних предків — українських митрополітів та архимандритів з роду Шептицьких, що немов шептали до молодого Романа: "Ти один із наших, ти наша кров, ти коліно з нашого коліна, вернися до релігії своїх батьків! Іди до свого, твоїми предками ще не так давно покиненого народу, винагороди йому зроблену кривду і стань його провідником!"

І молодий нащадок роду Шептицьких послухав тих підшептів; українська кров у ньому перемогла.

Вже в гімназії підписував він усі свої книжки по-українському, а під час студій у Вроцлаві виразно признавався до українства та держав зв'язок з визначними українцями. В 1887 р. під час правничих студій поїхав до Києва, де нав'язав зв'язки з українською громадою. Золото-

верхий Київ із своїми церквами і манастирями та розмови з українцями зробили на нього велике враження та остаточно вирішили постанову. Під час тієї поїздки познайомився Роман Шептицький із відомим російським філософом Соловйовом, великим прихильником католицької Церкви. Розмови з тим глибоким християнським філософом мали на Митрополита теж деякий вплив.

Побожне виховання змалку, а також великий вплив матері вирощували в його душі задум вступити до манастиря. В тому напрямі піддержував його і папа Лев XIII., у якого Роман був на авдієнції під час своєї другої поїздки до Риму, на закінчення правничих студій 1888 р. Коли він у розмові сказав папі, що хоче вступити до Чину Василіян, папа притиснув його до своїх грудей та напімнув видержати у своєму рішенні, бо Чин св. Василія на Сході має виконати велику місію.

У боярсько-лицарських родах, до яких належав і рід Шептицьких, була жива традиція — служити свому народові мечем або хрестом. Молодий Роман Шептицький вибрав другу можливість — служити хрестом.

1888 р. вступає д-р права Роман Шептицький до манастиря Василіян у Добромилі і дістає чернече ім'я Андрей. Найближчого року складає свої чернечі обіти і студіює теологію у Кракові в колеґії Єзуїтів, які саме тоді реформували Чин св. Василія. Закінчує студії двома докторатами — філософії і теології, а перемиський єпископ Пелеш висвятив його на священика 1892 р.

В манастирі ЧСВВ виконує він різні відповідальні уряди, а саме стає в Добромилі поучником для новіціяту і професором різних наук, зокрема професором грецької мови, далі заступником ігумена, бібліотекарем і ректором манастирської церкви.

1896 р. покликують брата Андрея на ігумена львівського манастиря св. Онуфрія, а по трьох роках (1899) на станиславівського єпископа. Та вже в рік потім, бо 1900 р., по смерті львівського митрополита Куїловського, на львівського митрополита.

Саме тоді митрополичий престіл у Львові потребував міцної індивідуальности, бо ще 1888 р. папа Лев XIII рішив був піднести львівську митрополію до гідности патріярхату і прилучити до нього всі країни з українським населенням, особливо Карпатську Україну, що належали до Австрії. Правда, папа того не здійснив через протест мадярського примаса, та, проте відомим було, що папа прив'язував до львівської митрополії дуже велику увагу. Тоді то українські посли до віденського парляменту, а саме перемиський єпископ Чехович і д-р Євген Олесницький висунули кандидатуру графа Андрея Шептицького як найвідповіднішу — й її прийнято.

Львівська митрополія, правда, патріярхатом не стала, але її новий Митрополит став Патріярхом Української Церкви в душах усіх українців

і своїм впливом та діянням вийшов далеко поза межі своєї митрополії.

ПРОВІДНІ ІДЕЇ МИТРОПОЛИТА

Вже на своїх попередніх становищах у манастирях і на єпископському престолі у Станиславові проявив А. Шептицький помітну діяльність, вже виявив велику індивідуальність і всебічність своїх зацікавлень, але повністю розвинув її аж на митрополичому престолі.

Діяльність Митрополита відзначалася всебічністю. Він не обмежувався до однієї ділянки — церковно-релігійної, а охоплював усі без вийнятку царини української культури й українського життя та мав на увазі всі українські землі, включаючи й усі закутки української еміґрації.

Коли роздумувати над різнорідністю його діяльности, то несамохіть нагадуються нам різьблені індійські статуї місцевих пророків і великих людей, що мають багато облич, звернених у різні сторони світу. Під оглядом всебічности Митрополит Андрей, це справді немов постать, що має кілька облич, звернених у різні сторони, спрямованих на різні царини життя. Тому можна говорити про Митрополита Андрея:

1. як князя Церкви і пробудника українського релігійного життя;

2. як ученого й організатора науки — богословської і світської та взагалі шкільництва;

3. як знавця, опікуна й подвижника українського мистецтва;

4. як політика, що боронить усіх національних прав українського народу;

5. як господарника, що розбудовує українське економічне життя;

6. як суспільного опікуна-самаритянина, що веде добродійну діяльність та обтирає сльози горя тисячам бідних і потребуючих;

7. як людину, що діє ушляхетнюючо своїм великим духом на кожного, хто з ним зіткнеться.

Та все ж між усіма тими обличчями Митрополита панує повна єдність і гармонія, всі царини його діяльности в'яжуть одні й ті самі провідні думки, ті самі великі, далекосяжні ідеї, що спонукали його до багатогранної діяльности і праці, що були пружинами й мотором його пропам'ятних діл. Щойно, усвідомивши собі його провідні ідеї, можемо зрозуміти якслід і його діяльність.

Ось ті ідеї, якими керувався Митрополит у своїй праці:

1. Ідея християнської любови ближнього. Митрополит працював і давав жертву на те, щоб помогти ближнім, щоб двигнути їх на вищий моральний і культурний, як теж і господарський рівень. Робив він це насамперед як християнин, як християнський священик, щоб виконати дві найважливіші християнські заповіді — любови Бога і ближнього, щоб врешті піти за голосом свого доброго, співчутливого і милосердного серця. При тому мав на увазі, що правда, насамперед

найближчих ближніх-українців, але теж допомагав і потребуючим інших націй та брав їх в оборону. Під цим оглядом тримався євангельської засади, що "нема ні греків, ні римлян, ні жидів, ні самаритян". Вистачить згадати, що за німецької влади в Галичині Митрополит вніс протест до Гіммлера проти поведінки німців не тільки супроти українців, але теж і другий текст — проти масакри жидів.

2. Ідея доброго пастиря. Намагався Митрополит бути добрим пастирем, а "добрий пастир і душу свою кладе за вівці свої" — каже Євангелія. Отже Митрополит старався дбати про своїх вірних під кожним оглядом і всюди їм помагав. Як добрий парох на селі живе цілим життям свого села, всім цікавиться, усім проймається у громаді і помагає вірним, так Митрополит жив усім життям свого громадянства, своєї нації, своєї парафії та в усіх царинах того життя брав живу участь. Водночас був він готовий і життя своє покласти за вівці свої. Тому завжди відважно протестував проти всіх кривд свого народу, не зважаючи на те, які можуть бути наслідки для нього самого. Ще перед світовою війною не хотів утікати перед москвинами, хоч безпосередньо передтим видав пастирського листа, де закликав до вірности Австро-Угорщині й Унії. Як у 1914 р. прийшли росіяни до Галичини і насаджували православ'я, виголосив проповідь з гарячим закликом до вірности католицькій вірі, за що вивезли його москвини на заслання; цього він сподівався, але це його не відстрашувало. Перед польською владою протестував проти пацифікації в 1930 р., проти палення і нищення православних церков; за першої окупації большевиків протестував проти скасування навчання релігії у школах, за німців — проти арештів, розстрілів і концентраційних таборів. Як добрий пастир — ніколи не боявся нічого і був готовий на все.

3. Ідея поширення й поглиблення релігійности та піднесення моралі й етики серед нашого народу. Як Митрополит, як князь Церкви, працював насамперед і на першому пляні на церковній ниві, але релігійно-моральну ідею розумів широко і прямував до її здійснення різними засобами. Релігійність і мораль підносив Митрополит не тільки безпосередньо — проповідями і релігійними практиками, але теж і посередньо, тобто намагався взагалі піднести всю культуру, всі її ділянки — просвіту, науку і мистецтво та повести їх у християнському дусі, хотів підвищити і добробут, бо враз з добробутом підноситься і мораль та релігія народу. Лихий економічний стан, як відомо, спричинює занепад моралі та збільшує злочинність, зате добробут її зменшує. В тому напрямі Митрополит ішов за думкою середньовічного християнства, коли Церква, поширюючи християнство, намагалася розвивати всю культуру — духову й економічну, як напр. середньовічні манастирі не тільки проповідали віру, писали книги, різьбили й малювали , але теж корчували ліси і вчили германські племена удосконалювати хлібо-

робство, плекати різні корисні рослини та тварини, розвивали ремесло, лікарське знання, будували шпиталі, захисти для старців, сиріт тощо.

Всебічність діяльности Митрополита та універсальність, що простягалася на всі ділянки нашого життя, випливала у нього вже хочби з відповідно широко та глибоко понятої релігійної ідеї, що органічно пронизує і двигає всі царини людської культури.

4. Ідея церковної єдности. Крім загально релігійної ідеї мав Митрополит Шептицький ще й другу, спеціяльно улюблену ідею, що її леліяв усе життя в душі, ідею важливу для України, а водночас і для всього Сходу. Усе життя працював Митрополит, щоб довести до злуки обох наших Церков, або бодай підготовити для того якнайбільше ґрунт та їх до себе зблизити. А мав він на увазі не лише злуку української православної, але теж злуку цілої Східньої Церкви з Західньою. Під цим оглядом нагадує він дуже Митрополита Ісидора з XV стол., що особистими впливами й дискусією причинився до довершення Унії Церкви Східньої з Західньою у Фльоренції 1439 р. та особисто реалізував її серед балканських слов'ян в Україні та в Московщині.

До цієї мети змагав Митрополит не насильним накиданням, а тільки з одного боку взаємним пізнанням, розумінням, зближенням, особистими зв'язками, обопільною толеранцією і любов'ю та обміном думками, з другого боку намагався Митрополит Андрей піднести українсько-католицьку Церкву в Галичині на такий високий рівень, дати духовенству таку високу теологічну і загальну освіту та й самих вірних підтягнути до такого морального ступеня, щоб українсько-католицька Церква вже сама собою промінювала своїм світлом на нез'єдинених братів та, щоб їх таким чином притягала до себе.

Одночасно бажав Митрополит, між іншим, і з унійних причин, щоб українсько-католицька частина народу розвинула настільки свою духову й матеріяльну культуру, зокрема національну свідомість, щоб теж під культурним та національним оглядом стати притягальною силою для наших нез'єдинених братів.

Коротко, кажучи, Митрополит хотів провести церковне з'єднання шляхетним змаганням у вищості своєї моральної, культурної і національної сили.

5. Національна ідея. Розвитку всіх царин української культури бажав Митрополит не тільки з релігійних, але з національних мотивів.

На народи дивився Митрополит як на Божі твори, органічно виросли згідно з Божим пляном. Ціль народу — з одного боку помогти у спільноті ставати досконалішими членами, а з другого боку і сама народня спільнота повинна підноситися до щораз та більшої досконалости, значить, підвищувати і розвивати щораз то більше у правильному дусі свою культуру і дати їй велику внутрішню оформлюючу силу. Тут зацитую дослівно слова Митрополита. При

одній нагоді сказав він так: "Не у зовнішніх обставинах і не в політичній констеляції лежить розв'язка великих історичних завдань народу, а тільки у внутрішній силі його культури". І майже пів століття тривала його переконлива праця, щоб ту внутрішню силу української культури розбудити, зміцнити й використати.

Витягаючи дальші висновки, слід сказати, що на думку Митрополита занепад культури народу та її творчої сили — це більша трагедія для народу, як упадок держави, яка є тільки найважливішим засобом для розвитку культури. Державу інколи легше відзискати, як відродити силу своєї культури. Можна політично боротьбу програти, а проте, культурно, перемогти своїх політичних переможців і навпаки. Це пояснять добре приклади. Нпр., монгольська орда болгарів перемогла наддунайських слов'ян, проте, культурно слов'яни перемогли болгар і сьогодні болгари говорять слов'янською мовою та зачисляються до слов'ян. По монгольських болгарах залишилась тільки назва. Приклади маємо і в нашій історії. Литва підбила в XIV стол. українські землі, відбираючи їх від татар, одначе литовців перемогла українська культура. На литовському дворі виставляли документи тодішньою українською мовою, яка була на Литві урядовою, литовські князі христились у православній вірі, українські пани доходили там до найвищих урядів і почували себе, як у власній державі.

Народи винародовлюються не так під впливом політичного натиску, як під впливом вищости чужої культури і нижчости своєї. Коли якийсь нарід має ще високу живу власну культуру з відповідною внутрішньою силою, то політичний натиск викликує відповідну реакцію і збільшує національну свідомість. Коли ж ні, то гноблений нарід піддається чужій культурі і винародовлюється.

Українська вища провідна верства, а водночас і рід Шептицьких, златинізувалися і спольщилися в XVI-XVII стол. не тому, як це часто говориться, щоб могти зайняти уряди в Польщі (то були багаті люди і тих урядів не потребували), а тому, що не було власних українських культурних огнищ і центрів, власних середніх і вищих шкіл. Вища українська верства хотіла дати відповідну освіту своїм дітям, та, на жаль, українських вищих шкіл ані університетів у тому часі не було. Нічого дивного, що українські православні пани посилали своїх дітей до єзуїтських польських шкіл, що вважалися тоді за найкращі під педагогічним оглядом та до польського університету в Кракові. Там діти українських панів входили в атмосферу польської культури, нею жили, проймалися нею, так сказати б, нею віддихали, не маючи ніякої противаги в українській культурі, і через те винародовлювалися. Причину того лиха, тієї втрати зрозуміли в XVI і XVII стол. українські братства і тому так гарячково кинулися закладати українські школи та друкарні. Знав це і розумів Костянтин Острозький, розумів це Петро

Сагайдачний, що все своє майно записав на школи і культурні станиці, розумів це Петро Могила, що всіма силами реорганізував братську богоявленську школу, що згодом стала Академією, розумів це добре і граф Андрей Шептицький, що — з уваги на минуле свого роду — спеціяльно цікавився цією проблемою.

Отже, Митрополит Андрей уважав розбудову культури одночасно засобом національної оборони в недержавному житті, а також засобом наступу.

Це були головні провідні ідеї Митрополита, що керували його різнобічною і різноманітною діяльністю.

А тепер черга коротко сказати, як здійснював свої ідеї Митрополит, які мав досягнення та успіхи. Тут вичислимо поодинокі діла за царинами.

РЕЛІГІЙНА ЦАРИНА

Як князь Церкви і чернець працював передусім над поглибленням релігійности українського народу та над підвищенням його моральности. В тій цілі улаштовує місії для народу вже як заступник ігумена манастиря ЧСВВ в Добромилі, а далі продовжує і ще більше поширює свою апостольську й місійну діяльність як ігумен манастиря св. Онуфрія у Львові. Взагалі проповідує все своє життя на спеціяльних місіях чи реколекціях при кожній нагоді, проповідує для народу, інтеліґенції і священиків зокрема.

Для тієї ж мети пише кожного року кілька пастирських листів, що їх залишив по собі понад сотню. В останніх роках до війни підготовано до друку збір усіх його пастирських листів. Про його глибокий, а при тому популярний підхід до всіх релігійних проблем, про його оригінальний спосіб викладу і порівнянь та взагалі про його, так сказати б, християнську філософію, можна б написати цікаву студію.

Вже як ігумен манастиря у Львові розпочав видавати й редаґувати релігійний журнал для народу "Місіонар" в 1897 р., що виходив постійно аж до 1944 р. і досяг кілька сот тисяч тиражу та справді дуже причинився для поглиблення релігійного життя мирян.

Після світової війни, щоб протидіяти всяким протирелігійним течіям, дає ініціятиву до видавання та фінансує цілу низку часописів, журналів і книжок з християнською ідеологією для різних прошарків і для різного віку. Для дітей виходить "Наш Приятель" і книжечки бібліотеки "Нашого Приятеля", для середньошкільної молоді "Поступ", що згодом був перемінений на орган для студентства.

В 1930-их роках засновує в рамках Католицької Акції "Український Католицький Союз" для інтеліґенції, що завдяки Митрополичому закладовому капіталові видає три часописи: "Мету", тижневик для

інтеліґенції, "Христос наша сила", тижневик для народу та літературно-науковий місячник "Дзвони" враз з бібліотекою "Дзвонів", в якій появилося понад 20 поважних книжок, наукових і белетристичних, між іншими і нагороджений роман У. Самчука "Волинь". Для видавання християнської преси і книжок закуповує Митрополит теж окрему друкарню "Бібльос".

Під його духовим впливом і за ініціятивою єп. І. Бучка, як теж за матеріяльною підтримкою Митрополита постає організація молоді "Орли", що мала виховувати у молоді характери на християнських основах та розвивати її фізично. Організація видавала журнал для молоді "Українське Юнацтво".

Щоб мати ревних працівників на релігійній ниві, обновлює і реформує чернечі Чини, або закладає нові та фундує для них доми і господарства. Зокрема реформує він Чин СС Василіянок та закладає три нові Чини: Чин Студитів, Чин Студиток та дуже діяльний Чин Редемптористів, (у 1913 р.) до якого належали теж і чужинці, головно бельгійці й голляндці, що навчилися по-українському та улаштовували дуже гарні місії. Для яких 20 манастирів, вже існуючих чи нових, закуповує нові будинки на господарства. Крім того засновує три конґреґації: СС Служебниць, св. Йосафата і Мироносиць.

Майже кожного року їздить по візитаціях у всі сторони своєї митрополії, від Гуцульщини починаючи (куди їздив по горах на білому коні) та на далекій півночі кінчаючи. Не забув і про еміґрацію. В 1910 р. їде до Канади на евхаристійний конґрес у Монтреалі і візитує українсько-католицькі парафії в Канаді і в Америці, після чого на його внесення папа творить у 1912 р. окреме єпископство для нашої американської еміґрації з осідком у Філядельфії. Далі відвідує українські колонії в Босні і Герцеґовині, а в 1921 р., коли папа заіменував його візитатором для Арґентини і Бразилії, їде до тих країн, як теж перед тим ще раз до Канади й Америки.

Улаштовує паломництва до Риму (1910) і до Божого Гробу в Єрусалимі.

З його ініціятиви улаштовано великий здвиг молоді в 1933 р. "Українська Молодь Христові", коли то до Львова з'їхалось 100 тисяч міської і сільської молоді, щоб заявити свою вірність Христові, дефілюючи перед Митрополитом.

УНІЙНА ПРАЦЯ

Одночасно невпинно працює для своєї улюбленої ідеї — церковної унії, дарма, що ця справа була дуже важка, зокрема тому, що в Росії був поліційний режим, який усякі унійні починання нищив у зародку. Та все ж уже в перших роках своєї митрополичої праці під час візитації україн-

ського-католицьких парафій на Буковині нав'язує контакт з буковинськими православними українцями, має до них проповіді, видає відповідні заклики та особисто знайомиться з буковинським православним митрополитом.

Далі нав'язує контакт з деякими православними єпископами та ученими в Україні, одначе через пильне стороження Росії листується з ними тільки тайно. Деякі з них відвідують його у Львові.

По І. революції в 1905 р. зав'язалася і серед росіян католицька Церква, яка звернулася до Митрополита Андрея по поміч та віддалася під його патронат. Митрополит спішив російській католицькій Церкві з допомогою грошовою і моральною і то тим більше, що по році 1905 папа Пій X дивився на митрополита як на заступника інтересів унійної Церкви серед білорусинів, росіян та українців у Росії і надав йому великі права в тому напрямі.

В 1907 р. вибирається Митрополит в поїздку до Росії потайки під прізвищем Олесницький. Хоч йому пашпорт на чуже прізвище вкрадено, та проте Митрополитові вдалось особисто нав'язати контакт з білорусинами і російськими католиками і щасливо вернутись до Галичини. Щойно коли під час світової війни випустили Митрополита з заслання в Росії, висвятив він для російських католиків екзарха Фйодорова.

Під час тієї поїздки єпископ російських старовірів Узов заявив Митрополитові Андрееві, що він готов признавати зверхність папи.

Діяльність Митрополита знайша відгук і серед білорусинів, яких Церкву дуже гнобили, і яка колись належала до українських київських митрополитів, між іншим і тоді, коли на митрополичому престолі в Києві засідали Атаназій і Лев Шептицькі, а Варлаам Шептицький був теж з білорусинами в дуже добрих зв'язках. Коли на митрополичому престолі засів четвертий Шептицький, ці зв'язки знову відновилися.

Після повороту з поїздки по Росії плянує заснувати у Львові для білорусинів, українців і москвинів Богословську Академію з правами надавати наукові титули. Вона мала б виховувати працівників для поширення унії. Поляки не допустили до здійснення того пляну. Тоді як замінник такої Академії, відкрито при теологічнім факультеті в Інсбруку інститут для унійних студій, т. зв. Канісіянум.

Вже перед світовою війною заініціював Митрополит богословські з'їзди і конґреси у Велеграді на Моравії (в порозумінні з, оломунецьким єпископом Стояном), на яких різні вчені богослови слов'янських народів давали доповіді про свої Церкви. Ці з'їзди мали причинитися до взаємного пізнання слов'янських Церков, їх зближення і підготування ґрунту для Унії серед нез'єднаних слов'ян. Ці з'їзди відновлено і продовжувано по світовій війні аж до 1939 р.

Наспів був час, коли здавалося, що унійна ідея Митрополита Андрея ось-ось здійсниться. Було це в 1918 р., коли постала Українська

Держава за часів гетьмана Скоропадського. Тоді українська православна Церква відірвалася від московського патріярхату, до якого була прилучилась ще 1686 р. В Україні постали три церковні напрямки: 1) синодально-тихонівський (прихильники давньої православної російської Церкви), 2) національно-ліберальний, пізніше Українська Автокефальна Церква і 3) національно-церковний напрям, що хотів створити український патріярхат і патріярхом хотів мати Митрополита Андрея.

На таке прохання Митрополит заявив, що прийме такий вибір тільки тоді, коли за ним заявиться велика більшість і коли виборці будуть свідомі того, що його вибір означатиме признання зверхности римської курії.

Симпатії для Митрополита Андрея в Україні заповідали великі користі для церковної Унії, але упадок державности змінив зовсім усі обставини.

Тут слід зазначити, що саме Митрополит Андрей уявляв собі розв'язку церковної Унії в формі українського патріярхату, із зверхністю Риму, одначе щоб єпископи були залежні тільки від українського патріярха. Ця ідея не зовсім нова, бо висунена ще митрополитом Петром Могилою в XVII стол., одначе Митрополит Андрей шукав шляхів і засобів для її здійснення.

По світовій війні посилає Митрополит Шептицький українсько-католицьких священиків на Волинь, щоб вони ширили там з одного боку прихильність для Унії, а з другого національну свідомість, одначе польський уряд заборонив українсько-католицьким священикам їхати на Волинь, творячи т. зв. сокальський кордон, бо добачував у тому велику небезпеку для Польщі. Та сама Польща, що колись у XVII стол. підтримувала Унію, у XX стол. рішуче проти неї виступила на Волині, зорієнтувавшись, що Унія в національному напрямі приносить користь не їй, а українській нації.

Згодом, незалежно від Митрополита Андрея і проти його думки, створено на Волині т. зв. третю Церкву, тобто Церкву для східнього обряду, але незалежну від українсько-католицької Церкви в Галичині з єпископом Чарнецьким у проводі.

Одночасно Митрополит Андрей брав завсіди в оборону православних українців перед польськими переслідуваннями та проявляв все до них велику прихильність та любов, що найбільш проявилось у його протесті окремим пастирським листом і інтервенціями у Варшаві й Римі проти палення православних церков та проти масового змушування православних переходити на латинське віровизнання. Хоч поляки сконфіскували того листа, проте він дійшов і до православних братів і за кордон. Нічого дивного, що у православних втішався Митрополит Андрей великою симпатією, багато православних духовних з Волині

відвідували його у Львові і посилали до шкіл СС Василіянок своїх дітей, яким Митрополит давав стипендії, допомоги тощо.

Для зміцнення унійної ідеї і надання їй нової ідейної сили підготовляв Митрополит в останніх роках до Другої світової війни канонізацію унійного митрополита XVII стол. Веніямина Рутського. У тій цілі з одного боку влаштував з'їзд для віддання шани В. Рутському та спопуляризування його ідей, з другого боку сам підготовив до видання друком зі своїми поясненнями грубий том матеріялів і документів про діяльність Рутського.

Унійну літературу, як і літературу взагалі до історії української Церкви — католицьку і православну — Митрополит Андрей простудіював дуже докладно і добре знав наукові праці й розвідки, що стосувалися церковних справ, як давніх так новіших учених — В. Антоновича, М. Грушевського, С. Томашівського, М. Кордуби, І. Крип'якевича, о. А. Іщака, М. Чубатого, М. Андрусяка, В. Липинського, Дм. Дорошенка, І. Огієнка, О. Лотоцького, В. Біднова, зокрема праці, що безпосередньо відносилися до унії, як Гарасевича, А. Петрушевича і Ю. Полеша (Історія Унії Руської Церкви з Римом), чи Ліковського і Голубінського.

Коли в Другій світовій війні німці зайняли Східню Україну і там відновилась українська Церква, видав Митрополит до православних заклик з'єднити Церкви, уважаючи, що для того прийшла догідна пора. Одначе той заклик не знайшов відповідного зрозуміння серед православної ієрархії і залишився безуспішний.

ПРАЦЯ ДЛЯ НАУКИ

Зокрема Митрополит Андрей намагався вивчити й виховати найкращих священиків. Для тієї цілі організує наукові богословські установи на европейський зразок, а при тому намагається розбудувати і світську науку.

Для наукової праці Митрополит був добре підготований. Вже в молодості вивчив багато чужих мов (німецьку, французьку, англійську, італійську, як теж гебрейську і був визначний семітолог), відбував багато поїздок за кордон для наукових цілей (до Німеччини, Італії, Голляндії, Бельгії, Франції і Росії) сам був професором багатьох дисциплін і написав декілька цінних праць про отців східньої Церкви, був знавцем унійного питання і підготовив до друку том документів з історії Унії, особливо з діяльности Веніямина Рутського, та взагалі згромадив у себе дуже великий архів, численні рукописи, стародруки й унікати — величезну бібліотеку.

Організуючи науку ще як станиславівський єпископ, заснував дієцезіяльну духовну семінарію у Станиславові, виєднавши у австро-

угорського правління 280.000 корон на будову будинку для неї, та семінарійну бібліотеку з 4000 томів, на яку дав ще й власних 6000 доларів для дальшого її побільшування. У Львові закладає "Науковий Інститут для студій", даруючи йому великий будинок і фахову бібліотеку з 4000 томів. У тому Інституті мали студіювати студенти богословії українську, слов'янську і візантійську історії Церкви. Згодом злучено той Інститут з Богословською Академією. В Римі організує "Українську Церковно-історичну Місію", яка мала вишукувати з римських архівів вартісні документи до історії української Церкви та взагалі Церкви усього Сходу.

В 1929 р. засновує Греко-католицьку Богословську Академію у Львові і Богословське Наукове Товариство, що видало кількадесять томів наукового журналу-квартальника "Богословія" та коло 20 томів "Праць Богословської Академії". У Богословській Академії був не тільки теологічний, але й філософічний факультети. Таким чином дістала змогу розвиватися й українська світська наука. Взагалі ще за австрійських часів побивався за створенням повного українського університету, а коли австрійський уряд нарешті те обіцяв, закупив Митрополит дуже гарну площу у Львові під будову університету і тримав її для тієї цілі незабудовану. Так само у його будинках на горі св. Юра відбувались виклади Українського тайного університету в перших роках існування Польщі.

Щоб мати професорів і вчених для наукових установ, посилав Митрополит на свій власний кошт здібних теологів на студії за кордон, особливо до Інсбруку, до Фрайбурґу у Швайцарії, до Барбареум у Відні та до Риму, де постало "Коллеґіум Рутенум".

Для наукових студій не тільки богословських, але й світських — народовідання уфундував великий "Національний Музей" свого імени, який мав три камениці і 70.000 експонатів (іконографія, стародруки, рукописи, історичні портрети, різьби, костюми, зброя, килими, українське візантійсько-слов'янське і модерне мистецтво, народовідання тощо).

Одночасно дбав Митрополит і про розвиток народнього та середнього приватного шкільництва; згадати б хоч, що для народніх шкіл "Рідної Школи" закупив він 5 камениць, далі будинок для гімназії СС Василіянок, заклав приватну гімназію в рамах церковної автономії, т. зв. Малу Духовну Семінарію та інтернат (бурсу ім. св. Йосафата), давав великі допомоги для всіх шкіл "Рідної Школи", давав дерево зі своїх лісів на будову шкіл, читалень "Просвіти" тощо.

МИСТЕЦТВО

Митрополит дуже добре визнавався в мистецтві і вмів оцінити кожну

річ під мистецьким оглядом. Був знавцем і критиком мистецтва, а то й мистцем, бо сам умів добре різьбити в дереві (це вивчив у Закопанім, де перебував на лікуванні ще як студент). Вже як чернець у Кристинополі обшукав усі довкільні церкви і замки та зібрав усю мистецьку старовину до манастирського архіву. Згодом скуповував дуже багато образів та різьб, де лише міг, нераз за великі суми, з чого постав опісля великий мистецький відділ у Національному Музеї. Кільканадцять здібних малярів на власний кошт вислав на студії за кордон, де їм, між іншим, доручав копіювати архітвори західньо-европейських мистців і привозити копії до Львова. По їх повороті далі допомагав їм, закуповуючи їхні твори, а для мистця Новаківського закупив цілу віллу у Львові та влаштував там для нього мистецьку робітню.

Під оглядом опіки та щедрої підтримки мистецтва нагадує Митрополит папів з часу італійського ренесансу — Юлія II, чи Льва X., завдяки яким постали мистецькі архітвори.

ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Безпосередньо в політичному житті Митрополит не брав участи. Як князь Церкви стояв понад нашими політичними партіями і їх внутрішніми змаганнями. Коли світські політики радили йому, щоб "Український Католицький Союз", який мав тоді дуже багато членів, перемінити в католицьку політичну партію, він, на це не рішився. Зате виступав там і то дуже рішуче та відважно, де того вимагала оборона національних справ. У політичному житті, можна б сказати, виступав у потрійній ролі:

1) як український амбасадор за кордоном;

2) як оборонець українських прав перед окупантами;

3) як мировий суддя поміж нашими політичними партіями, а інколи й поміж поляками й українцями в Галичині.

В часі своїх поїздок за кордон нав'язував особисті зв'язки з визначними людьми і політиками та старався виробити у них якнайліпшу опінію про українську справу. Зокрема по світовій війні під час версайської конференції, коли був за кордоном, використав усі свої можливості для оборони української справи перед альянтами, які, зрештою, вирішили автономію для українських земель у Польщі, чого одначе Польща не ввела. За ту його оборону поляки два роки не хотіли дозволити на його поворот до Польщі в перших роках існування польської держави.

Ще за Австрії виступив кілька разів з міцно обґрунтованими промовами в Галицькім Соймі і в Палаті Панів у Відні в трьох справах:

1) в справі українського університету у Львові і розвитку шкільництва взагалі;

2) в справі земельної реформи та

3) відокремлення Східньої Галичини від Західньої в окремий коронний край.

Також посередничив у переговорах між поляками й українцями за Австрії в справі українського університету. Далі протестував проти пацифікації українців у 1930 р. перед польською владою і за кордоном, проти палення православних церков і переслідування православних у Польщі, проти скасування релігії у школах за большевиків, проти арештів українців і проти винищування жидів німцями.

ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА СУСПІЛЬНА ОПІКА

Ведений християнською любов'ю ближніх, розвивав усе життя добродійну діяльність, помагаючи бідним та фундуючи установи, що злагіднювали людську недолю й терпіння.

Вже в Києві в 1917 р. належить до харитативної комісії для вивезених галичан. По світовій війні під час своїх поїздок до Бельгії, Голляндії, Франції й Америки, влаштовує збірки для воєнних сиріт, будує дім воєнних сиріт у Львові та фундує багато сиротинців по краю при манастирях, нпр., у Зарваниці при манастирі Студитів, допомагає фондами "Т-ву Українських Інвалідів", будує "Народню Лічницю" у Львові, що приймала хворих без уваги на народність, фундує "Дитячі Ясла" та "Порадню Матерів" у Львові, закуповує дім для львівського т-ва служниць "Будучність", що опікувалося служницями під моральним і матеріяльним оглядами, допомагає "Т-ву охорони й опіки над молоддю" та будує у Підлютім будинки для пластових таборів, вакаційні оселі для дітей та відпочинковий дім для священиків, постійно удержує сам 20 воєнних сиріт та спершу 14, а опісля коло 40 гімназійних учнів, даючи їм відповідні стипендії, і то як у Львові, так у Стрию і Станиславові, творить стипендії для студентської молоді і дає студентам одноразові допомоги, хто тільки з таким проханням звернувся, підпомагає багато бурс і сам творить кілька нових, зокрема т. зв. інститут св. Йосафата, дає великі допомоги жертвам повеней, спричинених гірськими ріками, нпр., у 1927 р., коли дав не тільки велику суму власних грошей на ту акцію, але й виєднав велику квоту на ту ціль у державному уряді, нарешті, кожного дня придверний брат-чернець роздає заздалегідь приготовані гроші прошакам і жебракам, що уставлялися в чергу на святоюрському подвір'ї перед дверима палати.

ЕКОНОМІЧНА ПРАЦЯ

Суспільну опіку розумів Митрополит ширше і намагався поліпшити

економічний стан українських суспільних прошарків, причиняючись до розбудови всього економічного життя.

Вже до світової війни з його фондів засновує прелат Тит Войнаровський парцеляційний банк "Земля" і розпарцельовує між селян на дуже добрих платних умовинах (сплата на 30 літ) великі добра у Коршеві та в інших місцевостях. Далі дає Митрополит великий капітал на уділ для Т-ва забезпечень на життя "Карпатія" та для Т-ва забезпечень "Дністер", а крім того засновує, можна б сказати, свій власний "Аґрарний Гіпотечний Банк", бо вкладає до нього 1-мільйоновий акційний капітал і таким чином уможливлює розвій того банку. Безпосередньо перед світовою війною купує на Личакові у Львові велике поле (20 га) за 2 мільйони корон, де хоче побудувати цілий ряд фабрик, щоб таким чином дати працю багатьом українським робітникам. З одною віденською фірмою вже був Митрополит договорився, що вона має вибудувати на тому полі фабрику скла, одначе війна в тому перешкодила.

Дуже підтримував Митрополит Т-во "Сільський Господар", як теж фахове, професійне шкільництво, бо такі школи в Галичині були тільки польські. І так купує для "Сільського Господаря" у Милованні коло Галича дім і двір з тим, що воно там має вести сільсько-господарську школу. Там справді відкрито кілька шкіл, наперед молочарську, опісля садівничу і господарську. Далі дарує "Сільському Господареві" в Коршеві 35-морґове господарство з великим садом, де в останньому часі працювала садівнича школа. Для Студитів у Зарваниці купує двір, одначе з тією умовою, що мають вести там крім сиротинця ще й різні ремісничі школи. Дуже підпомагає приватну купецьку школу "Рідної Школи" у Львові.

Це короткий перегляд-реєстр важливіших фактів з діяльности Митрополита Андрея. Він неповний і має багато прогалин, але вже й тут згадані чини дають образ, наскільки Митрополит здійснив і провів у життя свої ідеї, з'ясовані напочатку. Факти говорять самі за себе.

ЗАКІНЧЕННЯ

Своєю діяльністю здобув собі Митрополит загальну пошану і любов та признання усіх українців без різниці віровизнання і партійної приналежности, як також чужинців.

Він один серед дуже нечисленних, за життя став історичною постаттю і вже в 1938 р. Богословська Академія у Львові поставила йому у своєму саді різьблений пам'ятник (ще раніше відкрито пам'ятник Митрополита перед Національним Музеєм).

Можемо сказати, що підемо в мандрівку століть з печаттю духа Митрополита Шептицького.

Одна і друга світові війни не дозволили йому здійснити повністю свої ідеї та довести початі діла до кінця. Але його заповіт, його найважливіші ідеї, ідея взаємної братньої любови, допомоги і посвяти, ідея єдности як релігійної, так і національної, ідея розбудови української культури духової і матеріяльної та витворення великої творчої формуючої характери духової сили тієї культури житимуть серед нас та доведуть нас напевно до здійснення всіх наших національних ідеалів.

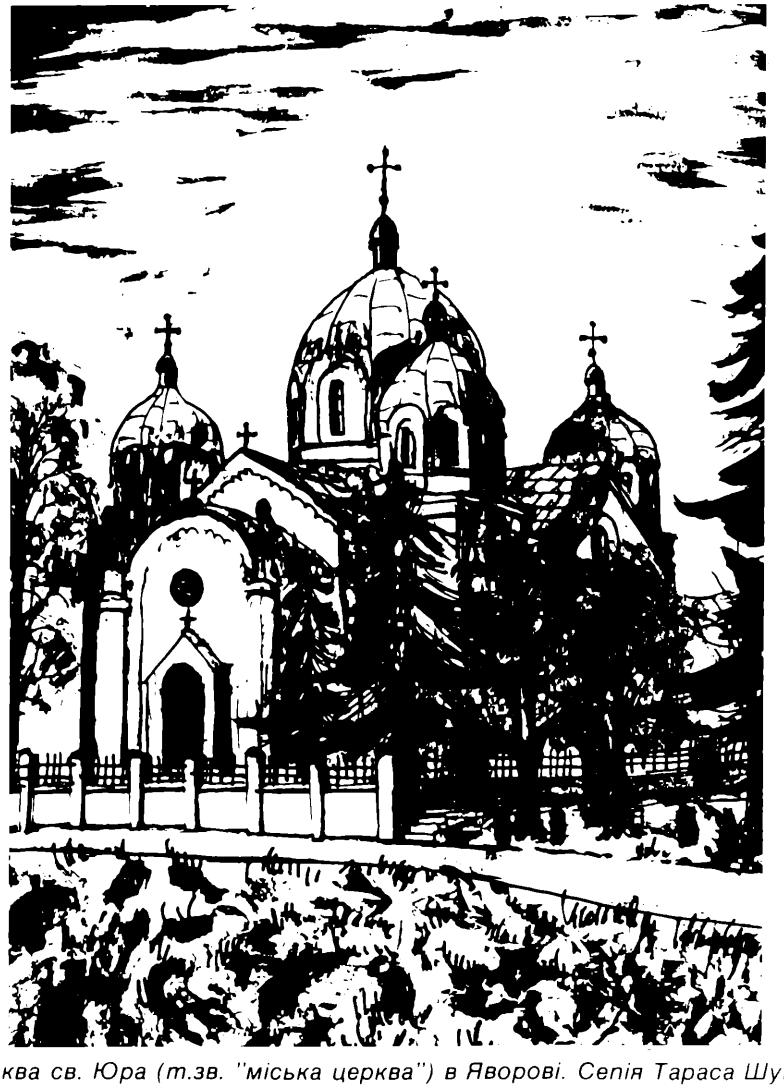

Церква св. Юра (т.зв. "міська церква") в Яворові. Сепія Тараса Шумиловича

о. Д-р ҐЕРОВСЬКИЙ, ПРОФЕСОР ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Професор Львівського університету о. д-р Яків Ґеровський народився 24-го жовтня 1794 р. в селі Яжів, повіт Яворів. Батьки були панщизняними селянами. Після скасування кріпацтва цісар Йосиф II дозволив селянським синам ходити до шкіл. Тамошній парох о. Крушинський післав Я. Ґеровського до Ставропігійської бурси на науку. Після навчання у Львові Я. Ґеровський студіював теологію в Відні і там висвятився в 1921 році. Склавши докторські іспити, став професором теології у Львові. Жив при церкві св. Миколая при вул. Жовківській ч. 28, в домі львівського "щирого русина" радника маґістрату Йосифа Павлевича, який у 1849 р. записав свій дім новозаснованому Т-ву "Галицько-Руская Матица", яка мала там свій редакційний льокаль і склад книжок. Ця "Матиця" видала відтак двома накладами "Читанку" Маркіяна Шашкевича в 1850 і в 1853 рр. В цім домі удержував о. д-р Я. Ґеровський власну бурсу з дванадцяти учнів селянського роду, яких з уваги на їх число називали "апостолами". В бурсі провадив він розмови в "рускім язиці" і сам з хлопцями для прикладу розмовляв по-українськи та навчав їх церковного співу. Жив дуже скромно, одягався в убрання і плащ з грубого сукна, для себе залишав місячно 2 злоті ринські на табаку. Свого селянського роду не цурався. Коли раз відвідала його мати-селянка в бурсі, він дав зворушливі докази синівської любови. Щонеділі і свята співав із своїми учнями-бурсаками літургію в церкві св. Миколая. Проповідував українською мовою в "батьківському діялекті". Давав цим приклад і заохоту питомцям львівської богословії. Брав теж живу участь у політичному житті в 1848-49 рр. Приятелював з о. Теодором Крушинським з Деревні к. Жовкви і був засновником і головою повітової "Руської Народної Ради" в Жовкві 1848 р. та організатором від Головної Руської Ради відділу міщанського "стрілецького леґіону" в Жовкві і в Куликові. Під час перемаршу російських військ царя Николая I, що йшли на поміч Австрії, щоб здушити мадярську революцію в 1849 р., о. Ґеровський був перекладачем для російського генерала і австрійського губернатора у Львові графа Стадіона.

о. Я. Ґеровський простудився під час купелі в куликівському ставі і

Вхід до "міської" церкви св. Юра в Яворові. Фраґмент із похорону в 1960 р.

помер від запалення легенів 5-го вересня 1850 р. у Львові. Похоронено його на старому львівському цвинтарі "Паперівка" за Підзамчем. В 1886 р. перенесено його тлінні останки до новозбудованої гробниці святоюрських крилошан на новому Личаківському цвинтарі.

Дані про о. д-ра Якова Ґеровського взято з книжки Степана Шаха "о. Маркіян Шашкевич та галицьке відродження", Париж-Мюнхен 1961.

Д-р Микола АНДРУСЯК

о. ОСИП ЛОЗИНСЬКИЙ, ЗАСНОВНИК ПЕРШОЇ ЧИТАЛЬНІ В ЯВОРОВІ

В Яворові провів довшу частину свого життя один з піонерів галицько-українського національного відродження о. Осип Лозинський. Як душпастир українського населення м. Яворова, свідомий своїх обов'язків супроти повіреної йому пастви, працював він невсипущо понад 40 літ для яворівського загалу. Тому й слід згадати на цім місці про його життя та працю для галицько-українського громадянства взагалі, а для яворівських українців зокрема.

О. Лозинський уродився дня 20 грудня 1807 в с. Вірку біля Перемишля, де його батько Іван був парохом. Всю шкільку науку відбув у Перемишлі, де в 1830 р. скінчив богослов'я. В 1831 р. оженився з попадянкою Марією Кочиркевичівною та висвятився на священика (12.VII.). 11.VIII. одержав адміністрацію парафії Лісько, а відтак (29.II.1832) Радошиці біля Перемишля. В березні 1836 р. одержав Лозинський парафію Медику; в 1848 р. одержав презенту на парафію Яворів, куди перенісся в квітні 1849 р. В Яворові прожив Лозинський аж до кінця свого життя дня 11 серпня 1889 р., як парох і декан Яворова, відзначений золотою медалею заслуг і крилошанською гідністю від духовної влади. Тут також померла 16 літ раніше його жінка (15.IX.1873).

З першими своїми літературними працями виступив о. Лозинський вже в 1834 р. Під впливом Вацлава Залєского та словінця Бартоломея Копітара помістив він у львівськім часописі "Rozmaitosci" статтю п. з. "O wprowadzenie abecadla polskiego do pismiennictwa ruskiego" та надрукував у Перемишлі латинкою свою етнографічну студію "Ruskoje wesile". Цей виступ Лозинського з проєктом введення латинської азбуки до нашої мови був вислідом польського домашнього виховання, що

"Яворівщина з її минулого і сучасного", Яворів, 1931, стор. 18-24.

було тоді загальним явищем у галицько-українських священичих родах. Тому не дав йому відповідної поради також перемиський єпископ Іван Снігурський, до якого Лозинський в цій справі звертався.

Проти цього проєкту Лозинського різко виступили Денис Зубрицький, Осип Левицький та Маркіян Шашкевич, що зберегли в своїх душах пошану до своєї народної традиції та почуття потреби стати в її обороні. Це переконало Лозинського, що введення латинки викликало б розрив у нашій літературі й тому занехав дальшу пропаґанду латинки. Коли ж в 1859 р. намагався ввести її в галицько-українське письменство австрійський уряд, то намісник Аґенор Ґолуховскій запросив в склад комісії в цій справі й О. Лозинського тими словами: "Гадаю, що з тим більшим правом можу на Вас числити, тому що Ви свого часу з власного побудження за цією ідеєю висказалися і її публично боронили". Всі запрошені до цієї комісії українці (Спиридон Литвинович, Михайло Куземський, Михайло Малиновський, Яків Головацький, Амброзій Яновський, Тома Полянський та О. Лозинський) солідарно й рішучо виступили проти латинки, а Лозинський заявив, що введення латинки принесло б тільки шкоду нашій літературі. Розчарований цим виступом Лозинського Ґолуховскій сказав, що волів би дев'ять чортів бачити, ніж одного Лозинського і з того часу переслідував його, де тільки міг, аж до своєї смерти 1875 р.

Подібно як інші наші письменники на зорі галицько-українського національного відродження відчував Лозинський потребу граматики української мови. Вже в 1833 р. мав Лозинський готову граматику й одержав цензурний дозвіл друку. Одначе азбучна полеміка приневолила його відложити цю справу до 1837 р. В цім році подав Лозинський перероблену граматику вдруге до цензури, одначе цензор Венедикт Левицький не допустив її до друку. В 1840 р. написав Лозинський на розписаний галицькою губернією конкурс українсько-німецьку граматику, одначе й тут йому не повелося через різні інтриґи.

Лозинський не знеохочувався тим і в 1844 р. післав до цензури третю редакцію своєї граматики. Венедикт Левицький знову не згодився на її друк тому, що Лозинський вводив живу народню мову. Тому Лозинський зробив рекурс до центральної цензури у Відні, яка усунула заборону В. Левицького; з повним вдоволенням міг вкінці Лозинський видати в 1846 р. свою граматику, що була найкращою з усіх до неї виданих граматик української мови.

Коли Осип Левицький у своїй німецькій статті: "Доля галицько-руської мови й літератури",поміщеній в липських "Річниках для слов'янського письменства, мистецтва й науки" (Jahrbucher fur slav. Literatur, Kunst und Wissenschaft) за 1845 р. порушив честь митр. М. Левицького, крил. І. Могильницького та О. Лозинського, цей помістив в цьому самому журналі свої: "Уваги на статтю: Доля галицько-руської мови".

З великим запалом кинувся Лозинський до громадянської, публіцистичної та просвітньо-літературної праці від пам'ятного для Галичини 1848 року; інтересувався він кожною актуальною в цей час галицько-українською справою. Як діяльний член перемиської окружної "Руської Ради" був після відходу д-ра Амврозія Яновського до Львова її предсідником. Живу участь брав Лозинський в нарадах "З'їзду руських ученых", був заступником предсідника "Виділу управи руської мови", а на останнім спільнім засіданні прощав учасників з'їзду в імені перемиських товаришів.

Одночасно розвинув Лозинський сильно публіцистичну та літературну діяльність. У "Віденській Газеті" (Wiener Zeitung) ч.133 за 1848 р. помістив він статтю про тероризування з боку поляків, а окремо видав він по-німецьки брошуру про зміну народности "Über die Anderung der Nationalitat, von einem Ruthenen," 1848), перекладену на українську й польську мови. В "Слов'янських Центральних Листках" (Slavische Zentral-Blatter) ч.ч. 35-36 за 1849 р. відповів він польським протестам проти поділу Галичини, а відтак "Австрійській Державній Газеті" (Osterreichische Reichs-Zeitung) в 1850 р.

Його бесіду про потребу народних рад, виголошену в перемиській Окружній Руській Раді, надрукувала "Зоря Галицька" в ч. 31. за 1848 р. А в 18 ч. "Зорі Галицької" заявив він одверто полякам, що українці ніколи не згодяться на відбудування Польщі в давніх границях. В 1849 р. видав Лозинський брошуру: "Про образування руської мови" та "Критичні уваги над руською граматикою Й. Левицького".

Коли в кінцевих числах віденського "Вістника" за 1851 р. помістив Теофан Глинський свої "Гадки про образування й розвиток письменної руської мови", написав Лозинський до цієї статті свої "Гадки". Одначе редакція не помістила їх, а також перервала друкувати далі статтю Глинського, тому що редактор Іван Головацький почав відкидати дописи прихильників народньої мови й фонетики, якими були Глинський і Лозинський.

Коли в 1852 р. появилася Зубрицького історія Галичини російською мовою, Лозинський різко запротестував проти вводжування російської мови в галицько-українське письменство та проти вживаних там Зубрицьким погірдливих висловів про нашу мову: "болтовня, областное наречие галицькой черни". Вичказував, що редакція "Зорі Галицької" баламутить нарід, коли подає, що історія Зубрицького написана "руською" мовою; на ділі ж вона написана мовою великоруською, якої не вживають і не розуміють галичани.

В анкеті, розписаній 1853 р. "Галицько-руською Матицею" в справі часопису, який вона задумувала видавати, заявився Лозинський за народньою мовою. Він вказував на те, що "Зоря Галицька" стратила симпатії народу, коли почала друкуватися мішаниною церковщини й

російщини. На його думку покидання народньої мови загрожує винародовленням; за російського перекинчика уважав Лозинський Зубрицького, тому що він написав історію російською мовою. Проти Лозинського в обороні літературної єдности "русскої" мови виступив тоді на сторінках "Зорі Галицької" (ч. 37 за 1853 р. "Слово к нашим почт. читателям") Богдан Дідицький. З приводу цієї статті написав Лозинський листи до редакції, яка одначе їх не помістила. "Невдячними й виродними синами Руси" — назвав Лозинський тут — "тих, що покидають матірну мову, нею ругаються і чужої чіпаються".

В 1851 р. видав він книжечку: "Життя Івана Снігурського, Перемиського Владики"; в 1857 р. написав він статтю про вживання української мови в урядових справах (Der Gebrauch der ruth. Sprache in Amtsgeschäften), надруковану в 79 ч. "Австрійської Газети" (Oesterreichische Zeitung). У зв'язку з азбучною справою в 1859 р. написав він свої "Уваги на проєкт: руське латинськими буквами писати" (Bemerkungen über den Vorschlag: das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben), що появилися у збірнику: "Ruthenische Sprach — und Schriftfrage in Galizien".

Для альбому "Зоря" на 1860 р. написав Лозинський студію про наші народні гаївки; в тім самім році видав перший випуск своїх "Церковних Наук",. яких дальші випуски появилися в 1865, 1872 і1888 рр. В 1862 р. видало "Слово" окремо дуже цікаву його статтю "Гадки про власність", що спершу була сконфіскована. На судовій дорозі виказав Лозинський безпідставність конфіскати цієї брошури, що була опісля перекладена польською, німецькою, французькою та мадярською мовами.

Дописував майже до всіх часописів: "Зорі Галицької", "Пчоли", "Неділі", "Вечерниць" (ч. 9), "Вістника" ("Правда в очі коле" ч.78 за 1854), "Слова" та "Діла".

Його статті інформують нас про найбільш пекучі справи нашого народу в тих часах та про його живе заінтересування життям народу. Передусім був Лозинський від 1848 р. аж до своєї смерти послідовним прихильником поділу Галичини; про цю справу помістив він низку цікавих статтей в "Слові" (ч.ч. 62 і 69 з 1865, ч.12 ("Польська резолюція — згода"), 45, 81 і 91 з 1870 р., ч.ч. 43 і 51 з 1871 р., ч. 12 з 1872 р.), полемізуючи з народовецькою "Основою" у 1871-2 рр. "Основі", що не була за поділом Галичини, закидав Лозинський польонофільство.

Угодовість деяких народовецьких кругів з початком 70-их років відштовхнула від народовців Лозинського, цього великого прихильника народньої мови. Тому бачимо, що він ще в 1868 р. вітає заснування т-ва "Просвіта", одначе коли засновано "Т-во ім. Качковського", він підпомагає його видавництва популярними творами свого пера. Мова книжочок "Т-ва ім. Качковського" недалеко відбігала в той час від народньої, подібно як і мова "Слова". У самого ж Лозинського було

стримління держати зі всіми, хто обставав оборону "руських" прав та не йшов на угоду з поляками. Тому коли у 80-их роках народовецьке "Діло" було однозгідне з його переконаннями, дописував до нього. Цікаві дописи поміщував Лозинський у видаванім д-ром Йорданом німецькім часописі "Zukunft" ("Будучність").

Та не тільки писав Лозинський до часописів про загальні галицько-українські справи; ціла низка його дописів про місцеві яворівські справи в "Слові" є цінним матеріялом для історії Яворівщини в тих часах. Крім того помістив він в "Перемишлянині" з 1855 р. короткий нарис історії "Монастиря Черниць Ч. С. Вас. В. в Яворові", а в "Ділі" помістив спомини ("Руська ґвардія в Яворові — Споминка з 1848 року", "Діло" р. 1885, ч. 127) та матеріяли ("З 1948 року — ("Давні матеріяли до оцінення заходів около польсько-руської угоди".) Д. 1883 р. ч. 61-63) до історії українського національного руху в Яворівщині в 1848 р.

Як місцевий яворівський діяч здобув собі Лозинський довір'я народу. Дня 15 квітня 1861 р. вибрали його громади судових округів Яворів — Краківець послом до галицького краєвого сойму. Як посол сповняв свої обов'язки совісно, заступаючись на кожнім кроці за права нашого народу й мови в школі, уряді, суді та соймі. На п'ятім засіданні краєвого сойму (30 листопада 1865 р.) ввійшов в склад фондової комісії; на цій комісії в часі ухвалювання реґуляміну для краєвого виділу виступив Лозинський проти нехтування прав української мови гр. Борковським. При кінці тієї соймової каденції в 1866 р. уклав він з доручення руських послів адресу до цісаря, яка містила в собі погляд на політичне становище галицько-українського народу та висказувала його потреби.

В 1870 р. бажали яворівці вибрати його знову послом до сойму; одначе через жандармські присікання та підкупства кандидатура Лозинського перепала, а вибрано в Яворівщині польського посла, графа Яна Шептицького.

В 1867 р. змагається Лозинський в яворівській громадській раді за українську мову як викладову в яворівських школах. Він виказував, що більшість населення це українці (6000 на 1500 жидів та навіть не сповна тисячки поляків); одначе з уваги на польську більшість в раді (було в ній 9 українців, 10 жидів, а 17 поляків) безуспішно. А в 1870 р. на засіданні громадської ради домагається в урядах рівноправности української мови з польською.

В тім самім році (1870) вибирають його яворівці своїм заступником в повітовій раді, а також в шкільних радах; міській та окружній. Як єдиний українець у виділі яворівської повітової ради заявляється Лозинський в 1871 р. проти висловлення довір'я від цієї ради міністрові Ґрохольскому, тому що цей ворожо відносився до українських домагань. Домагався також Лозинський від уряду заснування ґімназії в Яворові і

тим ще більш ворожо настроїв до себе гр. Ґолуховского, що мстився на нім різними способами й очорнював його перед міністерством.

Трудився Лозинський ревно біля поширення просвіти серед яворівського населення. Дня 9 червня 1876 р. заснував він в Яворові філію "Т-ва ім. Качковського", якої став головою. В 1881 р. закладає в Яворові читальню; ця читальня за його життя проявляла значну діяльність. Засновує також братство тверезости.

Ділом Лозинського була також будова нового манастирського будинку для черниць в Яворові.

Всіми пекучими справами Яворова й околиці живо перейнявся Лозинський. Ще в 1885 р. на сторінках "Слова" (ч. 2) виказує він пекучу потребу заснування гімназії в Яворові. За цю його невсипущу працю любили й поважали його яворівці, за довгі літа зжилися з ним. А втім Лозинський був привітливий до міщан, ніколи нікого не оскорбив, поступав у всім тактовно. Коли були які непорозуміння між ним і деким із парафіян, то хвилеві, що випливали з прикрих відносин Лозинського. Щодо родинних відносин, був він дуже нещасливий. Треба дивуватися, що при всіх злиднях ставало у нього стільки енерґії займатися народніми справами. А якою була його енерґія для праці в глибокій старості, показує нам факт, що він як 81-літній старець на прохання тамошніх учителів мав дня 25 лютого 1888 р. виклад "Про реліґійно-моральне образування" під грімкі оплески слухачів.

Відчув народ його втрату і його похорони дня 13 серпня 1889 р. відбулися дуже торжественно й величаво при участі численного духовенства й народу. Домовину Лозинського покривало багато вінців, а несли її на переміну священики, міщани, інтеліґенти й селяни. Прощальні патріотичні бесіди виголосили: в церкві о. Лісковацький з Краківця, а над могилою о. Крушинський з Селиськ, д-р Н. Антонович з Перемишля та о. Гординський зі Скла. До звеличання похоронного обряду причинився значно знаменитий хор з Селиськ під управою народнього вчителя Чуми.

Живий інтерес у Лозинського до всього рідного, його посвята для народньої справи, свідчать про щирий і гарячий його патріотизм; його діяльність така всестороння й хосенна, вповні заслуговує на те, щоб історія записала її великими буквами у книзі галицько-українського національного відродження. А серед просвітніх робітників і національних пробудників Яворівщини належить Лозинському без сумніву перше місце.

Степан ШАХ

о. Д-Р ГРИГОРІЙ ГИНИЛЕВИЧ

(1809—1871)

30-го листопада 1871 р. помер у Перемишлі невтомний подвижник відродженого національного життя в "надсянських Атенах" — о. д-р Григорій Гинилевич (народжений 5-го лютого 1809 в Яворові), "диктатор" перемиської епархії за єпископа Томи Полянського, лемка з Бортного (1859-1869 р.).

Займав о.Гр. Гинилевич усі найвищі уряди при єпископській консисторії і був професором духовної семінарії, де вчив будучих священиків граматики церковно-словянської мови, вчив тропарів і обрядів та вів боротьбу проти всяких до церкви впроваджуваних новостей, а головно проти органів по церквах, а одночасно вів оборону в справі задержання тирименних хрестів на церковних банях та придорожніх хрестах, до усунення яких змагав польський адміністраційний уряд, бо треба, мовляв, усунути з поверхні східньої Галичини "російський" характер.

Знаючи вартість освіти народніх мас — станув він у перемиській дієцезії на чолі всього народнього шкільництва, що було ще від ухвал "Валявського синоду" — від 1780 р. почавши — під надзором перемиської єпископської консисторії, заки перебрала їх під свій опікунчий провід заснована урядом в 1867 р. "Краєва Рада Шкільна". У "Шематизмі" перемиської дієцезії з 1863 р. (латинською мовою) є по-українськи написаний "Додаток", де подано докладно тодішній стан українського народного шкільництва в перемиській епархії; в "Додатку" цім наведено всі титули о. д-ра Гинилевича, які тут подаємо без змін (лиш фонетичним правописом). Назва публікації: "Начертаніє народних училищ і учительских лиц под управленіем рускої Перемишскої Консисторії за год 1863".

На чолі цього шкільництва стояв: "Верховний надзиратель народних училищ в епархії: Всечесніший і Всеученіший Господин Григорій Гинилевич, Доктор богословія і канонів, схоліярх собора Крилошан, совітник і референт консисторский, іспитиватель епархіяльний, місто-

директор богословского заведенія, предсідатель перемишского заведенія вдов і сиріт священических, бившій управитель сіменища (= семинара дух.), властитель цивіль. почетн. медалі, посол до краєвого сойма за повіти Перемишль і Нижанковичі" і т. д.

Був о. д-р Гр. Гинилевич, як визначний член "Головної Руської Ради", головою української делеґації на всеслов'янський з'їзд у Празі в 1848 р. (а залізницю з Відня до Перемишля побудовано щойно в 1861 р.!); в склад цієї делеґації входили ще львівський адвокат Іван Борисикевич і питомець IV року Алексей Заклинський. На з'їзді виголосив о. д-р Гр. Гинилевич німецькою мовою промову, в якій між іншим сказав: "Наш руський нарід є другим слов'янським народом (в Австрії) мало знаний і від чужосторонних — то за часть польського, то за часть російського народу неправно є уважаний і він спростовує цю думку". Присутня на з'їзді польська делеґація цьому заперечувала. І хоч участь делеґації в слов'янському з'їзді не мала практичного значення, але дещо все таки осягнула. Слов'янський світ довідався від о. Гр. Гинилевича про українців з Галичини і про їх тяжку працю над своїм відродженням внаслідок перешкод з боку поляків.

Важке було становище о. д-ра Гинилевича на цьому слов'янському з'їзді в Празі, бо проти української делеґації виступив від польонофільського "Руского Собору" аґітатор "gente Ruthenus, natione Polonus" — сам греко-католик, Каспер Ценглевич (б. канцеліст судовий з Самбора — родом з Горожанки коло Комарна!), учасник польського "powstania listopadowego" з 1831. р. З участи на цім слов'янськім з'їзді лишив д-р Гинилевич спомини п.н. «Зъ 1848 року», які вийшли вже по його смерті (в 1883 р.).

Як соймовий посол виступав він проти "угоди" з поляками в краєвій політиці і домагався в 1866 р. в двох соймових промовах з другими "святоюрцями" поділу Галичини на дві етнографічні частини: на західню польську і східню українську — з Лемківщиною включно. В 1866 р. виголосив він промову в справі субвенції з краєвих фондів для українського театру "Руської Бесіди" у Львові і то з успіхом; була це перша субвенція галицького сойму на українські культурні цілі взагалі.

А дбаючи про просвіту і релігійне виховання народних мас, написав крил. о. Гр. Гинилевич радо читану колись в перемиській епархії книжку п. н. "Житьеписи Святіх", часть І., що вийшла в Перемишлі в 1860 р.

Про участь о. д-ра Гинилевича, як провідника делеґації на слов'янськім з'їзді в Празі, з признанням пише наймолодший член делеґації о. Алексей Заклинський у своїх споминах, що вийшли п. н. "Записки Алексея Заклинского, приходника Старыхъ Богородчанъ, Львовъ 1890 р.". Також багато матеріялу про це є в кореспонденції Якова Головацького в роках 1835-49, виданій проф. д-ром К. Студинським.

Але найважливішим джерелом до оцінки праці цього оборонця української справи на заграничнім форумі є студія Івана Созанського п. н. "До історичної участи галицьких Русинів у слав. Конґресі в Празі в 1948 р." в "Записках" Н.Т.Ш., том 72.

Цінні замітки до історії політичних змагань в 1848 р. і в дальших роках, в яких брав чинну участь д-р Гр. Гинилевич, подали: Анатоль Вахнянин в студії п. н. "Причинки до історії руської справи в Галичині в літах 1848-1870", Львів 1901, і Іван Кривецький: "Справа поділу Галичини в рр. 1846-50" в "Записках" Н.Т.Ш., том 94. Про характеристику діяльности о. д-ра Гинилевича на перемиському ґрунті гляди працю Ст. Шаха: "Між Сяном і Дунайцем", головно 7 глава п. н. "Українське духове життя в Перемишлі в рр. 1848-1868".

Цьому схоліярхові перемиської капітули і ректорові духовної семінарії присвятили питомці перемиської капітули свій Альманах п. н. "Лѣрвакъ зъ надъ Сяна" — "изданъ Семинаристами Перемискими въ пользу Дому Народного" в 1852 р., формату малої 8, стор. X. вступу + 110 творців, — з романтичною ілюстрацією лірника-кобзаря з лірою,а біля нього дівчина з вінком на голові, — а коло неї 2 селяни і 2 селянки і маленький хлопчик з возиком. "Лѣрникъ зъ надъ Сяна" — це наслідування Шашкевичевої "Русалки Дністрової" з 1837 р. У вступнім слові названо о. д-ра Григорія Гинилевича "изряднѣйшимъ покровителемъ народности рускои". А наступного року — в 1853 — надрукували питомці в дні його іменин похвальний вірш (панегірик) п. н. "Стихъ во честь Єго Высокопреподобія Г. Гинилевича", про що згадує біограф Іван Єм. Левицький у своїй праці: "Галицко-руская библіографія XIX столѣтія, томъ I, Львовъ, 1888", на стор. 79.

Ближче про цього "Лѣрвака" і три панегірики в честь о. д-ра Гинилевича — гляди працю проф. перемиської гімназії д-ра Євгена Грицака п. н. "Перший альманах перемиських богословів", що появилась у "Ювілейнім Альманаху Богословів перемиської епархії" в 1937 р., стор. 227-268.

Редактором цього перемиського "Лѣрвака" був питомець IV року семинарії Павло Леонтович (1825-1880), пізніший парох в Руді Монастирській, поет і музик, якому проф. д-р К. Студинський присвятив окрему студію п. н. "Павло Леонтович" в "Записках" Н.Т.Ш., том 132.

Степан Шах - "У 150-ліття уродин о. Маркіяна Шашкевича — 1961 рік ювілеїв". Видавництво "Християнський Голос", Мюнхен, 1950. Про о. Гинилевича 50-54 стор.

о. АНТІН ДОБРЯНСЬКИЙ, ВИКЛАДАЧ І АВТОР

о. Антін Добрянський народився 2-го січня 1810 р. в Буневі яворівського повіту. Гімназію й теологію закінчив у Львові. В 1830 р. поїхав до віденського конвікту продовжувати теологічні студії. Там познайомився з славістом В. Копітаром. Після висвячення в 1835 р. єпископ Іван Снігурський покликав його на посаду вчителя церковно-слов'янської мови перемиської богословії. Тут написав він "Граматику старо-слов'янського язика" (1835 р.). В 1837 р. став парохом Валяви під Перемишлем і перебував тут до 1877 року. Тут і помер, мавши титул перемиського крилошанина. Був автором граматик, численних історичних статтей, "Наук церковних" (1860 р.). Написав "Історію перемиських владик" (1877 р.). Його життєпис написав Богдан Дідицький п. з. "Антоній Добрянський, єго жизнь і діятельность в Галицкой Руси", Львів 1881 р.

Про заслуги о. А. Добрянського пише проф. М. Тершаковець у своїй праці "Галицько-руське літературне відродження", Львів 1908. Ст. Шах у книжці "Між Сяном і Дунайцем", Мюнхен 1960, займається ним як істориком Перемишля. Цей самий автор пише про нього в праці "о. Маркіян Шашкевич та галицьке відродження", Мюнхен 1961.

ІЛЛЯ КОКОРУДЗ

Ілля Кокорудз, 1857-1933, педагог, клясичний філолог та україніст. Дійсний член НТШ. В рр. 1911-1927 був директором Академічної гімназії у Львові, опісля коротко директором приватної гімназії Рідної Школи у Львові. Для цієї гімназії І. Кокорудз разом із дружиною уфундували в 1934 р. будинок, пристосований до модерних способів навчання, при вул. Моджеєвських. (Фундація Іллі та Іванни Кокорудзів). І. Кокорудз є автором численних статтей і розвідок із клясичної культури, педагогіки, історії української літератури (про Шевченкове "Посланіє", М. Шашкевича, О. Огоновського, староукраїнські законодавчі пам'ятки і ін.) ЕУ II с. 1073.

Осип ЗАЛЕСЬКИЙ

МИХАЙЛО ВЕРБИЦЬКИЙ

(1815-1870)

Михайло Вербицький видатний український композитор середньої доби історії нашої музики, яка припадала між творчістю трьох наших музиків-клясиків М. Березовського, Д. Бортнянського й А. Веделя та добою Миколи Лисенка і його сучасників. Музична творчість М. Вербицького, що охопляє важливіші ділянки церковної і світської музики, засвідчує не тільки про його творчу всесторонність, але про його талант. Якщо б Вербицький жив був не в убогому галицькому селі, а в великому місті, де пульсувало культурне й музичне життя, де була можливість доповнити своє музичне знання, він заяснів би на нашому горизонті як великий музичний творець.

Михайло Вербицький народився у жовтні 1815 р. в селі Улючі, повіт Березів, у Надсянській землі, де його батько був українським католицьким парохом. На десятому році життя помер його батько і сиротою заопікувався єпископ Перемишля о. Іван Снігурович. Перемиський єпископ цікавився музикою й у 1829 р. зорганізував катедральний хор, що відіграв немалу ролю у розвитку музичного життя не лише Перемишля, але й західньо-українських земель. Щоб поставити хор на належній мистецькій висоті, єпископ спроваджував з Чехо-Словаччини диригентів, як Альойз Нанке, Вінкент Серсави і Людвик Седляк. Вони були не лише диригентами хору, але й авторами музики до Богослужебних текстів, та вчили співу й гри на музичних інструментах. Тут, мимохіть, варто відмітити, що чехи відіграли в нашому музичному житті подібну ролю, як італійці в західньо-европейській музиці.

Молодий Вербицький, бувши учнем гімназії, співав у шкільному хорі, який навчав А. Нанке, від нього дістав також початкові знання в теорії музики і ці знання доповнював згодом як студент теології в

"Свобода" 18 лютого 1976

Перемишлі та у Львові, набував музичне знання самотужки, з книжок, студіюючи твори західньо-европейських композиторів, та користаючи з принагідних лекцій органіста Франца Льоренца і капельників австрійських військових оркестр. В подібний спосіб набували музичного знання всі тодішні українські композитори, бо шкільництво не було ще як слід зорганізоване, а втім і матеріяльних засобів на оплату музичних лекцій у них не було.

Заохотою до студій музики і музичної творчости були тоді твори Дмитра Бортнянського (1751-1825), що були вже знані на західньо-українських землях. Одначе, ці твори не впливали на музичний стиль М. Вербицького і його сучасників, їм бо всім бракувало такого музичного знання, яке здобув Д. Бортнянський в часі своїх студій в Італії.

Перемишль був тоді осередком українського музичного життя, яке розвивалося підо впливом названих уже чеських музиків. Крім М. Вербицького вийшли з "Перемиської Музичної Школи" священики — композитори: о. Іван Лаврівський (1822-1873), о. Віктор Матюк (1852-1912), о. Іван Кипріян (1856-1924) та о. Максим Копко (1859-1919).

Закінчивши духовну семінарію, о. М. Вербицький працював як священик у Перемишлі, де брав живу участь у музичному житті, провадив хори та навчав музики. Від 1852 року аж до смерти 19-го грудня 1870 року, був парохом у селі Млини, біля містечка Краківця, в яворівському повіті. Увесь вільний, від священичих обов'язків, час віддавав композиторській праці та науці співу своїх парафіян. Як розповідав унук о. Михайла, проф. Ярослав Вербицький, о. Михайло купив фортепіяно, і коли селяни привезли цей інструмент і поставили в кімнаті на плебанії, о. Михайло почав грати пісню "Пречистая Діва руського краю", а здивовані селяни, що вперше побачили такий "інструмент", побожно поклякали і співали разом з о. парохом.

По смерті о. пароха парафіяни поставили на могилі дерев'яний хрест, який стояв аж до 1938 р., бо в тому році заходами львівського "Бояна" і Муз. Товариства ім. М. Лисенка у Львові, поставлено торжественно камінний хрест з написом: "Композиторові українського національного гимну о. Михайлові Вербицькому". Як подає д-р В. Трембіцький у своїй праці "Український гимн та інші патріотичні пісні" (Ню Йорк — Рим 1973), село Млини тепер не існує, бо через територію села переходить державний кордон між Польщею і УССР, а мешканці села виселені до Польщі і УССР. Певно і хреста на могилі немає.

Компонувати музичні твори почав о. М. Вербицький ще в часі теологічних студій. Його творчість обіймає майже всі важливіші ділянки музики, а саме вокальні, хорові й сольові твори, інструментальні та музику до театральних п'єс. З хорових релігійних творів це Служба Божа для чоловічого хору та окремі пісні до св. Літургії для мішаного й чоловічого хорів. Світські хорові твори: "Заповіт" (в оригіналі

"Завіщаніє") Т. Шевченка для двох хорів (мішаного й чоловічого) з басовим сольо і оркестрою, "Тост до Руси" слова В. Стебельського), "Поклін" (Ю. Федьковича), "Де Дніпро наш котить хвилі", "Пісня до місяця", музична картина з вояцького життя "Жовнір" (І. Гушалевича) для чоловічого хору й сольових голосів. Сольоспіви при супроводі гітарита дует "Не чужого ми бажаємо". В 1863 році написав музику до слів Павла Чужбинського "Ще не вмерла Україна", для одного голосу, опісля для хору з оркестрою і ця пісня стала українським національним гимном. З інструментальних творів це — одинадцять симфоній для оркестри. Давніше були відомі тільки 8 симфоній, одначе в книжці "Нариси з історії української музики", Київ 1964, автори цієї праці подають число симфоній 11. Це не симфонії у клясичному стилі, а радше рапсодії на теми українських народних пісень. Дві симфонії (шоста і Д-дур) опрацював Д. Січинський для фортепіяна і шосту видано друком у в-ві станиславівського "Бояна". З оркестральних творів відомі також два польонези.

До театральних п'єс, які називано тоді "водевілями" або народними оперетами, а ставив їх на сцені перемиський аматорський театр, а згодом і театр "Руської Бесіди" у Львові та інші аматорські гуртки, написав М. Вербицький музичні партії для сольових голосів і ансамблів при супроводі малої оркестри. Найбільше знані і грані були: "Підгір'яни" І. Гушалевича, "Панщина" (Ю. Желехівського), "Простак", "Жовнір-чарівник" і "Верховинці", з усіх 22-ох п'єс.

Тут названо твори М. Вербицького, які виконувано давніше на концертах чи на сцені. Докладнішої праці про творчість М. Вербицького немає, її могли б написати музикознавці, що живуть на батьківщині, де й зберігаються твори в рукописах, проте М. Вербицький "не удостоївся" більшої праці сучасних музикознавців, бо він автор національного гимну й інших патріотичних пісень.

У творах М. Вербицького слідно деякий вплив віденських музичних клясиків, що й не дивне, бо їхні твори були тоді широко відомі і виконувані також у Галичині і їхній стиль впливав на творчість тодішніх композиторів, не лиш українців. Музична мова М. Вербицького гармонічно й ритмічно нескладна, але багата співною мелодією та ритмом української народної музики, головно коломийок. Із хорових творів М. Вербицького треба вирізнити "Заповіт", що своїм могутнім музичним висловом доповнює слова Т. Шевченка.

Твори М. Вербицького часто виконувано на переломі XIX і XX століть, згодом вони призабулися (за виїмком національного гимну і "Заповіту"), а шкода бо вони не втратили своєї музичної вартости, а то й перевищують деякі сучасні хорові пісні, часто виконувані нашими хорами.

Роман ПРИДАТКЕВИЧ

ПАВЛО ПРИДАТКЕВИЧ

Павло Придаткевич походив із Старого Збаража. Був сином місцевого дяковчителя і внуком тамошнього бурґомістера Партики. П. Придаткевича рекомендували львівським родинам Барвінських, Шухевичів і Вахнянинів для студій у Львові. Коли хлопець закінчив п'ятнадцятий рік життя, ці патріотичні громадяни допомогли йому записатися до державної школи прикладного мистецтва при Технологічному Музеї у Львові. Під проводом директора Вінкентія Тршнітца і професорів Тадея Генрика Заака, Юлія Белтовського, Тадея Вишньовецького, Марцеля Бялобжеського за чотири роки талант Придаткевича так розвинувся, що Виділ Галицького Крайового Уряду в особі д-ра Романовича признав йому доволі високу стипендію на два роки студій деревної скульптури у вищій мистецькій школі Долішньо-австрійського Технологічного Музею. Після складення кінцевого іспиту з відзначенням на запрошення Крайового Виділу П. Придаткевич отримав працю інструктора в Живці.

Впродовж 1892 року велася жвава підготовка до загальної промислово-мистецької виставки, що мала відбутися у Львові в 1893 році. Така виставка відбулася була 50 років раніше в Відні, але українці були там слабо заступлені. Тому тепер розписано конкурс на мистецькі твори, що були б вартісні з естетичного боку й мали тривале значення. На цій виставці твір молодого П. Придаткевича був нагороджений бронзовою медалею.

П. Придаткевичеві запроповано посаду управителя державної промислової школи в Яворові, адміністраційним директором якої був Андрій Маренін. Школа була під наглядом держави, а опікувався нею граф Іван Шептицький з Прилбич коло Яворова. Школа розвивалася успішно. Популярністю втішалися зокрема дерев'яні вироби, головно різьблені коники в різних позах. На конкурсі директор школи отримав три перші нагороди. Як педагог, П. Придаткевич помагав учням і ремісникам своїми порадами. На емеритурі працював над різними мистецькими проєктами.

Визначніші твори П. Придаткевича це: "Пастуша ідилія", портрет архітекта будівлі львівської політехніки Івана Левинського, герб Галицької України на вежі Українського Народного Дому в Яворові (знищений пострілом совєтського солдата), постать Спасителя на хресті і різьблена плякета в пошану оперового співака Олександра Мишуги, репродукована в книжці про Олександра Колессу, яку написав д-р Лука Мишуга.

СТЕПАН ФЕДАК

Степан Федак, 9.1.1861-6.1.1937, визначний громадський діяч, філантроп, за фахом адвокат, родом із Яворова (ЕУ II з Перемишля). З 1874 у Львові, вихованець бурси Ставропігійського Інституту, Академічної гімназії і Львівського університету. Меломан, диригент студентського хору, в 1891 співзасновник товариства "Боян", організатор і співзасновник економічних установ у Львові і Перемишлі. Фінансовий опікун новозаснованої приватної гімназії в Яворові в 1909 р. А 1915 р. вивезений царською владою як закладник до Києва. Там зорганізував опіку й допомогу для українців із Галичини. Повернувся до Львова в 1916 р. В листопаді 1918 р. державний секретар харчових справ уряду ЗУНР. В грудні 1918 р. зорганізував Горожанський Комітет для опіки українським полоненим, інтернованим і політичним в'язням. Очолював нелеґальний, але толерований владою Комітет допомоги політичним в'язням. (ЕУ II 3483.)

Михайло ЛОЗА

ОСИП МАКОВЕЙ

Хоч Осип Маковей зайняв в нашій літературі видне місце, мало присвячують йому уваги, а з його творів не друкується по цьому боці майже нічого. Варто, щоб знайшовся дослідник, який опрацював би його біографію і дав належну оцінку його літературній спадщині. Важко це зробити на еміґрації при відсутності джерельних матеріялів, але живе ще чимало людей, які знали Осипа Маковея і можуть сказати про нього не одне цінне слово. Такі безпосередні свідчення потрібні тим більше, що підсовєтські публікації про Маковея представляють письменника в фальшивому світлі, як "проґресиста". У підфарбовуванні Маковея на червоний колір підсовєтські літературознавці залюбки підкреслюють антирелігійність письменника. Правда, у Маковея в ранньому віці замітні сліди вільнодумства, але треба пам'ятати, що Маковей виростав у часі, коли в Галичині були модні драгоманівські ідеї — спрямовані між іншим, також і на боротьбу проти віри і Церкви. Драгоманівськими поглядами захоплювалася велика частина галицької середньошкільної й університетської молоді. Між молоддю творилися тайні гуртки, в яких помітний був вплив Драгоманова. Нічого дивного, що й Маковей підпав під той вплив. На щастя, багато з тієї молоді зуміло отрястися від вільнодумства в старшому віці. Це слід сказати й про Осипа Маковея. До світогляду Маковея вернемось не раз при обговорюванні його життя і творчости.

*

Осип Маковей походив із містечка Яворова, в Галичині, а радше з передмістя цього містечка т. зв. Великого Передмістя. Хата Маковеїв находилася при Судово-вишенській дорозі. Передмістя Яворова мали тоді характер села. Їх мешканці займалися здебільша хліборобством. Батько Осипа Маковея Степан, хоч зачислявся до міщан, займався також хліборобством, а що землі мав мало і її не вистачало для зрівноваження домашнього бюджету, використовував свої ремісничі вмілості. Мати Осипа Маковея була дочкою мішаного подружжя — батька чеха

Мартина Бжезіни і матері українки. Бжезіна був управителем дібр графа Карніцкого і жив в селі Рогізні. У Маковеїв, крім Осипа, було ще шестеро дітей. З них виховалися три сини: Осип, Іван і Остап. Інші померли малими.

Осип Маковей народився 23-го серпня 1867 року. Початкову школу відвідував в Яворові в роках 1874-1879. На цім його освіта може була б і скінчилася, якби не місцевий священик, який спонукав батьків післати здібного хлопця до гімназії. Батьки вагалися, бо не були матеріяльно спроможні дати синові середню освіту, але вкінці погодилися. Восени 1879 р. Осип став учнем української Академічної гімназії у Львові. Більше як половину своїх гімназійних років Осип Маковей, як сам зазначує в автобіографії, був "на власних харчах", заробляв лекціями. Батько не міг йому помагати. Було й так, що в вищих клясах Осип із своїх прибутків давав дещо батькам. Життя його тоді було дуже скромне. Мешкав переважно в сутеренах, щоб дешевше обійшлося, одягався в ношений одяг. Для зарібкової праці використовував навіть вакації. Їздив до знайомих чи товаришів, переважно синів священиків і давав їм лекції. Гімназійні роки не залишили в Маковея надто приємних спогадів. Згадуючи їх, Маковей в автобіографії писав:

> "І нині прикро згадувати ці роки, вони мене перед часом зробили поважним і мені все здається, що я ніколи не був молодим. Мені не раз дехто каже, що я погідний, веселий чоловік, і справді з деяких моїх писань можна так думати. Із роду я такий чоловік "мабуть" і є, але звідки мелянхолія у моїх віршах? Адже багато з них таки зовсім смутних і розпачливих і безнадійних. Се ніщо інше, тільки перебідована моя біда так скаржиться в них; людям байдуже, а чоловікові було не з медом, жити хотів і молодим бути".
>
> ("Моє життя" — журнал "Життя і Школа", ч. 1-2 1966).

Про гімназійні роки Маковея довідуємся дещо з його автобіографічного оповідання "Весняні бурі". Багато місця присвячує автор справам тайного гуртка в школі, який там існував в роках 1884-1886. При гуртку була своя бібліотека, виходила циклостилевим способом газета. Часто відчитували доповіді. Маковей подає в автобіографії, що таких доповідей було за час існування гуртка 77. Через москвофілів гурток викрито і членів його покарано. З оповідання "Весняні бурі" довідуємося і про те, якою лектурою цікавилася молодь гімназії, а тим самим і сам Маковей (в оповіданні він зветься Микола Демидів). Маковей згадує про твір польського соціолога Едварда Жуковского "Ідея", про твори французького історика релігій Ернеста Жозефа Ренана, про твори американського ученого проф. медицини й хемії Джана Вільяма Дрепера. Популярною особливо в тому часі була праця Дрепера

"Історія боротьби між вірою і наукою" в українському перекладі Михайла Павлика.Читали учні також і Дарвіна. Вся ця лектура мусіла мати вплив на уми молодих хлопців. Але наскільки цей вплив був поверховий, свідчить епізод оповідання "Весняні бурі", в якому розказується про те, як Демидів приїхав додому на великодні вакації і пішов на Великдень до церкви:

> "... Селян сходилося щораз більше. Прийшов і священик. По короткій відправі всі вийшли перед церкву і тут почався воскресний обряд. Поважний спів церковний проймав Миколу: йому немов мурашки лазили по плечах, доходили до пальців ніг і рук, а відтак верталися знов на плечі і до голови. Він слухав уважно співу священика і ловив іще пильніше голоси співаючих селян. Які ті голоси нині безжурні, сказати б веселі! Немов ті співаки журби і в очах не бачили, немов злидні — не їх щоденне життя, немов остро додержуваний піст не приборкав їх сили душі. Співають усі так, як тільки щасливі люди можуть співати. Микола відійшов набік, щоб здалека послухати, як ті голоси зливаються в один величний гимн на честь Спасителя світу. Та як небавом почув пісню священика "Христос воскрес", — сам підбіг до громади і дзвінким тенором на весь голос став співати разом із селянами милу пісню великодню. Забув за свої пересвідчення, за своє безвір'я, а душа його злучилася з душами селян, наповнилася тихим щастям і відрадою та нелукавими устами прославляла воскресшого Христа. В одушевленню селян потонув і молодий скептичний ум та розплився сердечною піснею. І ся пісня молодого студента разом зі звуками сільських дзвонів полинула далеко й високо, так що й жайворонки, Божі співаки, замовкли і присіли в зеленім збіжжі..."

Бачимо, що впливи вільнодумної літератури на молоді душі — це дійсно весняні бурі, які пролетіли над головами учнів, нанісши тільки поверхові шкоди Ці шкоди згодом направило саме життя.

За приналежність до тайного гуртка Демидів був виключений із школи. З Маковеєм в дійсності цього не сталося. Він дістав тільки строге попередження.

На кінець перебування Маковея в гімназії припадають і перші його літературні спроби. У літературному дебюті допоміг Маковеєві Іван Франко. Обидва письменники познайомилися в грудні 1885 року. Того ж таки року, завдяки Франкові, в "Зорі" (ч. 22) був надрукований переклад з Гайне "Посланець", а в наступному 1886 році переклад з Овідія "Орфей і Евридика" (ч. 4) і оригінальний вірш "Заказані яблука" (ч. 20). Маковей виступив тоді під псевдонімом Евмен. В 1885 році написав Маковей ще такі вірші: "Думка", "В гімназії", "Неділя в полі", "Нічна думка" і "Відважний". Хотів їх також помістити в "Зорі". Франкові подо-

бався був вірш "Думка", але редакція журналу не погодилася друкувати, мотивуючи свою відмову тим, що зміст вірша надто сумний. "Думка" появилася друком вперше в альманаху "Ватра" (1887), що його видав у Стриї Василь Лукич.

Осип Маковей закінчив гімназію 1887 року і зараз після вакацій поступив у Львівський університет, де студіював українську і клясичну філології. По двох роках студій був покликаний до війська. В 1890 р. по складенні іспитів став офіцером. По звільненні з війська продовжував студії, заробляючи при тому на своє удержання. На допомогу з дому не міг він вже ніяк числити, бо батько його помер 1889 року, проживши 49 літ. В 1891 році поступив на працю до редакції часопису "Діло" як помічник редактора з платнею 30 ґульденів. По році перейшов на подібну працю до редакції "Народної часописі". "Народна часопись" — це був додаток (друкований українською мовою) до австрійського офіціозу в Галичині "Ґазета Львовска", видаваного попольськи. "Народна часопись" почала появлятися від 1891 року. У редакції цеї газети пропрацював Маковей майже три роки. Крім того був зайнятий ще в редакції "Зорі" (1894-95). В проміжку часу закінчив він студії (1893 р.) і міг піти на вчительську посаду, але цього не зробив і дальше залишився робітником пера, хоч працював тяжко і то за марний гріш.

На сторінках тодішніх періодиків часто можна було зустріти твори Маковея: вірші, оповідання, статті, рецензії, фейлетони. В 1894 р. вийшли у Львові окремою збіркою його поетичні твори як 5-та книга в серії "Дрібної бібліотеки" накладом Костя Паньківського. Зміст віршів різний. Бринять у них і ліричні тони, а тут то там висувається також і гостре вістря Маковея-сатирика.

Крім оригінальних творів дав Маковей в тому часі цілий ряд перекладів з чужих літератур: французької, англійської, польської, російської. До праці перекладача підходив він дуже сумлінно, В перекладі старався завжди якнайкраще передати духа оригіналу, не нарушуючи при тому ні змісту, ні форми.

В 1895 році запрошено Маковея на редактора газети "Буковина", що виходила в Чернівцях. Тоді саме запляновано перетворити "Буковину" на щоденник, що й зроблено поступово: від 1895 до 1896 виходила вона 4 рази в тиждень, а від 1896 до 1898 щодня. В "Буковині" Маковей поміщував чимало власного матеріялу, а також відкрив двері іншим молодим тодішнім письменникам, як Ольга Кобилянська, Марко Черемшина, Василь Стефаник, Денис Лукіянович. Запрошував Маковей до співпраці і Михайла Коцюбинського, але він був зв'язаний більше з львівськими видавництвами й тому мало надсилав до "Буковини" своїх писань. Зате частіше друкувалися там статті дружини Коцюбинського — Віри. За часів Маковея передруковувалися в "Буковині" також твори давніших авторів — Шевченка, Вовчка, Федьковича. Вартість "Букови-

ни" тоді значно піднеслася. Це підкреслювали такі видатні знавці справи як Франко, Коцюбинський, Леся Українка, Кримський і інші.

З власних творів Маковея друкованих в "Буковині" назвемо: "Два ставки" (інша назва: "Жаби польські й руські"), "Казка про невдоволеного Русина" (інша назва: "Преферанс і казка про невдоволеного Русина"), "Як я продавав свої новелі" (інша назва: "Як я видавав і продавав свої новелі") "Виклад про крамниці" (інша назва: "Виклад для селян про крамниці"), "Клопоти Савчихи". Назви в дужках — це власне назви, під якими твори появилися в "Буковині". Назви перед дужками були вжиті пізніше. Писав Маковей тоді також і віршові твори.

В 1897 році видав Маковей свою більшу повість "Залісся".

Коли вже мова про чернівецький період в житті Маковея, не можемо не згадати про його відношення до Ольги Кобилянської. Цих двоє українських письменників в'язали не тільки літературні справи, але й деякі інтимні почування. Ця справа ще мало вияснена як в біографії Маковея, так і в біографії Кобилянської. Дещо світла в цьому відношенні кинула Ганна Черінь у статті "Царівна української літератури — Ольга Кобилянська", поміщеній в журналі "Овид" в ч. 1, 1963 року. Ганна Черінь писала:

> "В цей час Ольга Кобилянська познайомилася із поетом Осипом Маковеєм, що його дуже любила і шанувала спочатку за його твори, потім як критика й дорадника, а потім... взагалі. Як вона розколола своє багате серце на кільканадцять частин і з того щось дала кожній із своїх героїнь, так і образ Маковея можна впізнати в тім чи іншім партнері Царівни. Маковей втілював мрію Кобилянської, був шляхетний, розумний. Ольга також подобалася йому, як письменниця і як жінка, але він її більше боявся, ніж любив. Любити Царівну — це гарно, але бути чоловіком Царівни — це майже непосильний тягар. Маковей це відчував і геніяльність Ольги його так само відштовхувала, як і притягала".

Дальше Ганна Черінь згадує, що в одному з своїх листів до Маковея Кобилянська недвозначно натякнула про те, що її мрією є знайти красу життя саме з Маковеєм. На це Маковей відповів так:

> "... Ніхто Вас так не цінить, як я ціню. Зі становища літературного критика б'ю поклони перед Вами... І при цім всім мені Вас жаль. Вам мій жаль непотрібний, але мені Вас жаль, бо відчуваєте пустку в житті. Вам потрібно, як женщині, одної великої журби (Вам се може здатися щастям), перед котрою всі Ваші дотеперішні клопоти здалися б карликами. А я... Ну, я такої журби не завдав би тій, котру справді високо ціню. І все моє поступування з

Вами було досі таке, що я хотів Вас якнайбільше щадити, не обіцювати того, що взагалі нікому не думаю обіцяти".*

Але не так воно склалося в житті Маковея пізніше. Він таки одружився, а Кобилянська осталася неодруженою. Відмову Маковея Кобилянська прийняла гідно. Дальше вдержувала з письменником дружні зв'язки і переписувалася з ним, як він виїхав з Чернівців. Ганна Черінь згадала, що деякі чоловічі постаті в творах Кобилянської змальовані з Маковея. Котрі саме, не назвала. З листування Кобилянської довідуємося, що герой повісти "Через кладку" — Богдан Олесь пов'язаний з Маковеєм. В листі до Маковея з датою 7-го вересня 1901 р. читаємо:

"Я розпочала довгу повість, але не можу без нотаток писати. Не думайте, що се має бути якась новелька до гербати, буде се праця поважна, як "Земля", лише з інтеліґентного життя.

Що я Вас у повість умістити хочу — я Вам вже писала. Я вправді зарікалася не писати більше довгих повістей, то найбільша глупота на світі — зарікатися. Кажуть — з життя руської інтеліґенції не можна повісти писати. О, можна, можна! Треба лише очі трохи більше отворити і трохи сенситивніше на людей і на їх почування глядіти; тогди можна і те бачити, що ся в будний день не бачить. Люди мають однакові почування, розходиться лише о розмір і о барву тих почувань. І о "долю"! А "доля", пане Маковей, се щось дивне! І у Вас є чудна доля. Мені хочеться деякі консеквенції з Вашої "долі" і характеру потягнути; розумієсь і з других. І я собі розложила плян на широкім полі.

Помацки мені тяжко Вас вірно окреслити, бо видите самі, що хоть які у мене уважні руки, а все я можу якесь дуже болісне місце в Вашій душі натрафити, і Ви будете поражені".

Маковей не прислав однак даних із свого життя. Тому то Кобилянська мусіла зрезиґнувати із свого початкового пляну і не почала повісти "Через кладку" з дитячих років Богдана Олеся.

Про Маковея згадує Кобилянська в своєму коротенькому нарисі "Самітно мені на Русі", який властиво був вплетений в один із листів до Маковея. Цей нарис опубліковано вперше 1956 року в київському виданні творів Кобилянської. Упорядник видання придумав також і назву для нарису, бо письменниця цьому нарисові взагалі назви не дала.

Про вплив на себе Маковея Кобилянська говорить в автобіографії, написаній для проф. Степана Смаль-Стоцького:

---

*Дати листа, ні джерела, в якому лист був поміщений, Ганна Черінь не подала.

"При кінці спімну ще, що й особистість Осипа Маковея відограла свою незлу ролю в мене, як у письменниці. Такі нариси як "Через море", "Сліпець", "Акорди", і інше, про котре я вже забула ("Рожі"), походить з нашого письменницького приятельства".

В 1897 році їздив Маковей до Києва. Ця його подорож — найбільш правдоподібно — була пов'язана із з'їздом представників "Громад", організованим Володимиром Антоновичем і Олександром Кониським. Про свою подорож до Києва Маковей згадував пізніше в автобіографії. З цієї згадки видно, що письменник був до деякої міри розчарований. Його вразив дух насильної русифікації, який панував і в самому Києві і по всій Україні. Поїздка до Києва віддзеркалилася також і в поетичній творчості Маковея. Вернувшися до Чернівців, написав і помістив у "Буковині" кілька віршів, які того самого ще року (1897) вийшли й окремою збіркою під назвою "Подорож до Києва". Збірку відкривав оцей вірш:

Вітай, дорога Україно моя!
Чи дужа ти, нене, здорова?
Пропали і воля і сила твоя,
А все ж ти й сьогодні чудова!

От гарно, що раз довелося мені
До тебе навідатись, нене, —
Гей-гей! хоч не давнім свобідним шляхом,
А з жовтим пашпортом в кишені.

Так нас розділили граничні стовпи,
Жандарми, солдати і варти,
Що вже українці не знають, хто ми,
А ми про них відаєм з карти.

Як се нагадаю, то сльози течуть,
Та гріх проливати їх марно;
Най плачуть уже українські співці,
Вони то уміють прегарно...

Та як же живеться, Вкраїно, тобі?
Ні вітру від тебе, ні хвилі!
На турка збираєшся може іти?
Чи вже й говорити не в силі?

Прийми мене, мати; я рідний твій син,
Редактор з-над синього Прута.
Не бачив я досі тебе ані раз,
Писав про тяжкі твої пута.

Вся сила моя і вся слабість моя:
Сталеве перо і чорнило;
Списав я паперу вже скрині цілі,
А людям читати немило.

А все лиш про тебе, Вкраїно моя,
Про тебе, заплакана мати!
Все думав, де взяти тобі хустинок,
Щоб мала чим сльози втирати.

Не плач, Україно, і в горі-журбі,
Не плач над Дніпром і над Доном,
Бо ми, як зачуєм твій плач, то й собі
Ревем, як воли, за кордоном.

В Києві запізнався Маковей з видатними українськими діячами, відвідав композитора Миколу Лисенка. Цим відвідинам присвятив окремого вірша під назвою "У Миколи Лисенка".

1897 рік замітний у житті Маковея ще одною подією. Того ж року з ініціятиви Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, а радше його голови Михайла Грушевського, заплянованно створити солідний журнал, який заступив би дотеперішні журнали "Зоря" і "Житє і слово". Такий журнал під назвою "Літературно-Науковий Вісник" став появлятися при "НТШ" у Львові з початком 1898 року. Щоб приєднати для "ЛНВ" якнайбільше читачів, управа "НТШ" рішила запросити до редакційної колеґії людей досвідчених у такій праці і при тому людей різних політичних переконань. Запрошено отже Олександра Борковського — дотеперішнього редактора "Зорі", Івана Франка, редактора журналу "Житє і Слово" та Осипа Маковея, редактора газети "Буковина". Згадуючи про цю справу в біографії Івана Франка, Василь Сімович зазначує, що Борковський заступав у колеґії народовців, Франко — радикалів, а Маковей — угодовців. З цього бачимо, що Маковея в тому часі уважали за угодовця, хоч "Буковина" таких поглядів не заступала. На нашу думку Маковей не був активним політиком, а як журналіст чи письменник зв'язувався з видавництвами різних політичних напрямків. Дуже можливо, що концепція згоди між українцями й поляками в Галичині не була йому байдужа, і саме тому був він близько до групи угодовців.

Щоб справа з угодовцями була яснішою, постараємося висвітлити її дещо докладніше. Австрійський уряд, через можливий конфлікт з Росією, хотів мати упорядкованими відносини в нутрі своєї імперії. Болячим місцем були українсько-польські відносини, які австрійський уряд хотів злагіднити і тому запропонував обом сторонам прийти до згоди. Цей політичний курс дістав в історії галицьких українців назву "Нової ери". Справу порозуміння між українцями й поляками доручив австрійський уряд галицькому намісникові графові Бадені. Позаку-

лісові переговори в цій справі, в яких з українського боку брали участь не тільки галичани, але й придніпрянці, тягнулися досить довго. Головну ролю в переговорах від українців грав Олександер Барвінський. До переговорів притягнуто також і Юліяна Романчука — голову Народної Ради, яка фактично в той час була народовецьким угрупуванням. Романчук прихилювався до концепції порозуміння з поляками, але в своїй заяві, складеній у парляменті 1890 року, вимагав від австрійського уряду повного зрівняння українців з поляками,проголошуючи одночасно льояльність українців супроти австрійської держави і династії. Політика "Нової ери" не здобула собі прихильности серед українського загалу. Проти Романчука і Барвінського виступили москвофіли, радикали, а навіть і багато народовців. Знову ж Бадені не спішився давати українцям якихось привілеїв. Романчук, побачивши, що "Нова ера" не має ніяких корисних для українців виглядів, перейшов до опозиції. Барвінський провадив угодову політику ще дальше. Як головний представник цього напрямку був послом до австрійського парляменту від 1891 до 1907 року, і до галицького сойму в 1894-1904 роках. По відході Романчука від політики "Нової ери" в австрійському парляменті були фактично два українські представництва: угодове й опозиційне. Вкінці й Барвінський переконався, що "Нова ера" не доведе до ніяких позитивних наслідків, і перейшов на сторону опозиції. Треба ще згадати, що Олександер Барвінський був засновником нової партії в Галичині 1896 року. Партія звалась: "Католицький Руськонародний Союз". Цей Союз перетворився в 1911 році в "Християнськосуспільну Партію". Органом партії з попередньою й новою назвами був щоденник "Руслан", який приділяв багато уваги літературним справам. "Руслан" виходив в роках 1897-1914. Цей часопис вважався угодовим з уваги на те, що його провадив Барвінський — керівник угодової політики. Для заокруглення відомостей про тодішній стан політичних угрупувань додамо, що в 1899 році Юліян Романчук з частиною народовців заснував "Національно-Демократичну Партію", до якої приєдналося праве крило радикалів. Членами цієї партії стали Іван Франко і Михайло Грушевський.

Всі ці справи порушили ми тому, що вони стоятимуть в деякому зв'язку з особою Осипа Маковея.

Осип Маковей прийняв запрошення стати членом редакційної колегії ЛНВ і в грудні 1897 року переїхав до Львова. Але в складі редакції довго не був. Був незадоволений з "безцеремонности" (його ж таки вислів) Грушевського в поведінці не тільки з ним, але і з Франком. Скоро й трапилась нагода, яку Маковей використав, щоб розв'язатися з ЛНВ. Ще в 1894 році написав був Маковей оповідання "Оферма" і послав згодом на конкурс до краківської польської газети "Час". Оповідання було нагороджене премією і надруковане 1898 р. в згаданій газеті. За це

саме оповідання дістав Маковей стипендію з фонду молодих письменників (300 зл. р.). Одним з керівників цього фонду був знаний славіст Вартослав Яґіч. Здобуті таким чином гроші Маковей використав на поглиблення студій і на весні 1899 року виїхав до Відня. У віденському університеті слухав викладів професорів Яґіча, Їречка, Мурка. У зв'язку з виїздом Маковея до Відня Франко радив йому зайнятися поемою хорватського поета Івана Ґундуліча (жив у роках 1588-1638) "Осман", що Маковей і зробив. Темою поеми являється перемога козацьких і польських вйськ над турками під Хотином 1621 р. В процесі своєї праці над цією поемою Маковей писав Франкові 8 травня 1899 р. так:

> "Передовсім спасибі Вам за тему "Ґундуліч і Потоцкий", яку Ви мені порадили у Львові. Вона дуже сподобалася Яґічеві і мені подобається".

Працю Маковея Яґіч надрукував у славістичному виданні.

Влітку 1899 року Маковей вернувся до Галичини і, відбувши військові вправи (т. зв. маневри), поїхав до Чернівців, де з днем 1-го вересня отримав посаду вчителя української мови й літератури в тамошній учительській семінарії. На цій посаді Маковей перебув до 1910 року.

Його позицію як учителя значно скріпили два іспити: докторський і педагогічний. В автобіографії Маковей подає, що обидва іспити склав 1906 року. В біографічній довідці, поміщеній у виданні творів Маковея ("Вибрані твори" — Державне Видавн. художн. літ., Київ 1961), зазначено, що докторський іспит був складений 1901 року, а педагогічний 1905 року. Племінниця дружини Маковея п-і Дзерович в приватному листі до автора цих рядків писала, що Маковей, коли одружувався, був уже по докторському іспиті. А одружився він 1905 року. Отже дата докторату вимагає уточнення.

Коли ми вже заторкнули справу одружіння. Маковея, зупинимось на деякий час при ній. Дружина Маковея Ольга була дочкою українсько-католицького священика о. Теодора Кордуби, пароха й декана в Бережанах. Запізнався Маковей з нею кілька років перед одружінням, коли був у Бережанах на військових вправах. На Спаса був у Бережанах празник і на цьому празнику Маковей був гостем о. Кордуби. Ольга була тоді ще зовсім молодою панночкою (16 років) так, що Маковей ледве чи мав тоді які наміри щодо одружіння. Зродились вони в часі іншої зустрічі, в Чернівцях, куди Ольга як доросла уже панна приїхала з своєю сестрою у гості до стриєчного брата д-ра Мирона Кордуби, знаного пізніше історика, професора Варшавського університету в повоєнних роках. Вінчання відбулося в Бережанах в листопаді 1905 року. Спочатку було воно призначене на вакаційний час, але з уваги на смерть брата нареченої, переложено його на осінній час. Після одруження Маковеї часто приїжджали до Бережан на вакації, але в суспіль-

но-громадському житті Бережан Маковей участи не брав. Дітей у Маковеїв не було. Взяли вони на виховання одну з дочок сестри пані Маковеєвої (отже племінницю) Марію Бачинську, замужню пізніше за адвокатом Дзеровичем, якого большевики вивезли в часі першої окупації Західньої України (1939-1941).

Ще перед одруженням в 1905 році Маковей вдруге відвідав Київ. Ця друга подорож була пов'язана з ювілеєм письменника Нечуя-Левицького з нагоди 35 роковин його літературної праці. Ініціятором і головною особою, яка підготовляла ювілей, був Микола Лисенко. З листування Лисенка видно, що він звертався до кількох видатніших постатей Галичини і Буковини, щоб взяли участь в ювілеї. Ювілей спочатку був заплянований на осінь 1904 року, але влада зволікала з дозволом на ювілей так, що відбуто його вже в наступному році. В Києві прийняли Маковея дуже тепло. Нав'язані тоді в Києві знайомства дали Маковеєві можливість містити пізніше деякі свої твори в київських виданнях, які заіснували після революції 1905 року. Згадаємо про щоденник "Громадська думка" і гумористичний журнал "Шершень", в яких саме і друкувалось дещо з писань Маковея. В "Громадській думці" була надрукована стаття "Листи з Буковини", в якій автор порушив неґативні сторінки внутрішньої австрійської політики. В "Шершені" були поміщені сатиричні вірші Маковея. Деякі з тих віршів були написані раніше, як ось "Коли б я польським ґрафом був" (1901). Нема сумніву, що ця сатира була звернена проти митр. Андрея Шептицького, якого появу на митрополичому престолі деякі українці прийняли з острахом, мовляв: він вестиме курс латинізації Української Католицької Церкви. Проти митрополита Шептицького писались навіть дуже гострі статті в тогочасній українській пресі. Але всі побоювання, як показало згодом життя, не мали найменшої підстави. Осип Маковей також підпав під вплив тої психози. Дуже вдатно схарактеризував Маковей політику царського уряду в часі своєрідної "відлиги" в 1905 р. в сатиричному вірші "Колисанка", який також був поміщений в "Шершені".

З листування Лисенка, а саме з його листа до Г. І. Маркевича, виходить, що Маковей їздив до Києва ще й 1909 р. Ось уривок цього листа:

> "... На взаїм посилаю Вам виданий базилянами в Жовкві, в уніятському монастирі в Галичині, розкладений мною хор духовний "Пречистая Діва, Мати Руського Краю". Торік, як ми закликали з Чернівців на Буковині д. Маковея, професора українського язика чернівецької гімназії, прочитати в нашому українському клюбі реферат про літературний рух в Галичині, то ми урядили музичну вечірку, де між іншими проспівано було хором оцей кант. Він так уподобавсь Маковею, що той узяв у мене слово, що я йому пришлю, а він передасть базилянам для друку, котрі його розповсюдять тисячами по краю. І ось справді видрукували, та

ще й як! Тутешнім попам і не снилась така робота. А вони ж друкували у власній своїй друкарні. Вважайте язиці! Так от вдячні ченці, видрукувавши, прислали мені 50 примірників". (Лист писаний 7 грудня 1910 р.)

В біографіях Маковея про цей виїзд до Києва не згадується. Цим разом Маковей їздив з дружиною Ольгою. Правда, Марія Дзерович в листі до автора цих рядків пов'язала виїзд Маковеєвої з другою поїздкою Маковея, але тоді вони не були ще одружені. Зрештою Марія Дзерович про третю поїздку й не знала.

В 1909 році мала місце ще одна важлива подія в житті Маковея, про яку слід згадати. Це зустріч з Михайлом Коцюбинським, з яким Маковей вів до того часу переписку в літературних справах. Зустріч відбулася в Відні, де Коцюбинський зупинився по дорозі на острів Капрі. До Відня прибув Коцюбинський 4-го червня і зупинився у Стефаника. Там і відбулася зустріч з Маковеєм 5-го червня. Того ж дня вислали вони за спільним підписом картку з привітом до шведського ученого Альфреда Єнзена. [Чому зустріч відбулася в Відні, а не в Чернівцях, тяжко сказати. Адже ж під час тої самої подорожі на Капрі Коцюбинський зупинявся також і в Чернівцях 30-го травня. Можливо, що Коцюбинський спочатку не мав у пляні вступати до Чернівців і тому запропонував на місце зустрічі Відень.]

1909 року Маковей почав робити старання про перенесення його до Львова на подібну посаду. Його старання закінчилися успішно. З наступним шкільним роком став він учителем у жіночій учительській семінарії при вул. Сакраменток.

Попри педагогічну працю як у Чернівцях так і у Львові Маковей дальше займався літературою. В 1901 році вийшла друком збірка його прозових творів під назвою "Наші знакомі", а в 1904-ому році інша збірка під назвою "Оповідання". Пороблені в 1899 році досліди про війну під Хотином дали письменникові матеріял для написання історичної повісти "Ярошенко". Написав її Маковей 1903 року, а друкована вона була в 1905 р. на сторінках часопису "Руслан". Згодом вийшла окремою книжкою. З творів, писаних в часі перебування на учительській посаді у Львові, назвемо більшого сатиричного вірша "Ревун", надрукованого в "Руслані" 1911 року. Цей вірш викликав у деяких людей обурення на Маковея. Поміщував тоді Маковей у "Руслані" також і інші сатири, писані переважно прозою.

Громадська атмосфера у Львові не була пригожа для Маковея. Тому він там довго й не був. На власне бажання був перенесений на посаду директора учительської семінарії в Заліщиках 1913 року. Це становище перебрав він по директорові Мандибурі — особі, яку можна окреслити "Ґенте Рутенус, націоне Польонус". Такий тип директора був на руку заліщицьким полякам і тому вони нераді були приходові

Маковея. З їхнього боку були роблені навіть заходи, щоб шкільна влада відкликала номінацію. З резервою поставилось до Маковея і українське громадянство, вбачаючи в ньому "угодовця". А все це через те, що Маковей друкував свої твори в органі "угодовців", "Руслані". Але настрої дуже швидко змінилися, бо Маковей, як теж і його дружина, виявилися щирими українськими патріотами, чим здобули собі опісля загальну пошану. Примирилися з Маковеєм також і поляки, бо в його особі заліщицька семінарія дістала доброго педагога й організатора, тактовного і культурного директора.

Коли вибухла Перша світова війна, Маковеєві було 47 років. Але все одно його змобілізовано. В ранзі оберлейтенанта повнив він службу перекладача при штабі одної кавалерійської дивізії понад півтора року. Потім приділено його до поштової цензури в Чернівцях, а накінець до відділу, завданням якого було переловлювати і розшифровувати радіопередавання російського командування. В липні 1918 року звільнено Маковея від військової служби і він вернувся до Заліщик.

Воєнні роки дали письменникові нові теми для творчости. Ніжна письменницька душа не могла спокійно реаґувати на всі нещастя, що їх несла з собою війна. Великого болю завдавала Маковеєві і трагедія окремих людей і трагедія цілого народу. Це видно хоч би з вірша "Брати" — написаного 1914 року. За воєнний час Маковей мало написав віршів, а в 1917 році перестав їх писати взагалі. Останнім друкованим віршем був "Полетів би я на Україну". В повоєнних роках Маковей перейшов на прозу. Але принагідно, як свідчить п-і Дзерович, писав і вірші, хоч вони не були друковані. Ось один такий вірш, написаний для молоді, до якого сам автор уложив також і музику:

Привітайте щиро всім добром
Нас дівчат і хлопців над Дністром,
Бо то йде молоде
Жваве покоління
В поміч Україні
І всіх нас за собою поведе.

І ми будем жити, як рідня,
Будем працювати всі щодня,
Щоб і ми між людьми
Всі здобули славу
І судьбу ласкаву, —
Розумом і серцем і грудьми.

Заросли у полі могилки,
Де спочили браття і батьки.
І от з глибини
Кличуть нам: "Не дайтесь,
Вчіться і змагайтесь
Жити для своєї вітчини!"

Ви — старі, зів'ялі від журби,
Від тяжкої з лихом боротьби.
Ми за вас в слушний час
Скинемо всі пута.
Слава незабута
Знову засіяє для всіх нас.

П-і Дзерович, яка прислала цього вірша, запевняє, що він не був друкований. Покладений на ноти став він популярною маршовою піснею серед заліщицької молоді.

В повоєнних прозових творах Маковея находимо майстерні малюнки воєнних і повоєнних подій. Твори з такою тематикою появилися друком зараз після війни, 1921 року, у Львові під заголовком "Кроваве поле". Не бракує в цій збірці і сатиричних нарисів. З них характерний "КВД" (Куди вітер дує).

В 1921 році Маковея арештувала польська влада і посадила його в чортківську тюрму. Поляки закидали йому державну зраду, посуджуючи його в симпатіях до комунізму. Сталося це через доноси польських шовіністів. Для своїх наклепів польські донощики могли використати такий факт: в 1920-ому році, коли поляки втікали перед большевиками, Заліщики пережили коротенький період своєрідної республіки. Польська влада залишила місто, а большевики ще його не перебрали. Населення Заліщик, щоб уникнути хаосу, зорганізувало в той час свою власну владу. А що Маковея всі поважали, тому й запропонували йому стати бургомістром міста. Маковей погодився. На тому становищі був він короткий час, поки не прийшли большевики і не обсадили керівні місця. Не маючи ніяких конкретних доказів проти Маковея, поляки звільнили його з тюрми. Такі й подібні потягнення польської влади Маковей висміяв пізніше в своїх сатиричних творах, надрукованих у збірці "Прижмуреним оком", виданій 1923 року. Крім нових творів увійшли до цієї збірки ще й деякі передвоєнні, друковані переважно в "Руслані". Твори написані в останніх роках життя (помер Маковей 21 серпня 1925 року в Заліщиках) друкувалися також і в періодичних виданнях.

За польської влади, коли відносини унормувалися, Маковей дальше був директором учительської семінарії. В семінарії навчалася українська й польська молодь. А що населення польського в Заліщиках було мало, то польська влада спроваджувала свою молодь з польських теренів. Як український патріот, Маковей все приділяв багато уваги учням-українцям. Він казав: директорська канцелярія є для всіх учнів, а для українців мій дім. І справді, його дім все стояв отвором для українських учнів, які потребували чи то поради, чи допомоги. Колишні учні Маковея зберегли про свого директора якнайкращу пам'ять. Був він увічливий, тактовний, вирозумілий для всіх.

Ця стаття побудована на друкованих матеріялах і на інформаціях пані Дзерович, проф. Тадея Залеського і д-ра Володимира Бемка.

Денис ЛУКІЯНОВИЧ

ОСИП МАКОВЕЙ

(Огляд літературної і громадської праці)

Для Маковея важливий і щасливий був 1894 р. Маковей став тоді справжнім письменником. Правда, до того часу знаний був як співредактор "Зорі" й "Народної Часописи", як автор кількох ліричних віршів та кількох нарисів. За любовні вірші "Semper idem" похвалив його Іван Франко в "Зорі", як казав Маковей, "підніс на вилах". У тіснішому кружку знали, що Маковей від 1885 р. безіменно або під крипто- чи псевдонімом друкував дещо в "Зорі", а "Молоха" в "Народі". Та всі ці спроби Маковея були дрібні і щойно від 1894 р. він дає вже дещо тривкішого. Це були: збірка поезій, видана К. Паньківським, оповідання "Оферма", надруковане окремою брошурою, низка фейлетонів у "Зорі" п. з. "З життя". Появилися теж два голоси про автора, дві оцінки чужою мовою: редакційна прихильна замітка краківського "Часу", додана до автоперекладу "Оферми", присланого Маковеєм на літературний конкурс "Часу" і прихильна оцінка "Поезій" в варшавському "Атенеум" авторства В. Буґля, українця, що писав по-польськи і потонув у чужому морі. Як новеліст і публіцист уже тоді Маковей висказався так, що в його літературній індивідуальності вже потім не зайшла якась основніша зміна. У віршах була ще деяка пливкість.

У його збірці поезій вибились два головні мотиви — любов і протест проти пануючого суспільного ладу. Еротики в віршах куди менше від рефлексій на суспільні теми. Ці еротичні мотиви помітні в "Semper idem" і в творі "Дружка".

Молодеча кебета Маковея розцвітала при блискавицях весняних бур. Уже від кінця 70-их рр. минулого століття ширилися в нашому суспільстві соціялістичний і радикальний світогляди. За Маковеєвих часів ці світогляди поширилися на всі партійні програми, прапори яких несли найближчі товариші і ровесники Маковея, а саме — В. Охримович, Є. Левицький у радикальному, а М. Ганкевич, Ю. Бачинський у соція-

лістичному таборі. Маковей не прийняв ні одної, ні другої програми, ба навіть виявив себе противником "партійної правовірности і партійних кайдан". Не бувши активним політиком, "не путав собі рук, ні ніг". Але світогляд його схилявся тоді ще на ліво. Маковей був симпатиком радикалів і помістив у "Народі" (1891, ч.12) поему "Молох", підписану буквою "М". У Франковому "Житті і Слові" (1894) помістив поему "Новик". Згодом у "Буковині" мав відвагу станути в обороні Франка, автора "Ґаліційских образкуф" і слів "Нє кохам Русі", на якого накинулися всі галицькі матадори і преса. Радикальні погляди Маковея видні не тільки в збірці поезій у віршах на тему суспільного горя нижчих прошарків суспільства, але й у поемах "Молох" та "Новик", бо й у них відбилися "антипопівські настрої". В дальших писаннях Маковея залишився тільки радикальний тон гострої критики, перенесений автором до його фейлетонів, в яких Маковей звузив свою тематику до наших літературних, видавничих і культурних справ (нпр. театральних). У суспільній повісті "Залісє" (1896) радикал Головатий, заліський селянин, це тільки резонер. Без сліду зник радикалізм Маковея у його журналістичній кар'єрі. Маковей пішов на право. Працював з Кахникевичем і Березинським у проурядовому додатку до "Ґазети Львофскєй" — "Народна Часопись". Проти неї зверталося різко завзяте обурення крайньої й навіть поміркованої опозиції.

Незабаром перебрав Маковей редаґування проурядової "Буковини" в Чернівцях. Згодом вступив до партії християнських суспільників і став постійним довголітнім співробітником "Руслана", що був її органом.

У поезіях Маковея епічний стиль взяв верх над ліричним. Маковей став епіком і зробив один крок вперед — закинув римовану мову в користь поетичної, а то й стислої прози. Не менше характеристичні були Маковеєві фейлетони в "Зорі" і оповідання "Оферма". Фейлетони ("Світла і тіні") були тим цікаві, що в нас мало авторів і писань із цього жанру. Вони цікаві і цінні теж гумором і сатирою так, що від цього часу можна говорити про Маковея як сатирика. Від них недалеко до збірки "Наші знакомі", "Прижмуреним оком", "Оферма". Ці писання замітні тим, що Маковей виявив себе добрим новелістом, оповідачем. Він відмежувався від прийнятої в нас манери і канону принижувати, не доцінювати неграмотного українського парубка, хоч його перемога була добре заслужена й досягнена прикметами сильного духа. Таким був перший сміливий виступ Маковея, так виявив він свою індивідуальність і з тієї причини рік 1894 був для нього важливий.

Було в Маковея ще щось цікаве. Рік тому він закінчив університет, але не йшов на державну службу, а рішився працювати пером, хоч мав перед собою приклад Франка і передусім Павлика. Обраної лінії працівника пера тримався Маковей шість років, тобто від 1893 р. до 1899

р., коли то прийняв посаду вчителя семінарії в Чернівцях. Коли до цього додати два роки публіцистичної праці під час університетських студій, то повних вісім років Маковей був професійним журналістом, який не ділив своєї душі і сили поміж працю пером і заробіткову на прожиток. З цих восьми років припало півтора року на працю в "Літературно-науковому Вістнику".

На іншому місці я мав нагоду подати сильветку Маковея ("Діло" 1924, чч. 225-26). Згадані там головні дати з життя Маковея прийдеться доповнити хіба кількома деталями. Рід Маковея був чеського походження по матері (Бжезіна). Завдяки матері Маковей пішов до школи і тут сам себе удержував, згодом помагав двом братам, що залишились на ріллі, тримав матір якийсь час у себе в Чернівцях, поховав її в 1904 р. в рідному Яворові. В 1908 р. одружився з О. Кордубівною, дочкою пароха в Бережанах. Під час перебування на Буковині в нього постав конфлікт із українськими верховодами в Чернівцях і він залишив "Буковину" та перенісся до "Літературно-наукового Вістника". Працював не в редакції, а вчителював у державній школі.

ОСИП МАКОВЕЙ ПРО СЕБЕ

В автобіографії "Моє життя", написаній 24 листопада 1906 р. в Чернівцях на замовлення Ол. Коваленка з Києва для "Української антології" Осип Маковей про себе і свою творчість пише:

"Я сам не маю такої високої думки про свої твори, от я собі пекар, що не пече великодних пасок, тільки щоденний хліб та бублики (такий пекар також потрібний), але не люблю слухати докорів: чому ж, мовляв, паски не спік? Не спік, бо не спік, вище своєї голови не скочу... Ну, годі!

Уродився 23 серпня 1867 року в Яворові (у північній Галичині). Мій батько Степан з давніх яворівських міщан, по заняттю господар і ремісник, а мати Катерина з батька чеха, що звався Мартин Бжезіна і був жонатий з українкою.

Бжезіна був управителем дібр ґрафа Карніцького і жив у селі Рогозні. Було нас в батька 7 дітей, я найстарший. Іван і Остап (оба господарюють в Яворові). ... Інші померли дітьми.

Я вчився в народній школі в Яворові 5 років і вже пас з великою охотою корови і коні та лазив дуже зручно по деревах. Восени 1879 р. поїхав з батьком до Львова до ґімназії і тут лишився. Вчився тут 8 років в українській ґімназії, з того більше, як половину років, на своїх харчах, заробляв лекціями. Батько не був заможний і не міг мені помагати, як треба було, і тому, я не раз тяжко бідував. І нині прикро згадувати ці роки, вони мене перед часом зробили поважним і мені все здається, що я ніколи не був молодим.

Мені не раз дехто каже, що я погідний, веселий чоловік, і справді з деяких моїх писань можна так думати. Із роду я такий чоловік, мабуть, і є, але звідки мелянхолія у моїх віршах? Адже багато з них таки зовсім смутних і розпачливих і безнадійних. Це ніщо інше, тільки перебідована моя біда так скаржиться в них; людям байдуже, а чоловікові було не з медом, жити хотів і молодим бути.

"Народня Воля" 28-го грудня 1967. Редакція зберігає мову й правопис оригіналу.

В ґімназії мали ми таємний кружок в рр. 1884-1886. Ніхто, крім членів, про це не знав. Мали свою бібліотеку і видавали циклостилеві газети, було в кружку 77 рефератів і кілька консультацій. Завдяки москвофілам гурток викрили і членів покарали різно: кого менше, кого більше... Звичайно хлопці дбають про те, щоб якнайскорше дохопитися державної посади, а нас було кількох, що так собі, немов жартуючи, кинули молодий вік на службу громаді, хоч та служба не раз їм кісточкою в горлі стала, "доброго хліба" не давала, а вже, щоб забезпечувала життя на старші роки, шкода й говорити.

З життя в кружку я написав оповідання "Весняні бурі". В ґімназії в грудні 1885 р. познайомився з Франком і бував у него, і відносився з великою повагою і вдячністю за поради. Франко читав твори і надрукував переклад Гайне "Післанець", "Зоря", 1885, ч. 22, потім "Орфей і Евридика з Овідія", "Зоря", 1886 ч. 4 і ориґінальний вірш "Заказані яблука", "Зоря", 1886, ч. 20 під псевдонімом "Евмен". 1887 р. записався на університет і вивчав українську літературу і клясичні мови. Заробляв тяжко на хліб і журився батьком, котрий довго нездужав і нарешті помер у січні 1889 р., не доживши і 49 років в життю. Мати також занедужала і померла 1904 року. По двох літах студій пішов у військо. 1890 р., став по іспиті офіцером і хоч не мав з чого жити, мусів собі справити офіцерський уніформ, через що задовжився. В 1891 р. (працював) у редакції "Діла" — за 30 ґульденів. З того часу, 8 літ, бо до весни 1899 р. працював по редакціях "Діла", "Зорі", "Народної часописі", "Буковини", "Літературно-Наукового Вісника". При "Ділі" був більш, як рік, "Народній часописі" — майже три роки, при "Буковині" — 5, (начальний редактор — 1896 і 1897, а решту при ЛНВ). Скінчив університет 1893 року, але на посаду не пішов. За часи редакторства я тяжко напрацювався, а найбільша платня була 100 зл. р.

В "Ділі" і "Народній часописі" 1891-95 я багато тоді перекладав з других літератур. Дікенса "Олівер Твіст", Ожешкову, Кремонського, Сєнкевіча. В "Зорі" і "Зеркалі" поміщував кілька поезій, в "Народі" — поему "Молох", 1891, ч. 6, в "Нар. часописі" — оповідання "Новик", "Заробок на свята", "Нар. часопись", 1891, ч. 228 і "Стара церква", "Народна часопись", 1892, ч. 32 і 33.

"Оферма" і "Покуса" (пізніше названо "Вуйко Дорко") обі новелі 1899 р. "Оферма" спочатку в "Czas-і", 1898, Но. 180-83. "Wyborna" потім "Gazeta Lwowska" видала у Львові в поганім перекладі, ще й назвала Маковея Якубом, а не Юзефом. В "Житті і Слові" 1894 р. надруковано "Новик". "Зоря", 1893, 94, 95 — багато фейлетонів, 1895 — поезії, рецензія в "Зорі", ст. 237 і 257, в "Політик", 1896, ч. 167 і у варшавському "Атенеум" 1896.

1895 р. обняв редакцію "Буковини" на просьбу проф. Стоцького. Тут скривдив мене проф. Стоцький і його повірник Ом. Попович, а з ним

ціла партія, що веде перед в буковинській політиці. ("Життя і слово", 1896, кн. II, ст. 73 і 74).

Працю в "Буковині" оцінив Франко 1903 року у статті в ЛНВ. "До редакції по гадці проф. Грушевського рішено зібрати людей, що займаються редакцією часопису: д. О. Маковея, що як помічник редактора "Зорі", а потім редактор "Буковини" в рр. 1895-97 дав себе пізнати старанним редаґуванням літературної части сеї часописі та розумними і талановитими фейлетонами, поміщував зразу в "Зорі", а потім в тій же "Буковині", (Покажчик змісту ЛНВ, том I-XX, передмова І. Франка).

В часи "Буковини" приязнив з О. Копинським. В "Буковині" — друкував фейлетони п. н. "З життя (ЛНВ, 1898, т. 3, ст. 109).

1897 був у Відні і Києві ("Подорож до Києва"), "Стара мадярка", "Ярошенко".

В грудні 1897 р. пішов з Черновець до Львова на редактора ЛНВ, де був до весни 1899 р. (ЛНВ, 1899, том V, ст. 169).

1899 р. дістав 300 зл. з фонду для молодих письменників і виїхав у Відень, де слухав Яґіча і написав працю про сербського поета Ґундуліча.

1899 р., вересень, взяв посаду в семінарії в Чернівцях. (Докторат і професорство з 1906 року). Вчителював з платнею 1700 зл. р. в рік. 1905 р. — оженився з Ольгою Кордубівною, дочкою священика з Бережан.

Я хотів малювати словами і викликувати настрій, хотів грати словами і складати строфи мов акорди. Хотів, але зробив — це інше діло. Писав я про себе лірику, а там і про любощі деколи заспівав, хоч признаюся, дуже якось без жару. Це все, звичайно, меланхолійне або перекидався в другий веселий бік і писав легкі, жартівливі сатири і жарти, не раз і довгі. Як відомо вам, "Подорож до Києва". Декотрі з сатир знаєте з "Шершеня", інші вірші з ЛНВ, том I, 135, V, 42, XIV, 4, XV — 1927-130; Пісня моя не широка, не соловейкова, а так собі якоїсь гіршої... (сорти).

Мені не до вподоби отсі вимоги, ставлені до поетів: що ти, братчику, гадаєш про світ, народ, державу, робітників, бідолах і т. д. Що я гадаю, це я писав прозою, а у віршах писав те, що я хотів, а не ти. У віршах я не символіст і не модерніст, не народник, а так щось інше, що саме, не знаю сказати.

"Пилат" — поема в "Новій громаді". 1888 р. — оповідання і повісті. 1894 "Оферма" і "Вуйко Дорко". 1895 — "Весняні бурі" — мій прапрадід. 1896 — "Клопоти Савчихи", "Залісся" (повість), "Стара мадярка". 1897 — самота, 1901 — туга і збірка "Наші знакомі" (12 сатир). 1903 — "Нові часи" і повість історична "Ярошенко".

Збірка "Наші знакомі" зложена почасти з моїх давніших фейлетонів сатир, почасти з нових. Кілька десяток веселих фейлетонів, котрими я не раз забавляв читачів... Це та книжка, що про ню ніхто не писав ані

словом, але вона сама собі робила славу і пішла між люди зовсім гладко. На основі згаданих фейлетонів, а також декотрих погідних оповідань кажуть, що я гуморист — сатирик, і що в них найбільше пробивається мій талант.

Я почав цього року складати другу таку збірку, і вона вийде 1907 року. Один також жартовливий фейлетон з нової збірки п. н. "Русалкова вода"... (на цьому рукопис обривається).

Ця автобіографія написана 24 листопада 1906 р. в Чернівцях на замовлення Ол. Коваленка з Києва для "Української антології" є збережена в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї серед інших писань письменника. Подібна автобіографія з деякими змінами була поміщена в ЛНВ за 1925 р.

Осип Маковей

Осип КРІЛЬ

НАРОДНИЙ ПИСЬМЕННИК ЮРІЙ КМІТ

В літературному процесі кінця XIX — початку XX ст. письменник Юрій Кміт залишив чималий доробок.

Народився Юрій Кміт 1872 року в селі Кобло (недалеко Старого Самбора) на Львівщині. Його батьки були хліборобами. Там одержав початкові знання, потім вчився в самбірській гімназії. Про ті роки його сучасник д-р Ст. Баран згадує:

"До 1 гімназійної кляси прийшов я в 1891 р. Ще й як учень IV кляси народної школи в Самборі був я на "станції" з теперішнім письменником о. Юрієм Кмітом, що тоді ходив до IV гімназійної кляси. Мешкало нас 5 до 6 хлопців, що всі були старші кількома роками від мене. Наша станція, у Пельцової біля церкви, мала український характер. Очевидно, старші товариші мали на мене чималий вплив. Шкільним товаришем о. Кміта був пок. проф. д-р Степан Томашівський, що часто до нас заходив. З українознавства тодішня самбірська гімназія давала дуже мало і це знання треба було здобувати самому. На станцію старші товариші приносили (мешкав я там близько 4 роки) празьке видання Шевченкового Кобзаря, "Правду", "Зорю", часом і "Діло"; попадався там і "Світ", а навіть поодинокі книжки женевської "Громади". З гімназійної бібліотеки позичали "Русалку Дністрову", книжечки "Просвіти" і деякі повісті накладу "Діла", "Тараса Бульбу" і здається не багато більше. Враження робив, попри Тараса Бульбу, Шевченко і Франко, а таки найбільше М. Драгоманов. Було це в часі боротьби "молодих із старими", в часі, коли українська радикальна партія, остаючи під непереможним впливом Драгоманова, ставила свої перші кроки в політичній організації. Однак цей вплив Драгоманова — по суті анаціонального й анархістичного характеру — не тривав довго; із гімназійних поклонників не багато осталo йому вірних... Як і в інших східньо-галицьких гімназіях, був тоді і в Самборі тайний кружок (громада) українських учнів. За моїх

"Наша Культура", Варшава, 1972 р., ч. 6 (170), ст. 13-14.

гімназійних часів (у Самборі був я лишень до VI кл.) провідником цього кружка був пок. Роман Сембратович, пізніше редактор ж. "Strahlen" та перший професійний український закордонний журналіст у Відні, що серед нас середньошкільників мав великий авторитет. Він запровадив мене до цього кружка ще як учня III кляси, єдиного з нижчої гімназії. Належало там кільканадцятьох старших учнів гімназії, між ними згадані вище о. Ю. Кміт та Ст. Томашівський. Сходини відбувалися у Сембратовича з короткими рефератами на літературні, історичні, а деколи й політичні теми. Заходив там часом і польський учень Чоп, давно покійний, пізніше видний польський соціяліст" (З кн.:"25-ліття Учительської громади", Львів, 1935, ст. 237 і 239).

Ми навели довшу цитату, щоб зорієнтувати читача в умовах розвитку зацікавлень молоді тих років. Тоді Ю. Кміта почали інтересувати література й побут людей. Його хвилювали картини життя селян, що були мотивом і творчих спроб. Оповідання "Ніч" редактор Осип Маковей підготував до друку. В ньому зворушує читача незавидна доля бідних хліборобів.

Слухач Богословської семінарії в Перемишлі, Ю. Кміт знаходив час для розвитку своїх філологічних зацікавлень, чого виявом були статті про відомих белетристів. Розглядаючи творчість І. Котляревського на тлі суспільних відносин, він визначає новаторство і заслуги письменника в розвитку української культури. Автор пише:

"Деякі проблиски народної мови були й перед Котляревським, але се робилося доривочно, спорадично, не з виразною тенденцією і самосвідомістю. Доперва Котляревський забрався щиро до діла і положив тривкі підвалини під нову українсько-руську літературу..." (газ. "Буковина", 1898, 6 і 8 липня).

Визначивши демократичні елементи в "Енеїді", Ю. Кміт називає послідовників зачинателя нової літератури. Треба звернути увагу на те, що автор виявляє і деякі суб'єктивні народницькі думки, хоч закликає до активної участи в культурно-освітній праці. Присутні на літературному вечорі захоплювались доповіддю Ю. Кміта "Тарас Шевченко". Промовець заперечив думки деяких авторів про "неактуальність" спадщини поета, ніби "Кобзар єсть вже річ пережита..." (журн. "Громада", 1879, т. 4, ст. 194). Він зосереджує увагу: "Стоючи в обороні прав своєї рідної країни, керуєся Тарас величними, гуманними ідеями, котрих стійкість не хвилева, але по всяк час тріватиме" (газ. "Руслан", 1899, 9 квітня). Після огляду революційних віршів поета промовець наголосив: "Шевченком не керував ніякий національний шовінізм... Вірші Шевченка пронизані найкрасшими, вселюдськими, поступовими ідеями..."

Перекладені Ю. Кмітом твори угорського белетриста К. Міксата (1847—1910) "Марта Тімарова" (газ. "Діло", 1896) і норвезького драматурга Г. Ібсена (1828—1906) п'єса "Ворог народу" (ЛНВ, 1899) та нарис

про нього виявляють широкий світогляд із критично-реалістичним напрямом автора.

Появляється його стаття "Карпенко-Карий", де автор оглядає життєво-творчий шлях драматурга, відзначаючи, що він "стоїть на першому місці між українсько-руськими" письменниками. Докоряє організаторам театральних спектаклів за легковажне ставлення до українських авторів, які використовують "чужі глупі фарси". На думку Кміта "Субстратом усіх творів Карпенка-Карого є соціяльні, економічні й побутові відносини українського люду. Вони — головна й улюблена тема його писань" (ЛНВ, 1901, Кн. VII, ст. 1—22).

Виконуючи обов'язки священика в містах і селах Львівщини, Ю. Кміт не забував про свої громадські обов'язки. Актуальною була його кореспонденція "Жадаємо руської гімназії в Яворові" (журн. "Учитель", 1902, ч. 16, ст. 250—252), яку використано у газеті "Діло" і на сторінках чеської преси. Згодом (1908 р.) австрійський уряд задовольнив потреби українців.*

Збірку оповідань Ю. Кміта "Житє" (Львів, 1903) і драму в двох діях "Подружє" (Львів, 1903) читачі зустріли радо. Рецензент його книжечки "З гір" (Львів, 1907) Г. Хоткевич, писав:

"Так, як стоїть в сій книжці — так може говорити тільки народ і ніхто більше. І власне в тім висока ціна оповідань Ю. Кміта. Не шукайте в них ні широких гадок, ні фантастичних зав'язок і ще більше фантастичних розв'язок, взагалі не прикладайте сюди звичайних заяложених літературних мірок, так вигідних для автора і для критика (котрі тепер відіграють ролі кравця і купця: один по мірці шиє, а другий, купуючи, дивиться чи добре прилягає його міра). Ні, ви дивіться на автора як на інтеліґентного чоловіка, котрий попав в далеке, Богом і людьми забуте село і котрий хотів би розказати тим усім заклопотаним і обтяженим міськими турботами людям о тім, як живуть люде в сім куточку гір, як вони говорять, які їх інтереси..." (ЛНВ, 1908, кн. 2, ст. 442—443).

Критик радить читати цікаві й потрібні оповідання талановитого автора з подякою та бажанням дальших успіхів. Наступну збірку "В затінку й на сонці" (Коломия, 1910) рецензував П. Карманський. Оглянувши зміст деяких творів, він зауважує:

"В оповіданнях Ю. Кміта не бачимо сего велитенського трагізму хлопської душі, що в оповіданнях з життя гуцулів В. Стефаника. Бойко більш сентиментальний чим глибокий: у него нема ані вибухів елементарної радости, ані таких могучих відчувань зла, що вели б до бунту. Він

*Це твердження помилкове. Австрійський уряд не дав згоди на заснування української державної гімназії.

спокійний, мягкий і лагідний, як і природа пологих, лагідних голих верхів його Бескиду. Всюди бачимо його добряче серце, яке не в силі заподіяти свідомо зла і тому не в силі реаґувати на зло... Ми пізнаємо в них руку митця маляра і його велику любов і співчуття до бойківського горя, що пливе з повного пізнання і зрозуміння бойківської душі..." (ЛВН, 1910, кн. 5, ст. 409—4111).

Рецензент звертає увагу на багатство лексично-фолькльорних засобів у творах, що криють неабияке пізнавальне й виховне значення.

Твори й публікації Ю. Кміта свідчать про незвичайну працьовитість літератора. Серед них треба згадати "З сільських відносин в Галичині в середині XIX віка" (журн. "Світ", 1906), "Бойківське весілля в Гвіздци, Турчанського повіта" (Львів, 1908), "Народна сільська школа в Галичині в 1810—1824 рр." (Львів, 1909), "Причинки до історії руського духовного семінара у Львові 1837—1851" (Записки НТШ, том XCI), "Різдвяні свята у Бойків" (газ. "Діло", 1912), "Словарець бойківського говору" (Хроніка НТШ, 1913), "Похоронні звичаї й обряди на "Бойківщині" (газ. "Діло", 1914) та інше.

Рецензуючи книжку Івана Франка "Батьківщина і інші оповідання" (К., 1911), Ю. Кміт після огляду творів "Вільгельм Тель", "Пироги з черницями", "Задля празника" та "Геній" пише: "Ще раз зазначаю, що головний інтерес поданої збірки лежить у чудовій майстерній характеристиці виведених осіб, у влучному широкому обмалюванні підкладу, на якому відграваються події.." (ЛВН, кн. IX, 1911, ст. 437—443). Переглянувши збірку Михайла Коцюбинського "Дебют" (1911), він зауважує: "...впадає в око ся здібність, сей талант творити життє, викликати ілюзію справжньої дійсності і змальовувати живих людей з їх маркантними індивідуальними рисами а до того подавати найпрепишнійші та найвлучнійші порівняння при описах природи і в моделюванню виведених осіб. Сі описи таки насильно беруть у полон наше око, серце і нашу уяву. Перед нами просуваються виразні пластичні образи...". До найкращих творів, читаємо у рецензії Ю. Кміта, належать новели "Сміх" і "Невідомий". Його вражають психологізм, життєва правда й художня майстерність творів прозаїка (ЛНВ, кн. I, 1912, ст. 199—201). Серйозно, але доброзичливо рецензував Ю. Кміт збірку віршів Василя Кудрика "Весна" (Вінніпег, Ман, 1911): "По мойому, в літературній творчости бажано се аби автор міг віднайти душу та містерне щось даної події або даного предмету, хоч би навіть найбуденніших і найменше замітних, потім аби виносив у свойому серцю і своїй голові та передав нам у відповідній формі... Коли В. Кудрик признає мій погляд за стійний, тоді недостачі його збірки стануть йому наглядні, а значиться красші шляхи нової збірки... Належні завдатки є, але треба їх відповідно спрямувати й вишколити..." (ЛНВ, кн. 2, 1912, ст. 391—392). Принципові рецензії Ю. Кміта сприяли розвиткові літератури свого часу.

В творах Ю. Кміта, що публікувались на сторінках таких періодичних видань, як "Літературно-науковий вісник", "Неділя", "Наше слово", "Українське слово" та інших (1914—1917) розкрито життя сучасників. Огляди та рецензії книг і публікацій О. Тарновського, Д. Міллера, А. Гальбана, Ол. Лазаревського та інших, з якими виступав Ю. Кміт, ще й сьогодні викликають зацікавлення дослідників української культури. Він популяризував таких представників світової літератури, як Г. Гофманн, Г. Гофмансталь, Г. Бічер-Стов, Х. Свінбурн, Г. Шов, В. Черчіль, В. Мері, М. Ворд, Е. Ростанд, Г. Гавптман, Е. Бар, А. Францоз, Г. Кнут, В. Текерей, Стрінберг, Гард, Бензон, д'Амічіс, Зудерман, Ліліенкрон, Альтенберґ, Огмет, Мопассан, Гух, Фібіґ та інші.

Вся діяльність Ю. Кміта насичена благородними думками українського патріота. Свої щирі бажання автор висловив у "Молитві за Батьківщину": "...Допоможи нам усі народні сили до праці зібрати й могутні заборола, могутні твердині належного розвитку збудувати, щоб і ми могли в рядах великих, культурних народів стати..." (З кн.: о. Юрій Кміт: "Проповідки на свята цілого року" Вид-во Ставропигійського інституту, Львів, 1924, ст. 3). Останні сили свого життя віддавав письменник народові.

Виснажений надмірною працею і пригодами, Юрій Кміт закінчив своє життя 25 червня 1946 року у с. Кульчицях (Самбірського району) на Львівщині.

Українські вчені, досліджуючи культурний процес XIX—XX століть, використовують спадщину своїх попередників. Так професор Й. Онишкевич (вступ до дисертації) "Нариси з лексикографії та лексикології Бойківщини..." (Львів, 1967) згадує: "У словник увійшли: а) власні матеріяли, зібрані протягом останніх 25 років; б) друковані й рукописні словники та словнички бойківських говорів, починаючи з 1841 року, в тому числі інколи унікальні, як, наприклад, рукописна частина "Словника бойківського говору" Ю. Кміта, що пропала в час світової війни..." Серед використаних праць Ю. Кміта згадано "Ще про Волосатий" (1935), "Народні пацьирґї" та інше. Філолог М. Бернштейн у підрозділі "Журналістика" відзначив: "Серед праць історико-літературного характеру була велика студія І. Франка "Русько-українська література", дослідження Ю. Кміта "В столітні роковини видання 'Енеїди' Котляревського" (Історія української літератури у 8 томах, том 4, кн. І, Вид-во АН УРСР "Наукова думка", Київ, 1969, ст. 119).

Діяльність і спадщина письменника заслуговують глибшого вивчення та популяризації. Своєю невтомною працею Юрій Кміт заслужив пошану потомків.

МАТИ МАРІЯ ДОЛЖИЦЬКА ЧСВВ — ЧЕРНИЦЯ Й ВИХОВНИЧКА

Мати Марія Должицька ЧСВВ присвятила своє життя двом цілям — служінню Богові й навчанню та вихованню українських дітей.

Народилася у Львові 28-го травня 1888 р. Постриглася в черниці зараз після оборони докторської дисертації. Свої научно-виховні обдарування виявила, помагаючи СС Василіянкам двигнути на вищий рівень навчання в учительській семінарії в Яворові. Більшість свого часу Мати Марія провела на поїздках по Європі з метою організувати українське шкільництво.

В 1929 р. Мати Марія прибула до ЗСА, щоб помогти придбати фонди на потреби манастиря в Підмихайлівцях. Тодішній єпископ Константин Богачевський клав великий натиск на розбудову українського шкільництва в Америці. Мати Йосафата Теодорович, ігуменя обителі в Факс Чейзі, яка раніше зустрінулася з Матір'ю Марією в Яворові, коли вона вела там свою реорганізаційну працю в учительській семінарії, переконала гостю, щоб свої виховні здібності вжила на організування шкільництва в Америці.

При допомозі місцевих СС Василіянок Мати Марія заснувала в 1931 р. Академію св. Василія у Факс Чейзі, а в 1947 р. вона стала співзасновницею Менор Джуньйор Каледж в Дженкінтавні, Пенн. Була його президентом до 1950 р. Мати Марія допомогла теж заснувати численні вечірні школи.

Після Другої світової війни Мати Марія несла поміч українським біженцям, які жили в таборах переміщених осіб в Європі. Вона здобувала фонди і висилала харчові пакети дітям і сиротам, які залишилися в Європі.

В 1963 р. Мати Марія прибула до Риму, відвідала Патріярха Йосифа І і обіцяла підтримувати патріярхальний рух. З Риму подалася до Польщі, щоб дати моральну підтримку тамошнім СС Василіянкам.

Була першою монахинею, що відвідала країну за залізною заслоною. В 1977 р., мавши 89 років життя, прибула до Львова. Ходила вулицями міста, одягнена в чорну чернечу рясу. Виявом свого прив'я-

М. Марія Должицька, ЧСВВ doctor honoris causa в УКУ. Визначна виховниця і педагог, організаторка шкіл.

зання до віри й Церкви так захопила і зворушила зустрічних людей, що навіть совєтські власті залишили її в спокою.

В 1980 р. 92-літня Мати Марія отримала за свої заслуги почесний докторат з філософії в Українському Католицькому Університеті ім. папи Климентія. З тієї нагоди Патріярх у листі підніс заслуги і відданість Матері Марії українській справі і назвав її життьову місію "благословенням, зісланим на неї Богом".

До останньої хвилини свого трудолюбного життя Мати Марія була активною в монашому житті та продовжувала свої улюблені зайняття — гру на піяніні й вишивання.

Своїм зразковим боголюбним життям, енерґією й посвятою для справ Божих і народних Мати Марія світила прикладом своїм землякам та була їм джерелом надхнення, віри і сили.

Померла 2-го березня 1981 р. Похована на українсько-католицькому цвинтарі в Факс Чейзі.

СЕВЕРИН ЛЕВИЦЬКИЙ — "СІРИЙ ЛЕВ"

Перебування проф. Северина Левицького в характері вчителя української гімназії в Яворові було коротке — всього один навчальний 1912/13 рік, проте позначилося його замітною заслугою в ділянці виховання молоді. Він познайомив молодь з пластовою ідеєю і спонукав учня 5-ої кляси Юліяна Оборського заснувати в гімназії Пласт. У своїх споминах проф. С. Левицький прихильно й тепло згадує про цю важливу подію.* Під час учителювання в Яворові С. Левицький організував і провадив відділи Січовиків на передмісті Наконечне.

Северин Левицький народився 6-го вересня 1890 р. в Щуровичах, пов. Броди в родині громадського діяча о. Михайла і Савини Стрільбицької. До польської гімназії ходив у Бродах і там був членом тайного українського учнівського гуртка. В 1908 р. став студентом філософічного факультету Львівського університету і включився активно в студентське життя. Брав участь в акціях звільнення з тюрми вбивника намісника Галичини польського графа Потоцького за незаконно переведені вибори до крайового сойму. Був теж учасником студентського віча, на якому вбито студента Адама Коцка. З того приводу зазнав переслідувань адміністраційної влади, яка була в польських руках.

Покликаний в 1914 р. до австрійської армії, перейшов згодом в лави Українських Січових Стрільців і отримав ступінь чотаря. Брав участь у боях за Львів.

В рядах Української Галицької Армії відбув цілу її кампанію. Після закінчення війни вчителював в учительських семінаріях у Львові. Познайомившися з д-ром Олександром Тисовським, розгорнув жваву пластову діяльність. В 1924 р. обрано його Верховним Отаманом Пласту. З того часу всі сили присвятив цій організації молоді. Після розв'язання Пласту польською владою С. Левицький вів пластову виховну діяль-

---

* Див.: Володимир Масюк "Історія 17-го Пластового Куреня"... стр. 523.

Проф. Северин Левицький, "Сірий Лев", Начальний Пластун

ність в інших леґальних формах. Ця діяльність продовжувалася під час німецької окупації в Спільноті Української Молоді при Українському Центральному Комітеті.

На еміґрації в 1945 р. відновлено пластову організацію, а в 1947 р. пластовий з'їзд у Реґенсбурґу іменував С. Левицького — "Сірого Лева" Начальним Пластуном. На цьому пості після прибуття до ЗСА в 1940 р. вклав багато праці в розбудову Пласту на поселеннях.

Помер 30-го січня 1962 р. в Боффало.

ІВАН ЧМОЛА — ВІЙСЬКОВИК, ПЕДАГОГ І ПЛАСТОВИЙ ДІЯЧ

(На підставі "Спогаду про моїх батьків" Ігоря Чмоли)

Проф. Іван (Олександер) Чмола народився в 1892 р. в Солотвині, повіт Богородчани. Батько його Симеон був суддею, мати Каролина походила з німецького роду львівських купців Бунцлів. Був у родині дванадцятою дитиною. Народну школу закінчив у Бережанах, гімназію в Перемишлі. Гімназійним учнем І. Чмола включився в громадське життя. Видавав підпільний учнівський періодик, в якому переконував учнів перемиської гімназії, що вони українці й мають обов'язок працювати для рідного народу.

Склавши матуру, Чмола поступив на філософічний факультет Львівського університету. Під час вакацій він із приятелями мандрував Карпатами, а перед Першою світовою війною пройшов всю Східню Україну. Студентом Чмола пропаґував ідею негайного створення власного війська, без якого неможливо осягнути самостійну державу. Другою ділянкою його діяльности було заснування спільно з проф. Олександром Тисовським і Петром Франком першого пластового гуртка, де мали б виховуватися майбутні вояки. Ідея і пляни Чмоли швидко почали здійснюватися і пластова організація поширилася на всю Галичину. У переддень Першої світової війни пластові курені спільно з пів-військовими "Соколами" й "Січами" взяли участь у крайовому здвигу у Львові.

Із спалахом Першої світової війни І. Чмола вступив до леґіону Українських Січових Стрільців і отримав ступінь чотаря. В 1915 р. попав у російський полон і перебував у таборі австрійських воєнно-полонених в околиці Саратова. В таборі Чмола тримав зв'язок із провідними діячами українського громадського життя по обох боках фронту. З того часу в родинному архіві Чмолів збереглося його листування з проф. Іваном Боберським.

Після лютневої революції в 1917 р. І. Чмола прибув до Києва і став одним із ближчих співробітників полковника Євгена Коновальця, який зорганізував з'єднання Київських січових стрільців. У посіданні родини

Чмолів, збереглася відзнака-медаля, на якій з одного боку зображені грона і листки червоної калини, з другого напис "Рада СС — Іван Чмола". Дві сотні СС, одною з яких командував Чмола, розбили повстання робітників фабрики "Арсенал" проти Центральної Ради. І. Чмола командував у 1918 р. врочистими похоронами крутянських героїв. За Гетьманату Павла Скоропадського СС вислано примусово до Білої Церкви. За Директорії СС зросли до корпусу. І. Чмола мав завдання створити запасну кадру корпусу. Для виконання цього завдання він викликав на допомогу свого брата Іринея, штабового старшину австрійської армії.

Під час перебування на землях Східньої України Чмола познайомився з своєю майбутньою дружиною Параскевою, донькою фахівця цукроварства Гната Мокроуса, який працював заступником директора в одній із цукроварень українського мільйонера Харитоненка в селі Пархомівці на Харківщині. Параскева закінчила середню освіту в Охтирці і студіювала комерційний відділ у Київському університеті. Була активним членом Української студентської громади. Під час Першої світової війни вела дитячий садок, працювала медсестрою в військовому шпиталі і опікувалася воєнно-полоненими галичанами. Після проголошення незалежности України працювала в одному з міністерств у Києві. Тут познайомилася з галичанами, старшинами СС, між ними з Є. Коновальцем і І. Чмолою, які гостювали в домі Мокроусів. Після невдачі Визвольних Змагань Чмола одружився з Параскевою в 1921 р.

Чмола не належав до Української Військової Організації, ані до Організації Українських Націоналістів, бо полковник Є. Коновалець порадив йому працювати виховно з молоддю.

Першу вчительську посаду отримав у гімназії "Рідної Школи" в Яворові. Виконував тут теж обов'язки управителя бурси, а його дружина завідувала бурсацькою кухнею. Крім навчання доповняв перервані університетські студії в Варшавському університеті і закінчив їх дипломовою працею про геологію Карпат. Відновив теж діяльність місцевого Пласту, заснувавши XVII курінь ім. М. Драгоманова. Включився теж у загальнопластову діяльність як засновник і комендант таборів на Кам'янці і на Соколі. За заслуги отримав титул скавтмастра і дві медалі — "За значне діло" і "Свастику заслуги". Був курінним 1-го куреня пластунів сеньйорів ім. Тисовського і комендантом першого табору пластунів-сеньйорів у Підлютому.

За пластову діяльність польська влада арештувала Чмолу і він просидів 20 місяців у в'язниці в Яворові й у Перемишлі. У в'язниці навчився оправляти книжки і різьбити в дереві. Через брак доказів протидержавної діяльности Чмолу випустили на волю, але заборонили вчити в Яворові. Він переїхав до Дрогобича і там продовжував свою вчитель-

Проф. Іван Чмола з дружиною Параскевою з Мокроусів.

ську і пластово-виховну працю.

За першої большевицької окупації був "завпедом" десятирічки, але кожного тижня мусів голоситися до місцевого НКВД, яке було в посіданні Пропам'ятної книги УСС з фото Чмоли. Декілька разів викликали його до НКВД в Києві й Москві. Спроба втечі з родиною через кордон у Карпатах закінчилася невдало. У перший день німецько-большевицької війни НКВД арештувало Чмолу й його приятеля з УСС проф. Дмитра Бурка. Слід за ними загинув.

Його дружина під час війни працювала в Народній торгівлі, сини пішли до Дивізії. Переїхавши до ЗСА, поселилася в Боффало, працювала медсестрою в шпиталі. Займалася теж виховною працею серед молоді. Померла 3-го січня 1978 р.

Антін РУДНИЦЬКИЙ
Осип ЗАЛЕСЬКИЙ

РОМАН ПРИДАТКЕВИЧ — СКРИПАЛЬ І КОМПОЗИТОР

Роман Придаткевич народився 1-го червня 1895 року в Живці (під Краковом), в сім'ї різьбаря Павла Придаткевича. Дитиною переїхав до Яворова, де його батько Павло Придаткевич отримав посаду директора школи деревного промислу. В Яворові Роман почав своє шкільне навчання, продовжуючи його згодом в Академічній гімназії у Львові.

Р. Придаткевич грав на скрипці вже на четвертому році життя. Початок музичної освіти отримав від приватних учителів в Яворові. Вчився в Музичному Інституті ім. Лисенка у Львові (1905-1913) у Должицького, Щедрович-Ганкевичевої і в Євгена Перфецького; теорію студіював у Ф. Колесси й Людкевича. Продовжував вивчання скрипки в Музичній Академії у Відні (1913-1915) у Ю. Свертки й О. Шевчіка та вивчав, як другий головний предмет, композицію й теоретичні предмети у проф. Р. Штерна та Й. Маркса; одночасно слухав в університеті слов'янську філологію.

З вибухом Першої світової війни, покликаний до служби в австрійській армії, служить як старшина в кінноті. По розвалі австро-угорської монархії зголошується до Української Галицької Армії, переходить з нею ріку Збруч і дістається аж до Одеси. По закінченні воєнних дій в роках 1920-22 працює в музичному відділі Інституту Народ. Освіти та театральному Відділі ім. Тобілевича. З Одеси дістався до Відня, де продовжував скрипкові студії у Г. Ґоттесмана у Відні (1922), потім у Берліні у Р. Гарцера і К. Флєша; одночасно продовжував вивчання композиції у В. Ґмайндля й музикології в університеті (у проф. Горнбостеля).

З кінцем 1923 року виїхав до ЗСА, мабуть за порадою М. Гайворонського, що рік раніше виемігрував до ЗСА.

Тут учиться композиції в Колумбійському університеті у Seth'a

Bingham'a, потім у Riginald'a O. Morris'a, нарешті у Paolo Gallico (1933-1941), продовжуючи також скрипкові студії у 2-ій половині 20-их років у Гарцера і Флєша, які тим часом теж приїхали до Америки. 1953 р. Придаткевич здобув науковий ступінь Master of Arts (з музикології). Музична школа Eastman'a (Рочестерський університет) визнала його кандидатом на ступінь доктора філософії.

В Америці включився Придаткевич у культурне життя української громади, разом з Гайворонським заснували українську музичну консерваторію, до якої притягнули молодь українського походження і не тільки вчили її музики, але влаштовували з нею музичні хорові та інструментальні виступи.

Придаткевич став дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка та низки професіональних американських музикологічних і композиторських організацій і товариств.

Музична діяльність Придаткевича різноманітна. Поруч із власними виступами, як скрипаль (починаючи з 1917 р.) він був завідувачем Музичного Відділу в Інституті Народної Освіти і в Театральному Інституті ім. Тобілевича в Одесі (1920-1922), директором Української Консерваторії в Ню-Йорку (1924-1930), концертмайстром різних оркестр (New York City Orchestra, 1937-1940) тощо, організатором і членом Українського Тріо, керівником інструментальної частини фільму "Маруся" (1938), концертмайстром і заступником дириґента Gilbert and Sullivan Opera Co. (1944-1945), врешті професором Murray State College, Kentucky (від 1946 року).

Творчий доробок Придаткевича чималий і різнорідний; за малими винятками він інструментальний. Ці винятки — незакінчена "Пісня Давида" для хору й оркестри (1926); сольоспіви (на народні мотиви): "Гуцульська колядка", "Перепілка", "Чайка", "Ой ходила дівчинонька" (1931); сольоспіви до слів Пачовського (зі "Слова о полку Ігоревім"); цикл сольоспівів "Атомовий вік" (1959); два сольоспіви до текстів св. Франциска Асизького.

Інструментальні твори (в хронологічному порядку) такі: "Пісня без слів" (мелодія) для скрипки і фортепіяну (виконана 1911 року); фортепіянова Соната; Перша Сюїта для скрипки і фортепіяну; три твори на основі народних пісень для скрипки і фортепіяну ("З буйним вітром", "Янічок", "Козачок"); Подільська Сюїта для скрипки і фортепіяну; Гуцульська Сюїта для скрипки і фортепіяна (1932-1947); Козацька ренесансова Сюїта для скрипки і фортепіяна; І-ша Симфонія "Українське визволення" для великої оркестри ("З вершин та рівнин", "Ідилія", "Молодість", "Боротьба"), 1933-1937. Першу частину цієї симфонії виконав дириґент Л. Стоковський 1951 року; Струнний квартет; Українська Сюїта для малої оркестри (1937-1939): Інтродукція, Святочний Церемоніяльний марш, Козацька пісня, Сцена та дудочка. Виконав її дириґент

Говард Гансон (Рочестер) та Вольтер Пул (Дітройт); Перша Соната для скрипки і фортепіяна Фіс-моль (1938-1940); Перша Українська Рапсодія ("Кобзарська") для скрипки і фортепіяна (або оркестри); Дума, Козацька пісня, Танки; 2-га Симфонія (за поемою Шевченка "Тополя") в одній частині (1940-1945); 2-га Українська Рапсодія для скрипки і фортепіяна ("Весільна"), 1947 року. 2-га Соната для скрипки і фортепіяна (Прелюд, Хорал, Фуґа), 3-я Симфонія "West Kentuky", виконана оркестрою Murray State College, Murray, Kentucky, під дириґуванням Ричарда Форелла (1961); 8 студій (Прелюдів) для фортепіяна; 4-та Симфонія "Про Гетьмана Мазепу"; І-шу частину виконав у Рочестері дириґент Фред Феннел 1959 року. "Сюїта для донечки" для скрипки з фортепіяном; нарешті "Кантата", 3-тя Соната для скрипки і фортепіяна і Камерна Опера.

Придаткевич був також автором українських народних пісень для скрипки з фортепіяном, ориґінальних і оброблених раніше іншими українськими композиторами (Лисенко, Барвінський, Кошиць, Вериківський), а також і автором-редактором численних скрипкових творів давніших майстрів (Biber, Corelli, Vivaldi та інших). З-під його пера вийшло безліч розвідок, статтей та репортажів по численних українських та американських часописах і професійних журналах та публікаціях.

Надзвичайний професор Морей Стейтового Коледжу, в Морей Кентакі, Роман Придаткевич з осягненням сімдесятого року життя відійшов на емеритуру. Братство американських музиків, Фі-Му-Альфа Симфонія установило на його пошану щорічну нагороду для найуспішніших студентів музичного відділу цієї високої школи. До бронзової таблиці із ґравірованим наголовком "Нагороди ім. Романа Придаткевича" буде додаватися щорічно одно ім'я та прізвище нагородженого студента. За дев'ятнадцять літ свого навчання в Морей Коледжі проф. Придаткевич допоміг около двом десяткам українських студентів (більшість з них студенти музики) покінчити університетські студії та здобути собі посади в американських прилюдних школах.

Місцевий Ротарі Клаб улаштував 15-го квітня 1965 р. в честь проф. Р. Придаткевича сходини, під час яких наш мистець дав власний концерт.

Дня 22-го квітня відбувся в залі музичного відділу М.С.К. послідній концерт Придаткевича, як активного професора.

На 57-ій Конвенції Федерації Музичних Клюбів 10-11-го листопада 1978 р. в Медісонвілл Комюніті Коледжі вшановано Р. Придаткевича за його музичні композиції "Сферичність" і "Казка з цяток пороху" до слів із поезій "Атомова доба" Макса Кавфмана нагородою пок. композитора Кліффорда Шова.

Своєю музичною мовою Придаткевич безперечно належить до

поступової групи сучасних українських композиторів: вона далека від трафарету, оригінальна й сміливо новочасна. Його творам властива дбайлива форма й докладне випрацювання подробиць. Згідно з його власними словами, він добивається у своїй музиці передусім "...українського кольориту і в деяких своїх творах його добився...". Тому він зараховує себе до "національно-української школи", тобто тієї, яка своїм ідеалом ставить собі мистецьке поєднання української народної пісні з складними засобами сучасної музики.

Як першорядний скрипаль, що досконало знає всі таємниці цього інструменту, Придаткевич найкраще зумів здійснити свої творчі стремління й ідеали у своїх скрипкових творах.

В українській музичній літературі вони мають особливу вартість вповні професійно, досконало технічно написаних творів, просякнутих суто-українським характером і стилем.

Це найкращі скрипкові твори в українській музичній літературі й вони поруч з оркестровими творами Придаткевича гідно репрезентують цього видатного композитора. Як скрипаль-віртоуз, він в українському музичному вільному світі — найвидатніший і безконкуренційний.

Помер Р. Придаткевич 17-го листопада 1980 р. в Моррей, Кен,, проживши 85 років.

Антін Рудницький "Українська Музика", 1963;
Осип Залеський "Роман Придаткевич".

Скрипаль, композитор, музиколог-педагог Роман Придаткевич

Петро МЕГИК

ПАМ'ЯТІ МИСТЦЯ ОЛЕКСАНДРА ХАРКОВА

Мистець-маляр Олекса Харків згинув трагічно у другому дні польсько-німецької війни 1939 року, коли 14-го вересня на передмісті Стрия він ішов разом із студентом М. Охримовичом (абсольвентом Краківської Академії Мистецтв). Оба вони трагічно загинули з рук польської боївки. Так несподівано перервалося життя цього скромного мистця й учителя рисунків і малювання українських середніх шкіл в Яворові та Стрию.

Народився Олекса Харків у Кременчуці над Дніпром, 1897 року. Середню освіту одержав у рідному місті, а дальші студії в Електротехнічному Інституті в Петербурґу перервала Перша світова війна. Як поручник стає учасником українських Визвольних Змагань. З Армією УНР був інтернований 1920 р. у польському таборі в Ланцуті до 1921 р. Тоді разом з іншими переїхав до Кракова, де розпочав мистецькі студії в Академії Мистецтв під рукою професорів Аксентовича, Дембіцького, Коварського, Мегоффера. В тих часах в Академії вчилися українці-еміґранти: В. Дядинюк, В. Крижанівський, О. Карпенко, О. Кирієнко, В. Козлов, С. Литвиненко, Н. Мілянівна, В. Перебийніс, Л. Перфецький, О. Третяків. Малярські студії О. Харків закінчив успішно в червні 1925 р. Зразу після закінчення Академії Харків стає до реставраційних робіт відновлення фресків, касетонів і позолочування розет в Ягайлонській бібліотеці, куди його заанґажував ректор Академії проф. Шишко-Боґуш, голова Комісії відновлення замку на Вавелю, в Кракові. Там працював О. Харків до половини липня 1926 р. Згодом малював церкву в с. Клемківка на Лемківщині, а 1928 року переїхав до Яворова, на працю вчителя рисування й малювання в семінарії СС. Василіянок і в українській гімназії ім. Маковея. В 1934 р. переїхав на таку ж працю в учительській семінарії та дівочій гімназії до Стрия, де прожив аж до своєї трагічної смерти. В роках своєї педагогічної праці розмалював ряд церков у різних місцевостях, малював краєвиди з околиць Яворова чи Стрия. Виконував портрети, м. і. портрет графині Дембіцької, відо-

мий портрет "Яворівки" — (див. "Нотатки з Мистецтва" ч. 9, стор. 58, рік 1969), який був на світовій виставці в Чікаґо 1933-34 рр., в Українському Павільйоні. У часі своєї вчительської праці в Стрию працював для тамошнього музею.

Через воєнні події більшість праць із ділянки церковної поліхромії зовсім не закріплені на репродукціях, а картини розгубились. Лише невелика кількість випадкових праць збереглися у сина в Америці.

Цей скромний мистець пройшов тяжкий довгий шлях від Дніпра через широкі простори України, щоб зложити свої кості на Західніх Землях своєї Батьківщини.

"Америка", 13-го вересня, 1974.

Олекса Харків "Автопортрет" — рисунок

Д-р Григор ЛУЖНИЦЬКИЙ

ПИСЬМЕННИК-МИСЛИТЕЛЬ

(Спроба характеристики творчости Юрія Липи)

ЖИТТЄПИС ЮРІЯ ЛИПИ

Поет, белетрист, публіцист і науковець, д-р медицини Юрій Липа народився 1900 р. в Одесі в домі письменника й громадсько-політичного діяча, теж лікаря, Івана Липи (1865-1923), засновника (1890) таємного націоналістичного гуртка "Братство Тарасівців" (ідеологічні підстави творчости Т. Шевченка), після розгрому якого то гуртка арештований (1893), а відтак звільнений, жив в Одесі, де брав видатну участь в українському громадському житті. В 1919 р. Іван Липа був міністром віровизнань УНР, а після упадку Української Держави поселився у Винниках біля Львова, де й помер. По батькові, авторові оповідань і нарисів символічно-філософічного характеру (збірки: "Оповіді про смерть, війну і любов" [1935], "Тринадцять притч" [1935] унаслідив Юрій Липа літературний талант і цю глибоку любов до свого рідного. Закінчивши середню школу в 1917 р. в Одесі, з перших днів української національної революції, Юрій Липа включається в ряди її активних учасників (Юрій Липа, "І. Нотатник", "Дещо про автора й книжку", "Український Прометей", Дітройт) спершу як організатор українського видавництва "Народний Стяг", а відтак як доброволець-козак куреня морської піхоти Збройних Сил УНР. В 1920-их роках, перейшовши з армією до Кам'янця Подільського, починає в тамошньому університеті вищі правничі студії а коли батько його, враз з урядом УНР опинився на еміґрації в Тарнові, Польща, Юрій вступає до університету в Познані, де 1929 р. кінчає медичні студії, завершені докторатом. Впродовж студій, головно в 1921-28 рр., дуже часто відвідує Галичину й Волинь і в тому часі засновує літературне об'єднання "Сонцесвіт", яке видає альманах цієї ж назви.

Календар "Провидіння" на 1970 р.

Від 1930-го року практикує як лікар у Варшаві, студіюючи головно лікувальну рослинність (України), яка то ділянка була тоді дуже модною у Франції, але ще не популярною в Польщі. В цьому часі бере Юрій Липа живу участь в українському студентському та літературному житті, як видатний член студентського об'єднання "Чорноморе", редаґує часопис "Чорноморе" і враз із поетом Євгеном Маланюком засновує націоналістичну групу українських письменників "Танк". В 1940 р. враз із групою однодумців (В. Садовський, Л. Биковський, В. Щербаківський, М. Антонович, І. Шовгенів і ін.) засновує "Український Чорноморський Інститут", а згодом "Океанічний і Суходільний Інститути."

Під час Другої світової війни, вже одружений, переїжджає до Галичини й, не покидаючи літературної і публіцистичної праці та беручи живу діяльність у львівській Спілці Українських Письменників та в Літературно-Мистецькому Клюбі у Львові, відкриває лікарську канцелярію в Яворові коло Львова.

Досьогодні, на жаль, не устійнено, де загинув д-р Юрій Липа, шеф Санітарної Служби УПА-Південь. Підпільне видання "Ідея і Чин", ч. 9 за 1945 у повідомленні "Впали на полі хвали" подало, що "доктор Юрій Липа, визначний публіцист, лікар УПА, загинув геройською смертю в бою з большевиками". У дальших повідомленнях ("Гомін України", ч. 35, 23 серпень 1969) подано, що сталось це в серпні 1944 біля села Витвиці, Долинського повіту, Болехівщина, під час рукопашного бою з большевиками. Знову ж в інших спогадах (Т. Морозенка "Шлях Перемоги" і О. Малюка "Київ" 1953 ч. 2) подано дві місцевості смерти: 1. Юрій Липа загинув в селі Рогізні, коло Яворова, де жив, переодягнений як селянин з дружиною і двома донечками і 2. Юрій Липа загинув у лісі, схоплений большевиками, біля села Іванівки.

Так же ж само неустійнений рік смерти Юрія Липи: 1944 чи 1945 рік.

ТВОРЧА СПАДЩИНА ЮРІЯ ЛИПИ

Творча спадщина Юрія Липи дуже багата й дуже різногранна й обнімає приблизно 200 назов поетичних, белетристичних, літературно-критичних, публіцистичних і наукових творів і статтей. Досьогодні, на жаль, не маємо, хоч приблизно, повної бібліографії творів Юрія Липи, велика частина яких порозкидана по журналах, альманахах, газетах, збірниках (зокрема на сторінках циклостилевих видань "Чорноморський Збірник", що появлявся на правах рукопису в 1940-44 рр., як теж і окремими, сьогодні забутими, виданнями. Із коротких, тут і там, розкинених заміток і рецензій про твори Юрія Липи, можна устійнити, що друкуватись почав Юрій Липа з 1919 р. і до 1931 р. появилось три окремі збірки його поетичних творів: "Світлість" (1925), "Суворість"

(1931) і "Вірую" (1938) В 1931 р. появляється його роман "Козаки в Московії" (друге видання 1942, третє 1957). В рр.1936-7 появляються три томики оповідань Юрія Липи "Нотатник" (друге видання 1955). Здогадно в цих же 1930-их рр. появляються драматичні картини "Поєдинок", "Мотря" і "Вербунок".

В літературно-критичній ділянці найголовнішим твором Юрія Липи є "Бій за українську літературу" (1935), збірка есеїв і міркувань про минуле й майбутнє української літератури, яку то збірку можна вважати переходом до політично-публіцистичних праць: "Українська раса" (1937), "Українська доба" (1936), завершенням яких є знову ж три великі праці: "Призначення України" (1938, друге видання 1953), "Чорноморська доктрина" (1940, 1942, 1947) і "Розподіл Росії" (1941 і 1954).

З праць лікарських, своєчасно дуже популярних і кількакратно перевидаваних найважливішими є "Фітотерапія" (1933) і "Ліки під ногами" (1943).

Крім згаданих праць, появились ще окремими випусками статті Юрія Липи накладом в-ва "Народній Стяг": "Королівство Київське по проєкту Бісмарка" (Одеса 1917), "Союз Визволення України" (опис діяльности), Київ — Одеса 1918, "Панування, Труд і Лад" (Варшава 1940), "Русслянд унд зайне ґеополітішен Меґліхкайтен" (нім. мовою, Варшава 1940) і "Українська Раса І" (Біологічна політика), Варшава 1941. Крім цього на сторінках щоденника "Америка" (ч. 108, 1969 і чч.) інж. Степан Кульчицький подав 4 листи (із усіх 7-ох) Ю. Липи до А. Жука до Відня, датовані 1944 р., які творять філософічно-соціологічну студію, що її Липа назвав "Провінція".

Там же ж ("Америка" з 10 вересня 1966) в "Нотатнику Шпарґаляра" поміщений дуже цікавий і знаменний для вдачі Юрія Липи, спогад про нього інж. Якова Танцюри.

НА ПОСЛУГАХ НАЦІЇ

Може сьогодні слова Юрія Липи про "Провідництво письменства" видаватимуться своєрідною єресею, одначе на нашу думку, вони повинні бути цілющою водою для цих письменників, які вважають (і вважали), що письменник, з уваги на свій талант, що підносить його понад голови мас, не має і не повинен мати ніякої особистої відповідальности за свої твори. Юрій Липа, як письменник і критик підходить до "місії письменника" психологічно:

"Для письменника, що видрукував свій твір, по видрукуванні може найважливішим є істотний, живчиковий зв'язок із читачем. Отже творчість письменника може мати нераз дуже велике значення для його раси. Письменницькі зусилля важні для цілої раси. Література може утримати єдність і енерґію раси так само, як і інші шляхи її духової

організації. З цього погляду затирається всяка різниця між організаторами раси: письменниками-мистцями, філософами чи героями...

"Писати — це не значить "твердити" — сказав Бальзак. — У глибині кожного твору є певний догматизм, чи як там названо його "штандпункт" — освітлення, пункт бачення, становище. Без догми не можна нічого написати в літературі, не тільки зсинтезувати, але навіть розповісти. Той, хто оповідає — не вагається: він зробив вибір і він твердить уже тим вибором своєї оповіді. Невтомний французький дослідник літератури (Бальзак) бачить у кожного письменника — "навіть найбільш легковійного", догму в творчості. І чим сильніша є догматичність письменника (при одночасній силі його синтези), тим цікавіший він для свого оточення...

"Самих догм багато і кожна з них може більше чи менше впливати на письменника. Але всі вони разом і кожна зокрема є твердженням, афірмативністю, що провадить без вагань читача. Є підстави назвати місію письменника в суспільстві — провідницькою.

"У свідомім будівництві, в свідомім організуванні, свідомім провідництві відповідає кожний провідник, організатор чи будівничий. Чому письменник, організатор і провідник не має відповідати за свої твори? Чому найменший робітник, що носить цеглу, відповідає за її укладення, чому найнижчий вартовий відповідає за свій відтинок фронту — а письменник, "вір іллюстріссімус" свого оточення і культури має бути невідповідальним? Відповідальність не може понизити жадної особи. Думка, що письменник — це безхарактерна пітія, шаман, кльовн чи просто жак без відповідальности, далеко понижуюча, як те, що письменник — то людина, повна своєї гідности і гідности своєї духовної раси.

"Як особа, як вільна людина, що творить і потрапить обмежити свою творчість, письменник безумовно відповідальний перед своїм суспільством".

Та одночасно з тим, подаючи таку характеристику правдивого, національно-гідного, із високо розвиненим етичним почуттям письменника, Юрій Липа застерігається перед насильною, змушеною відповідальністю письменника, яка мусить понизити кожну творчість, зводячи її до плиткої пропаґанди:

"Борони Боже — пише Липа — відповідальність не є жадною вказівкою в процесі творчости. Нема в ній того, як має писати письменник, є лише пересторога, річ, що її самовиховання може перепровадити зі свідомости в підсвідомість. На творення самих образів, відповідальність могла б і цілком не впливати, вплив цей може вилився б в експонуванні образів, у їх ієрархії, в підсвідомій частині "патрі-прі", (односторонності) письменника. Чи має письменник право бути валахом або деправатором тисячей, чи має право топтати найсвятіше для них, сіяти

безнадійність, або кликати до безглуздого знищення власної раси?

"Що ж більше шляхетного й людського, як повищі питання? Однак завжди будуть голоси серед письменників: "Не хочемо жадного стриму і жадної відповідальности. Чому письменник конче повинен нести обов'язок, чому має себе обмежувати?

"Таких не бракує, їх, що обходяться без відповідальности не лише за свою духову расу а й взагалі за людську гідність. Ніхто не може змусити письменника до відповідальности. Відповідальности не наказується згори, її беремо на себе. Відповідальність може бути тільки добровільна..."

"Життя і Слово", ч. 2. Осінь 1948, стор. 205-207 (Інсбрук).

І саме ця добровільна відповідальність за свою творчість і за свої переконання веліла Юрієві Липі віддати своє життя і в кожному літературному творі Липи ми стрічаємось із цією в правдивому змислі цього слова шляхетністю. Найвиразніше відчувається це у трьохтомовій збірці оповідань із бурхливих подій українських Визвольних Змагань 1918-20, п. н. "Нотатник", які безперечно є одними з найсильніших оповідань в новітній українській літературі. У цих, оповитих поезією, — бо ж Юрій Липа перш усього поет і поетичні образи находимо в кожній ділянці його творчої спадщини, незалежно чи це буде поезія стилю чи думки — ескізах, повних динамізму, де кожна постать оповідання є насичена безприкладним героїзмом, можна якнайкраще побачити цей мистецький такт автора, яким він відмежовує мистецькі засоби від плиткої пропаґанди. "Нотатник" в цілому це є саме — кажучи словами Липи — цей "Живчиковий зв'язок письменника з читачем", сказати б можна підсвідомий, але сильний у своїй натурі і переконливий у своїй життєвості, якої суттю є відповідальність обов'язку приналежности до своєї нації.

"ЧОРНОМОРСЬКА ДОКТРИНА" І "ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ"

Коротка й на жаль неповна, — з уваги на брак необхідних джерел до повної аналізи спадщини Юрія Липи — наша спроба характеристики творів одного з найцікавіших наших письменників-мислителів, яким в новітньому періоді нашого письменства є Юрій Липа, не творила б цілости, коли б ми, хоч у загальних рисах не заторкнули його політично-публіцистичних творів, в осередку яких стоїть т. зв. "Чорноморська доктрина". Як в поезії і прозі, так і в публіцистиці, Липа стоїть на становищі, що "не нація має служити творцям, лише творці нації". І з цією думкою, він стає одним з засновників, як уже згадано, "Українського Чорноморського Інституту", в програмі якого читаємо (Український Чорноморський Інститут, ч. 7, проф. інж. І. Шовгенів — проф. В. Садовський, Програма діяльности, 1941. Одеса — Севастопіль — Ростів — Туапсе — Астрахань, На правах рукопису, циклостилеве видання): "Наша доба якраз являється тією, коли значення чорноморського про-

стору набирає особливої ваги, при чому на чільне місце висовується і українська справа. Висовується ж вона тому, що український нарід, хоч не має ще власної самостійної держави, але потужно розрісся та зайняв великий простір: всього в Європі на 1.1 1933 р. лічиться українців до 54 млн. душ, розселених на території 930.500 км², при чому суцільною масою в 48 млн. душ займали українці 718.300 км² (стор. 5)... Український Чорноморський Інститут розглядає Чорне море, як осередок Чорноморського Простору, як центральний водний басейн для цілого ряду країв, народів, як серце одного могутнього організму а річки цього басейну, як живоносні артерії цього організму; тому Інститут ставить собі завдання вивчити властивості і ресурси Чорного моря та прилягаючих до нього країн і народів, як певної спільноти..." (стор. 9). А що "Чорне море з Озівським та землі, що лежать довкруги них, були від прастарих часів тією частиною Європи та Малої Азії, яка лежала на середині шляхів індо-германських народів в їх мандрівках з північно-захід. Європи й навпаки, а також урало-алтайських народів при переселенні їх з Азії в Європу та народів Африки й Аравії, що теж тиснулись на чорноморські землі" (стор. 5), то й не диво, що Юрій Липа, свідомий "місії провідництва" починає досліджувати минуле України, щоб створити наукову синтезу "Української Раси", щоб розбудити у читачів "Призначення України", нагадуючи тим, що забули колишню велич і славу України, "чиї вони діти". Використовуючи величезний матеріял до своєї праці "Призначення України" (сама бібліографія українською, французькою, німецькою, польською і московською мовами має 78 позицій, крім журнальних статтей), Юрій Липа доходить до висновку, що впродовж історії України від її первісних початків було "прагнення до чогось вищого, кращого, сильнішого" ("Призначення України", стор. 298) і воно "довіку буде жити в українцях". Прийде час національної, всезагальної свідомости й тоді "в існуванні України висловлюватись буде те найгарніше, що має людство... моральність бути українцем..." "моральним обов'язком одиниці є визволити, згармонізувати свою душу й вільними устами хвалити Бога. Моральним обов'язком її є дбати про визволення і гармонію..."

Ця мораль, яку Липа бачить у минулому України й передбачає її в майбутньому України, велить йому піддати аналізі Росію, чи то пак у черговій праці "Розподіл Росії", основну масу москвинів, яких він начислює около 50 мільйонів на просторах з містами (стор. 55): Твер, Ярославль, Владимір, Москва, Іваново-Вознєсєнск, Ніжній Новгород (Ґоркій), Симбірськ (Уляновськ), Казань, Вятка, Тула, Калуга і Псков та Архангельск. При помочі "Чорноморської доктрини" Липа розв'язує геополітично питання України (стор. 61): "коли в Московії величезна більшість рік тече на північ, то в Україні всі ріки пливуть на південь, з винятком однієї Кубані. Найприроднішою віссю експансії України є пів-

денна вісь, так як найприроднішою для Московії є вісь північна. Московія, це — Північ, Україна — це Південь". Очевидно, Липа свідомий того, що (стор. 63) "впало вже багато свідомих і несвідомих жертв в боротьбі за окремішність України, але ще далеко до устійнення остаточних здобутків". Але в остаточну перемогу українства, чи то пак, як Липа уживає, "української раси", він вірить беззастережно. І цю силу віри дає Юрієві Липі його месіянство, — якого він є найкращим представником в новітній українській літературі.

"Як вийти цілим і можливо найсильнішим з цієї боротьби, як зістатися збереженим у цих змаганнях і перейти до більш тривалого і продуктивного життя? — питається Юрій Липа в одній із своїх останніх статтей п. н. "Наш оптимізм і його підстави" поміщеній на сторінках 4-ої книги "Чорноморський Збірник" (Одеса 1944, ч. 26, стор. 6-9), коли то ґураґан Другої світової війни сколихнув цілим світом.

Наглі переміни — відповідає Липа — при таких великих силах, що тепер виступили, є неможливі. Нічого не здобудеться ґвалтом. Навпаки, обережним входженням у саме єство боротьби здобудеться дещо, а може й усе. Зрозумівши зміст положення, знайдемо перехід до інших відносин, як ці, що нам випадали досі... Річ іде про відновлення землі, відродження народу. В таких незвичайних часах добре є зійти в найнижче, в самі глибини. Звідти тільки поставала в усі часи можливість відновлення. Там є рятунок і на нинішні дні. Так, коли буря є дуже велика і сильна, мандрівець, щоб не бути знесеним набік від своєї дороги, припадає до самої землі".

Заторкуючи питання дозрілости нації й енерґії, що її витворює ця дозрілість, Липа твердить, що до цієї дозрілости народи приходять таємничими й не завжди реальними, з погляду історика, шляхами.

"Чому, наприклад, Англія, власне винищена внутрішніми роздорами, війнами й голодом, раптом під проводом Кромвеля стає до будови найбільшої держави світу? Як Москва після найжорстокішої тиранії і знищень чужинцями (де й наш Сагайдачний немало попрацював) раптом протягом двох поколінь, стається великодержавою і в Азії і в Европі? Чи ж на наших очах не кинено Німеччину на саме дно розпуки, розбору і голоду після страшного воєнного викривавлення 1914-18 і чи на наших очах приплив енерґії не виніс її на чоло европейського континенту? У всіх цих подіях випадало б сказати, що об'єктивні, реальні обставини, промовляли проти якогобудь найменшого відродження тих народів. Діти мерли з голоду в Берліні й чужі аґенти рядили по цілому краю, коли почалось в 1923 р. її відродження; пси бігали вулицями Лондону й жерли непоховані жертви боїв, коли почалось колись відродження Англії. Щось було в тому реальнішого, як трупи, голод і чужі аґенти — і це реальне була мобілізація життєздатности народу, повне дозрівання його почуття, це була реальність над

реальностями і вона дала енергію до повновартісної дії".

І тому Юрій Липа вірить, що всі ці страхіття і жорстокості, що діялись і діються в Україні, це процес дозрівання "якого жадна книжка не дожене й жадна заборона не відкличе". І що більше нищиться можність національного життя назовні, то сильніше, й то більше воно кристалізується внутрі. Що жорстокіша боротьба за існування народів, то сильніше викликує вона самоутвердження. Українці "найбільш замкнений у собі нарід Европи" саме тепер прозріває, "по страшних ударах і по великих смертях", приходить "мудрість життя..." яка велить "наповнити своє життя самою українськістю, в кожний день і в кожну годину влити український спосіб думання". Бо "наш нарід гарний і плодовитий, наше родинне життя повне краси, якої нема на Заході і Сході, наші жінки — найсолодші подруги світу, ми творимо яскраве життя — в своїм побуті. А те, що маємо зле, і що нас часами псує і з чого в останнім столітті карліють наші еліти, то прийшло зі Заходу або зі Сходу. Треба тільки очиститися від того", щоб мати "пересвідчення своєї гідности й своєї вартости".

Чи ж міг згинути Юрій Липа інакше, як в героїчному бою з ворогом української землі? Смерть цього одного з найкращих письменників-месіяністів нової української літератури, могла бути тільки на полі бою, бо тільки така смерть могла бути найкращою оправою для життя і творчости Юрія Липи.

Юрій Липа — 1937

Д-р Богдан СТЕБЕЛЬСЬКИЙ

ЮРІЙ ЛИПА

Один із найбільших сучасних письменників, Юрій Липа, був теж публіцистом. Його професією, одначе, була медицина. Як лікар не обмежувався вузькими інтересами свого щоденного зайняття. Авторові цих рядків, що продовж останніх двох років життя письменника в Яворові, майже кожного вечора проводив з ним довгі години розмов, або слухав читані ним свіжо написані твори, пояснював своє широке зацікавлення різними проблемами життя.

Одного вечора, пригадую, Липа вийняв із сховку звиток записаного паперу і, як було його звичаєм, почав читати. Це була якась пригодницька, чи кримінальна повість. Після прочитаного уривка Липа підняв на мене свої великі очі і хитро посміхнувся. Він знав, що моє перше питання буде:то ви й цей жанр літератури плекаєте? Сьогодні не пам'ятаю точно змісту уривка твору, але він був такий інтриґуючий і захоплюючий, що я тільки благально вишептав: читайте далі.

— Далі — нема! Далі треба ще писати.

— То ви це вчора написали? — спитав я.

— Еге ж. Тільки ви вийшли вчора, я почав цю річ. Я почав, як бачите, щось цілком нове і сюжетом і жанром і змістом, як було дотепер. Тепер вам скажу, чому. Не люблю їздити довго одним конем. Як тільки відчуваю, що кінь мій спотикається, що він охляв від бігу, що він втомлений, я зараз пересідаю на іншого коня, на свіжого. Тоді я відчуваю його нову силу, свіжі, творчі крила.

Таких творчих коней Липа мав багато. Пересідання з сідла в сідло дозволяло йому систематично й постійно працювати і в його короткому житті зробити дуже багато. Не потребував чекати часу, коли відізветься в ньому поет, коли біолог-лікар, коли заговорить у нього голос теоретика мистецтва, соціолога, економіста, геополітика, антрополога, психолога, історика, археолога.

Немає, здається ділянки науки, літератури і мистецтва, які не ціка-

---

"Література і мистецтво" 20 серпня — August 1966. Рік XII. № 8 (158).

вили б Липу. Малюнки Амбросія Ждахи, оригінали одідичені по батькові, зберігав не як колекціонер, а як людина, що знала ціну авторові, ілюстраторові українських пісень, одного з тих, що відроджували козацьку традицію в нащадках-хліборобах.

Як лікар, Липа віддавав медицині свій день. Як мистець — працював і творив уночі. Відпочивав поміж ніччю і днем — ранками. Режим його праці був виїмковий. І його праця була виїмковою. Розмову з книжками починав, коли затихав день, коли все довкілля збиралося відпочивати. Сам сідлав творчого коня, коли нічна тиша відгороджувала все, що спиняло б біг вільної, необмеженої думки.

У його книжці "Бій за українську літературу" є стаття, що називається "Боротьба з янголом". Це есей, у якому письменник виявляє процес творчої боротьби з перешкодами, що стоять на дорозі виявлення справжнього почуття і думки у формах твору. Цей процес не відбувається легко в творчій дії. Творчість — це боротьба з самим собою. І як хтось думає, що для поета вистачить тільки талант, папір і олівець, а все решта — манна з неба, він — ремісник, не творець.

"В приписуванні письменникові мрійництва — нема правди, каже Юрій Липа. Ніщо так не супротивне істоті мистецтва, як мріяння — це втеча від щоденної життєвої боротьби, від щоденного крику пристрастей довкола, це стремління до неокресленості, до відпочинку — це ж антитеза літератури. Нехіть до скупченості, брак охоти розгадати своє й чуже життя, заплющування очей на всі внутрішні колізії й зобов'язання, ці всі прикмети мрійника є антитезою прикмет письменника і взагалі мистця. Мріяння, плавання у хмарах — це ж розпорошення, це — анархія почуття. Людина мрійлива — це носій хаосу, а не світогляду...

"Не мріяння — лишень уява письменника організує почуття. Ідеал, що до нього повинен змагати письменник, це стала концентрація уяви. Ніяких відпочинків, — лише стале синтезування почуття, — здобування. Тому не з мрійниками можна порівнювати письменників: їхнім "кліматом" — не мрійництво.

"Найголовніше, що змістом мистецької творчости не є заспокоєння, а велике схвилювання. Схвилювання, одночасне з знайденням синтези почуття. В тім є така сама розкіш для письменника, як для шукача золота — прожилля блискучого металю в сірих кварцах. Письменники не раз описували це схвилювання, цей "стан душі вищий від самого життя, що в порівнянні з ним щастя, є нічим, а слава непотрібна" (Фльобер).

Цей стан великого схвилювання, його синтезу, Липа старався схопити у хвилинах повної самотности, коли його уява працювала глибоко, коли в його творчу "боротьбу з янголом" не втручалися зайві, сторонні голоси.

До сну клався аж зоріло, коли на сході блідло небо. Відпочивав,

коли організм западав у найглибший сон. Але відпочинок його був не довгий. Від десятої ранку вже приймав хворих, розмовляв з ними, щоб від життя приймати нові враження, збагачуватися новими обсерваціями.

Увечорі, після вечері, починав розмову з книжками або цікавими йому людьми. Знаходив у них цінності, яких ніколи не спостерігали і собі не усвідомлювали. Стимулював до творчої праці кожного, в кому знаходив творчу іскру. Були йому чужими почуття заздрости і гордости, які переслідують малих і неталановитих людей. Липа придивлявся до кожного українця і старався відкрити в ньому творчі сили. Коли такі знаходив, старався їх збудити своєю увагою до носія тих сил. Був ласкавий і прихильний до кожного: до великих і малих, до славних і непомітних людей з маси. Гидував лише тими, що зраджували національну солідарність і для особистої користи чи амбіції зраджували свій нарід. З особливою любов'ю ставився до українських селян. У них бачив джерело української культури, моральної сили і духового здоров'я. У тяжких своїх кожухах — вони неповоротні, тяжкі і ніби безпорадні. Але як "дреднавти" на морі, вони — твердиня духової імперії України.

Таким "дреднавтом" був і сам Юрій Липа. Кріпкої динарської будови, повільний, з домішкою варязької півночі в очах. Бачив в українській динарській расі великі творчі цінності, в українській нації, як окремій расовій і духовій особовості, був залюблений. Не мав найменшої дози комплексу меншевартости від того факту, що належав до неї. Був гордий українською культурою, її минулим і перспективами в майбутньому. В тому часі, коли була мода подивляти та захоплюватися нордійською "білою бестією", бачити в ній історію провіреного творця держав та імперій, Липа дивився на свою расу з гордістю. Українська раса не тільки будувала державу, але закріплювала в ній культурне життя і давала корм іншим. Це українська раса сприйняла християнство в його моральних вартостях, без політичних спекуляцій, як джерело духового життя його боронила, боронить і зберігає для майбутнього. В Україні Липа збагнув велике майбутнє, а в українському народові відчув носія та реалізатора великого призначення України.

Найбільші схвилювання, які пережив Липа, це — Україна. Вона була змістом його почувань. Уся його творчість — присвячена Україні. Громадському віддаючи себе, Липа залишався великим індивідуалістом як Шевченко, Франко і Леся Українка. Без теорій про "чисте мистецтво", Липа має свій органічний, неповторний мистецький стиль, залишаючи недокровними в літературі багатьох, що лише про своє "індивідуальне" і "вселюдське" писали, що тільки над мистецькою формою спекулювали і від "національного"-громадського пуповину відрізували.

Липа був гуманістом. Був повним запереченням "спеціялістів" маленького відтинка знання чи життя. У всіх науках, якими цікавився, уважався "спеціялістами" аматором, але своїми висновками і гіпотезами, якими випередив учених, заставив і ще довго змушуватиме їх шукати доказів наукових і обґрунтовувати показане ним, його інтуїцією — його геніяльним відчуттям.

Юрія Липу вважав Донцов одним із найбільших поетів-"вісниківців". Одним із найкращих уважає його Євген Маланюк. Останній уважає Липу творцем романтичного стилю сучасної української літератури і духовим учителем Яновського в Україні. Оповідання Юрія Липи "Нотатник" і "Козаки в Московії", кілька малих збірок його поезій і друковані у "Віснику" його поетичні твори — це не тільки окремий, індивідуальний стиль у літературі, що знайде своїх наслідувачів, але це, одночасно, новий зміст, нова українська людина говорить у його творах.

Творці великих стилів висловлюють не лише власну індивудуальність, свого часу і своїх сучасників, але творять мости поміж духовим життям спільноти в минулому і в майбутньому. Висотні будови не тільки стріляють вежами під хмари, але вкопуються фундаментами глибоко під землю. Модернізм графіки Нарбута виявляється упрощеними формами, а його український характер — у традиціях найкращих зразків козацького барокко. Щось із цієї духовости є в поетичній творчості Липи. Недаром він, як і Нарбут, вивчав стиль мови українського барокко.

Але цей історицизм ще видніший у Липи соціолога як у поета. Як відомо, Липа присвятив більше творчого часу публіцистиці, ніж самому мистецтву. Чинив це у великому поспіху. уважаючи, що це чи не єдине на потребу в тому часі. В цій ділянці Липа написав ряд творів. Найвидатніший із них "Призначення України". Не менше важливі, це "Чорноморська доктрина" і "Розподіл Росії". Дві менші праці "Українська доба" і "Українська раса" були підготовкою, були першим виступом на арені боротьби ідей, боротьби і тривоги за майбутнє України, за зміст і форми боротьби українського народу, а навіть за усвідомлення собі його самого.

Юрій Липа народився в 1900 році. Належав до XX століття не тільки світоглядом, але й народженням. Син Тарасівця, Івана Липи, змалку був виховуваний державником-самостійником. Не мав комплексу малоросіянства. Як і ціле його покоління та ті старші, що боролися за визволення українського народу і державности України не забули, станув перед питанням: чому поневолені ми, чому поневолений наш нарід і збезчещена земля наша?

Різні були відповіді і рецепти оздоровлення народу. Не місце їх тут з'ясовувати. Безсумнівний лише той факт, що перед цим питанням станув і Юрій Липа. Це його найглибше хвилювання: знайти розв'язання,

знайти лік на Кулішеве "народне безпуття!" Невже ж це правда? Застановляється Липа. Яка ж доктрина спасенна Україні? Ідея Сходу? Це ж Москва! Липа її відкидає з ненавистю Донцова. Ідея Заходу, ідея Европи? "Европа без европейців!" — так називає Липа першу частину своєї праці "Призначення України". І він об'єктивно показує (1938 рік) на Велику Британію, Італію та Німеччину. Це острови різних ідеологій, культур, інтересів, рас і різної політики. Липа не захоплюється жадною з них. Не імпонує йому ані італійський фашизм, ні німецький тоталітаризм орди, ані атлянтійська виключність Британії. Липа все це відкидає як чужий для України ідейний продукт, бо в XX столітті — столітті усвідомлення націй — Україні треба усвідомити себе і визначити свій власний шлях, цілі і форми життя.

Треба звернути увагу на той факт, що Липа, як лікар, дивився на націю як на живий організм і добре розумів, що означають для нього рецепти різних лікарів і які наслідки можуть бути від ліків без ознайомлення з організмом пацієнта, історією його хвороб (а то й життя) і без розуміння всіх тих наслідків, що наступають після приймання ліків, невластиво хворому приписаних, отже, без правильної діягнози хвороби.

Другий факт, що його треба брати до уваги, це обсервації Липи, що жив на еміґрації (у Познані і Варшаві) і його схоплювання України з перспективи чужини, понад дрібні емоції внутрішньої суспільної боротьби. Україну схоплював він у генеральних ідеях. Про це він сам каже відносно інших: "Для скристалізування тих ідей треба глибоко відчути свою батьківщину, як цілість. Не дарма на вигнанні пізнали найглибше свій край і Данте, і Шевченко, і польські патріоти..." Відчуваємо сильніше цілість батьківщини і ми, розпорошені в цілому світі.

Липа з обридженням відкидав англосакський і німецький расизм, що розподіляв раси на кращі і гірші, вищі і нижчі. Але право для кожної раси бути собою, бути іншою, в тому і української, Липа уважав однією з генеральних ідей, що їх мусить усвідомити український загал. В нашому народі, в психіці нашої раси, її культурі лежать відповіді на питання, що їх не розв'яжуть ніякі готові доктрини, байдуже, чи "несені з чужого поля", чи створені в Україні, але без її ґрунту.

Дев'ятнадцятого століття не любить Липа. Це деправатор національних облич народів, нівеляція їх характерів у лібералізмі, соціялізмі і матеріялізмі. В тому столітті зійшло насіння, засіяне матеріялістами попередніх століть. "Тепер настали часи Боруха Спінози, що заперечує у своїм "Політично-теологічнім трактаті" (1670) божескість Св. Письма і авторитет божеського права, це часи Фонтенеля, що в ніщо не вірить крім науки, часи емпириста Лока, вільного будівничого Коллінса і, нарешті, Руссо, деправатора рас і одиниць та абата де Сен-П'єра (1737-1814), що пропонує заснувати "Ліґу народів" у Франкфурті, або Жене-

ві... Постали непомильні рецепти для людини — більш практичні і зрозумілі, як відвічні вказівки глибокого почуття, зроджені в боротьбі за своє "я". Філософія не-матеріялістична — в погорді..."

Те, що написав Липа про Европу XIX століття, ще більше актуальне сьогодні в Америці та сучасній Європі, як воно було в часі його обсервацій. Ідеї націоналізмів, чи, скажімо, ідеї XX століття — ідеалізму, скомпромітовані матеріялістичним атеїзмом і варварством фашизму і гітлеризму, знайшли природний ґрунт у катакомбах поневолених народів московської імперії, народів відродженої Африки й Азії. Переможна Америка продовжує сьогодні ідеї XIX століття і накидає їх Європі, завертаючи історію в минуле. Характеристика XIX століття, дана Липою, відповідає нашим дням, як ніколи вірно і цільно: "Тепер в Європі панують теорії, що все передбачують і раз назавжди забезпечують від потрясень. Ці теорії леліє молодь, оспівують поети. Це поезія тиші... Золотий сон — це ідеал, це те, що до нього мають стриміти всі. Теорії не для відважних умів, але для всіх. Бо тепер в Європі XIX століття приймають тільки такі теорії. Тільки те думання цінне, що дає "загальне успокоєння схвильованих умів", загальну ситість, загальну матеріяльну безжурність. І то все за ніби невелику ціну нахилення, надламання індивідуальности до устабілізування, посади". ("Бій за українську літературу", ст. 8).

Визволення українського народу — це справа кожного українця в Україні і на еміґрації. Ця справа є в площині життя кожної індивідуальности, всього народу та ідей, що панують у всьому світі. Світогляд — це порядок ідей одиниці щодо ідей своєї нації та всіх інших ідей поза нею. Чи українська людина, солідарна зі своїм родом, вірна культурі-характерові свого народу, віддана призначенню своєї батьківщини — її ідеалам, що традицією передаються поколінням з минулого в майбутнє, капітулюватиме перед ідеями, що виписують смерть самому імені її нації і всьому, що з цим пов'язане, чи стане на службі призначення свого народу?

Стати на службі призначення свого роду було не тільки завданням ідей Юрія Липи, але й усього його життя. Визначити характер свого народу, вивчити закони його розвитку, розгадати цілі, до яких він змагає, у самій нашій сучасності однією людиною — це надто амбітне завдання. Липа піднявся його. "Твоїм майбутнім душу я тривожу"! Цей Франківський страх сина за долю своєї матері мучив Липу. Липа знає одне: ключ від майбутнього в минулому. Він пов'язується з Щербаківським (археологія), студіює Володимира Антоновича (історія), як лікар вивчає будову українців, як письменник — їх духовість. Студіює козацькі і руські літописи, вивчає географію української землі. Хоче прочитати на ній найдавніші формації людського життя, щоб вивчити з нього характер та ідеї предків свого народу.

Нації не родяться з наказів царів, ані навіть з волі найвищих вождів. Кожна нація, як і людина має батьків і предків. Вона — продукт думки, рук і крови та спільного життя в тисячах років одноплемінників. Липа визбирує документацію українського народу в тисячоліттях минулого і виходить з тієї мандрівки гордий за свою українську расу, її культуру, її майбутнє, її місію — призначення. Сократове вчення — "пізнати себе" — є початком розв'язання всіх проблем. Адже ж без цього не можна бути ковалем своєї долі, не можна бути суб'єктом своєї історії.

Двадцяте століття принесло боротьбу за національну самостійність і державність. Дехто приписує її стихійності та інстинктові народу. Ми є на дорозі усвідомлення цих інстинктових та стихійних сил нації виявлятися, діяти, боротися.

"Чорноморська доктрина" і "Розподіл Росії" — це підготовка шляхів, якими повинна розвиватися державна політика українського народу. Контроля Чорного моря і лінії північ-південь по горішньому Дніпрі — означає не тільки самостійність України, але й розподіл Росії. Московська імперія — штучний твір, розподіл Росії — природне явище і невідкличне.

Липа був принциповим у практичному житті і дотримувався голошених засад. Він казав: "Все, що тільки є на -світі, має в собі раса для одиниці, всі можливості вияву одиниці. Тому, власне, нелегко одиниці відчути всю велич раси; нелегко характерові малого організму вчутися в характер організму, незмірно від нього більшого. Одиниця може лишень догадуватися, відчувати, врешті усвідомити собі, як багато є ще поза нею в її расі. Сил і здібностей одиниці не стало б до повного поглиблення і практичного усвідомлення цілости раси в просторі, в формації, в часі. Безнадійним є бунт одиниці, що не хоче прийняти расових традицій, способів самозбереження і експансії, які постали дуже давно і коріняться вже тільки в підсвідомості. Зрештою, як можна собі уявити життя раси без цієї, дуже часто підсвідомої переємственности, серединности раси, одним словом — без сприймання предківщини". ("Призначення України").

В 1944 році Липа мав можливість виїхати на Захід і врятуватися від московських окупантів, що поновною хвилею заливали Україну. Запряжені вози чекали, щоб заладувати його лікарське влаштування, речі домашнього вжитку і родину (жінку і дві донечки). Крім бібліотеки великого майна в Липів не було. Пригадую, замість у кошику, мати держала найменшу доню у бляшаній ванні, що в ній купались діти. Усі розмови про виїзд кілька місяців до того кінчалися відмовою. Липа був невгнутий. Нам було відомо, що в Липи були зв'язки з підпіллям ОУН і він часто пропадав на кілька днів із хати. Його викликали до ранених воїнів УПА в лісі. — Мій обов'язок бути з ними, казав Липа.

На всі арґументи про виїмковість його таланту, про потребу ряту-

ватись на Заході, він мав одну відповідь: Тут вороги і там неприятелі. Одні і другі вимагатимуть упідлитись. Краще вмерти на своїй землі гідно в боротьбі!

Так і сталось! Був тим, що кликав до солідарности на службу рідній нації одиниць таких як сам, вбачаючи їх силу в пізнанні, любові і відданості своїй расі. Посвятив своє життя тим, шлях яких уважав найкращим, тим, що боряться. Вибрав смерть, щоб його слова глибше до нас промовляли і переконували.

Володимир БАРАГУРА

ВАСИЛЬ ГІРНИЙ-ФЕДЬ ТРИНДИК

З Яворівщиною пов'язаний письменник і журналіст Василь Гірний, відомий під псевдонімом "Федь Триндик". Народився він 14-го березня 1903 р. в селі Заліська Воля недалеко Краківця (при шляху Краківець-Радимно).

В. Гірний задумував вчитися в яворівській гімназії і з тією метою побував в Яворові, але доля покерувала інакше і він став учнем перемиської гімназії.

Сестра В. Гірного Катруся ходила до яворівської вчительської семінарії СС Василіянок і з ентузіязмом оповідала родині про навчання і шкільне життя в Яворові.

Батько Василя був хліборобом, дяком і громадським писарем, мама Анна Добко була свідомою й амбітною жінкою. Її стараннями всі дев'ятеро дітей закінчили середню освіту, а Василь студіював французьку філологію на філософічному факультеті Львівського університету. Для поглиблення знання французької мови виїхав до Франції, працював у копальні й вивчав французьку мову та побут. Був начитаний, мав велику бібліотеку, посідав енциклопедичне знання.

У 1930-их рр. став В. Гірний відомий як фейлетоніст Федь Триндик. Був співробітником львівських газет, працював у видавництві Івана Тиктора в концерні "Українська преса", публікував свої фейлетони в гумористичному журналі "Комар", що його редаґував Едвард Козак (ЕКО). В 1937 р. видав збірку "Літературні пародії" про письменників і поетів Західньої України. Збірку прихильно оцінив Михайло Островерха.

Під час першої окупації Галичини большевиками В. Гірний виїхав на Лемківщину, де вчителював. З приходом німців далі був учителем, але закинув письменницьку й журналістичну творчість, бо воєнний час, тоталітарний режим і строга цензура не давали змоги проявлятися його талантові в улюблених жанрах — фейлетону, сатири, пародії, в яких показав себе майстром. Появився тільки його роман "Розгублені сили" (1943 р.).

Після виселення поляками з Надсяння на "зємє одзискане" в 1947 р. В. Гірний не відновив зараз літературної творчости. Працював книговодом. Щойно в 1970-их рр. почали появлятися його писання під псевдонімом "Щипавка". Відновив теж зв'язки з українськими письменниками на еміґрації, зокрема з Іваном Керницьким (ІКЕР), Михайлом Островерхою і Юрієм Стефаником. Побував на відвідинах в Едмонтоні (Канада) в 1979 р. Наслідком того перебування було вміщення виїмків з роману "Розгублені сили" в 8-му збірнику "Слова", попереджених вступом В. Гірного в формі розмови автора з редактором. Деякі писання В. Гірного знаходяться в ЗСА в бібліотеці університету в Урбані.

Плянував В. Гірний відновити літературну творчість, готував до друку збірку М. Островерхи, почав писати спомини з свого життя, але в листі до свого кузена жалувався, що "на писання споминів не має сили".

Несподівана смерть у Ґданську (Данціґ) в липні 1981 р. поклала край літературним плянам В. Гірного — Федя Триндика.

ЖИТТЄПИСИ Й СПИСКИ ГРОМАДСЬКО АКТИВНИХ ЯВОРІВЦІВ І НЕ-ЯВОРІВЦІВ, ДІЯЛЬНИХ У ЯВОРІВЩИНІ

ВОЛОДИМИР БАРАГУРА

Володимир Богдан Дмитро Барагура нар. 8-го листопада 1910 р. в Немирові к. Рави Руської, Західня Україна. Тут провів дитячі роки й отримав початкову освіту. До гімназії "Рідної Школи" ім. Осипа Маковея ходив в Яворові. Закінчив її матурою в 1928 р. Університет закінчив у Львові в 1934 р. ступенем маґістра філософії. Вчив польської мови в гімназії в Стрию й Яворові. Одружений з мґр. Марією Кушнір, членкою СУА, членом редакційної колеґії "Нашого Життя".

Педагог, журналіст, редактор, рецензент і критик літературних творів, письменник. Автор численних статтей, есеїв, розвідок, доповідей на виховні і громадські теми. Ще в університетських часах співробітник різних публікацій — газет і журналів ("Новий Час", "Нова Зоря", "Життя і Знання", "Рідна Мова", "Наша Культура"). Журналістичну працю продовжував під час війни та еміґрації в Німеччині ("Неділя" в Ашаффенбурзі). У ЗСА співпрацює в "Свободі" й інших публікаціях.

Як письменник дебютував у "Малих Друзях", співпрацював у різних дитячих і юначих журналах — "Дорога", "Юнак", "На варті", "Крилаті". Від 1954 р. досьогодні є редактором дитячого журналу "Веселка".

Є автором кількох книжкових публікацій — "Істота й завдання літературної критики", "Літературна творчість у світлі психоаналізи", "Микола Хвильовий", "Виховання в інтернаті", "Веселка в школі".

Історичні й біографічні оповідання видав окремою збіркою п. н. "Меч і книга" у в-ві на "Варті" в Канаді в 1954 р. з ілюстраціями Петра Андрусева й обкладинкою Мирона Левицького.В-во "Добра Книжка" в Торонто видало цю збірку 2-им виданням в 1980 р.. Воно поширене новими оповіданнями з ілюстраціями П. Андрусева і Михайла Михалевича, який виконав теж обкладинку. Оба видання мали прихильні рецензії.

У в-ві "Свобода" в 1982 р. появилася збірка оповідань-спогадів з дитячих і гімназійних років п. н. "Калиновий Міст" у мистецькому оформленні Зеновія Онишкевича.

В. Барагура згаданий у численних українських, американських і міжнародніх біо-бібліографічних словниках і енциклопедіях.

Никифор ГІРНЯК

ОМЕЛЯН БАЧИНСЬКИЙ

Проф. Омелян Бачинський був сином бережанського професора гімназії Миколи Бачинського, братом д-ра Володимира, політичного діяча і о. Евзебія, пароха Бережан і святоюрської катедри у Львові та члена великої родини Бачинських, яка побіч рідні Андрія Чайковського, належала до найбільш популярних українських родин Бережан, здобувши собі цю популярність великою активністю на полі громадської і культурної праці.

Омеляна Бачинського я пізнав вперше в часі моїх університетських студій у Відні, в 1907-1910 рр. Тоді ми здружилися на терені студентського Т-ва "Січ", в якій він і Микола Чайковський були дуже активними. Омелян Бачинський притягав до себе членів "Січі" своєю високою товариською культурою і симпатичною появою. По закінченні студій ми рідко зустрічалися. Омелян працював спершу в Станиславові, опісля в Бережанах і в Рогатині.

У роках Першої світової війни ми зустрічалися деколи у Відні: я бував у Союзі Визволення України, в якому О. Бачинський працював редактором видаваного Спілкою Визволення України (СВУ) німецького часопису "Україніше Нахріхтен". Бачинський збирав від мене інформації про життя УСС-ів для видаваного ним часопису.

По закінченні війни ми стали знов на працю в середніх школах "Рідної Школи": він у Яворові, я в Тернополі. Доля звела нас разом у 1935-1938 рр., коли він став управителем гімназії в Тернополі. Були це роки переслідування нашої молоді польською поліцією ревізіями по домах і переслуховуваннями в поліційному комісаріяті, або в будинку гімназії. Тому молодь любила свого директора і громадянство шанувало його. Становище управителя гімназії було незвичайно трудне; з однієї сторони треба було вдавати льояльного громадянина польської держави, а з другого захищати молодь і репрезентовану управителем школу. Бачинський робив це тактовно і згідно з поняттям національної чести.

Раз він зустрів на вулиці аґента поліції, який стало бував у гімназії й спитався жартом, чому він "забув" про нашу школу й довший час не показується. Цього вистачало, щоб шкільна куратория зажадала перенесення Бачинського з Тернополя. Тоді він мусів переїхати на рівнорядне становище до Чорткова.

В роках Другої світової війни, коли я працював у шкільному рефераті Українського Центрального Комітету в Кракові, О. Бачинський був референтом українських шкіл у Краківському дистрикті. Тоді він здобув собі пошану у німецької шкільної влади своїм тактом, а нашому шкільництву на Лемківщині зробив чимало добра.

О. Бачинський вірно служив Україні і всі свої сили присвятив на службу для неї.

Помер 13-го червня 1948 р. в Шераті, Бельгія.

"Свобода" 14-го червня 1958.

Марійка БРИТТАН-ЛУКАСЕВИЧ

РОДИНА БРИТТАНІВ

Евстахій Бриттан походив з гарної, багатої, міщанської родини. Його батьки були свідомі громадяни Яворова. Виховали гарно своїх дітей. Після закінчення школи вони працювали для свого народу. Найстарший брат батька о. шамбелян Бриттан, був парохом Торчинович, повіт Старий Самбір. Початки були тяжкі, батьки допомагали синові. При помочі парафіян побудував церкву, читальню та школу. Допомагав своїм людям порадою і фінансово. Не тільки працював для своєї парафії в Торчиновичах, але і не забував про своє родинне місто Яворів, а зокрема церкви, склав даток у сумі 5000 зол. на будову іконостасу в церкві св. Юра в Яворові. За те поміщено його знімок у церкві. Решту свого майна записав родині та своїй парафії. Похований на яворівському цвинтарі, а біля нього поховано Стефана Бриттана.

Другий брат суддя помер на 45 році життя.

Третій брат Ізидор Бриттан, директор українського банку "Дністер" у Львові при вулиці Руській. Закупив площу в Яворові під будову української гімназії і побудував її при помочі громадян Яворова. Купив польську друкарню побіч гімназії, перебудував її своїм коштом для виховання ремісничої молоді. Не забував і про сироти, закупив коло Повітової Ради в Яворові від удовиці хату з городом і записав на сиротинець. Пізніше СС Василіянки відкрили там світличку для виховання дітей.

Мій батько Евстахій Бриттан закінчив три кляси гімназії. Одідичив фах свого батька, займався купецтвом і веденням ресторану. Оженився, мав трьох синів і дві дочки. Найстарший син Володимир закінчив право. З нагоди здобуття диплому був влаштований баль. Після улюбленої коломийки напився зимного пива, дістав сильне запалення горла і впродовж кількох місяців помер.

Другий син Стефан, закінчивши гімназію, вступив на теологію. На третьому році студій вибухла Перша світова війна. Він вступив до

Українських Січових Стрільців, відбув вишкіл і пішов на фронт. Вернувшися з війни, взяв участь у Визвольних Змаганнях. Пригадую собі, як батько з Стефаном ходили часто на засідання. Я була на третьому році семінарії і знала, що українці підготовляються перебрати від австрійців владу. Одного вечора батько сказав до мами: "Іду з Стефаном на важливе засідання. Коли вернемось — не знаємо" — і щось шепнув мамі на вухо. В сльозах мама сказала мені, щоб я раніше пішла сьогодні до ліжка. В сні я почула стріли і звук дзвонів і зірвалася з ліжка. Мама успокоювала мене, як могла. Прибіг Стефан. Мама спитала, де тато. Стефан відповів: "В Народньому Домі; будь спокійна, мамо, будь здорова мамо" і поцілував її. — "Будь здорова, Марійко! Прийшов час, коли гине один за всіх, а всі за одного". Почувши ці слова, ми здержували його, як могли. Нічого не помогло, вибіг із хати. Денервувались ми цілу ніч. Батько прийшов над ранком, і з плачем кинувся на ліжко, сказавши: "Нема мого сина і мені не треба жити". До шістьох місяців помер від удару серця.

1-го листопада 1918 року Стефан Бриттан віддав своє життя за волю України.

Третій син Антін скінчив 3 кляси гімназії і залишив школу. Став господарем і мав свою м'ясарню. Стрийко Ізидор Бриттан записав йому каменицю, 10 морґів ліса і поле, а старшій сестрі Євці і мені по 5 морґів поля і по 2 морґи ліса і всю готівку в банках. З грошей ми мало скористали, бо прийшла війна і девалюація грошей. Большевики заслали його на Сибір. По кількох роках вернувся сліпий і за два місяці помер.

Сестра Євця мала двох синів і дочку. Олег, 19 років і Богдан, 21 р. згинули в підпіллі; сестру з чоловіком большевики вивезли на Сибір. Чоловік помер на Сибірі, а сестра вернулася по 10 роках немічна; жила при дочці, яка вчителювала в Микулинцях.

Мій чоловік Петро Лукасевич перебув Першу світову війну, вернувся інвалідом і працював у банку. Належав до українських товариств, брав участь в українсько-польській війні. В 1939 р. большевики його арештували. За німецьких часів працював в магістраті. 1944 р. ми виїхали з Яворова і опинилась за океаном. Чоловік мій помер, осталась я з дочкою і сином і їх родинами.

Михайло ХРОНОВ'ЯТ

МИХАЙЛО ГАРАСИМ

Бувши організатором Крайового Молочарського Союзу, пізнав я Михайла Гарасима, як непересічну людину.

Ми часто стрічалися з ним будь-то, як приїздив він до Львова і заходив до Маслосоюзу, будь-то в часі моїх службових виїздів до села Молошковичі в Яворівщині, де родився, і якому присвятив майже все своє життя.

Син заможного господаря, довголітнього, свідомого начальника громади. Після закінчення гімназії під час Першої світової війни, перервав дальші студії. Він, як і багато нашої молоді, мусів спершу боротися в рядах чужої армії, заки став до боротьби за свою справу. З днем 1-го Листопада 1918 р., взяв участь у боях проти Польщі в обороні рідної землі, а відтак перейшов усі труди й злидні визвольної боротьби, як старшина в рядах УГА.

Після війни залишився в Молошковичах і працював над усвідомленням та економічним піднесенням знищеного війною села. Незабаром став душею розбудови кооперативного життя, організував і вів споживчу кооперативу, а згодом організував і вміло вів Районову Молочарню в Молошковичах та приєднав до неї дооколишні села.

Своєю солідною працею, лагідною вдачею, ніжною поведінкою та сталою усмішкою на лиці з'єднав собі успіх. Тому й нічого дивного, що закликали його всюди, де щонебудь творилося в Яворівщині. Любив свій нарід, трудився для нього та витерпів багато, а при тому занедбував своє приватне життя. В житті зазнав багато прикростей. В часі польської "пацифікації" били його польські улани до того, що шматками тіло відпадало. Три тижні пролежав у лічниці з посіченою спиною. За часів німецької окупації був якийсь час начальником складниці в Радимні, що належала Окружному Союзові Кооператив в Ярославі. В тому часі одружився. При другій московсько-большевицькій навалі, дивним збігом обставин розстався з дружиною, що привела на світ дитину, якої він вже не бачив. Ця розлука дуже пригнобила М. Гарасима та мала від'ємний вплив на дальше його життя.

М. Гарасим був людиною небуденних чеснот. Надзвичайно скромний, услужливий, ніжний, доброзичливий, а при тому обов'язковий та надзвичайно працьовитий.

Помер М. Гарасим у Чікаґо 25-го червня 1971 р.

Гаврило ГОРДІЄНКО

ПАВЛО ДУБРІВНИЙ

Із кінцем 1915 р., в австрійському таборі для полонених з російської армії на заклик, хто з вояків і старшин малороси, з півторатисяч-

ної маси, виступили вперед декілька соток людей, а на заклик, хто українці, виступив один, невеликий на ріст, скромного вигляду однорічник.

Це був Павло Дубрівний — козацького роду з села Синявки на Чернігівщині.

Розпочав Павло Дубрівний свою трудолюбну путь українського борця за волю батьківщини в таборі полонених у культурній діяльності організації гуртків, театрального, співочого, видавничого, підвищення письменности полонених, а далі в організації "Січі". З неї почалося формування "Сірої Дивізії", з якою він два роки боровся за волю України.

Перебув табори інтернованих у Польщі, втік із Польщі через Татри в Чехо-Словаччину до Подєбрад здобувати освіту. Там Дубрівний заокруглив середню освіту, закінчивши матуральні курси та реальну школу. 1923 р. записався на Аґрономічний відділ Української Господарської Академії, яку 1928 р. закінчив дипломом інженера-аґронома.

З Подєбрад переїхав до Львова, де працював редактором "Сільського Господаря", повітовим аґрономом у Яворові, Калуші, Станиславові. Після війни поселився в таборі, у Байройті, працював в УТГІ в Реґенсбурґу, пізніше в УТІ, в УВАН, в НТШ у Ню Йорку.

Він організував і провадив численні курси, як фахові так і загальноосвітні. Він писав спомини про Сіру Дивізію, співпрацював над збірником про Союз Визволення України.

Він співпрацював і виконував редакційну і організаційну працю над збірником "Сільський Господар", який видано в Ню Йорку 1970 року.

Працю з головніших ділянок своєї діяльности він вспів описати, зібрати і частинно видати ще за життя.

В останні роки був він активним в Т-ві Абсольвентів УГА-УТГІ, де багато попрацював над виданням Бюлетенів Т-ва. Він був представником УТГІ в Мюнхені на ЗСА і Канаду. Був членом НТШ і УВАН.

Помер 10-го липня 1974 р. на 81-му році життя.

"Свобода" 26.7.1974.

СТЕПАН КАЛАМУНЕЦЬКИЙ

Степан Каламунецький народився 8-го серпня 1905 р. в Яворові. Народну школу ім. Тараса Шевченка і 7-му клясу гімназії "Рідної Школи" кінчив у Яворові, а 8-му клясу й матуру в Перемишлі у 1925 р. По відбутті військової служби (1926-1929) студіював у Високій Торго-

вельній Школі на загальному і педагогічному відділах у Кракові. В 1932 р. одружився з Дарією Скубиш. Від 1934 р. був учителем, а в 1936-1939 рр. управителем Торговельної Школи в Яворові. З приходом большевиків Торговельну Школу перемінено на середню школу і С. Каламунецький став її управителем. В шкільному році 1940/41 перенесено його до Залужа з дорученням докінчити будову шкільного будинку. З приходом німецької армії перенісся до Яворова організувати торговельні крамниці і пекарню. В 1942/43 урухомив трилітню торговельну школу і провадив її до 1944 р. Виїхав на Захід, спочатку до Австрії, а відтак в 1945 р. до українського табору для переміщених осіб у Берхтесґадені в Німеччині, де відкрито торговельну школу. Учителював у тій школі до часу виїзду до Канади в березні 1948 р.

ОЛЕНА КРАЙЧИК

Олена Крайчик походила по батькові й матері з прадавніх заслужених священичих родів.

Прийшла на світ 15-го червня 1898 року в селі Нагачеві* першою дитиною о.Омеляна, сина о. Іллі і Мальвіни з дому Калитовської, — і Ольги з дому Кручковської. Дідуньо о. Михайло Кручковський, довголітній парох села Нагачева, був передовим діячем Яворівщини, а його здобутки розбудовував, головно в ділянці господарсько-економічній, зять о. Омелян, довголітній парох Малого Передмістя міста Яворова і катехит найстаршої в краю приватної гімназії УПТ "Рідної Школи".

До шкіл ходила в Яворові, де й здобула звання учительки в семінарії Сестер Василіянок. З днем 1-го листопада 1918 р. включилась із запалом у дії українського жіноцтва.

Батько мусів шукати пристановища на Закарпатті, покинувши на довгий час парафію й родину.

Олена мусіла власними силами пробиватися крізь життя. Жила неодруженою.

Важкі життєві умовини приневолили її шукати за хлібом на чужині. З 1923 роком учителювала кілька років в Корчині над Вислою. Звільнена з

*У посмертній згадці, підписаній "Колишніми працівниками Кооп. 'Українське Народне Мистецтво' " місце народження Олени Крайчик подано: Тершів б. Старого Самбора.

праці поляками, повернулась до рідного Яворова й стала працювати книговодом в новозаснованій Остапом Хархалісом Районовій Молочарні від 1928—36 року, ставши від 1934 року членом її дирекції. Була великою ідеалісткою, повністю віддана кооперативній ідеї.

Від 1936 р. Олена стала працювати в добре знаній їй ділянці народньої вишивки, організуючи ряд станиць вишивальниць у селах Яворівщини. Вона була довголітньою керівничкою виробничого Відділу вишивкарства Українського Народного Мистецтва в Яворові й у Львові, де й постійно жила в рр. 1939-41.

Мала сценічно-акторські здібності і часто брала участь у виставах самодіяльного драматичного гуртка читальні "Просвіти" в Яворові.

Воєнна хуртовина 1944 року змусила її покинути рідну землю. Осіла в Філядельфії та вже 1952 р. перенеслася до Боффало, де працювала спершу у фабриці светрів потім якийсь час учителювала в Школі Українознавства. Включившись у життя спільноти, стала теж членом Союзу Українців Католиків "Провидіння". Залишила збірку вишивок і рисунків-узорів.

Померла 27-го квітня 1971 р.

ОТЕЦЬ МИХАЙЛО ЛЕВ

Отець Михайло Лев, син о. Василя і Корнелії з Кондровичів, народився 8-го листопада 1872 р. в с. Залуже , яворівського повіту. До гімназії ходив у Львові, богословські студії відбув у Львові і Перемишлі. Висвятив його кир Константин Чехович в 1898 р. Спершу був сотрудником у свого батька в Старім Яжеві, де народилися його три сини, а від березня 1903 р. до листопада 1919 р. був парохом у Залужу коло Яворова. Тоді перейшов на парафію до Старого Яжева, де прожив до смерти.

В Залужу вів о. Лев парафію взірцево, був членом громадської ради, яку очолював довгі роки зразковий війт Матвій Петришин. Був членом Шкільної ради, головою читальні "Просвіти", членом управи дахівкарської спілки, заложеної місцевим управителем школи Р. Біліковичем.

За Польщі був головою читальні "Просвіти", членом управи кооперативи, молочарської спілки, дорадником драматичного гуртка. В 1924-1937 рр. був деканом яворівського деканату. Наділений крилошанськими відзнаками.

В 1944 р. не виїхав на еміґрацію, бо не хотів залишати парафіян. Помер 27-го лютого 1977 р.

ПРОФ. Д-Р ВАСИЛЬ ЛЕВ

Василь Лев, народився 7-го лютого 1903 р. в Старому Яжеві в родині о. Михайла і Теодори з Мацюраків. До народної школи ходив у Залужу, до гімназії в Перемишлі й Яворові. В Перемишлі склав іспит зрілости в 1922 р. Студіював германістику і славістику в Українському Тайному Університеті і в Університеті Яна Казимира у Львові. Науковий іспит із української, польської та німецької мов склав у 1927 і 1928 рр., педагогічний іспит у 1931 р.. 18-го січня 1930 р. промувався на доктора філософії на основі дисертації "Крехівський Апостол — пам'ятка української мови і літератури XVI ст.". В 1927 — 1939 і 1941 — 1944 рр. учителював в українських середніх школах Львова і Криниці, 1946 — 1949 рр. в гімназії в Міттенвальді, 1949 — 1953 рр. вчив на курсах українознавства у Ню Йорку. В 1937 — 1939 рр. був лектором української мови в Університеті Яна Казимира, в 1940 — 1941 рр. доцентом славістики і мовознавства в Університеті ім. Івана Франка у Львові, в Педінституті у Львові. Був старшим науковим робітником Філіялу АН УРСР у Львові. В 1952 — 1958 рр. професором коледжа ім. св. Василія Великого в Стемфорді, 1958, в 1972 рр. професором німецької і російської мов в коледжі "Мерівуд" та в Скрентонському університеті. Від 1946 р. став професором слов'янської філології і палеографії в Українському Вільному Університеті в Мюнхені, від 1963 р. професором старослов'янської й української мов та літератури в Українському Католицькому Університеті в Римі. В тому ж університеті є деканом філософічно-гуманістичного відділу.

В. Лев є дійсним членом і директором Філологічної Секції Наукового Товариства ім. Шевченка, головою Бібліологічної Комісії НТШ і членом редакційної колеґії "Українська Книга", головою Термінологічної Комісії НТШ і Українського Термінологічного Центру, головою Комісії Реґіональних Дослідів і Публікацій, членом Української Вільної Академії Наук, "Американ Ассосієйшен оф Тічерс оф Джермен", і "Америкен Ассосієйшен оф Тічерс оф Іст Юропієн анд Славік Ленґвіджес". Член Українського Богословського Наукового Товариства в Римі і член Товариства св. Софія в Чікаґо.

Важливіші його праці з мовознавства і літературознавства це: "Крехівський Апостол", "Український переклад "Хроніки" Мартина Бєльского", "Лексичні особливості Крехівської Палеї", "Мова галицького духовенства в кінці XVIII і в першій половині XIX ст.", "Мова Руської Трійці", "Особовість Маркіяна Шашкевича в свідченнях його сучасників", "Мова Миколи Устияновича", "Мова Антона Могильницького", "Богдан Лепкий", "Тарас Шевченко", "Іван Франко", довідки про українські колядки в Старім Яжеві, про майбутній час у говорі Яворівщини, про фолкльор і мову Угнівщини, про участь І. Франка у твореннi літературної мови.

о. Ярослав СВИЩУК

ПРОФ. ДМИТРО ЛІСЬКЕВИЧ

Проф. Дмитро Ліськевич народився 1-го жовтня 1883 року в Ярославі. Гімназійне навчання закінчив там в 1902 році. Філософічні студії (славістика і клясичні мови) закінчив у Львівському університеті дипломним іспитом 1907 року.

Почавши від 1908 року, він учителював у яворівській гімназії та в учительській семінарії Сестер Василіянок. Крім своєї професійної праці, він був активним у громадських організаціях, а особливо в "Просвіті".

В 1915 році був заарештований російською військовою владою і, як закладник, вивезений на Сибір, в околиці Єнісейська. Після упадку царату переїхав до Полтави, де впродовж одного року (1917-18) працював викладачем промислової школи.

Під час Листопадового Зриву він займав посаду військового начальника міста Яворова.

В листопаді 1919 року разом з Українською Армією перейшов на Схід, де був учасником "Чотирокутника смерти". Щасливо перебув недугу тифу.

У 1920 році повернувся до Яворова, де отримав посаду вчителя гімназії "Рідна Школа", а в 1923 році переїхав до Станиславова, де став професором української державної гімназії. Там включився у вир громадської праці.

З приходом большевиків виконував обов'язки завпеда (завідуючого навчальною частиною) у новоствореній десятирічці. А вже 22-го травня 1941 року большевики арештували його і вивезли разом з дружиною, невісткою і внуком на Сибір, де вони перебули вісім років заслання.

По повороті в 1949 році до Львова працював старшим науковим співробітником при катедрі української літератури в Університеті ім. Івана Франка. В 1958 році перейшов на пенсію і переїхав до Станиславова (Івано-Франківське) на стале місце замешкання.

Уже за життя він перейшов не тільки великі особисті терпіння але й утрату рідних дітей: сина Богдана, якого вбили большевики, доню Ірену, замужню Снігурович і другу доню Соню, замужню Наконечну. В році 1967 померла його дружина.

Другого квітня 1974 року перестало битися серце цього великого педагога.

Професор Д. Ліськевич був видатним і рідкісним педагогом, він був правдивим батьком своїх учнів і людиною кришталевого характеру.

'Нова Зоря", ч.17, Чікаґо, 28 квітня 1974, ст. 3.

АНДРІЙ МАРЕНІН

Андрій Маренін народився 11-го березня 1856 р. в селі Буневі 14 км. на захід від Яворова, як наймолодший син середньо-заможного селянина Александра і Ксені Ничкало-Маренін.

Народню школу покінчив Андрій у Яворові, а вчительську семінарію у Львові. По відслуженні в австрійській армії дістав посаду вчителя. Учителював у Бучаччині і в Бережанщині. Там пізнав Людмилу Бучацьку, доньку бережанського судового адвоката і з нею одружився. Около 1890 р. дістав посаду в Яворові і вчив у виділовій школі. Він організував чисто українські кляси, бо в той час кляси були польські або мішані польсько-українські. Українські кляси приміщувалися тимчасово по приватних хатах і щойно 1902 р. дістали новий, одноповерховий будинок на початку Великого Передмістя. Це була 4-клясна школа ім. Тараса Шевченка. А. Маренін став тимчасовим управителем цеї школи, а щойно коло 1905 р. затверджено його сталим директором. Попри науку в школі Т. Шевченка вчив рисунків у ремісничій школі, директором якої був Павло Придаткевич. Початково ремісничa школа приміщувалася по різних хатах, а згодом дістала новий, мурований будинок напроти школи ім. Т. Шевченка. Крім того А. Маренін учив руханки в семінарії С. С. Василіянок.

Школа ім. Т. Шевченка стала неначе централею українського життя. Тут приїжджали зі Львова визначні українці, як проф. Раковський, що вів досліди окремішности рас української і московської, проф. Дністрянський, якого вибрано з яворівської округи послом до австрійського парляменту, директор І. Филипович, який часто приїжджав у кооперативних та сільсько-господарських справах, адвокат Федак, бандурист Хоткевич та інші. Дім А. Мареніна був відкритий для всіх щирих, українських патріотів. Гостив у себе членів театру Рубчака, опісля Блавацького. У школі ім. Т. Шевченка відбувалися проби співу, музики та аматорського театру. Маренін був організатором, режисером, суфлером і до кожної виставки характеризував акторів.

Походив зі селянського роду, мав близький зв'язок із селом, мав з ним спільну мову. Він роз'їжджав по селах і з повною посвятою працював над економічним піднесенням села.

Коли поселився в Яворові, приступив до добровільної протипожежної сторожі і в короткому часі став в її проводі. Він бачив важливість цієї справи не лиш у Яворові але й у повіті. Тому що хати були здебільша криті соломою, вони ставали жертвою пожежі. Тому він пропаґував і закладав по селах протипожежні сторожі. Вчив як рятувати під час пожежі. Час від часу перевірював їх працю. Заохочував людей забезпечуватися проти пожежі в українському товаристві "Дністер" і на якийсь час став його аґентом.

Брав участь в організуванні та працював у товариствах "Бесіда", філії т-ва "Просвіта", "Задатковому Товаристві", "Товаристві Січ". Разом з учителями Д. Кульчицьким і Власійчуком коло 1907 р. заснував "Учительську Взаїмну Поміч", що гуртувала вчителів для професійної і загально громадської праці в повіті. Став головою повітового "Сільського Господаря". В 1905 р. став збірщиком фондів на будову Українського Народного Дому. За зібрані гроші комітет купив площу в ринку. 22-го травня 1908 р. посвячено наріжний камінь під будову, а рік пізніше будову закінчено. У Народнім Домі знайшли приміщення "Українська Торговля", опісля "Споживча Кооператива", "Украін-банк" і інші установи. Також була там велика заля на імпрези та театральні вистави. Разом з І. Загаєвичем став ініціятором заснування української гімназії "Рідної Школи." Допомагав у купівлі великої площі з дерев'яними будинками коло жіночої польської школи. Якийсь час учив у гімназії поки централя "Рідної Школи" прислала вчителів. Коли в 1912 р. поляки спалили українську гімназію доклав усіх зусиль, щоб побудувати новий , двоповерховий, мурований будинок. Щоб навчання в гімназії не переривати через брак приміщення, відступив кляси школи ім. Шевченка на навчання.

З вибухом Першої світової війни австрійська влада перемінила школу ім. Т. Шевченка на шпиталь і наставила Мареніна його адміністратором. Згодом Яворів займають москалі. З відворотом московської армії 1915 р. вивезли Мареніна з проф. Ставничим, проф. Д. Ліськвичем та іншими як закладника в Росію. Опинився він в орельській губернії. З вибухом революції в 1917 р. в Росії вернувся додому з іншими закладниками через Фінляндію, Швецію і Данію. По розпаді Австрії і перебранні влади в українські руки в листопаді 1918 р. роз'їжджав по селах. Організував сільські управи, заохочував вступати до українського війська, збирав зброю, амуніцію. Опісля став господарським референтом при старості. З відходом українського війська з Яворова пішов із ним на Схід. Переховувався в Бучаччині в Сновидові. В проміжку часу поляки переслідували його родину. Коли відносини дещо устаткувалися, вернувся до Яворова 1922 р. Зголосився до учительської служби, але польська Шкільна Рада його не прийняла, а безправно спенсіонувала. Якийсь час учив у семінарії СС Василіянок. Помер 28-го лютого 1928 р.

Подав Мирон Маренін

МАРІЯН КЛИМ МАРЕНІН

Народився 21-го вересня 1901 р. в Яворові. Як учень VII-ої гімназійної кляси 1-го листопада 1918 р. брав участь у роззброєнні жандар-

мерії в Яворові і належав до Студентської яворівської чоти. Був учасником боїв за Яворів. Пізніше був приділений в ранзі однорічного десятника до III-го корпусу польової жандармерії. В часі "Чортківської офензиви" дійшов до Монастириськ.

По переході за Збруч, у Кудринцях, був відкомандований до 1-ої бригади УСС, до чоти чотаря І. Чичоловича. Брав участь у поході на Київ з бригадою УСС і дійшов до Уманя. По битвах з денікінцями був у "Чотирикутнику смерти" хворий на тиф, а опісля виздоровлював у Жмеринці й Вінниці.

По переході частини армії до поляків був у полоні в Фридрихівці біля Волочиськ. По звільненні з полону був членом УВО та студентом Тайного українського університету.

В 1928 році дістався до польського університету в Варшаві на фармацевтичний відділ, який закінчив в 1932 р. ступенем магістра фармації. Чотири роки працював асистентом при катедрі неорганічної хемії і технології лікувальних засобів Варшавського університету. Опісля був власником аптеки в Озоркові.

По Другій світовій війні перебував у таборах переміщених осіб у Німеччині, звідки виїхав до Австралії, а в 1962 р. приїхав до ЗСА, до Денверу, столиці стейту Кольорадо. У Денвері працював у хемічній лябораторії, а вільний час від професійної роботи присвячував Пластові.

ВОЛОДИМИР МАСЮК

Масюк Володимир народився 29-го листопада 1906 р. в Яворові. Тут ходив до гімназії, яку закінчив матурою в Перемишлі в 1925 р. Правничі студії закінчив у Львівському університеті, адвокатську практику відбув у д-ра Володимира Старосольського.

Від 1920 р. став членом 17-го пластового Куреня в Яворові, зв'язковим якого був проф. Іван Чмола. Займав різні пости в команді Куреня, був його курінним. Брав участь у мандрах пішки з Яворова в Карпати, а від 1926 р. був учасником постійних пластових таборів на "Соколі", займаючи різні пости в їх команді. Пластову діяльність продовжував на еміґрації в Німеччині, зорганізувавши в Ашаффенбурґу станицю з 670 членів. Був її станичним.

У Філядельфії став у 1950 р. співорганізатором місцевої пластової Станиці, був кошовим і станичним впродовж 9 років. Продовжує пластову діяльність як член станичної старшини.

о. ДЕКАН МАТВІЙ МОКРІВСЬКИЙ

Парох церкви св. Юра (т. зв. "міської") й декан яворівського деканату о. Матвій Мокрівський нар. 21-го серпня 1887 р. в селі Жужель к. Белза, повіт Сокаль. Батько його був ковалем і хліборобом. Гімназію й богословську семінарію закінчив у Перемишлі. Одружився з Марією Косоноцькою в 1913 р. і цього ж року висвятився. Був сотрудником о. Волосянського в Краківці і о. Кузика в Радимні. Під час Першої світової війни був польовим духовником у фронтовій лінії й отримав титул каноніка. Після війни став управляючим сотрудником у селі Добрівляни к. Дрогобича, а від 1922 р. парохом у Довгомостиськах к. Судової Вишні. Від 1923 до 1931 р. був парохом Дубрівлян к. Дрогобича, а від 1931 р. став парохом Яворова, ставши деканом яворівського деканату. Одержав титул почесного крилошанина перемиської капітули.

Був діяльний у суспільно-громадському житті ("Просвіта", "Сільський Господар", хор). Під час Другої світової війни був головою Українського Допомогового Комітету.

За першої совєтської окупації НКВД двічі переслухувало його, а з приходом большевиків в 1945 р. був арештований після "Львівського Собору" за відмову перейти на православ'я. Після звільнення з ув'язнення в 1954 р. проживав з родиною у Львові, де й помер 30-го червня 1958 р. Про величавий похорон учасник його написав у листі таке:

"Отця М. Мокрівського поховали на Личаківському цвинтарі. Похоронний похід ішов дві години. Було 13 вінків. Було багато яворівців і знайомих. Відправляв латинський священик. До церкви (православної) не несли, бо так небіжчик наказав".

Дружина о. Мокрівського померла теж у Львові 11-го жовтня 1973 р., проживши 78 років.

Олена КЛИМИШИН

ПАМ'ЯТІ МОЄЇ МАТЕРІ ПЕТРОНЕЛІ З ХАРАМБУРІВ НЄДЗЬВЄЦЬКОЇ Й ЇЇ СЕСТРИ МАРІЇ ХАРАМБУРИ

Оповідала мені моя мама про яворівських міщан, твердих характером, національно свідомих та повних посвяти, коли йшлося про громадську справу. Вона сама була міщанською донькою, знала їх добре й цінила високо.

Ікона Богоматері в Ліску к. Чернияви

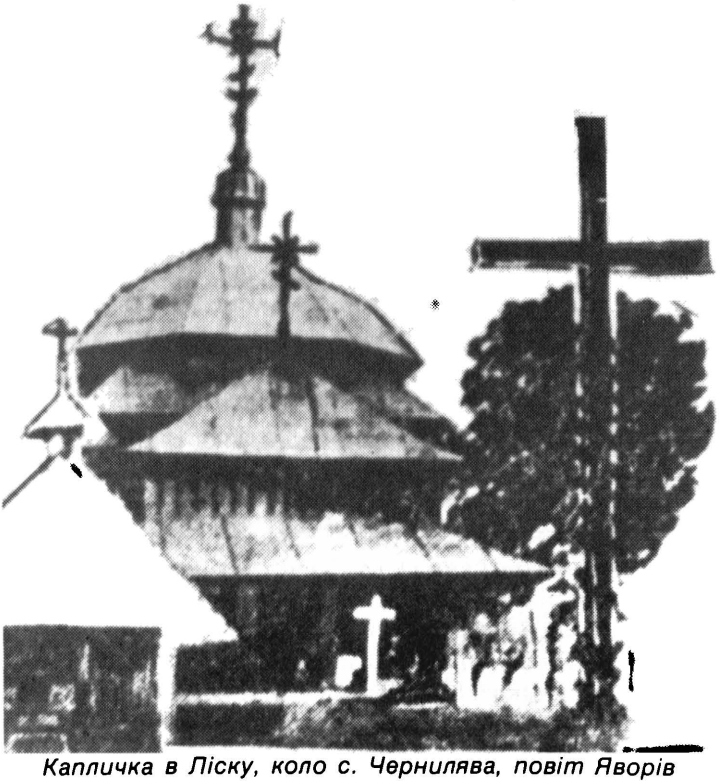

Капличка в Ліску, коло с. Чернилява, повіт Яворів

Юрій Липа, лікар і письменник працював у Яворові за часів німецької окупації в 1940-их роках. У листах до приятеля А. Жука, які назвав "Провінція", подав дуже докладну і глибоку аналізу психіки яворівців. Яворів це старе, мабуть ще з дохристиянської ери поселення. Положене над рікою Скло, на шляху, що лучив у давнину два торговельні осередки Львів — Краків. У добу нападу татар орда нищила Яворів, але й деякі ординці тут поселились. У парафіяльних архівах церкви св. Николая, званої "Гірна" або "Горішня", бо була побудована на горбку, знаходилися метрики хрищення турків і татар. При тій церкві була дерев'яна вежа — дзвіниця з банею історичної мистецької вартости. Знімок її є в "Енциклопедії Українознавства" том перший стор. 819. За енциклопедією рік її будови 1615. Вона згоріла під час польсько-німецької війни у 1939 році. Церковцю вдалося врятувати. Яворівські міщани брали участь у повстанні Хмельницького. Частина козаків залишилась тут жити. Про все це свідчать прізвища й назви сіл. От, моя мати з Харамбурів, що свідчить про татарське походження її роду. Харамбурів було в Яворові багато. Степан, батько моєї матері, мій дідуньо мав братів Петра (званий Петруньо), Івана (Іванцьо) й сестру Марію (Маринця), замужню Салабан. Був ще Петро Харамбура, званий "Перко" і його брат Гавриїл — "Гаврих", батько Семена Харамбури, редактора місцевого журналу "Яворівщина".

Був ще рід Івана Харамбури, батька голови "Комітету Яворівщина", також Івана. Батько Іван мав двох братів. Були Харамбури й на Загородах. Були два дяки Харамбури. Один із них мав чудовий голос, батько Ізидора й Данила Харамбурів, вихованців яворівської гімназії. Можливо, що в давнину це був один рід Харамбурів. Юрій Липа, мавши на увазі характер яворівця, приходить до висновку: "Може свідомість одности духа приходить із свідомости різноманітности походження". Яворівський міщанин свідомий своєї вартости, це гідний нащадок міщан, які вже у 16 столітті зорганізовані в Братствах працювали над збереженням рідної культури та протиставилися польонізації, бо Яворів від 14 століття був під пануванням польських королів. Яворів і Яворівщина були і в новіших часах знані з своєї національної свідомости. Яворів — одно з небагатьох майже чисто українських міст у Галичині.

Оповідала мені моя мама про свого діда Онуфрія Якубовича і батька Степана Харамбуру. Онуфрій Якубович займався торгівлею т. зв. "беконами". Це були биті вже свині відповідної величини і ваги, що їх транспортували до Відня. Торгівля йшла на велику скалю. В ній брало участь багато підприємців, головно тих, що скуповували "товар". Спільниками Онуфрія Якубовича були брати його зятя Степана Харамбури Іван і Петро, а також свояк Чума з Немирова. Онуфрій Якубович доробився великого маєтку. Був дуже жертвенний, дбав про церкву і помагав бідним. Його дружина Анна дуже дбала про нутро церкви, при-

бирання престолів, головно св. Анни своєї покровительки. Міщани поважали її дуже. Сама займалася господарством, а до праці на полі наймала робітників. Як будували в Яворові церкву св. Юра, Якубович був не тільки членом комітету, але також вибудував на своїм полі цегельню, де випалювали цеглу на будову. В Яворові був гарний звичай два рази до року робити по померлих "поминки", на які запрошувано бідних, які ходили за милостинею. Робив це й Якубович. В той день у церкві правилась Заупокійна Служба Божа за померлих членів родини. Під час Херувимської обдаровувано бідних хлібом, який Анна сама приготовляла. Після Служби Божої на городі заставляли столи, за якими бідні могли погоститися. Звичайно на прийнятті були й отці парохи. По відспіванні "Вічная пам'ять" всі розходилися.

Якубович лишив по собі пам'ятку — церковцю, вибудовану недалеко села Чернилява, в "Ліску" до якого прилягало його поле. Збудував її на хвалу Пречистої Діви Марії, що з'явилася там була в давнину. Ікона Пречистої збереглася. Там було джерело, що мало чудотворну силу лікувати хворі очі. Над джерелом була побудована капличка в формі криниці, звана "Керничка". У "Ліску" при криниччі відбувалися відпусти, на яких моя мама все бувала. В церковці на престолі був напис, що це фундація Онуфрія й Анни Якубовичів. Часто їздила вся родина на відпусти до Крехова. Мама мило згадувала ці подорожі, ніччю при місячнім світлі, на вистеленім пахучим сіном возі. І питається моя мати в записках, які я найшла по її смерті — чи стоїть ще церковця, хто про неї дбає, чи є ще хтось в живих, що пам'ятає ті часи, чи може все знищене большевиками, бо ж вони нищать усе, що призначене на прославу і почитання Бога й Його Матері, та що сталося з іконою? Відбитку ікони я дістала через Рим від маминого учня Івана Лещишина, брата Йосифа, що працює у друкарні на Ґротта Феррата. І я дуже рада, що можу її залучити до цього допису. До "Ліска", як до всіх відпустових місць приходили прошаки й були все обдаровані. Тодішній папа нагородив Якубовича за його жертвенність хрестом із мощами святого. Граф Шептицький, батько покійного Митрополита ніс цей хрест за труною Онуфрія Якубовича.

Під час відпусту вірні співали пісню до Божої Матері.

ПІСНЯ
ДО МАТЕРІ БОЖОЇ В ЛІСКУ ЧЕРНИЛЯВСЬКІМ
(Слова У. Кравченко — Музика о. Ю. Манька ЧСВВ)

У Ліску Чернилявськім криниця,
Цілюще, чисте джерело:
Про велич Божу та водиця,
Шепоче й нині, як давно.
До джерела ходімо враз,
Там лік знайдеться і для нас!

В Ліску преславнім, у святині,
Там — Матір Божа всіх нас жде,
Як перед віками — так і нині
Під свій Покров нас всіх зове.
На відпуст всі ходімо враз —
Там — Матір Божа жде і нас!

Її обличчя у іконі
Як тає сонце золоте —
Вона подасть і нам долоні,
Шляхом Христовим проведе.
Сини й доньки ходімо враз
Там — Матір Божа жде і нас!

Минуло років більш як триста
Як монахи здвигли Їй храм —
А славна ласками Пречиста
Здавна до нині — кріпость нам!
Ходімо мольби зложімо враз
Най в чесноті хоронить нас!

О, зберігай нас в чорну пору
У днях спокусних хуртовин,
З низів, де смерть і гріх і горе
Веди до святости вершин.
О, Мати Божа, глянь на нас,
Захорони в покуси час!

Нехай утихне крик розпуки,
Здійми із нас гріхів тягар —
Скріпи на чин і наші руки...
Даєм серця Тобі — як дар!
Серця, як дар, прийми від нас,
Будь Матір'ю нам в кожний час!

По днях недолі і терпіння,
О, Мати дай спокійних літ,
Поглянь на юне покоління
Скріпи весь український рід!
Отсі мольби ми шлемо враз:
Будь милостива і для нас!

Батько моєї матері Степан Харамбура оженився з Розалією, донькою, Онуфрія й Анни. Зразу тесть і зять вели торгівлю разом. Та за якийсь час із невідомої причини розсварилися. Почали вести торгівлю

окремо. Остаточним неуспіхом, чи радше банкроцтвом було те, що не було свого представництва в Відні, як також і те, що з якихось причин цілий транспорт товару знищився в дорозі. Тоді втратили все. Моя мама переживала це ціле життя й тому може любила оповідати про часи, коли багатство давало гарні можливості. Дитинство мама мала гарне. Та по тій катастрофі все пішло навпаки. Померла дуже молодою мамина мати, Розалія Якубович, мавши тільки 34 роки, батько оженився вдруге, прийшла мачуха. Із станом, який заіснував, годі було погодитися.

Крім втрати доньки, яку дуже любив, Онуфрій Якубович втратив ще й сина, одинака. У його пам'ять побудував зі спровадженого мармору дуже гарний пам'ятник — гробницю, що згодом стала родинною.

Мамина сестра Марія, так само, як мама, закінчила учительську семінарію в Яворові, що була недалеко "Гірної" церкви. Провадили школу Сестри чина св. Василія Великого. Марія була багато молодша від мами, а що виховувала її мама по смерті матері й може тому, що була незаміжня, вважали її в нашій родині найстаршою донькою. Тато дуже любив тітку. Ми діти також дуже любили тітку, вона ставилася до нас дуже тепло, як до власних дітей. Мала дуже добре серце й так, як моя мати була дуже гарна. По закінченні семінарії тітка вчителювала зразу в Яжеві Новім, а відтак у селі Скло. Зараз після Першої світової війни мама й тітка вчителювали разом у Склі. Мама вчителювала також у Підлубах, селі, що лежало дуже близько села Прилбичі, де проживала родина покійного Митрополита Шептицького. Відтак ми переїхали до Яворова, дітей треба було дати до школи. Тітка залишилася в Склі. Тітка працювала в Склі до першої большевицької окупації, до 1941 року. В Яворові ми ходили до школи, тато по повороті зі Східньої України дістав працю в уряді скарбовім, а мама посаду вчительки в селі Залужжя, до якого кожного ранку доїздила візочком — сама провадила коня. Не довго це тривало, бо мама пішла на емеритуру. Так само й батько скоро покинув свою працю. Мав прикрості в бюрі. Тато приїхав до Яворова маленьким хлопчиком, коли його батька перенесли з Чорткова до Яворова. Батькова мати була полька. Хата була ведена по-польськи. Та мій батько Ілля, Оскар був свідомим українцем і активним в українській громаді, головно при церкві і в Т-ві "Просвіта". По звільненні з праці працював касиром в українському банку "Задаткове Т-во". Пам'ятаю, що під час пацифікації в 1930 році місто переживало велике напруження. В нашому городі в шопі в соломі "мешкали" ті, що сподівалися побоїв. Мій батько кілька днів, аж все успокоїлося, доносив їм їжу в відрі, будьто носив корм худобі.

"Своє" село, як тітка називала Скло, дуже любила. Знала там усіх. Як я нераз помагала тітці при вписах до школи, то вона дивувала мене тим, що в дітях розпізнавала матерів своїх колишніх учениць і всіх знала по прізвищі, а часто й по імені. Дуже любила квіти, мала чудо-

вий город, де квіти цвіли від ранньої весни до пізньої осени. Любила вишивки, мистецькі вироби й книжки. Була членом "Червоної Калини". Мала в себе всі книжки цього видавництва. Читати було що в тітки. Сама вона казала, що споминів читати не може, бо дуже боляче переживає програну Визвольних Змагань. Тоді мені це виглядало дивним, нині розумію її дуже добре.

Була директоркою школи. Зразу була в Склі "стара" школа. Відтак село випроцесувало в жида-корчмаря корчму, яку перероблено на "нову" школу. Тітка там учила й мешкала. Для мене, тоді гімназійної учениці, ця школа була символом змагань села проти вживання алькоголю й п'янства, символом якого були по селах корчми. Тодішня молодь, зорганізована в Пласті, в протиалькогольних товариствах, дуже сильно старалася протидіяти тому, тим більше, що алькоголь, як і тютюн були державним монополем.

Школа була положена при битому шляху, який білою стежкою біг попри неї. Дуже вигідно було заїхати автобусом до тітки, бо ставав навпроти школи. Школу тітка розбудувала. З одноклясної зробила чотириклясну. Старалася також влаштувати кабінети-лябораторії. Мала вже географічну й природничу лябораторії. Це поширювало школу. На приміщення лябораторій тітка використала "заїзд", видовжений коридор, куди раніше в негоду заїздили вози з кіньми. Перед Другою світовою війною в тітки працювали три вчительські сили. Гарно вивінувана школа й мешкання тітки, прикрашене гарною обстановкою, килимами й вишивками дуже подобалося учительці-большевичці, яку влада призначила на працю в Склі. Скінчилося тим, що тітку в квітні 1941 року арештували, закидуючи зв'язок із польською військовою організацією через учителя-поляка, який там працював і на місце якого прийшла нова вчительська сила. За тіткою пропав слід. Батькам моїм дали знати селяни про арешт тітки. Шукали ми її між закатованими на "Бриґідках" у Львові. Ніяких слідів не знайшли. Були поголоски, що її розстріляли таки тієї ночі, коли арештували, по дорозі зі Скла до Яворова.

Скло ділилось на дві частини: село і т. зв. "Лазеньки", себто місце, де колись діяли сірчані купелі. Вони були віддалені від школи около два кілометри. За моїх часів, це було приємне місце на пообідні проходи. В тій околиці містилася пошта, можна було полагодити навіть маленькі покупки, щоб не їхати до Яворова 12 кілометрів.

По смерті мого батька, ми з мамою переїхали з різними пригодами Европу й опинилися в Америці, в Дітройті. Мама дуже тужила за Яворовом. Тяжко було їй його лишати, та куди тяжче привикати до нової країни поселення. Маму відвідував з Вінніпеґу брат Онуфрій — Нунек, що дуже молодим виїхав до Америки. Цікава й дуже зворушлива була їх зустріч у мене по сорок роках. Розсталися молодими людьми, зустрілись людьми похилого віку. Вуйко був старший від мами. Тужили за

Яворовом обоє. Згадували свого єдиного брата, що залишився в Яворові. Він вернувся після Визвольних Змагань із відмороженими пальцями ніг і жив дуже скромно. Торгував м'ясними виробами, які сам умів приправляти й які його жінка продавала в торгові дні. Мама все думала про поворот до Яворова. Як не живою, то просила нас перевезти її тлінні останки, якщо б ми туди повернулися. Дуже не хотіла лежати в американській землі. Хотіла бути похована в родинній гробниці, що ще нині стоїть (опікується нею мамин учень) на цвинтарі в Яворові з чудовою статуєю жінки з білого мармуру з якором у руках — символом надії.

Пишу цей спомин, щоб хоч так помістити її між яворівцями в збірнику, де напевно будуть сильветки милих і знаних їй осіб, яких вона любила, з якими прожила майже ціле своє життя й за якими так боляче тужила.

РОДИНА ПААРІВ

Перед Першою світовою війною довголітнім бурґомістером Яворова був Фердинанд Паар, багатий землевласник, який посідав водяний млин над річкою Скло на Великому Передмісті. Помер десь у 1912 р. Поховали його на українсько-католицькому цвинтарі, але прізвище й дата народження та смерти на гробниці були вириті по-польськи.

Ф. Паар був одружений з полькою (Хмєлєвска), а й сам почував себе частинно поляком, бо в ті часи великих національностевих різниць не було. Він мав доньку, яка почувала себе полькою і вийшла заміж за поляка Проля. Мав теж двох синів. Один був адвокатом,

Другий син після смерти Ф. Паара перебрав млин і господарку. Був одружений з полькою. Подружжя мало двоє дітей — сина і доньку, пізнішу дружину д-ра Мирона Коновальця, редактора "Нового Часу", брата полковника Євгена Коновальця. Дружина Паарова померла, залишаючи дітей сиротами. Паар прийняв інтеліґентну жінку, щоб вела йому господарство і виховувала дітей. Це була полька, молода, гарна вдова по судді. Вона полюбила дітей і за короткий час стала дружиною Паара. Називалася Іванна.

Взимку 1922 чи 23 р. яворівські поляки влаштували забаву в "Соколі" і запросили Паарів, бо Паар ходив на польські імпрези. Іванна Паар радо скористала з запрошення, бо, бувши полькою, хотіла нав'язати товариські взаємини з місцевою польською інтеліґенцією. Одначе польські пані "з товариства" поставилися до неї холодно, бо вважали нове подружжя Паара мезальянсом.

Незабаром Паари отримали запрошення на українську забаву, бо Паар приходив до Українського Народного Дому і жертвував на українські добродійні цілі. Українські жінки поставилися до Паарової прихильно, познайомилися з нею і запросили до своїх організацій. Іванна Паарова вирішила, що її місце серед української громади. Вона стала добродійкою українських організацій. Незабаром вибрали її головою "Союзу Українок", бо посідала вроджений організаційний змисл, мала багато такту і особистої культури та енергії.

Іванна Паар була в Яворові така активна як адвокат Михайло Фільц. Брала участь у кожній українській імпрезі. "Рідна Школа" користала з матеріяльної допомоги Паара, а й він перестав бувати в польському товаристві і на польських імпрезах.

Дмитро ЛІСЬКЕВИЧ

ІВАН ПРИЙМА ЯК ГРОМАДЯНИН

В ЯВОРОВІ

І. Прийма розпочав свою працю в Яворові на становищі рідношкільного директора 1 лютого 1912 р. Гімназія відразу почула його тверду руку. Вимагав він багато від учителів і від учнів: від учителів солідної праці в школі й поза школою, праці, що вимагає самопосвяти, від учнів точности, обов'язковости та зразкової поведінки в школі й поза школою. Перед його гострим зором не скрився ніодин промах учня. За порушення дисципліни карав гостро, але ніколи не викидав зо школи, усе давав спромогу поправитися й дальше вчитися. Любив хлопців живих, веселих, бадьорих. Опікувався бідними учнями, у чому багато помагала йому його дружина.

Великий натиск поклав на релігійне, національне, естетичне й фізичне виховання. Особливою опікою обгорнув спів і музику. Тоді в гімназії був прекрасний хор і тамбура.

У скорому часі гімназія осягнула високий навчальний і виховний рівень. А щоб випередити в числі кляс конкуренційну маґістратську гімназію, в шк. р. 1912-13 відкрив надпрограмову клясу VI і до неї постягав з цілої Галичини кандидатів різного віку й дуже різноманітного темпераменту та всякого минулого. Одначе непокірних і лінивих зумів так приборкати й загнати до книжки, що при кінці шк. р.

на 22 учнів 19 було здібних, а 3 поправки. А до VII кл. (1913-14) стягнув ще більше учнів. Один прийшов з війська, вислуживши 3 роки. І хоч молодих, здебільшого вчителів (були й молодші від одного учня) страх огортав перед такою збираниною, то в дальшому житті вихованці тієї кляси (з одним або двома вийнятками) не принесли неслави своєму директорові. Навпаки! Правда, що канцелярія директора бачила не одну розправу.

Хоч праця в гімназії забирала йому багато часу, то проте й поза школою всі знали дир. Прийму. Не було — мабуть — ніодного віча, ні зборів, ні наради, що на них він не промовляв би. А говорив палко, з вогнем, без обиняків сипав арґументами, батожив іронією, запалював патріотизмом. Промовляв теж часто на концертах і академіях.

А в церкві нераз, особливо в Страсний Тиждень, читав Апостола й співав з дяками на крилосі.

Суворий і нахмурений у службі, поза службою вмів бути надзвичайно товариський і веселий. Скільки то гарних хвилин провели ми по конференціях, звичайно в цукерні! А поїхати до Львова на концерт Менцінського чи Крушельницької й вранці вернутися через Судову Вишню до Яворова, щоб на 8-му бути в школі, чи не пам'ятають того ті, що їздили з ним? А той крупник у зимі, що його сам майстерно варив і який випивали ми цілим збором у його хаті й при тім слухали гарної гри на фортепіяні його дружини?

Сильний фізично (атлетичної будови) й духово визначався надзвичайною енерґією й невсипущою працездатністю. І тому не любив квієтизму, половинности, заляканости, опортунізму й таврував їх на кожному кроці. У червні 1915 московська окупаційна адміністрація вивезла його з іншими як закладника. У жовтні вийшов на волю в Полтаві.

У ПОЛТАВІ

Якось зимою 1917-18 українці-вчителі середніх шкіл скликали нараду всіх учителів (головно москалів) середніх шкіл, щоб дійти з beati possidentes до порозуміння в справі льокалю для українських середніх шкіл, що в комірнім у російських школах відбували науку по полудні й увечорі. Наші демократи й "добре виховані" господарі не мали сміливости поставити справу руба, а хотіли дуже дипломатично пертрактувати з московськими товаришами, щоб — мовляв — не вразити їх чимнебудь у часі революційного братерства. І тоді після інших промовців виступив дир. Прийма й поставив справу ясно, згідно з честю народу, що визволювався з-під московської кормиги. Зажадав ні більше, ні менше, тільки замкнення всіх російських шкіл, а відкриття на їх місці українських. Констернація страшна. "Шовініст, фанатик, націо-

наліст" — і такі інші докори посипалися тоді на голову Прийми. Так і нічого тоді не вирішили й аж згодом переконалися всі, що становище Прийми було єдино розумне й правильне.

Другий прилюдний виступ бачив я на похороні міністра освіти І. Стешенка, що його вліті 1918 вбила якась злочинна рука в Полтаві. Тіло перевезено серед великого здвигу на залізничну станцію, т. зв. Київську. Над труною промовляв м. і. й Прийма. І знову відважно й одверто кинув виклик московським зайдам, обвинувачуючи їх в убивстві. Тепер уже ніхто не ремстував на промовця.

У Полтаві в театрі ім. М. Гоголя відбувалися цілий шк. р. 1917-1918 українські театральні вистави. Режисером і головним актором був славний Саксаганський, а акторами фахові сили й аматори. Прийма не пропустив — мабуть — ані одної вистави й ми з колеґою Ставничим мусіли ходити разом з ним, хоча цілий день добре напрацювалися по школах, а ще до того мешкали на Павленках, таки далеко від театру.

* *
*

До загальної його характеристики можна б ще додати: дир. Прийма ніколи на українській етнографічній території не говорив інакше, як по-українськи, все одно, чи виступав як директор, чи приватно, однаково, чи було це в Галичині, чи в Росії ще за царату, в уряді, чи в розмові з приватними людьми. Хіба з чужинцями (нпр. з німцями в Полтаві) говорив по-німецьки, коли за Центральної Ради в 1918 р. часто інтервенував у німецької військової влади. З переконання був це безкомпромісовий націоналіст-самостійник, що всіма фібрами душі любив своє рідне, а ненавидів чуже, "заволоцьке".

Вкінці ще одна подробиця. Під час домашньої війни в Україні кілька разів проходив із Полтави до Галичини, перебираючись спритно через усякі фронти. Про його смерть були такі відомості: за його непримиримість з большевицькою окупацією й за приналежність до якоїсь протибольшевицької організації його арештовано. У тюрмі захворів на тиф і помер у большевицькій тюремній лічниці.

Ціле життя був завзятим борцем.

Тводосій СТАВНИЧИЙ

ЖМУТОК СПОГАДІВ ПРО ДИРЕКТОРА ІВАНА ПРИЙМУ

Директора Івана Прийму пізнав я ще як гімназійний учень у Бережанах. Перенесли його туди з української гімназії в Перемишлі в

1903 р. Належав він до рідких тоді філологів: його любили учні, не дивлячись на суворі вимоги в науці.

Народився 1867 р. в Селиськах, пов. Бібрка, академічну гімназію та університет покінчив у Львові. Тут бував у домі проф. Дем'яна Гладиловича, що його дочці Ользі, учениці семінарії, помагав у науці.

Учителем став спершу в Акад. гімназії, а згодом перенісся до гімназії оо. єзуїтів у Хирові і тут оженився з сиротою вже Ольгою Гладилович, що жила в свого діда — хирівського пароха. Десь кого 1900 р. перейшов до української гімназії в Перемишлі, а звідти до Бережан. Ця скитальщина внаслідок непорозумінь із владою так йому впеклася, що при нагоді перейшов на Буковину, де вчителював у Кіцмані, а потім у Чернівцях. Згодом затужив за Галичиною, але влада не хотіла його туди допустити. Тоді скористав із нагоди та в 1910 р. взяв платну відпустку для ведення приватної української гімназії в Городенці, що під його проводом зараз у першім році дістала право прилюдности.

Всі ці його прикмети та слава спонукали тодішнього голову "Рідної Школи" в Яворові д-ра Романа Секелу приєднати його до яворівської гімназії. Дня 1 лютого 1912 р. переїхав Іван Прийма до Яворова та прийняв управу гімназії. Тут стрінулися ми вдруге при спільнім варстаті праці.

Міцною та дбайливою рукою, вхопив він керму школи, а вже з кінцем шк. року школа дістала право прилюдности. Як приємно було вчити під його проводом! Учительський збір складався з самих молодих недосвідчених учителів. Маючи на увазі все тільки добро школи, впроваджував він та вчив, а де треба було, то й поміг та заступився. Траплялося й таке, що промахи брав на себе.

А учні! Не один тільки завдяки йому міг вернутися на дорогу нормальної науки, а певно нема ні одного, що не згадував би його добрим, а то й вдячним словом. Поблажливим не був, але розумів душу дитини й юнака, а шкільна збірнота була його стихією. В часі перерв перебував завжди або на подвір'ї серед учнів або в учительській залі.

Енергія його побіч нормальної праці шукала все ще надзвичайних теренів виладування, отже в наступнім шк. році відкриває в гімназії додатково ще одну клясу (VI) вище, щоб дорівняти прив. гімназії в Рогатині, а число учнів у цім році зросло на 120.

У третьому році управи дир. Прийми Кружок У. П. Т. за його головно спонукою приступає до будови нового будинку для школи, а в часі ферій місцеві учні ставали до роботи при будові.

Школа ця стала мізинчиком та гордістю яворівського громадянства.

В цім же 1913-14 році на весні виїздить він за міністерською стипендією в наукову подорож по Італії та Греції.

Повні найкращих надій кінчили ми цей шкільний рік в дні 26 червня 1914 р.

28 червня гурт учнів з учителями взяв участь у сокільському здвизі у Львові.

Велика війна звернула колію життя дир. Івана Прийми. Відступаючи, австрійські війська ув'язнили його за якесь відважне слово, але на щастя вдалося його звільнити.

Російську інвазію перебуває в Яворові, мужньо обороняючи майно гімназії та цілість старого та нового будинків від розміщених у місті російських військових частин. Одначе відступаючи, військо на весні 1915 р. забрало його з собою як закладника. По довгій "одисеї" по різних тюрмах опинився він вкінці в Полтаві на волі. Тут пережив він найближчі роки. Незабаром дається полтавцям пізнати як відважний та щирий громадянин. Належав тут до постійних відвідувачів Клюбу та познайомився ближче зо всіма свідомими громадянами. Вносив він серед них бадьорість та віру в скору перемогу.

В Полтаві захопила його революція. Відразу став він у центрі народнього руху, часто виступаючи з палкими промовами, загріваючи до рішучих заходів усамостійнити Україну. В тім часі їздив він кілька разів до Києва, передусім у шкільних справах. Він теж висунув потребу заснування української середньої школи в місті, що її утримувало Земство. Управу тієї гімназії, що відбувала науку в залях Марійської гімназії на Олександрівській площі, взяв дир. Прийма. Сюди приїхав я з Сибіру, щоб знову спільно працювати.

На цім становищі захопила його перша большевицька інвазія (січень-березень 1918 р.).

По приході німців до Полтави вибирається він додому. До Києва приїздить у сам день гетьманського перевороту, а в Яворові з'являється в Великодню суботу ввечорі. Яка то була несподіванка для Яворова, коли на Воскресній Утрені з'явився популярний Іван Прийма!

У травні стає душею організації великого народнього віча на ринку в Яворові в справі подій у Великій Україні. Присутні з захопленням слухали його палкої промови.

Але яворівське поле було вже надто вузьке для його діяльности. Його тягнуло до ширших українських ланів, до повної свободи. Взявши знов управу яворівської гімназії, розпочинає новий шк. рік, але вже з початком жовтня виїздить в Україну. На вістку про Листопадові Дні приїздить, щоправда, ще раз до Яворова, але на короткий час. Звідси виїздить з наміром добратися до Станиславова, щоб взяти становище шкільного інспектора. Одначе доїхав тільки до Дуліб у Бобреччині, а звідси змушений відступати на схід, вибрався знову до Полтави. Перебрався через большевицький кордон та з'явився в Полтаві, але в тяжкі часи, скривався перед большевиками. Врешті його арештували з гуртом членів Комітету Визволення України і вивезли до Харкова. Очікував суду, набрався тифу, та в червні 1921 р. помер у тюрмі.

ОМЕЛЯН СЕНИК-ГРИБІВСЬКИЙ

Омелян Сеник-Грибівський народився 21-го січня 1891 року в Яворові. Ходив до школи в Яворові, а далі у Львові до польської гімназії. Потім студіював філософію, аж доки не захопила його війна.

Ще гімназистом брав живу участь у праці, веденій у тайних гуртках молоді. В 1914 р. зголосився добровільцем до УСС. та не мав щастя туди попасти, через обмежену кількість Леґіону. Світову війну перебув у рядах австрійської армії на сербському та італійському фронтах. За хоробрість отримав старшинський ступінь поручника. У жовтні 1918 р. зголосився до розпорядження української влади.

В складі 3-го корпусу перейшов усі бої Української Галицької Армії з поляками, її відворот, "Чортківську офензиву", другий відворот за Збруч, у ранзі сотника пережив незабутній похід на Київ.

Пізніше, враз з сотником Головінським взяв участь у змові проти большевиків і серед тяжких боїв на два фронти попав у польський полон. Втік з полону і в 1920 році повернувся до Львова. Жорстока поведінка поляків супроти українців переконала його, що тільки дальша боротьба може змінити становище нації.

Тому з перших днів поринув у підпільну працю та створив різні революційні гуртки, які пізніше влилися в Українську Військову Організацію (УВО). Він відразу зголосився до диспозиції цієї організації і, побіч полк. Євгена Коновальця, висунувся на провідне становище. Став одним із співтворців Організації Українських Націоналістів та членом першого Проводу Українських Націоналістів. Цій Організації присвятив Грибівський найкращі роки свого життя.

Варварське вбивство полковника Євгена Коновальця застало Грибівського на терені Південної Америки. Як найближчий співробітник полковника, він негайно повернувся до Европи та перебрав керму Організації. Підготовив II-й Великий Збір, який покликав на становище голови ПУН полк. Андрія Мельника.

О. Сеник-Грибівський загинув трагічно в Житомирі 30-го серпня 1941 р.

о. МИТРАТ ВАСИЛЬ СЕРЕДОВИЧ

Отець монс. Василь Середович народився 16-го квітня 1908 р. у Свидниці, пов. Яворів, Україна. Там закінчив школу, а від 1920 до 1928 р. учився в яворівській гімназії, де склав іспит зрілости. Теологічні студії закінчив у Перемишлі. Був висвячений 20-го березня 1932 р. єпископом

Йосафатом Коциловським. Душпастирську працю почав на Лемківщині, як адміністратор парафій. В 1935 р. дістав призначення на пароха в Туринську-Репедь, повіт Сянік. В 1944 р. виїхав на еміґрацію, де був сотрудником у католицькій німецькій парафії. У 1947 р. переселився до ЗСА. Тут став сотрудником у Перт-Амбой, Н. Дж.; згодом у Кюртіз-Бей, Мд.; адміністратором парафії у Балтімор, Мд. Від 1949 до 1952 р. виконував обов'язки ректора філядельфійської катедри, а потім призначено його парохом церкви св. Івана Христителя в Сиракузах, Н. Й. Став деканом центральної частини ню йоркського стейту. За Владики Кир Константина був консультором та членом Маєткової Ради, та є ним тепер у Стемфордській єпархії. Його заходами побудовано церкву в селі Дальова на Лемківщині, поставив парафіяльні будинки в Туринську, пов. Сянік, відновив церкву в Кюртіз-Бей, збудував школу у Філядельфії, відновив церкву в Сиракузах і там побудував нову школу, манастир для Сестер-учительок і приходство.

За ці заслуги папа Павло VI в 1968 р. відзначив о. декана Василя Середовича гідністю папського шамбеляна. В своїй душпастирській праці о. Середович піклується Апостольством Молитви, Товариством Святого Імени, Вівтарною Дружиною та іншими церковними організаціями.

ТЕОДОСІЙ (БОГДАН) І ОЛЕКСАНДРА СТАВНИЧІ

(На підставі даних родинного архіву, поданих Омеляною Ставничою-Дзюбою)

Теодосій (Богдан) Ставничий народився 15-го січня 1866 р. в Добряничах перемишлянського повіту. Народну школу й гімназію закінчив у Бережанах. Учнем гімназії належав до тайного гуртка "Молода Україна". Матуру склав у 1906 р. Студії географії й історії закінчив у Львівському університеті. Під час студій мешкав в "Академічному Домі". Був одним із 116 підсудних студентів за активну участь у боротьбі за український університет. У в'язниці вчився і мав дозвіл складати іспити.

Одружився в лютому 1912 р. з ученицею шостої кляси гімназії СС Василіянок Олександрою, донькою професора бережанської гімназії Петра Душкевича й Павлини з Навроцьких. Одруженою Олександра Ставнича склала гімназійну й семінарійну матури в 1916 р. Записалася на медичний факультет Львівського університету, але події Визвольних Змагань не дали їй закінчити медицину. Працювала тоді медсестрою в яворівському польовому шпиталі. Якийсь час студіювала в Українському тайному університеті. В 1927 р. закінчила студії біології й

хемії в Краківському університеті, склала з цих предметів педагогічний іспит і навчала їх у гімназії. Вчила теж дівчат гімнастики.

В 1911 р. Т. Ставничий дістав працю вчителя в українській гімназії "Рідної Школи" в Яворові. В 1915 р. російська окупаційна влада вивезла його як закладника в глибину Росії разом з директором гімназії Іваном Приймою, проф. Дмитром Ліськевичем та іншими. В 1917 р. Теодосій Ставничий приїхав із заслання до Полтави і там вчив в українській гімназії разом з директором Іваном Приймою. В 1918 р. вернувся до Яворова і з проф. Адольфом Мусяновичем працював над урухомленням яворівської гімназії. В 1922/23 рр. став її директором. Від 1923 до 1930 р. вчителював в українській державній гімназії в Перемишлі. У вільні від навчання дні приїздив до Яворова, бо його дружина Олександра вчила в яворівській гімназії. Олександра була великою приятелькою шкільної молоді, особливо опікувалася ученицями. Працювала суспільно, зокрема вела акцію допомоги убогим учням і гімназії, яка боролася з фінансовими труднощами. В 1930 р. польська шкільна влада заборонила О. Ставничій вчити в українській гімназії. Одночасно примусово спенсіонувала Теодосія Ставничого. В 1935 до 1937 р. Теодосій Ставничий вчителював знову в яворівській гімназії. Цього самого року переїхав з родиною до Стрия, де його дружина отримала працю вчительки в ліцеї. З вибухом Другої світової війни Ставничі виїхали на Захід. В 1940-44 рр. Теодосій Ставничий очолив українську гімназію в Холмі, в 1945 до 1948 рр. став директором української гімназії в таборі Бад-Верісгофен у Німеччині, а в 1949/50 рр. вчителював в українській гімназії в таборі переміщених осіб у Діллінґені, Німеччина. Олександра вчила в гімназіях в Бад-Верісгофені і Діллінґені. В 1950 р. Т. Ставничий з дружиною прибув до ЗСА і разом з дочками проживав у Боффало. Обоє Ставничі живо інтересувалися суспільним життям української громади, а їхні доні — (лікар д-р Богданна, заміжня Салабан і Омеляна, заміжня Дзюба) активно працюють у "Пласті".

Яворівці любили й шанували Т. й О. Ставничих за їхню віддану педагогічну працю в українській гімназії, за участь у суспільній праці та за приязне і доброзичливе ставлення до яворівських міщан.

На першому з'їзді яворівців в 1969 р. вибрано Т. Ставничого почесним головою Реґіонального Комітету "Яворівщина", а на другому з'їзді в 1975 р. вшановано його з нагоди 90-ліття. О. Ставнича померла в 1967 р., а Т. в 1979 р. Обоє поховані в Боффало, Н. Й., ЗСА.

ОЛЕКСАНДРА СТАВНИЧА

Проф. Теодосій Ставничий був іменований учителем української гімназії в Яворові в шкільному році 1911/12 в часі, коли завідував нею

директор Грушкевич, а пізніше Прийма, вивезений москалями в квітні 1915 р. до Росії, звідки вже не вернув. Ставничі мешкали в новій, окремій, двокімнатній хаті боднара Ружицького. Ця хата знаходилася з боку нашої вулиці та малої поперечної вулички по правій стороні напроти криниці, з якої брали воду переважно жиди, бо це була жидівська дільниця. Пам'ятаю дві християнські хати з лівої сторони цеї вулички: одна з них належала до Харамбури, що його називали популярно "Руські народе", бо мав звичай так зачинати промову на загальних зборах різних українських установ. Для мене був він цікавий тому, що мав багато доньок. Старша від мене ходила зі мною до 6-ої кляси народної школи і приходила до мене вчитися, а одна була від мене в два або три роки молодша. Одну, старшу, я пізнала в школі мережива в часі вакацій перед Першою світовою війною в 1914 році. Тоді я вчилася робити коклюшкові мережива ("кльоцкові коронки"). Вона була живою, приємною дівчиною.

В сусідній хаті мешкали поляки стельмахи Чемжальскі. Ядвіґа ходила зі мною до першої кляси народної школи, а її сестра була шкільною товаришкою моєї сестри. Тому я цю вулицю добре знала, а хату, де мешкали Ставничі, можна було добре бачити. Коли ми йшли до міста, часто стрічали Ставничих на вулиці. Вони теж переходили часто коло нашої хати, зокрема в перших роках по приїзді до Яворова.

Яворів, це мале місто, в якому всі зналися, а коли приїхав хтось новий, всі ним цікавилися.

В липні 1912 року померла моя бабця по мамі і від половини липня до кінця вакацій я перебувала під опікою батька в товаристві дооколишніх сусідських дівчат. Найчастіше бувала я в домі Кульчицьких, де були дві доньки: роком старша Іванка і Зонка старша на два роки. Зося була жива, весела і цікавилася світом. В неділю ми ходили звичайно до лісу в товаристві старших. З нами була часто тітка Яворська, сестра вчительки Кульчицької, або й обі вони.

Коли ми були раз у лісі, Зося запропонувала піти в цю сторону лісу, де сидять Ставничі, бо вона є дуже молода й її правдоподібно більше відповідало б наше товариство, ніж старших осіб. Зося мала тоді десять років, а Ставнича вісімнадцять. Я була рада, бо перед роком я пізнала молоду сімнадцятилітню пані, дружину молодого сотрудника о. Тустановського. Мала вона на голові велику "куафюру" (зачіску) з чужим волоссям всередині, трохи коротшу суконку ніж носила наша мама, гарно щебетала, часто сміялася, була сповнена життєвої радости. Я відчувала, що вона краще побавилася б зі мною, ніж сиділа в товаристві старших, поважних людей. Так наставлена, я приступила до Ставничих.

Молода одружена жінка мала темну сукенку, розпущене волосся, лежала свобідно на траві в товаристві мами й чоловіка, щаслива, що

відпочиває. Наше товариство, правдоподібно, не було їй до вподоби; вона мала інші зацікавлення, про які ми ще тоді нічого не знали. Вона мала бути матір'ю, а думала про закінчення гімназії. До нас віднеслася зичливо, але наші забави й радості її не цікавили. Вона була чемна й дуже поважна, мало, майже нічого не говорила, а це мене дуже дивувало. На вулиці мала енергійний хід, ходила скоро й була задумана. Вона не мала на голові "куафюри" з чужого волосся як інші пані за обов'язуючою тоді модою. Коли після російської окупації деякі жінки почали втинати волосся, Ставнича належала до перших із них. Перед Першою світовою війною ми знали, що Ставнича має малу доню Богданну. Вони виїхали з Яворова в часі російської інвазії. Вернулися в 1915/16 р.

Тоді нам сказала вчителька манастирської школи Залеська, що Ставнича студіює медицину і їздить до Львова на виклади.

Уявіть собі — сказала до нашої мами Залеська — вона лежала в ліжку після народження доньки і вчилася до матури. Вона ні на хвилину не відкладала книжки, вона сама шиє, займається хатою, а тепер студіює медицину.

— Чи має поміч? — запитала наша мама.

— Приходить Баландиха помагати в хаті, а її донька доглядає дитину.

Я говорила з дівчиною, що мала скінчену шосту клясу народної школи, була бідна, але радо училася б, щоб стати вчителькою. Дівчина бачила, що Ставнича вчиться й це заохотило її до науки.

— Якщо хочеш учитися, приходи до мене, я буду давати тобі лекції. Пізніше поговорю з мамою і пішлемо тебе до школи, якщо пані Ставнича погодиться, — сказала Залеська.

Баландиха була дуже бідною жінкою. Вона мала шматок землі напроти цвинтаря, малу, стару хатину і стодолу. Хата мала одну кімнату. Хата зі старости була похилена, а бідна вдова мешкала в ній з двома доньками. Вона послугувала людям. В часі війни хата завалилася, а вдова перенеслася до стодоли. Там померла молодша дочка через невідповідні життєві умови. Ніхто їй не поміг у тих тяжких часах, коли панувала епідемія тифу, червінки й холери. Це було в 1915 році. В 1916 році мешкала вже Баландиха напроти криниці, в сусідстві Ружицького й була сусідкою Ставничих. Ця хатина не була багато краща від попередньої хатини Баландихи, мала одну кімнату й комору.

Баландиха з донькою спала в цій хаті, а цілий день перебувала у Ставничих. Провадила їм хату, а її донька ходила до манастиря до сьомої кляси, а пізніше до семінарії. По полудні перебувала у Ставничих і опікувалася доньками. Пізніше склала матуру й пішла на вчительську посаду, а по кількох роках вибудувала гарну мурована хату на площі, де колись стояла стара хатина й стодола. В тій хаті мешкали

льокатори, собі залишила одну кімнату й кухню для мами і себе. Коли була ученицею отримувала харчі від Ставничих, а одежу від учительок з ініціятиви Залеської.

Ставнича мала великі труднощі з закінченням медицини. Студії протягалися, вона мала великі обов'язки. Посада вчителя гімназії "Рідної Школи" не давала їй змоги їздити на виклади до університету у Львові. Не могла теж постійно перебувати у Львові, бо мала тяжкі домашні обов'язки як жінка і мати. Вона не провадила товариського життя, ми ніколи не чули, щоб хтось з інтеліґентів бував у Ставничих. В неділі, коли була гарна погода, Ставничі обоє, а пізніше з доньками виїздили роверами до лісу, щоб відпочити. Вони жили власними проблемами й не хотіли ділитися ними з іншими. Їх поведінка була така, наче б їх не обходили чужі приватні особисті справи, якими цікавиться публіка в малому місті. Ця родина була заінтересована собою, щоб якось вижити і виховати доньки. Ставнича, мабуть, мріяла, щоб донька Богданна закінчила медицину, бо вона не мала змоги. Вона мала, здається, три роки медицини за собою і зробила заходи отримати посаду вчительки природи в гімназії "Рідної Школи". Вона дістала посаду, але мусіла доповнювати студії, щоб стати кваліфікованою вчителькою. Як і коли вона це робила при своїх тяжких обов'язках, про це могла б сказати лише її донька Богданна.

Вона дуже погано бачила, мала короткий, ослаблений зір, а це тому, що молодою жінкою вона вчилася в ліжку в лежачій позиції при поганому освітленні. Вона часто на вулиці не пізнавала людей. Багато читала, вчилася й сама шила, бо любила одягатися модно. Вона різнилася від інших зустрічних жінок. Видно було, що вона цікавиться поважними проблемами. Вона виглядала на людину, перемучену умовою працею й розуміла інших, що в подібний спосіб працювали над собою. Вона була нервовою, дуже вразливою жінкою й її дуже добре розуміла вчителька Залеська, яка мала до неї безпосередній доступ. Вона часто спішилася на вулиці, щоб не спізнитися до своїх обов'язків учительки гімназії, а пізніше польської державної семінарії в Яворові. Вона стала вчителькою цеї школи в 1931/2 році. Мабуть, мала вже тоді повні кваліфакації, бо без них не могла б дістати такої посади, тим більше, що була українкою. Вона мусіла мати як учителька дуже добрі референції від візитаторів української гімназії "Рідної Школи". Моя сестра, учениця державної семінарії ніколи не згадувала, щоб проф. Ставнича була колинебудь непригoтована до лекції, або щоб була несправедлива. Вона не мала придомка,* як інші, часом дуже дотепного.

Наш батько мав часом нагоду говорити з Ставничою. Вона була прихильна до других, радо помагала, як мала змогу, батько її шанував,

* В 1920-их рр. учні дали їй порекло "Пенелопа".

хоч нераз чув про неї неприхильні опінії жінок, які її не знали, не розуміли та розуміти не хотіли й судили поверховно.

В Яворові все, що було понад пересіч, вражало людське око, яке не могло знести, щоб хтось був інший, ніж пересічний провінційний з'їдач хліба. Про це знала Ставнича й тому її відношення до людей було чемне але обережне. Вона не хотіла слухати, ані втручатися в чужі справи.

В 1936/7 році перенеслася Ставнича з родиною до Стрия, де зорганізовано нового типу державний учительський ліцей, в якому директоркою була Марія Галашинська. Вона забрала з собою цілий свій учительський збір. Там був також учитель української мови Володимир Винницький, якого моя сестра і її товаришки називали популярно "Влодзьо". Він був дуже доброю вчительською силою, бо сестра правильно писала й говорила українською мовою й знала українську літературу. В Стрию заскочила Ставничу війна, а за німецької окупації була директоркою української гімназії в Грубешеві.

РОМАН ХАРАМБУРА

Роман Харамбура народився в 1895 р. в Яворові у міщанській родині Івана й Анни з Мартиновичів Харамбури. Народну школу закінчив в Яворові, а гімназію в Перемишлі в 1914 р. В 1915 р. Роман Харамбура як Український Січовий Стрілець брав участь у боях на Маківці, під Бурканевом і Семиківцями. В 1916 р. в бою під Потуторами попав у російський полон, звідки вивезли його на Сибір. В 1917 р. Роман з іншими, бувшими УСС-ами повернувся з Сибіру до Києва, де організувався Корпус Січових Стрільців. Комендантом першої сотні став Роман Сушко й до цеї сотні приділено Романа. Він брав участь у Визвольних Змаганнях на центральних землях України до 1920 р. Тоді повернувся до Яворова. В р. 1922/23 студіював право в Українському тайнім університеті. В 1925 р. закінчив однорічний торговельний курс у Львові й дістав працю головного директора кредитової кооперативи "Народний Дім" в Яворові. Працював там до 1939 р. Роман Харамбура належав до найбільш активних громадських діячів в Яворові й у повіті. Був головою "Міської Читальні", "Товариства Охорони Воєнних Могил", належав до управи філії "Просвіта", товариства "Рідна школа", філії товариства "СУПРУГ" (Союз українських, приватних службовиків), "Сокіл", "Яворівський музей", "Товариства опіки над українськими інвалідами". Належав також до управ таких установ як "Сільський господар", "Районова молочарня" й "Повітовий союз кооператив".

В 1930 р. був впродовж одної каденції першим заступником бурмістра в Яворові.

З вибухом Другої світової війни Роман Харамбура виїхав із родиною на Захід. На еміґрації працював в "Українбанку" в Ярославі а по приїзді до Австрії працював як організаційний референт "Братства св. апостола Андрія" в Інсбруку. Також працював у "УЦДОА" (Українське Центральне Допомогове Об'єднання Австрії).

В 1949 р. переїхав з родиною до ЗСА і поселився в Рочестері, Н. Й. Тут включився в працю "Українського конґресового комітету" та разом з іншими зорганізував товариство "Самопоміч" і активно в ньому працював. Зорганізував теж "Стрілецьку громаду" з новоприбулих ветеранів Визвольних Змагань.

Помер Роман Харамбура у вересні 1951 р.. Похований у Рочестері, Н. Й.

МИКОЛА ХАРХАЛІС

Микола Хархаліс народився 3-го грудня 1894 р. в Яворові, в міщанській родині. Народну школу ім. Тараса Шевченка скінчив в Яворові а гімназію з матурою в Перемишлі. В 1914 р. зголосився до Українських Січових Стрільців. Вишкіл відбув на Закарпатті, в Ґоронді, відтак брав участь у боях проти москалів у Карпатах. В другій половині жовтня в 1918 р. одержав наказ від Головної Української Військової Команди у Львові перебрати владу в Яворові від австрійського уряду. Це завдання виконав успішно 1-го листопада 1918 р. Як комендант міста, змобілізував військовиків і громадян до праці при будові Української Держави. По зайнятті Галичини армією Галлера перейшов на землі Східньої України й у ранзі сотника брав участь у боях проти большевиків. По повороті додому в 1921 р. включився в підпільну працю УВО (Української Військової Організації) за що попадав кількаразово в польські тюрми. Від 1924 до 1926 р. наглядав над домом "Українських Інвалідів" у Львові. В 1927 р. одружився з Ярославою Кулинич і жив у Львові як працівник "Центрального Союзу Кооператив" до 1933 р. В 1933-39 рр. працював головним директором "Союзу Кооператив" у Бучачі. Після зайняття Західніх земель большевиками переїхав із родиною за Сян, де працював в управах "Повітових Союзів Кооператив" в Ярославі, Томашеві й Сяноці до 1942 р. Тоді вернувся до Яворова і працював як член управи у МСТ (Міське Споживче Товариство) до 1944 р. З приходом Червоної армії виїхав до Німеччини, опісля до Торонто в Канаді.

Помер 3-го жовтня 1983 р.

ОСТАП ХАРХАЛІС

Місто Яворів славне своїм патріотичним міщанством, яке видало з себе багато заслужених для української справи людей. До них належить Остап Хархаліс, який народився в Яворові 24-го жовтня 1901 р. Його життя, як і життя сучасного йому покоління тісно зв'язане з українським визвольним рухом. Вже в хлоп'ячих роках Остап став у лави тих, які ціллю свого життя поставили службу батьківщині. Як учень гімназії в Яворові Остап став членом Пласту.

Любов до України він засвідчив чином. В листопаді 1918 р. вступив у ряди Студентської Чоти, що перебрала владу в Яворові. Належав до сотні, якою командував його брат Микола й до якої належав його батько Михайло. Під час Чортківської офензиви вступив до Гуцульського Куреня й брав участь у боях із поляками. Був ранений під Галичем. Після видужання вступив до VI Бригади УГА й брав участь у кампанії проти Денікіна. В квітні 1920 року попав у польський полон. По звільненні прибув до Яворова й склав іспит зрілости в перемиській гімназії.

Після Визвольних Змагань вступив у члени Української Військової Організації. За свою революційну діяльність сидів у польських тюрмах Львова, Перемишля й Кракова. Всі ці переживання від наймолодших років не змінили його ідейного наставлення й не зламали його, а навпаки загартували.

Після звільнення з в'язниці за час польської окупації працював Остап Хархаліс у кооперації, зокрема розбудовував молочарні в яворівському повіті. Заклав районову молочарню — відділ "Маслосоюзу" в Яворові й очолював її продовж вісімнадцяти років.

Його громадська постава не змінилася й після приїзду до ЗСА. Він включився в українське організоване життя в Балтімор, де поселився з дружиною Марією й дітьми Ольгою, Іриною й Тарасом. Працював у місцевому УККА, в "Самопомочі", був членом УНС та очолював Об'єднання Бувших Вояків Українців в Америці.

На з'їзді яворівців 14-15-го червня 1969 р. на "Союзівці" особливою стоянкою відзначено вклад праці О. Хархаліса на терені Яворівщини.

Остап Хархаліс помер у Балтімор 27-го травня 1969 р.

Д-р Іван НІМЧУК

АРТИМ ХОМИК

(1881-1921).

Учитель яворівської гімназії в 1910-12 рр. Артим Хомик — галичанин, але не тут здобув він собі славу й популярність. У Галичині

знали його як непосидючого, непокірливого й "незрівноваженого" педагога, що з ним і шкільна влада й українські громадянські чинники мали тільки клопоти. Правда, блиснув був на хвилину своїми новелістичними нарисами п. з. "Всесильний доляр" у "Літ. — Наук. Вістнику", але й у тих талановитих перших спробах його пера підозрівав дехто — зручний пляґіят. А втім, був гонений за свою дивну, непокірливу вдачу, за свою впертість і правдомовність. І скитався як вічний нуждар-самітник по приватних українських гімназіях, поки напередодні великої війни доля не загнала його на Східню Україну.

Аж там "знайшов він себе", аж тамошнє оточення, а передусім українська революція та зв'язані з нею події, дали Хомикові імпульс до ширшої публіцистичної праці. Там, у Києві, кинувся він у вир кипучого життя столиці, там забрався він з жаром до роботи, яка поглинула його цілого. І там уперше в житті заробляв на гарне удержання, хоч, привичний до мізерного життя, вів його по-давньому — як справжній інтеліґентний пролетар.

У Києві виявив Хомик і найбільшу продуктивність. Писав кожного дня до щоденника "Відродження" оригінальні передові статті, багаті поглядами та европейським підходом до справ. Крім цього писав політичні брошури (напр. про потребу українських установчих зборів — у видавництві "Вернигора"), приготовляв шкільні підручники й займався красним письменством, розчитуючись у творах світової літератури. Брав участь і в політичному житті: він був один із засновників "Союзу української державности". У тих вільних умовинах життя, незв'язаний ніким і нічим, почувався Хомик, не дивлячись на інтенсивну працю, найщасливішим у своєму злиденному житті.

Опинившись у Відні в ролі еміґранта, живе цей журналіст-філософ знов у нужді. Спершу не піддається хоробі, що здавна загніздилася в його грудях, і працює багато в еміґрантських журналах ("Воля", "На переломі") та стає членом-засновником і членом першої управи "Союзу українських журналістів і письменників у Відні". Одначе незабаром хороба скошує його в 41 році життя. А по нім лишилася нам у спадщині — крім численних його статтей, декількох брошур і декількох шкільних підручників — одна-єдина збірка літературних нарисів, що вийшла вже по його смерті ("Всесильний доляр і інші новелі", Відень 1922).

Артим Хомик був оригінальною, освіченою, багатою на думки людиною. До того мав на кожну справу свій питомий, критичний погляд і гостре, як бритва, перо (т. зв. "хомиківський стиль"), що ним трощив усіх малоросів, хитрунців і інших заскорузлих рутенців чи малоросів. Був послідовний демократ і вірив фанатично в силу й відпорність українського демосу. На цю тему написав він уже на еміґрації більшу студію про психіку російського й українського селянина, що, на жаль, не появилася друком. Разом із покійними українськими журналістами

Сембратовичем і Весоловським, що також похоронені в Відні, мав він ще одну прикмету: був ідеаліст і вмів захопитися гарною, доброю справою — до безтями.

Його цикл "Всесильний доляр" — це своєрідна спроба філософії життя й суспільства. Хомик хотів зрозуміти ясно, що таке суспільство, а передусім капіталізм, але — як багато інших — мав дві думки про нього: "Капіталізм — це боляк на організмі суспільности, який трісне і згине". — "Але коли цей боляк трісне, скільки рознесе сопуху! А матерія не гине". Або: Ціла організація психофізична босяка-пролетаря достроїлася до капіталістичної системи з її продуктами виділення: правом власности, проституцією, мілітаризмом і алькоголізмом Ухудоблення — це вся філософія протесту пролетаря, свідомого, мудрого й гордого, як Діоген, але безсилого проти механізму суспільства... — Інші речі в тій книжці ("На боєвищі життя", "Raison d'etat") — слабші й думками й формою, хоч не бракує їм публіцистичного темпераменту й своєрідного хомиківського сарказму.

Помер цей оригінальний публіцист і письменник у Відні. Великий гурт українських еміґрантів взяв участь у його величавих похоронах 15-го березня 1921 р.

Відійшов від нас Хомик у одному-єдиному вбранні, яке міг назвати своєю власністю, бо й не прив'язував найменшої ваги до власности; гроша, слави. Відійшов, лишаючи нам усім до наслідування свою гарячу любов до правди, великий ідеалізм і непохитну віру в кінцеву перемогу української національної ідеї.

Теофіль РУДНИЦЬКИЙ

МИКОЛА ЧОПИК — ПЕРЕДОВИЙ КООПЕРАТИВНИЙ ДІЯЧ

На стіні церкви св. Юрія в Яворові є вмурована таблиця з іменами яворівців, героїв УГА, які в Визвольних Змаганнях віддали своє життя за волю України. Між ними видніють імена 3-ох братів знаної патріотичної родини Чопиків, а саме Осипа (нар. 1893 р., помер у Вінниці на тиф), Івана (нар. 1898 р.), згинув у ранзі поручника в бою під Вишенкою біля станції Верешиця, похований на цвинтарі в Крехові і наймолодшого Володимира (нар. 1900 р.) гімназійного учня в Яворові, який згинув на протибольшевицькому фронті під Білою Церквою.

Крім згаданих Чопиків у Визвольній Війні брав активну участь також і середущий їхній брат Микола, нар. 22-го травня 1895 р. Микола Чопик, як абсольвент Української Академічної гімназії у Львові (1914 р.), прямо зі шкільної лавки розпочав воєнну службу в австрійській армії в 1915 р. під час Першої світової війни. Мав ступінь хорунжого. Як поручник УГА був ранений у боях під Любачевом, попав у польський полон і був перевезений у табір полонених в Домб'ї. Повернувши з полону, студіював право в тайному Українському Університеті у Львові. Склав теж семінарійну матуру, але не вчителював. Захоплений кооперативним рухом, що в повоєнний час розвивався на рідних землях, присвятився кооперативній ідеї, для якої працював і якою жив до смерти.

До 1924 р. працював у Повітовому Союзі Кооператив в Яворові, а по його ліквідації, як люстратор ПСК-Бібрка й організатор району Ходорів. Згодом повернувся до Яворова як директор-організатор ПСК і на тому пості працював до вибуху Другої світової війни. Брав живу участь у культурному, громадському та політичному житті яворівського повіту, за що польська влада запроторила його до Берези Картузької. Після окупації Галичини большевиками в 1939 р. залишив Яворів і поселився в Ярославі, де працював директором організаційного відділу ПСК.

В Німеччині в таборі Діллінґен працював як голова таборової кооперативи. В 1949 р. переїхав до ЗСА і тут зразу включився в працю гуртка кооператорів, що оформився згодом в Т-во Українських Кооператорів, яке підготовило заснування Федеративної Кредитової Кооперативи "Самопоміч" у Ню Йорку. Як член засновник працював у новоствореній кооперативі книговодом до 1962 р., коли важка недуга примусила його покинути працю. До смерти (10-го березня 1964 р.) цікавився подіями в кредитівці та діяльністю Т-ва Українських Кооператорів, якого був секретарем і членом Ради Директорів.

На терені Ню Йорку, поза своєю фаховою працею в кооперації М. Чопик брав активну участь у праці багатьох суспільно-громадських організацій місцевої громади. Був співзасновником хору "Думка", секретарем СУК "Провидіння", Т-ва Українських Ветеранів, директором Українського Народного Дому. Всюди вмів з'єднати собі багатьох прихильників, бо був він конструктивною, солідною, ідейною, громадсько здисциплінованою, глибоко релігійною, характерною, культурною, скромною, погідної вдачі людиною.

ЄВГЕН ЯВОРІВСЬКИЙ

Євген Яворівський народився 19-го вересня 1893 р. в Коломиї, син Нестора й Катерини з Черепів. Батько був довголітнім урядовцем

обезпеченевого товариства "Дністер" у Львові.

В 1911-1914 рр. студіював в університеті в Відні філософію, клясичну й слов'янську філології. Під час студій у Відні належав до студентського товариства "Січ" у Відні. В 1914 р. склав іспит у Відні. В 1914-1918 рр. під час Першої світової війни служив в австрійській армії й брав як старшина участь в боях на італійському фронті. Від 1918-1920 брав участь в армії УНР-УГА, весь час як фронтовий старшина й був одним з тих, що ввійшли в серпні 1919 р. до золотоверхого Києва. В 1921-1922 рр. учителював в середній школі в Чорткові. В 1922-1930 рр. учителював у гімназії "Рідної Школи" в Яворові.

Перебуваючи в Яворові майже повних десять років, він став душею цього повіту. Організував там села, куди виїжджав майже кожної неділі з рефератами, влаштовував там збори й віча, освідомляв маси, основував Т-ва "Просвіта" й інші культурноосвітні товариства, а вже найголовнішим його досягненням була організація великої бібліотеки в самому Яворові, бо вона за його старанням стала зразковою бібліотекою на цілу Галичину; був редактором двотижневика "Українські Вісті" в Яворові. Тисячні ряди учнів, яким він дав підставу, згадують і згадуватимуть його якнайкраще.

В 1930 р. під час пацифікації поляки усунули його з шкільної педагогічної праці. Тоді переноситься до Львова, де став членом редакції "Нового Часу" в в-ві І. Тиктора й часопису "Наш Прапор". Крім цього працював у популярному видавництві "Самоосвіта", яке видало понад сотню книжок, і з яких кілька десятків він сам був автором. Видавництво це сповняло ролю своєрідного народного українського університету й було дуже поширене в Галичині та на Волині.

Бувши вже в Яворівщині активним діячем Української Радикальної (потім Радикально-Соціялістичної) Партії, Євген Яворівський активізується громадсько й політично ще більше після свого переїзду до Львова. Стає членом головної управи УРП й дістає пропозицію кандидувати до польського сойму від тої партії, але не погоджується на це. Приймає особливо активну участь у житті юначої організації "Каменярі", що стояла під впливами тієї партії, як також у Народному Університеті Самоосвіти. Був завжди знаменитим популяризатором, як доповідач і автор популярно-наукових брошур. Його громадський ентузіязм, скромність і безкорисність казали йому легковажити матеріяльну сторінку життя. І тому Євген Яворівський належав до тих українських інтелектуалів, які гірко в житті набідувались.

Він терпів матеріяльні злидні за часів польських, большевицьких і німецьких. В 1944 році втік перед новою большевицькою навалою й опинився в Інсбруці, де вчителював в українській гімназії з правами прилюдности й брав активну участь в громадському житті. В 1950-му році переїхав до ЗСА та осів у Дітройті, де знову став одним із найактив-

ніших діячів: був головою, секретарем або діяльним членом в цілому ряді місцевих установ і організацій, як Федерація Американських Українців стейту Мічіґен, Відділ ОбВУА, Вільна Громада, Т-во Сприяння У. Н.Раді, "Самопоміч" і ін. Був членом редакційної колеґії журналу "Вільна Україна" й дописував постійно до "Народної Волі".

Євген Яворівський був автором не тільки численних часописних статтей, але й десятка книжкових видань із своєї професії клясичного філолога ("Мітологія старинних греків і римлян"), як і нарисів з визвольної війни ("Вождь 100.000-ої армії" про ген. Мирона Тарнавського, "Денікіяда"). Пробував своїх сил і в белетристиці й видав збірку оповідань "Серед куль і ґранат" у в-ві "Червоної Калини" у 1922 р., трагедію "Зрадник" у в-ві "Бистриця" у 1923 р. і роман "Заки море перелечу" в "Українській Бібліотеці" у 1938 р. Видав теж етнографічний збірник "Яворівщина" та написав монографію про українську ґімназію в Яворові, Вид. Українського Педагогічного Т-ва в 1928 р.

Помер Є. Яворівський в Дітройті 11-го листопада 1954 року на затяжну недугу пістряка на 61-му році життя.

Зі смертю Євгена Яворівського американсько-українська громада втратила одного з своїх найкращих членів старшого покоління, тих "старокрайових" діячів, які на своїх плечах двигали ціле західньоукраїнське організоване життя. Коли замолоду був відважним вояком і ще в 1921 р., бувши учителем ґімназії, вступив до тайної революційної Української Військової Організації (УВО), то й у пізніших роках зберіг молодечий запал і велику цивільну відвагу.

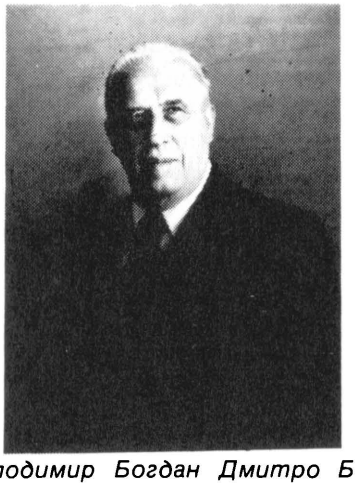

Володимир Богдан Дмитро Барагура

Проф. Омелян Бачинський

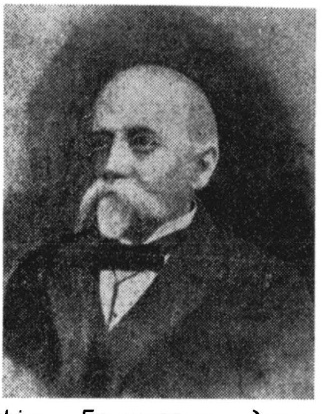

Теофіль Грушкевич, директор гімназії в 1909-1912 рр.

Микола Загаєвич (1892-1918).

Степан Каламунецький

Олена Крайчик

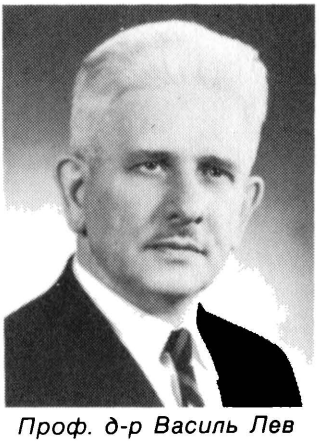

Проф. д-р Василь Лев

Брат Йосиф Лещишин, ЧСВВ.

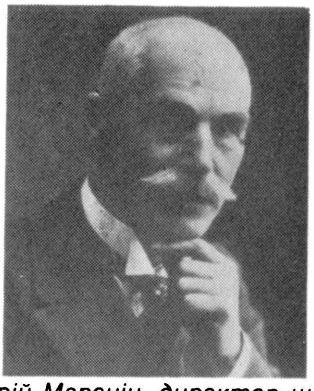

Андрій Маренін, директор школи ім. Тараса Шевченка в Яворові

Мирон Андрій Маренін

Модест Менцінський, оперний співак, героїчний тенор

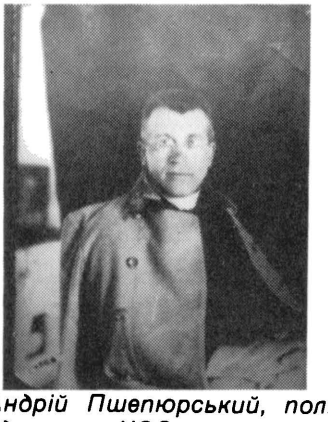

о. Андрій Пшепюрський, польовий духовник УСС.

Сотник Омелян Сеник-Грибівський

Отець Митрат Василь Середович

Олександра Ставнича, вчителька української гімназії

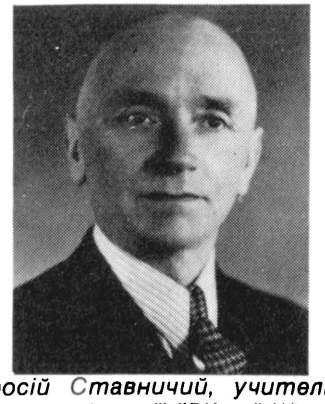

Теодосій Ставничий, учитель і директор гімназії "Рідної Школи"

Остап Харханіс, директор Районової молочарні в Яворові

Роман Харамбура, директор "Українбанку" в Яворові

Кооперативний діяч дир. Микола Чопик

Евген Яворівський

АКТИВНІ ГРОМАДЯНИ ЯВОРОВА Й ПОВІТУ ДО 1939 Р.

(Неповний список)

Алексевич Іван, гімназійний учитель, рідношкільний працівник і організатор.

Баглай Іван, член управи Повітового Союзу Кооператив в 1921-1924 рр., просвітянський діяч.

Баланда Осип, столяр, член управи "Українбанку", організатор і дириґент оркестри при міській читальні "Просвіти".

Бик Юліян, інженер економіст, управитель "Гарбарні" в Наконечнім.

Борис Володимир, інженер економіст, просвітянський діяч.

Борис Семен, член комітету будови нового гімназійного будинку в 1911 р., член кредитової спілки "Народний Дім".

Біленький Ярослав (1883-1945), директор української гімназії "Рідної Школи" в Яворові в 1915-1918 рр., просвітянський діяч.

Білик Михайло, учитель української гімназії в 1915-1918 рр., просвітянський діяч.

Будзіцький Іван, учень яворівської гімназії закінчив богословські студії Львівській богословській семінарії. Помер у Філядельфії 26-го грудня 1963 р. на 53-му році життя.

Вархоляк Іван, муляр, член комітету для заснування української гімназії в 1908 р.

Волошинський Василь, ем. дир. нар. школи, подарував свою бібліотеку з 8,158 томів Кружкові "Рідної Школи" в Яворові.

Волощак Петро, учасник Визвольних Змагань, кооперативний і громадський діяч, директор "Народної Торгівлі" в Яворові.

Гамела Степан, токар, просвітянський діяч.

Гарасим Михайло, солтис і управитель Районової Молочарні в Молошковичах, кооперативний, рідношкільний, громадський діяч і організатор. Помер в 1972 р. (Диви окремий життєпис).

Голубець Володимир народився 4-го листопада 1894.

В ранній молодості засвоїв собі глибоко релігійні чесноти та засади патріотизму. Вже юнаком, як учень 4-ої кляси гімназії, був учасником бурхливих студентських демонстрацій з домаганням українського університету у Львові в 1910 р., під час яких загинув від польського пострілу студент університету Адам Коцко. Володимир під час демонстрацій був заарештований, а згодом виключений з гімназії. Позбавлений нагоди закінчити середню освіту, він вивчив столярське ремесло.

Повернувшися з австрійської армії він негайно вступив у ряди "Яворівської Групи", яка охороняла північний фронт від польського наїзника та пройшов цілу епопею Визвольних Змагань у рядах УГА. На

батьківщину повернувся в 1920 р., але скоро зазнав переслідувань, тому вирішив еміґрувати. До Канади прибув 5-го червня 1927 р.

Помер 5-го серпня 1973 в Монтреалі на 79-му році.

о. Горницький Модест, парох Скла, зорганізував і вишколив духову оркестру з сільських хлопців в 1923-1926 рр. Оркестра, якої диригентом був його старший син Нестор, а членом молодший син Адріян, брала участь у різних українських імпрезах в Яворові й повіті.

Грушкевич Теофіль (1846-1915), директор української гімназії в Яворові в 1909-1912 рр., галицький освітній діяч, редактор "Учителя", автор підручників і популярних брошур.

Гукало Андрій, учасник Визвольних Змагань, відзначений Залізним Хрестом за хоробрість, еміґрував до Канади. Помер у Монтреалі, Канада в 1980 р.

Гула Микола, народився 1886 р. в Наконечнім — Яворів. Молодим хлопцем приїхав до Канади, а в 1915 р. переїхав до ЗСА. Працював робітником у Ню-Йорку й Філядельфії. З тяжко запрацьованих грошей посилав щедрі датки на "Рідну Школу" в Яворові. Кілька років перед смертю жертвував більші суми на катедру св. Володимира, церкву-пам'ятник в Бавн-Бруку, Українсько-католицьку катедру Неп. Зачаття у Філядельфії, Т-во Свята Софія, Український Науковий Інститут Гарвардського Університету. На видання регіонального збірника "Яворівщина" жертвував 1100 дол. Помер 2-го березня 1979 р. у Філядельфії.

Дусько Микола, мулярський майстер, просвітянський діяч, активний член драматичного гуртка при міській читальні "Просвіти".

Загаєвич Іван, народився в 1861 р. у міщанській родині в Яворові. Був провідним громадським діячем в місті й повіті. З його ініціятиви збудовано в 1908 р. в середмісті "Народний Дім". Він був також співініціятором заснування української гімназії. Під час Визвольних Змагань був посадником міста. Був директором кредитової спілки "Народний Дім" і активним просвітянським діячем. Помер в Яворові в 1926 р.

Загаєвич Матвій, син Івана, Український Січовий Стрілець, опісля Січовий Стрілець у сотні Романа Сушка. Згинув у боротьбі проти большевиків в 1919 р.

Загаєвич Микола, син Івана, студент прав, чотар Українських Січових Стрільців, потім сотник Київських Січових Стрільців, поляг у бою під Мотовилівкою 18-го листопада 1918 р. Похоронений у Києві на Аскольдовій Могилі над Дніпром 19-го січня 1919 р. разом зі сотником Федором Черником.

Зайшлий Михайло. Мешканці Комарна Маріян Галун і Марія Зайшла побачили в 1919 р. незвичайний вид: до містечка наближався вершник із великим польським прапором. Вони думали, що польське військо наступає на Комарно. Виявилося, що цим вершником був підпо-

ручник (чотар) Михайло Зайшлий, який у бою здобув польський прапор.

В лютому 1919 р. М. Зайшлий згинув геройською смертю, прошитий ворожими кулями в бою проти поляків під Любінем к. Комарна, заплутавшися в заставу з колючого дроту. Він віддав в обороні батьківщини своє молоде життя, бувши тоді учнем яворівської гімназії (нар. 1900 р.).

Квас Йосиф народився 16-го жовтня 1895 року в Яворові. Там ходив до початкової школи, а опісля до гімназії.

Брав участь у війні Австрії проти Росії від 1918 року. По революції вернувся до Австрії, а 1-го листопада 1918 року включився в ряди Української Армії. При кінці листопада того ж року з Студентською Чотою прогнав ворога з передмістя Яворова, за що був піднесений до ступеня хорунжого.

Виїхав в 1921 році до Канади. Тут брав активну участь у розбудові українського громадського життя.

Кесла Андрій, довголітній працівник Повітового Союзу Кооператив в Яворові.

Коструба Іван, організатор і член управи Т-ва Січових Стрільців в Яворові до 1914 р.

Крайчик Олена, народжена 1898 р. в Яворові, внучка громадського діяча о. М. Кручковського. Померла в 1971 р. (Диви, окремий життєпис).

о. Крайчик Омелян, парох Малого передмістя, катехит української гімназії в 1908-1914 рр., громадський діяч, учасник Визвольних Змагань.

о. Лев Михайло (Диви, окремий життєпис).

Линда Іван, службовик Повітового Союзу Кооператив в Яворові, активний в читальні "Просвіти" на Великому передмісті.

Линда Остап, працівник Повітового Союзу Кооператив в Яворові, пластун, діяльний у молодечих організаціях, тяжко побитий під час пацифікації в жовтні 1930 р.

Линда Степан, працівник Повітового Союзу Кооператив в Яворові, активний в читальні "Просвіти" на Великому передмісті.

Ліськевич Дмитро, учитель і директор української гімназії в Яворові. (Диви, окремий життєпис).

Лукасевич Петро, учасник Визвольних Змагань, член управи "Українбанку", голова "Самоосвітнього Гуртка" і талановитий член "Драматичного Гуртка" при міській читальні "Просвіти". Помер у Філядельфії, Па., ЗСА, мабуть, у 1958 р.

Макарушка Володимир, учитель української гімназії в Яворові в 1908-1911 рр., просвітянський діяч.

Маренін Маріян. Помер 31-го жовтня 1981 р. (Диви, окремий життєпис).

Маренін Мирон, син Андрія, учасник Визвольних Змагань, чотар Українських Січових Стрільців. Працював інженером на чужині й живо цікавився українським життям. Помер 11-го грудня 1981 р. в Порт Ст. Лусіе, Флорида, ЗСА.

Маренін Ярослав, син Андрія, брат Мирона й Маріяна, чотар Української Галицької Армії, ревізор Ревізійного Союзу Українських Кооператив у Львові. Помер у Львові 22-го січня 1972 р.

Масюк Микола, столяр, активний в управах майже всіх тогочасних товариств і установ, а зокрема в комітеті заснування української гімназії в Яворові в 1907-1908 рр., а пізніше в комітеті будови нового гімназійного будинку, для якого уфундував всі вікна й двері.

Мацула Гаврило, економіст, директор "Гарбарні" в Наконечнім, кооперативний діяч.

Менда Семен, народжений 1911 р., просвітянський організатор, активний у молодечих організаціях, згинув у німецькому концентраційному таборі в Авшвіці в 1941 р.

Назаревич Омелян, гімназійний учитель і директор в 1923-1934 рр., директор "Задаткового Товариства", економічний і суспільний діяч.

Обух Володимир, учасник Визвольних Змагань, організатор "Українбанку" в Яворові, просвітянський діяч. Помер трагічно в Чікаґо, Ілл., ЗСА 12-го вересня 1955 р.

Осідач Микола, аптекар, рідношкільний діяч, член комітету опіки над гімназійною бурсою.

Паар Володимир, власник млина, член дирекції Повітового Союзу Кооператив в Яворові, член управ Т-ва "Рідна Школа", бурси ім. Івана Франка, гімназійного "Батьківського Комітету".

Паар Іванна з Конрадів, дружина Володимира, довголітня голова "Союзу Українок" в Яворові, член Українського Національно-Демократичного Об'єднання (УНДО), громадська і політична діячка поміж двома світовими війнами. (Диви, окремий життєпис).

Павлюк Іван, учасник Визвольних Змагань, кооперативний діяч, довголітній управитель кооперативної пекарні в Яворові.

Паславський Іван, учасник Визвольних Змагань, кооперативний діяч, директор Районової Молочарні в Рогізні до 1936 р., опісля член управи Районової Молочарні в Яворові.

Прийма Іван народився 17-го січня 1882 р., в Яворові, Західня Україна. Початкову освіту одержав в Яворові, а фахову в львівській ремісничо-промисловій школі. За свої мистецько виконані різбарські праці був відзначений медалями й дипломами на краєвих виставах в Австрії.

Яворів залишив в 1906 р. Прибув до Америки й поселився в Чікаґо.

Кілька років працював у Чікаґо. Заклав власну майстерню "Нейшенел Вуд Торнінґ Ко". Його різьбарсько-токарські вироби в Чікаґо були відзначені нагородами стейту Іллиной. Досі є збережена його ручна

праця з-перед 1900-го року. Це велика тарілка з грушевого дерева, на обводі різьба — "Хліб наш насушний даждь нам днесь", а в середині корона з хрестом, а під нею лев, спертий об скелю. Ця тарілка передана до Інституту Мистецтв у Чікаґо. Помер І. Прийма 17-го жовтня 1952 р.

Рожак Андрій, голова т-ва "Січові Стрільці" в Яворові до 1914 р.

Смук Евген, абсольвент яворівської гімназії, приватний купець, опісля працівник Повітового Союзу Кооператив в Яворові до 1944 р.

Станько Володимир народився в Яворові в 1900 році в родині ремісника. Народну школу й гімназію закінчив в Яворові. Студіював теологію, але не висвятився.

Гімназистом включився в Пласт і ціле життя працював для цієї організації молоді. Першого листопада 1918 р. вступив до Яворівської Студентської Чоти під командою поручника Миколи Чопика. В половині листопада взяв участь у невдалому нічному наскоку на залізничну станцію Судова Вишня.

Після Визвольних Змагань В. Станько вернувся до Яворова і закінчив гімназію. Був активний у Пласті, який очолював проф. Іван Чмола. Після Другої світової війни виїхав до Австралії. Працював віддано для громади, зокрема для Пласту.

Помер у 1978 році.

Станько Микола, народився в 1912 р., різьбар-мистець. По Другій світовій війні переїхав до ЗСА.

Станько Осип, учитель рисунків і різьби в школі деревного промислу в Яворові, активний в міській читальні "Просвіти", зокрема в "Драматичному Гуртку" до 1939 р.

о. Телеп Михайло, довголітній парох Рогізна, громадський діяч, розстріляний большевиками в вересні 1939 р.

Тиховський Іван, гімназійний учитель в 1908-1912 рр., суспільно-громадський діяч.

Фірчук Іван, учасник Визвольних Змагань, кооператор, директор Повітового Союзу Кооператив в Яворові до 1944 р.

Харамбура Семен, просвітянський організатор, журналіст, редактор "Яворівського Слова" до 1939 р.

Худа Іван, студент прав, учасник Визвольних Змагань, помер в Яворові в 1923 р.

о. Чайківський Теодор, сотрудник і катехит, учасник Визвольних Змагань, польовий духовник 6-ої равської бриґади, помер у селі Дубовій біля Жмеринки від ран у бою проти большевицької кінноти в квітні 1920 р.

Шавала Володимир, суддя і просвітянський діяч в Яворові до 1914 р.

Шептицький Лев, дідич у Прилбичах, яворівського повіту, брат

митрополита Андрея, розстріляний большевиками в вересні 1939 р.

Шумилович Василь, кімнатний маляр, активний у міській читальні й хорі.

Яворівський Евген, клясичний філолог, учив в яворівській гімназії в 1922-1928 рр.. (Диви, окремий життєпис).

ВИЗНАЧНІ УРОЖЕНЦІ ЯВОРІВЩИНИ, ЯКІ ПРАЦЮВАЛИ ПОЗА ЯВОРІВСЬКИМ ПОВІТОМ

(Неповний список)

Балаким Михайло, клясичний філолог, вчив в Українській Академічній гімназії у Львові в 1920-1928 рр.

Бриттан Сидір, секретар Забезпеченевого Т-ва "Дністер" у Львові разом з д-ром С. Федаком придбали фонди й купили дім із великою площею під будову української гімназії в Яворові в 1908 р., а в 1913 р. виєднали позичку в "Дністрі" на будову нового гімназійного будинку.

Гоза Теодор, селянський син із Порудна, яворівського повіту, клясичний філолог, учив два роки в Українській Академічній гімназії у Львові, опісля вчив в українській гімназії в Перемишлі, де розвинув енерґійну й широку громадську працю. Переслідуваний польською владою, перейшов передчасно в 1925 р. на емеритуру й продовжував активно суспільну працю. Помер у Перемишлі в 1934 р.

Гординський Ярослав, народився в 1882 р. в Склі, яворівського повіту, славіст-україніст, доктор філософії, вчив в 1912-1937 рр. в Українській Академічній гімназії у Львові. Помер в 1939 р.

о. Загаєвич Василь, народився в 1866 р. в Яворові, брат Івана, довголітній парох у Вовчухах, повіт Городок, просвітянський діяч. Помер в 1948 р. в Вовчухах.

Кокорудз Ілля, народився 1857 р. в Яворові, у міщанській родині. Був директором Української Академічної гімназії у Львові в 1911-1927 рр. Вчив української мови й літератури. Помер в 1933 р.

Макарушка Остап, народився в 1867 р. в родині незаможних міщан, філолог, педагог, доктор філософії, вчителював у коломийській гімназії, опісля в Українській Академічній гімназії у Львові до 1920 р. Від 1921 до 1931 р. був іспектором усіх шкіл "Рідної Школи" в Галичині.

Д-р Федак Степан, адвокат і директор Забезпеченевого Т-ва "Дністер" у Львові, разом з С. Бриттаном, секретарем цієї установи, причинився видатно до заснування й ведення яворівної гімназії.

ПРОСВІТЯНСЬКО-КООПЕРАТИВНІ ДІЯЧІ ЯВОРІВСЬКОГО ПОВІТУ ДО 1939 Р.

Бучко Василь — Дрогомишль, Вахулович Микола — Чернилява,

Гарасим Степан — Молошковичі, Гаталяк — Ляшки, Гриник Дам'ян — Селиська, Грицунь Василь — Бунів, Грядова Олена — Бунів, Козак Петро — Порудно, Кривко Дмитро — Серни, Кузич Теодор — Наконечне, Купновицький Андрій — Бунів, Мурин Василь — Залуже, Мурин Іван — Залуже, Панчишин Микола — Наконечне, Турко Іван — Нагачів, Федунь Михайло — Любині, Шкреметко Дмитро — Тучапи, Щепанський Евстахій — Рогізно.

СПИСОК АДВОКАТІВ-УКРАЇНЦІВ В ЯВОРОВІ

Боцюрків Ілляріон до 1914 р.; Секела Роман 1912-1918 р. Адвокати поміж двома світовими війнами до 1939 р.: Неділка Володимир організатор і дириґент хорів; Саєвич Володимир 1936-1939; Фільц Михайло суспільно-громадський діяч, голова і член управ багатьох товариств, голова Кружка "Рідна Школа", засновник "Музичного Інституту", співредактор "Українського Слова", член "Виділу Повітового" (єдиний українець). В 1939 р. вивезений большевиками, пропав без вісті Галущак Михайло.

АДВОКАТСЬКІ АПЛІКАНТИ В ЯВОРОВІ ДО 1939 Р.

Балух Степан, Власенко Александер, Гуглевич Роман, Лиса Марія зам. Масюк, Ломінський, Коропецький Евген, Масюк Мирон, Саєвич Роман, Стрийський Мирослав.

СУДДІ-УКРАЇНЦІ В ЯВОРОВІ

Ярема Володимир до 1914 р. Поміж двома світовими війнами до 1939 р.: Крвавич, Саєвич Володимир, Цюк Харитон.

ЛІКАРІ-УКРАЇНЦІ В ЯВОРОВІ ДО 1944 Р.

Кноблявх, Кушнір Степан, Липа Юрій, Матвісів Степан, Турко Роман.

ІНЖЕНЕРИ-УКРАЇНЦІ

Дубрівний Павло (аґроном), Романець Володимир (економіст), Погорецький Володимир (аґроном), Цімура Володимир (аґроном).

СПИСОК ЯВОРІВЦІВ, ЯКІ ДІЯЛИ ПОЗА ЯВОРІВЩИНОЮ

Бриттан Роман народився в Яворові, закінчив яворівську гімназію матурою в 1937 р. Був учнем Українського Музичного Інституту в Яво-

рові. Успішно закінчив клясу скрипки. Закінчив теж в Яворові торговельну школу. Під час німецької окупації працював в Повітовім Союзі Кооператив в Яворові. По Другій світовій війні поселився в Ню-Йорку. Тут закінчив інженерію.

Демус Пилип народився в селі Мужиловичі, яворівського повіту. До гімназії ходив в Яворові, медичні студії закінчив у Німеччині. Працює лікарем у ЗСА.

Дутко Богдан народився в 1912 р. в Дрогомишлі, яворівського повіту. Українську Академічну гімназію у Львові закінчив матурою в 1932 р. В 1936 р. закінчив правничий факультет Львівського університету. Під час студій вів просвітянську працю в Дрогомишлі до 1931 р., опісля в Вільшаниці до 1935 р. Помер в 1972 р. в Буенос Айрес, Аргентина.

Дутко Лідія заміжня Побідинська, народилася в 1909 р. в Дрогомишлі, яворівського повіту. Закінчила українську жіночу гімназію у Львові. В 1936 р. закінчила математично-природничий факультет Львівського університету. По Другій світовій війні поселилася з чоловіком у Буенос-Айрес, де впродовж 20 років вела школу українознавства.

Залітач Стефанія ходила до яворівської гімназії, закінчила математично-природничий факультет Львівського університету. Вчила в гімназіях поза Яворовом. Живе в ЗСА.

Кучмак Мирон народився в селі Любині, яворівського повіту. Яворівську гімназію закінчив матурою в 1933 р. Доктор хемії в ЗСА.

Д-р Лев Олександер, народився 27-го січня 1901 року в с. Старий Яжів, яворівського повіту в родині о. Михайла і Теодори з Мацюраків. До народної школи ходив у Залужу, до гімназії в Яворові та Перемишлі, де в 1921 р. склав іспит зрілости. Студіював медицину в 1921-1930 рр. в Українському Тайному Університеті і в державному Університеті у Львові. Був членом "Медичної Громади" у Львові і два роки належав до її управи. Був лікарем у Тартакові коло Сокаля. З приходом большевиків до Галичини виїхав за Сян і був урядовим лікарем у Ніску над Сяном. В 1941 — 1944 рр. був урядовим лікарем у Коломиї. В 1945 — 1948 рр. працював лікарем у таборах ДП в Нюрнберґу й Ансбаху. Звідтам виїхав із родиною до Венесуелі. Тут продовжував лікарську практику. Помер у жовтні 1976 р. в Каракасі.

Брат Йосиф (світське ім'я — Іван) Лещишин народився в 1912 в Підбірцях на Яворівщині в незаможній селянській родині. Бажанням його було стати священиком. Початкову школу й дві перші гімназійні кляси закінчив у Яворові. В оо. Редемптористів у Збоїських к. Львова скінчив шосту гімназійну, після чого за спонукою о. д-ра Й. Скрутеня став до праці в друкарні оо. Василіян у Жовкві.

Коли папа Пій X спільно з Митрополитом Андреєм Шептицьким рі-

шили видавати богослужебні книги церковно-слов'янською мовою кириличними черенками в друкарні грецького, василіянського монастиря в Ґротаферрата к. Риму в Італії, Іван Лещишин і один Брат зголосилися до цієї праці. З доручення кардинала Тіссерана над редаґуванням цих книг працювали — о. ректор Заячківський, о. Кирило Королевський, бельгійський єзуїт о. Раес, австрійський єзуїт о. Швайґль та інші. Працював теж Іван Лещишин над друком українсько-італійського словника проф. Євгена Онацького.

Вступивши до манастиря, Іван прийняв чернече ім'я Йосиф.

Під час Другої світової війни друкарня зазнала поважних пошкоджень від бомбардування німецького летунства, але надруковані книги і бібліотечні фонди збереглися, бо їх заранння вивезено до Ватикану. За німецької окупації Італії Брат Йосиф був перекладачем між німцями й місцевим населенням. Помагав теж архиєпископові Іванові Бучкові переховувати українських воєнних втікачів перед вивозом "на родіну".

З пієтизмом згадує Брат Йосиф відвідини й опіку над монахами Митрополита Андрея Шептицького. На жаль, не вдалося йому зберегти кореспонденції з Митрополитом, хоч писані по-польськи листи графині Софії Шептицької до своїх синів передав о. Ратушинському в Англії.

Після прибуття до Риму Патріярха Йосифа І Брат Йосиф перший служив Йому до св. Літургії.

о. Маланяк Степан народився в Наконечнім, повіт Яворів, 14-го серпня 1885 р.

Народну школу закінчив в Яворові, до гімназії ходив у Перемишлі, де склав іспит зрілости в 1904 р.

Духовну семінарію закінчив у Львові і в Перемишлі. Висвятив його на священика владика Константин Чехович 15-го березня 1909 року в Перемишлі.

о. Ст. Маланяк душпастирював як сотрудник в Боленовичах, повіт Мостиська, та в Гордині, повіт Самбір. Опісля був завідувачем Милику, повіт Новий Санч та парохом у Мацині Вел., повіт Горлиці.

В 1913 р. прибув до ЗСА. Владика Сотер Ортинський призначив його душпастирем у Бервік, Па. Опісля був душпастирем у Литл Фоллс і Ром, Н. Й. Коли адміністратором Екзархії був о. Петро Понятишин, перенесено його до парафії в Клівленді, Огайо, звідки також доїздив до парафії в Акрон, Огайо.

За часів владики Константина Богачевського був о. Ст. Маланяк душпастирем в місцевостях: Ню Кенсінґтон, Па., Пітсбурґ, Па., Газелтон, Па., Джонстовн, Па, Байон, Н. Дж. і в Фініксвіл, Па., де відзначено його 50-літній ювілей священства.

Помер у Фініксвіл, Па. 24-го червня 1968 р.

о. Мартинович Орест народився в 1877 р. в Яворові. Висвячений в 1905 р. Був парохом Яблінки Нижньої, повіт Турка. Мав оперовий

баритоновий голос. Після закінчення богословії співак Модест Менцінський подбав про анґажемент о. Мартиновича до Королівської опери в Стокгольмі. З особистих і родинних причин о. Мартинович не скористав із можливостей стати оперовим співаком, одружився і став священиком.

Помер, здається, в 1941 році.*

Його брат о. Мартинович Омелян народився в Яворові в 1875 р. Був катехитом української гімназії в Перемишлі, згодом став військовим капеляном у Відні. Під час Першої світової війни отримав ступінь військового декана, а цісар Франц Йосиф I відзначив його "Хрестом заслуги". Помер 9-го лютого 1943 року.

Д-р Нєдзвєцький Олекса народився в Яворові в 1907 р. Яворівську гімназію закінчив в 1926 р. Медичні студії закінчив у Львівському університеті. Працював лікарем поза Яворовом. В Америці працював лікарем у Боффало, Н. Й. Помер в 1981 р.

Нєдзьвєцька Олена, заміжня Климишин, народилася в 1911 р. в Яворові. Яворівську гімназію закінчила матурою в 1930 р. Диплом магістра права здобула в 1936 р. в Ягайлонському університеті в Кракові. Перед Другою світовою війною провадила філію "Промбанку" в Стрию. В Америці працювала бібліотекарем. Активна членка Союзу Українок Америки.

о. Пшепюрський Андрій народився в Яворові в грудні 1874 р. До гімназії ходив у Львові і в Перемишлі, де склав іспит зрілости. Теологію закінчив в Перемишлі в 1901. Того самого року одружився з Юлією Рейнарович і став сотрудником в Боленовичах пов. Мостиська. Опісля був вікарієм в о. В. Плешкевича в селі Верхрата пов. Рава Руська. В 1905 р. переїхав на самостійну парафію в селі Тарнавка, повіт Переворськ. Тарнавка — мале, забуте село серед польського моря. Там зазнав багато горя. Під час Першої світової війни на фальшиві доноси поляків мадяри хотіли його повісити. Вийшовши ціло з цього смертного присуду, вступив добровільцем до Леґіону УСС в 1915 р. і до 1917 р. був його польовим духовником. Всі його заходи перенестися з Тарнавки на схід в українське середовище не увінчалися успіхом. Аж в 1925 р. дістав парафію Старява пов. Мостиська. Крім душпастирської праці, ціле своє життя займався громадською працею — разом із цілою родиною заснував кружок тов. "Просвіта", кооперативу, спортове тов. "Луг". Брав участь у громадському житті повіту й краю. Був активним членом УНДО. Помер у Старяві 1947 р.

Проф. д-р Романенчук Богдан, нар. 23-го лютого 1912 р. в Коломиї,

*Степан Шах "Львов'яни на феріях" (спомин). "Свобода", ч. 140-143 за 1973 р.

учень яворівської гімназії в 1920-их рр. Закінчив Лъвівський університет ступенем маґістра філософії в 1935 р. Докторат із філософії здобув у Пенсильвенському університеті в 1958 р. Педагог, видавець, редактор, автор наукових праць, зокрема з ділянки літературознавства й бібліографії. Член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка. Викладач американських університетів у Плятсбурґу, Н. Й. і в Наєґра Фоллс, Н. Й.

Саєвич Роман народився в Стрию 13-го серпня 1913 р. Від 12-го року життя перебував в Яворові. Адвокатський іспит склав у Львові в 1943 р.

В юначих роках був активним членом Пласту, брав участь у багатьох таборах у Карпатах.

Опинившись в Німеччині наприкінці Другої світової війни, включився в громадське життя в переселенчому таборі в Реґенсбурґу. Був виховником гнізда новаків, допомагав підготовляти підручники для новацьких виховників.

До ЗСА приїхав в 1949 р. В Чікаґо, Ілл. включився в життя української громади, зокрема Пласту. Зорганізував новацьке гніздо "Хлопці з Зеленого Бору". Довший час був новацьким виховником і гніздовим.

Був комендантом новацьких таборів чікаґської станиці й інструктором та комендантом вишколів новацьких виховників.

У Пласті мав найвищий ступінь новацького виховника — "Сірого Орла".

Належав до 4-го Куреня пластунів-сеньйорів "Характерники".

Впродовж багатьох років організовував пластову "коляду" в Чікаґо.

Від 1962 р. до смерти працював учителем у Школі Українознавства при Учительській Громаді в Чікаґо.

31-го травня 1963 р. здобув ступінь маґістра бібліотекарських знань.

1961-65 був старшим упорядником каталога в бібліотеці юридичної школи при університеті Нортвестерн у Чікаґо. Від 1965 р. до смерти був керівником відділу каталогів і клясифікації цієї бібліотеки.

Зорганізував пластову бібліотеку в Чікаґо й бібліотеку Школи Українознавства. Допомагав упорядкувати бібліотеку Українського Національного Музею. Був членом Товариства Українських бібліотекарів.

Помер 16-го жовтня 1970 р. в Чікаґо.

За його заслуги в Пласті був по смерті нагороджений другим найвищим пластовим відзначенням — "Орденом св. Юрія в сріблі".

Ставнича Богданна, заміжня Салабан-Гаінес, народилася в Яворові 1914 р. Ходила до української гімназії в Яворові, диплом лікаря здобула в Віденському університеті. Працювала лікарем у таборах ДП в Німеччині. В Америці працювала лікарем психіятром.. Була активною діячкою Пласту. Померла в 1976 р. в Боффало, Н. Й., ЗСА.

Д-р Турко Роман, народився в 1906 р. в селі Стариська, пов. Яворів.

Ходив до української гімназії в Яворові, матуру здав у Львові. Медичні студії закінчив у Львівському університеті. Працював лікарем в Яворові і Стрию. По війні переїхав до Канади і тут працював лікарем-рентґенологом. **Помер 6. січня, 1984 р.**

Шумилович Тарас, народився 22-го листопада 1916 р. в Яворові. Під час Другої світової війни студіював у Берліні комерційне мистецтво. Його дружина, Ірина, (псевдонім Шуварська), пише новелі й поезії. Т. Шумилович вільний час присвячує малярству.

Він належить до Об'єднання Українських Мистців Америки (ОУМА) і до кількох американських мистецьких організацій. Найбільш активну участь бере в "Composers, Authors and Artists of America" (CAAA).

Т. Шумилович влаштовує самостійні виставки, бере участь у групових виставках і отримує нагороди, між ними багато перших місць.

Т. Шумилович виконує графіки українських давніх церков, малює квіти й краєвиди, особливо гірські. В Америці студіював архітектуру і працює за фахом.

Т. Шумилович згаданий в українських і американських біографічних довідниках.

Щирба Антін, народився 1885 р. в Яворові, закінчив теологію в Перемишлі. До вибуху Першої світової війни працював у Львові в "Дністрі". В 1914 р. був мобілізований до австрійської армії. Був двічі ранений і став нездібний до полевої служби. Мав ступінь поручника. В 1918 р. був у рядах УГА в Долині і в Стрию. По відступі за Збруч був у тій частині, що йшла на Одесу. Його брат Володимир, що був у тій самій частині, помер на тиф. Його прізвище було поміщене на пропам'ятній таблиці в церкві св. Юра в Яворові.

Антін був у польському полоні в Тухолі на Поморї. Вернувся додому пізньою весною 1921 р. До 1925 р. працював в Яворові в Повітовій Торговельній Спілці. Відтак працював в кооперативних організаціях у Кутах, Косові, а від липня до кінця вересня 1928 в подільському Союзі Кооператив як організатор. В 1930-1932 працював в Окружних Союзах Кооператив у Радехові і в Раві Руській. Від 1932 р. перебував постійно у Львові. Якийсь час працював книговодом у кооперативній пекарні "Якір", а від 1935 р. з рекомендації РСУК працював ревізором Кооперативної Ради при міністерстві скарбу для кооператив, що не були членами РСУК.

Від 1-го березня 1937 до 23-го жовтня 1937 р. працював у РСУК в адміністраційнім відділі. Помер 23-го жовтня 1937 р. у Львові, похований на Личаківському кладовищі.

о. Щирба Леонід Богдан народився у Львові в травні 1912 р.

Народну школу почав в Долині, закінчив в 1922 р. в Яворові. Від 1922-28 р. від першої до шостої гімназійної кляси ходив в Яворові.

Матуру склав у червні 1930 р. в Тернополі.

Теологію закінчив у Львові і прийняв священичі свячення 1935 р. Був сотрудником у Демні коло Миколаєва, в Краснім коло Львова, а потім адміністратором парафії в Добрянах коло Щирця. Там він згинув трагічно в травні 1946 року.

о. Щирба Ярослав був вбитий поляками 1941 р. в селі Шкляри на Лемківщині. Лишив по собі гарну пам'ять на Лемківщині. Походив із "Пацканів", які жили недалеко південно-західнього кута ринку в Яворові.

Крім "Пацканів" були ще "Каньки" і "Ґабрухи".

Був ще "Миханько" коло моста св. Івана та "Кривий" з Великого Передмістя. "Кривий", або його дружина були споріднені з аптекарем Осідачем. Був ще Щирба Степан, м'ясар.

Вежа "виділової" дівочої школи з дзиґаром у сусідстві української гімназії. На вежі чували "галябардники", чи немає пожежі

Олесь СТЕПОВИЙ

УКРАЇНСЬКИЙ ЯВОРІВ

Одне з тих міст, до якого тягне кожного, хто сяк-так цікавиться нашим суспільним життям краю. Немає місця, щоб тут не доконали щонебудь такого, про що потім по всій Галичині балакається. Балакають і завидують усі тієї інтенсивности, тієї пильности яворівців в упертому добуванні клаптика за клаптиком своїх прав.

Пишу: "одне з міст!" Яке там місто! Містечко, в якому один одного знає до того ступеня, що навіть в офіційних взаєминах рідко коли почуєте: "пані" чи "пан". Всі свої. Бо в них то поколіннями вступають у ряди суспільних робітників. З батьків на синів йде заповіт про потребу праці на народній ниві. Нпр. прізвище Харамбура, (замітний тим, що перший з усього населення Галичини став в 1883 р. членом "Рідної Школи" у Львові), яке проходить крізь усі управи та списки членів "Просвіти" від коли вона тут існує, побачите й тепер між списком діяльних та вельми заслужених членів.

Та перш усього перейдім до загального вражіння. Коли опинитеся в Яворові та розглянетеся по вулицях, ствердите, що це єдине бодай місто на наших окраїнах, яке має чисто український характер. Почавши на назвах вулиць, а скінчивши на майже всіх крамничних вивісках. Не кажу вже про стан посідання в самому місті: "Народний Дім" — найкращий будинок у ринку, українські бурси, величавий гімназійний будинок "Рідної Школи" новопобудована кам'яниця "Міщанської читальні". Про крамниці та інституції нема що й згадувати. Яворівщина, сміло сказати можна, перша з усіх наших повітів зосередила в своїх руках увесь промисел і торгівлю: мануфактура, шкура, залізо, пекарні, молочарні, друкарні, споживчі маґазини, позичкові каси, дерев'яні матеріяли та й взагалі все, що годі вичислювати. Та разом з тим велике зрозуміння у всіх про те, яку користь дає засада: гріш затримати свій серед своїх і не збагачувати ним чужинців.

"Новий Час" ч. 135, 3. 12. 1931

Приємно пройтися яворівськими вулицями. На кожній із них щось гідного завваження для українців. То ж не даром прийнялася в краю друга назва для цього патріотичного міста, назва гідна його завдання, яке віддавна сповняє на західніх окраїнах нашого краю — "сталева твердиня".

Ходив я приглядатися містові в товаристві гуртка гімназистів, які в синіх мазепинках радо обводили мене по всіх усюдах. В розмові з ними відчував я їхню гордість з того, що на кожному кроці приставали ми біля чогось рідного.

І все тут гарно розвивається. Кажуть "кріза, тяжкі часи". Тут, в Яворові ніяка наша установа того не відчуває. Дефіцит, це страшне слово, тут незнане по касових книгах. — Усе це вислід доброї, прикладної господарки при допомозі та добрій волі усього громадянства. "Сталева твердиня". Місто, де найбільший процент однодумців у кожній ділянці. Осідок сталевої впертости людей у здобуванні кращих днів. Твердиня рідного слова, яким тут кожний так дорожить. Український Яворів.

Культурно-освітнє життя повіту нагадує Рогатинщину, про яку писав я, називаючи усе лучивом освіти в гербі. Тут те саме. В Яворові та повіті, де є 72 громади обраховують на округло 300 (триста!) наших чинних товариств і установ, що є виразниками нашого культурно-освітнього життя! Коли взяти до уваги населення, яке тут незаможне, то не треба дивуватися, а хіба сказати, що це неймовірне. І я певний, що дехто так подумає. Найкраще буде, коли згадаю, що сам Яворів, містечко, що має біля 11.000 мешканців, посідає сім читалень у самому місті. Та мало того, ще хоче одну заснувати. До речі буде навести цікаві мотиви львівського воєвідства, якими воно керувалося, забороняючи на відкриття восьмої читальні. Пише між іншими: (дослівно)... Zalozenie jeszcze jednej czytelni "Proswity" Urzad wojewodzki uwaza za niepozadane, ze wzglendu na utrudnienie w ten sposob wladzy wykonywania ustawowego nadzoru" (5/2. 1931. d. B. P. 15. II. Pro).

Щодо організації сіл, то найкраще стоять ті, які вже давно перед війною були втягнені в сітку наших повітових організацій і, які вже тоді проявляли неабияку діяльність.

Дуже гарно, що завівся тут спосіб давати кожної зими низку доповідей, від листопада до кінця березня. Такі доповіді, влаштовувані три рази тижнево, стягають багато слухачів, головно тому, що доповідачами є найкращі сили тутешнього просвітнього руху.

Ні одна важлива справа суспільного значення не проминає в Яворові без відгомону.

Володимира ЦЕНКО

ЯВОРІВ — ТВЕРДИНЯ УКРАЇНСТВА

(Незабутній пам'яті Олександри Ставничої, довголітнього педагога Яворова, з нагоди першого з'їзду яворівців — присвячую)

I.

Коротка історія

В 1867 р. народився й деякий час жив у Яворові визначний український письменник, педагог та поет Осип Маковей. В своїх творах "Весняні бурі", "Клопоти Савчихи" він майстерно змалював побут яворівських міщан. Знав він його прекрасно, бо сам народився в ремісничій родині. Парафразуючи строфи вірша Міцкевичевого "Пана Тадеуша":

Na dnie stawu my tak gramy,
Jak harfy eolskie,
Żadne żaby nie śpiewają,
Tak pięknie, jak polskie...

Осип Маковей відповідає:

Польських жаб хай поз'їдають
Довгоногі бузьки.
Жадні жаби не співають
Так гарно як руські...

Невідомо, з яких причин виступив Осип Маковей в обороні українських жаб, чи дійсно захопив його вечірній спів, що розлягався з берегів ріки Скла та численних яворівських ставів і ставків, чи це був вияв протесту і обурення проти польонізаційних затій, проти яких уперто і послідовно боролися українські міщани міста Яворова та селяни дооколишніх сіл. І коли я хочу поділитися своїми споминами про Яворів, де пережила я прекрасні гімназійні роки, між 1935-1938 р., то перше й незатерте враження, яке залишило на мені це місто, був його український характер. Було це за статистикою найбільш українське місто в Галичині. Пишучи спомини, наші письменники і журналісти в більшості підкреслюють стійкість і консервативність українського села та невеликої горстки інтеліґенції, натомість, пишучи про Яворів, треба писати про українських міщан і ремісників, завдяки яким Яворів у першу чергу задержав наскрізь український характер. Згуртовані в братствах

та ремісничих цехах, міщани задержали віру й народність своїх предків, а доцінюючи значення освіти, посилали своїх дітей до шкіл, даючи Україні визначних культурних і громадських діячів. Міщани під проводом українських священиків та інтеліґенції провели довгу і завзяту боротьбу для створення українського шкільництва.

Яворів, назва якого походить від яворових лісів, що густо покривали місцевість, лежить над рікою Скло, допливом Сяну, віддалений на 50 кілометрів від Львова належить сьогодні до львівської области. В давнині, Яворів був важним торговельним центром, що лежав на важливім ганзейськім шляху Львів-Ярослав-Краків. В околицях міста виявлено залишки бронзової ери, які свідчать, що заселений він був уже в другім столітті до Христа. Першу історичну згадку про Яворів маємо з 1376 р. Це зафіксоване надання Владиславом Опольським, братам Ренгольду й Нитку сіл Нових Селиськ і Порубного, що межували з Яворовом.[1]

В XIV столітті місто перейшло у коронну королівську власність, а 1569 р. надано містові маґдебурзьке право. Завдяки впертій і послідовній боротьбі українського населення одержано 1635 р. право вибирати по одному радному до міської ради й лави.[2] З метою польонізації в половині XV століття побудовано в Яворові два костьоли, замок і домініканський манастир, що великим тягарем лягло на місцеве населення, бо їм мешканці сплачували десятину врожаю й прибутку. Протидіючи польонізації і денаціоналізуючому натискові, як також економічним тягарам і утискам, міщани організують братство, яке в 1568 р. здвигнуло церкву на Великому Передмісті, а в 1572 р. на Малому. Братство не тільки боролося проти несправедливих законів (на жаль без успіху), але дбало про місцеві просвітні і церковні справи, як також віддавало дітей до львівської братської школи.

На початку XVII століття, Яворів став значним ремісничим і торговельним центром. Місто начисляло понад 2000 мешканців, було тут 195 будинків міщан, 184 хати загородників, жило понад 20 шевців, 10 ковалів, 16 різників, 9 кравців, 27 гончарів, 33 гарбарі. Була тут броварня, олійниця, чотири млини, підприємство виробу воску, склад соли, як також перенесено тут із Добромиля друкарню Шеліґи, що друкувала церковні книги. Яворівські купці торгували з дооколишніми містами, особливо зі Львовом, вивозили пиво, свіжу рибу, мед, м'ясні вироби, віск. Неминучий природний розвиток міста наслідком великої працьовитости міщан перервали набіги татар, що впродовж цілого XVI століття плюндрували Яворівщину, як також сваволя шляхти та важкі економічні коронні тягарі. Тому не дивно, що мужні громадсько

Америка. Філядельфія 1969. Чч. 100, 101, 102.

1. І. Е. Веберсфельд, Львів, 1909, стор. 370.
2. І. Е. Веберсфельд, Львів, 1909, стор. 371.

вироблені яворівські міщани взяли активну участь у повстанні Богдана Хмельницького. Ще в листопаді 1648 р. до прибуття війська гетьмана зорганізовано повстанські сотні, які знищили замок і костьол, а опісля вони влились у загони Хмельницького і напали на панські маєтки в Краківці, Коханівці, Порудні.

У своїй скарзі королівським властям власник Краківця писав, що яворівська "чернь" разом з козаками напала на його помістя, спалила двір, вбила економа, "скасувала польські і запровадила руські уряди"[3]. Шляхта жорстоко розправилась з повстанцями, понад 200 людей ув'язнено, почались тортури. А провідників по судовім процесі 1650 р. в Люблині посаджено на палі. Смертю героїв загинули: З. Путай, Ф. Литвай, А. Колпак, Л. Довбат, С. Вовк, С. Біланик, Я. Кочан, С. Коваль, С. Смала. Мешканців зобов'язано заплатити відшкодування понад 20 тисяч злотих, обведено місто земляними валами, а замок укріплено бастіоном і водяним ровом. Замок став центром політичних польських затій і навіть в 1703 р. король Август II скликав тут сенат проти шведів і Станислава Лещинського. Замок став теж центром колосального морального й матеріяльного гніту. Працьовите населення допроваджено до цілковитого зубожіння, нужди й голоду, а до того прийшла ще в 1674 і 1704 р. страшна епідемія тифу, яка зчетвертувала людей.

По розборі Польщі, з переходом Галичини під цісарський австрійський уряд, Яворів в 1772 р. одержує статус вільного міста за викуп 26,470 зл. Суму цю яворівські міщани сплачували впродовж 25 років. Одначе австрійський уряд не сприяв розвоєві українського Яворова, навпаки поселив у кількох селах колоністів, а всі уряди залишилися в польських руках. Все ж таки в тому часі пожвавлюється розвиток місцевої промисловости, побудовано майстерні для дубіння шкіри, розвивається шкіряне виробництво призначене на експорт. Під час Весни Народів 1848 р. населення міста Яворова створило ґвардію, до якої входило близько 300 стрільців. Ґвардійці носили козацькі шапки з емблемою лева.[4]

В тому часі в Яворові починає розвиватися деревний і різьбарський промисли як також кошикарський. Талановиті місцеві ремісники-мистці з липи, явора, вільшини, сливи, грушки, виготовляли скрині, посуд, сита, боднарські вироби й іграшки. З лози та рогожі: кошики, рогожі, які розпродувано і поза межами Галичини, які відзначалися якістю і часто мистецьким виконанням.

В 1861 році залізничою лінією сполучено Львів і Перемишль, наслідком чого старинний торговельний шлях, що провадив із Львова

3. Е. Веберсфельд, Яворув, стор. 380, 458, 459.
4. Діло, ч. 127, 1885 р.

до Ярослава, втратив своє значення, що причинилося до економічного упадку Яворова. Натомість залізнична сполука між Яворовом і Львовом мала тільки місцевий характер і відзначалась повільним темпом і частими спізненнями.

Та не тільки самі прикрощі зустрічали Яворів.

В 1621 році в Яворові засновано василіянський жіночий манастир під Покровом Пречистої Діви Марії. При манастирі засновано реальну школу для дівчат, була це найстарша жіноча школа в Галичині. З великими врочистостями в 1921 році святковано 300-ліття манастиря. В тому часі при манастирі, крім реальної школи діяла дівоча учительська семінарія.

II.

Коедукаційна Приватна Гімназія УПТ "Рідна Школа" ім. Осипа Маковея в Яворові

Переді мною — книжечка невеличкого формату "30-ліття Гімназії Рідної Школи в Яворові", книжечка власність Степана Масюка, який належить до перших випускників гімназії, що зложив іспит зрілости в шкільному році 1917-18. Разом із ним в цьому році іспит зрілости зложили: Ґронський Едвард, Кінаш Іван, Менда Остап, Флис Михайло, Харамбура Семен, Худа Михайло, Щепанський Микола. Дуже дбайливо оформлена книжечка, напевно сьогодні унікат.

Сіра обкладинка, на ній виразна відбитка величавого будинку гімназії, під ним напис — "Яворів — 1938, Накладом Ювілейного Комітету".

Невеличка книжечка, теплом огортає душу. Пригадується осінь 1935 р., коли мене 12-літню дівчинку взяли з собою з далекої Гуцульщини вуйки Ставничі (проф. Олександра і Теодосій) та привезли на науку до Яворова. Вже сама подорож із Соколівки до Косова дідуневою підводою, звідтіля до Коломиї автобусом, а далі поїздом почерез Львів до Яворова була для мене небуденною подією.

Зустрів нас Яворів — соняшним світлом, золотом осіннього листя та обильних плодів овочевих садів, в яких заховались чепурні хатки, та теплом яворівських громадян, які сердечно й радісно вітали вуйків і маленьку приблуду з далеких гір. Та не тільки я прибула з далеко віддаленої місцевости, у списку учнів із 1938 р. зустрічаємо крім Яворова й околиці такі місцевості: Рава Руська, Грубешів, Мостиська, Рівне, Крем'янець, Перемишль, Ярослав, Горлиці, Городок Ягайлонський, Львів, Долина, Дрогобич, Зборів, Надвірна, Сокаль, Березів, Добромиль, Дубно, Золочів, Жовква, Камінка Струмилова, Калуш, Лісько, Лодзь, Любачів, Радехів, Рудки, Перемишляни, Підгайці, Самбір, Сянік, Теребовля, Товмач і Турка. Як бачимо заступлена тут і далека Лемків-

щина і багата Волинь, що вже само є доказом популярности школи не тільки в Яворові, але слава її поширилась на окраїни українських земель. Приїжджі учні в більшості замешкували в бурсі, яку засновано вже в перших роках існування гімназії, бо у 1911 році та яку провадженo завжди взірцево. Серед керівників бурси знаходимо імена таких визначних педагогів і громадян: проф. Іван Чмола і його дружина п. Ася, Ірина Левицька, Софія Пасічинська, д-р Софія Рабій і інші.

Прийняли мене до 2-ої кляси нового типу. Величавий гімназійний будинок, радісний гамір студентської громади, в більшості хлопців, бо число дівчат-учениць ніколи не було високе, чисельний учительський збір, урочисте Богослуження з нагоди відкриття нового шкільного року в просторій міській церкві ім. св. Юра, патріотична проповідь улюбленого катехита о. Миколи Кушпіта та теплі слова опікуна кляси Осипа Кметика чітко врізалися в мою пам'ять.

Почався новий шкільний рік, а з ним радості і турботи школярів, здорова конкуренція в науці між дівчатами і хлопцями, праця в шкільних організаціях вщерть виповнювали ввесь вільний час. Рівень науки в школі був високий, гімназія тоді була на вершинах розвитку, не зважаючи, що оперта була тільки на власних силах, на власних українських фондах небагатої яворівської громади. Директором гімназії був тоді загально люблений і шанований всіми д-р Іван Велигорський. Взагалі яворівська гімназія мала щастя, що у проводі стояли надзвичайно здібні організатори і педагоги. Головно завдяки їм школа завдячувала свій розвиток. Починаючи від 1908 р. управителями гімназії були: д-р Антін Борис, Тиховський Іван, Ромуальд Перфецький, Теофіль Грушкевич, Іван Прийма, Ярослав Біленький, Адольф Мусянович, Теодосій Ставничий, д-р Осип Турянський, д-р Микола Чайковський, Омелян Назаревич, д-р Маркіян Терлецький, Кирило Годованець, Назаревич Омелян і останній згаданий вже д-р Іван Велигорський.

Гарний був тоді Яворів, це типове старинне місто. По середині чотирокутний ринок з ратушем та торговельними будинками. На ринку містився Народний Дім, Торгівля і інші українські установи. Вузенькі вулички, невеличкі міщанські дімки. Довгою лентою простягався Яворів, ділячись на Велике й Мале Передмістя з церквами та просторою міською церквою ім. св. Юра, а в ній пишались прапори ремісничих і цехових організацій. Зелений і пахучий був Яворів, білі міщанські хатки купались у сонці, овочевих садах, прекрасних квітниках, а довкруги ліси, що цвіли полевими квітами та лісовими ягодами. Співучий був український Яворів, часто перекликались молодечі хори, що сходились по садках на вечерниці чи обрядові святкування. Веселий молодий і гамірний був Яворів, бо багато тут було і шкіл народніх, промислових і 2 гімназії, дві семінарії, як також музичний Інститут ім. Лисенка.

Приватна Коедукаційна гімназія Рідної Школи Українського Педагогічного Товариства ім. О. Маковея в Яворові — це найстарша рідношкільна гімназія в Галичині.

Історія її заснування довга, далеко переростає час її заснування в 1908 р. Довелось перебороти великі труднощі й перепони. Думку заснування середньої школи ще в 1871 р. підніс о. Осип Лозинський член Повітової Ради, та голос його оперся на твердий протест Повітової Ради, яка складалась із чужинців, що противилися всякій просвіті. Як відомо, від першої хвилини національного відродження в XIX ст. боротьба за здобуття національної школи й освіти утотожнювалася з боротьбою за національне існування взагалі. Вдруге в 1902 р. питання заснування гімназій підніс о. Юрій Кміт, знаний теж письменник і літературний критик, що тоді був сотрудником Яворова. Заходом його і свідомих міщан відбулось дня 29 квітня загальне віче при чисельній участі яворівських громадян. В часописі "Діло" з датою 21 квітня поміщено петицію, яку теж передано графові Іванові Шептицькому з Прилбич біля Яворова, що був тоді послом із Яворова, щоб він її передав соймові.

На жаль, Повітова Рада спротивилась заснуванню державної гімназії. Три рази яворівські патріоти піднімали це питання і три рази їм відмовлено.

Не вдалось заснувати державну гімназію, рішено заснувати власними силами приватну.

Яворівська гімназія не тільки дбала про освіту учнів, але й виховувала; з її лав вийшло багато визначних громадських і культурних діячів.

Самовиховання й підготова до майбутнього громадського життя проходили в численних шкільних організаціях під проводом відданих провідників, педагогів українських патріотів. А було їх багато, в першу чергу існували клясні громади з війтом на чолі, які лучились у Міжклясну Шкільну Громаду, що управильнювала шкільне життя молоді і надавала йому напрям. При школі існувала дуже активна Марійська Дружина хлопців і дівчат, яка в 1937 р. начислювала 69 членів і тоді теж придбала свій Марійський прапор, вишиваний яворівськими взорами за проєктом пані Марії Велигорської, викладача ручних робіт. Під прапором цим яворівська Марійська Дружина взяла участь у Конґресі Марійських Дружин у Львові в 1937 р.

Найстаршою самоуправною організацією була читальня учнів, що мала свою окрему світлицю зі сценою, в якій відбувались усі шкільні імпрези. Останнім опікуном світлиці був проф. Дмитро Козій. Також при гімназії діяв гурток Відродження, що начислював 89 членів. Гурток цей протиалькогольну і протинікотинну акції поширював і на поблизькі села, закладаючи там 4 самостійні гуртки. Про спортове вироблення учнів дбав спортовий гурток "Явір". Опікуном гуртка в 1938 році був проф. Р. Левицький. При гімназії була теж Шкільна Каса

Ощадности, Шкільна Крамниця та Гурток Дівчат, який об'єднував усіх учениць. Останньою головою Гуртка була Омеляна Ставнича (Малина). Також гімназія дбала про фахову підготову учнів. Географічним Гуртком проводив проф. Теодосій Ставничий, там ми вперше навчились рисувати й читати мапи, Гуртком Світливців опікувався проф. Василь Пронь, а Протигазовим проф. Роман Баран.

Окреме місце в громадській заправі і виробленні учнів відогравала організація Пласт. Перший Пластовий Гурток заложив в лютому 1912 року учень 5 кляси Юліян Оборський. Найбільшого росту Пластовий Курінь досягнув в роках 1921-30, коли опікуном і душею Пласту був проф. Іван Чмола.

Хочу згадати, що наша заморська еміґрація нераз рятувала гімназію з важких матеріяльних труднощів своїми щедрими датками. Визначний рідношкільний діяч Іван Загаєвич зорганізував місто й повіт, дир. Іван Прийма зцементував інституцію. По московській інвазії дир. Ярослав Біленький немов удруге поставив школу, а в 1919-20 рр. завдяки своїй відданій і наполегливій праці професори Адольф Мусянович, Теодосій Ставничий і Дмитро Ліськевич при допомозі Івана Загаєвича вдержали гімназію при житті. В найновішому часі завдяки праці голови Кружка д-ра Михайла Фільца та д-ра Івана Велигорського школа стала на міцних основах.

Сьогодні на місці гімназії зорганізована 10-літка, яка напевно не виховує учнів у дусі бажань її великих засновників. Та ми віримо, що тверді, загартовані віковою боротьбою яворівці, гідно боряться проти обмосковлення й денаціоналізації.

Василь ГІРНИЙ

СПОСТЕРЕЖЕННЯ, ВРАЖЕННЯ І СПОГАДИ ПРО ЯВОРІВ І ЯВОРІВЦІВ

Двоюрідний брат фейлетоніста Федя Триндика (Василя Гірного), що теж має ім'я Василь, подає цікаві спостереження, враження і спомини про Яворів і яворівців. Він пише:

"Яворів мені не чужий. Побував я там на початку червня 1923 року. Я був одним із учнів, яких до гімназії приготовляли мої кузени — Юрко і Василь (Гірний - Федь Триндик). Вони не знали, до котрої гімназії нас записати — яворівської чи перемиської. Юрко, наш головний інструктор взяв свого брата і мене і поїхав розвідати про яворівську гімназію. Наш віз "запаркували" ми перед будинком школи. З воза я спостерігав життя учнів під час навчання і на перервах поміж лекціями та роздумував над тим, чи вдасться мені скласти іспит із матеріялу двох початкових кляс гімназії, щоб стати учнем третьої кляси.

Додому верталися ми битим шляхом "гостинцем", на якому не було жадного колового руху. По обох боках шляху був густий, зелений, дбайливо плеканий ліс і я насолоджувався його спокоєм і красою. На узліссі ми відпочили, підкріпилися, а потім збирали білі пахучі конвалії. Від тоді я полюбив ліс.

В яворівській учительській семінарії навчалася рідна сестра Василя (Федя Триндика) Катруся. Коли відвідувала наш дім у Радимні, не могла наговоритися з моїми сестрами про навчання і шкільне життя в Яворові.

Річка Скло — надзвичайно мила. Вода в ній така чиста і прозора, що можна бачити все на дні. Пливе собі тихо, повагом поміж сіножатями. Обабіч ростуть вільхи, які на весні цвітуть духм'яним квітом. Далі Скло пропливає повз село Млини, в якому о. Михайло Вербицький у другій половині 19-го століття уклав музику до нашого національного гимну. До укладення музики надхнула його, мабуть, чарівна околиця, якою пропливає Скло.

В 1930-34 рр. я студіював право в Варшавському університеті. Бачив я тут гуцулів, які перед Великоднем продавали писанки перед нашою

церквою при вул. Мйодовій. Але я здивувався, коли на вулицях Варшави несподівано побачив наших яворівців. У білих полотняних одягах виглядали як гуси. Ходили гуртками з перевішеними через плече дерев'яними виробами. Коли після студій я опинився в Ґдині над Балтійським морем, то й там зустрівся з яворівцями. Вони діставалися сюди через Варшаву, інші мандрували давнім татарсько-карпатським шляхом на Краків, Катовиці, Шлеськ. Можна порівняти їх із японцями, які вміють скрізь продати свій крам.

Ніяке інше галицьке місто не було таке відоме й популярне в корінній Польщі, як саме Яворів. Польські діти співали: "Явор, явор, яворове држево. Вшистке пари пшепущами, тилько єднов зоставями"... Це свого роду звеличання Яворова.

Оцінюючи працю яворівців, їх виробничі здібності в ділянці кустарного промислу і передусім надзвичайну торговельну підприємчивість, треба за сьогоднішньою термінологією назвати це економічною експансією і завойовництвом Яворова.

Семен ХАРАМБУРА

ВІСІМ ЛІТ НАУКИ Й ПЕРША МАТУРА В ЯВОРІВСЬКІЙ ГІМНАЗІЇ "РІДНОЇ ШКОЛИ"

(Жмуток спогадів матуриста)

Року Божого й шкільного 1909/10, себто в другому році існування гімназії, здав я вступний іспит до І-ої кл. і в вересні 1909 р. став гімназистом. Спочатку трохи важко було навикнути до нових обставин, нових учителів, до латини, ба й кавчуковий "гальсбіндель" давив шию... За "гальсбіндель" "натягали" ми, хлопці міста, немилосердно одного товариша — селянського хлопця, що вбравшися перший у гімназійний однострій і вложивши "гальсбіндель" на шию, нарікав: "вой-вой, як ня тисне"...

У нашій науці й вихованні немаловажну ролю відігравала певна рослина з теплих країв, якої по яворівських крамницях ніколи, на наше лихо, не забракло. Це була відома "товаришка життя" — тростина. Деякі наші вчителі вживали її залюбки, очевидно, на наших штанах. Тиховський без неї не міг видержати ніодної хвилини.

Як я був у ІІ-ій і ІІІ-ій кл., постала в нашій клясі "тайна організація" без назви й статутів, що надавала тон життю цілої кляси, заповняла веселим зайняттям шкільні перерви, а то й деякі нудні години науки. Притоку до створення цеї "організації" дала нам наука про електричність, отже наша "організація" мала, так сказати б, "наукові" підстави. А було то так: у нас був учитель Ол. Стеслович, що носив окуляри, мав високе чоло й довге волосся, закинене характеристично від чола поверх голови. І було в нашій клясі кілька веселих хлопців з Чернилявн: Ів. Копитко, Федь Турко, Федь Ядлось і жидок Елі Вайц, син гуральника з Романиків під Чернилявою, був теж дотепний Дем'ян Гриник з Селиськ і його земляк Михайло Гайдук — рисівник-карикатурист, та було ще кількох і я між ними. Вайц не раз для жарту приніс пляшину горілки, а Гайдук рисував у зшитках і на таблиці всякі карикатури. Отже в цьому гурті постала в такий же спосіб, як і всякі інші твори усної сло-

весности, "леґенда-епопея" про мітичну Волькову стодолу, Волькові електричні батерії, про Стесловича, що сидить у стодолі на бантах і відбуває кару за наші двійки тощо. На цьому тлі творила фантазія молодих хлопців усякі комічні історії, що з нашої кляси поширювалися скоро по цілій гімназії, а комічно стилізована карикатура Стесловича ще й сьогодні остається в пам'яті учнів. Цей гурт придумував теж усякі збитки своїм учителям. Напр. старенькому добрязі Левкевичеві, що вчив нас української мови, ми всі в усних відповідях, чи то в читанні якогось уступу з книжки, ставили наголос усе на послідньому складі слова. Вчитель Семен Дорундяк якийсь час вів церковний гімназійний хор. Дорундяка знає, думаю, половина Галичини, бо він учителював у багатьох гімназіях. Його "скіряна" краватка теж загально знана, як і його улюблена приповідка неприготованому з лекції учневі: "Зори мілко, посій рідко, вродиться дідько. Сідай, дурню, маєш третю клясу". Отже й для нього придумали ми "кавалок". Раз на хорах у церкві хотів подати нашому хорові голос і не міг знайти в своїх бездонних кишенях камертону. Тоді один з "услужних" хористів подав йому... свисток. Проф. Дорундяк, не приглянувшися добре, приткнув свисток до уст, та як задує, як засвище, то ми аж до землі попрісідали, аж посиніли зо здержуваного сміху.

Як собі люди пояснювали цей свист та й чи взагалі припускали, хто то свиснув, не знаю. Їм мабуть здавалося, що той свист долетів десь з вулиці. Директор Прийма теж не довідався правди.

Знов же з проф. В. Павлусевичем затіяли ми інший жарт. Вчив він нас у IV кл. українського. На годині української граматики звернув нам увагу на якусь таку граматичну чортовину, що її сьогодні вже не можу пригадати. Ішло мабуть про якийсь перезвук чи заміну голосних. Ми бачили, що це питання його дуже цікавить і, щоб зробити йому "приємність", видумали, що в Чернияві не то голосні, але й цілі склади переставляють, як напр. ногавиці — гонавиці, Нагачів — Ганачів і т. д. Надиктували ми йому таких нісенітниць — Боже прости! — цілу копицю, а він радий поквапно позаписував їх, сказав, що то дуже цікавий прояв, що вишлє це до Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові, та ще просив більше таких слів записати для нього. Не знаю, що далі зробив проф. Павлусевич з тим "матеріялом" та нехай простить нам за ту нашу "наукову співпрацю".

Та не треба думати, що ті та й інші збитки були наслідком браку карности в гімназії. Гімназія — не манастир. У гімназії є діти й молодь, а ті все мають можність і право бути веселими й збиткувати. Карність у нашій гімназії, пригадую, була. Про це дбали вчителі з педагогічних спонук, дбали й ми самі, "щоб поляки з нас не сміялися".

Всеж таки за директури старенького Грушкевича до 1.II.1912 р. було в гімназії досить свобідно. Те відчували ми, відчували теж і наші

вчителі. З приходом до Яворова директора Івана Прийми настав у нашій гімназії режим "твердої руки". Дир. Прийма і справді мав тверду й важку руку. Не знаю, чи був у гімназії бодай один учень, що не пізнав би його руки ближче. Жартуючи або караючи, приложив дир. Прийма свою "десницю" на неодну... спину. Але маю певність, що ні один з тих учнів не чув ворожости до директора та всі без вийнятку його шанували й любили, бо він любив учнів по-батьківськи й карав їх без злоби, по-батьківськи.

Але учні-молодь, бурхливої енергії багато, а погляд на "кривду" в учня досить суб'єктивний і тому учень "поданий" на конференції, чи "спалений" при клясифікації, по старому звичаю брав камінець у кишеню і йшов ніччю "відбивати свою кривду" на професорських вікнах. Трапилося раз таке й проф. Теодорові Заморі, що мешкав тоді при вул. Маковея, в першім домі за Забавкарською Школою. Бренькіт збитих шиб збудив Замору, він вибіг на вулицю й заалярмував нічного магістратського вартівника, що з черги зачав свистати на тривогу. "Шибобийники" зачали втікати. Один побіг у сторону цвинтаря. Напроти нього надбіг інший вартівник і учень ускочив на цвинтар, а там поміж гроби, аж упав у свіжо викопаний гріб. Заляканий на смерть виждав, аж утихли вигуки вартівників, тоді якось викарабкався з ями й побіг до бурси, бо це був бурсак. Рано слідство: хто бив шиби? Нема такого, але в бурсі між плащами, що висіли рядком на вішалках, один плащ був замащений свіжою глиною. Ось уже й висновок є. Хто більше, — не знати. Пішла в рух тростина в руках дир. Прийми, опісля карцер і на цьому скінчилося. Дир. Прийма карав гостро за провини, але не нищив учня, не викидав з гімназії. Сталив характери й не любив донощиків.

Комітетові було досить важко вдержувати гімназію та ще й збирати фонди на будову нового дому. В цьому мусіли помагати й ми — учні. Під проводом своїх учителів уладжували ми театральні вистави, концерти й інші імпрези. Це було для нас теж школою громадянського виховання.

Більшість учнів це була міщанська й селянська молодь. Вбогі й пильні учні платили знижену шкільну оплату, або й цілком були від неї звільнені. Але треба було грошей на книжку, на зшиток, на направу черевиків, на булку, на голку й нитку. На ті потреби деякі учні добували гроші лекціями, але були й такі, що жили з "торговлі й промислу".

— Гриник, дай мені відписати на годині математичну задачу.

— Добре, але ти дай мені на павзі пів булки.

Такі "купецькі" договори щоправда менше важні, як "договори Руси з греками", але для обох сторін усе були корисні й були на порядку дня.

Були такі, що продавали на перервах андрути й "штольверки". На тім було 50% нетто зиску, якщо продавець сам не з'їв ні одного та ще й

за готівку продав. Бурсак Лехмінка з Тростянця вишивав учням рушники, сорочки й монограми на рушниках і хусточках, а Гайдучок з Селиськ заробляв машинкою для стриження.

Значна частина тих усіх заробітків ішла звичайно на доповнення скупого бурсацького обіду. Шлунок молодого хлопця бездонний. Як не стало "ґрейцарів" з дому й не було де "заробити", тоді послідньою "дошкою рятунку" була "бурсацька мама". Це була стара, груба жидівка, що мешкала в домі при вул. Шевченка, біля дому Мартиновича, де містилася частина бурси. До тої "мами", як її назвали бурсаки, забігав щохвилини то цей то той по велику булку з пшеничної муки за 2 ґрейцарі. "Мама" була м'якого серця, в потребі кредитувала, а що бухгальтерії не вела, то певно й досьогодні неодин з її "вихованків" винен їй дещо.

Під час шкільних ферій деякі старші хлопці працювали при будові нового гімназійного будинку: копали фундаменти, носили цеглу, вапно й теж заробляли деякий гріш.

Новий подув внесли в гімназійну атмосферу в шк. р. 1912-13 учні VI-ої кляси, що її дир. Прийма створив надпрограмово, стягнувши до неї учнів з цілої Галичини. Між ними було багато учнів "під вусом" і вони зачали "кавалерувати". Траплялися різні "історійки", але дир. Прийма вмів і з тим дати собі раду.

В літі 1914 р. під час ферій вибухла війна. Старші учні пішли до війська, до УСС, молодші сиділи вдома. Яворів не бачив "правдивої" війни, але терпів теж немало. Через Яворів ішли австрійські війська на Росію, потім верталися розбиті, потім перекочували через Яворів московські війська під Перемишль, на весні 1915 р. їхав через Яворів цар Микола II, вертаючися з оглядин здобутого Перемишля, потім знову відворот москалів і прихід австрійської влади.

У шк. р. 1914/15 науки в нашій гімназії не було. Але зайняття не бракувало. Перемарші австрійських і російських військ були такі цікаві, що ніхто з нас, хлопців, не скучав. Війна дала нам теж новий "варстат праці". Залишена при відвороті австрійцями восени 1914 р. великими масами по полях і дорогах муніція — крісова й гарматня — була для нас невичерпаним джерелом зарібку. Отже ми розкручували ґранати, різного калібру, розбирали шрапнелі з справністю кваліфікованих пиротехніків і ввесь цінний металь продавали жидам на вагу. Крісові набої теж справно розбирали, з куль витоплювали олово й його та мосяжні патрони теж продавали. Ми так вправилися в цій роботі, що не було ні одного випадку поранення.

Те миле зайняття недовго тривало. Вернулась австрійська влада, життя почало наладнуватися. Відновити гімназію покищо Комітет не міг, хоч робив заходи. Мої товариші дальше дармували вдома, а я дістав "посаду" в Задатковім Т-ві. Там переписував я якісь папери, сортував на

купки акти, порозкидані москалями, зиркав оком, як бухгальтер залицявся до ліквідаторки і вислухував оповідань старого директора про ті часи, як він учителював у різних селах.

Врешті на переломі 1915/16 шк. року вдалося відновити науку в гімназії, я покинув "посаду" і став продовжувати свою гімназійну освіту.

На директора гімназії прийшов Ярослав Біленький, людина великої енергії та організаційних здібностей. Він теж дібрав собі зчасом відповідний учительський збір. Крім дир. Біленького, записалися мені найкраще в пам'яті з тих останніх літ моєї науки в гімназії такі вчителі, як Михайло Білик і Ст. Мак (клясична філологія), Іван Заяць (історія), Адольф Мусянович (математика й фізика), Осип Лебіщак і Михайло Лаврів (німецьке). Я мав, як то кажуть жилку до історії та української літератури. Спеціяльно цей послідній предмет я дуже любив і був у ньому свого рода "спецом" на гімназійну мірку. Це був предмет дир. Біленького й він умів його вчити.

В тім часі гімназія одержувала від австрійської влади скупі запомоги для бідних учнів і для бурси. З тих запомог дістав я раз шкуру на підметки до черевиків. Воєнний настрій відбивався теж на житті нашої гімназії. Кляси передплачували якийсь австрійський патріотичний журнал, що його назви не пригадую собі, а проф. Лаврів, вирекламований з австрійського війська підхорунжий робив з нас "військо": заряджував алярми всіх кляс, установив клясних комендантів, що на збірках здавали йому звіти, вчив австрійської військової термінології й муштри, при чому кляв теж по-військовому. Одно слово, приготовляв нас солідно на геройських оборонців монархії...

Але поминувши цю зверхню австрійську політику, що зрештою була дуже тоненькою, виховували нас так, як слід, на будучих громадян. У цій праці дир. Біленькому ревно помагала його дружина. Ми були свідомі того, в яких часах живемо й чого ті часи вимагають від нас. Директор Біленький і професори — Білик, Мусянович, Заяць, Лебіщак були нашими справжніми виховниками.

У відновленій гімназії велася наука спершу в старім будинку, а коли він згорів, користали ми з гостинности в будинку народньої школи ім. Т. Шевченка. Опісля викінчено частинно новий будинок і до нього перенесено кляси та кабінети.

Та не тільки завдяки проф. Лаврову гімназія чула, що ведеться війна. До нашої гімназії приходили теж з війська "урльоповані" колишні учні й тут приготовлялися до т. зв. "кріґсматури", яку можна було здавати військовим по скінченні VI-ої кл. Вони приходили звичайно з певними грошевими засобами, а що вже засвоїли собі при війську деякі розривки, як карти, чарочку, тютюн, то й нас втягали в ту "сферу" своїх навиків тим більше, що вважали за свій обов'язок зреванжуватися якось за поміч у науці, якої від нас потребували.

В таких настроях і обставинах діждалися ми весни 1918 р. і першої матури. Була з того велика радість і страх. Радість — бо ж це перша матура в нашій гімназії, страх — бо не знати, як піде, як будуть питати, чи всі складуть.

Фреквенція в гімназії була тоді загально дуже низька. В моїй восьмій клясі було нас усього 11: 8 хлопців і 3 дівчини. Роботи мали ми всі по вуха. Треба було ще те повторити, того підівчитися, це переробити, — як звичайно перед матурою. Директор Біленький держав нас дуже гостро й хоч певно йому залежало на добрім висліді матури, не менше, як нам, одначе навіть натяку не дав, які теми й питання нас ждуть. Те саме й професори. Врешті прийшла річна клясифікація, всіх допущено до матури. Я рахувався сильнішим учнем у VIII-ій кл., матеріял, як здавалося, повторив добре, тому спокійніше засів до письменної матури. Писалося тоді 4 задачі: українську, латинську, грецьку й математичну. Задачі написав добре, зокрема латинську й грецьку, й тому на підставі обов'язуючого права, міг сам вибрати між латиною і грекою, який з тих предметів хочу здавати при усній матурі. Я вибрав греку й як потім показалося, зробив дурницю, бо дістав при усній матурі до перекладу якесь таке кляте місце з "Протаґора" Платона, що й тепер ще, як це згадаю, дрижаки беруть мене. З тої греки вирятували мене відповіді про філософію Платона, що її я тоді "мав у пальцях".

Усна матура відбулася 26 червня 1918 р. під проводом відпоручника Шкільної Краєвої Ради — інспектора д-ра Франца Майхровича. Членами комісії були всі наші професори, що вчили нас у VIII-ій кл. До усної матури засіли: Едвард Гронський, Іван Кінаш, Степан Масюк, Остап Менда, Михайло Флис, Семен Харамбура, Михайло Худа, Микола Щепанський і дівчата — Іванна Кохановська, Стефа Кізівна й Марія Масюківна. Всі були звичайними учнями "в цивілю", тільки Михайло Флис був "урльопований" з війська. На сорок кілька учнів моєї першої кляси тільки два дійшли до матури: М. Флис і я.

Свою радість з матури, свою "зрілість" треба було задокументувати згідно зо звичаєвим правом і ми так зробили. Пам'ятаю, що на ті вступні кошти я дістав від батька 20 корон. Як на содову воду було це забагато, як на якийсь "шляхетніший" напиток — можна було витримати. І так, ми всі, зложивши лепту до лепти, зуміли цілком весело перебути нічку в якімсь льокалі, а вдосвіта рушили на греблю на третій міст і там правдиво зворушені стрічали схід сонця. Я чувся вільним, немов би позбувся якогось тягару, що літами давив мої плечі. Мені здавалося, що я вже позбувся всіх клопотів, журби, турбот...

У своїй молодечій наївності я чувся звільнений від тягару боротьби за життя, бо моїм життям дотепер була книжка — школа.

Ольга ГРИНЕВЕЦЬКА-ГРИНЬКІВ

СПОГАД ПРО ШКОЛУ СС ВАСИЛІЯНОК У ЯВОРОВІ

До школи Сестер Василіянок у Яворові ходила я 5 років і мешкала в інституті. Це просто моя коротка згадка про школу й інститут, де я провела здебільша гарні хвилини.

Школа СС Василіянок мала в 1934 — 1936 рр. 6 кляс народної школи, що називалася "Приватна вселюдна школа СС Василіянок з українською мовою навчання в Яворові". Свідоцтва писали польською та українською мовами, директоркою була мати Йосафата Татух, ЧСВВ. Тут була чотирилітня гімназія нового типу, а свідоцтва писали тільки польською мовою. Школа називалася: "Prywatne czteroletnie gimnazjum żeńskie S. S. Bazylianek z ukraińskim językiem nauczania w Jaworowie". Директоркою тоді була п. Іванна Крвавичева. Недовго перед 1939 роком засновано ліцей. До вчительського збору тоді належали: дир. Іванна Крвавичева, Константин Собчишин — географія і біологія, Тома Водяний — латина, Михайло Тимошик — математика, фізика, хемія, Михайло Александер — українська мова, Діонисій Породько — німецька мова, М. Соломія, ЧСВВ — спів і практичні зайняття. Надія Хаджай — руханка, 2 польки: Зофія Клімковіч — польська мова, Ванда Клімковічувна — історія. Духовним провідником і катехитом був усіми люблений, о. Микола Кушпіт, який також учив релігії в коедукаційній гімназії "Рідної Школи". Він нераз залагоджував першотравневі "витівки" молоді, що навіть грозили усуненням деяких учениць із гімназії; колись була більша дисципліна. Звичайно, о. Кушпіт після виложення більшого числа лекцій питав т. зв. партію на ноти. Кожної звичайної лекції влаштовував дискусію, учениці ставили питання, на які отець катехит відповідав, а при кінці години викладав — з'ясовував передискутоване. З дзвінком виходив із кляси, а за ним йшли учениці, немов діти за мамою. Тоді отець обертався і казав: "Втікайте, сороки"! — і зникав у дверях канцелярії.

Службу Божу в манастирській каплиці відправляв о. Олександер Залітач, він був також манастирським сповідником.

Наша школа не була чисельно велика (в народній школі було

більше учениць ніж у гімназії), мабуть тому що не мала права прилюдности як приватна гімназія. Перед самою війною дістала вже право прилюдности. В інституті мешкали учениці з більше віддалених місцевин. Менше інституток було з народної школи, більше з гімназії. Опікунками інституток були сестри, ігуменею манастиря в тому часі була мати Емілія Тимочко, ЧСВВ, завжди поважна й мало коли усміхнена.

Школа, інститут, манастир і каплиця містилися в одному одноповерховому будинку. В одному крилі була школа, в другому інститут, манастир і каплиця. Народна школа приміщалася на першому поверсі. Там була також читальня, бібліотека, природнича й хемічна лябораторії та маленька крамничка. На партері були гімназійні кляси, руханкова заля, канцелярії, каплиця, їдальня, кухня і розмовниця, куди заходили приїжджі і сюди викликалося до них на розмову їхніх рідних чи знайомих. Спальні інституток були на горі і на долині, а Сестер тільки на горі, де була клявзура і туди не вільно було світським заходити. В бічному будинку коло кухні була лазня, в окремому будиночку пральня, а далі за загородою господарські будинки, власність манастиря. Там інститутки, приїхавши після вакацій, напихали сінники свіжою соломою. З другого боку манастирських забудовань простягалися просторі городи і теплярня, де працювали Сестри. Кімнати огрівали печі, опалювані дровами. Взимі коридори були зимні й легко можна було простудитися. На просторому подвір'ї була криниця, звідки корбою крутили воду, наповняючи нею інші будинки.

Кожного ранку на звук дзвінка перед навчанням виходили інститутки на руханку, розуміється влітку. За подвір'ям були гарні клюмби з квітами, по середині статуя св. Йосифа. Збоку росла райська яблуня, за клюмбами дерева і попід ними лавки, де інститутки в відповідну погоду вчилися. З другого боку за шкільним крилом були також городчики з квітами, а посеред них була статуя Матері Божої, малий потічок, лавочки, де також можна було вчитися. Далі шуміла річка Скло, над якою вечорами хлопці вигравали серенади, а то й підходили під вікна учальні, що містилася на партері, де всі приготовляли лекції на наступний день. З допомогою камінчиків із карточками відбувалася кореспонденція.

Атракцією інституток був театр "Заграва", коли тільки загостив він до Яворова. На театральні вистави ходили всі інститутки парами під опікою професорів. Не раз під час вечері настоятелька казала тим, що не хотіли їсти вечері, що не підуть до театру. Коли настоятелька пішла в другий кінець їдальні, "бідна" інститутка пакувала кашу в кишеню чорного фартушка — приписової уніформи, запинаної спереду на ґудзики — і дрижала, щоб настоятелька не спостерегла її помислу. Хоч голодна, і фартушок треба було запрати на наступний день до школи,

але до театру пішла. До речі, під чорний фартушок вдягали до школи ґранатовий мундирок з ясносиніми випусками і щитиком із числом 630 в гімназії і червоними випусками в ліцеї.

З театру багато пар зі старших кляс подвоювалося. Коли ж входили в манастирську браму, знову все було впорядку, зате дехто з інституток мусів другого дня випити "чорну каву".

Часто після обіду на весні, залежно від погоди, ходили інститутки, під опікою парами на прохід і щойно тоді вчилися. В школі був хор, що виступав на шкільних концертах і вечірках. Учениці влаштовували також сценічні вистави. Кожного року ціла школа мала спільну ялинку. Влаштовувано також вечір св. Миколая зі сценічною виставою, поєднаною з різними дотепами, головно старших кляс, що викликували веселий настрій. Св. Угодник роздавав дарунки "чемним" дітям.

В передвеликодньому часі, поки інститутки роз'їхалися додому на ферії, відбувалися реколекції, які давав незабутній о. Іриней Назарко, ЧСВВ, який заснував Марійську Дружину в манастирській школі. Давали теж реколекції оо. Дирда, Й. Решетило і ін.

Життя інституту було тісно пов'язане з дзвінком. Він будив нас вранці, скликав нас на молитви, кликав до їдальні, кликав учитися, навіть увечорі сповіщав вечірню тишу, яку молодь не завжди могла вповні додержати. Коли хтось запримітив, що йде настоятелька, всі одягнені й обуті клалися до ліжок, заплющували очі, вдаючи, що сплять. Одного разу одна інститутка взяла якийсь предмет у руки, інші обвинули його простиралом, в учальні непомітно загасили світло, і те щось високе, біле входило до учальні і кланялося. Коли постав рух і крик, скоро світили світло, ховали простирало й сідали вчитися. Та, щоб забезпечити спокій, дижурна Сестра сиділа в учальні й пильнувала порядку.

На весні під вікнами школи пахли квіти й заглядали до вікон у партері, вночі на небі світив місяць, над річкою грали серенаду гімназисти. А тут перед очима інституток Овідій чи Гораций, та не той, з книжки, що його треба було приготовити на завтрішню лекцію, а той з-над річки Скла, що грав серенаду в такий чудовий весняний вечір. Чи ж не був він цікавіший?

Нехай ця коротка згадка буде подякою нашим настоятелям, виховникам і професорам згаданої школи, інституту за труд і працю над вихованням молоді, за вказівки, з якими ми, учениці, пішли в життя і забрали їх із собою в широкий світ.

Ірена ВАНЧИЦЬКА

ВЕЛИКОДНІЙ СПОМИН

(Світлій пам'яті отця декана Матвія Мокрівського)

Скільки разів у житті ми святкували Великдень і в яких різних обставинах! У безтурботнім дитинстві цей радісний празник Христового Воскресіння був пов'язаний з новим одягом. З юних років залишились у пам'яті виструнчені постаті пластунів біля Божого Гробу. Опісля тяжкі еміґраційні дні і Великдень на Засянні, на гостинній Холмщині, в чужім Кракові. А ще опісля під бомбами "Великого Райху", який програвав на всіх фронтах. Потім у таборах "переміщених осіб", або коротко "ДП" таборах в американській, англійській і французькій зонах, не було яєць, ні масла, щоб спекти традиційну "бабку". А вже в новій країні поселення було всього подостатком, забракло чомусь тільки традицій.

Та все таки пам'ять вертається до цих давніх часів, коли Воскресіння Христове було найбільш урочистим святом року. Не пригадую якого це було року — 1936-го чи 37-го. Знаю, що тоді цвіли каштани і природа одягла пишні зелені шати, отже був початок травня. У нашім містечку гостив тоді театр ім. Тобілевича і між постановками ішла драма "Інваліди", під час якої плакали не тільки глядачі, але й великий режисер і актор Микола Бенцаль, який грав ролю бувшого вояка УГА, інваліда.

Воскресна Утреня й обхід з Плащаницею у храмі св. Юра в містечку Яворові біля Львова, починалися дуже раненько. Сходяче сонце вітало людей, що в побожнім скупченні урочисто співали "Христос Воскрес". Після обходу довкруги церкви, священик відкривав хрестом двері і миряни заповняли величавий храм, щоб вислухати торжественну св. Літургію, яку відправляв отець парох Мокрівський в асисті кількох священиків. Знаменитий міський хор "Боян", скріплений найкращими співаками театру співав великодню Службу Божу. Чи ж можна забути як співав "Віpую" неперевершений бас, актор Іван Рубчак, або "Плотію",

чи "Ангел Вопіяше" у виконанні Міро Скалі, тоді ще Мирослава Старицького! Або цю прекрасну великодню євангелію, що її співали панотці різними мовами?

"В началі бисть Слово", починав спокійним, виразним голосом місцевий парох і декан о. Матвій Мокрівський. "Споконвіку було Слово, і Слово було в Бога, і Бог був Слово", співав рідною мовою чудовим, милозвучним ліричним тенором о. Микола Огородник, цей, що студії в Італії і кар'єру співака заміняв за священичу рясу. "Ін прінціпіо ерат вербум..." неслось, гуділо як буря, аж на дворі було чути низький, сильний бас гімназійного катехита, що його обожали учні гімназії "Рідної Школи", а він любив їх як рідних дітей. Чистим, високим тенором співав по-грецьки "Ін архе ен го льоґос", про Слово, що було початком всього, о. Дмитро Бариляк, парох села Наконечного і соліст хору "Боян", якого недаром називали "Карузом". По-єврейськи читав цю прекрасну євангелію о. д-р Микола Конрад, професор львівської Богословії, який гостював у своєї рідні. Слова "Прийшов до своїх і свої Його не прийняли" западали глибоко в душі вірних і докором шмагали цих, що тільки раз на Великдень приходили до Божого храму, щоб послухати прекрасних співів.

Після торжественної Літургії множество людей заповняло велику площу довкруги церкви. Всі радісно вітаються, "христосуються", щиро просять мандрівних акторів у гості. А дзвони в чотирьох церквах дзвонять безупину — несуть радісну вістку, що "Христос воістину воскрес".

Після полудня, на цвинтарі біля "Гірної" церкви відбуваються гагілки. Святочно вдягнені дівчата виводять "Зельмана", співають про Галю, що не може гуляти, бо не має черевиків, про ліниву дочку, яка "штири ночи горшки мочить, п'яту мила".

А коли приходить отець парох зріднею, тоді співають про Дарусині чорні очі і довгі коси в Мірусі. Панича Ромка сватають за найкращу панну, а Іванка, заставляють бути "жучком". Він випрошується, бо вже великий, є учнем гімназії, але дівчат це не переконує. Біля дзвініці, що її так гарно увіковічнив на полотні мистець Петро Холодний-старший, хлопці ставлять вежі, а під церквою отець Мокрівський розказує статечним господарям історію старовинної церкви, де в тінях старезних дубів спочивав гетьман Богдан Хмельницький, ідучи під Львів. Поруч стоїть дружина-їмость і уважно слухає цікавої розповіді. На гарнім обличчі усмішка, а в очах тиха задума. Вже давно, як пролунав дзвін на "Ангел Господній" у поблизькім манастирі Сестер Василіянок, вже весняний вітер зложив свої крила в верховіттях старезних дерев, що пам'ятають давню козацьку славу — а пісні-гагілки не втихали. Розбавлені дівчата співали гимн весні, що вже "скресла" в дівочій красі. Хлопці відповідали, що "дівоча краса, як на траві роса" і

пригадували, що "час додому час", бо завтра чекає їх "обливаний понеділок".

Вечірнє небо засвітилось золотими зірками і виглянув цікавий місяць, кинувши срібні тіні. У графських ставах і в поблизькій річці Скло жаби виводили вечірні концерти, — ці славні жаби, що про них писав Осип Маковей, письменник, який жив і творив у Яворові, городі старих міщанських патріотичних родів.

Гагілки під "Гірною" церквою в сусідстві манастиря СС Василіянок в Яворові

Ірена САЄВИЧ-ВАНЧИЦЬКА

ТРИ КАРТИНИ

I

Не пригадую, в котрім це було році, здається в 1927 або 1928-му. Тоді цілий Яворів був під враженням концерту Модеста Менцінського. Співак королівської шведської опери гостював у свого шваґра о. Теодора Крушинського, пароха села Черниляви. На прохання мого батька згодився він дати концерт в Яворові. Заля Народного Дому не могла всіх вмістити, бо на концерт прибули масово не тільки українці, але й польська та жидівська "сметанка".

Затряслися стіни залі від могутнього "Ой, Дніпре мій, Дніпре", улюбленої пісні співака, яку виконував він із спеціяльним відчуттям і притаманною йому динамікою. А коли пролунало "Ні жида, ні ляха" — українці завмерли зі страху, бо на концерті були присутні міський староста, начальник суду і інші польські шовіністи.

Бурю оплесків і голосне "слава" втишила чергова пісня на слова Асника: "Ґдибим бил млодши, дзєвчино, пілбим на тен час нє віно, лєч нектар твоїх уст", — яку співав М. Менційський польською мовою. На залі постала констернація. Тоді хтось із польських достойників встав і крикнув: "Браво, Карузо!". Поляки і жиди влаштували нашому співакові овацію, окликам "браво" не було кінця.

По концерті, під час прийняття, запитали Менцінського, чому він по такій патріотичній українській пісні проспівав любовну, до того ж польською мовою. Великий наш "Карузо" відповів: "Ой, Дніпре" співав я для вас, а їх мусів також чимсь захопити, щоб ви не сиділи в криміналі. В наших умовинах співак мусить не тільки співати, але й грати комедію".

"Свобода" 10-го червня 1969

II

Хто не пам'ятає 1930-го року, коли львівські і язловецькі улани 14-го полку пацифікували наші села?

Гуляла п'яна солдатеска, нагаями били наших людей, напівмертвих кидали в придорожні рови і співали "Кабана бієш, нє добієш". Нищили культурні наші надбання: кооперативи, маслосоюзи, читальні, навіть церкви. Потерпіла й Яворівщина. Непритомного знайшли у рові Івана Алексевича і старенька мати, побачивши змасакрованого сина, дістала параліч. Били Михайла Гарасима, Линду й інших. Утік із рук опришків перебраний за селянина о. Дмитро Бариляк, парох Наконечного, якого бандити, зустрівши коло його хати, питали, де живе "гайдамацкі ксьондз".

Пригадую, на свято Покрови, 14-го жовтня, покидала ця дич Яворів. Виїжджали як переможці. Грала оркестра, лопотіли прапори і довгі колони селянських возів мусіли везти награбоване добро, збіжжя і пашу для коней.

У відплату за пацифікацію почали горіти польські маєтки. Кожного вечора, як казали тоді яворівці, "піяв червоний когут" і кривава заграва підносилась до неба.Польська поліція була безрадна. Невідомий месник з'являвся, як Ґонта, і, вимірivши справедливість, зникав. Тоді польські дідичі загрозили новою пацифікацією. В місті зчинилась паніка. Майже всі мужчини повтікали до Львова. Яворів здавалось завмер в очікуванні кари і Божого чуда.

Несподівано в ті сірі листопадові дні рознеслась вістка: "Митрополит Шептицький приїхав! Його авто стоїть на ринку!"

Люди поспішали на ринок і, побачивши чорну лімузину з достойною постаттю Митрополита, клякали, не зважаючи на калюжі і болото. А він благословив.

Князь нашої Церкви їхав до свого брата, графа Шептицького в Прилбичах, просити, щоб вплинув на польських дідичів, щоб вдруге не пацифікували населення. Місія Митрополита увінчалася успіхом. Заповіджений 14-ий полк уланів не приїхав і польські маєтки перестали горіти.

III

Артисти мандрівних театрів напевно тепло згадують Яворів. Їхні адміністратори не мали тут клопотів із приміщенням для акторів, бо яворівці радо їх приймали і щиро гостили.

Кожного року, а часом і двічі на рік, приїжджав до Яворова театр ім. І. Тобілевича, під мистецьким керівництвом Миколи Бенцаля. Тоді було справжнє свято, бо театр мав репертуар для всіх, а режисер Бенцаль не грав, а жив на сцені. Навіть жиди залюбки ходили на такі п'єси, як

"Гриць", "Вій", "Наталка Полтавка", щиро оплескували артистів, а М. Бенцаля називали "наш Беньо".

Ми учні українських шкіл, нетерпеливо чекали на приїзд театру, а коли він приїздив, не пропускали жадної вистави, навіть на заборонені прокрадались і опісля довго театр згадували.

Найбільшою для нас проблемою було, як роздобути гроші. Квиток коштував 50 ґрошів. Заробити не було змоги, "шварцуватись" було нижче гідности українського учня. Тож на перший вогонь ішли зненавиджена латинська граматика і підручники польської мови. Книгарня Хаїма Штріха платила мінімальну ціну, так що треба було продати чимало книжок, щоб осягнути потрібну суму. Але хто думав про книжки, коли театр ставив такі п'єси, як "Сонце Руїни", "Інваліди", "Шаріку", "Дівча з Маслосоюзу".

Не пам'ятаю дати, але бачу як сьогодні: до кляси входить повагом терціян із об'явою від дирекції, що рекомендується всім учням взяти участь у виставі "Батурин".

Точно у визначений час (не треба було чекати на публіку, бо заля задовго перед виставою була виповнена по береги, і ми, учні, мусіли стояти наструнко, так було тісно) підноситься завіса і публіка ахає з дива: в блискучій замковій залі гетьман Мазепа в соболях (здається, арт. Боровик) прощається з Мотрею (Леся Кривіцька). Оборону столиці передає він полковникові Чечелеві (М. Бенцаль) та німцеві Кеніксенові (А. Радванський) і обіцяє, як тільки злучиться зі шведами, прийти на відсіч Батуринові.

Не встоявся Батурин. Зрада полковника Івана Носа обернула цю квітучу гетьманську столицю у пекло. Чечель з недобитками продирається до гетьмана, але по дорозі перехоплює його чернь і, насміхаючись, передає москалям. Тоді полковник витягає пощерблену шаблю і говорить: "Ця шабля не сплямила чести Батурина. Дивіться, що з неї осталось". Московські опришки в'яжуть полковника, а малий хлопчина підносить з землі шаблю і цілує.

Не знаю, як ця шабля дісталась до рук того хлопця на залю. Пам'ятаю тільки що цілували ми її і передавали іншим, а публіка не кричала, а ревіла: "Чечель на сцену!". Тоді перестав існувати Микола Бенцаль, а був перед нами оборонець гетьманської столиці, полковник Чечель. І якби хтось крикнув "бий!" — напевно всі кинулися б на польську поліцію, яка на кожній виставі була присутня.

Ці спогади про Яворів, великих людей і ті часи, коли ще світ не був такий "модерний", залишилися в моїй пам'яті назавжди.

о. Іван ПОПЕЛЬ

КРАКОВЕЦЬ У СПОГАДАХ САМОВИДЦЯ

Згадую часи між двома війнами, головно 30-ті роки та початки Другої світової війни. Були гарні, але також і трагічні моменти.

Мій покійний батько, о. Володимир Попель був парохом села Малнова, мостиського повіту, віддаленого від Краківця 7 км. Під час свят чи ферій, чи при різних нагодах був я частим гостем у Краківці. Їздив я туди ровером на пошту, — пошта приходила до нас із Краківця — або на купівлю. Нерідко їздив я ровером або підводою до Краківця з моїм пок. братом, Степаном, що його жахливо замучили большевики в 1940 р. Нераз ходили ми до Краківця пішком. Дорога з Малнова до Краківця вела біля каплиці св. Івана (sw. Jan Kanty) на горбку за селом, обведеної дерев'яною і мурованою огорожею. Напроти цієї каплиці з другого боку піскової дороги стояла велика коршма, яку старі селяни називали "Весела". Вони їдучи за товарами, коли ще не було залізниць, затримувалися в коршмі з возами, кіньми й набором, відпочивали й веселилися в ній при чарці. Тому й назвали коршму "Веселою". З каплицею і статуєю в'яжеться багато леґенд, як, напр., покарання пияків за те, що винесли фіґуру з каплиці й поставили серед поля.

Їзда, особливо влітку, до Краківця була гарна і приманчива. З горбка св. Яна було видно дооколишні села і навіть Краковець в імлі. Поля засіяні гречкою, люпином та іншими запашними рослинами, змішані з ароматами недалекого великого лісу, що лучився з довгим, великими милями янівським лісом, прибіжищем і сховищем у давні часи розбишацьких ватаг, які засідалися на валки купців, що їхали з Краківця до Яворова і далі. Від "Яна" веде дорога до села Гнійниць (або Глиниць). При дорозі на краю села ріс великий, немов самітний дуб, під яким, як розказували старі селяни, гайдуки били нагаями тих, хто спізнився на роботу на панщину.

Селяни Гнійниць переважно римо-католики. Це наслідок довгої польонізаційної акції дідичів Краківця. На Богослуження ходили вони до великого костела в Краківці, але не вміли говорити по-польськи, хіба: "Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!" Дорога попри Глиниці вела

біля ще одної каплиці св. Яна в алею, засаджену старезними, розложистими липами, що входила до фільварку — замку і парку, а далі гостинцем до містечка Краківця.

До Краківця їздили ми на аматорські вистави, вечерниці і фестини, що відбувалися в сосновому ліску, який ріс на піскуватому краковецькому ґрунті, Тудою пропливала річка Скло. На краковецькому ставі я іноді полював на дикі качки; а возив мене по ньому човном старий рибалка, що любив промочити горло.

На одній із танцювальних забав у Краківці пані й панове насилу "запросили" мене на аранжера. Хоч не знав я кермувати лянсієром і кадрилем, то самі гості, головно старші пані й панове, кермували цими танцями і вирятували мене з клопоту. Інколи на забавах бували інциденти в формі заголосної поведінки або бучі, але комітетові втихомирювали їх тактовно.

Пригадується мені один епізод, пов'язаний із Краківцем. Коли однієї ночі важко захворів батько і ми везли його до лікаря в Краківці, під Краківцем з-під даху каплиці св. Яна вночі вискочила ватага т. зв. "Зєльоней ґвардії", зревольтованих прихильників Вітоса. Вони затримали нас, перетрусили віз, чи не маємо якихось харчів для блькадованого Краківця. Побачивши, що не маємо нічого підозрілого, відпустили нас у дальшу дорогу до Краківця. Цю збунтовану групу "Зєльоней ґвардії", до якої належали також деякі збаламучені наші селяни, спацифікувала поліційна школа, спроваджена з Мостів великих коло Львова.

Пригадую ще такий епізод. Я народився в Малнові. Коли був ще маленьким хлопчиком, моя мамуся вивела мене з приходства на цегляний хідник попри церковну огорожу. Нагло побачили ми бабусю в білому одягу, немов убрану до домовини, з великими синіми коралями. Вона йшла проти нас. За воротами була стара церква, по другому боці за дорогою кладовище, де саме вчора похоронили стару бабусю з синіми коралями. Коли бабуся зближалася до нас на кілька кроків, перелякана мамуся голосно закричала: "Слава Ісусу Христу, матусю!" Але бабуся не відповіла нічого, тільки підходила до нас що раз ближче. Тоді мамуся потягнула мене за руку і вбігла до приходської кухні й затріснула за собою двері. Вмить дві служниці й мамуся вибігли з хати, переглянули всі дороги й церковне подвір'я, довкруги церкви, та по бабусі ані сліду.

Моя мамуся, бл. п. Стефанія з Міхновичів, була чудовою оперною співачкою; мала закінчені студії в музичній консерваторії у Львові. Не обійшлося ні одного ювілейного концерту у Львові без її виступу. Микола Лисенко, побуваючи в Галичині, хотів вислати мою мамусю на дальші студії до Італії. Мамуся відмовилася. (див. "Спогади" С. Байдовича).

В селі Млинах жила стиґматичка Настя Волошин. Їздив я туди з братом, а також оглядали ми на вікнах старої церкви опалізовані ікони.

Під час Визвольних Змагань у 1918-1920 рр. стаціонувала в Краківці т. зв. "Сьома сотня" під командою мого шкільного товариша Мєйського (австрійського оберляйтнанта на італійському фронті). Ми обидва були в гімназії малого росту і звичайно сиділи обабіч у перших лавках. Сьома сотня поповнена вояками з дооколишніх сіл, м. і. Малнова, брала участь у воєнній акції взимку в групі отамана Клея, на залізничій лінії Перемишль, Судова Вишня, Городок, Львів.

Нащадки осаджених полонених татар, (Харамбури, Харханіси, Галібеї і ін.), вже за наших часів зукраїнізовані, завзято боронили Яворова перед поляками.

Крім залоги УГА в Краківці стаціонували полева і міська жандармерії під командою малнівця, Андрія Шегинського, австрійського вахмайстра жандармерії.

о. Микола Огородник ур. в Нагачеві 1899 р., помер 7. XI. 1941 р. в Ярославі.

о. Михайло Кручковський

п. Кручковська (їмость)

Софія з Кручковських Пасічинська ур. в Нагачеві 24. IX. 1886 -

Теодор Пасічинський, ур. в Нагачеві 16. X. 1916 р.

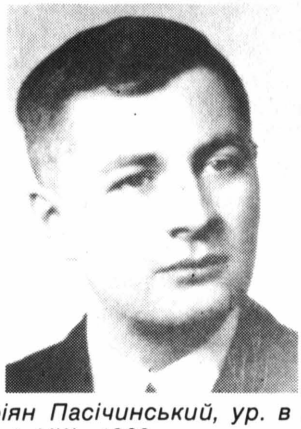

Маріян Пасічинський, ур. в Нагачеві 1. VIII. 1909.

Ірена з Пасічинських Левицька, ур. в Нагачеві 15. X. 1910 р.

Граф д-р Іван Л. ШЕПТИЦЬКИЙ

ЖМУТ СПОГАДІВ ПРО СТРИЙКІВ — МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ І О. ІГУМЕНА КЛИМЕНТІЯ

Граф Іван Лев Шептицький народився 31-го грудня 1905 року в селі Прилбичах, яворівського повіту, син графа Лева Шептицького й Ядвиги з графів Шембек; одружений із Софією графинею Вєлькопольскою; маґістер права (Львів 1929) і доктор права (Краків 1932); його діти: син Павло (1935), дочка Марія (1936) і син Андрій (1939).

Вів господарство в добрах у Дев'ятниках, Кологурах, Ятв'ягах і Бринцях Церковних.

Від 1933 до 1939 р. був волосним війтом у збірній волості Соколівка.

1939 р. графа Івана арештували большевики і вивезли на Сибір. Звідтіля вирятувався, вступивши до армії Андерса; був майором артилерії. Після війни виїхав до Преторії в Південній Африці.

Щораз то менше і менше людей пригадує собі мого стрийка Казимира. Розсіяні по світі його чернечі брати шанують свого засновника і першого ігумена о. Климентія.

Мешканці св. Юра з часів війни і такі, які найшли тимчасову охорону в катедрі св. Юра, пам'ятають добре екзарха, брата митрополита, найвірнішого його приятеля і друга аж до останньої хвилини життя.

Живуть може ще старі "дев'ятничани", які ще добре пам'ятають старі часи. Але велична постать Митрополита наче трохи прислонює особу брата-ченця.

Скорочено за: "Жмуток спогадів про моїх стрийків — з родинної хроніки Шептицьких" графа Івана Л. Шептицького, "Америка" ч. 26, 31, 35, 39 — 1970 р.

Впр. Отець Климентій Шептицький, архимандрит Чину Студитів на засланні в концтаборі Аякс на Сибірі, під кінець 1956 р. Нарисував самовидець мистець Василь Конашевич

Блаженніший Патріярх і Кардинал Йосиф І на першій зустрічі серед братії оо. Василіян, греків та українців у Ґроттаферрата біля Риму зараз після повороту з Сибіру в 1963 році. Їх Блаженство одягнений у рясу, позичену бр. Йосифом Лещишином, ЧСВВ.

З блискучих тих камінчиків, що остались, важко відтворити образ-мозаїку. Одначе для когось, хто буде згодом писати біографію моїх стриїв, ці спомини придадуться. Я почуваюся до обов'язку ці спомини написати, бо після мого стрийка Казимира я жив у Дев'ятниках. Ходив я його стежками, віддихав я атмосферою прихильности людей. А ту прихильність він зумів створити.

І завжди, де б то я не був, завжди носив я з собою спомин про мого стрийка.

Граф д-р Казимир Шептицький був колись віцепрезидентом Господарського Товариства, послом до Крайового Галицького Сойму і Віденського Парляменту. Був знаменитим господарем і завзятим мисливцем. Він був для нас дітей улюбленим приятелем і другом. Ще добре пригадую собі його виїзд до манастиря Венедиктинів у Бейройті восени 1911 р. з Прилбич, його зірвання зв'язків із світським життям.

Під час Першої світової війни, коли ми жили в Австрії в місті Семерінґу у віллі Сідонії, загостив до нас на короткий час наш стрийко, щоб незабаром знову від'їхати відслужити свою приміцію в Прилбичах і в Дев'ятниках. Для нас, дітей, це вже був інший "стрийко — Казьо". Ми навіть спочатку боялися його дещо. Але він зумів знову дуже швидко збудити в нас любов і довір'я до себе.

А потім знову наступає перерва. 1919 року в щойно закупленому домі при вулиці Петра Скарги будує мій стрийко "Студіон".

Ми тоді, після довгої відсутности, затрималися у Львові, користаючи з гостинности стрийка, в якій він завжди був дуже сердечний.

Потім появляється стрийко щораз то частіше на вул. Міцкевіча ч. 24, де ми в той час жили з Матір'ю Йосафатою під час наших гімназійних студій. Коли померла Сюла в Прилбичах, то стрийко приносить нам потіху під час її похорону, а потім, як я 1922 р. захворів на тиф при Зеленій вулиці, то стрийко потішає нас усіх.

Ми в той час не запримітили, що стрийко роз'їжджав між Уневом і Львовом і клав підвалини для Чину Студитів. Він почав збирати новіціят і виховував його до чернечого життя; як то почав заводити різні варстати, з яких повинна була Чернеча Братія мати утримання.

І коли то взимку 1922-23 рр. приїхав до Львова апостольський візитатор о. Дженоккі, то вітав його і приймав стрий. Бо другий стрий — Митрополит — відбував якраз у той час подорож по Південній Америці. Пригадую собі, як то мій стрий привів о. Дженоккі на обід до моїх батьків, які в той час жили при вулиці Зеленій.

Тепер щораз частіше мої стрийки є разом. Щороку приїжджають на свята до Прилбич, а також і влітку на довші вакації. Їздять разом до Лабунь і до Підлютого. Взимі, коли мої батьки живуть у Львові при Зеленій, приїжджають не раз чи то на обід, чи на вечерю. Теж на

іменини або якісь аматорські виступи. Ми любили наших стрийків дуже, але, можливо — різно. Стрий Казимир був нашим природним повірником, бо довше жив він світським життям.

Він умів нас терпеливо слухати і мав наше довір'я до себе.

Богослужби, які служили наші стрії, були завжди в нашій домашній каплиці в Прилбичах, або, як погода була добра, то в каплиці біля родинних гробівців у полі. Вже ввечорі, як ми сиділи при ватрані, устійнювалося годину. А що були свята, і "буня" (наша бабуся з Фредрів) не вставала дуже рано, то звичайно була година восьма. Багато раніше приходили Сестри Служебниці й жінки-селянки. Стрийки тоді йшли їх сповідати. о. Ігумен Климентій служив Богослужбу завжди першим. Його суворий, дещо аскетичний вигляд надавав поваги. Відчувалося, що розмовляє з Господом Богом, Якого потугу і безконечність бачить. Відчуття власної малечі було велике серед присутніх. Фелон був завжди той самий, який то ще свого часу офірувала бабця з Фредрів-Шептицька, на приміцію стрийка Митрополита. Після Першої світової війни його дуже гарно відновили; був він золото-білий на червоній підшивці з родинними гербами Фредрів і Шептицьких. Потім допомагав я стрийкові Митрополитові облачатися. Я мав завжди деякі труднощі при подаванні омофору і завжди стрий вибавляв мене з клопотів і закладав його вправною рукою сам.

В той час, коли я не дуже добре знав Божественну Літургію св. Івана Золотоустого, то стрийки підповідали мені, або, правду кажучи, самі собі дякували. Робили це все так природньо й були так пройняті молитвою із Служби Божої, так були зайняті розмовою з Господом Богом, яка і для мене була промінною, радісною і дуже, дуже близькою. По стільки разах чи то веселих, чи сумних, коли я служив моїм стрийкам або сам, або з моїм батьком до Служби Божої, вбився кожний деталь у мою пам'ять.

Але зокрема їхні обличчя, повні радісної великодушности; вони завжди променіли, росли в розблиску поваги і достоїнства. І кожна людина, яких поглядів вона не була б, відчувала, що в часі тієї Служби Божої "Господь є близько".

Прислуговуючи моїм стрийкам, я почував себе малим і непотрібним, примушений величчю того, що діялося біля мене, але я був гордий із того, що можу також до чогось придатися. Потім сходилася родина. Засідали на тростинових фотелях. Для "буні" і стрийків були спеціяльні подушки до фотелів, а також для гостей. Завжди була велика черга людей до св. Причастя. Після того люди розходилися, а ми йшли до їдальні. Але до снідання ми ще не сідали, а довго й терпеливо чекали на наших стрийків, які ще довго молилися. Аж нарешті відкривалися двері і вони входили до їдальні.

В Уневі приходилося мені пару разів побувати. Одаче ніколи я там

довше не затримувався. Коли я тільки переступив поріг, то зразу знаходився в незвичайній атмосфері. Це був успіх праці мого стрийка о. Климента, що манастир в Уневі був свого роду самостійною і самовистачальною обителлю. В митрополичій палаті в Уневі находилися: бібліотека, канцелярія, рефектар. А дещо дальше варстати: шевський, кравецький, ткацький, столярський, римарський і малярська студія, як початок "Унівської Школи".Крім того було це велике господарство: управа землі, садівництво, бджільництво, городництво. Все це належало до літньої резиденції Львівських Митрополитів.

Перебрав мій стрий цю резиденцію 1919 року, зруйновану й пусту і мусів починати все з самого початку.

А тепер уже багато братів там було. Пильно всі працювали. Були тут і учні і кандидати. Всі з погідними святочними обличчями. А за ними по дорозі тягнулася спокійна радість. Була ще тут знана стежка, якою переходили такі єпископи й митрополити, як Варлаам, Атанасій, Лев а недавно ще в 1914 р. Андрей. Під тою старезною липою сідав не раз Анатасій, а Лев любив ходити так, як і 150 років пізніше о. ігумен Климентій по т. зв. "Чернечій Горі". Знаходилася та гора недалеко від господарства. Була поросла високими буками і в дечому пригадувала мені дев'ятницький "Морозів Кут". У заглибленні на узбіччі гори, находилася невеличка пустельня "Скит", де не раз хтось із братів замикався, а його браття приносили йому дзбанок води і шматок хліба і ставили це все перед дверима на порозі.

Стрий Казимир часто ходив пішки з Унева до Лагодова і Якторова з проповідями і реколекціями. Був високий і худий. Підпирався завжди дуже високою палицею і йшов дуже швидко. Так, як колись замолоду, любив ходити в часі "риковиська" в Перегінську.

Коли мій стрий вступив до манастиря, то оставив у Дев'ятниках грубий зошит, дрібно записаний хемічним олівцем. Там були всякі поради, що стосувалися Дев'ятник. Що стрий уважав важнішим, це підкреслював ще окремо кольоровим олівцем.

Зошит цей заховався і після Першої війни. В першій частині був опис людей, емеритів, офіціялістів і служби. Була подана докладна характеристика кожного з них, їхні таланти, пристійність і всі позитивні та неґативні сторінки.

Другий зошит стосувався господарства. Подавав докладно, як зміняти плоди землі, подавав про якість піль, штучних пасовиськ, інвентар будинків, про ліси, про пляни порубки лісів, про лісну культуру, шкілки тощо.

В третьому зошиті були домашні справи. Був описаний цілий дім. Кімната за кімнатою, шухляда за шухлядою. Нераз я аж дивувався, скільки то за всі ці покоління назбиралося пам'яток.

В четвертому зошиті було написано про сад, город, про пасіку, про

пивницю — офіцину, де знаходилися вина і меди і про їхню вартість. Були поради на насичування медів, які відміни треба щепити для овочевих дерев і де їх садити.

Пізніше всю цю дбайливість, докладність, порядок, справність і гнучкість переніс мій стрийко для творення основ під Чин Св. Теодора Студита. Так само докладно опрацював мій стрий пізніше і "Книгу Законів" для своєї чернечої Братії, де вони могли найти навіть найдрібніші вказівки для їхнього чернечого життя. Пригадую собі, як він раз працював над виробленням цієї конституції в Прилбичах і пригадую собі його розмову на цю тему. Він говорив, що простота є побажана в цілому житті, бо вона і тільки вона є основою культури.

* *
*

В домі моїх батьків при вулиці Зеленій 30 у Львові жило через деякий час зимою двох "братчиків" з Унева і вчилися куховарства в нашого знаменитого кухаря Русяка.

Був колись у мене в Дев'ятниках знаменитий майстер римар і тапіцер. Позичив я його, як інструктора до Унева на довший час.

І так при допомозі таких малих засобів, росла й удосконалювалася справність родини Студитів. Голосилося завжди більше кандидатів на ченців, ніж можна було їх прийняти і примістити. Вже і молодші почали переймати відповідні обов'язки і тим самим мій стрий мав тепер більше вільного часу.

о. Ігумен глядів тепер з перспективи на своє доконане діло. Міг тепер свою невичерпну енергію присвятити своєму старшому братові, Митрополитові Андрееві. Він був тепер для нього і секретарем і капеляном. А коли стан здоров'я Митрополита погіршувався, був і незаступимим асистентом при Службі Божій. Але передусім був повірником стрийка Митрополита.

І думаю, що власне мої стрії, коли у вересні 1939 р. прийшла вістка, що большевики вбили мого батька і матір у Прилбичах, були першими, що проспівали їм "Вічную пам'ять" і відслужили панахиду за упокій їхніх душ.

І так залишився мій стрий о. ігумен вірним своєму братові стрийкові Митрополитові аж до кінця. До того пам'ятного листопадового дня, коли йшов за домовиною з тлінними останками свого брата Митрополита і супроводжав його на вічний спочинок.

Думаю, що діло, яке створив мій стрийко о. ігумен, помимо того, що розбите новим наїзником на дріб'язки, залишиться одначе живим. Добре продумана фізична праця, получена з молитвою, дає завжди простодушним людям ліпшу змогу віддавати хвалу Господеві. Та творча праця в поті чола найкраще висловлює любов до Господа Бога.

І ось тепер у світі, чи то на каторзі десь над Амуром, чи то в канадських преріях, чи то в пущах Британської Колюмбії, чи то десь там і в нас в Україні, над Дністром, Серетом чи Лімницею, довго з покоління в покоління житиме між людьми пам'ять про мого стрийка о. ігумена Климентія.

* *
*

Мій прадід Петро Шептицький жив уже в Дев'ятниках. Помер він десь коло 1845 р. у Відні. В Дев'ятниках залишилася жити моя прабабка Роза (Розалія) з Козецьких — Шептицька. В Дев'ятниках виростав і мій дід Іван Шептицький і його сестра Михайлина, замужня Коморовська, яка була потім моєю хресною мамою. Мої стриї ще хлопцями завжди приїжджали до Дев'ятник на вакації. Старий Роман Тарнавський розказував, як то вони любили купатися на млинівці річки Боберки, а він охороняв їх.

Мій стрийко Казимир перейняв господарство в Дев'ятниках 1895 р. До Шептицьких належали ще Кологури і Ятв'яги. І всю свою молоду силу, завзятість і здібність спрямував для організації дещо занедбаного господарства. 1909 р. побільшив свої посілості тим, що відкупив від графа Северина Фредра фільварок і ліс у Бринцях Церковних, т. зв. "Морозів Кут". Найбільш улюбленим зайняттям мого стрийка було мисливство. Дім Шептицьких у Дев'ятниках був повен ловецьких трофеїв... Стрий оповідав мені дещо про це, але багато більше довідався я від старого Федора Сорочака, що від 1923-1938 р. вірно мені в горах товаришив. Я знав історію кожного більшого оленя, непотрапленого цільно ведмедя, довідувався від нього про перебування в наших горах архикнязя Франца Фердинанда. Але мій стрий краще від інших відчував гори. В святочній тишині Перегінських лісів, далеко від людей, а близько Творця, у віковому ритмі природи в голосі, в пахощах і барвах осінніх Ґорґанів, дозрівало його покликання до служби Богові.

* *
*

В останніх роках, коли він побував у Дев'ятниках, у довгі осінні вечори, написав він спомини про мою бабусю Софію з Фредрів-Шептицьку. Були то властиво частини її листів до нього — її сина, пов'язані в цілість. Писав він ці спомини своїм швидким письмом, а писав хемічним олівцем знаменито. Це був не тільки пам'ятник для його улюбленої матері, але й пам'ятник тої світлої душі, яка дозрівала часом навіть у дуже важких і болісних часах аж до королівського вінця і відійшла в радість Христа — Господа свого.

* *
*

Мій стрийко о. ігумен говорив дещо інакше від мого другого стрийка Митрополита Андрея. Але з рівним собі захопленням і переконанням. У 1933 р. приїхав він до Дев'ятник з моїми батьками й одною з моїх сестер. Служив він Богослужбу в цій церкві, яку 25 літ назад сам заснував і в якій 16 літ пізніше відслужив свою першу Службу Божу. Проповідь, яку виголосив тоді мій стрийко в дев'ятницькій церкві, я ще добре собі пригадую. Говорив тоді стрий про незнищенні вартості приязні, про передавання її з покоління в покоління, як найцінніший скарб, якого злодій не вкраде, вогонь не спалить і ржа не з'їсть. Переказував тоді мій стрий про приязнь і любов, яка лучила його з дев'ятничанами і зі мною. А я той леґат найдорожчий прийняв без найменшого призадумування. Не потрапили тієї приязні знищити і новітні варвари зі Сходу. І от нині після арештування і вивезення на Сибір, як іскорку тієї любови і приязні, отримую я листи від давніх дев'ятничан, ятв'ягів і бертешівців. о. Ігумен Климентій добре знав про це ще перед 1939 р. і тішився дуже з успіху моєї родини серед народу, де ми жили. Він чувся дуже зв'язаним по крові з нашою родиною та з нашим народом.

На весні 1939 р. їздив мій стрийко до Риму, щоб скласти поклін новообраному папі від хворого на той час Митрополита Андрея, а також попросити нового папу затвердити Конституцію Студитів. Повернувся щойно в травні. Пригадую собі, як він, сидячи в глибокому фотелі в сальонику нашого дому при вулиці Зеленій у Львові, розповідав нам про своє перебування в Римі. Про різні зустрічі, які то попереджували авдієнцію, і як то папа Пій XII його сердечно привітав, не дозволив йому станути навколішки і сердечно стискав в обіймах. А потім, по довгій і сердечній розмові все прихильно полагодив.

* *
*

Мій стрий жив у будинку біля собору св. Юра на партері наліво в покою за коридором. Там бачив я його востаннє влітку 1939 р. Він, як завжди, живо цікавився всім. Виявляв радість, поділяв сум, а тоді саме народився нам син Андрій. А також журився тим, що почали збиратись воєнні хмари. На прощання, як і завжди, поблагословив мене знаком хреста.

Осталася по нім горстка листів, більшість яких писана під час війни зі Львова до Корочина. Журився здоров'ям брата Митрополита і брата генерала, журився долею своїх манастирів. До тих турбот долучувалися інші, які несподівано звалювалися на його голову. В часі больше-

вицької окупації опікувався майном моїх убитих батьків і моїм, бо я був у таборі аж під Владивостоком. Старався щонебудь із тих забраних комуністами маєтків дістати для моєї дружини і дітей, а також і для сестер, які залишилися ограбленими з усього. І як завжди з турботою доброго господаря, ходив по різних урядах, інтервенував, просив і часом таки увінчувалася його наполегливість деяким успіхом і він приносив допомогу моїм рідним.

Про свою працю мало писав, але, як і завжди, сповняв її з невичерпною енергією. Їздив до Унева, давав науки реколекцій для Студиток; щораз то важче і важче приходилося працювати, щораз то більше безнадійною ставала його праця, коли все навколо нього розсипалося і валилося. А потім впала важка занавіса. Тільки якісь несправджені ще вістки про його останні хвилини життя, коли обідраний з усього, в нужді й біді, в безконечній ночі сліпих хвилин, думав про те, що залишилося за ним... А може це все освітлювали промені сонця чи — краще мовити — заграва сонця, до якого він уже тепер зближався і для якого тільки жив...

* *
*

Взимку 1939-40 р. опікувався він моєю дружиною Софією і моїми трьома дітьми, що залишилися після мого арештування без жадної опіки і без жадних засобів життя. З батьківською турботою опікувався рештками нашої родини і був з ними в безперервному контакті. А в квітні 1940 р., коли почались масові вивози на Сибір, моя дружина з дітьми і моєю сестрою схоронилися до св. Юра. Тоді він ними дуже гаряче опікувався. І нарешті тим нашим розбиткам вдалося в травні отримати перепустку на німецьку сторону. І так, поблагословлені обома стрийками — Митрополитом і о. ігуменом, виїхали на Захід. Назавжди запам'ятали вони цю сердечну опіку, яку дав їм о. ігумен Климентій і яку виявляв на кожному кроці.

На весні 1941 р. прийшла до мене посилка мого стрийка о. ігумена. Я сидів тоді саме в Києві в "спец-корпусі". Це й був мій останній життєвий контакт із ним.

Але проміння пам'яті про моїх стриїв живе зі мною через цілий час мого скитальського життя і згасне тільки зі мною.

ІКЕР

ЛИСТ 1969 РОКУ

Таку вже маю звичку, що під кінець року порядкую нагромаджену в проминаючому році пошту: дещо приходиться, з болем серця, ліквідувати, дещо залишаю в домашньому архіві, що напучнявів за роки скитальщини по саме нікуди. Зберігається у мене в цьому депозиті одне коротеньке, але дуже важненьке і вельми для мене цінне письмо, яке я охрестив "Лист 1969 року". Це відповідь-подяка за книжку "Перелетні птахи", яку я вислав до Південної Африки доброму землякові з бібрецького повіту, графові Іванові Шептицькому, братаничеві Слуги Божого, Митрополита Андрея.

Граф Іван — це син Митрополитового брата, Лева Шептицького, землевласника в селі Прилбичах на Яворівщині, що його замордували червоні в 1939 році. Сина, Івана, вивезли на Сибір, звідки, на підставі договору Сталіна з Сікорським, він був звільнений та залучений до армії Андерса, перейшов з нею цілу воєнну кампанію, був під Монте Касіно, а тепер доживає віку в країні діямантів і апатриду — Південно-африканському Союзі в м. Преторії.

Ви можете спитати — які шляхи-дороги звели мене з достойним нащадком роду Шептицьких? Це, бачите, сталося дякуючи іншому землякові і доброму другові, Михайлові Брик-Дев'ятницькому з с. Дев'ятник, що є нашим культурним амбасадором у Голляндії і має такий характер, що любить зводити докупи всіх бібречан, з цілого, можна б сказати, світу. Це він відпитав у Південній Африці графа Івана і порадив мені післати йому книжку про перелетних птахів, мовляв, граф така сама птиця, з обламаними крилами, нудить світом на далекій чужині і тужить за нашими рідними сторонами.

Лист-подяка за книжку, датований 25-го травня 1969 р., починається по-українськи привітом "Слава Ісусу Христу", а далі польською мовою граф Іван пише:

"Дорогий Пане! Сердечно дякую за листа і книжку. Читаю її з приємністю і не раз сердечно сміюся. Приємно в тутешніх, поганих важ-

---

"Свобода" 3-го січня 1970 р.

ких умовинах любуватися твором краяна. Так безмірно багато в'яже мене з бібрецьким повітом, особливо ж з Дев'ятниками! Шлю вияви сердечности!" А наприкінці по-українськи: "Щирий привіт!"

Вже після одержання цього листа повідомив мене Михайло Брик, що до збірника про полудневу Бібреччину граф Іван написав передмову і присвятив її світлій пам'яті свого стрийка, в світському житті — графа Казимира Шептицького, а в духовному — о. Климентія, ігумена манастиря оо. Студитів в Уневі (помер на засланні). Граф Іван просить відшукати в Ню Йорку мистця Михайла Мороза, автора портрета о. Климентія, і рекомендує дати репродукцію цього портрета до збірника. В своїй передмові, між іншим, граф Іван пише:

"Знайомих людей щораз менше. Старші повмирали, а молодші мене не пам'ятають. Тільки, можливо, ще десь там у нас, над ярами, і дальше шумлять буки пісню про давні часи. Пісню, для якої тепер немає місця, бо та пісня така стара, як світ, стара, як час... І тут, у далекій Африці, чую гомін тієї пісні з Дев'ятник, шумить вона мені тут у безсонні ночі, і тоді жаль великий і туга стискають моє горло... І тоді беру до рук дорогоцінний скарб — два листки з дев'ятницького бука, і знову приходять соняшні спомини про рідні сторони, рідних людей..."

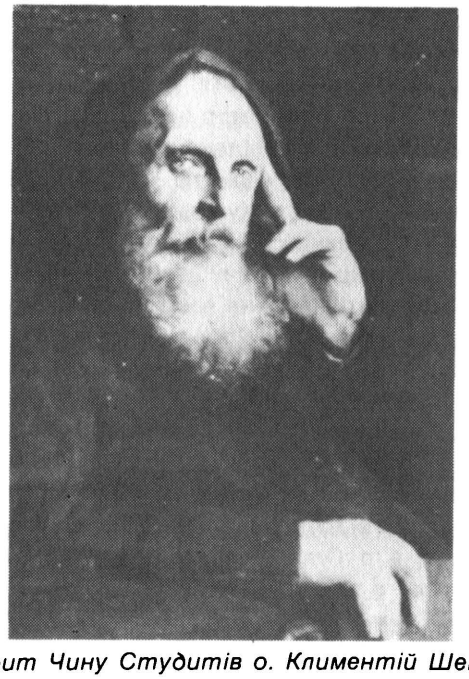

Архимандрит Чину Студитів о. Климентій Шептицький.

ПЕРШИЙ З'ЇЗД ЯВОРІВЦІВ НА "СОЮЗІВЦІ"

Після цілорічної підготови відбувся 14-го червня 1969 р. на "Союзівці" перший з'їзд уродженців і колишніх мешканців Яворівщини з участю 180 осіб.

Інж. З. Кохановський відкрив і проводив з'їздом. Секретарювали: д-р М. Кучман і мґр М. Масюк. До почесної президії покликано: о. шамб. В. Середовича, о. В. Данилова, дир. Т. Ставничого і проф. д-ра Р. Придаткевича. Молитву провів о. шамб. В. Середович.

Інж. Ст. Кульчицький, голова Ініціятивного Комітету, привітав приявних на з'їзді, що відзначав 4 ювілеї: 560-річчя заснування Яворова, 350-річчя манастиря СС. Василіянок, 60-річчя гімназії "Рідної Школи" та 50-річчя Української Державности. Яворів заложений у 1480 р. У ньому процвітало друкарство й церковне мистецтво. Українська гімназія виховала багато інтеліґенції, що включилася в українське життя і в будову української державности.

Ірина Саєвич-Ванчицька, секретар Ініціятивного Комітету, звітувала з його праці. Він відбув 10 засідань, вислано 250 запитників, 200 запрошень на з'їзд, 30 ділових листів, отримано 105 листів. Голова Ініціятивного Комітету, інж. Ст. Кульчицький звітував про підготовчу працю. Виготовлено списки УСС з Яворівщини поляглих за волю України, священиків-ісповідників і знищених ворогами. Завданням з'їзду буде обговорити й схвалити видання яворівського збірника. Яворівщина — це батьківщина митрополита Андрея Шептицького, Осипа Маковея, Романа Шухевича, місце замешкання Юрія Липи та багатьох інших визначних наших людей.

В дискусії промовляли: О. Квас, д-р М. Утриско, І. Дурбак, інж. З. Кохановський, О. Соневицька, проф. М. Каламунецький, проф. М. Лисогір, д-р М. Кучмак, д-р П. Демус, О. Харків, П. Кірик, що запропонував створити фонд відбудови вільного Яворова і декларував на ту ціль 20.000 долярів, а п. Ґула — 10.000 дол. Оформлення цих справ відложено до чергового з'їзду Яворівщини.

"Свобода" 13-го листопада 1969 р.

Привіти прислали або виголосили: СС. Василіянки в Америці, д-р Утриско від Комітету Комарянщини, О. Соневицька від Ради Представників Реґ. Комітетів і від Комітету Чортківської округи, д-р В. Пушкар від Товариства Перемищина, І. Дурбак від Комісії Реґ. Дослідів і Публікацій при НТШ і Головного Комітету Теребовлян.

Вислано привіт Їх Блаженству Верховному Архиєпископові Кардиналові Йосифові Сліпому з заявою підтримки акції за патріярхат. Учасники з'їзду повстанням з місць і довготривалими оплесками одобрили зміст привіту.

На внесення інж. З. Кохановського вибрано одноголосно управу Комітету Яворівщина: голова — інж. Степан Кульчицький, заступники: інж. Іван Харамбура, проф. Степан Каламунецький (Торонто) і Андрій Гукало (Монтреаль), секретар мґр Мирон Масюк, пресовий референт мґр. Вол. Барагура, імпрезовий референт Мирослав Гентош, скарбник Роман Бриттан, вільні члени: Олена Харамбура й Ірина Саєвич-Ванчицька.

Контрольна Комісія: інж. Іван Мокрівський, Петро Кірик, Любов Артимишин, інж. Зенон Кохановський. Редакційна колеґія: д-р Богдан Романенчук, голова, д-р Микола Андрусяк, д-р Василь Лев, Марія Велигорська, мґр. Вол. Барагура і проф. Мих. Лисогір. Зв'язковими вибрані: д-р Пилип Демус — Чікаґо, Наталія Леонтович-Башук — Вінніпеґ, д-р Василь Гірак — Алберта, Канада. Капеляном Товариства Яворівщина вибрано о. шамб. Середовича.

Схвалено видати Яворівський Збірник під фірмою НТШ.

Від Резолюційної Комісії А. Гукало прочитав проєкт резолюцій, що їх після дискусії прийнято більшістю голосів:

1. Передаємо сердечний привіт Українському Народові на Рідних Землях, що бореться за свої права за повну незалежність від Московщини.

2. Всім серцем вітаємо наших Земляків і Землячок на рідній Яворівщині та леліємо надію на зустріч у вільному Яворові в Українській Державі.

3. Складаємо доземний поклін Найбільшому Сучасному Синові України — Голові Помісної Української Католицької Церкви Верховному Архиєпископові Й. Сліпому та заявляємо всебічну підтримку в акції за створення Українського Патріярхату з першим Патріярхом Кардиналом Йосифом Сліпим.

4. Вітаємо всіх наших Владик і Всечесне Духовенство в надії, що вони скажуть своє тверде слово на синоді у справі завершення патріярхального устрою нашої Церкви.

5. Вітаємо всі українські центральні установи, організації й товариства поза Україною, що працюють над збереженням української ідентичности і розвитком української науки і культури.

6. Зокрема вітаємо Український Народний Союз з його славним 75-річчям і бажаємо якнайбільших успіхів у його многогранній праці, особливо ж у ділянці підтримки наших культурних надбань.

7. Пересилаємо наш братній привіт усім нашим Реґіональним Комітетам, що працюють над виданням своїх реґіональних збірників, пам'ятників вічної слави народним діячам і героям, що своє життя, працю і знання віддали на службу рідному народові та зложили свої буйні голови в обороні Батьківщини.

8. Вважаємо нашу рідну Яворівщину частиною нашої Великої Української Батьківщини, а історію Яворівщини та всю діяльність і боротьбу наших славних предків вважаємо цінним вкладом у загальну скарбницю всеукраїнської культури.

9. Від щирого серця вітаємо всіх уродженців і колишніх мешканців Яворівщини, розпорошених по всьому вільному світі та закликаємо їх відгукнутися на заклики Комітету Яворівщини, до дружньої співпраці в акції збирання матеріялів до історії Яворівської Землі, адрес яворівців і фінансів для видання наукового Яворівського Збірника в Українському Архіві НТШ, на вічну пам'ять і славу такої дорогої нам Яворівщини.

Молитвою, що її провів о. В. Данилів, закінчено ділову частину з'їзду.

Увечорі о год 7-ій почався бенкет, що ним проводив інж. Ст. Кульчицький. Мистецьку програму дотепно вів М. Гентош, що вкінці проспівав власного укладу пісню про Яворів. А. Басюк продеклямував гарно настроєву поему І. Саєвич-Ванчицької "Яворів", Віра Шумилович з чуттям деклямувала поему Б. Антонича "Батьківщина" й "Мати Божа" Ірини Шуварської-Шумилович. Чоловічий квартет "Каравана" під мистецьким проводом Б. Бемка (Б. Бемко, М. Длябога, О. Гельбік і Л. Калинич) відспівав низку пісень, що були насолодою для публіки, яка тепло сприймала кожну пісню. Марійка Ґеча при фортепіяні причинилася до чергового великого успіху загальнолюблених "караванців". Малий Василь Шумилович деклямував зворушливий вірш "Яворів", що його написала його мати.

Маестро проф. д-р Роман Придаткевич відіграв по-мистецьки на скрипці низку своїх ттворів та інших композиторів, що викликали глибоке враження. Після чергового виступу "Каравани" відіграв гарно на скрипці молодий скрипаль, Адріян Бриттан, кілька творів.

Мистецька програма була на високому рівні, тому вдячні слухачі нагороджували всіх виконавців рясними оплесками.

В малій залі "Гостинниця" була відкрита виставка яворівської народної ноші, картин мистця Т. Шумиловича, світлин з Яворівщини. Комітет подбав про таблиці зі списками поляглих за волю України яворівців, УСС, пластунів тощо. О. Харамбура й М. Велигорська зібрали зразки народної ноші й вишивки з Яворівщини. Варт згадати, що

великий герб Яворова, що прикрашував залю з'їзду, намалював мистець Тарас Шумилович, уродженець Яворова. Він намалював низку картин із Яворова: церкви, будинки, краєвиди тощо, що нагадували приявним їхнє рідне місто.

В неділю 15-го червня о. шамб. В. Середович і о. В. Данилів відправили Службу Божу й панахиду. Патріотичну проповідь сказав о. В. Середович. Відтак відбувся спільний знімок. Після обіду нововибраний голова інж. Ст. Кульчицький, закінчив з'їзд палкою промовою, закликаючи до дружньої співпраці. Зібрано поважну суму на видання Яворівського Збірника. З'їзд закінчився повним моральним і фінансовим успіхом. Щасливий вибір місця з'їзду — "Союзівка" — створив відповідну, рідну атмосферу, що сприяла ініціяторам і всім учасникам з'їзду.

І. Дурбак

ПРОГРАМА ПЕРШОГО З'ЇЗДУ ЯВОРІВЩИНИ 1969 Р.

Ініціятивний комітет Яворівщини має шану запросити всіх колишніх жителів Яворівщини й колишніх учителів і учнів усіх шкіл міста Яворова на з'їзд Яворівщини в суботу й неділю, 14-го і 15-го червня 1969 р. на Оселі УНС "Союзівка", Кергонксон, Н. Й., як також земляків суміжних повітів і Посяння.

З'їзд відмітить 600-ліття Яворова, 350-ліття манастиря СС. Василіянок, 60-ліття української приватної гімназії УПТ ім. Осипа Маковея і 50-ліття відродження Української Держави — багатою виставкою світлин, мистецьких картин і вишивок.

Програма з'їзду: в суботу — реєстрація від год. 10-ої рано. Ділова частина: год. 2-га: 1. Відкриття з'їзду і покликання почесної президії. 2. Звіт Ініціятивного Комітету. 3. Можливості опрацювання і коштів видання Реґіонального Збірника. Схвалення з'їздом видати Реґіональний Збірник. 4. Вибір Комітету Яворівщини. 5. Вибір редакційної колеґії. 6. Наукова доповідь "Середньовічний Яворів". Перерва від 6-7 год. вечора. Бенкет від год. 7-9 веч. Усні й письмові привіти. Майстер церемонії: адв. Роман Гуглевич.

Мистецька програма під час бенкету: 1. Деклямація учениці Оленки Шумиловчи; 2. Скрипкове сольо — Адріян Бриттан; 3. Виступ чоловічого квартету "Каравана", мистецький керівник Богдан Бемко. Фортепіяновий супровід — Марійка Ґеча. Конферансіє й аранжер на забаві — Мирон Гентош. По бенкеті — забава з танцями.

Неділя, 15-го червня: 8-9 год. рано — сніданок, 9-10 год. рано — Служба Божа й панахида за поляглих і покійних. Служитимуть о. сов. Василь Середович і о. сов. Володимир Данилів. Год. 10:30 спільний знімок. Відтак спільний обід і закриття з'їзду.

Просимо привезти з собою світлини й вишивки з Яворова. Нічліги замовляти в управі "Союзівки", залучувати зачет на 5 дол. чеком. Приїжджайте всі з дітьми і внуками.

За Ініціятивний Комітет: інж. Ст. Кульчицький, Ст. Масюк, інж. Ів. Харамбура.

ДРУГИЙ З'ЇЗД ЯВОРІВЦІВ

В днях 14-15-го червня 1975 р. на оселі "Верховина" в Ґлен Спей, Н. Й. відбувся з'їзд Яворівців. Уродженців цієї знаменної частини нашої батьківщини було 84 особи.

Збори відкрив та вітав присутніх інж. Іван Харамбура. Діловою частиною проводив інж. Зенон Кохановський а секретарював мґр. Мирон Масюк і інж. Р. Бриттан. Інж. З. Кохановський, як предсідник з'їзду, покликав до президії о. шамбеляна Василя Середовича, учня яворівської гімназії, колишнього директора, проф. Теодосія Ставничого, славного композитора та скрипаля проф. Романа Придаткевича, голову УНТ ім. Шевченка проф. д-р Осипа Андрушкова, директора М. Харханіса та Олену Харамбуру.

Предсідник з'їзду почав наради згідно з нашим християнським звичаєм молитвою, яку провів о. шам. В. Середович.

Інж. І. Харамбура поінформував про цілі та завдання з'їзду. Він сказав: "Це привіт та погляд на рідну Яворівщину, це спогад про дороге минуле, це можливість, розсіяним нам далеко по широкому світі, знову стрінутись та відновити і поглибити знайомство цінне ще з рідного краю. Провести хоч короткий час у дружній та товариській атмосфері. А найважливіше таки довершити для історії видання збірника Яворівщина з його історичними, культурними, громадськими та політичними проявами. Цього не можуть із відомих причин зробити теперішні мешканці цієї чарівної нашої батьківщини".

Під цим аспектом велися наради. Д-р Богдан Романенчук, який очолював редакційну колеґію подав як можна б упорядкувати вже зібрані матеріяли та які матеріяли ще невідклично потрібні до змісту збірника. При тому подав свої пропозиції як подбати про фінанси на видання збірника.

Думки щодо збірника висловлювали: дир. М. Харханіс, д-р Андрушків, дир. Гукало, мґр. М. Маренін, інж. З. Кохановський, д-р Богданна Салабан та інші.

Ніхто з присутніх на з'їзді не сумнівався, що як зумів бувший голова інж. Степан Кульчицький зібрати цінні матеріяли до збірника, так нововибрана управа та щиросердечні яворівці зуміють придбати відповідні фонди на друк цього збірника.

Під час бенкету зворушливим було відзначення 90-ліття дир. проф. Т. Ставничого та 80-ліття проф. Придаткевича.

Наради продовжувались в неділю до полудня і тоді вибрано нову управу в складі: інж. І. Харамбура — голова; Іванка Гентіш, мґр. М. Маренін та інж. З. Кохановський заступники; мґр. Мирон Масюк — секретар, інж. Роман Бриттан — скарбник, мґр. Марія Масюк і інж. А. Горницький, Олена Харамбура та Ірина Ваньчицька — вільні члени управи. Після Богослужби, яку відправило двох наших земляків, а саме: о. шамб. В. Середович і о. Остап Харханіс та після спільного обіду, закінчено з'їзд.

Н. Н.

"Свобода" 8-го липня 1975

THE TOWNS OF YAVORIV AND KRAKOVETS AND THEIR REGION: A RÉSUMÉ

The present collection on the regional territory of the towns of Yavoriv and Krakovets in Western Ukraine was published by the Regional Committee of Ukrainian Immigrants who came from their native country to the United States following World War II. Mykola Andrusiak wrote a history of the town of Yavoriv and the surrounding villages, and Zenon Kochanovsky, wrote about the town of Krakovets and its neighboring villages. Both towns with their villages belonged to the county of Yavoriv with the capital city of the same name.

The book treats the following topics: The description of the topography of Yavoriv, Krakovets and the county villages and their history from medieval times; the occupation of West Ukrainian territory by Polish government beginning in 14th century; the national, political, and economic events in the 16th-17th centuries; the struggles of Ukrainians against oppression by Polish magnates, who tried to impose serfdom on the peasants; and the participation of the Ukrainian inhabitants of the region in Khmelnytsky's revolution. These towns and villages were often invaded by Tartars, who burned the people's homes, killed many imhabitants or took them captive as slaves to their own country. Similar events took place throughout the 18th century until the western part of Ukraine was incorporated into the Austrian empire. Thereupon, the Polish magnates tried to subject not only the peasants to serfdom, but also numerous city inhabitants and even some priests. Despite these adversities, the Ukrainian populace of the region tried to maintain a high level of culture. Some peasants were very talented artists; they built beautiful wooden churches and decorated the walls of these churches with icons painted mostly in baroque style. There also were many artisans, such as shoemakers, tailors, furriers, coopers, carpenters cartwrights et al., who founded trade organizations in order to protect themselves against Polish abuse.

Living conditions in these two towns improved once the province Galicia was incorporated into the Austrian Empire in 1772, and especially after the abolition of serfdom in 1848. The inhabitants of the towns and the

surrounding villages tried to build and develop their cultural and economic life. Fortunately, in these towns and in some villages there were prominent Ukrainian men of letters and leaders of the intelligentsia, clergy, lay people as well as talented peasants, who contributed much to cultural, political, and economical progress. Some cultural and economic institutions were established in the towns with branches in the villages. Elementary schools were established throughout and later, at the turn of the century, a private secondary school (a Gymnasium) in Yavoriv. Many students not only from the towns but also from the villages studied in this educational institution and after graduation, they enrolled at the university or at various vocational schools. Among prominent representatives of Ukrainian culture in the region were writers as Josyf Lozynsky, Yuriy Kmit, Osyp Makowey; scholars, O. Makowey, Ostap Makarushka, Ilia Kokovudz; politicians[3], Iwan Kochanowsky, Iwan Zahayewych, M. Kruczkowsky; artists, M. Charkiw, I. Stanko; priests, Rev. M. Kruczkowsky, I. Wolosiansky, Om. Krayczyk; economists, M. Zahayewych, St. Fedak, M. Bryttan; and educators, I. Preyma, Prydatkewycz, D. Kulczycky, A. Marenin. On November 1, 1918, these individuals helped establish a Ukrainian government in Yavoriv and Krakovets.

Additional chapters of the book, edited by Volodymyr Barahura, offer a description of the struggle for the independence of Ukraine in the war against the Polish forces in Galicia and later against the Polish regime and its persecution of Ukrainians. The Ukrainians of the region opposed this regime mostly in the realm of cultural life. They fought against the polonization of schools, founded various economic and cultural institutions, and tried to foster trade and agriculture. This part of the book describes some of the monumental buildings and churches of the region as well as the various schools in Yavoriv and Krakovets the cooperative institutions, the women's and youth organizations. It also treats the theater, sports, the folk customs and traditions prevalent in that region.

The volume also provides brief description of all villages in the county and of both towns, personal reminiscences and memoirs of some of the villages and a number of photographs of various landmarks of the region and of its more prominent leaders.

ПОКАЗНИК ОСІБ

А

Август II, король, 85-88, 200, 219, 233, 265
Август III, король, 87, 88, 200, 284
Авраамій, ігумен, 276
Айле Самуель, 420
Айхлер Володимир, 475
Айхлер Мартин, 435, 475, 527, 535, 536, 540
Аксентович, 697
Александер Михайло, 790
Александрович, 124
Алексевич Іван, 121, 135, 355, 359, 393, 483, 760
Алексевич Мирослава, зам. Когут, 550
Алексевич Петро, о., 194
Алексевич Спиридон, о., 209
Анґельський, 396
Андрій із Самотул, 27, 28, 33, 35, 36, 57, 68, 146
Андрусів Петро, 717
Андрусяк Микола, 7, 645, 815
Андрушевський Казимир, 101
Андрушків Осип, 456, 489, 819
Андрушків Софія, 456, 489
Анна, (льот. княжна), 150, 151
Антонишин Іван, 242
Антонів, о., 237, 240
Антонович Володимир, 666, 712
Антонович М., 700
Антонович Н., 650
Ардан Юрій, 437
Арлаамій, ігумен, 65
Арламовський Гавриїл, ігумен, 272
Атанасій, єпископ, 86

Б

Бабюк Іван, 420
Баглай Володимир, 435
Баглай Іван, 128, 509, 542, 571, 760
Баглай Ярослав, 415
Багринович Іван, 200
Бадені, граф, 667
Базилевич Тимко, 172
Байґерт Валеріян, 342
Байґерт Йоган, 10, 343
Байґерт Северин, 343
Байдала Степан, 334
Байдович Семен, 183
Баконій Карло, 111, 420
Балаким Анна, 120, 493
Балаким Михайло, 765
Балаким Степан, 120
Баланда, 747
Баланда Осип, 106, 109, 472, 503, 560, 570, 760
Балицький Осип, 436
Балицький Юлій, 436
Балич, 353
Балко Степан, о., 227, 258
Балух Василь, 242
Балух Степан, 766
Балушка Іван, 137
Бальвірчак Осип, 420
Бамберґ Валер, 119
Бамберґ, Ганс, 119
Бамберґ Север, 119
Бандишко Гр., 109
Барабах Семен, 359
Барагура Володимир, 4, 7, 14, 415, 436, 442, 452, 529, 715, 717, 815
Баран Роман, 128, 420, 434, 442, 489
Баран Степан, 681
Барвінський Олександер, 668
Бардин Іван, 415
Бардин Роман, 420
Бардин Софія, 415
Бариляк Тома, о., 135, 244, 245, 566, 610, 794, 797
Барнікель Теодосія, 372, 374
Бартелемі, 122
Бартман, 171
Бас Василь, 415, 420
Батюк Юрій, 434
Бачинська Марія зам. Дзерович, 670, 671, 672, 673

Бачинський Адам, 420, 431
Бачинський Андрій, 158, 169, 242
Бачинський Володимир, 718
Бачинський Евзебій, о., 718
Бачинський Микола, 718
Бачинський Омелян, 420, 718, 719
Бачинський Ю. 674
Бебновський Іван, 226
Безушко Володимир, 456, 485
Безушко Зеновія, мати, 371
Безушко Олена, 240, 493
Бекер, 122, 124
Бєліковіч Ромуальд, 221, 724
Бемко Б., 816
Бенцаль Микола, 136, 797
Бенях Іван, 436
Берґер, лікар, 170
Бердехівський Іван, 30
Березинська Оля, 109
Березинський, 675
Бернштайн М. 685
Бжезіна Мартин, 661, 677
Бздир Василь, 473
Бий Р. 455
Бий Стефан, 106, 503
Биїк, 120
Бик Юліян, 246, 436, 760
Биковський Л., 700
Бізанц Альфред, 343
Біленький Ярослав, 113, 114, 385, 393, 418, 420, 455, 760
Білецький Стефан, 85
Білик Михайло, 113, 114, 118, 120, 329, 332, 341, 349, 403, 420, 486, 520, 760
Білик Олекса, о., 128, 240, 273
Білинкевич, інспектор, 486
Білинський Богдан, 415
Білинський Степан, 108
Білобран Карло, 493
Білозор Василь, 107, 154, 158, 166
Білозор Корнель, 171
Білоус Роман, 473
Біляк Марія, 552, 553
Біляник Степан, 71, 148, 777
Блавацький, 727
Блавацький Іван, 388
Близнюк Петро, 121, 347, 355
Блоцька Зофія, 266
Боберський Іван, 690
Бобовскі Вацлав, 68
Бовсунівська, 365
Богачевський Константин, митрополит, 686, 744, 768
Богачевський Юліян, 420
Богуш Гриць, 437
Боднар Антін, 436
Боднар Василь, 473
Бойко Альойзія, 374
Бойко Володимир, 420, 447
Болбочан Петро, 123
Болеслав Стидливий, король, 277
Боратинський Іван, 34
Боратинський Мартин, 84, 219
Боратинська Сузанна, 219
Боратинський Тит, 219
Борецький Йов, 45
Борис Антін, 107, 418, 420, 451
Борис Володимир, 436, 760
Борис Евфрозина, зам. Кісь 497
Борис Іван, 109, 339, 341
Борис Микола, 109
Борис Остап, 419
Борис Сенько, 106, 107, 108, 395, 396, 503, 571, 760
Борис Степан, 541, 570
Борисикевич Іван, 652
Борковський, граф, 649
Борковський Александер, 667
Боровець Володимир, 261
Боровець Ігор, 172
Боровець Нестор, 172
Боровий, 76
Бортнянський Дмитро, 655, 656
Босикович-Волошин Григорій, 47
Бохнєвіч, 171
Боцюрків Іларіон, 111, 114, 385, 766
Боярська Ольга, 420
Браніцкі Ксаверій, 89
Брик Іван, 109
Брик-Девятницький Михайло, 812, 813
Брилинський, 321
Бриндас Григорій, 475, 516
Бриндас Іван, 475
Бриндас Йосип, 475
Бриндас Микола, 475
Бриндас Онуфрій, 478
Бриндас Петро, 359
Бриндас Роман, 437
Бриндас Юрко, 475, 516
Бриттан, о. шамбелян, 719
Бриттан Адріян, 816
Бриттан Антін, 484, 502, 570, 720
Бриттан Володимир, 719
Бриттан Ева, 720
Бриттан Евстахій, 106, 503, 719
Бриттан Іван, 502
Бриттан Марія зам. Лукасевич, 719
Бриттан Олена зам. Гіба, 437, 550, 554
Бриттан Роман, 7, 428, 430, 437, 465, 766, 815, 819, 820
Бриттан Сидір, 107, 115, 382, 386, 402, 545, 719, 765

Бриттан Степан, 115, 117, 118, 288, 320, 349, 420, 541, 719, 720
Брода Іван, 172
Бродовський Петро, 63
Бросневський Йоіл, 68
Брухавна Марія, 85
Буґель, 342
Буґель Андрій, 172
Буґель В. 674 .
Буґель Михайло, 155, 164
Буґель Петро, 158, 160, 161, 163, 166, 170, 172, 176, 243, 404
Буґель Софія, 163, 170
Буґель Юрій, лікар, 163, 170, 171
Будзіцька Анна, 240, 493
Будзіцька Софія зам. Горницька, 242, 491
Будзіцький Іван, 242, 436, 760
Будзіцький Петро, 159, 240, 493
Будивой, 29
Будурович Іван, 420
Булан Осип, 106, 503
Булан Петро, 560
Бумбара Микола, 121
Бурак Михайло, 493
Бурачинська Лідія, 480, 579
Бурко Дмитро, 128, 418, 420, 455, 537, 692
Бутурин Степан, 419, 437, 449
Бучинський, 168
Бучкевич Михайло, 436
Бучко Василь о., 216, 436, 453, 765
Бучко Іван, 216
Бучко Іван, єпископ, 634, 768
Бучко Т. 216
Бушидло, 352

В

Вавринчук Євген, 437, 455
Вайц Елі, 784
Валовський Станіслав, 67
Валюз, 87
Вальчик Іван, 128, 393, 493
Вальчик Михайло, 130, 493
Вальчик Параскевія, 493
Ваньо Теодор, 112, 162, 170
Варлаам, єпископ, 86
Вархоляк Володимир, 473
Вархоляк Гриць, 327
Вархоляк Іван, 107, 402, 760
Вархоляк Осип, 327, 359
Вархоляк Степан, 415, 436
Василькевич Онуфрій, о., 233
Василько Романович, князь, 25, 277
Вахула Іван, 83
Вахулович Микола, 553, 602, 765
Вахулович Степан, 565
Вацлав з Лєшна, 77
Веберсфельд Е. 37
Велигорська Марія, 127, 420, 429, 442, 444, 552, 553, 554, 602, 815, 816
Велигорський Іван, 127, 365, 394, 407, 420, 428, 442
Величко Григорій, 155
Величко М.о., 191
Величко Олекса, о., 232
Венгринович Володимир, о., 106, 107, 108, 110, 245, 453, 503, 610
Венгринович Оля, 512
Венґжин Міську, 59
Вербенець Гриць, 541
Вербенець Лев, 436
Вербенець Н., 111
Вербицький Іван, 155
Вербицький Михайло, о., 152, 153, 167, 173, 185, 189, 190, 232, 655, 656, 657, 782
Вербицький Ярослав, 656
Вербовий Іван, 106, 107, 110, 111, 112, 159, 171, 302, 402, 420, 493, 512
Вердум Ульріх, 151, 199, 263, 269, 278, 283
Вересюк Михайло, 234
Верхомий, 339
Верхратський Іван, 603
Весоловський, 753
Вечоркевич, 119
Вигнанська М. 548
Викович, 345
Викович Марія, зам. Хархаліс, 497, 571
Викович О. 215
Викович Осип, 512
Викович Параскевія, зам. Подолюх, 497
Вилсон, 124
Винарчик Д.І. 256
Винницька Гедвіґ, 549, 550, 554
Винницька Любомира Ставнича-Артимишин 433, 437, 554, 815
Винницька Стефанія, зам. Звонок, 455, 554
Винницький Володимир, 749
Винницький Іннокентій, єпископ, 64, 82, 84, 209
Винярчук Осипа, 420
Вислоцький, 161
Висоцький, 37, 60
Вишенський Яків, 502
Вишневецький Михайло, 79, 199
Вишневецький Ярема, князь, 70
Вишницька Марія, 491
Вільк Іванко, 59

Вільчковський Володислав, 79, 202
Вітовський Дмитро, 302, 321
Власенко Александер, 766
Власійчук Онуфрій, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 159, 329, 341, 400, 402, 493, 728
Вовк, 59
Вовк Йосиф, 65
Вовк Михайло, 437, 455
Вовк Степан, 71, 148, 777
Воґлебер, 98
Водяний Тома, 367, 420, 578, 579
Войнар Василь, 83, 200
Войнаровський, мітрат, 535
Войтович Ю. 455
Возняк Михайло, 266, 493
Возняк Ольга, 240, 266, 493
Волковецький Христофор, о., 65
Володзімірскі Матвій, 59
Володислав IV, король, 64, 67, 68, 77, 88, 146, 226, 265
Володислав Жигмонт, королевич, 66
Володислав Опольський, князь, 25, 145, 251, 776
Волос Антін, о. 102
Волосянський Арсен, 174
Волосянський Іван, о., 107, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 160, 166, 169, 176, 730
Волосянська Наталія, 155
Волосянський Омелян, 159
Волошин Настя, 191
Волошинський Василій, о. 200, 513, 760
Волошинський Володимир, син о. Василія 200, 513
Волощак Василь, 118, 155
Волощак Дмитро, 117, 120, 319, 329, 330, 341, 342, 349, 352, 571
Волощак Марія, 549
Волощак Олена, 493
Волощак Петро, 329, 341, 367, 541, 560, 564, 578, 760
Волощак Семен, 420
Волощук Іван, 342
Волянський Віктор, о. 247
Вольбин Марія, 512
Вольф, 367
Воробець В. 131, 577
Воробкевич Ісидор, 105, 153
Вуніцка А, 365
Вячеслав (Вацлав) Пяст, 30

Г

Габер Йосиф, 420
Гавришкевич Михайло, о., 237
Гаґен Едвард, 193, 223
Гадзевич Іван, 173
Гайворонський М. 693, 694
Гайдук Михайло, 784
Гайдукевич М., о., 11
Гайдукевич Емілія з Сатурських, 11
Гайдучок, 787
Галашинська Марія, 749
Галлер, генерал, 122
Галущак Осип, 364, 766
Галущак Уляна, 444, 550, 549, 551, 554, 555
Галущинський, 303
Гамела, 81, 327
Гамела Остап, 475
Гамела Петро, 475
Гамела Степан, 760
Гамела Ярослав, 475
Гаммерштайн, барон, 99
Ганасевич Теодор, о., 232
Ганке, 189
Ганкевич Іван, о., 153
Ганкевич М. 674
Гансон Говард, 695
Ганус Едвард, 420
Гапяк Антін, 110
Гарапа Осип, 109
Гарасевич, 106
Гарасим Михайло, 109, 130, 132, 135, 234, 343, 453, 561, 564, 571, 572, 720, 721, 760, 797
Гарасим Петро, 216
Гарасим Степан, 110, 233, 243, 404, 766
Гарасим Степан, (Лучків), 234
Гарасимчук Петро, о., 106, 158, 160, 161, 177, 191, 232
Гарцер Р. 693, 694
Гасюк Микола, 437
Гаталяк, 766
Гвоздович В. 176
Гвоздович Іван, 158, 161, 166
Геврич Богдан, 436
Гельбік О. 816
Генрик Валезій, король, 53
Гентош Мирослав, 815, 816
Гербурт, 32, 39, 49, 67
Гербурт Валентин, 39, 202
Гербурт Іван 36, 39, 60, 252
Гербурт Мартин, 39, 202
Гербурт Микола, 30, 32, 34, 35, 194, 202
Гербурт з Фельштина, 25, 34, 56, 194, 249
Гинилевич Григорій, о., 98, 99, 651, 653
Гинилевич Іван, о., 219

Гичка Іванко, 59
Гібль О. 395
Гіммлер, 630
Гірак Василь, 815
Гірна Катруся, 715, 782
Гірний Василь (Федь Триндик), 715, 716, 782
Гірний Юрко, 782
Гірняк Никифор, 718
Гіщак Микола, 242
Гладилович Дамян, 741
Гладишовський Йосиф, о., 213
Глинський Теофан, 647
Глушкевич, 205
Гнатевич, 306, 307
Гнатюк В. 587
Годованець Кирило, 127, 419, 420
Гожа Сенько, 251
Гоза Теодор, 335, 765
Голендер Генрик, 437
Голик Маріян, 436
Голіян, 281
Головацький Іван, о., 261, 647
Головацький Яків, 646, 652
Головінський Ю. 342, 743
Головка Микола, о., 111, 247, 610
Голойда Степан, 436
Голубець А. 110, 506
Голубець Володимир, 760
Голубець Микола, 47, 71, 145, 162
Гораїн Стефан, 82
Гординська Михайлина, 111, 114, 245, 493, 494, 516, 554, 555
Гординський, о., 650
Гординський Ярослав, 765
Гордієнко Гаврило, 721
Горницька Мирослава, 435, 549
Горницька Степанія, 435
Горницький Адріян, 761, 820
Горницький Модест, о., 262, 446, 761
Горницький Нестор, 761
Горошко Степан, 435
Горчицький Йосиф, о., 200, 233, 236
Гофман Карло, 10
Гоцко Іван, 234
Гошко Ю. Г., 26, 62, 63, 144
Граб, 482
Граб Володимир, 473
Грабар Олександер, 420
Грабовенський Маркіян, 420
Греків Олександер, 123
Гречко, 32
Гривна В., 455
Григорієв, 122
Гриневецька-Гриньків Ольга, 790
Гриневецький Ілярій, 190
Гриник Василь, 436
Гриник Дамян, 766, 784
Гриник Теодосій, 273
Гринів Юлія, 493
Гринчук Марія, 549, 554
Грицай Володимир, 420
Грицак Євген, 653
Грицан Василь, 111, 509
Грицишин Олекса, 419, 420
Грицкевич Осип, 428, 432
Грицунь Андрій, 349
Грицунь Василь, 766
Грицунь Олекса, 430
Грицьків Марґарета, 64
Грицько Олекса, 214
Грінкевич, 342
Груник Дмитро, 482
Грушевський Михайло, 252, 668, 679
Грушкевич Корнелій, о., 262
Грушкевич Теофіль, 107, 418, 420, 521, 746, 761
Грядова Олена, 130, 197, 198, 551, 576, 766
Гублювна Ромуальда, 420
Гуглевич Роман, 766
Гукало Андрій, 345, 353, 359, 761, 815, 819
Гула Микола, 761, 814
Гуменюк Магдалина, 374
Гуміняк Ярослав 435
Гура, о., 153, 171
Гуркевич В. 480
Гуцуляк Іван, 415, 419, 420, 442, 446
Гуцуляк Р., 157

Ґ

Ґаватович Яків, 62
Ґаєвський Людвик, 101
Ґалєцький Жигмонт, 80
Ґаранджа Петро, 106, 503
Ґдуля Василь, 476
Ґдуля Михайло, 476
Ґдуля Семен, 476, 478, 479
Ґембачів, 124
Ґеровський Яків, о., 643
Ґерус Сенько, 258
Ґеча Марія, 816
Ґинек (шляхтич), 34
Ґлембоцька Варвара, 79, 200, 219, 269
Ґлембоцький Мартин, 79, 200, 219, 269
Ґмитрасевич Іван, 99
Ґноїньскі Станіслав, 471
Ґолда Василь, 437
Ґоліян Володимир, 493
Ґоліян Мирослав, 419, 437
Ґоліян Олена, 215, 493

Ґолоцький Мацєй, 75, 196
Ґолуховський Аґенор, (граф), 94, 95, 101, 287, 407, 646
Ґрабовський Іван, 107, 402
Ґрабовський Остап, 129, 345, 359, 575
Ґрабовський Ян, 72
Ґрафф Михайло, 95
Ґрацей Антоні, 272
Ґрех Іван, 493
Ґронський Едвард, 113, 359, 435
Ґросфельд Бернард, 435
Ґрушецький Броніслав, 68
Ґумовська, 481
Ґумовський Василь, о., 220
Ґундуліч Іван, 669, 679
Ґура Людвик, 10
Ґуралевич Степан, 439
Ґурґула Ірина, 552
Ґурка Андрій, 38, 49, 52, 53, 56, 60, 73
Ґурка Лука, 34, 35, 36, 37

Д

Давидович Богдан, 436
Давидович Нестор, 436
Данилів В. о., 814, 816, 817
Данилів Теодор, 518
Данило Романович, князь, 25, 27
Данилович Ян, 65
Даниш Богдан, лікар, 170
Данте, 711
Даньо М. 275
Дарморос Стефан, 85
Дашкевич Роман, 542
Де Льогав Матей, 54
Дембицький Лаврентій, о., 229
Дембіцкі, граф, 515
Дембіцка, графиня, 697
Демків Іван, 242
Демків Павло, 242
Демко Степан, о., 420
Демкович Антін, 493, 494
Демкович Павлина, 493, 494
Демкович-Добрянський Стефан, о., 255
Демус Пилип, 455, 767, 814, 815
Денис Антін, 111, 493
Дженоккі, о., 805
Джуґало Семен, 231
Джуґан Омелян, 420
Джулинський Л., о., 369
Дзєдзіц Блажей, 420
Дзєдзіцький Людвик, 85, 203, 249
Дзєдушицький Франц, 81
Дзидз Степан, 242
Дзіковський Олександер, 435
Дзінґало, (молодший) 359
Дзінґало Євген, 342, 345, 359, 420, 442
Дзюпин Ілько, 242
Дзюрко Іван, 437, 540
Дзюрко Домініка, зам. Левицька, 497
Дзялинський Тома, 85
Дзяма Олена, 374
Дида Василь, 437, 540
Дирда, о., 792
Дишкевич Маргарита (мати Макрина) 369
Дідицький Богдан, 648, 654
Длябога Михайло, 459, 464
Длябога М. 816
Дмоховський, 290
Дністрянський Станислав, 107, 157, 160, 161, 382, 400, 402, 727
Добко Анна зам. Гірна, 715
Добрянський Антін, о., 654
Добрянський Микола, 403
Добрянський Стефан, 98
Довбат Лесь, 71, 148, 777
Доерль Йосиф, 224
Долґорукий (князь) 85
Должицька Марія, (мати) 686, 687
Долошицький Олександер, о., 221
Доллуд Андрій, 124
Дольницький Мирон, 420
Домазар Евгенія, 493
Домбек Станіслав, 120
Домбскі, 157
Домбчевська Ірина, 555
Донцов Дмитро, 710, 711
Дорош Володимир, 172
Дорош Люба, 171
Дорош Марія, 171
Дорош С. 155, 170
Дорош Юлія, 493
Дорошенко Петро, 80
Дорундяк Семен, 420, 785
Доситей, 85
Дочило Іван, 106, 493, 503
Дочило Марія, 493
Драбець Процько, 242
Драгоманів Михайло, 681
Драґан Іван, 216
Драґан Михайло, 44
Дрималик, 190
Дрималик Лев, 436
Друшкевич Тереса, 233
Дубик, 198, 493
Дубрівний Павло, 129, 130, 131, 132, 168, 575, 721, 722, 766
Дуда Михайло, 113
Дудикевич Богдан, 141
Дудкевич Ярослав, 419, 540
Дупль Ілько, 59
Дурбак Іван, 5, 814, 815

Дусько Микола, 406, 450, 512, 761
Дутко Богдан, 216, 766
Дутко Іван, 197
Дутко Марія, 198
Дутко Мирон, 198, 205, 215, 216, 495
Дутко Орест, 198
Дутко Софія, 215, 495
Дуткевич Павлина з Навроцьких, 744
Дуткевич Петро, 744
Духнич, 359
Дядинюк Василь, 697
Дяків Іван, 374, 495

Є

Єзерський Кость, 128, 509
Єнзен Альфред, 671

Ж

Ждан Іван, 160
Ждаха Амбросій, 708
Желеховський Леонтій, о., 185, 189, 209
Желиборський Арсеній, 69
Жеплинський Михайло, о., 244, 245, 461, 464
Жеребецький Николай, 86
Жигмонт II, король, 38, 48, 53, 202, 224
Жигмонт III, король, 47, 61, 63, 64, 65, 66,67, 83, 146, 249, 252
Жила Антін, 240, 242
Жила Степан, 242
Жолевич Петро, о., 229
Жоховський Кипріян, 81, 82
Жук Віктор, о., 212
Жук М. 161
Жулкевський Ян, 66
Журавецький Г., о., 215
Журавецький Петро, о., 489

З

Завадзкі, 384
Завадовський Евстахій, 82, 219
Завідовський Дмитро, 420
Загаєвич Атанасій, пресвітер, 81, 82
Загаєвич Василь, о., 765
Загаєвич Іван, 106, 107, 109, 110, 114, 118, 126, 157, 300, 328, 341, 382, 383, 386, 387, 392, 394, 395, 400, 402, 403, 404, 405, 406, 503, 571, 728, 761
Загаєвич Іван, диякон, 81, 82, 83
Загаєвич Марія, 512
Загаєвич Матвій, 301, 343, 357, 761
Загаєвич Микола, 110, 112, 302, 343, 357, 507, 541, 761
Загаєвич Стефан, диякон, 81, 82, 83
Загаєвич Тарас, 437
Загаєвич Яків, пресвитер, 81, 82
Загайкевич, 335
Загайкевич Володимир, 106
Зайшлий Михайло, 356, 761
Закржевський Адам, 72
Закржевський Ян, 72
Заклинський Алексей, 652
Залескі, візитатор, 442
Залескі Вацлав, 645
Залеська Елеонора, 371, 747
Залеський Осип, 655, 693, 696
Залітач Марія, 494, 495, 489, 549
Залітач Олександер, о., 371, 377, 446, 494
Залітач Софія, зам. Годованець, 494, 495, 549
Залітач Стефанія, 767
Замойський Ян, шляхтич, 54, 60
Замора Федір, 111, 420, 520, 521
Зандель Якуб, 415, 420
Заремба, 495
Захаріясевич Галина, зам. Липа, 590
Захарко, адвокат, 169
Захарко Софія, 437
Зацєцкі Ян, 84, 219
Заяць Антін, о., 229
Заяць Іван, 113, 337, 385, 420
Заяць Юлій, 437
Заячківський, о., ректор, 768
Зебржидовський, посесор, 356
Зелинський Григорій, 106, 503
Зінюк, 340
Зрада Теодор, о., 247
Зубрицький Денис, 645

І

Іван, кметь, 32
Іван, князь, 32
Іваницький Михайло, 437
Іванович, курінний УСС, 122
Іванович Іван, дяковчитель, 247
Іванців Яцко, 59
Іванчук Галя, 491
Івасик Мирослава, 494
Івахів Петро, о., 113, 420, 446
Івашкевич, 124
Івашко Роман, 436
Ізничак Марія, 374
Ільчишин Іван, 196
Інокентій XI, папа, 83
Ісаїв Петро, 624
Ісидор, митрополит, 631

Й

Йоїл, ігумен, 72
Йордан, 649
Йосиф II, цісар, 94, 265, 643

К

Кавфман Макс, 695
Казановський Станіслав, 65, 67
Казимир Ягайлович, король, 29, 30, 33, 204, 219, 233, 252, 233, 252, 253, 265
Каламунецька Дарія зі Скубишів, 495, 723
Каламунецька Марія, 489
Каламунецький Степан, 352, 364, 365, 367, 458, 459, 462, 464, 469, 477, 578, 722, 723, 814, 815
Калимон, о., 158
Калина Володимир, 123, 339
Калинич Л. 816
Калиновський Іван, 242
Калиновський Микола, 242
Калиновський Михайло, 473
Калитовська Мальвіна, зам. Крайчик, 723
Калитяк Микола, 67, 68, 88
Калитяк Павло, 67, 68, 88
Калитяк Хома, 67, 68, 88
Каліцінський В. 455
Каліцінський Омелян, 430, 437, 455
Калічинський Михайло, 210
Каменецький Юліян, 113
Карбовник Іван, 359
Карвацький Василь, 429, 431, 437, 455
Карло XII, король, 85
Карманський П. 683
Карніцький Михайло, 256, 274, 661, 677
Карпа Петро, 172
Кархут Марія, зам. Флис, 497
Кархут Ольга, зам. Борис, 497
Кархут Юлія, зам. Флис, 497
Кахневич, 675
Качковська Євгенія, 102, 372
Качмар Микола, 121, 342
Качмарський, 169
Качоровська Стефанія, 374
Квас К. 140
Квас Осип, 166, 328, 330, 336, 342, 345, 346, 347, 348, 355, 357, 359, 762, 814
Квас П. 109
Кебус Степан, 420
Кекиш Володимир, 107, 400, 402, 420, 455, 512
Керницький Іван, 716, 812
Керницький Михайло, 112, 420
Кесла Андрій, 114, 128, 479, 483, 541, 762
Кипріян Іван, о., 656
Кирчів Павло, 111, 495
Кишакевич Микола, о., 413
Кігічак Андрій, 156
Кізь Стефа, 789
Кіналь Ілярій, 420
Кінаш Іван, 113, 435
Кірик Петро, 814, 815
Кітновський Ігнатій, 80
Кіцай Ярослав, 419, 437
Кічура Василь, о., 98, 99
Кіш Гринько, 234
Клебан Володимир, 437
Клей (Клее), 119, 121, 166, 277, 342, 355
Клемансо, 124
Климків Іван, 234
Клімковіч Ванда, 790
Клімковіч Зофія, 790
Кліш Іван, 91
Кліш Катерина, 87, 200
Кліш Николай, 87, 200
Кліш Олександер, 77
Кліш Павло, 68, 77
Клочник, 170
Клочник Володимир, лікар, 170, 171
Клочник Павло, 172
Кметик Марія, 554
Кметик Осип, 128, 137, 367, 420, 442, 489, 578
Кміт Юрій, о., 105, 106, 381, 395, 396, 453, 503, 610, 681, 682, 683, 684, 685
Кміть Сидір, 419, 437
Кноблявх, лікар, 766
Княжинський Антін, 420, 480
Коберський Карло, 459, 462, 463
Кобик Федь, 242
Кобилинець Іван, 437
Кобилянська Ольга, 105, 663, 664
Кобиця Іван, 475
Кобиця Микола, 471, 475, 478
Кобиця Остап, 475
Кобиця Петро, 475
Кобільник В., 480
Коваленко О., 677, 680
Ковалик, о., 173
Ковалів М. 140
Коваль Семко, 71, 148, 777
Коваль Степан, 489
Ковальська Анна, 489
Ковальчук, 170
Ковальчук Володимир, 436

Когут Іван, 106, 503
Кожухівська Марія, 544
Кожуховський Володимир, 436, 359
Кожушко І. Я., 96
Козак, 341, 342, 350
Козак Володимир, 437
Козак Едвард, 715
Козак Петро, 766
Козак Юрко, 473
Козбур Володимир, 415, 436
Козій Дмитро, 127, 420, 430, 442, 780
Козьорацкі, 342, 352
Кокорудз Василь, 476
Кокорудз Ілля, 654, 765
Колесса Філярет, 587, 693
Колета Васько, 77
Колета Іван, 77
Колета Павло, 77
Колета Стах, 77
Колик, 545
Колішер Маврикій, 94
Колпак Андрій, 71, 148, 777
Колцьо, 156
Колянковська Софія, 371
Коляса В., о., 173
Коляса Мирослава, 489
Коляса Петро, 489, 490
Кон Марко, 436
Конаржевський, 124
Кондрович Корнелія, зам. Лев, 724
Конєчни, 473
Кониський Олександер, 666, 679
Коновалець Євген, 690, 691, 737
Коновалець Іван, 502
Коновалець Мирон, 737
Конрад Микола, о., 794
Конюховський Іван, 489
Копитко Іван, 784
Копітар Бартоломей, 645, 654
Копко Максим, о. 656
Кордасевич, о., 111
Кордуба Мирон, 669
Кордуба Ольга, 669, 679
Кордуба Теодор, о., 669
Кормош, 335
Корнилейко Остап, 475
Королевський Кирило, о., 768
Король, 161
Король, поручник, 334, 335
Корончевська Антоніна, 371
Коропецький Евген, 766
Косоноцький І., о., 158, 160
Коссак Гриць, 124, 303
Коссак Іван, 120, 121, 339, 340, 347, 355
Костів Микола, 60
Коструба Іван, 342, 353, 354, 541, 762
Котис о., 130, 576
Костюк Іван, 462, 464
Котис Мирослав, 415, 436
Котис Юрій, 437
Котляревський Іван, 682
Котович, 336
Котовський, 121
Кохановіч Яків, 84
Кохановська Анастасія, 155, 159, 164
Кохановська Іванна, зам. Левицька, 164, 789
Кохановська Мирослава, 164
Кохановський Володимир, 164
Кохановський Зиновій І. 4, 7, 149, 164, 166, 814, 815, 819, 820
Кохановський Іван, 106, 107, 108, 112, 154, 155, 158, 160, 161, 162, 164, 166, 176, 179, 336, 347, 505
Коцан Яцко, 71, 148, 777
Коциловський Йосафат, єпископ, 212, 744
Коцко Адам, 688, 760
Коцур Іван, 121
Коцюбинський Михайло, 671, 684
Коченаш Іван, 446
Кочерган Павло, 171
Кочерчинський Іван, 84
Кочиркевич Марія, 645
Кравацький, 475
Кравченко Уляна, 120
Крайчик Іван, 359
Крайчик Олена, 393, 565, 566, 601, 723, 724, 762
Крайчик Ольга, 240
Крайчик Омелян, о., 107, 112, 114, 118, 216, 329, 402, 420, 610, 723, 762
Крайчик Степан, 359
Красіцька Уршуля, 83
Красник Іван, 420, 431
Красовський, 61, 86
Крацила, 159
Кравич, 766
Кравич Віктор, о., 265
Кравич Д., 140
Крет Михайло, 157, 160
Крет Петро, 172
Кржижановскі, 400
Кривко Дмитро, 766
Криняк Ярослав, 419, 437
Крижанівська Евстахія, мати 371, 374
Криницький Максим, 176
Кринський Володислав, 91
Кріпякевич І., 162
Кріґсгабер Антін, 229, 267
Кріль Осип, 681
Кромвель, 705

Крубрак, 75, 196
Кругаєвич Іван, о., 259
Крузенштерн Олександер, 280
Крукеницький Богдан, 419, 437
Крукеницький Нестор, 437
Крупка Іван, 39
Крупка Петро, 39
Крупка Симеон, 39
Крутинський Грирорій, 85
Круцько Євген, 437
Кручковська Марія, 404
Кручковська Ольга, зам. Крайчик, 723
Кручковська Павлина, 240
Кручковський Михайло, о., 106, 107, 158, 237, 238, 243, 265, 404, 503, 723
Крушельницька Софія 81
Крушельницький, 170
Крушельницький Іван, 81
Крушельницький Николай, 91
Крушельницька Станислава, 91
Крушинський, о., 650
Крушинський Йосиф, о., 259
Крушинський Роман, о., 111, 197, 198
Крушинський Теодор, о., 111, 135, 208, 273, 796
Крушинський Теодор, о., 643
Кудеяр В., 365, 460
Кудрик В., 684
Кузеля З., 455
Куземський Михайло, 646
Кузик, о., 730
Кузич Іван, о., 246
Кузич Іван, 365, 403
Кузич Р., 455
Кузич Теодор, 766
Кузич Ярослав, 415, 436
Кузьо, 330, 573
Кулинич Мирон, 365, 419, 437
Кулинич Олекса, 106, 159, 197, 328, 349, 495, 503
Кулинич Олена, зам. Баран, 433, 437, 554
Кулинич Ольга, зам. Цінцірук-Хадай, 436
Кульба Володимир, 436, 489
Кульматицька Анастасія, 102, 372, 373, 374, 379
Кульчицька Іванна, зам. Тепел, 495, 746
Кульчицька Марія, 494, 495
Кульчицька Олена, 550, 552
Кульчицька Олена з Гайдукевичів, 11
Кульчицька Софія, 746
Кульчицький Денис, 107, 109, 110, 111, 112, 114, 120, 385, 402, 494, 495, 512, 728
Кульчицький Роман, 436
Кульчицький Степан, 7, 11, 345, 359, 403, 814, 817, 819
Кульчицький Тадей, 420
Куманецька Емілія, 494, 495, 544
Кунанець Володимир, 540
Кунанець Кость, 393, 435
Кунанець Осип, 120, 345, 353, 354, 355
Кунців Іван, 350
Купновицька Анна, 553
Купновицький Андрій, 766
Купновицький Гриць, 436
Купновицький Микола, 349
Купновицький Стефан, 107, 154, 160
Купчинський Тадей, 155, 176, 178
Купяк Теодор, 349
Куралевич Ф., 275
Куропатницький, 151
Курцеба Михайло, 160
Кустрицький Ігнат, о., 248
Куцик Олена, 222, 494, 495
Кучер Ірина, 552
Кучеренко, 365
Кучинський Ігнат, о., 262
Кучмак Мирон, 437, 767, 814
Кулик Евген, о., 405, 420
Кушнір Марія, зам. Барагура, 717
Кушнір Ольга, 549
Кушнір Степан, лікар, 342, 368, 415, 420, 442, 476
Кушпіт Микола, о., 127, 131, 415, 419, 420, 440, 442, 451, 489, 552, 577, 610, 790

Л

Лабенський, 160, 161
Лабяк Панько, 72
Лаврин, піп, 73, 74
Лаврів Михайло, 385, 420, 788
Лаврівський Іван, о., 656
Лагно Василь, 220
Лагодинський Микола, 112
Лагодовський Андрій, 71, 147
Лазурко Петро, о., 237
Лакота Григорій, єпископ, 455
Лебіщак Осип, 113, 421, 788
Лев, князь, 213, 252
Лев XIII, папа, 628
Лев Василь, о., 221, 265, 724
Лев Василь, 4, 5, 7, 586, 603, 725, 815
Лев Ілляріон, 359
Лев Михайло, о., 106, 221, 265, 503, 724, 725, 762
Лев Олександер, лікар, 359, 403, 767

Лев Теодора з Мацюраків, 725
Левицька Павля, 554
Левицький Богдан, 435, 453, 489, 490, 491
Левицький Венедикт, 646
Левицький Володимир, о., 280
Левицький Володимир, 436
Левицький Йосиф, 98, 105, 196, 230, 646
Левицький Іван, 421
Левицький Іван Еміліянович, 653
Левицький Є., 674
Левицький Кость, 112
Левицький Лев, о., 114, 416, 545, 610
Левицький М., митрополит, 372, 646
Левицький Маріян, 359
Левицький Мирон, 717
Левицький Роман, 128, 302, 421, 432, 497, 781
Левицький Петро, о., 108, 157, 610
Левицький Северин, 421, 455, 520, 523, 526, 688, 689
Левицький Степан, 345, 514, 542, 570, 578
Левицький Юрій, 359
Левкович, 281, 785
Лелюк, 359
Лельо Евстахій, 107, 329, 386
Леонтович Василь, 88
Леонтович Матвій, 223
Леонтович Наталія, зам. Башук, 815
Леонтович Павло, 653
Лепкий Володимир, 113, 421
Лесевич Іван, 75, 268
Лесевич Роман, 75, 268
Лесевич Яцко, 75, 268
Лесняк Антонія, 374
Лесович, 72
Леськів М., 246
Лехмінка, 787
Лехович Василь, 273
Лехович Яків, о., 273
Лещинський Станіслав, 86
Лещишин Іван, брат Йосиф, 733, 767, 768, 804
Линда Іван, 762
Линда Михайло, 455
Линда Остап, 135, 762, 797
Линда Степан, 762
Липа Галина з Захаріясевичів, 488
Липа Іван, 699, 710
Липа Юрій, лікар, 137, 368, 484, 488, 489, 490, 580, 699, 700-714, 732, 766, 814
Лис Павло, 437, 455
Лиса Мальвіна з Голубців, 495
Лиса Марія, зам. Масюк, 4, 7, 419, 433, 437, 554, 766, 820
Лисенко Микола, 190, 667, 670, 800
Лисий Григорій, 495
Лисогір Марія, 555
Лисогір Михайло, 421, 442, 489, 814, 815
Лисяк Іван, о., 224
Литвай Федько, 71, 148, 777
Литвиненко Сергій, 697
Литвинович, 109
Литвинович Спиридон, 646
Лицован Андрій, 172
Лісковацький, о., 153, 650
Лісовський Іван, 109, 140, 471
Ліськевич Богдан, 726
Ліськевич Дмитро, 110, 114, 120,126, 128, 394, 418, 421, 455, 507, 520, 521, 726, 728, 738, 762
Ліськевичева, 440
Ліськевич Ірена, зам. Снігурович, 726
Ліськевич Соня, зам. Наконечна, 726
Літинська Марія, 495
Літинський Адам, 65, 210, 276
Літинський Василь, 210
Літинський Григорій, о., 255
Літинський Іван, 111, 495
Ліщин Гриць, 476
Ліщин Іван, 475
Ліщин Остап, 476
Ліщин Степан, 476
Ліщинський Йосиф, о., 209
Ліщинський Степан, 436
Логвин Г. Н., 44
Лоза Михало, 660
Логінський Осип, 421
Лозинський Осип, о., 98, 99, 102, 153, 381, 407, 502, 610, 645, 650
Ломінський, 766
Ломницька Дарія, 165
Ломницька Ольга, 205
Ломницький Богдан, 437
Ломницький Володимир, 205
Ломницький Євген, о., 132, 205, 206, 208, 453, 566, 568
Ломницький Костянтин, 437
Лопачак Іван, 476
Лопачак Ілля, о., 451, 453
Лопачак Марія, 554
Лопачак Михайло, 476
Лопачак Юрко, 476
Лопушанська, 570
Лопушанська, Софія, 216, 495
Лопушанська Юлія, 374
Лопушанський Олександер, 266, 495
Лопушанський Юрій, 437

Лотоцький Амброзій, о., 265
Лотушка Антоній, о., 226
Лужницький Григор, 699
Лукасевич Петро, 128, 359, 403, 510, 560, 720, 762
Лукасевич Стефа, 473
Лукич Василь, 663
Лукіянович Денис, 674, 663
Луців Мирослав, 436
Луцький Адам, 227, 261
Луцький Остап, 575
Любєнська Ядвига, 209
Любєнський,153, 159, 177
Любомірський Адам, 209, 213, 232
Людвик, угорський король, 25
Людкевич Станислав, 491, 693
Лютий Йосип, 476
Лянгевич Олена, 374
Лянет, 98
Лянцкоронський Карло, 201, 220, 221, 247, 265, 271, 273
Лятошинський І., 216
Лятошинський Михайло, о., 208
Лятошинський Омелян, о., 208
Ляхович Антін, 208
Львовчик Еразм С., 263
Ллойд Джордж, 124
Льоренц Франц, 656

M

Маґдій, 326
Маґдій Ольга, 566
Маєр Файґа, 464
Мазикевич Григорій, 236
Мазур, 473
Майхрович Франц, 404
Мак, інспектор, 486
Мак Степан, 113, 421
Макар Федько, 72
Макаруха, 446
Макарушка Володимир, 107, 402, 421, 762
Макарушка Остап, 765
Макарчук С. А., 96
Маковей Григорій, 473
Маковей Іван, 416, 661
Маковей Марія, 549, 550
Маковей Осип, 112, 140, 409, 411, 465, 660, 661, 675, 677, 680, 682, 775, 795, 814
Маковей Остап, 661
Маковей Степан, 475, 660, 677
Макогін, 495
Максимів Іван, студент, 216, 242
Максимович Володимир, 473
Максимович М., 111
Маланчак І., 189, 191
Маланюк Євген, 700, 710
Маланяк Антін, 169, 357
Маланяк Степан, 768
Малець, 415
Малець Михайло, 256
Малець Славко, 172
Малець Степан, 359
Малик Косма, о., 236
Малик Степанія, 437
Малиновська Стефанія, зам. Фульмес, 415, 421, 433, 436
Малиновський Михайло, 646
Малиш Петро, 173
Малюк О., 700
Маляркевич Анастасій, 211
Мальчинський Юліян, о., 261
Мамин Дмитро, 173
Манастирський Антін, 221
Манастирський Ярослав, 437, 455
Манґер Самуїл, 106, 503
Мандибур, 671
Манько Володимир, 436
Манько Катерина, 265
Манько С., 140
Маренін Александер, 727
Маренін Андрій, 107, 109, 110, 128, 198, 371, 382, 402, 421, 471, 495, 506, 527, 658, 727, 728
Маренін Ксеня з Ничкалів, 727
Маренін Людмила з Бучацьких, 727
Маренін Маріян К., 7, 170, 240, 319, 344, 359, 519, 523, 540, 728, 729, 762, 819, 820
Маренін Мирон, 299, 343, 357, 728, 763
Маренін Ольга, зам. Дутко, 436
Маренін Степан, о., 198, 211,212
Маренін Ярослав, 121, 128, 341, 342, 345, 356, 360, 509, 763
Марієвич Михайло, 234
Марія Казимира, королева, 83, 84, 86, 87, 219
Маркевич Г., 670
Маркусь Павло, 342
Марсілі, 247
Мартин з Краківця, 33
Мартинович Володимир, 106, 503
Мартинович Григорій, о., 211
Мартинович Микола, 106, 503
Мартинович Олександер, 106, 503
Мартинович Омелян, о., 769
Мартинович Орест, о., 768
Мартинович Степан, 473
Мартинович Юлія, зам. Каліцінська, 497

Мартинович Ярослава, 437, 550
Масевич Володимир, 419, 421, 448
Мастикаш Василь, 350
Масюк, 481, 482
Масюк Андрій, 816
Масюк Володимир, 523, 535, 536, 540, 729
Масюк Іван, 395, 416
Масюк Марія, 789
Масюк Микола, 106, 107, 112, 385, 388, 395, 503, 763
Масюк Мирон, 4, 7, 437, 766, 814, 815
Масюк Олена, 371, 495
Масюк Степан, 7, 113, 128, 345, 359, 435, 509
Масюк Юлія, 549
Масюк Ярослав, 431, 437
Матвієнко Константин, 487, 489, 490
Матвісів Степан, лікар, 453, 766
Мателля Северин, о., 153, 154
Матковська, 556
Матковський Василь, о., 153, 170
Матчишин Гриць, 242
Матюк, 350
Матюк Віктор, 656
Мацула Гаврило, 246, 435, 763
Мацюрак Николай, о., 269
Мацьків Теодор, 393, 419, 437, 455
Маюк, 275
Мегик Петро, 697
Мегоффер, 697
Мельник Андрій, 743
Мельник Володимир, 570
Мельник Емілія, 198
Мельник Іван, 349
Мельник Юлія, 570
Мельничук Володимира, 371
Мельничук Макрина, 374
Мельничук Олекса, 386, 421
Менда Остап, 113, 435
Менда Семен, 763
Менцінський Еміліян, о., 248
Менцінський Модест, 134, 796
Меркун, 450
Метулехів Павло, 83
Мєйський, 166, 801
Мєньшіков, 86
Микитюк Дмитро, 11
Микетюк Осип, 436
Микола з Тарнави, 28
Микола II (цар), 787
Миколаєвич, о., 610
Микулович Володимир, о., 254
Михалевич Михайло, 717
Михаліха Андрій, 130, 262, 576
Михаліха Олена, 437, 495
Михалович Славко, 171, 172
Михальчук Евстахій, о., 269
Мицьковський Й., 155
Міксат К., 682
Міллер Генрик, 208
Мінчак Михайло, 339
Мірко Михайло, 242
Міцковський Мілько, 172
Мнішек Йосиф Вандалин, 87
Мнішек Ян Вандалин, 68, 88, 269
Могила Петро, 633, 636
Могильницький І., 646
Моґільський Казимир, 86, 219
Мода Ілько, 242
Модржеєвський Андрій, 199
Мокрівська Дарія, зам. Бутурин, 554, 794
Мокрівська Марія з Косоноцьких, 444, 549, 554, 730
Мокрівська Мирослава, 794
Мокрівський Іван, 794, 815
Мокрівський Матвій, о., 176, 368, 375, 450, 456, 460, 485, 545, 552, 570, 610, 730, 793, 794
Мокрівський Роман, 794
Мокроус Гнат, 691
Молотковський Макарій, 60
Молчко Андрій, 110, 128, 159, 325, 326, 329, 330, 402, 421, 494, 495
Молчко Олександра, 374
Молчко Олена, 114, 494, 496
Момрик Андрій, 359
Мончак, 173
Мончак Андрій, 475
Мончак Нестор, 475
Мончак Остап, 475
Мончак Роман, 475
Мороз Евген, 437
Мороз Михайло, 813
Мороз Петро, 421
Мороз Степан, 437
Морозенко Т., 700
Москалюк Володимир, 419
Москвитин Іван Василевич, 85
Моцко, 197
Мошенко Васько, 29
Мошенко Федорко, 29
Мошенко Федько, 29
Мощинський Ілярій, 97
Мудрак Михайло, о., 102
Мудрик, 569
Мудрицький Антін, 111, 496
Музичка Іван, 473
Музичка П., 109
Мурин Василь, 221, 766
Мурин Іван, 766

Мурин Йосиф, 221
Мусейкевич Іван, 22
Мусянович Адольф, 113, 114, 126, 128, 385, 394, 418, 421, 509, 745
Муцейко Миколай, 83, 200
Мушинський Петро, 278

Н

Навроцький Михайло, 378, 421
Назаревич Е., 545
Назаревич Мирослава, 549
Назаревич Омелян, 110, 127, 128, 415, 418, 419, 420, 421, 451, 453, 547, 570, 763
Назарко Іриней, о., 792
Наклович Михайло, о., 197, 269
Нанке Альойз, 655
Напурко Володимир, 421
Напурко О., 215
Нарбут, 710
Насальський Михайло, о., 254, 610
Наум Іван, 204
Неділка Володимир, 766
Незабитовська Людмила, 141
Неметті Карло, 120, 359
Нестор Іван, 455
Нечуй-Левицький Іван, 670
Нєдзвєцька Олена, зам. Климишин, 436, 554, 730, 769
Нєдзвєцька Петронеля з Харамбурів, 496, 549, 730, 735, 736, 737
Нєдзвєцький Ілля, 735
Нєдзвєцький Олекса, 435, 769
Нєментовскі, 342, 352
Нижник, 365
Низовий Юліян, о., 102, 273
Николай I., цар, 643
Нинотко, 25, 251
Німчук Іван, 751
Новаківський, чотар, 10
Новаківський Олекса, 639
Новицький Степан, 436, 540
Новотни Дизма, кс., 236
Новський Войтіх, 33
Носулик Данило, 75
Носуля, 75
Нуд Андрій, 494, 496

О

Оборський Юліян, 128, 519, 520, 529, 524, 525, 688
Обух Володимир, 128, 359, 393, 560, 763
Обух Іван, 348
Обух Осип, 359
Обушкевич Кирило, о., 222
Огородник Микола, о., 240, 242, 243, 494, 610, 794, 801
Ожібко Іван, 172
Озарович Олександер, 76
Олександер (король), 34
Олексин Ярослав, 436
Оленський Осип, 436
Олесницький Євген, 628
Олійник Данило, 421, 431
Олійник Мирослав, 437
Ольховий Теодор, 436
Омелян (піп), 38, 60
Ометюх Олекса, 413
Онишкевич Богдан, 415
Онишкевич Зеновій, 717
Онишкевич Й., 685
Онуфрик Іван, 171
Оржеховський де Золеч Станіслав, 30
Оржеховський де Золеч Яків, 30
Орловська Марія, 551
Оріховський Дмитро, 437, 540
Орлян, 124
Оробчук, 419
Ортинський Єронім, 436
Ортинський Сотер (єпископ), 768
Осідач, о., 215
Осідач Марія, 550
Осідач Микола, 110, 393, 440, 560, 571, 573, 763
Осідач Семен, 342
Осташевський Йосиф, о., 229
Островерха Михайло, 715, 716
Острозька Анна, 150
Острозький Констянтин, 632
Острозький Олександер, 151
Осьмак Пантелеймон, 226
Охримович В., 674
Очко Войтіх, 54, 263

П

Паар Володимир, 416, 571, 572, 737, 738, 763
Паар Іванна, 416, 440, 453, 456, 547, 548, 549, 551, 553, 555, 737, 738, 763
Паар Фердинанд, 737
Павлевич Йосиф, 643
Павлик Михайло, 662, 675
Павлик Франц, 226
Павликовська Ірина, 480
Павликовський Євген, 259
Павлусевич Володимир, 421
Павлюк Іван, 330, 560, 578, 763
Пагута, 481

Паздрій Василь, 496
Пайонк Станіслав, 436
Панас, кметь, 32
Пантельо, 109, 471
Паньків Антін, 436
Паньківський Кость, 663, 674
Паньчишин Микола, 766
Паньчишин Михайло, 436
Паньчишин Ольга, 553
Паранкевич В., 155, 170
Паранкевич Ганя, 171
Пасіка Микола, 421
Пасічинська Ірина, зам. Левицька, 127, 242, 243, 551, 554, 602, 802
Пасічинська Софія з Кручковських, 240, 242, 243, 802
Пасічинський Маріян, 172, 242, 243, 802
Пасічинський Теодор, 242, 243, 802
Пасічинський Я., о., 216
Паславський Еміліян, о., 254
Паславський Іван, 524, 525
Паславський Іван, кооператор, 121, 132, 367, 565, 763
Паславські, 496
Патоля Зенон, 437, 455
Паук Іван, 436
Пауль Володимир, 435
Пачовська Олександра, 421, 433
Пачовський Костянтин, 421
Пашкевич Антін, о., 265
Пащак Василь, 219
Пащак Михайло, 113, 114, 219, 421
Пащак Стефан, 219
Пеленська Юлія, 371
Пеленський Роман, 436
Пелиньо Василь, 222, 496
Пелиньо Теодор, 200, 496
Перун, 245, 330, 348
Перфецький Євген, 693
Перфецький Л., 697
Перфецький Ромуальд, 107, 402, 418, 421
Петлюра Симон, 123
Петрик, о., 610
Петришин Віра, 482
Петришин Матвій, 724
Петришин Сенько, 88
Петрів М., 216
Петрів О., 216
Петро, цар, 85, 87
Петрушевич Антоній, 213
Пиж Володимир, 437, 455
Питлик Віра, 374
Питлик Володимир, 111, 112, 421, 520
Питлик Юрій, 110, 114, 385
Піджарко Евген, 421
Пій X, папа, 635, 767
Пій XII, папа, 810
Пікар Іван, 560
Пісоцький Степан, 588
Плаза Станіслав, 226
Плакса, 579
Плахтій Михайло, 540
Плятек Юліян, о., 244, 245
Побідинська Лідія з Дутків, 198, 204, 214, 216, 217, 218, 767
Повстенко Олекса, 11
Погорецький, поручник, 333
Погорецький Роман, аґроном, 132, 766
Подлуський Ігнатій, 83, 87, 177
Подлуський Петро, о., 158, 230
Подляшецький К., о., 158, 177, 224
Подолинський Мирон, о., 190
Подолюх, 215
Подолюх Анна, 549
Подолюх Володимир, 570
Подолюх Домініка, зам. Дзінґало, 496
Подолюх Петро, 354, 359
Подольчак Андрій, 140, 141
Полусин Іван, 473
Полянський В., інспектор, 486
Полянський Станислав, лікар, 107, 154, 155, 158, 166, 170, 176, 178
Полянський Тома, 98, 646, 651
Померанц Н., 365, 460, 494
Помлеюс, 170
Понятишин Петро, о., 768
Попель Володимир, о., 158, 185, 190, 799
Попель Стефанія з Міхновичів, 190, 800
Попович Ілля, 10
Попович Ом., 678
Породько Діонисій, 790
Поруденський, 56
Потоцький, гетьман, 75
Потоцький, граф, 688
Потоцький Лев, 151
Пошивайло Федір, 488, 489, 490
Придаткевич Марія, 516
Придаткевич Павло, 106, 107, 110, 402, 421, 471, 473, 475, 503, 516, 518, 573, 658, 659, 693
Придаткевич Роман, 453, 465, 658, 693, 696, 814, 816, 819, 820
Прийма Василь, 141
Прийма Володимир, 436
Прийма Іван, 107, 113, 114, 125, 385, 387, 393, 418, 421, 438, 738, 742, 745, 746
Прийма Іван, різьбар, 763

Прийма Михайло, 435
Прийма Ольга, 438, 741
Прийма Остап, 475
Принь Яцко, 208
Прислопська Є., 552
Присташ Мирон, о., 233
Пришляк Григорій, 169
Прокоп, 216
Прокопович Гавриїл, о., 258, 270
Прокопович Євген, 453
Прокопович Остап, 560
Проль, 737
Пронь Василь, 128, 421, 434, 442, 443, 464, 496
Процан Іван, 482
Процик Іван, 342
Процик Степан, 475
Прус Генрих, 233
Пташек, 32
Пулавський Франц, 199
Пулик Олександер, 436
Пулик Пилип, 328, 393, 573
Пулик Роман, 431
Пуп Вольтер, 695
Путай Захар, 71, 148, 777
Путикевич Ярослава, 436
Пухальскі, 334
Пушкар Володимир, 815
Пушкар Микола, 416, 421
Пшепюрський Антін, 416
Пшепюрський Андрій, о., 357, 769

Р

Рабій Софія, 127, 442, 456, 779
Рабкевич, 281
Равлик П., 465
Радейко Микола, 542
Радивил (князь), 54
Радюк Петро, 359
Раєс, о., 768
Рак, 535
Рак Олекса, о., 437
Раковський, 727
Ракоцій, 87
Ратушинський, о., 768
Рафаїл з Ярослава, 33
Рачунь Адольф, 421
Ребець Марія, 546, 549
Рейнольд, 25
Репех Клим, 59
Решетило Й., о., 792
Рибак Іван, 352
Рибчак, о., 339
Риковський Филип, 70, 147
Ринявець Володимир, 262
Рихлинський Степан, 436
Рібий Василь, 234
Родович, 159
Родович Степан, 419
Рожа Гринько, 79
Рожак Андрій, 437, 541, 764
Рожанкавська Ірина, 165
Рожанковська Осипа, 165
Рожанковський Володимир, 165
Рожанковський Степан, 165
Рожанковський Теодор, 165
Рожанковський Ярослав, 165
Рожейовскі Войцєх, 284
Розвадовський Володислав, 211, 276
Романенчук Богдан, 415, 769, 815, 819
Романець В., 455
Романець Семен, 415, 436, 766
Романик Данко, 88
Романик Лев, 266
Романчук Юліян, 668
Роя (генерал), 121
Рубчак, 727
Рудницька Іванна, зам. Кравич, 371, 421, 433, 545, 790
Рудницька Мілена, 546, 550, 551
Рудницький Антін, 693, 696
Рудницький Леонід, 5
Рудницький Теофіль, 753
Ружицька Любов, 436
Ружицька Стефанія, 497
Ружицький, 746
Рупп Йоган, 236
Рупп Яків, 269
Руссо, 711
Рутський Веніямин, 637

С

Сабат Андрій, 473
Сабіняк, 352
Саварин Антін, 385, 496
Саварин Володимир, 359
Савка Михайло, 540
Савчак Стефан, 83, 200
Савчин Петро, 415, 436
Сагайдачний Петро, 633, 705
Сагира Іван, 234
Садовський В., 700, 703
Садовський Віктор, учитель, 421
Садовський Андрій, 200
Садурський Йосиф, 91
Саєвич Володимир, 440, 766
Саєвич Іванна, зам. Гентош, 13, 437, 554, 820
Саєвич Ірена, зам. Ванчицька, 7, 793, 796, 814, 815, 816, 820
Саєвич Леокадія, 554
Саєвич Олекса, 437

Саєвич Онисима, 374
Саєвич Роман, 419, 437, 766, 770
Сайко Данило, 237
Сайовський, 327
Сайовський Василь, 475
Саксаганський, 740
Салабан Володимир, 419, 540
Салило Гринь, 234
Салило Іван, 262
Самійова, 61
Самолевич Іван, о., 421
Сарад В., 463
Сасик І., 256
Свертка Ю., 693
Свєнціцький Павло, 126, 516
Свищук Ярослав, о., 726
Свошовський Ян, 283
Севера І., 140
Седляк Людвик, 655
Сеймівський Антін, 415, 436
Секела Роман, 111, 114, 120, 158, 161, 329, 453, 741, 766
Селецький Кирило, 502
Сембратович Роман, 682, 753
Семендич Василь, о., 72
Семенюк, 302
Сємінська Марія, 90, 202
Семко Антін, 473
Семянчук Ілля, 10
Сенета Мирослав, 436
Сеник, батько Омеляна, 338
Сеник Грибівський Омелян, 743
Сербенський, 442
Середович, 177
Середович Василь, о., 75, 87, 415, 436, 743, 814, 820
Середович Василь, 342
Серсави Вінкент, 655
Сєнкевич, о., 158, 177
Сєнявський, гетьман, 86
Сивч Амвросія, 374
Сивч Василія, 374
Сидорак Володимир, 415
Сим, 215, 396
Сим Ангелина, зам. Західна, 497
Сим Бальбіна, зам. Орун, 497
Сим Вікторія, зам. Кокорудз, 497
Сим Емануїл, 176, 502
Сим Михайло, 497
Симко Степан, 132
Сієнський Гліб, 29, 39
Сієнський Михайло, 29, 39
Сікорскі, 334
Сімович Василь, 667
Сінґалевич Володимир, 112, 162
Сіневич, ієромонах, 272
Сінкевич Іван, о., 230
Сітницька Уляна, 421
Січинський Володимир, 44
Січинський Д., 657
Скальський Євген, 436
Скальський Михайло, 107, 400
Скарбек Мацєй, 214
Скарбек Моніка, 102, 372
Скиба Василь, 234
Скіра Іван, 496
Скіра Марія, 496
Скоропадський Павло, гетьман, 112
Скрипчук Іван, 455
Скрутень Йосиф, о., 767
Скубиш Зиновія, 496
Скубиш Іван, о., 259
Скубиш Роман, 540
Слабак, 189
Сливка, 496
Слиж Іван, 171
Слиж Л., 155
Слівінська Ю., 155
Слівіньскі, 494
Сліпий Й., Патріярх, 455, 686, 687, 804, 815
Слободян, 338
Слоневський Антін, о., 231, 377
Слупецький Самїл, 68
Слюсарчук Михайло, 106
Снак Володимир, 429
Смала Семко, 71, 148, 777
Смаль-Стоцький Степан, 665, 678
Смержа Ольга, 102
Смоґоржевський Альберт, 67
Смоґоржевський Ян, 67
Смольський Василь, 419, 540
Сморж, 32
Смржа Михайлина, 502
Смржа Ольга, 374
Смук, 481
Смук Евген, 437, 542
Снігурський Іван, єпископ, 189, 372, 648, 654, 655
Собєський Марко, 68
Собєський Олександер, 86
Собєський Яків, 68, 70, 77, 147
Собєський Ян III, король, 64, 72, 73, 75, 76, 79, 85, 94, 200, 204, 205, 219, 226, 265, 268, 278, 280, 283, 581
Собчишин Кость, 421, 790
Собчук Олена, 421, 433
Созанська Ірина, 374
Сойко Данько, 242
Сокіл Василь, 482
Соловйов, 628
Сологуб Василь, о., 114, 128, 244, 245, 385, 610

Соломія, мати, 790
Солотніцький, 123
Солтикевич Роман, 436
Солтис Богдан, 421
Соневицька О., 814, 815
Спіноза, 711
Спринь М., 155, 158
Ставнича Олександра з Дуткевичів, 126, 419, 421, 433, 554, 744, 745, 748, 775
Ставнича Богданна, зам. Салабан-Гаінес, 419, 540, 745, 770, 819
Ставнича Омеляна, зам. Дзюба, 128, 415, 433, 554, 744, 745, 781
Ставничий Роман, 421, 446
Ставничий Теодосій, 112, 114, 126, 128, 385, 394, 418, 421, 433, 451, 520, 521, 728, 740, 744, 745, 748, 814, 819, 820
Стадіон, граф, 643
Стадницький Вікторіян, 65, 236, 278, 281
Стадницький Й., 29, 32, 97
Стадницький Олександер, 69, 278, 283
Стадницький Станіслав, 212, 236
Стадницький Ян, 69, 278, 283
Стадніцька Ева, 278
Стадніцький Станіслав, 34, 37, 39
Станіслав Авґуст Понятовський, король, 88
Станчак Софія, 102
Станько Володимир, 345, 359, 764
Станько Іван, різьбар, 478
Станько Іван, 416
Станько Микола, 471, 473, 764
Станько Мирося, 555
Станько Осип, 109, 140, 473, 475, 481, 482, 489, 512, 764
Старицький Миколай, 39
Старосольська Одарка, 165
Старосольська Уляна, 165
Старосольський Володимир, 165, 729
Старосольський Ігор, 165
Старосольський Юрій, 165
Старух Тимотей, 112, 162
Старчак Іван, 350
Старчак Теодор, 350
Стафник Дмитро, 242
Стебельська Аріядна, 481
Стебельський Богдан, 470, 481, 482, 707
Стельмах І., 69
Стенчиньскі, 151
Степовий Олесь, 773
Стеслович Олександер, 110, 421, 784
Стефан Великий, молдавський господар, 33
Стефан Батори, король, 29, 54, 56, 60, 65, 253, 263, 277
Стефаник Василь, 683
Стефаник Юрій, 716
Стефанишин Іван, 421
Стефанів Гнат, 119, 340
Стецишин Богдан, 419
Стецька Ядвіґа, 250, 251
Стецько з Тарнави, 28
Стешенко І., 740
Стоґнєв Миколай, 68, 194
Стоковський Леопольд, 694
Столітий, 365
Столяр Емілія, 198
Стоян, єпископ, 635
Стрільбицький Михайло, о., 688
Стрільчик Марія, 551
Стрийський Мирослав, 766
Струмінський Степан, 355
Струс Володимир, 172
Струс Микола, 171
Струс Оксана, 171
Струсевич Александер, о., 111
Студинський К., 652, 653
Ступак Дмитро, о., 270
Ступницький І., 128, 421
Судець, 365
Судислав, боярин, 25
Судомора Михайло, 157
Сулима, 311
Сухоліс, 89
Суша Яків, 82
Схрейверс Йосиф, о., 375, 545

Т

Тайхер Хаїм, 436
Танцюра Яків, 701
Танчаковський Ярослав, 113, 421
Тарло Миколай (дідич), 53, 56, 224
Тарнавський Антін, 334
Тарнавський Мирон, 123
Тарнавський Роман, 809
Тарчанин Володимир, о., 213, 271
Татух Йосафата, 374, 790
Твердохліб, о., 153, 169, 170
Твердохліб Марія, 421
Твердохліб Надія, 374
Творовський Сильвестер, 82
Телембій Іван, 234
Телеп Андрій, о., 251
Телеп Іван, 128
Телеп Михайло, о., 110, 130, 251, 255, 365, 506, 576, 764
Телеп Ярослав, 342
Теліховський, о., 158
Теліховський Осип, 421, 446

Телятко (Колятко) Мартин, 28, 39
Теодорович Йосафата, ігумення, 686
Тергальський, 359
Терлецький Маркіян, 127, 131, 408, 415, 418, 421, 430, 455, 463, 547, 577
Терха, 473
Тершаковець М., 654
Тетерха Михаїл, 85
Тиктор Іван, 715, 755
Тимкевич А., 326
Тимкевич Ірена, 433
Тимкевич Роман, 429
Тимочко Емілія, мати, 371, 374, 555, 791
Тимшак Іван, 72
Тиндик І., 365
Тиндик Іванко, 59
Тиндик П., 109
Тиндик Петро, 436
Тис Ірена, 428, 437
Тис Ярослава, 433
Тисаровський Яремія, 69
Тисовський Олександер, 688, 690
Тиховський Іван, 107, 110, 111, 402, 418, 421, 764
Тиховський Лев, 227, 258
Тихоліс, 302
Тишковська Ольга з Виковичів, 496
Тишковський Бронислав, 421
Тіссеран, кардинал, 768
Ткачук Ілля, о., 208, 421
Токаржевський, 119
Томашевський Альберт, 86, 219
Томашівська Варвара, 436
Томашівський Іван, о., 244, 245, 553
Томашівський Степан, 681
Торосевич Теодор, 98
Трембіцький В., 656
Третяк, 337
Тригубенко Іван, 579
Тріска Казимир, 496
Тріска Марія, 496
Трохлінський Іван, о., 247
Труліч Іван, 234
Тршнітц Вінкентій, 658
Тряситоболя, 33
Тулея Людвік, 436, 437
Туна Осип, 421
Турко Іван, 172, 242, 766
Турко Марія з Голубців, 496
Турко Олекса, 496
Турко Роман, лікар, 766, 770
Турко Федь, 784
Турко Ярослава з Винницьких, 487
Турчиновська Розалія, 371
Турянська Вікторія, 494, 496, 516, 554, 555
Турянський Іван, 436
Турянський Осип, 126, 128, 418, 421
Турянський де Каганович Осип, 436
Тучапський Касіян, 421, 431, 442, 455, 537

У

Угач Петро, 244
Угрин Осип, 59, 325, 327
Удатний Мстислав, князь, 25
Удзєля Маріян, 95, 96
Узов, єпископ, 635
Українка Леся, 709
Урбанська-Пацакова Уршуля, 421, 442
Устіянович М., 419
Усцка Ольга, 374
Утриско Анна, 491
Утриско М., 814, 815
Утриско Остап, 403
Ухач Василь, 234

Ф

Файст Миколай, 59
Фанґор, 172
Фарина Степан, 421, 431, 442
Фартух, 159
Федак Степан, 107, 382, 386, 402, 659, 727, 765
Федевич Володимир, 496
Феденко Панас, 234
Фединкевич Айтало, о., 196
Федоришин М. Р., 26, 62, 63, 141
Федорович, 176
Федунь Михайло, 766
Федусько з Самбора, 46
Федюшко, 335
Федькович Осип-Юрій, 105
Фель Лев, 421
Фенич Іван, о., 113, 421, 610
Фердинанд І., 259
Ференц, о., 610
Ференц Сидір, 415, 436
Ференц Степан, 415
Филипович І., 727
Филипчак І., 480
Фідєр, 98
Фільц Михайло, 128, 365, 386, 394, 416, 453, 458, 491, 513, 516, 518, 570, 766
Фільц Ярослава з Рудницьких, 371, 491, 549, 553
Фірчук Іван, 475

Фірчук Іван, кооператор, 310, 341, 367, 560, 564, 578, 764
Фірчук Остап, 132
Фітьо М., 496
Фйодоров, екзарх, 635
Флєш К., 693, 694
Флис Михайло, 560
Флис Михайло, 113, 345, 359, 435, 497
Флис Осип, 436, 497
Фльобер, 708
Фрайденберґ, 197
Франк Фердинанд, 237
Франко Іван, 662, 664, 667, 668, 669, 674, 675, 679, 681, 685, 709, 725
Франко Петро, 421, 442, 464, 690
Франц, цісар, 98
Франц Фердинанд, 809
Фредро, 28, 29, 39, 50, 51, 278
Фредро Андрій, 52, 56, 277
Фредро Олександер, 253
Фредро Северин, 809
Фредро Станіслав, 150, 209
Фредро Францішек, 151
Фредро Юрій, 151
Френкель Гершко, 343
Фукс Хая, 421
Фулисович Петро, о., 267

Х

Хаджай Надія, 790
Ханас Степан, 419
Харамбура Анна з Мартиновичів, 749
Харамбура Гаврило, 409
Харамбура Данило, 359, 465, 578
Харамбура Іван, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 106, 503, 732, 749, 815, 819, 820
Харамбура Марія, 494, 496, 730, 735
Харамбура Марія з Генрі, 12, 13
Харамбура Марія, зам. Салабан, 732
Харамбура Михайло, 359
Харамбура Олекса, 11, 385, 406, 416, 544, 573
Харамбура Олена, жінка Олекси, 11
Харамбура Олена з Маґдіїв, 527, 544, 549, 550, 553, 554, 815, 816, 819, 820
Харамбура Розалія з Якубовичів, 735
Харамбура Роман, 128, 129, 132, 343, 357, 393, 416, 560, 561, 564, 571, 575, 749
Харамбура Семен, 113, 114, 128, 315, 359, 365, 381, 393, 435, 513, 570, 732, 764, 784
Харамбура Сидір, 110
Харамбура Степан, 502
Харків О., 814
Харків Олександер, 421, 455, 697, 698
Харлампович Іван, о., 267
Хархаліс, 94
Хархаліс Іван, 342
Хархаліс Ірина, зам. Траска, 751
Хархаліс Катерина, 496
Хархаліс Микола, 7, 115, 117, 118, 234, 316, 319, 325, 341, 345, 347, 349, 356, 357, 393, 477, 512, 571, 573, 578, 609, 750, 751, 819
Хархаліс Михайло, 118, 327, 751
Хархаліс Олекса, 121, 342
Хархаліс Ольга, зам. Сушко, 751
Хархаліс Остап, о., 820
Хархаліс Остап, 132, 133, 245, 321, 359, 453, 560, 561, 751
Хархаліс Параскевія, 494, 496
Хархаліс Степан, 114
Хархаліс Тарас, 751
Хархаліс Ярослава з Кулиничів, 197, 750
Химич Павло, 216, 415
Хичій Остап, 421, 430
Хмельницький Богдан, 70, 71, 212, 237, 245, 272, 732, 794
Хмєлевска, зам. Паар, 737
Хмура Марія, 233
Ходорович Яків, 83, 200
Хома М., 155
Хомик, 473
Хомик Артим, 110, 421, 751, 752, 753
Хомик Василь, 110, 406
Хомик Стефа, 481
Хомин Марія, 480
Хомицький Василь, 421, 430, 442
Хомутник Микола, 436
Хоростіль Василь, о., 191
Хоткевич, 727
Хроновят Михайло, 234, 561, 720
Худа Іван, 330, 341, 342, 348, 355, 361, 393, 764
Худа Микола, 360, 570
Худа Михайло, о., 128, 132, 359, 435, 451, 453
Худик Лев, 436
Хшонщ Ізидор, 437

Ц

Царевич Йосиф, 262
Цегельська, 371
Цєлецький Доброгост, 60, 61
Ценглевич Каспер, 652
Ценко Володимира, 62, 64, 128, 154, 775
Цепинська Олена, 496
Цепинська Софія, 496
Цепинський, о., 158, 177, 447
Цепинський Остап, 421

ПОКАЗНИК МІСЦЕВОСТЕЙ

А

Арламівська Воля, 20, 191, 230

Б

Бартковичі, 122
Батоги, 265
Бердихів, 16, 20, 33, 55, 65, 92-94, 193, 194, 233
Бердікав, 94, 193
Биків, 124
Бірки, 89, 92, 93, 262
Божа Воля, 16, 92, 153, 158, 193, 199, 208, 222
Бортятин, 20, 79, 202, 231
Братковичі, 122
Брожки, 152, 248, 249
Брухналь (Терновиця), 16, 21, 26, 32, 36, 39, 49, 55, 65, 68, 75, 88, 92, 104, 110, 193-195, 203, 204
Будзинь, 16, 92, 137, 149, 150, 152, 153, 160, 186, 195, 223
Будомир, 16, 20, 21, 26, 211
Буковина, 72
Бунів, 16, 20, 21, 28, 36, 48, 55, 56, 75, 92, 93, 104, 106, 109, 111, 152-154, 157, 160, 195-198, 230, 343
Бурґталь, 123

В

Вахули, 265
Велика Березина, 268
Великі Очі, 16, 21, 92, 93, 104, 125, 137, 152, 153, 198, 199, 208, 213, 222-225
Вербляни, 16, 20, 21, 36, 55, 56, 66, 70, 72, 76, 77, 79, 81, 86-88, 91, 92, 94, 104, 147, 200, 201, 219, 220, 228
Верешиця, 20, 33, 67, 79, 124
Вишенька, 42, 43, 67, 121
Віжомля, 16, 20, 25, 26, 29, 31, 32, 36, 39, 40, 42, 43, 48, 49, 55, 79, 90, 92-94, 104, 109, 202, 203, 231
Віжомля Мала, 203
Вілька Гнійницька, 150
Вілька Зміївська, 16, 92, 93, 137, 152, 153, 198, 199, 222, 223
Вільшаниця, 15, 16, 20, 21, 27, 30, 36, 55, 72, 78, 91, 92, 94, 104, 110, 111, 126, 132, 147, 195, 197, 203-208, 216, 220
Вовча Гора, 16, 92, 93, 153, 208, 227, 258
Вовчухи, 122
Воля, 268
Воля Гнійницька, 16, 17, 20, 92, 93, 209
Воля Любинська, 153, 196
Воля Рогізенська, 255
Вороблячин, 40, 52, 53, 92, 93, 277, 280
Вороців, 51, 66, 78, 89, 92, 93, 96

Г

Галичанів, 123
Гартфельд, 94, 275
Глухів, 196
Гнатусі, 221
Гнійниці (Глиниці), 16, 21, 28, 36, 55, 56, 65, 92, 93, 104, 149, 150, 152, 153, 158, 172, 185, 186, 209, 210
Годовишня, 122
Гораєць, 200
Городок, 21, 25, 26, 33, 38, 54, 120, 122, 124, 127
Гребенне, 119
Грушів, 16, 20, 21, 55, 64, 65, 92, 93, 104, 140, 152, 153, 210-212, 214
Грушовичі, 16, 17, 92, 93, 104, 137, 212
Гуки, 16, 92, 93, 150, 153, 213, 227
Гусаки, 233

Ґ

Ґереґи, 224

Д

Дамшинці, 209

Дацьки, 200
Дернаки, 259
Домажир, 42, 92, 93, 124
Дрогомишль, 16, 21, 26, 38, 51, 55, 56, 65, 92, 93, 104, 140, 152, 153, 197, 199, 205, 211, 213-219
Дуброве, 271

Ж

Жбадин, 16, 20, 94, 270
Жужель, 212

З

Завадів, 16, 20, 21, 55, 56, 70, 79, 82, 87, 91, 92, 94, 104, 109, 147, 200, 210, 212, 219, 220
Загіря, 196
Залісся, 29, 70, 89, 95, 96, 284, 286
Залуже, 15, 16, 20, 21, 30, 32, 36, 40, 48, 53, 55, 56, 67, 88, 90, 92, 94, 104, 109, 203, 220-222
Заричі, 237
Заставє, 211
Змієвиська, 16, 21, 92, 93, 137, 152, 153, 194, 198, 199, 222, 223

І

Іваники, 196, 197

К

Каламуняки, 259
Каменисько, 225
Кандяки, 260
Керничка, 204
Кляйндорф, 94, 232, 233
Кобильниця Волоська, 17, 92, 93, 137, 152, 153, 186, 198, 223-225
Кобильниця Руська, 17, 65, 92, 93, 137, 152, 153, 160, 172, 223, 225, 226
Коблів, 254
Ковалі, 273
Колоничі (Клониці), 16, 92, 93, 210, 211, 214, 215, 219
Коти, 265
Коханівка, 16, 21, 26, 49, 55, 71, 92, 93, 142, 147, 150, 153, 154, 172, 208, 227, 228, 272
Коханівська Руда, 17, 92, 93, 150, 153, 227, 228
Краковець, 15, 16, 20, 21, 71, 92, 124, 149-184, 188, 208, 209
Краковецька Руда, 17, 92, 93, 149, 150, 153, 228
Крушини, 268
Курники, 16, 33, 36, 53, 55, 56, 74, 92, 93, 104, 111, 200, 228, 229
Куттенберґ, 94, 104, 270

Л

Лелехівка, 20, 51, 95, 96, 285, 286
Липина, 158, 213, 215, 260
Липник, 196, 230
Липовець, 17, 53, 65, 92, 93, 214, 215, 222, 223, 224, 227
Лісові Халупки, 196
Лісок, 64, 68, 72, 80, 84, 204, 272, 731, 733
Любині, 16, 20, 21, 26, 29, 36, 40, 55, 56, 92, 93, 150, 153, 158, 160, 196, 229, 230
Людвинів, 255
Ляшки, 17, 20, 36, 39, 55, 67, 92, 93, 94, 110, 203, 224, 230, 231

М

Макарі, 197, 198
Маньки, 265
Мельниця, 198
Млини, 17, 21, 93, 138, 150, 152, 153, 160, 161, 172, 173, 183-192, 225, 231, 232
Молошковичі, 17, 20, 30, 34, 40, 49, 55, 60, 66, 73, 88, 92-94, 130-133, 232, 233, 234
Моранці, 17, 29, 39, 40, 48, 50, 55, 92, 93, 149, 150, 152, 153, 170, 172, 230, 234, 235
Мосберґ, 17, 92, 93, 94, 104, 193, 194, 235
Мужиловичі, 17, 21, 25, 30, 55, 92-94, 104, 109, 111, 200, 202, 230, 231, 235, 236
Мурини, 220

Н

Нагачів, 17, 21, 38, 49, 55, 56, 80, 92, 93, 104, 106, 150, 152, 153, 158, 169, 172, 181, 208, 215, 222, 227, 237, 238, 240, 242
Наконечне I, 21, 40, 43, 44, 46, 47, 64, 104, 106, 109, 126, 131, 134, 135, 244-246
Наконечне II, 134, 244, 246
Немирів, 17, 51, 52, 65, 92, 93, 95, 96-98, 121, 124, 137, 142, 160, 200, 214, 219, 220, 276-282, 341
Новий Яжів, 17, 20, 21, 29, 33, 36, 40, 48, 55, 56, 60, 88, 92, 94, 104, 111, 203, 222, 246, 247

Новини, 91, 94
Новосілки, 17, 20, 32, 55, 92, 93, 94, 140, 202, 203, 230, 231, 247, 248
Новостави, 209

П

Передвіря, 17, 20, 29, 36, 40, 55, 92, 93, 149, 150, 152, 153, 158, 213, 227, 228, 248, 249
Петришини, 220
Підлози, 224
Підлуби, 92, 94, 193, 194, 249, 250
Підлуби Великі, 17, 25, 31, 39, 55, 56, 65, 93, 249
Підлуби Малі, 17, 93, 249
Порічча, 74, 89, 92
Поруби, 16, 201, 219, 220
Поруденко, 16, 17, 26, 33, 36, 49, 55, 71, 92, 93, 130, 131, 142, 147, 250
Порудно (Калинівка), 17, 21, 25, 26, 28, 31, 33, 36, 39, 49, 55, 71, 92, 93, 109, 145, 147, 154, 250, 251
Прилбичі, 16, 17, 21, 25, 26, 30, 32, 36, 39, 40, 48, 65, 92, 93, 104, 105, 111, 118, 130, 131, 136, 177, 202, 252-254

Р

Регберґ, 17, 92, 93, 104, 153, 255
Рогізно, 16, 17, 20, 21, 33, 36, 55, 56, 92, 93, 104, 109, 130, 133, 202, 256
Родатичі, 20, 122, 230
Романово, 194
Роснівська Вілька, 92, 93, 150, 153, 230, 244, 257
Рулів, 195, 254, 274

С

Свидниця, 17, 21, 55, 92, 104, 133, 150, 153, 169, 172, 194, 198, 208, 209, 222, 227, 228, 257, 258
Свидницька Руда, 227
Селиська, 17, 20, 21, 25, 55, 56, 92, 93, 104, 109, 110, 124, 145, 152, 259, 260
Семирівка, 17, 92, 93, 104, 237, 260
Сенатів, 254, 274
Серни, 17, 20, 29, 36, 55, 92, 93, 104, 149, 150, 152, 153, 172, 230, 261
Сернівська Воля, 261
Скальське, 280
Скло, 17, 20, 21, 32, 36, 39, 40, 54-56, 83, 87, 88, 91, 92, 94, 99, 104, 110, 130, 131, 142, 203, 262, 263
Сколин, 17, 92, 93, 137, 152, 153, 198, 199, 222, 224, 264
Слобідка, 280
Смолин, 47, 65, 92, 93
Старий Яжів, 16, 17, 21, 26, 29, 30, 32, 36, 40, 55, 56, 64, 67, 68, 70, 79, 83, 85, 87, 88, 91, 92, 94, 104, 109, 142, 147, 160, 200, 220, 222, 228, 264, 265, 266
Стариська, 17, 20, 21, 28, 33, 36, 38-40, 49, 50, 87, 92, 93, 104, 142, 228, 229, 266, 267
Стариська Воля, 16, 77, 92, 93, 104, 267, 268
Стені, 262
Стеці, 280
Страдче, 24, 89, 90, 92, 93, 124, 284, 338
Сували, 250
Судова Вишня, 16, 21, 25, 26, 34, 120, 122, 123, 124, 130, 203

Т

Тарасівка, 227
Тарнавиця, 194
Теребешня, 225
Тратна, 255
Тростянець, 15, 17, 20, 21, 36, 55, 70, 72, 75, 79, 87, 91, 92, 104, 111, 147, 200, 228, 268, 269
Тучапи, 17, 20, 68, 87, 88, 93, 94, 104, 111, 145, 270

Ф

Фельдбах, 92, 93, 137, 153, 224, 225
Фульмеси, 237

Х

Халупки, 271
Хомети, 233
Хоросниця, 20, 196, 256
Хотинець, 17, 20, 21, 42, 92, 93, 104, 137, 152, 153, 157, 160, 170, 172, 182, 186, 213, 271
Хутори, 198

Ц

Цетуля, 17, 88, 91, 92, 94, 203, 220, 222, 247, 271

Ч

Чапляки, 17, 92, 93, 137, 149, 152, 153, 224, 227, 272

Чернилява, 16, 17, 21, 36, 55, 64, 68, 70, 72, 81, 83, 84, 87, 88, 91, 92, 94, 104, 111, 128, 135, 147, 204, 272, 273
Чернявка, 211
Черчик, 16, 17, 49, 55, 92, 93, 104, 255, 274
Чолгині, 16, 17, 25, 36, 39, 56, 65, 92, 93, 110, 195, 203, 274, 275
Чорнокінці, 36, 55, 94, 203, 236

Ш

Шведи, 260
Шипки, 200
Шоти, 204
Шумляв, 17, 92, 93, 94, 104, 202, 203, 275
Шутова, 197

Щ

Щеплоти, 17, 20, 55, 64, 65, 92, 93, 210, 211, 214, 219, 276

Я

Яворів-Велике Передмістя, 15, 26, 31, 47, 53, 62-64, 66, 89, 102, 109, 134, 137, 138, 146, 148
Яворів-Мале Передмістя, 26, 47, 62-64, 79, 89, 102, 109, 126, 133, 134, 138, 141, 146, 148
Ямниця, 47, 64
Янів, 21, 69, 70, 74, 75, 79, 84, 86, 89, 92-96, 120, 124, 130, 137, 140, 142, 229, 283-287
Янівське Поріччя, 66
Янтарне, 142

СПИСОК ЖЕРТВОДАВЦІВ НА ЗБІРНИК "ЯВОРІВЩИНА"

Артимишин Люба	$200.-
Бабяк Любомир і Надія	95.-
Барагура Володимир і Марія	90.-
Батюк Антін	10.-
о. Бей Антін	100.-
Біжок Стефанія	70.-
Борис Марія	10.-
Бриттан Роман і Теодора	650.-
Бурко Галина	45.-
Ваньчицька Ірена	30.-
Велигорська Марія	10.-
Викович Осип	150.-
Винників Дарія	10.-
Винницька Ядвига	25.-
Гавраник Іванна	100.-
Гентош Йоанна	750.-
Годованець Софія	200.-
Годуняк Ольга	5.-
Горницький Адріян	300.-
Городецька Мирослава	235.-
Гриньків Ольга	30.-
Гук Андрій і Віра	100.-
Гукало Андрій	100.-
Гула Микола	1100.-
Гура Ярослав	200.-
Гіба Стефан і Олена	240.-
Градовська Олена	300.-
о. Данилів Володимир	20.-
Дарміць Юлія	10.-
Дзюба Малина	110.-
Демус Пилип	500.-
Дубіль Іван і Олександра	100.-
Дутко Ольга	70.-
Єйна Анна і Микола	120.-
Загаєвич Тарас	140.-
Залітач Марія	165.-
Залітач Стефанія	440.-
Звонок Стефанія	45.-
Зенчук Марія	10.-
Іваницька Петронеля	250.-
Іванів Анна, Павло, Ярослав, Юдита і Левко	150.-
Івашко Іван	25.-
Каламунецький Степан	330.-
Квас Осип	125.-
Кекіш Ольга	20.-
Кірик Петро	105.-
Климишин Оленка	65.-
Кобиця Микола	100.-
Когут Марія	10.-
Когут Мирослава	100.-
Копач Роман	25.-
Корець Ганна	10.-
Косик Василь	50.-
Корчинська Ольга	15.-
Костюк Володимир	45.-
Кохановський Зенон	200.-
Кульба Володимир, Марія і Остап	100.-
Кульчицька Олена	20.-
Кучмак Мирон	100.-
Лев Василь	25.-
Лев Олександер	100.-
Левицька Іванна	10.-
Левицький Роман і Ірена	20.-
Лисогір Михайло	25.-
Лялюк Петро	25.-
Ляшук Катерина	25.-
Магдій Ольга	45.-
Маренін Маріян	175.-
Маренін Мирон і Марія	350.-
Маренін Юрій	15.-
Мартинович Орест	15.-
Масюк Володимир і Наталія	100.-
Масюк Мирон і Марія	775.-
Масюк Олена	430.-
Масюк Степан	270.-
Масюк Ярослав і Ірина	420.-
Мичковська Люба	100.-
Мокрівський Іван	85.-
Мороз Евген	25.-
Нєдзьвецький Олександер	120.-
Остапюк Ірена	25.-
Паар Осип	25.-
Палій Любомира	50.-
Пастушак Кость	20.-

о. Петришин Петро	20.-
Придаткевич Роман і Лідія	285.-
Проців Ірена	25.-
Радейко Микола	30.-
Решітник Дмитро	25.-
Романик Дмитро	20.-
Романик Стефан	20.-
Рудницька Ольга і Теофіль	195.-
Саєвич Юрій, Саєвич Олег і Марія з донями Оксаною і Уляною та Саєвич-Риндик Ліда в пам'ять батька мґр. права Романа Саєвича	500.-
Салабан-Гаінес Богданна	300.-
о. Середович Василь	500.-
Середович Михайло й Ірена	200.-
Соколишин Олександер і Софія	25.-
Ставничий Теодозій	10.-
Стадницька Надія	25.-
Станько Д.	10.-
Станько Ілля	510.-
Станько Микола	105.-
Турко Роман	155.-
Турула Олена	25.-
Тучапець Мирослава	10.-
Утриско Осип	5.-
Флис Евстахій і Марія	50.-
Флис Михайло	50.-
Хадай Ольга	100.-
Харамбура Андрій	850.-
Харамбура Андрій і Ляриса	50.-
Харамбура Евген	100.-
Харамбура Іван і Марія	395.-
Харамбура Марія в пам'ять чоловіка Івана Харамбури	500.-
Харамбура Іван А.	100.-
Харамбура Нестор	50.-
Харамбура Олена	245.-
Харханіс Ірена	35.-
Харханіс Марія	215.-
Харханіс Марія (Кульба)	5.-
Харханіс Микола і Ярослава	375.
Харханіс Ольга (Сушко)	35.-
Харханіс Параскевія	165.-
Харханіс Тарас і Татіянна	155.-
Чмола Ася	10.-
Чумак Ярослава	10.-
Шуган Евстахія	5.-
Шумилович Тарас	25.-

ЗМІСТ

Вступне слово 7
Володимир Барагура: Інж. Степан Тулюк-Кульчицький 10
Д-р Микола Андрусяк: Топографія Яворова, Краківця та околиць 15
Д-р Микола Андрусяк: Рання історія 23
Д-р Микола Андрусяк: Перші історичні згадки про Яворівщину 25
Яворівщина в XV-XVI століттях 28
XVII-XVIII століття до 1772 року 62
Австрійський період (1772-1918) 92
Часи української державности 117
На руїнах 125
Микола Голубець: З минулого міста Яворова 145
Зиновій І. Кохановський: Причинки до історії Краковеччини ... 149
Зиновій І. Кохановський: Краковець між двома світовими війнами 166
Семен Байдович: Краковець, місце народження Тараса Чупринки 175
Семен Байдович: Село Млини вже не існує 183
Села Яворівщини та Краковеччини і спогади про них 193
НЕМИРІВ 277
ЯНІВ 283
Степан Бриттан: Спогад яворівського січового стрільця липень-серпень 1914 288
Мирон Маренін: Переживання і пригоди яворівського УСС 299
Семен Харамбура: Яворів на 1-го Листопада 1918 р. 315
Маріян Клим Маренін: Перший Листопад 1918 року в Яворові . 319
Остап Хархаліс: 1-ий Листопад 1918 р. в Яворові 321
Микола Хархаліс: Про Листопадові події 1918 р. 325
Маріян Клим Маренін: Історія Яворівської Студентської Чоти .. 344
Йосип Квас: Спогад із Першого Листопада 1918 р. в Яворові 346
Іван Мельник: Спогад про Листопадові дні 1918 р. 349
Василь Мастикаш: Спогад із визвольних змагань 350
Степан Каламунецький: Яворів в днях 26-го на 27-го Листопада 1918 року 352
Андрій Гукало: Наскок на залізничну станцію Судова Вишня .. 353
Степан Каламунецький: Яворів у 1939—1944 рр. 364

ШКІЛЬНИЦТВО, ОСВІТА, ВИХОВАННЯ, КУЛЬТУРА, МИСТЕЦТВО, МОЛОДЬ, ЖІНОЦТВО

Д-р М. Саломія Цьорох: Виховна діяльність монахинь Василіянок в Яворові 369
Семен Харамбура: Нарис історії рідношкільної організації в Яворові 381
о. Юрій Кміт: Перші ступені... 395
Євген Яворівський: 20-ліття одної школи 400
Д-р Іван Велигорський: Історія гімназії рідної школи в Яворові 407
Василь Пронь: Робітня технічних наук 443
Іван Гуцуляк: Спів і музика в яворівській гімназії Р. Ш. 446
Степан Бутурин: Наша клясна громада 449
Репортаж часопису "Рідна Школа" про 30-літній ювілей яворівської гімназії 451
Степан Каламунецький: Торговельна школа УПТ "Рідна Школа" в Яворові 458
Мґр. Іван Костюк: Торговельна і кооперативна школи в Яворові 462
Часопис "Рідна Школа" про кооперативну школу в Яворові ... 466
"На власних силах" про 30-ліття яворівської гімназії і про школи купецької підготови 468
Д-р Богдан Стебельський: Школа деревного промислу в Яворові і дещо з історії деревних промислів Яворівщини 470
Д-р Володимир Безушко: Учительська семінарія в Яворові в 1942—1944 рр. 485
Софія Будзіцька-Горницька: Вищий музичний інститут ім. Лисенка в Яворові 491
Учителі українці в місті Яворові і повіті до 1914 р. і між війнами до 1939 р. 493
Д-р Іван Велигорський: Свідки нашої культури 498
Євген Яворівський: Нарис історії філії т-ва "Просвіта" в Яворові 502
Микола Хархаліс, Осип Викович: Читальні "Просвіти" 512
Марія Придаткевич: Музей "Яворівщина" 516
Маріян Маренін: Пласт в Яворові від заснування 1911 до 1920 р. 519
Пл. свн. Володимир Масюк: Історія 17-го Пластового Куреня, ім. М. Драгоманова в Яворові 523
Микола Хархаліс, Осип Викович: "Січ", "Сокіл", Т-во "Січові Стрільці", "Луг" 541
Олена Харамбура: Українське жіноцтво Яворівщини 544

ЕКОНОМІЧНО-ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ, КООПЕРАЦІЯ, ПРИВАТНІ ПІДПРИЄМСТВА

Стан культурно-освітньої й економічної праці в Яворові й Яворівщині до 1931 р. 557

Остап Хархаліс, Михайло Гарасим: Кооперативні установи Яворова й Яворівщини 561
Микола Хархаліс, Михайло Гарасим: Повітовий Союз Кооператив в Яворові 571
Інж. Павло Дубрівний: Філія т-ва "Сільський Господар" в Яворові 1928-29 р. 575
Степан Каламунецький: Торговельний стан Яворівщини під час німецької окупації 578

ЕТНОГРАФІЯ, ФОЛКЛЬОР, ПОБУТ

Юрій Липа: Яворів і Яворівщина 580
Д-р Василь Лев: Фолкльор Яворівщини 586
Д-р Василь Лев: Народна одежа в Яворівщині з-перед Першої світової війни 589
Лідія Бурачинська: Вишивка й вибійка 597
Ірина Левицька: Вечір народної ноші в Яворові 602
Д-р Василь Лев: Мова Яворівщини 603
Микола Хархаліс: Прізвища мешканців Яворова й околиці 609
Гагілки й риндзівки 611

ВИДАТНІ ПОСТАТІ ЯВОРОВА Й ЯВОРІВЩИНИ

Петро Ісаїв: Митрополит Андрей Шептицький 624
о. Д-р Ґеровський, професор Львівського університету 643
Д-р Микола Андрусяк: о. Осип Лозинський, засновник першої читальні в Яворові 645
Степан Шах: о. Д-р Григорій Гинилевич 651
о. Антін Добрянський, викладач і автор 654
Ілля Кокорудз 654
Осип Залеський: Михайло Вербицький 655
Роман Придаткевич: Павло Придаткевич 658
Степан Федак 659
Михайло Лоза: Осип Маковей 660
Денис Лукіянович: Осип Маковей 674
Осип Маковей про себе 677
Осип Кріль: Народний письменник Юрій Кміт 681
Мати Марія Должицька ЧСВВ — черниця й виховничка 686
Северин Левицький — "Сірий Лев" 688
Іван Чмола — військовик, педагог і пластовий діяч 690
Антін Рудницький, Осип Залеський: Роман Придаткевич — скрипаль і композитор 693
Петро Мегик: Пам'яті мистця Олександра Харкова 697
Д-р Григор Лужницький: Письменник-мислитель 699
Д-р Богдан Стебельський: Юрій Липа 707
Володимир Барагура: Василь Гірник-Федь Триндик 715

ЖИТТЄПИСИ Й СПИСКИ ГРОМАДСЬКО АКТИВНИХ ЯВОРІВЦІВ І НЕ-ЯВОРІВЦІВ, ДІЯЛЬНИХ У ЯВОРІВЩИНІ 717

ЗАГАЛЬНІ ОПИСИ Й СПОГАДИ ПРО ЯВОРІВ, СПОГАДИ ЛІТЕРАТУРНОГО ХАРАКТЕРУ

Олесь Степовий: Український Яворів 773
Володимира Ценко: Яворів — твердиня українства 775
Василь Гірний: Спостереження, враження і спогади про Яворів і яворівців 782
Семен Харамбура: Вісім літ науки й перша матура в яворівській гімназії "Рідної Школи" 784
Ольга Гриневецька-Гриньків: Спогад про школу СС Василіянок у Яворові 790
Ірена Ванчицька: Великодній спомин 793
Ірена Саєвич-Ванчицька: Три картини 796
о. Іван Попель: Краковець у спогадах самовидця 799
Граф д-р Іван Л. Шептицький: Жмут спогадів про стрийків — митрополита Андрея і о. ігумена Климентія 803
Ікар: Лист 1969 року 812

ДОДАТОК: ПЕРШИЙ З'ЇЗД ЯВОРІВЦІВ НА "СОЮЗІВЦІ"; ДРУГИЙ З'ЇЗД ЯВОРІВЦІВ

Перший з'їзд яворівців на "Союзівці" 814
Другий з'їзд яворівців 819

The Towns of Yavoriv and Krakovets and their Region: A Résumé 821
Покажчик імен 823

ословська
852

НЕМИРІВ
Грушів
Завадіка
Шеплоти
Холоничі
Завадів
Тростянець
Дрогомишль
Вербляни
Вілька Змиївська
Великі Очі
Фельдбах
Змиєвиська
Курники
Кобильниця Руська
Сколин
Божа Воля
Семирівка
Кобильниця Волоська
Божа Гора
Нагачів
Свидниця
Ретичин
Скло
Млини
Чапляки
Коханівка
Яжів Старий
Воля Стариська
Янів-Львів
Будзинь
Руда Коханівська
Гуки
Чернилява
Залуже
Старичі
Радимно
КРАКОВЕЦЬ
Руда Краковецька
Передвіра
Цетуля
Яжів Новий
Хотинець
Краков. Став.
М. Передмістя
Скло
Грушовичі
Глиниці (Гнійниці)
Вілька Роснівська
Наконечне
ЯВОРІВ
Місто
Яворів Став.
Вільшаниця
Скло
Вола Глиницька (Гнійницька)
Моряни
Скло
Янів-Львів
Любині
Поруденко
Серни
Щан
Бруxналь
Реберг
Бунів
Порудно
Черчик
Чолгині
Підлуби
Молошковичі
Рогізно
Віжомля
Прилбичі
Бердихів
Мужиловичі
Народні
Селиська
Кольонія
Віжомля
Шумлява
Новосілки
Тучапи
Ляшки Яворівські
СУДОВА ВИШНЯ
ПОЯСНЕННЯ
Границя повіту
Биті шляхи
Тверді дороги
Пільні дороги
(скло) Ріки
Залізниця
ЯВОРІВСЬКИЙ ПОВІТ
МІРИЛО: Км. 5 4 3 2 1 0 5 10
Смолин
Середкевичі
Вороблячин
Немирів
Вербляни
Дрогомишль
Нагачів
Свидниця
Чернилява
Краковець
Залужжя
Шкло
Яворів
Шкло
Калинівка
Терновиця
Бунів
Прилбичі
Рогізно
Бердихів
Івано-Франкове
Віжомля
Добростани
Великополе
Дубровиця
Лозина
Домажир
Ворота
ЯВОРІВСЬКИЙ РАЙОН (ВІД 1960 Р.)